

Tiele 799

2 parts, 1 vol.
with. eng. title, parts, 40 pl.
cont. of forms, 4 maps,
and 34 text - inqrs.

Lacking: 2 indices and 5 pl. -

The
**Robert E. Gross
Collection**

A Memorial to the Founder
of the
Lockheed Aircraft Corporation

Business Administration Library
University of California
Los Angeles

Gedenkweerdige Brasiliaense zee- en lantreise...Beneffens een bondige beschrijving van gantsch Neerlants Brasil...En inzonderheit een wijtloopig verhael der merkwaardigste voorvallen en geschiedenissen, die zich in d'oorlogen en opstant der Portugesen sedert 1640-'49 hebben toegedragen.-Zee en lant-reize door verscheide gewesten van Oostindien...En inzonderheit een verhael der Stad Batavia. Amst., Wed. J. v. Meurs, 1682. 2 parts, 1 vol. (VI)-240, (IV)-308 p. W. engr. title, portr., coat of arms, 4 maps (3 double-page), 40 pl. (partly double-page) and 34 engravings in the text. Folio. Contemp. gilt calf (binding somewhat rubbed, gold fading).-Lacking: Both indexes a. 5 pl. in the 2nd part.

-Tiele no. 799; Rodrigues no. 1770; Borba de Moraes II, p. 101; Sabin no. 55278.
"The author lived nine years in Brazil (1640-49), chiefly in Pernambuco, in the service of the Dutch West India Company. The account of Brazil contains many precious documents, and includes the history of Brazil from its first discovery by the Portuguese, both civil and ecclesiastical". (Rodriguez). The author is considered the best authority for that period. Afterwards he entered the service of the East India Company and remained from 1655-'71 in Ceylon and Batavia. Among the very fine plates, especially the views of old Batavia are very interesting.
The work was published posthumously by his brother H. Nieuhof.

T AMSTERDAM
By de Weduwe van Iacob van Meurs 1682

JOHAN NIEUHOFS
Gedenkweerdige
BRASILIAENSE
ZEE- en LANT-
REI Z E.

Behelzende

Al het geen op dezelve is voorgevallen.

Beneffens

Een bondige beschrijving van gantsch
NEERLANDS BRASIL,

Zoo van lantschappen, steden, dieren, gewassen, als
draghten, zeden en godsdienst der inwoonders:

En inzonderheit

Een wijtloopig verhael der merkwaardigste voorvallen
en geschiedenissen, die zich, geduurende zijn negenjarigh
verblijf in Brasil, in d'oorlogen en opstant der Portugesen
tegen d'onzen, zich sedert het jaer 1640. tot 1649.
hebben toegedragen.

Doorgaens verciert met verscheide afbeeldingen, na't leven aldaer getekent.

AMSTERDAM,

Voor de Weduwe van JACOB van MEURS, op de Keizers-gracht. 1682.

Hier ziet gy Neuvos na het Leeren afgevaard;
 Een Held, die zelf de Faam vermeeit heeft door zyn daaden;
 Een die bekend is, daar het daglicht rist, en daald,
 Voor Opperhoofd, Gezand, met Luvster overlaaden;
 Zyn reuslust, kloek verstand, en onvermoeide geest,
 Blinkt uyt aan ieder een die zyne Schriften leest.

D. Singelbach.

Aen den Edelen, Groot - Achtbaren Heer,
de H E E R
NIKOLAES WITSEN,
Burgermeester en Raedt
der stad A M S T E R D A M.

Dele Groot - Achtbare Heer.

Eindelijk komt dit laatste Werk van mijnen Broeder, na lang vertoeven, zich aen Uw. Edele Groot-achtb. vertoonen: want zoo veel tijts wert 'er toe vereischt, ter het kon voltooit worden, inzonderheit om de groote menigte van schetsen en tekeningen, die door kunst-platen in prent af te beelden waren.

Wonder wel besloeg hier toe, dat het d'eere heeft mogen hebben, van juist op eenen zelven tijt in het licht te komen, op den welken Amstels-burgery Uw Ed. Groot-achtbaarheid, met een algemeen benoegen en toejuigen, op 's Vaders voetstappen, den hoogen trap van Burgermeesterschap ziet beklimmen: aangezien het daer door, ter goeder uure, de gelegenheit quam aan te treffen, om door my, onder Uw Edelen Groot-achtbaren naam, aan den dagh gebracht te worden, en deze geringe papieren, met dien tijtel voor aen, tot meerder glans en luister, te doen blinken.

Doch voornamentlijk heeft my ook dit doen bestaan Uw Ed. Groot-achtb kundigheid, in de stoffe van des Schrijvers Werk: desgelijx het naaukeurig en bezadigt oordeel, dat Ed. Uw Groot-achtb., in het bezichtigen van het zelve, zoo als het by den Schrijver ontworpen was, zich gewaardicht heeft daar over, tot lof, te vellen: waar door dit Werk ongetwijfelt by eenen ieder des t'aengenermer zal opgenomen worden. Grotelix vond ik ook my daer toe verplicht, door d'eere en vriendschap: waar mede Uw Ed. Groot-achtb. den Schrijver en de zijnen al over lang heeft believen te begunstigen: welker werking in welgeboorne zielen ook met de dood niet sterffelijk is.

O P D R A C H T.

Ik heb dan de vrymoedigheid genomen , om met onderdanige ootmoet aan Uw Ed. Groot-achtbaarheid deze laatste schriften van mijnen Broeder , aan te bieden en op te dragen : zijnde het verhaalwaardigste van het geen hem op zijne langduurige zee- en lant-reizen in de wijfttrekkende en verre gelegene gewesten van Oost- en West-Indien is voorgekomen , zoo van de voornaamste geschiedenissen en oorlogen , die by zijnen tijt , en meerendeels in zijn bywezen , voorgevallen zijn , als van verscheide en veelvoudige vreemdigheden en wonderen der natuur.

De geleertheit is ongeacht , wanneer de bestierders van den lande daar gene voorstaanders en beschutsheeren van zijn. Ook verslaeuwt d'yver der schrijvers , en de lust van de werelt met wat nieuws te voorsien wort hen ontnomen , indien d'opperhoofden des volks gene kenders en medeliefhebbers van zoo vele nooit gehoorde zaken zijn , die noch dagelix bekend worden , en zich in de natuur vertonen.

En alhoewel Uw Ed. Groot-achtb. met een kloekmoedigen en onvermoeiden yver , zaken van grooter gewichte , ten dienste der Stad , (gelijk voor hene van dezen Staat) waarneemt , tot welker beste de tijt te kostelijk valt , om met dingen van klein belang versleten te worden , zoo twijffel ik evenwel niet , of Uw Ed. Groot-achtb. zal niet nalaten , tot voldoening van een geleerde en deurgearbeide nieuwsgierigheid , dit boek te doorbladeren , en , onder zoo vele zetsame en niet min waarachtige zaken , altemets iets vinden , dat Uw Ed. Groot-achtb. behagen zal : naerdien de kennis zoo wel van dezen staet , als van vreemde landen en voorvallen , niet onder de minste van uw Ed. hoedanigheden zijn.

Ondertussen wil d'Almachtige God uw Ed. Groot-achtb. een lange reex van jaren , in gezontheit en voorspoet , tot welstant van deze Stad en 't Lant , laten regeren : en neme uw Ed. Groot-achtb. dit papieren werk met zoodanige genegentheit aan , als het aan uw Ed. Groot-achtb. met schuldige eerbiedigheid wort opgedragen van Uw Ed. Groot-achtb.

Den 4 van Sprokkelmaent , 1682.

Ootmoedigen en onderdanigen dienaar

HENDRIK NIEUHOF.

I N L E I D I N G

tot het Werk

aen den

L E S E R.

Het is nu ontrent negentien jaren geleden dat mijn broeder, *Joan Nieuhof*, voor zijnen tweeden tocht, na Indiën gereist was, als wanneer hy my zijne beschrijvinge, en tekeningen van Sina en d'Ambassade aen den Sinesen Keiser, in handen liet: dewelke, door het verzoek en aenhouden van vele liefhebbers, ook gedrukt, en vervolgens, in zesderhande talen, meermalen herdrukt is. Daer en boven was mijn broeder te voore niet alleenlijk in Brasil, op 't eiland St Thomé en andere plaetsen geweest: maer heeft zedert ook noch verscheide gewesten van Asie bezocht, tot het jaer 1671. wanneer hy wederom in Hollant is aengekomen, mede brengende alle zijne schriften, tekeningen, en andere rariteiten, (van welke zommige de groote Zee al zesmael met hem overgezworven hadden) die van vele kenders en liefhebbers geoordeelt wierden, waerdigh te zijn om in 't licht te komen: daer mijn broeder nochtans, om reden, niet geerne aen wilde, om daer door het oordeel van zommige nooit vernoeghde lezers t'ontgaen. Ik heb nochtans niet kunnen lijden, dat zoo vele fraeie, en met zoo vele moeite by malkander gebrachte dingen, zouden versmoort blijven: daerom hebbe ik, als zijn naeste bloet, het mijne plicht gerekent te zijn, deze levenlooze schepselen aen den dagh te brengen, en daer aen zoo veel arbeids te besteden, als tot een eerlijke geboorte van noode was.

Aen de waerheit van het geen, nopende den oorlogh en opstant der Portugesen tegen d'onzen, wistloopigh verhaelt wort, behoeft niemant te twijfelen: alzo alles van woort tot woort uit de daghelix en secrete notulen, die op het Reçiff by d'Ed. Heeren Hooge Raden, *Hendrik Hamel*, *Pieter Bas*, *Adriaen Bullestrate*, &c. geduurende mijn broeders negenjarigh verblijf in Brasil, gehouden zijn, als ook uit de originele brieven en andere bescheiden, getrokken is.

Het gene vorders by hem verhaelt wort, is na de nackte waerheit, en niet met fabelen of vergierde vreemdigheden gestoffeert: hoewel zommige hun niet vernoegen met de waere ge-

geschapenheit der zaken, zoo alsfe zijn of geschieden kunnen: alsof de natuur en de kunst niet genoegh was om zulke herffens te voldoen. Zoodanigen, zegge ik, en zullen hier haer genocgen niet vinden: maer eerder in eenige Romans, als Amadus of diergelijke. En alhoewel mijn broeder, als gezeit is, in Brasil, St. Thomé, en daerna in Persie, Gamaron, Malabaer, Madura, Koromandel, Zeylon, Malakka, Sumatra, Java, Amboyna, Tayowan en het machtige China, alsook in vele voorname eilanden en andere plaetsen geweest is, zoo heeft hy nochtans zulke ongelooflijke zaken, en die tegen de redenen zijn, zelf niet gezien, als zommige wel verhalen: want, als hy, onder andere, in China eenige googhelaars zagh zoo verhaalden zy noch van eenen, die een kluuwen gaeren in de lucht wierp, en het einde van den draat in de hant vast hield, en hem daar by, uit het gezicht, in de lucht wist op te palmen: waar op dan een gerucht van oorlog gehoord wiert. Armen, beenen, en stukken van 't lichaam quamen uit de lucht-neervallen; dewelke al bloedende in een mande gelmeten wierden: en dezelve omgestulpt, zoo quam daar dezelve perzoon weder onder van daen, en levendigh vordendagh. Ik laet van zulke tegen de natuur strijdende stoffe en diergelijke vreemdigheden, en van deze Schriften de bescheiden lezer oordeelen.

Ik heb ook zijn laeste tocht, tot hy aen 't eiland Madagaskar aen landt gegaen is, uit zijne eigen brieven, en uit het journael door zijn schipper Reinier Klaesz. mede te rugge gebracht, hier achter aen laten volgen, om alzo het begin en het einde van al zijn tochten te hebben. Zijn eerste werk was de beschrijvinge van de Sinese ambassade, en dit zijn tweede, en laeste werk, is deze Brasiliaanse en Oostindische zee en lant-reize, en met een al het geen, dat wy van hem te verwachten hebben.

De Lezer en zal niet qualijk nemen, indien ik, tot gedachtenis van eenenigen en zoo waerden broeder, van zijn perzoon een woort kome te spreken. Hy is geboren in het graeffschap Benthem, tot Ulsen, (alwaar zijn vader, broeder en zwager borgermeesters zijn geweest) van eerlijke en deughtzame ouders, en genoegh van aanzienlijke maeghschap, in 't jaar 1618. den 22. July. Hy was begaaft met een goet verstant en andere deftige hoedanigheden; lustigh en vrolijk van aart, en aangenaam in ommegang; een liefhebber van de poesy, teikenkunst en musijk. Hy sprak verscheide talen, en had groote lust in verre en vreemde landen te bezien en t'onderzoeken. Wat ampten en bedieningen hy buiten Europa, in Brasil, en Oostindien bekleet heeft, zullen op haar plaats verhaalt worden.

Hendrik Nieuhof.

Nau-

JOHAN NIEUHOFS

Gedenkwaardige

BRASILIAENSE

ZEE- en LANT-REIZE.

Nieuhoofs
vertrek
na Brasil.

DEs jaers'zeftien hondert en veertigh begaf ik my in dienst van de West-Indische Maetschappy voor koopman, om na Bra-

fil te varen. Ik ging dan den vier en twintighsten van Wijnmaent, desselven jaers, met het schip het Roo Hert, gestoffeert met achteen stukken, en bemant met hondert en dertigh koppen, zoo bootsgezellen als zoldaten, uit het Tessel t'zeil. De schipper was Klaes Jelles van Durkerdam. Met ons liepen verscheide schepen na Vrankrijk, Spanje en de Straet.

Den zevenen twintighsten, tegen den avont, scheiden de Franse schepen van ons af, en wy vervolghden onze reize met goeden voorspoet.

Den achten twintighsten passeerden wy het kanael, tusschen Vrankrijk en Engellant, lang hondert en twintigh mylen.

Storm.

Den negen en twintighsten overviel ons een schrikkelijke storm. Men most de marszeils, alsook de beide bonetten, innemen. Het schip wierdt door de felheit en geweld der wint zoo geweldigh geslingert, als of het een bootje was: zoo dat men gaen noch staen kon. Het krackte al wat'er aen was. De baren verhieven haer zoo ijselijk hoogh, dat het den genen, die zulks noit gezien hadden, een schrik aenjoegh, en schenen met haer schuim tot aen de wolken te stuiven.

Wy raekten door dezen storm, die den gantschen dagh duurde, en tegen den avondt eerst wat bedaerde, een groot eind voort, zonder wy, God zy geloofst, zonderlinge schade geleden hadden. Doch de zee ging evenwel

noch geweldigh helen ongestuimigh.

Des anderen daeghs vingen de maets een houtsnip, en wilde duif; en verscheide lijsters, die door storm van de wal asgerackt, en zoo door de wint in zee gedreven waren; waer door zy het spoor byster raekten, en zogten hun leven boven op 't schip te bergen, daer zy het verloren. Zy waren, door het lang vliegen, zeer moe en mat geworden, en daerom licht te vangen.

Den een en dertighsten hadden wy de hooghte van vijf en veertigh graden, Noorder breete. Toen wiert aen ieder man van het bootsvolk een kaes van zeven of acht pont voor de gantsche reize uitgedeilt: daer ieder die na snijden moght.

Des morgens, den eersten van Slaghtmaent, vingen de maets een tonijn of zee-verken, met een harpoen in 't lijf te schieten. Hy was zoo groot, dat naulix vier mannen hem konden overhijzen. De visch smaekt niet zeer aengenaem: maer tranigh: waerom niemant, als die ter zee gewent is, en niet veel verversching heeft, de zelve eeten kan.

Deze visschen quamen daer na met meenighte om het schip: maer wy hadden zoo veel aen d'eene, dat niemant lust hadde om meer te vangen.

Met het dalen van de zon, zetten wy onze koers, dewijl de wint begon te ruimen, zuidwestwaerts, en scheiden toen van eenige Straets-en Spaensvaerders af, die door den geleden storm niet van ons gerackt waren.

Den tweeden en derden waeide het geweldigh hart, met blixem en donder: waerom men de marszeils most innemen. Ook was het schip door den vorigen storm zoo lek geworden, dat

wy in eenetmael negen duizent steken pompen moften.

Storm.

Den vierden waren wy op de hoogte van veertigh graden en dertigh minuten. Ontrent den middernacht begon de sterke wint zich zoodanigh te verheffen, dat het ijselijk om te zien was. Den eenen tijt stonden wy op zoo hooge waterbergen, als of wy scheenen in de wolken te zullen rijzen, en dan daelden wy weder als in den afgront neder: dat schrikkelijk in den naeren en duisteren nacht was: daer men niet als by blixem zien kon. Het schein niet anders, als of de lucht en het water zich in een versmolt: en de zeespeelde met de groote schepen als of het mosselschulpen waren.

Wy zagen boven op de steng van het schip eenige liehjes flukkeren, die de varent luiden vrede-vuurtjes noemen, en den genen, die dezelve noit gezien hebben, vreemt voorkomen.

Men oordeelt deze vrede-vuurtjes eenige vetachtige dampen te zijn, die door den storm van lant, en door de krachtige beweging in brant raken en aangesteken worden, en zich dan elders aenzetten, en zoo lang, als de damp duurt, of verteert is, branden, en dan, zonder eenige brant te maken, uitgaen. De zeeluiden houden deze vuurtjes voor een goet teken, en de storm, op hun verschijning, op zijn hoogste te zijn: gelijk ook gebeurde: want van dien tijt af begon de storm te minderen.

Wy vonden, na het weer afgnomen en bedaert was, twee lekken voor in de boegh, die wy, tot onze groote blijfchap, datelijk stopten, en anders ons veilicht in groote verlegenis zouden gebraght hebben.

Komen
voorby
de Barrels

Den vijfden passeerden wy de Barrels, op de hoogte van negen en dertigh graden: alwaer een ieder, van wat gelegentheit en staet hy ook zy, door het scheepsvolk in zee gedoopt wort, 'ten waer hy te vore daer gepasseert, of het doopen, voor het een of ander te geven, afgemackt hadde.

Men bindt den genen, die gedoopt zal worden, met een touw wel vast om den middel, en hijft hem tot aen de nok van de ree op, en laet hem dan over hals over kop, zoo in de zee, tot drie malen toe dompelen. Zommige

gingen'er met eenige ontfeltheit na toe, als of zy zouden gewipt worden: zoo dat die noch langh daer na gene deegh hadden. Eenigen, die niet veel daerom gaven, lieten zich de vierde mael noch eens voor de schipper en koopman doopen. Wy gaven aen ieder bak een flapkan met Spaensche wijn voor het doopen: waer mee de maets zich lieten gezeggen, en wy vry waren.

Maer dewijl uit dit doopen dikwils groot krakeelen geschil ontstaet, zoo hebben de Heeren Bewinthebbers sedert die tijdt wel uitdrukkelijk dit doopen verboden: 'ten zy door ordre van het gerecht. Ook zou het geen, dat de maets den genen, die niet gedoopt wilden worden, quamen t'eischen, minnelijk moeten afgevordert worden.

Den zefsten was de koers Zuid-zuid-west, met een stijve koelte. Wy zagen te loefwaert van ons twee schepen, die met volle zeilen op ons afquamen, en Turksche schepen waren, gelijk wy terecht vermoet hadden: naerdien die ontrent deze streke zich veel onthouden. Na wy scheepsraet gehouden, en vast gestelt hadden, onstot den lesten man te verweeren, dewijl'er anders gene kans was, om onze slavernye t'ontgaen, zoo maekten wy datelijk den overloop klaer, en het grof geschut vaerdigh. Musketten, pieken, zabels en wat tot zulken hanteering van noode is, wiert voor den dagh gehaelt. Voorts wiert de bloetvlagge ontvouwen, op alles goede orde gestelt, en de trompet, om elk ten strijde aen te moedigen, opgesteken. De schipper most in zijne koy blijven leggen, dewijl zijne oude quetsure in zee weder opgebroken was, en daer door niet gaen kon: want hy was voor hene in zijne knie geschooten: maer qualijk genezen.

Sien twee
Turksche
schepen.

Daer de
onzen
zich tot
slaen te-
gen ver-
vaerdigc.

De Kommissaris, *François Zweers*, vertrok zich, om zijnen hoogen ouderdom, na beneden, en zeide: *Ik ga met mijne vrouw en kinderen na beneden, om met mijne gebeden tot God voor ons te vechten.*

Dus quam dan ondertusschen al't gebiet en last op my alleen aen, die ook al het volk tot dapperheit, en voor ons leven en vryheit, tot den lesten man toe

te

te vechten, vermaende. Voorts beval ik, niet te schieten, voor zy by ons waren, en dan wat passen te raken; dewijl wy zwak van volk waren, ten aenzien van de Turken, die groote, en wel bemande en gewapende oorlogschepen hadden.

Ondertusschen quamen de Turken, ontrent den middagh, als twee leeuwen, recht op ons aen. Eerst hadden zy een prinsse vlagh gevoert; maer lieten, dicht by ons komende, de bloetvlagh waeien.

Gevecht
tegen z.
Turksche
schepen.

D'Admiraal gaf uit de twee voorste stukken datelijk vuur: doch raekte ons voor d'eerste maal niet, door het slingereren van het schip: naerdien het schieten dan zoo wis niet gaet: maer trof ons evenwel de tweede maal zoodanigh, dat de bazaens-ree byna aen twee einden was. Ondertusschen raekten wy malkanderen op zy. Toen docht het ons ook onze tijt te zijn, en wy bliefen hem met de heele laeg in de zy: daer mede wy ongetwijffelt onder al den hoop wat raekten: want dewijl de Turk lichter geballaft was als ons schip, zoo was hy ook beter te treffen. Maer de Turken bleven ons ook niet schuldigh: want de kogels van 't kanon en musketten lagen als hagels op ons schip. En dewijl d'Admiraal, gelijk wy bemerkten, een scheut onder water, t'onzer geluk, gekregen had, zoo had hy daer zoo veel mee te doen, dat hy ons niet aen boort dorst klampen: maer wat afdeifde.

Hier en tusschen vermaenden wy elkanderen nochmaels, tot den lesten man te vechten, en dronken, om des te beter gemoet te zijn, daer op eens den wijn lustig rontom: daer zommigen een deel boffekruit in storten, om des te stouter en onvertzaeghder te zijn. Ik volghde de rest al mee.

Daerna quamen zy beide weer op ons af, met den Vice-Admiraal voor aen, en schoten zeer schrikkelijk met kanon-kogels, schroot en uit musketten, en scheende de lucht in vuur, vlam en rook te staen. Onze kajuit raekte van boven heel wegh: zoo dat wy onder den blaauwen hemel stonden. Verscheide touwen en zeilen wierden schadeloos geschooten. Ook ging het schip niet vry.

Ik had eerst een zabel in de vuist,

om orde te stellen: maer ziende, dat de Turken, zoo lang zy op ons schip niet waren, gene schade konden doen, zoo nam ik een musket in de hant.

Wy vulden de musketten met kogels, en losten die geduurigh op de Turken; zoo dat ik eenige weken daer na de schouders, door het hert stooten van het musket, noch wel voelde.

Terwijl wy dus doende waren, komt een kanonkogel met een schampscheut tegen 't musket van eenen, die by my stont, dat zijn musket met zulken kracht my voor mijn borst stiet, dat ik ruggeling ter neder viel, en van my zelven raekte. In het vallen hoorde ik noch zeggen: *Daer leidt de koopman al*. Doch alzo ik niet gequetst was, bequam ik, na weinigh tijts, wederom by my zelven, en haelde mijne gelede schade weer te deegh in.

De Turksche Admiraal stont heel breed achter op het schip, met een tulbant op het hoofd, om orde te geven. Ik belaste aen ons volk, om den zelven, indien het mogelijk was, van daer te lichten: dewijl zy dan voort in 't wilt, en zonder orde, zouden vechten. Dit scheen ons ook te gelukken: naerdien men hem, niet lang daer na, niet meer zag pronken.

Ondertusschen schooten de Turken, in verscheide gangen, geweldigh op ons, dat onder het schreeuwen der Turken en gekerm onzer gequetsten, een schrikkelijk en naer geluit gaf. Doch door ons sterk tegenweer bieden, vreesden zy ons aen boort te klampen: ook wisten zy niet, hoe sterk wy waren, of hoe wy gezint waren, 't zy het schip te laten springen, of het aen hen over te geven: want als zy het t'elkens zochten te doen, en wy met de lont in de hant riepen, dat 'er de roode haen na kracien zou, indien zy ons aen boort leiden, zoo riepen zy ons in goet Duitsch wederom toe: dat zy ons noch zoo niet verlaten zouden.

Men vernam ondertusschen hunnen Admiraal niet meer: maer wy zagen de Turken zoet en zachjes achter uit deizen, met verscheide schoten door hunne schepen. Wy zetten ook met de stijve koelte alles by, om van hen af te raken.

Inmiddels quam d'avondt en duisternis op handen: want wy hadden,

tot aen den laten avondt gevochten. In het duister namen wy een heel anderen koers, om van de Turken af te raken, en uit het gezicht te komen: gelijk ook geschiede: alzoo wy des morgens niemant meer vernamen noch zagen.

Wy dankten Gode, die ons zoo genadelijk en wonderlijk voor deze slavernye van zulke Barbarische menschen bewaert, en ons zulken hart gegeven had, dat wy den vyanden, die ons zoo veel te maghtigh waren, hadden kunnen wederstaen, en zoo ontkomen waren. Want daer was, menschelijker wijze gesproken, voor ons geen doorkomen aen: naerdien d'Admiraal vier en twintigh, en de Vice-Admiraal twee stukken geschuts voerde. Daeren boven krieden beide de schepen van volk. Wy daeren tegen hadden zoo weinigh volks, en voerden niet meer als achteen stukken geschuts.

Wy bezagen ons schip, of het noch zoodanigh gestelt was, om onze reize daer mee te kunnen vervolgen. Wy bevonden het onder water noch dicht en wel, en vermaekten het boven, zoo als wy in zee, onder het zeilen, best koften, en vervolghden onze reize.

Na wy naulix de Turken ontkomen, en mer het vertimmeren van ons ontramponeerde schip doende waren, zoo wierden wy den zevenden van zulken herden storm belooopen, dat wy gene zeilen konden gebruiken. Wy hadden veel moeite met ons schip, dewijl het noch niet volkomen hermaekt was: doch de storm duurde niet lang, en het weer bedaerde wederom. Aen ieder man wierdt toen drie en een half pont hert broot voor ieder weke uitgedeilt: overmits het week broot schimmelig geworden was.

Den tienden waren wy op de hoogte van negen en dertig graden en dertig minuten, ontrent twintigh mijlen beweste de Kanarische eilanden: alwaer zich de Piek, op het eilant Teneriffa, heel klaer vertoonde. Men hout deze bergh een der grootste van de geheele werelt te zijn: naerdien hy wel derde halve mylen opklommens hoogh is, en kan wel zefftig mijlen verre in zee gezien worden.

Wy vervorderden dus onze reize, tot den veertienden, zonder eenige merkwaerdige zaken te bejegenen, als wanneer wy de Kreefts zonne-keerring, of Tropicus Cancrî, passeerden.

Met den middagh begon het geweldigh hart te waeien, met donder en blixem: waerom wy onze marszeilen verminderden, uit vreeze van een grooter storm; doch het weer bedaerde in 't kort, en de wint ging leggen.

Deze streke, en wat verder, noemen ^{Kroos-}zonnige van d'onzen de Kroos-zee, ^{zee.} en de Portugesen, in een zelven zin, *Mar del Aragaço* (of *Larguço*, of *Sarguço*) dat is, zee van kroos: dewijl aldaer, van d'achtiende tot de dertighste graet, Noorder-breete, of, zoo andere willen, van de twintighste tot de twee en drie en twintighste graet, zeker zee-gewas, als kroos, op het ^{Kroos-}water met den storm heen en weder ^{gewas.}drijft. Daer ontrent zijn gene eilanden, ook is'er geen gront te peilen, en het is wel vier hondert mylen van de kuste van Afrika. Het gewas heeft bleeke of papegaygroene bladen, die smal, dun, en rontom zaeghswijze ingekerft zijn. Het krijght, ter plaetse daer de bladen uitschieten, ronde bleekgroene beziën, zoo groot als aelbessen of peper-koorens: maer zijn van binnen ledigh of hol, zonder smaek, en hebben geen zaet in.

Dit gewas leit zoo dicht in een gegroeit en gevlochten, dat het te mets de schepen kan tegen houden, en stil doen staen: 't welk iemant, die daer niet op verdacht is, des nachts vreemt voor komt.

Als men daer in komt, heeft men moeite om daer weer uit te komen, of men moet het deurkappē: en dan raekt men bywijle van het een in het ander: doch wy hadden daer gene zwarigheid van: alzoo het op alle plaetsen, daer wy door voeren, niet even dik lagh.

Men kan dit gewas met peper en zout, in plaetse van kappers, eeten. Het drijft het graveel en water af.

Men ziet byna gene wortelen aen dit gewas: maer alleenlijk vertoonen zich kentekenen van scheuten. Het is evenwel geloofelijk, dat het in den diepen en zandigen boesem der zee groene en dunne wortelen schiet: hoe-

hoewel eenigen willen, dat dit gewas, diep in zee zien kan: desgelijx ziet men door den snellen stroom der wateren, alle visschen, die aldaer veel zijn, zoo die uit vele eilanden in den oceaen klein als groot, onder en boven door vloeien, van het lant uitgerukt, en malkanderen, door het zilte water t'zamen voortgesleept wort. Daer zwieren: dat vreemt om te zien is.

men nochtans uit het diep der zee in een gevlochte boschen van dit kruut ziet opschieten.

Den achtienden, op de hooghte van veertien graden, stierf een van onze reisgenooten, die des anderen daeghs buiten boort gezet wierdt. Men zeide dooden alijt in zee met het hoofd na het Oosten drijven: het welk ik toen ter tijd ook zoo bevond.

Travado
of on-
weer.

Den twee en twintighsten hadden wy een geweldige travado of onweer, met donder en blixem vermengt, en een schielijke regen, als of het met emmers neergegoten wiert. Een travado komt gewoonlijk zoo haestigh op, dat men genen tijd heeft om de zeilen in te nemen, en onstaet wel driemaal in een uur: waer over men geweldigh oppassen moet.

Vangen
veel vis.

Wy vongen aldaer vele visschen, als Bonyten van twee voeten lang, Koretten, en veel andere vissen, en een groote hay, die wy met alle man ophijfden, en met hantspaken doot sloegen. Men haelden de herffens uit de kop, die men goet houdt voor den steen in de blazete zijn: maer de visch wort, om zijne lelijke, tranige en sterke smaak, van niemant gegeten.

Den vier en twintighsten hadden wy schoon weer, vingen eenen vogel als een reiger: doch wat kleinder, die op het schip quam rusten. Men zagh verscheide kleine vogeltjes, die heen en weder over het schip vlogen.

Den zes en twintighsten hadden wy de hooghte van vijf graden en zeven en veertigh minuten, en zulke stille zee, dat men ook de minste beweging daer niet op zagh.

Wy vingen, dewijl het schip langzaam voortging, wederom een groote hay, en zoo veel visch, dat het volk die uit den goeden niet eeten kon, en gene als de beste behield, en onder andere konings-visch.

Dewijl aldaer geen gront is, die de zee onklaer maekt, zoo is die by stil weer zoo helder, dat men een been of iet anders, in het water gesmeten, wel veertigh, vijftigh, ja hondert voeten

Als men slechts een scherpe en kromme spiiker, met een veer of iet anders daer aen gebonden, in zee laet hangen, dan heeft men datelijk visch. Wy vongen onder andere ook een konings visch, en zoo veel half wassen Dorades, als men ophalen kan.

Eindelijk eindighde dit weer, met een stort-regen. De gantsche lucht was met dikke en zwarte wolken overtrokken.

Den dertighsten waren wy op de hooghte van vier graden en een en veertigh minuten, en zagen wonderlijk veel vliegende visschen.

Den derden van Wintermaent hadden wy de hooghte van een graedt en dertigh minuten, zagen duizenden van allerhande visschen om ons schip, en vingen zoo veel als wy wilden. Zommige wierden de buik opgesneden en ingezouten: en andere met peper en zout gewreven, en by de steert in het want opgehangen, om in de hitte der zonne te droogen.

Den vierden zagen wy met schoon en klaer weder, in den dageraet, het eiland *os Penados*, of *S. Paulo* by de Portugesen genoemd, dat zich van na by als een zeil vertoont: maer doet zich, dicht daer by gekomen, met vijf hooge klippen op.

Zien het
eilant *Os
Penados*
of *S. Pau-
lo*.

Des middaghs hadden wy de hooghte van drie en vijftigh minuten, Noorder breete, en liepen het ontrent 5 mylen bewesten om. Aldaer quamen verscheide malle meeuwen op ons schip zitten, die alzo by d'onzen genoemd worden, om dat zy haer met de handen laten grijpen. Zy maken mijnen engelaet, als of zy iemand bijten willen: maer blijven evenwel zitten, en laten haer vatten en dootslaen.

Den vijften, ontrent ten elf uuren, passeerden wy de liny equinoctiael, alwaer wy des namiddaghs vijf minuten bezuiden waren, en niet van koude behoefde te klagen. Het is aldaer veeltijts zoo stil, dat zommige schepen leggen en drijven, eer zy daer henen komen.

Men heeft'er groote hitte en wel-

nigh goet en zoet water : want het water , dat aldaer regent , en bywijle eerst opgetrokken is , en door kraght van de heete zon neergedreven wort , is niet al te goet . Dies men aldaer zomtijts groote armoede uitsaet , en vele van de scheurbuik weghgerukt worden .

Ontrent drie jaren na mijne aankomste op Brasil , wierdt een Portugees schip onder de liny gevonden drijven , daer niet een levendigh mensch op was : mer waren alle overleden . Het had'er al zes weken gedreven , als uit de daghelix aenteekening kon gezien worden . Doch wy quamen gelukkig door dezen oort , en vingen geduurigh veel visch van verscheiden slag : onder andere blazers , een soort van dikke visschen , die haren dikken buik vol waters zuipen , en dan weer met opgespalkten bek uitblazen . Zy houden dikwils de schepen lang gezelschap .

Den achtsten voeren wy met schoon weer voorby *Ilha Ferdinando* of *Neronha* . In't voorbyzeilen van dit eilant zagen wy geweldigh veel gevogelt door malkanderen zwieren , en zich met schoon weer vermaken . De vliegende visschen stoven met heele wolken en schoolen uit der zee , dewijl de Bonijt , Koret en andere visschen daer achter her zaten .

Eilant *Ilha Ferdinando* of *Neronha* .

OP vier graden bezuiden de middellijn , en ontrent vijftigh mijlen van de vaste kust van Brasil , leidt het eilant *Ilha Ferdinando* of *Neronha* .

Het wierdt voorhene , ontrent des jaers zestien hondert en dertigh , by de onzen bewoont ; maer eenige jaren daerna heeft het niemant daer gehouden : uit oorzake der ratten daer op in zulken oneindelijken getale vermenighvuldicht waren , dat die alles , wat geplant en gezait wiert , vernielden . Anderzints is het een zeer vruchtbaer eilant , zeer goet om farinha , millie , en alle andere vruchten voort te brengen . Daer en boven is de zee daer ontrent zeer vitschrijk . Waer over d'onzen daer zomwijlen eenige berken van

het Recif derwaerts op de visscherye gezonden hebben , die rijk met visch geladen te rug quamen . Naderhant vonden de Hooge Raden van Brasil goet , een parthye Negros derwaerts te zenden , onder het bestier van eenen Gillis Venant , ten einde die aldaer de kost zouden vinden : en de onzen midlertijt hunne magazijnen van hen te voeden , moghten verschoonen . Zy bleven aldaer een geruimen tijt , en bezaaiden het eilandt , om het leven te behouden .

Na verloop van een jaer of anderhalve , wierden doorden Raet van den gerechte , op dit eilant eenige misdadige gebannen , die door hongers-noot gedwongen wierden , het zelve te bebouwen : waertoe hen eenigh gereetschap meegegeven wiert .

Den elfden des nachts waren wy , op de hooghte van zeven graden , tegen het landrschap van Goyana over , ontrent twintigh mylen beneden de stad Olinda . Niet lang daer na zagen wy tegen den morgen het vaste landt van Brasil : doch hielden wederom in zee tot den lichten dagh .

Den twalefden was het donker en mistigh weer en weinigh koelte . Wy zeilden langs de wal voor wint en stroom , en quamen noch voor den middagh voor het Reciff , en lieten het anker op zeven vademen water vallen : na wy zeven weken en een dagh onder weeghs geweest waren .

Komen
voor het
Reciff.

Wy dankten God , die ons zoo gelukkig van zoo veel gevaers der woestebaren , en slavernye der Turken en woeste menschen verlost had .

Ik voer met de boot , neffens den kommijsen schipper , noch dien zelve avond aen lant , om onze aankomste bekend te maken , en met een de brieven aen Graef Matrits en de Heeren Hooge Raden te behandigen .

Ik bleef dien nacht aen lant , en voer des anderen daeghs wederom aen boort .

Den vijftienden quam de Loots en braght ons in de haven van het Reciff , daer wy acht en twintigh schepen en twee jaghten achter het water-kasteel vonden leggen .

In het laest van Ooghtmaent , des jaers zestien hondert drie en veertigh , ontving ik orde van de Hooge Raden , om

Nie:thof
verreke
na het ei-
lant Sint
Thomas.

om met het jaght de Bruinvifch, na het eilant St. Thomé te varen, dat met potaerde geballaft was, om daer mee zwarte zuiker aldaer wit te maken.

Ik had laft zwarte zuiker wederom te brengen, daer de geheele of meefte handel van dit eilant in beftaet.

Ik ging dan tzeil, en quam, zonder eenige byzondere voorvallen onderweegs gehad te hebben, als zeer hart weer, met fchrikkelijke donder, blixem en ongemeene plasregen, den negenden van Herftmaent, onder dit eilant ten anker: hoewel ik niet voor des anderen daeghs na den middagh aen lant voer.

Wat belangt de potaerde, 't zy die hare kraght verloren had, of dat daer de zuiker zoo niet wilde gehandelt zijn, zy was daer niet waerdigh.

Na een verblijf van veertien dagen op dit eilant, vertrok ik wederom met het jaght, dat tot lading zwarte zuiker in had, na Brasil, en quam weder, na eene uitreize byna van drie maenden, den derden van Wijnmaent op het Reçiff.

Eilant S. Thomé.

Het eilant van St. Thomé is rondt, leidt recht onder de middellijn, en is ontrent zes en dertigh mijlen in den omtrek groot. Het heeft in 't midden zeer hooge bergen, die altijd met sneeu bedekt zijn: niet tegenftaende het beneden op het eilant, van wegen deffels gelegenheit onder den middellijn, zeer heet is.

Het is byzonder vruchtbaer, inzonderheit in het voortbrengen van zwarte zuiker en genber: ter oorzaak de sneeu, door de hitte der zon, onder aen den bergh fmelt, en geduurigh afzijpert, en de zuiker-velden bevoghtight.

Daer ftonden toen over de zeffigh zuikermolens op dit eilant.

De lucht daer en tegen is'er zeer heet, en zoo ongezon, als op eenige plaetfe van de werelt.

De meeften der onzen, die aldaer komen, en des nachts aen lant blijven, fterven'er, door de ongewoonheit van de lucht: maer die het deurftaen kunnen, worden heel oudt.

Des morgens trekt, door de hitte der zonne, een damp uit het laege aertrijk, die zoo vergiftigh is, dat geen vreemdelingh die verdragen kan. De mist duurt tot ontrent tien uuren, als wanneer dezelve, door de kraght der zonne, verdwijnt. Dan is'er de lucht gezont. Dies ik dan altijd zoo lang op het fchip bleef, alzo men in zee de mist niet heeft, en voer, als de mist over was, aen lant.

Men heeft'er, het gantsch jaer door, een heete en vochtige lucht: behalve in Zomer- en Hooi-maent: dan waeien'er Zuid-oofte en Zuid-westewinden, die koelder zijn: hoewel de zon den inwoonders altijd des middaghs boven het hooft is.

De vochtige dampen, die door de hitte der zon opgehaelt worden, veroorzaken quaetaerdige koortfen, met koude en hitte door alle de leden: zoo dat den genen, die daer mee bevangen worden, met groote hoofdpijn en krimpen in den buik, binnen weinige dagen fterven.

Zommigen leggen d'oorzake van deze quale op het veel gebruik der vrouwen, en andere op het drinken van het zap van kokos-noten en het flapen op d'aerde. Maer de meefte oorzaak fchijnt de vergiftige lucht te zijn: daer miffchien d'andere misbruiken wel wat mochten toe helpen.

Onder hondert vreemdelingen, die daer komen, blijven naulix tien over en in 't leven: en d'overgeblevenen worden qualijk vijftigh jaren out. Men vint'er evenwel inwoonders, die over de hondert jaren oudt zijn. Desgelijx worden'er de negers oudt, die doorgaens vol luizen zijn.

D'eerfte inwoonders waren Joden, die uit Portugel gebannen wierden, om dat zy de Roomsche leere niet omhelzen wilden. Zy zien'er zeer misverft uit, en hebben'er al over de hondert jaren gewoont.

Vele negers, na men zeidt, onthouden zich in het geberghte, die van tijt tot tijt den Portugelen ontloopen, en aldaer zoo vermenighvuldight zijn, dat zy den Portugelen tot onder de ftad *Pavaofa* derven beroven.

Iemant zou niet recht zich mogen verwonderen, hoe noch volk, van wege d'ongezonde lucht, na dit eilant toe

toe wil of daer woonen. Maer het groot gewin doet velen de doot niet vrezen.

Op dit eiland leidt, aen eene beke, een stad *Pavaofa* genoemd, die toen ontrent acht hondert of meer huizen had, en twee of drie kerken.

D'Admirael Kornelis Jol, en anders Houtebeen, had de stad *Pavaofa* en voorts het gantsch eiland, des jaers zeffien hondert eenen veertigh, den zefftienden van Wijnmaent, na een belegh van veertigh dagen, ingenomen, met verlies van weinigh volks, en bekomen van veel buits.

Hy zelf quam aen landt, met veel van zijn volk, zoo bevelhebbers, soldaten als matrosen, te sterven. Desgelijx overleed de tweede perzoon, die na hem in't gebiet zou volgen. Onder drie hondert Brasilianen, die hy mee nam, bleven geen zefftigh in't leven.

Toen d'Admirael merkte dat hy sterven zoude, beval hy, datmen hem na zijnen doot op dat vervloekt mensch vernielend eilandt niet begraven zou: maer zijn doot lichaem in de zee werpen, gelijk ook geschiede.

Eer ik vorders het geen in Brasil merkwaardigh, zoo binnen als buiten het Regiff, tusschen d'onzen en Portugesen, sedert de revolteen opstant, en geduurende mijn achtjarigh verblijf aldaer, is voorgevallen, zal verhalen en ten toon stellen, dient voor al een korte beschrijving van gantsch Brasil voor af te gaen, om des te beter en grondiger, het geen gezeyt zal worden, te verstaen.

Beschrijvinge van gantsch

B R A S I L.

Brasil is een gewest van Zuid-Amerika: want Amerika of West-Indien wordt in twee deelen verdeelt: te weten, in Noord- en Zuid-Amerika.

Noord-Amerika heeft ten Noorde het onbekende lant, of liever de Straet van Hudson: paelt ten Zuide en Weste aen de Zuidzee, en ten Ooste aen de Straet van *Panama*, den zeeboesem van *Mexiko* of Nieu Spanje, en de Noord-zee.

Het begrijpt de landen van *Essotiland* en *Labrador*, *Nieu-Vrankrijk*, *Kanada*, *Bakalaos*, *Nieu-Engeland* of *Virginia*, *Florida*, *Nieu-Spanje*, de landen van *Mexiko*, *Nieu Mexiko*, *Tlaskalla*, *Guaxaka*, *Mechoakana*, *Zakatula*, *Kolim*, *Yukatan*, *Tabasko*, *Nieu Gallicie*, *Nieu Biskaye*, *Chiametla*, *Kuliaka*, *Cimalon*, *Nieu Gannada*, *Kalifornia*, *Ainsan*, *Quirvira* of *Nieu Albion*, *Konibas*, *Guatemala*, *Sokonusco*, *Chiapa*, *Vera Paz*, *Honduras*, *Nikarogua*, *Kostarika* en *Veragua*.

Zuid-Amerika is byna een hangend eiland, en verbeelt of verthoont eenigsinseene piramide van geltaete: waer van de basis of voet na't Noorde ziet, en de punt na de Straet van Magellan, die ontrent op drieën vijftigh graden Zuider breete leit.

Het paelt ten Ooste aen d'Atlantische occaen, de Noordzee gemenelijk genoemd: en ten Weste aen de Zuidzee.

D'ontrek van dit gantsch gewest wort op zeffien duizent Italiaense, of vier duizent Duitse mylen gerekent.

Het begrijpt de landen van *Kastilla d'Or*, anders *Tierra firma*, dat is, Vast Lant, op Portugeesch genoemd, het lant van *Paria*, *Kumana*, *Karibana*, *Brasil*, *Chika*, ten Ooste, en ten Weste *Popayan*, *Peru*, *Chili*, en in het midden meer andere.

Het gewest van Brasil is allereerst, kort voor *Amerikus Vesputius*, by de Portugesen, door zekeren *Pedro Alvaro Kapralis*, gevonden, die het des jaers 1500., op Kruisdagh, ontdekte. Eerst wierd het by hem *Santa Cruz*, dat is, Heilige Kruis, genoemd: maer namaels hebben de Portugesen het van name verandert, en *Terra do Brasil*, dat is, Lant van Brasil, genoemd, van wegen de menigte en overvloed des verfhouts, Brasil geheten, dat aldaer gehouwen, en na Europe vervoert wort: dies het heden doorgaens en gemeenelijk Brasil of ook wel Brazijl en Brezil genoemd wort.

Brasil is gelegen in of onder de zuider verzengde luchtstrecke, of *Zona Torrida*, en in de selfs midden, en strekt voorby de Kreefts-zonne-keerring, of *Tropicus Cancræ*, tot in de getemperde lucht-strecke, of *Zona Temperata*.

Gele-
gentheit
van Brasil

Grootte.

In het bepalen der groote of breete van Brasil, te weten, tusschen het Noorde en Zuide, vindmen onder de Schrijvers een groot verschil: maer gevoeglijk kan het begin van desselfs breete of groote, van anderhalve graet, Noorderbreete, af, of van de riviere *Para* af, en desselfs einde op de Zuider breete van vier en twintigh graden en een halve, of tot aen de riviere *Kapibary*, twee mylen boven de stad St. Vincent, gestelt worden: dies de groote of breete van Brasil, tusschen het Noorde en Zuide, vijf en twintigh graden beslaen zal, eene streke van drie hondert en vijf en zeventigh mylen. Eenigen stellen Brasil tusschen de riviere *Maranhaon* en *Rio dela Plata*.

Hoe verre Brasil van 't Ooste, (daer het aen de Groote Zee of Noorder Oceaen, of Atlantische Zee pael,) na 't Weste strekt, is tot noch toe onbepaelt gebleven: dewijl weinigen tot in het binnenste van dit lant getrokken zijn.

De grootte evenwel, tusschen het Ooste en Weste, kan op ontrent zeven hondert en twee en veertigh mylen gebraght worden: hoewel de meeste lantbeschrijvers het byna hondert en acht en taghentigh mylen grooter maken: want zy breiden Brasil veel grooter na 't Ooste uit, als het in der daet is, en eenigen ten Weste tot aen Peru of Gujana.

Men vind'er, die tot grenspalen van Brasil stellen: ten Noorde de riviere der Amazonen: ten Zuide *Rio de la Plata*: ten Ooste de Noorder of Atlantische Zee, en ten Weste de bergen van Peru of Gujana.

Brasil, tusschen deze lantpalen begrepen, wordt by de Portugesen in veertien lantschappen of landvooghdien verdeilt, die zy *Kapitanias* of *Kapitanien* noemen. Het eerste, na 't Noorde, is *Paria*: daarna volgen *Maranhaon*, *Siara*, *Potiyi* of *Rio Grande*, *Paraiba*, *Parnambuko*, *Tamarika* of *Itamarika*, *Seregippo del Rey*, *Quirimure* of *Bahia dos todos los Santos*, *Nhoe-Kombe* of *os Ilhos*, *Pakata*, of *Porto Securo*, *Rio de Janeiro* of *Nheteroya*, *St. Vincent* en *Espiritu St.*

Toen Brasil ten deele door d'onzen, en ten deele door de Portugesen beze-

ten wiert, kon het gevoeghelijk in Nederlantsch en Portugeesch Brasil verdeilt worden.

In zoo vele Kapitanien of lantschappen Brasil verdeilt is, met ontrent zoo veele voornamen vischrijke rivieren wordt het ook bewatert, die geen modderigen; maer een stenigen gront of bodem hebben: behalve vele andere kleine.

De meeste rivieren vloeien snel in de regen-maenden, en wassen dan zeer hoogh op, en strijken, met het aanwassen des waters, over d'oevers, en storten met groot geweld over de landeryen hene.

De rivier St. Fransisko, d'edelfte, grootste en vermaerste riviere in dit gewest, strekt tot grenspael tusschen de kapitanien van *Pernambuko* en van de *Bahia de todos los Santos*, dat is, Zeeboesem aller Heiligen.

Zy heeft op zommige plaetsen de breete van eene scheute van een zesponder: en is acht, twalef en vijftien ellen diep. Doch kan met gene grote schepen bevaren worden, van wegen het zant, daer de monden mee bezet en verstopt leggen.

Men houdt deze riviere uit het binnenste des landts komt afzakken, uit zeker vermaert meir, dat het water van alle de beken, die uit de hoogste bergen van Peru na 't Ooste neerwaerts loopen, ontfangt, en door de grootste rivieren, als inzonderheit *Rio de la Plata*, *Marahaon*, en deze riviere Sint Fransisko, in zee zend.

D'onzen zijn deze riviere met een sloep, tot eene streke byna van veertigh mylen, opgevaren; daer zy dezelve noch zeer breed en diep bevonden. Maer zoo men den inwoonders en Portugesen gelooven magh, zou deze riviere, ontrent vijftigh mylen van zee, van zeer hooge watervallen, die zy *Kakoeras* noemen, storten: waer over de genen, die uit zee dezelve riviere opvaren, niet hooger komen kunnen. Boven de watervallen zou zy eenige mylen na 't Noorde schieten, en daarna in een meir uitkomen, daer in hier en daer vele lustige eilanden leggen, die door de Barbaren bewoont worden: gelijk ook de gantsche oever van het meir.

In het meir zelf wort goutzant geraept.

Rivier
S. Fran-
cisko.

Brasil in
14 lant-
schappen
of kapita-
nias ver-
deilt.

raept. Ook hebben d'inwoonders overvloed van goud : maer het is niet veel waert. Dit goud wort uit de goudrijke rotfen, die na de zyde van Peru leggen, door ontalijke beken afgeschuurt, en in het meir gesleept. Daer valt ook groote overvloed van zeer treffelijke zalpeter.

Des zomers, of in de wintermaenden, wanneer het zelden of weinigh regent, is deze riviere waterrijker en veel hooger, als in den regentijt. Maer des winters valt zy alleen tamelijk waterrijk in zee.

Men zeit d'oorzake van deze verscheidenheit te zijn, d'onmetelijke afstand van haren oorsprong of hoofbron : als ook de regen, die van de hooghte neerwaerts valt : want alle d'andere rivieren, naby 't Reçiff, kunnen des Zomers niet bevaren worden, dewijl zy waterloos zijn, en uitdrogen, eveneens als of zy in d'aerde ingeslorpt wierden. Daer nochtans gene andere rivieren van Amerika gevonden worden, die zulke stort-regens in hunne killen ontfangen, als deze.

Want de zeer wijfstrekkende ruggen der bergen, die niet verre van strantleggen (gelijk ook in het koninkrijk van Peru) geven die zeer grooten overvloed van regen van achteren, en ontlasten zich na het Weste. Aenstonts loopen deze wateren, met eenen arm, na 't Noorde, na de zeer groote en snelle rivieren, *Maranhoan* en der *Amazonen* : en met een anderen arm schieten zy na de riviere *S. Francisco, de la Plata* en *Janeyro*.

Deze worden, door 't ontfangen van eenige kleine beken, noch waterrijker, en vallen eenige mylen, met zulken geweld, in zee, dat het versch water verre van den mont der zelve, in de zee door de zeeluiden geschept wort.

Het oploopen van deze riviere des zomers, kan ook door de menighte van sneeu en ijs, dat te landewaerts in op het geberghte leit, en door de hitte des zomers smelt, en de kil en boesem des waters grooter maakt en doet opzwellen, veroorzaekt worden.

Dies deze riviere van een geheel anderen aert en natuur is, als andere rivieren. Want des winters, wanneer het water van andere rivieren ten bedde uitrijft, dan strijkt deze nooit over hare

oevers henen : Daer en tegen zet zy des zomers, wanneer d'andere rivieren uitdrogen, al het nabygelegen landt onder water.

De Westindische Kompagnie bezat, ^{Neer-}voorden opstant der Portugesen, zes ^{lants} van de gemelde veertien Kapitanien ^{Brasil:} of lantschappen, die d'onzen den Portugesen door de wapenen ontweldigt en afgenomen hadden : als de Kapitanien (te beginnen van 't Zuide) van *Seregippe del Rey, Pernambuco, Itamarika*, waer onder *Gojana* behoort, *Paraiba, Potiyi*, of *Rio Grande*, en *Siara* of *Ciara*. De Kompagnie bezat ook de Kapitanie van *Maranhoan* : maer die wierdt des jaers zestien hondert vier en veertigh, om zekere redenen, verlaten.

Het gewest dezer zes lantschappen wierdt van ouds her Noord - Brasil by de Portugesen genoemd : gelijk het gewest der overige lantschappen, die zy bezaten, Zuid Brasil.

Deze zes landtschappen strekten zich, in de lenghte van 't Noorde tot het Zuide, langs de zee-kust, tot eene streke van hondert en zestigh of tagghentigh mylen verre uit : want de zeekuste van *Rio Grande* tot aen d'*Alagoas*, op de Noorder grenspael van de Kapitanie *Seregippe del Rey* gelegen, begrijpt de lengte van hondert mylen. De twee andere Kapitanien, als *Siara* ten Noorde, en *Seregippe del Rey* ten Zuiden, maekten d'overige mylen uit.

Ieder van deze Kapitanien begrijpt gemeenelijk een of meer kleine landtschappen of jurisdictien, die de Portugesen *Freyguesias* of *Fregecias*, en de onzen gebroken *Fregezien* noemen : als daer zijn in de Kapitanie van *Seregippe del Rey, Pojuka, Kamaragibi, Porto Kalvo, Serinhaim*, en diergelijke meer andere.

Door den naem van *Fregezie* is te verstaen een oort, die geheele dalen, velden en heuvelen, neffens de dalen, en dorpen daer in gelegen, alle gebouwen en daer en boven rivieren, die de dalen bevochtigen, begrijpt. Van d'eene *Fregezie* tot d'andere gaetmen over onbebouwde heuvelen, zomtijts drie, vier en meer mylen verre.

Alle deze lantschappen van Neerlants Brasil zijn zeer weinigh bebouwt : want

de Portugesen hebben die van de zee-kuste, te landwaerts in, niet verder bebouwt, dan op zommige plaetsen tot drie en vier mylen, en op zommige tot vijf, en zelden tot zes, en ten hoogsten tot zeven mylen.

Kapitanie van *Seregippe del Rey of Ciriji.*

DE Kapitanie van *Seregippe del Rey* wort anders ook na een vliet van een zelve naem, die het lant bevochticht, en *Ciriji* heet, de Kapitanie van *Ciriji* genoemd.

Deze Kapitanie leit in 't Zuider gedeelte van Brasil, strekt haer langhs de zee-kuste tot twee en dertigh mylen verre uit, en wort ten Noorde door de riviere St. Françisko van de Kapitanie van *Parnambuko*, en ten Zuide door *Rio Reael* van de kapitanie van de *Bahia dos todos los Santos* gescheiden.

In de Kapitanie van *Seregippe del Rey* leit een Fregesie, district of landstrecke, *Porto Calvo* by de Portugesen genoemd, op de hoogte tusschen de negen en tien graden, Zuider breete.

Het is Noordwestwaerts met de Fregesie van *Serinhaim*, benoorde het riviértje *Pirassununga*, belent: alwaer een merksteen, tot grenscheidung van beide, staet, en strekt Zuidwaerts tot aen de riviere *Parepuera*, daer door het van de Fregesie van de *Alagoas* gescheiden wort, eene streke van twaelf mylen langs strant.

Het heeft te lande gene bepaling: dewijl zijn gebiet zoo verre boschwaert in strekt, als het by de Portugesen bewoont wort.

Deze Fregesie heeft een dorp, by de Portugesen *Villa de bon Sucesso de Porto Calvo* genoemd: maer wierdt certijts *Povoação dos quatros Rios*, dat is, bewooning of bevolking der vierrivieren geheten: dewijl daer vier rivieren in een komen: want de rivieren *Molaita*, *Tapamunde* en *Comendatuba*, loopen alle drie in de riviere *Monguaba*.

Dit dorp leit van strant te landwaerts in vier groote mylen, ontrent in het midden van de Fregesie, op eenige groene heuvelen.

Het was by d'onzen met twee forter

of sterkten bezet: waer van het een, het sterkste en grootste, *Bon Sucesso* genoemd was. Het was omringht met een fraei contrescharp, en binnen met een waterput, uit den gront met steenen opgehaelt, voorzien.

Wel eer stont binnen op het plein een kapel, by de Portugesen *Nossa Senhora da Apresentação* genoemd: doch het fort was nu geheel verwoest.

D'andere sterkte wierdt by d'onzen het fort van de Nicuwe Kerke genoemd: alzoo die sterkte van een vervalle kerke gemaekt was.

Ontrent een musket-scheut weeghs tusschen beide forten, was mede, door orde van Graef Maurits, een derde vesting besteeft te maken: te weten, beneden de heuvelen aen de riviere, op een eilandje, in de riviere gelegen. Dan alzoo dezelve met musketren van het geberghre kon beschoten worden, bleef dit werk steken.

Het dorp heeft twee straten, d'eene en voornaemste loopt van het eene fort tot het ander, na de riviere, en is genoemd St. Jofefs straet.

Het had slechts drie *Casas Soubra-des* of huizen met zolderingen, en vijf of zes en dertigh huizen met pannen gedekt, by der aerde, zonder zoldering.

En alzoo door de fortificatien den Portugesen hunne kerken in het dorp ontogen waren, zoo hebben zy, buiten het dorp over de riviere, ontrent een quartier uur gaens, een kerkje opgericht, daer zy zomtijts Misse hooren.

Dit dorp leidt op een luchtigen en lustigen oort, die zeer gezont is, door de gestadige zeelucht, die daghelix daer wait, alzoo door geen gebergh te belet wort: dewijle zy langs de valleye, daer de riviere doorloopt, tusschen 't gebergh te tegen het dorp aenwaait. Des nachts heeft men 'er gemeenlijk de wint uit het lant, die, nevens de dampen, die uit de rivieren optrekken, en de nevelkoude nachten een zeer getemperde lucht maken, en dienvolgens gezont.

Wel eer lag een stedeken, *Seregippo del Rey*, een stuk weeghs de riviere op, ontrent vijf mylen van de riviere *Vasabaris*, op een kalen en lagen bergh: alwaer, op een mijl byna in 't ronde, niet veel voor den mont te bekomen was.

Het was redelijk groot, met verscheidene schoone huizen, en drie treffelijke kerken verrijkt: welker eene neffens het Franciskaner klooster gebouwt stont.

Dit stedeken was met gene vestingengesterkt, maer lagh open.

Boven dit stedeken staet een kapel, S. Kristoffel genaemt: daer de Portugese Roomsgezinden gaen bidden, en beevaert voor S. Kristoffel doen. Men ziet'er vele krukken en mirakelen.

Deze Kapitanie of dit gewest wiert allereerst, door *Christovan de Barros*, onder het gebiet der Portugesen of Spanjerts gebraght: dien de koning, tot loon van zijne trouwe verdiensten, dezelanderyen, tusschen den vliet *Seregippe* en *St. Francisko*, vereerde. Ook vermoght hy de landeryen te verkoopen en, na zijn welgevallen, aen kolonieren uitdeilen: mits hy aldaer binnen zekerentijt, door den koning beraemt, kolonyen zou moeten planten. Hier door wierden vele inwoners uit de *Bahia dos todos los Sanctos* dat is, *Allerheiligen Zeeboesem*, derwaerts gelokt, die, na verloop van eenige jaren, op den oever der riviere, vier slechte zuikermolens stichten, en vier hondert koralen of veestallen oprechten, en een dorp van ontrent hondert huizen bouwden. Maer dit stedeken, met alle de huizen daer ontrent, ja de gantsche oort, wiert des jaers zestienhondert zeven en dertig, den vier en twintighsten van Wintermaent, door d'onzen verwoest en vernielt. Dies niet als de puinhoopen daer van overgebleven zijn. Voorts verlieden d'inwoners, uit dwang, na de Bahia. Want wanneer des jaers zestien hondert zeven en dertig de Spaense Graef en veldtoverste *Banjola*, met ontrent twee duizent krijgshknechten, zich aldaer onthield, deed hy, door eenige afgezondene troepen, met branden, verdelgen en plonderen, onze zuikermolens en landeryen in rep en roer stellen. Hier over besloot Graef Maurits den Spaensen Graef *Banjola* uit dien oort te doen ruimen, en gaf den last, van dat werk uit te voeren, aen den kolonel Schoppe over: want een hevige driemaendige koortse belette hem zelve dien velttocht t'aenvaerden. Hy deed dan de krijgshbenden, die aen den

oever van de riviere *S. Francisko*, *Alagoas*, Kaep van St. Augustijn en op het Reçiff zelve en Moribeka lagen, op ontbieden, om tegen den vyant op te trekken, en voeghde hem tot strijtgenooot en raetsman, Joannes van Gifelen, Raetsheer van den geheimen en Hoogen Raet, toe. De krijgshknechten beliepen ten getale van twee duizent en drie hondert.

De Brasilianen, die Graef Maurits uit de dorpen op ontboden had, ten getale van vier hondert (waer by twee hondert en vijftigh bootsgezellen gevoeght waren) wierden, door van Gifelen, met alle krijgshbehoeften voorzien.

D'Admiraal Lichthart was belast, met de vloot ontrent den Zeeboesem Allerheiligen te kruissen, om den vyant uit het lant na de zee-kuste te lokken. Wanneer deez vermoede, dat d'onzen hem den weghen hertret tot de zijnen zochten van achteren af te snijden, brak hy op, zoo dra hy vernam, dat ons volk over den stroom getrokken waren, en naderde gezwint en vlugh met zijn heir weer na *Torre Garcie d'Avila*, welke plaetse veertien mylen van de stad *St. Salvador*, na 't Noorde, gelegen was. Schoppe vernemende, dat *Banjola* uit zijne oude legerplaetse opgebroken was, deed de stad *Seregippa*, 's vyants zuikermolens en vruchtboomen, ten gronde verwoesten, en braght toen zijn volk, met een ongehoofelijke gezwintheit, na den oever van de rivier *St. Francisko*. Aldaer sloegh hy zich, aende zuitzyde, neer, en bleef'ereene wijle leggen, om den vyant, met het weghdrijven en opeeten der beesten, in hongersnoot te brengen: het welk door d'onzen ook met grooten yver in 't werk gestelt wiert.

Midlerwijle *Banjola* aldaer met zijn krijgshseir lagh, wierden'er vijf duizent hoornbeesten geslaght en acht duizent tot voorraet wegh gevoert. Door d'onzen wierden drie duizent geslaght: behalve degenen, die aen den oever overgebraght wierden. Waer uit af te nemen is, hoe veerijk dit lantschap te dien tijde was.

Aldus wierdt al het vee, door de vorige oorlogen, ten deele door de gewekte Portugesen, meen na de Bahia genomen, en ten deele door d'onzen opge-

gevangen, en voorts door het krijgsvolk vermindert en vernielt. Voor dezen hebben de Hooge Raden getracht, deze Kapitanie wederom te bevolken, en handelden tendien einde met *Nunno Olferdi*, in zijn leven Raet van Justitie op het Regiff: die ook eenige huisgezinnen had bewogen, om derwaerts te gaen: doch alzoo de Vergadering der XIX. het niet voor goet keurde, zoo bleef het achter.

Des jaers zestien hondert een en veertigh, braght Graef Maurits dit gewest, door de wapenen, onder het gebiet der West-Indische Kompagnie. Hy deed aldaer eene vesting bouwen, en wapenhuis oprichten, en het stedeken *Seregippo del Rey* met eene gracht omringen.

Dit stedeken leidt tusschen de rivieren *S. Francisco* en *Reael*, te landwaerts in, aen eene kleine beke, die met hoogh gety veertien voeten waters heeft.

In het gebiet van deze Kapitanie leidt het gebergte van *Tabayna*: daer men voor dezen vertrouwde eenigh minerael van waerdye te zijn: het welk aen de Vergadering der XIX. toegezonden wierdt. Maer alzoo men, na genomen proeve, ondervond, dat het niets van belang konde geven, zoo wiert het daer by gelaten.

Kapitanie van *Pernambuko*.

DE Kapitanie of het lantschap van *Pernambuko*, is een van d'aldergrootste en voornaemste van alle de Brasiliaensche kapitanien van Nederlands Brasil.

Het strekt tot zestigh mylen langhs de kust, en leit tusschen de riviere *St. Francisco* en de kapitanie van *Itamarica* of *Tamarika* besloten.

Pernambuko wort eigenlijk het inkomen van de haven genoemd: het welk een gebroken Portugees koppelwoort schijnt te zijn, van *Inferno* en *bokko*, dat eigenlijk *helle-mont* gezeit is. Te weten, de Portugezen schijnen het alzoo genoemd te hebben, dewijl zy voor in het inkomen vele blinde klippen heeft leggen, en het water daer hol aenschiet: want het is'er vol

brandingen, en schijnt als of men tegen de mont van de helle aankomt.

De stoelen, zetels, kamers of dorpen van de kapitanie van *Pernambuko*, die by de Portugezen bewoont zijn, worden ten getale van elf gerekent: als de stad *Olinda*, *Garazu*, *Regif*, *Moribeka*, *St. Antony*, *Poyuka*, *Serinhaim*, *Gonsalvi d'Una*, *Porto Kalvo*, *Noorder Alagoa*, *Zuider Alagoa*. Maer onder hen waren de voornaemste steden en plaetsen van die Kapitanie *Olinda* en *Garasu*.

Het vlek *Garasu* is veel meer een dorp als stedeken, en leidt verder van strant, tegen over het eiland *Itamarika*, vijf mylen van *Olinda*, en aen eene kleine riviere *Garasu*.

Het wiert by ouds door Portugezen van weinigh middelen bewoont, die zich met hantwerken erneerden. Maer na d'onzen *Olinda* verovert hadden, trokken ook rijke luiden na *Garasu*.

D'onzen veroverden deze plaetse des jaers zestien hondert drie en dertig in Bloemaent.

Moribeka leit meer midden in het lant en Zuidelijker, en vijf mylen van het Regiff.

S. Antony leit zeven of acht mylen van het Regiff, na 't Zuide, neffens de Kaep van *St. Augustijn*.

De stad van *St. Michael de Poyuka*, leit tien mylen Zuidwaerts van het Regiff, aen eene riviere van dien zelven name, die aen de Zuit-zyde van de Kaep van *St. Augustijn* in zee stort.

Deze plaetse was eertijts volkrijk, en had dertien zuikermolens.

Het dorp *Serinhaim*, byna even verre van daer gelegen, is zeer groot en vermakelijk. Het had twalef zuikermolens, die ieder zes of zeven duizent *Aroben* zuikers konden geven: een *Aroba* gerekent op zeven of acht en twintigh ponden.

Het achtste dorp is *Gonsalvi d'Una*, leit twintigh mylen van het Regiff, en heeft vijf zuikermolens.

Het negende dorp is *Porto Kalvo*, vijf en twintigh mylen van het Regiff gelegen, en heeft zeven of acht zuikermolens. Aldaer is het kasteel *Povoacao*, onder de regeering van Graef Maurits, door d'onzen allereerst veroverd.

Het tiende vlek is de *Noorder Alagoa*, veertigh mylen van het Regiff gelegen,

Elf stoelen of kamers van *Pernambuko*.

legen, en het elfde is de Zuider *Alagoa*.

Grote en
kleine
Palmei-
ras.

In de Kapitanie van Parnambok zijn twee landstrekken, die de Portugesen *Palmeiras*, dat is, Palm- of Dadel-boschen, noemen, na de menigten der dadel-boomen, die aldaer groeien.

D'eene wort de kleine, en d'andere de groote *Palmeiras* of Dadel-bosch genoemd.

Kleine
Palmei-
ras.

De kleine *Palmeiras*, daer in zich vele weggelopen Negers begeven hadden, en gezeit worden ontrent 6000. Negers te woonen, leit twintigh mylen boven d'*Alagoas*, tusschen boschen, neffens den vliet *Gungobubi*, die zich in de groote vliet *Paraiba* ontlast, zes mylen van denzelven vliet, na 't Noorde, en vier van den vliet *Mondai*, der Noorder *Alagoa*; na 't Zuide: zulk zy niet verre van de hoek lants leidt, die doorgaens *Jaragoa* genoemd wort.

Hun dorp bestaet uit drie straten, ieder van een halve ure lang. De huizen, of liever hutten, zijn van gevlogte takken en stroo gemackt, en staen alle nevens elkandren, en de planteryen achter.

Zy onderhouden eenighzins den godsdienst der Portugesen: maer hebben hunne eige priesters en rechters.

Veeltijts trekken eenigen uit hen na de nabygelege plaetsen, die de slaven der Portugesen wegh stelen: die dan zoo lang slaven blijven, tot zy andere gerooft hebben.

De slaven, die hen van zelfs en vrywilligh toe komen loopen, genieten de zelfde vryheit neffens hen.

Zy leven by dadelen, batatafen, bonen, meel, Mandioka, gerst, zuikerriet, hoenders, (die aldaer in groote overvloet zijn) en by visch, die de nabygelege vliet verschaft. Zy krijgen tweemaal 's jaers den ooght van gerst, en brassen en smullen, na de ooght is ingehaelt, een gantsche week vrolijk en verheugt. Eer zy zaeien, ontfleken zy, den tijt van veertien dagen, zeer groote vuuren, die van verre kunnen gezien worden, daer in zy kruiden en andere dingen verbranden.

De kortste weg van 't Reçif na deze *Palmeiras* houdt men te zijn langs den vliet van de Noorder *Alagoa*, gemeenlijk by de Portugesen *Alga del Norte* genoemd.

De groote *Palmeiras* leit twintigh of dertigh mylen achter het vlek *S. Amaro*, neffens den bergh *Bebe* genoemd, en was omringt met een dubbele heining. Men zeit daer in ontrent vijf duizent Negers woonen, die in de dalen, neffens de bergen, leven; behalve vele andere, die by vijftigen en honderden hier en daer zich onthouden.

Groote
Palmei-
ras.

Hunne huizen staen niet neffens elkanderen: want twee hondert beslaen byna een vierendeel mijls.

Zy zaeien en maeyen in de boschen: waer in zy ook een afgehouwen en gebroken wegh hebben, die tot vluchten gemackt is.

Des daeghs bereiden zy spijs, en tellen eerst des avonts hun volk, om te zien, of zy eenigen missen. Daerna danzen zy, onder het slaen op trommelen, die van verre kunnen gehoord worden, tot middernacht. Daerna gaen zy slapen, en slapen tot aen negen en tien uren des voormiddaghs.

Eenigen hunner worden door de anderen in de drooge maanden uitgezonden, om de Negers van de Portugesen te stelen.

De kortste wegh tot de woonplaetse van deze Negers is van *Alagoas* door *St. Amaro*: en daarna door de vlakke velden van *Nhumabu* en *Kororipe*, tot dat de rug van de bergh *Warrakako* begint te verschijnen: alwaer men aen de vliet *Paraiba* komt: daer men langs moet gaen, tot dat men na by den berg *Bebe* komt: aldaer moet men den wegh om slaen na de dalen.

Ten tijde van Graef Maurits deden de Negers uit de *Palmeiras* grooten overlast, inzonderheit aen de landbouwers in d'*Alagoas*; waer op, om deze roofvogels te verdelgen, Maurits orde stelde, en driehondert vuuroers, hondert Mammelukken en zeven hondert Brasilianen uitzond.

Reçif, Maurits-stad en Antony Vaer.

Het Reçif is, door zijne gelegentheit en voordeeligen oort, de sterkste plaetse van gantsch Brasil: en wort daer en boven door verscheide andere om en naby gelege vastigheden, forten, vestingen en schanssen be-

Scence
rif voor
Brasil.

befchermt en gesterkt. Doch om deszelfs gelegenheit, endie van Mauritsstad, destebeter te verstaen en voor oogen te stellen, dient aengemerkt, hoe Brasil van het een tot het ander eind gantsch met een dikke, lange en platte steenrotse of steenklippe van tien tot twintigh, en op zommige plaetsen, dertigh treden doorgaens breed, langhs den zee-kant bezet is. Het zou niet als een geduurige of doorgaende klip zijn, langhs de kusten van Brasil, by aldien in deze klippen op verscheide plaetsen gene openingen waren, tot in- en uitgang voor de schepen, omaen het vaste lant te komen: hoewel men ook op zommige plaetsen deze steenklip gantsch niet heeft.

Een mijle voor *Rio dolce*, en twee mijlen benoorde de stad Olinda, leit diergelijk Rif niet: doch aen *Poumarrelle* of *Poxamardo* begint weer een steenerif, en strekt tot aen het eilandt *Itamarika*. Daer binnen, te weten tusschen dit rif en 't vast lant, kan men met berken by hoog water doorvaren, als of men over watten voer: want met laag water leggen alle reeven droogh, en worden meest gezien.

Over deze steen-klip of steen-riff vloeit het water met alle tijden heen, en slaet den storm altemets af.

Deze steenklip is tegen over het Reciff of *Parnambuko*, ontrent vijfen twintigh of dertigh, en op zommige plaetsen meer treden breed: daer met een springvloet, ja met alle getijden, de zeebaren al schuimende over heen spoelen.

Zy is aldaer geheel slecht en zonder heuvelen, en strekt Zuiden en Noorden, en is ontrent een myle lang,

Aen het Noord-eind is een gat om in te komen, dat vijf hondert treden noordelijker als het Reciff leit. Het is niet wijd, en heeft by springty niet meer als twee en twintigh voeten water.

Tusschen dit steenen rif of klip, en tusschen het vast lant, strekt zuidwaerts van de stad Olinda, langhs de zee-kust, een zandige streke lants of eilandt, of dijk, of rif, van ontrent een myle lang, en twee hondert stappen breed.

Zandigh
Reciff.

Dit riff wordt by d'onzen gemeenlijk het zandigh Reciff genoemd, tot

onderscheit van het ander steenigh Reciff.

Op het Zuid-eind van dit rif of eilandt, en een myle van de stad Olinda, aen de vlakke zee, lageertijts een vlek, by de Portugesen *Povoação*, dat is, ^{Vlek Povoação of Reciff.} bevolking, en anders Reciff genoemd, en was een lange wijle volkrijk bewoont, tot aen de stichting van Mauritsstad, op het eilandt Antoni Vaez. Want na de stad Olinda verlaten, en door d'onzen verwoest was, begaven zich deszelfs meeste inwoonders en kooplieden na dit Reciff of vlek *Povoação*, en deden het met treffelijke gebouwen verciere.

In het aenkomen van d'onzen, stonden aldaer slechts twee hondert, en meest slechte huizen, die naderhand in meer als twee duizent vermeerderd zijn: daer onder veele schoone gebouwen waren.

Nade zyde van de riviere *Biberibi* wiert dit vlek door d'onzen met palissaden, tot deszelfs versterking, bezet: dewijl men die riviere met d'ebder zee te voet overlopen kan.

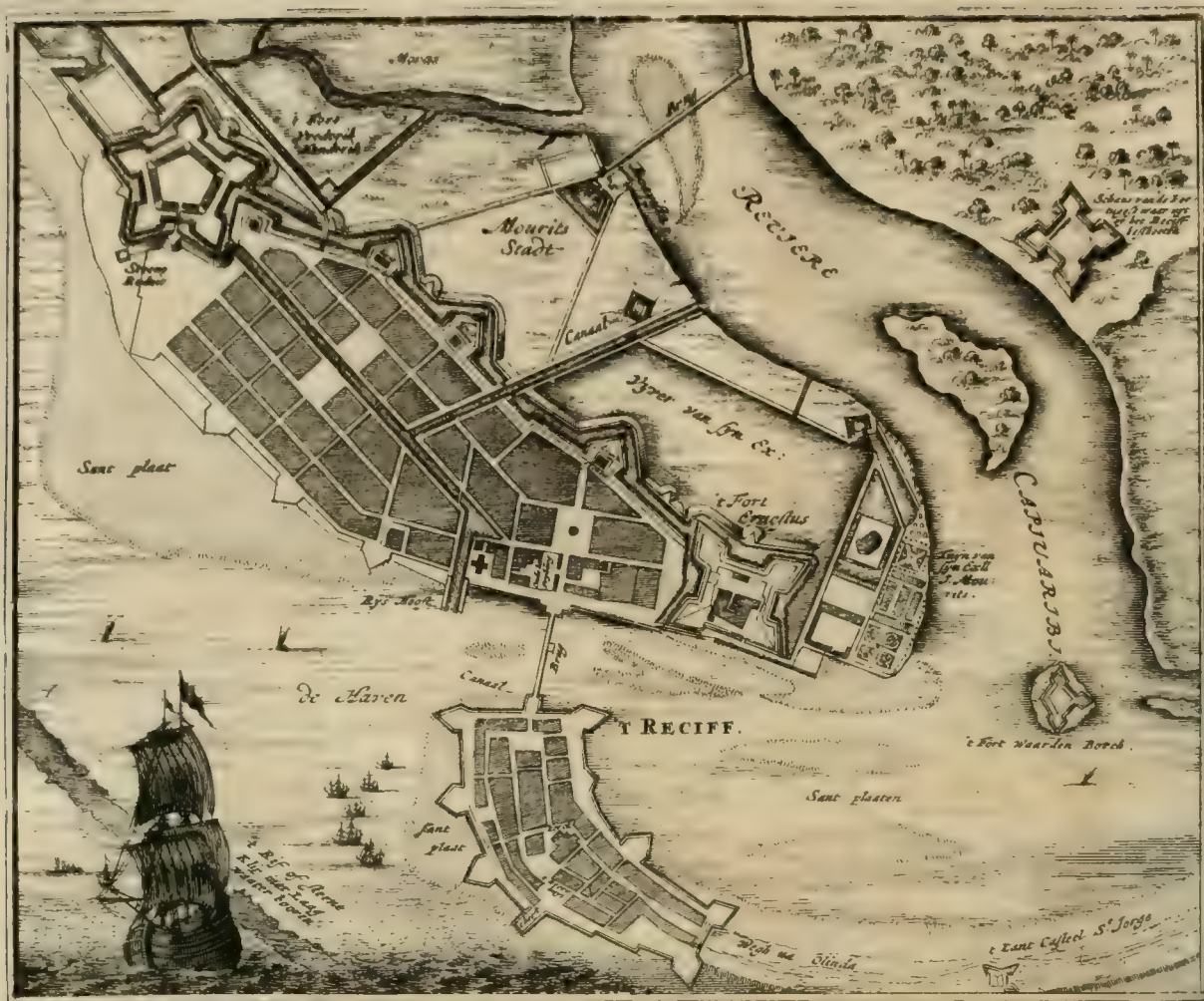
Het was gesterkt met drie bolwerken, daer drie beukeryen oplaegen, ieder met drie groote stukken gestoffeert. Het een lag na de stad Olinda; het ander na de haven, en derdena de zoute riviere toe.

Dit Reciff is gelegen op acht graden en twintigh minuten, bezuiden de middellijn.

Eenigen houden het woort Reciff voor een gebroken Latijnsch woort, en leggen het Ontfangen uit: want *recipere*, van waer *receptus* en het gebroken woort *Reciff* zou komen, bediet *ontfangen*. Te weten, het zou hierom Reciff genoemd zijn; dewijl de schepen tusschen het steenigh en zandigh Reciff ontfangen worden, om de lasten en koopmanschappen r'ontfangen en laden.

Op het Reciff hielden d'onzen hun kantoor, en was, voor d'opbouwning van Mauritsstad, de zetel en stoel der overheden en kooplieden, en dienvolgens de voornaemste stoel des oorlogs, krijgstuigh en lijftoght.

Ten tijden der Portugesen ontlandende schepen, die uit zee quamen, aen het dorp *Povoação*, of aen het Reciff, de koopwaren en goederen: die

die dan in barken en lichters binnen 'slants, de riviere *Biberibi* opwaerts, tot voor de stad, of liever de voorstad van *Olinda* gebraght wierden.

Op het *Reciff* wiert, voor d'opbouw-
wing van *Mauritsstad*, de meeste han-
del gedaen, want aldaer woonden de
meeste kooplieden: en van daer wierdt
de zuiker na 't *Vaderlant* afgescheept.
Het was rontom, tegen de sluikeryen,
met palissaden bezet.

Op het *Reciff* was oock een gasthuis:
daer over, door de *Hooge Raden*, tot
Regenten, vier buiten-vaders gestelt
waren, welker huisvrouwen buiten-
moeders waren, die de zieken en ge-
quetsten van alle nootzakelijkheden
voorzagen, en de weezen, die beide
vader en moederloos waren, door een
binnen gasthuis-vader en moeder, in
goede manieren optrekken, en lezen en
schrijven deden leeren.

Een groot en treffelijk kasteel of
vestingh staet op d'uiterste punt van
het steenigh *Reciff*, ter linke zyde, als
men uit zee de haven komt invaren. Het
is gantsch van grooten graeuwen steen

gestigt, en met zeer hooge muuren om-
ringt, met grof geschut gestoffeert, en
met allerlei kriegsbehoeften voorzien.

Toen de onzen het veroverden, la-
gen daer negen metalen en twee en
twintigh yzere stukken op. Dies dit
kasteel, doorde natuur der plaetse en
sterke vestingen, byna onwinbaer was:
want men kon'er te voet, met hoogh
water, niet aenkomen.

Ontrent vijf mylen opwaerts leidt,
aeneene tak van de groote riviere, een
klein stedeken en van weinigh belang,
dat by d'onzen de *Nieuwe stad* ge-
noemt wort.

Aen een anderen arm van dezelve
riviere, daer tegen over, leit het vlek
Atapuepe.

Eilant van *Antony Vaes*
en *Mauritsstad*.

Zuidwaerts tegen over het *Reciff*
leit een eilant, *Antony Vaes* by de
onzen, na desselfs ouden bezitter, ge-
noemt, dat ontrent een halve uure
gaens

gaens in 't ronde groot is: met de zoute riviere *Biberibi* tusschen beide.

Op dit eiland, aen d'Oostzyde, deed Graef Maurits eene stad stichten, en die, na zijnen naem, Maurits-stad noemen.

Tot den opbouw van deze stad wierden d'afbraken en puinhoopen van kerken, kloosters en huizen der stad Olinda, na het Reciff, en van daer derwaerts overgebraght.

Aen de West- of binnen-kant leidt een groot moerasch, en aen d'andere of Oost-zyde, spoelt de zee, tusschen het steenen rif over, voorby. Zy leidt daer en boven, aen de lant-zyde, met een aerde wal en vier bolwerken be- waert, en met eenen gracht omringt.

Aen de zijde van het kasteel Ernestus lagh de stad open. De huizen waren'er wat ruimer, als op 't Reciff; dewijl'er wat meerder plaetse was. Maer ten tijde van den opstant der Portugezen wierdt de stad vry kleinder gemaakt en afgesneden: en ook de meeste huizen gesloopt, om het Reciff des te beter te verdedigen.

De stad was volkrijk bewoont, zoo van koopliiden, als allerlei slaghe van hantwerksliiden.

Maurits-stad was op ieder van twee hoeken met een schans of fort gestrekt: want even buiten de stad, aen de Zuit-zyde, lagh het een fort of schans Fredrik Hendrik, en anders, na zijne vijfhoekige gestalte van vijf bolwerken, de Vijf-hoek genoemd.

Dit fort was met eene brede gracht, borstweeringh en daer en boven met palissaden omringht. Tot meerder versterking lagh aen d'eene zyde een dubbeld Hoornwerk; een groot, en een klein.

Het beschermde met acht metaelen stukken geschuts de gantsche vlakke, die, met hoogh gety en volle zee, met water bedekt is: als ook de hoornwerken voornoemt, tegen het naderen en bespringen des vyants.

Het ander fort was Ernestus, na Johannes Ernestus, broeder van Graef Maurits, genoemd. Het was vierkant, en bestont uit vier bolwerken, en had eene breede gracht. Het kon met zijn geschut de riviere, vlakke landt, en Maurits-stad beschermen.

Buiten het fort Ernestus lagh de

tuin van Graef Maurits, die met allerlei slaghe van boomen, zoo Europische als Oost- en West-Indische, beplant was.

Aen d'eene zyde vande haven, ^{Steenen kasteel.} op het Noorder-eind van de klip of steenigh Reciff, en tegen over het zandigh Reciff, staet een steenen kasteel van ontrent hondert treden in 't ronde, dat gewoonelijk met twintigh grove stukken geschuts en een deel krijghsvolk bezet was.

Het is een wonderlijk gebouw; want by storm en onweer vliegh't'er het zeewater met groote kraght over heen.

Het bevrijt met zijn geschut de haven, en kan des vyants schepen buiten houden. Het kan ook met zijn geschut het lant-kasteel, de schans de Bruin en Reciff bestrijken.

Gelijk heteiland van Anthony Vaez ^{Brug van Reciff en eiland Anthony Facz.} met eene brugh aen het vast landt, tot overgang, gehecht was; alzoo wiert ook het Reciff met een brugh aen het eiland van Anthony Vaez gehecht, om des te bequamer de zuiker-kisten na het eiland te kunnen overvoeren: dewijl die anders niet als by laeghe water en afgelooppe zee konden overgebragt worden: en het overvaren met schuiten was niet zonder gevaer: naerdien die dikwils door de zwaarte der lasten, of door storm of onweer, zonken en vergingen.

De Hooge Raden besteden, met goetvinden van Graef Maurits, het maken van de brugh, met steenevoeten, voor twee hondert en vijftigh duizent gulden. Doch wanneer de bouwmeester, die het werk aengenomen had, vele stene pilasters had doen ophalen, en tot aen de kil van de riviere, daer met het laeghste water noch elf voeten waters stont, gekomen was, zoo staekte hy het werk; naerdien hy oordeelde onmoghelijk te zijn, van wegen den geduurigen loop en sterken stroom der riviere en zee, het te kunnen voltoien. Hier mee was een tonne gouts vruchteloos in het water verspilt: en bleef het werk ten halve steken. Doch Graef Maurits en de Hoo- ge Raden deden namaels het werk hervatten, en het overige der brugh niet van hout; maer van steen opmaken. Balken van veertigh en vijftigh voeten

lang wierden twalefvoeten diep in de gront gehait: zommige recht en andere schuins, om den stroom des waters des te beter te kunnen tegenstaen. In twee maanden stont de brugh vaerdigh, en verleende aen menschen, wagens en peerden overgang; hoewel niet zonder tol te betalen. Een burger gaf twee stuivers, een soldaet en Neger een stuiver, een peert vier stuivers, en een wagen met ossen zeven stuivers.

Haven.

Het water, tusschen het zandigh en steenigh Reciff, is eigentlijk de haven, die met daghelix gety en hoogh water niet minder als dertien vorten waters heeft: in dewelke, door het beschut en voorleggen van het steenigh rif, de schepen, als achter een dijk leggen.

Maer het water, tusschen het vaste lant en zandigh Reciff, wort by d'onzen de Zouteriviere genoemd, tot onderscheit van de zoete riviere *Kapivaribi*.

Riviere
Kapivaribi.

De riviere *Kapivaribi* wordt alzoogenoemt na zekere rivier- of waterverken, die zich in dezelve wel eer onthielden, en op Brasiliaens *Kapivaribi* genoemd worden.

Eenige mijlen ten Weste komt de riviere *Kapivaribi* uit het lant, en vloeit voorby de *Matta* of 't bosch van Brasil, *Mafapi*, *St. Lorenzo* en *Real*, en vereenicht haer by de riviere *Affogados* met een andere kleine riviere, ook de riviere *Affogados* genoemd, en stort neffens het Reciff in zee.

Of de riviere *Kapivaribi* verdeilt haerin twee armen, rivieren of takken: D'een loopt zuidwaerts en voorby het fort Willem, en wordt de riviere *Affogados* genoemd: de andere loopt Noordwaerts, en behoudt den naem van *Kapivaribi*, en loopt tusschen het vaste landt en Mauritsstad, of eilant van Antoni Vaez door, daer zy met eene brugh overgeslagen is, en voorts voorby het fort Waerdenburgh, en vereenicht haer met de riviere *Biberibi*, en by d'onzen de Zoute riviere genoemd: die beide haer met de groote zee vermengen.

De riviere *Kapivaribi* met d'*Affogados* t'zamen vereenicht, omringht ten Weste de riviere *Biberibi*, en ten Ooste het eilant Antoni Vaez, en maken het tot een eilant.

Aen de riviere *Affogados* staen vele zuikermolens, waer van de zuikerkiten, ten tijde der Portugezen, met berken langs de riviere, en ook eenige opkarren, na de *Baretta*, en van daer met platte berken na het Reciff, en voorts na de stad Olinda gevoert wierden.

Een mijle zuidwaerts van Mauritsstad lagh, aen de riviere d'*Affogados*, een vierkant fort *Affogados*, en anders Fort Prins Willem. Prins Willem genoemd: derwaerts men, langs een dijk, van het fort *Fredrik Hendrik*, of Mauritsstad, na toeging.

Het was zeer fraei en sterk gebouwt, en met hooge wallen gesterkt, en daer en boven met palissaden en een gracht, tot meerder veiligheid, omringt. Het beschermde en beveiligde, met zes metale stukken, den toegangh na de Versjes of vlakke velden, en de wegen, die landwaerts in liepen.

Een halve mijle van daer, en een Fort Baretta. halve myle van het vaste lant, leidt, op den oever der zee, een ander fort, *Baretta* genoemd. Dit bevrijde d'aenkomsten ter zee en lande, na de zyde van de Kaep van S. Augustijn, tot bescherming van 't Reciff.

Op het gedeelte des eilants, tusschen de rivieren *Kapivaribi* en *Biberibi*, begrepen, en tusschen het kasteel Ernestus en het fort de Driehoek of Waerdenburgh, lagh de tuin van Graef Maurits, die met allerlei slagh Tuin van Graef Maurits. van boomen, kruiden, bloemen en aerdgewassen, zoo Europische, Afrikaensche als Oost- en West-Indische, beplant was.

Men zagh'er ontrent de zeven hondert kokos-boomen, zoo groote als kleine, die met hunne stammen, tot dertigh, veertigh en vijftigh voeten oprezen. Deze boomen waren drie en vier mylen uit het landt gebraght, en in deze tuin verplant, en gaven al het eerste jaer overvloedelijk veel vruchten.

Daer stonden over de vijftigh limoen- en meer als achtiën citroen-boomen, tachtigh granaet, en zes en zestigh vyge-boomen.

In het midden van de tuin, een weinigh ter zyde af, stont het huis of paleis Paleis Vryburg. van Graef Maurits, Vryburgh genaemt, dat een schoon gebouw was, en, naer men zeidt, over de zes hondert

dert duizent gulden gekost heeft. Het was zeer treffelijk en lustig getimmerd, en had zeer schoone uitsichten, niet alleenlijk in zee: maer ook te landwaerts in. Het pronkte met twee hooge toorens, die vijf of zes mylen verre uit zee konden gezien worden, enden zeeman een baek verstreken. Voor het paleis lagh een battery, die als uit de rivier oprees. Zy was gantsch van marmmer, en gestoffeert met tien stukken geschuts, tot bevrijding van de riviere.

Twee of dierooden van de riviere waren, in de tuin putten, die zoet versch water gaven: niet tegenstaende rontom zout water was.

In dezelve tuin waren ook zeer groote vyvers, vol van allerley visschen.

Lusthuis Boavista. Dicht aen de brugh, die over de riviere *Kapivaribi*, van Mauritsstad tot aen het vast lant, tot overgang, geslagen was, had Graef Maurits een lusthuis doen maken, dat op Portugees *Boavista*, dat *schoon gezicht* gezeit is, genoemd wiert.

Het had lustige tuinen en vyvers, en strekte niet alleenlijk tot zijn vermaak en wellust; maer het diende ook tot bescherming van het eiland Antony Vaez en Mauritsstad.

Lant-kasteel. Op het zandigh Reciff, tegen over het zee- of water-kasteel, stond een sterk steene kasteel, St. Joris van de stichters, de Portugezen, genoemd; maer wiert by d'onzen het Lantkasteel genoemd, tot onderscheit van het water-kasteel voornoemt. Het bevrijde, met dertien yzere stukken, den toegang van de haven.

Schans de Bruin. Een musketscheut Noortwaerts van het lant-kasteel lagh, op dit zandigh Reciff, een schans met vier bolwerken, de *Schans de Bruin* genoemd: en een musketscheut Noordelijker een reduit, *Juffrou de Bruin* geheten. Beide deze sterkten waren door d'onzen gemaakt.

Kasteel Waerdenburgh of Driehoek. By of aen het vast landt, en naby de zoutpannen, tusschen het zandigh Reciff en eiland Anthony Vaez, lagh een fort of kasteel, Waerdenburgh of Driehoek genoemd. Het was in 't begin vierkant: maer wiert daerna met drie bolwerken of punten door d'onzen gemaakt: want tot het vierde was de gront onbequaem. Naderhandt wierden de drie bolwerken tot drie

reduiten gemaakt, en hooger als de wallen opgehaelt, en met metaele stukken gestoffeert. Het leit met hoog water rontom in het water.

Stad Olinda.

Noortwaerts, niet verre van het Reciff of Mauritsstad, leidt de vervalte en verwoeste stad Olinda, dewelke certijts, onder de Portugezen, zeer vermaert was: want al het geen in het gantsch lant viel, wierdt derwaerts gebraght, en van daer weer te scheep na Europe verzonden.

Het voornaemste gedeelte der stad Olinda lagh op verscheide heuvelen of bergen geticht.

Aen de zee en zuit-zyde der stad zijn de bergen effen, tot aen de zee toe, met een witte zantstrand, die langs de kust hene strekt.

Aen de Noort- en lant-zyde rijzen de heuvelen steil, en zijn met krenpel-bosch bewassen, daer hier en daer oranje boomen in staen.

Deze steile heuvelen strekken tot versterking en vastigheid der stad: die aen de landrzyde met verscheide bolwerken gesterkt was.

Van wege deze heuvelen, die de stad in haren omtrek begreep, was zy zoo oneffen en ongelijk, dat zy nauwelijck door kunst en menschen handen kon versterkt worden.

Men kan van de hooghte der stad zeer verre zuidwaerts in zee, en ten Noorde landwaerts in zien, dat zeer vermakelijk en lustigh, van wegen de geduurige groente der boomen, t'aenschouwen is. Men ziet van daer ook op het eilandt Antoni Vaez en Mauritsstad.

D'uihoek van Olinda wort *Tipoby* d'inwoonders des lants genoemd.

Op het hooghte der stad stond een klooster der Jesuiten, en anders *Bentus* genoemd, dat zeer prachtigh, door Sebastiaen, koning van Portugal, gesticht, en met rijke inkomsten begifticht was. Het had een zeer lustige uitzicht, en kon van verre uit zee gezien worden.

Nestiens dit klooster stond een klooster der kapucijnen: en een strand gen der Dominicaer Monniken. Men

de bek spits. D'oogen zijn groot en geel, en pullen leelijk uit, en hebben kleine en langwerpige appeltjes. De steert is met witte kringen bezet.

Het heeft zulke scherpe tanden, dat het die ook op staal kan indrukken.

Ieder der vier voeten is in vijf vingers of pooten verdeelt, die met scherpe en kromme klauwen of nagels gewapent zijn.

Het is langzaam van gang, en kan, daer het de voeten of poten vast zet, nauwelijks van daer met kracht gerukt worden: niet anders als of het op lijm vast zat.

Het leeft en houdt op oude vermolmende boomen, en op vochtige en verhole plaatsen van oude huizen en kerken.

Het nestelt ook dikwils ontrent de bedsteden, tot groote schrik en vreeze zoo van d'onze als Mooren: waerom de Mooren dikwils hunne gantsche huizen of hutten slopen en afbreken, om dit ongedierte van daer te doen verhuizen.

Het roept geduurigh niet anders als *Gekko*: maer maakt voor dit roepen eerst eenigh gekrijs.

Dit dier brengt met de bete van zijner scherpe tanden een vergiftige en doodelijke wonde toe, 't en zy het gequerste deel of met een gloeiend yzer gebrandt, of met een mes afgesneden of afgehouden wort.

Het bloet vandit dier is bleek root, en schijnt het vergif zelf te zijn.

De Javanen, (op 't eiland Java in Oost-Indien) doopen hunne pijlen in het bloedt en etter van dit ongedierte.

Eenige vervloekte vergiftigers (dier men onder de Javanen van beide sexen veel heeft) hangen dit dier by de steert, met een tou, aen den zolder, dat dan geduurigh, uit woede van gramschap, een tacie en gele vocht uit de keel laet druipen, die zy in een pot, daer onder gestelt, vergaderen, en daer na in de Zon, tot een lichaam laten droogen. In dezer wijze houden zy dit dier, met daghelix voetsel te geven, eenige maanden in 't leven. Het is zeker, dat

geen sterker vergif gevonden wort, als dit is.

De pis is zoo scherp, dat die niet alleenlijk bleynen en blaren veroorzaekt, daer zy op iemants lichaem valt; maer ook het vleesch zwart maakt, en het koudt vuur daer in brengt.

D'Ooft-Indianen houden, dat de wortel *Kurkuma* de vergiftige bete van dit ongedierte heelt en geneest.

Op het Regif zat zulk een dier *Gekko* in een scheur van de kerkmuur, en riep geduurigh *Gekko*: waerom men een groot gat in de muur most breken, om dit dier, wegen het geroep, uit de kerk te krijgen.

Slangen.

Daer zijn in Brasil veelerlei en verscheiden slag van slangen; als vergiftiger ratel-slangen, slangen met twee hoofden, en andere, die de Brasilianen ten getale van drie en twintigh stellen, en ieder met verscheidene namen noemen: als daer zijn, *Boiguacu* of *Liboya*, *Arabo*, *Bioby*, *Boicinga*, *Bourapô*, *Boykupekanga*, *Bapeba*, *Kucurucu*, *Kaninana*, *Kurukakutinga*, *Guinipaiaguara*, *Ibyara*, *Jakapekoaja*, *Ibiboboca*, *Jararaka*, *Manima*, *Vona*, *Tareiboya*, *Kakaboya*, *Amorepinima*: welker drie laeste waterslangen zijn.

Wy zullen eenige, die in de huizen en bosschen van Parnambok houden, in 't kort beschrijven: en d'andere, als onbekent, overslaen.

Eenige van deze Amerikaense of Brasiliaense slangen zijn minder vergiftiger, als d'Europische: alhoewel zy grooter en kloeker als die zijn.

De slang, *Boicinga* of *Boicininiga*, en ook *Boiquira* by de Brasilianen, en by de Tapoyers *Ayug* genoemd, wort by de Portugesen *Kaskavela* en *Tangedor*, dat is, een ratel: desgelijx by d'onzen een Ratelslangh geheten, om dat hy met zijne steert een geluit engeraes als dat van een ratel maakt.

Hy wordt zoo wel op gemeene wegen, als op afgelege plaetsen gevonden, en kruipt zoo snel voort, als of hy schijnt te vliegen, en is zeer vergiftigh.

In het midden, daer hy op zijn dik-

ste valt, is hy ontrent zoo dik als een mans arm by d'elkeboogh. Hy is in 't midden dikker van lijf, en valt op beide einden, aen 't hooft en steert, dunachtigh. De buik is plat, en het hooft ingedrukt, en anderhalve vinger lang en breed. D'oogen zijn klein. Onder andere tanden heeft hy vier langer als d'overige, die seisvormigh, wit, en scherp als een doorn zijn, die hy achter veritken, en met het tantvleesch bedekken kan. Op de huid zitten, op een ry, dikke schubben: waer van die op de rugh zitten, eenige verhevenheden hebben. Langs degantsche rugh loopt een bleek geele keten, welker schakeltjes als een teirling van gestalte, en zwart van kant zijn. De zyden des lichaems zijn geelachtigh, met zwarte teirlingen op een ry geschaakt: te weten, een dobbele ry zwarte teirlingen, is op ieder zyde. De buik heeft groote, en langwerpigh vierkante en geelachtige schubben.

Hy is drie, vier en zomtijts vijf voeten langh: heeft een ronde gekloofde of gesplete tong, en lange en scherpe tanden.

De steert bestaat uit losse leetjes of beentjes, die, in het bewegen, een geluit als een ratel maken, dat verre kan gehoord worden. Ofeigentlich zit aen het eind der steert een langwerpigh vierkant stuk, dat een weinigh ingedrukt is, en uit verscheide leetjes of schakels, even als die van een keten, bestaat, die op eene byzondere wijze in malkanderen gehecht zijn. Alle jaers groeit een schakel of leetje aen de steert: want zoo vele jaren de slang oudt is, zoo veel leetjes heeft deze steert of ratel.

Het schijnt de weldadige natuur deze leetjes dien vergiftigen slangh, als tot waerschouwing voor den menschen gegeven heeft, ten einde een ieder, door deszelfs geluit gewaerschuwt, zich tijdelijk van dien vyant zou kunnen wachten en vertrekken.

Een leetje, in het aersgat van een mensch gesteken, brengt aenstonts de doot aen: maer 't vergif, dat deze slang hy met de mont of tanden toebrengt, beneemt veel langzamer het leven.

Uit de wonde druip aenstonts een bloedigh etter. Het vleesch wort blaau, en het gezwel kruipt allens voort.

Het

Het zekerste geneesmiddel, boven alle andere, dat de Brasilianen tegen de bete van deze, of diergelijke andere slangen gebruiken, is de kop van denzelven slang, die gebeten of gesteken heeft: dewelke zy kneuzen, en gekneust, in vorm van een plaester, warm op de wonde leggen. By dit geneesmiddel doen zy ook, byna in alle steken of beeten van slangen, spogh of speeksel van een nuchteren mensch, daer zy het beschadigde deel geduurigh mee bestrijken. Wanneer nu de quaetaerdigheid van het vergif na het hert toe trekt, zoo moet het, met het ingeven vanden drank *Tiproka*, te vore gesterkt, en voorts zweet afdrijven: de geneesmiddelen ingegeven worden.

Men verwijdert ook de wonde, scherft ze en zet koppen op, om het vergif uit te halen.

Indien de gequetste parthye kan onderschept worden, zoo moet men aenstonts tot banden komen, en dat met zekere biesse doen, die de Brasilianen *Jakape* noemen: op welk geneesmiddel zy allermeeft betrouwen. Anders wort de wonde met een gloeiend yzer gebrant.

Slang
Kukuru-
ruku.

De slang *Kukuruku* is dik, afchverwigh, van binnen geel, en van buiten met zwarte plekken gespikkelt, en met diergelijke schubben, als de ratel-slang, bedekt.

Slang
Guaku.

De slang *Guaku* of *Liboya*, is ongetwijffelt de grootste van alle slangen: want eenigen zijn achteen, ja vier en twintigh en dertigh voeten langh, en zoodik als een man om den middel.

Hy wordt by de Portugesen *Kobre de Veados*, dat is, slang des reeboks, genoemd: dewijl hy een heelen levendigen reebok, of eenigh ander wilt, dat hy kan achterhalen, weet in te slokken: het welk meer met in te zuigen als kaeuwen geschiet, door een nauwen hals; hoewel zy een dikken buik hebben.

Wanneer zy een reebok, of het een of ander dier ingeslokt hebben, dan leggen zy of zy doot zijn, en slapen, en worden dan zoo te mets gevangen.

By *Paraiba* wierdt by mijnen tijt zulk een slang gevangen, die meer als dertigh voeten lang was, en zoodik als een ton. De Negers hadden hem, op

de groene velden, het reedier zien inflokken: waer op dertien moskettieren uittrokken, en den slang door de kop schooten, en het reedier uit den buik sneden. De slang was gracu van kleur. Andere zijn donker bruin.

Hy is zoo vergiftigh niet als andere slangen. Niet alleen eeten de Tapoyers en Negers zijn vleesch: maer ook de Portugesen en d'onzen: hoewel het voor d'onzen wat afkeerrigh is.

De steke of bete, die hy toebrenght, wort naulix vergiftigh geoordeelt, en geneest bywijle van zelfs, zonder eenigh het minste geneesmiddel te gebruiken. Waerom hy onder de vergiftige slangen niet gerekent wordt: waeronder ook de slangen *Kaninana*, *Mavina* en *Vocia* moeten getelt worden.

Deze slangh, die geweldigh hongerrigh is, springt uit heggen en doornen, en recht zich yzelijk, steunende op zijn steert, overeind, en worstelt en vecht dapper, met wilde beesten en menschen, en zijfert, wanneer hy geterght en aengeranst wordt. Hy leidt ook bywijle op de boomen te loeren, en springt den reiziger onverziens op 't lijf, en omwint die met zeer vaste slagen: zoo dat hy dien, met om 't lijf alleenlijk te slaen, wurght en doot.

De slang *Jararaka* is kort, en zeldan langer als een elleboogh. Op de kop staen eenige gezwolle aederen, als die van d'adders, en krijft en knerft ook niet anders als d'adders. De huid is met roode en zwarte plekken gespikkelt: maer de rest is aertachtigh van verruwe. Zijne vergiftige bete of steke brenght gene minder toevallen aen, als die van d'andere slangen.

Slang
Jararaka.

Deromp zelf van dien slang, na hy de beete heeft toegebraght, van huid, steert, hooft en ingewant gereinight, en in het water van den wortel *Jurepeba*, met zout, prei, dil en diergelijke gekookt, wort van den gewonden met groot voordeel gegeten.

De slang, by de Brasilianen *Boitapo*, en by de Portugesen *Cobre de Cipo* genoemd, is naulix een arm dik, en zeven voeten lang, olijtverwigh van kleur, en leeft by kikvorichen.

Slang
Boitapo.

Hy is zeer vergiftigh, en veroorzaekt met zijne bete of steke dezelve

toevallen en rampen, als de slangh *Kukuruku*. De steke is ook byna niet te genezen; 't en zy met vuur of een gloetend yzer, indien slechts het gequeste deel zoo een geweldigh sterk geneesmiddel toelaet.

Adder
Ibiaram.

D'adder *Ibyaram* wort by de Portugesen *Cobra Negra*, of *Cobra de dos Cabeças*, dat is slangh van twee hoofden, genoemd: om dat hy twee hoofden schijnt te hebben; hoewel het valsch is.

Hy is zeer gemeen en overloedigh, en leidt in de puinhoopen onder d'aerde verborgen.

Hy eet mieren, is een vinger dik en anderhalve voet langh, en zilverwit. Niets is vergiftiger als zijne bete: hoewel niet buren hoope van genezing, indien de geneesmiddelen, te vore genoemd, tijdelijk gebruikt worden.

Slang
Ib bobaka.

De slang, by de Brasilianen *Ib bobaka*, wordt by de Portugesen *Cobra de Corais* genoemd. Hy is schoon van gedaente, tweevoeten lang, en eenduim dik, zoo wit als sneeuw, en met zwarte en roode plekken gespikkelt. Zijne bete is wonder vergiftigh, doch beneemt niet aenstonts het leven, maer langzaam.

Slang
Boiobi.

De slang, *Boiobi* by de Brasilianen, en by de Portugesen *Cobra Verde*, dat is, groene Slang, genoemd, is een elle lang, en een duim dik, groen van kleur, als prey, en fraei blinkende. Hy houdt zich in gebouwen, en schaet niemant, als die hem terghet. De steke is evenwel vergiftigh, en wil naulix door eenigh geneesmiddel genezen. Zeker foldaet, door den zelven in het bosch, daer hy verborgen lagh, in zijne dye gesteken, stierf na weinige uren, by gebrek van geneesmiddelen. Het lichaem zwol op, en wiert bleek blaau.

Slang
Kaninana

De slang *Kaninana* is geel van buik, groen van rugh, en ontrent acht palmen lang, en wort onder de minst vergiftige gerekent. Hy leeft by eyeren en vogelen, en wordt van de Negers en Brasilianen gegeten; maer het hoofd en steert afgesneden.

Slang
birakoa.

De slangh, by de Brasilianen *Ibirakoa* genoemd, is bont of van verscheiden kleure, en met witte, zwarte en rode plekken gespikkelt. Zijn bete is zeer vergiftigh, en brengt de zelve toevallen aen, die de slangh *Kukuruku* doet. Waer op aenstonts de gewonde

sterft, indien hy niet aenstonts geholpen wort. Indien het vergif noch niet aen het hert gekomen is, zoo wort het vleesch vanden zelven slang, met zekere wortels gekookt, en met wijn den gequesten ingegeven.

De slangen *Tareiboya* en *Kakaboya* leven, als halfslaghrige, of water- en lant dieren, nu in de meiren, en dan op het droogh. Zy zijn zwart van verruwe, en zeer groot, en brengen, wanneer zy geterght worden, een licht genezelijke wonde toe.

De slang *Kakaboya* is geel van kleur, zes palmen lang, en eet de hennen op.

Senembi of Leguaen.

Niet alleenlijk in de Kapitanie van Pernambuco: maer ook in gantsch Brasil en Amerika, als mee op het eiland Java, in Oost-Indien, hout zeker slag van een hagedis, of liever landtkrokodil: dewijl het meer te lande als in het water leeft.

Het wort by de Brasilianen *Senembi*, en by d'onzen *Leguaen* genoemd. Men heeft'er van verscheide groore. Eenige zijn drie, andere vier en vijf voeten groot, en zelden grooter.

De huid bestaat uit schubben, die op den rugh, aen de beenen, en begin der steert, een weinigh grooter zijn, als daer d'overige deelen des lichaems mee bedekt zijn.

De hals is anderhalve vinger lang en vijf dik. Het heeft heldere en zwartachtige oogen.

Onder, en byna in het achterste gedeelte des hoofts, staen twee ope neusgaten.

In ieder kakebeen zitten kleine, zwarte en korte tanden. De tongh is dik.

Langs de geheele rugh-graet, van den hals tot aen het einde der steert, zitten platte, maer spijse doornen of tanden, als die vaneen zaegh, die ook groen van kleure zijn. Deze tanden zijn aen den hals grooter, en worden geduurigh kleinder en kleinder, en zijn op het einde der steert het allerkleinste. Diergelijke doornen of tanden zitten ook onder de keel.

De geheele huid is schoon groen, maer met zwarte en witte plekken gevlaekt.

Het

Het heeft vier beenen en vier voeten, die ieder uit vijf vingers of klauwen bestaan, en met scherpe nagels gewapent zijn.

Dit dier kan lang honger lijden, en twee en drie maenden zonder spijs leven.

Het vleesch is zeer wit, als dat van een konijn, en goet en lekker van smaak, als jonge hoenderen of konijnen vleesch, indien het gekookt en lang in de boter gebraden is.

In het hooft van dit dier worden steentjes gevonden, die onfeilbaer de steenen der nieren verbrijzelen en afdrijven, indien ze tot de zwaerte van een vierendeel loots ingenomen, of slechts aan het lichaam gehangen worden.

Hagedissen.

Men heeft door gantsch Brasil veel ongedierte, zoo van groote als kleine hagedissen van verscheiden soort. Eenige zijn grasgroen: andere grijs gespikkelt: en andere wel vier voeten lang, met glinsterende oogen.

De Negers eten eenige hagedissen, die zy met bogen en stompe pijlen schieten. Zy rijgen eenige, die zy gevangen hebben, aan een klein tientje, en komen daer mee aendragen, als met een rift gevange vinken, of een soetje visch. Zy braden die op een rooster, en eeten ze, doch het vel daer eerst afgestreken, met smaak op, zonder die hen kwalijk bekomen.

Onder zoo vele hagedissen, die over al in de bosschen en puinhoopen der huizen houden, is alleen een eenige, zoo veel men weet, vergiftigh, die *Bibora* genoemd wort.

Hy is den anderen hagedissen niet zeer ongelijk, maer kleinder, en nauwelijx groter als een duim.

Hy is uit den witten afchverwigh.

Het lichaam en alle de leden zijn dikker, en zwellen van vergif. Maer de steert is veel korter en breeder.

De wonde geeft een dunne stinkende etter, met een blaauw gezwel, pijn voor het hert, en pijn in den buik.

Duizent-beenen.

Duizent-beenen zijn'er groote en

kleine, als ook ruige hondert-beenen *Ambu* genoemd, die bochtigh voort kruipen, en voor zeer vergiftigh gehouden worden.

D'eerste houden in de huizen, en de laeste in de bosschen, en bederven niet alleenlijk de gewassen van de tuin- en moeskruiden: maer plagen ook de menschen.

Scorpioenen.

Scorpioenen, by de Brasilianen *Jaaciatira* genoemd, zijn'er in groote menigte, en van gestalte als d'Europische; hoewel zoo schadelijk niet: en dienvolgens ook de steken zoo zwaer niet te genezen.

Zy houden met groote menigte in de huizen, achter stoelen, banken en kassen.

Zy zijn van ongemeene groote, en worden nauwelijx elders grooter gevangen. Eenigen zijn vijf en zes voeten lang en zeer dik.

Mieren.

Mieren zijn'er in zulke groote menigte, datze hierom van de Portugezen *Rey do Brasil*, dat is, koning van Brasil, genoemd worden: want in de velden en bosschen zijn, door de mieren, zoo vele voetpaden gemaakt en worden noch daghelix gemaakt, als in Europa de vee-kudden maken. Ja zy werpen zulke groote dijken en heuvelen van aerde op, als hooi-oppers, die by de Brasilianen *Inhaub* genoemd worden.

Zy eten al wat hen voorkomt, fruit, vruchten, vleesch, visch, en verscheiden ongedierte, als scorpioenen, duizentbeenen, zonder schade, 't zy dezelve vergiftigh zijn of niet.

Men vint'er een vliegende mier, van een vinger lang, met een driehoekigh hooft. Het lijf is in twee deelen geklooft, zittende beide de deelen, met een dunne bandt, aan malkanderen vast.

Aen het hooft zitten twee dunne lange hoorentjes, met kleine oogen.

Aen het eerste deel van 't lijf zitten zes beenen, die uit drie leden bestaan, en vier dunne en doorschijnende vleugels, te weten, twee buien en twee

nen, die donker geel zijn. Het achterste deel des lichaems is gantsch ront, en blinkend bruin : dat de Negerseeten.

Zy schieten, met graven, haestigh in d'aerde als de mollen, en verslinden al het gezaei gezwint.

Daer wort ook een groote mier gevonden, als een groote vlieg, wiens lijf byna een halve vinger langh en in drie stukken of deelen geklooft is. Het laeste deel heeft de gestalte en groote van een gerstekoornt : het middenste is langwerpigh en bultigh, en heeft zes beenen, die een halve vinger lang zijn, en uit vier leden bestaen.

Het voorste deel of hooft is onder de overige zeer dik, heeft de gedaente van een hert, en voor twee hoornen en zwarte randen, die krom en als een schaer uitsteken.

Het wit der oogen is een weinigh zwart: en voorts het gantsch hooft gelijk een oog: dat onder alle de deelen des lichaems het meeste blinkt: het welk niet anders als twee oogen is, die tegen malkanderen over, in vorm van een hert, staen.

Het voorste en achterste deel des lichaems is blinkend hoogh root.

Daer is ook een mier gantsch blinkend zwart; desgelijx de beenen, die ook hairigh of ruigh zijn; hoewel voor aen goutgeel. Zy is ontrent een vinger langh, heeft een groot en vierkant hooft, uitpuilende en zwarte oogen, twee uitstekende scharen, in plaetse van tanden, en geschaert al een seisse. en twee hoorens van een halve vinger lang.

Het lichaem is in drie deelen gescheiden. Het voorste deel is langhachtigh en niet dik, en heeft zes beenen, van meer als een halve vinger lang. Het middenste deel is zeer klein, en niet grooter, als een luis, en byna vierkant. Het laeste is het grootste van allen, eyerront en spits.

Deze drie deelen zijn, als met een dunne draet, aen malkanderen gehecht.

Deze mier wordt by de Brasilianen *Tapiiai* genoemd.

Mier
Kupia.

Noch is'er een andere mier, *Kupia* by de Brasilianen genoemd, die een kastanje bruine kleur, en een hooft, zoo groot als een mier heeft: met klei-

ne en zwarte oogen, en twee hoorens, en twee uitstekende scharen, in plaetse van tanden. Het gantsche lijf is ruigh en met kleine hairtjes bezet. Het lichaem is in twee deelen gescheiden: het voorste deel heeft de groote van een erret, is byna ront, en donker kastanje bruin, en heeft zes bruine voeten. Het achterste deel is wat grooter, als het voorste.

Deze mier krijght op zekere tijden vier vleugelen: welker achterste kleinder als de voorste zijn, en verliest die weer op zijn tijt.

Izer-verken.

Het Brasiliaensche yzerveren, dat de Brasilianen *Kuandu*, ende Portugezen *Ourico Kachiero* noemen, is van de groote, als een groote aep.

Het gantsch lichaem is met stekelige pennen, van drie of vier vingeren lang bezet, zonder eenigh hair te hebben. Deze pennen zijn, op het eind aen het lijf, ten halve wegen geelachtigh: het overigh gedeelte is zwart, en het spits of scherp witachtigh en voor zoo scherp als een els. Sy kunnen die pennen, wanneer zy boos zijn, met de hant t'zamen te trekken, uit het lichaem of hant smijten en schieten, en daer mee iemand, 't zy mensch of beest, quetsen, en zomtijts ter doot toe.

Het lichaem is, van het achterhooft tot het begin der steert, een voet lang: en de steert een voet en vijf duimen, die ook van het begin tot half wegen scherpe pennen heeft. D'overige helft is zonder pennen, en heeft yle borstelen, als die van een veren.

D'oogen zijn rondt, uitpuilende, blinkende, als een karbonkel. Rondt om de neus en mont zitten vele hairen van vier vingers lang, byna als aen de mont van een kat of haes.

Het heeft voeten als die van eenen aep; maer bestaen alleenlijk uit vier vingeren, en heeft genen duim: alhoewel men daer eene plaetse toe ziet als afgesneden.

De voorste beenen zijn kleinder als d'achterste, en ook met pennen gewapent; maer niet de voeten.

Dit dier slaept veeltijts des daeghs, en zwerft en loopt des nachts. Het aeffemt

aessent door de neus. Het eet gaerne
hoenderen, en klimt op de boomen;
hoewel met een langzamen gang.

Zijn vleesch is aengenaem en goet van smaak , wanneer het gebraden is, en wort daer van by d'inwoonders veel gehouden.

Her geeft byna een geluit van *Lii*:
als dat van den luyaert.

Luyaert.

Hetviervoetigh dier, by de Brasilia-
nen *Aigeheten*, wort by de Portuge-
sen *Priguiza*, en by d'onzen Luyaert,
van wegen zijnen loomen en tragen
gang, genoemd: want het gaet in vijf-
tien dagen, eensgangs, naulix een steen-
werp verre voort.

Het is van de groote als een middelmatige vos, en van het hoofd of van den hals tot aan de steert, een voet of weinigh meer groot.

De hals is kort, twee of drie vingeren ten hooghften langht. De voorſte beenen, tot aen de voeten, zijn zeven, en d'achterſte zes vingeren lang.

Het hoofd is kort, ontrent drie vingers lang, en rontachtigh.

De mont, die altijd vol quijl zit, is ront en niet groot.

De tanden zijn niet groot noch
scherp.

De neus is glat, verheven en zwart.

D'oogen zijn klein, zwart en slap-
righ. Het heeft geene ooren. Het
gantsche lichaem is met aschverwige
en zachte hairen van ontrent twee
vingeren langh bedekt. Op de rugh
zijn de hairen wit'er: en langs de rugh
loopt een aschverwige streep.

Van het hoofd, langhs de lengte des hals, hangen op zyde hairen als mænen, en zijn een weinigh langer, als die op het lijf.

Het is een zeer loom en traeghdier; en tot eenigh werk gantsch onbequaem, uitoorzake hem uit de natuur de schenkels of beenen, in't midden, als aen twee gebroken zijn.

Het houdt op de boomen, en gaat daer op zeer langzaam, en al kruipende voort.

Het leeft by de bladen der boomen,
 drinkt noit, en is ook voor de minste
 regen zeer vervaert : want dan ver-

schuilt het zich. Het uit zeer zelden een geluit van *Iiii*: byna als een jongekat. Al wat het met de klauwen grijpt, vat het zeer vast.

Mieren-eeter.

De mieren-eeter wordt alzo by de onzen genoot, dewijl zijne spijs en voertiel niet anders als mieren is.

Hy is tweederlei: want d'een wort by d'onzen de groote, en d'andere de kleine Mieren-eeter genoemd. De Brasilianen noemen de kleine mieren-eeter *Tamanani*, en de groote *Taman-dan-Guani*.

Het is een viervoetigh dier, van de groote als een hont: heeft een ronde kop en een zeer lange snuit, en scherpe bek, zondertanden. De kop met de snuit is ontrent een voet langh of langer.

De tongh is rontachtigh en zomtijts meer als vijf en twintigh duimen, ja derdehalve voet lang. Wanneer hy mieren wil eeten, steekt hy die uit, en leitze zoo langh op den mieren-hoop, tot dat die vol mieren is, en flokt dezelve dan op.

D'ooren zijn rontachtigh. De steert is ruigh, als een stoffer.

Het is geen rad dier: maer zeer langzaam van gang: waerom men het met de handen op het velt vangen kan.

De kleine mieren-eeter is een diertje van groote als een Brasiliaense vos of grooter, en een voet lang.

Aen de voorste pooten zijn vier kromme klauwen: twee groote dikke in het midden, en twee kleine ter zijde.

Het hooft is spitsrondt, en loopt voor spits toe, en is onder een weinigh omgekromt.

De mont is zwart, zeer smal, en zonder tanden. D'oogen zijn klein en zwart. D'ooren staen opwaerts en zijn ontrent een vinger lang.

Twee dikke zwarte streepen loopen ter zijden van den hals tot over de schouderen, en aen den rug, en eindigen op desselfs eind.

Aen de steert zitten langer hairen, als op den rug: doch het einde van de steert is kiel of hairloos. Het kan zich daer mee by de takken der boommen ophangen.

Het hair des gantschen lijfs is uit den geelen witachtigh, hart en blinkend.

De tong is langwerpigh ront, en acht vingeren lang.

Het is een wilt en woest dier: maer het geen, dat het niet kan bijten, vat het met de voorste klauwen zeer vast. Met een stok aengeraekt of geslagen, gaet het op d'achterste pooten zitten, als een beer, en ronkt mee uit de neus, en vat de stok met de bek.

Het slaept den gantschen dagh, met het hooft onder den hals en voorste beenen verborgen, en loopt des nachts uit.

Wanneer het drinkt, springht het water door de neusgaten weer uit.

Men heeft'er een geslaght van slangen, van twee vademen langh, zonder beenen, met een geschilderde of gespikkelde hui en vier tanden.

De tong is gespleten, in vorm van twee pijltjes. Hy geeft met de steert een doodelijke wonde, en heeft daer op een blaesje, daer in als gedroogde erreten zitten, die men, in het verroeren der steert, hooren kan.

Schilt-verken.

Het viervoetigh gedierte, *Tatu*, en *Tatupera* by de Brasilianen geheten, wort by de Spanjerts *Armadillo*, by de Portugesen *Encuberto*, en by de Neerlanders Schilt-verken genoemd, uit oorzaak het met schubben, als schilden, op het lijf gewapent is.

Het is van verscheide groote of slag. Het heeft de gedaente en byna de groote van een klein verken. Het gantsch boven-lijf, als ook het hooft en de steert, is met eenige schilden bedekt, die uit zeer fraeie schubben bestaen.

Op de rugh zijn zeven scheidingen of verdeelingen, met een donkerbruine hui tusschen beide.

Het heeft een hooft als een verken: een spitse smul, daer het gezwint mee in d'aerde vroet, kleine oogen, die diep in de kop staen, een spits en smalle tong, en donker bruine en korte ooren, zonder hair of schilden.

De gantche kleur des lichaems is uit den geelen rosachtigh. De steert is aen het begin vier vingeren dik, en wordt allengs dunder, en is op het eind heel

heel spits en rondt, als die van een verken. Maer het gantsch onderlijf, kin, hals, buik en beenen zijn niet met schilden bezet; maer met een huid, als die van een gans, bedekt, daer aen yle en witte hairen; van een vinger langh, zitten: en met noch ylder hairen is het gantsch onderlijf bezet.

Dit dier is gemenelijk vet van lijf, en leeft by Batataſen, meloenen en verſcheide wortelen, en doet groote ſchade aen de gewaſſen van de planteryen.

Het graeft en wroet gaerne in d'aerde. Het vreet konijnen, doode vogels en andere krenge, en drinkt veel. Zijn vleesch is eetbaer.

Het leeft meeftendeel op het landt: hoewel het ook in 't water en op waterige plaetſen hout.

Het kan met een hontje lichtelijk gevangen worden, gelijk in Hollant de konijnen. Want indien men een hont uitſtuurt, die verwitticht den jager, met zijn geblaf, waer dit dier zich in d'aerde onthoudt: en wort dan, met het uitgraven van beide zijden, gevonden.

Vleermuizen.

Daer zijn vleermuizen, by de Braſilianen *Andirikagenoemt*, zoo groot als kraeien, die geweldigh boos zijn, en bijten heel vinnigh met ſcherpe tanden. Zy maken groote neſten in holle boomen, en andere gaten.

Vogel Ipekati Apoa.

De vogel, *Ipekati Apoa* by de Braſilianen genoemt, wort by de Portugeſen *Pata*, dat is, gans, en by d'onzen een wilde gans geheten.

Hy is van de groote als een gans van acht of negen maanden, en geheellijk van geſtalte onze ganzen gelijk.

De buik en onderſte gedeelte der ſteert, als ook de gantſche hals en hooft, is met witte veeren bedekt: maer de rugh tot aen den hals, de vleugels en kruin des hoofts, met zwarte; doch met groen doormengt: gelijk de hals van onze ganzen,

Aen den hals en buik zitten zwarte veeren, met witte doormengt.

Hier in verschilt deze vogel van onze ganzen: voor eerst, dat hy grooter is: ten tweeden, is zijn bek wel als die van een eend; maer zwart, en op het eind krom. Ten derden, zit boven op de bek een kuif, die vleizigh, dik, breed, byna ront, zwart en met witte plekken bezet is.

Deze vogel houdt overal aen de rivieren, is vleizigh en goet van smaak.

Vogel Toukan of Grootbek.

De vogel, *Toukan* by de Brasilianen genoemd, is van de groote als een ex-ter of hout-duive. Hy heeft onder den borst eene krop van drie of vier vingeren in de breete groot, safraen geel van kleur, en met hoogh roode veeren rontom de kant ingeschakeert. De borst is geel, en het overige lijf byna zwart. Hy heeft een groote bek, en zomtijts een palm van een handt lang, van buiten geel en van binnen vrolijk root.

Het schijnt een wonder te zijn, hoe zulk een kleine vogel zulken groote bek kan dragen; doch de bek is zeer licht en geweldigh dun.

Vogel Kokoi.

De vogel, *Kokoi* by de Brasilianen genoemd, is een slag van een reiger, fraei van gestalte, en van de groote als een oyevaer.

De bek is recht en scherp, ontrent zes vingeren langh, en onder aen uit den geelen groenachtigh.

De hals is vijftien vingeren lang, het lichaem tien, en de steert vijf, met de welke de vleugelen eindigen.

De beenen zijn boven ten halve met witte veeren bedekt, tot acht vingeren lang. Het overigh onderste is zes en een halve.

De keel en gantsche hals zijn wit: de kruin van de kop en de zijden zwart, met een aschverwige kleure doormengt.

Aen het voorste en onderste deel des hals zijn zeer schoone, lange, witte en dunne neerhangende veeren, die men veel op de hoeden plagh te dragen.

De gantsche vleugels en steert zijn aschverwigh, met weinigh wit doormengt.

Langs de rug hene loopen schoone en dunne aschverwige veeren, van gedaente als die aen den hals.

Het vleesch van dezen vogel is goet en smakelijk om t'eeten.

Men vindt'er een ander slag van reigers, van de groote als een tamme eendt, of wat grooter.

De bek is recht, voor scherp of spits, met het halve voorste gedeelte, zoo boven als onder, dubbeld zaeghswijze getant, en vier en een halve vinger lang.

Het hoofd en hals is als die van eenen reiger. D'oogen zijn zwart, met een goutgeele kring. De hals is een voet langh: het lijf vijf en een halve, en de steert vier vingers, die met de vleugelen gelijk komt.

De bek is boven aschverwigh; maer aen het begin uit den geelen groenachtigh.

Het gantsch hoofd en bovenste hals heeft langachtige veeren, die bleek geel, en met zwart doormengt zijn.

De gantsche rug en vleugels zijn met geelachtige aschverwige veren bedekt.

De voeten en pooten zijn donkergrau van kleur.

Zijn vleesch wordt gegeten, en smaakt als reigers-vleesch.

Schuurvogel.

De vogel, by d'onzen Schuurvogel genoemd, wordt *Jabiru Guaku* en *Nhandu Apra* by de Brasiliaensche volken, en by de Tupinambas *Petiguaras* genoemd.

Hy heeft gene tong; maer een groote bek, van zeven en een halve voet lang, op het eind langwerpigh rondt, onder gekromt, en graeu of grijs van kleur.

Op den kruin des hoofts zit een benige kuif, wit van kleur en met groen doormengt.

D'oogen zijn zwart, en achter die staen groote oorgaten.

De hals is tien vingeren lang: wiens halve gedeelte, als ook het hoofd, niet met veeren, maer met een aschverwige en witachtige schubbighe huid of vel bedekt is.

Hy is van de groote als een oyevaer, heeft een korte en zwarte steert, die gelijk

gelijk met de vleugelen komt.

Het gantsche lijf en hals is met witte veeren gedekt, en van den hals hangen rontom lange veeren af.

De vleugels zijn wit, en met root doormengt.

Men trekt dezen vogel het vel af, en het vleesch wert gekookt gegeten. Het is wit en droog, en goet van smaak, in zonderheit indien het, gekookt, met boter gegeten wort.

Brasil heeft ongeloofelijk veel ander wilt gevogelte, van allerlei slag, zoo klein als groot, die ten deele in de bosschen, ten deele in het water houden, en smakelijk vleesch hebben.

De beste en gezondste zijn lysters, *Jamdi* genoemd, fasanten van verscheiden slag, by de Barbaren *Maknagu*, *Jakuen* *Araku* genoemd.

Mouton is een vogel van de grootte als een paeuw; maer heeft zwarte veeren, en zeer goet en tenger vleesch.

Uit oorzaak het landt vol hooge fruitboomen en kreupelbosch is, zoo heefmen daer veel havikken en sperwers, die de Portugesen *Guavilon*, en de Brasilianen *Teguata* en *Inage* noemen, die op de hoenders en duiven loeren.

Onder de halfslachtige of landt- en water-dieren, zijn de voornaemste wilde eenden; welker sommige kleinder als d'Europische, en eenigegroter, en zoo groot als een gans zijn.

Ook zijn'er poelhoenderen, *Jakana Miri*, en *Jakana Guaku* genoemd, die gebraden op tafel gezet worden.

Men heeft'er ook, kranen, quakels, struisvogels en meer andere, die ook eetbaer vleesch, hoewel zoo heel smakelijk niet, verschaffen.

Alle deze vogels slingeren inzonderheit het ambre grijs, dat op de stranden, door onweer, opgeworpen wort, gretigh in, eer de strantluiden derwaerts kunnen komen.

Daer zijn perkietjes, niet grooter van lijf als een mosch, maer die spreken niet.

Daer zijn ongemeen zeer schoone gekleurde papegayen: waer onder eenige leeren spreken byna als een mensch.

Men vint'er papegaeyen, die alles, wat men by de straet roept, duidelijk leeren spreken: onder andere heb ik'er

een gezien, die, als men hem in een korf op de vloer zette, eenen hont, die in huis was, dwang voor de korfte komen opzitten, en riep, *zit op, zit op, jou straetverken*. Ook hield zy niet op, voor de hont voor haer ging opzitten. Deze papegay wiert naderhant voor de koningin van Zweden gekocht.

Onder andere is'er een klein vogeltje, zoo groot als een lit van een vinger, dat evenwel een sterk geluit maakt. Men vangt deze vogeltjes tusschen de handen, op de bloemen, daer zy hun voetsel uit trekken.

Zoo dikwils als men zulken vogeltje in de hant omdraeit of omkeert, vertoont het een andere kleur.

De Brasilische juffers hangen deze vogeltjes, tot gieraet, aen een goude stift, in plaetse van diamanten, aen de ooren, dat gierlijk staet.

Het gevogelt weet altijd hun voetsel op de boomen te vinden, die altijd met groen bloeisel en rijpe vruchten beladen zijn: dewijl die door den winter niet omkomen.

De rivieren, meiren en nabygelege visschen vischrijke zee, verschaffen overvloedelijk allerhande slag van geschobde en ongeschobde visschen: die in deze gewesten zoo heilzaam gehouden worden, dat zy ook den genen, die de koortse hebben, gezeidt worden niet schadelijk te zijn.

De poelen inzonderheit, die by de ebder zee bywijlen uitdroogen, hebben de volheit van kreeften, schildpadden, garnelen, krabben, flekhorens, oesters en andere schelp- en korstvisschen, en verschaffen den inwoonders een aengenaem voetsel.

Vele visschen zijn in Brasil aen de zee en rivieren gemein, en allermeeft in de regenmaenden: want dan valt het rivier-water in zee, en trekt, door zijne zoetheit, de visschen na zich: die dan hoger opzwemmen, en aldar hun vermaek zoeken; dewijl zy hun dan als in de groene kruiden vinden, daer de gronden der rivieren meest mee bewassen zijn.

Onder de rivier-visschen worden getelt: de *Duja*, *Prajuba*, *Akara-Puku*, die de gedaente van een Europische zeer treffelijke en schoone baers heeft.

Men

Men heeft'er verscheide slag van wurmen, en eenige van vier vingeren lang en een duim dik.

Daer zijn ook zy wurmen, die de Brasilianen *Ifokuku*, en de zyde *Ifo-kurenimbo* noemen.

Ook is'er veelerlei slag van witjes: als ook vuurvliegen, vliegende hagedissen: welker eenige ook in Oost-Indien vallen, en aldaer zullen beschreven worden. Daer zijn veelerlei vliegen, hofelen, hommelen en byen, die honig en geen honig geven.

Spinnekoppen.

Onder andere spinnekoppen is'er zeker slag van een ongemeene en yzelijke groote, die in puinhoopen en holligheden van oude boomen nestelt, en *Nbunduguaka* genoemd wort.

Hy spint gene webben, gelijk d'andere kleine. Zijn huid is ruigh zwart, en met scherpe en langachtige randen gewapent, die, om de fraeheit en het gebruik, in waerde gehouden worden. Wanneer hy geterght wordt, zet hy zijne vergiftige angel, die zoo dun is,

dat hy naulix kan gezien worden, in 's menschen huid. Daer na rijft een blaeuwe buil, met smerte en groote pijn. Bywijle ontsteekt het quaet zoodanigh, door de toevallen, dat het ongenezelijk, en door gene middelen te genezen is.

Ballar of Kabitto.

Aen Rio St. Fransisko houdt, met groote menigte, zeker wonderlijk klein gedierte, als een wevel of krikje.

Ik heb dit dier, op verscheide tijden en plaetsen, scherp nagespeurt, om te zien en weten, wat het voor een gedaente mochte hebben: nademaal het zijn geluit wonder helder laet hooren: maer noit kunnen te zien krijgen: overmits zijn geluit zoodanigh in d'ooeren slaet, als dat van een krikje, en den nazoeker verbijstert: dies men het niet te zien kan krijgen. Want als men daer dicht by komt, zoo hout het zijn geluit op, en dan weet men niet, waer men het zoeken zal. Zijn stemme komt niet van de vlerken, als de krekelen,

kelen, noch zy maken geen geluit met de beenen, als de sprinkhanen; maer zingen als de hommeltjes en groote vliegen.

Zijn geluit duurt bywile meer als een vierendeel uurs, zonder ophouden.

Het laet zich op het eilant Java in in Oost-Indien Lente- en Grasmaent meest hooren.

Dit dier raakte in de stad Batavia, dooreene Sineese vrouw, in mijne handen, na ik het zelve, op het geluit, buiten de stad menighmael had vervolght, en noit kunnen machtigh worden, noch door my zelve, noch door eenen ander.

De Javanen hebben met dezen wel een groot spul, om zijne strijgbaerheit. Zy laten dezelve tegen malkanderen vechten, en verwedden veel gelt, wie dat wint of verliest: even als in een hanen-gevecht.

Men vind in Pernambuko en door gantsch Brasil veel verscheurend en ander wilt gedierte, als tygers, lui- parts, &c.

Tygers.

De tygers zijn van de stoutste verscheurende dieren, die in Brasil gevonden worden. Zy vernielen veele beesten, en ontzien zich niet menschen aen te grijpen en te verscheuren: gelijk by mijnen tijt verscheide male geschiede. Onder andere had zeker Portugees een zuikermolen, die zeer lustigh aen 't bosch stont, daer wy, in tijt van vrede, ons altemets gingen vermaken. Op zekeren tijt zat de Portugees, met noch vier andere perzonen, in huis, en had de vensters, voor de hitte, en om de koele landt wint t'ontfangen, open gezet. Hier op komt een groote en vervarellijke tyger, om zijn hont, die buiten 's huis, en misschien wat te verre in 't bosch geloopt was, te vatten. De hondt, om zijn leven te bergen, vliegt verbaest in het openstaende venster by zijnen meester, en de tyger hem na, by de Portugesen in de kamer, die over hoop raekten: doch eermen de deure kon open krijgen, waren al twee om 't leven. De drie andere quamen'er behouden af. Ook ontquam het de tyger.

Jan over zee.

Lantwaerts in is een wildt gedierte, by zommige van ons *Jan over zee* genoemd. Het is geweldigh boosaerdigh en weet, met zijn snellen loop, alles t'achterhalen: en vernielt en verscheurt alles, wat hem ontmoet.

Hoornbeesten.

Daer zijn groote en schoone hoornbeesten en kalveren: maer het vleesch moet verschegeten worden: want als het wel gekookt en toegemaakt is, kan het naulix een dagh en nacht duuren.

D'onzen nemen het vleesch, zonder vet, snijden het aen platte stukken, en laten het in de zon droogen, als stokvisch, om te bewaren.

Boter kan men daer niet maken: dewijl de melk, door de hitte, voortstremt. De Hollantsche boter tapt men als olye.

Verkens.

Men vint'er kleine zwarte verkens, die evenwel goet van smaak, en gezont gegeten zijn, en voor de beste spijsje gehouden worden.

Daer zijn ook verkens, die in 't water en te lande leven, *Kapiverres* by de Portugesen genoemd, die in zwaarte niet veel voor d'andere bezwijken, en gehele leger van krijgshknechten aengenaem voetsel verschaffen.

Taperete of Antes.

Zeker viervoetigh gedierte, by de Brasilianen *Taperete*, en by de Portugesen *Antes* genoemd, heeft vleesch, van smaak als dat van een os: hoewel wat aengenaemer.

Het is een dier van groote als een kalf en van gestalte eenighzins als een zwijn. Het slaapt des daeghs, en hout zich in dichte bosschen verborgen: maer gaet des nachts op voer uit.

Het eet gras, zuikerriet, kool en andere groente.

Men heeft in Brasil ook vele geiten; *Pakas* en *Kotias* genoemd, als mede hazen en konijnen, die zoogt als de Europeische zijn.

Men heeft'er ook uitstekende hagedissen, *Vuana* en *Teju* genoemd, die zeer aengenaem van smaak, en een lekker duchtgericht zijn.

Visch.

De visch en het vee strekte inzonderheit tot vervulling van den lijfsgucht voor d'onzen. De visch valt op de kust van *Pernambuko* en gantsch *Brasil* in zoodanige overvloed, dat men zomwijle in een net, met een trek, twee en drie duizent schoone visschen gevangen heeft. Doch dit geschiede alleen in de vier of vijf maanden van het zomerseizoen: want in den regen-tijt wierdt niet of zeer weinigh gevangen.

Langhs de kust zijn eenige visscheryen, daer de visch inzonderheit na toeschiet: waer van eenigen door d'eigenaers bevischt, en andere van wege de *Kompagnie* verhuurt wierden.

In de zeeboefems en middellantsche meiren, die de *Portugesen* *Alagoas* noemen, is een ontallijke menigte van visch: waer onder de beste zijn de *Sindia*, *Queba* en *Noja*, die gene schubben hebben.

En alhoewel dese meirvisschen slechter als de riviervisschen gehouden worden, zoo wijken zy evenwel niet veel voor die: dewijl die meiren eigentlijk geene rechte stilstaende wateren zijn: maer daer schieten beken en rivieren uit.

Eenige visschen worden in de zon gedrooght of ingezouten: waer onder de voornaemste zijn, die by de *Brasilianen* *Kurima Parati*, en by d'onzen herders genoemd worden.

Die versch van de visschers gevangen en uit zee gebraght worden, zijn ook veelerlei: als inzonderheit de visch *Karapantangele* by de *Brasilianen* genoemd, die van gedaente een baers gelijk is.

Ook wordt in meest alle de rivieren veel visch gevangen, die gemenelijk smakelijker valt, en beter gevoet is, als de visch van strant.

In de visscheryen voornoemt worden, onder andere, vele groote visschen gevangen, die gezouten en alzoo te landewaerts, aen de zuikermolens, gevoert worden, dat groote vervullingh onder het volk maekt.

Krabben.

Behalve de visch, dienen ook, tot onderhoudt, de krabben, die zoo in het lant, als in de slijken en moerassen, aen en om de rivieren in grooten overvloed gevangen worden.

De *Brasilianen* en *Negers* houden daer veel van, en eten die geerne. Ja zy dienen eenige tot hun voornaem onderhoudt, en worden ook by velen van ons volk niet quaet bevonden.

By zekere vrye luiden wierd by verdrag, (by hen met de hoge *Raden*, van wegen de *Kompagnie*, aengegaen,) over de riviere *S. Francisco* veel vee, dat door den oorlogh verwildert was, opgevangen, en het zelve na het *Regiff* of andere plaetsen afgezonden, en aldaer geslaght, tot onderhoudt der inwoonders.

Na het uitgaen van het verdragh, hebben de *Hooge Raden*, (volgens bekomen orde van de *Vergadering* der *XIX.*) onderstaen, of men, van wegen de *Kompagnie*, het opvangen van de verwilderde beesten in 't voorschreven quartier, wederom zoude ter handt trekken: doch alzoo ooghschijnlijk bevonden wierdt, daer noch zoo weinigh vee overigh was, dat men de koste niet zoude kunnen goet maken, zoo wiert goet gevonden, zulx achterwege te laten, ende de *Vergadering* der *XIX.* des te verwittigen.

Dies naderhant de beesten uit de kuralen of veeperken van *Rio S. Francisco* en *Rio Grande* quamen: alwaer d'inwoonders zich inzonderheit op d'aenqueking der beesten hielden: het welk wel het voordeeligste en zekerste schijnt te zijn, van 't geen men in *Brasil* kan ter hant trekken, als zijnde buitengevaer en kosten: invoegen alleen d'inwoonders van die gewesten buiten beslommeringh van schulden bleven: daer die van *Pernambuko* en *Parayba*, door de zuikermolens, in reddelooze zaken geraecten.

Wijders de *Kuralen* voornoemt waren in zoodanigen staet gekomen, dat zy jaerlix niet alleen de zuikermolens van ossen en beesten; maer ook de inwoonders van vleesch te slachten, konden verzorgen, en dat zoo overvloedelijk, dat men te landewaerts een pont vleesch tot drie en vier stui-

vers

vers kon koopen: behalve dat noch meest alle de garnisoenen met vleesch en farinha, byna jaer en dagh, onderhouden wierden, na de magazijnen op het Reëif uitgeput waren.

Dies, wanneer Neerlants Brasil in ruste gebleven was, men jaerlix, voor een groot gedeelte, de garnisoenen met versch vleesch zoude hebben kunnen onderhouden: en niettemin de kuralen of veestallen in wezen gebleven zijn, om jaerlix aen te telen.

Gelijk dan de visch, alzoo was ook het punt van 't vee van groot belang in den staet van Brasil.

Doch alhoewel 'er de lijfsocht, in maniere voornoemt, te bekomen was, zoo kon echter Neerlants Brasil, of de inwoonders van dien, niet bestaen, 't en zy jaerlix merkelyke toevoeren, zoo van eerbare, als andere waren, uit Europa derwaerts gedaen wierden: het welk by ervarenheit, tot groote interessen en schade van de Kompanie, als wanneer de Magazijnen, door de tochten na *Angola*, *Maranhao* en andere gewesten, ledigh geworden waren, genoegzaam bevonden is.

Krokodillen.

In de rivieren en stilstaende wateren houden krokodillen, die by de Brasilianen *Jakare*, en by d'Oost-Indianen end'onzen Kaymans genoemd worden.

Zy zijn den Afrikaenschen krokodillen gelijk; maer evenwel kleinder, en zelden langer als vijf voeten.

Zy leggen meer als twintigh of dertigh eyeren, die grooter als ganse eyeren zijn, en niet alleen van de Brasilianen; maer ook van de Portugesen en d'onzen gegeten worden: desgelijx wort hun vleesch gegeten.

In zee, onder Brasil, houden ook hayen.

Eer de groote brugh van het, Reëiff af tot aen Anthony Faez of Mauritsstad, gemaakt was, voer men met een schuit, van d'eene na d'andere zyde, over.

Daer ontrent onthield zich een geweldige groote hay, die, al wat hy, in het water achterhalen kon, 't zy menschen, die zwommen, of honden, die de schuit te water achter na volghden,

oort wegnam. Wanneer op eenen tijt het water haestigh viel en afliep, quam deze hay met zijn voorlijf aen den gront vast teraken. Men had zeer grote moeite, eer men dezelve, wegen zijne groote, aen het lant kon krijgen.

Het gewest van Pernambuko heeft ook veelerleie aert van vruchten en boomgewassen met gantsch Brasil gemein. Doch daer van breeder in het vervolg.

Kapitanie van *Tamarika* of *Itamarika*.

Dicht aen de kapitanie van *Pernambuko* paelt, ten Noorde, de kapitanie van *Tamarika* of *Itamarika*, alzoo na het eilant *Tamarika* of *Itamarika*, het voornaemste gedeelte van deze kapitanie, genoemd: hoewel deze kapitanie ook met haer gebiet tot vijf en dertigh mylen langhs de vaste kust strekt.

Het eilandt *Tamarika* of *Itamarika* leidt twee mylen benoorden *Pomerello* in zee, wordt door de riviere *Itamarika* van het vaste landt afgescheiden, en leidt, met zijn Zuid-eind, op de hooghte van zeven graden en acht en vijftigh minuten, Zuider brete.

Het is van het Zuid- tot het Noord-eind ontrent twee mylen lang, en heeft zeven mylen in den omtrek.

Onder het gebiet of jurisdictie van dit eilant behoorde ook het vast landt van *Goyana*, *Kapivaribi*, *Terukupa* en *Abray*.

Op dit eilandt waren certijts weinige inwoonders, en nauwelijx eenige huizen.

Het is een schoon en tamelijk vrugtbare eilandt, en geeft Brasilien-hout, kokos-boomen, katoen, suiker-riet, meloenen; en diergelijke vruchten: als ook branthout en versch water voor het Reëiff.

Het is boschrijk, en verschaft trefelijk hout tot den huis- en scheepsbouw.

Daer hielden ook veele wilde beesten, die groote schade aen het suikerriet deden. Hier over verzocht Peter Pas, Directeur van de kapitanie van *Itamarika*, des jaers zestiende hondert en veertigh, ter vergadering van Graef

Maurits en de Hooge Raden, schriftelijke uitsprake, hoe men met deze verwilderde beesten van de Kompagnie, die op dit eilandt groote schade aan het suikerriet deden, zonde handelen: of men de zelve, by contract, zou verkoopen, of doen opvangen, om voortgequeekt te worden: dan of men die voor de krijgsbezetting wilden doen slaghten, en tot rantsoen uitgeven: alzoo zy doch, by ontijden, onder de voet geschoten wierden, zonder de Kompagnie eenigh genot daer van had. Maer Maurits en de hooge Raden vonden raetzaem, dat d'inwoonders de beesten op het eilandt hunne vrye weide zouden laten hebben, op pene van daer over gestraft te worden. Maer zoo die beesten op iemants rietvelden inbraken, zoo wiert hen de vryheit toegestaan, dezelve aldaer te schieten. Want het was voor de Kompagnie zeer dienstigh, veel bestiael op dit eilandt in voorraet te houden. Daer entegen kon de schade, die de beesten aan het suikerriet deden, met staketsels voorgekomen worden.

Eilandt-
marika
was den
onzen
zeer
dienstig.

Dit eilandt wiert by d'onzen van groot belangh geschat, en hoogh geacht: ja eenigen sloegen voor, den stoel van het Nederlandtsch Brasiliaensche gebiet van het Reçiff op dit eilandt te verplaatsen en over te brengen. Maer de bewinthebbers oordeelden deze verplaatsing onbequaem en ondienstigh te zullen zijn: naerdien alles op het eilandt *Tamarika* te dier tijde woest en onbebouwt was: want daer waren weinigh inwoonders, en nauwelijx eenige huizen.

Daer entegen waren op het Reçiff koren-huizen, magazijnen, wapen-huizen en pakhuizen, om koopmanschappen in te bergen, die op het eilandt *Tamarika*, met groote onkosten, eerst moesten gesticht worden. Ook was de oort van het Reçiff lustiger, vruchtbaerder en vaster. Het Reçiff had ook een zeer bequame haven, en brave ree, daer de groote schepen konden inkommen. Daer entegen kon de riviere van *Tamarika* niet als met kleine schepen bevaren worden: want de haven was ondiep, en berucht door vele schipbreuken.

Wel is op het eilandt *Tamarika*

overvloet van versch water te bekomen: maer dat kan ook door de Negers uit de riviere *Biberibi*, een halve ure van het Reçiff, gebraght worden. Daer en boven waren op het Reçiff putten met versch water, die, in tijt van beleggh, drink-water verschaffen konden.

Uit inzicht van alle deze redenen, vonden de Hooge Raden goet, zich op d'oude plaetse te houden.

Men bevond in den oorlogh tegen de Portugesen, dat dit eilandt den onzen niet alleenlijk dienstigh was, ten aanzien van de suikermolens, die daer op stonden: maer inzonderheit ten aanzien van zijne sterkte en gelegentheit, die het niet alleenlijk door konst en forten, by d'onzen daer op gemaakt, had: maer inzonderheit door zijne natuurlijke gelegentheit: zulx men zich, in tijde van verval, op en van het zelve eilandt zoude kunnen verdedicht en beschermt hebben: behalve dat het noodigh voor het Reçiff was, om branthout, verversching en andere levensbehoeften, van dit eilandt te halen.

Aen d'oever der riviere, in het in-
komen, of aen den Zuidermont van de
haven, stont een regulier vierkant fort,
certijts by d'onzen, na het veroveren
dezes eilants, door den vestingbouwer
van Buuren, gesticht, en Oranje ge-
noemt. Het had een zwaren wal, en
een borstweringh, rontom met storm-
palen ingeheit. De gracht was niet veel
byzonders, ondiep en meest water-
loos, uit oorzaak het op een welgront
lagh: waerom het, tot meerder ver-
zekeringh, met een ry van palissaden
omringt was.

Fort
Oranje.

Buiten, aen de Noortzyde, lagh een hoornwerk; maer was al ten dele geslegt.

Het was van binnen met een kruithuis, en redelijker wijze met quartieren voorzien, en had een gemetselde Sortye.

De bateryen waren ook bequaem, en met zes metale en yzere stukken gestoffeert.

Op dit eilandt, voor aen in de riviere, en het hangen van eenen bergh, nefs een moerasch, dicht met kreupelbosch bewassen, lagh ook een steden van klein belang, dat meest by on-
ze

ze krijghs bezettingen bewoont wiert, zonder daer veel neering of handel gedreven wiert.

Het wiert by de Portugesen *Nostra Senhora de la Conceptiano* genoemd.

Op den zelven bergh lagheen oude baterye, reduit of sterkte, door de Portugesen gesticht, en mede *Nostra Senhora de la Conceptiano* genoemd, die, beneffens het gantsch eiland, door d'onzen, onder beleid van den veldt-overste Schop, ingenomen, en sedert na hem, Schopstad genoemd wiert.

Namaels wiert deze sterkte door de onzen, aen de kerk, van achteren, toegeloten: dies deze sterkte de stad Schop tot een kasteel verstrekte, en de haven verdedighde: gelijk den wachttorens, aen de Noortzyde der stad, de poorte beschermde. Op deze baterye lagen elf stukken geschuts, twee kope-reen en een yzere.

Aen den Noorder mont, gat of ingang der haven, stont een vierkante toren of reduit, die den toegangh met drie yzere stukken bewaerde.

Dortmont, opperhoofd van *Itamarika*, vond des jaers zeffien hondert vijfen veertigh, in het hangen van den bergh, door het graven van eene put, versch water: waer over het fort op den bergh toen van geen water door den vyant kon afgesneden worden.

Hooger de rivier *Tamarika* opwaerts, leit een eiland *Magiophe*, daer op veel *Mandihoka* wortel groeit.

Men kan dit eiland met berken rontom varen, en aen het Noord-eind weer uitkomen.

Dit eiland heeft aen weder zyde, te weten, aen de Zuid- en Noord-zyde, een gat om in te loopen: maer het beste is aen de Zuidzyde.

Want het Noorder-gat is zoo goet niet om in en uit te komen, als het Zuider: dewijl van de Noorder wal van 't vast lant een zant-steert loopt, tot bykans aen het eiland toe. Op den drem-pel is ook niet meer, als tien of twalef voeten waters.

De haven, die aldaer gebruikt kan worden, is het Zuider-gat van de riviere, die *Itamarika* tot een eilandt maekt: alwaer men met veertien of vijftien voet diepgaende schepen kan inkomen; hoewel het buiten gene bequame ankergront heeft.

Daer de riviere weer in zee komt, wort by d'onzen het Noorder-gat, en by de Brasilianen *Katuamma* genoemd.

Tusschen *Pommerel* en de riviere *Tamarika* is aen 't vast landt eene riviere, *Marafarink* genoemd, en bequaem voor berken.

Riviere
Marafarinkha.

Een halve myle binnen de riviere van *Tamarika* vloeit een riviere uit het vast lant in zee, *Garassou* genoemd, die van klein belang is.

Riviere
Garassou.

Aen het Noord-eind van de vaste kust leggen ook eenige rivieren, daer men met berken kan aankomen, om zuiker te laden: want in het lant staen eenige zuikermolens.

Anderhalve mijle benoorde het Noorder-gat van *Tamarika*, leidt een groote uithoek, *Punto Pedra* by de by de Portugesen genoemd: daer een Reciff voor strekt: binnen het welke men met jaghten en berken goede rede kan maken.

Punto
Pedra.

Een myle benoorden deze hoek, endrie mylen Noorde ten Weste van *Tamarika*, vloeit de riviere *Goyana*, op de hooghte van zeven graden en zes en veertigh minuten, die heel in eene boght leidt, en klein is, en met twee armen in eenen zeeboesem valt. In de mont leit een groote rotse, daer gemeenelyk veel zee-gevogelt op hout.

Riviere
Goyana.

Voor de riviere leidt een groot gebroken Reciff. Daer binnen leidt het vol reyen, die de schipvaart gevaerlyk maken.

Ontrent derdehalve myle benoorde de riviere *Goyana* leit een groote riviere, *Auyay* genoemd: maer is voor haren mont heel droogh: waer door men met berken qualijk daer in kan komen. Zy verdeilt haer landwaerts in verscheide takken. Aen een van de Noorder takken leit een *Aldea* of vlek, *Mauritio* genoemd: en aen d'andere zyde, na 't Zuyde, een vlek *Auyay*.

Riviere
Auyay.

Onder andere leit drie groote mylen Noordwaerts van de riviere *Auyay*, in een inham, *Porto Francisco*.

Porto
Francisco.

Vijf mylen Noorde ten Weste van de rivier *Auyay*, leit een onbevaerbare riviere, *Grammama* genoemd. Tusschen beide zijn noch eenige kleine riviertjes van klein belang.

Anderhalve myle Noorde ten Oo-

ste van de riviere *Grammama* leit *Cabo Blanco*, of witte uithoek of kaep.

Drie mylen Noord ten Weste is de hoek van *Parayba*, die zeer lang, met een grooten inbocht, strekt.

De geheele kust van *Pommerel*, tot aan de hoek van *Parayba* toe, is met Regiffen of klippen bezet, die doorgaens een groote halve myle van den wal afleggen: daer men binnen door kan loopen. Ook is het daer binnen, met laegh gety, heel slecht water: daer in den quaden tijt de berken gemakkelijk door kunnen komen: daer het anders schier onmogelijk is, buiten in zee op te komen, van wegen den harden stroom, die om de Noort valt, en de Zuidelijke winden, die aldaer geduurighlijk waeien.

Stad
Goyana.

Drie mylen de riviere *Goyana*, opwaerts, leidt een vlek of stedeken van een zelve name, daer de gerichts-bank van deze Kapitanie is.

Het heeft vijf of zes zuiker-molens onder zijn gebiet, op de riviere, staen, en geeft goede zuiker, die met berken daer van daen na Pernambok gehaelt wort.

Daer valt ook Brasiliën-hout, genber, katoen en Indiaensche noten. De *Petiguaren* volken wonen daer omtrent.

Voorts is het gantsch lant, tot *Kako Blanco* toe, weinigh bewoont: als hier en daer leggen eenige *Aldeas* of vlekken, die by Brasilianen bewoont worden.

Het eilandt *Tamarika* heeft verscheide passien of toegangen, waer langs men op het zelve, van de rivierkant, kan aenlanden. De voornaemste zijn de volgende.

Os *Markos* en de *Pedreiros*, alwaer de riviere op haer engste is, *Tapasima* en de *Kambo* van *Domingos Rebeyro*: de groote *Makqueira* en de *Kambo* van *Koenraet Paulii*: langhs welke passien de vyandt meest op het eilandt quam: de pas aen het Noorder-gat van de *Tapowa* en het eilandt *Taposoka*: alwaer met een schip of jacht, zoo wel het inkomen van de riviere *Tujukapape* en *Masserandaku*, als het inkomen uit der zee, lichtelijk te beletté is.

De rest van de rivierkant is vol mangasboomen, en vol moerasch, dar, van wegen desselfs diepte, niet te pafseren is.

Voorts heeft het eilandt, langhs den zee-kant, een vlakke strant: en diep in zee leggen reyen: dies van daer zoo wel niet aen te komen is: te meer, dewijl het zelve aldaer vol bosch is.

Op dit eilandt plagh wel eer de gerichts-bank der Schepenen gehouden te worden, die naderhant, gelijk gezeit is, in het vlek van *Goyana*, op het vast lant en te *Kabivaribi* verplaest en gehouden is: dewijl aldaer de meeste zuikermolens stonden: en dienvolgens de meeste bevolkingh was, ten aenzien van de goede landeryen, die daer vallen.

Onder onze regeering waren vijf schepenen, die de gerichts-bank van deze kapitanie maekten: te weten, drie woonden in *Goyana*, en twee op het eilandt van *Itamarika*. Doch by Graef Maurits en de Hooge Raden wiert namaels, op den lantdagh, besloten, dat de gerichts-bank van Schepenen in *Goyana* zou verplaest zijn.

Des jaers zeffien hondert een en veertigh was Pieter Bas, wegen de Kompagnie, directeur van de kapitanie van *Itamarika*, en kapitein Sluiter kommandeur over 't krijghsvolk en de krijghsbezetting.

Kapitanie van

P A R A Y B A.

DE Kapitanie van *Parayba* is al zoo na zijne hoofstadszoo genoemd, gelijk die na de riviere van *Parayba*, daer zy open neffens leit.

Het is een van de Noordelijkste kapitanien, en leidt vijf mylen van de zee. Het paelt naest aen de kapitanie van *Itamarika*, en aen de kapitanie van *Rio Grande*, en aen zeker wilt en woest Brasiliaensch volk, *Petiguaren* genoemd.

De Françoisen hebben wel eer deze Kapitanie bezeten, die den Portugezen, op het jaer vijftien hondert vijfen tachtigh, door hunnen oversten Martijn Leytan, daer van beroofden, en uit alle havenen dreven.

Vijf mylen de riviere *Parayba* opwaerts, leidt op den oever van een brede bay, eene stad, door de Portugezen gesticht, en na Filippus, koning van Spanje, *Filippea* en *Nossa Senhora de*

de Nives, en anders ook *Parayba*, na de riviere *Parayba*, genoemd: maer wiert namaels door d'onzen (wanneer sy die, beneffens degantsche Kapitanie, des jaers zestien hondert vier en dertigh, in het uitgaen van Slachtmaent, overtoert hadden) ter eere van Fredrik Hendrik, Prince van Oranje, Fredrikstad genoemd.

De stad was niet zeer oudt, en hadden de Portugesen daer eerst beginnen te bouwen.

De stad pronkt met eenige steene gebouwen, welker poorten en stylen uit witten marmer bestaan: maer de muuren en al het overigh is van rouwen steen opgehaelt.

In deze stad werdt het gerecht gehouden.

Zy wiert, voor de revolte en opstant der Portugesen, zoo door Nederlanders als Portugesen bewoont: alwaer de genen, die te landewaerts in wonden, hunne goederen quamen koopen, en weder hunne zuikeren, aen de verradiore, in het pakhuis leverden: van waer die beneden, aen de schepen, wierden gevoert en geladen.

Inden mont der riviere *Parayba* lagen drie groote forten of kasteelen of vestingen: te weten, op ieder uiterste hoek een. De vestingh op de Zuidenhoek was by de Portugesen St. Katharina; maer wiert namaels door Graef Maurits, na den naem van zijne zuster, *Margareta* geheren.

Zy was van buiten met een sterk hoornwerk, en van binnen met vijf bolwerken gesterkt: dies deze vesting zeer weerbaer was.

De vestingh op de Noorderhoek van de riviere wiert by de Portugesen St. Antonio genoemd, en was in 't vierkant gesticht, en besloegh een ront eilandje, dat door eene kreek van het vast lant afgescheiden was.

Het is een bolwerk van het oud vierkant fort, door de Portugesen gemaakt, het welk d'onzen, na de rest door de riviere weghgedreven en afgespoelt was, in de kelen gesloten hebben. Het is daer en boven met een ry palissaden aen d'eene zyde van de riviere, en aen de lantzyde met een stuk van d'oude gracht en kreek, omgeven. De wal was vast en stijf, en van binnen met een baterye en zes yzere stukken voorzien.

Deze vesting kon uit de stad *Parayba* en uit de vesting *Margareta*, aen de Zuider-oever, altijd beschermt worden: waerom de Portugesen die doorgaensten dele open lieten leggen, en met weinigh volk bezet hielden.

Niet verre de rivier opwaerts, leit een driehoekigh eilandt, *Restinga* genoemd, daer op, aen de zee-zyde, een aerde fortje of vesting, met een halve bolwerk, gebouwt was.

Het was met rijsbarm en palissaden wel voorzien, en had goede bateryen, die met vijf metale en vijf yzere stukken gestoffeert waren.

Het lantschap van *Parayba* wort door 2. voorname rivieren doorsneden en bevochtigt: als de *Parayba* en *Mongoapa*, anders *S. Domingo* genaemt.

De groote riviere *Parayba* leidt op de hooghte van zes graden vier en twintigh minuten, vier mylen benoorden *Cabo Blanco*, en looft haer water door twee gaten in zee, die door eene zant-plaet van malkanderen gescheiden worden.

Het eene wort het Zuider, en het ander het Noorder-gat by d'onzen genoemd.

Van het Zuider-gat strekt een groot rif in zee tot dicht by *Cabo Blanco*.

Binnen der riviere, en dwers voorby het fort *Margareta*, leidt een bank; dwers daer over.

De riviere *Parayba* heeft in de zomermaenden weinigh waters: maer vloeit des winters hoogh boven d'oever hene, en zet de landen, door deze overstroming, wijd en zijd onder water; waer door bywijle menschen en beesten komen te verdrenken.

Twee mylen benoorden deze riviere is een schoone rede voor groote schepen, by de Portugesen *Porto Lucena*, en by d'onzen het Roo Lant genoemd, dewijl het landt daer geheel root is. Daer is op deze rede, op vijf of zes vadem, goede steekgrondt, en te landewaerts in goet versch water te bekomen. In deze bay, achter het Roo Lant; plachten gewonelyk onze gelade schepen, die van het Regiss quamen, elkan deren te wachten, wanneer zy na het Vaderlant zouden vertrekken, en namen daer versch water in.

Een halve myle noordeliker, en op de hooghte van zes graden en vier en dertigh

Fort Katharina of Margareta.

Fort St. Antonio.

Eilandt Restinga.

Rivieren van Parayba.

Riviere Parayba.

Porto Lucena of Roo Lant.

dertigh minuiten, vloeit de riviere *Mongoapa*, of anders *Mongoanwapy* genoemd, in zee. Zy is binnen 's lants, en verder opwaerts, geheel groot; maer aen haven mont en inkomen gantsch naeu.

D'oever is ter wederzyde met kreupel-bosch en Mangas-boomen bezet.

Voor den mont leit een Reëiff: en aen den mondt leggen twee hooge en bezorgelijke zantpunten.

De mont, of het gat van de riviere, heeft, met laeghgety, wel drie vadem waters.

Anderhalve, of twee kleine mylen Noortwaerts van de riviere *Mangoapa* leit, een zeeboezem, by de Portugefen *Bahia da Treyçano* of *Trayson* genoemd, daer voor het in zee, een myle van 't lant, elf of twalef vadem diep is.

Vijf mylen van de bay *Treyçano* leit de riviere *Barra Konguon* of *Konayo*, daer zeer qualijk met jaghten binnen tekomen is.

Anderhalve myle van de riviere *Konguon* leit een groote bay of zeeboefem, *Parnambuko* genoemd, de welke over de twee mylen lang is.

Vijf mylen benoorden deze bay leit de riviere *Jan de Sta* of *Eftau*.

D'inboorlingen van *Parayba* bewoonen zeven Aldeas of dorpen: welker voornaemste *Pinda Una* heet, dat des jaers zestien hondert vieren dertigh ontrent vijftien hondert inwoonders had: daer in ieder vandooverige naulix drie hondert waren.

Ieder dorp bestaet uit vijf of zes langachtige huizen, die met vele kleine deuren in en uitgaen.

De voornaemste koopwaren, die in deze Kapitanie vallen, zijn inzonderheit zuiker, Brasilienhout, tabak, ofsen-huiden, katoen en andere.

Het zuikerriet, dat'er wies, gaf veel zuikers, uit oorzaak het nieuwe landen waren.

Wanneer *Parayba* aen onze zyde was, stonden langs hene, aen den Zuider en Noorder oever der riviere, ontrent 21. zuiker-molens: waer van achtien jaerlix ontrent vier duizent kisten zuikers gaven.

Het landt, neffens de riviere, is vlak: maer verder van daer rijft en

daelt het met lustige bergen en dalen.

Het platte lant van *Parayba*, dat zeer vruchtbaer, en ook niet zeet bergachtigh is, is verdeelt in verscheide quartieren of gewesten: daer van eenige gebuurten of gehuchten zijn, die na de riviertjes genoemd worden, die daer doorloopen: als *Gramamma*, *Tapoa*, *Tibery*, *Ingeby*, *Monguappe*, *Inerery*, *Kamaratuba*, en andere meer.

Het lant is vruchtbaer, dat inzonderheit door het overstromen der riviere *Parayba* veroorzaekt wort. Het geeft zuiker, gerst, Turksche taruwe, patatafen, Ananassen, kokos-noten, meloenen, pompoenen, oranje-appelen, citroenen, Bananas, pakovas, Markomas, konkommers, en andere vruchten, zoo tot voetsel der menschen, als beesten.

In 't wilt groeien peren, Kajous genoemd, die vol zap, onschadelijk, en met groote smaak by d'inwoonders gegeten worden. In het binnenste van de peer zit zekere boon, die zeer bitter van schil, en een zoetachtige pit heeft, indien zy gebraden wort.

De peer heeft een verkoelende kracht: en de boon verwarmt.

Op het eind van Slachtmaent, des jaers zestienhondert vier en dertigh, trokken d'onzen, met een vloot van twee en dertigh schepen, na *Parayba*, onder 't beleit van Schoppe, Artisjoski, Hinderfon, Stachouwer en Karpentier.

De gantsche vloot wierdt in twee esquaders of slachtordens verdeelt: de een bestont uit een en twintigh schepen, bemant met negentien hondert en vijf en veertigh zielen: de tweede voerde, op elf jachten, vier hondert en negen man.

Schoppe was d'eerste, die in deryl zes hondert soldaten te lande braght, en daer mee op den vyandt aentrok, die aenstonts de vlucht nam, met achterlaten van geweer, hoeden, en klee ren. Zelf de veldoverste Antonis Albukerk ontquam het ter nauwer noot, of zou in handen van d'onzen gevallen zijn.

Midlerwijle stapte het overigh van het gros des heirs te lande. Kaspar Ley trok, met drie rotten soldaten, na de vesting Margareta toe, en Schoppe, met

Parayba
door
d'onzen
veroveret.

met zijne onderhoorige benden langs de strant, en begroef zich op de linke zyde van de vesting.

Artisjoski sloegh zich, ter rechter zyde, tegen de zee, in het gezicht van de krijgsbezetting ter neer.

Voorts wierdt door Lichthart het kasteel *Restinga*, op een kleine eilant, in het midden van de riviere gelegen (waer van de vestingh *Margareta* met toevoer uit het vastlandt kon gestijft worden) veroverd, en al wat men in de wapenen vond, ter neder gehakt.

Uit zeker stormkat, door Schoppe opgeworpen, wierdt geduurigh uit grof geschut gebeukt, en met granaden geworpen. Waer op ten lesten het opperhoofd, Simon d'Albukerk, de vesting overgaf.

Aenstonts wiert daer op het kasteel *Antonio*, voorzien met 5. metale kartouwen, en negentien yzere stukken, en daer over te dier tijde zeker Portugees, genoemd *Maglianes*, gebod, opgeëischt. Dan als d'onzen hem zijn verzoek, van drie dagen tot zijn uitsstel te nemen, af sloegen, trok hy, in stilte, met al zijn volk uit de vestingh. Hier op trok Lichthart daer binnen.

Voorts trokken d'onzen den zelven nacht, sterk zestien hondert man, de rivier opwaerts, na de stad *Parayba* toe. Zy stapten by eene kreek, *Tambra Grande* genoemd, te lande, en kregen de stad, zonder slag of stoot, in: want de Portugezen waren'er uitgevlucht, en hadden al het geschut vernagelt of in de haven doen zinken.

Te dier tijde gebod Graef *Banjola* binnen de stad *Parayba*, die met twee hondert en vijftrigh man na *Goyana* gevlucht was: alzoo hy geen middel zag, om *Parayba* te verdedigen.

De vyant had, voor zijn vertrek, drie schepen en twee pakhuizen aenkolen geleidt, daer in over de drie duizent zuiker-kisten, door den vlam, verslonden wierden.

Het vervallen kasteel, *S. Katharina* by de Portugezen genoemd, wierdt, door bevel van Graef *Maurits*, herstelt, de gracht verdiept en breeder gemaakt, en daer en boven met eene borstweering voorzien. Hy deed het ook van name veranderen, en na zijne zuster *Margareta* noemen.

Het ander fort, *St. Antonio* genoemd, dat aen de Noortzyde van de rivier stont, wierdt, om de groote onkosten, tot een doenniet gelaten. Alleenlijk bleef een waght-tooren, tot bescherming dier plaetse, staen.

De vesting *Restinga* wierdt met palliaden en staketsels rontom gesterkt en omcingelt: desgelijx het klooster der stad *Parayba* met een wal of schans, tegen's vyants schielijke aanvallen.

De zorg van dit fort wierdt *Elias Harkman* aenbevolen, die ook opperhoofd van *Parayba* door Graef *Maurits* gemaakt wiert.

De Kapitanie van *Potiyi*, anders *Rio Grande*.

DE kapitanie of lantvooghdyschap van *Potiyi* of *Potingi* of *Potein-gi*, wort anders *Rio Grande* by de Portugezen, na de riviere *Rio Grande*, dat is, Groote Riviere, genoemd, en by d'onzen eigenlijk Noordt-Brazil, ten aenzien van d'andere Zuider-Kapitanien of lantvooghdyschappen van *Brazil*.

Het paelt ten 'Zuide aen de kapitanie van *Parayba*, en ten Noorde aen *Siara*: alwaer, door een merksteen, beide de kapitanien van malkanderen gescheiden worden. Maer het wordt by de Portugeze schrijvers ten Noorde tot aen het eilant *Maranhao* of *Maragnan* uitgebreit.

De Françoisen hebben wel eer deze Kapitanie bezeten: maer is, sedert den jare vijftien hondert zeven en negentigh, door de Portugezen opgerecht, na zy de Françoisen, door bevel des konings van Spanje, onderbeleit van den lantvooght *Feliciano Creça de Karvalasho*, daer uit gedreven hadden.

Deze Kapitanie wordt verdeilt in vier quartieren of wijken, die na de rivieren, die daer doorloopen, genoemd worden, als *Kunhao*, *Goyana*, *Mumpobu* en *Poregy*.

En alhoewel deze Kapitanie noir door de Portugezen zeer bevolkt geworden is, zoo is'er nochtans alijt overvloet van lijftocht gevallen, zoo

van wilt, dat daer overvloedigh is, als van visch, die in zeker *Lagoa*, of binnenlantsch meit, genoemd de *Goraires*, oneindelijk plagh gevangen te worden.

Deze visch is zoo vet en gevoedt, datmen die zonder olie, met limoenzap of azijn, gewoon ist'eeten.

Ook is'er overvloedelijk veel farinha, die daer geplant, wast, en gemackt wordr. Waer over d'onzen, gedurende den opstant der Portugesen, toen het landt t'eenmael voor ons geslooten was, en wy niets daer uit bekomen konden, uit de kapitanie van *Rio Grande* niet alleen de forten van *Parayba*, maer ook d'andere garnisoenen, ten deele met vleesch en visch onderhouden hebben.

Boven de riviere van *Rio Grande* leidt een klein stedeken, en van klein belang, Amsterdam genoemd.

D'inwoonders ernerer zich meest met het planten van tabak, farinha en Mays, en het vangen van visch.

Te landewaerts in woonen eenige *Moradores* of boeren, die zich met den landbouw ernerer: maer benoorde *Rio Grande* wort het landt weinigh bewoont.

RioGrande of
Groote
riviere.

De riviere *Rio Grande*, dat is, groote riviere, is alzoo van wegen zijne groote, by de Portugesen genoemd; maer wort by d'inwoonders, in de tale des landts, *Poteingi* of *Potiyyi*, gelijk andere spellen, geheten.

Zy leit met haren mont op de hoogte van vijf graden en twee en veertigh minuten, Zuiderbreete, drie mylen van *Punto Negro*, en schiet zes mylen reizens te landewaerts in na't Weste. Zy eindight met haren loop vier mylen boven het kasteel Keulen, anders te vore by de Portugesen *Tres Reyes* genoemd.

Deze riviere is bequaem voor groote schepen, om in te komen.

In deze Kapitanie is noch een riviere, *Kunhao* genoemd, daer jaghten en berken in kunnen loopen.

De bayen zijn *Bahia Formoso*, *Ponto Negro*, *Ponto de Pipas* en Marten Tijsens bay.

Noordtwaarts voorby *Rio Grande* leit een bay, *Ginapabo* genoemd.

Daer na volght een riviere, *Guasfiavi* geheten, op welker eind een vlek

leit, *Atape Wappa* genoemd. Daerna volght Noortwaerts de riviere *Siria Mixui* geheten.

Neffens het dorp *Natal*, en kasteel *tres Reyes*, loopt een riviere, de Kruisriviere genoemd, die uit een kleinen poel in *Rio Grande*, valt.

Desgelijx valt tegen over dit kasteel een versche vliet, tusschen twee drooghten, in de groote riviere: en een weinigh van daer stort een andere zoute rivier in dezelve.

Het fort of kasteel Keulen, dat d'onzen in dese kapitanie hadden, was vierkant, in het inkomen van *Rio Grande* op een klip, of op het eind van een steenen regiff, en een weinigh van strant afgelegen: dies met alle getyden het water daer rontom vloeyde, en men met hoogh water niet aen kon komen.

Kasteel
Keulen.

Binnen op het plein staet zeker kappelletje, in het welk men, ontrent het jaer 1645. of 1646. een put in de rotse gehouwen vond. Zy was ontrent anderhalve voet wijd, en beneden drie voeten in'tronde. Deze put brengt met alle getyen goet en zoet drinkwater voort: te weten, met een doode gety 225. : en met een springh 350. kannen: het welk dubbeld genoegh is, om daer mede, in geval van belegering, een garnisoen t'onderhouden.

Het kasteel is met graeuwen hartsteen opgemetselt. Aen de strant lagen twee halve bolwerken, hoornwerks wijze, met twee kasematten.

Het was des jaers zeffien hondert zes en veertigh met 29. zoometale als yzere stukken gestoffeert.

Het was ook met goede quartieren en een schoon kruithuis voorzien.

Des jaers zeffien hondert drie en dertig wierdt door d'onzen, onder het beleid van den bewinthebber *Matthias van Keulen*, de vesting of kasteel *Tres Reyes* veroverd, en voorts de

Kasteel
Keulen
by d'onzen
veroverd,

gantche Kapitanie onder gehoorzaamheit gebraght. By dezen krijgstoght hadden zich verscheide Nederlandtsche krijghs-oversten verwoeght, als *Byma*, *Kloppenburgh*, *Lichthart*, *Garstman* en *Manstelt*. Van Keulen trok derwaerts met vier schepen en zeven jaghten, die met acht hondert en acht zielen bemant waren.

Sedert wierdt deze sterkte van name ver-

Verandert, en, na den bewinthebber van Keulen, het fort Keulen genoemd.

In deze Kapitanie waren de Tapoyers altijd gewoon, een of tweemaal des jaers, af te komen: inzonderheit wanneer hen het water boven in hun gebergten, door de drooghte des zomers, quam t'ontbreken.

En vermits de Portugesen met hen nooit goede vriendschap noch verbondt hadden gehouden, en hen altijd met de wapenen wilden te rug drijven, zoo gebeurde het in Zomermaent, des jaers zestien hondert vijfen veertigh, dat deze Tapoyers (na zy door hunne waerzeggers of tooveraers kennisse van den opstant der Portugesen bekomen hadden, en dat die den onzen Brasil zogtente doen ruimen, gelijk sy ook alreeds in Pernambuko hadden aengevangen) met Jakob Rabbi, hun opperhoofd, uit hun eige beweging en daer toe genoeghzaam van de Portugesen getergh zijnde, in *Kunhao* vielen, en aldaer op de zuikermolen van eenen *Gonfalvo d'Olivera*, zes en dertigh Portugesen van dat quartier doot sloegen. Zy gingen vorders hunnen gang, en bemachtighden zekere cirkel, (daer de Portugesen zich hadden in vertrokken, en sterk gemaakt,) en hieuwen ook eenige Portugesen ter neer. Dit geschiede, zoo de Brasilianen zeiden, in weerwrake van't geen *André Vidal* in Serinhaim, tegen gegeven quartier, aen hun volk gedaen had: gelijk daarna breder sal verhaelt worden.

Waer over sedert deze Kapitanie van de Portugesen t'eenemaal ontvolkt wiert.

D'onzen waren genegen dat landt weer te bebouwen, het vee weder aen te quaken, en alles te doen, dat den Portugesen hadden gedaen: maer by mangel van volk bleef het werk voor eenen tijt steken.

Kapitanie van S I A R A.

DE kapitanie van *Siara* is een van de Noordelijste kapitanien van Brasil, paelt dicht aen *Maranhao*, en wort ten Noorde met de riviere *Siara* bepaelt. Deze kapitanie is niet zeer groot, en heeft in den omtrek niet meer als tien of twalef mylen.

De riviere *Siara* komt uit het vaste land, leit 7¹ mylen Noortwaerts van de bay *Mangorypa*, op de hoogte van drie graden en 40. minuiten, Zuiderbreete.

De Brasilianen of d'inwoonders van *Siara* zijn, volgens berigt van eenigen, die veelmalen deze plaetsen bezichtigt hebben, zeer groot van lichaem, lelijk van aengezicht, langh van hair, en zwart van huid, behalve van d'oogen tot den mont. D'ooren zijn doorboort, en hangen byna tot op de schouderen neer. Eenigen hebben ook d'onderste lippen doorboort, en andere de neuze, daer zy, tot gieraet, steentjes en beentjes indragen.

Het geen, daer zy hun lichaem mee onderhouden, is *farinha*, wilt, visch, fruiten. Zy drinken meest water; doch maken ook eenigen drank van *farinha*. Zy hadden toen reeds mede geleert, wijn en brandewijn in overvloed te drinken, die d'onzen hen verboden in d'Aldeaste brengen, om hen niet te seer aenden sterken drank te gewennen.

Het landt geeft zuikerriet, kristal, katoen, peirlen, zout, en veelerleie andere koopwaren. Op de stranden wort Ambregrijs gevonden.

Het binnen-landt van *Siara* stont ontrent des jaers zestien hondert en dertigh, onder bestier van een byzonderen inlantsen koningh, *Algodoi* genoemd. Doch de Portugesen hadden al voorhene het landt aen den zeekant, en den koningh, onder hunne gehoorzaamheit gebraght, en eenē vestingh aen de riviere *Siara* opgeworpen; hoewel d'inwoonders met hun in gedurigen twisten krakeel leefden. Ontrent des jaers zestien hondert acht en dertigh wierdt dit landt en liet kasteel den Portugesen door d'onzen afgenomen. Het welk zich aldus toedroeg.

De Brasilianen, die *Siara* bewoon- den, verzochten van Graef Maurits vrede, en boden den onzen hunne bystant tegen den Portugesen aen: met verzoek, dat Graef Maurits het kasteel, dat de Portugesen aldaer bezaten, onder zijn gehoorzaamheit zou brengen, om hun volk van den overlast en dwingelandye der Portugesen te verlossen. Tot verzekering van hunne trouwheit gaven zy twee zoonen, uit de voornaemsten van hun volk, den onzen op het Reciff, tot gyzelaers, over.

Siara den Portugesen door d'onzen afgenomen.

Hier op wiert de velttocht vervaerdicht: en schepen, lijftocht en krijgsvolk uitgerust, onder beleid van den oversten Joris Garstman, een man van kloek beleid in krijgshzaken, en in alle onverzienze schielijke krijgsvorvallen onverzetbaer. Licht was deze aanslag uit te voeren.

Eensdeels, dewijl d'inwoonders op de Portugesen een langduurige wrok gehad hadden, en ten andere, dewijl de Brasilianen bereid waren, den onzen in alles ten dienste te staen. Ook waren hen alle des vyants plaetsen en sterkten grondigh bekend.

Garstman dan trok met de schepen na Siara, en, gekomen voor de riviere, verwittighde *Algodoi*, koning van Siara, van zijne komste, en deed zijn volk landen, en langs de strande trekken. Hier op quamen d'inwoonders hem tegen trekken, en boden, met het voeren van witte vaendels, de vrede aan, en bragten hem twee hondert mannen, uit hun volk, tot bystant, na hy met den koning in gesprek getreden was.

Met dit en zijn eigen volk trok hy ten storm op het kasteel aan, en kreegh het in: na de Portugesen met het schieten uit grof geschut en musketten hem tamelijk tegenweer geboden hadden. Weinige Portugesen quamen te sneuvelen; maer vele wierden gevangen: waer onder eenige voorname krijghsbevelhebbers waren. Drie stukken geschuts en eenigh oorloghs-tuig vielen den overwinnaer tot buit.

Fort
Siara.

D'onzen hebben sedert aan de plaetse Siara een klein fortje, ook *Siara* genoemd, gesticht, dat zy met dertigh of veertigh mannen bezet hielden. En alhoewel het niet van zonderling belang was, zoo was het evenwel dienstigh en noodigh, om de vrientschap en verbont met de Brasilianen en naturrellen van dat gewest t'onderhouden, die zich daer sterk onthielden, en den onzen, in tijt van oorlogh, zouden hebben kunnen bystant doen.

En alhoewel de Hooge Raden t'allen tijden met alle zorgvuldigheid de officieren, die derwaerts gezonden waren, ten hoogsten belasten en aenbevolen d'onderhouding van d'oude vrientschap met de Brasilianen van *Siara*, ten welken einde zy ook eeni-

ge kleinigheden, om aen hen te vereren, zonden: zoo schijnt echter zul^x niet heeft willen wezen: want des jaers zestien hondert vier en veertigh sloegen zy eerst eenigh volk aen *Komesy*, (eene plaetse twintigh of dertigh mylen van daer gelegen,) doot: gelijk aenstonts zal gezeyt worden.

Wanneer des jaers zestien hondert en veertigh ontallijke meenigte van Brasilianen, tot groot ongemak van elkanderen, zich in *Siara* bevonden, en in verscheide *Aldeas* verdeelt waren, en daer en tegen in *Rio Grande* weinigh waren, en die by gevolg aen de invallen des vyants kleinen tegenstant konden doen, zoogaf ten zelven tijde zeker *Andre Vlyfs*, den Hoogen Raden te kennen, hoe hy gaerne eenen

* *Aldea* voor de Brasilianen van *Siara* * of Dorp in *Rio Grande* zouden willen oprichten, die aldaer vele verwoest en verlopen waren: en verzocht voorts kapitein over die *Aldea* te zijn. De Brasilianen zelfs van d'*Aldea*, genaemt *Kousaba*, dat is, klein *Aldea*, gelegen in *Siara*, hadden grote lust in *Rio Grande* te wonen, alwaer voor dezen hunne oude woonplaetse geweest was. Daer beneffens wilden vele van de Brasilianen, die aldaer woonden, vrywilligh zich derwaerts begeven.

En dewijl dit alles tot welvaren en gerijf van de Kompagnie zou strekken, aengezien de Brasilianen, in tijde van noot en oorloge, by der hant zouden zijn, daer zy in *Siara* wijd en met groote kosten te zoeken waren, zoo wierdt by Graef Maurits en de Hooge Raden Vlyfs zijn verzoek toegestaen, om van *Siara* zoo veel Brasilianen te halen, als hy geraden vond, om een *Aldea* op terichten, daer over hy als kapitein gestelt wiert.

Zy hadden, volgens het goetvinden der onzen, onder hen, in ieder quartier of wijk, uit d'oudste familien, een hooft, dien zy een resident of residoor op Portugees noemden, en schepenen gekoooren: als, in *Goyana*, *Domingoi*, *Fernandes*, *Karapeva*: in *Parayba*, *Pieter Porty*, en in *Rio Grande*, *Antonio Perapeva*, die over hen in den oorlogh, died'onzen toen voerden, gebood.

Des jaers 1644. sloegen de Brasilianen in *Siara* tegen d'onzen aen het

het muiten, overvielen de bezettingen behendelijk, en namen het kasteel of fortje in, dat d'onzen bezaten, en sloopten het te gronde. Het opperhoofd Gideon Morritz, en alle de bezettingen, en ook alle de arbeitsluiden, die zich by de zoutpannen van de riviere *Upaemma* onthielden, wierden ter neer gehouwen.

Ook wierden de schipper, kapitein, luitenant en eenige slechte krijgsknechten, die een jaght aldaer, tot verversching van lijftoght, gebraght hadden, en in eene boot, zonder eenigh quaet vermoeden, aen lant geveren waren, onder schijn van vriendschap, ter neer gematst.

Drie bootsgezellen namen het vluchten in het bosch, tot hunne behoudenis, te baet.

Eenigen hielden de Portugesen en Brasilianen van *Maranham*, die dicht daer by woonden, voor de aenrechtters en belhamels van deze opstant. Maer veel meer zou men d'oorzake daer van op d'onzen zelfs mogen leggen: als die d'inwoonders, door hunne wrede en herde regeering, daer toe als gedwongen hadden.

Dus verre zy van de zes Kapitanien of Landtschappen van Nederlantsch Brasil gesproken. Vervolgens zal ik verhalen, al het geen in Brasil, gedurende mijn verblijf, tusschen d'onzen en Portugesen is voorgevallen, na ik eerst de welgelegenheit en voortreffelijkheid van Brasil, en onzen kerkelijken staet van Neerlants Brasil zal ten toone gestelt hebben.

Voor-
treffelijk-
heit en
welgele-
genheit
van Brasil

Brasil is zeer bequaem om allerlei vruchten en gewassen te geven en voort te brengen, die zich in andere landen van Amerika, op dezelve, of ontrent die hooghte gelegen, bevinden. Maer tot noch toe heeft men aldaer gene mynen of mineralen van gout of zilver, die van eenigh belang zijn, ontdekt.

Doch naest het gout en zilver behoort voor een der voornaemste koopmanschappen, de zuiker gehouden te worden.

Geen gewest van gantsch Amerika, dat bequamer gelegenheit tot den zuiker-teelt en zuikerhandel heeft, als Brasil: want het heeft langs zijne

wijsttrekkende zee-kust menighe van kleine riviertjes, die door schoone en lustige valeyen vlietende, in zee uitwateren: welke valeyen alle met zuikermolens bezet zijn: niet alleen, om dat die weelderigh het zuikerriet dragen: maer dewijl d'affloopende wateren der rivieren de zuikermolens doen omgaen: waer mede men vele arbeids van menschen en beesten ontbeeren kan. Ook kan door middel van dezer rivieren d'afvoer van de zuiker, en de toevoer van ververschte behoeften en nootwendigheden, lichtelijk geschieden: het welk in het stuk van de zuikermolens van groot belang en gewicht is: van welke gelegtheden en meer andere, daer toe vereischt, de meeste landen van Amerika ontbloot zijn: en heeft men derhalven het werk van de zuikermolens aldaer met profijt niet kunnen by der hant nemen.

Daer en boven kan d'affcheepingh van de zuiker na Europa en Afrika uit Brasil ongelyk lichter en gelegender, als uit eenigen anderen oort van Amerika geschieden: want de stant en gelegtheit van Brasil, als leggende 't oostelykste van gantsch Amerika, is zoodanig, dat die met gedagten niet voordeeliger kan begrepen worden: ja zoodanigh, dat die van de nature zelve daer schijnt geleght te zijn, om zoo een aengename vrucht, als de zuiker, aen d'andere deelen van den aerdbodem, by wegen van koophandel, mede te mogen deelen.

Door deze zootreffelijke en heerlijke gelegtheit zou Brasil, als het na zijne groote bevolkt wierd, over beide de zeen, te weten de groote Noort- en Ethiopische zee, kunnen domineren en heerschen, en frequentatie met schepen over de gantsche werelt hebben: en door dat middel Oost- en Westwaerts, daer het gelegen is, vordere dienstige conquisten doen of profijtelijke handeling stabileren en vesten.

Tot bewijs hier van kan het volgende dienen.

D'Oostindische schepen moeten beide in het gaen en keeren, de kusten van Brasil voorby. Engelyk die schepen in d'uitreise, door verlegtheit, Brasil menighmael aenzoeken, zoo

zou ook voor haer, in de wederom-reize, geen beter rendezvous noch verversch-plaetse kunnen zijn.

Van Brasíl heeft men, in den tijd van veertien dagen, de Karibische eilanden bezeilt.

In gelijken tijd, of een weinigh meerder dagen, kan men van Brasíl *Sierra Leona*, of het begin van den boght van Guinea, bezeilen.

Men kan, zonder in Brasíl ververschingh, water en branthout in te nemen, de groote Zuidt-zee, daer noch een derde deel van den aerdkloot te ontdekken is, niet bevaren: naerdien men anders, om de langduurige reize, in de grootste ongemakken zoude vervallen: als de journalen van Olivier van Noordt, Spilbergen, Le Maire, Jaques L'Heremite, genoegzaam uitwijzen. Daer namaels de ervarentheit met de schepen onder Brouwer, na Chili gezonden, geleert heeft, hoe gemakkelijk men van Brasíl in de Zuidt-zee komen, en van daer weer te rugge keeren kan: want van zijne vier schepen bleef niet een achter: en stierf geen of zeer weinigh volk op de reize.

Gezonde
temper
des lugts
van Brasíl

Brasíl heeft ook een ongemene gezonde klimaet of luchtstreke: want alhoewel het tusschen de Linie Equinoctiael en des Steenboks Zonnekeerring of *Tropicus Capricorni* gelegen is, en daer door groote hitte zou onderwaardigh zijn, zoo heeft het de verkoeling en verfrissching van de groote Zee in 't Oosten: en geen belet van eilanden verhindert den vryen gang van winden; waer door de hitte meest het gantsch jaer getempert wort.

Hier over is Brasíl dier lantziekten niet onderworpen, die in Angola, Guinea, St. Thomee en meer andere landen woeden, die d'Ooste winden, tot verkoeling van hunne heete klimaet, niet genieten. Ook woedt'er nooit eenige peste.

Aldus overtreft Brasíl in gezontheit andere landen.

Evenwel heeft men'er verrotte en heete geduurige koortsen, die uit de heete en vochtige temper des luchts en door het eeten van vele raeuwe vruchten ontsaen.

Die de kusten van Brasíl bevaren willen, moeten wel toezien, om op de

tijden van het jaer, als de wint en stroom hendien, te varen, en dan boven de havenen, daer zy wezen willen, aenkomen. Want raekt men daer beneden, dan is men van de reize verstecken, ter tijt toe de windt en stroom weer dient. Want de stroomen gaen daer langs de kusten, van Lente- tot Zomermaent, geheel Noortwaerts. Dan kan men de kust van Brasíl, van 't Noorde na 't Zuide, niet bezeilen. Maer zoo dra de maenden van Lente- maent tot aen Ooghtmaent voorby zijn, dan is de Noorder-stroom van Zomer- tot Ooghtmaent heel gedaen. Daerna gaet de stroom, met den eersten of aenvang van Herfstmaent tot den laesten van Slachtmaent even zoo snel na de Zuid: dies men dan daer even zoo quaet van 't Zuide na 't Noorde, als van het Noorde na 't Zuide kan komen.

De winden voegen zich altijt na den stroom, en waaien, op d'aenkomste van Maert, Zuid-zuid-oost en Zuid-oost. En gelijk de stroomen van Zomer- tot Herfstmaent, zoo vertrekken de winden dan na het Ooste, en waaien tot in Herfstmaent Oost-zuid-oost. Te weten, twee winden, de Zuid-ooste en Noord-Ooste windt, heerschen by beurte langs deze gantsche kust, en maken en stellen het onderscheit in de regel van de schipvaert.

De kerkelijke stant van Neerlants Brasíl bevand zich by mijnen tijt aldus.

Kerkelij-
ke stant
van Neer-
lants
Brasíl.

Voor d'ontstane muiterye en opstant waren, bezuiden het Reçiff, vijf Gereformeerde kerken, te weten, in Rio St. Françisko, Porto Kalvo, Serinhaim, de Kaep S. Augustijn en Sint Antonio: hoewel die niet altijt met Predikanten voorzien waren, om dat'er, van tijt tot tijt, verscheide na het Vaderlant vertrokken, die hun verbonden tijt uit was.

Op het eilant Itamarika, in het fort Oranje, stont de leeraer Johannes Offringo: die voor dezen zijne woon-plaetse op den bergh of stad Schopplagh te hebben: en wiert alstoen de kerke van *Igarassu*, ontrent twee uren van daer gelegen, te gelijk by hem waergenomen. Maer naderhant wiert de bergh by d'onzen verlaten, en *Igarassu* by den vyant bezet.

In Rio Grande stont Johannes Theodorus Polhemius.

In Parayba plaghten voor dezen, toen de stad Frederika noch onder de onzen stont, twee Predikanten te zijn, die by beurten het fort Margareta mede waernamen: maer na d'ontstane Portugese muiterye vertrokken de borgers en ingezetenen zich na beneden. Sedert wiert de plaetse by Henrikus Harmannius alleen bedient.

Op het Regiff, Mauritsstad, en de omleggende forten daer onder begrepen, daer ontrent vier hondert ledematen van Nederlanders, Frans en Engels te dier tijde moghten zijn, stonden drie ordinaris Predikanten in de Nederlandse tale, te weten: Nikolaus Vogelius, Petrus Ongena en Petrus Gribius. Noch bevond zich op het Regiff, Jodokus Aftetten, die voor dezen op de Kaep St. Augustijn gestaan had, en nu gebruikt wiert op de tochten te water, of als ons leger te velde ging.

Na het vertrek van den Frans predikant Joachim Solaer, bleef de Franse kerk ledigh staen, en wierdt sedert alleenlijk gedient met het voorlezen van eenige kapitelen uit de Heilige Schrift, en het houden der gebeden op Zondaghs morgens.

D'Engelse gemeente wiert door Samuel Batchelaer bedient, die ook des jaers 1646. van daer na huis vertrok.

Dies zich op het jaer zeffien hondert zes en veertigh in gantsch Nederlands Brasil zeven Nederlandse Predikanten bevonden.

De Godsdienst wiert'er na d'orde, by de Nationale Synode tot Dordrecht beraemt, en met de praktijk, aldaer te lande gebruikelijk, gepleeght: zonder in't minste daer van te verschillen.

Byzonderlijk wiert'er zorge gedragen, dat de jonge jeught wel gekatechiseert wierde, ten welken einde des Zondaghs na den middagh, zoo wel op het Regiff als Mauritsstad, de katechismus van jaer tot jaer verklaert wierde.

Het Sakrament des H. Avontmaels wiert'er viermael des jaers bedient. Die zich daer toe begeven wilden, deden eerst hunne belijdenis voor den kerkenraet: of ten huize van de predikanten: welker namen, als mede der

gener, die met getuighenissen van buiten quamen, de gemeente, na de voorbereiding, opentlijk bekend gemackt wierden.

De bezoeking der ledematen en kerkelijke tught wiert, zoo veel doenlijk was, onderhouden.

De kerken-raet bestont, behalve de ^{Kerken-}predikanten, in zes ouderlingen: die ^{raet.}alle weken, zonder verzuim, byeen quamen. Wanneerze gewichtige zaken te verhandelen hadden, als verkiezingen beroeping van predikanten, zoo wierden de diakonen, die mee zes in getale waren, daer by geroepen.

Uit de diakonen wierden, boven de bediening van hun ordinaris ampt, twee van hen maendelijk uitgemaekt, om alle weken de zieken en gequesten te bezoeken, en die, na eisch van zaken, te verzorgen. Zy onderhielden ook d'arme weezen, die vader of moederloos waren, onder opzicht van vroomme huishoudende luiden: welke weezen ter schoole bestelt wierden, om te leeren lezen en schrijven, en in alle goede zeden onderwezen te worden.

Na deze wijze wierden de buitenkerken, hoewel met minder getal van ouderlingen en opzienders der armen en weezen, ieder na zijne grote en getal van de ledematen, mede geregeert.

Dus verre van den kerkelijken staet.

Behalve de dieren voornoemt, die ^{Honigh-}in deze gewesten houden, en reeds te ^{byen.}vore beschreven zijn, heeft men daer verscheide slag van honigh-byen, *Eiruka* genoemd; die op de boomen, op een wonderlijke en verscheide wijze, nestelen. Zy zijn den Europische byen niet geheel ongelijk: maer vallen eenighzins kleinder: en zweven overal, in de bosschen, by zwermen.

Daer zijn ten minste twalefderlei slag van honigh-byen, die de Brasilianen ieder met een byzonderen naem noemen: als *Amanakay-Miri*, *Amanakay-Ven*, *Aibu*, *Mumbuka*, *Pixuna*, *Urutuetra*, *Tubuna*, *Tuiuba*, *Eiruku*, *Eixu*, *Kubiara* en *Kurupineira*: waer van het laeste slag by de Brasilianen niet geacht wort.

De byen *Eiruku* zijn groetter, en niet stekende, en maken goede honig; hoewel die niet daghelix in gebruik is.

Zy nestelen in de holligheden van de boomen : waer uit , als uit bykorven , de Brasilianen met konst en list , door middel van eenige pypen , de honigh trekken , en buiten doen men.

De byen *Eixu* en *Kopy* zijn kleiner , zwartachtigh , en maken van buiten , in den schors der boomen , zeer aertigh een nest , als een bykorf. De honighraten zijn ook kunstigh en wel geleit , en met wit wasch bedekt : waer uit de bette honigh verzamelt wordt : maer zoo overvloedigh niet. De byen steken zeer fel met den angel , den genen , die hen naderen : waerom de honigh minder begeert wort.

De byen *Maubuka* zijn geel en zeer klein , en nestelen op de hooge boomen , en geven de beste en heilzaamste honigh , die met groote menighte na Europa gevoert wordt , en goet koop is. Zy is ook zoo goet als d'Europische honigh , zeer vloeiende en dun van lichaem , klaer en liefelijk van reuk : maer wat wiltachtigh.

Zy beschermt het gedarmte en inzonderheit de nieren , van alle rouwigheden , en zet de pis af , 't zy van onderen of bovenen gebruikt.

Daer wort van deze honigh ook gemeenelyk een treffelijke wijn gemaakt , die zeer sterk is en lang duuren kan. Men kan ook van deze honigh een mee met bronwater maken , zonder te kookken ; maer wort slechts des nachts , met het water gemengt , in den dauw gezet.

De honigh van deze drierlei byen wort niet alleenlyk in de geneesmiddelen ; maer ook in de daghelix spijsz en drank gebruikt.

Het wasch is zwartachtigh en zoo goet niet als het Europisch wasch : maer wort zeer dienstigh in week makende pleisters gehouden , die op koude gebreken gebruikt worden.

Deze gewesten brengen ook velerlei balssem voort : waer onder wel de voornaemste is , die by de Brasilianen *Kopaiba* , na den boom daer hy uit druipt , genoemd wort.

Kopaiba is een wilde en hoge boom met een aschverwige schors , die zich boven in takken verspreit. De bladen zijn een halve voet langh , en ook grooter en kleinder , die in het midden

der takken tegen malkanderen overstaen ; maer op het eind neffens elkanderen.

Op het eind van de groote takken zitten veele kleine loofrijke takjes by malkanderen , daer uit de bloemen voortkomen : waer na beziën , van groote en gestalte als laurier-beziën , wassen. Zy zijn in het begin groen , en worden , na het rijpen , zwart en zoetachtigh van smaak. Van binnen zit een ronde en herde steen , die een witte kern , van een melige smaak , in zich bevangt : maer zy is niet eetbaer.

De vruchten of beziën worden in Grasmaent rijp , en by de Brasilianen gegeten , die het zap uitzuigen , en deschel uitspouwen.

D'apen hebben groote smaak in deze vruchten.

De vette en welriekende balssem , daer deze boom van overvloeit , druipt by volle maen , uit de schors , tot het mergh toe opgesneden , met zulken menighte , dat'er in den tijt van drie uren , twalef mingelen olye uitdruipt. Maer by aldien daer niet uitvloeit , zoo wordt aenstont de snede met wasch of potaerde toegestopt , ten einde daer niet kan uitvloeien.

Na verloop van twee weken druipt 'er de balssem met groote overvloed uit.

Deze boom wast zoo heel overvloedigh niet in de kapitanie van *Parnambok* , als wel op het eiland van *Maranhao* : daer hy wonder weeldrig groeit , en van waer ook de balssem overvloedigh na Europe gevoert wort.

De balssem is warm in de tweede graet , dik , zeer vet en hersachtigh. Hy is , op den borst gesmeert , dienstigh vooreene flappe mage , en geneest , op den buik gesmeert , alle puikpijne die uit koude ontstaen. Eenige droppelen ingenomen , versterken d'ingewanden , en stillen den vloet der vrouwen , buikloopen en zaetvloet der mannen. Hy wort ook tegen dezelve gebreken met groot voordeel , door een klisteer in den aers , of door een Syringa in de schaft , met zuikeren weegbree-bladen gemengt , gespuit.

Dus verre van alle de plaetsen en dieren van gantsch Neerlants Brasil gesproken , vervolgens zal ik verhalen het geen , gedurende mijn verblijf in Brasil , is voorgevallen.

Den

Balssem-boomen.

Aenlan-
ding der
nieuwe
Hoge Ra-
den op
het Reciff.

Op 't jaer 1640. den 8. August. quamen de heeren Hendrik Hamel, bewinthebber der West-indische Compagnie, ter Kamer van Amsterdam, en Dirk Kodde van der Burgh, (beide mannen, zoo wel in het stuk van koophandel, als in staats-zaken der Compagnie van Nederlands Brasil, van langer hant grondigh afgerecht en ervaren) op ernstigh verzoek, en uit last van de Vergadering der XIX. op het Reciff, om d'oude Hoge Raden, Matthias van Keulen, en Johan Gijsseling, met den selven tijtel en ampte te verlossen en vervangen. Voorts wert dezen nieuwen Hoogen Raden, door hunne voorzaten, de bestiering van Nederlandsch Brasil, onder het Gôvernement van zijne Exell. Jan Maurits, Grave van Nassou, opgedragen en by hen angevangen.

en Ne-
der
landsch
Brasil,

Wanneer deze Heeren in Brasil quamen, stonden en waren onder het gebiet van dezen Staet gebraght, de Kapitanien van *Parnambuko*, *Iammarika*, (waer onder ook *Goiana* behoorde) *Paraiba*, *Rio Grande*, met de landen van *Siara*: als ook de Kapitanie van *Seregippe del Rey*. Dies het Noorder gewest van Brasil te dier tijt onder dezen Staet stont. Maer het Zuider Brasil, waer onder de Kapitanien van de *Bahia*, *Ileos*, *Porto Securo*, *Spirito Santo*, *Rio Janeiro*, en *S. Vincent* begrepen waren, stonden onder de gehoorzaamheit van Portugael, door wien die landen, tot aen *Rio de Plata*, bewoont en bezeten wierden.

Maran-
haonin-
genomen.

Weinigh maenden daer na wierden aen deze gewonne Nederlandsche landen van Brasil voornoemt, het land of eilant van *Maranhaon* gevoeght. Doch alzo daer weinigh voordeel voor de Compagnie te halen was, en d'onzen aldaer in een geduurigen en kostelijken oorlog niet alleen met de Portugesen; maer ook met die van Grand *Para*, ende Wilden zouden geraekt zijn, zoo wiert by de genen, die aldaer het gezaggh hadden, om redenen, by hen bygebraght, goet gevonden, in Loumaent, des jaers 1644. *Maranhaon* te verlaten; of liever wierden d'onzen door de verraderse aenslagen der Portugesen, met bystant der Wilden, van de Portugesen van Grand *Para* van daer verdreven.

weer
verlaten.

Voor d'aenkomste van deze nieuwe Hoge Raden, had de vorige Regeering een vlote van eenige schepen na de Bahia afgezonden, om aldaer volk te landen, en met branden en blaken alles te verwoesten. Na dan de gantsche maght van schepen en jaghten van het branden, blaken, en verdelgen der zuiker-molens in de Kapitanie of het lantschap van de Bahia, weder aen het Reciff gekeert was, wiert dezelve, onder beleit van de Admirael's Jol, (anders Houthebeen) en Jan Kornelisz. Lichthart, by de vorige Regeering, (volgens gegeven orde van de Vergadering der Negentien uit het vaderlant,) na West-Indien afgezonden, om op de Spaensche zilver vlote van *Tierra Firma*, en Nieu Spanje, te passen, en een aenslaggh te doen: maer de vlote quam des jaers 1640. op den laetsten dagh van Wintermaent, onverrichter zake, en met verlies van vier of vijf schepen, wederom aen het Reciff.

Admirael
Jol en
Lichthart
passen op
de Spaens-
sche
Westin-
dische
vloot.

De Kolonel Koin onthield zich te dien tijde, met een goede aental van krijghevolk, in de Kapitanie van *Rio Real*, om aldaer den vyant op hun eigen bodem in ontzaggh te houden, ten einde hy het platte landt van Nederlands Brasil, door afgezondene parthyen en boschloopers, te minder moghte quellen en plagen. Dan naerdien de troepen van ons volk slecht gerijf, en veel ongemaks, geduurende den regen-tijt, in *Rio Real* gehad hadden, zoo waren die daer door zoo afgemat en zwak geworden, dat de Hoge Regeering genootzaekt was, dezelve van daer te lichten, en, om die te mogen verfrischen, wederom op het Reciff te brengen, en onder de garnisoenen te verdelen. Daer en boven was ook de Majoor van den Brande, in het uitgaen met een parthye volks om beeften, door den vyandt geslagen en gevangen genomen.

Kolonel
Koin na
Rio Real
afgezonden.

Naerdien dan onze gantsche scheepsmagt, (gelijk gezegt is,) na de Westindiengezonden, en daer belemmert was, waer door by de nieuwe Hoge Regeering gene voordere aenslagen te water konden aengevangen worden, zoo was dezelve bedugt, dat de vyant zijne gelede schade, in het branden van zijne zuikermolens, by alle mid-

Vreze by
d'onzen
voor het
afbranden
der
zuiker-
molens.

delen zoude zoeken te wreeken, en derhalve niet onderlaten, by afgezondene partheyen, de zuikermolens van Neerlants Brasil van gelijken te doen.

Dies wenden zy allen vlijt en yver aen, om daertegen te verzien, en den staet van Neerlants Brasil in wezen te houden, ten einde de Kompagnie van hare inkomsten, d'ingezetenen van hunnen arbeit niet zouden ontzet noch verfteken worden. En aengezien het weeren van zoodanige verwoesting, en onheil meest ten deele in der Portugezen ingezetenen moedigheid, en negentheit tot onzen staet bestont, zonder welk niet te verrichten was, zoo deedmen, om die met gemoede daer toe te brengen, een algemeine by een komste, of lantdagh, uit de drie Kapitanien van *Pernambuko*, *Itamarika* en *Paraiba* vaneenige der voornaemste Portugeze ingezetenen, in het laeste van Ooghst-maent, uitschrijven. Op den zelven lantdagh

Tot weering van rietbranden ingestelt.

wiert voornamentlijk gehandelt en gestaen op de bevrijding van de zuikermolens en rietvelden, tegen het branden, tegen de boschlopers. Eindelijk konnen, tot weering van alle boschlooperye, niet beter uitvinden, als de bezetting van alle passén, en de zuikermolens met krijgsvolk: en voort zoodanige beraming van orde voor d'inwoonders, als daer toe te dier tijde dienstigh geaght wierdt. En hoewel de bezetting der zuikermolens vaerdigh daer op volghde, en d'officieren derzelven wel scherpe lijk gelast waren, hunne schriftelijken orde na te koomen, waer door voor eerst de boschlopers dapper in toom gehouden wierden, zoo heeft zulx niet kunnen gecontinueert noch vervolght worden: eerstelijk, dewijl de Portugezen, die verre van de hant zaten, en door de boschlopers niet bevrijt waeren, door dreigementen van te zullen dootgeslagen of uitgeplondert worden, hen niet dorsten melden: en ten anderen, dewijl zy hunnen eigen natie en landaert begunstighden, en tegen d'onzen met haet ingenomen, en zelfs deelgenoten van den roof waren. Ja zy lieten zich voor gitsen en leitsmannen dienen, en gaven hunne zoons, of eenen uit hun huis, daer toe mede. Waer over d'onzen, niet tegenstaen-

de de goede voorzorge, om het gevaers halve altijt met konvoy hebben moeten opreizen, en leefden gestadigh in zorge, van op hunne goederen zittende, dootgeslagen, gevangen of uit geplondert te worden.

Maer dit brak voornamentlijk uit, na de Viceroy de Marquijs van *Montelvano*, kort daer aen twee berken met soldaten, in onze Kapitanien afzond: waer door geschiede, dat zy, in Slachtmaent daer aen, het zuiker-riet in de Vergeas, of vlakke velden, en voorts op meer plaetsen, in den brant staken: maer deden evenwel zoo groote schade niet, als wel anders zou geschiet zijn: naerdien zy zich niet, om onze veelvoudige bezetting, gantsch bloot wilden geven: hoewel het branden anders niet wel te beletten was, en het by nacht en ontijden door eenen perzoon kon te wege gebraght worden.

Dit branden van het zuiker-riet quam meest op de Nederlanders aen, die zich met zuiker-molens en partidos bemoeiden; dewijl de boschloopers die van hunnen landaert meest verschoonden: het welk by d'onzen, en meer anderen, die zich tot het zuikermaken dachten in te laten, een grote discouragie en moedeloosheit veroorzaekte; ziende dat zy in een uur tijts van hun gantsch wel varen konden berooft worden. Waer by dan ook de Kompagnie hare inkomsten moeste missen en derven: en was genootzackt eengroot getal van krijgsvolk, boven degarnisoenen der fortén, ten platten lande in de zuiker-molens te houden: want op ieder zuiker-molen, en voorname Fazenda, moesten twintigh of dertigh soldaten leggen, zonder d'onzen, om vordere progressen te doen, eenige suffisante en bestandige maght by een konden brengen.

Aldus bevond zich de staet van Nederlantsch Brasil, op het einde van het jaer zestien hondert en veertigh.

Den 22. van Winter-maent, des zelve jaers, quam in Brasil op het Recif, als Hoge Raet, de Heer Adriaen van Bullestrate, van Middelborgh, met wiens komste het Collegie van de Hooge Regeering zich als toen compleet en voltalligh bevand.

Ten einde nu d'onzen zich uit deze

zwa-

Dat kwalijk kan voorgekomen worden.

Bullestrate komt op het Recif.

D' onzen
zenden
schepen
voor de
Bahia.

zwärigheid zouden helpen, daer mede de Kompagnie anders van alle hare vordere desseinen en toeleghe gefrustreert en verstekten zou blijven, zoo vonden zy, na rijpen overleghe, niet dienstiger noch raetzamer voor de Kompagnie te zijn, dan vöoreerst alle hunne scheepsmacht gelijkelijk voor de rede van de Bahia te zenden, om vertooning aen den vyant te doen, dat den onzen gene middelen ontbraken, om hen te krenken, en daer door den handel, op het ophouden en staken van brandinge, te faciliteren, en des te beter te doen voortgaan.

en voor
Rio Ja-
neiro.

Men besloot ook ten zelven tijde, de voornaemste schepen van de Bahia na *Rio Janeiro* af te vaerdigen, om aldaer op de vlote, die na Spanje ging, te kruissen: naerdien die in Gras- en Bloei-maent gewoonelijken van daer vertrokken. Ten hooghsten was de Kompagnie aen het bemachtigen van zoo rijke schepen gelegen: gelijk ook de vergadering van de XIX. het kruissen met schepen voor *Rio Janeiro* ten, hooghsten had aenbevolen: en voorts de Bahia met de de minste schepen bezet te houden.

Midlerwijle onze afgezondenen by den onder-koning van de Bahia, over het staken van branden en stroperyen, handelden, wiert van de zyde der Portugesen, door eenen *Paulo da Cunha*, in onze landen, met moorden, branden en blaken ten platten lande, noch al voort gevaren. Waer op Graef *Maurits* aen den onderkoning eenen brief van volgenden inhoud schreef.

Brief daer
over van
Graef
Maurits
aen den
Onder-
koning
van de
Bahia.

De handel van Paulo da Cunha in deze gewesten, met moorden, branden, en blaken ten platten lande nu onlangs geschiet, geeft my bedencken; dat uwe Excell. jongst minnelijk schrijven met Communicatie van zoo important schrijven, niet dan loutere Complimenten, zonder eenigh effect, zijn.

Ik heb, vertrouwende op uwer Excell. oprechtheid, onze afgezondene schepen en krijgsmaght van uwe Excell. jurisdictie afgezonden, om gene nieuwe offensie te geven. Doch zoo ik ook, uit het lang vertoeven van onze afgezondenen bemerke, dat uwe Excell. ons zoekt te misleiden, zend ik expresselijk deze bark, om dezelve, zoo verre het quar-

*tier en ophouden van moort en brandinge niet besloten is, datelyk herwaerts te doen keeren, ten einde zoodanige handeling niet lang slepende gehouden werde, en wy uit hun voorslaghe zeker mogen zijn: waer na wy ons te righten hebben. Uwe Excell. gelieve dan den selven en onze twee Ostagiers hun vertrek toe te staen: gelijk wy mede *Martin Ferreira*, die alhier van wegen uwe Excell. in gijzeling is, d'ander overleden zijnde, niet langer zullen ophouden.*

Voorts wiert, door tusschen-spreken van de geestelijken, die onder ons gebiet behoorden, en door het gezantschap van Dirk Kodde van der Burght, dat in Lentemaent, des jaers zeffien hondert eenen veertigh, daer op volgde, ophouding van brandstichting en stroperyen, ter wederzijden, besloten: waer over by openbare aengeslage plakaten, den soldaten, en anderen ingezetenen van de Bahia, geordonneert en belast wierd, uit onse landen te vertrekken: waer door d' onzen de handen los en vry kregen, om de machten van de Kompagnie ten meesten dienste en voordeel te gebruiken.

Verdrag
van op-
houding
van brand-
stichting.

In Zomermaent, des jaers zeffien hondert eenen veertigh, ontfing Graef *Maurits* en de Hogen Raden d'artijkelen en edicten van het tienjarigh bestant tusschen haere Ho: Mo: en den koning van Portugael opgerecht, met orde om zulx te doen afkondigen, en puntuelijk en stipt onderhouden. Gelijk dezelve in Hooimaent, op het Reciff en alom in de landen van de Kompagnie afgekundicht en aengeplakt wierden. Waer op, door het stellen van goede orde door Graef *Maurits*, en de Hoge Raden, alle daden van vyantschap tegen de Portugezen quamen op te houden, en onze forten en vastigheden, tegens d'aenflaghen aenloop des vyants, met goede bezettingen verzekert wierden.

Tienjarig
bestant.

Sedert hielden d' onzen met die van de Bahia alle goet onderling verstant en verbont en vrientschap, en deden in alle manieren blijken, dat de Portugezen van hen geen infractie of verbreking te vrezen hadden.

Het be-
staet
baert in
Brasil
groot
welvaren.

D'inwoonders, van wat landaert of staet die ook wacren, wierden by de Hoge Raden aen-gemoedight, ten einde, in die tijden van vrede, een ieder zich tot den bouw der landeryen zou begeven: daer in men hen ook zoodanigh de handt bood bood en hulp, als de gelegenheit was mede brengende: op dat daer door de vruchten en koopmanschappen meer en meer aengewonnen werdende, de handel, en dienvolgens het inkomen der Kompagnie, zou worden verbeterd.

Voorts heeft men getracht alles daertoe te dirigeren, om zoo op het Reciff, als andere plaetsen, eenen goeden koophandel te stabileren en vesten: tot welken einde vele ordonnancien, willekeuren en reglementen gemaakt en afgekundight wierden. Inzonderheit droegen de Hoge Raden zorge, dat de domeinen en inkomsten van de Kompagnie in dien tijt van vrede gebeneficeert wierden, om de Kompagnie in hare lasten daer door allengskens te verlichten.

Volgens dien hebben ook de Heeren van de suiker-molens, met allen yver hunne suikermolens opgemaakt, en in goeden staet gestelt: de lavradores, of landbouwers, hunne partidos, of suikerriet-velden, bearbeit en beplant; zettende daer al by op, wat zy konden bybrengen: ja wikkelden sich zelfs in schulden, op betrouwen van die wederom, met de vruchten van de landeryen, afte leggen: gelijk ook vele zouden hebben kunnen doen, by al dien de verraderlijke aenlagen der Portugesen daer op in korten tijt niet gevolgt waren.

Den handel hebben de kooplieden en faktoors, eenigen tijt na 't bestant, zoo ruimelijk, en in zulken menigthe gedreven, dat men niet veel diergelijke heeft geweten.

Daer wierden vele millioenen verhandelt. Men zagh slechts na kooplieden, die een weinigh contanten en gereede penningen wisten te geven: hoewel men op tijt zoo veel kon krijgen, als men begeerde: want door de ruimte van gelt scheen men meer op de profijten en voordeelen te zien, als wel op de verzekerteit van de schuld.

Kooprij-
ken han-
del op het
Recif.

De Finantien en geltmiddelen van

de Kompagnie waren redelijk wel voorzien: zoo dat de Hoge Raden in de jaren zestien hondert veertigh en eenen veertigh, parthyen van suiker deden kopen, en na het vaderlant overzonden.

Op het Reciff en Mauritsstad wiert sterk getimmerd: want veele burgers bouwden aldaer treffelijke huizen: waer door dezelve plaetse tot een fraeie en sierlijke stad opsteeg.

Alle pracht en sierlijkheit was'er in overvloed, en de verteringen boven mate groot: want ieder een achte zich, ten aenzien van zijne uitstaende schulden, rijk: invoege zoo wel de koophandel, en bouw der landen, als alle burgerlijke welvaren bloeiden en toenamen.

Tot eindelijk, in het laetste van het jaer zestien hondert twee en veertigh, en in het begin van 't jaer zestien hondert drie en veertigh, alles begon te veranderen.

Verval
der Ne-
derland-
sche staat
van Bra-
sil.

Want na de magazijnen der Kompagnie door verscheide velt-tochten en schipvaerten na Angola, &c. en dageluxe flete ledigh geworden waren, en uit het vaderlant zodanige toevvoer niet meer gedaen wiert, alste voren, zoo moesten de Hoge Raden sich dienen van d'inkomende schulden, tot onderhout van de garnisoenen en andere dienaers van de Kompagnie: en wierden mitsdien de schuldenaers tot betalinge van hunne schulden gedwongen.

In den aenvang van de regeering dezer nieuwe Hoge Raden, was op de kust van Brasil een redelijke macht van schepen, van wegen de Compagnie. Ook waren de magazijnen, zoo van krijghs-tuigh, als eetwaren, wel voorzien. Desgelijx hadmen tamelijk getal van oorloghs-volk.

De Hoge Regering van Nederlants Brasil met die macht toegestijft, ruste, met goervinden van den Heere Graef Maurits, verscheide vloten met krijghsvolk, des jaers zestien hondert en veertigh, uit, en zond die na *Spirito Santo*, *Rio de Janeiro*, eiland *Maranhao*, *Angola*, *S. Thomé*, en andere gewesten af, om die te veroveren: gelijk ook d'aenlagen daer op gelukkig uitvielen. Dit veroorzaekte groote schaersheit in de magazijnen.

Hier

Hier quam noch by , dat de koop-
luiden uit het vaderlant , aen hunne die-
naeren en faktoors , om hunne kapita-
len en retouren begonnen te ſchrijven :
waer door eenigen , die op hun ſtuk
letteden , al het gelt , dat zy konden
van hunne debiteuren krijgen , tza-
men pakten , en na het vaderlant zonden.
Hier uit begon grote ſchaersheit van
gelt , en by gevolg ongelegentheit in
den handel , te ontſtaen : en continueer-
de zulx van tijt tot tijt zoo , datmen
daer door in d' uitterſte ſchaersheit van
gelt quam te vervallen . Vele , zoo
Heeren van de zuikermolen , als lant-
bouwers en andere ſchuldnaeren , gene
promte of gereede middelen hebbende ,
om ten verval-daghe te betalen , dien-
den zich van hun credit en geloof , en
hielden de geborgde penningen tot
drie , vier ja meer ten hondert ter
maent : waer door veele zoo uitgemer-
gelt wierden : dat zy kapitaal noch in-
treft konden voldoen .

Waer uit
ontſtaet

Wanneer de Hooge Raden , Hen-
drik Hamel , Kodde en Bullestrate ,
des jaers 1640. in Braſil aenqua-
men , ondervonden zy , dat d' Inwoon-
ders , en by zonder de Portugesen , zoo
door koop van zuikermolens , Parti-
dos en Negros , als van allerlei andere
koopmanſchappen , toen alreets ver-
vallen waren : want by hen niet alleen-
lijk de Negros tot 300. en meer ſtuk-
ken van Achten gekocht waeren : maer
hadden inzonderheit ook tot onge-
hoorde prijſen allerhande koopman-
ſchappen aengenomen , ja gehele win-
kels , zonder prijs of ſtaet te maken ,
waer uit die zouden worden betaelt ,
aengeſlagen .

Dit geſchiede alleen op betrouwen ,
dat de maghtige vloten , die by Spanje
uitgeruſt wierden , Braſil wederom
onder des konings gehoorzaamheit
zouden brengen , en zy daer door van
voldoeninge der ſchulden zouden
bevrijten ontfagen worden .

De faktoors en verkopers op dezen
toeleghe en ooghwit der Portugesen
zoo zeer niet lettende , verkochten ,
als door begeerlijkheit van winningen
verblind , hunne goederen rijkelijk nit .

Het quaet voornemen der Portu-
geſen nam evenwel genen voortgang :
dienvolgens moſten zy zoo nu en dan
al betalen : het welk veel al overintreft

was : zonder by het meerendeel de ka-
pitalen afgeleit wierden .

En alzo uit het vaderlant van tijt
tot tijt noch groote kargeſoenen van
koopmanſchappen gezonden wier-
den , kochten de Portugesen al weder
aen , en hoopten de ſchulden op , en
brachten de goederen inpracht en an-
dere onnodige onkoſten door .

Tot eindelijk alles quam te ſtuiten :
en de koopman of niet meer hadde
om te verkopen , of den Portugesen
niet meer wilde borgen .

Een ieder begon toen om te zien na
zijne betaling . De genen , die binnen
's lants handel hadden gedreven , wier-
den daer over aengeſproken , en te
recht betrokken van de faktoors en
koopluiden , die de goederen uit het
vaderlant hadden gekregen .

Welke eerſte koopers wederom ,
die de voorchreve goederen , hen ver-
trouwt , te landewaerts aen de Portu-
geſen hadden verkocht en uitgeborgt ,
van gelijken hunne ſchuldnaers in
recht riepen .

En alzo de Portugesen noit van
meeninge waren , hunnen Nederlant-
ſen crediteuren te voldoen , zoo bleef
de binnenlantſe handelaer genoegh-
zaam geruineert en bedorven : naer-
dien hy voor de ſchult moſt ſtaen , en
dezelve betalen aen d' eerſte verkoop-
pers op het Reciff , en van de Por-
tugesen , de tweede of derde verkoop-
pers van de goederen , zijne ſchulden
niet kon inkrijgen .

Dies men door deze onvoorſichtige ^{grote}
en onordentelijke handel , en quade di- ^{verwer-}
rectie van particulieren , in het ſtuk van ^{ing in}
de middelen , hen lieden vertrouwt , in ^{den}
zoodanige perplexiteit en verwerrin- ^{koopman-}
ge van zaken geraekte , dat 'er groote ^{del.}
ſchade en verlies voor dezelve uit
volghde .

Men zagh ieder in de gerechts-ban-
ken : en het pleiten was de meeſte oc-
cupatie en bezigheit , dat de luden
hadden : waer door zy (mits de grote
koſten , die in Braſil daer op liepen) te
meer uitteerden , en ten achteren raek-
ten . En als al by vonnis van den rech-
ter de ſchuldnaeren waren gecondem-
neert en gedoemt , zoo quamen andere
zwarigheden t' ontſtaen : hoe en waer
aen men d' executien derzelven zou
dirigeren .

Vele en het meerendeel der Portugezen zochten zich te behelpen met suerte du Corps, of vrygelei, die de zelve niet konden bekomen, hielden zich zich schuil.

Vele hadden gene imboel van waerdye of altoos niet, die men kon vinden. En zoo wanneer men de delanderyen wilde executeren en verkoopen, zoo moſte d'executant koper blyven, en op de landeryen gaen wonen, om die te bebouwen: dat den crediteuren, die op het Reciff hunnen handel en dingen te doen hadden, ongelegen quam.

Die over ſchulden in de gevangenis wierden geworpen, bleven tot koſten van de crediteuren zitten: die door langheit van tijt zoo verre quamen op te lopen, dat velen ſelfs d'ontſlagging en ontſlaking van hunne ſchuldnaers quamen verzoeken. Waer over ieder een raetzaemſt oordeelde, met zijne ſchuldenaren te accorderen en verdragen, op de beſte verzekeringen beloſten, die zy konden bekomen.

Sterfte
der Negros.

Boven d'inconvenientien en ongelegentheden voornoemt, waren voorhene noch andere onheilen ontſtaen: als ſterfte onder de Negros en Braſilianen, door zekre ziekte, *Bexigos* genoemd, dewelke een ſlagh van kinderpokjes en beſmettelijke ziekte is, en alle inboorlingen van 't lant aentaſt.

Zulx de lantluiden, door dit aſterven van Negros, die hen twee of drie hondert ſtukken van achten gekoſt hadden, in onvermogen gebraght werden. Voegh hier by het gewormte, ratten en watervloeden, die de rietvelden beſchadighden: hoewel de laetſte meer tot een dekmantel genomen wierden, als dat daer door ſlechte gewaſſen in de zuikerden zouden veroorzaekt zijn. Daer beneven ontſtondé uit deze

Verwerring van
handel
baert on-
eenigheit.

Yver aen-
gewent
om die te
vorderen.

verwerring van handel, en mangel van betaling, groote oneenigheden onder de burgeren en inwoonders: d'een den ander om betaling vervolgende, executerende en in de gevangenis ſmijtende: hoewel noch gratificatien aen den een of ander omgingen, die zy wilden ſalveren en behouden door transporten van effecten, zoekende elkandere, met het bekomen van zijne ſchult, te prevenieren: dat in allen deelen d'oneenigheden deed

aengroeien: welk ook door eenige quaetaerdige perzonen gevoet wierd, tot groot nadeel van het gemeen beſt.

Daer op volghde voorders, dat zoo wanneer velen, die door reukeloos uitborgen, hunne betaling niet konden krijgen, zich tot laſteren en ſchelden, zoo van de Hooge Regeering, als de Collegien van juſtitie en leden vandie, begaven.

In allen ſchijn, of het geen by hen lieden, door onvoorzichtigen handel, verbrot was, hen door autoriteit en gezagh van d'overheit moſte goet gemaakt worden. En dit geviel dikwils, zoo wanneer de particuliere crediteuren, beneffens de Compagnie, van eenen ſchuldnaer moſt hebben: als wanneer krakeel over de preferentie en concurrentie quam te vallen. Waer over ook vele klachten aen de Vergadering gedaen wierden: en meeft door die genen, die hunne meesters goederen verſpilt, of vermindert, of andersints qualijk bedient hadden: als of die door de regeering in hunne zaken verkort wierden, tegen de notoire en kennelijke waarheit.

Aengaende vorders de ſchulden van de Compagnie in Braſil, dezelve werden ook van tijt tot tijt zoo groot, dat die eenige millioenen bedroegen, gelijk boven is aengeroert. Want by de Hoge Raden, die voor het jaer zettien hondert en veertigh in Braſil waren, wierden de geconfiſqueerde zuikermolens, partidos, en andere vaſte goederen en koopmanſchappen, deſgelijx groote parthyen Negros, by de Compagnie op de kuſte van Afrika gehandelt, meeft al op tijt en paeijen verkocht: waer door de boeken rijk van grote ſchulden quamen te worden, zonder de betaling, vermits den oorlogh, volghde.

Aenwaſ
der uit-
ſchulden
van de
Compagnie.

De Hooge Raden, Dirk Hamel, Bullestrate en Kodde, wenden op hun aankomſte ailen yver en vlijt aen, om zoo veel betaling in gereeden penningen of zuikerden te bekomen, als de gelegenheit van 't lant en d'inwoonders van dien konden lijdén; ten einde aen de Kompn^e goede retouren moghten werden gedaen, tot verval van d'uitruſting, en andere laſten: gelijk ook in den jare 1641. 1642. en 1643. zoodanige parthyen zuikerden uit Braſil gezonden

zonden wierden, als noit te vooren.

By verloop van tijd groeide de schulden aen, zoo door verkoop van Negros, (die, sedert het veroveren van Angola door d'onzen, in grooter menigte toegevoert wierden) als door de traeghe betaling van eenige pachters en contractadores, die op hunnen vervallen tijd de pacyen niet konden opbrengen.

Oorzake
van het
verval
des sla-
ven-handel.

En alhoewel de Hoge Raden, volgens aenschrijven van de Vergadering der Negentienen, alle middelen aenwenden, om de negros voor gerede penningen te verkopen, of andersints tegens zuikeren te ruilen, zoo kon evenwel zulx niet ingevoerd worden: dewijl zoodanige koopers achter bleven: waer door ieder slaef tot veertigh, dertigh, en minder stukken van Achten gemijnt wierdt: dies men wederom genootzaekt was te veranderen, om den negros-handel niet onder de voet te smijten, die andersints tot niet zou geraeckt zijn.

Ook moest menⁿootzakelijk de Negros verkopen; want andersints die niet alleenlijk in de pakhuizen tot laste van de magazijnen bleven; maer storven ook daghelix wegh, tot schade van de Kompagnie.

Invoegeu het niet moghelijk was anders dien handel te drijven, en de kassen van de Kompagnie ruim van gelden te doen hebben: temin, dewijl d'inwoonders aldaer weinigh kapitaal van zich zelfs hadden: bestaende hunne middelen in zuikermolens, landeryen en negros: uit den welken zy door hunnen arbeit moesten trekken de vruchten: waer mede de gekochte negros zouden worden betaelt.

Yver der
Hoge
Raden
om de
schulden
der Kom-
pagnie in
te vorde-
ren.

Aengaende het invorderen der Kompagnies schulden, en inkomen, zoo hebben de Hooge Raden, Dirk Hamel, Bullestrate en Kodde, gedurende hunne regeering, daer toe allen yver en vlijt aangewent, en van jaer tot jaer, in het begin van de Saffara, of zuiker-oogst, niet alleen den schuldenaers aengeschreven, om betaling van hunne schulden: maer ook de dienaers der Kompagnie, die in dezelve plaetsen zich onthielden, gelast, om op de zuikeren van de gemelde schuldenaren te passen, en die voor de Kompagnie aen te slaen.

Men trok hen van tijd tot tijd in rechten, bequam vonnissen t'hunnen laste, en executeerde hen tot de gevangenistoe.

Ja men committeerde Raden van Justitie en Finantie, die te lande waerts op de zuiker-molens zouden reizen, om de loze en nadeelige vonden en praktijken, die by de particulieren tegen de Kompagnie gepleeght wierden, voort te komen, en de zuikeren voor rekening van de Kompagnie daer uit te doen halen.

En op dat men immer eenen ieder tot betaling van zijne schult zoude dwingen, zoo hebben ook eenige van de Hoge Raden zich niet ontzient twee, drie, en meer weken in het lant rontom te reizen, ten einde de voldoening niet zoude worden nagelaten.

Maer door alle deze devoiren en naerftigheden, raekten de Hoge Raden wederom in andere ongelegenheden: want de vrye kooplieden en faktoors betoonden hun misnoegen, en wierden genoegzaam oproerigh, dat de Kompagnie uit de zuikermolens de zuikeren voor hen weg haelde: daer zy zoo wel crediteuren van de zuikermolens waeren, als de Kompagnie. Hier uit ontstonden calumnien en lasteringen tegens de dienaers van de Kompagnie, die niet alleenlijk in Brasil, met dreigementen tegens de regering uitgekreten: maer ook aen de Vergadering der XIX. boosaertigh overgeschreven en voorgedragen wierden: zoekende eenigen daer door den dienaers voornoemt vreze aen te jagen, en van hun devoir en plicht af te wenden.

Wanneer dan de Hoge Raden zich in die verwartheit van zaken bevonden, en beducht waeren, dat van tijd tot tijd meerder onheilen veroorzaekt zouden worden, hebben zy alle middelen gepraktizeert en verzonnen, waer door men de gemeente in ruste zou kunnen houden, en eenen ieder zoo veel aen het zijnt helpen, als doenlijk zou zijn.

Dienvolgens wiert eindelijk by verscheide perzonen voorgeslagen, dat de schulden, die de particulieren van vele heeren der zuikermolens moesten hebben, van wegen en door de Kompagnie zouden worden betaelt of gescon-

Waer
door zy
in onge-
legent-
heit kom-
men.

Wende
in die
middelen
aen dat
voor te
komen.

Dat door
het ma-
ken van
zekere
Contaa-
den ge-
schiet.

rescontreert, of tegen die van andere overgenomen: en dat wederom, in voldoening van de zelve, aen de Kompn^e. de voornoemde Heeren van de zuikermolensjaerlijx zouden leveren alle de zuikeren, die zy zouden malen. Ook zoumen hier van maken solemnele en vaste contracten, op zekre conditien en artikelen, die niet alleenlijk voor de Kompagnie voordeeligh zouden zijn, maer ook tot maintenue en hanthaving van de zuikermolens, en inwoonders van het lant zouden strekken, die andersints geschapen waren in totaale ruyn te raken en gantsch verloren te gaen.

Na lange deliberatie en overlegh, op dit stuk, heeftmen eindelijk raetzaem gevonden, tot deze contracten te conscenderen en koomen, zoo om de gemeine ruste t'onderhouden, als datmen daer merkelyk voordeel voor de Kompagnie kon uit bespeuren: als ook om vele andere gewichtige redenen, waer onder de minste niet was, dat men daer mede hoopte vele en merkelyke quade schulden van de Kompagnie goet te maken.

Hier op wierden vervolgens verscheide contracten besloten, ordonnantien daer op gepasseert, en negros in betaling van dezelve verkocht.

Eindelijk lieten de bewinthebbers van de vergadering der XIX. deze accoorden en contracten hun wonder wel gevallen, gelijk zy ook aen de Hoge Raden van den zestienden van Hooimaent, des jaers zestiën hondert vijf en veertigh, over het tweede contract, met *George Homo Pinto* opgerecht, (dat alleen heeft zoo veel bedroegh, als alle d'andere contracten namaels gemaakt) schreven en het zelve approbeerden en goet keurden, in maniere als volgt.

Contracten geapprobeert by de Westindische Compagnia.

Over het tweede contract by U E. E. (dat zijn de Hoge Raden) den veertienden December lefleden aengegaen, met George Homo Pinto, vallen verscheide bedenkingen; dewelke wy bevinden, dat by U E. E. met advys van de Raden van justitie en finantie wel en rijpelyk, aen d'eene en andere zijde, zijn geexamineert, zulx dat ten opzichte van dien, als mede van de conditien van 't accoort, by welken het recht van de Kompagnie behoortlyk is

in acht genomen, goet gevonden hebben, het voorschreven contract te approberen, met die recommandatie, dat, 't gunt het principaelste is, het effect desselfs zoodanigh met yver magh worden ingevordert, als de tegenwoordige handeling met circumspectie en voorzichtigheit aengesteld is.

Wijders, dat deze contracten, in d'oogen en oordeel van alle verstandigen, voor de Kompagnie profitabel en voordeligh mosten zijn, blijkt hier uit klaerlyk, en strekt als tot een onfeilbaer bewijsteken, dat eenige byzondere koopluiden, die het voordeel van dien vont ook wel konden bemerken, met andere meer naderhant gelijke contracten, op dezelve conditien, als de Kompagnie, met eenige heeren van de zuikermolens, in het overnemen van derzelver schulden, aengegaen hebben.

Doch op dat des te duidelijker en klaerder blyke, met wat circumspectie en voorzichtigheit, tot bewaernis en voldoening van de Kompagnies schulden, dezelve contracten en accoorden tusschen de Kompagnie, en de heeren der zuikermolens, benefens de debiteuren van de heeren der zuikermolens, gemaakt en ingestelt waeren, zullen wy een derzelver contracten ten toon stellen, en luit dezelve aldus:

Op de wijze die gemaakt waren.

Comparerende voor ons Pieter „ Janfz. Bas, ende Joan van „ Raetsvelt, Raden van Justitie in „ Brasil, de Heer Joan van Walbeeck, „ Assessor van de Hooge ende Secrete „ Raden, specialijk by de zelve ge „ committeert van wegen de generale „ Geoctroyeerde West-Indische Kom „ pagnie ter cenre, ende *Manuel Fernan „ do Cruz. Sr. d' Ingenho Tapicura* voor „ hem ende sijne nakomelingen: mits „ gaders *Benjamin de Pina*, voor tien „ duizent ses hondert guldens, *Isacq da „ Costa* voor dertien duizent honderten „ acht guldens, *Joseph Abenacar* voor „ de somme van vier hondert negentig „ guld., *Abraham Aboaf* voor negen hon „ dert guld.; *Symon de Vale* voor drie „ hondert vijftwintigh guld.; *Gaspar „ Francisco*, en *David Brandao* voor „ elf hondert drie en dertigh guldens; „ *Abraham de Touaer* voor duyzent „ guld.;

„guld.; *Joan Parente* voor drie hondert „
 „vijftigh gl.; *Joan de Mendonça de Moe-* „
 „*ribeca* voor vier duizent drie hondert „
 „vijftigh gl.; *Jacob Gabay* voor duizent „
 „vijftigh guld.; *More de Leon* voor „
 „ses hondett guld.; *Baltasar de Fonse-* „
 „*qua* voor ses hondert gulden; *Simon* „
 „*Gomes de Lisboa* voor vijf duizent ne- „
 „gen hondert tien gl.; *Bartolomeus Ro-* „
 „*drigues* voor negen hondert guld., ende „
 „*Daniel Cardoso* voor twee hondert „
 „tiengulden, monterende t'zamen een „
 „en veertigh duizent vijf hondert zes „
 „en twintigh gulden: alle crediteuren „
 „van de voorfz. *Manuel Fernando* „
 „*Cruz*, ende voort meerendeel debi- „
 „teurs van de Kompagnie ter andere „
 „zyde: verklarende ende te kennen ge- „
 „vende, met elkanderen over een geko- „
 „men, verdragen ende geaccordeert te „
 „zijn, dat de voorfz. *Manuel de Cruz*, „
 „aen de Kompagnie zal betalen de „
 „fomme van *seftigh duizent seven hon-* „
 „*dert vijfen tnegentigh gulden*: te we- „
 „ten, voor de rekening van de compa- „
 „gnie, de fomme van *negentien dui-* „
 „*zent twee hondert negen en seftigh gul-* „
 „*dens*, zoo veel hy aen *deselve fchuldigh* „
 „*staet*, en de refterende fomme voor fij- „
 „ne crediteuren, ieder respectives ach- „
 „wezen, omme by de gemelde Kompa- „
 „gnie aen hem, t'zy by refcontre ofte „
 „andersints, goet gedaen te werden, en „
 „dat op de naervolgende conditie, te „
 „weten:

„ Eerftelijk, dat de betalinge zal ge- „
 „fchieden in drie achtereenvolgende ja- „
 „ren, daer van d'eerfte paye zal ingaen „
 „in Januarii 1645. t'zy dat in het eene „
 „jaer of t'ander iets meer betaelt wert, „
 „zoo zal in het laetste jaer de fomme „
 „moeten afgeleidt werden.

„ 2. Dat de refcontres niet en zullen „
 „worden afgefchreven op de boeken „
 „van de Kompagnie, als fuccessivelijk „
 „naer gedane betalinge van ieder ter- „
 „mijn, na proportie van ieders credi- „
 „teurs achterwezen.

„ 3. Dat de crediteuren van de con- „
 „tractanten, en de debiteuren van de „
 „Kompagnie, middelertijt met haer „
 „fchult aen de Kompagnie zullen blij- „
 „ven open staen, en by eenigh retarde- „
 „ment ofte wanbetalinge, zoo wel op „
 „elken tijt, als op de geheele fomme, „
 „aensprekelyken excutabel zijn, ieder „
 „voor fijn fchult, of in plaetse voorfz.

te geven obligatie in gelijke manieren. „

De fomme van de crediteuren, daer „
 „geen refcontre met de compagnie te- „
 „gen is, *sullen andere in plaetse mogen* „
 „*geven, of sullen deselve in twee jaen* „
 „*mogengenieten, ieder ses maenden een* „
 „*vierendeel tegens oude fchulden, ende* „
 „*negros: maer geen inkomende vrach-* „
 „*ten, noch uitgaende fuikeren; behou-* „
 „*delyk dat het contract naergekomen* „
 „*wert, en anders niet, of ie terftont op fij-* „
 „*ne rekeninge gestelt wordende, te laten* „
 „*vallen 18. percent, blijvende niettemin* „
 „*deselve verbintenisse.* „

4. De contractanten sullen verbinden „
 „generalijk hare perfoonen ende goede- „
 „ren, en specialijk alle hare onroerende „
 „goederen, daer van overleverende per- „
 „tinenten inventaris, by eede gesterkt: „
 „zullen daer en boven, en tot meerdere „
 „verzekertheit, zoo veel ende fuffican- „
 „te borgen stellen, tot dat de Hooge „
 „Raden contentement nemen, onder „
 „de renuntiatie van beneficium ordinis, „
 „divisionis & excussionis, en dat zoo „
 „wel voor ieder termijn, daer gebrek „
 „aenvalt, als voor de geheele fomme. „

5. De voorgaende borgen zullen „
 „zijn gequalificeert, en van vermogen, „
 „ook met geen fchulden, inzonderheit „
 „aen de Kompagnie, geinvolveert, en „
 „daer en boven by fchepenen van hun „
 „district gejustificeert. „

6. Men fal Alvoren, by affixie van bil- „
 „jetten, notificeren, dat alle, die noch „
 „eenige obligatie, actien, crediten, in- „
 „zonderheit speciale verbinteniffen op „
 „onroerende goederen, (nominatie daer „
 „by te stellen) van de contractanten „
 „hebben, dat zy dezelve binnen den tijt „
 „van drie weken komen bekend maken, „
 „of anders dat daer op geen regard ge- „
 „nomen, oft recht gedaen zal worden, „
 „als naer t'expireren van t'aengevan- „
 „gen contract. „

7. Dat den contractant, geduuren- „
 „de het contract, gene nieuwe fchulden „
 „fal mogen maken, als met goetvinden „
 „van de Heeren Hooge Raden, op pe- „
 „ne van nulliteit, ende niet betaelt te „
 „worden, t welk publyk zal worden „
 „genotificeert. „

Item, dat zy onder de hant hare „
 „zuiker niet en zullen vervreemden, „
 „op pene van reftitutie, ende den in- „
 „treft met de kosten daer en boven te „
 „betalen. „

„ De crediteuren sullen alle haer ach-
 „ terwezen opgeven, ten behoeve van
 „ d'Ed Compagnie, en renuncieren van
 „ hare actien, die zy op den contractant
 „ zijn hebbende, 'tzy transporten, verbin-
 „ tenissen, &c. zonder hen daer naer daer
 „ mede te behelpen, ofte preferentie te
 „ sustineren van eenig reserve ende ach-
 „ terwezen, 't welk niet toegelaten wort.

„ By aldien de Hoge Raden moch-
 „ ten goet vinden, tot verzekeringe van
 „ hunne beloofde betalinge van zuyke-
 „ ren, een persoon in des contractants
 „ Ingenho te stellen, om de zuyker voor
 „ de Compagnie t'ontfangen en af te
 „ zenden, zal de contractant gehou-
 „ den zijn, denzelven met logementen
 „ kost, in zijne Ingenho te bezorgen,
 „ blijvende deszelfs vordere belooninge
 „ tot laste van de Compagnie. In con-
 „ formité van dewelke de voornoemde
 „ *Manuel Fernando Cruz*, by advis en
 „ de approbatie van zijne voorsz. credi-
 „ teuren, generalijk heeft verbonden,
 „ gelijk hy verbint by dezen sijn perzoon
 „ ende goederen, roerende en onroeren-
 „ de, gene uitgezondert, dezelve sub-
 „ mitterende alle rechten ende rechte-
 „ ren, ende specialijk de voornoemde
 „ Ingenho *Tapicura*, met de appenden-
 „ tien van dien, naer luit van den inven-
 „ taris, hier in geïnserceert, ende met ee-
 „ de gesterkt, de voorsz. Ingenho *Tapi-
 „ cura* zijnde vry ende onbelast met zij-
 „ ne landeryen, riet-velden ende wey-
 „ landen, bosschagie ende andere depen-
 „ dentiene ende appendentie, daer van
 „ zijnde

„ *Acht kopere calderos.*

„ *Tien tachos.*

„ *Paroos.*

„ Ende voorts allerhande koperwerk,
 „ tot de voorsz. Ingenho specterende;
 „ *tnegentigh stux slaven*, zoo in de
 „ voorsz. *Manuel Fernando Cruz* huy-
 „ singe, als in de voorsz. Engenho zijnde,
 „ en *sestigh stux ossen*. Ende tot meerder
 „ verzekeringe van de voorsz. betal-
 „ inge, hebben, naer voorgaende justifica-
 „ tie van schepenen, ieder in zijn de-
 „ striet, henselven geconstitueert ende
 „ gestelt, gelijk zy doen by dezen, elx in
 „ solidum als borgen, ende principale
 „ schuldenaers, tot naerkominge van
 „ desen: *Senhor Joan de Mendose*, woo-
 „ nende in *Moribeca*, ende *Manuel Go-
 „ mes de Lisboa*, wonende in *Moquiace*,

zoo wel op de geheele somme, als op „
 „ elken termijn van dien specialijk voor „
 „ alle andere actien, preten sien ende „
 „ crediten, de iemant tot laste van de „
 „ voorsz. *Manuel Fernando Cruz* noch „
 „ achter de hant mochte hebben, of die „
 „ in dit contract niet opgegeven noch „
 „ uitgedrukt en zijn, om mede d'Ed. „
 „ Compagnie daer van te bevrijden. „

Als mede, datter onder de hant ende „
 „ clandestine gene zuikeren zullen wer- „
 „ den vervremt, om, by gebreke van „
 „ dien, te verhalen ende doen verhalen „
 „ aen hunne personen ende goederen de „
 „ voorsz. beloofde betalinge, ende alle „
 „ kosten, schaden ende interessen daer- „
 „ omme te doen, ende lijden, onder ge- „
 „ lijke submissie als boven, met renuntia- „
 „ tie van de exceptie ordinis divisionis „
 „ & excussionis, hun van de inhouden „
 „ onderricht houdende, ende alle ande- „
 „ re gratien en privilegien, tot non vali- „
 „ datie deses strekkende. Ende verkla- „
 „ ren mede de voorsz. crediteuren gefa- „
 „ mentlijk, en elk in 't byzonder, haer „
 „ achterwezen in 't geheel hier voren „
 „ opgegeven te hebben, ende niet meer- „
 „ der somme van de voorsz. *Manuel „
 „ Fernando Cruz* te competeren, als ie- „
 „ der respectie by sijnen name staet ge- „
 „ specificeert. Te vreden zijnde, dat „
 „ daer inne werde geprocedeert volgens „
 „ de voorsz. conditie, renuncierende in „
 „ zulken gevalle van alle dezelve actien, „
 „ en van alle speciale verbintenissen, „
 „ transporten ende preferentie, ten be- „
 „ hoeve van de Compagnie, belovende „
 „ ende aennemende des niettemin by „
 „ faulte van betalinge, het kort zoo wel „
 „ van de gemeene somme, als elken ter- „
 „ mijn van dien selven aen de Kompag- „
 „ nie te voldoen en te restitueren, in allen „
 „ schijn of dit accoort noit gemaakt en „
 „ aengegaen en ware. Stellende de exe- „
 „ cutie ter keure van de Compagnie, „
 „ omme te beginnen aen de voorsz. *Ma- „
 „ nuel Fernando Cruz*, sijne borgen, ofte „
 „ aen haer luiden ende hare goederen, „
 „ onder verbant ende submissie als vo- „
 „ ren: mits dat in haer regard in zulken „
 „ gevalle zal wederkeren het zelve recht „
 „ dat sy luiden van te voren, ofte voor 't „
 „ aengaen van dit contract hebben ge- „
 „ hadt; ende daer en boven dat hem „
 „ actionem cessam, op de zelve *de Cruz* „
 „ ende zijne borgen zal werden ver- „
 „ leent, om haer goet recht ten besten te „
 „ ver-

„vervolgen. In oirkonde der waerheit
„van 't gene voorfz. is, hebben wy hier
„af verleent onze gewonelijke brieven
„van hypoteccque, met het zegel van ju-
„stitie en subsignature, van den secre-
„taris van onze Raden bevestight.
„Aldus gedaen op 't Reciff, dezen
„xxij. Septemb. 1644.

Op deze voet en wijze waeren
alle d'andere contracten gemaekt en
ingestelt.

Alle de schulden, die delavarado-
res of lantbouwers aen de Heeren van
de zuikermolens, en die weder aen de
Kompagnie schuldigh waren, belie-
pen ter zomme van een en twintigh
hondert duizent, vijf en twintigh dui-
zent, acht hondert, en zeven gulden.

Contra-
ften
waerom
gemaekt.

D'eenighste oorzake van het maken
dezer contracten waeren, gelijk reeds
te voore gezeyt is, de meenighvuldige
en onlijdelijke vexatien en quellingen,
die vele particuliere crediteuren den
heeren van de zuiker-molens, hunne
debiteuren, aendeden. Ja het ging
zoo verre, dat zy zich niet lieten ver-
genoegen, of wilden trekken voor in-
trest, ten minste twee en een halve, en
meest drie ten hondert, en meer, ter
maent: of, by mangel en gebreke van
dien, de negros, offen, koperen en ande-
re gereetschap, en werktuigen van de
zuikermolens aensloegen: waer door
de heeren van de zuiker-molens ge-
dwongen wierden, of zulke excessieve
interesten te betalen: ofte moeten ge-
dogen, dat hunne zuikermolens, tot
hunnen ondergang, en tot zeer grote
schade der Kompagnie, van al het
geen, daer door zy gaende konnen
blijven, ontbloomt wierden. Invoegen
dat veele heeren van de zuiker-mo-
lens, zulx niet willende verdragen,
zy en hunne crediteuren, op verschei-
de plaetsen, alreede malkanderen fei-
telijk begonden aen te tasten: dies in-
dien oit revolte en oproer te verwaghten
was, het toen moeste geweest zijn:
indien men daer in door de contracten
niet voorzien had, als een recht be-
quaem middel om sulken onheil te we-
ren: want dewijl daer door de heeren
der zuikermolens van hunne crediteu-
ren ontlast wierden, en, in plaetse van
die, debiteuren geworden zijnde van
de Kompagnie, onder zulke verzeke-

En wat
voordeel
daer uit
ontlaet.

ring, als te voren is aangewezen, en
tijt verkregen hebbende, om, hunne
molens gaende houdende, op zekere
termijnen te betalen, mits alleenlijk
belast werdende, met een per cento
ter maent, zoo wiert daer door alle
occafie weggenomen, om uit dien
hoofde eenige revolte te vrezen: voor-
namentlijk in het begin, de tijt noch
lopende, dat de dagh van den eersten
termijn op verre na noch niet omgeko-
men was.

En om noch wijders aen te wijzen,
hoe zich dit alles, in het maken van de
contracten, heeft toegedragen, en
met circumfpectie en voorzichtigheit
daer in gehandelt is, tot dat eindelijk
tot het volvoeren van dien, (by provi-
sie en approbatie nochtans van de
XIX.) geresolveert en besloten is,
zoo heeft men slechts te letten op het
geen, vervolgens zal gezeyt worden.

Waer in zal bevonden worden:
Eerst, hoe de Kompagnie willende
voortvaren met d'executie tegen de
heeren van de zuikermolens, en insge-
lijx de koopluiden, mede crediteuren
der zelve heeren, daer door de zaken
zich al van den jare 1642. tot het ma-
ken van de contracten toe, zoodanigh
hebben toegedragen, en laten aenzien,
als of het uitloopen wilde tot een tota-
le ruine, en geheele verwoesting van
de zuiker-molens, en vervolgens van
de koopluiden: daer beneffens merke-
lijke schade van de Kompagnie.

Ten tweeden: hoe om die redenen
de heeren van de zuikermolens, met
de koopluiden, hunne crediteuren,
zeer instantelijk by de Hooge Regee-
ring, hebben aengehouden, om by
eenige middelen van rescontre, door
de Kompagnie, van hunne schulden
te mogen bevrijt worden.

Ten derden, hoe de Raden van Ju-
stitie, den twalefden August. seftien
hondert vier en veertig, verstaen heb-
ben, dat, alhoewel zy voor dezen, om
redenen alstoen verhaelt, het aengaen
van contracten, tot overneming van
particuliere schulden, in het generael
voor de Kompagnie ondienstigh ge-
oordeelt hadden, ten ware, dat hen
de conditien zoodanigh voorquamen,
dat zy daer mede inderkelijk verbeter-
t waren, dat zy echter naderhand ver-
stonden, dat de conditien, hen's daegs

te vore voorgehouden, de Kompagnie genoeghzame verzekering gaven, en dat dezelve daer mede in alle manieren gebeneficeert was.

Ten vierden: dat de gemelde Raden van Justitie weder des anderen daeghs zich nader beraetflagende, en hun resolutie openbarende, niet alleenlijk verstonden, dat d'arrijkelen, ten dien einde ontworpen, de Kompagnie genoeghzame zekertheit gaven: maer ook beducht waren, dat dezelve zoo ingestelt waren, dat de contractanten hunne crediteuren daer toe niet zouden brengen: zulx zy oordeelden, dienstiger te zijn, in dezelve iets te modereeren te remitteeren, om dat werk zijnen voortgang te laten nemen, als die tot lasse van de contractanten, en hunne crediteuren, noch meer te bezwaren.

Ten vijfden, dat de conditien zelve met advys van de Raden van Justitie, en Raden van Finantie, provisioneel en op approbatie van de Vergadering der XIX. op den tienden November, 1644. vast gestelt zijn.

Ten zefsten: dat de Hooge Raden biljetten, tot de notificatie en bekendmaking van d'accoorden, die van wegen de Kompagnie met verscheide perzoonen gemaakt waren, deden vaerdigh maken en verzenden: waer by een iegelijk bekend gemaakt wert: dat niemant zoude vermogen nieuwe schulden met de contractanten te maken, als met goet vinden der Hoge Raden, op pene van nulliteit: dat ook alle de genen, die noch iet op de contractanten te pretenderen hadden, het zelve binnen den tijt van drie weken zouden bekend maken: of dat anders daer na daer op geen regard zou genomen, noch recht gedaen worden, als na het voldoen van d'aengevange contracten: mitsgaders hoe dat'er geen andere, als in hun distrikt gejustificeerde borgen aengenomen zijn.

Uit al het welk lichtelijk af te nemen is, hoe te vergeefs, en tegen de waerheit, by eenige quaetwilligen uitgestrooit wiert, als dat het maken van deze accoorden en contracten, niet als tot schade van de Kompagnie zou gestrekt, en oorzaak en aanleidinge tot revolte, muiterye en opstant gegeven hebben.

Want hier tegen dient, uit het geen boven verhaelt is, gelet te worden: dat die contracten mosten gemaakt worden, en ten besten nutte van de Kompagnie gemaakt zijn, om de zuikermolens, lavradores, en andere, in wezen te houden: door dien veel heeren van de zuiker-molens, grof en groot met schulden van byzondere luiden ingewikkelt waren: daer van zommigen alrede vonnis bekomen hadden, en eenige van dezelve heeren der zuiker-molens zochten uit te winnen en te executeren: daer door die zoodanigh gequelt en geplaeht wierden, dat zy niet alleenlijk de zuikeren, maer ook daer en boven hunne negros, offen, koperen, en andere zaken en omslagh, aen de zuiker-molens behoorende, genootzaekt wierden, om die quelling van den hals te krijgen, in vermindering van schult, zoo nu en dan te laten volgen: waer door de molens mosten stil staen, de rozas of Mandioka-velden niet behoorlijk bearbeit, noch de wortel Mandioka niet schoon gemaakt, gemaelt of geraspt kon worden: waer uit volghde, dat, wanneer aen d'eene zijde d'andere crediteuren zich daer door geruineert en bedorven zagen, en bemerkten, dat niet van de heeren der zuiker-molens, noch van de lavradores, hunne debiteuren, als het zoo soude toegaen, voor hen te bekomen was, zy het zelve, beneffens hunne debiteuren voornoemt, die zich met hen voeghden, by requeste aen de Hooge Regeering te kennen gaven. Aen d'andere zyde bevonden de Hooghe Raden, (na verscheide malen deze zake met de Raden van justitie en finantie wel overleide was) dat, indien het zoo toeging, door het rusten en stil staen van de zuiker-molens, de Kompagnie jaerlix een onwaerdeerlijke schade zoude te verwachten hebben: namentlijk, het missen van acht en dertigh ten hondert in Brasil: zoo over de decimos, pensioens, als recognitie: en noch zeven en dertigh ten hondert, in het vaderlant, zoo over de winst en genot van de vrachten, en avarye, als over d'inkomende convoyen en het grootje op een pont zuyker; makende t'zamen vijf en zeventigh ten hondert op alle zuykeren, die de zuiker-

molens,

molens, alſſe gaende bleven, quamen uit te brengen.

Hier quam by, dat vele van de gemelde crediteuren, van de heeren der zuikermolens, merklijke zommen van ſchulden aen de Kompagnie ten achteren waren, daer van de Kompagnie, ten zy door deze reſcontre, by de contracten bedongen, weinigh of niets hadden te verwachten, door dien der zelve middelen, zoo zy voorgaven, meest al onder de heeren van de zuiker-molens, en lavradores, ſtonden: en wanneer die hen niet betaelden, zy ook of onmachtigh, of ten minſten weigerigh waren, de Kompagnie te voldoen. Dies die genoechzaam, indiende zake in zulken ſtaet gebleven ware, voor quade ſchuldenaren en inſolventen moſten gehouden worden.

Waer over de hooge Raden, om zulke aenſtaande gevaer t'ontgaen, hooghnoodigh achten daer op te letten, en eenige artijkelen by een te brengen, op de welke zy, na alvoren gehoort te hebben het advys van de heeren der zuyker-molens, en hunne crediteuren, op d'approbatie van de Vergadering der Negentienen, by proviſie en voorraet, de contracten en accoorden voornoemt, aengegaen hebben; zonder daer uit eenigh ſchadelijk gevolg zou kunnen verzonnen worden: gelijk eenige quaetwilligen verdicht hebben, die voorgaven, niet te kunnen verſtaen, hoe, en op wat maniere (ſchoon het lant in vrede en wezen ware gebleven) de meeste contractanten in den tijt van twintigh jaren, ja noit, de verſtrekte Kompagnies middelen zouden hebben voldaan: dienvolgens zou het kapitaal, en de gelden, by de Kompagnie verſtrekt, verloren gegaen zijn.

Maer hier tegen dient aangemerkt, dat nooit op deze contracten een ſtuitver aengelde by de hoge Raden, van wegen de Kompagnie, verſtrekt is. Dies het een gekkelyk en belagghelyk zeggen is, hoe de verſtrekte middelen van de Kompagnie, ſchoon het lant in wezen ware gebleven, zoude hebben voldaan kunnen worden.

Daeren boven ſtonden, tot bevrijding van ſchade voor de Kompagnie, en tot voldoening van de contractanten, vijf en twintigh zuikermolens,

met al hun omſlagh, behalven vele partidos, en boven dien gejuſtificeerde borgen, en de crediteuren zelfs, verbonden: welke molens ten minſten, d'een door d'andere, 230. 240. en 250. kiſten zuiker jaerlix konden uitleveren: waer van de Kompagnie, in den naem van de heeren der zuikermolens, ten minſten zouden hebben komen te trekken 140. of 150. kiſten van elke molen: het welk jaerlix over de vijf en twintigh zuikermolens, zonder de partidos, vier hondert en twintigh duizent gulden zou hebben komen te bedragen. Dies is het licht overſlagh en rekening te maken, dat het voorſz. kapitaal van alle de contractanten, be-loopende, volgens de lyſte daer van gemaekt, ter zomme van 2125816. op hare bedonge termynen zouden hebben kunnen betaelt worden: behalve dat noch, in gevalle van wanbetaling, de zuiker-molens zelfs, met hunne negros, koperen, offen, en gantsche omſlagh en fabrieken, als daer voor verbonden zijnde, zouden hebben moeten verkocht worden.

Wacrom altijt, zoo wel in Braſil, als hier te lande, by de Vergadering der XIX. met reden verſtaen is, dat de Kompagnie by deze contracten wel bewaert was. Ja het was een confidèrabel en merkelyk voordeel voor de Kompagnie, dat de crediteuren van de heeren der zuiker-molens gehouden waren voor de ſchuldt, als achterborgen: ja zoo verre, dat de Raden van Juſtitie op dit punt alleen zwaarigheid maekten, dat de contracten hunnen voorgang niet zouden gehad hebben.

Hier mede vertrouwden de Hoge Raden, dat een ieder, en inzonderheit de Portugeze heeren van de zuikermolens, (die in bezit van hunne goederen bleven, en van d'importune en moeilijke maningen, en executie van hunne crediteuren nu waren geſoulageert en verlicht) vernoeëging zouden nemen, en by verloop van tijt de verwerringen van koophandel en ſchulden zouden werden gereddert, en een ieder, zoo niet in't geheel, ten deele aen het zijn geraken.

Gelijk ook, tot voldoening van de ſchulden, te landewaerts alle d'ingezetenen, met zoodanige naerſtigheit

het lant bebouwden en beplanteden, als noit te voren geschiet was: zulx dat het zuikerriet des jaers 1645. in zulke menigte en zoo schoon stont, dat op die Saffara, of oogst, een ieder zijn hope gestelt had.

Oorzake
van den
opstant
en muer-
terye der
Portuge-
sen.

Maer het schijnt de Portugese natie en landaert niet heeft kunnen rusten noch in stilte blijven, dewijl die, door beleid en ophitsing van de Portugesen van de Bahia, niet naergelaten hebben, bedektelijk tegen onzen staet te machineren en toe te leggen, en hunne verraderyen te praktiseren en in 't werk te stellen.

Dereenen, die hun hier toe hebben bewogen, zou men gene andere kunnen imagineren noch verzinnen, als hunne quade inclinatie en genegentheit tot ons volk: zulx zy zich niet als geveinsdelyk onze regeering hadden onderworpen. Voegh hier by het verloop van hunne zaken, en besommering van zware schulden, die zoodanigh waren, dat zy geen middel zagen, om immermeer daer uit te geraken; maer vreesden, door wege van justitie en recht, uit hunne goederen te zullen gezet, en gantsch bedorven en arm worden.

Dies het schijnt, dat zy uit desperatie en vertwijfeling middelen van opwerping hebben begonnen te denken; hopende op bystant van Portugael, die hen by de Portugezen van de Bahia wierden toegezeit. Ja eenigen van d'aenzienselijke en voornaemste Portugezen hebben den onzen, na de revolte en opstant, ront uit laten weten, dat zoo zy geen bystant van de de Portugesen uit de Bahia kregen, die by den koning van Spanje, ja by den grooten Turk, zouden gaen zoeken.

In het laeste van 't jaer 1642. wierden eens diergelijke geruchten van verraderse desseynen en aanslagen der Portugesen, onder den gemenen man, uitgestrooit: doch die liepen toen te niet. Daer op wiert, tot zekerheit van den staet, orde gestelt, dat alle de Portugesen hun geweer in de magazijnen zouden hebben te brengen: gelijk ook geschiede: hoewel zy naderhant, onder verscheide pretexten en dekmantels, het zelve wel hebben weeten weder te krijgen. Sedert dien tijt heeft men

zonderling van die zaken niet gehoort; maer in goede rust en vrede gezeten. Naerdien de Portugesen, zoo het schijnt, om de sterkte van onze garnisoenen, en dewijl zy van den bystant van Portugael, of van de Bahia, noch niet genoeghzaam verzekert waren, niet derfden attenteren noch ondernemen. Doch d'omstandigheit, en aenvang van dezen opstant, dient een weinigh breder aengeroert.

Den dertienden van Wintermaent, des jaers zeffien hondert twee en veertigh, verscheen, op verzoek, ter vergadering van Graef Maurits en de Hoge Raden, *Joan Fernandes Vieira*, schepen van *Mauris-stad*, en droegh voor, hoe hy uit zekere Joden verstaen had, dat hy, en zijn toekomende schoonvader *Beringel*, in het vaderlant berught waeren, als of zy met den zoon van den zelven *Beringel*, brieven aen den koning van Portugael afgezonden hadden, omiet, tot nadeel van dezen staet t'ondernemen.

Vieira
beticht
van ver-
raderye.

Wel verklaerden zy, dat zy toenmaels eenen brief, en met den zelven een perzoon aen den koning afgevaardicht hadden, maer dat die nergens anders toe strekte; als dat de bringer van dien, tot een eerlijk ampt in des konings dienst moghte geraken: gelijk hy zeide by de minute, die hy daer noch van had, kon doen blijken. Hy wiert gelaft, dezelve ter vergadering te brengen, die men bevond niet anders te begrijpen, dangelukwensching aen den koning, over de herstelling van zijn koningrijk, en aenprijzing van den zoon van *Beringel*: zonder dat'er iet tot nadeel van dezen staet in vermaent wiert.

Ontschul-
dicht
zich.

Voorder stelde *Vieira* voor, hoe het gantsch dienstigh voor onzen staet zou zijn, en by die gelegenheit ten hooghste noodigh, allen den Portugezen ingezetenen hunne wapenen af te nemen, zonder iemant te verschonen, en zelf zijnen perzoon niet. Voorts zoumen ook den kapiteins *de Campo*, en die onder hen behoorden, hun geweer doen overgeven, uit oorzake die minder, als d'andere, te betrouwen waeren. Ook docht hem raetzaem, orde te stellen, dat gene Brasilianen, Mulaten, negros noch Mamelukken, met eenigerhande wapenen,

te

te huis, of op den wegh, bevonden wierden.

Bewint-
hebbers
verwitti-
gen den
aenslagh
der Por-
tugesen
op Brasil.

Desgelijx verwittighden de bewinthebbers van de Vergadering der XIX, van den eersten van Hooimaent, des jaers 1642. Graef Maurits by brieven, dat hen t' Amsterdam by eenen Arent Jansz. van Norden, (die in Brasil voor adelborst ontrent 14. maenden gedient had, en daer nae vry mangeworden was,) bericht was, hoe hy zich in dienst op de zuikermolen van Joan Fernandes Vieira, gelegen in de Vargea, begeben hebbende, na omtrent twee maenden tijt aldaer aengesproken was by *Francisco Beringel Labrador*, die hem beloofde eenen man te willen maken, zoo hy met zijnen zoon *Antonio Dandrado Beringel*, voor tolk na Neerlant, en voorts na Portugael trekken wilde. Waer op zy luiden zamen, met het schip de Liefde, van Brasil na Zeelant vertrokken, en van Vlissingen, met de schepen van *S. Hubes*, voortgevaren, en te *Lisboa* wel aengelant waeren.

Na ontrent drie weken had *Antonio Dandrado Beringel*, aldaer aen dezen Arent Jansz. verhaelt, dat hy van Brasil afgezonden was, met eenen brief, by *Joan Fernandes Vieira*, *Francisco Beringel*, *Bernardin Karvailho*, *Juan Biferro*, *Louys Bras Biferro*, onder hun hant-teken, te kennen gevende aen den koning van Portugael; dat zy luiden van volk, gelt, krijgstuigh genoegh verzien waeren, en genegentheit hadden, om Brasil wederom aen den koning van Portugael te brengen.

De koning had den zelven *Antonio Beringel*, tot erkentenis van zijn aangeboden dienst, een Kompagnie vereert. Dies verzochten de bewinthebbers aen Graef Maurits en de Hoge Raden, dat zy op het bedrijf van die luiden achting wilden geven: naerdien zy wel wisten, dat de Portugese natie ten beste niet tot d'onzen genegen was.

Den zestienden van Lentemaent des jaers 1643. braght Graef Maurits ter Vergadering in, het geen hy ondertusfchen nader by ~~sekte~~ corresponentie, die hy hield, verstaen had: dat hier in bestont. Te weten, hoe eenige voorname Portugesen voor hadden onze garnisoenen, ten platten lande leggende, als te *Moribeka*, *S. Antonio*,

en op andere plaetsen, evenals in *Maranhao*, op het onverzienste te overrompelen, en doot te slaen: waer toe zy achteden bequaemheit te zullen hebben, zoo wanneer zy op het feest van d'eene of andere Sant by een zouden komen. De voornaemsten, die daer van het beleid hadden, waren in de Vargea woonachtigh, dier voornemen was, met een parthye van d'ingezetenen het Reciff t'overvallen: wel wetende, zoo wanneer de hooftplaetse vermeerstert, en de garnisoenen ten platten overvallen waren, d'onzen Neerlants Brasil niet zouden kunnen verdedigen: naerdien ons krijgshvolk weinigh was, en de Kompagnie zonder koop-handel niet wel zou kunnen bestaen.

Voorts wiert by de Hoge Raden in berading geleit: of men de hoofden van dien aenslagh, die den onzen bekend waren, niet datelijk dienden te verzekeren: dan of men daer mede noch wat diende te vertoeven, om het gantschelant, op het vangen van zoodanige perzoonen, niet datelijk in openbaren oproer te stellen.

Wat de
Hoge Ra-
den daer
op beslue-
ten te
doen.

Hier op wiert goet gevonden, met het verzekeren van de hoofden het noch wat aen te zien: eensdeels, dewijl men van den aenslagh niet ten volen verzekert was; en ten anderen, om dat Graef Maurits, op de vaste kondtschap, die hy wiste te bekomen, den zelven genoeghzaam achte voor te komen.

Dan niettemin wiert raetzaem geacht, de garnisoenen uit het platte lant in de vaste plaetsen te trekken: het Reciff, met het opmaken van de vervalle houte bateryen, en eenige traversen van palissaden aen het inkomen, te verzekeren: en voorts met het leggen van een schip tzeewaerts, en de groote chaloupen ter rivierwaerts, die het aenkomen aen het Reciff met hunne stukken flankerden, allen toegang tot het zelve zoo bezwarelijk te maken, dat niemand daer op iet zou derven ondernemen.

Verscheide perzoonen verwittighden ook Graef Maurits, en de Hoge Raden, by brieve, den toeleg en aenslagh der Portugesen, op Nederlandtsch Brasil, zoo onder bekende als onbekende namen: als, onder andere, zeker van Els, die by brieve uit Serinhaim

Maurits
bericht
den toe-
leg der
Portuge-
sen den
Hogen
Raden.

rinhaim van den vijf en twintighften van Maert, des jaers 1643. Graef Maurits te kennen gaf, hoe hy verstaen had waerachtigh en zeker te zijn, dat een Mulaet, zijnde in de troep van Augustijn Kardofo, in zeker huis in de Fregele, gevraecht zijnde, wat zy daer deden, gezeithadden, dat zy brieven aen zekere luiden, dicht by het Reciff woonende, gebracht hadden: met byvoegen, dat in zeer korten tijt die plaetse, te weten, Parnambuko, zoude overgelevert en gewonnen worden, zonder Portugees of Neerlants bloet te vergieten.

Ambassadours van Angola komen op het Recif.

In Wintermaent, des jaers 1643. quamen op het Reciff, met het schip, het wapen van Dort, drie ambassadours van den graef van *Sonho*, in Angola gelegen, als *Don Michiel de Krafte*, kolijn van den graef, *Don Bastiaen Manduba de Sonho*, en *Don Antonio Ferdinandes*, des graven hofmeester. Ieder had een dienaar by zich. Zy brachten negros, met goude halsbanden, voor graef Maurits, en ook vele negros voor de Kompagnie mee. Zy verscheenen den eenen twintighften van Loumaent ter vergadering van Graef Maurits, en de Hooge Raden, en verzochten, dat de koning van Kongo by d'onzen tegen den graef niet mogte geassisteert noch geholpen worden. Want al schoon zy toen gezamentlijk den oorlogh tegen de Portugeesen voerden, zoo was niettemin de Graef beducht, dat den koning van Kongo, op zekere pretenfien, die hy sustineerde, hem ter eener of ter anderen tijde, wel met de wapenen mocht aentaften.

Hun voorstel.

Antwoort daer op.

Na rijpen overlegh wierdt den gezanten, op hun verzoek, aengezeit, dat d'onzen hunnen directeur Nieuwlant zouden aenschrijven, dat hy allen vlijt en yver zoude aenwenden, om den koning en graef, als gemene bontgenoten van onzen staet, buiten oorlogh te houden, en allen twist en oneenigheit, die tusschen beide ontstaen mochte, door zijne bemiddeling wegh te nemen.

De Graef van *Sonho* verzocht by brieven aen Graef Maurits, van daer te mogen hebben eenen schoonen stoel, met een mantel, kleet, en diergelijke dingen, als ook eenige vaendels,

die hem toegestaen wierden.

Graef Maurits en de Hoge Raden schreven ook brieven aen den koning van Kongo, en Graef van *Sonho*, en zonden aen hen, van wegen de Kompagnie, deze volgende goederen tot vereering. Te weten, aen den koning van Kongo.

Een lange zwarte fluwelen mantel, met een goude en zilvere kant geboort.

Gefchenken door Graef Maurits aen den Graef van *Sonho*, en Koning van Kongo.

Een fluier, met een goude en zilvere kant.

Een rok van eisen fluweel.

Een kastoer hoet, met een goude en zilvere hoetbant.

En aen den Graef van *Sonho*.

Een root fluwele stoel, met goude passementen.

Een lange kaffa mantel, met een goude en zilvere kant geboort.

Een fluier, met een goude en zilvere kant. Een fulpe rok.

Een kastoer hoet, met een goude en zilverhoetbant.

Zy wierden van Graef Maurits, en de Hoge Raden heerlijk onthaelt, en hen alles getoont, wat'er te zien was. Zy wisten wonderlijk met het slagh zwaert te schermen, en maekten een schrikkelijk gelaet en gezicht. Zy verstonen zich op de Latijnsche tale, en braghten daer in verscheide geleerde redenen voort.

Den dertienden van Wijnmaent, des jaers zestien hondert vier en veertigh, maekten *Gasspar Francisco da Kunha*, beneffens zijne twee medebroeders, die ouderlingen van de Joodsche natie waren, ter vergadering van de Hooge Raden bekend, hoe zy uit eenigen van de hunnen, ten platten lande verkeerende, bericht ontfangen hadden, dat by de Portugeese ingezetenen wel iet tegen Neerlants Brasil zou mogen ondernomen worden: verhalende voorts d'inditien en kentekenen, die hen tot zulx te vermoeden oorzake gaven. D'ouderlingen wierden voor hunne waerschouwing by de Hooge Raden bedankt, die besloten, met bedektelijk t'onderzoeken, allen yver en vlijt te doen, om klaerheit en kennisse te mogen bekomen, of de Portugeesen iet op handen hadden: en hoedanigh hun toeleg was, om dientijdelijk te mogen tegengaen.

Joden maken den aenslagh der Portugeezen op Brasil bekend.

Alzoo

Een Malayer met syn Vrouw soo sy op Batavia Gekleet gaan.

Alzoo de Hoge Raden van het afkomen van eenigh vaertuigh, met krijghstuigh voor de Portugese ingezetenen, gewaerschouwt waren, besloeten zy den zeventienden van Wijnmaent, des jaers 1644. het jaght Nieuwenhuisen, met een galjoot en floep van den admirael, in zee te laten kruissen, om acht te nemen, of eenige berken, of ander vaertuigh, zich bedektelijk na de kuste van Nederlants Brasil begeven mochten.

Graef
Maurits
vertrek
na het
Vader-
lant.

Des morgens den elfden van Bloemaent, des jaers zefstien hondert vier en veertigh, vertrok Graef Maurits van het Reciff, na het vaderlant, na hy aldaer, omtrent acht jaren het opperbestier over de burgerlijke en krijgsgaken van Neerlants Brasil, gevoert had. De gantsche burgery van het Reciff, en Mauritsstad, was in de wapenen, en stont van d'oude stad, tot aende waterpoort, en de brug langs, op een ry, daer hy doorging, en van de voornaemsten van de stad, en van elk in 't byzonder zeer minnelijk zijn afscheit nam.

Voor de poort stont een paert gereet, daer hy op ging zitten, en reed met een groot gevolg langs het strant na *Olinda*. De Hoge Raden, de Raden van justitie, en voordere krijghs-bevelhebbers, geleiden hem tot voor by de stad *Olinda*: alwaer die hun afscheit van hem namen. Hy reed met den Heer Bullestrate voort, die afgeschikt was, om hem by te blijven, tot dat de vloote in zee zou zijn.

Ondertusschen stond de Graef verscheide malen stil, en aenschouwde zijn vermaerde burgh, die hy zelf, zoo heerlijk en vermakelijk had doen opbouwen, en toen daer liet: terwijl zijne trompetters het oud deuntje, Wilhelmus van Nassouwen, lustigh opbleezen.

Hy trad eindelijk, met zijn byheb- bend volk, in vier vaertuigen, en zoo te scheep. Na 's Graven vertrek, bleef d'opperhoofdige Regering, aen de heeren Hoge en geheime Raden: als Hendrik Hamel, Kodde van der Burg, en Adriaen Bullestrate.

Met de Graef ging een goet deel soldatē, dien men oordeelde toen te kon- nen missen. In Neerlants Brasil bleven toen noch 18. kompagnien in dienst.

Zijn Excell. ging den twee en twintighsten van Bloemaent, met een vloot van dertien zeilen, van het Roo Lant tzeil: en quam Bullestrate den zes en twintighsten weer op het Reciff.

Den 22. van Grasmaent, kort voor het vertrek van Graef Maurits, was by de Hoge Raden nagezien, de resolu- tie, en het besluit wegens d'orde, by de bewinthebbers, over de regeering van Neerlantsch Brasil, op den vier- den van Zomermaent, des jaers 1642. beraemt, en hun aenschrijven van den twee en twintighsten van Bloei- maent des jaers 1643: daer by de be- winthebbers belasten, dat by de Hoge Raden dezelve regeering zou worden waer genomen, tot nader besluit.

Hier op wiert by Graef Maurits ^{Vesticht} goetgevonden, om de Hoge Raden, ^{de Hoge} in die regeering, in gevolg van het ^{Raden in} zelve schrijvē, te instabileren, dat voor ^{de Regē-} zijn vertrek in den zelve hogen raet zou ontbooden worden, de raet van justitie, de krijgsbevelhebbers, &c. en hen dat bekend te maken. Men vond ook goet, het zelve aen alle buiten- garnisoenen en kamers te schrijven, ten einde zy, daer van behoorlijke kennis hebbende, zich daer zouden mogen na schicken.

In gevolge dan van dit besluit, ter Vergadering van de Hoge Ra- den, op den twee en twintighsten van Grasmaent, genomen, om aen de Heeren Hoge Raden, (behalve het ge- zagh uit kragt van hun commissien, of lastbrief hen toebehoorende) het hoog gezagh, en bestier van Neerlantsch Brasil, (in gevolg van d'aenschrij- ving der Heeren bewinthebbers) te la- ten, zoo ontbood Graef Maurits, den zefsten van Bloemaent, eerst den raet van justitie: daer na schout, sche- penen, commissarisen en weesmee- sters van Mauritsstad, voorts de predi- kanten en kerkenraet: de lant en zee- bevelhebbers, de commissarisen van de compagnien, de krijgsbevelheb- bers van de borgerye, en de voor- naemste Joden, in de voorzael van het raethuis.

Aldaer hield hy hen allen voor: ^{En maakte} en zeide, naerdien hare Ho: Mog: zijn ^{zijn ver-} Hoogh. de Prince van Oranje, en de ^{trek be-} Ed: Vergadering van de XIX. na een ^{kent} acht jarigh verblijf in die landen, hem
h ver-

verlof gegeven hadden, om zich wederom na het vaderlant te begeven, dat hy hen bedankte, wegens den dienst, die zy, een ieder na zijne gelegentheit en bediening, aen de Compagnie en het gemeen gedaen hadden: desgelijx wegens de gehoorzaamheit, trouwe, en eerbiedigheit, die zy hem, gedurende den zelven tijt, bewezen hadden. Zeide voorts, dat hy zich van toen af aen der regeering ontsloegh, en beval en belaste hen, uit den naem van haer Ho: Mo:, zijne Hoogheit, en de Vergaderinge der XIX, den heeren Hoogen Raden, (aldaer tegenwoordig, en dien hy zijne geheele commissie en autoriteit na liet,) dezelve onderdanigheit, eerbiedigheit en getrouwigheit, in gevolge van hun commissie en lastbrief, te bewijzen en presteren, die zy tot noch toe aen hem beroont hadden.

Na dan door Graef Maurits den Hoogen Raden in hunne regeering geluk gewenscht was, zoo deden, van d'ontbodene collegien, ieder persoon in't byzonder, het zelfste.

Neemt
zijn af-
scheit van
de colle-
gien.

By die gelegentheit nam ook zijn Excellentie zijn afscheit van dezelve collegien, en bedankte haer als voren, en bood zijnen dienst in voorvalende gelegentheden aen een ieder van hen aen. Daer na nam hy ook in de raetkamer zijn afscheit van de Heeren Hooge Raden, hen bedankende, dat zy hem als goede en getrouwe collegen en amptgenoten, in alle zaken en befoignes bygestaen hadden: als ook wegens d'eerbiedigheit en eere, die sy hem toegedragen hadden: naerdien hy voortaan niet meer ter vergaderinge zou verschijnen. Voorts leverde hy hen zeker schriftelijk memorie over, by hem ingestelt, die hen tot bericht moght dienen, om hunne regeering daer na eenighsints te richten: zeggende bereit te zijn, dies aengaende, zoo het van nooden mocht zijn, nader met hen daer over te spreken.

Wort
door de
Hooge Ra-
den geluk
op sijne
reize ge-
wenscht.

Hier op wiert Graef Maurits door de Heeren Hooge Raden gezamentlijk bedankt, hem toewenshende een voorspoedige, en behouden reize, met gezondheid, voorspoet, en goet succes in alle zijne aenslagen en voornemen, en ootmoedigh verzoek, van

by alle voorvallen, daer het dienstigh en van node mocht zijn, Neerlandts Brasilen besten, en tot hunner welstant, te willen gedenken.

Voorts wiert in tegenwoordigheit van Graef Maurits beraetslaeght, wat voet de Heeren Hooge Raden voortaan in die Vergadering zouden dienen te houden: en voornamentlijk, of het presidentschap niet hy beurte behoorde om te gaen: naerdien, by het schrijven van de Heeren Bewinthebbers, na het vertrek van zijn Excell. aen niemant van hun driën het presideren of voorzitten, byzonderlijk opgedragen was.

Na daer op verscheide redenen en debattengevallen waren, wierdt goet gevonden, de zaek daer by te laten blijven, tot nader besluit van de Vergadering der XIX. by de maniere, die tot noch toe, by afwezen van Maurits, in de Vergadering gebruikt wierdt: houdende ieder zijn rang en zitting als voor hene: te weten, eerst Dirk Hamel, daer na Bullestrate, Kodde, van der Burgh, &c.

Enteneinde men nu immers zou mogen vernemen, wat van den aengevangen opstant en muitery der Portugezen mocht zijn, zoo wierdt in Loumaent des jaers 1644. raetzaem gevonden, na de Bahia, aen den gouverneur *Antonio Telles da Sylva*, Gysbert de Wit, raet van de Justitie, en kapitein Dirk Hooghstraten, toen commandeur aen de Kaep van S. Augustijn, af te vaerdigen.

De Wit
en Hoog-
straten na
de Bahia
gezonden.

Hun instructie of bericht-schrift van den vijftienden derzelve maent, hield onder andere inzonderheit het volgende in.

Hun be-
richt-
schrift.

Den gouverneur, na het overleveren van de geloofenis-brieven aen hem, uit den naem van de Hooge Raden, vriendelijk te groeten, en alle goede vriendschap, correspondentie en onderling verstant aen te bieden.

Voorts hadden zy hem voor te dragen, hoe een geruimen tijt herwaerts, en noch daghelix, uit de landen, onder de gehoorzaamheit der Nederlanders staende, verscheide perzoonen, die grote zommen van penningenaen de Compagnie, en byzondere ingezetenen van onzen staet, schuldigh waren, na de Bahia zich begaven,

Dies

Dies verzochten zy, dat hy zou gelieven, tot vordering van recht, en om eenen ieder tot het zijne te helpen, deze gevluchte banquerotiers aldaer in hechteniste zetten, of ten minsten den onzen daer van te doen verwittigen, ten einde de geïnteresseerden tegen den zelve hun recht aldaer zouden mogen vervolgen.

Den afgezonden 6. punten meegegeven, om bedektelijk daer na te vernemen.

Hen wierden ook in het heimelijk zes byzondere punten belast: en eenen generael bedektelijker wijze te doen verstaen.

Eerstelijk, wat kracht van krijgshvolk toen in de Bahia ware: desgelijx op plaetsen, hooger om de Zuidt gelegen.

Ten tweeden: wat macht van schepen zy aldaer hadden.

Ten derden: wat schepen zy uit Portugael of andere plaetsen te verwachten hadden.

Ten vierden: wat handel van negros daer omging, en van waer zy die toen bequamen.

Ten vijfden: of zy handel met die van *Bonás Aires* hadden.

En ten zefsten, hoe die plaetsen haer toen bevonden.

War zy voorders zouden vernemen.

Voorts zouden zy zien te verstaen, wat de staet eenighsins rakende was, om t'hunner wederkomste den Hoo-gen Raden daer van verslagh te doen.

Alzoo vele en verscheide geruchten een langen tijt gelooopen hadden, als dat eenige ingezetenen, uit de Vergea, en andere perzonen, op verscheide plaetsen in Brasil, zich tegen den staet van de Nederlanders, zouden opwerpen, zoo wacren zy gelast na den perzoon of perzoonen, die daer toe mochten gehouden worden, t'onderzoeken, en te vernemen, wat inkomste, bystanden, en hulpe, en van wiend'opwerpingen van die perzonen zich verzekerden.

Naerdien van het Reciff verscheide soldaten, in eedt van de Kompagnie zijnde, zonder paspoort over landt na de Bahia vertrokken, en van daer na Portugael overscheepten, zoo zouden zy ook verzoeken, dat zoodanige soldaten aldaer niet mochten opgehouden, maer na het Reciff overgezonden worden.

D'afgezondenen quamen den achtsten van Sprockelmaent, des jaers ses-

tien hondert vier en veerrigh, in de Bahia, en laveerden, om voor de stad S. Salvador ten anker te komen: alwaer aen hun boort twee krijghsbevelhebbers quamen, die, na d'afgezondenen hen hadden bekend gemaekt, van waer hunne komste was, van wie, en aen wien gezonden, wederom keerden, om den gouverneur, *Antonio Telles da Silva*, dest te verwittigen.

Komen in de Bahia.

Met den avont quamen zy ontrent de stad S. Salvador, en het kasteel S. Antonio ten anker: alwaer des volgenden daegs de sergeant major *Domingo Delgados*, en de kapitein *David Ventura*, met eenige minder officieren en dienaers by hen quamen, die door den gouverneur afgezonden waren, om hen te verwelkomen, en uit deffels naem aen te zeggen, dat hy hen met d'eerste gelegenheit voor de stad op de rede met zijne chaloep zoude doen halen.

Worden verwelkomt.

Hier op trokken zy weder na de stad, en volghden d'afgezondenen hen des middaghs met het jaght.

Na den middagh ten drie uren quamen de gemelde officieren, en noch twee of drie andere, met de chaloep of Brigantijn aen boort van d'afgezondenen, om hen af te halen. Aen lant komende, vonden zy eenige gezadelde paerden staen, door den gouverneur gezonden; daer mede zy den bergh op, en voor het paleis, reden. De wegh was overal met menichte van menschen bezet. Op het paleis was d'eerste zale, daer zy door gingen, met waght van soldaten bezet: de tweede met vendrighs, en mindere officieren; de derde met kapiteinen en lieutenants, en de vierde met kolonellen, luitenant generaels, en andere hooge officieren, en eenige geestelijke perzoonen: nevens den gouverneur, die den afgezondenen tot aen de deur te ontmoet quam, en aen d'een zijde van de zael braght: alwaer stoelen gezet stonden, daer d'afgezondenen, nevens en over hem, op zitten moften.

Komen ten hove by den Gouverneur.

Na hy d'afgezonden verwelkomt had, deden zy een korte reden aen hem, als van verblijft te zijn, dat sy hem in goede gezontheit vonden: dat zy van de Heeren Hooge en geheime Raden aen hem gezonden waren, om hunne genegtheit tot onderhouding

Hun reden aen hem.

van goede vriendschap en correspondentie te verklaren: ook hun wensch, tot zijn, des konings, en des staets welvaren: waer toe zy welgenegen en bereit waren, om alle hulpe en dienst te doen. Voorts zeiden zy, hoe hen eenige punten waren mede gegeven, om met hem te verhandelen: daer, en wanneer het den gouverneur gelegen zou komen. Hier over vielen voorts eenige groetenissen, en gesprek van nieuwe tijdingen, die ieder van de staet zijner overheden mochte hebben.

Vertrek-
ken van
den gou-
verneur
na hun
logement

Wanneer d'afgezonden hun afscheid namen, om na een logement te gaen zien, zoo bracht de gouverneur hen weder tot aen de deur van de zaal, en deed hen, door den gemelden *Domingo Delgados* en *David Ventura*, tot in zeker groot bequaem huis geleiden, dat in de straet van den bisschop stont, en met goude leere tapißeryen behangen, en met schoone ledekanten voorzien was, om d'onzen t'ontfangen en logeren: hoewel die zich daer tegen stelden, en zeiden, hun eigen huis, kost, en voorders, te willen verzorgen. Dies verzochten zy den gouverneur vriendelijk, dat hy, dienaengaende, voor hen gene moeite dede. Te meer hy wiste, dat hunne Heeren en Meesters daer henen neighden en begeerden, dat d'afgezonden van weder zijde elk hun eige kost zouden doen. Zy moften evenwel aldaer blijven, en de kost en drank, dien hy rijkelyk voor dat avontmael, hen toezond, aennemen.

Verschi-
nen we-
der voor
den gou-
verneur.

Des anderen daeghs, den elfden, gingen zy tegen den middagh weer na den gouverneur, en wierden, na gehoor verzocht te hebben, met dezelve staetsie ontfangen.

Stellen
hun pun-
ten den
gouver-
neur voor

Na ieder, behalve des gouverneurs sekretaris, uit de zaal vertrokken was, stelden d'afgezonden de punten van hunne bezending voor, met een klein verhael over dezelve: en hoe die tot nader vriendschap zouden strekken. Zy leverden hem die, op zijn verzoek, schriftelyk in het Portugeesch vertaelt, over.

Zijn ant-
woord
daer op.

Het generael antwoord van den gouverneur was: na alle goede vriendschap en correspondentie met ons volk te trachten: dat hem ook door door zijn meester, de koning van Por-

tugael, by alle brieven, hooghelyk be-
last was.

In 't particulier en byzonder ant-
woorde hy, op de punten voornoemt,
zijnen krijghsraet en raet van justitie
te zullen doen vergaderen, en alsdan
den onzen bescheit geven.

Na zy van den gouverneur geschei-
den waren, wierden zy, door den ser-
geant major *Domingo Delgados*, ten
zijnen huize gebraght, en aldaer op
het middaghmael, nevens verscheide
van de voornaemste grooten, wel ont-
haelt: gelijk des anderen daeghs, ten
zelven tijde, by den gouverneur zelf.

Den zeventienden quamen zy we-
derom by den gouverneur ter gehoor,
en wierden onthaelt als voren. Voort
zeide de gouverneur den afgezonde-
nen, na weinigh andere redenen, met
zeer minnelijke woorden: Hoe hy de
de punten van hunne bezending over-
wogen had, en daer op niet anders kon
besluiten, als het geen hy hen schrifte-
lyk overgaf, verhalende mondeling
den zin van 't zelve. Waer op onder
andere redenen d'afgezonden zei-
den. *Dewyl dan de wegh onderruf-
schen voor schelmen en dieven zou open
blijven, dat hy immers geliefde van die
genen kennis te nemen, of doen nemen,
die sich derwaerts na de Bahia moch-
ten begeven, en hunne namen aen te
doen tekenen, op dat d'onzen namaels
kennis mochten bekomen, waer zy he-
nen vertrokken waren.* Het welke hy
aennam te zullen doen.

Komen
weder by
den gou-
verneur
ter ge-
hoor.

Na dan eenige redenen van vrient-
schap, en goede genegentheit, van
d'eene en d'andere zijde gevallen wa-
ren, namen zy den twee en twintigh-
sten hun afscheid van den bisschop, en
weilige andere perzoonen, die hen
door hunne gediensstigheden verplicht
hadden, en gingen voorders, verzelt
met verscheide aanzienelijke officie-
ren, na het paleis, en wierden aldaer
met gewonelyke staetsie ontfangen.

Vertrek-
ken uit de
Bahia.

Zy bedankten den Gouverneur voor
alle genote eere en vriendschap, en
wenschten zijne Majesteit van Portu-
gael, en hem, een langduurige en ge-
lukkige regering, en vele victorien te-
gens de Kastilianen.

De Gouverneur, na bedanking en
genomen afscheid, geleide d'afgezonde-
nen tot in de zale, en zond hen, om
de

de grote steilte (want de stad is in het hangen van eenen bergh gesticht) gevoeglijker af te geraken, negers met hangmakken achter aen, om d'onzen te dragen. Doch zy vonden het gevoeglijker te voet te gaen, en deden hem bedanken. Zy wierden weer met dezelve sloep of brigantijn, en officieren en speelluiden, aen hun jagt gevoert.

Na veele eerbiedigheit van wederzyden, scheiden d'officiëren van d'afgezonden, en keerden na lant: en d'onze maakten zeil, tot bevordering van hunne reize na het Reciff, daer zy in 't kort behouden aenquamen.

De gouverneur had hen ook eenen brief aen de Heeren Hooge Raden mede gegeven, die aldus luit.

Komen
weer op
het Re-
ciff.
Brief van
den gou-
verneur
aen de
Hooge
Raden.

DE Heeren Gijsbert de Wit, raet van justitie, en Diederick van Hoochstraten, Commandeur der militie, aen de *Cabo S. Augustijn*, van uwe Ed. E. gedeputeert, perzoonen, die door hare meriten en qualiteiten van my behoorlijk zijn gerespecteert en geacht, hebben my uwe Ed. E. misive behandicht, en de materie, waer door uwe Ed. E. hen alhier in de *Bahia* hebben gezonden, geproponeert: en alhoewel ik altijt zoeken, met de grootste plighden, de correspondentie van onze nabuurschap aen een te binden en te behouden: zoo is my nochtans niet mogelijk geweest, ander antwoord te kunnen geven, als de zete tegenwoordige, vertrouwende, dat uwe Ed. E. by d'experientie, die in mijn gemoet bevonden hebben, gelieven af te meeten, en haer te verzekeran, dat ik in al 't gene, dat mijn gouvernement dependeert, gereet ben, mijn devoir te toonen, zoo om nate komen de ware getrouwigheit, die de koning, mijn Heere, my gebiet in de capitulen van de vrede t'observeren; als de natuerlijke affectie te bewijzen, Waer mede ik de dankbare vrientschap van uwe E. Ed. estimeere, ende desselfs benevolentie verwacht, om waerdighe wesen uwe E. E. in voorvallende occasien te mogen dienen. Wiens E. E. perzoonen God almachtigh wil bewaren. *Bahia* den 14. Februar. 1645. Ende was geteikent,

Antonio Telles da Silva.

Over de zes byzondere punten, daer d'afgezonden bedektelijker wijze na vernomen hadden, deden zy het volgende bericht aen de Hooge Raden.

1. Dat het getal van hun krijgsvolk, van den eenen min, en van den anderen meer wierde gezeit te zijn, als van sommige 3000, van sommige 3400, van andere 3500, en dat zonder de Brasilianen en Negers. D'onzen daer en tegen konden geen hoger getal aenneemen, dan van 3000, weinigh min of meer, de Brasilianen en negros daer in begrepen, en ook alle die gene, die in andere guarnisoenen, noort en zuidwaerts, waren gelegen, tot *Rio Janeiro* toe exclusieve. Dese macht bestont in vijf Regimenten, zijnde de drie van blanke ofte Portugeesche soldaten, onder de Colonellen *Joan Daruge*, *Martin Soares*, en N. N. het vierde van Brasilianen, onder de Brasiliaen, *Antonio Philippo Camarao*, en het vijfde van negros, onder den neger *Henricio Dias*. Deze twee laeste Regimenten kondent'zamen niet boven 300. man uitmaken, en hadden hunne guarnisoenen om de Noort, ontrent *Rio Reael*, dat is, op de frontier-plaetse tegens ons, konnende oock dat volk, als zijnde een gespuys van menschen, ontrent de stad niet wel geleden worden. Zelfs ook was daer ter plaetse onder hen mocite ontstaen, en waren eenige officieren derwaerts getrokken, om ordre daer onder te stellen. De Portugeesche zoldaten dan blijvende, naer rekening der onzen, 2700. man bestaende in drie regimenten, hadden haer guarnizoen in de stad *S. Salvador* en fort, uitgezondert een compagnie, die ordinaris ontrent *Rio Reael* gehouden wiert, en eene, die op 't eiland *Morro S. Paulo* lagh, en dan noch hondert en dertigh, veertigh, of vijftigh man, die tot bezettinge in de Kapitanien van *os Ilheos Porto Seguro* en *Spirito Santo* lagen. Zoo dat het guarnizoen van Salvador, en aenleggende fort, bestont in 2300. man ruim, 100. mannen weinigh min of meer, onder een compagnie schoon en uitgelezen volk, en wel in 't habijt, waer toe de gouverneur goede zorg droegh, dat zy het bequamen, en haer goede zorg deed dragen, dat zy

Bericht
der afge-
zonden
over de 6.
punten
aen Hoog-
Raden.

het te rade houden en bewaren. Ieder avont hadden vier kompagnien de wacht, eene aen 't palleis, aen de twee poorten elk eene, en eene op de waterforten beneden aen de stad.

2. De macht van schepen, die zy in de *Bahia* bevonden, was zeer gering, meer bestaende in 't getal, dan in de sterkten: want zy telden aldaer in de vijftigh zeilen, zijnde het meeste getal: namentlijk by de veertigh karavellen, twee fluiten, en de rest jachten, en andere kleine en reddelooze scheepkens: immers gene, die veel bequaemheits hadden, om ten oorlogh gebruikt te worden, waer toe zy ook niet konden vermerken, dat eenige preparatie ofte gedachten wierden aangewent, dan alleenlijk, om haer op de kuste van Portugael varende schepen tegens de Duinkerkers, Kastiljanen, en Turken, te beschermen: van welke hen, zoo zy hen te kennen gaven, zomtijts schade wierde gedaen. En was 't ook, om zulx voor te komen, dat by hun aanwezen in de *Bahia*, aldaer arriveerden twee kloeke schepen, van den koning gezonden, wel ten oorlogh voorzien, zoo van volk (zijnde niet min dan zes hondert man) als van andere ammonitie, onder 't beleit van den generael *Salvador Correa da Sa*, wiens last was, zich met de voorsz. twee schepen terstont na *Rio de Janeiro* te begeven, om alle de ree-leggende karavellen en andere vaertuigen, na de *Bahia* te halen, en die van daer, vervoeght met de gene, die in de *Bahia* zouden afgeladen zijn, in eene vloote naer Portugael te convoyeren. Zouden ook derhalven ten dieneinde alle afgeladene karavellen ondertuschen opgehouden werden, die andersints, na voorgaende wijze van doen, zoo nu en dan, wanneer zy gereed waren, vertrokken zouden zijn. Met de voorsz. twee schepen wierd ook tijdinge gebracht, dat zijn Majesteit van Portugael het maken van karavellen hadde doen verbieden, en het maken van weerbaerder schepen, aen de gene, die schepen maken wilden, hadde doen gebieden, om zoo lichtelijk in sijner vyanden handen niet te vervallen. Hier uit wierd by d'afgezanten afgenomen, en most ook nootzakelijk volgen, dat de lasten, als vrachten, konvoy-gel-

den, &c. op de koopmanschappen uit Portugael, na Portugaels Brasil, en op de zuikeren uit het zelve Brasil, naer Portugael gaende, des te groter mosten werden, en dienvolgende hare zuikeren kostelijker dan d'onze zouden vallen, en ten zulken lage prijze niet konnende verkocht werden; te meer, daer noch by komende de schaden en interessen, die zy lijdten zouden, door 't ophouden van de afgelade karavellen, om onder eene vloote te gaen: daer zy voor dezen, zoo haest zy volladen waren, alleenlijken, om op 't spoedighste aen de markt te komen, hare reize bevorderen.

3. De voorsz. 2. schepen warē die van de *Bahia* verwachtende, soo fy ter aankomste der afgezanten verscheide malen te kennen gaven, zonder anders gene, waer van sy zekere tydinge hadden. Niet te min gebeurde, dat zoo nu en dan, zelfs in hun aanwezen, aldaer een karavele of twee, of andere schepen, uit Portugael, en d'eilanden quamen t'arriveren, gelijk zy daer van in hun journael mentie maken.

4. De neger-handel, die aldaer gedreven wiert, mosten d'onzen oordeelen, dat zeer gering en weinig was: alzo zy zeer weinigh daer van konden vernemen. Het minste daer van men hoorde gewagh maken, was van negers koopen of verkoopen: en evenwel was de prijs van een redelijken goeden neger niet meerder dan 35., en ten hooghsten 40. mil rees, dat 262. 10. gl. en 300. guldens bedraeght: zoo dat d'onzen daer uit mosten presumeren, dat zy noch geen gebrek daer van moesten hebben: maer ter contrarie, redelijk daer van noch voorzien zijn. Die zy nieulijx zoo nu en dan bequaamen, wierden genegotieert en gehaelt van *Cabo Verde*, en *Arder*, op welke plaetsen zy hun vaert noch hadden. Als d'afgezondenen op Woensdagh, den achtsten Februarij, de *Bahia* inzeilden, waren twee schepen van redelijke groote, voerende na hunne gissinge twintigh stukken, en wel bemant, naer zy zien konden, de *Bahia* uitgezeilt, die hen altijt gezeght wierden, (aen wie, en hoe menighmael zy daer na vernamen) dat na Portugael waren vertrokken: daer zy nochtans, vermits men hen, van de haven waer henen,

henen als Lissabon, Porto Viana, &c. geen zeker bescheit gaf, en ook om eenige andere redenen, vermoedende waren, die hare reize elders hadden genomen; en zoo ook bevonden zy de waerheit, dan eerder niet, voor dat zy op den twee en twintigsten dito weder in hun jaght, en van lant waren. Toen verstonden zy van de mulat *Juliana*, (waer van boven op den 17. Februarii mentie wert gemaekt,) en ook van de twee munniken, dat de voorfz. twee schepen gezonden waren naer Angola, redelijk wel bemant, om te dienen tot versterkinge van de inwoouders in *Mafagao*: welke aen de gouverneur in de Bahia geschreven hadden, hoe zy, vermits haer kleen getal, bevreesd waren, overvallen en doot geflagen te worden van de negers, inwoouders des zelve lants: dat daerom der voorfz. twee schepen last was, haer volk, by nacht en ontijden, met stilheit aen lant te zetten, t'eenen bequamen plaetse, om haest te *Mafagao* te geraken: zonder vyantschap te gebruiken tegens onze natie. Hoe verre dit gaet, en wat den waren last geweest zy; zou den tijt moeten leeren: immers, om dit voor d'onfen verborgen te houden, en misschien ook noch andere zaken, zoo moften zy alsdoen gelooven, dat de last was uitgegeven, welke zy ontrent den tijt van hun vertrek te weren quamen, dat op hun aenkomste uitgegeven was: te weten, dat gene Nederlanders of Duitschen, 't zy dan overloopers of scheepsvolk van de fluiten, die daer lagen, onder der afgezonden oogen zich zouden laten vinden, veel min met hen spreken, gelijk ook niet geschiede: wetende d'onzen in 't eerste niet anders te bedenken, dan dat geen Nederlanders aldaer moften zijn: maer namaels bevonden zy, dat zy alle op de schepen, (sonder te weten hoe veel of weinig) waré gebragt, om te beter voor te komen, dat zy met d'onfen, of hun scheepsvolk niet te spreken quamen; ook moften daer toe dienen, dat, in de twee naest gelegen caravellen, aen ons jaght, waren gestelt, voor alle den tijt, die zy daer waren, zes soldaten, welke niet toelieten, dat eenigh boot ofte persoon hun jaght aen boort voer. Wel onder ten tijtel, dat den onse geen overlast soude geschiedē: maer als

veel gelooflijker, op dat de gegeve ordre des te beter achtervolgt zouden werden.

5. Met *Bones Aires*, en de quartieren, die van Kastiljen bezeten wierden, hadden die van de Bahia, *Rio de Janeiro*, en andere Portugeese Kapitanen, gantsch geen commercie noch communicatie. In 't begin der afzonderinge van Kastiljen, is by die van de Bahia zulx geattenteert: maer hen qualijk gesuccedeert, door dien die van *Bones Aires* hen vyantlijk bejegenden. Invoegen dat die van de Bahia 'het daer voor hielden, dat die plaetse door neering of handeloosheit geheel zou vergaen, of reeds vergaen was: want alle d'effels welvaren bestaende was in de commercie, die van daer af de geheele kust van Brasil langs geschiede: welke niet vallende, most nootzakelijk volgen, dat uit Peru geen silver, als voormaels, derwaerts wert gezonden, en zoo doende, de plaetse sonder handel blijven. Te meer de koning van Spanje sijne schatten zekerder over de West-indies bekommende, deze onzekere, of zorgelijke reize, langs zijner vyanden kust, meer en meer ongedaen liet.

6. Wat het gerucht, en waerheit of onwaerheit belangt, van dat in Neerlantsch Brasil eenige ingezetenen uit andere plaetsen zich tegen onsen staet zouden willen opwerpen, &c. daer van konden zy in 't minste niet gewaer worden, en derhalven het rapport over dat punt niet geven.

Wat het generael punt belangde: dat bestont voornamelijk in het vernemen na de gelegenheit van de stad S. Salvador, inwoouders, gouverneur, en vordere gelegenheit des Lants.

Na dan de gerughten van de verreraderlijke desleynen en aanslagen der Portugesen, die op het jaer veertigh ontstonden, te niet gelopen waeren, heeft eindelijk het voorraet zich in sprokkelmaent, des jaers 1645. beginnen t'openbaren, als wanneer, behalve verscheide voorige, weder nieuwe geruchten begonnen te loopen, te weten: dat de Portugesen ingezetenen, van Neerlantsch Brasil, de wapenen tegen d'onfen zouden aennemen, en die van de *Bahia* hun te water en te lande bystant toeschikken.

Tot

Nieuwe
opplant
der Por-
tugesen.
1645.

Tot uitvoering van dit hun boos voornemen, hebben zy hunnen tijt wel weten waer te nemen, en des te lichter geacht daer toe te zullen geraken: door dien Graef Maurits, en ook met alle de vloeten, en een groot getal van zoldaten, na het vaderlant vertrokken waren, en gene of weinige wederom daer tegen in Brasil quamen.

Hoge
Raden
doen na
den aen-
slagh der
Portuge-
sen ver-
nemen.

De Hooge Raden hebben daer op met alle naerftigheit, onderzoek in verscheide oorden laten doen. Maer wat middelen men gebruikte, zoo kon men zoo veel niet uitvinden; waer op geoordeelt wiert, dat men eenige ingezetenen, die verdacht waren, konde aentasten, en van verraderye beschuldigen.

Daer en boven deden de Hooge Raden, door krijghs-bevelhebbers, en eenigh krijghsvolk, het platte lant aen verscheide oorden verspieden, om te vernemen, of ook eenige perzoonen zich onder d'ingezetenen onthielden, en aldaer het vuur van oorlogh zochtente stoken.

De Hooge Raden deden ook, onder andere pretexten en dekmantels, tot *Rio Reael*, over de riviere van *S. Francisco*, in het leger van Kameron, volk zenden, ten einde die aldaer eenige kontschap mochten bekomen, of dat volk toerusting ten oorlogh maekte, en last had, om na Pernambuco te trekken. Maer zy konden door alle middelen niets verstaen, dat byzonder fundament en gront hadde. Niettemin hielden de Hooge Raden d'advysen en tydingen, die hen toequamen, van consideratie, ten aenzien zy redenen en bedenken hadden, dat de Portugezen, als een hooghmoedig volk, en in godsdienst, tale en manieren van d'onzen verscheiden, gestadig daer op zouden toelleggen, en alle praktijken en listen aanwenden, om hen zelfs het gebiet der Nederlanders t'onttrekken.

Over dezen toelegh, aenslag en aenvang der revolte der Portugeze ingezetenen, schreven de Hooge Raden, eenen brief van den 13. van Sprockelmaent, desjaers 1645., aende Vergadering der XIX., die aldus luidt.

*Edele, Erentveste, voorzienige
zeer discrete Heeren.*

Gelijk al by de regering van zijn Excell. Graef Maurits, diverse ingezetenen van dezen Staet, bedektelijk hebben toegeleght, om met assistentie van eenigh secoers uit Portugael, ofte de *Bahia*, een generale revolte en opstant, over deze gantsche Conqueste, te wege te brengen; voorgevende en den anderen wijsmakende, na dat zy het succes van de haere, in de *Maranhaon*, vernomen hadden, en onze militaire forcen, door de bezetting in *Angola*, *S. Thome*, en de *Maranhaon* verdeelt zagen, dat zy by die gelegenheit, een gewensten tijt hadden, om zich uit onze gehoorzaamheit te onttrekken, en hen onder hunnen nieuwen koning in vryheit te stellen. Tot welk uit te voeren, verhoopende alle zwarigheden lichtelijk te zullen te boven komen, zy te meer geanimeert zijn geworden, na dat zy bemerkt hebben, dat men met het zenden van recreuten van soldaten, en inzonderheit van vivres of meelen, uit 't vaderlant supersedeerde: want daer door de forten van deze gehele Conqueste, van noodige provisie onvoorzien zijnde, en deshalve van tijt tot tijt met *farinha* en versch vleesch uit het lant moerende gespijst worden, zoo wanneer zy alleen meester in het velt waeren, nootzakelijk in hunne handen moeten vervallen: gelijk de kastelen in Portugael, met Spaensch garnisoen bezet, om die oorzaak alleen, in 't jaer 1640. tegens de Portugezen niet hadden kunnen uithouden. Ook bevonden zy onze magt hier te lande zoo groot niet, dat men, de forten met noodigh garnisoen voorzien latende, eenige troepen van aenzien zoude kunnen in het velt brengen, om haer het hoofd te bieden.

Deze discoersen zijn, sedert een geruimen tijt, veel onder de Portugezen gehouden, en zijn by die genen, die zich by onze regeering meest geoffendeert hielden, en by verandering voordeel verwaghteden, veel op de bane gebraght, om den anderen gaende te maken: maer hebben gene werking gedaen, zoo lange zijne Excell. in het lant geweest is, zoo wel, om dat men

van

"van deze hare meningen gewaerschout
 "zijnde, een wakend oog op al hun
 "doen hield, als om dat zich noch te
 "veel krijgsvolk in 't lant bevond: waer
 "door zy niet wel middel zagen, om hun
 "voornemen te volvoeren: zulx dat zy,
 "om die redenen, beter geacht hebben,
 "dezen hunnen aanslag tot na het ver-
 "trek van zijne Excell. uit te stellen. Van
 "wiens licentie, om op het voorjaar
 "te mogen na het vaderlant gaen, men
 "toenmaels alomme volkome kennisse
 "had, verhopende, dat by zijn afscheit
 "('t welk niet zonder een kloeke en wel
 "bemande vloote, en vervolgens met
 "merkelijke verzwakking, van de be-
 "zetting dezer conqueste, konde ge-
 "schied) zich schoonder gelegenheit
 "zoude voorgeven, om hunnen aan-
 "slag in het werk te stellen: komende
 "alsdan noch daer by, dat zy zich tot
 "den opstant tegen d'onzen, als genoot-
 "zaekt zouden mogen houden, een ie-
 "der van hen die impressie hebbende:
 "dat zijne Excellenties autoriteyt en
 "gezag alleen, de militie, en een ieder
 "in toom hield, en dat dezelve gemist
 "wordende, zy allezaem tot een roof
 "en proye aen de exactioneerde officie-
 "ren en gedebaucheerde soldaten zou-
 "den gelaten worden. Naderhant zij-
 "ne Excellentie na het vaderlant vertrok-
 "ken wezende, hebben die praktijken
 "niet nagelaten, maer meer en meer toe-
 "geleit, na dat zy zich wel naeuw op
 "de sterkten van alle onze guarnisoenen
 "geinformeert hadden, om hoe eerder
 "hoe liever, voor dat'er nieuwe sekoer-
 "sen en vivres uit het vaderlant aanlan-
 "deden, met hun voornemen voort te
 "varen: ten dien einde secrete corre-
 "spondentie houdende, en te lande veel
 "over en weder zedende, na de *Bahia*,
 "om krijgsvolk en geweer van daer,
 "tot hunne assistentie te mogen hebben:
 "waer toe, zoo het schijnt, hen hope
 "gegeven is. Ja het is niet buiten ver-
 "moeden, dat de reize van *Andre Vi-*
 "*dal*, uit de *Bahia* herwaerts in Augu-
 "sto jongstleden, onder pretext van zijn
 "afscheit te nemen, alvorens hy na Por-
 "tugael, ten dienste van den koning,
 "trok, nergens anders toegestrekt heeft,
 "als alle gelegenheit van dezen staet,
 "op het naeuwste te doorsnuffelen, en
 "daer van in de *Bahia*, en voorts in Por-
 "tugael, mondeling te rapporteren, der

Portugese ingezetenen humeuren te,
 ondertasten, en die tot rebellie bequaem,
 of genegen vindende, diezelve met be-
 lofte van prompt secoers uit de *Bahia*,
 daer toe te animeren: want ons by ee-
 nige in 't secrete aengedient is, dat de-
 zelve hem hier over in diverse bycen-
 komsten heeft gevonden. Doch hoe
 gereet, en geanimeert zy ook zijn ge-
 weest, en wat apparentie tot goet suc-
 ces zy haer zelven by verminderinge
 van ons krijgsvolk, en slechte voor-
 raet van vivres inbeeldeden, zoo heb-
 ben zy evenwel daarmede niet derven
 voortgaen: vermits zy gewaer zijn ge-
 worden, dat men van haer voornemen
 kennisse hadde, en om haer te preve-
 nieren toeleide, zoo ook, om dat ve-
 le, boven vermoede, in 't nieuwe gou-
 vernement van de Hoge Raden con-
 tentement nemende, het zekere voor
 het onzeker verkiezende, haer tot
 zulke handel niet hebben willen inla-
 ten: zulx dat alles daer by gebleven is,
 zonder dat wy als nu kunnen vernemen,
 of eenige indicien kunnen zien, dat daer
 van onder haer iet voorder gehandelt
 wert. Haer principaelste toeleggen,
 zoude geweest zijn, voor zoo veel ons
 voor het waerschijnlijkste aengebragt
 is, om het recif met zijn ingezetenen
 op het onvoorzienste te overrompe-
 len, achtende, dit hoofstuk volbracht
 zijnde, lichtelijk alles te zullen mee-
 ster werden: waer toe middel meen-
 den te hebben op een verkoop-dag
 van Negros, als wanneer daer bui-
 ten achterdenken groote meenigh-
 te van Portugesen konden by een ko-
 men, en in zulken geval vertrouwen
 dat zelfs onze Negros, als meest Paeps
 zijnde, haer zouden toevallen. Doch
 hier tegen is met scherpe wacht, op de
 verkoop-dagen te houden, voorzien;
 zoo dat het by haer niet en heeft kon-
 nen onderstaen worden.

De voornaemste aucteuren en belei-
 ders van dit werk zijn ons ook ge-
 noemt, en zouden wezen *Joan Fernan-*
 "*des Vieira*, en zijn schoonvader *Fran-*
 "*cisco Berengel*, met eenige andere, die
 wy in verzekeringe zouden genomen
 hebben, by aldien wy meerder zeker-
 heit van hun voornemen hadden ge-
 hadt: waer toe wy alle bedekte mid-
 delen hebben aangewendt; doch zoo
 veel niet kunnen uitvinden, dat wy

„ hebben kunnen resolveren, daer toe te
 „ descenderen, ofte ook, om op een
 „ nieuw het geweer in te trekken: in-
 „ zonderheit, door dien wy voor vast
 „ bericht wierden, dat, zoo haest yemant
 „ dieswegen aengetast wierde, of men
 „ d'ontwapeninge by der handt name,
 „ een generale opstant daer op stont te
 „ volgen. Ook vonden wy onzen staet
 „ zoodanigh gestelt, onze magazijnen
 „ ydel van vivres wezende, en tot defen-
 „ sie van het platte lant in zulken geval
 „ weinigh volk uit de guarnisoenen kon-
 „ nende gelicht worden, dat de minste
 „ alteratie zeer pernicieuse effecten zou-
 „ de hebben kunnen causeren: altoos
 „ deze loopende Saffara zoude ten min-
 „ stende Kompagnie, ende de particu-
 „ liere Nederlanders, daer mede vruch-
 „ teloos zijn gemaekt, zoo slechts die
 „ van onze natie, buiten de forten woon-
 „ achtrigh, een generale massacre had-
 „ den mogen ontkomen; waer op in zoo-
 „ danigen toefant by de Portugeze in-
 „ gezetenen meest zoude toegeleidt
 „ worden. Uw Ed. E. hebben hier inge-
 „ sloten, de principaelste informatien,
 „ dies aengaende by ons beleit: waer
 „ uit kan blijken, dat deze ingezetenen
 „ van den koning van Portugael zelve
 „ tegen dezen staet opgemaakt worden,
 „ of alijt in dat haer quaet voornemen
 „ gevoedt worden. Waeromme Uw
 „ Ed. E. te meerder toefantte vigileren,
 „ dat dezelve niet langer hare noodige
 „ bezettingen ende behoeften mogen
 „ onthouden werden, daerom aen Uwe
 „ Ed. E. meermalen geschreven is. Wy
 „ hebben, op d'eerste bekomene infor-
 „ matie, dat die van de Bahia, bezuiden
 „ het Reciff, in d'eene of andere haven,
 „ geweer tot wapeninge van d'ingeze-
 „ tenen, ofte secours zoude aen landt
 „ werpen, op den dertienden October
 „ geresolveert, het jacht Enkhuizen met
 „ de galjoot en de chaloupe van den ad-
 „ mirael te laten kruissen, om te zien, of
 „ sy eenigh vaertuigh, van de Bahia ko-
 „ mende, in zee zouden aentreffen: die
 „ een tijt lang gekruist, ende niet verno-
 „ men hebbende, wederom ingekomen
 „ zijn. Daer na het geruchte sterk gaen-
 „ de, dat men in de Bahia een vloote
 „ gereet maakte, die tot assistentie van
 „ deze ingezetenen een groote partye
 „ krijgsvolk zoude overvoeren, en
 „ hebben geen nader middel gezien om

„ cens te recht verzekert te wezen, wat
 „ van die zake ware, de heer Gysbert
 „ de Wit, en kapitein Dirk van Hoogh-
 „ straten, met het jaght de Hafewint der-
 „ waerts te zenden, met een instructie,
 „ als de copie, hier nevens gaende, uit-
 „ wijst, die den vijf en twintighsten pas-
 „ sato vertrocken zijn. Nu op het laeste
 „ ons te voren gebracht zijnde, dat een
 „ Portugees kapitein van de Bahia, met
 „ een vaendrigh en drie zoldaten, deze
 „ Kapitanien zouden door-reizen, om
 „ d'ingezetenen tot rebellie t'induce-
 „ ren, en haer van secours uit de Bahia
 „ te verzekeren; zoo doen alle uitterste
 „ devoir om te zien, of wy dezelve kon-
 „ nen in handen krijgen. Wy zullen
 „ niet verzuimen vorder alles by te
 „ brengen, wat, na gelegentheit die wy
 „ komen te vernemen, de maintenue
 „ van dezen staet is vereischende.

Waer mede, &c.

Reciffo den 13. Febr. 1645.

Den vierden van Grasmaent, kre-
 gen de Hoge Raden, door schrijven
 van Isaak Kasiere en Kapitein Blaeu-
 beek, uit Paraiba bericht, hoe aldaer
 het gerucht liep, dat Kamaron, over-
 ste der Brasilianen in de Bahia, boven
 in de Sertao na Siara in aentoght was,
 om zich met de Brasilianen van die
 quartieren te vereenigen; en zoo ge-
 zamentlijk tegen d'ingezetenen van
 onzen staet, in de Kapitanie van Rio
 Grande aen te gaen. Hier op wierdt
 datelijk door de Hoge Raden, or-
 de aen het Opperhoofd, Hans Vogel,
 in Seregippo Del Rey gezonden, om
 te vernemen, en op het spoedighsten
 hem te berichten, of Kamaron met zijn
 volk (gelijk d'afgezondenen uit de
 Bahia, den Hogen Raden hadden met
 gebraght) zich noch in Rio Reael on-
 hielt: en zoo niet, waer hy na toe ge-
 trokken was: en wat hy mochte voor-
 hebben, ten einde zy zich daer
 tegen voorzien moghten.

Ook wiert by de Hoge Raden nae
 Paraiba aen d'onzen geschreven, dat
 zy zich op die geruchten nader zou-
 den hebben te informeren, en hen van
 alles bericht te laten toekomen.

Den vijftienden van Bloemaent
 ontvingen de Hoge Raden schrijven
 van luitenant Hans Vogel, uit Seregip-
 po del Rey, van den vijf en twintigh-
 sten

Hoge
Raden
krijgen
tijding
van Ka-
marons
afkomen.

Schrijven
daer over
na Sere-
gippo del
Rey.

sten van Grasmaent , waer by hy aen hen bericht deed, hoe hy , op d'orde, die hy van de Hooge Raden bekomen had, eenen serjant met eenige soldaten na het quartier van *Kamaron*, ontrent twalef uren gaens van *Seregippo del Rey* gelegen, geschikt had, (onder dekfel of zy eenige verloopen soldaten quamen opzoeken,) om te vernemen na de gelegenheit van het zelve quartier, en of *Kamaron* met zijn volk zich daer noch onthield.

Krijgen
daer op
ant-
woort.

Deez luitenant verhaelde, op zijne wederkomste, dat *Kamaron* zelf in de *Bahia* was, om het paesch-feeft te helpen vieren: maer zijn volk, bestaende in twee hondert blanken, en twalef hondert Brasilianen, aldaer noch hun quartier hadden, en sterk doende waren, om plantagien en rossen te maken. Dies zy zich niet tot vertrekken lieten aenzien. Waer uit hy vermoede, dat d'uitstroijing van *Kamarons* komste door de *Sertao* t'eenmael valsch was. Doch alzo twee dagen te voren door een berkier, Jan Hoen, twee Portugefen, die van *Rio S. Francisco* quamen, aen de *Kandelaria* te lande gestelt waren, die *Kamarons* aenkomste na Neerlantfch Brasil te kennen gaven, zoo wiert daer door het gerucht vernieuwt.

Nieuwge-
rucht van
Kama-
ron.

Hier op ontboden de Hooge Raden den zelve berkier ter vergadering. en vroegen hem af, wat daer van ware? Deeze verklaerde, dat van *Kamarons* optrekken van *Rio S. Francisco*, op den achtsten der zelve maent, geen vermaen gedaen wierdt. Voorts vonden de Hooge Raden goet, de twee Portugefen, die de tijding uitgestrooit hadden, t'ontbieden, om hen daer op t'ondervragen.

Ongete-
kende
brief,
Plus Ul-
tra, aen
de Hoge
Raden
behan-
digt.

Des jaers zestien hondert vijf en veertigh, den dertighsten van Blocimaent, des avonts, kregen de Hoge Raden eenen ongetekenden brief, of zeker schrijven, in de Portugeze tale, daer onder stont *Plus Ultra*, door eenen Joodschen arts, met name *Abraham Markado*, in handen: welken brief zy noch dien zelve avond deden vertalen. By den zelve brief gaven drie Personen, die niet wilden bekend staen, hen te verstaen, hoe een goede parthye volks, zich in de *Matta* van *Paraiba* bevond; zijnde van

het volk, dat in *Rio Real* gelegen had, die eerstdaeghs zouden uitbreken, om alle d'ingezetenen te gelijk tot opstant en afval te bewegen, en de Neerlantse fort en krijgsbezettingen t'overvallen, en te overmeesteren. Dies rieden de gemelde drie perzonen, den Hoge Raden, zulx, met het gevangen nemen van *Joan Fernandes Vieira*, aenrechter en beleider van deze muiterye en opstant, en eenige andere, te willen voorkomen.

De brief luide, uit het Portugeesch in het Neerduitsch vertaelt, van woort tot woort aldus:

Inhoud:

W Y verwonderen ons, hoe U E., zoo gantsch zorgeloos zijt, daer,, men nochtans zeght, dat de *Matta* na,, *Paraiba* toe, vol kampagnisten is, die,, uit *Rio Reael* aldaer gekomen zijn., Zy zijn van daer in de maent van,, Maert gegaen, en bestaen in een groot,, geral van Negros, *Mulaten*, *Kama-
ron*, en veel blancken, en zeggen,, dat sy, om het groot waters wille, noch,, alle niet aengekomen zijn: zoo dat zy,, d'anderen noch verwachten. D'oor,, zake van hunne komste is, om het,, volk te doen revolteren, opstaen, en,, afvallen, als in de *Marinhao*, en U Ed., in het Reciff te besluiten. En zoo haest,, het volk tegen U Ed. zal opgeftaen,, zijn, dan, zeggen zy, zal groote se,, koers uit de *Bahia* komen, en galioe,, nen om de zee te bemachtigen. D'inge,, zeten, die tegen U Ed. de wapenen,, niet willen in de hant nemen, zullen zy,, ombrengen, en hun leger in de stad,, Olinda, of in de Vergea slaen, en veel,, volk in de Fregefen leggen. Zy zeg,, gen ook, reeds veel volks, van die aen,, U Ed. schuldigh zijn, en van andere,, ondeugende gezellen, die na nieuwig,, heit trachten, en daer niet by te ver,, liezen hebben, gereet hebben.

Een van die kampagnisten, die van,, ginder gekomen is, zijnde een per,, soon van aensien en gewisse, heeft aen,, ons driën, die U E. dit verwittigen, ge,, zeght, dat wy U E. zouden waer,, schouwen, gelijk wy hier mede doen,, als getrouwe onderdanen, U E. zen,, dende dezen.

De zelve perzoon zeght noch, dat,, d'aenrechter van dezen opstant *Joan*,,

“ *Fernandes Vieira* is, die boven in de
 “ *Matta* al het volk onderhoudt, tot dat
 “ zy alle zullen aengekomen zijn, om
 “ alsdan op een zekeren dagh aen alle
 “ zijden, zoo ten platten lande, als tegen
 “ de fortten, een aenval te doen: desge-
 “ lijk tegen alle de buiten-quartieren,
 “ daer Neerlanders leggen. Noch zijn
 “ wy bericht, dat *Vieira* voornoemt
 “ niet in sijn huis sleet, en tegen U Ed.
 “ goede wacht houdt. En om dit ons
 “ zeggen te proberen, zoo gelieft eens
 “ daer op toe te leggen, of zy hem, met
 “ alle sijne dienaers en faktoors, kunnen
 “ gevangen krijgen: en strax zullen sy
 “ verzet staen, en U E. alles kunnen ver-
 “ nemen. En met zulx te doen, kunnen
 “ U Ed. op hun voordeel zijn, en daer
 “ niet by verliezen. En al gelukte zulx
 “ qualijk, zoo zal evenwel veel daer
 “ mee gedaen zijn.

“ Wy verzoeken aen U E. dat ghy
 “ toch zorge voor dit volk draeght, om
 “ der onnosfelen zielen wille; op dat sy
 “ niet zeggen, dat men de wapenen te-
 “ gen hen aengenomen heeft: want die
 “ zulx doen, zullen door d’aenrechtters
 “ vande muitinatie (want wy die geen
 “ anderen naem weten te geven) daer
 “ toe gedwongen zijn.

“ Het is noodigh, dat ghy zonder uit-
 “ stel, datelijk zulx by der hant neemt,
 “ en dat zeer heimelijk: want zy siende,
 “ het openbaer te zijn, zullen terstont
 “ daer op los breken. U Ed. hebben ook
 “ te belasten, goede wacht in de buiten-
 “ fortten te houden, en in de haven van
 “ *Kandelaria*, als ook op het Reciff al-
 “ les wel te doen verzorgen.

“ Dat U Ed. strax alle de wapenen
 “ van buiten doet intrekken, en datelijk
 “ by brieven alle de heeren van de zui-
 “ ker-molens ontbieden, om met hunne
 “ bouwluiden op het Reciff te komen:
 “ als ook van de Fregesien van de *Vargea*
 “ *Garassu*, *S. Lourença*, *S. Amaro*, *Mo-*
 “ *ribeka*, *de Cabo*, *Pojuka*, en *Serinhaim*:
 “ en dat U Ed. die alle by een hebbende,
 “ hen zeer vriendelijk voorhoudt, dat
 “ ghy die daer ontboden hebt, om by
 “ U Ed. te blijven: alzo ghy verstaen
 “ hebt, dat er veel volx van *Rio Reael*
 “ vertrokken is, en hun voornemen niet
 “ weet: voorts hente verzoeken, dat zy
 “ aldaer sicheen weinigh zullen ophou-
 “ den: op dat hen van dezelve geen leet
 “ geschiede, en midlerwijle mogen ver-

horen, wat daer van zy: ook hen te
 beloven, dat zy, aldaer zijnde, om ge-
 ne schulden, noch van de *Kompagnie*,
 noch van particulieren, zullen mogen
 aengesproken worden.

Waer mede U Ed. uwen gant-
 schen staet zult verzekeren, en de per-
 zonen verplichten.

Die zelve naerftigheit zullen U Ed.
 te *Paraiba* hebben te doen: alwaer
 ghy hen in de fortten zult kunnen by
 een houden: desgelijk by die van
Porto Calvo in het fort aldaer. En als
 d’edeldom of voornaemste perzonen
 onder U E. handen zijn, dan zal deze
 opstant, zoo men dien voorheeft, gelijk
 zeker is, van geen effect en krachte zijn.

Draeght doch zorge, zonder uitstel,
 en laet gene soldaten vertrekken, tot
 dat ghy die verraderye ontdekt hebt:
 en voorziet doch wel alle uwe garni-
 soenen. Ons gevoelen is mede, dat de
 vrye Nederlanders zich in de fortten
 begeven, om in d’eerste woede niet
 dootgeslagen te worden.

Wy drie, U Ed. getrouwe onderza-
 ten, hebben nu ons gewisse voldaan.
 De remedie bestaet in het gevangen
 nemen van *Vieira*: het welk zeer be-
 hendelijk en heimelijk moet toegaen;
 dewijl hy, naer men zeidt, zeer goede
 wacht houdt. U Ed. gelieven te be-
 trachten, hoe grootelix haer aengele-
 gen leidt; dat zy niet openbaren, dit ad-
 vys en bericht van ons gekregen te
 hebben: maer zulx heimelik houden.

Wijders mogen U Ed. verzekert
 zijn, dat wy haer, by middel van brie-
 ven, van alles, dat wy te weten komen,
 zullen verwittigen. En den eenen of
 anderen dagh zullen U E. weten, wie
 deze drie getrouwe onderdanen zijn.
 Wy zouden zelfs by monde niet meer
 kunnen verklaren, als wy by dezen
 brief doen. Op een kort moet U Ed.
 daer in voorsien: want zy zeggen, dat
 op deze aenstaende feestte alles zal uit-
 breken. Wy hebben dit niet eerder te
 kennen gegeven, om dat wy het niet
 eerder geweeten hebben. U Ed. zy
 verwitticht, dat zy ook *Francisco Be-*
rengel, de schoonvader van *Vieira*, en
Antonio Kavalkanti gevangen nemen:
 als mede alle de voornaemste van de
Vargeas, en andere plaetsen.

Was ondertekent *A Verdade.*

Plus Ultra.

Hier

Hier op ontboden de Hoge Raden ter vergadering, Paulus de Linge, president van den Raet van justitie, en den Luitenant Admiraal Kornelis Lichthart, en overste lieutenant Garstman, om met den anderen te beractflaen, en te besluiten, wat hen op dien brief, inzonderheit op deberigten, tijdingen, en kuntschappen, die zy daghelix uit verscheide oorden bequamen, tot behoudenis en bescherming van Neerlants Brasil, te doen stont.

En alhoewel de schrijvers des briefs, zich niet met name wilden openbaren, en de Hoge Raden deshalven oorzaak hadden, om aen de zekerheit van hun bericht te twijffelen, zoo wiert evenwel, na zy den brief, en alle voorgaende schriftelijke en mondelijke berigten, wel overwogen hadden, by hen besloten, tot behoudenis van den staet van Neerlants Brasil, tegen alle vyantlijke attentaten en aanslagen te doen, als volgt.

Eerstelijk. Van stonden aen orde te stellen, tot het voorzien van alle forten, voor twee maanden, van meel.

Ten tweeden. Aen alle krijgsbezetting kuntschap te doen, om goede wagt te houden, en wel op hunne hoede te zijn.

Ten derden. Johan Listry, die kommandeur of bevelhebber der Brasilianen was, aente schrijven, om de Brasilianen, met hun geweer, in hunne Aldeas vaerdighen by malkanderen te houden, om op orde der Hoge Raden, datelijk tot den optoght gereet te zijn, daer het de noot zou mogen vereischen: door dien d'onzen, om hunne zwakheit, zonder hen geen volk te velde konden brengen.

Ten vierden. Aen alle kanten en oorden, tot diep in de bosschen, verspieters uit te zenden, om kuntschap en zekerheit te hebben, en daer van bericht aen de Hoge Raden te doen: of zich vyantlijke troepen daer in, en waer zy zich onthielden, en hunne sterkten, en voorts al wat by hem omging.

Ten vijfden wierdt beslooten, *Joan Fernandes Vieira*, die voorhoofd en aenrechter van den opstant berugt was, en zijne borgen, *Francisco Berlingel*, *Vieira* schoonvader, en *Bernardijn Karvalho*, op het Recif t'ont-

bieden, en behendelijk zien te krijgen, onder schijn quansuis van een tweede of nader contract of verdrag: daerhy omaenstont, en by die gelegenheit zich van den zelve te verzekeren, om den vyantlijken aanslag en toelegh, by aldien zy iet quaets zouden mogen voorhebben, daer mede te breken, en tot desselvs kennis te komen. Hier toe wiert zeker makelaer Koin, die het contract negoticeerde, zonder eenigh achterdoght gebruikt. Doch de pinxterdagen braghten daer eenigh verlet in.

Voorts wenden de Hoge Raden alle naerstigheit en middelen aen, om *Vieira*, en de perzonen van de *Vergea*, die hen aengedient waren de voornaemste hoofden en belhamels vandit verderffelijk voornemen te zijn, met list te verschalken en in handen te krijgen: naerdien zulx met geweld niet kon gedaen worden, dewijl zy zich by nacht uit hunne zuikermolens en huizen begaven, en by daegh zoo goede wagt op alle aankomsten en wegen gestelt hadden, dat zy niet bezet konden worden.

Den eenen dertighsten van Bloemaent sloegh de luitenant Hendrik Haus in de vergadering voor, en nam, neffens den luitenant admiraal Lichthart, aen, daer op toe te leggen, om *Joan Fernandes Vieira*, onder schijn van met hem aen het meirtje *Louys Bras Beserra* uit vissen te gaen, in verzekering te bekomen.

Den negenden van Zomermaent be-
quamen de Hoge Raden schrijven van
het opperhoofd Koin, uit *Rio S. Francisco*, van den eersten der zelve maent: waer by hy hen bericht zond, hoe *Kamaron* met eenigh volk over der riviere *S. Francisco* getrokken was. Waer op de Hoge Raden moghten raetpleeghen, en eenigh oorloghstuigh derwaerts zenden. Het zelfste bevestighde hy by brieven van den zeven en twintighsten der zelve maent: met byvoegen, dat hy noch niemant van 's vyants volk ontrent het fort had vernomen.

En dewijl inzonderheit alle de geruchten daer op uitliepen, dat in de *Matta van S. Laurens*, en andere afgelegte oorden, vele Bahise soldaten, en menigte van mulaten en negros zich

onthielden, om den onzen op het onverschiet te komen bespringen, zoo verzuimden de Hooge Raden niet, verscheide krijgshsbevelhebbers, in die gewesten bedreven, met parthyen af te zenden, om te vernemen wat daer van ware. Die alle, na nauw onderzoek, den Hoogen Raden verwittighden, hoe alles sich noch in de Matta bevond, als voor hene, zonder te hebben kunnen bemerken, dat aldaer eenige vergadering van krijgshsvolk of Mulaten, en diergelijk slag zoude zijn.

Bericht
van Moucheron
aen de
Hoge Raden,
van wegen
den opstant.

Den twalefden van Zomermaent bequamen de Hooge Raden van den Direkteur Moucheron schrijven van den achtsten der zelve maent: waer by hy berichte, dat hy uit *Rio S. Francisco* gewaerschouwt was, hoe *Kamaronen Henriko Dias*, met zes kompanien, bestaende in Brasilianen, Mulaten en negros, de riviere overgetrokken waren: waer door de Hooge Raden gantsch verzekert waren, dat Kamaron het op den Nederlantschen staet van Brasil gemunt had. Moucheron deed ook bericht, hoe, op het sluiten van sijnen brief, twee verscheide inwoonders in de *Alagoas*, hem hadden laten weten, dat eenigh van hun volk, aen hunne huizen geweest ware, om meel te hebben: gelijk zy ook de brieven van die twee inwoonders den Hoogen Raden toezonden, om dier inhoudt te mogen zien.

Men ontving ook bericht en kondtschap van *S. Antonio*, en meer andere plaetsen: daer men uit verscheide tekenen voor eenigen opstant, die by d'ingezetenen zou voorhanden zijn, en gesmeet wierde, bedugt was.

Toeleghe
der Hoge
Raden
om Vieira
te be-
komen.

Hier op wiert besloten en vast gestelt, of men sich van *Joan Fernandes Vieira* (die voor aenrechter van dien oproer berucht was) niet zou kunnen verzekeren: naerdien hy sich met de borgen van sijn schoonvader, *Francisko Beringel* en *Bernardino Karvalho*, op het aenschrijven van vrygelei, tot de handeling van een tweede contract, niet had willen op het Reciff begeven. Zy zonden dan den luitenant van de garde, *Jochim Denniger*, beneffens eenen troep soldaten, na de meulen van *Fernando Vieira*, met uitdrukkelijken last, om den zelve *Vieira*, en

Beringel te vatten, en gevangkelijk op het Reciff te brengen. Hy trok dan tegens den avont derwaerts, en bezette en bezingelde in der middernacht zeer stille en bedektelijk hun meulen en huizen. Hy deed met een de deuren openen, alle kamers, koffers en kasten doorzoeken; maer vond niemant: dies hy des morgens met zijnen troep weer van daer vertrok.

Des nachts daer aen keerde hy wederom na deselve meulen en huis voornoemt, en bezichtighde en bezette die andermael, doch vernam niemant. Wanneer hy een Turkschen slaef en eenige negros vroegh, waer *Vieira* zou te vinden zijn, zoo gaven die hem ten antwoord, dat *Vieira* noch *Beringel* in den tijt van drie weken in hunne huizen niet gelogeert waren geweest: maer zomtijts by dage te peerde quamen, en, na eenige orde met der haest gestelt te hebben, terstont weder op zaten en weghreden.

Deniger doorzocht ook de huizen van *Antonio Kavalkanti*, en *Antonio Bizerra*; maer trof niemant aen: en verstont uit de negros aldaer, dat zy zich mede aenige weken had schuil gehouden. Hier op trok *Deniger* weer te rug.

Dies de Hoge Raden, hoe listigh zy het werk overleiden, *Vieira*, noch sijnen schoonvader *Beringel* niet machtig konden worden.

Desgelijx wiert vervolgens Lieutenant *Haus Katner*, vendrig *Slodiniski*, de wachtmeester *Koenraet Hilt*, en meer andere, uitgezonden: doch konden noit van eenige vyants troepen in eenige quartieren verstaen, of dat eenigh volk te dier tijde in de Matta was: anders als eenige weinigen, die hun werk in de Matta te doen hadden.

Zy besloten ook, sich op den zelve nacht noch te verzekeren van sijne twee borgen voornoemt, *Francisko Beringel*, *Vieira*s schoonvader, en *Bernardino Karvalho*: desgelijx van *Sebastian Karvalho*, sijn broeder, *Luis Bras*, *Amaro Lopes*, en *Joan Pessoa*: die de voornaemste personen in de Vergea waren, daer men quaet vermoeden op had.

Voorts wiert besloten (in de buiten of verdere gewesten) de volgende personen in verzekering te nemen: als

In

In *S. Amaro*.

Antonio de Bulhous.

In *S. Antonio*.

Amador d' Arouje.

Pedro Marinho Falcao.

Antonio del Rasto.

In *Pojuka*.

Joano Kornero de Moraes.

Pater Frey Luis, en Francisco Dias del Gado.

In *Serinhaim*.

Joan d'Albuquerque, schoonzoon van *Pero Lopes de Vera*.

In *Porto Calvo*.

Rodrigues de Barros Pimentel.

In *Iguaraka*.

Joan Pimenta.

In *Itamarika*.

Pater Laurenceo d'Alkunha.

In *Rio Grande*.

Jan Leflan Navarro.

Orde, tot voorkoming der muiterye in Parai- ba ge- stelt.

Vermits nu te verwachten stont, dat dit vuur van oproer nergens heviger zou uitbersten, als in de Kapitanie van *Paraitaba*, alwaer d'inwoonders sterk waren, en hunne schulden niet zagen te boven te komen, zoo wiert goet gevonden, voor direkteur op het spoedighste derwaerts te zenden *Paulus de Linge*, en hem met een zeer breede Commissie - of last-brief te voorsien, om aldaer en in de Kapitanie van *Rio Grande* te mogen verrichten; het geen hy zou bevinden ten dienste van de Kompagnie te vereischen: gelijk hem ook die commissie des volgenden daeghs behandicht wiert: als dat hy, t'sijner eerste aankomste, hondert soldaten, beneffens toebehoorende lijftoght, uit de schepen zou lichten, en die in het fort *Margareta* leggen, met belofte van twee maent soldye op de hant: ten einde men zich datelijk in beter postuur van tegenweer moghte stellen, en den gedreighden opstant der inwoonders daer mede, zoo veel doenlijk zou zijn, tegen gaen.

En alzo het, tot bescherming en behoudenis van Nederlantsch *Brasil*, by die gelegenheit, daer d'onzen zooschaers van lijftoght voorzien waren, tegens een zoodanigen aanslag van d'ingezetenen ten hooghste dienstigh was, dat d'onzen, zoo lang het mogelijk was, meester van het vlakke veld bleven, eensdeels, om onderhout

te bekomen, en ten andere, om d'ingezetenen in vrede te behouden, om tegens d'onzen niet t'ondernemen, zoo wert goet gevonden, in *S. Laurens*, als de bequaemste plaetse, een gros of vorm van een leger te vormeren.

Legen
gevor-
meert

Om daer toe een begin te geven, wiert de luitenant *Huykquesloot*, leggende in *Iguaraka*, met vijf en dertigh man, en de luitenant *Hamel*, leggende in *Moribeka*, met een gelijk getal van mannen geordonneert derwaerts te gaen. Ook wiert besloten, Kapitein *Wiltshut*, van het *Reciff*, met vijftigh koppen derwaerts te zenden, om by voorraet aldaer te gebied: gelijk hy ook des anderen daeghs zijn orde bequam: waer na hy zich, in het gebieden van de troepen in *S. Laurens*, zou te schikken hebben.

Ten zelve einde wiert *Johan Liffry*, Kommandeur van de *Brasilianen*, by brieve belast, zelf in perzoon, zoo haest hy het eenighzins zou kunnen bybrengen, aldaer met drie hondert kloeke en welgeweerde *Brasilianen*, onder hunne eige bevelhebbers, te komen, om die tot alle voorvallen gereet te hebben.

Des namiddaghs wierden de fortificatien van *Mauristad*, en van de nabylige forten bezichtigt, en orde gegeven tot vermaking, daer het nodigh zou zijn. Op den zelve avond wiert *Johan Fernandes Vieira*, noch in zijne zuikermolen versproken: waer uit de Hoge Raden hoopten, hunnen aanslag op den zelve een goede uitgang te zullen nemen. Doch 't mislukte t'elkens. Ja *Vieira*, (zoo de fictoor van *Vieiras* zuikermolen, genoemd *S. Johan*, voor den *Notaris* Indijk, op het *Reciff*, den 21. Januar. 1647. by eede heeft verklaert,) had voor d'ontstane revolte of beroerte, wel in zes maanden noit in zijn huis op zijn bedde geslapen: maer was altijd des nachts op andere plaetsen gelogeert. Wanneer hy zich by daghe daer bevond, zoo was hy altijd op het roorentje, dat boven op zijn huis stont, geweest, om uit te zien, of'er eenigh volk na de zuikermolen quam. En als hy het zelf niet kon doen, zoo was eenigh van zijn volk daer op, om alzo de wacht te houden. En zoo haest zy slechts twee of drie mannen te voete of te peerde

peerde zaghen koomen, en onderkennen konden, wat volk het was; zoo waerschuwdn zy Vieira daer van. Waren het vele Neerlanders, zoo begaf hy zich datelijk in de naeste huizen, of in de bosschen daer by gelegen, en hield zich alzo schuil. Maer op de komste van eenen of twee, bleef hy by der hant: desgelijx als 'er Portugezen quamen. Ook had hy gewoonlijk op alle passen eenighe van zijne negros, om te zien, wat volk overal doorging: die hem daer van tijdingh braghten, om alzo niet te kunnen betrappt worden.

Den dertienden wierden *Sebastian Karvalho* en *Antonio de Bulhous* gevangen op het Reciff gebraght: maer *Joan Fernandes Vieira*, en d'andere van de *Vergea*, die zich buiten hunne huizen hielden, waren het ontkomen: want dewijl zy zich zelfs schuldigh kenden, wilden zy zich in hunne huizen niet betrouwen.

Deez *Sebastiaen Karvalho* wiert ten zelfen daghe door den *Assessor Walbeek* ondervraeght wegen d'aenflaggen, die d'ingezetenen op Neerlandisch Brasil voorhadden: waer op hy nader opening deed, en verklaerde, wie d'aenrechtters en beleiders van het eetgespan tegen onzen staet waren, in volgende woorden:

Dat hy een van de drie perzoonen was, die, eenige dagen geleden, by eenen ongetekenden brief, de Heeren Hoge Raden hadde gewaerschouwt van het voornemen van Joan Fernandes Vieira, en eenige andere in de Vergea, door een algemeinen revolte of opstant van de Portugeze ingezetenen: ten welcken einde hen sekoersn uit de Bahia, te water en te lande, zonden toegezonden worden: daer by had hy aangewezen de hulp-middelen, die d'onzen daer tegen te doen hadden, om zulx voor te komen. Dat hy de zekerheit van dezen hunnen toelegh en aenflagh vernomen had uit zeker geschrifte, ingestelt in vorm van een algemeene toestemming, conspiratie, of verbintenis, dat hem, beneven eenen brief, door eenen Portugezen knecht van Joan Fernandes Vieira toegezonden was: daer in hy belast wiert dat geschrift t'ondertekenen; zijnde toen noch alleenlijk by twee personen,

Joan Fernandes Vieira, en Louys da Kosta Sepulveda, ondertekent: waer by alle d'inwoonders beloofden de wapenen tegen desen staet aen te nemen, en den koning van Portugael met lijf en goet by te staen, tot wederkrijging van hunne afgenome landen van Brasil. Dat hy dat geschrift wel onderschreven: maer aenstonts kennisse daer af aen Fernando Vale, en noch aen een der de gedaen had. Dat hy twee of drie dagen daer na met Fernando Vale den bovengemelden ondergetekenden brief, aen de Hoge Raden door den arts Merkado had doen bestellen. Dat d'opstant algemenelyk over gantsch Neerlandisch Brasil zou zijn: en inzonderheit mee te vrezen stont, in de Kapitanie van Paraiba, daer d'ingezetenen sterk en zeer qualijk tot d'onzen genegen waren. Dat hun voornemen was, eenigh fort aen strant of daer ontrent gelegen, met een aenval onversiens te bemaghtigen, om alsdan bystant te water uyt de Bahia, en oorloghs-tuigh te mogen krijgen.

Dat zy uit de Bahia twee gallioenen of oorloghs-schepen, en drie of vier fregatten waren verwachtende.

Dat hy het geschrift van conspiratie, verbintenis of eetgespanschap, wel hadde moeten ondertekenen, uit vreze en ontzach van Joan Vieira, die de genen, die hem tegen waren, liet om den hals brengen: gelijk al eenigen wedervaren was.

Het zelfste had ook *Fernando Vale* in het ondervragen beleden.

En alzo hy wegens het graveel gantsch pijnelyk was, hebben de Hoge Raden hem, op sijn verzoek, van vordere ondervraging verschoont.

Wanneer men deze nader kennisse van het voornemen van *Joan Fernandes Vieira* en zijne t'etgespan-genoten, door *Sebastiaen Karvalho* verstaen had, wiert besloten, om andermaels een proeve te nemen, of men *Joan Vieira*, alzo zich die noch ontrent het Reciff onthield, in handen zou kunnen krijgen: als ook sijnen feitor *Mor Manuel de Sousa*, die in allen dien handel, gelijk den Hogen Raden bewust was, gebruikt wiert: en nevens hen *Antonio Bezerra*, en *Amaro Lopes*, die beide in de *Vergea* woonden. Doch die daer op uitgezonden waren, quamen des anderen daeghs onverrichter zake weder-

Sebasti-
aen Kar-
valho ge-
vangen
op het
Reciff
gebraght.

Endoor
den Asses-
sor Wal-
beek on-
dervraeght.

Zijn be-
kenis.

Toelegh
om Vi-
eira te
krijgen.
† Com-
plices.

wederom op het Reciff, en berichten dat alle die perfoonen aldaer niet te vinden waren : en daer en boven dat *Antonio* en *Manuel Kavalkanti*, *Antonio Bezerra*, *Joan Pessoa*, en *Kosmo de Krafsto*, zichten zelven dage uit de Vergea na de Matta begeven hadden.

Ten zelven dage wiert kapitein Wiltfchut belaft, de notaris *Kaspar Periera*, die het fchrift van verbinten- nis zou ingeftelt hebben, en in S. Lau- rens woonachtigh was, in verzekering te nemen.

Om noch klaerder kenniffe vanden gantschen vyandelijken aenflagh te bekomen, en te gelijk de kracht van dien, zooveel doenlijk was, te ver- zwakken, wiert befloten, aen *Antonio Kavalkanti* en *Joan Pais Kaeral* brieven van vergiffenis te zenden, of men hen, als die met vrouwen en vele kinderen bezwaert waren, van hun voornemen zou kunnen brengen, en op het Reciff krijgen.

Ten zelven dage wiert *Antonio de Bulhous* ondervraecht, die gene zwa- righeit in zijne verzekering maekte, en verklaerde, van al het werk gant- schelijk gene kenniffe te hebben.

Sebastiaen
Karval-
ho ont-
flagen.

Wanneer *Sebastiaen Karvalho* tot aenden vierden van ooghtmaent op het Reciff gevangen gehouden was, uit vermoeden van aen den opftant der ingezetenen mede fchuldigh te zijn, wiert hem op zijn verzoek by de Hoge Raden toegestaen, na fijn molen te mogen gaen, om die te doen malen : na hy hen alvorens, gelijk gezeit is, klaerlijk betoont had, dat hy een van de drie perfoonen was, die hen van het voornemen der ingezetenen by eenen heimelijken brief had gewaer- fchouwt, en bekend gemaekt, hoe d'af- gevallene hem deshalven gedreight hadden te vermoorden.

Reciff
versterkt.

Den veertienden wierden allen den ingezetenen op het Reciff, en langs de rivier- kant woonende, belaft, hunne huizen van buiten, op d'aenge- weze roying, met palliffaden toe te ma- ken, en te fluiten, op verbeurte van twee hondert gulden, die in gebreke zoude blijven. Men befloot, tot ver- fterking der krijgsbezettingen, om alle de krijgsbenden compleet of voltalligh te hebben, alle de * veilige hoeden in te trekken, om, door het verspreit leggen,

* Sauve-
gaden.
Sauve-
garde in-
getrok-
ken.

van die niet overvallen te worden. On- trent het Reciff, wiert die laft *Haus* aenbevolen, om het in 't werck te stel- len. Ten dien einde wiert Kapitein *Fallo*, die te *Serinkaim* gebood, zulx aengeschreven, en daer en boven be- laft, al het krijghsvolk van *Huna* te lichten, naerdien die plaetsen niet ver- diende, om eenigh volk deshalven in de waeghschale te stellē. Ten einde nu de krijgsbezettingen hare toegevoegh- de plaetsen, door gebrek van leef- toght, niet zouden verlaten, of in 's vy- ants handen komen te vervallen, wiert den bevelhebbers der zelve aenge- fchreven, zich vand'inwoonders, 't zy met gemoede of ongemuede, van zoo veel *Farinha* of meel te voorzien, als doenlijk zou zijn : mits de Kommisen daer van goede rekening zouden hou- den, en die moeten verantwoorden.

Haus, op verzoek van de Hoge Raden, deed, tot verstercking van Maurits- stad ver- sterkt. Maurits- stad ver- sterkt. de grachten van de vijf- hoek, en het fort *Ernestus*, door de foldaten wat uitschieten : desgelijx de wallen en borstweringen van ruigte zuiveren, op belofte van eenige ton- nen garaap daer voor aen hen tot eene vereering te geven.

Men vond ook raetzaem, om by laegh water het overkomen te belet- ten, tusschen den Driehoek, en het fort de Bruin een brantwacht te leg- gen : als noch een ander, boven de *Baretta*, welke laft den admiraal *Licht- hart* opgeleit wierdt te verzorgen.

Ook wiert befloten, gene vaertui- gen noch berken uit het Reciff te zul- len laten vertrekken, zonder van de Hoge Raden alvorens daer toe orde te hebben. Van gelijken moften ook van d'aenkomenden kennis gedaen wordē.

De Majoor van de borgerye wiert belaft, de krijghs-bevelhebbers by een t'ontbieden, om hen aen te zeggen, dat de borgerye haer gereet zou houden, om den zeventienden te monfteren. Ook wiert vast gestelt, op dien zelven dagh de foldaten op 't Reciff mede te monfteren.

Monfte-
ring der
borgery.

Ten zelven dage wierden, in plaet- se van eenige burgerlijke krijghs-bevel- hebbers, die op hun vertrek stonden, by den krijghsraet nieuwe gekoren.

Men stont *Barnardino Karvalho*, die sich schuil gehouden had, toe, te mo-
k gen

gen op het Reciff komen, om zijn onschult te doen.

Ten zelfen dage trok Paulus de Linge na Paraiba, dien, tot voorvallen- de nootzakelijkheden, vijftien hondert gulden ter hant gestelt wierden.

Den vijf vrienden schreef *Joan Pessoa*, heere van de zuiker-molen *Pantelio*, die geordonneert was, in verzekering te nemen, als kennisse van dezen opstint hebbende, en gemist was, gereet te zijn, om voor de Hooge Raden sich te komen verantwoorden, en niet als uit vreeze gevlucht te zijn. Waer op hem aengeschreven wiert, vry op het Reciff te mogen komen, om zijne onschult te doen. Het zelfste deed *Pater Laurengo Akunha* door zijnen zwager verzoeken: dat hem ook ingewillight wiert.

Des morgens, den zestienden, bequam men heimelijk bericht vaneenen pater: hoe *Andreas Vidal*, in persoon met duizent blanke koppen, boven S. Antonio, en de zuikermolen *Tapekura* zou zijn, in gezelschap van *Kamaron*, met *d'Indeos Rondelas*, en *Henrique Dias*, beneffens eene bende van gewapende zwarten.

Ten zelfen dage wierden gevangen binnen gebraght *Joan Karnero de Maris*, en *Francisko Dias del Gado*, heeren van zuiker-molens, in het gebied van *Pojuka*, die belast waren in verzekering te nemen.

Ten zelfen dage verzochten *Amador da Rouje* en *Pero Marinha Falkao*, die in het gebied van S. Antonio woonachtigh waren, en zich beide van de hant gehouden hadden, te mogen op het Reciff komen, om hun onschult te doen: dat hun toegestaan wiert.

De Hooge Raden beraetslaegden, na de berigten, die zy van tot dagh van des vyants gelegenheit bequamen, of het dienstigh zou zijn, het krijgsvolk in S. Laurens te houden, of het zelve op een andere plaetse te verleggen.

Krijgs-
volk in
Moribe-
ka geleit.

Na het bezeffen van alle gelegentheden, zoo wiert besloten, de rendezvous of by-eenkomst-plaetse te veranderen, en ons volk, en de Brasilianen, die te verwachten waren, in *Moribeka* te leggen, om van den overtocht van der riviere *Sengada* verzekert te zijn: alzoo d'onzen daer door d'ingezere-

nen ten platten lande, tot aen de kaep S. Augustijn toe, konden in plicht en onderdanigheit houden, en sich van hunne Farinha en beesten, tot onderhoud van het Reciff, dienen: daer anders de vyant, zulx voorkomende, en de riviere van *Sengada* voor henen bemachtigende, door middel van die riviere (als hy by de voorige oorlogen gedaen had) den inwoonders van het Reciff de gewesten, om de Zuid gelegen, met alle hunne gemakken en gerijven zou afsnijden.

Dienvolgens wierdt den kommandeur Wiltshut aengeschreven, zich dadelijk met zijn volk na *Moribeka* te begeven, en in de kerke te logeren, die hy tegen een overval en aenloop, zoo veel doenlijk was, zou hebben te versterken. Desgelijx wiert den schepen van Maurits-stad, die aldaer waren, aengeschreven, dat zy by finta, dat is, quotisatie, de noodige Farinha en beesten te *Moribeka* zouden willen bestellen.

By plakaet wiert allen vrye luiden, Inwoon-
ders in de
wapenen
gebraght woonachtigh in de gewesten van *Serinhaim*, *Pojuka*, S. Antonio, en *Moribeka*, van wat landaert of staet die zouden mogen zijn, belast, zonder uitsfel, en zoo haest des doenlijk was, te paert of te voet, met zoodanige wapenen als zy konden uitmaken, zich na S. Antonio te vervoegen, en aldaer te laten inschrijven, en onderstellen, onder Kaspar van der Ley, kolonel, en Johan Hek, lieutenant kolonel van de krijgsvrye-luiden ten platten lande, en schepen van S. Antonio en Serinhaim, om hen, onder't gebied van die hoofden, tot bescherming van onzelanden, te laten gebruiken. Vermits nu vele van dien de middelen niet hadden, als soldaten dienst doende, zich zelfs t'onderhouden, zoo genoten zy onderwijle vry rantsoen van kost, als soldaten.

Voorts namen Ley en Hek aen, ieder in zijn gebied, vijftien hondert *Alquera*, of mudden Farinha, ten behoeve van onze krijgsbezetting, te verschaffen; mits hen daer voor de betaling promptelijk in gelde geschieden zou.

Ten zelfen dage antwoorde *Antonio Kavalkanti*, die zijn pardon of vergiffenis toegezonden was, by brieven aen de Hoge Raden, by hem, noch by d'andere

dere inwoonders van de Vergea niets tegen onzen staet voorgenomen te wesen; maer hun verloop geschiet te zijn, uit vreze van in hechtenis, op de quade geruchten van hunne vyanden, door d'onsen gestelt te zullen worden. Waer op de Hooge Raden hem aenschreven: by aldien hy zich onschuldig kende, dat hy sich op sijne Fazenda en zuikermolen zou begeven: waer door hem zijn vorigh geloof en aensien wederom zou geworden.

Dewijl nu buiten twijffel onze Brasilianen door Kamaron verzocht zouden worden, om sich met hem te voegen, zoo wiert by de Hooge Raden beslooten, om van hunne getrouwheit verzekert te zijn, dezelve door *Listry*, hun opperhoofd, te zullen zoeken te bepraten, om hunne vrouwen en kinderen, gedurende die onrust, op het eilant *Itamarika* te brengen, onder schijn en voorgeven, dat anders, hunne mannen buiten in den oorlogh zijnde, zy lichtelijk in d'Aldeas zouden overvallen worden.

Ten zelve dage wiert door *Antonio d'Olivera* den Hoogen Raden in 't heimelijk aengedient, hoe het sekoers, den ingezetenen uit de Bahia toegebracht, in een goet getal blanken bestaen zou, onder het gebiet van den broeder van *Kavalkanti*: beneffens vier hondert Brasilianen, onder *Kamaron*, driehondert *Indeos Rodelas* uit de *Sertao*, en vijftigh Negros, onder *Henriko Dias*.

Vendrig
Sloteniski
op
kunt-
schap
uitgezonden.

Op den zestienden van Zomermaent, wiert de vaendrig van de *Guarde Sloteniski* met elf vierroers en twaalf Brasilianen op kuntchap uitgezonden, die den vier en twintighsten der zelve maent weer op het *Reçiff* quam, en het volgend verhael van zijn wedervaren aen de Hoge Raden deed.

Verhael
van zijn
verrichting.

Hy had van het *Reçiff* eerst zijnen wegh na *S. Laurens* genomen: van waer hy voorder na de *Aldea* van *Sint Michiel* gegaen was: alwaer hy zijne Brasilianen bequam. Aldus trok hy door *S. Francisco* na *Kasura*, van *Kasura* na *Geyta*, van *Geyta* door de *Matta* na *S. Sebastiaen*, alwaer hy gene ingezetenen vond, uit oorzaak zy alle gevlucht waren. Tot *S. Sebastiaen* trok hy de riviere van *Tapikura*

over, en quam alzo aen het korael van *Joan Ferdinando Vieira*: en vond in dat quartier grote roffen. De Negros van dat korael hadden last van hunne heeren, om te vluchten, zoo wanneer daer Nederlanders quamen: maer by aldien daer Portugezen quamen, hen te geven, al wat zy begeerden.

Van daer was hy na *S. Antonio* en 't kapelletje getrokken, en vond op op wegh een huis van *Joan Fernandes Vieira*: daer vijftigh of zestigh bokken, en een goet getal hoenderen en hout voor de zieken bewaert wierden, die onder de muitelingen of volk van de *Bahia* moghten komen. Hy wiert aldaer gewaerschouwt, van sich niet bloot te begeven: en quam beright, dat hy in 't korael van de *Patres* van *S. Bento* cenigh volk zou vinden. Maer aldaer komende, vond hy de Portugefen en Negros gevlucht te zijn.

Van daer trok hy na het huis van *Miguel Fernandes*, die al over drie maenden van *Joan Fernandes Vieira* last gehad had, om het volk, van de *Bahia* komende, met *Farinha* te verzorgen. Deez *Miguel Fernandes* had van daer de *Farinha* hoger na het korael van *Pedro d'Akunha* gezonden: alwaer sich d'opgestane ingezetenen onthielden, bestaende in twee compagnien, volgens bekendmaking van zekeren neger, die *Sloteniski* mee op het *Reçiff* braght. Deez *Miguel* had ook toen de beesten uit *Rio Grande* verwaght, die *Joan Fernandes Vieira* ten dien einde van daer ontboden had.

By het korael van *Don Pedro d'Akunha* had sich de *Mulaet* bevonden, die kapitein *Waldek* doorschoten had: als ook twee Nederlanders, die eenen neerlaegh gedaen, en geen pardon bekomen hadden. *Joan Fernandes Vieira* had dien versproken, om *St. Jans* dagh by hem af te waghten.

Van daer was *Sloteniski* recht toe na *Una*, en van daer na *S. Luis* gegaen: alwaer hy niemand als den *Pater* vond, en keerde van daer weer na het *Reçiff*.

Den zeventienden van Zomermaent wiert by de Hooge Raden, met goet vinden van de Raden van Justitie, tot slissing en nederlegging van d'ontstane onruste, by plakaet een algemeen

Plakaet
van pardonafgekundigt.

pardon of vergiffenis, voor alle d'uitgewekene ingezetenen van Neerlants Brasil af-gekundigt: uitgezondert voor d'aenrechters en belhamels van den opstant en beroerte. Dit plakaet luide aldus:

“**D**E Hooge en geheime Raden in Brasil doen te weten. Dewijl wy, tot ons groot leet wezen, bevinden, dat verscheide ingezetenen van dezen staet, door zommige oproerige en onrustige perzoonen, zoo wijt opgemackt en vervoert zijn, dat zy hunne Fazendas, ja vrouwen en kinderen verlatende, zich in de Matra begeven, door vrees, dat d'aenrechters van den opstant uitgeven, dat de Moradores, ten platten lande blijvende zitten, door ons en onze soldaten zouden worden overvallen, uitgeplondert en vermoort: Zoo is 't, dat wy daer tegen willende voorzien, en de goede ingezetenen in welvarentheit by de bezitting van hunne haven en goederen behouden, goetvinden, hier mede alomme door ons gantsch gebiet te notificeren en bekend te maken, dat wy alle d'ingezetenen ten platten lande tegen zoodanige oproerige en schadelijke perzoonen, in onze bescherming nemen: belovende dezelve, na onze uitterste vermogen, voor allen geweld en overlast te beschermen en verdedigen.

En om de genen, die zich alreets geabsenteert hebben, wederom te recht te brengen, en hun geheel verderf en ondergang voor te komen, zoo beloven wy aen allen den genen, die zich binnen de vijf dagen, na verkundiging dezès, alhier op het Reciff zullen komen te vertoonen en aengeven, zelfs ook, die in dezen dele iets tegen dezen staet zouden hebben mogen begaan, en sich van de gerevolteerden zullen separeren, en als vore tot gehoorzame onderdanen instellen, (uitgezondert d'autheurs van deze conspiratie) volkomen sauvegarde en pardon, en dat zy hare landen en Fazendas in volle vryheit als voren zullen gebruiken; mits den eet van getroutheit op een nieu aen onskomen doen: daer ter contrarie wy alle de genen, die haer by de voornoemde oproerigen en gerevolteerden zullen blijven houden, en dit ons par-

don niet aennemen, en alle de genen, den zelve in eenigerhande maniere zullen komen assistentie doen, als vyanden van dezen staet verklaren, lijf en goet verbeurt te hebben, en dat wy hare perzoonen en goederen, te vuur en te zwaert zullen vervolgen, &c.

Het wierdt noch dien zelve avond in de Portugese tale na St. Antonio en na de Vergea gezonden, om des volgenden uchtens bekend gemackt te worden. Desgelijx wierden des anderen daeghs verscheide plakaten van pardon aen de Patres gegeven, om die in de kerken af te kundigen, en aen de kerkdeuren aen te slaen.

Den achtienden van Zomer-maent wierdt de noodige krijghstuigh na het fort Keulen, in Rio Grande gezonden, en den bezettingen aengemaent, om wel op hunne hoede te zijn.

By die gelegenheit wierden ook de plakaten van pardon den schout Johannes Hoekx, toegezonden, om die aldaer te verkundigen, ten einde die kapitanie in ruste mochte blijven.

Voorts wiert ook *Antonio Parau-ba*, Regidoor van de Brasilianen dier kapitanie, aengemaent, dat hy sijne onderhebbende Brasilianen met geweer zoude vaerdigh houden, om dienst te mogen doen, daer het de noot zoude vereiffchen, alzo nu licht gelegenheit zoude kunnen voorvallen, daer hy proeve van zijne vroomheit aen de Kompagnie zoude kunnen betoonen.

Den een en twintighsten van Zomer-maent kregen de Hooge Raden uit twee ingezetenen van *Porto Kalvo* bericht, die den zelve morgen met een schuit aen het Reciff gelant waren: hoe *Kamaron* met sijne Brasilianen, en *Hendrik Dias* met sijne geweerde negros, bestaende beider troepen in zeven compagnien, in d'Alagoas, in de zuikermolen Velho, zich neergeflaggen hadden: en daer na in meerder aental, tot vier of vijf duizent toe, *Rio S. Francisco*, boven in de Matra, al heimelijk gepasseert waren, en zich als openbare vyanden getoont hadden. Hier mede wiert het voornemen en de toelegh der Portugesen openbaer.

Voorts had het opperhoofd in *Por-*

to *Kalvo* sich tegens hunne aenkomste versterkt, die ook bescheit over lant na het Reciff daer van gezonden had.

Opstant
in Pojuka.

D'eerste openbare daden van opstant, lieten zich in het gebiet van *Poujka* zien. En alzoo ons garnisoen aldaer slechts in dertigh man bestont, onder gebiet van den luitenant Jakob Flemming, en te zwak tot tegenstant was, zoo wiert hy door de Hoge Raden gelast, zich na S. Antonio te begeven, om gezamentlijk des te bestandiger tot tegenweer te zijn. Ondertusschen spanden die van *Pojuka* zamen, en overvielen twee steigerschuiten van vrye luiden, en namen d'onzen, die zy konden aentreffen, gevangen, en sloegen hen doot, behalve een matroos, die het ontquam. Voorts bedreven zy meer ongebondentheden. Hier op stelden d'ingezetenen, zoo wel van het vlek, als die ten platten lande woonden, zich onder den heer van den zuikermolen, *Tabatinga Amador d'Arrauio* tegen d'onzen openbaer in de wapenen: daer door hen de passagie, om de zuid, te lande afgesneden wiert, en het fort aen de Kaep van S. Augnstijn, bezwarelijk de riviere op zijn water bekomen konde.

Den negentienden van Zomermaent, quam voor dagh een Brasiliaen op het Reciff, die mondeling aen de Hoge Raden verhaelde: hoe hy met brieven door *Joan Blaer* van *Porto Kalvo* afgezonden was: maer die van *Pojuka* hem dien op wegh, aen de *Kamboa* ontnomen, en zijnen kameraet dootgeschoten hadden. De Hoge Raden verstonden ook uit den zelve Brasiliaen, hoe *Kamaron* zich in het gebiet van *Porto Kalvo*, met zijn volk bevond, en kapitein *Johan Blaer* in het fort was.

Hier over wiert de raet by een geropen, en by dien beraet slaeght, wat den onzen by die gelegenheit, tot bescherming van Neerlantsch Brasil, te doen stont. Voor eerst wierdt in betrachtting genomen, (nadien, volgens oordeel van alle d'onzen, en bekomen bericht der ingezetenen, die tot den neerlantsen staet genegen waren) onse bescherming daer in voornamelijk bestont, of niet dienstigh zou zijn, een gros van een leger te vormeren, om

den vyant in het velt het hoofd te bieden, op dat hy, zijnde meester ten platten lande geworden, d'ingezetenen niet t'eenmael zich zou onderwerpen: waer mede hy anders zijne macht grotelijx zou hebben kunnen stijven, en den onzen den lijftoght af snijden, die zy niet ontbeeren konden.

Men leide ook in beraet, waer uit d'onzen de soldaten zouden vinden, om dat gros des legers te maken, dewijl de krijghsbezettingen geen volk konden missen, en kapitein Wiltshur, behalve de drie hondert Brasilianen, die hy verwachte, niet meer als hondert en twintigh soldaten te Moribeka by zich had.

En alzoo de krijghs-bezetting in de Allagoas, onder Moucheron, bestaende in twee kompagnien, verstaen wierd, tot bevrijding van dat wijdstreckend gewest, weinigh te kunnen bybrengen, zoo wiert goet gevonden, dezelve in dien hoogen noot van daer te lichten, en na het Reciff te brengen; gelijk ook voor dezen besloten, en hem geordonneert was.

Doch aengezien de wegh te lande, door den opstant van die van *Pojuka*, afgesneden was, zoo wierdt een berk, die gereet lagh om te kruissen, na *Porto Francisko* gezonden, met orde, dat hy, zonder op de bagagie acht te geven, zijne compagnie daer in zou schepen, en gene gelegenheit vindende, om al het volk, dat daer was, na het Reciff te brengen; dat hy de rest, die in het vaertuigh niet kon, te lande na *Rio Francisko* zou zenden, tot versterking aldaer onder kapitein Koin, om die plaetse des te beter te mogen verdedigen.

Voorts wierdt, na rijpen overlegh, besloten, dat kapitein *Fallo* met de krijghs-bezetting uit Serinhaim na S. Antonio zou overkomen, ten einde d'onzen sich aldaer, na gelegenheit, van hem zou mogen dienen: want naerdien *Kamaron* zich in *Porto Kalvo* bevond, zoo zou onze krijghs-bezetting in Serinhaim tegen die niet kunnen uithouden: behalven dat de zelve te lande in gelegen was.

Ten zelve dage wierden dertigh of veertigh vrye luiden in dienst aengenomen, en tot versterking na het eiland *Itamarika* gezonden, onder ka-

Itamari-
ka met
krijgsvolk
versterkt.

pitain *Pieter Seulijn*, heer van de zuikermolen *Harlem*; dewijl dit eiland van zeer groot belang geoordeelt wiert, en de beide compagnien, d'een in het fort Oranje, en d'andere in de stad Schop leggende, ongemeen zwak waren. Ook konden de vrye ingezetenen van *Itamarika* niet meer als een compagnie uitmaken.

Onge-
braghe
Portuge-
zen on-
dervraegt

Ten zelven dage wierden Bas en vander Voorde, Raden van Justitie, gestelt, om den Notaris *Kaspar Pereira*, die beticht wierdt, het geschrift van conspiratie, of eet-gespan, gemaakt te hebben, t'ondervragen: als ook *Joan Kariero*, de *Maris*, en *Francisko Dias Delgado*, heeren van zuiker-molens, en beide uit het gebied van *Pojuka*: als mede *Sebastiano Karvalho*, om de gelegenheit van dit aengevangen eetgespan, en desselfs voornemen nader uit hen te verstaen.

Belijde-
nis van
Karval-
ho.

Karvalho dan verklaerde op nieuw, ten huize van den oversten lieutenant Haus, wegens den opstant en muiterye der Portugesen, het volgende.

Eenige dagen verleden, zonder den juistten dagh onthouden te hebben, was t'zijnen huize een Portugese knecht, hem onbekent, gekomen, uit den naem en van wegen *Joan Fernando Vieira*, met een byzonderen brief aen hem: daer by *Johan Vieira* hem belaste te tekenen zeker nevens gaende geschrift, in vorm van eene gemene toestemming: daer by alle d'inwoonders beloofden tegens dezen staet de wapenen aen te nemen: zoo wanneer hen eenigh sekoers uit de Bahia wierde toegezonden: welk geschrift alleenlijk toen noch by *Joan Fernando Vieira*, en *Louys da Costa Sepulveda* getekent was: maer was, na allen schijn, om by d'inwoonders getekent te werden, omgedragen. Het schrift of de letter was hem t'eenemael onbekent: wist ook niet, wie het zelve had ingestelt. *Sebastiaen Karvalho* weigerde op dien last en schrijven van *Joan Fernandes Vieira*, dat geschrift, te tekenen, en zond den byzonderen brief, met het ander bygevoegt schrift, aen *Joan Fernandes Vieira* te rugge, zonder hem anders als mondeling door den zelven jongen sijne weigeringaente zeggen.

Karvalho deze zake by sich zelven

overwegende, bootschapte terstont den zelven avont aen *Fernando Vale*, dat hy hem des morgens op de bergen *Garapes* wilde laten vinden, om hem mondeling te spreken: het welk ook geschiede.

Zy vonden beide raetzaem, de Heeren Hoge Raden door eenen ongetekenden brief daer van te verwittigen. Deez brief, die tot tekening *Plus ultra* had, wierd door *Vale* ingestelt, en een of twee dagen daer na in de Pont-stræet, in een bakkers huis, aen *Karvalho* te lezen gegeven, en voorts aen den arts *Abraham Markado* behandicht, om aen de Hoge Raden te bestellen.

Voorts bequamen de Hoge Raden den twintighsten van Zomermaent, schrijven van *Ley en Hek*, uit S. Antonio: waer by die verwittighden, hoe de gantsche *Fregezie* in opstant was, en zestien of achteen Nederlanders gevangen gehouden werden. Dat zy tot bescherming tegen die van *Pojuka* de kerke gesterkt, en eenigen bystant van het *Reçiff* verwaghteden, om alsdan die van *Pojuka* aente tasten.

Opstant
in St. An-
tonio.

Na dan de Hoge Raden dit schrijven en bescheit in beraet genomen, en overleide hadden, dat zy om de Noord, in de Kapitanie van *Paraiba* en *Rio Grande*, weinigh opstants te verwaghten hadden, zoo lang onze vloot onder het Roo Lant bleef gezet leggen, zoo wiert den twintighsten van Zomermaent besloten, om die van *Pojuka* tot reden te brengen, en, met hen op het spoedighste te straffen, d'ingezetenen van d'andere lantstreken in toom te houden, om dergelyk niet t'ondernemen, den overste luitenant Haus in perzoon met hondert mannen uit alle de Compagnien des morgens na *Moribeka* te zenden, om het volk onder kapitein Wiltfschut, en de Brazilianen, die aldaer waren, by hem te voegen, en zoo na S. Antonio, te komen, om van daer met gemeender maght recht toe na *Pojuka* te gaen, en desselfs ingezetenen onder gehoorzaamheit te brengen: alzoo anders alle onze guarnisoenen om de Zuid van d'onzen op het *Reçiff* zouden afgesneden zijn geworden.

Haus na
Pojuka
gezonden.

Wel geluckte Haus deze velt-
roght, d'afval-
ligen.

toght: want hy floegh d'afvalligen in den vlucht, en nam die plaetse en het klooster wederom in, en overweldigde de passien, die d'afvalligen bezet hadden.

Haus verlosste aldaer ook veertigh van onze gevangenen, die de muittingen hier en daer opgehaelt, en in't klooster in yzeren gesmeten hadden.

Maer dewijl *Kamaron* met zijne troepen tegen hem in aankomste was, zoo verzoght hy bystant van de Hoge Raden, om meester in het velt te mogen blijven: hoewel de Hoge Raden, vermits hunne zwakke bezettinge op het Reciff, *Haus* genen bystant konden toezenden, zoo lang zy de sekoersen uit het vaderlant niet kregen.

Biddagh. Den een en twintighsten wiert by de Hooge Raden goet gevonden, by die gelegenheit, een algemeene biddagh over gantsch Nederlantsch Brasil uit te schrijven, tegen den acht en twintighsten te houden, om God Almachtigh van gantscher herten te loven en te danken, voor alle de groote en onverdiende weldaden, aen hen allen be- toont en bewesen, en inzonderheit, het hem belieft had, den verrader- schen aenslagh, waer mede hunne vy- anden bedacht waren plotselijk en on- yerfiens hen allen te gelijk te overval- len en vermeesteren, tijdelijck t'ont- decken en aen den dagh te brengen.

Hoe de Portuge- sen hun- ne Con- spiratie hadden aengeleit. Het schijnt de Portugesen hunne conspiratie en verbintenis zoodanigh hadden aengeleit, dat zy in verscheide oorden op Pinxteren bruilofs- feesten zouden houden, met tournoy- spelen en andere actien en handelingen van vreughde- bedrijven: op welke feesten d'aenlienelijkste, zoo krijghs- als bur- gerlijke- perfoonen, van de Nederlant- sche natie zouden werden genodight, die zy alsdan, na gedane onthaling, zouden vermoort, en voorts op alle plaetsen aengevallen hebben, meinen- de, als de voornaemsten en hoofden van kant zouden zijn, geen tegenstant te zullen kunnen geschieden: want men zeidt zy hunnen aenslagh en toe- legh zochten uit te werken op de wij- ze van de Siciliaense Vesperen, Parijse Bruiloft, of van eenige andere bruilof- ten in andere koninkrijken gehouden. Maer hen wiert voor dien tijt de gele- gentheit benomen, om zoo gruwelij-

ken voornemen in't werk te leggen: zulx sy het zelve tot S. Jansdagh heb- ben opgeschort, als wanneer de sche- pen uit de haven van het Reciff zou- den vertrokken zijn.

Ook was den Portugesen wel be- wust, dat de magazijnen van krijgstuig zeer sober toen verzien waren: want in eenige jaren was uit het vaderlandt herwaerts geen bussckruit gezonden: desgelijx dat de levens- middelen me- de niet lang zouden kunnen strekken, zoo haest het lant voor d'onzen geslo- ten zou zijn, en daer uit geen toevoer wierde gedaen.

De schepen lagen te dier tijde gela- den en zeilrede, en waren al na het Roo Lant vertrokken: zulx maer twee schepen in de haven van het Reciff bleven leggen.

Dies het schijnt, der Portugesen ver- trouwen geweest te zijn, by die zwak- heit en slechte toestand van des Kom- pagnies zaken in Brasil, alles sonder te- genstant gelijk t'overloopen, en sich van Nederlants Brasil met eenen slagh t'effens meester te maken.

S. Jansdagh daer na gekomen zijnde, was, door d'ondekking van het ver- raet, hun toeleg en aenslagh vruchte- loos, en wiert toenby d'onzen daer op alles ten oorlogh toegerust.

En alhoewel de rebellen niet uit den naem des konings, maer met den titel van Goddelijke Vrijheit, uit- kreten, deze revolte en opstant te heb- ben aengevangen, zoo magh men zich nochtans wel vastelijk inbeeldden, dat deze revolte en opstant van de Portugese ingezetenen, niet alleen met kennisse van den koning van Por- tugael, of die van de Bahia geschiet is; maer dezelve door zijne opruijng en beleid veroorzaekt is: naerdien niet te vermoeden was, dat *Kamaron*, *Hen- rique Dias*, en andere hoofden, zich buiten sijn consent, verlosen toestaen met wapenen in deze landen zouden begeven, en den onzen opentlijk den oorlogh aengedaen hebben.

Ook getuyght *Moucheron*, in een Portugese commissie- of bevel- brief gezien en gelezen te hebben: dat die opstant en oorlogh ter eere Godts, voortbreiding van de Roomse Catho- lijke Godsdienst, ten dienst van hun- nen koning, en tot hunner aller vryheit ge-

geschiede. Jahy had ook uit de mont van verscheide Portugese inwoonders hooren zeggen, dat, zoo hun aenflagh van het lant in te nemen, en d'onzen daer uit te jagen, mislukte, zy alsdan van meininge waren, alles te verwoeften en verbranden, ten einde d'onzen gene vruchten noch profijten meer van de landen zouden hebben te trekken. Dan wilden zy met vrouw en kinderen nade Bahia trekken, en daer, of op andere plaetsen, daer gene Nederlanders of Joden waren, gaen wonen: alzooy zy geensints onder de regeering van de compagnie sich stellen of onderwerpen wilden.

Eenigen acht nemende op den zwakken staet, daer in dat rijk toen stont, en daer in de koning noch zoo nieuws bevesticht was, oordeelden, dat de koning de hant aen deze muiterye niet zou gehouden, noch daer van geweten hebben. Maer namaels is anders gebleken.

Brief van
de muiten-
lingen
aen de
Hoge Ra-
den.

Den 22. bequamen de Hoge Raden eenen brief, by *Joan Fernandes Vieira, Antonio Kavalkanti, Joan Pessoa, Manuel Kavalkanti, Antonio Bezerra*, en *Kosmo de Krasfo Pasos*, geschreven, waer by zy hen te verstaen gaven, hoe zy een lange wijle onder hunne regeering, op d'aenklachte der Joden van verraet voort te hebben, groten overlast geleden hadden, en nu op nieuw door de Joden bericht waren geworden, dat men hen uit hunne Fazendas en goederen wilde stooten, om die aen Nederlanders te geven, die ten dieneinde alrede ontboden waren. Dies verzoghten zy, dat de tijt van vijf dagen in het pardon gemelt, alzooy die te kort was, moght verlenght worden: en het pardon zoo algemeenlyk moght zijn, dat niemant daer wierden uitgelaten. Of anders getuighden zy voor Godt en alle Katholijke Prinsen, aen de rampen, die daer uit zouden mogen ontstaen, niet schuldigh te willen zijn.

Wat de
Hoge Ra-
den daer
over be-
traetlaen.

Des morgens, den drie en twintighsten, vergaderden de Hoge Raden wederom, om te beraetslagen, wat hen op dien ontfangenen brief te doen stont. Na lange en breede discoursen over de gelegenheit van onzen staet, en het vyantlijk voornemen der zelve perzonen, wierden de stemmen, in

omvrage gebraght zijnde, zeer verscheide bevonden. Eenigen verstonden, datmen, om oorlogh voort te komen, in zoodanigen gevaer van tijden, daer d'onzen zich zoo zwak van krijgsvolk, en onvoorzien van lijftoght en krijgstuigh bevonden, een generael pardon behoorde te geven, zonder iemand uit te zonderen: Anderen, datmen op eenen brief, die zoo veele kennelijke onwaerheden begreep, niet behoorde te herschrijven. En andere wederom anders. Eindelijk, alzooy de Hoge Raden, geduurende de vergadering, schrijven van den Heer overste lieutenant *Hans* uit S. Antonio bequamen, hoe hy zich gereet vond, om des volgenden daeghs die van Pojuka aen te tasten, met hope van zege te bevechten, en den onzen aen den uitslagh van dien veltoght by dien toestant van zake ten alderhooghten gelegen was, zoo wiert eenparigh besloten het antwoorden op dien brief, tot des volgenden daeghs, op te schorten, ten einde de Hoge Raden altoorens zouden mogen verstaen, hoe het met die van Pojuka zou afgeloopen zijn, en zich alsdan daer na te reguleren.

Den acht en twintighsten van Zomermaent quam Moucheron, met de twee compagnien, die in de Allagoas in bezetting gelegen hadden, op het Reciff te landen. Men besloot zijne compagnie in de Vijf hoek te leggen, en hem over dat fort, als van grooter belang, te laten gebieden: en d'andere compagnie van kapitein Willem Lambertsz. in het fort Ernestus te leggen.

By brieven van den vijf en twintighsten berichte het Opperhoofd in Paraiaba, Paulus de Linge, hoe d'ingezetenen, tot meerder verbintenisse van getrouwheit tot onzen staet, aanboden een nieuwen eet te doen: ook dat zich nocht gene beginselen van oproer aldaer lieten aenzien.

Jakob Daffine, heer van de zuikermolen *Supapema*, die met eenigh volk, door de Hoge Raden op kuntschap uitgezonden was, deed den dertighsten van Zomermaent aen hen verslag: hoe zy op verscheide zuikermolens geweest waren, en verscheide kleine troepen gevonden hadden, die ontrent de twee hondert koppen zouden mo-
gen

Moucheron komt op het Reciff.

Tijding uit Paraiaba.

gen uitmaken, bestaende in Blanken, Mulaten en Negros: waer by voor hoofden en kapiteinen waeren *Amador d'Araouje*, *Antonio de Kraslo*, en zeker *Taborda* en *Hendrik Dias* uit de Bahia.

Antonio
d'Olivei-
ra over
den eet-
gespan
onder-
vraeght.

Den 29. van Zomermaent wierdt door last van de Hoge Raden, *Antonio d'Oliveira*, by *Balthasar van de Voorde* tzijsen huize, over den eetgespan der Portugezen, tegen onzen staet, ondervraeght. Die verklaerde, hoe hy in het begin van Zomermaent zichten huize van *Sebastiaen de Karvalho* had bevonden, in gezelschap van *Francisco d'Olivera*, *Bernardijn Karvalho* en *Sebastiaen de Karvalho* voornoemt, alwaer zeker Portugees, wel bekend van name, by hem quam, die hem een byzondren besloten brief, aen hem en d'andere perzonen voornoemt houdende, met noch een ongefloten geschrift behandighde: welk hy nam te lezen. Maer wanneer hy den inhoud zoodanigh bevond, dat daer by d'ondergetekende perzoonen beloofden, zich te kennen en verklaren, voor getrouwe onderdanen van den koning van Portugael: en alreets, by *Joan Ferdinando Vieira*, *Francisco Beringel*, *Anthony da Silva*, en andere meer, die hy niet wilde lezen, ondertekent te zijn, gaf hy den byzonderen brief weder, en weigerde dien te tekenen, en zeide tot zijnen zoon. *Dat hy liever de hant behoorde te laten afhouden, eer het zelve geschrift te tekenen.* Hier op ging hy terstont wegh na zijn huis: gelijk ook niemant van hun lieden op diendagh tekende. Voorts verklaerde deez *Olivera* het geschrift noch de hant te kennen.

Hy deze zake by zich zelve overdenkende, wiert te rade den aenslagh aen den dagh te brengen: gelijk hy ook een of twee dagen daerna den zelve, aen *Mattijs Reex* bekend maekte, om de Hoge Raden daer van te waerschouwen, en zijn eedt en plicht te betrachten. Voorts was dit geschrift, volgens de verklaring van *Olivera*, by hondert en meerder inwoonders ondertekent.

Digos
Lopes
Leyte
onder-
vraeght.

Den dertighsten van Zomermaent, wert zeker *Digos Lopes Leyte*, dien de Brasilianen gevangen binnen gebraght hadden, by *Bullestrate*, *Dortmont* en andere krijgshelpehebbers on-

dervraeght. Deez verklaerde, hoe d'inwoonders van Brasil, om het verraet te beginnen, een brief aen den Gouverneur *Antonio Telles da Silva* geschreven hadden, om bystant van hem te hebben: zoo niet, dat zy dien aen de Kroone van Spanje verzoeken zouden: en by zoo verre die ook weigerigh was, den zelve aen den Turk zouden doen verzoeken: alzo zy die quade tractamenten der Hollanders niet langer verdragen konden.

Daer en tegen had hy ook daghelix veel schelden op *Joan Ferdinando Vieira* gehoort: en dat hy de galge waerdigh ware, alzo hy dat verraet tot geen ander inzicht gesticht had, als alleenlijk, om dat hy de grote schulden aen de Kompagnie en kooplieden niet betalen kon.

De hooge Raden vonden den dertighsten van Zomermaent goet, twaelf Soldaten en acht Brasilianen na S. Laurens te zenden, om eenen parthye *farinha* in te halen, die des anderen daeghs morgens ontrent S. Laurens geslagen wierden, waer van eenige ontkomen waren. Ten zelve daghe bequamen de Hoge Raden tijding, hoe eenige quaetwillige ontrent *Iguarassu* zich hadden opgemaect, en de wapenen aengenomen.

In het laest van Zomer, en begin van Hooimaent, voer men voort, met het afsnijden van Mauritsstad, door eenen borstweer: waer toe de Negros van d'ingezetenen van 't Regiss en Mauritsstad gebruikt wierden. De luitenant admiraal Lichthart had het opzicht, ten einde alles op het spoedighste, na het bestek van den ingenieur, moght volmaect worden. Ten zelve dage bequam men tijding, hoe *Joan Laurengo Frances* en *Joan Dias Leite*, ingezetenen in 't gebiet van *Igarassu*, d'ingezetenen aldaer traghten te doen opstaen. Van 't eiland *Itamarika* verwittigde kapitein *Sluyter*, hoe de Brasilianen van *d'Aldeas*, *St. Michiel* en *Nassau*, bestaende in 80. mansperzoonen, en 110. vrouwen en kinderen, om voor des vyants troepen beschermte te zijn, zich op dat eiland hadden begeven, en de Brasilianen van *d'Aldea Otta* 't zelve mee voor hadden.

Schepenen van *Goyana* en enige andere voorname Portugezen, onder dat

gebiet woonachtigh, beloofden by hun schrijven, de Kompagnie ten uiterste te zullen getrouw blijven: mits dat zy, de noot hen dringende, op het eilant *Itamarika* zich zouden mogen bergen, en aldaer bescherming genieten. Zy wierden voor hunne aanbiedingh bedankt: en hen toegestaan, dat zy, zoo de vyant ten platten lande meester wiert, zich op *Itamarika* of daer het hen beliefd, by d'onzen zouden mogen begeven.

Schepenen van *Igarasú* verwittigden by brieve van den eersten van Hooimaent de Hooge Raden: hoe *Johan Vieira* in de zuikermolen van *Gonsalvo Novo de Lira*, een plakaet aengeslagen had, dat zy datelijk doen aftrekken hadden, en den Hogen Raden toezonden. Voorts beloofden zy alle vlijt en naerstigheit te zullen doen, om d'ingezetenen in rust en stilheit te houden, zoo veel moghelijk zou zijn. Doch bemerkten wel, dat eenigen hunner tot nieuwicheden genegen waren.

Ten zelve tijde wiert door B. van den Voorde en Pieter Jansz. Bas, op orde van de Hooge Raden, de perzoon van *Ferdinando Vale* ondervraecht: die verklaerde: hoe *Sebastiaen de Karvalho* aen hem eenen brief gezonden had, daer by hy hem verzocht, zonder uitsfel des anderen daeghs morgens vroegh, zich te willen laten vinden op de bergen van de *Garapes*: alzo hy hen iets had t'openbaren: 'tgeen leven, goet, en eere betrefte, zonder 't minste woort daer van aen zijn huisvrouw, zijn broeder, of iemand anders, te laten verluiden. En hoe wel hy *Vale* lange dagen ziek aen een gezwel in zijnen hals ziek had gelegen, zoo liet hy evenwel zijn peert zadelen, en reed met eenen jongen alleen na de *Garapes*: alwaer hy *Sebastiaen Karvalho* mede met een jongen alleen vond, die hem bekend maekte, hoe hem een brief en ander geschrift toegezonden was te tekenen: daer by van eenige verraderye, tegen onzen staet aen te vangen, gesproken wiert: het welk hem noodigh docht den Heeren hoge Raden te verwittigen. Hy verzocht voort, *Fernando Vale*, alzo die Neerlandts kon, eenen brief daarvan te willen instellen, en dien aen de Hooge Raden te doen beschikken.

Eindelijk vroegh *Vale* hem, of iemand anders daer van kennis had, die zeide: zijn broeder *Bernardijn* daer van te weten, die ook raetzaem vond, 't zelve aen de Hoge Raden t'openbaren. Waer op, om alle verspieters en achterdocht t'ontvlieden, ieder weer na zijn huis reed.

Hier op stelde *Fernando Vale* een Portugesen brief in, volgens bericht by *Karvalho* aen hem gegeven, en liet dien op den dagh van de verkooping der Negros aen *Karvalho* in een bakkers huis lezen. Daer na had hy dien brief in een omslagh aen Dokter *Markado* gezonden, en hem daer by verzocht, den ingesloten brief aen de Heeren Hooge Raden op het zekerste te bestellen, zonder nochtans den inhoud van 't zelve omslagh te tekenen.

Alzo nu de Hooge Raden uit alle oorden tijding bequamen, dat men een vloot schepen uit de Bahia van de Portugesen te verwachten had, om hunne afgezondene troepen te landen, en d'opgestane Portugesen bystant te doen, zoo wert by hen besloten, vier schepen, Amsterdam, de Moriaen, Noort-hollant, en Groeningen, die by voorraet van hunne reize na het vaderlant opgehouden waren, van het Roo Lant na het Reçiff t'ontbieden, om zich van de zelve te mogen dienen. Ten dien einde wierdt den schippers van dezelve schepen wel striktelijk aengeschreven, dat zy hun uittersten vlijt zouden doen, om te mogen opkomen, en wel acht te geven, dat zy niet beneden quamen te drijven: alzo den onzen ten hooghsten daer aen gelegen was, dat zy der vyanden macht te water mochten tegen gaen, om te beletten, dat zy zich met elkanderen niet vereenighden.

Haus verwittighde by brieven van den zes en twintighsten van Zomermaent de Hooge Raden uit *Pojuka*, hoe hy eene van de voornaemste belhamels, met namen *Francko Godinho*, gevangen bekomen, en dien aen de galge, by hem en zijne complices opgerecht, doen ophangen had.

Daeghs te voore had hy voort twee hondert perzonen paspoort gerekent, die wederom binnen gekomen, en van geweer ontbloot waren.

Twee of drie van de voornaemste op-

Vier gelade schepen van het Roo Lant na het Reçiff ontboden.

oproermakers, die by name buiten het pardon gesloten waren, verzochten dat uit aller ootmoet.

Amador d'Araouje, met ontrent hondert en vijftigh man, was van daer na de *Vergea* by *Joan Fernandes Vieira* gegaen: waer over hy orde van de Hooge Raden verwachtte, of hy hem zoude volgen: alzoo hy twijfelde, of zulx niet gedaen was, om onze troepen van daer te trekken. Vorders maekte hy den Hoogen Raden bekend, alzoo hy zich met de vrouwen en kinderen van de Brasilianen by de zeven hondert koppen sterk bevond, by aldien geen lijftocht van het Reçiff gezonden wierdt, dat zy alle de beesten van die Fregeſie haest zouden op-eeten.

Hier op schreven de Hooge Raden noch dien zelven avont aen *Haus* te rug, en belasten hem daer by, dat hy de genen, die het pardon verzochten, alſchoon het van de voornaemſte waren, die den opſtant aldaer veroorzaekt hadden, pardon zoude geven, om *Amador d'Araouje* zijn volk en macht t'onttrekken.

Dat hy, na alles te *Pojuka* afgedaen was, het volk, dat aldaer boven de noodige guarniſoenen (die men tot zijn en zijner byhebbende officieren diſpoſitie en goetvinden liet) konde gemiſt worden, zoude afbrengen, om ontrent het Reçiff tegen de troepen van *Joan Fernandes Vieira* gebruikt te worden. Alwaer hy by die gelegentheit, daer de Hooge Raden in hunne magasiſijnen geen lijftocht in voorraet hadden, de koſt zoude kunnen vinden, op het geen *Johan Fernandes Vieira* en zijne complices voor het volk van de Bahia en d'opgeſtane ingezetenen hadden by een doen brengen, deſgelijx op de roſſen en beesten, die de muitelingen aldaer hadden.

Bege-
wekenen
uit de
Vergea
trekken
volk by
een.

Ondertuſſchen d'overſte Licutenant *Haus* in *Pojuka* belemmert was, om dat gewest in verzekering te ſtellen: (naerdien den onzen machtigh veel daer aen gelegen was, dat het Neerlandts Brasil niet te midden van elkanderen geſcheiden wiert; dewijl in den winter-tijt daer qualijk om de zuid te varen was,) zoo zochten de gewekenen uit de *Vergea* hunne macht by een te brengen. En om des te meerder en

grooter toeloop van d'ingezetenen te kunnen by een brengen, deden *Joan Fernandes Vieira* en *Antonio Kavalanti*, die zich als opper-hoofden van dien oorlogh tiuleerden, niet alleenlijk in de laſtſtreke van Mauritsſtad en *Iguarufu* ſchriften aen ſlaen, waer mede zy, met toezegging van prompt en vaerdigh ſekoers uit de Bahia, en quijſchelding van ſchulden, een ieder zochten in de wapenen te brengen: maer deden ook parthyen ten platten lande gaen, die, zonder aenzien van jaren, de luiden met geweld dwongen om de wapenen tegen d'onzen op te vatten: doende de weigerigen doorschieten of ophangen: welke maniere van doen by *Amador d'Araouje* in *Pojuka* mede wiert gepleeght.

Op deze wijze dan hebben de rebellen van de *Vergea*, zoo door beloften; als door dreigementen, een groot getal volks by een gekregen, zonder d'onzen zulx konden verhinderen, om dat zy alle hunne macht in *Pojuka* by een hadden.

Om die verzameling evenwel, zoo haest en zoo veel doenlijk was, te ſtorren, hebben de Hooge Raden de vrye luiden, om eenen tocht te doen, be-
willigt, en met vuurroers, die onder de
borgerye gevonden wierden, (alzoo
de magasiſijnen daer van ontbloot wa-
ren) gewapent: en de genen, die dienſt
begeerden, aengenomen: eenige ſolda-
ten uit de guarniſoenen en forten ge-
licht, en daer voor borgers in de plaetſe
geleit: niet tegenſtaende hunne zwak-
ke bezetting, en dat zy alrede zoo veel
machts, als doenlijk was, onder den
overſten *Haus*, tegen die van *Pojuka*
uitgemaakt hadden. Zy voeghden
ook hondert Brasilianen van *Paraiba*,
die na gekomen waren, onder be-
leit van kapiteyn Pieter Potti,
daer by.

De Hoge
Raden
nemen
daer te-
gen
Krijgs-
volk aen;

Hier op wiert kapitein *Johan Blaer*, en zert-
volgens zijn bericht-ſchrift, des avonts, den Blaef
den negen en twintighſten van Zomer-
maent, belaſt, met een troep van drie-
hondert koppen: (waer onder de 100.
Brasilianen van *Paraiba*, onder kapi-
tein *Pieter Potti*, die na gekomen wa-
ren,) van het Reçiff te ſcheiden, en te
lande zoo bedektelijk te trekken, dat
des vyants troepen van ſijn uittrekken

den Blaef
met
Krijgs-
volk uita

en voornemen geen kuntschap zouden kunnen bekomen. Hy was belast zoodanige orde te stellen, met embuscade oflage, op de meeste begangbare wegen te maken, dat hy eenige gevangen zou mogen in handen krijgen, om te weten, waer *Johan Fernandes Vieira* en zijne makkers, en waer het volk, uit de Bahia gekomen, en d'opgestane ingezetene zich onthielden, als ook de sterkte der zelve. Hem was byzonderlijk aenbevolen, d'ingezetenen ten platten lande, die geen tegenweerden, niet te beschadigen; maer die by hunne have en goederen, als onderdanen van onzen staet, te laten gerust en stil zitten: maer alle de genen, die hy met geweer ontmoeten zou, als vyanden aen te tasten en zien te bemachtigen. De genen, die opgestaen en geweken waren, en pardon quamen verzoeken, zou hy hun geweer afnemen, en hen na het Reçiff zenden: doch hen op wegh voor allen overlast bevrijden.

By wien
Haus be-
last wort
sich te
vereeni-
gen.

Ook ordonneerden de Hooge Raden den oversten Haus, dat hy, om dit hoofdstuk te volvoeren, zoo haest het moghelijk was, met al dat om de Zuid uit de garnisoenen kon gelicht, en zoo veel eenighsins zou kunnen vermist worden, na de Vergea zou afkomen, om hem met de troepen onder kapiteyn Blaer te vereenigen, en alzoo der rebellen maght, en de aenrechtters der oproermakers, daer die zich zouden mogen vinden, aen te tasten, en d'ontstane muiterye en gerezen opstant te dempen en stillen, en gantsch Neerlantsch Brasil wederom in rust te stellen.

Den eersten van Hooimaent wiert by de Hooge Raden in beraet geleit: of men nocheenige personen, die meest verdagt wierden, van den opstant kennis gehad te hebben, diende in hechtenis te nemen, dan of men generalijk den genen, die het verzoghten, sauvegarde zou verleenen. Hier op wier besloten, om geen meerder beroerte te veroorzaken, (naerdien te beduchten was, dat, op het in hechtenis nemen van meer personen, d'ingezetenen het platte land algemeenelyk zouden verlaten) gene perzonen meer in verzekering te nemen: maer sauvegarde te geven aen alle de genen, die de zelve begeerden.

Des avonts, den tweden van Hooimaent, bequamen de Hoge Raden tijding, van Kapitein Blaer uit *Mongi-oppe*, waer by hy berichte, dat hy zien zou, des vyants troepen aen te tasten, daer hy dezelve zou vinden.

Den derden der zelve maent, bevond hy zich met zijne troepen te *Igarusu*.

d'Overste Luitenant Haus verwittighde de Hoge Raden by brieve, van den vierden van Hooimaent, des morgens, uit St. Antonio, dat hy, om de Vergea te verzekeren, zich na *Moribeka* zoude vervoegen, om aldaer eenigh versch volk en orde te verwachten: dat hy den luitenant Flemming met eenigh garnisoen in *Pojuka* hadde gelaten, om die Fregesie in gehoorzaamheit te houden. Ook had hy een compagnie Brasilianen in St. Antonio gelaten, om dat gewest te bevrijden. Voorts bevond hy zich met de rest van het volk in de zuikermolen *Velho*, om van daer voort na *Moribeka* te vertrekken: alwaer hy d'orde der Hoge Raden zou verwachten, wat hy vorders by der hant zou nemen.

Ten zelve dage hadden d'ingezetenen van *Goyana* zich sterk op het huis van de schout *Lisbry* gemaakt, om hen tegen allen tegenval te mogen beschermen. Zy verzochten ten zelve tijde, by brieve, aen de Hooge Raden, veertigh musketten, om d'ongewapende te wapenen, die de Hooge Raden hem ook toezonden, en schreven te gelijk aen *Servaes Karpentier*, met last en bevel, by dien voorval, het zy met goede of met geweld, het geweer van de Portugeze ingezetenen in te trekken, om aldaer meester te mogen blijven: ten welken einde hy ook alle Nederlanders, zoo veel hen doenlijk was, zou zoeken by een te houden. Doch Karpentier schreef daer op van den elfden weer te rug, dat hy zien zou de Portugeze ingezetenen met goede of ongewapende: dewyl hy geene macht had, om die daer toe te kunnen dwingen.

Die van
Gojana
verster-
ken zich

Volgens schrijven van den zelve *Servaes Karpentier*, aen de Hooge Raden, van den elfden van Hooimaent des zelve jaers, was ten dien tijde in *Goyana* alles noch in rust en stilte: maer de Brasilianen, in het door-

doortrekken na het eilant *Itamarika*, hadden verscheide Portugese ingezetenen, tot hun grote misnoeging, uitgeplondert, niet tegenstaende, dat by hen ernstelijk verboden was. Doch men kon ten dien tijde, zoo veel gezagh over de Brasilianen niet hebben, alsvoorhene, naerdien hunne opperhoofden zich lieten voorstaen, op het bescheit uit het vaderlant, by de Vergadering der XIX. toegezonden, dat zy huneigen volk hadden te regeren, zonder iemant anders, als de Hoge Regering te hebben te gehoorzamen.

Nadien nu d'afgevalle of weggewekte Portugezen doorgaens hunne vrouwen en huisgezinnen in hunne huizen en fazendas, tot haer groot gerijf en gemak, en tot meer en meerder verherding in hare rebellie, lieten zitten, op betrouwen van door d'onzen niet te zullen beledight worden, zoo gaven eenige Portugese ingezetenen, die onzen staet toegedaen waren, den 3. Julii den hogen Raden te kennen, of't voor d'onzen by die gelegenheit niet geraetzaem zou zijn, alle de vrouwen en kinderen van de rebellen of opgestane Portugesen, uithare fazendas te doen vertrekken, om die na hunne mannen te jagen.

Hier op wierden de volgende wigtige redenen in consideratie en betrachtning bygebracht.

Eerstelijk, zoo wanneer d'opgestane Portugesen hun gantsche huisgezinnen by zich hadden, zy alsdan ongelijk meer lijfsocht tot hun onderhoud zouden van noden hebben: waerom zy genootzackt zouden worden, des te eerder den voorraet, dien zy van beesten en farinha hadden, op'teeten, en na andere oorden te vertrekken.

Ten tweeden, zouden zy, wanneer zy hunne vrouwen en kinderen by zich hadden, ongelijk meerder vreze hebben, om van d'onzen aengetast te werden: dewijl zy met dezelve niet wel zouden kunnen wijken.

Ten derden, zijnde met vrouwen en kinderen, en haer gevolgh belemmert, zouden zy hunne legerplaats des te bezwareliker kunnen veranderen, en zich na de voorvallen en gelegentheden moeten schikken: waerom sy zich ook des te minder zouden kunnen bedekt houden.

Ten vierden: dat de vrouwen en huisgezinnen uit hare fazendas vertrokken zijnde, die haer by d'onzen van de negers, als bedeckte verspieters, dienden, om haere alle kontschap aen te brengen, de rebellen des te minder kennisse van onze aanslagen en uitgaende troepen zouden hebben.

Na alle deze redenen wel overwogen te hebben, wiert besloten, een plakaet daer over te maken, dat aldus luidt:

Plakaet
daer over
gemaakt

DE Hooge ende Sekrete Raden „ in Brasil, uit den naem ende „ van wegen de Hoogh Mogende „ Heeren Staten Generael der Veree- „ nighde Nederlanden, Sijn Hoogheit „ den Heere Prince van Oranje, en de „ Generale Geoctroyeerde West-Indi- „ sche Compagnie, allen den genen „ die dezen zullen zien ofte hooren le- „ zen, Saluyt. Doente weten: dewijle „ vele van de gene, welke sich reets by „ de drie rebellen, *Joan Fernandes „ Vieira, Antonio Kavalkanti, en Ama- „ dor d'Araouje*, hebben vervoeght, ende „ dien volgende mede tegen desen Staet „ haer hebben opgeworpen, hare vrou- „ wen, kinderen, ofte andere familie in „ hare huysen gelaten: waerinne zy ook „ als noch zijn verblijvende; zoo ist, dat „ hare Ed. by dezen wel expresselijk zijn „ waerschouwende, dat alle vrouwen „ ende kinderen, 't zy dan dochters ofte „ zoonen, wiens mannen ofte vaders „ haer met de voorz. rebellen hebben „ vervoeght, binnen den tijt van ses da- „ gen na de publicatie deses, mede uit ha- „ re huysen ende by hare mannen ende „ vaders zullen hebben te begeven, en „ hun zonder dezelve niet laten vinden, „ om niet te vervallen in de inconve- „ nientien, gewoon uit zulke rebellyen „ en oproeren t'ontstaen. Te meer ook, „ alzo hare Ed. niet van meeninge zijn „ dezelve in hare sauvegarde te nemen, „ noch te protegeren: en zullen ook alle „ de gene, die reets brieven van sauve- „ garde van hare Ed. hebben bekomen, „ indien zy iemant van zoodanige vrou- „ wen ofte kinders, of der zelve goede- „ deren in hare huysen logeren, of elders „ op hare landeryen verstoppen of verber- „ gen, door al zulk doen, metter daet „ vervallen van hunne sauvegarde, ende „ in gelijken staet, met de voorz. vrou- „

„ wen en kinderen gestelt zijn; wel ver-
 „ staende nochtans, ten ware de voorfz.
 „ mannen en vaders binnen de voorfz.
 „ ses dagen t'haren huize weder keer-
 „ den, en van haer Ed. haer pardon qua-
 „ men te verfoeken. Aldus gedaen en
 „ geresolveert ter vergaderinge van hare
 „ Ed. de Heeren van de hooge en Secre-
 „ te Raden in Brasil.

Des jaers zestien hondert vijf en veertigh hadden zich, by voorval van der Portugesen opstant, vele Nederlanders en Portugesen: als ook ontrent de duizent Brasilianen, te weten drie hondert en negen en zestigh mannen, en de overige vrouwen en kinderen, uit verscheide *Aldeas* of dorpen van het vast land, op het eiland *Itamarika* begeven, om aldaer tegen d'opgestane Portugesen en vyants troepen verzekert te zijn.

Aengezien nu dit eiland voor onzen staet van groot belang was, zoo wiert in Hooimaent, om alle voorvallende zaken, ten dienste van de Compagnie, te beter te beleiden, Balthazar van Dormont, Raet van de Finantie, als Directeur derwaerts gezonden. Desgelijx zou hy ook over het gebiet van *Iguarusa*, als naest gelegen, het gezag hebben.

Den vijftien van Hooimaent des zelve jaers, wiert besloten, een plakaet te doen vervaerdigen, daer by de aenrechters en belhamels van de beroerte en opstant, als *Johan Fernandes Vieira*, *Antonio Kavalkanti*, en *Amador d'Araouje*, by name genoemt, en verklaert wierden, lijf en goet verbeurt te hebben, en gelt op hun lijf gestelt, voor de genen die hen levendigh of doot te leveren wisten, om zich by voorvallende gelegenheit van zodanigh plakaet te dienen.

Dit plakaet luide aldus.

Plakaet
 tegen de
 belha-
 mels der
 beroerte.

„ **D**E Hooge ende Sekrete Raden in
 „ Brasil, uit den naem ende van we-
 „ gen de Ho: Mog: Heeren Staten Ge-
 „ nerael der Vereenigde Nederlanden,
 „ Zijn Hoogheit den Heere Prince van
 „ Oranje, en de Generale Geostroyeer-
 „ de West-Indische Compagnie, allen
 „ den genen, die desen zullen zien ofte
 „ hooren lesen, Saluit: Doent te weten,
 „ dat, alzoo hare Ed. consteert ende ge-

bleken is, dat *Joan Fernandes Vieira*, „
Antonio Kavalkanti, *Amador d'A-* „
raouje, den gezworenen eet van getrou- „
 wigheit ter zijden stellende, zich zoo „
 ver hebben verlopen, dat zy, een ge- „
 ruimen tijt geleden, haer tot een con- „
 spiratie tegen onzen Staet hebben be- „
 geven, ende door de Freguesien van „
 onze conquesten, aen verscheide in- „
 woonders hare brieven hebben afge- „
 zonden, en die tot oproer en rebellie „
 aengeport, volk by een vergadert, en „
 alsnoch trachten by eente vergaderen, „
 om haer verraderlijke wapenen, tegen „
 den Staat reets aengenomen, te ver- „
 meerderen, de getrouwe ingezetenen „
 met geweld hebbengedwongen, ende „
 doen dwingen, om die met haer, ende „
 hare seditieuse factien te voegen; selfs „
 in zulker manieren, dat zy eenige van „
 de voornoemde trouwe ingezetenen „
 niet alleen met de doot hebben ge- „
 dreight: maer ook van 't leven ter doot „
 gebracht, en dezelve moordery ook „
 reets hebben begaen aen verscheide „
 persoonen van de Nederlandtse ende „
 Brasiliaense natien. Als mede dat zy „
 ter publijke plaetsen hebben geaffi- „
 geert en doen affigeren, papieren van „
 nadeeligen inhoudt voor alle ingezete- „
 nen van dezen Staet in 't generael ende „
 particulier, en dat onder hunnen naem „
 ende opgeraepden titul van gouver- „
 neurs van dezen oorlogh (of beter ge- „
 zeit, trouwloze rebellie) misbruikende „
 ook daer inne de Goddelijke Majesteit „
 ende providentie: vorders noch ver- „
 scheide andere misdaden gecommitt- „
 teert hebben: met welke zy haer ge- „
 noeghzaam zijn verklarende begaen „
 te hebben *Crimen lesae Majestatis*. „
 Soo ist, dat haer Ed: niet langer hebben „
 kunnen stil staen: maer dezelve *Joan* „
Fernandes Vieira, *Antonio Kavalkan-* „
ti, en *Amador d'Araouje*, ook willen „
 verklaren, gelijk zy die verklaren by „
 dezen, voor vyanden van dezen Staet, „
 perturbateurs van de gemeene ruste, „
 bedervers van de goede ingezetenen, „
 rebellen tegens hunne wettige over- „
 heden, vervallen van alle rechten ende „
 vryheden, verstenen van hunne goede- „
 ren, ende schenders van de hooghste „
 Majesteit: stellende niet alleen haer „
 Ed. vry ende geoorloft aen allen ende „
 een ieder, dezelve *Joan Fernandes* „
Vieira, *Antonio Kavalkanti*, ende „
Ama-

„ *Amador d' Araouje*, gevangen te nemen, of van 't leven ter doot te brengen: maer ook belovende aen den, of dien genen, welke aen de Generale geöftroueerde West-Indische Compagnie een dienst zal doen, van een van de voornoemde verraders levendigh in handen van de Justitie te leveren, een vereeringe van duizent Karolus guldens, ende aendie gene, die een der zelve het leven zal benemen, de somma van een duizent Karolus guldens, en noch daer en boven pardon en vryheit, indien de vanger ofte ombrenger eenigh delict mocht hebben begaen: daer noch by doende, indien het een slave ware, die het voorfs. werk quame uit te voeren, hy boven dien zijn vryheit zal genieten. Mede verbiedende haer Ed. wel strengelyk by dezen aen alle ingefetenen van desen Staet, van wat qualiteit, natie, of conditie die zouden mogen wezen, dat niemant sich zal vervorderen de voornoemde drie rebellen met wapenen, vivres, gelt, volk, ammonitie, raet of daet te assisteren; dat niemant haer zal herbergen, verbergen, advertentie doen, noch eenige communicatie of correspondentie met haer houden, op poene van te incurreren het selfde *Crimen laesæ Majestatis*, en voor zulke misdaders vervolgt en gestraft te werden. Aldus gedaen, &c.

Ondertusschen de Hooge Raden alle hunne macht tegen de rebellen uitmaekten, en uit alle berichten der gevangenen kuntschap kregen, dat de rebellen, boven de troepen uit de Bahia over Rio S. Francisco, te lande na hun toe getrokken, een groote vloot tot hun sekoers van daer verwachtenden, zoo besloten zy, en de Raden van den gerechte, den 29. van Zommermaent, gezanten met een berk na de Bahia, aen den gouverneur *Antonio Telles da Silva* te zenden, om aen hem te vertoonen, hoe *Kamaron* en *Hendrik Dias*, met hunne byhebbende troepen, vyantlijk in Nederlandtsch Brasil gekomen waren: zijnde zy perzoonen, die onder zijn gebied stonden. Al het welk strekte recht tegen het verdragh, tusschen zijne Majesteit, de koning van Portugael, en Hooge Mogende Heeren Staten Generael ingegaen.

Hier toe wierden by de hoge Raden gekoren Balthasar van der Voorde, Raet van Justitie, en kapitein Dirk van Hooghstraten, die toen als opperhoofd over het fort aende kaep van Sint Augustijn gebood, en den vierden van Hooimaent by de Hooge Raden van daer ontboden wiert, en aen wiens trouwheit toen by niemant getwijfelt wiert. By zijn afwezen had het gebiet over de Kaep zijn vaendrigh *Barent van Tichlenborgh*. Hen was tot Sekretaris *François Krijnen Springapel*, en tot edelluiden *Gerrit Dirksz. Laek*, *Alexander Solve*, en *Jakob Sweerts*, toegevoeght.

Als Balthasar van der Voorde en Dirk Hooghstraten.

Zy waren, volgens hun bericht-schrift, gelaft, den gouverneur voor te dragen de gelegentheit van den opstant, en van d'aenrechters, die denzelven veroorzaekt hadden: als ook van het sekoers, den rebellen over Rio S. Francisco te lande toegekomen, die onze ingezetenen voornamelijk daer ingesterkt en aangemoedigt hadden: alzoo zy zonder hoop van bystant zulk niet zouden hebben aengevangen.

Hun bericht-schrift.

Zy hadden ook na des gouverneurs voornemen te vernemen: daer benefens te begeeren en verzoeken, dat hy *Kamaron* en *Hendrik Dias*, met hun troepen uit Neerlants Brasil, en der Kompagnies landen te rugh ontbieden, en doen vertrekken zou, en daer over straffen.

Wanneer zy gene behoorlijke voldoening zouden verkrijgen, 't zy de gouverneur niet wilde verstaen tot het uitgeven van openbare plakaten, zending van eenen aenzienelijken bevelhebber, om dat volk te herroepen, of andersins, en dat voor hunluider vertrek gene effecten van zoodanige devoiren of waerschijnelijke apparentië, hen quamen te blijken, zoo zouden zy wel expresselijk protesteren over alle schaden, roven en moorden, die onze goede inwoonders, zoo Neerlanders, Portugesen, als Brasilianen, door den inval van dat vreemt volk alreets geleden hadden, en noch zouden lijden. Daer neffens zouden sy den gouverneur verklaren, zulk voor een openbare vyantschap op te zullen nemen, en hunne meesters daer van te verwittigen, om de geleden schade te

te

Hoge Raden be-sluiten gezanten na de Bahia te zenden.

te verhalen op zoodanige wijze, als zy geraden oordeelden. Voorts hadden zy te betoonen, dat d'onzen zich ontschuldigh wilden houden aen d'onheilen en rampen, die zouden komen t'onstaen uit de middelen, die d'onzen, uit de weigering van dit hun verzoek, gedwongen mochten werden, tot hunne bescherming, by der hant te nemen.

Trekken
van het
Regiff.

Komen
in de Ba-
hia.

Zy zeilden den negenden van Hooimaent, des jaers festien hondert vijf en veertigh, met het schip de gulde Ree, van de rede voor het Regiff van Pernambuko, en quamen den zeventienden in de Bahia, ontrent den middagh, te landen, en wierden door verscheide Portugese officieren binnen scheepsboort verwelkomt. Zy deden door de zelve aen den gouverneur, *Antonio Telles da Silva*, verlos, om aen lant te mogen komen, verzoeken: alzo zy, volgens last van de Heeren Hooge en geheime Raden, eenige punten aen hem voor te dragen hadden.

Worden
ten hove
gehaelt.

Den achttienden, des middaghs, wierden zy door den oversten luitenant *Andre Vidal*, kapitein *Pedro Kavalkanti*, en andere officieren, in een brigantijn van boort gehaelt, en na het paleis geleit. Na het afleggen der groetenis, en overleveren van de geloofnis-brief aen den gouverneur, zeiden d'afgezanten, dat zijne Ed. daer uit verstaen zoude, hoe zy in commissie en last hadden, eenige punten met zijne Ed. te verhandelen: die sy bereit waren terstont nader te specificeren, en van stuk tot stuk voor te stellen: of wel op zulken tijt en stonde, als zijn Ed. zoude gelieven te bepalen.

Na de gouverneur van zijne zijde ook de groetenis had afgeleit, en gelukwensching, tot welvaert en voorspoedige regeering der Heeren hooge en geheime Raden gedaen, en de geloovenis-brief overlezen had, zeide hy, wel bereit te zijn, d'artikelen hen mede gegeven, datelijk te willen aenhooren.

Maken
hun aen-
brengen
aen den
gouver-
neur be-
kent.

Waer op d'afgezonden den gouverneur mondeling voordroegen: hoe eenige Portugesen, onderdanen van de Ho: Mo: Heeren Staten Generael der vereenighde Nederlanden, uiteenige quade genegentheden, tegens hunne

gezwore trouwe, heimelijk onder hen hadden gepraktiseert en gesmeet een publijke revolte, of openbare afval en opstant in *Pernambuko* en andere plaetsen, schriften laten omdragen in de huizen van hunne getrouwe vrienden, om by hun getekent en bezworen te worden, en de wapenen by de hant hant te nemen, zoo haest hun eenigh sekoers of hulpe van buiten moght toekomen. Dat in het begin van Bloei-maent *Kamaron* en *Hendrik Dias*, met hunne Brasilianen en Negros, néf-sens andere Portugesen, gewapent in *Parnambuko* waren gevallen. Zoo haest de tijding van hunne komste bekend was, hadden *Joan Fernando Vieira*, *Antonio Kavalkanti*, *Amador d'Araouje*, en andere Portugesen, zich uit hunne huizen geablen-teert en schuil gehouden: vele inwoonders by een verzamelt, zommige met wille, en andere met geweld: openbare plakaten aengeslagen: zich intitulerende gouverneurs en bestierders van den oorlogh, wegens de vryheit: en zich verftoutende, zoo onrechtveerdigh bedrijf tegens hunne wettige overheden aen te vangen, door het sekoers van die vreemde troepen. Wel ontbraken de Ed. Heeren hooge Raden, door Gods genade, geen middelen, om hunne getrouwe dienaren en onderdanen in vrede en gerustheit te bewaren, den begonnen opstant vorder te stutten, en d'oproerigen met zoodanige strengheit te straffen, als diergelijke verdienden. Maer naerdien haer Ed. niet konden begripen, uit wiens orde of last dit volk in den tijt van vrede, gekomen was, om de quade genegentheit van deze muite-lingen te voeden en te versterken, zoo konden zy ook zwarelijk vinden, in wat voegen dezelve te bejegenen waren.

Hare Ed. en alle hare onderzaten waren gantschelijk verzekert, wegens d'Ed. geboorte van zijn Excell., zijner varene wetenschap in het stuk van staet, en oprechte correspondentie van vrede en eenigheit, die zijne Excell. altijt hadde gebruikt, dat nooit by zijne Excell. zoude worden gedooght, dat zijne onderzaten den genen te hulpe zouden komen, die zich tegens hunne overheden zouden willen opwerpen,

werpen, en inspannen. Ja, eer zou zijne Excell. alle middelen aanwenden, om zoodanige onheilen en onbehoorlijkheden te verhinderen.

Ten dien einde hadden d'Ed. Heeren hooge en geheime Raden hen afgezonden, om zijne Excell. d'overkomste van Kameron en Hendrik Dias, met hunne troepen, bekend te maken, en te verzoeken, dat zijne Excell. zoude gelieven, dat volk niet alleen te verbieden, den zelven miteelingen met hunne wapenen niet by te staen: maer zelfs ook te beveelen, uit Pernambuco en andere kapitanien te vertrekken, op dat die, hen van zoodanigh' sekours ontbloot vindende, zich tot hunnen vorigen plicht en gehoorzaamheit zouden keeren, en de bontgenooten de vrede en eenigheid mogen genieten, die by vormele contracten, tusschen zijne Majesteit van Portugael, Don Jan de vierde, en de Ho: Mo: heeren Staten Generael, gemaekt en besloten was.

Het welk haer Ed. ook schriftelijk van zijne Excell. Antonio Telles da Silva verzochten, volgens den brief van de heeren hooge Raden, die by d'afgezondenen daer op overgelevert wiert, en aldus luidt.

Brief van
de Hoge
Raden
aenden
gouverneur
Antonio
Telles.

HOe volkomen het bestant tusschen sijne Majesteit van Portugael, Don Joan de vierde, en de Ho: Mo: Heeren Staten Generael der vereenigde Nederlanden bevestigt, by hunne onderzaten van deze kapitanien, in alle artikelen en leden onderhouden is, is uwe Excell. door correspondentie, by brieven en gecommiteerden, gebleeken, en moet sulx getuigen een ieder, die of uit de Bahia, of andere plaetsen in deze kapitanien aengekomen zijn. Immers daer is niet een, die den minsten schijn van inbreuk sal doen blijken. Reciprocelyk is sulx ook altyt van sijne hooghgemelte Majesteit, en uwe Excell. voor zeker en vast gehouden.

Ook heeft men noit kunnen gelooven, dat uit desselfs naem tegens zoo formele contracten zoude werden gedooght, by iemand van hare onderdanen iets geattenteert te worden.

En hoewel eenige Portugesen, onderzaten van hare Hoog Mog., hare gezwore getrouwigheid vergetende,

tot eene publyke revolte zijn uitgebrooken, en zich met wapenen tegen dezen Staet hebben versterkt, zoo heeft Kameron en Hendrik Dias, met hunne Brasilianen en Negros, neffens andere Portugesen uit de Bahia, onverwagt, buiten licentie, zonder eenigh verzoek, tegen aller volken recht, in deze kapitanien zijn gevallen, hunne maght en wapenen met deze gerevolteerde hebbengeconjungeert, en dezen Staet een oorlogh aendoen, niet als eerlyke soldaten, na costuyme van Europa, maer als schelmen en moordenaers; zoo konnen wy echter niet gevoelen, dat dit vreemt volk, door ordre of gedoogen van hooghgemelte Majesteit, of uwe Excell. tegens ons, hare bontgenooten, dusdanigh werk zoude hebben aengevangen. God lof, ons ontbreekt gene macht, om die gerevolteerden tot hunne vorige plicht en gehoorzaamheit te brengen, het vreemt volk te verjagen, en geheellyk te verdelgen.

Nochtans, om alle de werelt te betoonen, hoe zeer wy als noch genegen blijven, de hooge aenmanninge en recommandatie van onze principalen, tot onderhouding van het bestant, tegens sijne hooghgemelte Majesteit en zijne onderzaten t'achervolgen: dat mede geweert werden de sinistre bedenkingen, die andere koningen, princen en potentaten, uit den inval van dit volk voornoemt, zouden mogen afnemen: maer volkomen blyke, dat zijne Hooghgemelte Majesteit en uwe Excell. sich van deze revolte vry houden, en bewezen werde, dezelve niet te hebben veroorzaekt, noch te willen voeden, Soo is, dat wy uit den naem en van wegen hare Ho: Mo: de Heeren Staten Generael, sijne Hoogheit den Heere Prince van Oranje, en d'Ed. Heeren bewinthebbers der Geotroyeerde Westindische Compagnie, by dezen aen uwe Excell. committeren de personen, de Heeren Balthasar vander Voorde, Raet van Justitie, en Diederik van Hooghstraten, Kapiteyn Commandeur van de fortresse aen de Cabo van S. Augustijn, met last en volkomen orde, om aen Uw Excell. deze voorschreve punten voor te dragen, en te verzoeken uit den naem als boven, dat Uw Excell. gelieve, op d'aenkomste van deze onze gecommiteerden, zonder uitstel, by openbare

plakkaten, of andere constringerende middelen, in een dagh uit de limiten van dese kapitaniente doen vertrekken, den voornoemden Kamaron, Henrique Dias, en andere hoofden, met alle den genen, die zy onder haer zijn hebbende, met alle vigueur doen straffen, en niet obedierende, dezelve verklaren voor vyanden van zijne Majesteit: alzo wy niet konnen vinden, dat hare Ho: Mo: zijn Hoogheit, de Heere Prince van Oranje, d'Ed. Heeren bewinthebberen voornoemt, in eenige andere manieren, dies aengaende, behoorlijke satisfactie kan geschieden: die wy nochtans van uwe Excell. zijn verwachtede.

Onder stont,

Uw. Exc. togedane vrienden.

Ter zijde,

Reciff den 7. Jul. 1640.

En was ondertekent,

Hendrik Hamel.

A. van Bullestraten.

P. J. Bas.

J. van Walbeek, en

Hendrik de Moucheron.

Antwoord
des gou-
verneurs
op de
monde-
linge
voorstel
der afge-
zonde-
nen.

De gouverneur antwoorde op de mondelinge voorstel der afgezondenen, noit de minste kennis van zoodanige revolte en opstant gehad te hebben, veel min door zijne orde eenigh volk, tot bystant of versterking, gezonden te hebben. Dat de Brasilianen en Negros, door last van zijne Majesteit, waren afgedankt, en dezelve, gelijk ook d'andere Portugesen, die dezen muitelingen de hant boden, zeer weinigh moften zijn, en alleenlijk zoodanige, die in de Bahia gezondicht en misdaen hadden, zijn ongenade alzo zochten t'onvluichten: gelijk ook wel eenigen uit *Pernambuko* in de *Bahia* aengekomen waren: daer over hy evenwel geen quaet vermoeden tegen de Ed. Heeren hooge Raden opgenomen had.

Hem was, zeide hy, aengenaem te verstaen, de verzeketheit, die haer Ed. betoonden, over zijne trouwe en vaste correspondentie, in het onderhouden van het bestant tusschen zijne Majesteit van Portugael en de Ho: Mo: Heeren Staten Generael besloten. Haer Ed. geliefden verzekert te zijn, dat hy

in het minste tegen het bestant niet zou doen, om zijn leven by zijne Majesteit niet in gevaer te stellen. En als hy wel zulx zou willen beginnen, dan gene Brasilianen of diergelijke middelen behoefde te gebruiken: dewijl hem andere en zekerder niet ontbraken: Maer hy had echter tot zulx noit gedachten genomen: niet tegenstaende hem wel redenen by de Nederlanders waren gegeven: alzo zy by dit bestant een schip, uit Portugael komende, op zijne havens hadden veroverd, en na het Reciff van *Pernambuko* gezonden. Doch de Portugesen hadden door hunne kloekheit, de Nederlanders vermeestert, en in de *Bahia* gebracht, zonder tegens hen eenige straffe gevolgt was.

Hy was ook wel van hun waengelooove en quade achterdocht verzekert, die de hooge Raden tegen hem hadden; alzo zy moghelijk nu wederom, als voor dezen, hunne gemaghtighden gezonden hadden, meest uit inzicht, om zijn macht, en het geen daer mocht omgaen, te vernemen.

Doch hy zoude zijne raet doen vergaderen, den brief onderzoeken, doorlezen, daer op nader antwoorden, en, volgens verzoek van de Heeren hooge Raden, hen op 't spoedigst afvaerdigen.

Hier mede rees de gouverneur uit zijnen stoel op: en namen d'afgezondenen hun afscheit, en voeren na boort.

Den negentienden, des morgens, wierden d'afgezondenen door een luitenant van boort gehaelt, en ten huize van den oversten luitenant, *Pedro Kora de Gama*, gebracht, die hen, neffens *Andre Vidal*, en *Poulo de Kunha*, des middaghs op de maeltijt onthaelde.

Tegens den avont wierden d'afgezondenen na het paleis geleit: alwaer hen door den sekretaris van den gouverneur wiert aengedient, een weinig gedults te willen hebben: zijn Excell. was bezigh, met de brieven t'eindigen.

Na eenigh wachten, wierden d'afgezondenen by den gouverneur geleit, die hen mondeling het volgende voordroegh.

Den inhoud van den brief, by d'Ed. Heeren

Heeren hooge engeheime Raden aen hem geschreven, te hebben verstaen, en bevonden over een te komen met den voorstel, aen hem by d'afgezondenen, daeghs te vore mondeling gedaen, daer in hy inzonderheit twee punten bemerkte.

Het eerste was haer Ed. verzekertheit, die de hooge Raden verklaerden te hebben, wegens zijne bewezen correspondentie, tot onderhouding van het bestant, tusschen zijne Majesteit van Portugael, en de Ho: Mo: heeren Staten Generael, gemaakt: en haer Ed. vast betrouwen, dat hy geensints die aengevange revolte en opstant veroorzaekt, noch d'opgestanen met eenigh volk versterkt had: het welk hem ten hooghsten aengenaem was te hooren. Dies verzocht hy, dat de Heeren hooge Raden daer van altijd geliefden verzekert te blijven: want by hem noit geen inbreuk tegens het bestant zou geschieden, noch ook in gedachten worden genomen, noch gedooght by iemant van zijne onderzaten iets ter contrarie ondernomen te worden.

Hoewel de Nederlanders, zeide hy, het bestant in verscheide acten en handelingen alreets gebroken hadden: als door het innemen van *Angola, S. Thomé, Marinhao*, door het plonderen van *Pedro Cesar Mines*; die gevangen zijnde, zeer schandelijk wiert, tegen qualiteit van een gouverneur, en persoon van zoodanige afkomst, die door het ontvluchten, zich in de bosschen heeft moeten onthouden en verbergen.

Desgelijx hadden de Nederlanders een schip, uit Portugael komende, op zijne havens aengedaen en veroverd.

D'inwoonders van *Parnambuko* en in d'andere kapitanien, hadden ook gene kleine redenen van klachte. Hy had uit verscheide brieven dikwils verstaen, de opgeraapte en valsche beschuldiging, die de Joden tegens hen voorgaven, en hoe zeer dezelve wierden geloofd: dewijl de Portugesen, uit oorzaak van dusdanige beschuldigingen, voor eenen tijt zich hadden vertrokken; latende hunne vrouwen en kinderen in hunne huizen.

Men had ook tegens hen de Tapoys gebruikt: en onder andere mis-

handelingen, een armen heremijt of kluizenaar opgehangen.

De Heeren hooge Raden hadden altijd getoont, hem verdaght te houden, alzoo in de vorige ambassade, als kapitein Hooghstrate wel wiste, het voornaemste desleijn en oogmerk was geweest, zijn macht en voornemen t'onderzoeken.

Men geloofde ook, dat *Andre Vidal, Paulo da Cunha*, en andere officieren in Pernambuco, door hen overgezonden waren, die d'afgezondenen met oogen aldaer zagen.

Belangende het tweede punt: wegen d'invoeringen van het volk, dat de afgezondenen zeiden, in *Parnambuko* te zijn gekomen, daer op antwoorde de gouverneur: dat het eenige Brasilianen en Negros moesten zijn, die hy door orde van zijne Majesteit had afgedankt: en d'onzen wel wisten, wat volk deze waren: zoo hadden mogelijk ook eenige Portugesen zich by hengevoeght: maer die konden weinigh zijn, en alleen luiden, die in de Bahia gezondicht hadden, en zijne straffe ontloopen waren: nochtans buiten zijne kennis: gelijk zelfs voor dezen eenigen in Parnambuko, door heulshanden gedoot waren, voor en al eer hy dezelve had gemist: of van hun verloop kenniss had gekregen: hy doch geenzins kon verhinderen.

Evenwel was hy wel genegen door plakaten dat volk te laten inroepen: doch oordeelde, dat hy weinigh effect en gehoorzaamheit had te verwachten van een volk dat zelf, daer binnen zijnde, in gehoorzaamheit niet kon gehouden worden.

Hy begeerde zijne gemachtighden voorts, op het verzoek der onzen, na Parnambuko af te zenden, om alle ongelegentheden na vermogen te helpen remedieren: gelijk hy in een brief, aen d'Ed. Heeren hooge en geheime Raden, geschreven had, daer mede ons, volgens verzoek van dezelve Heeren, op het spoedighste had willen vervaerdigen: alsook, op dat de Joden niet zouden voorgeven, of d'onzen door hem opgehouden waren.

Hier op gaven d'afgezondenen wederom ten antwoord.

Noit hadden de Heeren hooge Raden, wegens den heer gouverneur,

Ant-
woort
der afge-
zonde-
nen daer
op.

eenigh achterdocht genomen, veel min bevel gegeven, om zijne macht of voornemen t'onderzoeken: maer altoos vertrouwt, het geen van oprechte bontgenooten verwacht wiert: gelijk zulx aen den oversten luitenant *Andre Vidal* bewezen was: want hem wiert toegelaten vry overal te reizen, zonder hem eenigh gezelschap van volk toegevoeght wiert.

De klachten en voorgeven der Joden tegens de Portugesen waren gene, veel min wierden zoodanige geloof gegeven, als de heer gouverneur hen afgezondenen geliefde voor te houden.

Immers de beroerte en opstant was door andere geloofwaardige personen aen de Heeren hooge Raden geopenbaert.

Ook waren *Joan Ferdinand Vieira*, *Antonio Kavalkanti*, en andere hunne muitgenoten, tegens alle klachten, alijt beschermt, in gerechtsbanken, en andere diensten gebezight, en neffens de voornaemste Nederlanders, by alle heeren in collegien toegang, aensprake, en plaetse vergunt. Deswegen zy zich niet hadden t'absenteren, noch ook de Tapoyers te vrezen, die by de hooge Raden tegens hen niet gebruikt wierden, noch ook ten dien einde ontboden waren.

Noit was ook eenige Hermijt by by d'onzen opgehangen: maer wel was in het gevecht, dat onze krijgskrijghs-overste tegen *Amador d'Arrouje* gehad had, een kluzenaer, die alarm luidde, door de Brasilianen dootgeschoten.

D'afgezondenen hadden geen last noch bericht, om met den heer gouverneur over andere punten te handelen, als de gene, die zy wegens deze revolteen opstant hadden voorgedragen.

Evenwel kon het, zeiden zy, voor al de werelt werden verdedigt, dat Angola, en d'andere plaetsen, sonder inbreuk van 't bestant; maer na alle rechten van oorlogh, waren veroverd, dewijle duidelijk geartikuleert wierdt, dat d'oorlogh in die gewesten zoude continueren, en de vrede eerst plaetse hebben, na het accoort aldaer zoude zijn afgekundight.

De Brasilianen, Negros en Portu-

gesen waren niet weinigh; maer in een goet getal overgekomen: niet als afgedankte soldaten: maer alle wel gewapent: gelijk ook ooghschijnlijk die muitelingen op hunne aenkomste gewaght hadden. Dan den hoogen Raden was zoo veel aen hun getal of macht niet gelegen, als wel byzonderlijk te weten, onder wiens orde ofte last zy hunne wapenen tegen hen gebruikten. Op dat de Hooge Raden daer door mochten verzekert zijn, op wat middelen zy tegen hen zouden hebben te handelen.

Hoe het dan was, d'afgezondenen verzochten, zijn Excell. geliefde verzekert te blijven, dat den Hoogen Raden ten hooghsten aengenaem zou zijn, de goede genegenheit van zijn Excell. te verstaen, op dat veel onnosel bloet verschoont moght worden. Voorts verzochten zy, dat de gecommitteerden van zijn Excell., met behoorlijke orde voorzien, ten eersten moghten overgezonden worden.

Hier op beloofde de gouverneur zijne gecommitteerden, korts op het vertrek der afgezondenen, te zullen laten volgen: en hield zich verzekert van de goede en oprechte correspondentie der Heeren hooge Raden, en begeerde aen zijne zijde daer in ook te volherden. Zijne vordere propoosten, zeide hy, waren alleenlijk by vorme van discoursen bygebraght, en niet met voornemen, over het recht of onrecht, by die gelegentheit, te disputeren.

Het docht hem evenwel vreemt, en was nooit by rechtschape mannen gepleeght, dat men, als bontgenooten, eenen koning aen d'eene zijde zal bystaen, en in andere gewesten zijn landen en plaetsen afnemen, onder dekmantel, dat de vrede-handeling aldaer noch niet afgekundight was: daer nochtans de koning zijne troepen uit dezelve gewesten geroepen had. Immers, hy kon het tweede bedrijf, tegen *Petro Cesar de Mines* gebruikt, gantsch niet begrijpen.

Na vordere groetenissen stont de gouverneur op, en beloofde den afgezondenen, den brief aen de Heeren hooge Raden geschreven, des anderen daeghs aen boort te zullen bestellen. Waer op d'onzen, na behooren hun afscheit

Afgezonden
den
scheiden
van den
gouverneur.

afſcheid genomen hebbende , weder na boort voeren.

Den twintighſten, des morgens, quam de ſekretaris van den gouverneur aen boort van d'afgezondenen, en leverde henden brief, aen de Heeren hooge Raden geſchreven, over. Hy verzocht, uit den naem van den gouverneur, eene vertaling van den Nederlantiſchen brief, by de hooge Raden aen den gouverneur geſchreven, en die by d'afgezonden mocht ondertekent worden. Dies d'onzen het tranſlaet, in't Portugees hen mede gegeven, ondertekenden, en den ſekretaris behandighden: die daer op afſcheid nam, en na lant voer.

D'onzen lichten op den middagh met d'ebbe het anker, en vervorderden hunne reize uit de Bahia na Parnambuko, daer zy des namiddaghs, den acht en twintighſten op de rede quamen. Zy deden voorts ten zelve dage ſchriftelijk verſlagh van hunne verriſting aen de hooge Raden, en leverden den brief van *Antonio Telles da Silva*, gouverneur van de Bahia, aen hen over, die aldus luiden.

Komen
weer
voor Per-
nambuko
op de Ree

Brief des
gouver-
neurs aen
de Hoge
Raden.

DE heeren Balthaſar vander Voorde, Raet van Juſtitie, en Kapitein Diederick van Hooghſtraten, commandeur aen de kaep van S. Auguſtijn, Uwe Ed. waerdighſte Gedeputeerden, hebben my Uwe Ed. brief behandicht: waer inne het U Ed. belieft heeft my te vertoonen de ingeconſidereerde movimenten, waer mede d'inwoonderen aldaer gedelibereert hebben, U Ed. hare obediencie t'ontzeggen. Dit nieuws hebbe ik naer behooren aengenomen, ende zoude my ten allerhooghſten daer over gealtercert hebben, ja heel anders als ik aen de Heeren deputeerden liet blijken, ten ware ik gekomen ware, tot mijne rechtveerdighſte verzekerteit, hoewel zulx by U Ed. gelooft wert, dat zoo een vreemde actie, om zoo veele circumſtantien van de getrouwigheit, ende valeur der Portugeſen, geen toedoen ofte voortdrijven van dit mijn gouvernement kan hebben. Ende hoewel ik deze onze welverdiende opinie van onze getrouwigheit, beter zoude konnen juſtificeren, met de proceduren van de correſpondentie, die wy in on-

zen ſtaet hebben gehouden, dezelve van den beginne af deducerende ende afleidende, om die aen U Ed. te vertoonen, ende preſent te mogen wezen voor alle koningen, prinſen ende potentaten des werelts, dat deze vrientſchap van onze zijde, alrijt in alle experientie alzoovast is geweest, als dezelve in U Ed. brief, aen U Ed. zijde wert aengegeven en beloofd: dan om de paſſie niet meer te belaften, en de occaſien voor den dagh te brengen, waer mede uitdrukkelijk en waerlijk by U Ed. onderdanen is geviolert de zuivere vrede en contractatie tuffchen Sijn Majesteit, mijnen koning en Heere, en de hooghmog. Heeren Staten Generael van de vereenighde provincien, opgeregt ende geratificeert, wil ik veel eer de defecten ende gebreken van dien laten beſlechten by onze buurſchap, dan het mijne te ſunderen, met U Ed. indachtigh te maken, alle by U Ed. geprocedeerde fouten, en in't particulier d'expeditie van d'armade na Angola, ten zelve tijde als de heeren Staten Generael de kroon van Portugael met hunne ſchepen aſſiſterende was, ende onſe ambassadeurs op't Reſiſſe reſiderende waren, die de troupen uit het velt deden retireren, en proteſteerden dat met dezelve armade geen invaſie in eenige haven van ſijne Majesteit zoude geſchieden, daer die in haer geſicht wierdt gedepescheert, met den roep om naer Weſt-Indien te gaen, daer die naer Angola ging, om't zelve te conquetteren.

Het enteren en bemachtigen van't eiland S. Thomé, en de ſtadt *P. Luyde Maranhao*; het excès waer toe gekomen zijn, om op deze kuſte t'infeſteren, met op dezelve een van onze ſchepen te veroveren, dat met zuiker geladen uit de kapitanie van *Spiritu Sancto* quam. Het onderzoeken van mijn getrouwigheit by haer door den commiſſaris Greving gedaen, onder dekſel van farinha te komen koopen in zoo een ſterilitieit als zich deze ſtadt bevond, als hy zelve in een brief getuight, en ſeght: *Soo dat ick met deze commiſſie meer ben gezonden om de vrientſchap t'experimenteren, als om gebrek.* De looſheit, die de heeren Directeurs in Angola hebben gebruikt, in de capitulation met de

Gouverneur *Pedro Cesar Mines*; het flechten van ons fort *Arayal* in *Bengo*: de expulsie van de ellendige inwoonderen uit Angola: d'indecentie en onbetamelijkheit, waer mede zoo smadelijk en verachtelijk den gouverneur in sijn qualiteit en charge, als een generaël van sijn Majesteit wezende, gehandelt en getraecteert is. Het welke strijdende is tegens alle menschelikheden ende stijl van den oorlogh, (ik en spreke niet van de politike natie van Europe: maer van de Barbarische van de werelt.) En eindelijk de bedektheit en geveinstheit, die in U Ed. raet altijt gebruikt is in 'rantwoorden aen onze ambassaden, waer mede hebbe getracht, dat in 't voorz. Rijk van Angola alleaeste van hostiliteit zoude cesseren, alwaer by U Ed. geseghrt wierde, dat het een gesepareerde, ende niet aen Uw Ed. dependierende jurisdictie was: niet achtende de pontualiteit, waer mede ik mijne getrouwigheit zoo veel hebbe gequalificeert met mijn zuivergemoot, daer ik mede hebbe geprocedeert; want als Uw Ed. aen my klaeghden over den kapitein *Augustino Cardago*, ende eenen *Domingo da Rocha*, die aen dese stadt met een barque met suiker was gevluht, hebbelik dezelve wederom gezonden, ende den kapitein in een straffe gevangenisse gestelt, ter tijt dat hem aen sijn Majesteit overzondt. Ten laesten geïnformeert zijnde, dat een soldaet ende een inwoonder van deze mijne kapitanie in Pernambuco hadden eenige insolentien bedreven, met name *Joan de Campos*, en *Domingos Velho Sigismundo*, hebbe dezelve, zonder meer proceduren, als wy, wegens onze publike getrouwigheit, den anderen schuldigh zijn, terstont laten ophangen. Ende by aldien, hebbende my den tijt alle dese motiven gepresenteert, die zoo wel de schuldige recompense meriteren, ik noit hebbe willen denken, dan op de expresse ende iterative ordre, waerinne sijne Majesteit my belast heeft te houden, stabileren en conserveren met Uw Ed. de effecten van de wederzijtsche vrede en alliantie, opgerecht met de heeren Staten Generael: zoo is nochtans waerachtigh, dat, zoo verre het my, als een soldaet, betreft, (als wanneer ik

de plichten der onderdanen en de consequentien van den staet niet aen en sage) ik zoo veel voorgaende occasien niet en hadde behooren voorby te laten gaen; ja veel meer opportune gelegentheden heen loopen, als tegenwoordigh d'intentie van eenige weinige ongewapende Portugesen, het vluchten van een gemiscontenteerde negro, en vereeniging van een ander, als gerebelleerde, te bedekken, tot zoo een bittere factie en zoo difficultueuse dependentien: waer uit zeer evident kan besloten werden, dat zelfs door gedachten dit gouvernement de verborgene oorzaak van dit accident niet en kan wezen, gelijk U Ed. het behoorlijk bekennen; het welke ik ook in de repetitie van deze particulariteiten U Ed. hebbe willen vertoonen tot satisfactie, die ik U Ed. uit natuurlijke affectie ende plicht in dezen ben gevende.

En op dat U Ed. de waerheit mogen weten van de absentie van *Henrique Dias*: Hy is op eenen nacht van sijn wacht in *Rio Real* aen U Ed. zijde gegaen; en om hem te mogen inhalen, is den kapitein *Mor* van de Brasilianen, *Don Antonio Philippe Camarao* hem nagezonden, dan ziende dat zy beide achter bleven, meende ik, dat zy na *Mocambo* van de *Palmares* van *Rio S. Francisco* waren gegaen, om de zelve aen te tasten: hebbe derhalven (om niet te schijnen dat van mijnent wegen de vrede zoude veranderen met infanterie in 't velt te zenden) twee Religieusen van d'orde Jesu, of Jesuiten, hun nagezonden, om wederom te doen komen: dan geen van beiden heeft dezelve willen gehoorzamen, het zy dat zy voor straffe vreesden, of alreets van d'intentie der inwoonderen aldaer zoo zeer geïnfecteert waren, (als ik nu wel kan colligeren) zoo dat tzedert van haer niets verstaen hebbe, als tegenwoordigh van de kondtschap van U Ed. bekomen hebbe. Nu hebben my dezelve Portugesen geadviseert en overgezonden de openbare oorzaak, die haer heeft geconstringeert tot revolte, implorerende, dat ik hun wilde secunderen, als ware vassalen van den konink, mijnen heere, die sy seiden te wezen, alzo zy verwitticht waren van het rigeur en de wreetheit van vier duizent

duizent Tapujas, die wegens U ed. al in *Rio Grande* waren: ook dat zy groote ellendigheid waren lijdende in hun vluchten, verlatende vrouwen, kinderen, en alles, behalven de dreigementen en wrake van U ed., uit vrese dat in hechtenisse zouden werden gezet, alzoo U ed. haer zeer zware beschuldiging opleiden en vercierden, om hunne goederen te mogen confiscueren, alles door inductie en boosheit van de Joden (die zoo perfide en verraderlijke ontrouwe vyanden van het Christendom zijn). Zulx ik nooit van U ed. zou geloofd hebben, dat U ed. hadden geloof geven aen eenige versieringen en loogenen van ongeachte ende bespotten lieden, dewelke U ed. wijs gemaakt hebben, dat aldaer in de campagne lieden zouden loopen, die de heeren gedeputeerden alhier zouden hebbengezien.

Ende hoewel ik my persuadere, dat het lichter zoude vallen, in dit succes te disponeren tot de liefde van de vrydom dezer gemeente, en liever onderdrukt te willen wezen van een natuurlijke konink, hun van Godt verleent, als van de groote bitterheit daer zy in blijven. Nochtans, considererende tot wat einde U ed. my hebben geschreven, ende heeren Gedeputeerden geproponeert, dat ik de voorsz. kapiteinen, *Mor Kamarao*, en *Henrique Dias*, zoude van daer doen vertrekken, en de tumultueuse Portugesen door de bequaemste middelen, die my goet dunken, zoude bevredigen, ter eenre, en de publijke oppressie ende verdrukkinge die Uw ed. my voorhouden, ter anderer zijde, ende merkende, dat ik zoo na een middel niet en hebbe als wel wenschte, alzoo het seker is, daer deze kapiteinen my door geen persuasien hebben willen obedieren, haer veel minder met macht zullen subjeeteren, en dat noch meer is, in zoo verrebrofchen en velden als zy nu verstrooit loopen. Mede condescenderende met een prompte wille tot het gene U ed. zelve goet vinden, ende in alles my toonende, hoedanigh de getrouwigheit der Portugesen is, ende wat zuivere sinceriteit in haer werdt bevonden, die blinkende is met alle geconfedereerden, ende dat sy niet en weten te attenteren om eigene conve-

nientien, hoe groot hun de tijt die ook zoude presenteren, ende van hoe groten importantie die zoude mogen wezen, om in alle confidentien ende vereenigingen stantvastigh met andere natien te mogen blijven: heeft my goet gedacht, voor resolutie te nemen, een gemeene middelaer te wezen, en met de interpositie van mijn autoriteit, als een goede vriend, d'onrusten van die kapitanien te stillen, en U ed. mits dezen aen te zeggen, dat ik blijve handelende (met de middelen die my licht vallen) om met alle expeditie die mogelijk zal wezen, personen van zoodanige prudentie en voorzienigheit derwaerts te zenden, dat zy met haer voorzichtigheit ende wijsheit, in name van zijn majesteit mijner koning, ende heere, de movimenten ende alteratien, aldaer zullen weten in ruste te brengen; tot welken einde zy aldaer zoo geprovideert zullen komen, dat, by aldien zy haer met zoetigheit ende goede manieren niet en willen subjeeteren, haer met macht daer toe zullen constringeren om U ed. te gehoorzamen, en dat voortaan in haer de verzeketheit magh continueren, om U ed. goede benevolentie te mogen verhoppen, en tusschen ons beide de goede correspondentie en teikenen van vriendschap, die ik vertrouwe, dat Godt onsen Heere wil perpetueren en conserveren tusschen deze twee natien, die zoo goede vrienden zijn. Godt beware Uw ed.

Bahia den 19. Julii, 1645.

En was getekent

Antonio Telles da Silva.

Hooghstraten deed ook ten zelve dage een sekreet raport ter vergadering van de hooge en geheime Raden, en leverde dat, neffens het schriftelijk raport van hun beide, over: het welk by na van woort tot woort aldus luidt:

Na sy afgezonden en aldaer een weinigh geweest waren, quam de kolonel *Andre Vidal*, en de kapitein *Paulo da Cunha*, en korts daer na kapitein *Johan de Sousa*, die zich neffens *Dirk Hooghstraten* neerzette, en stiller na zijnen oom *Filippus Pays Barretto* vraegde: of hy zich mede met d'andere inwoonders opgeworpen hadde.

Waer

Waer op Hooghstraten antwoorde: als dat hy zich stil op zijne zuikermolens hield, zonder verdere redenen daer af te hebben.

Hier op wiert de tafel gedekt, en *Don Johan de Sousa* door *Vidal* genoodicht daer te blijen; maer die ontschuldighde zich met den waght te hebben, en vertrok.

Wanneer d'afgezondenen ter tafel zaten, quam *Don Johan de Sousa* wederom by *Hooghstraten*, en zette zich neffens zijne zijde. Na het eindigen der maeltijt, nam hy *Hooghstraten*, beneffens *Paulo da Kunha*, mee na achteren, om een pijp tabak te drinken: daer op de Sekretaris *Springappel* volghde.

Gesprek
van Sou-
sa met
Hoogh-
straten
over den
opittant.

Hoogh-
straten
wort tot
verrade-
rve ver-
zocht.

Voorts lokte *Johan Sousa*, *Springappel* en *Hooghstraten* over de galderye: maer *Paulo da Kunha* nam *Springappel* een weinigh aen een zijde. Toen zeide *Johan Sousa* stillerjes tot *Hooghstraten*: *Hem wonder te geven, dat zijn oom, Filippus Païs, zich mede niet opgeworpen hadde.* Waer op *Hooghstraten* hem ten antwoord gaf: *Dat hy wel gedaen had, met sich stille te houden: derwyl daer toch geen goet van komen kon.* Waer op *Sousa* zeide: *Dat is uw zeggen, maer verbeit den tijt.* En naerdien ghy altijt zulken goede vriend van d'inwoonderen en Portugesen zijt geweest, zoo moet ik u zeggen, dat dit vry al wat te beduiden zal hebben. Daerom wil ik u waerschouwen, alseen vriend, voor u te zien, en u, en uwe huisvrouw en kinderen en goederen, te verzekeren. Maer zoo ghy den koning, mijnen heer, en den gouverneur, eenen dienst wilt doen, het zal u rijkelijk beloont worden: en u zal gelt noch goet, noch zuiker-molens, noch landeryen ontbreken. Men zal u met een *habito de Christo* verzien, en twee of drie commanderyen geven. Dies u niets ontbreken zal: maer zult alles hebben, dat ghy begeert.

Hooghstraten over deze woorden zich zeer ontroert vindende, zeide, dat hy den koning van Portugael en den gouverneur wel dienst wilde doen: maer *Sousa* moste zeggen: waer in: naerdien hy niet wiste, in wat maniere hy hem zou kunnen dienen. Waer op *Sousa* zeide: *Ghy zoud den koning wel*

goeden dienst kunnen doen. Waer op *Hooghstraten* zeide: dat hy het hem zeggen zoude, waer in, of wat het was, dat hy doen zou.

Toen uitte zich *Sousa*, en zeide: *Zijt ghy niet commandeur aen de kaep van St. Augustijn?* dat *Hooghstraten* met een Ja beantwoorde. *Zoo is dan,* zeide *Sousa*, *het verzoek, het fort met zijn toebehooren, te willen overgeven, op dat hy daer zijn volk zou mogen landen. By aldien ghy zulx wilt beloven, ghy zult een groote belooning genieten, en daer by het oppergebiet over het krijgsvolk krijgen.*

en over-
leve-
ren van
de Kaep
S. Augu-
stijn.

Waer op *Hooghstraten* antwoorde: dat het dingen waren, die hy niet doen kon: want zy tegen zijne eere en eet streden.

Onder dit gesprek quam een ander in de galderye: waer op zy van mal-kanderen scheiden, en *Johan Sousa*, en *Paulo da Kunha* gingen in de gang.

Doch *Hooghstraten* genen tijt hebbende, om alleen met *Springappel* te spreken, zeide alleenlijk, wat nader by hem staende, met een ontroert gevoel. *Wat meenen deze honden, dat ik een verrader ben.* Voorders meinde hy te spreken: maer *Johan de Sousa* quam wederom met *Paulo da Kunha* by *Hooghstraten*, die wederom herhaelde, dat hy de voorige beloften, zonder eenige mankeering zou genieten: en zoo hy datelijk eenigh gelt begeerde, het zou hem gegeven worden, en men zou hem met den gouverneur doen spreken, teneinde hy *Hooghstraten* zou zien, dat de zake zeker was.

Waer op *Hooghstraten* zeide: *Dat hy dat niet doen kon, want al waer het sake,* zeide *Hooghstraten*, *dat ik al gezint zou zijn, het te doen, zoo zou ik niet komen: want de Heeren Hooge Raden hebben my beloofd, als deze reize gedaen is, Serjant Major te maken: en dan zal of kan ik daer niet blijven te gebieden: maer zy zullen my op een andere plaetsen gebruiken.*

Dat hy
afflaet.

Gedurende dit gesprek, quam *Balthasar van de Voorde* ook achter in de galderye, met *André Vidal*, die hem, terwijl *Johan de Sousa*, en *Paulo da Kunha* met *Hooghstraten* in gesprek waren, hem geduurig met praten onderhield: doch alzo door het wande-

wandelen het praten gebroken wiert, luisterde Hooghstraten vander Voorde stil in't oor: *Ik wenschte wel hier van daen te zijn, en met u alleen te komen spreken: want ik weet niet, wat zy in den zin hebben. Ik vrees zymy den bals zullen breken: of hier houden.* Dan alzo Hooghstraten hem op zijn verzoek geen nader opening konde geven, vermits *Sousa* en *Kunha* gestadig by hen bleven, en *Pierre Korre de Gomes* wel Duitsch verstond, zoo bad hy van der Voorde, te willen veinzen, tot zy aen boort zouden gekomen zijn, ten einde de Portugesen niet zouden bemerken, dat d'onzen vandie zake spraken.

Wijders zeide Hooghstraten, wel te wenschen, *Dona* of juffrouw *Katharina de Melo*, de schoonmoeder van *Filippus Païs*, eens te mogen bezoeken: waer op *Johan de Sousa* zeide, dat hy by den gouverneur zou gaen, verlosfe vragen, om der waerts te gaen. Dat de gouverneur toestont.

In het weggaen met *Sousa*, luisterde hy vanden Voorde in, en zeide: *Zy zullen een gladde ael by de staert hebben: want hy zeide, gantschelijk voorgenomen hebben te veinzen.*

In het gaen langs de strate, zochten *Sousa* en *Kunha* Hooghstraten aen te moedigen, tot het werk voornoemt, met ophaling der beneficiën en weldaden, die hy daer door, zoo van den koning, als gouverneur, bekomen zou. Ook zeiden zy, te wege te zullen brengen, dat hy met den gouverneur alleen daer over zotide spreken: het welk zy aen Hooghstraten voorsloegen aldus te zullen doen en besteken.

Wanneer Hooghstraten uit het huis van juffrouw *Katharina de Melo* wederom zou gekomen zijn, en *Sousa* en *Kunha* hem ten huize van *Pedro Korre de Gamma* by van de Voorde gebracht hadden, dan zou ondertuschen een van hen by den gouverneur gaen, en hem seggen dat als Hooghstraten, *Kunha* en *Sousa* boven quamen, om hem te spreken, hy laten zeggen zoude: of zy een weinigh geliefden te wachten. Dan zou *Sousa* tegen Hooghstraten zeggen: *Kom, laet ons een dronk wijns gaen drinken*, en zou hem daer op in de kamer van den priester van den gouverneur brengen: alwaer de

gouverneur by Hooghstraten komen zou.

Hier op ging *Paulo da Kunha* in het wederkeeren by den gouverneur, en Hooghstraten met *Joan de Sousa* alleen: die onder het gaen zeide: *Het zou aen gene macht ontbreken.* De gouverneur was wachtende na *Salvador, Korrea de Saa. En Benevides*, die van *Rio Jeneiro*, met drie gallioenen, zou komen: een dat uit Portugael gekomen was, en twee, die in *Rio Jeneiro* gemaakt waren: neffens noch eenige schepen meer. Ook zouden'er wel vijf en twintigh hondert man, alleen uit de Bahia, gaen; neffens de *Moradores*, die alrede in *Pernambuko* waren, die de gouverneur aen de kaep van St. Augustijn begeerde te landen. *Dit is het*, zeide *Sousa*, *dat de gouverneur op u verzoekt.*

Dus pratende, quam *Sousa* en Hooghstraten wederom ten huize van *Pedro Korre de Gamma*, alwaer, na na weinigh tijts, *André Vidal* quam, die zeide, dat zy den gouverneur wel mochten spreken: waer op Hooghstraten en *Sousa* zich dadelijk na het paleis begaven: en quam daer op de Sekretaris van den gouverneur uit, die hen zeide, dat zy een weinigh geliefden te wachten, alzo de gouverneur met het sluiten van eene brief bezigh was. Voorts wiert van de Voorde door eenige Portugesen aen eene zijde in een venster getrokken, en daer met praten onderhouden.

Midlerwijle quam *Johan Sousa* by Hooghstraten, die hem vraeghde, of hy een dronk wijns met hem geliefde te doen? Waer op de sekretaris Springappel zeide, mee te willen gaen: maer wiert met praten, zoo van *Paulo da Kunha*, als van anderen, opgehouden. Voorts bracht *Johan Sousa* Hooghstraten in de kamer van den priester van den gouverneur: alwaer eerlang, door een anderen wegh, de gouverneur *Antonio Telles da Silva* inquam, die de deure dadelijk deed toefluiten, en Hooghstraten zeer groete: gelijk hy ook van zijne zijde dede: doch bleef daer tegenwoordigh *Joan Sousa* staen. De gouverneur nederzittende, deed Hooghstraten neffens hem zitten, en zeide, hoe hy altijd gehoord hadde de goede genegenheit, die hy Hooghstra-

ten aen de Portugesen was bewijfende, dat hem zeer aengenaem was. Hy verhoopde, dat Hooghstraten meer en meer daer in zou willen volherden, en hem noch den koning het verzoeken aen hem, door kapitein *Don Johan de Sousa*, gedaen, niet willen weigeren: alzo het zelve geen oorlogh was; maer slechts eene herstelling, die aen den koning *Don Johan* de vierde gedaen wiert. En was Graef *Maurits* van *Nassau* zoo haestelijk niet vertrokken, hy zou mede daer toe geholpen hebben.

Waer op Hooghstraten den gouverneur vraegde, waer in het was, dat hy hem dienen kon. Die zeide, dat hy dat uit den mont van *Johan Sousa* verstaen hadde. *En ik*, zeide de gouverneur, *verzoek maer, dat ghy u gantsch en geheel Portugeesch maekt.* Waer op Hooghstraten hem wederom zeide. Dat hy dat niet doen konde, vermits de Heeren Hooge Raden hem met de plaetse van *Majoor*, op zijne komste aldaer, zouden verzien, en hem alsdan op een andere plaetse gebruiken. Hier op antwoorde de gouverneur hem: *avancement en bevordering van plaetsen, en goederen, zoo paridos, als ingenios, en habitus de Christo, en Commanderyen zullen u by ons niet ontbreken. Doch de tijt lyt niet, om U Ed. hier langer op te houden, op dat u metgezel van der Voorde geen achterdocht krijge. Maer ik zal derwaerts twee ambassadeurs zenden: waer onder Paulo da Cunha mede zal gaen, die aldaer met U Ed. handelen zal. En daer is mijne hant: die hy Hooghstraten gevende, zeide: Op het woort van den koning: dat al het geen Paulo da Cunha U E. zal zeggen en beloven, ten vollen zal voldaan worden.*

Hier op deed de gouverneur zijne ontschuldiging, en zeide, niet langer by hem te konnen blijven, om geen achterdenken aen zijnen metgezel te geven. Voorts wenschte hy Hooghstraten goeden avont, en vertrok wederna zijne kamer.

Wanneer dan Hooghstraten en *Johan de Sousa* weder buiten gekomen waren, zoo deed de gouverneur van de Voorde en Hooghstraten binnen komen, alwaer zy over de zaken spra-

ken, volgens hunnen lastbrief, door de Hoge Raden hen mede gegeven.

Doch in het gaen, voegde zich *Johan de Sousa* weder op de zijde van Hooghstraten, en bleef by de voorige redenen, zeggende: wat behoeft ghy de beloofde bevordering aen te nemen: ghy kont dezelve weigeren ende afslaen, en zeggen aldaer wel te zijn, en verzoeken, ten aenzien van uwe gelegentheit, daer te mogen blijven: want u zullen in den oorlogh geen avancementen en bevordering ontbreken, voor eenen Soldaet als ghy zijt. Hooghstraten over de voorgevallene redenen zich gantsch ontroert vindende, verlangde zeer om aen boort te zijn, en aen van de Voorde het geen, hem voorgevallen was, te verhalen. Gelijk hy, daer gekomen zijnde, de kajuit deed sluiten, om aen hem het voorverhaelt alleen t'openbaren.

Midlerwyle was by de Hoge Regering den 5. en 10. July, in beraet geleit, of voor Neerlantisch Brasil niet gerdend zou zijn; de Tapoyers van koning *Jan Duwy*, tot bystant, uit Rio Grandet'ontbieden, om een kort eind van dien oorlogh te maken: dewijl d'onzen anders d'afgevallenen ingezetenen, die docheen Barbarische maniere van moorden tegen ons volk gebruikten, zoo haest niet zagen tot onderdanigheit te brengen. Ook hadden zy de *Rodelas*, zijnde wilde menschen van uit de Bahia, tot hunne hulpe en bystant geroepen. Daer en boven bood koning *Jan Duwy*, na hy d'ontstane muiterye en afval vernomen had, den onzen zijnen dienst, door afgezonden Tapoyers, aen, en hield zich met een goede troep van zijn volk in *Kunhao* gereet, om op d'orde der onzen af te komen.

Maer wanneer de Hoge Raden acht op de verwoesting namen, dewelke hunne komste ten platten lande zou veroorzaken, die niet moghelijk was t'excuseren en ontschuldigen, zoo wiert goet gevonden, alvooren iet daer op beshoten wiert, het goetdunken van den overste Lieutenant *Haus* daer over te verstaen: waer over noch dien zelve dagh aen hem geschreven wiert, die zulx goet vnod.

Den zevenden van Hooimaent verwittighde *Haus* de Hooge Raden by

Beraet of mende Tapoyers tot bystant zal ontbieden.

Schrijven van Hans Vogel aen de Hoge Raden.

brieven: hoe hy dien morgen van *Moribeka* na S. Laurens zou trekken, om den vyant aldaer aen te tasten: doch zou traghten zich alvorens by de troepen, onder kapitein Johan Blaer, te vervoegen en vereenigen.

Muitelingen in St. Laurens. De muitelingen, volgens schrijven van kapitein Johan Blaer van den zessen van Hooimaent, uit *Machiappe*, bevonden zich noch in S. Laurens: alwaer zy al hunne maght by een getrokken, en het volk van de *Matta* gedwongen hadden, zich met geweer te verzien. Dies verzoght hy bystant van noch hondert en vijftigh mannen, om alsdan den vyant in S. Laurens te gaen bezoeken.

Haus en Blaer worden belijst zich te vereenigen. Hier op zonden de Hoge Raden, zoo wel aen den overste licutenant Haus, als kapitein Johan Blaer, brieven door eenen expresse, waer by zy hen belasten, zich met elkanderen te verzamelen, om de gewekenen in S. Laurens met geweld aen te tasten, en van daer te verjagen. Byzonderlijk bevolen zy hen daer toe hun uittersten vlijt te doen: alzoo zy oordeelden, in het ontdoen en verstooren van die troepen, de behoudenis van Neerlantsch Brasil te bestaen.

Flemming verwuigt Kamaron's komite. Den zevenden ontvingen de hoge Raden schrijven van luitenant Flemming uit *Pojuka*, hoe hem door zekeren ingezeten aengebraght was, dat *Kamaron* derwaerts in aantoght, ja alreeds met twee kompagnien in de zuikermolen *Pindora* was. Dies verzocht hy te weten, wat hy in zulken geval doen zou. Hier over wiert hem ten zelvendage aengeschreven, dat zoo wanneer hy zekerheit had, dat *Kamaron* daer ontrent zou zijn, en hy zich, door gebrek van kost en water, niet langer in het klooster zoude kunnen houden, alsdan na St. Antonio zou wijken, om hem by dat garnisoen te voegen, en soo te beter tegenstant te mogen bieden.

Zijn last. Ten zelvden daghe trok de vendrigh *Haristeyn*, met negentigh Soldaten, en dertigh Brasilianen, gelicht uit de garnisoenen van het Reciffen *Itamarika*, na de quartieren van *Ajama* en *Jegoaribi*, om te sien, of hy eenige muitelingen zou kunnen achterhalen. Hy quam des middags vergeefs wederom, en trok den zelvden nacht met al dat volk na kapitein Haus.

Den achtsten ontvingen de hoge Raden schrijven van Haus, uit de boven zuikermolen van *S. Iohan Ferdinando* ^{Haus tre na S. Laurens.} *Vieira*, hoe hy dien dagh zou na St. Laurens voorttrekken, om te zien, of de muitelingen hem aldaer verwaghtende waeren.

Hier op wiert by de Hoge Raden besloten, datmen, om dit hoofdstuk te volvoeren, waer in zy de behoudenis van Neerlantsch Brasil achten voornamelijk te bestaen, zich op het uiterste zou benauwen, om hem zoo veel sekoers toe te zenden, als hen doenlijk was. Dienvolgens besloten zy, noch derwaerts te laten trekken, de kompagnien van Moucheron, en kapitein Blaer, om hem dien avont te vinden. Voorts verhopende dat midlerwile de byeenkomst en vereeniging van hem met de troepen van kapitein Blaer, mede zou geschiet zijn.

Des volgenden daeghs bequamen zy tijding van den zelvden Haus, dat hy dien dagh zich met de troepen van Blaer vereenigen zou, met voornemen vanden vyant, die zich op de zuikermolen S. Johan bevond, aen te tasten.

Dertienden verwittighden de hoge Raden Haus, hoe haer de gelegenheit in S. Antonio en *Pojuka* bevond, en gaven hem orde, tot bystant van die plaetse, zoo veel vierroers en Brasilianen derwaerts in haest te zenden, als hy eenighzins zou missen kunnen, om de passagien of doorgangen van S. Antonio na *Pojuka* en *Serinhamb* te openen, ten einde dezelve van d'onzen op het Reciff niet zouden afgesneden worden.

Den zelvden dagh wiert by de hoge Raden de brief gelezen, hen door *Joan Fernandes Vieira* en *Antonio Kavalkanti* toegezonden, en by de zelvden getekent: waer by zy klaeghden over de twee jonghste uitgegeven plakaten. Maer de hoge Raden vonden niet raetzaem hun schrijven te beantwoorden. Ondertusschen hadden *Amador d'Araonje* den doorgang van *Pindorama* weder verlaten, en ging den wegh, dien hy gekomen was.

De Hoge Raden hadden den achtsten van Hooimaent bericht by brieven van den 25. van Zomermaent, van Schout Hoek uit Rio Grande gekregen: hoe aldaer noch gene teke-

nen van opstant bespeurt wierden , en de Tapoyers hen in allen delen vrienden van onzen staet verklaerden. By die gelegentheit had hy goetgevonden, de Portugese ingezetenen t'ontwapenen. De hoge Raden schreven hem ten antwoord, dat zy het ontwapenen der Portugezen voor goet keurden: en maenden hem voorders aen , om de Tapoyers in goede genegentheit tot ons volk t'onderhouden: waer toe het geschenk diende, dat zy *Jan Duwy*, koning der Tapoyers, hadden toegezonden.

Verzoek
voor de
vrouwen
der ge-
wekene
Portuge-
sen.

Ten zelve daghe verschenen in de Vergadering der hoge Raden, *Pater Manoel, Luis Bras, Manoel Fernandes de Sa, Kaspar de Mendoza, Furtado* en *Jeronimo de Rocha*, alle Portugezen, en verzoghten, dat de vrouwen en kinderen der geweke Portugezen, niet tegenstaende de tijt van zes dagen in het plakaet beraemt, noch op hare Fazendas zouden mogen blijven zitten, of altijt ten minste voor zoo lang, tot dat de rivieren, die wegen het groot gevallen water overliepen, zonden over te trekken en gebruikelijk zijn.

wort af-
geslagen.

Dan alzoo de geweke Portugezen midlerwijle niet onderlieten , eenen iegelijk , zelf met dreigementen van de doot, tegens onzen staet op te maken, en andere onbehoorlijke bedrijven van oorlogh te gebruiken , zoo wiert by de hooge Raden besloten, by den inhoud van het plakaet striktelijk en stip te blijven: het welk den verzoekers ook aengezeit wiert.

Muite-
lingen
vluchten
voor
Haus.

Den dertienden des avonts bequamen de hoge Raden schrijven van *Haus*, van den twalefden der zelve maent, waer by hy verwittighde, dat hy over de riviere *Kapivaribi* getrokken, en boven door de Matta op den avont aen de Molen van *Arnao d'Olland* gekomen was, en aldaer ontrent vier hondert muitelingen gevonden had, die, op d'aenkomste van de verloren troep, zich op de vlucht begaven met sneuvelen van eeniger hunner, en waren na *Moribeka* geweken: van waer zy een open doorgang na de Matta van Brasil hadden. De voornaemsten waeren al des morgens vroegh den wegh op na *Tapikura* gevlugt. Voorts was hy van meining na S. Laurens te

trekken , om aldaer d'orde der hoge Raden af te waghten, en die te volgen. Hier op schreven de hoge Raden *Haus* te rug, dat hy alle ernst en naerstigheit zoude willen aanwenden , om de muitelingen, die toen op de vlucht waeren, en geen tegenstant tegen d'onzen dorsten houden, met het kloekste volk te vervolgen , op dat hen geen tijt gelaten wierde, om op nieu hun maght by een te trekken. Dieshalve zou hy tot zijn hoofquartier een zoodanige plaetse dienen te nemen, die daer toe het bequaemste was, en boven dat de commoditeit had, om hem den nodigen lijftoght te verschaffen: naerdien de schaersheit van de magazijnen niet toe lieten , den zelve daer uit t'onderhouden.

Midlerwijle had *Haus* aen *Ley*, opperhoofd in S. Antonio, over *Moribeka*, kapitein Fallo, met 100. Soldaten, en een kompagnie Brasilianen, tot bystant toegezonden , tegen de troepen, die zich daer ontrent onthielden.

De hoge Raden belasten het opperhoofd aen de Kaep van S. Augustijn, het fort met pallissaden door de Soldaten te versterken. Het opperhoofd *Ley* schreef aen de hoge Raden uit S. Antonio: hoe de muitelingen onder *Amador d'Araouje* en *Pero Marinho Falkao*, zich in de nieuwe zuikermolen in hun gezicht onthielden: die hy verhoopte van daer te verjagen, zoo hem eenige bystant toequam. Ook had *Amador d'Araouje* die van *Pojuka* op een nieuw in de wapenen gezocht te brengen: maer die hadden daer toe niet willen verstaen.

Rebellen
in het ge-
biet van
S. Antonio.

Te dier tijde was in Goyana noch alles in ruste , volgens schrijven van *Kapentier* uit Goyana.

Ondertusschen *Haus* belemmert was, met de rebellen van de *Vargea* te vervolgen, ontstont op een anderen oort weder nieuwe zwarigheid: want *Pedro Marinho Falkao* had zich in het gebiet van St. Antonio, voorhoofd van den opstant opgeworpen. Hy nam de rebellen van *Pojuka* tot zich, en braght zoo veel volks by een, dat hy ons garnisoen in S. Antonio allen toevoer affneed: waer door die plaetse, de welke gewoon was, haer onderhout uit het lant te krijgen, door gebrek van lijftoght in weinige dagen

Opstant
in *Pojuka*
door *Falkao*.

in.

in zijne handen zou hebben vervallen. Dies halve waeren de hoge Raden, om die plaetsen t'ontzetten, genootzaekt, Haus in allen spoet te rug te doen keeren, en derwaerts te zenden.

Op dit bekomen bericht der hoge Raden, nopende den toefant in St. Antonio, hield *Haus* zich gereet, om derwaert te trekken: latende kapitein Wiltfchut, met een kompagnie Soldaten en alle de zieken in S. Laurens, met voornemen vannoch dien avont in de zuikermolen van *Luis Bras* te zijn.

Paulus de Linge verwittighde by brieve van den twalefden uit *Paraiba* de hoge Raden, hoe aldaer alles noch in rust was: doch de Brasilianen van d'Aldeas qualijk in orde te houden waren, van dat zy de Portugese ingezetenen niet plonderden: waer op hy zoo veel orde stelde, als doenlijk was. Aldaer was groote onlust ontstaen onder de Portugese ingezetenen, door het vrystellen van de Brasilianen en Tapoyers, alzoo die van d'Aldeas den luiden alles onttrokken zonder orde: waer door d'ingezetenen grote schade quamen te lijden.

Hier op schreven de hoge Raden hem terugh, dat hy allen vlijt zou aenwenden, om de Brasilianen in orde te houden, en hen het plonderen te belletten: desgelijx de Nederlantsche ingezetenen, die mede niet anders zochten, als de Portugesen te plonderen. Zy deden ook op lijfstraffe by plakaet het plonderen verbieden, dat aldus luidde:

Plakaet
tegen het
plonde-
ren der
Portuge-
zen.

DE Hoge en secrete Raden doen te weten: Alzoo ons daghelijks grote klaghten te voren komen, dat verscheide van onze ingezetenen, die ten platten lande onder onze gehoorzaamheit zijn blijven zitten, en den eet van getrouwicheit aen deze staet op een nieuw gedaen hebben, van onze soldaten, en ook wel van vrye lieden worden geplondert, ende van hare goederen berooft. Zooist dat wy daer tegen willende voorzien, en de voornoemde ingezetenen, by de possessie van haere goederen, maintaineren, die wy ten dien einde *sauvegarde* verleene, en in onze speciale protectie genomen hebben, lasten en bevelen aen alle officieren en soldaten, en alle die onder onze

gehoorzaemheit staen, dat niemant hem zal vervorderen, eenige van onze ingezetenen, op *sauvegarde* zittende, te berooven van hunne goederen, of in haer perzoon qualijk te tracteren, op lijf-straffe.

Des avonts den vijftienden bequamen de hoge Raden schrijven van Ley uit S. Antonio, met bericht: hoe de muitelingen eenige van onze soldaten, die om beesten na de zuikermolen *Gurapou* gezonden waeren, doorgeslagen, en die plaetsen zoo sterk bezet hadden, dat zy geen lijftoght, daer zy slechts voor eenige weinige dagen van voorzien waren, langer konden bekomen: waer door zy gevaer liepen, om in hunne handen te zullen moeten vervallen.

S. Antonio naech belegert.

Hier van wiert door de Hoge Raden den overste Haus, dien noch dien zelfen avont in S. Laurens zou komen, kennisse gedaen, en hem belast, of zelf in perzoon, of onder kapitein Johan Blaer zoo veel maghts, als hy van gezont en kloek volk konde uitmaken, datelijc na S. Antonio te zenden, om het zelve t'ontzetten: alzoo de hoge Raden oordeelden, niet alleen de kaep S. Augustijn, maer ook het gantsch Zuider Gebiet aen de behoudenis van die plaetse te hangen.

Des waerts Haus tot ontzet gezonden wort

De hogen Raden maekten ook dien zelfen avont, dit hun besluit Luy en Hek bekend: desgelijx wierd kapitein Fallo, die den zelfen nacht met een kompagnie soldaten, en een kompagnie Brasilianen te *Moribeka* zou zijn, aengeschreven, na S. Antonio te gaen, en dat zy aldaer zouden verblijven en nader orde verwaghten.

Na dan Haus zich, op aenschrijven der hoge Raden, na S. Antonio begevén had, (niet tegenstaende het volk door den gedanen tocht, en ongebruikelijke wegen afgemat was,) zoo verliet *Pedro Marinho Falkao*, de aankomste van Haus vernemende, de belegering van S. Antonio, en begaf zich met alle de muitelingen van de drie districten, als *St. Antonio*, *Pojuka*, en *Moribeka*, uit makende een getal van zes hondert koppen, by de rebellen van de Vargea te *Moribeka*.

Falkao verlaet S. Antonio.

Den zeventienden van Hooimaect bequamen de hoge Raden schrijven

Tijding
van Haus
uit Mori-
beka.

van *Haus* van Moribeka : hoe hem Ley en Hek uit S. Antonio by eenen afgezonden bode hadden laten weten, dat in *Puerto de Galinas, Pedro da Kunba*, twee karavallen met oorloghs-tuigh aengelant waren. Waer op hy datelijk kapitein Johan Blaer met een goede troepe van de klokste soldaten en Brasilianen derwaerts afgevaerdicht, en den vaendrigh Hartsteyn, met eenigh volk, daer op noch nagezonden had : maer 't was niet mogelijk met d'overigen, die afgenat waren, voort te koomen. Dies hy zich met die in Moribeka ter neer geslagen had, om zich wat te verscheren, en nader orde van de hoge Raden aldaer afte waghten : alzo het toen niet noodigh was, nu de gerevolteerden gevlucht waren, dat hy zich met al het volk wijder van het Reciff begaf.

Sluet sich
daer neer.

Hier op wiert by de hoge Raden besloten, dat de lieutenant Admiraal Lichthart, met het schip de *Moriaen*, en al het vaertuigh, dat men gereet kon krijgen, datelijk derwaerts zou gaen, om te zien, of hy die Karavellen te water zou kunnen bezetten, en inhanden krijgen.

Haus be-
lutt te
Moribeka
te blijven.

Naerdien nu de gerevolteerden, op d'aenkomste van *Haus*, S. Antonio yerlaten, en zich boschwaert in begeben hadden, zoo schreven de Hoge Raden, den negentienden van Hooimaent, aen *Haus*, dat hy te *Moribeka* met zijne troepen zou blijven, en aldaer zijn quartier nemen, om op te op te passen, wat de gewekenen verder zouden mogen by der hant nemen : dewijl *Moribeka* de beste plaetse was, om over het platte lant te heerschen : van waer hy *St. Antonio* en *Pojuka* bequamelijk kon te hulpe komen, en, wanneer des vyants troepen hem te machtigh wierden, na 't Reciff wijken. Hem wiert ook door de hoge Raden kennisse gedaen, hoe *Amador d'Araouje*, *Pedro Marinbo Falkao*, *Joan Pais*, *Kabral*, met al het volk, dat in gebiet van S. Antonio en *Pojuka* gehouden hadde, des daeghs te vore, des uchtens, uit d'*Ingenio Moreno Gardo* na *Johan Fernandes Vieira* getrokken waren, om hunne troepen te vereenigen.

Tijding
aende

Verscheide personen, als schout Johan Hock, Roelof Baro, en Jakob

Rabbi, verwittighden, by brieven van den vijfden, zesten en zevenden van Hooimaent, de hoge Raden, den toelant in de kapitanie van *Rio Grande*, en hoe zy beducht zijnde voor de komste van *Kamaran*, en andere vyantlike troepen, die van de Zuid hen moghten komen bespringen : als ook voor de Brasilianen van *Siara* en *Maranbaon* van de Noord, alle de Portugeze ingezetenen ontwapent, en de wapenen in het fort Keulengebragt hadden. Ook hadden zy, op goetvinden van koning *Jan Duwy*, eene Portugees, met name *Antonio Vello*, met zijnen zoon in verzekering gestelt, die *Duwy* beschuldighde, dat kennisse aen het vermoorden, aen d'onzen in *Siara* gedaen, zou gehad, en oock van den nieuwen opstant geweten hebben. Zy klaegden voorts over de loze practijken, die de Portugezen in *Rio Grande* gebruikt hadden, om onze Nederlanders te verdrukken, en die uit de Kapitanie te houden. Koningh *Jan Duwy* vond zich gereet, en verzocht alleenlijk, om die Portugezen te mogen doorslaen. Waer om die Portugezen voor een groot gedeelte van *Paraiba* gevlucht waren.

Alzo ontrent dien tijt op het eiland *Itamarika*, omtrent de duizent Brasilianen, te weten 300 en negen en zestigh mannen, en de rest vrouwen en kinderen, geweken waren, die aldaer rantsoen verzoghten, en een groten gang in den lijstoght gingen, zoo wiert den een en twintighsten by de hoge Raden goergevonden, den commandeur *Lisfry* daer na toe te zenden, om aldaer orde te stellen, ten einde zy hunne behoeften van lijstoght, uit hunne *Aldeas* moghten halen, om alzo de Compagnie daer van t'ontlasten.

In de Kapitanie van *Itamarika* en *Goyana*, bevond zich te diertijde alles noch in stilte : desgelijx in de Kapitanie van *Paraiba*, door de goede voorzorgen vlijt van het opperhoofd dier plaetse, *Paulus de Linge*. Want wanneer in het begin van Zomermaent de ingezetenen van de *Vargea*, *Olinda* en *Pojuka*, begonden op te staen, en de wapenen aen te nemen, wiert den hohen Raden verwitticht en aengedient, dat zy voor de Kapitanie van *Paraiba* zorge te dragen hadden : alzo aldaer ver-

hoge Ra-
den van
den toe-
stant in
Rio
Grande.

De kapi-
tanien
van Pa-
raiba, Ga-
jana, en
Itamari-
ka noch
in stilte.

verscheide perzonen mee aen de conspiratie en muiterye vast waren.

Dienvolgens vaerdighden de hoge Raden , den dertienden van Zomermaent , *Paulus de Linge* Raet van Justitie af , met een ample Commissie , als directeur , ten einde hy aldaer d'inwoonders in gehoorzaamheit en plicht zou houden , en voorders alles doen , het geen ten dienste van de gemeine zaken , en de behoudenis van 't lant zoude mogen strekken. Deez daer komende , deed datelijk de fort en met volk , eetwaren en oorlogstuigh , uit de schepen , die achter het Roo Lant lagen , verzorgen : eenigen van de zelve inwoonders , die van dit verraet verdaght gehouden wierden , in hechtenis nemen , en voort alle d'ingezetenen perzonelijk verschijnen , en hen van nieuws den eet van getrouwicheit afnemen : die ook by hen allen gedaen wiert.

Desgelijx deden de hoge Raden op den eersten opstant , die in het gebiet van *Pojuka* , en omleggende plaetsen : en korts daer aen , in de *Vargea* , *Garrassu* , en *Goyana* ontstont , d'ingezetenen , die zich op hunne goederen bleven houden , voor zich ontbieden , en hen den eet van getrouwicheit met ondertekening van hunne hant vernieuwen. Dan d'aenlanding van het sekoers uit de *Bahia* , dat korts daer op volghde , heeft de plicht en deughdelijk voornemen der Hoge Raden te niet en onnut gemaakt.

Den vier en twintighsten quam *Ley* van *S. Antonio* op het Reçiff , door *Jan Hek* met een brief van geloofenis aen de hoge Raden afgezonden , die voorstelde , hoe vele vrye luiden buiten *St. Antonio* waeren , die , volgens d'afkunding alom gedaen , zich onder het commando niet vervoegden : waer door zy zoo veel maghts niet by zich bevonden , als zy wel noodigh hadden , tot bezetting dier plaetse , en om het platte lant voor hen open te houden. Diës verzoghten zy , dat alle vryeluiden , in het gebiet van *Mauristad* en *St. Antonio* ten platten lande gezeten , belast wierden , zich te *S. Antonio* onder hen te stellen , om hen tot bescherming van 't lant te laten gebruiken.

Ten tweede sloegh hy voor , hoe

dienstigh zou zijn , datmen alle de vryeluiden , die zich zelfs niet konden onderhouden , in dienst aenname ; dewijl zy dan beter in tucht kondengehouden worden.

Tenderde , hoe dienstigh zou zijn , datmen *Porto Kalvo* verliet , om onze maght by een te brengen , en des te sterker in het velt te zijn

Ten vierde droegh hy voor de nodigheit van onze maght te lande , in tweeën te verdeelen , om des te beter het platte lant meester te zijn , op dat niet 'elkens onze gantsche macht , als zich een vyants parthye vertoonde ; behoefde op te breken. Alsook dat het garnisoen in *S. Antonio* zoo sterk behoorde te zijn , datmen een parthye , boven de bezetting , om lijfzoght en nodigheden kon uit zenden.

Na rijpen overlegh , wiert op het eerst by de hoge Raden besloten , datmen gene vrye luiden , als in het gebiet *S. Antonio* , *Pojuka* en *Moribeka* gezeten waeren ; tot hunne ongelegentheit behoorde te dwingen , om hen na *S. Antonio* te vervoegen , en aldaer dienst te doen.

Op het tweede : dat de Hoge Raden de Heeren *Ley* en *Hek* volmaghtighden , om alle vryeluiden , die zich aanboden , in dienst van vier maenden aen te nemen , tot negen gulden 's maents ; met een maent op de hant te geven.

Wat belangde het derde voorstel : de hoge Raden konden in geener maniere verstaen , het fort van *Porto Calvo* zoo lichtelijk te verlaten , maer besloten , het zelve ten uitterste te beschermen.

En wat aenging de verdeling van onze maght en gros in tweeën , daer over zouden zy den oversten *Haus* schrijven , om , alvoreen daer over te besluiten , zijn gevoelen te hooren.

Wijders de voorstel , wegens de versterking van het garnisoen in *S. Antonio* , om redenen by hem bygebragt , kenden de hoge Raden voor goet.

De Luitenant *Hans Vogel* berigh- te by brieve , van den achtrienden en zeven en twintighsten van Hooimaent uit *Seregippo Del Rey* , de hoge Raden , hoe hy eenigh volk gezonden had na de gewesten van *Kamaron* ; doch die hadden geen volk ter spraeck kunnen

Wat die daer op besluiten.

Schrijven van *Haus* aen de Hoge Raden.

Ley doet verscheide voorstellen aen de Hoge Raden.

kunnen komen: alzo de Portugesen noch Brasilianen daer toe niet verstaen konden.

Hy verwittighde ook, hoe hy uit eenen Portugees (dien zy op wegh, met brieven na *Rio St. Francisco* gaende, hadden aengerast) verstaen had, dat *Kamaron* met een goede troep over *Rio S. Francisco* in de kapitanie van *Seregippo del Rey* gekomen was: desgelijk hoe drie of vier schepen of karavellen van de *Bahia*, onder het commando van *Andre Vidal*, na *Maranhao* en *Siaragezeilt* waren; hebbende by zich een goede parthye volks.

Hy zond ook den hoogen Raden de brieven toe, die zy den zelven Portugees afgenomen hadden: waer uit men zekerlijk verstont, dat deze revolte en opstant door die van de *Bahia* gepraetiseert en gesmeet, of alrijt geweten wierdt: en zy het sekoers daer by gevoeght hadden. Ja zelf wert van den bisschop aldaer aen zeker Pater op het *Regiff* daer over geschreven: hoe die verhoopte haest by hem te zijn. Hier op wierdt den Advokaet *Fiskael* belast zich daer over nader t'informeren, wat correspondentie en onderling verstant tusschen hen beide mocht gehouden zijn.

Tapoyers
sien 35.
Portuge-
sen in
Kunhao
doot.

Midlerwile hadden de Tapoyers die van *Rio Grande*, (volgens schrijven van de Linge, van den negentienden van Hooimaent, aen de hoge Raden,) op den zestienden der zelve maent, inde zuikermolen van *Kunhao* vijf en dertigh Portugesen doot geslagen, die hunne wapenen aen d'onzen hadden overgegeven: waer door aldaer onder de Portugesen groote vreze ontstaen was, en waren elk weggevlucht. Dies verzocht hy, dat zy aenstonts volk daer na toe zenden wilden, om de Tapoyers in ordre te brengen: en alzo voorder onheil voor te komen: alzo in *Paraiba* de vreze ook zeer groot was, ende de Portugeese ingezetenen wel licht by den anderen zouden komen te rotten, onder schijn van zich te beschermen.

Hier op besloten de hooge Raden dan *Afsetten*, en kapitein *Willem Lambertsz.* met sijne kompagnie, beneffens twintigh vuur-roers, en vijftigh van het guarnisoen te *Paraiba* en *Rio Grande* derwaerts te zenden, om de

Tapoyers na het *Regiff* af te brengen, en alzo het lant en ingezetenen te verschoonen.

Zy gaven ook *Jacob Rabbi* orde, om de Tapoyers af te brengen: desgelijk belasten zy *Roelof Baro*, by de Tapoyers te blijven, om hun te geleiden.

Na Haus dan zijne byeenhebbende troepen te *Meribeka* wat ververscht had, en die tot vechten gantsch kloekmoedig bevond, zoo wilde hy, met bewilliging en toestaen der hoge Raden, een proef nemen, of hy de rebellen, voor d'aenkomste van hun Sekoers, zou in de vlucht kunnen slaen en vjagen. Gelijk hy ook de Hoge Raden by brieve van den eersten van Ooghstmaent verwittighde, hoe hy zich gereet hield, om op te breken, en de rebellen in d'*Ingenio* van *Baltasar Moreno* te gaen bezoeken.

Dit gelukte hem in het eerste wel: want hy hen van plaetse tot plaetse verjaeghde en vervolghde, tot dat hy eindelijk, op den derden van Ooghstmaent, aen huane legerplaetse quam, de welke een hooge, steile en rontom getrencheerde of beschanste en gesterkte bergh was, *Santanton* by d'inwoners, en by de Portugesen *Real Novo* genoemd: die niet meer als eenen toegang had. Hy besprong, en tastte evenwel den vyant aen, met voorneemen van dien, door de dapperheit der onzen te bemaghtigen, en daer mede een einde van den oorlogh te maken. Maer alzo de rebellen heel sterk op den bergh waeren, en binnen hun voordeel bleven leggen, deden zy *Haus*, met verlies van meer dan hondert doden en gequesten, de wijk nemen. Hoewel anderen het verlies op vijf hondert man begroten. Onder de gesneuvelden was ook kapitein Loo.

wort geslagen.

Hier door wiert Haus gedwongen, zich van daer nader na het *Regiff* te vervoege; dewijl, by versterking der der rebellen maght, die hun sekoers van dagh tot dagh uit de *Bahia* te ontmoet zagen, die troep, tot bezetting van die hooftplaetse, niet kon vermist worden.

Wijkt na het Regif.

Ten zelven daghe, den eersten van Hooimaent, wierdt by den raet van Justicie *Gonsalvo Kabral de Kaldos* ter doot gedoemt: als hebbende den last

Kabral ter doot gedoemt.

laft van *Joan Fernandes Vieira* aengenomen, om in de Kapitanie van *Goyana* zich als hooft van de rebellen, tegen den Neerlantfchen ſtaet, te laten gebruiken. Desgelijx wiert zeker *Thomas Pais*, ingezeten te *Tienpio*, ter doot gedoemt, die getraght had eenigh volk op te maken, en het *Joan Fernandes Vieira* toe te voeren.

en Thomas Pais.

Moetwil en opflant in Serinhaim.

Ten zelven daghe bequamen de hoge Raden brieven uit *Serinhaim*, die by nacht met een *Senjada* der riviere af, en alzo over zee gebraght waren: waer by verwitticht wiert, hoe de troepen der rebellen aldaer ſterk waeren, en de rivier bezet hielden, en de berken, die daer lagen, in den gront gehakt hadden. Ook hadden zy *d'Ingenio Formoso* gantſch uitgeplondert, en de Negros weghgevoert, het vee der Nederlanders geſlaght, en dat van de Portugeſen vry gehouden.

Waer uit de hoge Raden wel zagen, dat die van *Serinhaim*, met zich aldus op te werpen, niet als doorgewelt van wapenen tot gehoorzaamheit te brengen waren.

Alzoonu de Hoge en geheime Raden t'eenemaal verzekert waeren, dat de Portugeze rebellen met alle nodige Sekoerſen uit de *Bahia* geduurighlijk zouden verſterkt, en zy ten tegendele in alles verzwakt worden, zoo wiert by hen, ten dienſte van Neerlantſch *Brasil*, den eerſten van Ooghtmaent goetgevonden, na het vaderlant *Balthazar van der Voorde*, raet van juſtitie af te zenden, om de Vergadering der Negentienen van hunne gantſche gelegentheit, en bekommerden toefant mondeling te berigten, en d'afzendinge van de noodige Sekoerſen te bevorderen.

Balthazar van der Voorde na Hollant aen de Bewinthebbers afgezonden.

Des volgenden daeghs nam *Balthazar van der Voorde*, raet van juſtitie, zijn afſcheit van de Hooge Raden, en ging noch den zelven avont tzeil met de ſchepen, die gereet lagen, na *Hollant*, om aen de Heeren bewinthebbers van de Vergadering der XIX. mondeling den bekommerden ſtaet voor te dragen.

Zy gaven hem ook een Credentie- of geloovenis-brief aen hen mee, die aldus luidt:

Edele, Erentfeſte, achtbare voorzienige Heeren.

H Oewel de rebellen niet uit den naem van den koning: maer onder den naem van Goddelijke vryheit, proclameren deze revolte te hebben aengevangen, zoo hebben wy nochtans altijt die vaſte imprefſie gehad, dat deſe revolte van de Portugeſe ingezetenen niet alleen met kenniſſe van den koning van Portugael, of die van de *Bahia* geſchiet is: maer dezelve door zijne inſtigatie en beleid is veroorzaekt; door dien niet te preſumeren is, dat *Kamaron*, *Henrique Dias*, en andere hoofden, haer buiten zijn conſent met wapenen in deze landen zouden begeven, en ons openbaerlijk den oorlogh aendoen. Ook zijn wy altijt van dat gevoelen geweest (inzicht nemende op de zwakke ſtaet van dat rijk, waer in de koning noch zoo nieuws bevestight is; een zoo formeele contract van beſtant met hare Ho: Mo: aengegaen, en de noodigheit van onze ſekoerſen tot tegenſtant van Spanje) dat hy deze revolte, ja zelve het afzenden van de voornoemde hoofden, met hare byhebbende troepen, tot aſſiſtentie van de rebellen, voor zijn doen niet zoude agnoſceren, ten ware hy deze conquēſten gewiſſelijk zach t'emporterē, om alzo zonder effect de blame van trouwloosheit, en 't geen daer uit reſulteren mocht, niet op hem te laden. Dit heeft zich ook alſoo in de daet bevonden: want de gouverneur van de *Bahia*, *Antonio Telles da Silva*, (zoo Uw Ed. Ed. in zijne reſcriptie op onze Miſſive zien mogen) teenemaal ontkent, van deze revolte kenniſſe gehad te hebben, veel minder dezelve beleid, ofte inſtigatie daer toe te hebben gegeven: excuſerende d'afgezondene ſekoerſen op der Hoofden ongehoorzaemheit en moetwille, zonder hem te vragen, ofte zijn conſent, tot aſſiſtentie van de rebellen, derwaerts gegaen zijn, preſenterende voorts perſoonen over te zenden, die deze ſeditie zullen byleggen, en zulx met zoete middelen niet konnende te wege brengen, die uit de naem van de koning tot gehoorzaamheit en nederlegginge van de wapenen zullen

Brief van de Hoge Raden aen de Bewinthebbers.

constringeren. Hoe verre dit antwoord en presentatie tot compositie van de ontlane revolte van hare intentie verschillende is, konnen Uw Ed. sien uit het schriftelijk rapport van de Heeren van der Voorde en Hooghstraten ondertekent: alwaer de gouverneur van de Bahia met deze solemnele gesub-reguleerde woorden hun antwoord: *Dat de Brasilianen en Negros door last van sijne Majesteit van Portugael waren afgedankt.* Insgelijx uit dit extract van eenige brieven by die van de Bahia herwaerts aangezonden, en by die van Seregippo eenen bode afgenomen: waer by blijkt, dat die van de Bahia, ook zelve de bisschop, al in 't jongste van Majo, kennisse gehad hebben, van 't gene *Joan Fernandes Vieira*, en sijne complicen, voor hadden. D'extracten uit de zelve brieven hebben wy, tot meerder bewijs, daer neffens willen zenden. Hier toe zal ook doen dit schriftelijk rapport van kapitein *Diederik van Hooghstraten*, een van de gewezene gecommiteerden na de Bahia, over 't gene hem aldaer wedervaren is, 't welk, als 't eenemaal strijdende met het antwoord van de gouverneur op onse missive, klaerlijk haer gantsche voornemen aen den dagh brengt. En alzoo wy daer door 't eenemaal werden verzekert, dat deze rebellen met alle nodige sekoersen uit de Bahia continuelyk zullen werden versterkt, en wy ter contrarie in alles werden verzwakt, hebben wy hooghnoodigh, en ten dienste van dezen Staet geacht, derwaerts aen Uw Ed. ed. te committeren de Heer *Balthazar van den Voorde*, Raet van Justitie, om mondeling Uw Ed. ed. deze bekommerden staet voor te dragen, en te suppleren, 't gene by de penne niet klaer genoeg mochte zijn uitgedrukt, ofte aldaer niet konde werden afgenomen: ons verzekerende, dat Uw Ed. ed. door deze mondelinge en schriftelijke onderrichtinge, en sijne neerstige aenhoudinge, tot nieuw en genoeghsaem sekoers zullen werden geanimeert, dezen Staet met een yver yver te restabileren, en deze conquesten, met alle Uw Ed. ed. getrouwe omderzaten, uit een apparent perikel van verlies van goet en leven te bevrijden; verzoekende den zelve *Baltha-*

zar van den Voorde by Uw Ed. ed. favorable audientie magh werden vergunt. Waer mede, &c.

Edele, Erentfeste, &c.

Reciffo den 2. Aug. 1645.

Na dan d'afgezondenen, *Balthazar van de Voorde* en *Dirk van Hooghstraten*, den twintighsten van Hooimaent uit de Bahia vertrokken waren, deed de gouverneur *Antonio Telles da Silva*, aldaer in aller yl in twalef schepen, die ten dien einde gereet lagen, zoo veel zee en lantvolk van oorlogh schepen, als hy kon by een brengen: benefens zoodanige meenichte van krijgstuigh, wapenen en trijn gereetschap, als hen tot die invalie en aenslagh zou nodigh zijn.

Het opperbeleit over de vlote had hy *Hieronimo Serrao de Payva*, als admiraal en kapitein Majoor aenbevolen: en het gebiet over het lantvolk, aen de Kolonellen *Martin, Soares, Moreno* en *Andre Vidal de Nigreiros* gegeven, die beide twee hooftofficieren des konings van Portugael waeren.

De gouverneur *Balthazar Telles da Silva* gaf in het berichtschrift van den een en twintighsten van Hooimaent (waerna d'admiraal *Hieronimo de Payva* met zijne vlote in het zeilen zich te schikken zou hebben) quantuis te kennen, uit redenen van de be-roerten en muiteryen, door de Portugeze ingezetenen van de kapitania van *Parnambuko* aengerecht, (gelijk die hem by brieve door de Nederlantse Hoge Raden bekend gemaekt waren) dieselve vlote toegerust te hebben, om in allen spoet zoodanige excessen en buitensporigheden te helpen remedieren, herstellen, en te recht te brengen: eensdeels om dat hem zulx door de voorschreve heeren verzocht was: en ten anderen, om niet te mankeren in d'onderhouding van alle behoorlijke correspondentie en vrientschap, hem zoo hooghelijk by de Catholijke Majesteit gerecommandert en aenbevolen,

Hoewel de hoge Raden in eenen brief van den dertienden van Ooghstmaent, aen *Salvador, Korrea, Saa e Benavides*, verklaren, noit om bystant of hulpe tegen de Portugeze rebellen, aen den gouverneur van de Bahia, *Bal-*

Portugeze vlote tot bystant tegen de rebellen.

Voorgeven der Portugezen waerom die gezonden.

Balthasar Telles da Silva verzoght te hebben.

Wat
plaetsen
d'Admi-
rael Paiva
met de
vloot zal
aendoen.

In't berichtschrift voornoemt, was d'Admirael de *Paiva* belast, zoo dra hy uit de *Bahia* zou geloopt zijn, zijnen koers na *Parnambuko* te stellen, zeilende van de kust af twintigh of dertigh mijlen, tot op de hooghte van tien graden, gekomen: aldaer zou hy traghten het lant t'ontdekken, en en d'*Alagoas* erkennen.

By aldien nu de winden sterk om de zuid waeiden, eer hy op die hooghte quam, zou hy alle neerstigheid doen, om het lant by nacht niet te passeren.

Na het lant erkent te hebben, zou hy met advijs van alle de ervarene lootsen, het volk zoeken te landen, tot meerder zekerheit in *Una*, *Lagomar* of *Tamandare*: het welk drie mijlen na de Zuid van het eiland van *S. Alexois*.

Wanneer hy die havens niet zou kunnen aendoen, zou hy *Porto Doffer*, *Nambours*, of de *Lagamar* van *Marakaipe* innemen, het welk twee mijlen om de Noord van *S. Alexois* leit.

By aldien hy nu, na alle gedane behoorlijke neerstigheid, gene van alle de gemelde havens zou kunnen inloopen, zou zou hy *Porta das Gallinhas* nemen, om in allen gevalle het volk trachten te landen, tusschen *Barra Grande* en *Porto das Gallinhas*.

Na het volk met het oorloghs-tuigh gelant te hebben, zou hy met de schepen na de boght van *Parnambuko* loopen, om des gouverneurs brief aen de Heeren van de Hoogen Raet, opperhoofden in die kapitanie, te geven, dien hy terstont op zijne aankomsten in handen zou stellen.

Admirael
gaet met
de Portu-
gefe
vloot
tzeil.

Deze vlote danging in het laetst van Hooi- of in het begin van Ooghtmaent uit de *Bahia* t'zeil, en quam, na verloop van weinige dagen, in de *Bahia* van *Tamandare*, gelegen tusschen de riviere van *Olna* en *Formosa*, vier of vijf mijlen boven *S. Alexois* en *Serinbaim* gelegen, ten anker: alwaer de kolonellen of veltoversten *Martin Soares Moreno*, en *Anarè Vidal de Nigreiros*, den acht en twintighsten van Hooimaent, met achttien hondert oft twee duizent soldaten, te lande stapten, met zich nemende een goede menigte van wapenen, buskruit, en an-

Landen
volk.

dere noodwendigheden: waer onder vele officieren *reformados* met goet geweer waren.

Op den eersten van Ooghtmaent, des avonts, quamen drie schepen en vijf karavellen, in het gesicht van het *Reçif*, die met den duisteren dwars van daer waren, en hun koers om den Noord stelden.

Twee
portugele
schepen
komen
voor het
Reçif.

Hier op wiert door de Hooge Raden datelijk orde aen de schepen *Zoulandia* en *Zeelandia* gezonden, die op de ree lagen, dat zy zouden onder tzeil gaen, om op het doen der schepen voornoemt acht te geven, en, zoo zy eenigh volk wilden te lande zetten, zulx te beletten.

De Luitenant Admirael *Lichthart* verwittighde met een steigerschuit de hoge Raden uit de Kaep van *S. Augustijn*, wegen de zelve schepen en karavellen: hoe hy niet anders had kunnen bemerken, of hun voornemen was, by zuide de Kaep volk te landen. Dies ontbood hy de schepen derwaerts, om hen aente tasten, en verzocht van de Hooge Raden last, om in zulken geval het volk van *S. Antonio* tot zijner versterking te mogen lichten, en in het fort te trekken.

Den zelve avond wierden noch door de Hooge Raden de plaetsen aen de Noord gewaerschouwt, om op hare hoede te zijn.

Dien dagh had men de voornoemde schepen noch karavellen niet meer in't gezicht. De berken, die in zee niet verré van haer geweest waren, zeiden, dezelve alle geladen te zijn, en door de Noordelijke wint niet van de wal konden geraken: dies men vastelijk vermoedde, dat zy haren koers na *Portugael* stelden.

Vetrek-
ken van
daer.

Daer naging d'Admirael *Paiva* uit de bay van *Tamandere* tzeil, en trof aenstonts de vloot van den Admirael *Salvador Korrea de Saa*, e *Benavides* aen, die eerst met zijne schepen uit *Rio Janeiro* gekomen was. Hy quam weder met hem in dezelve haven, en vertrok op *S. Laurens* dagh met alle de schepen te gelijk weer daer uit, en liep na den boght van *Parnambuko*.

Portugele
Admirael
komt in,
en trekt
uit de Bay
Taman-
dare.

Den elfden van Ooghtmaent kregen de hoge Raden eerst tijding en kuntschap door *Jan Hoen*, Barkier, afgeladen na *Seregippo del Rey*, en

door den Commijs *Jan Barentz* hoe die omtrent *Una* of *Rio Formosa* een vlote van zeven of acht en twintigh of dertigh zeilen gezien hadden: waer van drie op hen afquamen en gescho-
ten hadden.

Vyants
komste
den Ho-
gen Ra-
den ver-
witticht.

Ten zelven tijde kregen zy oock schrijven van den Majoor *Hooghstra-ten*, van de Kaep *S. Augustijn*, uit het fort *Verduffen*: hoe de vyant, te weten *Andre Vidal*, *Hendrik Dias* en *Paulo da Cunha* aen *Una* gelant, en op *Serim-
haim* aengekomen waeren: dezelve plaetse bemaghticht, den Nederlan-
ders quartier gegeven, doch alle de
Brasilianen doot geslagen hadden.

Hier op wiert by de Hoge Raden datelijk orde gestelt, om eenige eetwa-
ren en krijgstuig na die Kaep te zen-
den. Zy hadden oock *Leyen Hek* voor
twee dagen aengescreven, dat zy
met hun byhebbend volk van *St. An-
tonio* zouden opbreken, en zich na de
Kaep van *S. Augustijn* begeven, om
niet bezet te worden.

Die sche-
pen daer
tegen
toerusten

De schepen, Deventer en d'Elias, die
in de *Passo* lagen, en in het lossen wa-
ren, en noch alle de Compagnies eet-
waren in hadden, wierden datelijk
klaer gemaakt, om buiten te loopen,
en by d'andere schepen buiten op de
rede te komen, die aldaer ten getale
van vijf lagen, als *Utrecht*, *Zeelan-
dia*, *Ter Veer*, *Zoetelandia* en de *Gul-
de Ree*.

Van's vyants komste wiert den 11.
van Oogstmaent aen d'overste *Haus*
kennisse gedaen en gewaerschouwt om
op zijne hoede te wezen, en belast,
zich met alle de byhebbende troepen
na de zuiker molen van *Hak*, in de
Vergea, te begeven en vervoegen, om
niet van d'onzen op het *Reciff* geschei-
den en afgesneden te worden, ten
ware hy eene andere plaetse daer toe
bequaem oordeelde te zijn.

en volk
in zee
preffen.

Desgelijx wierden brieven aen
Dortmont op *Itamarika*, aen *Karpen-
tier* in *Goyana*, en aen de *Linge* te *Pa-
raiba* afgezonden, om hen des vyants
komste met een te verwittigen.

By gebrek van bootsvolk, waer
door onze schepen om te slaen onbe-
quaem waren, wierden alle de bier-
en waeghdraggers geprest, aen de sche-
pen te gaen, om zee te nemen, en op
den vyant te kruissen. Ook wierden

vier of vijf en dertigh soldaten van
den Kommandeur *Moucheron*, die
door het voort-trekken quade voeten
bekomen hadden, aen boort gezon-
den.

Uit het schip *Elias* wierdt duizent,
en uit het schip *Deventer* zes hondert
pont kruit aen lant gebracht.

Kort na den middagh kregen d'on-
zen een groot getal van zeilen, 's vy-
ants vlote, in't gezicht, die recht op
het *Reciff* aenhielden, sterk acht en
twintigh of dertigh zeilen, en qua-
men met den avont dwers van het *Re-
ciff* ten anker, latende onze schepen,
die vier en een jacht waren, ten Noor-
den van haer leggen.

Vyants
schepen
voor het
Reciff.

Men was den volgenden gantschen
nacht bezigh, om de schepen d'Elias
en Deventer te ballasten, en doen
vaerdigh maken, om in zee te mogen
geraken.

Met den dagh zond de Portugese
Admiraal van de gezette schepen,
(die gelijk ook d'andere schepen, een
witte vlagge van de kampanje liet wa-
jen) in een berkje na onzen Admiraal
Kornelis Lichthart, twee gecommir-
teerden, als *Martinho de Rebeira* en
Balthasar de Castilho, met vier brie-
ven: te weten, twee van den gouverneur
van de Bahia, *Antonio Telles da Sylva*,
een van den een en twintighsten, en d'an-
der van den twee en twintighsten Julii:
de derde was van d'Admiraal van de
vlote, *Salvador Korrea de Saa Bena-
vides*, en de vierde van *Jeronimo Sar-
rao de Paiva*, van den twalefden van
Oogstmaent, beneffens een besloten
brief van den gouverneur van de Ba-
hia, aen *Joan Fernando Vieira*, *Antonio*
Kavalkanti, en andere rebellen en af-
afgevalle Portugesen.

De Por-
tugese
admirael
zend
brieven
aen den
admirael
Lichte-
hart.

D'Admiraal *Lichthart* voer met
de gecommiteerde te lande na het *Re-
ciff*, om de brieven voornoemt aen de
Hooge Raden te behandigen, die de-
zelfde in het Nederduitsch deden ver-
talen.

Den dertienden van Oogstmaent
wierden ter Vergadering van de Hoge
Regeering gelezen en geexamincert
de brieven van den gouverneur van
de Bahia, van den een en twee en twin-
tighsten Julii: als oock desselfs schrij-
ven aen *Joan Fernandes Vieira*, *An-
tonio Kavalkanti*, en andere muitre-
lingen,

Die by
de Hoge
Raden
gelezen
worden.

lingen, van den vier en twintighsten van Julii, die den Hoogen Raden gegeven was voor een duplicaet van den brief, dien *Andre Vidal* aen hen van den gouverneur voornoemt gebraght had, en by hen geopent was.

Men las ook het schrijven van den generael van de vloete, *Salvador Correa de Saá Benavides* en van den commandeur van de schepen, *Jeronimo Serrao de Paiva*, die *Andre Vidal* met het krijgsvolk boven *Rio Formoso* te lande gezet hadde.

D'eerste brieven luide aldus.

Brief van de gouverneur uit de Bahia aen de Hoge Raden.

IN gevolge van U Ed. schrijven, en daer op gedane voorstel, door Uw E. afgezonden, de Heere Balthasar van de Voorde, raet van den gerechte, en Diederik van Hooghstraten, kapitein en commandeur aen de Kaep van S. Augustijn, waer door U Ed. gelieft hebben, my te verzoeken, dat ik de troepen van Hendrik Dias, door de bequaemste bewijzingen, en sterkste middelen, die ik konde bybrengen, zoude doen vertrekken, en willende nakomen mijne gegeven antwoord, dat ik ook in geschrifte by U Ed. gedaen heb, zoo zende ik na die Kapitanie (versta Pernambuco) in deze oorlogsvloten, de twee Kolonellen, Martijn Soares Moreno en *Andre Vidal de Negreiros*, (beide personen, aen welker begaeftheden en voorzienigheden niet te twijffelen is) met maght en orde, om aldaer de stilling van d'ontstane beroerten ingeoorzaemtheit, waer mede U Ed. gedient en ge-eert behoort te zyn, te bevorderen. Al het welk zal strekken tot herroeping van die oproerige inwoonders, aen wien ik schrijve, hen bestraffende over de onbehoorlijke maniere en overdaet: waer op zy de wapenen tegen U E. hebben in de hand genomen.

En ten einde U E. moght ervaren, hoe danigh U Ed. die, (te weten de wapenen) van deze Kapitanie en bestiening tot hunnen dienst hadden, zoo heb ik hen geordonneert, genoegzaam krijgsvolk mede te nemen, om in het veld de halsstarrigen t'onderwerpen, en uit dat lant te verdrijven, die uit dit moghten weghgeloopen zyn.

Ik vertrouwwe met God, dat door dit middel de ruste zoodanigh zal bevordert worden, dat, uit deze toevallige

beroerten der ingezetenen, vele vaste en levendige verbintenissen van onze wederzijdige vrientſchap, en verbont van onze beide volken zullen komen t'ontſtaen. God beware U Ed. perzonen.

Bahia den

21. Julii, 1645.

U Ed. genegen Dienaer

Antonio Telles da Sylva.

D'andere brief van *Antonio da Sylva*, gouverneur van de Bahia, aen de Hooge en geheime Raden, luide als volgt.

IK heb aen de kolonel Jeronimo Serrao de Paiva, Kapitein Majoor van de vloete (waer mede ik hem ordonnere U Ed. ten dienste te staen) bevel gegeven, dat zoo haest hy het krijgsvolk, by hem tot uwen dienste verzamelt, zal gelandt hebben, terstont aen U Ed. dezen tegenwoordigen zal hebben te bestellen, en met dezelve uit mijnen naem aen te bieden de macht, die hem mede gegeven is, ter beschikking van alle hulpe en bystant, die aen den Hoogen Raet nodigh zal zyn. Aen den welken ik in deze gelegentheit en voorval geerne zou betonen, hoe gereet deze staet is, om in alle vordere gelegentheden te doen alles wat tot hunnen besten, en nu inzonderheit, tot reductie en stillinge van die qualijk bedaghte inwoonders zoude mogen komen te strekken. Ik hope, dat door dit middel alles zoodanigh zal werden bygeleit, dat U Ed. onbekommert zult blyven voor een tweeden oproer, en ik met het vernoege, dat door myne bemiddeling en tusschenkoming, het einde van uw voorstel, nu laest my toegezonden, uitgewerkt zal worden. God beware U Ed. perzonen.

Bahia den

22. Julii, 1654.

U Ed. zeer genegen
dienaer

*Antonio Telles
da Sylva.*

Hy zond ook aen de Hooge en geheime Raden, met den Admiraal *Don Salvador Korrea de Sa e Benavides*, eenen brief van volgenden inhoudt.

Derde
Brief van
den gou-
verneur
Telles.

Hebbende afgevaerdicht een oorloghs-vloot, onder de twee kolonellen, Martijn Soares Moreno en André Vidal de Nigreiros, met den kolonel Jeronimo Serrao de Paiva, kapitein Major van dezelve, om U Ed. te water en te lande te dienen, (dewijl ik het voorstel, by U Ed. Ambassadeurs, nu laest aen my gedaen, gaerne gehoorzaamen wil,) en conscenderen tot d'ernstige voorbede van die qualijk berade inwonners, zoo heeft het God beliest, dat Salvador Korrea de Sa Benavides, generael van de vlooten van dezen staet, en raetsheer in den overzeefchen raet van den koning mijnen Heere, in deze Bahia is komen aen te landen, mede brengende de vloet van Rio de Janeiro, met voornemen van die na Portugael te geleiden. Doch alzoo ik zoo wel de qualiteiten van de perzonen, als de sterkte van de macht begeerde te verdubbelen, om die alle tot den dienst en beste oibaer van dien raet te besteden en op te offeren, zoo heb ik goet gevonden, den gemelten generael van d'oorloghs-vloten, mede na die Kapitanie te zenden, op dat hy door zijn gezag en wijzen raet, dien hy geven zal, d'inwonners voornoemt, tot de stilheit en ruste, (daer in ik hen, onder de gehoorzaamheit en schuldige plicht van U Ed, wensch te zien,) weer helpe brengen.

Ik hope dat deze vertooninge voor genoegzame bewijzen van vrientfchap, wegen deze staet, strekken zullen; alzoo U Ed. hier uit kunnen afmeten, hoe grotelijx ik my inwikkele: doende U E. dezen bystant als een oprechte vrient en goede buurman. God beware de perzonen van U Ed.

Bahia den

25. Julii, 1645.

U Ed. zeer genegen
dienaer,

Antonio Telles da Silva.

Zin en
inhout
des gou-
vernours
brieven.

Men bevond den inhoudt van alle deze brieven daer op te slaen, dat de gouverneur van de Bahia den Hogen

Raden wilde te verstaen geven, dat hy de kolonellen, *Martin Soares Moreno*, en *Andre Vidal de Negreiros*, met het lant-krijghsvolk, en *Jeronimo Serrao de Paiva* met zijne schepen, die dat krijghsvolk overgevoert hadden, en daer na noch den generael *Korrea* met de geheele vloet van *Rio Janeiro*, in conformiteit en gevolg van de propositie van de gecommiteerden der Hooge Raden aen hem gdaen, en tot voorbede van de gerevolteerde ingezetenen, afgevaerdicht had, om dat d'onzen te water en te lande daer van zich zouden mogen dienen, als blijkt uit de brieven voornoemt.

Daer en boven deed de generael door zijne afgezondenen, de kapitein *Martinho de Rebeira*, en den Auditeur generael *Balthasar de Kastilho*, by de Hooge Raden zeer ernstelijk aenhouden, dat zy van dezelve zijne aanbiedinge tot sekoers hem schriftelijk bescheit aen den koning zouden willen laten.

In het boven genaemt schrijven van den gouverneur aen *Joan Fernando Vieira*, en andere rebellen, is voornamentlijk te betrachten en te consideren, hoe hy dezelve noemt, onderdanen van den koning, en hen sekoers tot hunne defensie en verdediging zend: hoewel met die restrictie en bepaling, om hen met alle moghelijke zoetigheit tot voorgaende gehoorzaamheit onder d'onzen te brengen.

Dewijl nu de propositie en verzoek der Hooge Raden van hunne gecommiteerden, aen den gouverneur *Telles*, daer toelagh, dat hy uit Neerlants *Brasil Kamaron*, *Henrique Dias*, en voorts d'andere hoofden, met alle die zy onder zich hadden, en onzen rebellen bystant deden, zoude doen ver trekken, en, ingevalle zy hem niet gehoorzaemden, voor vyanden van zijn Majesteit verklaeren, zoo had de gouverneur ten tegendele, en in tegenstrijdigheit van dit zijn voorgeven aen de Hoge Raden, en verzoek van hunne gecommiteerden, in plaetse van die rontbieden, meerder volk uit de Bahia herwaerts afgevaerdicht, en de hoofden van het zelve sekoers, in plaetse van hen aen de Hoge Raden te vervoegen, in eene afgelege plaetse, niet wijt van de voornaemde *Kamaron*,

ron, *Hendrik Dias*, en andere, met hun volk te lande doen zetten.

De Hoge Raden maken zwartigheid over de komste der Portugeze vloot.

Voorts wiert by de Hoge Raden zeer wel begrepen, hoe het verschijnen en zetten op de rede voor het Reciff, in zoo een conjuncture en beloop van tijt, als die was, (niet tegenstaende de Portugefen in hun schrijven anders voorgaven) nergens anders toe strekken kon, als om de rebellen tegen d'onzen te stijven, en d'overige ingezetenen, die zich tot noch toe geruust gehouden hadden, meetegen d'onzen op te maken. De Hoge Raden hielden zich des te meerder daer van verzekert, alsoo zy reets advijs en berigt van de Kaep *S. Augustijn* bekomen hadden, dat ons guarnitoen in *Serinhaem* zich aen *Andre Vidal*, en de nieuwgelandene troepen had moeten opgeven.

Na alle deze redenen by de Hoge Raden wel overwogen waeren, zoo hebben zy dit zetten op de rede van zoo een grote Portugeze vloot, niet als voor eenen vyantlijken daet kunnen opnemen.

Dienvolgens wiert by hen in beraet geleit, in wat maniere men dezelve van de rede, en de zee voor d'onzen wederom open zou mogen krijgen: naerdien hunne maght van schepen, die zy buiten hadden, en tegen de Portugefen konden gebruiken, in deze vijf schepen bestont, als *Utrecht*, *Zeelandia*, *Ter Vere*, *Soetelandia* en de *Gulde Rhee*: die alle met weinigh oorloghstuigh, en inzonderheit kruut voorzien, en zeer slecht met bootsvolk gemant waren, en weinigh Soldaten op hadden: uit oorzake, zy hun guarnisoenen niet te zeer dorsten verzwakken: daer onder de Portugefe vlote, ten minste acht oft tien schepen van aenzien zich bevonden: boven dien geleek het Generaels schip van verre een groot galjoen, dat twee lagen geschut voerde. Dies het aentasten van die vlote, met onze kleine maght, by de Hoge Raden voor zeer waeghhalselijk geaght wiert.

Sluenden toegesonden bystant der Portugezen af.

Na alles dan rijpelijk overleit was, wiert met eenparige stemme besloten, dat men den generael *Salvador Korrea de Saa e Benavides*, voor zijn aengeboden sekoers tegen de rebellen zou bedanken, en hem, de redenen te gemoet voerende, die zy tot misvertrou-

wen hadden, verzoeken van de rede te willen vertrekken, als breeder blijkt uit schrijven van den volgenden brief.

Men besloot dit schrijven datelijk aen den Generael af te vaerdigen, om zijn besluit dien aengaende af te waghten, en midlertijt allen yver aen te wenden, om detwee schepen, *Elias* en *Deventer* (niet tegenstaende zy noch den meesten voorraet van levensmiddelen voor het landt in hadden) tot versterkking van onze maght, buiten op de rede te krijgen, om dezelve vlote, ingevalle zy op deze aenschrijving der Hogen Raden niet quame te vertrekken, vyantlijk aen te tasten en te verdrijven, of te bemachtigen. Alzoo de Hoge Raden in aller maniere verstonden, die gantsche kuste van Portugefe schepen te moeten vry hebben, om zich tegen de tzengevoegde macht van die van de *Bahia*, tegen de rebellen te mogen maintenir en beschermen.

Men sloegh ook voor, of men niet eenen van de twee gecommitteerden aen lant diende te houden, ter tijt toe *Jeronimo Serrao de Paiva*, volgens verzoek der Hoge Raden, op het Reciff moght zijn. Maer men verstont van neen: vermits zoodanigh ophouden oorzake tot langer vertoeven van de vlote zoude mogen geven.

Hierop wiert de brief aen den generael voornoemt, ingestelt, waer mede onze gecommitteerden *Gysberth de Wit* en *Hendrik Moucheron*, raetsheeren in de raet van justitie, noch dien zelve avond aen boort gingen, en luide die aldus:

Brief aen den Generael Salvador Korrea de Saa e Benavides.

U It Uwe Senhorias schrijven, geaccompagneert met het schrijven van den Heer Gouverneur Generael *Antonio Telles da Silva*, ons door kapitein *Martinho de Rebeira*, en den Auditeur generael, den licentiaet *Balthasar de Castilho*, ter hant gestelt, en der zelve uwe Senhorias gecommiteerdens mondeling verhael, hebben wy verstaen, dat uwe Senhorias aenkomste en zetten, met zoo een vlote op de rede, tot geen andere intentie, raet

als om ons zijne hulpe, autoriteit en raet te presenteren, tot reductie van de rebellen. Waer voor wy uwe Senhoria ten alderhooghten verobligeert zijn.

Dan wy en kunnen ons niet onthouden, uwe Senhoria te voren te leggen, dat wy Uw Ed. aenkomste, met een vloot van zoo veel schepen, in deze conjuncture van tijt, gantsch bedenkelijk vinden, en dat zoo wel, om dat noit by ons zoodanige assistentie verzocht is, als om dat men, in plaetse van *Kamaron*, *Henrique Dias*, ende haer onderhoorende volk van hier t'ontbieden, onder schijn van de rebellen tot gehoorzaamheit te reduceren, de twee Kolonellen *Andre Vidal* en *Martin Soares Moreno*, met krijgshvolk en ammunitie van oorlogh, buiten onze kennisse, op een afgelegene plaetse, ja tot defensie der selver rebellen, te lande gestelt heeft, daer men, om sijner Excell. intentie te verrichten, (by al dien die is als men ons voorgeeft) zoodanige accommodatie ofte reductie by indaginge ofte strenge placcaten beter zoude hebben kunnen vinden, en wiert alsdan daer noch toe vereischt, dat de voornoemde oversten aen ons geadresseert quamen.

Dat contrarie uwe Senhorias goet voornemen vele ingezetenen, die haer tot noch toe geruust hebben gehouden, op het arrivement van Uwe Senhoria, met dese revolte, als inbeeldinge hebbende, dat die tot assistentie van de rebellen zoude afgevaerdicht wesen, haer op een nieuw tot revolte bestaen in te laten, zoo willen wy uwe Senhoria, wegen de aangepresenteerde assistentie bedanken, en aen uwe Senhoria verzoeken, om zoo haest mogelijk is, met de vlote te willen van hier vertrekken, op dat die ingezetenen, die zoo verkeerdelyk van uwe Senhorias intentie oordeelen, mogen ter neder gestelt worden, en buiten rebellie blijven, 't welk wy in deze gelegentheit voor een goede en aengename dienst zullen opnemen.

Wyders, aengaende uw Senhorias verzoek, om de vloote alhier van water en branthout te voorzien, als hebbende om zijn kort verblijf in de Bahia, zulx aldaer niet kunnen doen, daer toe, en 't gene meerder zoude mogen

vereiffchen, zoudengaeerne, al wat in ons vermogen is, bybrengen, dan om de redenen voren verhaelt, en het onfluimigh weder, waer door daer in weinigh verricht zoude kunnen worden, zoo verzoeken wy vriendelyk, dat voor deze mael zulx geexcuseert mach worden.

Uit den brief van zijn Excell. *Antonio da Silva*, zien wy, dat *Jeronimo Serrao da Paiva* last heeft, na hy de Infanterye onder *Martin Soares Moreno*, en *Andre Vidal* zal te lande gestelt hebben, om aen ons uit zijne Excellenties name de maght, die hy onder hem heeft, te presenteren, zoo willen wy uwe Senhoria verzocht hebben, dat uwe Senhoria den zelven *Jeronimo Serrao de Paiva* ons gelieve zonder langer uitstel toe te zenden, om, volgens de last van zijne Excell. wegens d'afzending en landing van dezelve officieren en krijgshvolk nader opening te doen.

Wy gedragen ons voorts tot het mondeling bericht van onze gecommiteerden, *Gysbert de With* en *Hendrik de Moucheron*, raetsheeren inden raet van Justitie, aen de welke Uwe Senhoria gelieve te geven zoodanigh geloof en credijt, als hunne perzoonen, en 't vertrouwen dat wy van hen hebben, verdienen. God beware de perzoon van uw Senhoria.

Regiffo den 13. August. 1645.

En was ondertekent

Hendrik Hamel.
A. van Bullestraten.
P. J. Bas.
J. van Walbeek.
G. de With.
J. Albrecht.
Hendrik de Moucheron
J. van Raesvelt, en
J. C. Lichtbart.

Dewijle 'nu d'onzen zich te zwak bevonden, om met vier schepen, en een jaght, des vyantsvloote aen te tasten: (naerdien d'admirael een galjoen met twee lagen van acht en dertigh metalen stukken voerde, en 300 koppen op had,) zoo was dan, na des admirael's schrijven wel overwogen te hebben, besloten, hem voor d'aenbieding

ding tot Sekoers tegen de rebellen te bedanken, en het halen van branthout en water, voor de vloote (gelijk zijne gecommiteerden *Ribeiro* en *Kastilho* verzocht hadden) af te slaen, en op hem te verzoeken, dat hy van de rede zoude willen vertrekken, verhopende midlerwijle hunne twee schepen, *Deventer* en d'*Elias*, mede buiten te krijgen, om, zoo de vyant op dit hun schrijven niet quam te vertrekken, hem alzo met meerder schijn van goeden uitslagh vyantlijk aen te tasten, en te verdrijven of te bemaghtigen.

Den veertienden, met het kriecken vanden dagh, bevondmen alle de Portugese schepen onder zeil, en de meeste al uit het gezicht te zijn.

Endewijl men zagh dat de steigerschuit, die de twee Portugese en onze Gecommitteerden de *With* en *Moucheron*, na den Portugezen generael zoude voeren, den zelven generael langzaam zoude krijgen, vermits hy verre voor uit was, en dezelve Heeren in het wederkeeren geordonneert waren, aen onzen admiraal, die te scheep was, antwoord van den zelven te brengen, of hy, volgens schriftelijk verzoek der Hoge en geheime Raden, *Feronimo Serrao de Paiva* wilde belasten aen lant te komen, om den Hooge en geheime Raden, in gevolg d'orde van den gouverneur van de Bahia, nader openinge en kennisse van zijne afzendinge en verrichtinge te doen, en ondertusschen *Feronimo Serrao de Paiva*, zonder de Hooge en geheime Raden te spreken, wel mochte doorgaen, zoo hebben de Hoge en geheime Raden den admiraal Lichthart aengescreven, dat hy met zijne byhebbende schepen zoude onder zeil gaen, om op het doen van de Portugese schepen achtinge te geven, en zijn best te doen, om het schip met de wimpel, daer *Feronimo Serrao* op was, onder schoot te krijgen, en alsdan op hem te verzoeken, dat hy met zijne byhebbende schepen voor het Reçiff op de rede wilde zetten, en ten einde, als te voren gezeght is, zich in perzoon op de rede laten vinden.

Na men dan hier over beraetslaegt had, en zagh, dat al het schrijven van den gouverneur van de Bahia, belangende de reductie en stilling van de re-

bellen, op enkel bedrogh gegrontvest was, zoo wiert den Admiraal Lichthart voort daer op orde gezonden, om alle Portugeze schepen, die hy konde bezeilen, te doen strijken, en op te brengen, en hen niet anders te handelen, als of zy openbare vyanden waren.

Den acht en twintighden van Ooghstmaent kregen de Hooge Raden schrijven van den vier en twintighden der zelve maent, van het opperhoofd *de Linge*, uit het kasteel *Margareta* in *Rio Grande*: hoe twalef van des vyants schepen, die het volk aen *Tamandare* gelant hadden, in de bay *Traikona* aengekomen waren. *De Linge* verwittighde ook, uit bericht van zekeren gevangen Portugees van dezelve vloot, dat zy van meeninge waren, daer volk te landen, doch niet eer, voor dat zy het volk, dat zy door de *Matta* waghten, by hen bekomen hadden, om zich met die te vereenigen: of zoo die niet quamen, zouden zy, na des Portugees zeggen, weer na de Bahia gaen.

Hier op wiert *de Linge* belast, zoo veel soldaten, volk en Brasilianen, als *Tapoyers*, by een te trekken, als doenlijk zou zijn, om hen het landen te belletten: als mede die tegen te gaen, en te weeren, die zich by dat volk zouden willen vervoegen, en zoo allen vlijt aen te wenden, om die Kapiranie in gehoorzaamheit te houden.

Voorts wierdt met den Admiraal Lichthart in bedenken genomen, of men derwaerts eenige schepen zou kunnen zenden, om te zien, of d'onzen daer eenigh voordeel op zouden kunnen doen. Hier over vielen verscheide bedenkingen. Eindelijk wiert goet gevonden, alzo men niet meer als twee schepen op de rede had, en d'andere noch niet geloft waren, allen vlijt aen te wenden, om d'andere schepen gereet te krijgen, en te zien wat men zou kunnen verrichten.

Men bracht noch in bedenken, dat men niet varend volk genoeg had, om de schepen na behooren daer mee te bemannen: derhalven die met vryearbeiders, of ander volk van het Reçiff moften bemant worden. Dies niet tegenstaende bleef men volharden, zoo veel maghts te water uit te brengen, als doenlijk zou zijn.

Admiraël
Licht-
hart
steekt in
zee.

Hier op ging d'Admiraël Lichthart, den eersten van Herffstmaent, sterk vier schepen, een jaght, en een fregat, onder zeil. Hy voerde het schip Uitrecht, daer op ik zelf ook mede ging, om te helpen bevorderen, dat ieder zijn plicht moght doen. Maer hy wierdt genootzaekt, dewijl zijn schip door het harde weer, en grove zee, niet wilde wenden, om het gevaer van de klippen t'ontgaen, ten anker te komen. Ook brak de fokke-ree van het schip Zeelandia in twee, in het vallen van zijn voor-marszeil, en moest daerom blijven leggen.

Ondertusschen zagen de Portugese schepen en Karavellen onder *Jeronimo Serrao*, ten getale van acht of negen, zoo veel de loef te krijgen, alshun moghelijk was.

De Wit en *Moucheron* quamen met de steigerschuit weer te rugh, zonder de Portugese admiraël, door het hart weer en wint, te hebben kunnen bezeilen: dies sy de twee Portugese gecommiteerden aen een karavelle geset hadden, die daer mede voort zeilden.

Den zelven namiddagh kregen de Hooge Raden, by brieven van Hoogstraten, Ley en Hek, vande Kaep van St. Augustijn bericht en kuntschap: hoe des vyants troepen zich in de zuikermolens *Salgado*, *Surchaque* en andere plaetsen afgelegert hadden.

Portugese
vloot ver-
schijnt
weer
voor het
Reciff.

Alzoo op den avont, den negen en twintighsten van Oogstmaent, de vloot van de Bahia, die aen de bay van *Traiconá* geweest was, haer wederom in het gezicht van het Reciff vertoonde, zoo wiert, met goetdunken vanden Admiraël Lichthart, goet gevonden, dat hy zich noch op dien zelven nacht op de rede na de schepen Uitrecht en ter Veer zou begeven, om met dezelve en twee barken op des vyants vlote te passen. Ook wierdt alle yver en vlijt aangewent, om het schip Over-Yffel, zoo als het was, des volgende daeghs, t'zijner versterking, mede te krijgen; op hope van de schepen Zoutelandia en de gulde Ree, die ontrent de Kaep van St. Augustijn kruiste, medeaentetreffen, om alzoo met genoechzame maght des vyants vlote te mogen aentaften, of altoos beletten, dat hy op die kuste niet bleve leggen.

Waer op
d'Admi-
raël Licht-
hart in
zee steekt

Met den dagh zag men de Portugese zeilen noch dwars van het Reciff, zonder onze Admiraël, om dat hem de windt niet dienen wilde, om van de wal te geraken, met de schepen Uitrecht en ter Veer, van de reede konde onder zeil gaen. Maer het schip Zoutelandia, van de Zuid komende, daer het kruiste, deed zijn best, om het lywaerste der Portugese schepen, dat hem al vry na was, te bezeilen, en evenwel het ontquam; om dat het te wel by de wind zeilde.

Op den vierden van Herffstmaent vertoonden de Majoor Bayert en Volbergen aen de Hooge Raden, hoe Vierbergen, facteur, of bewints-man van Graef Maurits goederen, hen al om by de gemeente nagaf, dat zy op de verlede maent gelaft waren, om tot uitzichte van het fort Ernestus en deszelfs bescherming, de boomen in des graefs plantagie af te doen snoeijen, en de tuin, stalling, en wat meer schadelijk zou kunnen zijn, af te doen breken; maer hun last zouden te buiten gegaen hebben, met de grote boomen te laten om verre houwen: als of zy alleenlijk voorgehad hadden, dezelve plantaesie te vernielen.

Bayert en
Volber-
gen by de
gemeente
aenge-
klaeght.

Daer en tegen verklaerden zy, allen yver en vlijt gedaen te hebben, om, zoo veel moghelijk was, niet alleen de volwasse kokosboomen, maer ook alles wat niet recht in het gezicht en hinderlijk was, staende te houden: doch dat zy d'onstuimigheid der gemeente niet hadden kunnen wederhouden noch bedwingen, die zoo groot was, dat zy niet alleenlijk de boomen; maer ook zelve het huis van den Graef wilden onder de voet hebben, en ter neder werpen.

Dies verzoghten *Bayert* en *Volbergen*, dat het zelve in geschriftelijke aentekening, tot hun onschult, moghte aengetekent worden.

D'Admiraël Lichthart ondertusschen vervolgde de Portugese vloot, en trof die in de Bay van *Tamandare* aen, sterk zeven ree-zeilen, drie Karavellen, en vier berken: want d'overige waren met zuiker na Portugael vertrokken. En alhoewel onze admiraël meer schepen verwaghte, zoo wilde hy evenwel die gelegenheit niet laten

Admiraël
Licht-
hart raft
de Portu-
geve
vloot aen

voorby

voorby gaen, maer besloot den vyant aen te tasten, en aen boort te klampen.

Hy verwittighde by brieve met het jaght de Rec, de hoge Regering, van den zevenden van Herfstmaent; hoe de vyant met elf schepen aen *Tamandare* lagh, en door hem aldaer bezet gehouden wiert, met verzoek van alle hulpmiddel, zoo van schepen, als vaertuigen, hem te willen toezenden, om te zien of hy den vyant zou kunnen opslaen en bemaghtigen.

Hier op wiert goet gevonden, de Schepen Elias en Deventer buiten te zenden: als ook de gereetleggende schepen d'Eenhoorn en Leyden, die na het vaderlant bestemt waeren, als mee het jaght de Ree met al het klein vaertuigh, dat men gereet kon krijgen, na hem toe te zenden.

Des nachts voor den achtsten, was men bezich met het schepen der vrywilligen, in de schepen Elias en Deventer, om die in zee te helpen; doch konden door stilte des morgens niet buiten koomen.

Den zevenden wierden alle Soldaten en burgers, op het eilant Anthoni Vaez, belast, mantjes en schanskorven te maken, om op de wallen te zetten.

Men vond ook goet, het Reciff van het hooft van de reviere, tot aen het hooft vanden zeekant, met palisaten te voorzien.

Men leide ook op zeker vrak, dat op het kant van de riviere lagh, vier stukken, om al zoo het strant te bevrijden, tot aen den vijfhoek, en des vyants aankomste te beletten.

Zee-ge-
vecht.

Den achtsten van Herfstmaent liet d'Admirael de bloetvlagge waien, en gaf last, van niet een scheut te doen, voor wy ieder een aen boort kregen. *Lichtbart* leide den Portugezen admiraal aen boort, die wel 300. man op had, en over de 60. stukken voerde. De Portugees queet en weerde zich dapper, en stont zelf neffens noch eenige anderen voor de kajuit, en had een scheutvry schilt voor hem en een vlamvend zwaerd in de vuist, daer hy al eenigen mee ter neer gevelt had.

Ten leste wiert hy met geweld overweldight, en de vlagge hem afgenomen, en kreegh vele quetsuuren.

Ondertusschen raekten onze andere schepen ook aen boort der Portugezen: maer als die zagen, dat d'Admirael van de vlagge berooft en overweldigt was, soo ontviel hen t'eenemaelde ^{Portugees admiraal} moet: 't Volk vloog als kraeien in zee, om zich vanden brant en zweert te bergen. D'onzen volgden hen met de boot, en sloegen vele in het water door. Meer als zeven hondert quamen te sneuvelen, en veele gevangen, en zelf d'Admirael benèffens drie schepen, die na het Reciff gezonden wierden: maer d'andere wierden verbrant: dewijl d'onzen die daer niet uit konden krijgen: eensdeels om dat zy d'ankers afgekapt hadden, en zommige aen den gront gedreven waeren: en ten anderen, om dat zy eenige stukjes aen lant gekregen, en eene baterye opgeworpen hadden, daer zy zoodanigh van schooten, als of zy het met handen op onze schepen leiden. Dies wy daer ook niet langer duuren konden. En hadden zy eenen dagh langer gewaght, zy zouden zelfs met gevaer gelegen hebben, om in den gront te raken. Waerom wy onze schepen weer uitwonden. Aldus wiert deze gantsche Portugese vloot vernielt.

Na dit gevecht vertrok ik wederom na het Reciff, om mijne zaken aldaer waer te nemen. d'Admirael verwittigde by brieve, door een visschersschuitje afgezonden, de Hoge en geheime Raden, deze bevochte zege, die aldus luide:

Brief van den Admirael aen de Hoge Raden.

Edele, Erentveste, wijze zeer discrete Heeren.

ZOo als de fluit Leyden, met het jaght de Rhee voorleden nacht voor de *Punto* van *Tamandare* by ons gekomen was, heb ik des morgens met den dagh den raet ontboden, en is by ons beslooten, datelijk binnen de *Barra* te loopen: het welk in volgender wijze geschiet is.

Het schip Utrecht, als admiraal d'eerste: Ter Veer, de tweede: het schip Zeelandia, de derde: Overyssel, de vierde: Zoutelandia, de vijfde: de Rhee, de zeste: het fluit-schip Ley-

den en het jaght d'Eenhoorn de laesten. Het Doghboort en de Bark wasgeordonneert, om bystant te doen, daer het nodigh moghte zijn.

Op deze maniere binnen de Barra gekomen zijnde, hebben wy aldaer gevonden zeven reezeilen: drie Karavellen, en vier barken. De vyant had aen lant twee bateryen gemaakt, en daer op eenige stukjes gestelt.

In het aenkomen wiert van des vyants schepen en bateryen zoo met geschut als musketten, heftig tot ons geschoten. Doch wy evenwel met kloekmoedigheid voortvarende, hebben met ons schip Utrecht den Portugezen admiraal aen boort geklamt, en viel ons volk zoo kloekmoedelijk aen, dat zy het schip van den admiraal der Portugezen datelijk bemaghtighden, en zijne vlagge afhaelden. D'andere schepen en berken deden ook zoodanigh hun plicht, dat wy dezelve vloete en het volk t'eenmael in de vlucht gestagen hebben.

God zy alleen de lof van deze victorie.

De Portugeze admiraal *Jeronimo Serrao de Paiva* heb ik in mijn schip gevangen, doch is zwarelijk gequest. Op het Regiff komende, zal ik hem in handen van U E. overleveren. En alzo U E. my belast hebt, het fluitschip Leyden, en het jaght d'Eenhoorn met den eersten wederom t'estieren, zal ik dezelve hier van daen op morgen vroegh zenden. En alzo voor ons hier niet meer te doen is, en geen water meer hebben, en de vyant sterk hier aen lant gevluht is, zal ik met den eersten medemoeten volgen. Op het Regiff komende, zal ik U Ed. met monde naeder spreken. Dit alleenlijk dienende by bericht.

Ed. Erentveste wijze voorzienige Heeren,

Bevele U Ed. in Godes bescherming.
Met haest

Den 9. Septemb. 1645. In 't schip Utrecht. Binnen de Bahia de Tamandare. U Ed. dienaer,
Kornelis Lichthart.

Brief van
den Ad-
miraal
Serrao de
Paiva aen
Andre
Vidal.

D'Admiraal *Serrao de Paiva* zelf verwittighde by brieve van den 18. van Herfstmaent aen de kolonellen *Martin Soares Moreno*, en *Andre Vidal* de

Negreiros, hoe zich dit gevecht toedroegh, en hy by d'onzen gehandelt wiert, in dezen zin over.

Alzo hier op het Regiff de sprake gaet, en tot mijner kennisse gekomen is, hoe U Ed. aldaer zegt, dat de Heer Generael ter zee, *Jan Kornelisz. Lichthart*, op den dagh, als hy my aantaste, met witte vlaggen aenquam, en veel volk met koelen bloede dootsloegh, zoo is't dat ik U E. laet weten, dat twee dagen voor het gevecht, een jaght met een berk, op deze rede, en dicht aen den mont van de bay met een witte vlagge quam. En alzo in het inkomen van de bay een karavelle en bark lagh, schoten die op het jaght voornoemt twee of drie schoten. Maer wanneer de heer Generael twee dagen daer na zelf binnen quam, voerde hy gene witte, maer wel zijne Hollandsche en eenige rode vlaggen.

Wat belangt het dootslaen met koelen bloede, is niet zoo; want niemant op mijn schip, als in de woede, gebleven is: en ten tegendeele werdt aen vijf of zes perzonen, die sich om laegh verstecken hadden, quartier gegeven: waer onder eensoldaat, die zeer gequest was, en terstont met alle zorghvuldigheid verbonden wiert: zonder aen iemand van d'overigen een slagh, wonde of stoot meer gegeven wiert: maer men deed hen veel eer allengoet onthael, en verstrekte hen, het geen van node was.

De reden nu, waerom'er zoo weinigen quartier gehad hebben, was, om dat'er gene meer waren: want alle d'andere, uitgenomen weinigen, die met heten bloede ontdaen wierden, sprongen over boort, de Matrosen voor, en de Soldaten na: en was allen vlijt, dien ik met houwen en kerven aentwende, niet genoegh, om hen te dwingen, tot liever in het schip als in zee te sterven.

En alzo ik vol van wonden was, gaven my twee of drie perzonen van aenzien quartier, zonder my te kennen: of dat ik zulx van hen eischte: waer uit blijkt, dat zy het ook aen alle de genen, die hen daerom zouden mogen verzoght hebben, wilden geven en verleen.

Aen my in't bezonder heeft de generael zoo vele eere en beuscheit bewezen, dat het my onmogelijk is te schrijven,

ja is ook waer, dat wanneer zijne schepen binnen quamen, d'onzen eerst begonnen te schieten. Gelijk ook van de batterye gedaen wiert, die wy aen lant hadden. Dit is alzoo in waerheit toegedaen, die ik verclare, om dat ick al het geen verhaelt is, met mijne eige oogen heb aengezien. Dies U E. di ook alzoo voor zeker gelieven aente nemen. God beware U Ed. Perzoonen veele jaren.

Reciffo den 18. September 1645.

Hieronymo Serrao de Paiva.

Hier op schreef *Andre Vidal* door eenen van onze tamboers, (dien d'onzen aen den vyant gezonden hadden) op den negen en twintighsten der zelve maent, eenen brief van volgenden inhoud aen den admiraal tot antwoort.

Brief van
Andre
Vidal aen
den Ad-
miraal
Paiva.

WY verstaen zeer wel de forme van U E. brief: alzoo wy zien, dat, in plaetse, daer U E. volgens sijn manhaftigheit en qualiteit met zulken autoriteit als U E. meriteert, behoorde getraecteert te worden, buiten alle redenen, en met het selve quade tractement, dat aen anderen gedaen is, gehandelt werdt: hoewel ons dachte dat U E. wel differentier en beter behoorde en meriteert gehouden te zijn, alzoo U E. met eenige koopvaerdy-schepen, zonder eenig voornemen of aenslagh van oorloge, als die heeren wel behoorden gesien te hebben, ons in dese Kapitanie op haer verzoek en commoditeit heeft gebracht: dan men en heeft zich niet t'altereren, vermits over alzoo vele tirannye en geveinstheden, als zy ons bewezen hebben, wy aen haer geen beter onthael en zullen prognosticeren. U E. en hoeft sich niet te moeyen over de groote wreetheit, daerinne ons volk met koelen bloede doot gebleven is, alzoo wy onze zake zoogerechtificeert hebben, om voor de Heeren Staten der Vereenighde Provincien ende alle onse geallieerde Princen te verantwoorden, dat dezelve niet grooter noch rechtveerdiger kan wesen: maer vry van alle suspicie: want wy in de haven van *Tamandare* onze Portugezen uit het diep met steenen en kogels om de beenen gebonden, uitgehaelt, en een groot deel in 't swemmen gesalveert hebben, boven dat vele

andere in de vracken van de schepen levendig verbrandt gevonden zijn, alzoo die heeren wreedelyk alle soldaten en zoo een menighte van Christenen willen om den hals hebben, om ons het wederkeren te beletten: waer van alles zy aen Godt, en aen de gene, die 't haer afeischen zal, rekeninge zullen geven: vermits wy met de Goddelijke barmhertigheit, en met de meer klare redenen van den Koning onzen Heere, verhoopen, dat de motiven, die die heeren veroorzaken, om haer van hare proceduren en schade tot zoo veele moorden te bevrijden, daer toe niet bestant genoegh zullen zijn. Uw Ed. gelieve hem getrouwt te houden in zoo een wreede plaetse, alzoo Godt noch de Koning slapen, om de behoorlijke satisfactie te procureren. Godt beware U Ed.

In 't quartier *St. Joao* in de *Vergea*, den 29. September, 1645.

Getekent

Andre Vidal de Negreiros.

Met den zelve tamboer quam ook een vyants luitenant, *Francisco Guomes*, die eenen brief van *Andre Vidal* aen de Hooge Raden braghte, over het staken van het dootslaen en gevangen nemen van vrouwen en kinderen ter wederzyde, die aldus luidt.

IN *Igaracu* ontving ik Uw Ed. schrijvens, waer in U Ed. my te verstaen gaf, hoe dat mijne soldaten de *Brasilia*nen met hare vrouwen om 't leven brachten, noemende hun sijne vassalen: waer af U Ed. veel werx maekten: waer over ik in de waerheit verwondert ben, en dat U Ed. schijnt te beggeren, dat het recht hen alleen over dezelve zoude toekomen, ende niet vry en gemein zijn; want alzoo U Ed. by publijque afkondiginge verboden hebben quartier te geven aen d'inwoonders van onze eige natie, wettelijke onderdanen van den Koning, mijnen Heere, niet alleenlijk om die reden: maer selfs om dat zy gebooren en opgevoedt zijn in deze kapitanie, gewonnen door de Heeren koningen van Portugael, met hun koninklijk goet en 't bloet hunner onderdanen, en dat meer is, by de repartitie gemaakt, en geaccordeert onder de

Brief van
Andre
Vidal aen
de Hoge
Raden
over het
staken
van doots
slaen.

Christelijke Princen, zoo schijnt het evenwel, dat U ed. begeert dat dezelve inwoonders quartier zullen geven aen de Brasilianen, die zy zoo onlangs geleden gebracht hebben tot het licht des Christen geloove, en Catholijke opvoedinge, zijnde hare onderzaten ende vassallen, niet van U ed. maer van den Koning mijnen Heere. Want of U ed. schoon dit lant vermeerstert hebben, en bezitten, zoo is 't evenwel niet by wettelijke successie, ofte eenig ander recht, waer door het hun toekomt: maer alleenlijk door een oorloghe invasie, waer van de kracht en oorlike versmoort wort, en bedekt de reden met de behoorlijkheit.

U ed. gelieve ordre te stellen op de maniere van deze vyantschap, en op dezen oorloghe, die wy hoopen dat zoodanigh beftiert zal worden, als men van sijne kloekmoedigheidt verwaght, gevende quartier aen onze inwoonders, en zoo niet, zal ik hebben te passen op 't gene my best zal denken tot mijne reputatie, en revengie van delijdende. Dat Uw ed. ook niet toelaten willen, dat vrouwen, kinderen en oude luiden met koelen bloede vermoort worden, als gebeurt is onlangs geleden in *Tihicupapo*, *Rio Grande* en *Paraiba*. Godt beware Uw ed.

In 't quartier van *St. Joan*,
den 29. Septemb. 1654.

Andre Vidal de Negreiros.

De Hooge Raden beantwoorden, met kennis van de Raden van Justitie, enden oversten *Garsman*, den zelven brief, en vaerdighden noch dien zelven avond den lieutenant en tamboer af.

Na den acht en twintighsten van Hooimaent, des jaers 1645. *Andre Vidal de Negreiros* en *Martijn Soares Moreno* aen de visscherye *Tamandere*, gelegen tusschen *Olna* en *Formosa*, sterk ontrent achtiën hondert of twee duizent mannen: (waer onder vele officieren *reformados*,) met goet geweer, gelant waren, zoo quamen by dit volk vier kompagnien soldaten uit de *Bahia* telande, alsook *Kamaron* en *Henrique Dias*, die zich een langen tijt ontrent *Porto Kalvo*, dat toen noch gebloqueert was, onthielden.

Van daer namen zy hunnen marsch entocht na de stad *Serinheim*, en besloten aldaer het fortje of retrenchement by de stad: daer toen de luitenant *Samuel Lambert*, en *Kosmo de Moucheron*, als opperhoofden, over geboden, met eene krijghs-bezetting van tachtentigh *Hollanders*, en zestigh *Brasilianen*.

Twee dagen na hunne komste in *Serinheim* trokken de vyanden door d'*Ingenio* van *Daniel de Haen*.

Gedurende het belegh van het fort, was *Henrique Dias* in *Serinheim*, en aldaer ook gesproken.

Tot aen dezen tijt loochende de veltoversten voornoemt, *Andre Vidal* en *Moreno*, kennis van *Kamaron* of *Henrique Dias* te hebben: het welk de daet anders heeft doen blijken.

De veltoversten voornoemt hadden den kapitein *Paulo da Cunha Sotto*, major, voor uit gezonden, died' onzen datelijk tot zijnder aenkomste, in de zuiker-molen van *Jaques Peres* dede opeffchen, volgens zijnen brief van den tweeden van Oogstmaent, gezonden aen den kommandeur *Samuel Lambert*, die aldus luidt.

IK ben aen deze zuikermolen gekomen, door last van de Heeren Gouverneurs *Martijn Soares Moreno*, en *Andre Vidal de Negreiros*, die niet medekomen: alzoo zy bezigh met volk te landen zijn. Zy hebben my voor uit gezonden, op dat'er van d'eenenoch andere zijde gene schade geschieden zou: noch zy aen U E. noch U Ed. aen hen gene overlast zouden doen. En by al dien U Ed. ondertusschen na onze zijde wilde komen, of gaen na eenige andere plaetsen, die haer believen zal, zoo konnen Uw Ed. zulx met mijn paspoort doen: dewijl de voorschreve Heeren veltoversten gekomen zijn, om deze onstaende beroertente bevredigen.

God beware Uw Ed.

In de zuikermolen in
St. Antonio, 2. Auguft.
1645.

*Paulo da Cunha
Sotto Major.*

By na in een zelven zin schreven de Portugese veltoversten, *Martin Soares Moreno*, en *Andre Vidal de Negreiros*, aendenzelfen kommandeur *Lambert Samuel*.

Brief van
Moreno
en Vidal.

U E. moet niet van de maniere en wijze van onse komste bericht zijn, en derhalven verwonderen wy ons niet, dat U Ed. sich in de wapenen begeven hebt. De Heeren van den Hoogen Raedt hebben eene ambassade aen den Generael te water ente lande, Antonio Telles da Silva, gezonden, over de be-roerten, die de Portugesen in deze Kapitanie verwekt hebben; verzoekende dat zijne Ed. dezelve door zijne bemiddeling en wapenen wilde doen stillen. In het welke hy gaerne heeft be-willight: op dat de Heeren van den Hoogen Raet wel gedient, en onze Portugezen buiten hunne huizen en huis-gefinnen niet qualijk gedient zouden zijn. Ten welken einde wy gezonden, en aen dese zuiker-molen van Rio Formoso aengekomen zijn: waer van daen wy op ons vertrek staen, om U E. te gaen bezoeken, en in goede vriendschap t'ordonneren: het geen wy besloten hebben, ten meesten oorbaer van het voornemen, dat door het aenslaen van plakkat en op verscheide plaetsen bekend gemaakt hebben. Waer af wy ook een aen U E. zenden, om aen de kerke van Serinhaim aente slaen.

U E. gelieve dit alzoo te verstaen: en in dezer maniere de wapenen op te schorffen, ten einde onze soldaten geen misvertrouwen krijgen: alzoo wy U E. door de genegenheit, waer mede wy U Ed. kunnen dienen, vry eene beter onthalinge verhoopen: en ook dat, met de vriendschap, die U E. ons zal doen, uit goede vrede en beleeftheit, d'opproe-rige Portugesen mogen bevrijt worden, alzoo de bevredegiging aen hen, gereserveert zal blijven, zoo als wy vastelijk verstaen, U E. verzekerende, dat uit het contrarie dezes een groot misnoegen aen de Heeren Hooge Raden zal gegeven worden. Godt beware U Ed.

Uit de zuikermolen van Formosa,
den 4. August. 1645.

*Martijn Soares Moreno en
Andre Vidal de
Negreiros.*

Des anderen daeghs vorderde *da Kunha* op d'onzen, met noch andere compagnien Soldaten en boeren: voor wien geweer met hunne vloot, om twee duizent mannen te wapenen, mee gebracht was. Voorts omcingelden zy d'onzen rontom, en sneden de fonteyn, riviere, en andere plaetsen hen af.

Midlerwile namen Roelant de Karpentier, en Daniel de Hoen, paspoort en vrygeleyde van de veldt-oversten voornoemt, die toen aen strant bezigh waren, om hun volk te doen landen. Ook deed de vyandt het grof geschut uit de schepen lossen, en in den berck van Karpentier de rivier *Formoso* opvoeren. Vijf dagen na de komste van *Paulo da Kunha* legerde zich des vyants hele macht in en om *Serinhaim*, en stelde zich in volle slaghorde, en eischte de vesting op. Eindelijk gaven d'onzen de vesting, na een belegh van veertien dagen, uit dwang en noot, in handen der Portugesen over: alzoo het eene plaetse van kleinen tegenweer was.

Daer en boven waren zy door de groote en menigte der troepen van 's vyants soldaten van alle kanten bezet en geblokkeert. Daer en tegen hadden d'onzen weinig soldaten tot hunne bescherming, en waren qualijk van kost, en inzonderheit van drank voorzien: waer van den wegh, om het te bekomen, de vyandt den belegerden had benomen. Ook waren alrede vele vrye luiden aen des vyants zyde overgelopen, die van alle geheimenissen en sterkten der onzen kennisse hadden. De belegerden hadden ook in twee maenden gene tijding van hunne troepen, of van de Hooge Raden, bekomen, niet tegenstaende zy hen dikwils huunen slechten staet bekend gemaakt hadden.

Wanneer dan gene hope noch schijn van eenigh ontzet voor de belegerden te verwagten was, zoo vonden d'opperhoofden goet, om zich zelfs in geen bloetbadt te werpen, met den vyandt, die hen tot twee reizen had doen verzoeken, t'accorderen, en een verdragh aen te gaen: inzonderheit ten aenzien zy oordeelden meerder dienst aen de kompagnie te zullen doen, met zich by onze andere troepen te vervoegen, die zwak waren, en als-

alsdan den vyandt gezamender handt het hooft te bieden, als zich zelfs ingevaer van lijfen leven te stellen.

Dit besluit wierdt den zefsten van Ooghstmaent by den kommandeur *Samuel Lambert*, *Kosmo Moucheron*, *la Montagne*, luitenant van het garnisoen, en andere officieren, genomen, en door hen alle ondertekent: waer van *Moucheron* den vijftienden van Ooghstmaent aen de hooge en geheime Raden op het Reciff, by monde verslagh deed, en gaf het den twintigsten schriftelijk over. Voorts wiert het verdragh tusschen d'onzen en den vyandt getroffen, dat de Portugesen zelfs aldus ingestelt hadden.

EErst en vooral maken de Portugese gouverneurs bekend: hoe zy in dit lantichap gekomen zijn, op het verzoek van de Heeren hoge Raden, om d'alteratien en beroerten, door de Portugese inwoonders verwekt, te stillen en bevredigen.

En alzoo hen op hunne komste aen lant, met een zoo goede meininge, die zy volgen, ter kennisse gekomen is, dat de Heeren Nederlanders, niet tegenstaende zy hen geroepen, en tot deze accommodatie en bevreding ingelaten hadden, vele Portugesen vermoort hadden: (want zy hadden hen met vriendelijk gelaet binnen eene kerke gelokt, en in dezelve met koelen bloede wreedelijk ter neder gehouwen: insgelijx waren zy in alle andere attentaten en toelaggen, op gelijke wijze voortgeslagen, en met een gevormte leger in 't velt gekomen: het welk hen genoegzame reden geeft, om op den wegh, door den welken zy na het Reciff trekken, gene wapenen achter hunne rug te laten) zoo is dat zy ordonneren en toestaen, deze beslopte artikelen, ter tijt en wijle, zy zich zullen aen de Heeren van de hoge Raden vertoonen, en met hen besluiten, het geen geraden zal zijn.

Deze artikelen des verdraghs waren de volgende:

Artikelen
des ver-
draghs.

Eerstelijk zullen d'officieren *Samuel Lambert*, en *Kosmo de Moucheron*, met hunne Soldaten uit het fort en vast huis vertrekken: te weten met hunne vendels, en wapenen, brandende lonten, bal in den mont, en uit-

gestrekt vendel, tot het Huis toe: van waer zy hunne reize zullen aennemen.

2. Zy zullen op den gantschen wegh, dien zy langs trekken, hunne degens en vendels dragen: en zullen de Heeren gouverneurs hen, door eenige of meer kapiteinen, doen geleiden, en daer beneffens vaertuigen tot overvoer van hunne goederen verschaffen; op dat hunne perzonen, huisgezin en goet verzekert op het Reciff mogen komen.

3. Zy zullen aen *Kosmo de Moucheron* herstellen, al wat hem ontnomen is, en bevonden zal worden het zijn te wezen, met alle puntualiteit.

4. Zy verbinden sich met d'inwoonders van deze stad, en inzonderheit *de Kamara*, te wege te brengen, dat zy niet gedenken zullen, aen eenig woort, werk, spot of schandael, dat zoude mogen gepasseert zijn.

Zy verbinden zich aen de Nederlanders, die begeren te blijven, hen in bezit van hunne goederen te laten, zoo als zy diete voore bezaten, en als of zy Portugezen waeren. Ook zullen zy alle privilegien genieten, die de Portugesen genieten, zonder zich oit met hunnen godsdienst te bemoeien: hoewel met dien verstande, dat de Nederlanders gene preken zullen houden, noch nalaten, aen de geheiligde plaetsen alle behoorlijke eerbiedigheit te bewijzen. Zy zullen ook hunne schulden mogen invorderen, en handel drijven, als de Portugesen zelfs: en niet gedwongen worden, tegen de Heeren Staten der Vereenighde Nederlanden de wapenen aen te nemen.

5. De commandeur en kapitein zullen aen de Portugesen alle de Brasilianen, met hunne vrouwen en kinderen, als onderzaten van koning Don Joan de vierde, dien God beware, overleveren.

En zal ter discretie en bescheidenheit van de Heeren Gouverneurs de courtoisie en beleefde onthaling blijven, die de commandeur en kapitein voornoemt, nopen de dezelve, aen hen verzoght hebben.

Op die voet zullen zy het fort met de vastigheidt, en het geen daer in is, des namiddaghs, over leveren, mede nemende alle nootwendige voorraet tot hunne reize, die zy doen zullen zoo menigh-

menighmael en zoo haest, als zy be-
geeren.

Was ondertekent

Andre Vidal de Nigreiros.

*Alvaro Fregoso d'Albu-
querque.*

Diogno da Silveira.

Lopes Laurenço.

Fereiro Betenkor.

*Suppolito Abuko de Ver-
kosa, en*

Sebastiaen de Guimares.

Mouché-
ron ver-
wijt den
Portuge-
sen hun
verraet.

Na overlevering der vesting, hield *Moucheron* met de Portugeze veld-
oversten een wijle gesprek, en zeide
hun, dat deze daet niet met het geen
over een quam, dat zy in hunne man-
damenten en brieven te kennengaven:
te weten, dat zy gekomen waren, om
de beroerte, by de Portugeze inwoon-
ders verwekt, op verzoek der Hooge
Raden, te stillen en slissen. Hier op
gaven zy veele bedrieghelijke en ver-
werde antwoorden: bedekkende hun
voornemen, met te zeggen: zy wilden
de vrede houden en hanthaven, die
hunne koning met de hooghgemelde
Heeren Staten Generael gemaakt
hadden.

Hun be-
driege-
lijk ant-
woort
daer op.

Portuge-
sen spelen
den mee-
ster.

Naderhant stelden de Portugezen
zich volkomentlijk in alles aen, als of
zy meesters van het lant waren: want sy
vingen perzonen, die den onzen toe-
gedaen waren: namen informatie en
bericht van de Portugeze vrouwen met
Hollanders getrouwt, spraken bur-
gerlijke vonnissen uit, en stelden die
ter executie, en deden *Moucheron*
zijne slaven, voor een vierde part van
de waerdye, verkoopen

Worgen
30. Brasi-
lianen.

En alhoewel aen de soldaten, vrye
luiden, en anderen, die in de verover-
de vesting waren, goet quartier by
verdragh beloofd wierdt, zoo hebben
evenwel de Portugeze hoofden drie
en dertigh Brasilianen, die tot garni-
soen daer in lagen, aen de pallissaden
gebonden, en alzo tierannelijk laten
worgen: het welk onder die natie gro-
te verbittering heeft gemaakt. Doch
de Portugezen brachten tot hunne ver-
schooning by, en zeiden, dat dezelve
Brasilianen storven door hunne feiten,
die zy, zoo zy zeiden, zelfs bekend
hadden: hoewel men het veel meer daer
voor houden moft, dat het geschiede

tot vernoeging van d'inwoonders: al-
zoo dezelve een request vol klachten
tegens de Brasilianen hadden getekent
en overgegeven.

De rest der Brasilianen, ten getale <sup>D'overi-
geraken
vry.</sup> van dertigh, bleven in't leven, en
wierden aen de Portugeze officieren
gegeven, om hunne bagagie te dragen.
Het vrouwvolk wierdt aen d'inwoon-
ders uitgedeelt.

Voorts verstelden de Portugezen <sup>Verande-
ren den
tjiet des
oorlogs.</sup> deregeering, maakten, tot kapitein en
Alkayde Major van die stad en plaet-
se, eenen *Alvaro Fregoso d'Albuquer-*

que, en namen in hunnen dienst ee-
nen Fransman aen, die, onder het be-
leggh, met zijn geweer van d'onzen tot
den vyant overgelopen, en *Francisko
de Latour* genaemt was. Zy maek-
ten hem kapitein van veertigh man-
nen, zoo die van d'onzen overgeloo-
pen, als na het accoort in dienst der
Portugezen getreden waren.

Zy maakten van de boeren of Por-
tugeze inwoonders drie kompagnien,
onder de kapiteinen *Pedro Fregoso*,
Ignatie Ferrere en *Manuel de Mello*:
welke kompagnien in Serinhaim geleit
wierden, om aldaer die plaetse te be-
waren.

Zy doopten ook twee Joden in Se- <sup>Doopen
twee
Joden.</sup> rin-
haim, d'een *Jacquo Franco*, en de
ander *Isaaque Navarre* genoemt.
In 't kort gezeit: zy stelden zich in
alles aen, als heeren en meesters van het
lant.

Meest alle de vrye luiden, die zuik- <sup>Vrye lui-
den blij-
ven in Se-
rinhaim.</sup> ker-
molens en andere goederen beza-
ten, bleven aldaer onder acte van sau-
vegarde of brieve van vrygeley, en on-
der belofte van in hunne goederen te
zullen werden beschermt. Alleenlijk
quamen twee perzonen van de vrye
luiden op het Regiff, die best deden:
want hoe schandelijk de luiden daer
zijn gehandelt, zal breeder gezeidt
worden.

Den vijftienden, des namiddaghs, <sup>Garni-
soen van
Serin-
haim
komt op
het Re-
giff.</sup> quam in een berk aen het Regiff het
garnisoen, met twee vrye luiden van
Serinhaim, sterk twee en dertigh kop-
pen. D'overige vrye luiden waren
by de Portugezen gebleven.

Roelant Karpentier, heer van de
zuikermolen *Formoso*, en *Daniel de
Haen*, heer van de zuikermolen *Itape-
raba*, gingen het nieu aengelandt volk

te ontmoet, en verkregen van hen, dat zy op hunne zuiker-molen en goederen moghten blijven zitten.

Ten zelven dage gaf de gewezen Commandeur van het zelve garnizoen ter vergadering op het Regiffreden, wacrom hy die plaetse had opgegeven. Waer op by de Hooge Raden goet gevonden wierdt, hem voor den krijghsraet te doen stellen: om aldaer zijne zaken te verantwoorden.

De vaendrigh, die het garnizoen van Serinhaim na het Regiff geleide, ten einde het op wegh geen leet geschieden zou, leverde den vijftienden ter vergadering van de Hooge en geheime Raden eenen brief over, die by de kolonellen *Martijn Soares Moreno*, en *Andre Vidal*, op den achtsten van Ooghstmaent ondertekent was. Waer by zy verhaelden, ten wat einde zy door den Gouverneur van de Bahia in Neerlants Brasil gezonden waren, en maten in denzelven de wreetheden, die zy zeiden, de Hollanders tegen de Portugesen gepleeght te hebben, breet uit. In dezen brief was een brief van den zelven gouverneur gesloten, van den 30. van Hooimaent, beneffens een plakaet, dat zy wilden doen verkundigen: waer by zy alle d'ingezetenen van de kapitanie van Parnambuko zouden doen daghvaerden, om peremtoirelijk binnen den tijt van acht dagen voor hem te verschijnen, om hen in vrede te stellen.

Brief van
Moreno
en Vidal
aen de
Hooge
Raden.

De brief van *Martijn Soares Moreno* en *Andre Vidal* luidt aldus.

U It de zware beroerten en op het hooghste gekomene oproeren, daer de Portugesen zich in deze Kapitanie mede opgeworpen hadden, hebben U Ed. gelegenheit genomen, om den gouverneur en kapiteyn generael van Brasil, de Heer *Antonio Telles da Silva* hunne verslagentheit voor te dragen, enden zelven in allen ernst te verzoeken, dat hy die ontstane beroerte wilde helpen stillen, door zoodanige middelen, als hem de sterkte en bequaemste zouden schijnen te zijn.

Op den zelven tijt is van alle d'inwoonders van dit lantschap eenstemmelyk aen den zelven heer om hulpe en bescherming geroepen, om bevrijt te zijn van d'affronten, moorden,

strooping en vrouwenschenderye, die zy in der daet leden: welke hen hadden doen besluiten en voornemen, om tzentlijker hant hunne vryheit uit te roepen, en als een gevormte leger gewapent met stokken (als anders niet kunnende wegens d'ongelegentheit, waer toe hunne slavernye hen gebraght had) hunne eere, op zoo meenigerleie wijze verongelijkt, te verdedigen. Want zy vertrouwden, dat de goddelijke Majesteit eens medelijden met zoo veel kout vergoten bloet zou hebben. Boven dien maekten zy ook aen zijne Ed. bekend, de verbintenisse, die hy hadde, om hen te helpen en bystant te doen: 't zy om dat hy een Portugees van hun eigen volk en bloet was, of om dat hy zich over hunne ellenden erbarmen most. En schoon die redenen zelfs niet in betracht en aenschouw quamen, zoo behoorde evenwel hun hooghste noot en de natuurlijke reden, ja zelf de politieke consideratie van staet, (waer door zy hem om bystant verzochten) genoegh te zijn, om by hen met de verzochte hulpe niet in gebreke te blijven.

Eindelijk sloten zy voor de laeste reden, dat by aldien zijne Ed. hen niet te hulpe quam, het met gevaer van zijn leven zou zijn, en hy daer voor renschap aen God zou moeten geven, by aldien zy aen eenen vreemden Vorst zouden moeten verzoeken: het geen van hunnen natuurlijken geweigert wiert.

Na de Heer gouverneur en kapitein generael, deze nieuwe en hooghdringende redenen, wel rijpelyk overwogen, en zich, op de bequaemste middelen, tot dit werk (die U Ed. tot zijne verkiezing schenen te laten staen) beraden, en op de kracht van het anghstigh zuchten zijner Portugesen gelet had, zoo heeft hy eindelijk voor een eenigh en besonder middel besloten, in gevolge van U Ed. bezendinge, zoo grote onruste en beroerte te doen stillen. Maer alzo der Portugesen vereeniging zoogroot was, (alhoewel het hertzeer noch meerder bevonden wiert, en U Ed. dreighden, hun voornemen ter uitvoering te stellen) zoo heeft hem belieft, dat hier zoodanige perzonen met zoodanige maght zouden komen, dat zy zoowel met voorsightigheit als met

met oorlogh zouden te werk gaen , en de gewenschte en voltrokke vrede uit te werken.

Op deze voet, ghy Heeren, komen wy gezonden, en zullen onze maght, ten verzoeken en oorbaer van U Ed., besteden, en onze hulpe verstreken: in gevolge van onze vrede en het verbont, te wege gebraght, met zoo grote onkosten, als U Ed. wel zullen kunnen verstaen, waer aen wy ons niet laten gelegen zijn.

En ter nauwer noot betrapten wy dit lant, of onze ooren wierden gellagen, en onze herten ontfelt, en met meedogen bewogen, over het onnoozel kermen van veertigh van onze Portugesen, Catholijken en ingeboornen, in eene kerke te *Rio Formoso* vermoort: daer in zy met geveinsde treken, door de dienaers van U Ed. gelokt waren: zonder aenschouw te dragen aen achtbare, en droevige stokoude luiden, of aen onnozele kinderen en zuigelingen: die de naturellen des landts aen de borsten van de moeders, t'zamen met hun voetsel, zoo wreedelijk hebben verslonden.

Tot onzer kennisse zijn ook gekomen die zuchten en klachten van vele edele juffrouwen en maeghden in de *Vargea* en *S. Laurengo*, die de Brasilianen van U Ed. zoo schendigh hebben verkracht: voortslaende tot moorden, en andere ongeschikte dertelheden te plegen: beneffens vele andere ongebondentheden, die U Ed. dienaers in *Pojuka* met zoo eene openbare wreetheit hebben aengerecht, dat zy tot het aen stukken kappen van een ouden hermyt, met noch een kint, in zijne eige kapelle, zijn voortgeslagē.

Daer en boven hebben zy besmet en ontwijt de gewijde plaetsen, met het quetsen van beelden der heiligen, en het naekt uittrekken van de koninginne van den hemel, de H. Maeght Maria, onzelieve Vrouwe. Alle grouwelstukken die, als noit gehoort, d'allerbitterste en stoutste herten doen beven, en vreze en vertwijffeling aen d'edelmoedighste gemoederen aenjagen.

En alzo wy hebben bevonden, dat U Ed. hebbende geinterponeert d'autoriteit van den gouverneur en kapitein generael, evenwel zoo vele en ver-

scheide zaken hebben gemoveert: voormerende boven dien een zoo sterk leger: het welk tot op den dagh van heden noch in het velt leit: en het dierhalve nodigh is, dat wy U Ed. op het Reçiff zullen moeten bezoeken gaen. In gevolge van onze orde, zoo hebben wy met'er daet besloten, gene maght met allen achter onze rugh te laten: op dat zy ons het een hartzeer op het ander niet zouden aenjagen. Wy zullen dan alle beleeftheit en goede onthaling gebruiken, en voeren met ons de krijgsmacht van deze stad *Serinhaim*, ter tijt en wijle, dat wy met U Ed. zullen besloten hebben, het geen meest strekken magh ten dienste van Godt en onzen staet: verzoekende dat U Ed. ondertusschen gelieven te doen d'excessen en baldaedigheid van hunne soldaten ophouden. Op dat van haerent wegen geen oorzaak tot een openbaren oorlogh gegeven wort. Want wy van wegen Godt, de Koning, onzen Heer, Don Joan de Vierde, die God beware, en uit den naem van de Heeren Staten, die Godt vermeerdere, aen U Ed. eens en meermalen verzoeken en betuigen, dat de getroffe vredehandeling magh werden onderhouden, die wy alleenlijk mede brengen tot een weghwijzer en onverbrekelijke orde; hebbende daer af de authentijke copie, om satisfactie te doen aen de Princen van Europa. En op dat U E. dezelve ook moghten hebben, zoo zenden wy neffens dezen de cotype van de plakaten, die wy in deze capitanie hebben doen aenslaen. God beware U Ed.

Serinhaim den 8. August. 1645.

Martin Soares Moreno, en
Andre Vidal de Negreiros.

Het plakaet voornoeft, dat in de bovengemelden brief gedaght wort, luide aldus:

DE veltoversten *Martin Soares Moreno* en *Andre Vidal de Negreiros*, doen aen alle inwoonders en perzoonen, in deze Kapitanie van *Parnambuco* zich onthoudende, weten. Hoe by eenen brief van den Hogen raet, aen den gouverneur en kapitein van *Brasil*, te water en te lande, bekend gemaakt zijnde, d'oproeren, muiteryen en beroerten, die onder de Portugesen in

Plakaet.

dezen oort ontstaan waeren, verzoeken-
de boven dien met eene bezending het
tusschenkomen van zijne dienaers en
wapenen; om die te stillen, hy eindelyk
ons na deze Kapitanie tot ten zelven
einde heeft gezonden, alwaer wy tegen-
woordigh zijn, en gebieden dat alle
Portugesen, van wat conditie zy mo-
gen zijn, binnen acht dagen peremto-
ryk zullen hebben te verschijnen, op dat
wy hen mogen stellen in vrede, als by de
heeren Nederlanders verzocht is.

Zoo bidden en begeeren wy van hen
uit vrientſchap en beleeftheit, waer
mede wy tſamen verbonden zijn, dat
zy tegen zoodanige Portugesen niet pro-
cedeeren, noch wapenen tegen hen nee-
men: volgens het traſtaet van vrede,
opene, dat het contrarie geſchiedende,
wy groote klachten aen den Hoogen
Raet zullen doen, met verzoek dat d'o-
vertreders van dezen geſtraft zullen
mogen worden anderen ten exempel.

Ik Alexes Antunes heb dit gemaakt:
en ik Franco Bravo Desembarquador
heb het onderſchreven.

Martino Soares Moreno, en
Andre Vidal de Negreiros.

Hier op wiert by de Hooge en ge-
heime Raden beſloten, dit ſchrijven
niet als kort en bondigh te beantwoor-
den, en het plakaet met een ander pla-
kaet te wederleggen, en krachteloos
te maken.

En op dat voor de vergadering der
Negentien en zou mogen blyken, dat
de feiten en misdaden, in deze brie-
ven en meer ſchrijven aengeroot,
den Hoogen en geheimen Raden t'on-
recht toegelchreven wierden, zoo
wiert by hen beſloten, alle dezelve, by
maniere van apologie en verantwoor-
ding, te laten wederleggen, en te be-
wijzen, dat die door de rebellen zelfs
veroorzaekt waren. Daer toe, en om
de brieven en plakaten te beantwoor-
den, wierden, beneffen den Aſſeffor
Walbeek, de Raden van Juſtitie, de Wit
en Moucheron, gemachticht.

Van Serinhaim trokken in Ooghſt-
maent de Bahiſe troepen na Pojuka en
de Kaep van St. Auguſtijn: alwaer
zy zich by het volk van *Kamaron* en
Henrik Dias, en by d'inwoonders van
dien oort vervoeghden. Voorts beſlo-
ten zy, (na ons garniſoen uit Pojuka
en de ſtad van St. Antonio de Cabo

vertrokken was) het fort Verduffen,
aen de Kaep van St. Auguſtijn, van de
lantzijde te belegeren: gelijk zy ook
kort daer na aen beide zijden van de
riviere hunne legers neerfloegen, en al-
zoo dat fort begonnen te bloqueren.

Ondertuſſchen hebben de Hoge Ra-
den ook niet nagelaten, op de geruch-
ten van des vyants komſte, die plaetſe
van alles te verzien.

Den tweeden van Oogſtmaent wiert
by hen beſloten, eenen uit de vergade-
ring, met namen Adriaen Bulleſtra-
ten, beneffen den Admiraal Kornelis
Lichthart, derwaerts te zenden, ten
einde zy lieden alle gebreken, die daer
mochten zijn, zouden doen herſtellen:

ook op het fort van der Duſſen en de
omleggende plaetſen orde te ſtellen:
als mede opzicht te nemen en t'over-
leggen, of het dienſtigh zou zijn de re-
duit op den bergh Nazaret, desgelijx
de baterye aen den zeekant inde mont
van het zeegat wederom op te maken,
om die plaetſe des te beter te verzeke-
ren, en alles in zoodanigen tegenweer
te brengen, dat de zelve ten genooge
van de compagnie verzekert zou zijn:
alzo het ſcheen, dat de vyant inſon-
derheit het oogh, om die plaetſe te be-
machtigen, had. Hier op vertrok Bul-
leſtraten met den Admiraal den vijf-
den des morgens, van het Reçiff, en
quam tegen den avont aen het fort van
der Duſſen, aen de Kaep van St. Au-
guſtijn. Hy quam den negenden des
nachts wederom op het Reçiff: alwaer
hy ter vergadering het volgend verhael
en verſlagh van ſijne verrichting deed.

DAt hy den vijfden van Oogſt-
maent van het Reçiff des mor-
gens ontrent ten negen uren vertrokken
zijnde, tegen den avont gekomen was,
aen 't fort van der Duſſen, aen de Kaep
St. Auguſtijn.

Dat hy den 6. defes, wezende Son-
daghs na de voormiddaghs predikatie,
op den bergh van de Kaep met de Ad-
miraal en andere gereden was, en al-
daer geviſiteert had het inkomen van't
gat, de vervallen reduite en ſteene
batterye. De reduite had hy gevonden
met kleine koſten reparabel te wezen,
en de ſtukken op de bateryen verna-
gelt, doch het werk aen de zeekant
noch in ordre.

Dat

Der-
waerts
Bulleſtra-
te gezon-
den wort
om die
in tegen-
weer te
brengen.

Verhael
van zijn
verrich-
ting aen
de Hoge
Raden.

De Bahi-
ſe troe-
pen trek-
ken ter
belege-
ring van
de Kaep
S. Augu-
ſtijn.

Dat hy een bestek had laten maken, zoo om de reduit op te maken met een fortie van pallifaten, baterye, corps du garde, uitruimen van de grachten, als anders.

Noch een, om de baterye van achter te kunnen sluiten met een steenen borstwering, alzo daer geen hout kon werden gestelt, als pallifaten, corps de garde, fortje, als anders.

Dat hy orde had gestelt, zoo heeft het droogh weder was, om de bergh te doen schoon maken, en de ruigten af te branden, als ook de ruigte, die aen de kerke Nazarette stont.

Dat hy het fort van der Dussen gevisiteert, en last gegeven had om 't zelve metter heeft in ordre te brengen; alzo de Heer Admiraal alrede met zijn byhebbend volk het zelve fort by provisie met pallifaten had laten voorzien, en vordere ordre gestelt.

Dat hy de majoor Hooghstraten gelast had, dat 't zelve dadelijk met pallifaten, volgens het bestek, mochte werden opgemaakt.

Dat hy den zevenden der zelve maent het volk, aldaer garnisoen houdende, ten vollen had laten betalen, als mede de treins-persoonen, en dien dagh voort was gereden, naer St. Antonio, door quade en moeilijke wegen, en het volk mede aldaer had laten betalen, de trenchementen gevisiteert, en op alles ordre gestelt.

Dat hy het opmaken van de redoute op den bergh Nazareth aen de Kaep, als de steenen batterye om laegh, besteed had, zoo met pallifaden, bateryen en stene borstweeringe, met twee corps de gardien en haer toebehooren, volgens het bestek, voor 900. gl. mits conditie: dat 't zelve in drie weken zoude werden opgemaakt. Aldaer had hy verstaen, datter omtrent Rio Formoso eenigh volk uit de Bahia komende, zou gelant zijn uit de vloot, die de voorleden week op de kust voor 't Reciff gezien was: doch alzo geen sekere kontschap konde bekomen, had hy een expressen aen den lieutenant *Montangie*, te *Serinhaem* commanderende, gezonden, om uit hem te verstaen, wat hier van mochte wezen: als mede, hoe het met hem en het garnisoen aldaer was gelegen, onder goede beloften, alzo te lande geen kontschap konden bekomen.

Dat hem aldaer hadden gepresenteert 35. vrye lieden, om dienst te hebben, dat haer toegestaan was.

Dat hy den 8. Dito van daer gereden, met heel quaet weder, ende over de bergen de Hegendos op strant gekomen was, alwaer de Heer Admiraal had gevonden: en waren zoo 't zamen de riviere *Sangada* gepasseert en met het wassende water gekomen aen de *Candelaria*, en aldaer verbleven, om dat het volk het strant niet en konde gebruiken. Aldaer verstonden zy, datter in de rescontre van de Heer *Haus* met de rebellen aen den bergh ontrent twee hondert rebellen zouden zijn gebleven: waer onder eenige officieren, en ontrent veertigh of vijftigh van de onze.

Dat *Belchior Alvares* aldaer by hem komende, vertoonde, dat ontrent drie hondert gerevolteerde ingezetenen haer hadden laten verluiden, dat zy gaerne pardon zouden hebben, 't welk hy aen de vergaderinge hadde gerenvoyeert.

Dat, gereet zijnde om na 't Reciff te rijden, een soldaet van haer troep quam, die wat achter was gebleven, aendienende dat hy van de dienaers van de veerman van *Rio Sangado* was naekt uitgeschudt, en heel swaerlijk met een knodse gequetst: welke persoons quetsure gevisiteert, en de zake alzo bevonden zijnde, was *Belchior Alvares* gelast hem te doen cureren, alzo men met hem niet over wegh konde: en was kapitein *Pistor* gelast met 20. soldaten te rug te gaen, om zulke boosdoenders aen te treffen en gevangen te nemen: en alzo beducht was, dat by de gerevolteerden wel licht een embuscade op hem mochte gemaakt zijn, had hy met den Admiraal geresolveert, de Negros met de bagagie af te zenden, en met het ander volk daer na toe te gaen, om *Pistor* en zijn volk te verzekeren: dat zy, aen het veer komende, het huis bezet, en den veerman met zijn drie zoonen gevangen genomen hadden: doch den Mulaet, die het feit gedaen hadde, ontkomen was.

Dat zy die nacht noch na 't Reciff gereden, en met zwaren regen en groot perijkel de rivier aen 't fort *Emilia* gepasseert waren.

Dat hy den negenden verstaen had door de Negros van *Moses Navarre*, wezende van hem met brieven naar zijn *Ingenio Surfacque* afgezonden, hoe een Embuscade ontrent de *Candelaria* op haer was gemaakt, doch niet en hadden derven opbreken, en dat die Negros van de zelve waren gevangen geweest, doch weer ontlopen waeren.

Schrijven
van
Hoogh-
straten
aen de
Hoge
Raden.

Midlerwyle verwittighde de Major Hooghstraten, by brieve van den dertienden van Ooghtmaent, van de Kaep van S. Augustijn, de Hooge Raden, hoe het garnisoen en de vrye luiden van St. Antonio aen de Kaep van S. Augustijn wel aengekomen was. Dies zy nu aldaer twee hondert en taghentigh koppen sterk waeren, bestaende in twee hondert en zeventien Soldaten en treyns-perzoonen, en in drie en zestigh vrye luiden.

Kamaron, *Hendrik Dias* en *Joan Vieira* waren met hunne troepen, kort na het vertrek van d'onzen, in S. Antonio gekomen, die de zuikermolen *Algodais* met volk bezethadden, en de Kolonellen, *Martijn Soares* en *Andre Vidal*, met het volk van de Bahia aldaer verwaghten.

Dies hy *Hooghstraten* rekening maekte, van te zullen belegert worden: en voor gebrek van water vreefde: dewijl hem dat door den vyant ontzet was.

Hierop wiert aenstonts by de Hooge Raden orde gestelt, om 30. verken waters, met een gedeelte van eetwaren en oorlogstuigh, derwaertste voeren, en wat voorders tot nootzakelijkheid van het garnisoen moght dienen.

Soldaten, vrye luiden, en andere perzonen, die tot bescherming van de zelve sterkte konden dienen, waeren'er meer als te veel. Dies'er weinigh hope voor den vyant was, om die plaetse te bemaghtigen: ten waere hy met den Commandeur *Hooghstraten* onderling verstant gehouden had.

Des anderen daeghs kregen de hooge Raden schrijven van *Hooghstraten* *Ley* en *Hek*, hoe des vyants troepen zich in de zuikermolen *Salgado Zuvisaque* en andere plaetsen al gelegert hadden: alwaer zy de Kaep te lande blokqueerden.

Vry veel verzekerden zich de hoge Raden van het fort aende Kaep van S. Augustijn: door dien'er eenige perzonen in waeren, die in voorige oorlogen voorname ampten bedient hadden, en reeds door hen al verhoogt waeren, en noch meer verhoogt zouden worden: als *Hooghstraten*, *Kaspar van de Ley*, voor dezē Ritmeester, *Jan Hik*, *Albert Gerrijsen Wedda*, certijts kapitein van de Compagnie, en andere meer.

Doch het schijnt d'ontrouw en begeerlijkheit by die perzoonen d'overhant genomen had: zoo dat de Commandeur *Hooghstraten*, met toetseming, raet en aenrading van den Ritmeester *Kaspar van der Ley*, en *Albert Gerritsz. Wedda* het fort voornoemt den dertienden van Ooghtmaent voor de zom van zes duizent kruizados, of achtiē duizent gulden, benefens eenige andere genotten, die hem toegestaen wierden, schelmachtigh verkochten, en aenden vyant overleverden. Voorts gingen zy met het garnisoen in dienst van den vyant over: daer *Hooghstraten* een kolonels plaetse over de Nederlanders, en andere natien van onze zijde was toegestaen.

In dezer voegen wiert dat fort door eenen perzoon, die by de Compagnie, tot een man gemaakt was, tegen eer en eet aen de Portugesen verraden.

Het bemaghtigen en veroveren van de Kaep van S. Augustijn verwittighde *Martin Soares Moreno*, den gouverneur *Antonio Telles da Silva* by brieve van Herfstmaent, die aldus luidde.

OP huden, zijnde zondagh, den dertienden van deze tegenwoordige maent, heeft ons Godt de genade gedaen, van ons te stellen in het bezit van deze sterkte van't puntael, dewelke by den Veltoverste *Andre Vidal* de *Negreiros* ingenomen is. En is God zoon goederlieden, dat ons's daeghs daer na des morgens heel vroegh het gelt toequam, dat uw *Senhoria* aen ons hadde gezonden, met den wijn, dien uw *Senhoria* my vereerde: met den welken ik deze vrienden onthaelt heb, die ik als noch vergaste. Wy hebben eenen treffelijken koop gedaen: vermits wy, behalve de plaetse, haven en geschut, ook het schoonste volk gekocht hebben, dat zy heden

De Kaep
S. Augustijn
verradelijk
overgeven.

Brief van
het veroveren
der Kaep
aen Antonio
Telles da
Silva.

heden's daeghs hadden. En zal dit dienen tot een exempel aen allen anderen, om zich mede met allen gemak en gevoegbelykheit over te geven.

Joan Fernandes Vieira heeft ons Saturdagb avont geholpen met ontrent vier duizent dukaten in gelde, van de inwoonders verzoght: hoewel met geweld. Maer het heeft ons zoo wel te pas gekomen, als'er iet wezen kan.

Nu zullen wy handelen van deze plaetse wel te versterken. En uwe Senhoria heeft eene haven, zoo goet als die van het Regiff. En hier mede wil ik uwe Senhoria niet meer moeielyk vallen.

Na zy het fort overgegeven hadden, quam hen een bark van het Regiff tot bystant, die al hoogh in zee was. Wy zonden op dezelve bark uit kapitein Barreiros, met een andere bark, hen te vore afgenomen, die dezelve met vijf en dertigh man daer in veroverde: beneffens kruit, loot en kogels, die met Gods hulpe vry wel voor ons zullen komen.

Ik verzoek op Uw Senhoria zeer vriendelyk, dat hy aldien eenigh perzoon met de tijding van dit succes na het koningrijk gezonden wierde, daer toe kapitein Damiano de Lankois gebruikt moght worden: want het kan lichtelyk gebeuren, dat zijne Majesteit hem eenige vereering doe, en eere be- wijze.

Gister avont bequamen wy tijding, dat onze vlote, onder Feronimo Serrao de Paiva, in Tamandare geloopen was. Ik vreze grootelix, dat de schepen, die uit het Regiff gekomen zijn, hem zullen aanransen en ontfstellen: daer wy hem nochtans ontallijke reizen gewaerschouwt hebben, dat hy na deze rede zou komen, om te zetten.

Kapiava is over lant gegaen, en van die haven vertrokken. Misschien zal deez hem kennis gedaen hebben, dat wy meester van het Puntael zijn. En by aldien zy zich alhier binnen willen be- geven, zoo mogen sy het doen: soo niet, het loopt tot hunne verantwoording. Men zeght, dat hen het schip van den bisschop ontbreekt. Ik weet niet, of hen wel eenige poppen in de kop moghten gekomen zijn, van Salvador Korrea te geleiden.

Uw Senhoria is grootelix aen den

Serjant Major Diederik van Hooghstraten, en aen d'andere hoofden gebou- den. Wy hebben aen hem een Commenda de Christo beloofst. Uw Senhoria gelieve my de vrientschap te doen, en hem dezelve, van wegen zijne Majesteit, te bevestigen, met alle moghelyke kort- heit, alzoohy sulx verdient. Hy zeidt, dat hy hier mede niet ophouden zal, en ons volgen wil, en vele diensten aen sijne Majesteit (die Godt beware) doen wil. Wy hebben hem hier te vrede gestelt met eenige andere kleinigheden: daer wy Uw Senhoria van berichten sullen. De Ritmeester Kaspar van der Ley heeft ook veel te wege gebraght: gelijk ook alle d'andere, getrouwt met Portu- gese vrouwen: gelijk wy uwe Senhoria zullen verwittigen. Deze, zeggen sy, dat in sijn lant een persoon van staet is. Wy hebben hem een Commenda de Chri- sto beloofst, met eenige vereering van hondert milleys jaerlix, die hy be- geerde voor eenen van sijne zoonen. Uw Senhoria gelieve onze belofte ge- stant te doen en laten volbrengen: al- zoo sijn zoon van deze Portugese Juf- frouw is. D'outste zoon heet Jan van der Ley, en de jongste Gaspar van der Ley: voor eenen van beide begeert hy deze vereering. D'overige zijn in hunne huizen, en zoo heeft sy komen, zullen wy hen te vrede stellen, en Uw Senhoria verwittigen van alles wat wy met hen zullen handelen. Het zijn alle perzoonen van groot belang, en ge- trouwt met Portugese vrouwen: het welk ons in dezen wel te passe gekomen is. Uw Senhoria gelieve sich voor wel gedient te houden: alzoof Joan Fernan- des Vieira meer in een uure geeft, als ons het Puntael gekost heeft. Maer dit is volk in Barbarie. Hy is in de Vargea, en wy hier in het Puntael, ter tyt en wijle, dat wy alles in ordre zullen ge- stelt hebben. Kapivara is drie dagen geleden vertrokken over lant. Het kan zijn, dat hy eer daer zijn zal, als dese bark, die God in vrede laet aenlanden, en beware uw Senhoria vele jaren tot bescherming van desen geheelen staet.

Van den bergh van Nazareth
den zefsten van Herfstmaent, 1645.

Martijn Soares Moreno.

Onder-

Ondertuffchen schreven *Martin Soares Moreno*, en *Andre Vidal de Negreiros*, uit het Puntael of Kaep van St. Augustijn, zeven of acht verscheidene brieven, van dender tienden, dertigstighsten en laesten van Oogstmaent, en van den tweeden en zefsten van Herfstmaent, waerby zy den Admiraal *de Paiva* het overgaen van de Kaep van St. Augustijn verwittighden, en wel ernstelijk verzoghten, om aldaer met de vlote in die haven te komen.

Brieven van Moreno en Vidal nopens het overgaen van de Kaep aen den Admiraal de Paiva.

D'eerste der twee laesten luide aldus.

Mijn Heer.

U E. heeft deze haven van Nasaret ende fort en aen onze zijde, bezet met ons volk, zuiver en schoon, om in dezelve met alle zekerheit te zetten, en, by maniere van spreken, zonder anker te werpen. Weshalve wy op U E. verzoeken, bidden en begeeren, dat U E. hier in gelieve te loopen: en wy zullen hier de vlote vertimmeren, en van alle verversing verzien: daerbeneffens van alle oorloghs-tuigh en volk, dat U E. believe zal, ter tijt en wijle wy besluiten zullen, het geen voorts tot dienst van Godt en zijne Majesteit dienen zal.

De vyant heeft alleenlijk een schip dat vechten kan: de rest is niet meer als klein en zwak vaertuigh.

Hy zoekt ook niet te slaen: maer te zien, of hy U E. van de kust kan doen drijven, en affrijden. En dat is de waerheit.

Mijn Heer, U E. heeft genoegzame tekenen van zijne kloekmoedighheit betoont, en wilt nu, met dyzen en wijken, niet in twijfel stellen d'overwinning, die wy met ons dragen: want U E. in zulken gevalle vele aen God en den koning zult hebben te verantwoorden, over zoo vele duizent zielen, die aen den name van een armada hangen. Dies U E., heer en vrient, terstont herwaerts zal gelieven te komen, met de andere heeren: alwaer U E. een beter ceuwe van uw leven verwaght, en dat in zoodanige korthheit, als wy U E. zullen communiceren. En alzoo het eene dwaling zou zijn, zoo grooten kapitein meerder aenmaning te doen, daer de zake zoo klaer

is: zullen wy U E. komste te gemoet zien, hier in het huis van Nazaret gedeckt, om in het zelve alle t'zamen het H. Sacrament te verheffen: waer na wy deze sterkte genoemd hebben. Wy hebben binnen dezelve een Misboek en andere dingen gevonden, die ons dienen kunnen. God beware U Ed.

Puntael den zefsten van Herfstmaent, 1645.

Martino Soares Moreno, en
Andre Vidal de Negreiros.

De tweede brief aen den zelven luide aldus.

Het zal U E. nu alreets bekend zijn, hoe wy meesters van dit fort Nazaret geworden zijn: alwaer U E. terstont zal trachten te komen: by aldien de gelegenheit zulx eenighzints toelaet: alzoo de maght van den vyant te water in twee esquadren verdeilt is, met een brander, volgens het beright, dat wy bekomen hebben, met voorneemen van u van de kust te drijven: als wy uit eenen brief gezien hebben, van het Reciff zelf geschreven, en met een bark onderschept, die tot sekoers na het puntael quam: houdende aen den Serjant Majoor, die over het fort gebod. U E. gelieve dit alzoo te verstaen, om te doen het geen hem best dunken zal: alles overleggende na sijne gewoonelijke voorzienigheit.

En wy laten U E. weten, dat deze heeren Flamenkos met hunne verraderye en ontrouwen handel ons gedwongen hebben in de wapenen te komen, en tot eene oorlogh uit te bersten. Wy verzoeken, dat U E. hen op dezelve wijze ook doet, te vuur en te bloet: want zy het alzoo zoeken. En by aldien U E. voorneemt herwaerts aen te komen, laet het met alle mogelijke haest geschieden: want alle uitstel schadelijk kan zijn.

Van dezen hebben wy een copy in ons boek gehouden, op dat ten allen tijde van de waerheit magh blijken.

God beware U Ed. Uit het Puntael van het Heilige Sacrament, dezen zefsten van Herfstmaent, 1645.

*Martin Soares Moreno, en
Andre Vidal de Negreiros.*

Het

Het overleveren van de Kaep van Sint Augustijn, en wat zich voorders tusschen d'onzen en Portugesen had toegedragen, schreef ook zeker *Gaspar da Costa Dabren*, uit de Kaep, aen *Domingos da Costa*, inwoonder in de Bahia, by brieve, in dezen zin.

IK wensch dat dit mijn schrijven U E. magh vinden in zo goede gezontheit, als ik uw kameraet van herten begeere. Ik ben in redelijken stant in dit Puntael van onze lieve van Nazareth: het welk ten einde van twintigh dagen beleghs zich aen ons opgegeven heeft: en te lichter, om dat de hoofden, die daer binnen het gebiet hadden, met Portugese vrouwen getrouwt waren, en hunne goederen daer ontrent leggen hadden. Inzonderheit had de ritmeester groote begeerte, om zich over te geven. Men heeft aen hen alle zulke goede conditien toegestaen, als zy begeerden: en boven dien noch vier duizent dukaten toegetelt. In het fort hebben wy drie hondert Duitschen gevonden, het beste volk, dat zy hadden, en twalef metalen stukken geschuts: waer onder vier, die vier en twintigh pont yzer schieten. Mitsgaders noch leeftoght voordrie maenden. Zoo dat, by aldien deze tijdelijke overlevering niet geschiet was, het ons noch veel volks zou gekost hebben: daer wy nu niet meer als een man verloren hebben, die met een kanon-kogel onder de voet geschooten wiert.

Wy hadden te voore al een berk genomen, die uit het Puntael wilde loopen; ophebbende den schout: daer beneffens eenige vrouwen van het Puntael, die na het Reciff wilden, om tijding te brengen.

Wy hebben dien schout en noch een schout van Serinhaem genomen, en in handen van d'inwoonders overgelevert, die hem in korte stonden van het leven holpen. Een van deze twee was met een Portugese vrouw in Serinhaim getrouwt. Zy zeiden, dat zy hunne handen noch in het Portugeesch bloet zouden wassen. Weshalven de vrouwen hen op het lijf vielen, en hen van het leven beroofden, als hen toequam. De verwonnenen zijn meest alle op St. Antonio, om na de Bahia

verzondente worden. Velen hunner hebben onder ons dienst genomen. Men acht dat het getal, zoo van Brasilianen als van Hollanders, dooden en gevangenen, tot duizent driehondert komt. *Salvador Korrea de Saa* komt met zijne esquadre niet te voorschijn. My dunkt dat hy gescheurt is. D'onzen kruisen hier. Maer het is nu drie of vier dagen geleden, dat wy die niet zien. De Hollander heeft twalef schepen in zee: ik meine, dat die met de onze zullen plukharen. Het Reciff is belegert, en alle de forten. *Laurenço Karneiro* is in *Porto Kalvo*, dat zich over wil geven. De Joden zeggen, dat'er ordre gegeven is, om het volk uit *Rio Grande*, *Paraiba*, en *St. Francisca* na het Reciff te doen vertrekken. Aldaer is groote oneenigheid tusschen de Joden en Hollanders: alzoo de Joden zeggen, dat de Hollanders het land verkocht hebben. Daer gaen vier hoofd-officieren na de Bahia: waer onder hun gouverneur van de wapenen, alle gevangenen.

Op den zelfden dagh, als wy het Puntael ingekregen hadden, lande alhier een berk van het Reciff, orde brennende, dat zy hen niet over zouden geven, tot den laesten man toe, met veel oorloghs-tuigh en lijftoght, die alles t'zamen wel duizent vijf hondert dukaten bedragen. Den 5. Septemb. 1645.

Gaspar A Costa d'Abreu.

Uit dit schrijven der gemelde, en uit de volgende brieven, schijnt klarelijk te blijken, dat Hooghstraten dit verlaet van de Kaep van St. Augustijn aen de Portugesen over te geven, al te voren, (wanneer hy derwaerts met Balthasar van de Voorde afgezonden was,) met *Antonio Telles da Silva*, gouverneur van de Bahia, gebrouwen en gesmeet hebbe.

Van gelijken verkocht zeker Serjant zeker reduit, aen de stad Olinda gelegen, voor de somme van drie hondert gulden aen den vyant.

In het begin van het belegh der Kaep van Sint Augustijn, zond *Andre Vidal de Negreiros* aen Hooghstraten, Ley en Hik, twee brieven van den dertienden van Loumaent, door eenen *Juan Gomes de*

Mello. By welken eenen *Andre Vidal* over het qualijk handelen en vermoorden der Portugese inwoonders, door de Nederlanders en Portugesen gepleeght, klaegde. By den anderen deed *Andre Vidal* aen Hooghstraten, Ley en Hik verzoeken, dat zy zich aen des konings zijde te verklaren, en het fort, volgens beloften in de Bahia gedaen, over te leveren hadden.

D'eerste dezer twee brieven luide, in het Neerduitsch vertaelt, aldus.

Brief van
Vidal aen
Hoogh-
straten en
Ley.

IK ben dezen morgen aen dit dorp van *S. Antonio do Cabo* gekomen, zeer begeerig om nieuws van U Ed. te weten, en van den kapitein van der Ley: wiens handen ik dikmaels kusse. Ik geve U Ed. te verstaen, hoe dat wy door den gouverneur *Antonio Telles da Silva* herwaerts gezonden zijn, alleenlijk om de beroerten, ontstaen onder d'inwoonders van dit lantschap, te stillen: en dat op het verzoek van de Heeren van den Hoogen Raet: waer af U Ed. getuigen zijt. En na dat wy aen Tamandare gekomen waren, hebben wy beright gevonden, gantschelijk verschillende van het geen wy verhoopen: als te weten, dat in *Rio Grande* de heeren Nederlanders zeven en dertigh inwoonders vermoort, vele jongemaegden onteert, het beelt van onze lieve vrouwe in stukken geslagen hadden: het welk een grouwel en ongehoorde zake is, en niet te geloven, dat van zoo een eerlijke natie zou kunnen gepleegt worden.

of Tap-
mas.

In het schrijven van dezen komt tot mijner kennisse, hoe in *Goyana* de Neerlanders door de * Tapoyers een groote menigte van volk hebben laten ombrengen: hoewel ik zulx niet voorzeker kan aennemen: want in zulken gevalle zou men zich moeten verklaren, om aen deze arme ingezetenen bystant en hulpe te doen: naerdien wy verplicht zijn hen te beschermen: schoon het de verachste natie van de werelt was: aengezien zy hulpe van ons begeren, en Kristenen en onderdanen van zijne Majesteit zijn, die Godt beware.

En als de Heeren van den Hoogen Raet ons verwachten tot deze vrede, zoo hebben zy die luiden gaen overvallen en aengetast, en wreedelijk

gedoot: waer door ons grote redenen gegeven wordt, om aen U Ed. uit den naem en van wegen God, zijne Majesteit, en Hoogheit, die Godt beware, beneffens de Staten, te verzoeken, dat U Ed. de beslotene vredeniet wilt verbreken: maer die veel eer met alle behoorlijke ruste onderhouden werde. Van onze zijde zullen wy ook alles doen, wat moghelijk is, met den perzoon, die deze inwoonders bestiert.

Dies ik hope dat alles bevredight en gestilt zal worden, zoo wel van U Ed. als van onze zijde.

Met deze bezending gaet de kapitein *Joano Guomes de Mello*, beneffens den luitenant *Francisco Guomes*, die U Ed. my gelieven zult in alle kortheit weder af te veerdigen.

Godt beware U Ed. vele jaren.

Den 13. van Ooghtmaent

1645.

Andre de Vidal.

D'andere brief luide aldus.

GEdenkende aen het woordt, dat U Ed. ons in de Bahia gegeven hebt, en aen het geen door de kapitein van der Ley aen den gouverneur *Joan Fernandes Vieira* en den kapitein *Joano Guomes de Mello* toegezeit is, worden wy meer in ons voornemen aengemoedight: want noch U Ed. noch kapitein van der Ley kunnen niet in gebreke blijven in de verbintenisse en gedane belofte: waer mede zy ons zoo hooghelijk hebben verplight.

Brief van
Vidal aen
Hoogh-
straten.

Wy zijn in dit lant met drie duizent mannen aengekomen: al uitgelezen schoon volk, en met een van de twee oorloghsvloten (terwijl d'andere noch niet aengekomen is) die deftig wel gewapent is, en U Ed. nu hebt zien voorby varen. Waer mede ik hope, dat nu deze arme ingezetenen bevrijt zullen zijn, alzo wy en zy zeer begeerigh zijn, om U Ed. in ons gezelschap te zien, en met die genegenheit te beminnen en eeren, als U Ed. wel bekend is.

Wy verzoeken, dat U Ed. doch niet bevreest zijt, bedorven te zullen zijn. Want wy beloven U Ed. te houden en na te komen, al wat *Joan Fernandes Vieira* en *Joano Gomes de Mello* U Ed. hebben aangeboden. Van mijnent we-

ge

ge belove ik U Ed. vorder te doen, al wat U Ed. begeren zal, en beloove mijn woort te volbrengen, zonder in eenigh punt in gebreken te blijven.

Aen d'inwoonders, die daer zijn, zullen wy vrygelei-brieven geven, en al hun goet in bescherming nemen: gelijk wy te Serinhaim aen den Commandeur, Schout, Karpentier en allen anderen, die zich op zicht van onze maght hebben overgegeven, gedaen hebben. Het welk ik verhopē wil, dat U Ed. ook zullen doen. En om vast te zetten, de maniere waer op men handelen zal, zoo gaet derwaerts *Joano Guomes de Mello*, aen wien wy deze zake alleenlijk vertrouwen, om alles, gelijk U Ed. my gezeit hebt, in het werk te stellen: of dat wy anders mogen besluiten, wat ons goetdunken zal. Ondertusschen beware God U E. vele jaren.

Santo Antonio
do Cabo 13. Aug.

1645.

U E. zeer genegen
vriend en Dienaer

Andre Vidal de Negreiros.

Hier op schreven Hooghstraten, Hik en Ley een brief, in dezen zin, hem tot antwoord: waer by sy sich over het vermoorden en qualijk handelen der inwoonders, door de Tapoyers en Nederlanders, ten hooghste ontschuldigden, en den smuikhandel met *Joano Guomes da Mello* quansuis affloegen.

Brief van
Hoogh-
straten
aen Vidal

WY hebben van *Joano Guomes de Mello* U E. brief ontfangen: waer uit wy verstaen, dat U Ed. aen de stad van S. Antonio gekomen waert. Het is ons zeer lief te weten, dat de Heer gouverneur *Antonio Teles da Sylva* de beroerten wil stillen en neerleggen, die in deze quartieren ontsaen zijn. Waer in wy hoopen, dat door U Ed. tegenwoordigheid ook veel gedaen zal worden. Wat belangt d'affronten die U E. verhaelt, die de Tapoyers, en andere moetwilligheden, die de Nederlanders zouden mogen gepleeght hebben, is ons zeer leet. Van onzent wegen is'er niet een kint verongelijkt, en veel mindereenigh eerlijk mensch. Zoo dat U Ed. die klachten aen de Heeren van den Hoogen raet, en niet aen ons kunt doen.

Wat voorts aengaet, dat U Ed. schrijft, dat wy met den kapitein *Joano Guomes de Mello* en met *Francisco, Gomes* lieutenant zouden handelen, dat is in onze maght niet: en verzoeken over zulx op U Ed. zeer ernstelijk, ons met zoodanige bezending niet meer te begroeten. Hier mee kussen wy U Ed. de handen, die God ondertusschen beware.

Blijvende U Ed. dienaers en grote vrienden.

Geteekent

Kaspar van der Ley,
D. van Hoogstraten
Johan Hik.

Hooghstraten zond ook d'eygenste vyandts brieven: als ook het antwoordt, dat daer op geschreven was, den Hoogen Raden toe, met groote betuiging van zijne plicht te zullen betraghten, en dat de Hooge Raden zich op zijnen perzoon en goedediensten mochten verlaten. En om den Hoogen Raden zijn getrouwheit destē meerder te doen blijken, en verzekering te geven, zoo was dezelve brief ook by Ley en Hik ondertekent.

Hoogh-
straten
maekt
des vy-
ants
schrijven
den Ho-
gen Ra-
den be-
kent.

Hier over schreven de Hoge Raden aen den Majoor Hooghstraten, dat sy hem voor'als noch in het commando van't fort bevestigden: desgelijx aen Ley en Hik, dat zy op hunne bevoordering tot eenigh ampt, in voorvalende gelegenheit, zouden acht geven, om alle jaloesie onder die drie perzonen, waer uit anders ondienste stont te rijzen, te weren.

Dit openbaren van des vyants aenzoek wiert by eenen ieder aengenomen, als komende uit een oprecht herte van getrouwheit: waer door te beter gevoelen van den perzoon van Hooghstraten verwekt wiert; want niemand nu aen sijne plicht en de bescherming van die plaetsetwijffelde. Doch des onaengezien, alzo zoodanige aensprake met den vyandt eenigh vermoeden in de Hooge Raden baerde, zoo hebben zy den oversten Haus datelijk ontboden, en eenen bark gereet gemaekt, om hem t'zijner aenkomste derwaerts na de Kaep van Sint Augustijn te zenden, en op de bescherming des forts behoorlijcke en goede ordre te stellen:

Haus na
de Kaep
S. Augu-
stijn ge-
zonden.

alzoo het zelve of een belegering, of een aanval te verwachten had.

Na de Hooge Raden over het schrijven der brieven van *Andre Vidal*, aen Hooghstraten, Ley en Hek, beraetflaeght hadden, en bemerkten, dat het schrijven van den gouverneur van de Bahia, belangende het reduceren en herroepen der rebellen, op enkel be-

Admiraal
Lichthart
belast de
Portuge-
ze sche-
pen op te
brengen.

drogh gegrontvest was: zoo wierdt den Admiraal Lichthart voort daer aen door hen orde toegezonden, dat hy alle Portugese schepen, die hy kon bezeilen, zou doen strijken en opbrengen, en hem niet anders handelen, alsof zy openbare vyanden waren.

Beraetfla-
ghing of
men het
krijghs-
volk van
buiten
binnen
het Reçif
zal trek-
ken.

Den vijftienden van Ooghtmaent droegh d'overste luitenant Haus ter vergadering van de hooge Regeering voor, hoe gantsch dienstigh en noodigh zou zijn, aengezien de rebellen, door aanlanding van het sekoers, onder de Portugese kolonellen, *Martin Soares Moreno*, en *Andre Vidal*, zich sterk bevonden, dat de Hooge Regeering, hoe eerder hoe liever, onze troepen van buiten in 't Reçif zouden trekken, zoo wel om dat die, als kunnende buiten de Brasilianen gene 300 koppen uitmaken, lichtelijk door den vyandt konden afgesneden en bezet worden: (alwaer sy, niet kunnende door d'onzen van het Reçif bygestaen worden, zich zouden moeten overgeven:) als ook om dat alle die troepen, tot bezetting van het Reçif, genoegzaam vereischt werden: by aldien men het zelve tegen des vyants maght (die na alle berigten, inzonderheit daer op, als zijnde de hooftplaetse, meende toe te leggen) zou willen beschermen en verdedigen.

Tegen dezen voorflagh, om al ons volk binnen de fortificatie te bergen, wierden groote bedenkingen ingebracht.

Eerstelijk, dat men daer mede het platte land en sijn gerijf volkomentlijk zou verlaten, en den vyandt datelijk voor de poorten van het Reçif krijgen: waer door d'onzen geen middel zouden hebben, om langer beesten en Farinha tot onderhoudt te bekomen, die zy nochtans zoo hooghnoedigh hadden, om den lijftoght te mogen strekken, en door die de sekoersen uit het vaderlant af te wachten.

Dat de rebellen daer door in maght van volk zeer zouden toenemen, om dat d'ingezetenen, die toen door vreze van onze troepen hen niet derfden roevallen, alsdan tot hunnen gebiede zouden blijven, en genootzaekt worden, mede de wapenen tegen d'onzen aen te nemen.

Dat d'onzen, uit 't veldt zijnde, de Tapoyers, die zy t'hunner bystant tegen de rebellen op ontboden hadden, in de genade van hunne vyanden zouden laten: alzoo dezelve belast waren, *Machiape* of *St. Antonio* aen te doen: alwaer zy, d'onzen niet vindende, lichtelijk konden geslagen en ontdaen worden. Hier tegen wiert ingebracht,

Ten eerste, wegen het afzenden van de beesten en farinha, wert bygebraght, dat d'onzen alsdan by een zijnde, beter voordeel tot toghten en uitvallen ten platten lande, om beesten en farinha, te doen, zouden hebben: door dien de vyant alsdan niet weten konde, waer het op aengezien was: als anders, daer hem ons leger, plaetse, sterkte en alle gelegentheidt bekend was.

Daer en boven konden d'onzen, dewijl zy meester ter zee waren, door middel van hunne schepen, volk te lande werpen, daer zy begeerden, en aldaer om lijftoght uitzien. Waer door de vyant gedwongen zoude worden, zijn maght te moeten verdelen, en dienvolgens het Reçif des te minder kunnen bloqueren.

Belangende dat de vyant, zoo d'onzen hunnen troepen binnen trokken, d'overige Portugese ingezetenen tegen d'onzen zoude kunnen in de wapenen brengen, zoo wiert verstaen, dat zulx onzen staet weinigh zou kunnen krenken: om dat het voor d'onzen beter was, die voor openbare vyanden, als geveinsde vrienden te hebben: dewijl d'onzen in der daet bevonden, dat zy generalijk alle tot hun volk en verandering geneight waren: en, hoe schoon zy zich aen d'onzen voordeden, evenwel nergens anders toe dienden, als om alle gelegentheit van onzen staet te verspieden, en dien aen den vyant over te dragen.

En als die alle voor vyant verklaert waren, zoo zouden d'onzen beter gelegentheit hebben, om hunne goede-
ren

ren aente tasten, en tot onzen voordeel te bekeeren: waer uit voor den vyant, geen lijftoght by der handt vindende, te meerder ongelegenheit zou ontstaen, om het Reciff te mogen besluiten, en met uithongering tot overgeven te dwingen.

Het gevaer, dat de Tapoyers, en die van d'onzen, die met hen in aankomste waren, door deze intrekking, onderworpen zouden zijn, wiert in grooter betragting genomen: maer evenwel niet geoordeelt zoo veel behoorden te bewegen, dat men de troepen, die ter behoudenis van Nederlants Brasil zoo noodigh waren, daerom in de waeghschael behoorde te stellen: te meerder, om dat men van hunne afkomst noch niet ten vollen verzekert was.

Na dan alles rijpelijk overwogen was, zoo wiert op den vijftienden van Ooghstmaent, ten tegenwoordigheit van de Hoge Raden, en die van justitie, besloten, dat naerdien die troepen, buiten ooghschijnlijk gevaer van geslagen, en van d'onzen op het Reciff gescheiden te worden, niet langer in het velt zoude kunnen gehouden worden, en de gantsche behoudenis van 't Reciff daer aen hinge, dezelve hoe eerder hoe liever in of binnen het Reciff te trekken. Alleen zou men op het huis van de With, dat wel te beschermen was, by voorraet vijftigh soldaten laten blijven, onder het gebiet van kapitein Wilschut, om over het platte land, zoo lange doenlijk was, te gebiedten, en tot behulp en hertret te zijn aen onze troepen, die geordonneert waren, alle beesten en Farinha, zonder onderscheit, in te halen, om op het Reciff tegen uithongering des te beter voorfient te zijn.

Op het nemen van dit besluit reed d'overste Luitenant Haus, tot voorkoming van alle gevaer, derwaerts, om zulx noch dien zelven avont, of ten langsten des morgens, aldaer noch in 't werk te stellen.

D'overste Haus door den vyant geslagen.

Maer naerdien Haus in gebreke bleef, niet alleenlijk dien zelven naermiddagh; maer ook den gantschen anderen dagh, met de troepen op te breken, en na het Reciff te trekken, en in dezelve zuiker-molen bleef leggen, zonder op de tijding van des vyants

aankomste acht te nemen, zoo wierd hy den zeventienden van Ooghstmaent, door *Andre Vidal*, die ongelijk sterker van volk was, onverziens overvallen, en zoodanigh geslagen, dat ons volk geen tijt hadde, om alle in het geweer te komen.

Wanneer de Hoge Raden verwittigt wierden, hoe Haus met zijn byhebbend volk in de zuikermolen van de With door den vyant met maght wiert aengetast, deden zy aenstonts de borgerye en soldaten in de wapenen brengen. *Bullestrate* en *Bas* vervoegden zich aen het huis *Boavista*, om van daer, als naby orde te stellen, op het geen vereischt wierden, na d'advijfen, die zy zouden bekomen. *Dirk Hamel* en de Raden van justitie bleven op het Reciff, om aldaer t'ordonneren het geen noodigh was.

Het huis *Boavista* wiert met twalef soldaten voorzien, tot verzekering van de brugh, die over de riviere lagh.

Weinigh tijts daer na bequamen de Hooge Raden tyding, dat Haus met zijn volk geslagen was, en zich op het huis van de zuikermolen van de With met zijn volk vertrokken had, en de vyant hem bezet hield.

Hierop wierdt by de Hooge Raden in beraet geleght, of men eenigh volk zou kunnen uitmaken, om hem t'ontzetten. En hoewel men daer toe, om de zwakke bezetting, weinigh middels zagh, zoo wiert evenwel besloten, hondert vrywillige borgers, en hondert en vijftigh soldaten daer toe gereet te maken, om een proeve te nemen, of men het zou te wege konnen brengen.

Maer eer dat volk gereet was, quam een van onze Brasilianen, die alles had bygewoont, in Portugese kleding, onder schijn als of hy een van 's vyants zijde was, tyding brengen, hoe Haus zich met zijn volk, dat zich op het huis van de zuikermolen voornoemt vertrokken had, op belofte van aengebofste quartier, aen den vyant overgegeven had.

Men wilde dat deze neerlaeg meest door de onachtsaemheit van den oversten Haus zelf by quam, als die 't volk niet tijdelijk genoegh in 't geweer zou gebraght hebben, als breeder blijkt uit de volgende verklaring van Willem Jacobsz. gewesene kapitein van de

kompagnie van Haus, aen de Hooge Raden, den zefften van Hooimaent, des jaers 1646. gedaen, die aldus luiden.

Broder
verhael
van Haus
neder-
lage.

Des avonts te vore kreegh Haus door eenen neger, dien zy gevangen bekomen hadden, d'eerste kondtschap, hoe des vyants troupen gantsch sterk van *Moribeka* afquamen.

Des morgens daer aen quam een soldaet, die op *Sauvegardelagh*, den oversten *Haus* aendienē, hoe de vyant over de riviere trok: en korts daer aen quam de *Molque* van den oversten, willende het paert te water leiden na de riviere, met een galop te rugh rijden, hem desgelijx aendienē, hoe de vyandt over derivier quam, die korts daer na op onze buiten-waght vuur gaf: waer op die zich na't huis van de *With*, by den troep, vervoeghde.

D'overste Haus had niet eer het volk in't geweer doen komen, of alarm laten slaen, voor hy den vyandt in het gezicht had, en de buiten-waght vier gaf: en hadmen toen eerst met den vyant begonnen te schermutselen: Maer alzo de vyandt maghtigh sterk aenquam, en *Kameron* met zijn volk achterom trok, om de passen en wegen na het *Reciff* te bezetten, die d'onzen niet konden tegenstaen: dewijl zy niet bestant, en de vyandt te sterk was, zoo sprak Haus de kapiteinen *Wiltchut* en *Blaer*, en den Commandeur *Liftry* aen, en vroegh hen, wat hen nute doen stont. Waer op kapitein *Wiltchut* had geantwoort: *Ghy hebt ons noit voor dezen raet gevraeght: maek het nu, zoo ghy begeert.* Waer op d'eerste last gaf, om op het huis van de *With* zich te begeven. Daer tegen wilde kapitein *Blaer*, dat men de wijk na *Maurits-stad* zou nemen: alzoohy wel wiste, dat hy geen quartier zou hebben. Zy hielden het huis by de vier uren tegen den vyant, zoo lang zy kruit en loot hadden: maer alzo hun jongste kruit, dat naulix een half vaetje was, in den brandt raekte, en *Andre Vidal* hem quartier aanbod, hadden zy het zelve aengenomen: bedingende by geschrift, dat de *Brasilianen* daer mede zouden onder begrepen worden: het welk alvorens, eer zy den vyant op het huis lie-

ten, by *Andre Vidal*, en noch twee of drie van de voornaemste *Portugesen* getekent wiert, dat d'overste *Haus* by hem nam, en in zijn zak stak. Maer de *Brasilianen* wierden, boven toezegging van quartier, door d'ingezetene *Portugesen*, op 's vyants bevel, ter neer gehouwen: want zoo haest ons volk van het huis, en aen het voorttrekken was, vielen d'inwoonders, (niet tegenstaende het bedongen accoord) op de *Brasilianen* aen, en sloegen hen alle doot. De *Brasiliaense* vrouwen dit ziende, namen hare kinderen by de beenen, en sloegense tegen de muuren doot, om die niet in handen der *Portugesen* te geven. Alle de *Nederlanders*, ten getale van twee hondert en vijftig, waer onder d'overste luitenant Haus zelf, kapitein *Willem Blaer*, en *Johan Liftry*, kommandeur der soldaten, waren, bleven gevangen.

Zy waren eerst vier of vijf dagen in de zuikermolen van *Hacq*. Midlerwijle verzochten *Joan Fernando de Vieira* en d'ingezetenen ernstelijk op *A. Vidal*, om d'onzen in hunne handen te hebben, en te mogen doot slaen: weer toe *Vidal* geen verlof wilde geven. Maer *Vidal* deed hen over landt na de *Bahia* voeren. Op wegh wierden zy wel onthaelt en bejegt. Maer by aldien iemant van ziekte of ander sints achter bleef, die wierdt door het lantvolk ter neer gehouwen, dat hen alle ook zou neergemaekt hebben, ten ware hen zulx het convoy belet hadde.

Wanneer zy in de *Bahia* quamen, wierden zy datelijk by name opgeschreven, en in de quartieren verdeelt. Zy ontvingen, neffens de *Portugese* soldaten, wekelijk in gelt een endertigh stuivers en een halve, en alle tien dagen een alquerque *Farinha*. Hen wierdt vryheidt van in de stad te gaen, waer zy wilden, gegeven.

Op hun komste vonden zy den oversten luitenant Haus, kapitein *Wiltchut*, en den commandeur *Liftry*, in de *Bahia*, die zonder uitdrukkelijk verlof niet vermochten uit te gaen, noch iemant te sprake te staen.

Haus wierdt eindelijk na *Portugael* gezonden, en *Wiltchut* en *Liftry* in *Zomermaent* des jaers zefften hondert zeven en veertigh, op een schip gevangen

vangen gezet : waer op noch twee hondert en dertigh gevangene Nederlanders waren.

Zestigh of zeventigh van de gevangene namen in de Bahia dienst : maer Nederlanders wilden zy gene dienst geven.

Door deze gelukkige voortgangen en aenflagente lande , wiert de vyandt geweldigh moedigh , en kreegh voorders groten toeloop.

Sedert wierpen d'inwoonders van *Paraiba* , *Goyana* , en andere plaetsen daer ontrent , die in gehoorzaemheit gebleven waren , en van nieuws den eet van getrouheit gedaen hadden , zich mee op , en namen de wapenen tegen d'onzen aen : zulx onze garnisoenen en vrye luiden aldaer in de fortten tot bescherming en beter verzekering van dezelve , besloten zich te vertrekken.

Wyders , na het overgaen der Kaep S. Augustijn , wiert ons garnisoen aen de Kaep S. Antonio gevoert , en most aldaer het geweer aen de Portugesen overleveren.

Onder de gevangenen bevonden sich ook *Isaak Zweers* , die namaels , met groote lof van strijt en dapperheit , het Vice-admiraelschap van Hollant en Westvrieslant bekleet heeft : beneffens *Abraham van Millingen* , en *Johannes Broekhuizen* , alhier ter stede noch in't leven.

Aldaerquam *Hooghstraten* by hen , met groote aenbieding van kapiteins , lieutenants , en vaendragers plaetsen , indien zy den koning van Portugael wilden dienen : met byvoegen , hy nu gelegenheit had , om hen groot te maken . Maer wanneer zy hem dat afsloegen , zwoer hy , dat hen zulx noch rouwen zoude . In het uitgaen maekte hy drie kapiteinen , te weten , zijn luitenant *Winsel Smith* , *Alexander Boucholt* , en *Klaes Klaesz.* van Amsterdam : die een vrient van *Zweers* en *Broekhuizen* was , en zeide , dat hy alleenlijk dienst genomen had , om daer door gelegenheit te bekomen , om weder by ons volk over te loopen : het welk hy met groote eeden bevestigde .

Voorts wiert hen het gebruik der straet toegelaten : hoewel nooit zonder waght , die gestadigh het oogh op hen hield , en hen meest altijt , waer zy gingen , volghde .

Daer na ontbood de Providor *Mor Johannes Broekhuizen* , die , na't afleggen der groetenis , verzocht , dat hy zich in dienst van den koning van Portugael voor commissaris generael van hun leger begeeven zoude : beloovende hem een tractament van hondert gulden ter maent : beneffens zijne tafel : (het welk alreede meer was , als zijne gouverneurs konden vergeven :) of anders zoude sy groot gevaer lopen van vermoort te worden : wanneet hy van daer vertrok .

Hy gaf den Providoor ten antwoord , dat hy , niet tegenstaende gevangen , met eede aen de Compagnie verplicht was , dien hy om het leven niet vermoght te verbreken .

Hoe , zeide hy daer op , *is het u dan beter en meer eere eenen koning te dienen , als een deel kanafje van kooplieden? Wy hebben nu eenen aenslagh voor , die ons niet kan mislukken . Dan zult ghy zien , hoe des konings zaken , die toch rechtvaerdigh zijn , en uwe eige Heeren begunstigen , zullen floreeren .*

Hier op liet hy eenen dronk brandewijn komen . Na Broekhuizen daer van gedronken had , nam hy zijn afscheit , en vervoegde zich weder by zijne makkers , verhalende hen het geen voorgevallen was : die ook uit andere Portugesen verstaen had , dat hun aenslagh op het eiland *Itamarika* lagh .

Hier over waren zy op het allerhoogste begaen , naerdien zy wel wisten , dat d'onzen op het Reciff daer op niet verdaght zouden zijn . Dies bedaghten zy duizender handen middel , om de Hoge Raden binnen het Reciff daer van te waerschouwen : dan konden geen bequamen perzoon vinden , om zich na behooren van te dienen . Eindelijk ging *Isaak Zweers* , den trompette *Marten Stomp* door beloften van veele en groote diensten en weldaden , die hem daer door zouden toekomen , bewegen , dat hy zich liet gebruiken , om die tijding mondeling aen de Hoge Raden te brengen , met verzoek , of er eenig middel konden gevonden werden , om hen , die noch op St. Antonio gevangen bleven , te lossen .

Na het werk aldus beleid was , nam de trompetter van *Zweers* zijn afscheit , en ging des nachts de reize na
het

Garnisoen
van de
Kaep St.
Augustijn
na de
Kaep St.
Antonio
gevoert.

Zweers
verwittigt de
Hoge
Raden
van 's vyants
aenslagh op
Itamarika.

het Reciff aennemen ; achterlatende zijn vrouw en kint. Zweers en Broekhuizen midlerwile gelieten sich nergens van te weten : maer waren daerom niet minder in een groote vreze en verlangen na d'uitkomst van hun besteken werk. Zy gingen zomwijlen by des trompetters vrouw , en belasten haer wel hooghelijk , het werk bedekt te houden : en , zoo iemand na haren man moght komen te vragen , zonder schroom t'antwoorden ; dat hy van haer na het leger, (dat toenmaels in de *Vergea* lagh,) weghgelopen was, om dienst te nemen.

Na verloop van eenige dagen quam zeker *Pieter Rissaart* by hen, die voor bakker aen de Kaep van Sint Augustijn gelegen had. Broekhuizen bestont dien zoo verre de polstetasten, en terstont gewaer wordende, waer hy gelogeert was, ging hy hem (om in hun werk zeker te gaen) met zoete woorden aen, om hem ook tot dezelve bootfchap, daer de trompetter alrede mede wegh was, te bewegen; overmits zy schier half in twijfel geraekt waren, hoe het met hen moght afgeloopen zijn.

Een bakker trekt door aenrading van Broekhuizen na't Reciff.

Eindelijk kreeg hy hem ook zoo verre, dat hy besloot, de reize aen te nemen: doch verzocht een briefje, om te betoonen, dat hy genen dienst onder den koning van Portugael genomen had. Hier mede hield hy zich gereet, om met den eersten donkeren nacht te vertrekken.

Zweers en Broekhuizen in gevaer daerover.

Ten zelven dage wierden zy door een Italiaen, genoemd *Jacomo de Perugallo*, gewaerschouwt, dat zy zich, zoo veel moghelijk was, van de straet zouden houden, dewijl zommigen op hun lijf gingen: naerdien zy het afzenden van den trompetter en bakker in de neus gekregen hadden, gelijk Zweers en Broekhuizen ook aenstonts vermoeden, dat het daerom zoude geschieden.

Dies vonden zy raetsaem, niet langer daer te blijven: en verzochten aen den kolonel *Pedro Marinha Falkabo*, dat zy na *Alagoduais* mochten gebraght worden: alwaer veel doortoght na de Bahia viel, om alzo met den eenen of anderen troep voort te raken: het welk hen toegestaan wiert.

De bakker ondertusschen gelegent-

heit ziende, maekte zich op wegh, en gekomen in de zuikermolen *Trapicha*, ontmoete twee Portugesen, die hem weder na *St. Antonio da Cabo* braghten, en met den hals in eene tronk leiden. Zy vonden het briefje voornoemt by hem: waer over zulk een gerucht ontstont, dat alle d'inwoonders daer door in de wapenen quamen, met voornemen van Zweers en Broekhuizen in *Alagoduais* den hals te breken: daer toe *Pedro Marinha* zeven man uitzond: maer zy waren door den ritmeester Ley (om dat zy in zijne molen waren, en de bakker niet had willen klappen) noch verbeden. Dit ontstelde d'onzen grotelix.

De bakker wort onderfchept.

Des morgens quam de ritmeester Ley hen, het geen geschiedt was, verhalen, en vroegh Broekhuizen, wat hy daer mede in den zin hadde? dan dewijl hy Ley niet betrouwde, gaf hy zich gantsch niet bloot, noch uitte zijne meening.

Den tweeden van Wijnmaent brak, door dronkenschap van des trompetters vrouw, aen den dagh, dat haer man na het Reciff toe was. Waer over zy terstont gevangkelijk na de Kaep toe gebraght wiert, en wel wreedelijk gepijnicht wiert, om te weten, wie haren man na het Reciff toegezonden had. Maer wanneer zy tot gene bekentenis wilde komen, wierd het Hooghstraten aengedient, die over zulx tegen den gouverneurs zeide: dat het nu niet langer raetzaem was, eenen Neerlander meer in Parnambuko te houden: maer dat men uit zijne oogen most zien, en alle de genen, die den koning niet begeerden te dienen, over land na de Bahia zenden.

Den vierden wierden alle d'onse gevangenen, die ontrent de Kaep *S. Antonio* waren, in *Alagoduais* gebraght, en door den kolonel *Pedro Marinha* afgevraaght, of'er iemand onder was, die zijn Majesteit van Portugael begeerde te dienen, die zoude uittreden, en aldaer blijven: daer hy anders na de Bahia zou moeten trekken: het welk een verre en endelooze wegh was, en zouden daer en boven noch groot gevaer loopen, van vermoort te worden.

Onze gevangenen komen in Alagoduais.

Toen namen'er zeer vele, uit vreze, dienst. Andere quamen by Zweers en

en

en Hooghstraten vragen, of zy ook begeerden te dienen, dat zy dan mede gezint waren te blijven. Maer zy gaven hen tot antwoord, dat zy liever te sterven hadden, als tegen hun eigen volk te dienen.

Den vijfden trokken zy, onder gelei van een goede troep, zoo boeren als soldaten, uit *Alagoduais na Pojuka*. Aldaer liet d'Auditeur Isaak Zweers wederom van d'anderen afhalen, en na de Kaep van St. Augustijn brengen, en met den hals in eenen tronk leggen, en voorts zeer zwarelijk pijnigen: alleenlijk om te weten, hoe de trompetter, door wien hun aanslag op *Tamarika* ontdekt was, na het Reçiff gekomen was: maer zy konden hem tot gene bekentenisse krijgen, en hielden hem in die stant noch 5. geheele weken; tot dat zy eindelijk den moet opgevende, hem na de Bahia zonden.

Broekhuizen trok ondertusschen met d'andere gevangenen schier nacht en dag voort, tot dat zy op den acht en twintighsten van Slachtmaent, des jaers 1645, aen een kasteel quamen, genaemt *Tapuao*: gelegen op de strant van de Bahia, ontrent een halve mijle van de stad St. Salvador. Van daer wierden zy in tien schuiten, onderaen de stad gevoert, daer die op haer sterkste is: op dat zy van de lantzijde inkomende, niet zouden zien, wat werken en forten daer gemaakt waren.

Broekhuizen wiert, op bevel van den gouverneur *Antonio Telles da Silva*, in een Burgers huis gehuisvest: en de soldaten in een byzonder quartier.

Op weg hadden zy veel zwarighedē, gevaer, honger en moordē uitgestaen.

Den negen en twintighsten deed de gouverneur de trommelen roeren, en daer by uitroepen: dat alle de genen, die zijne Majesteit van Portugael begeerde te dienen, hy ware van wat natie hy ook moghte zijn, uitgezondert Hollanders, aen het paleis zouden komen: alwaer men gelt en goet bescheit zou geven.

Den 18. van Sprockelmaent onderschepten Zweers en Broekhuizen eenen Brief van verscheide geheimenissen van Hooghstraten aen Hondius, om aen den Gouverneur te behandigen.

Den eersten van Lentemaent wierden zy door den ritmeester Ley,

die zulx te weten gekomen was, daer over by den gouverneur aengeklaegt, die hen terstont, met dreigementen van de galgh, in het gevanghenis deed zetten. Terwijl de zipier hunne namen opschreef, quam hem een kapitein, uit last van den gouverneur, aenzeggen, dat zy de verraders waren, die met de Nederlanders binnen het Reçiff correspondentie hielden. Dies beval hy hem, hen wel te bewaren, op dat zy met niemant spraken, noch ook gereetschap kregen om te schrijven: daer toe een schiltwaght voor het gat gestelt wierdt, die genoeg te doen had, om de burgers van het gevangenhuis af te houden, die niet deden als roepen: *Em forza los cachiores treidores*, dat is, *Na de galgh, die bedriegers, die verraders*.

In dien stant zaten zy vijf geheele dagen, zonder men hen t'eetengaf, of na hen quam uitzien: zoo dat zy van honger schier geheel versmachtten. Eindelijk bequamen zy, door veel biddens, papier, en gaven toen by geschrift den gouverneur hun ellende en hongersnoot te kennen, die voorts daer op belaste, hen t'eeten te geven. Toen gaf men hen wat wijn en broot, of slechts een stuk broot, in wijn gedoopt, voor d'eerste mael t'eeten: en na eenige uren weer een grooter stuk op een zelve wijze: zoo dat zy allengs en zachtelijk weer aen het eeten geraekten. Her scheen als of de Portugezen noch zelfs bang waren, dat d'onzen, met de spijs in het eerst al te gulzig in te slijngen, zich zouden doodt gegeten hebben: waerom zy hen eenen tijt lang zeer zoberlijk onderhielden.

Op het laeste van Lentemaent hield de gouverneur een algemeen gehoor, (gelijk hy driemaal 's jaers gewoon was te doen) in het welk hy alle gevangenen, daer van hy parthy in zaken is, perzonelijk ging verhooren. Het geviel toen, dat d'onzen ook toegang tot den gouverneur verkregen. Zy gingen eerst door eene kamer, van wederzijde met lijfwaghten van soldaten bezet: daer na quamen zy op de koninglijke zale, rontom met armozijn en damast, van alle kleuren, behangen. Aldaer zat de gouverneur, met een regiment stok in de hant, hebbende ter rechte handt den koninglijken

Worden
daer over
in de ge-
vankenis
gezet.

Lijden
honger.

Krijgen
eeten.

Komen
ter ge-
hoor by
den Gou-
neur.

5 thron,

Zweers
gepijngt.

Zweers
en Broek-
huizen
onder
scheppen
een brief
van
Hoogh-
straten.
1646.

thron, die vier trappen hoogerverheven was, als de plaetse, daer de gouverneur zat. Voor hem op de vloer lagen eenige schoone tapijten. Achter hem stont zijn Sekretaris, en eenige hellebaerdiers. Voorts zaten ter wederzijde alle d'advokaten en rechtsgeleerden, met gedekten hoofde. Achter hem stonden alle de krijgsbevelhebbers met ongedekten hoofde. De gouverneur d'onzen ziende, wenkte dat zy nader zouden toe treden.

Daer na op eene knie vallende, sprak Broekhuizen hem met deze woorden aen.

Wy vertoonen, dat U Ed. wel indagtigh is, hoe hy ons, nu een maendt geleden, in deze gevangenskisse heeft doen bewaren: in dewelke wy groote ellende uitstaen. Wy konnen niet bedenken, dat wy eenighzins crimen of misdaet tegen Uw Ed. mogen begaen hebben: als alleenlyk met het achterhouden van den brief, U Ed. bekend. Zoo wy hier in eenige fouten mogen begaen hebben, wy bidden U Ed. om vergiffenis.

Wel (zeide de gouverneur daer op) dat zulx eens in Holland geschiede.

Waer op d'onzen weder ten antwoort gaven: *Dat zijn Ed. geliefde in acht te nemen, dat het slechts een particuliere brief was: en geen, die aen zijn Ed. hield.*

Daer na zweegh de gouverneur in 't eerst een weinigh stil, maer gaf evenwel terstont orde, d'onzen t'ontslaen: zulx dat zy toen weer los gingen: maer waren by alle man in de Bahia maghtigh in het oog, en dorsten zich noit alleen vertrouwen.

Den zevenden van grasmaent wierden Isaak Zweers en Johannes Broekhuizen op een jaght, genaemt *S. Francisco*, gebraght, om mede na **Terceira* te varen: alwaer toen noch gene gevangenen henen gebraght waren; zoo dat niemandt van d'andere gissing maekte, of de Portugezen zouden hen, in zee komende, over boort gesmeeten hebben.

Te scheep wierden zy noch stimmer, als oit te vore, gehandelt; want zy moesten de gantschereize pompen, en daer by schier van honger versmachten: niet tegenstaende meer visch gevangen wierdt, als men met al het

scheepsvolk in tien mael kon verteerren.

Den achten twintighsten gekomen in *Terceira*, quam'er ontrent een uur daer na een Hollantsch schip by hun ten anker: daer zy zoo lang tegen riepen, dat de schipper eenigh volk met zijn boot aen boort zond: aen wien zy hun beklaghten deden, en vraeghden na den schipper, die een Nieuwendammer was, genaemt Marten Pieterisz. Honing. Hier door wierden zy vry beter ontmoet: maer de Portugezen wilden hun niet uit het schip laten.

Wanneer zy zich dan den twintighsten alleen met den stierman en jongen t'scheep bevonden, voeren zy op hun eige houtje, tegen dank van den stierman, na lant: daer zy de schipper Marten Pieterisz. Honing vonden, die hen beloofde van daer te helpen.

Na de middagriep de providoor *Moor* van alle de Vlaemse eilanden, (die op *Terceira*, als het hoofd der zelve, zijne verblijfplaetse hield) *Zweers* en *Johannes Broekhuizen*, en zeide hen van den brief, dien hem den gouverneur *Antonio Telles da Silva* toegezonden had, om hen daer noch een jaer op het kasteel gevangen te houden: maer hy zeide, dat hy niet gehouden was, zulx t'achtervolgen. Dat hy onder den koning stont, die den oorlogh in *Brasil* tegen d'onzen gevoert, niet aenging: maer dat hy last had alle gevangenen die daer moghten komen, na *Portugael* te zenden; dat zy zich ook des mosten getroosten. Hy gaf hen negen rijxdaelders om van te leven, tot dat'er een schip zou vaerdigh zijn.

Den dertienden vertrokken zy met een Fransch scheepje, dat hen voor niet met allen van *Terceira* na *Portugael* mee nam. Aldaer vonden zy weer vele van onze gevangenen, die gene andere tijding hadden, als dat zy buiten boort geworpen waren.

Den 10. van herfstm. gingen *Zweers* en *Broekhuizen* van *Lissabon* met een oorloghs. schip, genaemt *Prins Hendrik*, weder t'zeil, en quamen den vierden van *Wintermaent*, na zoo veel gevaers en zwarigheden uitgestaen te hebben, binnen de *Maes*.

De

* Een der Vlaemse eilanden.

Orde tot
tegen-
weer, by
de Hooge
Raden op
het Re-
giff in 't
werk
gestelt.

D'onverwachte nederlaegh van Haus (gelijk bovē verhaelt is) en door dien de fortē op het Regiff maer ten halven bezet waren, gaf aen de burge-rye groote verslagenheit: maer om die aen te moedigen, stelden de Hooge Raden alle goede orde op tegenweer in 't werk: waer door zich een ieder des vyandts aankomste, indien hy iet bestaen en ondernemen had willen, trooste. En om de bescherming van het Regiff, en de fortē daer aen gelegen, des te beter in acht te hebben, ten einde alles, daer toe noodigh, vaerdigh-lijk mocht uitgevoerd worden, wierdt goet gevonden, een van de Hooge Raden, Pieter Bas, tot commandeur op d'eene zijde te stellen.

D'Admiraal Lichthart nam de zorge aen, om op de bateryen, en het geen daer toe behoorde, ter bescherming vaerdig te houden.

Tot commandeur in Maurisstad wiert gestelt Hendrik de Moucheron, om gedurende deze zwaarigheid alles aldaer in orde te houden: want men begoft nu op het verdedigen en beschermen van zoodanige plaetsen te denken, daer men te vore gene gedachten van gehad had.

Alzoo de stallinge en Negros-huizen: desgelijx de boomen en tuinen van Graef Maurits huis, het uitzicht van het fort Ernestus benamen: waer door de vyant gelegenheit had, het zelve fort bedektelijk op den kant van de gracht te naderen en overval- len, zoo wiert eindelijk, (na de zake al eenigen tijt in bedenken genomen was) op ernstigh verzoek der gemeen- te, die over dit ongeval zeer verslagen stont, en beducht was, dat de vyant da- telijk in Maurisstad zou vallen, beslo- ten, de boomen om verre te kappen, en de tuin, stallinge, en wat meer scha- delijk zou kunnen zijn, af te breken: om het welk bequamelijk te verrich- ten, en ten minste schade van Maurits, wierden Volbergen, en de Major Ba- yert, als commandeur, uit het fort Er- nestus, daer toe gestelt, en gemagh- tigh. Ook wiert orde gegeven om de huizen, voor het fort de Bruin staende, af te breken: als ook het Hoornwerk daer voor te slechten: 't welk de schan- se geoordeelt wiert nadeeligh te zijn.

Voorts wierden de Negros tot het

afbreken der huizen in Maurisstad, die d'affnijding of nieuw retrenchement te na quamen, en de bescherming ver- hinderden, op verzoek der gemeente, onder opzicht van den Majoor Bex, en de kapiteinen van de borgerye in 't werk gestelt.

Men besloot de Portugese gevangen- en tot meerder verzekering, over de schepen te verdelen, en aldaer in hech- tenis te houden. Desgelijx wierden eenige vrye luiden, die, om hun plon- deren ten platten lande, opgebraght waren, op hun verzoek, voor drie maanden in dienst aengenomen.

Op een valsch gerucht van dat de vyandt den achtienden des voormid- daghs in de *Affogados* zou gekomen zijn, wierdt een compagnie burgers in de wapenen gebraght, om by noot tot hulpe te trekken.

Uit het vaderlant quam ten zelve dage het schip d'Oranje-boom, den eenen twintighsten van Grasmaent uit de Mase gezeilt, met een recreute van veertigh soldaten.

Voorts wiert nader orde op de waghten van Maurisstad beraemt, en de With en Raetvelt, beneffens d'of- ficieren in Maurisstad, en Aldrichs en Volbergen op het Reciff, tot waerne- ming van de Ronden gestelt.

By brieve van den zeventienden van Ooghstmaent, verwittighde Bal- thasarj Dormont van het eiland *Itama- rika*, (die daer, en over d'omleggende plaetsen tot directeur door de Hooge Raden gestelt was,) hoe *A. Karvankanti* met eenigh volk zich in *Iguaraku* be- vond, en van daer de Brasilianen had doen opeisschen, dat zy zich binnen den tijt van vier dagen by hen zouden vervoegen, op pene van doorgeslagen te zullen worden.

Den negentienden deed de gemeen- te de noorzakelijkheid van het huis van Graef Maurits af te breken voorstel- len: dewijl daer door d'uitsicht van het fort Ernestus verhindert wierdt, en de vyant, indien hy het zelve quam te be- zetten, uit de toorens, het volk in het fort voornoemt, zou kunnen vande wal houden, en zelf het Regiff beschieten. Dan de Hooge Raden, beneffens Walbeek, Admiraal Lichthart, Al- drich, de With, Raetvelt, Mouch- ron en Volbergen, namen dit in beden-

Huizen
in Mau-
risstad
afgebro-
ken.

Aenlan-
ding van
het schip
d'Oran-
geboom.

Orde op
de waght-
ten.

Schrijven
van Dorm-
ont aen
de Hoge
Raden.

De ge-
meente
wil Graef
Maurits
huis afge-
broken
hebben.

ken, te zien of men het zelve huis zou kunnen bezetten en beschermen, om het staende te houden.

De Wit en de Sekretaris Hamel wierden gemachtigt, om in Mauritsstad van huis tot huis t'onderzoeken, wat Negros daer bequaem waren, om dienst te doen, en die met musketten en morgensterren te wapenen. Op het Reciff wierden daer toe den Admiraal Lichthart, en kapitein Bartholomeus van Keulen, orde gegeven.

Men gaf last de zieken, die op het kasteel in genezing lagen, voor zoo veel zy bequaem waren, om dienst te kunnen doen, te wapenen, om het zelve te verdedigen.

De Hoge Raden geven orde aan Dortmont tot bewaer-
nis van het eiland Itamarika

Men beval ook ten zelve tijde by brieve Dortmont aen, dat hy zoo veel Brasilianen op het eiland *Itamarika* zou trekken, als hem doenlijk was: als ook zoo veel beesten daer op te doen drijven, en zoo veel *Farinha* te halen, als hy zou bekomen kunnen.

By aldien hy in tijt van noodt het gantsch eiland, noch de stad Schop, niet zaght te verdedigen, had hy zich met alle maght in het fort Orangete begeven, alzo dat wel te verdedigen was, en men hem altijd te water kon te hulpe komen, en toevoer doen. Karpentier werd ook gewaerschoor, wel op zijne hoede te zijn, om zich tijdelijk op het eiland *Itamarika* te bergen, en die van ons volk en de Brasilianen met zich te nemen, by aldien zy vernamen, dat d'ingezetenen zich tot opstant moghten begeven.

Zenden eenigen op kontschap uit.

Men zond des nachts, na den negentien den, eenige op kantschap uit: maer hadden niemant daer ontrent vernomen. Ook wierden ten zelve einde verscheide Negros uitgezonden, om te weten, waer en hoe sterk de vyandt op ieder plaetse geïnquartiert was.

Des avonts, den negentienden van Oogstmaent, ontfingen de Hoge Raden, door den luitenant *Francisco Mendes*, schrijven vanden kolonel *Andre Vidal*: waer by hy betuighde als noch de vrede te willen onderhouden, en over het quaet bedrijf der onzen klaeghde, als breeder blijkt uit het volgende schrijven.

DOor den luitenant *Mmanuel Antonio* hebben wy U Ed. bekend gemaakt, hoe dat wy in deze Kapitanie gelant en gekomen waren, gezonden door den generael van Brasil, den Heer *Antonio Telles da Silva*, ten verzoeke van U Ed. bezendinge, om door de bequaemste middelen, d'alteration, alhier ontfiaen, in vrede en ruste te stellen, U Ed. daer-en-boven te vooren leggende de veelvoudige nieuwigheden onweerdigh en onverwacht by U Ed. geattenteert, die wy te verstaen waren gekomen, soo uit het erbermelijk kermen van zoo veele Ed. Jonkvrouwen met geweld verkracht, en met een tyrannige wreetheit berooft van haere eere, als uyt het klagen van de Inwoonders van Rio Grande, waer af veertig van de voornaemste door een geveynst locken in de Kerk, met kouden bloede sijn vermoort geworden, in Compagnie van een Priester, mitsgaders noch twee Persoonen gister in de Salinas. Waer by dan noch komt die Godloose boosheyt waermede onze tempelen, en beelden van de heyiligen zoo schandelijk getraecteert zijn, datmen gekomen is, tot het uitschudden met die Kerk-rovende handen; de moeder van Godt met zoo eene uittermaren opstinaetheyt, dat de uitdrukkinge daer van verhindert wert door't respect, en aensien van dezelve. Soo dat wy, zoo om't gewichte van de voorverhaelde redenen, als ook om dat U Ed. haer leger in't velt hadden, ons geobligeert hebben gevonden tot onze natuurlijke defensie, en in gevolge van't gebruik van den oorlogh, gene macht achter onze rugge te laten: waer van daen wy ons zouden hebben konnen bedenken, ter tijt en wijle wy met U Ed. mochten besluiten, 't gene best dienen mocht tot onderhoudinge en vast stellinge van onze vrede: want dit het eenige voornemen en oogmerk is van onze komste. Gelijk wy ook hebben betoont in't vervolgen van onzen march na't Reciff, tot aende stad van *St. Antonio de Cabo*: alwaer den gouverneur *Andre Vidal Joan Fernandes Vieira* gevangen gezet, en met twalef man van sijne guardes hebbende doen bewaren, ons zoo veele vluchtelingen by zijn gekomen, van vrouwen, kinderen, papen, geplunderde

Brief van Andre Vidal aen de Hoge Raden.

derde en geafronteerde uit de *Vargea*, uitroepende de tirannien en injurien, die zy geleden hadden van kapi- tein Blaer, en sijne soldaten.

Dat zy, niet te vreden zijnde met het gene verhaelt is, tot meerder spijt en oneere, met hem gevangen heeft genomen drie van d'alderedelste vrouwen, hare huizen uitgeplundert, met vele andere onredelijkheden meer. Waer door d'inwoonders, ontfteken over hun leet, en geterght door dit on- gelijk (zonder dat wy haer konden ver- hinderen) haren gouverneur hebben genomen, en ons met zoodanige haest- ightheit verlaten: dat, hoe snel wy haer ook vervolghden, hun in de nacht niet hebben kunnen achterhalen, voor en aleeer zy nu gevochten hadden in de moolen van *Isabel Gonsalves*, heb- bende toen ter tijt al omcingelt de gouverneur van de wapenen, en U Ed. krijgshvolk, bereidende het gene van nooden was, om in 't onderhuis van *Engenho* vier aen te steken, het welke wy met alle kracht hebben voorgeko- men, onze perzoonen daer tusschen stellende, tot behoudenisse van het volk, gelijk wy zulx gedaen hebben, bewarende, en met hun onderhouden- de alle behoorlijke beleeftheit, alhoe- wel het ons vele gekost heeft, om dat van U Ed. zyde gevochten wiert met geberene, afgekapt, en vierkante ko- gels. En alzoo deze seditien dagelijx aenwaffen door de vyantlijkheden, die U Ed. dagelijx tegens ons in 't werk stellen, zoo leggen wy U Ed. weder te voren de proclamatie en ratificatie van onse vrede. Waer over wy proteste- ren eens en meermalen, van wegen Godt, onzen koning Don Joan de IV. mitsgaders uit den naem van de Hee- ren Staten, en voorts van alle onze ge- confedereerde Princen, dat U Ed. niet en begeeren te komen tot eene verbree- kinge van de gecelebreerde vredehan- delinge, en ons gene oorzake en geven tot het voeren van een openbare oorlo- ge, met haer offensien; vermits het ons dunkt, dat de menighvuldige klachten en kermen hier mede genoegh zijn, die noch excuseren, ja zelfs justificeren de motiven en actien van *Joan Fernan- des Vieira*: want ons genoeghzaem gebleeken is, dat hy alleenlijk getracht heeft het bloet van d'onnoosele te be-

schermen: 't welk hy wel konnende doen met zijne wapenen, heeft sijn volk niet gewilt: maer veel eer nu op d'een, nu op d'andere plaets geretireert, om te zien, of hy het vechten konde voorbygaen, tot dat hy sich nergens meer wist te versteeken, ende genoot- saekt was sich te beschermen.

U Ed. gelieve op dit ons schrijven wel te letten, en het zelfde in te zien met zoodanige confideratie, als noo- digh is voor onze gemeine zake: want ons dunkt, dat den hemel zelfs over deze onze lijtzaamheit geoffendeert is. Godt beware U Ed.

Uit d'Ingenho van
St. Joan Baptista de Venje,
den 19. Augusti, 1645.

Andre Vidal de Negreiros.

Dit schrijven wierdt door d'onzen met den zelven lieutenant des volgen- den daeghs, met den folgenden brief beantwoort.

BY ons antwoord op U Ed. Missive uit Serinhaim, in dato den achtsten dezes, zal U Ed. kunnen sien, dat wy noch zijner Excell. *Antonio Telles da Silva*, noch U Ed. protestatie op het onderhouden van 't tractaet tusschen sijne Majesteit van Portugael, en de Hoog Mogende Heeren Staten Ge- nerael der vereenighde Nederlanden opgerecht, kunnen vertrouwen, om dat hare actien ons gants contrarie ge- tuigenisse geven.

Het tenteren van onse Gedeputeer- de, om haer een van onse principael- ste fort, hem vertrouwt, in handen te stellen: het landen van zoo een macht van gewapent volk onder ons gebiedt, buiten onse kennisse, en dat opeen si- nistre interpretatie van onse Missive, aen sijn Excell. gezonden: het ver- schijnen van een machtige vloot op on- ze rede: het innemen van onze redou- te in Serinhaim: het ombrengen van zoo veel onzer Brasiliaense ingezete- nen, met koelen bloede aldaer ge- pleeght: het sommeren van onse for- tresse aen de Kaep St. Augustijn, en zelfs het aentasten en overvallen van onze troepen, die wy tot intoominge van de gerlevanteerde als noch in 't velt hielden, en zijn by niemandt anders als voor strijdigh met het voor-

Ant-
woort
daer op
van de
Hoge Ra-
den aen
Vidal.

melde contract, en voor genoegzame hostiliteit op te nemen.

Van onzer zijde kunnen wy ter contrarie met de waarheid dit verklaren, dat het aennemen van onze wapenen niet en is geschiet om eenige hostiliteit te plegen tegen sijne Majesteit van Portugael: maer tot tegenstant van de gelevanteerden, en die haer assisteren: waer toe ons reden gegeven wiert door het intrekken van diversche gewapendetroepen over *Rio St. Francisco* binnen onse limiten. Het overvallen van onse barquen in de *Salgados*: het innemen van het huis te Marcape: het gevangen nemen van onze sauvegarden aldaer, en op de *Cambao* en andere plaetsen geleght: het oprechten van galgen, om onze geruste onderdanen tegen ons mede te doen levanteren: het vermoorden van drie onzer ingezetenen met koelen bloede in *Pojuka*: het dootslaen van onse soldaten en Brasilianen, naer *St. Laurenço* om farinha uitgezonden: het uitplonderen der winkels van onze kooplieden te landewaerts gezeten, en verscheide andere actien by de gelevanteerden begaen, (alvooren wy onze wapenen noch ergens vertoont hadden: maer noch alles bybrachten, om met publicatie van pardon de voornoemde gelevanteerde tot ruste te brengen, en die by possessie van hare goederen en fazendas te maintaineren) zijn niet als vyantlijke actien. Wat overigheit is'er, die, (wezende zoodanigh als voren geterght, en sijne goedertierenheit veracht en misbruikt,) langer zoude kunnen stilstaen, en sijne wapenen in de schede houden? Is daer iet geschiet, dat naer eenigh oordeel buiten stijl van oorlogh gaet, 't zelve is geweest buiten onse intentie, en hebben de voorgaende verhaelde feiten daer toe oorzake gegeven, ende staet in dit cas meerder voor straffe van rebellye, als andersints op te nemen: en heeft ook noch sijn Excell. *Antonio Telles da Silva*, noch Uw Ed, noch iemand anders, sich zoo weinigh aen te trekken, hoe wy in onzer principalen name dese hare onderdanen regeren en straffen, als wy ons der regeringe van Portugael, en desselfs Rijk dependentien hebben te bemoeien.

Voorts kunnen wy U Ed. niet onthouden, dat de feiten, t'onzen laste in

deze uwe Uw E. missive gementioneert, alzoo niet op te nemen zijn. Het is zoo verre van daer, dat de Tapoyers door onze orde, ofte met onse kennisse, de Portugese ingezetenen in *Cunhao* zouden omgebraght hebben, dat wy de Tapoyers nu al eenige jaren by alle middelen daer van hebben afgehouden: alzoo zy door vele offensien, en aenmaningen tot vyandschap tegen onzen staet, aen te nemen, van dezelve gepiqueert wezende, trachteden de ingezetenen van die Kapitanie om hals te brengen, 't welk by ons actueeljk belet wort, onze soldatesque en natie dezelve in hare particuliere bescherming nemende.

Vrouwen-schennis is buiten ons weten, en ons noit aengeklaeght; en om zulx te voor tekomen, hebben gestrekt de plakaten, die wy ten dien einde hebben doen emaneren. De bescherminge gedaen aen de vrouwen, gevonden op de Ingenio van *Sr. Arnout d'Olanda*, is notoir, en 't vervoeren van de vrouwen, door kapitein *Johan Blaer* opgehaelt, en kunnen wy niet verstaen, om eenige andere oorzaak gedaen te zijn, als om zijn huisvrouw daer tegen te lossen, en ten minsten van injurien te garanderen, alzoo hem alreeds gerelateert was, dat die in Serinhaim onwaerdelijk gehandelt wierde.

Het plonderen en roven is, als voorzeidt is, van de gelevanteerden eerst begonnen, en 't gene by d'onzen gedaen is, kan op verre na niet bereiken de berövinge van middelen, die zy met haer opstant zoo veele cerlijke lieden, hare crediteuren, hebben aengedaen en getracht te doen: evenwel hebben wy, zoo veel moghelijk was, het zelve gezoght te verhinderen, zoo met sauvegarde als andersints.

Het ombrengen van den persoon in de *Salinhas*, is by vluchtende Brasilianen op den zeventienden deses, buiten onze kennisse, ende t'onzer leetwezen geschiedt, en dat uit verbitteringe om dat hare vrouwen en kinderen, zonder onderscheidt, waren doot geslagen, en die van hare natie in Serinhaim zoo jammerlijk verworght. Wat de biljerten, van *Antonio Kavalanti*, in *Iguaracu* uitgestrooit, daer toe gedaen hebben, kan U E. ook wel bedenken.

Over de onbehoorlijke kogels, in de jongste rescontre gebruikt, hebben wy meerder oorzake als Uw E. om te klagen: en is onze orde niet anders, als stijl van oorlogh te gebruiken.

Uw Ed. beleeftheit, in 't salveren en tracteren van de gevangene officieren en soldaten, zullen wy tegen Uw E. in gelegentheit erkennen, en verwachten diens aengaende van Uw E. resolutie met onzen afgezonden tamboer.

Uw Ed. dan ziende uit het voorverhaelde, dat alle de gepasseerde onheilen t'eenemaal staen t'imputeren den gelevanteerden, die wy op alle behoorlijke middelen hebben gezoght te bevredigen, en door haer obstinaetheit eerder straffe dan voorsprake en bescheerminge meriteren, zoo is het, dat wy tot besluit dezès protesteren voor Godt en alle de wereldt, over alle de actien by zijn Excell. *Antonio Telles da Silva*, en Uw E. tot dato dezès in 't werk gestelt, tot verbrekinge van het onderlinge tractaet tusschen zijn Majesteit van Portugael, en de Heeren Staten Generael der vereenighde Nederlanden opgerecht, ende en willen niet twiiffelen, of Uw E. zal op den ontfang dezès, om het voorsz contract niet verder t'infringeren, hem met sijne medegebrachte en ingekomen macht wederom na de Bahia begeben.

Hier op Uw Ed. rescriptie verwachtende, blijve wy

Uw Ed.

Reciffo den

20. Augusti, 1645.

20. Aug.
Gerucht
van on-
raet in O-
linda.

Des avonts bequam men zekere tijding, dat'er van 's vyants volk in de stad Olinda was. Hier over wiert aen alle fortèn waerschouwing gedaen, en goede orde gestelt, om den zelven, zoo hy iet moghte ondernemen, tegenstant te doen.

Het Re-
ciffen
Mauris-
stad
meerder
versterkt.

Twee bateryen wierden achter de Moriaens-steegh, en achter de Negros huizen gestelt, om het geheel Reciff aen de rivier kant te bevrijden, en daer mede alle aankomen met kanon en sangaden te beletten.

Alzoo verscheide vrye luiden van buiten ingekomen waren, die noch onder geene kompagnien verdeelt stonden, zoo wiert goet gevonden, daer

van een kompagnie te vormeren en op te rechten, onder den sekretaris Hamel, als kapitein, en Jeronimo Helman, als luitenant.

Ook wierden twee brantwaghten geleidt: d'een tusschen de schans de Bruyn, en Driehoek: en d'ander tusschen de Driehoek en de plantaesje van Graef Maurits.

De brugge van *Boarvisla* wierdt ook opgebroken, met twee jokken daer uit te nemen, ten einde den vyant aldaer gene passagie zou hebben.

Uit verscheide kompagnien waren zes en twintigh soldaten, tot versterking van de bezetting, in het fort de Driehoek, geordonneert: alzoo aen dat fort zeer veel gelegen was.

Inzonderheit wiert zeer naeuwe orde, door de Hooge Raden, op de fortification van Mauritsstad, Anthoni Vaez, het fort Ernestus, Vyfhoek, en andere gestelt, en daer op geordonneert als volgt.

Orde op
de ver-
sterking
van Mau-
ritstad.

De Majoor Bayert wiert gelast de vervalle muuren van de stallinge van Graef Maurits door de Soldaten te doen slechten: alzoo dezelve allen uitzicht van het fort Ernestus benamen.

Hendrik Vermeulen had last, met dertigh Negros de ruichte van de plantaesie van Graef Maurits te slechten, en in de grachten te werpen, om alzoo des te beter uitzicht te hebben. De Majoor Bayert wert belast de palisaten, die in Graef Maurits tuin stonden, af te breken, en daarmee zijn fort te voorzien, om allen inkoomen te beletten.

Den Ingenieur Pistor en fabrijkmeester wiert gelast, een palisaetwerk aen het fort Ernestus, tegen het inkomen van Maurits thuin, te zetten, en het zelve vijf roeden in de riviere voor inbreken aldaer te stellen.

Boven de poorte van het fort Ernestus wiert door den fabrijkmeester een houte Wambais gemaakt: om de flank van wederzijden te bevrijden, alzoo dit fort langs den muur aen de riviere gene flankering had.

Alzoo op het Fort Ernestus eenige lichte stukken stonden, wiert den Commisfaries Stricht belast, twee halve kartouwen daer op te brengen, die aen het hoofd van de brugh stonden, om den gehelen rivierkant t'ontdekken, en daer voor lichte stukken te brengen,

gen, om de linie te bevrijden.

In het kanael van Mauritsstad wierden door den fabriekmeester twee ryen palifaten gestelt, om het inkoomen te beletten.

De Hoge Raden hebben andermael met de Raden van den Gerechte, de gelegenheit van de nieuwe stad Mauris, bezichticht, om te zien, of men dezelve zou kunnen bezet houden, of moeten slechten: het welk tot des anderen daeghs in bedenken genomen wiert.

In het fort de Vijfhoek wierden twee stukken geschuts gestelt, om langs het water te kunnen flankeren.

En alzoo de bezetting van de hoornwerken aan de Vijfhoek veel volks vereischte, om te verdedigen, zoo wiert den Commandeur gelast, die door de Brasilianen en sijne soldaten voor open te laten leggen, om met kanon daer in en door te kunnen speelen, en alle approsjen en nadernissen des vyants te beletten. Daer toe wierden noch hondert Negers geordonneert, om met meerder spoet voort te gaen.

Dewijl tusschen het fort de Vijfhoek, en d'Affogades een bosch lagh, met eenige leeghten, die met boomen bewassen waren, zoo wiert den Commandeur van het fort de Vijfhoek belast, die des volgenden daeghs door de Brasilianen, die in het fort lagen, te laten afkappen.

Voorts wierd Mauritsstad kleinder gemaakt en beschanst, en om het Regiff alle de wallen verbeterd en versterkt.

Aldus wierdt by de Hooge Raden, al vanden beginne, met alle naerstigheid gearbeit, teneinde alle de fortificatien, zoo om het Regiff, als elders, zouden verzekert zijn: die ook in korten tijdt in zoodanigen stant gebraght wierden, dat den vyant, hoewel maghtigh en sterk, daer op, tot aen dien tijt, niet heeft derven ondernemen.

Midlerwijle had zich Dortmont op het eiland *Itamarika* seer vast gemaakt, en waren op het zelve veertien hondert menschen, bestaende in over de zeven hondert vrouwen en kinderen: waer voor hy toevoer van leeftoght verzocht.

De Linge schreef van den twee en twintigsten uit *Paraiba*, aen de Hooge Raden, hoe hy, op de tijding van de neer-

laegh van Haus, goet gevonden had, het garnisoen en de burgerye, uit de stad Frederika in de forten te doen vertrekken: maer dat de Portugesen op zijn vertrek noch in goede gehoorzaamheit gebleven waren. Voorts, dat onze sterkte beneden bestont in ontrent vier hondert soldaten: waer onder vele zieken en kreupelen, in 100. borgers, en ontrent vijftigh Brasilianen.

Ook hadden de Tapoyers twalef of veertien labaradores, of rietbouwers in die Kapitanie doot geslagen.

Ondertusschen schreven Hoogstraten Ley en Hek, vande Kaep St. Augustijn, hoe zy alle de buiten-huizen afgebrant, inzonderheit het magazijn en de kerke, om een buiten-waght te houden. Ook had de vyant de bergh aen de Kaep bezet: desgelijx het eilandt om de zuid gelegen.

Op den vijf en twintighsten wierdt orde gestelt op het bezichtigen van de fortificatien van Mauritsstad, om alles, weer zoo haest doenelijk was, in bescherming en verdediging te brengen.

Ten zelve dage berichte *de Linge* den Hooge Raden uit *Paraiba*, over *Itamarika*, by brieve van den acht en negentienden, hoe Willem Barentsz. hem van den veertienden uit *Kunhao* had verwitticht, dat hy en Roelof Baro met een troep Tapoyers gereet stont, om daeghs daer aen te volgen: en alles aldaer noch in stilte was. Ondertusschen hadden de Tapoyers op den veertienden der zelve maent het Koraël van Pieter Farcharson uitgerooft, dies daer qualijk meer varsch vleesch te bekomen was.

De Hoge Raden inzicht nemende op de zwakken bezetting, waer door men gevaer liep van eenigh fort van belang, door een overval, te verliezen, en dat ook de forten in *Rio S. Francisco* en *Seregippo del Rey*, als zijnde te lande van d'onzen op het Regiff afgesneden, en om hun zwak garnisoen niet kunnende uithouden, doch zouden verloren gaen, zoo wiert, tot behoudenis van Neerlantsch Brasils forten, om die Noorder sterkten des te beter te mogen beschermen, op den zelve dagh als Haus geslagen wiert, met eenparige stemme besloten, het volk en krijgstuigh en grove stukken, zoo verre

verre het doenlijk was van uit de fort-
ten van *Rio S. Francisco* en *Seregippo*
Del Rey te lichten en na het Recif te
brengen: waer toe het schip Zeelan-
dia met drie berken sou gebruikt wor-
den.

Beriet-
flaging
over de
behoude-
nis van
de fort-
en krijgs-
bezettin-
gen van
Porto
Kalvo
Rio S.
Francisco
en Sere-
gippo.

Den vier-en-twintigsten van Oogst-
maent wiert by den Assessor *Wal-
beek*, uit den naem van de Hoge en
geheime Raden, het advijs en goet-
dunken van den Hogen Krijgsraet
verzocht, hoe men in die gelegenthey-
t met het fort en garnisoen van *Porto*
Kalvo behoorde te handelen: (naer-
dien de zwakke bezetting, die aldaer
lag; niet bestant was het fort tegen
de grote macht te verdedigen: behal-
ve noch dat de kost, nu haer alle pas-
sagien te water en telande afgesneden
was, qualijk langer zou kunnen strek-
ken, en dezelve ten einde van lijftoght
zich toch aen den vyandt zou moeten
overgeven,) of men het garnisoen van
daer zou dienen te lichten, het welk,
zonder verlies van metalen geschut en
geweer van op wegh overvallen te
zullen werden, geoordeelt wiert niet
te kunnen geschieden, of dat men
haer die plaetse tot den uittersten
zou laten verdedigen, op hope van
dat noch bystant uit het vaderlant
moght aenlanden: waer mee men die
plaetse zou mogen ontzetten.

Het zelfste quam ook in bedenking
wegen de fort-ten in *Rio S. Francisco*
en *Seregippo Del Rey* en hare bezet-
ting.

NA de Hoge Krijgsraet alles wel
overwogen had, bracht die voor
hun advijs met eenparige stemmen in,
hoe die verstond, dat men by die hogen
noot, (daer de hoofdplaetse zelve by
gebrek van genoegzame bezettinge
gevaer liep,) uit alle de drie voornoem-
de plaetsen, die doch na hun oordeel
niet konnen uithouden, het garni-
soen behoorde te lichten, en het
geschut en krijgstuigh, dat men ber-
gen kon, na het Reciff voeren.

Maer wegens de berging of salve-
ring van het garnisoen van *Porto Kal-
vo*, als hoogh te lande in leggende,
en uit oorzaeke de opkomst van de
riviere eng was, zoo bevond men
meerder zwarigheyt, en zaght dezel-
ve niet aen strant te geraken: ten zy

haer een troep volks, om met haer te
vereenigen, te gemoet gezonden
wert. Waer toe de gelichte garnisoe-
nen uit *Rio S. Francisco* en *Seregippo*
del Rey in passant konden dienen. Ook
wierdt raetzaem geacht de metale stuk-
ken te vergeven en in stukken te laten
springen.

Aldus gedaen in den Hogen Krijgs-
raet den vier-en-twintigsten van
Oogstmaent des Jaers 1645.

En was ondertekent,

Kornelius Bayer

Albertus Oostermans

L. van Harkema.

Jan Denning.

Samuel Lambartz.

Hendrik Advocaet.

Frederik Pistor.

L. Haelmeister Capitein.

Rene de Mouchy.

Hier op trokken twee berken met
volk derwaerts.

Den lasten van Oogstmaent quam
den Schipper van een van de twee
berken, diena *Rio S. Francisco*, om
het garnisoen van daer te halen, gezon-
den was, wederom en verhaelde: hoe
hy op de riviere van *S. Francisco* tot
op een mijle na aen het fort geweest
was, alwaer hy door een Portugees
vaertuig vol muskettiers gestut wiert,
die hem zoo dapper aen vielen, dat hy
had moeten den hertret nemen, en
wederom buiten loopen, zonder iet te
verrichten. Ook had de andere berk,
uit vreze van gevaer, na *Seregippo* niet
derven loopen: waer over het Schip
Zeelandia met haer wederom quam.
Voorts verhaelde de Schipper voor-
noemt, dat de reviere by dien tijt, zon-
der goede en welvoorzienende Galjoten
of Jachten, niet te bewaren was.

Alzoo de Berken, die na *Rio S.*
Francisco waren gevaren, om het
volk van daer, alsook van *Seregippo*,
af te halen, onverrichter zake weer-
om gekomen waren, om dat men op-
waerts de reviere niet konde komen,
dewyl'er klein vaertuigh van den
vyant in den wegh was, zoo wiert by
de Hoge-raden goet gevonden daer
na toe te zenden, de Dogboot de
Spreeu met drie Berken, die in't zeylen
zouden zien het Schip Zeelandia aen
tedoen, om alzoo te zamen hun reize

Willem
Lam-
bertsz.
met drie
Berken,
gezonden
om de
krijgs-
bezetting
van Rio
S. Francis-
co en Se-
gippo af
te halen.

te vorderen, en hun last te verrichten. Deze Berken vertrokken den tweden van Herfstmaent: en had daer over het opperbewint Kapitein Willem Lambertz, als Commandeur.

Verhael
van zijne
verrich-
ting aen
de Hoge
Raden.

Den eersten van Wijnmaent quam Kapitein Willem Lambertz. met het Schip *Zeelandia* en de Dogboot de *Spreeu van Rio S. Francisco* weer aen het Reciff te landen, en deed aen de Hogeraden verhael, als volgt.

Komende den twee-en-twintigsten van Herfstmaent op een halve uur van't Fort Mauritijs, zagen zy een klein Berkje, dat, nae een schoot gete hebben, opwaerts liep: komende nader, zagen een Karavelle met de berk van Jan Hoen, beide vol volks: daer van de Karavelle tegen het lant liep en zijn volk loste, dat te lande gestapt schermursteerde, om de Karavelle te bevryden. De onzen zetten het met de Dogboot daer dicht achter, en zonden, na een weinigh schietens, de Dogboot met eenig volk, om den brant in de selve Karavelle te steken, aenboortkomende, bevond de bagagie van ons volk daer in gescheept. Wanneer zy die plonderen en den brant daer in wilden steké, zoo quam een Kanoe met een witte vlagge aen hun boort: waer in Papenheim, de geweze wagt-meester van het Fort was, en de Barkier Jan Hoen, met noch eenige vry luden, die den onsen aenzeiden, by zoo verre zy de Karavelle in den brant staken, dat het Portugees Opperhoofd al ons volk met vrouwen en kinderen zoude ter neer hakken. Dieshalve verzochten zy de Karavellen niet te willen in brant steken, het welk by de onzen ook gelaten wiert; dewyl die alreets by den vyant in de gront gehakt was.

Vorders zeiden zy, dat het Fort vijf dagen en drie weken belegert was geweest, en toen voor drie dagen overgegaen was, door gebrek van brant en kost. Dat de Portugeesen een Serjant met vier Soldaten van *Seregrippo* had gevangen bekomen: waer van zy de Soldaten hadden dootgeslagen, en den Serjant met twee hondert Soldaten na *Seregrippo* gezonden, die de onzen van daer zouden halen: alsoo noch maer vier dagen kost hadden.

Acht dagen voor het overgaen van

het Fort, was de Overste Lieutenant Haus, de Commandeur Liffry, Capiteyn Wiltshut daer lang na de *Bahia* getrokken.

Het verdragh, zeiden zy, was zoondanigh gemaekt, dat de onzen over de *Bahia na Portugael* zouden gaen, en van daer na Hollant over schepen behoudens alle hun bagagie: en waren voorts welgehandelt.

Voorts meenden de Portugeesen twee hondert mannen nabenedente schikken, om aen *Belchior Alvares* eilant den onzen de passagie af te snyden, en het uitlopen te beletten: hoewel die te laet gekomen waren, alzo de onze tijdelijk doorgingen en hen niet wagheden. Zy zeiden ook hoe het fort *dos Afogados* alreets by den vyant ingenomen was, en den Heer Bullestrate aldaer gevangen hadden bekomen, die onder weg was, om na de *Bahia* te gaen. Hier op was Kapitein Lambert na beneden de reviere afgelopen, en had aldaer twee dagen met timmeren doorgebracht, en was zoo wederom na het Reciff gezeilt, daer hy den eersten van Wijnmaent aenquam.

Het zelfste is aen de sterkte in *Seregrippo* mede wedervaren: derwaerts de Hoge Raden een berk met leeftoght afgezonden hadden, die tegens orde in *Rio S. Francisco* inlopende, aldaer door den vyant bemachtigt wiert. Derhalve zy, daer van ontzet zijnde, het niet langer, als hunne eetwaren strekten, konden onthouden.

Sterkte
van Sere-
grippo by
den vyant
veroverd.

De Krijgs-bezetting van *Porto Kalno* was onmogelijk te water af te halen, als te lande ingelegen: en dewijl ook de reviere, derwaerts strekkende, om hare enghte, daer de vyant meester te velde was, niet konde bevaren worden. Dies de bezettingh, zoo haest haer leeftoght ontbrak, gedwongen was het fort aen den vyant over te leveren.

en Porto
Kalno.

Het volk van deze drie fortten wierden met convoy te lande, tegen het gemaekt verdragh, in plaetse van het Reciff, na de *Bahia* geleit. Maer die door ziekte of vermoeitheit niet konden voortkomen, wierden alle op den wegh door de Portugeesen ter neer gehouwen.

Vele

Vele soldaten, zoo van de garnisoenen, en van de *Kaep van S. Augustijn*, als vanden troep van den overste Lambart Haus, uit vreeze van op wegh na de *Bahia* te zullen doot geslagen worden, namen by den vyant dienst. Maer alzoó zeker Klaes Klaeszen, die als Kapitein met vier en zestigh man van den vyant gezonden was, om in een embuscade of hinderlage te leggen, tot de onzen overquam loopen, zoodeed de vyant alle de onzē uit misvertrouwen op hen, die by hem dienst genomen hadden, ontwapenen en zeer schandelijk in koelen bloede vermoorden, desgelijx alle de Nederlanders, die noch ergens ten platten lande gezeten waren.

Alle ge-
vangene
Neerlan-
ders doot
geslagen.

Opstant
in Para-
iba.

De Kapitanie van *Paraiba* bleef, onder bestier van het opperhoofd Paulus de Linge, noch eenigen tijt in gehoorzaamheit, of ten minste in schijn van dien, tot ontrent den vijfen twintighste van Oogstmaent des jaers zestien hondert vijfen veertigh: als wanneer die van *Paraiba* vernamen, dat d'overste lieutenant Haus in de Vergea van Olinda geslagen, en hy met meest al sijn volk gevangen genomen was: dat ook de *Kaep S. Augustijn* overgelevert was, het welk schijnt hen de wapenen in de hant mede deed nemen: te meer alzoó vijf of zes Bahiase Compagnien met geweer en krijgstuigh hen door Vidal en andere Portugese hoofden uit *Pernambuko* tot bystant toegezonden wierden.

En alzoó hun voornemen was het garnisoen, het welk in de bescherming van het klooster van S. Francisko lagh: beneffens de burgerye van Fredriks stad, die eene ope plaetse was, te bezetten, en van de forten, die aen den zeekant lagen, te scheiden en af te snijden, zoo werdt by de directeur Paulus de Linge en de officieren, zoo van de soldaten als borgeren, geraetzaem gevonden, het volk in de forten voornoemt met al hunne goederen en omflagh te trekken: eensdeels, omdat die door de Portugesen, die hen nu te maghtigh waren, niet zouden overvallen worden: andersdeels, en inzonheit, op dat deze forten door dat volk zoodanigh zouden worden versterkt, dat men den vyant, met wat maght hy ook aenquame, zoude kon-

nen af-keren: daer andersints, wanneer het garnisoen afgesneden was, de een en d'ander gevaer zou konnente loopen.

De Brasilianen van dat gewest werden van gelijken onder deze forten ontboden, daer zy zich in afgesteken quartieren met hunne huisgezinnen logeerden: het welk tot merkelyke versterking diende: nadien deze quartieren of beschermelingen, gelijk als buiten werken van de forten waren.

De vyant dan door de Conjunctie en vereeniging van het garnisoen in *Paraiba* niet veel middel ziende, om door geweld daer meester te worden, heeft, volgens sijn gewoonte, sijn verraderye wederom in 't werk gestelt: en gelijk het Pontael of Kaep S. Augustijn hem voor gelt geleverd was, mee een proef willen doen en onderstaen, of de forten van *Paraiba* te koop waren.

Ten welken einde hy in Herfstmaent des jaers zestien hondert vijfen veertigh, aen Paulus de Linge, directeur en Commandeur aldaer, eenen Ferdinando Rodrigues de Bulhaus of Bailloux, Secretaris van den gerechte van *Paraiba*, afzond, die zijnen last-brief hem openbaerde en zekere merkelyke zom van penningen, ontrent negentien duizent gulden, aanbod: indien zy gelegenheit mochten vinden, waer door de Portugesen meester van de forten voornoemt wierden. Doch in plaetse van gehoorde vinden, wert de gezant door hem in hechtenis gestelt, en des anderen daeghs opgehangen: gelijk de Linge des de Hoge Raden by brieve van den zestienden van Herfstmaent verwittighde. Ondertusschen waren (volgens schrijven van de Ligne van den zesten der zelve maent) uit *Paraiba*, vijf vyandts compagnien, sterk drie hondert koppen, in de Kapitanie van *Paraiba* aengekomen: waer by het jongmanschap van de ingezetenen zich met de wapenen gevoeght had: zy waren in Tibery gelogeert: alwaer zy plakkaten uitgegeven hadden: waer by zy belasten: dat een ieder zich binnen den tijt van tien dagen op zijne zuiker-molen zouden begeven; om die op te makē, op pene van verbeurte.

Om dat door des vyants loopers de passagien, tusschen de Vijfhoek

en Affogades onvry gemaakt wierden het welk den onzen tot grote ongelegenheit quam te strekken, doordien de weinige besten, die behouden waren aldaer hunne weide hadden, waer van alreets een parthye doorden vyant weg gehaelt was, zoo wert goet gevonden op de bequaemste plaetse een houten Wambais tusschen beide te leggen, om de gansche vlakte tusschen beide veilig en t'onzen gebruike te mogen hebben.

Den zes en twintighsten van Hooymaent, was by de Hoge Raden orde gestelt, dat de ingezetenen van Goyana hun geweer aan Servaes Karpentier moghten overgeven, die by de Hoge Raden, om het zelve t'ontfangen, gemaghticht was.

De ingezetenen van *Goyana* deden schriftelijk hun klachte, aen de Hoge Raden, over het ombrengen der Portugesen door de Tapoyers in *Kunhao*, daer zy zeven en dertigh Portugesen, die hunne wapenen aen de Nederlanders hadden overgegeven, vermoort hadden.

Dies waren zy beducht dat hen, by ontwapening, het zelfste moghte wedervaren: waer om zy versochten hun geweer te mogen behouden, om den Tapoyers te mogen weerstant doen, en de Hoge Raden orde wilden stellen, dat de Tapoyers buiten hunne lantpalen en gebiet mochten blijven. Hier op schreven de Hoge Raden aen die van *Goyana* te ruch: dat het ombrengen der ingezetenen door de Tapoyers buiten hun weten, en tegen hunne orde geschiet was: maer zy mochten wel verzekert zijn, dat by aldien zy in hunne plicht tegen onzen staet volharden, voor de Tapoyers het minste niet te vrezen hadden, alzo zy hen in hunne byzondere bescherming namen: ook hadden zy niet te denken, dat het ontwapenen van hen, ten quaden einde geschiede: of om hen ten roof vande Tapoyers te laten, maer alleenlijk tot securiteit en veiligheid der onzen, op dat zy, nadien zy door d'aenrechtters en belhamels der beroerte aengezocht waren om zich met hen te voegen, daer op billijke redenen moghten hebben, om zulx af te slaen en in ruste te blijven zitten.

Ook schreven de Hoge Raden aen

Servaes Karpentier, dat hy, onaengezien het verzoek der ingezetenen van *Goyana*, om eenigh geweer, tot hunne verdediging, tegen de Tapoyers te mogen behouden, met het ontwapenen der zelve zou hebben voort te gaen: daer beneffens te willen order stellen dat de soldaten en Brasilianen van *Marui* na den ingezetenen niet beschadigden. De Hoge Raden om de Tapoyers tot bystant te doen afkomen, gaven Aftetten en Kapitein Willem Lambertszen beneffens hun bericht-schriften, ook brieven mede, om aen Jan Duwy, Koning der Tapoyers, en aen den overste, *Karakara*, die een parthye Tapoyers onder zich had, te behandigen.

Aen hen allen werden ook eenige vereeringen gezonden, alzo zy klaegden dat niemant als Jan Duwy door d'onzen met geschenken vereert wiert; dies zy daer over jaloers waren.

Aftetten en Kapitein Willem Lambertszen namen den acht en twintighsten hun afscheyd van de Hoge Raden, en vertrokken met een berk na *Paraiba*, om van daer na *Kuhao* te lopen en aldaer de Tapoyers te vinden.

Alzo de Raden van den gerechte, hoge krijs-raet, Schepen en borghelijke krijsraet den Hoge Raden de nodigheit van het afbreken der huizen in *Mauris* stad, en het slechten der wallen van dezelve, vertoont hadden, zoo wert op den negen en twintighsten, goetgevonden, eenen ieder, die daer huizen had by trommel slag te waerschouwen, dat hy zijne huizen zou hebben af te breken binnen den tijt van twee dagen en den opstal van de zelve te bergen, op pene van anders door anderen te zullen mogen afgebroken worden, die met de afbraken hun voordeel moghten doen. Men besloot alleen het huis van Jan van Rechteren, dat daer aen stont, staende te houden, om dat alleen tot cene reduit te houden, om het geheel plein te kunnen beschermen.

Ten zelve dage wert, in plaets van Kapitein Jan Blaer, die by den vyand gevangen zat, de lieutenant vanden overste Haus, Jan Denniger gezet.

Enige vrye Negros en andere boden zich ten zelve tijde aen, om

t'zamen eene Compagnie onder hunnen eigen Kapitein en andere hoofden op terechten.

Den dertighften van Ooghftmaent quam Kapitein Willem Lambertz, die uitgefonden was, om de Tapoyers tot ons byftant te doen komen, met een gedeelte van zijn volk van *Paraiba* weer op het Reciff; waer op de rest zou volgen. Hy deed ter vergadering het volgendt verflagh van zijne verrichting. Hy had grote moeite gehad by den Koning der Tapoyers, Jan Duwey, al eer die eenige Tapoyers had willen afzenden: uit oorzaak hy zwaarigheid maakte, dat zijne vyanden, midlerwijle hy het man volk miste, moghten koomen, en hem met vrouwen en kinderen dootflaen. Ook had hy ernstelijk aengehouden, al eer hy aen de onzē eenige Tapoyers mede wilde geven, dat men alle de Portugesen in de Kapitanie van Rio Grande zoude dootflaen.

Na Lambert eindelijk twee hondert Tapoyers bekomen had, was hy daer mee in de Kapitanie van *Paraiba* gekomen: alwaer de Tapoyers alle de Portugesen ten getale van hondert, dootfloegen, die zy konden aantreffen alle de Portugese goederen voor goede buit rekenden. Wanneer hy hen dat zocht te verhinderen was de helft van de Tapoyers, na zy veel Negros en andere goederen bekomen hadden, terstont wederom na Rio Grande vertrokken.

Verloopen Voorts ging Kapitein Lambert met de andere Tapoyers voort na Goyana toe, om op het Reciff te komen, maer wanneer deze Tapoyers hoorden, dat zy tegenftant in Goyana te verwaghten hadden, waren zy, zonder iet meerders te willen verrichten, te rughegekeert.

Waer over hy Lambert genootzaekt was zich na het fort Margareta in *paraiba* te begeven: van waer hy te scheep op het Reciff quam. De Hoge Raden zonden den zestienden van Herftsmaent brieven na *Rio Grande* aen Koning Jan Duwy, en aen Jakob Rabbi, en Roelof Baro, om hen aen te moedigen, tot hunner beider bescherming, de wapenen met de onzen zamen te voegen, ten einde de Portugesen, die derwaerts gegaen waren, te mogen

flaen en verjagen.

Den dertienden van Herftsmaent des jaers 1645. verscheen Jeronimo Serrao da Paiva, Commandeur Admiraal van de Portugese vloot, in (*Tamandare* geslagen, en nu by den Admiraal Lichthart opgezonden) ter vergadering van de Hoge Raden. Hy wert by hen over het voornemen van den Gouverneur van de *Bahia*, met de afvaerdingh van de vloote onder zijn gebiet en het krijghs-volk in *Tamandare* gelant: als ook over den toelegghen aenslagh van *Salvador Korrea de Saa* met de vloot van *Rio Geneira*, scherpe-lijk ondervraeght. Doch zy konden met gemoede niet uit hem verstaen: als dat hy met de schepen en krijghs-volk uit de *Bahia* zou gekomen zijn, om de ontfanen rebellie en muerien te dempen en stillen, en ten dien einde zijnen dienst den onzen aen te bieden.

Hem wert op zijn verzoek toegestaan, eene brief met eenen Tamboer aen de Kolonellen *Martin Soares Moreno* en *Andre Vidal* te zenden: waer by hy verzocht, dat tegen zijnen perzoon en meer gevangenen Portugesen wisseling moght geschieden.

Alzoo eenige afgezonden van de borgerye op den voorigen dagh hart aengehouden hadden, om te vernemen wat de Hoge en geheime Raden, aen de vergaderingh der XIX. aengaende den staet en gelegentheit van Neerlants Brasil, geschreven hadden; uit een beduchten als of de noodigheit van de Sekoersen niet genoegzaam zou uitgedrukt zijn, zoo wert by de Hoge Raeden goet gevonden, om den burgers vernoegingh te geven dat men niet alleen dien; maer ook beide voorige brieven hen zou voorlezen en mede delen, om alzoo alle onlusten voor te koomen.

Den negentienden van Herftsmaent op de middag quamen alle onze schepen uit de Bay van *Tamandare* op de rede te landen en brachten met zich twee vyants schepen en een kleine karavelle met een barkje. Doch ik was al aenstonts na het gevecht na het Reciff vertrokken. Des avonts wert *Servaes Karpentier* die den vorigen daeghs overleden was, begraven.

Den negentienden wert het jaght de Rhee, en de genomen karavelle by de

Gevange
Portuge-
se Admi-
raal komt
op het
Reciff.

Kolonel
van de
burgerye.

onzen het Reciff genoemd, voor de *Kaep* van *S. Augustijn* en daer ontrent te kruissen uitgezonden, om den vyant allen toevoer na de haven te verhinderen.

Compagnie vierroers opgerecht.

Nadien men zagh, dat des vyants troepen toeleiden, om den onzen de beesten af te dryven, en machtigh te worden, en het visschen en hout halen, zoo veel doenlijk was, te beletten, daer niet als grote noot uit ontsaen kon, zoo werdt by de Hoge Raden goet gevonden een compagnie vierroers op te rechten, om op alle aankomsten te passen, en den vyant wat van de hant te houden.

Deze vierroers wierden uit alle de compagnien, zoo veel doenlijk was, getrokken, en daer over tot Kapitein, met goet vinden van den oversten lieutenant Garsman, Rembagh gestelt.

Op den een en twintighsten van Herfstmaent wert by plakkaet pardon of vergiffenis voor de genen, die by den vyant dienst genomen hadden, afgekondight, en luide aldus.

Plakkaet van pardon.

DE Hoge engeheime Raden in *Brasil* doen te weten: alzo door verscheide ongevallen, eenige van ons volk in's vyants handen vervallen zijn, alwaer zy, of om hun leven te redden, om niet vervoert te worden, of om andere inzichten, zich in dienst hebben moeten begeven, zoo is dat wy inzicht nemende, hoe dat vele van deselve, door hunne hoofden tot zulke aangevoert en misleit zijn, en mitsdien berou van deze hunne begane misdaet moghten hebben, goet gevonden hebben, gelyck wy goet vinden mits dezen aen alle personen, die zich aen onze zijde zullen begeven, pardon verlenen, van al het geen, zy zullen hebben begaen: (uitgezondert *Dirk van Hoogbstraten*, en andere schelmen meer, die als hoofden aen den vyant de plaetsen, hun toevertrout, voor gelt hebben overgeleverd) toestaende dat zy op hun voorgaende tractament in hunne oude bediening mogen treden, en dat die paspoort begeren, om na het vaderlant te vertrekken, het zelve zal vergunt worden.

De vyandt ondertusschen besloot 't Reciff van de lantzijde, om alle passagien en uitwegen te belegeren; menende de onzen door zoodanige blokkering in hongers noot te brengen, en alzo tot overlevering van die plaetse te dwingen.

Reciff belegerd.

Diens volgens hadden zy met alle macht, zoo die uit de *Babia* gekomen was, als van de opgereeze Portugese ingezetenen, zich rontom het Reciff, van de stad *Olinda* af tot aen de *Baretta*, gelegert, en de onzen als met een halve maen besluitende: waer over niemant van het Reciff te landwaerts kon uitgaen. Zy wierpen ontrent een halve mijle van het fort de *Affogados* zekere sterkte op, met zes of zeven stukken geschuts, die zy uit *Porto Kalvo* derwaerts gebracht hadden.

Doch alzo alle onze forten en sterkte wel verzien, en de onzen tegen vyants aanvallen wel gewapent waren, zoo richtte hy niet met allen uit.

De Hoge Raden, ziende uit het schrijven van *Dortmont*, en uit de mondeling berigten van verscheide perzonen, de noodigheit van eenen uit hunne vergadering te machtigen en af te zenden, om op het eylandt *Itamarika* in alles, ter beschermingh noodigh, behoorlijke orde te stellen, en inzonderheit de *Brasilianen*, die zich ten getale van vijftien hondert, zoo mannen, vrouwen, als kinderen, op 't eiland bevonden, eenigh veruoeging te geven, alzo zy door *Kamaron* (gelyk den Hoge Raden bericht was) zeer werden aangezocht, om hen aen zijne zijde te krijgen, en wel licht, by quade onthaling, daer na zouden hebben mogen luisteren, zo verzochten zy de Hoge Raet *Bullestrate* daer toe, om eene reize na *Itamarika* te doen, die met het schip *Deventer*, den drie en twintighsten van Herfstmaent, met den dagh vertrok, en quam den negen en twintighsten weer op het Reciff: alwaer hy ter vergadering het volgend verhael van zijn reize en verrichting deed.

Bullestrate trekt *Itamarika* om orde te stellen.

Ontrent den middagh was hy voor de reviere van *Maria-Farinha* gekomen: alwaer hy uit den mont van *Jan Vos Barkier* verstont, hoe de vyant op de stad *Schoppe* twee harde

aen-

Verhael van sijne verrichting aen de Hoge Raden.

aenvallen gedaen had , en met veel volks noch daer om lagh.

Voorts was hy met vijf of zes matrosen in de sloep na het fort Orangie gezeilt : daer ontrent komende, zonden die van het fort den boot uit , met verzoek dat Bullestrate wilde aenleggen , alzo op den bergh noch zeer geschoten wiert , en men niet wist hoe het aldaer gelegen was.

Waer op Bullestrate twee matrosen met eenen brief aen Dortmont zond , onder beloften van hen 2. Spaense realen te betalen , by aldien zy den brief bestelden en antwoord brachten : die laet in den avont wederom quamé , met schrijven van Dortmont , daer by hy verwittighde , dat de vyant af geweken en vertrokken was.

Met den dagh , den vijf en twintighsten , voer hy met de sloep na de stad *Schop* , en bevond , dat de vyandt , soo door vreze van het aengekomen schip op de rede , als door tegenweer van onze soldaten , niet alleenlijk vandaer : maer van het geheel eilant vertrokken was. Hy stelde voorts orde op het vermaken en vernieuwen der vestingen en al wat tot vereischte tegenweer kon doen.

De vyant komt op het eilant Itamarika. Want dewijl op het Reciffen de omleggende forten geen voordeel voor den vyant te doen was , zoo besprong hy den twintighsten van Herftmaent de stad bergh van *Itamarika* , tot twee en driemaal zoo onverzien met grote magt van volk , (hebben de onse overlopers den voortocht ,) dat zy den bergh bemachtighden , en de onzen in d'afsnijding na de kerk moesten wijken.

De vyant had onze brantwaght te *Tapecima* overvallen en verbrant , en was alzo met acht boten en een berk op het eilant gekomen , om het zelve te bemachtigen. Twee dagen te voore , op den 23sten , was de Hoge Raet Bullestrate met het schip Deventer na dit eilant over gesteken , om daer op , op aenschrijven van Dortmont , in alles , dat tot versterking vereischt wiert , noodige orde te stellen , inzonderheit den Brasilianen , die zich op het eilant onthielden : eenige vernoeging te geven , alzo de Hoge Raden bericht waren , dat *Kamaron* hen zeer deed aen

zoeken , om die aen zijne zijde te krijgen : waer na zy , indien zy by de onzen niet wel gehandelt wierden , misschien zouden mogengeluifert hebben.

Men vond niet raetzaem van het Reciff meer volks te lichten en derwaerts te zenden : dewijl geen forten van het Reciff iet van hunne bezetting misschen konden , zonder het uisterste gevaer te loopen.

Daer en boven bevonden zich op 't eilant *Itamarika* meer als vier hondert weerbare Brasilianen : dies het beter ; na gelang , als het Reciff voorzien was.

De Hoge Raden en krijghs-Oversten verstonden eenpaerlijk in alle maniere aen het fort Oranje het meeste gelegen te zijn. En ingevalle het gansch eilant of de bergh niet te houden was , dat men de haven met het fort Oranje alleen zoude zien meester te blijven.

Men vond ook , op goetdunken van Bullestrate , raetzaem de stad *Schop* , ten aenzien van hare gelegenheit , in alle maniere te houden : vermits 't fort Oranje van daer zijn hout bekomen most : want die stad was zoodanigh gelegen , dat dezelve , zoolang men meester te water was , van 't fort Oranje niet kon afgesneden worden , maer al tijt derwaerts de wijk nemen.

Het jaght de gulde Ree ging tussche den bergh en het fort Oranje leggen , om de revier tusschen den bergh en het fort Oranje te bevryden : ten einde ook de wijk van den berg na het fort Oranje voor de onzen in alle maniere mocht veilig en verzekert zijn.

Daer na bestormde de vyant de onzen tot twee of driemaal in het fort of af-snijding : hoewel machteloos en met verlies van hondert en vijftigh doden. De onzen hadden slechts vijftien doden en zefstien gequeften bekomen.

Een barbier , die van den vyant tot de onzen quam overlopen , begrote het getal van doden en gequetsten des vyants op vier hondert en vijftigh , zelf *Kameron* en *Hooghstrate* waren gequetst.

Eindelijk verliet de vyant des nachts tusschen Zondagh en Maendagh , het eilant wederom. Manneljk en trouwlijk queten zich aldaer de Brasilianen.

Ook help meest de bystant , juist ter rechter tijt met Bullestrate (hoe wel

Verlaet
het weer.

wel met mannen van de burgerye) derwaerts gezonden: zonder welken bystant men het gansch eilant verloren had mogen houden.

Men had ook op dit eilant de Brasiliānē uit de *Aldras* van *Goyana*, *Igarassu*, en andere plaetsen daer omtrent, doen vertrekken, om van overvallen bevrijt te zijn, en onze macht door hunne vereeniging tegen den vyant des te bestandiger te zijn.

De Hoge Raden beraetlagen over de behoudenis van Itamarika.

Op den tweeden van Wijnmaent wiert by de Hooge Raden over de behoudenis van het eilant *Itamarika* beraetslaecht; alzoo hen rijdingen en berichten door verscheide perzonen toegebracht waren; dat des vyants jongste aenslagh op dit eilant op eenige geheime correspondentie en onderling verstant met iemand van d'onzen gefondeert was. En hoewel de Hoge Raden niet wisten, wie zekerlijk daer mee te berigten was, zoo beslooten zy nochtans, om alle zwaarigheid voor te koomen, het eilant voornoemt, dat by dien toestand van machtigh belang voor onzen staet was, Kapitein Sluiter en zijne compagnie van daer te lichten, en in desselfs plaerse de compagnie van Kapitein Willem Lambertz., aldaer te leggen, en aen dien her gebied van de krijghs-macht op te dragen: gelijk dat ook des anderen daghs in het werk gestelt wiert.

Ook wiert het fort om de kerk en het fort Oranje met stormpalen voorzien. Voorts vonden de Hoge Raden, op aenschrijven van den oversten lieutenant *Garsman* en *Dortmon*, goet het fort om de kerk met een conterscharp te versterken, om een *Compr.* Brasilianen met hunne vrouwen en kinderen daer in te logeren, en als dan de rest van de Brasilianen nabeneden in het fort Oranje te brengen, om des te beter verzekert te zijn.

Men deed ook de reduit, tot bevryding van de waterplaetse, in aller maniere open gansch weerbaer tegen een aenval maken: alzoo dat fort zonder water niet houwbaer geoordeelt wiert, noch waerdigh om de kosten tot versterking daer aen te doen.

Vidal zoekt verlossing van gevangenen

Vanden 5 den van Wijnmaent zand *Andre Vidal*, door eene Serjant Ma-

jor *Agustinho de Magalhaes*, eenen brief aen de Hoge Raden: waer by hy hen verwittighde, hoe de Admirael *Serrao de Parva* hen by twee brieven zijne verlossing uit de gevangenis verzocht had. Voorts verzocht *Vidal* by den zelven, om den zelven Admirael tegen andere van onze soldaten, aldaer gevangen, te wisselen: of wel voor gelt.

By aldien de Hoge Raden daer niet toe verstaen wilden, zoo zouden zy hem gelieven na de *Bahia* aen den gouverneur *Antonio Teles da Silva* te zenden, om hem te rantsoeneren.

Hy deed ook het lossen der soldaten tegen malkanderen verfoeken: en dat de inwoonders, by d'onzen gevangen, zoo lang voor dientoeval, voor gelt moghten werden verlost. Doch dit wiert by de Hoge Raden voor dien tijt afgeslagen.

Ondertusschen had, volgens (schrijven van het opperhoofd van het fort in *Rio Grande*, en den schout *Johannes Hoek*, van den zesten van Wijnmaent aen de Hoge Raden) *Jakob Rabbi*, komende van den tocht van den predikant *Astetten*, met weininigh *Tapoyers* en behulp van Brasilianen, en dertigh Neerlandse ingezetenen, het huis van *Jan Lestan* vermeertert, en vijftien of zestien Portugesen dootgeslagen. Het zelfste meende hy met het huis van *Fernando Mendes* in *Potigi* te doen; maer de Portugesen, ten getale van vijftig, hadden hem weerstant geboden en afgeslagen.

Tapoyers slaen 15. Portugesen doot.

Maer wanneer de onzen verstonden, dat de vyant van daer derwaerts in aentoght was, zonden zy derwaerts volk, die met dezelve Portugesen zich verdragen hadden, op beïprek dat zy vijf van hunne voornaemste ingezetenen, in het fort van *Rio Grande* tot gyzelaers zouden geven, ten einde niemant van hen allen zich by den vyant zou begeven: of anders zou het verdragh breukbaer en krachteloos gehouden worden.

En alzoo, des niet tegen staende, cenige van de Portugesen zich op vluchten na *Paraiba* aenstelden, zoo hadden zy alle de Portugesen, die zy konden krijgen, ter neer gehouwen: niemant als de vrouwen en kinderen in het leven latende.

Na

Na dan de vyant geen kans zag, om de forten van *Paraiba* en andere plaetsen met verraet door gelt te vermeesteren, heeft hy federt getraght d'onzen op het Regiffte blokqueren en uit te hongeren, door het bezetten van alle passên te landewaerts.

Ondertusschen vielen verscheide schermutselen en gevechten voor: inzonderheit hebben de Brasilianen door hunne veldtochten en uitvallen den Portugezen veel afbreuks gedaen, en hunne nootwendigheden ten deele uit het lant weren te halen.

In de *Vargeas* van de Kapitanie van *Paraiba* heeft de vyandt, gelijk in *Pernambuko*, mede een fortresse gemaakt, daer zy hun hertret en wijk innamen: te weten, in zeker zuiker-molen, genaemt *St. Andries*, die eenen *Georg Homo Pinto* toequam. Doch die sterkte was van zoodanigen belang niet, om den genen tegenstant te doen, die meesters, of andersints met maght te velde waren.

In de Kapitanie van Rio Grande hebben zich de zaken gantsch anders toegedragen.

Tapoyers
ontlasten
de Kap.
van Rio
Grande.

De Tapoyers waren (gelijk te vore gezeyt is,) in Zomermaent des jaers zestiën hondert vijf en veertigh, eenige hondert sterk, in de Kapitanie van Rio Grande, volgens hunne jaerlix gewoonte, afgekomen. Wanneer zy luiden aldaer de revolte en opstant der Portugeze inwoonders in de Kapitanie van *Pernambuko* vernamen, verwoegden zy zich, uit een ingeboorene haet tegen de Portugezen, op den zestienden van Hooimaent, in de zuiker-molen van *Kunhao*, en brachten aldaer eenige Portugezen om't leven, ten einde de Portugezen in dat gebiet niet meer zouden opstaen. Zy tasten de Portugezen met zoodanige woede aan, dat de weinige Nederlanders, die daer by waren, onmoghelijk hen zulx konden beletten. Hier door wierden de zaken in de Kapitanie van Rio Grande ook ten besten gereddet.

Van daer trokken de Tapoyers na *Monpobu*, *Goyana*, en *Potosy*, alle plaetsen in de Kapitanie van Rio Grande gelegen: alwaer zy de Portugezen, (die in een cirkel of kring, ront om met palissaden bezet, gesterkt waren,) beneffens de Brasilianen, bele-

gerden, en eindelijk by verdragh vermeesterden. Onder andere punten hield dit verdragh in, dat de Portugezen het leven zouden behouden: mits dat zy daer by stil en zonder geweer zouden blijven. Dan naedien dit verdragh by eenigen niet onderhouden wierd, die zich datelijk na *Paraiba* by den vyant begaven, zoo wierden de Tapoyers daer door verbittert, en oordeelden, dat de Portugezen hunne beloften van zich stil by de onzen in Rio Grande te zullen houden, geschonden en gebroken hadden.

Dies besloten zy met de Brasilianen mede van hunne zijde het getroffen verdragh niet t'onderhouden; maer de Portugezen, die aldaer noch waren, te vermoorden: gelijk zulx ook geschiedde: roepende de Brasilianen, dat zy dat in weerwrake van 30. of 40. van hun volk deden, die *Andre Vidal* in *Serinham*, tegen het verdragh, aen de pallissaden aldaer tirannelijk had laten worgen.

In dezer voegen wierd de Kapitanie van Rio Grande t'eenemael voor dien tijt gezuivert, uitgezondert eenige weinigen van de Portugezen, die het ontvlucht waren.

Voorts wierden de goederen, bestaende meest in vee, ten deele by de Kompagnie, ten deele by de krediteuren van deze Portugezen, aengeslagen en verorbert. Waer door onze Magazijnen veel ontlast wierden: zulx d'onzen, zonder het vleesch en Farinha van daer gekomen, geen raet zouden geweten hebben, om die garnisoenen zulken langen tijt t'onderhouden.

Wanneer dan de Portugezen bemerkten, hoe d'onzen ook in Rio Grande meester van het platte landt bleven, en van daer levens-middelen tot onderhoudt bequamen, hebben zy tot verscheide malen troepen derwaerts gezonden, om zulx te beletten: maer wierden t'elkens en ieder mael te rug gedreven, en gedwongen, weder na *Paraiba* te wijken, mede nemende zoo veel beesten, als sy konden opvangen.

Volgens verklaring van kapitein Klaes Klaesz., op den vijftienden der zelfver maent by den Assessor Walbeek, door orde van de Hooge Raden, onder-

Stérkte
vankrijgs-
volk des
vyants.

dervracght, waren de vier kompagnien Nederlanders, die de vyant in de *Vergea* had leggen, de naervolgende.

De kompagnie van hem Klaes Klaefz., sterk drie en zestigh koppen: waer onder drie en twintigh man met schietgeweer.

De kompagnie van Alexander Bucholt, sterk drie en veertigh man: waer onder zes en dertigh met schietgeweer.

De kompagnie van Anthony, jongst doodelijk gequetst, sterk zes en dertig man: waer onder twee en dertig met schietgeweer.

De kompagnie van Jan de Wit, sterk veertigh man, doch slecht volk, en twalef met schietgeweer.

Boven deze kompagnien had de vyant noch twee kompagnien Nederlanders in het gebiet van *Goyana*, als de kompagnie van Jorge Pieterfz. sterk zeventien man, meest Piekeniers.

De kompagnie van *La Kour*, sterk negentien man, ook meest piekeniers.

In *Paraiba* waren noch twee kompagnien, als die van *Piere Gendre*, sterk negentien man, en meest alle pieken: en die van *Eduard Versman*, sterk twintigh man: waer onder slechts een roer was.

Dies die acht kompagnien t'zamen twee hondert seven en vijftigh koppen uitmaekten. De kolonel daer van was *Hooghstraten* zelf: de Majoor, *Franciskola Tour*, gewezene schepen in *Serinhaim*, die machtigh tegen de Nederlanders ingenomen was.

Alle de Nederlanders en andere volken waren gedwongen, zich onder te stellen, en dienst onder den vyant te nemen: vermits zy wel wisten, dat zy, by weigering, onder deksel van na de *Bahia* te worden gevoert, zouden doot geslagen worden: gelijk twee en veertigh man, vrye luiden en soldaten, by den vyant aen de kaep *S. Augustijn* bekomen, en dien goet quartier toegezeit was, in het gaen na de *Bahia*, by de zuikermolen *Konjau*, ontrent *Serinhaim*, dootgeslagen waren.

Des vyants macht in de *Vergea* bestont in ontrent zeven hondert man van de *Bahia*, onder negen kompagnien, die alle goet geweer, zoo van musketten als snaphanen, hadden.

Daer en boven waren'er noch dui-

zent Portugese ingezetenen, bestaende in zeer vele kompagnien: waer onder meer mulaten als blanken waren. Al het jongmanschap was van de Zuid van *Huna* tot *St. Laurens* toe op ontboden. Vele waren gewapent met snaphanen, die zy van outs hadden, en met musketten, die zy van den onzen verovert hadden: maer meestendeel met picken.

Dit volk was meest een hoop kanalle, die zich op den oorlogh niet verstonde, en gewilligh tegen d'onzen in het velt was.

De kolonel van dit volk was *Joan Fernand Vieira*: de majoor, *Anthony Dias*, uit de *Bahia* gekomen.

De voornaemste kapiteinen, die men meest achte, waren *Simon Mendes*, *Domingos Fagundos*, en *Johan d'Alburquerque*, beneffens ontrent hondert Brasilianen van *Kamaron*, die meest met halve haken gewapent waren. *Hendrik Dias* had onder zich hondert en vijftig Negros, met schoon schietgeweer voorzien: met vijftigh Negros van d'onzen. Daer waren ook eenige Tapoyers.

Ieder soldaet genoot des daeghs een pont vleesch, en wat min als een halve kan farinha, zonder iet meer.

Een kapitein trok maendelijk hondert en twintigh gulden: een vaendrig twee en veertigh gulden: een serjant een en twintigh gulden: een korporael vijftien gulden, en een soldaet twalef gulden. Doch zy hadden niemant als Duitsche kompagnien betaelt. De soldaten van de *Bahia* ontvingen jaerlix hunne afrekening.

Zy waren toen doende, om een fortje met vier punten, en een groot kruithuis, tusschen *Bierbooms* zuiker-molen, en *Casa de Sobrado*, op te werpen. Waer van op ieder ten hooghsten twee of drie stukken zouden kunnen leggen. Hier toe waren acht stukken van *Porto Kalvo* gebracht: waer onder vijf metalen.

Aenen om dit fortje lagen alle de soldaten van de *Bahia*: uitgezondert de kompagnie van *Johan de Magahais*, die in de *Baretta* lagh, en de vier Duitsche kompagnien: te weten, alle de Nederlanders in de zuiker-molen van *Bierboom*, met de kompagnien van *Pedro Kavalkanti* en *Anthony Lakomo*:
en

en in de zuikermolen *de Brito* de rest van de Bahische soldaten, twee of drie kompagnien. D'overige waren Portugesen, Mulaten, ongetrouden, die zy van de Zuid hadden mede gebragt of ontboden.

Deze volken waren ten meesten dele met musketten en snaphanen voorzien, en d'overige met pieken gewapent. *Andre Vidal*, *Joan Fernando Vieira*, en de Majoor Hooghstraten, onthielden zich in *Casa de Sobrado*.

De gantsche krijgsmacht bestont in ontrent zeshondert koppen.

By de zuikermolen van *Joan de Mendonça* lagen drie kompagnien ingezeten: en aen het huis van *Sebastiaen Karvalho* twee, en twee in de zuiker-molen *Mengao*. D'overige lagen, zoo in de *Salinas* en *Baretta*, als in de stad *Olinda* verspreit. In de zuiker-molen van Schot lagheenigh volk van *Kamaron*: en in het huis van *Joan Kordero de Mendonça*, aen de riviere, de voorwaght: en in het huis van *Lusselen*, *Hendrik Dias* met zijn volk. In de reduiten van de stad *Olinda* lagen, ten dage zijner overkomst, niet meer als zeventien mannen ingezeten.

In Slachtmaent kregen de Hooge Raden, zoo uit het schrijven van *Paulus de Ligne* uit *Paraiba*, als uit den genen, die op het Reçif quamen overloopen, gewisse kuntschap, hoe uit de Kapitanie van *Rio Grande na Paraiba* 400. soldaten getrokken waren: waer onder 200. van de *Bahia*, en twee hondert ingezeten van *Paraiba* waren, om zich over het platte landt van die Kapitanie meester te maken, often minsten het vee daer uit te voeren, en t'hunnengebruike af te brengen.

Ziet pag.
158.

Hier op besloten de Hooge Raden den dertienden der zelve maent, met goetvinden van den oversten *Garsman*, dien toeleg des vyants te beletten, en hunne troepen te mogen slaen of verjagen.

Kapitein
Klaes
Klaesz.
loopt met
zijn volk
tot d'on-
zen over.

Den twalefden van Slachtmaent quam *Klaes Klaesz.* van Amsterdam, voorhene veerman by d'onzen aen de *Kamboa*, by de Kaep *St. Augustijn*, op het Reçif overloopen. Hy was na het overgaen van de Kaep *St. Augustijn*, beneffens d'andere gevangenen,

na de Kaep van *St. Antonio* gevoert, en had aldaer dienst by de Portugesen genomen; hoewel uit inzicht alleenlijk, om daer door gelegentheit te bekomen, van weder by d'onzen over te loopen: gelijk hy by eede aen *Isaak Zweers* en *Johan Broekhuizen* verklart had.

De Portugezen maakten hem kapitein over een kompagnie Nederlanders, die zich zoo uit de bygeslagene troepen, als veroverde forten, hadden moeten onderstellen. Hy wierdt den dertighsten van Wijnmaent, op voorstel van Hooghstraten en *Albert Geritsh.* *Wedda* (die met de kolonellen *Vidalen Joan Vieira* daer over gesproken hadden) gelast, om met zestigh Nederlanders, uit de 4. kompagnien, die hem dienden, drie nachten te vore aen de *Salinas* in een embuscade of laeghe te gaen leggen, en op d'onzen te passen, of zy moghten overkomen. Hem waren vier kompagnien ingezeten toegevoeght, die hem in tijt van noot zouden te hulpe komen, daer op hy zijn hertret zou mogen nemen.

Naerdien dan het belet van die troepen hem toevertrouwt wierd, was hy, met de voornaemste Nederlanders, na het fort de *Bruin* gaen leggen: waer door hy gelegentheit kreegh, om zonder belet van de vier kompagnien Portugesen, zich, zoo dra de dagh aanbak, met de zestigh Nederlanders na het fort de *Bruin* door het water te begeven, en aen onze zijde over te gaen: naerdien al zijn volk daer toe gezint was.

Dees *Klaes Klaesz.* wierdt door de Hooge Raden over dit overgebragt volk, op zijn verzoek, en belofte van daer mede goeden dienst aen de kompagnie te zullen doen, als Kapitein en Commandeur gestelt.

Zoo haest dit gerucht in 's vyandts leger quam, wierden datelijk alle d'overige Nederlanders ontwapent, en daer na alle, met vrouwen en kinderen, over lant wegh na de *Bahia* gezonden, en doot geslagen,

Den tweeden van Slachtmaent bequamen de Hooge Raden schrijven van de *Linge* van *Paraiba*, van den eersten der zelve maent: waer by hy verwittighde, hoe *Andre Vidal* in die Kapitanie, met twee hondert Soldaten

was aengekomen: als ook, dat *Kamaron* aen *Petri Potty* had geschreven, om hem met sijne onderhebbende *Brasilianen* van d'onzen af te trekken: dat *Potty* te doen geweigert, en een scherp antwoord daer op gegeven had.

Hier op wierdt by de Hooge Raden goet gevonden, aen *Pieter Potty* twee stukken lijnwaets te zenden, om hem des te meer tot onzen staet te verbinden.

Hy schreef ook van den vierden, dat het daer noch wel stont, en de vyandt niet op hem ondernomen had: en het fort geheel in bescherming was.

De Portugesen deden in den begin van den oproer zeer ernstelijk door brieven en beloften aen de *Regidores*, of opperhoofden der *Brasilianen*, verzoeken, ten einde zy met hun volk van d'onzen zouden afgaan, en by hen komen: waer na zy alleenlijk niet hebben willen luisteren, maer zonden ook al de brieven, die hen zo van *Kamaron* als anderen toequamen, gesloten, zonder die gelezen te hebben, aen de Hooge Raden, of aen de opperhoofden hunner onderhoorige plaetsen, op dat men hen niet zoude verdaght houden, als of zy eenige de minste onderling verstant met *Kamaron* (die nabloetvriend van *Pieter Potty* was) of met iemand van des vyants zyde zouden houden.

D'onzen
doen eenen
veltoght.

Sedert zy ook, invoegen voornoemt, door de Portugesen tot overkomen verzoght wierden, hebben zy hen met hun uitvallen zoodanigen afbreuk door plonderen en dootslaen gedaen, dat men aen hunne trouwheit in het toekomende niet behoefde te twijfelen.

Ondertusschen verstond men op het *Regiff*, (uit het schrijven van de Linge van *Paraiba*, van den veertien den van Slachtmaent,) hoe drie hondert mannen van d'onzen, met bystant van eenige *Brasilianen* van *Paraiba*, op avontuur uitgegaen waren, en eene parthye van achthondert aengetroffen hadden, die zy, na een lang en scherp, doch twijffelachtigh gevecht, op de vlucht sloegen, en vele ter neder mats ten.

Brasilianen
slaen
Portugesen
doot.

De *Brasilianen*, hier door aengemoedight, liepen daer ontrent het lant rontom, en vonden eindelijk, in eene

zuikermolen van *Andre Dias de Figueireda*, een groot deel *Portugezen*, op Sinte Martens avont, vergadert: daer zy met groote woede op invielen, en hen alle, beneffens de zoon van *Figueireda*, en den priester, die de Misse deed, doot sloegen, zonder iemand te verschoonen: behalven een bevallige en schoone dochter, welker schoonheids glants deze woeste en onbezuisste menschen zoodanigh in d'oogen schitterde, dat zy daer over verbaest stonden, en haer na hunne wijze zochten te vertroosten: dewelke als dul en razende meende te worden, wanneer zy haren vader en andere vrienden in hun bloet zaght verslagen leggen. De *Brasilianen* braghten haer op de burgt van *Paraiba*, om haer voor allen leet en overlast te bevrijden.

Desavonts, den een en twintighsten van Slachtmaent, trokken d'onzen, sterk hondert en zestigh *Nederlantse Soldaten*, en twee hondert *Soldaten*, van het *Regiff*, met vaertuigh na de *Bay Traican*, en namen noch dien avont, onder den luitenant van Berge, de Schout Hoek, de Residoor of ontfangen *Paraboba*, een anderen wegh na *Kunhao*, om den vyand, die van *Paraiba* in de Kapitanie van *Rio Grande* gekomen was, aen te tasten. Maer de vyant, verwitticht van d'aenkomste der onzen, had zich uit *Kunhao* op zijn voordeel in een morasch vertrokken, daer niet als een doorgang op was: alwaer hy op d'onzen, die hem zochten te bespringen, op het onverzienste vuur gaf: waer door d'onzen eenen doode en eenen gequetste bequamen, en onverrichter zake weder te rugh moesten wijken.

Tocht
der onzen
in
Rio
Grande,

Voorts namen zy hunnen hertret na het kasteel Keulen, eenfdeels om het volk te ververschen, en ten anderen om des vyants voornemen te beletten, ten einde hy niet wijder zou mogen inbreken.

Den vierden van Wintermaent wiert goet gevonden, het schip *Overysfel* en *Dogboot* de *Spreeuw*, na de *Bahia* te laten loopen, om te zien wat schepen en vaertuigen zich aldaer bevonden, om de Hooge Raden daer van te verwittigen, en hun best te doen, om in het heen en wederzeilen eenige prijzen te maken.

Loopt
vruchte-
loos af.

Den

Schrij-
ven der
XIX. aen
de Brasi-
lianen
bekent
gemaakt.

Den vijfden wierden by de Hooge Raden alle kapiteinen en andere officieren van de Brasilianen ontboden, en hen aengezeght, dat de Hooge Raden met het schip de Zwaen een goede parthye kruit, loot, lonten, en ander krijgstuigh bekomen hadden: met byvoegen, dat hen Hooge Raden geschreven was, dat eerstdaeghs een aanzienlijke vloot stont te komen. Dit wierd gedaen, om de Brasilianen aen te moedigen, en allen twijffel uit het hoofd te stellen, van datter geen sekóers zou komen: gelijk hen de Portugesen zochten wijs te maken. Hier over waren de Brasilianen verblijt, en namen aen het zelve hun volk bekend te maken.

Tijding
hoe alle
de Neder-
landers
zijn doot
geslagen.

Den vijfden des avondts quam een Brasiliaan van den vyandt overloopen, die op ondervrage verhaelde, dat alle de Nederlanders, door d'ingezetenen, zonder onderscheid, dootgeslagen, en hunnn vrouwen en kinderen tot slaven gemaakt waren.

Volgens bericht van zekeren overgekomen Neger van Boekholt, kapitein van eene kompagnie Nederlanders, die onder den vyandt dienst deden, hadden de Portugesen denzelven kapitein, uit vreze hy by d'onzen zou overkomen, vermoort, en alle de Nederlanders, die noch in hunnen dienst waren, ontwapent, en op wegh na de *Bahia* laten ombrengen.

4. Kom-
pagnien
vuurroers
opgeregt.

Op den sevenden van Wintermaent, des jaers sestiën hondert vijf en veertigh, vonden de Hooge Raden raetzaem, vier kompagnien vuurroers op te rechten, zoo uit de nieuwe aengekomene roers, als uit de genen, die noch onder de kompagnien waren, om die met gelegenheit in 't veldt te kunnen brengen: alzo men van de vuurroers beter dienst als van de musketten te verwaghten had. De musketten wierden onder de Brasilianen verdeelt.

Hier toe wierdt gebruikt het volk van den oversten Garsman, kapitein Juriaen Rembargar, kapitein Niklaes Niklaesz. en kapitein Snijder.

Onlust
onder de
Brasilianen
op Itama-
rika.

In Wintermaent was zeker Portugees, *Gaspar Goncalves*, by de Brasilianen op het eiland *Itamarika* gevangen ingebracht, die den Brasilianen wijs gemaakt had, dat de Duitschen hen

aen de Portugesen verkocht, en zy voor hadden alle na Hollant te vertrekken, en de Brasilianen in handen van de Portugesen te laten: waer door de Brasilianen geweldig ontroert en ontfelt wierden, en groote moeite maekten; meenende zulx waer te zijn. En dewijl dees *Kaspar Goncalves* na het Reçiff gezonden was, al eer dit tot kennis van Gaspar Honighhuizen (die den achten twintighsten van Ooghtmaent tot Commandeur en opperhoofd der Brasilianen op *Itamarika* gekoren was, in plaetse van Johan Lysry, die by den vyant gevangen zat) quam, zoo had die daer over groote moeite, eer hy de Brasilianen kon stillen, en tot ruste brengen. Zoodanige liste streken gebruikten doorgaens de Portugezen.

Ontrent den zelven tijt trok *Jakob Rabbi*, (volgens schrijven van den elfden van Wintermaent aen de Hooge Raden) tachtentigh mijlen te lande waerts in na de Tapoyers, om die t'onzer hulpe af te brengen. Hy trof eindelijk *Oyepe*, de stiefzoon van koning Duwy, aen, die hem beloofde, by aldien die van *Siara* tot d'onzen wilden overkomen, zijn best te zullen doen, zoo veel volks t'onser hulpe af te brengen, als hem moghelijk zou zijn. Koning Jan Duwy zelf kon niet afkomen, uit oorzake hy door ziekte veel volks in de *Sartan* verloren had.

Des nachts, voor den zeven en twintighsten van Wintermaent, had de vyant door een afgezonde *Sangada* (zeker vaertuigh) twee poppen met vierwerk aen de boegh van het schip de Zwaen geschroeft: het welk men om de duisterheit niet was gewaer geworden. Maer zoo haest het vier sich openbaerde, wierdt het datelijk uitgetogen, zonder eenige schade te lijden. Hier op wierdt aen alle schepen belast, zeer scherpe wacht te houden.

Brant-
poppen
by de vy-
ant aen de
schepen
gefelt.

Den dertighsten van Wintermaent wierden by twee soldaten den Hogen Raden twee poppen, tot brandstichting dienende, aengebracht, die zy over de schans de Bruin, nevens een *Sangada*, gevonden hadden.

En ande-
re gevon-
den.

Deze *Sangada*, des nachts meenende over te varen, om de poppen aen het een of ander schip vast te maken, was door de schiltwaght ontdekt,

die den brandflichterstoeriep, die daer op uit verbaestheit doorliepen, en de Sangada en poppen liet leggen.

Schrijven van de Linge van 's vyants toeleggh. By brieve van den laetsten van Wintermaent, berichte de Linge uit het fort Margareta van *Paraiba* van den dertighsten, hoe een Neger uit des vyants quartier te St. Andries by hem gekomen was, die verhaelde, dat de vyant twee groote barken aldaer had toegerust, en scheutvry voor een roer opgeboeit. In ieder berk meende de vyant drie hondert mannen te stellen, om door het quartier van *Pieter Potty*, opperhoofd der Brasilianen, te breken, endan voort te lande aen te tasten.

Kameron had ontrent drie weken in *Paraiba*, (die zich sedert meest aldaer onthield) geweest, en geboden. De vyant was aldaer vijftien of zestien kompagnien sterk. Ook begon hen leeftoght t'ontbreken, en waren vele zieken onder hen, noch hadden ook geen volk meer in de Kapitanie van *Rio Grande*.

Bas trekt na *Paraiba* en *Rio Grande*. Den seften van Loumaent, des jaers zestien hondert zes en veertigh, ging de Hoge Raet *Pieter Janz. Bas*, uit last van de Hoge en geheime Raden, met de karavellen *Lichthart* en *Regiff*, als ook debark de *Blauwe Boer*, na de Kapitanien van *Paraiba* en *Rio Grande* t'zeil.

Zijn bericht-schrief. Hy was, volgens zijn bericht-schrift, gelaft, te *Paraiba* gekomen, met het opperhoofd de *Linge* te beraetflagen en overleggen nopende de fortificatie van de forten en schanssen der Brasilianen quartier, om dien aengaende zoodanigh besluit met d'aldaer zijnde officieren te nemen, dat dezelve tegen alle aenvallen des vyants moghten verzekert zijn.

Wanneer hy daer niet wijders te verrichten had, zou hy op het spoedighste na *Rio Grande* voortgaen: waer toe die affending eigentlijk strekte. Ook zou hy bericht op alle gelegenheit van die Kapitanie nemen, en inzonderheit wat goederen, zoo wel roerende als onroerende, van Portugesen, door die ontfane onruste en revolte, aen de kompagnie vervallen waren, en alle naerstigheit laten aanwenden, dat de verduisterde en ontroofde goederen wederom te voorschijn moghten gebraght worden, en der Compag-

nie niet ontzet blijven. Voorts vermaenden de Hoge Raden hem, alles te verzorgen, wat tot dienste van de Compagnie vereischt wierdt, en alle noodige orde te stellen, ten einde die Kapitanie voor d'invallen van den vyant bevrijdt, en het fort wel bewaert wierde, en d'ingezetenen in goede rust bleven, en zich tot den bouw van hunne landeryen en aenquecking van bestiael moghten begeben.

Den twalefden quam van *Paraiba* op het *Regiff* *Pieter Duinkerken*, met de karavelle *Hamel*, om uit kruissen te gaen, die brieven van de *Linge*, opperhoofd van het fort Margareta aldaer, van den elfden mede braght. De *Linge* zond met de zelfde karavelle eenen *Pieter Steenhuizen* over, die van den vyant overgekomen was, en zich aldaer by hem opgehouden en gedient had. Doch alzoo hy bemerkte, dat de Portugesen alle Nederlanders dootsloegen, was hy het met de vlucht ontkomen.

Steenhuizen loopt tot d'onzen over.

Voorts verhaelde dees *Steenhuizen* Verhaelt aen de Hoge Raden, dat *Kameron* aen de Hoge Raden met vijf hondert wel geweerde mannen uit *Paraiba* na *Rio Grande* gotten was, om aldaer zich van het platte land meester te maken, en d'onzen te beletten, dat zy van daer gene beesten of *farinha* zouden bekomen. Hy zeide ook, dat by den vyant gebrek van vleesch, oly, wijn, en andere behoeftigheden was, en dat d'ingezetenen elkanderen inbeeldeden, dat d'onzen, door gebrek van leeftoght, eerlang de forten zouden moeten verlaten, en die in handen der Portugesen geven. Al het welk ook de *Linge* by brieve van den tienden den hogen Raden verwittighde.

Verhaelt aen de Hoge Raden des vyants aenflag en toefstant.

Over dit schrijven van de *Linge* en bericht van *Steenhuizen*, wierdt den dertienden van Loumaent by de Hoge Raden *Dirk Hamel*, *Bullestraten*, beneffens den *Aflesfor Walbeek*, overste luitenant *Garsman*, *Raetsvelt*, de *With*, *Alrich*, *Volbergen*, en *Lems*, ernstelijk beraetslaecht en besloten: want zy zeer wel bevroeden, indien de vyant meester van het platte landt van *Rio Grande* wierd, en den onzen verhinderde, dat zy zich van 't vee en de *farinha*-velden der Kapitanie niet langer dienen konden, hen zulx, in die

Daerover die beraetflagen.

Malabarsche Lantlopers die Slangen laten Dansen.

ongelegentheit van tijt (daer zy op het Recif, op het eiland *Itamarika* en *Paraiba* door den vyant belegert waren, en niet als daer alleen een vryen uitgang te lande hadden) in de bescherming en verdediging van Nederlants Brasil, en afwachting van de beloofde sekoersen uit het vaderlant, ten allerhoogsten schadelijk zou zijn.

Hier op wiert dan voorgesteld, op wat wijze, 't zy by wege van diversie, of zending van sekoers, men zulx zou mogen tegengaen, en den vyandt van dit zijn voornemen verfteken.

Bystant
na Rio
Grande
gezon-
den.

Dewijl nu de vyant zich ontrent het Recif, *Itamarika* en *Paraiba* zoo sterk bevond, dat, zonder den gantschen staet van Neerlantsch Brasil in gevaer te stellen, daer op niet t'ondernemen viel, zoo wierdt by de Vergadering, na alles wel overwogen te hebben, voor 't best en raetzaamst ingezien, om buiten zoodanig gevaer de Kapitanie van *Rio Grande* te mogen bystaen, en zich in de bezitting desselfs als noch te beschermen, Dortmont, opperhoofd van *Itamarika*, aen te schrijven, dat hy in allen spoet, met de toegezonde barken, van *Itamarika* na *Rio Grande*, onder het gebiet van den luitenant Welderen, zestigh soldaten en hondert Brasilianen zou afvaerdigen.

Desgelijx wiert aen de Linge, opperhoofd in 't fort *Margareta* te *Paraiba*, belast, dat hy gelijk getal van Soldaten en Brasilianen, onder den luitenant *Bransma*, van *Paraiba* na *Rio Grande* zou zenden, om zich aldaer te vereenigen met de macht, die zich aldaer reeds bevond, en alzo des vyants voornemen te mogen tegen gaen en stuiten.

Men vertroude dezelve gezaemde maght bestandigh te zijn, om zulx te zullen kunnen uitwerken: en dat het derven van dat volk op het eiland *Itamarika* en de fortten van *Paraiba*, zonder gevaer dier plaetsen, voor dien tijt zou kunnen geschieden.

Deze vereenighde krijghs-macht, sterk hondert en twintigh soldaten, en twee hondert Brasilianen, zeilde den negentienden met een galjoot en twee berken na *Rio Grande*.

Schrijven
van Dort-
mont uit
Itamarika

By brieve van den vijftienden ver-
wittighden Dortmont en den kom-
mandeur Willem Lambertsz., hoe zy

een troep van zestigh Soldaten en hondert Brasilianen hadden uitgezonden, die tot in de *Aldea* by *Oubou*, en van daer op de zuikermolen *Arraripe*, waren geweest: maer hadden nergens eenige vyants troepen gevonden, alzo alles in dien hoek by hem verlaten was. Doch was hier en daer een schoot uit de bosschen op hun gedaen. Aldus waren zy over *Tapasima* weer op *Itamarika* gekomen.

Uit het schrijven van de Linge van den twee en twintighsten; uit het fort *Margareta* in *Paraiba*, kregen de Hoge Raden bericht, hoe de Residoor Pieter Potty, met hondert en vijftigh Brasilianen, den vyant, sterk over de vier hondert man, in d' *Aldea Magrebe* ontmoet was, en zoo aengetast had, dat zy hem op de vlucht gebraght hadde, met achterlaten van over de twintigh dooden. Ook had hy menigh-
te van gequetsten bekomen, daer van d'onzen niet als eenen Brasiliaan ge-
quest was.

Neerlaeg
der Por-
tugesen.

Den negen en twintighsten werdt by de Hoge Raden, Hendrik Hamel en Bullestrate, besloten, de schepen Elias, Oranje-boom, Deventer, Om-
landia, en de Zwaen, buiten op de rede te brengen, ten einde, of de vyant met eenige schepen afquam, zich van de-
zelve te mogen dienen.

Schepen
op de rede
gebraght.

Om die schepen te bemannen, wiert besloten, de helft van de bosschietters van 't lant uit alle fortten op te lichten.

Bas (volgens zijn schrijven uit het kasteel Keulen, in *Rio Grande*, van den drie en twintighsten van Loumaent, aen de Hoge en geheime Raden) had door het harde weer zijn volk in *Kunhao* niet kunnen landen, om het met de troep onder kapitein Reinbergh te doen vereenigen: dies hy voort na *Peringi* was geloopt, alwaer hy den veertienden en vijftienden der zelve maent al het volk te lande had doen zetten.

Bis ver-
witticht
den Hoge
Raden
zijn we-
dervaren.

Ondertusschen was *Kamaron* van boven door de *Matta* gebroken, en had zich in *Mompabou* en in het huis van Henrik van Hamme met sijne troepen ter neer gellagen, om den onzen het vee, farinha-rossen en vordere gerieven t'ontzetten. Hy had verscheide van ons volk, zoo vrouwen als mannen, onverzien in hunne fazendas

En des
vyants be-
drijf in
Rio
Grande.

over-

overvallen en doorgeflagen. Desselvs troepen bestonden uit vierhondert blanken, vierhondert Brasilianen, en tachtigh Tapoyers, die tot hooft *Antonio Jakomo Bessero* hadden.

D'onzen brachten hun macht, bestaende in ontrent 1000. mannen, Brasilianen en Tapoyers, aen het huis van *Jan Lestan Naverro*, by een, en namen den drie en twintighsten hun wegh derwaerts, om den vyandt te slaen, en de Kapitanie van *Rio Grande* te bevrijden.

Jakob Rabbi, en de zoonen van koning *Jan Duwey*, met zestigh Tapoyers, waren op den negentienden aen het kasteel Keulen gekomen. Ook trokken alle dagen noch meer Tapoyers daer voorby, tot bystant van de onzen.

Voorts verzocht *Bas* voorraet van leefstrocht, alzo daer groote fleete in de eetwaren was: naerdien onder het kasteel meer dan vijftien hondert zielen gelogeert waren: want alle oude mannen, vrouwen, en kinderen der Brasilianen waren derwaerts geweken. Hy schreef ook om gelt, krijgstuigh, lijnwaet en stoffen, tot vereering voor de Brasilianen en Tapoyers: al het welk, beneffens eenigh root laken, ook de Hoge Raden besloten derwaerts te zenden.

Maer alzo de Hooge en geheime Raden vermoeden, dat de vyant onze macht in de Kapitanie van *Rio Grande* niet zou afwaghten, maer zich weder na *Paraiba* begeven, zoo overleiden zy met elkanderen, op den negen en twintighsten van Loumaent, zeer ernstelijk, of het geraetzaem zou zijn, den vyandt, indien hy door d'onzen geslagen was, of van zelf de Kapitanie van *Rio Grande* verliet, met alle macht in de Kapitanie van *Paraiba* te vervolgen, om proeve te nemen, of men ook die Kapitanie zou kunnen wederkrijgen.

Maer aengezien zy de gelegenheit van onze macht zoodanigh bevonden, dat van het Reçif noch van Itamarika, noch van *Paraiba*, buiten ooghschijnlijk gevaer, geen volk kon gemist worden, om de troepe, die te velde was, te versterken: dat in tegendeel de vyant middel had, om uit alle quartieren na *Paraiba* volk te stieren, tot tegen-

stant der onzen, en d'onzen van dagh tot dagh hulpe uit het Vaderlandt te verwachten hadden, zoo wiert by hen geoordeelt, datmen den staet van Nederlants Brasil met ontijdige progressen en aenflagen niet diende in de waeghschale te stellen.

Dies besloten zy, *Bas* en de hoofden, dien het beleid van de troepen vertrouwt was, op 't hooghste de voorzichtigheit aen te bevelen, om onze maght niet te zeer in gevaer te stellen, en zich liever te laten vergenoegen, met de bevrijding van de Kapitanie van *Rio Grande*, als voordier na *Paraiba* te gaen, en alles in de waeghschael te stellen.

Den dertighsten van Lentemaent wiert by de Hooge en geheime Raden d'overste Garsman in een berk met Soldaten na de Kapitanie van *Rio Grande* afgevaardicht, om aldaer, volgens zijn bericht-schrift, te vernemen, of sich weerom eenige vyantlijke troepen in die Kapitanie bevonden, waer ter plaetse sich die onthielden, wat sterkte en hun voornemen was.

Voorders luide zijn bericht-schrift aldus.

Na hy daer van kennis bekomen had, zou hy, zoo veel moghelijk was, en met d'aldaer aenwezende macht kon te wege brengen, orde stellen, dat de vyant in zijn voornemen mocht gestut worden. Doch zoo hy daer toe gene genoegzame macht by der hand had, zou hy den Hogen Raden dadelijk daer bericht van zenden, op dat zy in allen haest zoodanigh sekoers aen hem zouden mogen afveerdigen, als tot bescherming van die Kapitanie vereischt wiert. Ondertusschen was hy gelaft, allen yver en naerstigheit aen te wenden, om den vyandt zoo lange op te houden, dat tot den zelve sekoersfen moghten bykomen.

By aldien nu t'zijner aenkomste de vyandt reeds zoo sterken diep in die Kapitanie was, dat'er geen middel zou zijn, om zijn voornemen tegen te gaen, en men genootzaekt zou zijn, den vyant het platte lant dier Kapitanie te laten vermeesteren, zoo wierdt Garsman ten hooghsten belasten aenbevolen, de bescherming van het fort Keulen, en de behoudenis van de Brasilianen, met hunne vrouwen en kinderen,

Overste
Garsman
na Rio
Grande
gezonden
tot be-
scher-
ming.

Hoge Ra-
den raets-
plegen, of
men na 't
bevrijden
van Rio
Grande
Paraiba
zal zoe-
ken weer
te krijgen

deren, dat die in aller maniere voor des vyants overval moghten bevrijdt zijn.

En alzoó't in generlei maniere dienstigh zou zijn, by aldien de vyandt moghte voor hebben het kasteel Keulen aen te tasten, dat hy de Brasilianen met hunne vrouwen en kinderen daer in liet besluiten, om dat de lijfzoght voor zulken groote menigte niet lang genoegh zoude kunnen toereiken, zoo wiert aende zorge van Garsman bevolen, in zoodanigen geval dezelve tijdelijk van daer te verzenden na zoodanige plaetsen, daer zy zich buiten merkelijk gevaer van den vyand eenigen tijt konden ernereren. Waer toe by de Hooge Raden klein *Siara*, of een andere bequamer oort voorgeslagen wierd.

In het wederkeeren na het Reçiff was hy gelaft, (by aldien zonder verlet kon geschieden) *Paraiba* en *Itamarika* te bezoeken en aen te doen, en kennisse te nemen uit de opperhoofden dier plaetsen, van den toefstant der zelve, met een de fort en hunne gelegentheden te bezichtigen, om tzijner wederkomst den Hoogen Raden te gelijk daer van bericht te doen.

Volgens schrijven van *Bas* van den 30. van Loumaent, uit het fort Keulen, hadden de troepen van kapitein Reimbach op den vyant, die van *Mompabou* na *Kunhao* geweken was, aldaer op'teilant in de moeras, zes treffelijke aanvallen gedaen, zonder evenwel zijne beschanfing te kunnen overweldigen. D'onzen kregen in die aanvallen ontrent de hondert dooden en gequetsten, en begaven zich weer gezamentlijk, (alzoó zy geen voordeel op den vyant zagen te doen) na het huis van Johan Lestan, om aldaer zich van farinha en vleesch te voorzien: doch zy konden aldaer zeer qualijk noodige leeftocht bekomen: maer mosten zich, door behulp van twee netten, meest met visschen ernereren. Onder tusschen was de vyandt weer na *Paraiba* geweken. Acht en twintigh gequetsten wierden in de karavelle Lichthart na het Reçiff gevoert.

Voorts verzocht *Bas* aende Hoge en geheime Raden versch volk en krijgstuigh, om het werk te mogen hervatten, en den vyant in *Paraiba* te

vervolgen. Doch daer over wiert by de Hooge Raden beraetslaeght, en de zake noch eenige dagen in beraet gehouden, ter tijt toe zy nader schrijven van *Bas* bekomen zouden.

Op den zevenden van Sprokkelmaent wiert by de Hoge Raden, met goetvinden van den Luitenant Admiraal Lichthart, besloten, de schepen Hollandia en de Zwaen, met het jacht de Vlucht, en de karavellen Hamel, Bullestraten en Lichthart, uit kruiffen op den vyant te zenden.

De Linge verwittighde by brieven van den elfden van Sprokkelmaent, uit het fort Margareta, in *Paraiba*, de Hoge Raden, hoe een Neger by hem overgekomen was, die verklaerde, dat *Kamaron* met alle zijne maght zich in de stad *Paraiba* bevond, met voornemen van onze fort en aldaer aen te tasten. Waer op hy verzocht, dat het volk hem wederom mocht toegezonden worden.

Hierop wiert datelijk by de Hooge Raden geantwoort, en met een berck toegezonden, het geen vereischt wiert.

Met een berck van *Rio Grande* verwittighde de Hoge Raet *Bas* de Hoge Raden Hamel en Bullestraten, hoe hy zich noch met zijne troepen by het huis van Jan Lestan bevond, en allen vlijt aanwende, om aldaer den zelve allen nodigen onderhoudt te verschaffen.

Dat ook de vyandt noch in *Momguappe* lagh, en alle toegangen gestopt had. Voorts had hy verscheide Brasilianen op kuntschap uitgezonden, om de rechte gelegenheit van den vyant te vernemen.

Den zeventienden van Sprokkelmaent wiert by de Hoge Raden goet gevonden, het schip de Zwaen, en karavel Bullestraten uit kruiffen op den vyant te zenden.

Den achtienden ging het jacht de Vlucht, en den twintighsten het schip Hollandia uit kruiffen. Ook wiert ten zelve dage het schip Overysfel gelaft in zee te gaen, om tot *Paraiba* op den brantwacht te leggen.

Den een en twintighsten ontfingen de Hoge Raden, Hamel en Bullestraten, schrijven van de Linge uit het fort Margareta, van den achtienden der zelve maent, hoe hy niet vorders voor

dient tijt van den vyant vernomen had, maer wenschte zijn volk, na *Rio Grande* uitgezonden, wederom te hebben, om des te beter zijne fortten tegen alle aenvallen des vyants te mogen beschermen.

Velrogt-
ten der
onzen.

Den vier en twintighsten wierden eenige Soldaten onder, kapitein Kiliaan Snijder, en Klaes Klaesz., uitgezonden, om eenige gevangenen te bekomen, die zich ontrent het eilandt van de *Barette* onthielden. Doch zy quamen den zes en twintighsten weer op het *Reçif*, en hadden slechts vier mannen van verre gezien.

Een ander troep, die ontrent de stad *Olinda* was geweest, en gelegen aen de *Bracco de St. Jago*, hadden niemant aldaer kunnen aantreffen. Doch op het afkomen, als zy ontrent de reduit de Bruyn waren, had de vyandt zich op het Landt het *Reçif* vertoont, hoewel niet aengevangen: dies deze troep ook onverrichter zake wederom keerde.

Den zeven en twintighsten van *Loumaent*, des avonts, vertoonde de vyant zich sterk in de *Salinas*: waer op uit het fort de Bruin verscheide scheuten gedaen wierden. Dan hy ging van daer, zonder iet te bestaen.

Tyding
van Pa-
raiba.

Ondertusschen waren drie barken met volk uit *Rio Grande* te *Paraiba* aengekomen: het welk de Linge den Hogen Raden by brieve van den tweeden van *Lentemaent* verwittighde: en hoe d'overige koppen, tot vijf hondert toe, met Pieter Bas alle uren stonden te verwaghten.

Hy schreef ook den Hoogen Raden aen, dat hy genen vyandt vernomen had, als dat een groote troep in d'*Aldea* of dorp *Magarebbe*, in eene lage zonde leggen: derwaerts hy hondert en twintigh Soldaten en hondert Brasilianen na toegezonden had, om die op te slaen, en eenige gevangen te nemen.

Op den vierden van Maert quam de Hoge Raet *Bas* met het volk, sterk 500. koppen, weer op het *Reçif*, dat van daer na *Rio Grande* gezonden was. Hy deed den vijfden verslagh aen de Hoge Raden van al het geen zich toegedragen had.

Des nachts voor den negenden vertoonde de vyandt zich by het fort *Prins Willem*, in drie troepen, en

schoot uit musketten verscheide schotten, die by d'onzen van het fort beantwoort wierden. Doch op het lossen van het geschut trok hy aenstonts af.

Ten zelve dage wierdt een troep van vijftigh man uitgezonden, onder den luitenant Mos, om kuntschap te bekomen. Zy wierden door twee kompagnien van den vyandt aengezocht, daer tegen zy eenen langen tijt schermutselden, en weken zonder schade onder het fort *Waerdenburgh*. De vyant nam, zoo haest onder hem met geschut geschooten wierd, de wijk.

Scher-
mutsel-
ling met
den vy-
ant.

By brieve van den achtsten verwittighde de Linge de Hoge Raden uit het fort *Margarera*, in *Paraiba*, hoe de vyandt in *Rio Grande*, op de vijfden ons volk zoo verre uitgelokt had, dat hy hen eindelijk met alle macht te voet en te paerde omcingelde. De luitenant Jan de Wael, die den vyant met zijne byhebbende soldaten, ten getale van acht en veertigh, te verre en te wanordentlijk vervolght had, was met dertigh man komen te sneuvelen: hoewel de vyandt (volgens bericht van eenen neger, die in het gevecht tot de onzen quam overloopen) mede vele dooden en gequesten gekregen had. *Kamaron*, *Andre Vidal*, en meer Bahische krijghsbevelhebberen, hadden zich by dit gevecht bevonden.

Ten zelve tijde overvielen vijftien Brasilianen in een sterkte, genaemt *Papeku*, leggende zeven uren boven *Igaraku*, vijf mannen, zes vrouwen, en achteen kinderen, en sloegen die door.

Ondertusschen waren de *Tapoyers* uit de Kapitanie van *Rio Grande* (die jaerlix in Zomermaent, eenige hondert sterk uit het gebergte, volgens gewoonte, afquamen,) weder na hun lant vertrokken. Zy hadden alle peerden en merrien, die konden wegh krijgen, mede genomen, uit vree van doorden regen-tijt overvallen te worden. Zy deden grote schade aen het vee. Dies het meer dan tijt was, dat zy van daer vertrokken, ten einde ons garnisoen haer onderhoud aldaer noch bekomen mocht.

Tapoyers
trekken
uit *Rio
Grande*
na hun
lant.

Des nachts, voor den negenden van *Lentemaent*, vertoonde de vyandt zich by het fort *Prins Willem* in drie troepen,

troepen, schietende met musketten verscheide chargien, die by d'onzen van het fort beantwoort wierden. Doch zoo haest met grof geschut geschooten wiert, trokken zy af.

Alzoo het gebrek van lijftoght die van het Regiss hoe langer hoe meer drukte, zoo wierd, om de Magazijnen van de Brasilianen (die een maghtigh groot getal uitmaekten) t'ontlasten, den zesten van Lentemaent by de Hooge Raden beslooten, de op ontbodene Brasilianen van *Rio Grande*, met een kompagnie vuurroers, na het eilandt *Itamarika* te zenden, om aldaer farinha-wortelen te trekken.

Beraet-
slaging
of men
volk zal
kunnen
in 't velt
brengen.

Ontrent den zelven tijdt stonden de Majoor *Bayert* en *Pistoor*, ter vergadering van de Hooge Raden, binnen, en vertoonden, hoe hen ter ooren gekomen was, dat onder de burgerye, onder andere redenen, omgingen, dat de Soldaten wel in het velt zouden kunnen gaen, en zy de fortten bewaren: waer toe door den Luitenant *Admiraal Lichthart* drie hondert mannen aangeboden waren. Doch dat het aen hun yver en vlijt zou schorten en haperen. Dieshalve quamen zy hunnen dienst aanbieden, om in het velt te gaen, met de kleine macht, die zoude kunnen uitgemaakt, en uit de garnisoenen gelicht worden. Hoewel zy zeiden by het besluit te blijven voor weinige dagen gegeven: te weten, dat het niet als met groot gevaer vermengt was, doordien de macht, die men in het velt kon brengen, zeer klein zou zijn, en evenwel daer door geen lijftoght in het magazijn zou komen. Hier op wiert de *Lieutenant Admiraal* binnen ontboden en gehoord: die zeide, niet te weten oit aen iemand gezeidt te hebben, dat hy eenigh volk zoude kunnen uitmaken: alzoo de schepen zoo niet gemant waren, om eenigh volk daer van te kunnen vermiffen.

Vyant
vertoont
zich on-
trent het
Reciff.

Des nachts, voor den dertienden van Lentemaent, vertoonde de vyant zich aen de reduit de *Bruin*, zoo op de overzyde van de reviere, als op den dijk, tot aen het gerecht, en gaf van daer dapper met musketten en haekken vier: doch trok af, op het lossen van het grof geschut uit de reduit.

Hy vertoonde zich ook rontom het

fort d'*Afogados*, en gaf vier daer op. Doch trok op diergelijk antwoord af.

Des avonts tusschen negen en tien uren deed de vyant eenen aenval op het houten wambais, (dat zeer sterk en be-
springt
het hout
Wambais
verzien, en tot bevryding van de vlak-
te, tusschen de vijfhoek, en d'*Affogadas* gemaakt was,) en duurde die tot een uur toe in de nacht.

De vyant hieuw op verscheide plaetsen de pallissaden af, en trachte te ondergraven, en met droogh riet op twee hoeken het zelve werk aen brandt te werpen: hoewel vruchteloos.

Hier op week de vyant af, met achterlaten van eenige dooden, zoo Portugesen, Mulaten, als Negers. Aen onze zijde bleven twee, en waren vier of vijf gequest: waer onder *deluitenant Kaspar Ferdinandes van Grol*, die twee gevaerlijke wonden kreeg.

Des morgens wiert orde gestelt, om de palissaden te vernieuwen, en noch een ry palissaden daer buiten te stellen, en tusschen beide met voetangels te bestrooien.

Den zeventienden kregen de Hooge Raden bericht met de bark *Parai-
ba* uit *Siara*, mede brengende zes Bra-
silianen, met tijding, hoe de overige
Brasilianen zich van *Siara* na *Kom-
messi* begeven hadden, en na *Rio Gran-
de* niet wilden afkomen, uit vreze men
over hen wrake mochte nemen, we-
gens het vermoorden, voorhene aen
d'onzen gepleeght.

Tyding
van Siara.

Met dezelve bark verwittighde de *Linge* van den veertienden der zelve maent: hoe de vyant zich te dier tijde zeer sterk ontrent het Noorder fort gehouden had, en toen wederom ver-
trokken was: hoewel hy niet wist of na
Rio Grande of na *S. Andries*. De twee
hondert Brasilianen van *Itamarika* en
Rio Grande had hy noch by zich, en
verzocht orde van de Hooge Raden,
wat hy met hen doen zou.

De vyant had de farinha-velden van de Brasilianen in d'*Aldeas Ma-
jerebbe* en andere uitgeroeit, en ge-
heel bedorven. Dies de Brasilianen
uit onze Magazijnen voortaan zou-
den moeten onderhouden worden.
Waerom hy de staet van het magazijn
overzond, en verzoght vooral, met
wijn en olie te mogen voorzien wor-
den.

Hier van wierdt Dortmont, opperhoofd op *Itamarika*, kennis gegeven, en voorts na *Itamarika* in gereden gelde duizent gulden, en eenigh oorloghstuigh gezonden.

Men zond ook duizent gulden na *Paraiba* aen de Linge, vijf en twintig vaten meel, een vat gort, een vat wijn, drie amenolie, een vat erweten, en krijghs-behoeften.

Voorts wierdt de Linge belast, de Brasilianen, van *Rio Grande* gekomen, wederom daer na toe te zenden, om die Kapitanie voor overval van den vyant te bevryden, en allen vlijt aen te wenden, om kuntschap te bekomen, of de vyant na *Rio Grande* vertrokken was, en dan ordet te stellen, dat zijn voornemen mocht tegen gegaen worden.

Farinha-
wortelen
by den
Admiraal
Lichthart
gehaelt.

Onderrusschen was de Luitenant Admiraal Lichthart (volgens schrijven van den een en twintighsten aen de Hoge Raden) met de Soldaten en Brasilianen van het eiland *Itamarika* na het Noorder gat gezeilt, en aldaer de riviere opgelopen, en had op het eilandt *Tapesoque* een groote parthye van Mandioka-wortel bekomen, die ontrent acht hondert Alquer farinha zouden uitleveren. Deze Mandioka wiert door hem na het eilandt *Itamarika* gebracht, en onder de Brasilianen en anderen verdeelt, om alzo de magazijnen te strekken.

Schepen
uitkruis-
sen ge-
zonden.

Den dertighsten van Lentemaent wierdt, met goetdunken en raet van den Admiraal Lichthart, besloten, voor de Bahia de volgende schepen te laten kruissen: als Vlisfingen, Ter Veer, en de jachten Hasewint, Heemstee, Spreeuw, en Bullestrate.

Desgelijx wiert den zesten van Grasmaent besloten, de karavellen Hamel, Lichthart, beneven de schepen de Zwaen, Soutelande en de Vlucht, voor de Kaep St. Augustijn en daer ontrent te laten kruissen, die den tienden in zee liepen.

Den een en dertighsten van Lentemaent kregen de Hoge Raden schrijven van den vijf en twintighsten der zelve maent uit *Rio Grande*, hoe *Paulo da Kunha* en *Kamaron* met acht hondert koppen, waer onder drie hondert met vuur-geweer, zich in *Kunhao* bevonden, om aldaer beesten

by een te brengen, en die na de Kapitanie van *Paraiba* af te voeren.

Op de aankomste van d'overste Garsman was, (volgens zijn schrijven van den vierden van Grasmaent aen de Hoge Raden,) de vyant reeds uit de Kapitanie van *Rio Grande* vertrokken, en had eenige beesten mede genomen, zonder op d'onzen iet te ondernemen.

D'onzen lagen noch te dier tijde met dertigh of veertigh Soldaten, en twee of drie hondert Brasilianen, aen het huis van *Johan Lestan*, om op het doen van den vyant te letten.

Ten zelve tijde, (volgens schrijven van de Linge) onthield de vyant zich ontrent de forten van *Paraiba*, en maekte nu en dan eenigh alarm, zonder iet aen te tasten. Maer naderhant liet hy d'onzen, ontrent die forten, ongemoeit, en vond in het begin van Zomermaent, geen vyant zich aldaer meer.

Des jaers zeffien hondert zes en veertigh, des middernachts voor den 5. April, wierdt Jakob Rabbi door belet van den Oversten Luitenant Garsman, ontrent *Potosi*, drie uren van het kasteel *Potosi*, niet verre van het huis van eenen Jan Muller (by wien hy dien zelve avond met Garsman vergast was) bedekter wijze aengetroffen, en met twee kogels van het peert dootgeschoten.

Tijding
van Gars-
man uit
R. Grande

Jakob
Rabbi
door-
schoten.

Lang had Rabbi voor dit ongeluk gevreesd: waerom hy in bedenken was, (volgens zijn eigen zeggen aen verscheide luiden) uit de Kapitanie van *Rio Grande* te scheiden, en zich by de Tapoyers t'onthouden, om het gevaer t'ontgaen.

Deze zake wiert by de Hoge Raden zeer qualijk opgenomen, en van zeer quaden gevolge geacht: naerdien zy vreesden, dat daer door alle de volken der Tapoyers (dewijl zy dezen Jakob Rabbi in zeer hoogen achtingen voor hunnen patroon hielden) wel licht tegen onzen staet mochten verbittert worden: als ook dat de Brasilianen hun wel onvernoeght mochten toonen: dewijl zijne vrouwen Brasialin was, en men haer ten minste niet had laten behouden, het geen hy met de doot ontruimt had.

Hier over wiert Garsman, door be-
vel

vel van den Hogen Raedt van Justitie en Finantie, den vier en twintighsten van Grasmaent in verzekering genomen, en op het schip *Hollandia* gebraght.

Ondertusschen zou de Majoor *Bayer* by voorraet de plaetse van Garsman waarnemen.

Dees Jakob Rabbi was voorhene gecommitteert, om onder de Tapoyers te verkeerren, en by commissie van hare Ho: Mo:, zijne Hoogh: en by de Compagnie gegageert, om de Tapoyers in vrientschap en goede genegenheit tot dezen staet t'onderhouden: gelijk hy tot verscheide malen die volken tot onzer hulpe uit het geberghte, (hunne woonplaetse) afgeleidt had. Hy woonde in *Rio Grande*, op het fort Keulen, en had eene Brasilianin tot een vrouw; hoewel hy van Duitschen af komt was.

Garsman quam den negentienden weder op het Regiff, en deed aen de Hooge Raden verslagh van zijne verichtung.

Door het overlijden van den Kommandeur, Kaspar Honighuizen, of opperhoofd der Brasilianen, die in het laeste gevecht van *Itamarika* gebleven was, verzochten de Brasilianen een ander opperhoofd: waer toe zy Vincent van Drillenbergh opdroegen.

De vyant stroyt brieven uit.
End'onzen daer tegen.

Den zeventienden quamen den Hoogen Raden wederom eenige brieven ter hant, als voorhene by den vyant uitgestroot, om het volk te doen overloopen. Waer tegen by d'onzen brieven overgezonden wierden, op de namen van eenige Soldaten: daer by zy hunne kloekmoedigheid toonden, en den overloopers hunne trouwloosheit verweten en bekennt maekten.

Men vond mede goet, ten platten lande uit te strooien den brief, by den Ambassadeur van Portugael aen hare Ho: Mo: vertoont, dien hy voorgaf van den koning te hebben ontfangen. By welken brief de koning den aengevangen oorlogh, en de troepen, by den gouverneur vande *Bahia*, *Antonio Telles da Silva*, gezonden, herroept: beneffens het antwoort van hare Ho: Mo: op des Ambassadeurs voorstel. Alleenlijk om d'ingezetenen te doen zien, dat'er gene hope voor hen was,

om sekoers uit Portugael te bekomen, noch eenige schijn, dat dien oorlogh tot hun voordeel, gelijk zy voorgaven, zoude bygeleght worden. Dit deden ook d'onzen alleenlijk ten dien einde, om hen daer door tegen die van de *Bahia* op te hitsen.

Op den vier en twintighsten van Grasmaent trokken twee kompagnien Portugese Soldaten, d'eene onder kapitein *Laurenço Karnero*, sterk ontrent vijftigh koppen, uit de *Vergea*: ende andere onder kapitein *Pedro Kavalanti*, uit de stad Olinda, sterk ontrent veertigh man, na *Igarasu*. Hier by hadden sich *Andre Vidal* en Hooghstraten zelfs in perzone vervoeght. Hun toelegh was, om den onzen te belletten, dat die van *Itamarika* gene *farrinha*-wortelen zouden trekken: nadien zy verstaen hadden, dat d'Admirael Lichthart en kapitein Jan Klaesz. daer om uit waren.

Den vijf en twintighsten trokken zy, gesterkt met een kompagnie lantvolk, uit *Igarasu*. By hen bevand zich zeker Chirurgijn, Kristoffel Mars, een Hooghduitscher, die by den vyandt te vore gevangen was: maer in het voorttrekken was Mars, wanneer hy zijn water maken wilde, van de troep afgedwaelt, en in onze embuscade, ontrent de pas van *Tapasimo*, vervallen.

Deez verklaerde (op ondervraging van den Assessor Walbeek, door orde van de Hogē Raden) hoe niet lang te vore noch aen de *Baretta*, *Bierbooms* en *Britos* meulen, en in de stad Olinda negen kompagnien Soldaten gelegen hadden, ieder sterk, d'een door d'ander, veertigh of vijftigh koppen, zonder krijghsvolk in de *Vergea* te zijn. Ook lagen in de Salinas vijf kompagnien, sterk door malkanderen veertigh of vijftigh koppen. *Hendrik Dias* lagh in Kaspar Kox huis, en had twee hondert Mulaten en Negros by zich.

Op orde van *Martin Soaros Moreno* waren ontrent twee hondert en zestigh Nederlanders, zoo Soldaten als vrye luiden, (waer onder vijf of zes vrouwen en twee kinderen) in het bosch van *Tabatinga*, tusschen *Sibero Deriba* en *Tabatinga*, door een kompagnie lantvolk vermoort, die men by een doen komen had, na kapitein Klaes Klaesz. overgekomen was, on-

der voorgeven, als of men die nade *Bahia* vervoeren wilde. Behalve die waren noch vele andere vermoort, ten getale in alles van ontrent drie hondert koppen.

Vitoght
der on-
zen om
Mandi-
ka.

Alzoo het meel by d'onzen op het Reëf begon zoo schaers te worden, dat'er niet overigh was, om de buiten-plaetsen daer mede te voorzien, en evenwel de Brasilianen op *Itamarika*, die aldaer met vrouwen en kinderen in grooten getale waren, hun noodigh onderhoudt moften hebben: dewijl ook de gehaelde Mandioka toen al ten einde, en de Mandihoka rontom het eilandt *Itamarika* toen al weghgehaelt, of by den vyandt zelf uitgetrokken was, ten einde d'onzen zich daer van niet zouden dienen, zoo wiert by de Hooge Regeering, uit perffing van hoogen noot, befloten, een troep van ontrent vier hondert koppen in verſcheide vaertugen uit te maken, om daer mee na *St. Laurens da Praia* of *Tujukapa* te gaen, en aldaer Mandioka of farinha te bekomen.

Deze vier hondert koppen zouden gevonden worden, als volgt.

De kompagnie van Klaes Klaesz.	
ſterk	9.)
Uit de Vijfhoek	25.
Uit d' <i>Affogados</i>	25.
Van <i>Itamarika</i> , onder	} koppen.
kapitein Willem	
Lambertsz.	50.
Vrye luiden van daer.	30.
Brasilianen.	150.)

Den negen en twintighſten van Grasmaent bequamen de Hooge Raden ſchrijven van *Itamarika*, dat de onzen, uitgegaen zijnde om Mandihoka of farinha-wortelen te halen, na zy den vyant uit twee of drie van hunne beſchanſingen verjaeght hadden, een vyants ſterkte, die eene diepe gracht voor haer had, en met zware paliffaden voorzien was, met groote kloekmoedigheid, doch zeer onvoorſichtelijk, aengetaſt hadden: waer door zy den Kommandeur van de Brasilianen, kapitein Willem Lambertsz. en twee luitenants verlooren hadden: dies zy zonder farinha-wortelen te bekomen, met zeventien dooden, en zes en-twintigh gequeſten, hadden moeten den hertret nemen.

Hier over hield Dortmont, opper-

hoof van *Itamarika*, ernſtelijk aen, om hem met meel te voorzien: alzoo het Magazijn gantsch geen voorraet had. De vyandt had ook verſcheide dooden gehad.

Den eerſten van Bloeimaent wierdt by de Hoge Raden befloten, derwaerts twintigh vaten meel, twee vaten gort, twee vaten erweten, een vat wijn en een vat brandewijn te zenden: benefens duizent gulden in gereet gelt, tot onderhoudt der Brasilianen en de onzen.

Den derden van Bloeimaent kregen de Hoge Raden, by brieven van den vorigen dagh, door den Directeur Dortmont, van *Itamarika* bericht: hoe de vyandt op dat eilant geweest was, en zes negros van eenen Seulijn, vier van de kompagnie, en vier byzondere perzonen, genomen had: Ook hoe de Brasilianen zoo verre reets gedebaucheert en gebracht waren, dat zy zich van d'onzen afgezondert, en zich in het boſch begeven hadden. Zy waren twee mael binnen gedaeght; maer hadden niet willen komen. Waer over d'onzen *Appriſius*, predikant der Brasilianen, met vijf en twintigh Brasilianen, derwaerts gezonden hadden, om de Brasilianen met gemoede zien te bewegen, ten einde zy zich weder by d'onzen mochten vervoe-gen. Dan zoo zulx niet wilde geſchieden, dat zy tegens hengewelt zouden moeten gebruiken. Doch *Appriſius* wiſt zoo veel by hen te wege te brengen, en hente belezen, dat zy wederom inquamen, en zeiden alleenlijk uit hongers-noot vertrokken te zijn, om zich des te beter te kunnen onderhouden.

Tyding
van Ita-
marika.

Voorts verzocht Dortmont nieuwe voorraet voor het Magazijn, en hield inzonderheit hartaen, dat aldaer een bequaem perzoon tot Commandeur moghte gezonden, en de kompagnie van Voſterman verwiffelt worden: alzoo deſſelfs Soldaten zich zeer oproe-righ aenſtelden.

Hier op wiert den zelve dagh, den derden van Bloeimaent, befloten, tot demping en wegneming van deze opgeſtane zwarigheid, eenen perzoon van gezagh en aen aenzien, te weten, Bulleſtraten, een van de drie Hooge Raden, derwaerts te zenden, om proe-

Bulleſtra-
te na Ita-
marika
gezondt.

Valt
vruchte-
loos uit.

proeve te nemen, of hy met eenige perzonen zou kunnen accorderen, om het garnisoen van visch te verzorgen, en voorts in alles orde te stellen, het geen ten dienste van de Compagnie vereischt wiert.

Bullestrate dan trok, den vierden van Bloemaent, met het fregat de Hazewint derwaert, en quam den vijften des namiddaghs op Itamarika, en den tienden weder op het Reciff, en deed verslagh van zijne verrichting aen de Hooge Raden: als volgt.

Verhael
van sijne
verrich-
tingaen
de Hooge
Raden.

Te weten: hy had de werken op den bergh en stad Schopbezichtight, en op het vermaken van het fort Oranje, en op alles goede orde gestelt.

Hy had belast het groot steenen huis, dat boven stont, en het raethuis eertijts was, met palissaden te sluiten en vast te maken, ten einde het niet zou kunnen overvallen worden. Hy had al de Brasiliaense kapiteinen en hooftofficiëren by den anderen ontboden, en hen voorgehouden: hoe ons sekoers alle dagen stont aen te landen, en voorts hen vermaent, om tot onzen staet getrou te blijven, als voorhene, en hun volk, zoo veel des doenlijk was, by den anderen te houden. Het welk zy alle aennamen na te zullen komen.

Hierop had Bullestrate hen met eenige wijnen en wat gelts vereert, en stoffe tot kleeding voor den Residoor behandicht, het welk by hen dankbaerlijk aengenomen wiert.

In het omrijden en bezichtigen van de passien des eilants, had hy de plantagien en konavialen van Koenraed Pauli, die door den vyant afgebrandt waren, bezichtight. Desgelijx de kokosboomen, die aldaer ten getale van hondert en zestigh door de Brasilianen, uithongers-noot, om verre gehouwen waren, om zich van die vruchten, als spier, te kunnen onderhouden, gelijk zy op meer andere plaetsen gedaen hadden.

Hy had ook met verscheiden perzonen gesproken, om het leveren van parthyen visch te besteden, ten einde d'onzen zich op het Reciff daer van zouden kunnen dienen. Doch niemant wiert gevonden, die daer aen wilde: alzoo zy zeiden, dat hunne Negros meest gevangen waren, en da-

ghelix verlieden, en het geen zy noch quamen te vangen, op het eilandt wel verkoopen konden, zonder te zouten, of andere kosten daer aen te doen.

Hy was ook met den Residoor van de Brasilianen in besprek, en sloegh voor, of men al sijn volk met gelt, in de plaets van broot, niet zou kunnen contenteren, om alzoo het meel, waer van men slecht voorzien was, te sparen: te meer, naerdien zy van drie netten door d'onzen voorzien waren. Deez nam aen, met de Brasilianen daer van te spreken, en gaf hope van ja: te meer, zy gelt zouden ontfangen, om zich daer van te kunnen dienen.

Alzoo de voorraet van kost op het Reciff, als ook op *Tamarika*, *Paraiba* en *Rio Grande* van tijt tot tijt kleinder wiert, en de sekoersen langer vertoefden, de benaetheit toenam, en men, te lande befloten zijnde, geen middel had, om van daer eenigen lijftocht tot strekking van de magazijnen, te bekomen, zulx het t'eenemael op de visch zou hebben moeten aankomen, zoo wiert by de hooge Raden Hamel en Bas den zevenden van Bloemaent goet gevonden, om in dat stuk zoo veel te wege te brengen, als doenlijk was, al het zeil-garen, dat te vinden was, op te koopen, en daer van netten te laten braeien: waer mee zedert veel visch gevangen wiert.

Visch-
vangst
tot strek-
king van
lijftoght.

In het begin van Bloemaent, wiert by de hooge Raden in hechtenis genomen, zeker *Johan Vieira d'Alagoa*, op d'aenklaghte van zekeren Portugees, die in Angola een neerlaegh gedaen had, en tot d'onzen gevlucht, en van daer na het Reciff gekomen was.

Johan
Vieira
d'Ala-
goa
wort mee
verraet
betighe.

Dees Portugees verweet en betighe dezen *Vieira* in het aengezicht aen: dat hy hem afgezonden had, om zeker gecijffert parkement, en een doosje, daerin eenige verborge papieren warē, om aen den vyant te bestellen: welk parkement, doosje en papieren den hoogen Raden ter handt gestelt wieden. Hier op wierdt *Johan Vieira*, die zulx ontkende, door den gerechte ter scherper examen gebracht: doch stont het pijnigen uit, en bleef loochenen al wat hem te last geleidt wierd. Maer eindelijk vond men door nader onderzoek onder zijne verzekerde

papieren, diergelijk geëijffert schrift, dat door zeker Jode ontëijffert wierd, en hield in een verhael van onze gantsche gelegenheit, met aenwizinge, in welker maniere de vyandt het Regiff zoude mogen bemachtigen.

Ten lesten bekende hy zelf, dat hy dat geschrift in cijffer-letteren geschreven, en behandicht had, om het aen de vyant te bestellen.

Hy wierd hier over den negen en twintighsten van Bloemaent met de doot gestraft.

Recept-
planning der
Hoge Raden
over de strek-
king der
lijftoght.

Aengezien nu de lijftoght in de magazijnen gantsch klein wiert, en het rantzoen zijne voortgang nam, en alle voorraet van meel, potspijze, en vleesch te gelijk binnen weinige weken zou opgaen, zoo wiert op den negenden van Bloemaent by de hooge Raden Hamel en Bas besloten, (dewijl het broot noch pottagie, zonder onlust van de Soldaten, niet kon vermindert worden, en het vleesch by dien tijt, daer zoo veel visch gevangen wiert, zou kunnen gespaert worden) aen de Majoors *Beyert* en *Pistoor*, een voorflagh te doen, om in plaetse van een pont vleesch, het toekomende rantsoen, aen ieder Soldaet zes stuivers ingelt te geven, ten einde alzo, noch vleesch in voorraet behoudende, des te beter te mogen uirhouden. De Majoors, de nootzakelijkheid wel ingezien hebbende, namen aen, het zelve den Soldaten smakelijk te maken, en zoo veel te zullen uit werken, dat zy, in plaetse van een pont vleesch, zes stuivers in gelt zouden ontfangen.

En alzo meer en meer de noot aendrong, en het sekoers zoo lang den onzen ontstont, waer door zy van alles berooft wierden, zoo wierdt des volgenden daeghs by de hooge Raden besloten, het broot op een pont, in plaetse van anderhalve pont, ter weke te bakken: en dat ieder borger, ook de hooge Raden, en alle personen van train van de Compagnie, maer twee brooden ter weke zouden ontfangen: de Matroosen een ieder ook maer twee pont ter weke: Insgelijx de kapiteinen, luitenants, en vaendrighs: doch alle de Soldaten, tot Serjanten toe, zouden noch drie pont tot rantzoen ontfangen.

De Linge verwittighde van den

vijfden van Bloemaent, van *Parai-ba*, uit het fort Margareta, hoe de vyant hen toen ontrent de forten ongemoeit liet: en de Brasilianen een parthye van hun volk na *Tapoa* gezonden hadden, om gevangens te bekomen.

Ten zelve tijde quam ter kennis van de hooge Raden, hoe de overste Garsman, zonder orde en last der hooge Raden, van *Rio Grande* eenigh geschenken aen de Tapoyers gezonden, en die op ontboden had, om in die Kapitanie te komen, voorgevende, dat het zou geschiet zijn, om met d'aenkomende nieuwe regeering nader verbont te maken. Dit baerde in de hooge Regeering gene kleine ontsteltenis, alzo men zoo schaers van lijftocht voorzien was, en, by afkomen der Tapoyers, zy daer van noch zouden moeten voorzien worden, om den ingezenen dier Kapitanie genen overlast te doen. Hier op wiert by de hoge Raden besloten, aen Roelof Baro te schrijven, dat hy allen yver zou aenwenden, om de Tapoyers weer met vrientchap van daer te laten vertrekken, en niet als eenigen van de voornaemsten te behouden, om die op het Reciff te laten komen, en over't onbehoorlijk ombrengen van *Jacob Rabbi* te spreken, en hen dienaengaende gerust te stellen, en vernoeging te doen. Men gaf ook orde, om aen hen te vereeren eenigen wijn en gebrande wijn, als ook Nurenberger waren.

By zoodanigh beloop en gelegenheit van zaken, hebben de Hooge Raden, zoo lang men het meesterschap in de Kapitanie van *Rio Grande* behield, getracht, en allen yver en vlijt aangewent, om de forten, die hen in handen gebleven waren, tot de komste van het sekoers uit het vaderlant, te mogen maintineren en verdedigen: want, dewijl de menigte der zielen, die haer op het eilant *Itamarika* onthielden, het zelve eilant zoo kael hielden, dat men niet alleenlijk gene ververfchinge, ten behoeve van't Regiff, vandaer konde bekomen, maer dezelve eindelijk, tot de kinderen toe, uit de magazijnen der Kompagnie moften gespijst worden, zoo heeft de Kapitanie van *Rio Grande*, tot op het laeste toe van mijn verblijf, be-

Overste
Garsman
doet de
Tapoyers
in Rio
Grande
komen.

Kap. van
R. Gran-
de voor
d'onzen
zeer
dienstig.

halve

halve defuiten , noch een goede menigte van beesten en farinna uitgelevert: waer mede de Hooge Raden het volk in redelijke gezontheit hielden , en de vivres en eetwaren noch zoo lang strekten , dat men dezelve sekoersen heeft kunnen afwachten: het welk hen anders , na allen menschelijken schijn , onmogelijk was geweest.

Deze Kapitanie zou , by die uitlevering van farinha en beesten , ten behoeve van de zuidelijke garnisoenen , noch een geruimen tijd hebben kunnen continueren , ten ware de volgende toeval zulx verhinderd had.

Wanneer de sekoerten uit het Vaderlant , door de aenhoudende vorst en regenstrevige winden , boven alle verwachtinge , vertoefden , zoo vervielen de Brasilianen van *Gojana* , die zich met vrouw en kinderen uit d' *Aldeas* van *Gojana* , om voor den vyandt bevestigd te zijn , op *Itamarika* vertrokken hadden , in den uittersten hongersnoot: want dewijl men , na alles dat eetbaer was , op het eiland verteert had , en de vyandt alle passen ten platten lande nauw besloten hield , geen ander middel vond , om die by het leven te behouden , als hen gezamentlijk uit onze magazijnen te voeden , daer nochtans die zoo schaers waren , dat ieder borger niet meer als een pondt broot ter weke genoot , ('t welk noch maer voor twee weken kon strekken , en deshalven tot onderhoudt van de Brasilianen vrouwen en kinderen niet kon besteed worden ,) zoo konden de Hooge Raden niet anders doen , als een proeve te nemen en onderstaen , of men de Brasilianen konde daer toe verspreken , dat zy met gemoede , ontrent twalef hondert zielen , vrouwen en kinderen , van daer na de Kapitanie van Rio Grande zouden willen zenden ; alwaer zy zich noch voor een tijt ten platten lande zoude kunnen erneren.

Dies schreven de Hoge Raden den eersten van Bloemaent na *Itamarika* , aen Dortmont , deszelfs opperhoofd , dat hy met de Brasilianen aldaer zou spreken , om te zien of men van daer vijf of zes hondert vrouwen en kinderen , met eenigh manvolk na klein *Siarra* en *Rio Grande* zoude kunnen verzenden , om aldaer hun onderhoudt

te hebben , tot ontlasting van het magazijn. Zy hadden ook den Assessor Walbeek derwaerts gezonden , om de Brasilianen daer toe te verspreken.

Ten dien tijde bevonden sich op het eiland *Itamarika* vijftien hondert Brasilianen , zoo mannen , vrouwen , als kinderen : waer onder vijf hondert mannen waren , die tocht en wacht deden , onder het beleit van Kaspar Honighuizen , schout van *Itamarika*. Sy kregen elk wekelijk noch geen pont broot door malkanderen.

Na dan dat de leeftocht op het Regiss meer en meer geheel schaers begon te worden , en de vloete met het sekoers uit het Vaderlant vertoefde te komen , en evenwel d'aenkomste van de zelve , tot het behouden des lants , diende afgewaght , zoo wierden acht en twintighsten van Bloemaent , des jaers zestiende hondert zes en veertigh , by de Hooge Raden , Dirk Hamel , Bullestrate en Bas , den Admiraal Lichthart , Majoor Bayert en Pistor overleide en onderzocht , door wat middel zulx best by hen zoude mogen in 't werk gestelt en volbracht worden.

Eerst wiert het genomen besluit , over het verzenden van de Brasilianen van het eiland *Itamarika* na de Kapitanie van Rio Grande , vast gestelt , en vervolgens goet gevonden , op het spoedigste het vereischte vaertuigh daer toe gereet te maken , om dezelve te vervoeren , enzoo daer van ontlast te worden.

Vorder wiert in beraet genomen , of men niet een goet aental van krijgsvolk uit alle de fortten zoude kunnen lichten , om te zien , of men een goede troep , soo van soldaten als Brasilianen , zoude kunnen uitmaken , met toeleggh van d'eene of d'andere , laetse aen te tasten , om Farinha en andere behoeften te bekomen , ten einde zich alzoodes te beter te onderhouden. Doch hier op droegen de Majoor Bayert en Pistor den hoogen Raden voor , de gelegenheit van krijgsvolk in alle de sterkten zoodanigh te zijn , dat wellicht , zoo zy eenigh volk quamente lichten , d'eene of andere plaetse in gevaer zouden stellen.

Men zagh mede , hoe men niet zeker wist , waer men farinha zou bekomen :

men: alzoode vyant overal, daerde onzen op zouden mogen toeleggen, de farinha deed weghhalen: en overzulk veel volks zou komen gevaer te loopen, zonder voordeel te kunnen doen behalve men geene macht had om den vyant te slaen.

Daeren boven wierdt in betragting genomen, of den onzen al zulk, tegen allen schijn, quam te gelukken, men evenwel daer door gene farinha in overvloed, tot onderhoud van de garnisoenen, zou bekomen.

Men vond niettemin goet, een lyfte van alle de garnisoenen te maken, om te zien, of men eenig volk by den anderen zou kunnen brengen, om iets t'ondernemen, tot voordeel van den staet.

Dies vond men goet, om zekerder te gaen, de forten wel te bewaren, en het beloofde sekoers noch af te wagh-ten.

Voorts werd goet gevonden, kapitein De Niger met zijne kompagnie en de Brasilianen, na *Rio Grande* te laten gaen. De Majoors Bayert en Pistor gaven ten volgenden dage de lyfte van alle de bezettingen over: waerby zy vertoonden, dat uit de garnisoenen geen volk kon getrokken worden, om in het velt te brengen: als alleenlijk uit d'*Affogados*: hoewel dat weinigh, en daer mee niet te verrichten zou zijn.

Men vond ook raetzaem, het schip Omlandia, beneffens het fregat de Hazewint, na het eilandt *Itamarika* te laten gaen, om de Brasilianen na *Rio Grande* te vervoeren.

Nader overlegh om den vyant in't velt aen te tasten. De hooge Raden, Admiraal en Majoors, leiden den een en dertigsten van Bloemaent nader in beraet, wegens eenige maght uit te maken, om den vyant in het velt aen te tasten, en waer men die tegen den vyant zou kunnen gebruiken.

Hier op wiert in aenmerking genomen, dat de vyant met zijne meeste macht in de Vergea lagh: en schoon die aldaer niet lagh, men evenwel daer gene farinha of andere behoeften zoude bekomen kunnen; uit oorzake de vyant zelf alle zijne nootdrift van verre halen most.

Ook was men bewust, dat de naeste farinha-landen aen het Reciff, waren, by St. Laurens, of daer boven, ten minsten vijf mijlen van het Reciff ge-

legen: van waer op het Reciff, by middel van eenen tocht, niet te bekomen was: dat de naeste farinha-landen om de zuid lagen, daer groote farinharossen of velden waren: al by *S. Antonio* en *Moribeka*, alwaer, om de maght des vyandts, en om de verre wijte en afgelegentheit, niet aen te komen was. Dat de naeste farinha-velden om de Noort aen *Ingariba* lagen, die mede van de handt en zeekant af lagen: dies daer ook gene overvloed zou te bekomen zijn.

Voorts wierdt noch in omvraag gebracht, of men boven *Itamarika* niet zou kunnen landen, en van daer eenigh volk lichten.

Maer aengezien de Brasilianen op *Itamarika* niet langer konden gehouden; maer wegh mosten gevoert worden: zoo kon men van daer geen volk lichten, of gene Brasilianen in het velt brengen.

Na men overleide had, wat volk men uit de forten zou kunnen lichten, en die met borgers bezetten, zoo wierdt bevonden, dat uit d'*Affogados* zouden zeventigh of tachtentigh mannen kunnen gelicht worden: en een gelijk getal uit de Vijfhoek en Mauritsstad, en van Antony-Vaez omtrent vijftigh mannen, t'zamen in alles twee hondert en taghentigh mannen: in wiens plaetse borgers van het Reciff mosten geleidt worden.

Maer aengezien op het Reciff niet meer als zes kompagnien borgers waren, ieder sterk zeventigh of ten hoogsten taghentigh koppen, die toen om den derden nacht de waght mosten houden: zoo zou daer door die plaetse, daer de vyant meest het oogh op had, in gevaer gestelt worden: alzo aldaer gene Soldaten in garnisoen lagen.

Wat het varend-volk aenging, dat op de schepen was, met jongens daer onder te rekenen, beliep niet meer als twee hondert en vijftigh koppen: dies daer van niet kon vermist worden: of men most de schepen met al het vaertuigh ledigh laten staen.

Na het een en ander by de hooge Regeering overleide was, vond men goet, om met alle verzekering te gaen, het aengescreven sekoers uit het vaderlant af te waghden, en zich na de be-

beraemde orde van de vergadering der Negentien te schikken, om de plaetsen, die d'onzen in hadden, wel te bewaren.

Ten zelven dage ontvingen de Hooge Raden schrijven van Walbeek van *Itamarika*: hoe aldaer eenige Brasilianen verlopen waren, en een gerucht uitgestrooit was, dat d'onzen hen verlaten zouden: daer door zy alle vol vreeze waren: hoewel het opperhoofd Dortmund en andere hen dat uit het hoofd gestelt hadden.

Brasilia-
nen ver-
zocht,
om van
Itamarika
na Rio
Grande
te ver-
trekken.

Walbeek en Dortmund hadden ook den Brasilianen voorgehouden, hoe zy in getale aldaer zeer groot, en by den tegenwoordigen tijt zeer qualijk te verzorgen waren, of het niet goet ware, dat de meeste magt van hun volk, met vrouw en kinderen, na *Rio Grande* vertrok, om zich aldaer een wijle te onderhouden.

De Brasilianen, hoewel zy in dien voorflagh groot bedenken hadden, uit een beduchten van dat d'onzen hen zouden verlaten, en met de schepen deurgaen, hebben zich niettemin, om hun leven te behouden, beter onderhoudt te bekomen, en hunne genegenheit tot onzen Staet te betoonen, na lang overlegh, zulx aengenomen, en besloten daer na toe te gaen: waer toe zy vaertuigh, lijf-tocht en trains-behoefden, om zich aldaer in bescherming te kunnen stellen, verzochten: beneffenseen hondert, of ten minsten vijftigh Soldaten.

Staan het
toe.

Voorts verzochten Walbeek en Dortmund, op het spoedighste eenige lijftoght, alzo op het eiland geen meer was, tot hun onderhoudt te willen toezenden.

Hier op wierdt ten zelven dage lijftocht voor veertien dagen derwaerts gezonden, met een parthye kruit, loot en lonten: desgelijx oorloghs-tuigh en treins-behoefte.

Vertrek-
ken.

Voorts vertrokken boven de twalef hondert zielen, meest vrouwen en kinderen, welker mannen en vaders in dezen oorlogh gebleven waren, met het schip *Omlandia*, en eenige jaghten, van *Itamarika* na *Rio Grande*.

Ieder hooft wiert tot de reize niet meer als een pont bakkelijauw gegeven, zonder broot, om dat'er zoo veel niet overschoot.

Dit volk was zoo uitgehongert, en quam zoo jammerlijk derwaerts, dat het eer na geraemten en doode lijken, als na menschen geleeke.

Wanneer zy nu in de Kapitanie van *Rio Grande* quamen, tasten zy alles aan, wat zy voor de hant vonden, om hunne honger te stelpen: waer door in't kort de Kapitanie ten grooten deele van vee, en t'eenemael van farina ontbloot wiert.

By brieven van den tweeden en vijftenden van Zomermaent, verwittighde de Linge uit *Paraiba* den Hogen Raden, dat aldaer geen vyant meer vernomen wiert.

Hy schreef ook, dat in *Rio Grande* tien Tapoyers van koning Jan Duwy gekomen waren, die zich dapper misnoeght over het ombrengen van Jakob Rabbi betoonden. Waer over de Hooge Raden geraden vonden, hem het volgende tot een vereeringe te zenden.

Geschen-
ken aan
koning
Jan Du-
wy ge-
zonden.

Twee hondert gulden in gereet gelt.

Duizent ellen *Osnabrughs* lywaet.

Vierhondert kan Spaense wijn.

Twee vaten brandewijn.

Twee amen olie.

Een oxhooft azijn.

Een vat met gezouten vleesch.

Alzo de Brasilianen, die in het fort de Bruin, Vijfhoek en andere plaetsen lagen, onlustigh wierden, dewijl zy aldaer ontrent de acht maenden hun garnisoen gehouden hadden, zoo verzochten die, den twalefden van Zomermaent, om te mogen na *Paraiba* of *Rio Grande* gaen. Hier op wierd her goetdunken der Majoors gehoort, die den Hoogen Raden bekend maekten, dat, dewijl toch van de Brasilianen weinigh dienst getrokken wierd, door dien het rantsoen klein viel, men die ook wel zou kunnen vermisen. Men vond dan goet, hen den veertienden van Zomermaent te laten monstren, om af te betalen, en te bedanken, en zo na *Paraiba* en *R. Grande* met een bark te laten vertrekken: op dat elk onder zijn *Aldea* of volk, daer hy onder behoorde, zou mogen komen.

Brasilia-
nen ver-
trekken
uit de for-
ten na
Paraiba
en Rio
Grande.

Voorts wiert by de Hooge Raden besloten, in de Vijfhoek, in de plaetse der uitgetrokken Brasilianen, de kom-

pagnie negros van *Manuel de Barro* te leggen. Hier op wierden de Brasilianen gelast, den twintighsten der zelfvermaent t'scheep te gaen.

Des nachts den elfden, twalefden, dertienden en veertienden van Zomermaent, wiert by den vyandt nu en dan op het fort d' *Affogados*, alsook op de reduit Kijk in de Port, en het huis *Boavista*, met haken geschoten.

Voorslag
om op
den vy-
ant uit te
vallen.

Den vijftienden van Zomermaent sloegen de Admiraal Lichthart en beide de Majoor, Bayert en Pistor, aen de Hooge en geheime Raden voor, om eenen aanslag op de twee kompagnien van de Bahia, en ander volk, dat zich in het huis van *Manuel Kavalkanti*, en daer ontrent by de *Baretta* in *Kororanos* onthielden, te maken, op hope van aldaer eenigh voordeel te doen.

Ten dien einde wenden zy voor van noodete hebben.

Eerstelijk, de kompagnie van kapitein Killian de Snyder, sterk veertigh koppen.

Ten tweede, de kompagnie van kapitein Klaes Klaesz., sterk zeventigh koppen.

Hier by moften zich vervoegen kapitein De Niger, uit het fort Fredrik, met dertigh man: luitenant Mos, uit het fort Ernestus, met tien man, en luitenant Katnar, uit het fort Prins Willem, met twintigh man.

In alles 200. koppen.

Uit de borgerye wiert vermoet hondert vrywillige mannen te kunnen bybrengen, die onder den kolonel Walbeek te staen hadden.

Manuel de Barros zou met zijne Negros vijftigh koppen uitmaken.

T'zamen hondert en vijftigh koppen, die gevoeght by de vorige tweehondert, maekten t'zamen drie hondert en vijftigh koppen uit. Waer over de Major Pistor verzocht te mogen gebieden.

D'Admiraal Lichthart bood aen met het vaertuigh te gaen, om het volk voornoemt ter behoorlijker plaetse te mogen landen: te weten, de blanken bezuiden de *Baretta*, en de negros op het eilandt benoorden dezelve. Van waer de negros langs een klein voetpaetje, door het morasch, zouden doorbreken, tot aende pas van d' *Af-*

fogados, na het voornoemt huis, en van daer de riviere en tusschen leggende *Kamboa* passeren, en van achteren alarm maken.

Waer op de troep, aen de *Baretta* gelandt zijnde, zou hebben op te breken, en zich ook daer na toe in behoorlijke orde vervoegen, om alzo, door Godes hulpe, den vyant op te slaen.

Ondertusschen zou d'Admiraal zijn vaertuigh ter gezeider plaetse gereet houden, om, na verrichter zake, of by andere toevallen, wederom met het volk te kunnen atkomen.

Na de Hooge Raden dezen voorslagh getoetst, en daer by overleithadden, wat voordeel den onzen, by goeden uitslagh desselvs, of schade uit het mislukken, zouden mogen krijgen, zoo wiert evenwel, niet tegenstaende de kleine apparentie, om eenige eetwaren van belang daer door te mogen bekomen, besloten, dien op morgen in het werk te stellen, om de Soldaten aen te moedigen, en ten minsten eenige verversching voor de zieken te bekomen: doordien men bevond, dat de Soldaten, door het gestadigh stil leggen in beslote plaetsen, zonder op hazard en kans uit te gaen, hun moet en kouraesie verslapten, en vele, als wanhopend aen het belooft sekoers, in ziekten vervielen.

Deze aanslagh bleef evenwel achterwegen, uit oorzake de wint, tot het opkomen van de *Baretta*, toen het tijt was, niet dienen wilde, en naderhant het gety ongelegen quam,

Blijft
achter.

Ook hadden, in plaetse van hondert borgers, zich slechts vijfen twintigh vrywilligen aangeboden: niet tegenstaende hen schriftelijk belooft was, dat zy, by quersure, of ander ongeval, volgens den generalen artikelbrief, als Compagnies dienaers, vergoeding daer voor genieten zouden.

De vyandt door onze overloopers verstaen hebbende, dat het eilandt *Itamarika*, door het vertrek van onze Brasilianen, ten grooten deele van zijne bezetting ontbloot was, zoo heeft hy zich van die gelegenheit willen dienen, en, na het overrompelen van den brantwaght, zich van dat eilandt meester te maken. Want hy besloot zoo veel volks op het eilandt te krijgen, dat hy zich genoegh verzekert zou hou-

De vyant
onder-
neemt
het eiland
Itamarika
te ver-
overom

houden, dat d'onzen zoo veel machts niet konden uitmaken, dat zy hen wederom van daer zouden kunnen drijven.

Hy overviel dan den vijftienden van Zomermaent, met het opgaen van den dagh voor *Passos Markos*, met drie booten en eenige Sangaden, de Doghboot de Spreeuw, en kreegh'er drie gevangen op. De rest ontquam het met de vlucht; met achterlaten van twee dooden.

D'onzen staken den brandtwaght, voor *Tapasima*, zelfs in brandt, na zy het geschut daer van gelicht hadden. De vyant kreegh het galjoot, dat voor *Tapasima* lagh, en by d'onzen verlaten was, in handen.

Op het jaght de Gulde Rhee, dat in het Noorder gat lagh, zonden zy, tot versterking, eenigh volk.

De vyant lagh aen d'overzyde, wel ontrent twee duizent mannen sterk, en had twee metale stukken by zich, die hy van de Doghboot bekomen had, met chaloupen en Sangaden. Hier op scheeppte dadelijk de vyant op het eilant *Itamarika* te lande, en schreven noch dien zelve avond *Andre Vidal de Negreiros*, en *Joan Ferdinand Vieira*, aen den Directeur en Commandeur Dortmont, door eenen jongen, op de Dogboot de Spreeuw genomen, eenen brief van volgenden inhoudt.

Lant
daer op.

Zijn
schrijven
aen Dort-
mont.

E *Renifeste, Manhafte.*
Alzoo ongetwijfelt U E. genoegh bekend is, het besluit van d'inwoonders dezes lants, om hen eens wederom in hunne vorige vryheit te herstellen, en hen tot dien einde aengeene maght is ontbrekende, het zy dan door geweld van wapenen, of door eenige andere middelen: doch hoe het zelve gevoegblyker, en zonder bloetstorting konde geschieden, hoe het zelve hen aengename zoude zijn. Dierhalve wy U E. dezen tegenwoordigen toezenden: hoe wy besloten hebben, met alle onze maght U E. op het eilant aen te komen tasten: of ten ware U E. met ons in een verdragh wilde treden: aengezien wy verzekert zijn, geen middel van ontzet voor U E. voorhanden is: en derhalven U E. gerade willen hebben met ons in eenigh verdragh, volgens

krijghs-gebruik, te treden. Op dat, zoo na dezen iet door geweld van wapenen moght gebeuren, ons niet zult hebben te wijten. Om dan zulx voor te komen, zoo is't, dat wy aen U E. en aen Uw E. byhebbende krijghsbevelhebbers hunne achterstaende maenigelden betalen zullen, die zy aen de Compagnie te goet hebben.

Wy zullen dan hier op tot morgen U E. antwoord verwaghten.

In ons quartier
den 15. Junii, 1646.

Andre Vidal de Negreiros.
Joan Francisco Vieira.

En alzoo d'onzen, op dit eilant, tegen zoodanigen vyants maght niet bestandigh waren, zoo verfocht de Commandeur Dortmont aen de Hoge Raden by brieve van den zeventienden, (waer by hy des vyant overval verwtighde) bystant, om het eilandt te mogen beschermen.

Hier op wiert by de Hooge Raden beraetslaeght, of men van het Reciff zoodanige macht zou kunnen uitmaken, die bestant zou zijn, om den vyant, die buiten twijfel al zijn volk had overgescheept, wederom van het eilant te drijven: dat uit verscheide redenen onmogelijk geoordeelt wierdt te kunnen doen en bybrengen:

Eerstelijk konden van het Reciff en d'ontrent gelege plaetsen of garnisoenen, zonder merkelyk gevaer, niet als ontrent twee hondert Soldaten gelicht worden, gelijk reeds te vore gezeit is: welk getal tot ontzetting of wedereming van het eilant (alwaer schoon het getal verdobbelt) weinig bybrengen kon, ten aenzien van des vyants sterkte: alzoo die zich alreets op het eilant gevest had.

Ten tweeden, zoo most het krijgsvolk in kleine vaertuigen na dit eilant gevoert worden, en daer en boven het zelve van het vast landt door vaertuigen afgesneden worden, om des vyants sekoers en toevoer te beletten: het welk tot overwinning desselvs inzonderheit vereischt wiert. Daer en tegen bevonden zich toen by het Reciff niet als twee berken, daer d'onzen zich in haest van konden dienen, die in dat stuk van geen kracht noch belang zouden zijn.

Raetple-
ging der
Hoge Ra-
den tot
nien den
vyant van
het eilant
zal drij-
ven.

Ten derden, zoo waren levens-middelen tot dien tocht van noode: alzoo men daertoe ten minsten voortwalef of veertien dagen van kost diende voorzien te zijn, om niet ter eerster aenkomfte, indien de vyandt halsfter-righ zich ter weer stelde, vruchteloos te moeten uit het werk scheiden: waer toe geen middel ter werelt was, 't en zy men het weinigh broot, dat noch by het Magazijn was, daer uitgelicht, en het Reçiff en zijne forten t'eenmael van allen leeftocht ontbloot had: het welk onmogelijk niet kon noch diende te wezen.

Raetple-
ging of
nen het
fort op
den berg
zal be-
houden
of verlate

Dewijl dan onmogelijk geen bystant van het Reçiff na het eilant *Itamarika* aen Dortmont konde toegesonden worden, zoo wiert by de Hoo-ge Raden overwogen en in beraet genomen, of het fort, dat op den bergh lagh, zich voor eenigen tijt zou kunnen verdedigen.

Eerstelijk wiert in bedenken genomen, hoe de plaetse zoo gantsch van leeftocht onvoorzien was, dat dezelve zonder nieuwe voorraet gene week zou kunnen tegenhouden.

Ten tweeden: geen voorraet van water was'er by, en kon de fonteyn, indien de vyandt meester in 't velt was, den onzen datelijk benomen worden.

Ten derden: de vyant kon zich op verscheide plaetsen, tusschen het fort Oranje en den bergh, legeren, en alzoo den berg allen toevoer afsnijden: waer door dezelve, van leeftocht en water onvoorzien zijnde, binnen weinigh dagen gewisselijk in des vyandts handen zou hebben moeten vervallen: en d'onzen in dier maniere van volk en alles zouden ontbloot worden.

Ten vierden. D'aenkomfte tot den bergh was, van wege zijne groote, voor d'onzen niet bezettelijk: en vervolgens kon de bergh by den vyandt on-verhindert ingenomen worden: waer door het fort den onzen onnut, en de vyandt meester van het eilant zou blijven.

Ten vijfden. Het fort was in zich zelven onweerbaer, zoo om zijne kleinte en onregeltheit: als byzonderlijk, om dat de muur van de kerk voor een gordijn genomen was, die van zelve, door ouderdom, dreighde

te vallen. Die dan om verre geschoten zijnde, zou het fort gantsch open gelegen hebben; alzoo het gene aerde wal noch borstweering daer voor had.

Na dan alles wel en rijpelijk overwogen was, hoe de bergh van het fort Oranje, en vervolgens allen toevoer, zou kunnen afgesneden worden: waer door het gantsch garnisoen, door gebrek van water en spijs, in 's vyandts handen zou hebben moeten vallen, wiert met eenparige stemmen goet gevonden en orde gegeven, het fort op den bergh (om het volk, leeftocht, kanon en andere materialen te bergen) op het spoedighste te verlaten, en na het fort Oranje zich te begeven, eer hen de wegh derwaerts afgesneden wiert, en dat tot sluiting van de haven te maintineren en beschermen.

Wort be-
sloten te
verlaten.

Hier in wiert des te minder zwarigheid gemaekt, vermits men t'allen tyde, als men meester te velde was, door middel van het fort Oranje, het eilant lichtelijk kon veroveren, en de vyandt evenwel zich van die haven niet zou kunnen dienen.

Dit besluit der Hoo-ge Raden wiert ook des te vaerdiger in 't werk gestelt, omdat de vyant, het oogh op 't fort Oranje hebbende, reeds de konstapels en boschieters van 't zelve fort, door list en geschenken, gewonnen hadden, die hen de zwakste plaetse, om het fort te beklimmen, hadden aangewezen, en den stukken het schroot of scherp afgenomen, teneinde zy zonder weerstant daer van meester moghten worden: waer door het volk van den bergh most afgelicht worden, om tegen des vyants voornemen, dat aen den dagh gekomen was, het zelve fort Oranje te mogen conserveren en behouden.

Konsta-
pels wil-
len het
fort Oran-
je verlaten.

Twee wierden den drie en twintighsten van Zomermaent opgehangen: de andere liepen na den vyant over. Al het welke de Directeur Dortmont den Hoo-ge Raden by brieve van den vier en twintighsten der zelve maent ver-wittighde.

Twee
daer over
opgehan-
gen.

Hier op verlieten d'onzen den een en twintighsten van Zomermaent het fort op den bergh, en trokken na het fort Oranje, om het zelve te verdedigen: waer op de vyant, die geheel sterk op het eilant was, datelijk op den berg quam, alzoo hy dicht daer by lag.

De

De Hooge Raden vonden goet, het jaght Heemstee na het Noorder-gat van *Itamarika* te zenden, om aldaer, beneven het jaght de Rhee, goede waght te houden, ten einde niemant aldaer uit noch in zou loopen, om alzo altijt mede van die zijde op het eilant te kunnen komen, en den vyant de gelegenheit te benemen, om de vaert op *Paraiba* onvry te maken.

Men zond ook leeftocht, tot onderhout der krijghsbezetting, na *Itamarika*.

Grote
hongers-
noot op
't Reciff.

Midlerwyle onze zaken haer aldus eenigen tijt, met verscheide voorvallen, hadden toegedragen, hoewel meest tot nadeel van d'onzen, en gene schepen uit het vaderlant quamen, zoo begon de leeftocht op het Reciff van tijt tot tijt meer en meer zeer te minderen, het welk na eenigen tijt zoo geweldig toenam, dat men alles, wat men by byzondere inwoonders, en in de gemeene pakhuizen vond, gemeen moite maken, en aen niemant meer als een pont broodt ter week wiert uitgedeelt. Eindelijk wierdt na eenigen tijdt de hongersnoot zoo groot, dat veel volks te sterven quam.

Eerst zwollen de beenen by gebrek van verversching: waer op zekerlijk de bleke doot volghde. Katten en honden, die daer zeer veel zijn, wicden als wiltbraet gegeten. De Zwarthen haelden de beenen van half-verrotte peerden uit den gront, en lekten de vezelen van het gebeente.

Niet minder was de dorst, die noch door de gewonelijke hitte des lants, en door de herde en zoute kost aengestoken wierdt: want men had'er geen versch water: en al het water, daer ontrent gegraven, was brak.

D'oogen der slaven, die wel het minste kregen, en zelfs niet hadden, waren door bitteren en scherpen honger ingevallen, en stonden zoo wilt, dat het d'onvertzaeghste herten deed verschrikken.

Het quam, in 't kort te gezeit, zoo verre, dat de Hoge Raden (niet tegenstaende zy alle uitterste zuinigheit gebruikten, om in genen deele in hunnen plicht nalatigh te zijn) de borgerye het een pont broot, dat zy gehad hadden, hebben moeten opzeggen, om den Soldaten, die zeer tot

overloopen by den vyant aengezoght wierden, noch twee mael een pont broot ter week te mogen geven: waer mede alsdan te gelijk alle vivres en levensmiddelen ten einde waren: zoo dat tentijde, toen de borgerye het laefste broot in den mont had, de schepel *farinha* van taghentigh tot hondert gulden gerezen was, en paerden, honden, katten en ratten meest opgegeten waren, de twee eerste schepen van het gezonden sekoers op den twee en twintighsten van Zomermaent op het Reciff quamen te landen.

Wanneer wy dan in d'uitterste benaetheit waren, en gene uitkomst zagen, zoo wiert by de Hooge Raden voorgeslagen, en ook vast gestelt, door den vyandt traghten heen te slaen, om in het landt te komen: want de meesten wilden liever eens sterven, als van langer hant door den honger te vergaen, en alle dagen te sterven.

De Soldaten zouden den voortoght hebben: vrouwen, zieken, en alle uitgehongerde buiken, die genen tegenstant konden bieden, in het midden blijven, en de Hooge Raden den achtertocht geleiden.

De Joden stonden zeer verlegen; dewijl zy wel wisten, dat de Portugezen hen geen lijfsgena wilden geven: en besloten diehvolgens, met de degen in de vuist, te sterven, liever, als te branden: gelijk dat lot den Portugezen te beurt valt.

Doch God verzagh alle deze zwarigheid, als alle onze hope uit was, met een vrolijker uitkomst. Want men had niet meer als twee dagen tijts, tot dien uitval bestemt, als op den twee en twintighsten van Zomermaent, welken dagh ik noit vergeten zal, twee schepen, de Valk en *Elizaber*, door de zee quamen bruizen, dat het schuimde. Aen het afwaaien van de Prinsen vlagh kenden wy aenstonts dat het vrienden, en gene vyants schepen waren. Zoo dra zy de zeilen hadden ingehaelt, en het anker laten vallen, deed elk drie scheuten, tot een teken dat zy versch uit het vaderlant quamen. Zy waren voor de kamer van Amsterdam bevraght, en uit Texel den zes en twintighsten van Grasmaent gezeilt, en braghten tyding, dat wy alle uren sekoerste verwaghten hadden.

De

't Reciff
ontzet.

De blijdschap die daer was, kan niet verhaelt worden. Het liep al na de haven, wat van den honger noch gaen kon. Elk schreeuwde luits keels van blijdschap, dat'er de lucht van weergalmde: naedien wy toen vooreerst van dien schrikkelijken honger verlost waren.

De kapitein van d'Elizabet heeft zelf my verhaelt, hoe hy oneerweeghs verscheiden mael tegen zijn volk gezeydt had. *Daer moet noot op het Reciff zijn. God geef ons dagh aen dagh sulken schoon weer en wint, om daer haest te komen.* Geleijk ook gebeurde.

De schippers kregen elk een goude goude penning, tot eene gedachtenis, met dit opschrift:

*Door de Valken Elizabet
Is het Reciff ontsat.*

Bas trekt
na Itama-
rika.

Den drie en twintighsten van Zomermaent vertrok de Hooge Raet Pieter Bas na het eiland *Itamarika*, om op deszelfs bescherming orde te stellen, ten einde des vyants vordere progressen zouden mogen gestuit worden.

By brieve van den acht en twintighsten berichte Bas den Hoogen Raden uit het fort Oranje, hoede vyandt zich noch stil op den berg hield, en hy *Bas* volk uitzond, om vaste kuntschap van des vyants gelegenheit te vernemen.

Den zevenden van Hooimant quam Pieter Bas van het eilandt *Itamarika*, met de kompagnien van kapitein Blauwenhaen en Koenraet Helt op 't Recif, latende aldaer de kompagnien van kapitein Reinier Sikkema en kapitein Dignus Bysterman blijven.

Itamarika
van den
vyant
verlaten.

De vyant, volgens zijn bericht, had het geheele eilandt verlaten, en alle de quartieren op den bergh afgebrant: het fort op den bergh onder de voet geworpen, en het geschut wegh gevoert: waer onder twee metale stukken waren, en de rest van yzer.

Waarom.

Want al zoo van dagh tot dagh meer schepen uit het vaderlandt aenlandeden, heeft de vyant besloten het eilandt *Itamarika* wederom te verlaten, uit vreze van dat d'onzen hem door hun klein vaertuigh zouden mogen bezetten.

Ook zaghe de vyant wel, dat hy met het eilandt voornoemt, zonder het fort Oranje te hebben, weinigh konde uirichten, om dat het Zuider-gat met

het fort Oranje, en het Noorder met onze jaghten besloten gehouden wiert: zoo dat hy van daer niet ter zee kon geraken, om de vaert vande berken te beletten.

Den negen en twintighsten van Zomermaent, verwittighden d'onzen den Hogen Raden van 't huis van *Jan Le-
stan*, uit *Rio Grande*: hoe aldaer twee

Tijding
uit Rio
Grande
van Jan
Dawy.

zoonen van koning *Jan Duwy*, met twee of drie en twintigh andere Tapoyers, aengekomen waren, die verklaerden van hunnen vader gezonden te zijn, met meeninge van by onzen staet getrouwelijk te blijven, en alles by te brengen, wat hen doenlijk was. Maer zy wilden niet in het kasteel Keulen gaen, voor zy *Roelof Baro* gesproken hadden, die ook door d'onzen ten dien einde ontboden wiert.

Ondertusschen hadden by wijle verscheide byzondere burgers en inwoners t'zamen eenige scheepjes uitgerust, om op den vyant te kapen: daer zommige eenigh voordeel uit trokken: maer de meeste leerden met schade, dat de schepen en der zelve onderhoudt gelt koste. Dewijl dan aend'eene zyde veel t'onderhouden, en aende andere zyde weingh te nemen viel, zoo was het haest met dit kapen een uitschei.

Kapery
op den
vyant.

Wanneer de Kompagnies schepen op zekeren tijt een fluit, met wijnen geladen, genomen hadden, en de maets, onder die voor het Recif t'ontladen, zich zoo vol en dronken gezopen hadden, dat zy niet alleenlijk hun werk niet konden doen; maer ook in het ophyzen der pypen een lieten vallen, waer door een man quam doorte blijven, en verscheide andere gequetst wierden, zoo ging ik derwaerts na het schip om orde te stellen, en het drinken onder het werken te beletten; en alle voordere onheilen voor te komen. Maer naulix was ik binnen in het schip getreden, of alle de zilvere galon van mijne klederen wiert zwart, en ik kort daer aen geheel blindt, tot mijne groote droefheit; doch de blindheit ging allenxkens na eenige dagen geheel weder over.

Deschrij-
ver wort
wonder-
lijk blind.

Dit schijnt de damp van den sterken wijn, die zoo lang in een dichte plaetse besloten had gelegen, veroorzaekt te hebben.

Den

Den tienden ontstont een groot kra-
keel tusschen de krijghs- en burgerlijke
bevelhebbers, wie van beide het op-
pergebiet of hooftwaght op het Regif
zou behouden: (naerdien de burgerlij-
ke krijgsraet van gevoelen was, dat die
dat behoorde te behouden) dewijl de-
zelfde, geduurende den oorlog, altijd de
hooftwaght op het Regiff gehad had.

Vloot uit
Hollant
tot ont-
zet van
Brasil
gezondē,

Hare Ho: Mo: d'Algemeine Sta-
ten, op het schrijven van brief op brief
der Hooge Raden aen hen en aen de
Heeren bewinthebbers, nopende den
droevigen toefant, hongers-noot en
uitterste gevaer, daer in Neerlants Bra-
sil was, hadden den bewinthebbers
geraden, eene vloote van 5. of 6000.
mannen toe te rusten, om den verval-
len staet van Neerlants Brasil te her-
stellen, en de rebellen te verslaen. En
om het volk des telichter te doen vin-
den, zoo deden de Staten aen de
Kompanjie vijftentwintig kompanjien
van hun krijghsvolk over. Daer en
boven wierden uit ieder regiment en
in alle de steden zoo veel volks aenge-
nomen, dat het krijghsvolk in alles ten
getale van vier duizent man beliep,
zonder het zeevarend volk en vry-
willige daer onder te rekenen.

De gantsche vloot, bestaende uit
een groot getal van schepen, die de
Kompagnie verschaftē, was in Slacht-
maent, des jaers zestien hondert vijfen
veertigh, vaerdigh om te vertrekken.
Maer door het ontsaen van eene on-
gewoonelijke koude en vorst, die alle
de havens deed toevriezen, lagen de
schepen op de Hont voor Vlissingen,
de vergaderplaetse, den tijt van drie
maenden, tot aen het begin van Sprok-
kelmaent des jaers zestien hondert zes
en veertigh.

Bankert, Admirael van Zeelandt,
had het oppergezag als Admirael over
deze vloot.

Met deze vloot gingen ook de nieu-
we Heeren van den Hoogen Raedt,
om de genen te vervangen en af te
halen, die Nederlants Brasil zes jaren
bestiert hadden.

Deze nieuwe Heeren waren vijf
in getale, als de President Wolter
Schoonenburgh, Michiel van Goch,
Pensionaris der stad Vlissingen, Simon
van Beaumont, Advokaet Fiskael der
stad Dordrecht. Hen waren byge-

voeght, om de zaken der Kompagnie
ga te slaen, Hendrik Haekx en Trou-
wens, twee voornamen kooplieden van
Amsterdam: en tot Sekretaris, Here-
mijt, advokaet der stad Dordrecht.

Over het krijghsvolk zou, als over-
ste, Sigismond Schop, die voorhene,
ten tijde van Graef Maurits, het ampt
van veldoverste in Brasil bekleet had,
te gebieden hebben.

Hy was een ervaren krijghsman, en
hield strenge orde, die onder het
krijghsvolk dikwils vercischt wort.

Noit vertrok een vloot uit Hollant
na Brasil, die meer rampen tegenspoet
op zee als deze, leed, den tijt van zes
maenden, zoo lange zy op wegh was:

Twee dagen na het uitloopen, quam
zy op de reede van Duins, tegen over
Nieupoort, ten anker, daer twee sche-
pen door den storm en herden wint op
het zant aen stukken stieten.

Drie dagen bleef de vloot aldaer leg-
gen.

Na het weer een weinigh bedaert,
en de wint goet was, ging de vloot met
van Goch weer tzeil: maer most, na
twee dagen, in een van de havens van
het eilant Wicht zetten, St. Helena
genaemt, tusschen het eilant en het
vastlant, daer zy reeds te voore voor-
by gezeilt was.

Drie dagen te voore was aldaer een
rijk geladen Hollantsch schip, dat op
twee millioenen geschat wiert, en van
Brasil quam, op een klip vergaen:
waer van men de stukken van het wrak
noch drijven zagh. Van drie hondert
perzoonen quamen niet meer als der-
tigh behouden daer af.

Geheele zeven weken bleef de vloot
aldaer, door storm en tegenwint, leg-
gen.

By geval quam aldaer een ander
Hollantsch schip van het Regiff ge-
zeilt, by de vloot ten anker, dat ty-
ding braght, hoe de Hollanders op het
Regiff in d'uitterste noot waren, en de
vloteling misschien die plaetse al ver-
looren zou vinden: dewijl'er op zijn
vertrek, twee maenden verleden, geen
lijstoght meer was.

Hierop ging de vloot, niet regen-
staende het in de wint was, weer tzeil;
en wierdt, door een geweldige storm,
langs de klippige kust van Poortlant
gedreven: daer zy in groot gevaer

was van schipbreuk te lijden: want een Schors schip, met twee hondert zielen, stiet tegen de klippen, in hun gezicht, te berispen, die alle verdronken.

De vloot, onder van Goch, liep aldaer achter een klip, ten anker, en quam eindelijk, na het weer bedaert was, uit het groot kanael, tusschen Frankrijk en Engelandt, in de Spaensche Zee: alwaer tusschen van Goch en Beaumont, die alleen van de Heeren by de vloote gebleven waren, over het voer en van de vlagge en stellen van orde in het zeilen, een groot krakeel en geschil ontstont: naerdien de Zeeuwen, wanneer men krijghsraet hield, van Goch den voorgang toestonden: en voorgaven, dat Beaumont alleenlijk onder admiraal was. De Hollanders daeren tegen verdedigden de parthye van Beaumont, en wilden hem tot admiraal gestelt hebben.

Wanneer men zich dan onderling niet kon verdragen, en Beaumont zag, dat van Goch geduurig den voorgang hield, en de Hollantsche schepen met d'andere hem volghden, en den zelven koers hielden, zoo zeinde hy alle de Hollantsche schepen, by hem te komen, en nam met heneen andere koers, en zeide, met een scheut te schieten, van Goch adieu, en scheide van hem af.

Na veel zukkelen eindelijk, en het uitslaen van vele ziekten, inzonderheit van scheurbuik, quam eindelijk van Goch, met zijn schip, een half uur van 't Regiff den veertienden ten anker, en was d'eerste van de nieuwe Heeren, die aldaer aenlande.

Den eenen dertighsten van Hooimaent, des jaers 1646. quam op de rede het schip de blauwen Haen: waer op de Heer Trouwens van Amsterdam was: als ook het oorloghschip Vlissingen, van Zeelant, en met het zelve de oversten Sigismond Schop, voor de tweede mael in Brasil.

Schop
doet ver-
hael van
sijn
uittocht.

Den zefsten van Ooghtmaent verscheen de kolonel Schop ter vergadering by Hamel, Bullestrate, Basen Trouwens, met verhael, hoe hy des vorigen daeghs, volgens genomen besluit, met een troep van ontrent vier hondert en vijftigh koppen, zich onder het fortje by Olinda gelegen, neergeslagen had, om eenige gevangens te bekomen, als ook te zien wat gelaet

de vyant zou toonen, en hoe hy zich zou aenstellen. Hier op was de vyant uitgekomen, en had met d'onzen schermutseling gehouden: doch weck wederom terugh. Voorts troogh de vyant met eenen troep door de *Bracco de St. Jago*, met voornemen van d'onzen van achteren te bezetten, en de wegh af te snijden. Maer d'onzen dwongen hem den hertret te nemen. Een van de onzen wiert in dezen overval slechts gequetst: en Schop zelf kreegh een schampscheut aen het been. Aen des vyants zyde bleven eenige verlagen, en verscheide wierden gequetst.

Den 8. van Ooghtmaent quam het schip, het wapen van Dordrecht, met den Hoogen Raet Simon van Beaumont, advokaer fiskael van Dort, aen het Regiff te landen, en had eenige ziekesoldaten op. Hy wiert des anderen daeghs van boort gehaelt, en op het Regiff na behooren verwelkomt.

Den twalften, met den duisteren avont, quam de president, Wolter Schoonenburgh en Hendrik Haekx, met een Kompagnies beik, van de Noord op het Regiff: alwaer zy, door al het krijghsvolk en de burgerye in de wapenen, verwelkomt wierden. Zy hadden het schip Middelburgh, daer zy mee overgekomen waren, voor het Noordergat van *Itamarika* laten leggen; dewijl zy daer mee niet konden opkomen.

Het was den eenen dertighsten van Hooimaent in het gezicht van de stad Olinda gezien: desgelix het schip de Dolfijn, dat by de kamer van Zeelant met levensmiddelen bevracht was, en zijnelading te Rochelle ingenomen had.

Beide deze schepen waren weer beneden van de stad Olinda afgedreven: en quam de Dolfijn den dertienden van Ooghtmaent aen het Regiff te landen.

Op den dertienden van Ooghtmaent quam zeker Neger van des vyants zyde, by d'onzen op het Regiff overloopen: die berichte, hoe de vyant voor had, aen de pas van de *Barette* een vastigheit te leggen, om d'onzen van allen ingang ten platten lande te weeren, en hen alzo hunne krachten onnuttelijk op het Regiff te doen consumeren.

Hier

Hier op wierdt by den President Schoonenburgh en de Hooge Raden, ten overstaen van den kolonel Schop en Luitenant Admirael Lichthart, besloten, des vyants aenslaghen voorneemen voor te komen, en zelfs die plaetse te versterken, ten einde d'onzen middel zouden mogen hebben, om met maght te lande in te trekken, en, by de aankomste van vordere hulpmiddelen, weer meester van neerlants Brasil te worden: want alle andere passagien waren zoodanigh bezet en beschanst, dat die, zonder groot verlies van volk, by d'onzen van den vyandt niet te bemagtigen waren.

Uitrocht
van
Schop na
de Ba-
rette.

Voorts trok de kolonel Schop, in der nacht, met alle macht, die hy by een kon brengen, derwaerts; latende met het wassend water de boots met de bouwstoffen tot de fortificatien volgen.

D'onzen bezetten aenstonts het huis van de *Barette* en maakten het sterk. De weinige vyants soldaten, die aldaer de wacht hadden, verlieden aenstonts.

Voorts verzocht Schop het goetdunken en oordeel der Hooge Raden, of hy aldaer den aenstaenden nacht, met al het volk, noch zou blijven.

Hier op wierdt, met kennis van den president Schoonenburgh, de Hoogen Raet Bullestraten afgezonden, om het werk te bezichtigen, en dien aengaende met zijn Ed. te beraetslagen.

Bullestrate quam den veertienden des nachts weer van de *Barette* op het Regiff, en verhaelde: hoe hy reeds het werk aldaer in redelijke verdediging gevonden had: en het in 't kort tegen allen aenval des vyants zou verzekert zijn: als wanneer Schop de noodige bezetting aldaer zou laten, en de troepen wederom brengen.

Den dertienden van Ooghstmaent verscheen Roelof Baro, die voor hene aen Jan Duwy, koning der Tapoyers, gezonden was, ter Vergadering van de Hooge Raden, en braght eenen brief van den zelve Jan Duwy, van den eersten van Hooimaent: waer by hy den onzen voor de gezondene geschenken bedankte, en verzocht eenigh yzerwerk, en andere dingen, al-

zoo hy met zeker volk, de *Pojukas* genoemd, in oorlogh was. Na die volken overwonnen te hebben, beloofde hy den onzen, met alle zijne macht, tegen de Portugesen te zullen te hulpe komen.

Na dan de president Walter Schoonenburgh en de gezamentlijke Raden, uitmakende de nieuwe regeering, behouden op het Regiff gekomen en aangelant waren, voorzien met commissie van hare Ho: Mo: de Heeren Staten generael, en zijn Hoogh: de Heere Prince van Oranje en Vergadering der XIX., om d'opper-regeering van Neerlants Brasil te bedienen, en waer te nemen, zoo beraetslaegden d'oude hooge Raden, Hendrik Hamel, Bullestraten en Pieter Bas met hare Ed. om hen, naer gewoonte en op behoorlijke wijze, in hunne bediening t'installeren, en de regeering op te dragen.

Oude
Raden
gaen af
ende
nieuwe
komen
aen.

Dies besloot men de Collegien, en voornaemste perzoonen, die in ampten waren of geweest waren, ter Vergadering t'ontbieden, om hen zulx bekend te maken.

Vervolgens verscheenen aldaer eerst de Collegien van den Raet van Justitie en Finantie, daer na Schout, Scheepenen, Commissarissen en Weesmeesters van Mauristad: daarna de predikanten en kerkenraet, de landt en zee krijghsoversten: d'ouderlingen en voornaemste van de Joodsche natie, en voor het laest de Commissarissen en boekhouders van de Compagnie.

Toen wierth hen allen door den Assessor Walbeek aengezeit, hoe de hooge Raden, Hendrik Hamel, Bullestraten en Pieter Bas, van toen af zich van de regeering ontsloegen, hen bedankende wegen den dienst, die een ieder, nagelegentheit van zijn ampt, aen dezen staet en de Compagnie gedaen hadde: en inzonderheit dat zy hen in de jongste oproerige en gevaerlijke tijden met raet en daet bygestaen, en alle behoorlijke eerbiedigheit, trouwe en onderdanighelt bewezen hadden: hen voorts ordonnerende een belastende uit den naem van hare Ho: Mo:, zijne Hoogheit de Heere Prinse van Oranje en de Vergadering der XIX. den Heer Walter Schoonenburgh ende de nieuwe hooge Raden, voor

de hooge Regeering van dien Staet te willen erkennen, trouwe en gehoorzaamheit te bewijzen.

Na dan den President en nieuwen Raden geluk gewenscht was, zoo wiert zulx by d'ontbodene Collegien voornoemt van gelijken gedaen: en d'oude hooge Raden van wegen hunne Regeering bedankt.

Hier op scheiden d'oude hooge Raden, na aanbieding van hunnen dienst aen de nieuwe Raden, in het geen, daer over zy hun bericht zouden mogen van nooden achten, uit de Vergadering, en heeft de nieuwe Regeering alzo haer aenvang genomen.

Trou-
wens
steric.

Des avonts den negentienden van Oogstmaent overleed de heer Trouwens.

Den twintighsten wierden d'oude hooge Raden door den president Schoonenburgh in den Raet ontboden, en met hen over verscheide gewichtige zaken geraetpleeght.

D'oude
Raden
verzocht
om met
de nieu-
we Raden
raet te
plegen.

Voorts verzocht de president en nieuwe hooge Raden aen d'oude hooge Raden, dat zy, alle dagen ten acht uren, de Vergadering voor eenigen tijt noch wilden bywezen, met hen op alle voorvallende zaken, ten dienst van de Compagnie, te raetsplegen: gelijk ook om hen te dienen van adviseren de en raetgevende stemmen: gelijk zy ook naderhant met elkandre, over verscheide gewichtige zaken, gedurende hun vervlijf, geraetpleeght hebben.

Algeme-
ne mon-
stering.

Den derden van Herfstmaent wiert een algemeene monstering gehouden over het volk, ontrent het Regiff in bezetting leggende: als ook over de treyns-perzoonen. Hier toe wierden gemaghticht in het fort Ernestus en Waerdenburghen *Boavista*, Haekx met de kommissaris Zweerts.

Op Antoni Faerz en Maurits-stad, *Beaumont* en *Moucheron*.

Op het Regiff, met het treyns-volk, van Goch, Hamelen Alrichs.

Aen de *Barette* en omleggende volk, Raersvelt en Kraeyvanger.

In het fort Willem en Fredrik Hendrik, Volbergen en de kommissaris Stricht.

In het fort de Bruin, lant en waterkasteel, Bullestrate en de With.

Den vierden van Herfstmaent raet-

pleeghten de oude en nieuwe Hooge Raden t'zamen, over het geven van een algemeen pardon en schrijven na den vyant, zoo in de *Bahia* als anders. Waer op den zelfen een tamboer na den vyant gezonden wiert, met een algemeen pardon en schrijven aen die van de *Bahia*, dat zy vertrekken zouden.

Den 10 Septmeb. wiert een algeme- Burgery van het Regiff en Maurits-stad d'ge-monstert. ne monstering van de geheele burgery van 't Regiff en Mauritsstad gehouden, en zeven hondert mannen in de wapenen sterk bevonden. Voorts wiert dezelve voor haren trouwen dienst, aen den staet, gedurende de beroerte bewezen, bedankt, en verzocht daer in voort te gaen.

Desgelijx wierden d'afgegane hooge Raden, door de borgerye, voor hunne regeering bedankt.

Den dertienden deden de Hooge Raden lezen het antwoord van de kolonellen uit 't vyants leger, den elfden door een afgezondenen gekomen, op het schrijven van het Regiff van den zelfen, aen hen gezonden, met het aangeboden pardon. Welk antwoord vol vergierde leugenen en vuilgheit stak. Als ook, hoe zy niet vertrekken konden, naerdien zy door d'ingezetenen opgehouden wierden. Desgelijx gaven zy voor, dat hun vertrek belet was: dewijl hunne schepen in *Tamandwe* opgehouden waren. Zy melden mede, dat zy op d'orde van hunnen koning wachten: alzo eene orde gehad hadden, en nu eene nader verwachten wilden. Onder andere roemden zy ook zeer op hunne groote macht.

Den twalefden en dertienden wierden brieven by de Portugesen uitgestroit, die aen den schout Daems en aende kooplieden Matthias Bek, Balthasar de Fonseca, Duarte Sarayva, Gaspar Francisco da Costa, hielden, en door Joan Fernando Vieira ingestelt waren. Brieven by de Portugesen uitgestroit.

Zeet breet wiert daer in de macht der Portugesen uitgemeten, en die van d'onzen daer en tegen verkleint.

Daer beneffens dreighden zy, by aldien zy het lant moften verlaten, alles te willen verbranden, verderven en verwoesten, gelijk zy alre in de kapitatie van Parayba begonnen en gedaen hadden. Deze

Deze briefluide aldus.

DE tijd en de reden moet U E. ver-
toont hebben de verzekering van
dezen oorlogh, en wat oorzaak wy heb-
ben om die te moveren, gelijk ook de ge-
suceerde occasien uitwijzen, dat zulx
een straffe is, die God gelieft heeft te
doen over zoo vele boosheden, die in de-
ze landen tegen d'inwoonders begaen
zijn, als ik vertrouwe U E. wel we-
ten, dat dit waar is, en wat profijt en
schade hier uit zoude komen, het welk
ten deele geschiet is, en dat met de lae-
ste en groote resolutie der inwoonderen,
daer sy haer nu vry sien van de onder-
drukkinge van de macht der tyrannige
menschen: en ik, als gouverneur van
dezen oorlogh (hoewel daer te gering
toe) hebbe, met allen in't generael, de-
zelfde resolutie genomen: alzo U E.
niet onbekent behoort te zijn de groote
macht, die wy tegenwoordigh hebben,
ten aensien van de kleine, die U E. heb-
ben en die daer komen kan; en met het
verlaten van de kapitanien van Pa-
rayba en Goyana, is veel meer macht
by den anderen gekomen, waer door zoo
veel te klaerder blijkt het goede voorne-
men van d'inwoonders, dewelke liever
haer leven en goederen willen verlie-
zen, dan zoodanige overlasten te ver-
dragen, als zy geleden hebben: het wel-
ke d'oorzaak van haren opstant is ge-
weest, en niet het gene U E. zeggen: te
weten, dat zy haer om schulden zou-
den hebben geabsenteert: want tegen-
woordigh ziet men wel het tegendeel;
alzo zy meer verlaten als zy schuldig
zijn. En by aldien dezelve inwoonders
haer met de wapenen niet zullen kun-
nen verdedigen, zullen zy in gelijke
maniere alle andere kapitanien ver-
woesten. Derhalven, als een vriendt,
geconfidereert hebbende de voordelen,
die dezen oorlogh kan geven, dunkt my
goet, dat U E. kiezen't geene haer ge-
rieffelijk is, overmits den uitgeroepen en
vryen oorlogh zeer resoluut is, en te
meer, daer zoo veel reden zijn, met
zoo veel duizent menschen. Want U E.
behoort wel te weten, dat die meer als
veertien duizent zijn, buiten de Negers
en Tapoyers dewelke van Rio Grande
af tot Rio St. Fransisko toe, op vele
plaetsen bevonden worden. Kameron

heeft 600. muskettiers, Henrique Dias
500. Negers, 200. Minos en 700. Ta-
poyers, en, zoo wy die van de Certan
wilden zoeken laten, kunnen die tot on-
zen wille bekomen, en boven al hebben
wy God aen onze zijde. Wy weten ook,
dat, eer de Heer Sigismundus Schop-
quam, U E. geen 600. soldaten hadde,
en by ontrent elf of twalef hondert man
gebracht heeft: waer van, behalve die
doot zijn, de meeste part siek leggen, en
jongens zijn: alzo dat d'oude solda-
ten daer qualijk aen zijn. Zoo dat ik
wel weet wat U E. macht is, wanneer
ik met gescherpte stokken hebbe ver-
stroit, verfligen en gevangen genomen
2600. mannen, alle oude soldaten, en
500. Brasilianen, behalve die, gequest
zijnde, op't Rejff gestorven zijn.

Dit zijn werken van den Hemelge-
weest: want alzo groote schade is ge-
schiet zonder kruit of loot, dat tegen-
woordigh zeer zoude verschillen, al-
zo wy by ons hebben groote macht,
zoo van quantiteit van ammunitie
van oorlogh, als van volk, wapenen en
artillerie, dat ik U E., als een vriend,
bevestige, over de protesten, my door
U E. ontrent twee maenden geleden ge-
daen. Indien ik het om de wille van de
kolonellen uit de Bahia niet gelaten,
en haer goet dinken, ten aensien van
sijne Majesteit, gevolght hadde, ick
zoude reeds het Rejff, of eenige van
uwe forten veroverd, of ten minsten
groote schade gedaen hebben: maer
zoo wanneer alles by accoord niet en
wert bygeleght, ben ik geresolveert,
als desperaet zijnde, zulken oorlog te
maken, dat'er geen zuikermolen, of sen
noch negers zullen overblijven, die
men niet en zal verdestrueren, eer dat
wy ons wederom, door dwang, onder
uwe gehoorzaamheit zouden moeten
begeven.

Van alle't zelve geloove ik, dat U E.
genoegzaam zijn gewaerschouwt, ten
aensien van't welke U E. met alle de
andere heeren kooplieden zoodanigen
accoord gelieven te maken: waer mede
U E. hare goederen niet en komen te
verliezen: indachtigh zijnde, dat'er
tegenwoordigh vele Ingenhos zijn, die
in tien jaren niet zullen kunnen malen.
De Vargea is in gelijken stant als Pa-
rayba en Goyana gelaten, en de beesten
zijn op alle plaetsen geconsumeert, dat

het meeste, is dat de Ingenbos behoeven.

De Heer Sigismundus, die met de macht, die hy gebraght heeft, presu-meert het veldt te winnen, gelijk als hy, in den voorgaenden oorlogh, twee vingen-breec gedaen heeft, zal nu het contrarie bevinden: alzo daer geen wonder is, die zulx zal begeeren: en by aldien daer iemant ware, soude ik hem datelyk doen ophangen. Zoo dat elk voet lants hem veel bloet kusten zal. Aengaende het zeggen, dat wy vassalen van de Kompagnie waren: waer heeft men in de werelt overweldighden onderdanen van andere natien gezien, die zoo werden gecapitveert, gelijk als wy getraecteert geweest zijn, ja erger als slaven, als U Ed. zeer wel weten; zoo hebben wy ons uit de slavernye willen bevrijden, en zijn wy geen onderdanigheit schuldigh. En zoo wy niet gewacht hadden, dat U E. het lant op goede conditien zouden verlaten, wy zouden den koning van Kastilien of Vrankrijk alom bescherminge verzogt hebben: en onze resolutie is zoodanig, dat, by aldien die ons hadden ontbroken, wy zouden de Turken en Mooren daer toe verzoeken, en zoo U E. en andere Heeren het contrarie verstaen, bewaert dezen brief.

Alsoo den tyt de waerheit daer van sal leeren, gelooft ook niemant als die personen, die van dese plaetsen gezonden worden; alsoo wy sullen doen, gelijk wy op andere plaetsen gedaen hebben.

Ik hebbe aen U E. goede vrienden geseght, wat in der waerheit passeert, en U E. sullen 't selve in den oorlogh bevinden. Nugelieve U E. te sien wat ghy my belasten wilt tot U E. dienst, dat ik met eengoeden wille sal doen. En hoewel de Heeren aen my niet en schrijven, sooben ik nochtans den genen, die desen oorlogh bestiert, en hebbe alles onder mijn gebiedt, alsoo de kolonellen, die uit de Bahia gekomen zijn, niet meer commanderen als 't volk, dat sy gebraght hebben. A Rey al de bon Jesus den 11. September, 1646.

Op den tienden dezes hebben de kolonellen een kapitein gezonden, met antwoord op de brieven, die de Heeren van het Reg. ss hadden geschreven. Eenige particuliere aldaer hebben de zelve ka-

pitein eenige vragengedaen, wegens dezen oorlogh: waer op den zelven kapitein antwoordende, sy hem wederom eenige woorden zeide, die meer scheenen van dronkaerts als van soldaten te komen: maer zulke woorden wilde ik wel hooren: want sy spreken maer met de tonge. Laetse hier buiten komen en van den degen spreken, ik zal se het respect doen observeren, dat den personen van de ministers, die den oorlogh bestieren, toebehoort. Ik laet U E. dit schriftelyk weten, en soo wanneer het tydt wort, zal ik het u met den degen toonen, gelijk alle dagen, als wanneer d'uwten uitkomen, gedaen werdt. Bedrieght doch u zelven niet: want Brasilen zal uw niet zijn. God wil onze wapenen favoriseren, en, zoo wy ons leven verliezen, sal het zijn in defensie van ons H. geloove en vrydom: en alle de heeren kooplieden en andere personen sullen verliezen haer leuen, goederen en schulden: alsoo sy niet hebben gewilt, noch toegelaten aente nemen by tijds de versekeringe, die haer tot groot voordeel soude geweest zijn. A Rey al den 12. Septemb. 1646.

En was ondertekent

Joan Fernandes Vieira.

Den veertienden van Herfstmaent lande, na eenereize van veertien weken, aen het Reg. ss het oorlogh schip ter Veer, voor de kamer van Zeelant, en met het zelve de kolonel Hinderfon.

Den vier en twintigsten wierden by den vyant eenige pardon-brieven met hooghdravende woorden uitgestroet: aanbiedende daer by, tot verdragh over hunne schulden te komen: en vele andere onfatsoenlijkheden, en wel inzonderheit, dat d'onzen het lant verlaten zouden.

Den zeven en twintighsten quam den kolonel Schop van Itamarika wederom, die met eenigh volk in Goyana was geweest: doch had niemant van den vyant gevonden: maer alle de zuikermolens waren aldaer verbrant: doch derietvelden en rossen of farinhavelden weinigh beschadight. Dan naderhant bevondmen, dat de schade evenwel in Goyana zoo groot niet was: alzo de zuikermolens maer ten deele aengesteken en afgebrant waren.

Den

Kolonel
Schop
komt van
Itamarika

d'Oude
Raden
rietole-
gen met
van Goch

Den zeven en twintighften van Wijnmaent deden d'oude Hooge Raden den Heer van Goch onderrichting van verscheide zaken, den staet van brasil rakende; en welinzonderheit over het planten van den wortel Mandihoka: om daer van farinha te maken, en andere aerdtvruchten: als mede op het slachten van het vee: daer in men zoo sparigh moit gaen als doenlijk kon zijn: alzo anders, het vee geslagt zijnde, Brasil niet kon bestaen: naerdien d'ossen tot de zuikermolens moften gebruikt worden, zo tot het houtvoeren, riet aanbrenge-
gen, en de molens om te doen gaen, als veel meer ander werk.

Over het planten van farinha wiert het eilandt *Itamarika*, *Rio Grande* en *Parayba* aangewezen: alwaer zoo veel zou kunnen worden geplant, als men hier en daer van doen zou hebben. Doch dat het met den eerste diende gedaen te worden: alzo het saizoen stont te verloopen.

Na Schop ondertusschen verscheide proeffstukken op den vyant gedaen had, die meerendeels tot ons nadeel uitvielen, wierden wy eindelijk wederom zoo zwak, ten aenzien vande Portugesen, dat wy ontrent het Reçiff niet dorsten uitvallen: maer besloten *Rio S. Francisco* te vermeesteren, dat een voordeelige plaetse voor ons was. D'aenslag wiert door de kolonel Hinderzon in het werk gestelt; die ook wel gelukte: naerdien hy weinigh tegenstandts vond.

Hierop ging den vier en twintighften van Wijnmaent een vloot, onder beleit van den kolonel Hinderfon, en den Admiraal Lichthart, derwaerts tzeil, na de Zuid.

De schepen waren Graef Enno, als Admiraal, Loanda, Vice-Admiraal; het wapen van Dordrecht, Schout by nacht, de blaauwe Haen, waekende Hont, Hazewint, Arent, Ster, Heemstede, Vlucht, beneffens acht berken: te weten, vier van de Compagnie en vier bevrachte, met twee groote booten.

Den zeventienden van Slachtmaent bequamen de hooge Raden tyding, hoe onze troepen, onder den kolonel Hinderfon uitgezonden, met het vaertuigh, onder den Admiraal Licht-

hart, aen *Korasippa* gelandt, en van daer na *Rio St. Francisco* tot aen het fort Mauritia getrokken waren. Het klein vaertuigh was de riviere op gelopen, tot diezelve plaetse: doch men had genen vyant vernomen: want het volk was overal gevluht, had alles verlaten, en ook het fort meerendeels geslecht. Voorts was al het volk over de riviere na *Seregippe del Rey* getrokken. Vier Portugesen vertoonden zich, en quamen om het pardon spreken, dat hen toegezeit was.

Mid'lerwijle verzagh en hermaekte ons volk weer het fort.

Terwijl nu onze macht daer was, zoo wiert ik belast, met een kargisoen van koopmanschappen derwaerts te gaen, om te bezorgen, dat ons volk aldaer, daer vleesch en visch genoegh te bekomen was, daer van mogt versien worden: en t'effens, tot voordeel van de Compagnie, te helpen bevorderen, wat'er mocht voorvallen.

Nieuw-
hof
trekt mee-
der-
waerts.

Ik maekte my d'ingescheete goederen, derwaerts te vertrekken, en ging den vier en twintighften van Slachtmaent met het karveel de Bruinvisch tzeil: dat dertigh eeters voerde, en tot schipper Frans Fransz. van Amsterdam had.

Een sterke wint dreef ons wakker voort, en de zon klom ons recht boven het hoofd; zoo dat men van een opstaende piek gene schaduwe kon zien.

Ontrent ten twee uren waren wy tegen over de hoogh getopte bergen, die d'onzen, om de gedaente, de *zadelbergen* noemen, en byna met hunne kruinen tot aende wolken reiken. Het lant heeft aldaer langs de zee witte zantduinen.

Een halve uure na zonnen ondergang, waren wy tegen de bay *Tamandere* over, en gingen alzo met eene sterke koelte voort, en quamen, na twee dagen zeilens, voor den mont van de groote riviere, en door Gods genade, met mooi weer gelukkig daer in.

De schipper en stierman waren aldaer even veel bedreven. Wien ik na de gelegenheit vroegh, niemant wist 'er af.

Deze riviere kan in de breete naulix met een zes pponder over geschoten

WOR-

D'onzen
trekken
om Rio
S. Fran-
cisco te
veroveren.

worden, en stroomt zoo snel af, dat men twintigh mylen in zee zijn verscht water verneemt. Des zomers is zy hoogh en des winters laegh, dat misschien het gesmolten sneeuw-water, dat des zomers van het geberghte afvloeit, veroorzaekt.

Vijftigh mylen landewaerts in, de riviere op, is een groote waterval, met vele eilanden tusschen beide.

Wanneer voor deze riviere de zee ontfelt is, dan gaen de baren zoo yze-lijk hoogh, tegen den geweldigen stroom aen, dat die by wijle heele stukken lants, met boomen met al mee sleept: zoo dat het de stoutste en erva-rent te zeeluiden doet verschrikken.

Wy zeilden tot aen den avont, als de zon haer achter het geberghte verberghde, en lieten het anker in de riviere vallen. Men moest, om hooger op te komen, d'Ooste wint, die aldaer ten drie uren begint te waaien, ver- wachten.

Wy zagen een schoonen en lusti- gen lantsdouw, en vol wilde beesten, die aen den oever gingen. Daer neffens stonden verscheide stroote hut- jes.

Wy raekten op eene drooghte, daer wy eerst des anderen daeghs afqua- men, en eindelijk noch, met een Oo- ste wint, aen het dorp *Penedos*: daer wy niet zonder klein vaertuigh aen lant konden komen.

Het dorp leidt aen het hangen van een tamelijk hoogen bergh. Daer stondente dier tijt weinigh huizen, die d'onzen herbouwt hadden: de rest was door den vluchtenden vyant al afge- brant.

In het fort stont, ten tijde der Portu- gesen, een klein kerkje, daer d'onzen namaels een wapen-kamer van maek- ten.

Het was met een zeer hoogen en gierlijken wal omringt, en de rivier vloeit voorby zijne Noortzyde, daer de bergh zeer steil is.

Den dertighsten der zelve maent wiert d'Admiraal Lichthart van een zware ziekte overvallen, uit oorzaak misschien hy in de groote hitte te veel kout water uit de rivier gedronken had. Hy wiert in een boot, met een officier en dertien soldaten, na beneden gebracht; maer raekte in korten tijt

sprakelees: want zodra als ik bene- den ging, om hem te spreken, vond ik hem onmachtigh om antwoord te ge- ven.

Terwijl ik by hem was, gaf hy den geest. Het lijk wiert voorts in een kist gedaen, en met een gepekte pertien- ning wel verzien.

Des volgenden daeghs wierdt het lijk aen boort van de gulde sterre ge- braght, om na het *Requiff* gevoert te worden. De kist was met de *Prinsenvlagh*, en zijn geweer, verciert.

De kolonels, kapiteins en wy alle, als ook vier benden krijghsluiden, volghden het lijk tot aende rivier, daer de soldaten driemaal de mosketten losbranden. Ook wierdt het geschut op het fort en de schepen los gebrant.

Tegen den avont voer ik weder met een kanoo na boort, maer die sloegh, door den sterken drift des strooms, om. Nieuw- hot in gevaer van te verdren- ken. Aldaer quam my het zwemmen wel te pas: want anders zou ik verdrongen hebben. De schipper smeet een luik aen een tou uit, daer een matroos, die wel zwemmen kon, op zat. Ik vatte het met groote moeite en ter nauwer noot, (want het was my byna mis ge- dreven) en raekte aldus, door Godes genade, behouden.

De soldaten liepen en zochten al op, wat'er te krijgen was. Zy braghten zeven hondert horen-beesten, die aldaer met menigte waren, en drie hon- dert kalveren op, die alle in het riviers eilant ter weide gegaen hadden, en met soldaten bewaert wierden. De meeste beesten waren niet al te vet: maer had- den goet vleesch, dat, om de hitte, voort moest gegeten worden.

Aen d'Oostzyde van den bergh hadden de soldaten hun quartier, in goede orde, van verscheide takken en bladen gemaekt, om zich voor den regen te beschermen. Dit raekte den derden van Wintermaent in brant, en sloegh de vlam, met zulken geweldt, voort, dat alles in een vierendeel uurs in kolen stont. De trommels en trom- petten stelden alles in alarm, en ver- doofden het geroep van zoo veel hon- dert menschen. Eenige soldaten, die in de rivier waren gaen zwemmen, konden zoo dra niet weer komen, om iet te bergen, daer zy hunne naektheit mee bedekten.

Het

Het geschiede by daegh, dat een groot geluk was: want by nacht zou 'er een groot alarm ontstaen zijn: dewijl eenigen hielden, dat het door verraet: en andere door ongeluk geschiet was: gelijk ik ook vertrou.

De velden stonden toen vol tabak, die aldaer zeer goet valt, doch was noch niet tijdigh: en moet dezelve op zijnen tijt waer genomen en gaes geslagen worden: uit oorzaak al het lage lant, door het overvloeien der rivieren, onder loopt.

De kolonel verzocht my om eenige officiers en soldaten, die het al in den brant verlooren hadden, wederom te verzien, en aen hunne maentgelden het af te korten. Maer ik gaf hem ten antwoord, dat my het goet vertrouwt was, en vele niet te goet hadden. Dies ik daer over aen de hoge Raden zou moeten schrijven: (gelijk ik ook deed,) en dan hunne orde volgen.

Den vijf en twintighsten verstonden wy, dat de vyandt zich met verscheide troepen verzamelde: waer op de kompanjen van kapitein Kosin, Schut, Gyseling, Lamontanje en een Brasiliaen, genoemd Tomee, uitgezonden wierden, om hem op te zoeken, en zijne koralen of vee-stallen te verbranden, en de hoornbeesten herwaerts te drijven.

Den volgenden Maendagh kregen wy tyding, hoe ons volk door den vyant zoo omgingelt was, dat 'er lichtelijk niet een man zou afkomen. Dit verschrikte d'onzen niet weinigh, die niet wisten wat van de zake zijn mogt. Hier op quamen de Brasilianen al hijgende geloopt, met tijding, dat al ons volk verstrooit en geheel en al verslagen was: en kapitein Schut, Kosin en Lamontagne vechtender handt gesneuveld waren.

Eer hy uit had, quam een Duitsman, die genoeg met zijne druipende quetsuren te kennen gaf, hoe het gelegen was, en bevestigde het met meer omstandigheden.

Hy voegde noch daer by: dat de luitenant van Gyseling, de vendrigh van Lamontanje, en van Schut en Kil. met ontrent dertigh soldaten doorgebroken waren, en haest in het quartier zouden zijn.

D'oorzake van dit quaet beleid en dezen neerlaegh wiert gezeit te zijn, dewijl d'onzen, tegen het bevel van den kolonel Hinderson, t'effens den vyant onder d'oogen gingen, en hun roers loften, en toen met de degen in de vuist op hem invielen, en alle te gelijk vochten, zonder toeverlaet: het welk de vyant, de domme dapperheit van d'onzen bespeurende, aenlokte, om hen zoo te bezetten en te slaen.

Tegens den avont quamen noch verscheide soldaten in het quartier, die meestendeel met pijlen zeer gequest en doorschoten waren. Eenigen, die hun geweer weghgeworpen hadden, mosten om hun leven looten: Dit viel eenen Duitsman en Brasiliaen te beurt. Doch zoo als zy aen den pael stonden, om doorschoten te worden, schonk de kolonel hen het leven.

De luitenant van kapitein Gyzeling, die zonder geweer in het quartier quam, wiert na het Reciff gezonden, en aldaer onwaardigh verklart, om de Kompanjie meer te dienen: niet tegenstaende hy de Kompanjie den tijt van negen jaren wel en trouwelijk gediend had.

Ondertusschen kreegh ik aenschrijvens, om met d'eerste gelegenheit na het Reciff af te komen, daer het ook niet wel stont, en de zaken niet al te voorbarigh gingen: naerdien de vyant door den laesten voorval geweldig stout geworden was.

Na ik dan alle zaken, die my te doen stonden, verzorght had, nam ik den zestienden van Wintermaent van den Heer kollonel en den Heer Dames en andere vrienden mijn afscheit, om weder, met het galjoet de Vleermuis, na het Reciff te trekken, en was des avonts ten negen uren al aen den mont van de riviere. Het was zoo lichte manschijn, als of het dagh was: zoo dat wy vele visschen, Zaggers genoemd, vingen, die aldaer veel en goet van smaek vallen.

Wy vervorderden onze koers, en ontmoeten vier van onze schepen, die ons toeriepen, dat zy ten einde van lijftocht gekomen waren, en by aldien zy met d'eerste gelegenheit dien niet kregen, het Reciff zouden moeten zoeken.

Den achtienden hadden wy noch

weinigh gewonnen, en konden de schepen voor de riviere noch zien.

Met den donker wierdt een klein kintje buiten boort gezet, dat daeghs te vore gestorven was.

Wy vingen meer visch, als men vertieren kon.

Den twintighsten was noch al weinigh voortgangs. De maen was zoodanigh geeclipseert of verduistert, dat zy de helft van haer schijnsel verloren had, en bleef aldus den tijt van twee uren, eer zy haer volkomen schijnsel weer vertoonde.

Des volgendendaeghs quamen wy zoo na aen St. Antony, dat wy het volk konden zien wandelen.

Tegens den avont zagen wy Porto Kalvo, dertigh mylen van Rio Sint Françisko gelegen.

Wy hadden geduurigh al veel stilte, en vingen veel konings-visschen, en een kabeljau. Vorders zagen wy des nachts verscheide vuuren langs het strant branden.

Den vier en twintighsten waren wy recht tegen over de Kaep Sint Augustijn, daer vijf schepen in de haven lagen. Wy zagen de Portugesen aen lant loopen, vernamen aen strant veel volks, en telden zeven Sangaren, daer roeiers op zaten. Wy zouden hen met een snaphaen hebben kunnen bereiken: maer dorsten, om het riff, zoo dicht niet aen de wal loopen.

Des middaghs quamen wy voor het Reciff, met zulken donker, dat men het water-kasteel niet kennen kon. Wy liepen evenwel binnen, en lieten de dreggen voor het hoofd vallen.

Ik stapte voort te lande, om den president Schoonenburgh te spreken, en hem de gelegentheit van alles te verhalen. De veldoverste Schoppe, die my ontmoete, ging met my, om alle gelegentheit van die plaetse te verstaen. Voorts deed ik hen beide van alles berichten.

Lagen
des vy-
ants.

Den zeven en twintighsten van Wijnmaent had de vyandt twee lagen geleidt, op den wegh, gaende na het fort Prins Willem, voorby de reduit Kijk in de Pot. Hy was geheel sterk, doch brak niet op, tot ontrent den middagh, als wanneer een kompanjie vierroers van ons over den dijk trok. Waer op 's vyants lagen van

beide zyden opbraken, en dapper op d'onzen vuur gaven. Aen onze zyde quamen elfte sneuvelen, elf of twalef wierden gequest, en drie soldaten vermist, die men hield gevangen te zijn. De rest van ons volk trok in orde wederom af, en nam den hertret. Aen des vyandts zyde bleven ook verscheide dooden en gequesten.

Ondertusschen waren de Tapoyers ^{Tapoyers} ^{vallen} van d'onzen, met wien zy altijd in ^{van d'on-} vriendschap geleefd hadden, afgeval- ^{zen af.} len: uit oorzake d'overste Garsman, eenen Jakob Rabbi, hunnen oversten, vermoort had. Deez was een Duitscher, en had de zeden der Tapoyers zoodanig aengenomen, dat hy hen byna, in ommevang van leven, in alles geleeke: waer over de Tapoyers sich van hen, als hunnen overste, hadden laten gebieden. Geweldigh speet den Tapoyers de doot van Jakob Rabbi, die dezen Garsman dreighden, in weer wrake, te dooden.

De hooge Raden namen Garsman gevangen, en maekten, na verscheide handelingen, al zijn goet verbeurt, en zonden hem ten lande uit. Dit help evenwel niet, noch deed de Tapoyers veranderen, of de vrede houden.

Den achtienden van Slachtmaent ^{van Goch} sloegh van Goch den ouden hoogen ^{raet-} Raden voor, hoe hy dienstigh oordeel- ^{pleeght} deelde te zijn, met de groote schepen ^{met de} een goet aental van volk te zenden, ^{oude ho-} om daer mee wat anders by der handt ^{ge Raden} te nemen, en d'eene of andere plaetse ^{over een} te versterken, om al zoo een diversie ^{aenslag.} in den oorlogh te maken. Waer op de oude hooge Raden hem te gemoet voerden: wat zwarigheid daer uit ontstaen konde: te meer, dewijl de vyant d'onzen op het Reciff noch vast geblokeert hield: en by aldien eenigh ongemak aldaer quam t'ontstaen, of niet alles in gevaer zoude zijn gestelt: dat wel diende overleit te worden.

Des anderen daeghs waren zy met den Heer van Goch in nader gesprek over 't geen zy des vorigen daeghs verhandelt hadden. Zy droegen hem dan voor, en oordeelden, dat men den vyant wel zou kunnen aantasten, als men de geheele maght by den anderen braght, om ontrent het Reciff meer opening te krijgen: dat het zelve wel konde gedaen worden zonder alles in
de

de waeghschael te stellen. Met een wezen zy aen, op wat wijze het zelve zoude kunnen werden gedaen, en wat vrucht daer uit te verwachten stondt. Van Goch daer en tegen oordeelde, dat het zijn gevaer zoude loopen: en, als men niet opdede, de vyandt meer zoude versterkt zijn, en d'onzen in machteloosheit brengen. Waer op aen van Goch nader onderricht gedaen wiert.

Voorflag
of men
den vy-
ant quar-
tier zal
weigeren

Alzoo men nu begon te zien, dat met het zenden van pardonbrieven niet gewonnen wierdt, zoo droegh van Goch den eersten van Wintermaent voor; of het niet goet en ware, dat men den vyandt quartier weigerde. Waer op hem ten antwoordt gegeven wiert: dat by hen noit quartier was opgerecht. Doch zy mede weinigh gevangen bekomen hadden; maer dat de vyandt veel van d'onzen in handen hebbende gekregen, meest hadden om den hals gebragt: dan aen alle quartier op te zeggen, dat had zijn bedenken: te meer, dewijl vele ingezetenen geerne in vrede zouden zitten, en, met het opzeggen van quartier, zich mede tot de wapenen zouden moeten begeben. Dies zy oordeelden, dat werk wel diende overleit te worden.

Lage op
den vy-
ant.

Den drie en twintighsten van Slaghtmaent leidend d'onzen een embuscade of lage by het fort van Affogados. Waer op eenigh volk daer uit trok, en den vyandt van daer aenlokke, die daer op tot onder het kanonaenquam, dat toen onder hen begon te speelen. Toen braken onze lagen op, en vielen op den vyant aen, en quetsten en veldeneenigen ter neder.

Admiraal
Licht-
hart be-
graven.

Op den twalefden van Wintermaent wierdt het lijk van d'Admiraal Lichthart begraven, en was met een kompanjie borgers en twee kompanjien soldaten verzelt, die elk driemael los schoten: desgelijx deden alle de schepen drie schooten. Boven zijn graf wiert een deftigh veers gestelt.

Oude ho-
ge Raden
klagen
aen van
Goch
over de
lattering
van hon-
ne rege-
ring.

De Heeren van d'oude regeering droegen den 28. van Wintermaent van Goch voor, hoe zy, een geruimen tijdt herwaerts, van eenige bekladding en klappernyen verstaen hadden, daer mede zy berucht wieden. Het welk zy zeiden, hen dap-

per te verwonderen: alzoo zy wel wisten, wat yver en naerstigheit door den Advokaet Fiskael gedaen was: als mede door andere, dien het niet toequam te doen. Ja, men had de luiden ten huize ontboden, beloften gedaen, met ampten te zullen vervorderen, en uitsstel van betaling te geven: mits dat zy iet tot last van d'oude Regeering zouden zeggen. En als de luiden verklaerden niets te weten, had men hen met dreigementen aengegaen, om alzoo iets uit hen te trekken. Ook had men luiden in de kamers verborgen gehouden, om acht te geven wat'er zoude gezeit worden.

Daer en boven had zeker persoon by de Portugese gevangenen, die toen op het Reciff waren, geweest, om uit hen iets te trekken: en als zy luiden verklaerden niets te weten, had men hun gedreight en aengezeght, dat de nieuwe Regeering het selve van hen wilde weten: en zoo zy het niet wilden zeggen, dat men hen het zelve door den pijnbank zou doen zeggen. Inzonderheit was men, zeiden zy, zeker *Rodrigues de Barros Pimentel* daer over aengeweeft, en had hem met den pijnbank gericht.

Van Goch zeide hen, dat hy meer malen van die klappernyen had verstaen: doch dat'er gene bewijzen voor den dagh quamen. Hy meinde goet te zijn, dat men alle eenen ieder, die iets hadden in te brengen, by plakaten zoude doen daghvaerden, om alzoo eenmael een einde daer van te hebben. Waer op de Heeren van d'oude Regeering ten antwoord gaven, dat zy daer in ongehouden waren, en hun zelfs niet behoefden ten spot van alle de werelt te stellen. Doch zoo iemand iets tot hunnen laste had, hy kon dat voortbrengen, om hen daer op te hooren.

Den een en dertighsten droegen de Heeren van d'oude Regeering van Goch voor, hoe hen ter ooren gekomen was, dat een Elbert Krispijnsz. en Paulus Vermeulen, des avonts te vore, op het plein, in gezelschap van Jakob, Quirijn Spranger en andere, gezeidt hadden: dat de hooge Raden verzuimt hadden, *Joan Fernandes Vieira* en andere te verzekeren, en dat zy eenmael den kapitein Penninger hadden

gelaft *Vieira* te verzekeren: doch daer na den laft verandert was: waer door hy *Vieira* alzoo ontkomen was.

En alzoo dit een zake van groot bedenken was, en ongestraft niet kon doorgaen, zoo wiert daer over by de nieuwe Regeering kapitein Denninger aengesproken, die zeide, noit iets daer van te hebben gehoord: maer wel, dat hy en andere, volgens hun gedaen rapport, verscheide malen uitgezonden waren, om *Vieira* en andere te bekomen, volgens den laft, hen by de hooge Raden gegeven. Ook hadden zy daer toe allen yver en vlijt aangewent; doch hadden hem noit kunnen aentreffen: niettegenstaende zy gene plaetsen onbezocht hadden gelaten.

Hier over ging des morgens Elbert Krispijnsen by Bullestrate, en deed zijne ontschuldiging, van die woorden noit gesproken te hebben. Maer wel, dat'er eenige diskoersen waren gevallen over den opstant der debatten onder hen: of men dat volk had kunnen aentasten, zonder meer opening te geven.

Hy getuighde ook, noit van kapitein Denninger zulk hadde gehoord: en, wat meer is, den zelven niet te kennen, of oit te hebben hooren spreken.

Hier op wiert hem aengezeit, dat hy kapitein Denninger en zijn vaendrager, kapitein Helt, luitenant Kattenaer, kapitein la Montanje, de Major Reyser, en zijn luitenant Hartsteen zoude willen vragen, wat toch daer in gepasseert was.

Denninger had, den tweeden van Loumaent des jaers zeffien hondert zeven en veertigh, tegen dezen Krispijnsz. gezeidt, dat hy verwondert was, dat'er zulke vuile klappernye omgingen. Dat niet alleen hy met zijne troepen; maer noch vele andere officieren, tot verscheide malen, in't landt, de velden en bosschen doorloopen hadden, om kuntschap te bekomen en volk aen te treffen. Ja most hy Denninger en alle andere officieren getuigen, dat by de hooge Raden geduurigh allen yver gedaen was, om op alles goede orde te houden, en noit verzuimt hadden om de rebellen te doen opzoeken, en voorts te ver-

richten, wat daer toe behoorde gedaen te worden: waer toe hy en alle officieren altijt gereet zouden zijn, des verzoght, verklaring te geven. Gelijk ook Denninger het zelfste voor den Notaris Indijk op het Regiff, ten behoeve vande hooge Raden, Hendrik Hamel en Adriaen Bullestrate, des jaers 1647., met aanbieding van eede, verklaert heeft.

Den dertighsten van Wintermaent lande aen het Regiff het jaght d' Arent, van *Rio St. Francisco*, met brieven van den vierden der zelve maent: daer by bericht wiert: hoe boven het fort, op een eiland, de kolonel *Rebellia*, met twee hondert soldaten van de Bahia, aengekomen was, en noch meer ander volk verwacht wiert. Ook hadden, door afgeworpe brieven, verstaen, dat'er noch eenigh volk van de Vergea mede verwaght wiert: als de weghgewekenen.

D'onzen waren een stuk weeghs de riviere op geweest: alwaer zy eenigh volk van den vyandt hadden aengedaen: doch waren het door het water ontkomen: achterlatende hun kleederen en geweer.

Den tweeden van Loumaent, des jaers zeffien hondert zeven en veertigh, quam de kolonel Schop weer op het Regiff, die met ontrent 300. vuurroers in Goyana en alle d'omleggende plaetsen geweest was, en alle de rivieren daer ontrent bezichtigh; maer nergens geenen vyant vernomen had.

Den vijftenden der zelve maent kreeg men schrijven uit *Rio St. Francisco*: hoe ons volk aldaer een troep van vijf kompanjen Brasilianen na *Orambou* uitgezonden had, om een troep van den vyant, aldaer leggende, op te slaen: gelijk zich ook op d'eerste aankomste van d'onzen een troep van ontrent hondert koppen van den vyandt vertoonde: daer op d'onzen inzetten, en die deden afwijken. Maer dicht daer by had de vyandt een lage van eenige hondert man leggen: die op d'onzen inbraken: waer door d'onzen te rug mosten wijken, mits achterlatende ontrent hondert en vijftigh koppen: vijf kapiteinen, drie luitenants en eenige andere officieren, daer van een kapitein doot bleef.

De gevangene kapiteinen waren Sa-

Tyding
van Rio
S. Fran-
cisco.

Kolonel
Schop
komt van
Goyana
weer op
het Recif.

Ziet pag.
70. 75.

Ziet pag.
67.

Samuel Lambert, La Montanje, Gerit Schut, Kiliaen Snijder, Daniel Koin: de luitenants, Joost Koyman, Antony Baliart, Jeronimus Hellemans, met een vaendrager.

Raetpleging of men volk uit Parayba zal lichten.

Den achtsten van Loumaent quam Michiel van Goch uit den raet, by de oude hooge Raden, en zeide, dat de Raet van meining was, een goet aental van volk uit de Kapitanie van *Parayba* te lichten, om alzo een gros van een heirleger te kunnen uitmaken, tot een zeker aenflagh. Dies verzoght hy van hen te verstaen, hoe het met die Kapitanie gelegen was, en of men de stad van *Parayba* en S Andries wel zou kunnen behouden, met weinige bezetting, en of de vyandt, als die met een gros daer zou komen, dezelve van onze andere forten niet zou kunnen afsnijden.

Hier op zeiden de oude Raden aen van Goch: dat de stad Frederika geen water had, als dat wel een half quartier uurs van daer gelegen was, en de vyant dat kon afsnijden: desgelijx kon de pas, gaende na de riviere, afgesneden worden. Ook kon de vyandt licht ons volk daer belegeren: alzo in de stad gene sterkte waren, als het klooster, dat van klein belang was: en de *Duarie Gommies* kerk in de stad, gedurende de beroerte, by den vyant, versterkt.

Wat St. Andries aenging, dat was een zuikermolen, gelegen ontrent vier uren van de stad *Parayba*, op de kant van de riviere: die men die passagie mee wel kon afsnijden: alzo mede ontrent vier uren van het fort Margareta lagh, als men over de riviere was: doch dat men te water daer aen kon komen: maer vele veranderingh onderweegh kon vallen.

Na van Goch het goetdunken der oude hooge Raden gehoord had, zeide hy, dat aen den Raet bekend te zullen maken.

De vyant valt in Parayba.

Den twalefden van Loumaent kregen de hooge Raden schrijven, hoe de vyant, met een groote troep volks, in de kapitanie van *Parayba* gevallen, en op een halve uur na by de zuikermolen van St. Andries gekomen was: alwaer die by nacht eenigh van ons volk en Brasilianen hadden gevangen bekomen en weghgenomen: dies van d'on-

zen vijftigh perzoonen, zoo mans als vrouwen, gemist wierden: daer van eenige van den vyandt dootgeslagen waren. De Brasiliaense vrouwen waren daer en boven doot de buiken opgesneden.

zijn wreethet.

Den dertienden van Loumaent Brieven by den vyant uitselvroit. wierden by den vyant eenige brieven uitgestrooit, houdende aen d'inwoonders op het Reciff: hoe geen voorder ontzet te verwachten was: dies het best zou zijn, tot een verdragh te komen. De vyanden gaven voor, gezint te zijn van hunnent wege niet te zullen wijken: doch zoo zy daer toe gedrongen wierden, alles zouden afbranden, en alsdan doorgaen. Maer eerst zouden zy alles opzetten, om het landt te behouden. Zy voeghden daerby, dat de ingezetenen van het Reciff zich door de dienaers van de Kompanjie lieten misleiden: dat zy gene rebellen of muitelingen waren: maer zochten zich vry te stellen: gelijk de Neerlanders mede tegen den koning van Spanje gedaen hadden.

Den zeventienden quamen vier Negros van eenen Isaak de Raslier, die over weinige dagen by den vyandt in *Parayba* gevangen genomen waren, by d'onzen, uit des vyants leger, op het Reciff, en wisten te zeggen, dat de vyant in de kapitanie van *Parayba* maer weinigh tijts geweest, en wederom van daer vertrokken was. Hy had aldaer vijf Neerlanders dootgeslagen, met eenige Brasilianen, en eenige gevangen van daer mee genomen, en na de Vergea gebraght.

Parayba by den vyant verlaten.

Des morgens den twee en twintighsten van Loumaent begon de vyant met kanon op het houte fortje, aen de Baretta, te schieten. Hy had aen de strant, na de zuidzy, een batery opgemackt, ende deed van daer, dien geheelendagh, met twee stukken op het fortje speelen.

De vyant beschiet het houte fortje aen de Baretta.

Tegens den middagh, met laegh water, wierden'er vijf kompanijen soldaten, met eenige boots en allerhande behoeften, na toe gezonden.

Na de vyandt den gehelendagh op het fortje geschoten had, hield hy met den avont op.

D'oude hooge Raet Hamel dreegh van Goch voor, dat die plaetse, alhoewel daer aen niet veel gelegen, en on-

Hamel raet het te verdedigen.

noodigh was, daer volk te houden, nu evenwel moſte verdedicht worden: alzoohet d'eerſte plaetſe was, die den vyant met kanon hadde aengetaſt: want zoo by d'onzen die plaetſe verlaſten wiert, het zou den vyandt dapper moet geven, en hy daer uit gelegentheit nemen, om andere plaetſen mede aen te taſten. Doch zoo hy aldaer tegenſtaant vond, het zou hem den moet doen vallen, en hy wel niet licht andere plaetſen aentaſten: te meer, dewijl d'onzen altijt by hoogh water met vaertuigh aen die plaetſe konden komen: deſgelijx konden zy langs het Reſſiff of rif met laegh water te voet daer na toe trekken. Ook kon men den vyant te water uit zee met jaghten dapper in zijne approchien met ſchieten ver hinderen: gelijk dien dagh alree gebleken was.

En aengezien de gelegentheit van 't landt ontrent het Reſſiff noch onbekent was, als mee het loopen van de rivieren en moeraſſen daer ontrent, als ook aen de Baretta gelegen, zoo hebben denieuwe Raden van Goch daer van onderricht gedaen, en, tot beter onderricht, een kaert behandicht van de gelegentheit ontrent het Reſſiff, een myle wijt in 't ronde, om alzoodes te beter kenniſſe te bekomen.

De vyant
breekt
van 't be-
legh op.

Des morgens den vieren twintighſten bequam men zekere tijding, dat de vyandt voor de Baretta, des voorgaenden nachts, was opgebroken, en het geſchut en ander, gereetſchap mee genomen had. Men gelooft hem dit beſluit heeft doen nemen, naerdien hy zagh, dat men hem in zijn werk uit zee dapper kon ver hinderen: als mede, dat 'er altijt verſch volk: deſgelijx lijfs tocht en krijghſtuigh kon werden aengebracht, dat de vyant den onzen niet kon ver hinderen. Ook zagh hy, dat d'onzen tegen zijne werken begonnen aen te graven en die af te ſnijden: dies hy aen het paliffaet werk niet licht zou hebben kunnen komen.

D'onzen
met over-
loopers
gequelt.

Midlerwijle d'onzen aen verſcheidende kanten door de Portugelen beſtreden, en door den hongersnoot geplaeht wierden, quelden ook d'overloopers hen geduurigh. Velen, die aen de ſekoerſen wanhoopten, begaven zich, uit vreze van doch eerlang in 's vyandts handen te vervallen, by

den vyant. Ja het quam zoo verre, dat ook zelfs Serjanten en andere officieren ver liepen, toen de twee eerſte ſchepen van ſekoers, de Valk en Elizabeth, haer in het gezicht van het Reſſiff ver toonden.

Ondertuſſchen vervaerdigden zich de oude hooge Raden tot de reize, om na het Vaderlant te vertrekken. Hier over hadden zy al den vier en twintigſten van Wintermaent des voorleden jaers met den Preſident Schoonenburg geſproken, en zeiden hem aen, hoe zy nu langh aldaer verbleven waren, ten dienſte van de nieuwe Raden, en op hun orde. Na zy nu de regeering hadden overgegeven, zouden zy geerne, ten halve van d'aenſtaende Loumaent vertrekken. Dies deden zy Schoonenburg verzoeken, of hy 't zelve geliefde in den raet voor te dragen, op dat eenige ſchepen mochten gereet gemaakt worden, om hen over te voeren. Hier op wierdt by de nieuwe hooge Raden het ſchip Vliffingen, tot hun overvoer, hen toegezeit.

Oude
hooge
Raden
verzoeken
na 't Va-
derlant te
vertrek-
ken.

Alzoonu het ſchip Vliffingen noch niet gekomen was, dat geſchikt was, om met d'oude hooge Raden na het Vaderlandt te gaen, zoo ſpraken die den 25. Januar. des jaers 1647. met van Goch daer over, en zeiden: hoe zy nu aldaer over de zes jaren in het landt geweest waren: daer hun accoort en commiſſie-brief inhield, dat een van hen met de drie jaren zou overgaen. Waer toe Kodde geordonneert was: doch dat 'er geen ander gekomen was, en dat ondertuſſchen Kodde was komen 't overlijden. Zy voeghden 'er by, dat het nu al ontrent drie jaren geleden was, dat zy om hunne verloſſing geſchreven hadden, en men hen voor twee jaren al beloofd had, andere perzoonen tot de regeering te zullen zenden, dat toen eerſt over eenige maenden geſchiet was. Zoo dat men hen, tot hun groote verkleining en ſchade van hun huisgezin, ophield. Dies verzochten zy wederom van Goch, dat toch een eind met de ſchepen mocht werden gemaakt. Dees beloofden, allen yver te zullen laten aenwenden, dat de ſchepen gereet gemaakt wierden, en het ſchip Vliffingen op ontboden wierdt, om alzoote kunnen vertrekken.

Op

Op het overgeven der regeering en vertrek der Hooge Raden, Hendrik Hamel, Adriaen Bullestrate en Pieter Jansz. Bas, dat in Bloemaent was, bezat noch de Kompanjie deze naervolgende forten, vestingen en kasteelen.

Het fort Keulen, in het inkomen van *Rio Grande*.

De reduit *St. Antonio*, gelegen aen de Noortzyde van de riviere *Parayba*.

Het fort *Restingues*, gelegen in de riviere van *Parayba*, aen het eiland *Restingues*.

Het fort *Margareta*, aen de zuidzyde van de riviere *Parayba*.

Het Fort Oranje, op het eiland *Itamarika*.

Nossa Senhora de Concepciano, een oude baterye op den bergh *Itamarika*.

De reduit Juffrouw de Bruyn.

't Fort de Bruyn.

't Fort Waerdenburgh, anders de Driehoek, op den weg of dijk tusschen het fort de Bruyn en 't Reciff gelegen.

Lant-kasteel, anders *St. Joris*.

Water-kasteel, op het Reciff, by de mont van de haven.

Het Reciff.

Maurits-stad, op het eiland *Antony Vaetz*.

't Fort Fredrik Hendrik, anders de Vijfhoek.

De Steene Reduit, buiten Fredrik Hendrik.

De Reduit Kijk in de pot, tusschen het fort Fredrik Hendrik en Prins Willem.

't Fort Prins Willem, aen de riviere *Affogados*.

Alle deze forten en sterkten waren te dier tijde behoorlijk met metael en yzer geschut voorzien. Te weten:

Op het fort Keulen lagen 28. metale, en een yzer stuk.

Op de reduit *S. Antonio* zes yzere stukken.

Op het fort *Restingues* vier metale, en vijf yzere stukken.

Op het fort *Margareta*, veertien metalen, en vier en twintigh yzere stukken.

Op het fort Oranje, zes metale, en zeven yzere stukken.

Op *Nossa Senhora de Conceptiano*, twee metale en acht yzere stukken.

Op de reduit Juffr. de Bruyn, drie yzere stukken.

Op het fort de Bruyn, veertien metale stukken.

Op het fort Waerdenburgh, vier metale en vijf yzere stukken.

Op het lant-kasteel of *St. Joris*, elf yzere stukken.

Op het Water-kasteel zeven metale stukken.

Op het fort *Ernestus*, vijf metale en drie yzere stukken.

Op het aerde Bolwerk of Baterye, vijf metale en twee yzere stukken.

Wat belangt de forten of sterkten, die de vyant ten dien tijde in Nederlands Brasil bezaten, en den onzen afgenomen en ontweldight hadden, zullen wy ook in 't kort hier ten toone stellen.

Seregippo del Rey, Rio St. Francisco en *Porto Kalvo*, na de Portugezen die plaetsen door uithongering (gelijk verhaelt is,) in handen gekregen hadden, zoo deden zy het geschut daer afbrengen, en de forten slechten, ten einde d'onzen des te minder daer op zouden toeleggen: wel wetende, dat de distrieten door d'onzen, niet zonder forten konden beheert worden, die men aldaer op een nieuw alsdan, tot groote kosten, zoude hebben moeten leggen.

Aen *Punto Tamandere*, daer die van de *Bahia* eerstmael met hunne maght landeden, en daarna hunne vloete door d'onzen geslagen wiert, begonnen zy een fort, tot verzekering van die rede, op te bouwen; dewijl die hen best gelegen quam: alwaer groote schepen kunnen zetten en ten anker komen.

Den drie en twintighsten des namiddaghs quam *Beaumont* by d'oude Hooge Raden, en sprak met hen van de gelegenheit van *Rio St. Francisco*, en wat aldaer te doen stont. Zy zeiden hem, als voor desen meermalen aen d'andere Heerengedaen was, dat het fort, daer het toen gelegen was, ondienstigh was: alzoo het konde afgesneden worden. Des men beter daer op diende te letten en onderzoeken, of men niet beter zou doen, met den voorflagh te volgen, die by hen oude Hooge Raden schriftelijk in 't eerste aengevangen was, om alzo buiten gevaer te zijn.

Beaumont spak ook over de gele-

Vestingen, die d'onzen op het vertrek der oude Hooge Raden bezaten.

Vestingen der Portugezen den onzen afgenomen

Pag 247.

Naetpleging over de gelegenheit van Rio S. Francisco.

gento

en over't
werk aen
de Ba-
retta.

gentheit van het werk aen de Baretta: en of het niet noodigh zou zijn, aldaer een aerde reduit te leggen, daer de kapel gestaen had, om voor het kanon bevrijt te zijn.

Hier op voerden d'oude Raden hem te gemoet, wat dat werk zou komen te kosten, en hoe weinigh dienst daer van konde werden getrokken: alzo men op andere plaetsen beter gelegenheit had, om in het landt te komen.

Beaumont meende dat de vyant, als d'onzen daer gene werken hadden, op het eilant over de Vijfhoek konde komen, en alzo met schieten groote schade doen; dat toen door het werk aen de Baretta belet wiert.

De oude Raden dienden hem aen, dat de vyant, niet tegenstaende d'onzen het werk aen de Baretta hadden, daer daghelix opquam: alzo d'onzen dat niet konden beletten, of mosten daer geduurigh volk ophouden, en alzo daer niet was te halen, onnoodigh.

Wat aenging het schieten, de vyant zoude zich wel wagten, daer geschut op te brengen; te meer, dewijl hy met hoogh water daer op kon bezet worden: ook kon hy van daer op het Reciff niet schieten: alzo zelf het zwaerste geschut, dat d'onze in de vesting de Vijfhoek hadden, het eilandt niet kon bereiken.

Des avonds quamen van Goch en Haekx by d'oude Hooge Raden, en zeiden hen aen, dat het schip Hollandia met den eersten zoude werden toegemaakt, als mede het schip Vlissingen, dat voor de Bahia kruiste, 't welk op ontboden wierd, om ook gereet tot hun vertrek gemaakt te worden, en alzo na het Vaderlant over te kunnen gaen; waer voor de Hooge Raden hen bedankten.

D'onzen
op het
Reciff
nau bele-
gert.

De vyant begoft d'onzen nu te lande op het Reciff geheelijk te benauwen, en alle passē te bezetten: zoo dat men na de lant-zyde niet een voet konde buiten zetten.

Zeker Portugees had, op de bruijloft van zijn dochter, alle onze voornaemste bevelhebbers genoot, op toelēgh van hen te vermoorden: terwijl het Portugees krijghsheir van buiten zou oppassen, en in die verwerring

op de stad aenvallen. Doch eenige Portugesen en Joden braghten den aenflagh uit.

Ontrent den vijfden van Wijnmaent begon de vyant het fort, *Bon Jesus* by de Portugesen, en by d'onzen Altena genoemt, by het Korael van de hooge Raden, over de riviere, op te maken. Men hoorde wel van d'overloopers, wat'er gaende was; maer kon nooit zoo verre komen, datmen het zage: eensdeels, dewijl men door het gedonder van het grof geschut aldaer niet duuren kon: ten andere, was het in 't bosch zoodanigh opgeworpen, dat men het niet zien kon, teroorzake van het dicht loof der boomen en kreupelbosch. Maer wanneer dat weghgehakt was, zag men het klaer staen, en daer van uit kartouwen in de stad donderen, dat het rammelde.

Fort Bon
Jesus, by
d'onzen
Altena
genoemt.

Het Re-
ciff ge-
weldig
beschoet.

Elk quam gewapent, op zijn alarm-plaetse en hoefslagh verschijnen, en stont verwondert en verbaest over de nieuwe vastigheit, door de Portugesen in het kreupelbosch opgeworpen.

Ieder begaf zich in zijne huizen nabeneden, om de ongenadige yzere kogels, die daghelix vele menschen van 't leven beroofden, 't ontvluchten.

Onder deze was een zeer schoone jongvrouw, en nicht van den Admiral Lichthart, die haer speelnoot, die des daghs te vore getrouwt was, quam bezoeken. Maer een kogel komt door de muuren gevlogen, en schoot de nieuwgetrouwde midden door, haer op staende voet het leven, ende andere beide beenen benemende. Ik quam, dewijl mijn huizing daer naest stont, op het gekerm boven, en zag dit ellendigh schouwspel met bedroefde oogen aen. De juffer vatte my om de beenen, daer zy zoo vast aen bestorf, dat zy naulix daer af te krijgen was. Degantsche kamer lagh vol bloet en stukken van menschen, dat schrikkelijck om te zien was. Zy wierdt wel verbonden: maer sterf den derden dagh daerna.

Droevigh
Schou-
spel.

Wanneer ik, niet lang daerna, de ronde ging doen, quam een kogel, en nam twee burgers, daer ik by stont te praten, het leven, en eenen ander, onder het aensteken van een pijp tabak, beide zijne handen wegh.

Alle

Alle schepen moesten uit de haven halen, of zouden in den grondt zijn worden geboort. De huizen wierden plat en om verre geschoten.

Schoppe had, als verhaelt is, *Taperika* ingenomen en gantsch verdelght, met ontvluchten alleenlijk van twee duizent Portugesen. Doch na verloop van eenigen tijt, en na vele tegenheden, rampen en ongelukkige schermutselingen van d'onzen, groeiden de Portugesen weer geweldigh aen: en wy daer en tegen verminderden. Waer over Schoppe, door orde van de Hoge Raden, den kolonel Hinerfon belastte, *Rio S. Francisco* te verlaten, en op *Taperika* te komen. Dit moght evenwel, niettegenstaende het zeer wel gedaen was, niet helpen: maer wierden d'onzen ook genootzaekt, *Taperika* te verlaten, om het Reçiff t'ontzetten, daer het nu meest om te doen was.

Wanneer dan onze gantsche maght, die toen ontrent achttien hondert man kon uitbrengen, op het Reçiff by een was, wierdt verscheide mael geraetflaeght, (alzo men niet meer als voor zeven maanden lijftoght had) wat best gedaen diende, en op wat voet men zou aenvangen.

Eenigen, en onder andere Schoppe, oordeelden, dat men meerder volks en beter gelegenheit behoorde waer te nemen: uit oorzaak wy te zwak van volk waren. De meesten daer en tegen oordeelden, dat men behoorde uit te vallen, en eenen kanste wagen: want by aldien die gelukte, zou men het Reçiff, dat de Portugesen zoo nau te lande bezet hielden, dat men niet buiten de poorten kon komen, daer door ontzetten, om ververschingen leestoght te bekomen.

Deze voorslagh wierdt vast gestelt en nam voortgang. Onze maght wierdt dan by eengeroepen, gemonstert, en voorts besloten, een uitval te doen.

Het opperbevel wierdt den kolonel Brink aenbevolen: naerdien Schoppe noch niet van zijne quetsure, die hy in 't laeste gevecht ontfangen had, genezen was.

D'onzen vallen op den vyant uit. Zy trokken, met het sluiten van de poorte, landwaerts in, tot by de *Guerarepes*, en by de plaetse, daer d'onzen

toen ook de neerlaegh gehad hadden. Het velt was noch wit van de beenderen der verlagenen van den overleden jare.

De Portugesen ondertusschen vernemende het trekken van onze krijgsmaght na buiten, verlieten in stilligheit hun opgeworpen fort Altena, om zich by malkanderen te voegen, en den onzen gelijkerhant het hoofd te bieden.

D'onzen des verwitticht, (hoewel de Portugesen dat niet gewaer wierden) namen het fort datelijk in bezetting, en vonden alleenlijk een oude negerin daer in. Aldus wiert het Reçiff van dien bril ontslagen en verlost.

Den zestienden dagh van *Grasmaent* was nu al opgegaen, en verlost om onzen tweeden nederlaegh t'aenschouwen, als d'onzen den zelve dagh den vyant mannelijk onder d'oogen zagen. Ter wederzyde wiert geweldigh fel gevochten. Maer de vyant, gewent om te winnen, viel met over de vijfen twintigh hondert man des te dapperder aen, en braght d'onzen aen het dyzen, die evenwel noch lang stant hielden, doch moesten eindelijk vlughten. Het ging'er weer, als des verleden jaers, op een loopen: hoewel weinigh hun leven reddden: naerdien hondert en vijftigh Portugese ruiters daer op in vielen, en vele schade aen de vluchtende deden.

De kolonel Brink, en de meeste bevelhebbers en vele soldaten, die stant hielden, wierden, ten getale van elf hondert, verlagen: beneffens het verlies van negentien vaendelen. Al het geschut en krijgstuigh, dat men mee genomen had, verviel in's vyandts handen.

Den vijften dagh kregen d'onzen eerst verlos van hunne dooden te mogen begraven: die deerlijk van het wilt gedierte en gevogelt geschonden waren, en een yzelijken stank gaven, die de brandende hitte der zon veroorzaekt had.

Toen was'er geen kans, om den vyant weer het hoofd te bieden; maer d'onzen vonden raetzaem, alleenlijk hunne forten te bewaren.

Dewijl nu niet anders kon gedaen worden, of het moest uit het Vaderlant komen, dat langzaam byquam, zoo

wierden de meesten zwaerhoofdigh, en datmen het ten leste, zoo het Godt niet wonderlijk verzagh, evenwel noch zou moeten opgeven. De hooge Raet klaeghde over de krijghraet: en de krijghsraet over wanbetaling en sober onderhoudt des krijghsvolks.

Dewijl my dan ook docht, dat, die d'eerste daer van daen ging, het beste deed, zoo begoft ik ook om mijn vertrek te denken, by aldien gene andere tyding quam.

Voorts wert het met alle zaken hoe langer hoe slechter: waerom ik vast besloot mijn afscheit te verzoeken, dat ik, hoewel niet zonder groote moeite, verkreegh.

Doch al eer ik van Brasil vertrek, en my na het Vaderlant spoede, zal ik een korte beschrijving doen van eenige Brasiliaense gewassen, &c.

Wortel Mandihoka.

Gelijk het gewest van Pernambuko en gantsch Brasil rijk van dieren is, al zoo groeien daer ook menighen van veelerleie wilde en tamme kruiden, boomen en andere gewassen: waer van wy eenige zullen ten toone stellen, en met het gewas *Mandiiba* en wortel

Mandioka, het eenighste levensmiddel en onderhoud der Brasilianen, beginnē.

De meeste gewesten van Amerika hebben tot noch toe geen gebruik van tarwe of koorn gehad. Maer de milde natuur heeft hen daer voor, tot onderhoud van menschen en beesten, zekeren gewas verleent, die een voetzamen wortel geeft: want deze wortel gedrooght, tot meel gemaekt, en gekookt of gebakken, is zoo goet als het beste wittebrood, en verschaft den inwoonders van het wijdstrekkend Amerika lijftoght.

Dit gewas groeit overal overvloedigh, en wordt by de Brasilianen *Mandiiba* en *Mandioka*, en de wortel *Mandihoka* genoemd.

Men heeft veelerleie soorten van dit gewas, die by de Brasilianen alle en een ieder met een byzonderen naem genoemd worden: maer de wortels van alle voeren een en den zelve naem van *Mandihoka*, en hebben voetzame en heilzame krachten, hoewel in verscheiden trap en graet.

Alle deze gewassen hebben spitse, smalle, langachtige, zachte en gierlijke groene bladen, die aen lange steelen of takjes, by drie, vier, vijf, zes en zeven sters-

sterswijze by een zitten, en worden by de Brasilianen *Manikoba* genoemd.

Zy hebben een houte knobbelige steel of stam, van een duim of vinger dik, en zes of zeven voeten hoog: hoewel de meeste niet boven een mans lengte opschieten.

Zy verdeelen zich boven in vele takken, die zich weer in andere kleine takjes verspreien, daer de bladen aengroeien.

Zy dragen kleine bleekgeele bloemen, die uit vijf bladen bestaen, en vele gele stijlen in het midden hebben. Na de bloem volgt klein zaet.

De wortel, *Mandihoka* genoemd, is onzen pijnsternakel niet ongelijk, en anderhalve, twee of drie voeten lang, en een mans arm of been dik, op het eind langwerpigh ront, en van buiten van kleur, als de schors van den hazelaer, en van binnen wit en bros, met een dunne schel. Hy is vol melkachtigh en lijmhich zap, dat allen dieren doodelijk is.

Dit gewas wil liever op een droogen, dorren en berghachtigen grondt wassen, als op een kley en vochtigen gront. Ja het is zoodanigh een vyant van alle vochtigheden, dat het alleenlijk in de zomermaenden wil geplant worden, en op gene schaduwachtige, maer zonrijke plaetsen. Dewijl dan dit gewas een hoge en zandigen gront vereischt, zoo houwen d'inwoonders dichte bosschen, zoo op bergen, als vlakten, af, en verbranden d'afgekapte boomen, om daer akkers van te maken, die zy *Ko*, en de Portugesen *Rosa* of *Chokas*, en d'onzen rossen noemen.

De toebereide aerde of akker wort tot ronde berghjes, als molshoopen, gemaakt, die de Portugesen *Montes de terra Cavada*, dat is, bergen van uitgegrave aerde, en de Brasilianen *Kujo* noemen. Ieder berghje staet derdehalve voet van malkanderen, en is ontrent drie voeten breed, en anderhalve voet hooghen ront, ten einde het regenwater des te beter daer af kan loopen.

Op ieder heuveltje worden drie scheuten of enten, zonder bladen of loof, van dit gewas geplant, ieder van acht of negen vingeren, of een voet lang. Deze scheuten, schoon van bladen ontbloor, krijgen aenstonts nieu-

we bladen. Ook krijgt de wortel daer geen schade van, indien slechts de stam heel en onbeschadicht blijft.

Maer door den wortel *Mandihoka* kan gene voortplanting geschieden: want zoo dra die uit d'aerde getrokken en aengeraekt wort, zoort hy en en stinkt geweldig.

Na de telgen den tijt van tien dagen in d'aerde gesteken hebben, dan botten of schieten zy uit, en geven zoo vele scheuten, als zy knoppen of botten hebben. Ieder scheut is een vinger lang, en in vele takken verdeilt, en purperachtigh root.

D'akker moet drie of viermael in 't jaer gewiet, en van onkruid gezuivert worden: ter tijt toe het gewas zijn vollen wasdom gekregen heeft, dat in den tijt van acht, negen of tien maenden geschiet. Het onkruid schiet zeer weeldrigh op d'akkers uit, en verstikt zeer licht het gewas of plantaesje, 't en zy het uitgeroeit wort.

De scheuten van dit gewas, en tengere bladen worden door de mieren opgegeten en afgeknaeght, tot groote schade van de planters. De wilde dieren, als geiten, &c. als ook ossen, schapen en peerden, eeten ook de bladen af: waerom de planteryen met een stakersel van afgehouwe boomen of palen afgeschooten worden, om de beesten daer uit te houden.

De byen, konijnen en andere Brasiliaense dieren, zijn ook zeer happigh na de wortels.

En alhoewel dit gewas van takken en bladen berooft wordt, zoo krijgt het daer gene schade van, indien de wortel ongeschonden blijft.

De wortels krijgen hunne volkome groote en rijpdom in den tijt van een jaer, na de planting: doch by noot kunnen zy in de zeste maent uitgetrokken en gebruikt worden: maer zijn dan van klein genot en geven weinig.

Ieder gewas geeft twee, drie, vier, en meer, ja tot twintigh wortelen toe: na de vruchtbaerheit des gronts is.

De rijpe wortels blijven twee end drie jaeren onder d'aerde goet: maer een gedeelte verrot en bederft gemeenlijk: dies men die ten hoogstien niet boven een jaer in d'aerde moet laten blijven: maer hen van nieuws door telgen voortplanten.

Wanneer'er te veel vochtigheit valt, moeten de wortels aenstonts uitgehaelt worden, al was't ook zes maanden voor de tijt van de volkome rijping.

D'uitgetrokke wortel kan naulix drie dagen goet gehouden worden; schoon hy noch zoo wel bewaert wort: dewijl hy verrot, en stinkt dan zeer vuil. Dies, hoe eerder hy tot meel gemaakt wort, hoe het beter is. Hierom neemt men t'elkens zoo veel uit d'aerde, als men gebruiken wil.

De wortel Mandihoka, *Mandybumana* genoemd, groeit het haestighste van allen op, en wordt het vroeghste rijp: gelijk daer van ook het beste meel gemaakt wort.

Dit gewas tiert het alderweelderighste op een zandigen en meest verbranden gront, als d'andere.

De voornaemste Mandihoka van allen, en die in daghelix gebruik is, wort *Mandikparata* genoemd, en waft, zonder onderscheit, op alle gronden. Het meel of de farinha wort van deze wortels aldus gemaakt.

De wortel, uit d'aerde getrokken, wort van de dunne schil, met een mes, ontbloot, die lichtelijk daer van gaat, en dan met schoon water afgewaschen. Dan houdt een man den wortel met de hant op den rant van een radt, van vier of vijf voet in 't kruis, dat op de rant met een kopere of blikke plaet beslagen is, die met vele uitgeflage scherpe gaten doorboort is, als een rasp. Het rat wordt door een of twee mannen omgedraeit, als een slijpsteen.

Het raspsel of afgeraspte stoffe valt geduurigh beneden in een bak.

Dit rat wort by de Brasilianen *Ibecem Babaka*, en by de Portugesen *Roda de Farinha*, dat is, Rat des meels, genoemd. De bak heet op Brasiliaens *Meekaba*, en op Portugeesch *Koche de ralar Mandihoka*.

Slechte luiden, die weinigh middelen hebben, raspen den gezuiverden en schoongemaekten wortel met een hantrasp of rijf, die zy *Tapiti* noemen.

Dan wort de geraspte wortel in een langwerpigh ronde zak gedaen, die van schorfen van boomen gemaakt, en ontrent vier vingeren breed is, en by de Portugesen *Espremendouro de Mandihoka* genoemd wort.

Deze zak met het raspsel wort in een pers gedaen, en dan daer uit, met groote kracht, het zap, dat ondeugend en vergiftigh is, geperst, tot dat het raspsel gantsch droogh wort, en van alle zijne vochtigheit ontbloot is.

Het uitgeperste zap wort by de Brasilianen *Manipoera* of *Manipuera*, en by de Portugesen *Agoa de Mandioka*, dat is, water van Mandihoka, genoemd.

Het drooge en uitgeperste raspsel wort door een zeef, die de Brasilianen *Urupema* noemen, gezift: en dan op een ronde breede en ondiepe aerde of kopere plaet, pan of schotel, met vuur daer onder, uitgestort en gedrooght, en gestadigh met een houte spatel of lepel omgeroert, tot dat het genoegzaam gedrooght is.

Het vat, waer in 't raspsel gedrooght wort, noemen de Brasilianen *Vimovipaba*, en de spatel *Vipucuitaba*.

Dit meel, ten halve slechts gedrooght, zoo dat het noch half week is, wordt op Brasilisch *Vitnga*, en op Portugees *Farinha relada* genoemd.

Wanneer het noch meer gedrooght wort, heet het op Brasilisch *Viekakotinga*. Maer wanneer het geheelijk gedrooght is, zoodanigh dat het duuren kan, dan wordt het op Brasilisch *Viata* en *Vicica*, en by de Portugesen *Farinha seca*, dat is, gedrooght meel, en *Farinha de Guerra*, dat is, oorlogsmeel, genoemd; dewijl dat gemeenlijk mee in 't leger ten oorlogh genomen wort. Want hoe dit meel meerder gekookt en gedrooght is, hoe het duurzamer is. Maer hoe zeer het ook gedrooght, en hoe wel het voor de lucht bewaert wort, zoo kan het naulix over het jaer goet blijven. Want by aldien slechts de minste vochtigheit daer by komt, zoo bederft het. Waerom de onzen en Portugesen, na den voorgang der Brasilianen, het gedrooght meel tot bollen, (*Bejus* op Brasiliaenschen genoemd) en tot dunne koeken maken, en die op een rooster of op eene plaet, met een weinigh vuur daer onder, hert bakken, en in de brootkamers eenen tijt lang bewaren.

Wanneer het zap *Manipuera*, uit den wortel Mandihoka geperst, en in een vat gedaen is, en den tijt van twee uren te zinken gestaen heeft, zoo blijft

blijft op den bodem een zeer witte droefem zitten, dien de Brasilianen *Tipioja*, *Tipiaka* en *Tipiabika* noemen. Wanneer deze droefem of hef op deze gezeide wijze gedrooght is, zoo geeft het een zeer wit meel, *Tipiocui* geheten, waer van langwerpige dunne koeken gemaakt worden, *Tipiacika* geheten, die zoogoet als witte broot smaken. Het zelfste zap tot een pap of bry gekookt, wordt ook gegeten. Dezelve pap wordt ook in plaetse van stijffel gebruikt, zoo om het linnen goet te stijven, als papier te plakken. De Portugesen maken ook van deze pap, met zuiker en rijs gemengt, en gedisteleert oranje-water daer op te gieten, een konserf van een zeer aengename smaak, die zy dan *Marmelada de Mandihoka* noemen.

Het zap *Mandiga* of *Manipuera* is zoetachtigh van smaak, waerom de beesten daer graegh na zijn: hoewel die alle, na zy het gedronken hebben, aenstonts daer van sterven: want dit zap is den menschen en beesten doodelijk. In dit zap, wanneer het een dagh of twee bewaert wordt, groeien wurmen, die de brasilianen *Tapuru* noemen, en ook vergiftigh zijn. Dan men heeft bevonden, dat her versch uitgeperst zap, na vier en twintigh uren, zijnen vergiftigen aert afleit.

Zommige drinken het gekookte zap, zonder eenige ongezontheit daer van te vernemen.

De raeuwe wortel *Mandihoka* wort, 't zy geheel of in stukken gesneden, drie, vier of vijf dagen in 't water te weken geleidt, en, week geworden, heet dan *Puba* of *Mandiopuba* en *Maniopuba*. Daerna wordt hy onder de asche gebraden, en gewonelijk by de wilde en woeste brasilianen, die in de bosschen zwerven, genutticht: dewijl hy licht toe te maken is.

Dezelve *Mandiopuba*, by het vuur gedrooght, kan tot het gebruik bewaert worden, en wordt *Kaarima* genoemd.

Dit *Kaarima* stooten zy ook gemeenlijk in een houte mortier en met een houte stamper, tot meel, dat zeer wit en fijn is, en dan *Kaarimacu* genoemd wort. Van dit meel, met ziedend heet of gekookt water beslagen, wort een pap of bry gemaakt, die aengenaem

van smaak is, en alleen, of met heele of een weinigh gestoote brasiliaense peper, *Quiya* genoemd, en met de bloem *Nbambi* gegeten wort: of men mengt 'er andere kruiden, of kreeften of gekookte visch en gekookt vleesch onder, en wordt dan *Minguipitinga* genoemd.

Dit is een zeer gezonde en lekkere spijs, en wordt veeltijts over tafel genutticht: ja de brasilianen meinen niet lustigh te kunnen leven, indien zy die spijs niet nuttigen. De pappen en dranken, die daer van gemaakt worden, zijn zoo wel den gezonden als kranken heilzaam: want dit *Karima* en ook het meel *Tipiaka* gedronken, of in vorm van een syroop, met water van oranje-bloemen en een weinigh zuiker ingegeven, verstrekt veeltijts een tegengift.

Het meel *Kaarima* dient ook in plaetse van stijffel of lijm, indien het tot een pap gemaakt is, en wordt dan *Mingaupomonga* genoemd.

Van het zelfte meel worden met water, boter en zuiker lekkere koekjes gemaakt, en warm gegeten.

Van den droefem of hef der geweekte *Mandihoka*, *Mandiopuba* genoemd, wordt ook een week, en half gedrooght meel, als kruim van witte broot, gemaakt, dat de brasilianen *Vipuba*, en *Viabiruru*, en de Portugesen *Farinha Fresca* dat is, versch meel, en *Farinha d'Agua*, dat is, meel van water, noemen. Dit meel is aengenaem van smaak; maer blijft niet boven vier en twintigh uren goet: waerom het alle daeghs van nieuws gemaakt wort. Men maakt dit meel *Vipuba* ook met de handen tot een bol, en leghtze in de zonde droogen, die dan *Viapua* en *Miapeteka* genoemd wort, en kan dan lang goet blijven.

De Tapoeyers bereiden dien wortel gemeenlijk in dier wijze, desgelijx alle d'andere brasilianen, en mengen het daarna met het meel *Viata* genoemd, om des 't aengenamer te smaken.

De raeuwe *Mandihoka*, wanneer die gezuivert is, wordt ook in dunne stukjes gesneden, en met een houte stamper gestampt, en het zap alleenlijk met de handen uitgedrukt en daer na tot meel gedrooght: welk meel *Tinã* en *Mixakuruba* genoemd wort.

De wortel Mandihoka wordt ook op eene andere wijze tot 's menschen gebruik bereid.

De raeuwe Mandihoka, na die eerst gezuivert is, wordt in stukjes, van on-trent twee vingeren lang, en een halve vinger breed gesneden, die dan, zonder het zap uit te persen, in de zon te droogen geleidt worden. Deze gedroogde stukjes zijn spierwit, en kunnen in plaetse van kriet gebruikt worden, om te schrijven. Zy worden in een houte mortier met een houte stamper tot meel gestoten: welk meel de Brasilianen *Tipirati*, en de Portugezen *Painha de Mandioka cru*, dat is, meel van raeuwe Mandioka, noemen.

Van dit meel wordt zeer lekker en witbrood, zoo goet als het beste wittebrood, gemaakt. Men bakt 'er ook zeer goede biscuit van, *Miapa* by de Brasilianen genoemd, die te velde kan gebruikt, en lang bewaert worden.

Uit den gestampren en gekookten wortel, *Aipimakaxera* by de Brasilianen genoemd, wordt een witachtige drank, als wei of hui, gemaakt, die aengenaem en amper van smaak is. Hy wordt laeu gedronken, en *Kavimakaxera* genoemd.

Vanden zelven wortel, door d'oudevrouwen met de tanden tot een pap gekaeuwt, wordt een drank, met water daer op te gieten, gemaakt, dien zy *Kaon-Karaxu* noemen.

Men maakt ook zeer goet en sterk bier van de dunne gebakke koeken, die van dit meel gebakken zijn, aldus: Men leidt drie koeken in een vat met water op malkanderen, en laet het dan zamen staen giften.

Alle de soorten van Mandihoka zijnden menschen, indien zy raeuw gegeten worden, doodelijk: uitgezeit de soort *Aipiamkaxera* genoemd, die, zoo vers uit d'aerde getrokken, en by 't vuur of onder d'assche gebraden is, kan gegeten worden, en smaekt wel. Maer alle de beesten, zoo wilde als tamme, eeten alle de soorten van Mandihoka raeu, zonder schade, en worden 'er dik en vet van: en niet alleenlijk van de bladen en stronk of steel van dit gewas: maer ook van den wortel zelven. Daer nochtans hun uitgeperst zap, alleen ingenomen, zoo wel den men-

schen als beesten even doodelijk is.

Maer de bladen van Mandiiba, te deegh met een houte stamper in een houte mortier gestoten en dan gekookt, worden met olie of boter, tot een sausse gemaakt, by de zwarten en Brasilianen, en ook by de Portugezen en d'onzen, met groote smaak, als melde of gekookte spinaesje, gegeten. De bladen kan men ook als salade gebruiken.

De Brasilianen eeten 't brood van de wortel Mandioka liever als het Euro-pischbrood: maer het is den onzen zoo gezont niet, want het is hen schadelijk voor de zenuwen en mage, inzonderheit wanneer het te veel gebruikt wort. Het verandert het bloet en maakt het onzuiver.

Een gezont, sterk en arbeitzaem man, kan met een half schepel van dit meel een geheele maent toe.

Een schepel gold zomtijts vier, zes, acht, twalef, en by wijle meer Hollandse guldens.

Een stuk landts met deze wortelen beplant, kan viermael zoo veel opbrengen, als of het met terruwe bezaeit was.

De geraspte wortel of het meel van de Mandioka, *Pitinga* by de Brasilianen genoemd, heelt en zuivert de wonden en oude zeeren.

Deze wortel groeit ook op het eiland St. Thomee, doch aldaer wort 'er het zap niet uitgeperst: naerdien men in dat ongezont en vergiftigh lant van geen vergif weet.

Deze wortel groeit ook op d'eilanden van Hispaniola, Kuba en op andere eilanden: als ook in de meeste deelen van het vast lant van Amerika: alwaer deze wortel *Tuka* en *Kassave*, en by de Mexicaners *Quauhkamotli* genoemd wort. Desgelijx wort ook het brood, van dezen wortel, by d'eilanders voornoemt *Kazabis*, of *Kazabi* of *Kakavi* genoemd.

Men houdt de Mandihoka by de inboorlingen van Brasil gevonden te zijn. Namaels is het hout, daer van het geplant wordt, na andere gewesten van Amerika en Afrika overgevoert.

Met het meel van de wortel Mandihoka, alzo toegekant, onderhouden meest alle d'inwoonders van Bra-

Brasil, zoo Portugesen, Brazilianen, zwarten, als mede meest alle de genen, die van ons volk te landewaerts in woonden, hun leven.

Naest de tarruwe is'er ook geen voetzamer spijs te vinden. Onze soldaten waren'er ook zoo toe gewent, dat zy liever farinha, als broot uit de magazijnen voor rantsoen ontvingen.

De zwarten en Brazilianen schieten, onder het eeten, heele handen vol farinha of meel in den mond, zonder de minste kruim verloren te gaen, schoon zy de handen ook verre vanden mont houden.

Sedert d'oorlogen van het jaer zes- tien hondert vijf en veertigh, was de farinha qualijk, en niet anders als tot zes, zeven, acht, negen, ja tien of elf gulden d'Alquer, (een mate, daer een man een maent van leven kan) te bekomen: waer door de heeren van de zuiker-molens qualijk hunne negers konden voeden, en de molens in treyn houden.

Dies de Hooge Raden zich genootzaekt vonden, allen den inwoonders, een ieder na zijn vermogen en gelegenheit, te belasten, op zekere pene, alle jaren eenige duizent Kavas met Mandihoka te planten, die daer na in de roffen of velden gevisiteert wierden. Die in gebreke gebleven was van zijn finta, dat is, quota of aendeel, niet geplant te hebben, wiert daer voor gestraft: waer door de farinha in zoodanige overvloed quam, dat men d'Alequer voor vier schellingen in gereet gelt op het Regiff kon koopen, en te landewaerts in minder.

Kaaeo of Herba Viva.

In Brasil groeit zeker kruit, *Kaaeo* by de Brazilianen, en by die van Europe op Latijn *Herba Viva*, dat is, levendigh kruit, genoemd, dewijl het in het aenraken zich verroert en neerslaet, en zich schijnt als te bewegen en tzamen te trekken of sluiten; maer breid zich kort daer na weer uit. Ontrent zonnen ondergang sluit het zich ook tzamen, als met droefheit bevangen.

Het zaet is van daer ook na Europe overgebragt, daer uit dit kruit tot volkome waldom aldaer voortgekomen is.

Kalabassen.

Het gewas of de struik van kalabassen wassen als pompoenen. De gedroogde schil van de vrucht is zoo hert, vast en sterk, dat daer van allerhande vaten, vleesch, koppen, schotels, schepvaten en diergelijke dingen gemaakt worden.

Men heeft zich niet recht te verwonderen, hoe dit gewas vruchten van zoo menigerlei gedaente kan voortbrengen: want men vindt'er nauwelijx twee, die elkander englijken. D'een is ront, d'andere lang: deez voor, en d'ander achter dik.

Dit gewas geeft alle maenden bloemen en vruchten. De bloem is geel met groen doormengt. Het mergh of vleesch van de vruchten is eerst wit, daer na violet-verwigh. Het smaekt wijnachtigh; maer is niet zeer gezont; uit oorzaak het den buik stopt.

Boom Imakaru.

De boom, *Imakaru* by de Brazilianen genoemd, is van middelmatige grootte, rondt en graeu van stam, die met scherpe en graeuwe distelen bezet is. Boven heeft hy neerhangende takken. Aen de takken zitten eyronde en platte bladen, rontom met doornen bezet.

Daer is een ander slag van *Imakaru*, die ook by de Brazilianen *Kaxabu*, en by de Portugesen *Kard n* genoemd wort. Het is een groote boom.

Eerst schiet uit d'aerde een achthoekigh blät, met langwerpige ronde hoeken, die op een ry met sterswijze doorentjes bezet zijn.

Op dit eenigh blad't wassen vele andere bladen, van een zelve gestalt. Ieder blad't is twee, drie, en zomtijts zes voeten lang, en zomtijts een arm dik, en zomtijts dik'er. By verloop van tijt wort het onderste blad't graeu; en verandert in een houtige en dikke steel; hoewel die sponzigh en licht te doorsnijden is.

De bladen, die dicht aen den steel of stam zitten, zijn in plaetse van takken, d'andere in plaetse van bladen.

Aen den stam komt slechts een eenige witte en grote bloem. Daerna volgt een vrucht eens zoo groot als een ey,

en eyront, en van buiten donkerbruin, die gegeten wort. Deze boom groeit zeer hoogh.

Daer is noch een andere foort van *Jamakaru* of *Kardon*, den vorige in groote van ftam, bloem, vruchten en alles gelijk: behalve dat hy driehoekige bladen heeft.

Pako Kaatinga.

Het gewas *Pako Kaatinga*, by de Brazilianen genoemt, wort by de Portugefen doorgaens *Can d Mato*, dat is, wiltriet, geheten.

Het heeft een rietachtige ronde ftengel, van een vinger dik, daer in van binnen een zappigh mergh van zoetachtigen fmaek zit.

Rontom zitten hier en daer, aen den ftengel, vafte bladen zonder fteelen, van zeven, acht en negen vingeren lang, en ontrent drie breer, en zomtijts grooter, van gefalte als een tong.

Zy zijn van boven gladt, en licht groen, van ondere met een zaghte rughte of wolligheit bezet en witachtigh.

Aen den top van de ftengel komt een vrucht als een pijn-appel, negen of tien vingeren lang, met fchubben, die aen d'einden goutegeel van kleure zijn. Na verloop van tijt wijken deze fchubben van elkandere: en vertoont zich onder ieder fchub een bleeke of grijze bloem, als een byenkorf van gefalte en bleek purper van kleure.

Onder den bloem zit een witachtig vlies, als een ront zakje: waer van ieder twintigh of meer zwart blinkende zaden befluit.

De ftengel van dit gewas gekauwt, trekt de vochtigheden uit het hooft, en breekt den fteen der blaze.

Deze zelve ftengel wordt doorgaens in Brafil tegen den zaetvloet gekauwt, en is daer tegen een treffelijk geneesmiddel: te weten, indien de ftengel dik wils des daeghs gekauwt, en het zap ingeflikt wordt. De zaetvloedt geneest in den tijt van acht dagen, zonder ander geneesmiddel te gebruiken.

Boom en vrucht Kasjou.

In Brafil, en inzonderheit op het eiland Itamarika, groeit met groote me-

nigte, zeker boom *Kasjui* of *Kasjou* genaemt, welken naem ook de vrucht draeght.

Hy heeft donker groene en breede bladen, die voor ftomp zijn, en met aedertjes byna dwers doorloopen worden.

Het bloeifel, dat zoo vol als haf aen den boom komt, beftaet uit roode en witte bloemtjes, daer tweederleie vruchten uit groeien. Te weten, onder aen den boom groeien fpongiachtige en zappige appelen, en zijn van een verkoelende en t'zamentrekkende kracht. Maer de bovenfte fmaken als kaffanien, en hebben een verwarmende kracht.

De Brazilianen trekken van dezen boom groot voordeel: want zy maken van d'appelen, die onder aen den boom groeien, eenen drank of wijn, dien zy *Kasjouwy* noemen. Deez drank of wijn is wat wrang; maer wort met zuiker verholpen, en zoo drinkbaer gemaakt, als de befte Rijnfe wijn. Hy verwekt de vrolijkheit met der haest; hoewel die ook terftont, zonder hooftpijn, weer overgaet.

De bovenfte vruchten worden by hen gebraden gegeten, die zeer zoet en aengenaem van fmaek zijn, als kaffanien.

Pinoguaçu, en anders Papay.

In West- en Ooft-Indiën groeit zeker boom, die doorgaens by de Javanen en Nederlanders *Papay*, en by de Westindianen *Pinoguaçu* en *Mamoeira*, en anders, van wegen de gefalte zijner vruchten, de Meloen-boom by d'onzen genoemt wort.

Deze boom is tweederlei, een mannetje en een wijfje.

Hy waft zeer haest op, en vergaet ook haest en licht.

Zijn hout is fpongiachtigh, en zoo voos, dat men het zelve, als een koolftonk, kan doorsnijden.

De baf aen den ftam of ftruike is doorgaens groen, en met ruiten geftreept, als een fchubbigh flange-vel.

Hy heeft zeer groote, breede en gehakkelde of gefchaerde bladen, die zich aen lange fteelen, om den top, uitbreiden, en de vrucht overschaduwten, dewelke haer dicht by malkandere in een

een tros om den top van den stam vertoont. Zy is eerst groen, daarna geel, en pecrachtigh van vorm: maer zoo groot ontrent als een kleine meloen, met geel vleesch onder de buitenste schel, dat, raeu gegeten, bykans als een meloen smaekt. De groene worden gemeenelyk by vleesch gekookt en gestooft.

Chililada of Brasiliaense peper.

De roode peper, gemeenelyk Brasiliaense peper by d'onzen, en *Chililada* by de Brasilianen genoemd, groeit aen strobbelige en knobbelige struiken of ranken van vijf of zes voeten hoogh.

De stam of struik heeft een donker groene bast, met witte vlakjes. Aen de knobbels schieten wollige knopjes uit, die zommige meer als een hant breed lang en wat gebogen zijn, daer een klein wit bloemtje, met zwarte vezelen, uitspruit: waer na een groene peul volght, die in het rijpen schoon root wordt, en van binnen met eenigh zaet bezet is, dat zoo heet als de bruine peper is, en scherp op de tonge bijt, gelijk ook de gehele peul.

Deze peper komt mede in zeker lekker dischgerecht, *Aetzaer* by de Oost-Indianen genoemd.

Het is ook een gemeene sausse by versche visch.

Men snijt ook twee of drie van deze peulen aen schijven, inzonderheit alsse groen zijn, en doet dezelve onder olye, met versch limoen-zap onder een gemengt en geklopt: het welk aen zommige, door zijne warmte, een graeghte om t'eeten veroorzaekt: maer den genen, die dat niet gewoon zijn, gaet het vel bywijle, door de hitte, van de tonge. Het zout breekt de geweldige hitte.

Deze peper groeit ook in Oostindien, op het eilandt Java, Bengale en andere plaetsen meer. Ook ziet men die hier te lande in de hoven by de liefhebbers groeien.

In Oostindien, aen d'oeveren der rivieren, groeit zeker edel gewas met schoone gele bloemen, en is van fatsoen en groote dat gewas zeer gelijk, het welk by d'Arabieren *Halikakabus* of *Alkekengi* genoemd wordt, en ook hier te lande groeit en genoegzaam bekend is.

Na de bloemen volgen blaesjes, die de vruchten voortbrengen: maer zijn kleinder als de hierlantse, en besluiten het zaet.

D'Indianen en Sinezen eeten dit kruut, met zekere vrucht, *Poma d'Oro*, en *Tamatas* by de Portugezen, en by d'Italianen *Melansana* genoemd, en met *Chililada* of Brasiliaense peper.

De Portugezen houden dit goet voor de fluimen en raeuwheit der magte te zijn, die in dat gewest zeer gemeen is. Te weten: zy snijden de vruchten *Poma d'Oro* met de Brasiliaense peper aen kleine stukken, en gieten daer olie en eek, met een weinigh zout over, en eeten dat voor een lekkernye.

D'inwoonders, en ook d'onzen, kauen de Brasiliaense peper geduurig in den mont, daer zy nochtans brandend heet is, en den mont als in vuur zet.

Zuikerriet.

Het zuikerriet, by de Brasilianen *Viba* genoemd, groeit in West- en in Oost-Indien: doch overvloedelijk veel door gantsch Brasil, en inzonderheit in de kapitanie van Pernambuko.

Het is tweederlei: want het een heeft kleine en het ander grote bladen. Het riet met groote bladen, dat het beste is, vertoont zich met een hoog stam, van een kinder arm dik, daer de bladen van het riet boven boswijze uitwassen, maer is onder zonder bladen. De bast heeft grove leden. De bladen zijn lang, en donker blaeuachtigh groen.

Het ander riet heeft kleine bladen, en is van onderen tot boven aen den stam met bladen bedekt en groen.

Het zuikerriet wordt van de kleine spruitjes voortgeplant, die men in de aerde steekt, als de ranken van een wijngert, op lange smalle bedden. Het groeit zomtijts wel twalef voeten hoogh, en zeer weeldrigh in vette en mollige aerde, en wil wel van onkruid gehavent zijn, of het wordt verdrukt. Zes maenden na de planting krijgthet boven in den top bruin zaet. Dan is het tijt om gesneden te worden: want als het langer staet, zoo verliest het al zijn zap, en wordt hert en zuur.

Het zap van **versch** zuikerriet ingezogen, veroorzaekt den buikloop.

De bergen zijn zoo goet niet tot den zuikerteelt en planting, als de lage landen, en aen d'oevers van de rivieren gelegen, die by wijle van den regen overloopen worden: daer de wortel veel langer duuren kan, als die met zout water overstroomt worden.

Zeker slag van een zwart wurmtje met vleugels, dat de Brasilianen *Guirapeakoka* noemen, en anders door gaens *Par de Galinha* op Portugees geheten wort, doet groote schade aen het zuikerriet, inzonderheit op vochtige en broeckige plaetsen: want het knaeght den wortel af, en doet het riet uitgaen.

De zuiker wordt met vele vlijt en kunst gewonnen, en ook met zwaren arbeit van slaven gemaakt, onder opzicht van eenige meesters en andere heeren der zuikermolens.

Ons volk was in 't maken van den zuiker tot noch toe zoo niet geoeffent en ervaren, dat de Maetschappy met dezelve zoudengedient zijn: dies daer toe noch altijd Portugeesen moesten aen de handt gehouden en gebruikt worden, om goede zuiker te maken.

Ter oorzaak van de vruchtbaerheit des landts, waren in de kapitanie van Pernambuco vele machtige ingenhos of zuikermolens, en partidos of landeryen opgerecht en geplant, wel ten getale van over de hondert, die alleen in trein waren, en labradores of bouwlieden, met partidos, na eisch van de zuikermolens, onder zich hadden, dewelke alle met zoodanige maght van menschen, zoo vrye luiden als negros, of slaven van Afrika, bearbeit wierden, dat men, na gissing, het getal van die wel op veertigh duizent zou kunnen begrooten.

Gantsch Nederlants Brasil kon, in een goeden ooght, 20000. of 250000. kisten zuiker jaerlix geven.

Indigo.

Men heeft ook op het jaer zestienhondert een en twee en veertig bevonden, dat d'indigo of *Aniel* in Brasil wel wassen wil, als men goet zaet heeft: het welk door eenen Gillis Venant uit d'eilanden van West-Indien daer gebracht is.

Ten tijde als wanneer deez Venant in Brasil quam aen te landen, lieten de Hooge Raden hem na bequame landeryen uitzien, daer hy meinde, dat de Indigo best wassen en aengeteelt zoude konnen worden. Dienvolgens wierden by hem zekere landeryen, aen een riviertje, genaemt *Mercera*, uitgekooren: alwaer hem alle noorzakelijkheden gemaakt en toegesonden wierden. Waer op hy aen het arbeiden viel.

Men heeft ondervonden, dat de mieren, het schadelijkste ongedierte in Brasil, de bladen van het gewas gantsch hebben afgeknaeght: waer van gene verruwe zoude konnen zijn gemaakt geworden, ten ware dees Venant, door den arbeit van de Negros, de mieren met graven, branden en andere middelen, uit het landt had gedreven. Waer na het lof bleef wassen, en schoone indigo daer uit getrokken wiert: waer van de monsters na het Vaderlant overgezonden wierden.

Daer was goede hope, om jaerlix daer van een goede menighte gemaakt en overgezonden te worden: te meer, dewijl de Hooge Raden alrede met andere perzoonen, als eenen Kristoffel Ayerschettel, in onderhandeling waren, die de plantagie mede zoude hebben by der handt genomen: mits Venant hem de wetenschap van de verwe te doen coalesceren en zetten, zoude hebben onderwezen.

d'*Aniel*, die in Brasil overvloedig in 't wilt wast, heeft wel groote overeenkoming en gelijkenis met de rechte Indigo: maer is niettemin zoodanigh onderscheit tusschen beide, dat daer van gene goede verruwe zoude kunnen gemaakt worden.

Ook zou'er Koutzenillie, zoo eenige gevoelen, in 't wildt wassen: naerdien zeker perzoon een soort daer van meinde gevonden te hebben.

Daer zou mede menighte van katoen kunnen geplant en gewonnen worden: maer alzo men houdt, dat de zuiker het meeste profijt geeft, heeft niemant zulx by der hant genomen.

Drogeryen.

Genber wort'er geplant, maer weinigh: dies geen handel daer mee gedreven wort: gelijk ook niet met de wortel *Mechoakanna*, *Radix China*, en andere

dere wortelen en drogeryen, die men door ervarentheit bevonden heeft zeer heilzaam te zijn. Waer onder de voornaemste zijn: *Herba de Cobra*, of *Herba de Nossa Senhora*: welker wortel een onfeilbaar geneesmiddel tegen het graveel is: als mede de wortel *Paquoanha* by de Brasianen geheten, die tegen alle ziekten onder hen gebruikt wort.

Daer groeien ook weelderigh vele gewassen, die derwaerts uit andere gewesten overgebragt zijn: als genber, tabak, rijs, katoen, Turkse terruwe, Anil of Indigo. Zelf het zuiker-gewas is door de Portugesen allereerst van de Kanarische eilanden in Brasil overgebragt.

De vruchten, die aldaer daghelijx gegeten worden, zijn *Ananas*, *Bananas*, *Mangaba*, *Akaju*, groote en kleine *Arakou*, *Guajaba*, verscheide soorten van *Murukuja*, *Ibapiranga*, *Masaxanduba*, *Akaja*, *Aratiku*, *Guitakory*, *Biringela*, *Mamaon*, Bakovens, kokosnoten, en verscheide Indiaense vygen.

Onder d'aertvruchten zijn de wortelen *Batatas*, *Nbambien* *Umbi*, als ook d'Amerikaense ekelen, *Munduy* geheten, die zeer goet van smake en voetsel zijn, en voor banket verstreken.

Vruchtbaerheit van Brasil

Het landt van Brasil is, door de menigte van rivieren en poelen, zeer vruchtbaar en lustigh. Het is op zommige plaetsen vlak en effen, en rijst op andere met heuvelen en bergen.

Daer het zich in de vlakke wijd en breed uitstrekt, is het kleiachtigh, vet en vochtigh van gront: (welke oorden by de Portugesen *Vergeas* genoemd worden) en brengt vele vruchten voort, inzonderheit zuikerriet en alerhande zaetgewassen.

De velden, ope landouwen en weiden, zijn minder des zomers; maer alermeeft in de regenmaenden (alhoewel het lant dan zeer droevigh schijnt te zijn) vrolijk en lustigh groen.

Tarruwe en rogge schieten, door de geduurige hitte en weelderigheit des gronts, te haestigh en te geil op, en worden al te vroeg rijp: hierom moeten de akkers geduurig bezaeit worden, zonder braek te leggen, en worden meer met zant als mest tot het voortbren-

gen van vruchten bequaem gemaakt.

Die van uitheemsche zaden een ooght van vruchten verwachten willen, moeten het rijpen verwijlen of belletten: dewijl die langer in de aerde willen gequeekt worden, op dat de gewassen, schoongroot en rijp worden, zonder zaet en granen, den lantman in zijne hope niet te leuren stellen.

In Sprokkel- en Lentemaent, wanneer na het eindigen van den zomer, het vochtigh laizoen of regentijt volgt, dan worden de planten en zaden in de aerde gedaen: dat in den eersten avontstont, en niet des daeghs, noch spade in den nacht geschieden moet.

Al wat diep in d'aerde gesteken wort, daer de zonnestralen niet doordringen kunnen, loopt gevaer van uit te gaen; dewijl d'aerde, die onder haer korst, inzonderheit des zomers, zeer kout is, de scheuten, enten en zaden lichtelijk bederft. Dat de vreemde en onze eerst aenkomende lantluiden, tot hun groote schade, geleert hebben.

De zaden, gelijk ook de vruchten, worden op steile en drooge plaetsen, op een heel andere tijt rijp, als op lage en broekige of vochtige plaetsen. Desgelijx kan men daer de hooge kokos- en palm-boomen, zonder eenige aenschouw van tijt des jaers of ouderdom van boomen, verplanten, die evenwel weelderigh groeien en voortkomen.

De meeste inlandtsche boomen en heesters brengen byna den gantschen tijt van't jaer bloeiselen vruchten zeer weelderigh voort: dies men daer aen te gelijk de Lente, Zomer en Herfst bespeurt: desgelijx ook de wijngert, citroen, limoen en veel andere boomen, die uit Portugael en Angola overgebragt zijn: als ook veel wortelen, houwvruchten en moeskruiden, die uit Nederlandt derwaerts overgevoert zijn.

Die rijpe druiven het gantsche jaer door willen hebben, snijden verscheide wijnstokken in verscheide maenden; en plukken daer na rijpe druiven: waer uit zeer edele wijn, als Malvesey, geperst wort.

De druiven, schoon zy wel groot wassen en zoet van smaek zijn, worden, door de menigte van ongezijsen en mieren, bedorven, die het zap daer

uit zuigen, zonder iet of weinigh daer inblijft.

Anders heeft men daer verscheide Neerlantsche vruchtboomen gebragt, die zeer weelderigh tieren, en zeer goede vruchten voortbrengen.

De poelen van Brasil zijn, door de geduurige vocht, zoo wel op den gront als boven op, groen, en met geheel verscheiden slag van poelkruiden en heesters bewassen. Dies men de poelen geen water, maer landt zou mogen noemen. Ook voeden zy zoo wel land- en water dieren, als visschen.

Ontrent de monden der rivieren, daer ontallijke menigte van oesters en kreeften houden, is het landt met zeker slag van boomen, *Guaparaiba* of *Mangle* by de Brasilianen genoemd, zoodanigh bezet, dat het voor de reizigers onbereisbaer is.

Op de steile heuvelen en wijfstrekende bergen, die op d'eene plaetse kleiachtigh, en op d'andere met grote steenen als geplaveit zijn, is Brasil ook zeer vruchtbaer, en op weinige plaetsen, en zelden, onvruchtbaer of onbewassen: maer het leit overal met dichte boomgaerden en bosschen bewassen: waer over de Portugesen eertijts, met grooten arbeit, hunnen wegh, in het reizen door het landt, na het kompas hebben moeten richten.

Op de bergen wort zeer welriekent hout gekapt, dat, om de verscheide kleuren en verruwen, en andere uitstekende gebruiken, als inzonderheit het Brasilien-hout, na Europe overgevoert wort.

Brasilien-hout. &c.

De boom of stam van het Brasilien-hout is gantsch knobbeligh en bultigh, als dat van d'oude en dikke hagedoorens.

Hy riekt liefelijk, en worden sommige wel twee en drie vadem dik.

De bladen zijn donker groen, klein en stekelachtigh op het eind, en hangen aen dunne steeltjes.

Het spint, dat witachtigh, en ontrent drie vingeren dik is, wordt'er rontom afgekapt.

Dit hout wast ontrent tien of twalef mylen van strant, in dikke bosschaed-

jen, onder het geboomte, hieren daer: alwaer het gelchilt, en voorts met karren aen strant gebragt wort.

Het wordt meest tot verruwen gebruikt: hoewel men daer ook verscheide werkstukken van maken, en het glat en schoon polijsten kan.

De boom plant van d'uitspruitfelen der wortelen voort, en geeft bloetfel noch vruchten.

De Brasilianen noemen dezen boom, uitstekentheits halve, *Ibirapitanga*.

In den begin van het innemen dezer landen, door d'onzen, vondmen in verscheide oorden, in de bosschen, goede parthyen van dit hout, door de Portugesen al afgekapt: het welk toen door de eigenaers, aen de Kompagnie, verkogt en overgezonden wiert.

Sedert wierdt het zelve hout, zoo door d'onzen als Portugesen, van tijt tot tijt gekapt, en op het jaer zeltien hondert zes en zeven en veertigh, zoo door der Kompagnies debiteuren als anderen, aen dezelve geleverd.

En alzoo de Hooge Raden, Hendrik Hamel, Bullestrate en Kodde, bevonden, dat daer in buitenspoorigheit begaen wiert, en alle spruiten, zonder onderscheit, aengetaft wierden, waer door in tijt en wijle de stammen zouden vernielt zijn geworden, zoo hebben die daer in by plakaten voorzien, op dat de houthakkerie t'allen tijde mochte voortgaen en in zwang blijven, en de Kompagnie wat profijt daer mede doen.

Ander fraei en net hout, dat in Brasil valt, en daer ook handel mede zou kunnen gedreven worden, is op Portugeesch genoemd *Pao Santo*, *Gitayba*, Violetten-hout, *Maßaranduba*, cederen hout, en andere soorten, daer men mee fraeie werken van zou kunnen maken.

De boom, *Tataiba* by de Brasilianen geheten, en wiens hout de Portugesen *Pao Amarello* noemen, geeft een gele verruwe.

De boom *Arariba* heeft een aschverwigen schors; maer die wordt, in water gekookt, roet, en geeft een rode verruwe van zich.

De boom *Jakauranda*, of *Jaturiba* of witte ceder, en vele andere boomen, lang

verschaffen goet en bequaem hout tot den huis- en scheepsbouw; dewijl het lang duurt, en het water daer niet in trect.

Uit de schorsen van zommige boomen worden door de brasilianen lonten van gemaakt, en, by gebrek van hennip, touwerk daer van geslagen.

Gewassen Timbo en Tipo.

Onvruchtbare en dorre plaetsen brengen zekere wonderlijke gewassen voort, als touwen, zonder bladen, die met een algemeinen naem *Timbo* en *Tipogenoemt* worden. Deze gewassen verschaffen met hunne taeie en buighzame takken den kuipers hoepen: en de gestampte schorsen den leertouwers en scheeps-timmerluiden runen werk.

Vuurhouten.

Met het tegen malkanderen aenslaen van zekere houten, van de boomen *Karaguata Guacu* en *Imbaiba* geheten, en uit andere gewassen, weten de Brasilianen helderder vuur, als wy uit een vuursteen, te slaen. Het *Karaguata Guacu* is een wonderlijk en fraei gewas, met zeer lange, spitze, en dikke bladen, die twalefen vijftien voeten hoogh van d'aerde opschieten. Het brengt een zeer schoonen en hooggen stam of stengel voort, die, tot rijpheit gekomen, boven aen den top gele bloemen krijgth.

Van deze gedrooghde stam worden stijlen of stokken tot hangmakken of hangbedden gemaakt.

De bladen verschaffen zeker werk en dradige stoffe, waer van de visschers hun garen maken en netten braeien.

Uit d'effe gestekte of ingesnede bladen druipth een taeie en vet zap, dat in plaetse van zeep gebruikt wort.

De bosschen worden'er niet alle jaers met bladen bekleet noch daer van berooft: het welk ook niet te gelijk op een zelven; maer op een gantsch verscheiden tijt geschiet. Daer en boven wort een gantsche boom niet te gelijk van bladen ontbloot: maer het een gedeelte der bladen valt af, en het ander

blijft zoo lang daer aen zitten, tot dat d'eerste of voorige bladen weer uitschieten. Dies de boomen in Brasil niet op een zelven tijt bladen krijgen. Maer van eenige boomen vallen zommige bladen af, en andere groeien daer weer aen. Zommige boomen staen al tijt vol bladen.

Boomen van verscheide slag, als hooge rieten, en klimop-gewassen, staen'er al tijt weeldrigh groen, en kruipen op d'eene plaetse zeer verre langs d'aerde, en klimmen op andere plaetsen by de hoogste toppen der boomen op: dies zy sig van verre als ontogangelijke bosschen vertoonen, dat aengenaem en lustigh om t'aenschouwen is: dewijl zy, als prieel-gewassen, eene geduurige schaduwe geven.

Dies menschen en beesten onder de dichte groente van kreupelbosch en boschaedjen leven: en de verborgene wegen van te jagen geven het grootste vermaek.

Boom- en aertvruchten.

Men heeft'er verscheide slag en aert van schoone boom en aert-vruchten: en onder andere geweldige schoone en groote oranje-appelen van verscheide smaek.

De vordere vruchten, die, behalve de Mandihoka-wortel, in Brasil tot lijftoght vallen, zijn vele: als rijs, milhe, batatas, ananas, banannas, meloenen, pompoenen, ballancias of water-meloenen, pompelmoesen, komkommers, boonen, bakkovas, vygen, Marakuia, Mangavas, Arataku, Ape; beneffens eenige moeskruiden, als salade, kool, radijs, latuw, porcelein, peterselic, kervel, gele wortelen, karoten, &c.

uchten Akaju.

Van gene vruchten maken de brasilianen meer werks, als van de wilde appelen, *Akaju* genoemt: dewijl zy ongemeen zappigh zijn, en hen niet alleenlijk spijsze, maer ook drank; die vele maenden goet kan blijven, verschaffen.

De boom, daer aen de vruchten

Akaju groeien, munt in deught en nuttigheit onder alle andere boomen nit, en is den inwoonders van die gewesten, als door eenen goddelijken weldaet, vergunt.

Hy is zeer fraei van aenzien en loofrijk, en spreit zich wijd en breed, met vele schoone takken, uit. Doch hy schiet zoo zeer niet in de hoogte op: maer kromt zich met verscheide boghten, en heeft zijne takken na d'aerde toe hangen.

Hy heeft hert hout, dat dienstigh tot den scheepsbouw is, en geeft in de zomermaenden van self een klare gom uit. De bladen zijn die van de nootboom gelijk: doch zeer welriekend, en leggen hunnen aromatische reuk niet af, dan door eene sterke distilleering. Maer veel welriekender zijn de bladen, die, wanneer het in Brasil Lente is, uitschieten: die men dan daarna schoon en hoogh root overal in de bosschen ziet.

De bloemen bestaen uit vijf blaetjes, en zitten, ten getale van hondert, in een kroontje, neffens elkanderen. In ieder bloemtje zit een stijl met een hooft.

Wanneer zy eerst uitschieten, dat in het begin van Herfstmaent geschiet, dan zijn zy spierwit: maer worden aenstonts roosverwigh. Zy zijn welriekend, en vervullen, even als de meilelien, met een zeer liefelijke reuk, het gantsche bosch. De vrucht bestaet uit eene kastanie en appel: want na de bloem volght een kastanie: dewelke boven aen een langwerpige appel uitwaft, die uit sponsachtigh en taei vlees bestaet, met beziën en zaethuisjes onderscheiden, en vol zoet en zuurachtigh amper zap is. Dit zap verft en besmet met een yzerroestige kleur zoodanig het linnen goet, dat die door gene kunst kan uitgewassen worden, als eer de boomen weer bloeien. Het versche zap is wirchtig als melk, en amper van smaak; maer desselfs kleur en smake vergaet allengs door gesting, en wordt sterk, en verwekt dronkenschap.

De buitenstefchel van den appel is zeer dun, en ten deele geelachtigh, en ten deele roosverwigh. Dies deze zeer edele en treffelijke vrucht in fatsoen, kleur, en smaak verschilt.

In de kastanie zit een kern of pit, die beide de gedaente van een schapen-nier hebben. De pit is met een dun vlies bekleet; maer de kastanie met een dikke en sponsachtige asverige schors: waer in een scherpe en zeer bytende olie zit, die de tonge en lippen als vuur brant, by aldien iemand die onverziens met den mondt aenraekt. Om d'olie in de schel te doen vervliegen, wort de kastanie onder de asche gebraden; en daer na met een hamer gebroken, en de pit daer uit genomen, die jaren lang onbedorven en goet blijft: of zy wort versche gegeten, en smaekt, gebraden, veel beter als een kastanie.

Deze appel, als ook de kastanie, die boven aen den appel vast zit, is den Brasilianen, sedert vele eeuwen, een groote troost tot levens-onderhoud geweest.

D'oorlogen, die veeltijts onder hen ontsaen, worden ten deele uit begeerte van die vrucht gevoert: want d'overwinnaers slaen hunne legers by den boom neer, en blijven zoo lang besitters van de veroverde plaetse, tot dat zy alle de vruchten van deze boom afgegeten hebben. Zy rekenen ook daerby, op hunne wijze, hunnen ouderdom: want deze vrucht komt alleenlijk eenmael in het jaer voort: te weten, in Winter, Lou- en Sprokkel-maent: want dan ontbreekt dezelve in het gewest van Pernambuco.

Wanneer de zon van de Steenboks-zonnekeerkring, of *Tropicus Capricorni*, terugh komt, dan wort het lant met die wateren bevochtight, die de inwoonders *de regen van Akaju* noemen. Indien dan deze boom van deze regen weinigh krijght, noch daer mee al te veel overvallen wort, zoo belooft hy den Brasilianen een goeden ooght.

De kastanien zijn in den tweeden graet warm. Indien zy raeu en versche met een weinigh wijn en zout gegeten worden, dan smaken zy als okernoten. Maer de gebraden, of met zuiker ingeleide, smaken veel zoeter en herder: waerom zy ook onder het banket voor eene lekkernye op tafel gezet worden. D'olie, die in een aeder van de schel zit, geneest den hairworm: is warm van de derde tot de vierde graet: en wort in kankerachtige en quaetaerdige zweeren gebruikt.

Degom, tot een poeder gestooten, en met een bequame vocht ingegeven, opent de verstopheden des lijfmoeders.

Uit het zap van deze vrucht wordt ook een drank of wijn gemaakt.

Palm-boomen.

Daer groeit veelerlei slag van palm-boomen: welker sommigen van zelf in 't wilde, en sommigen, door naerftigheid der inwoonders, in de aerde gepoot worden, en tot een lustige hooghte opwassen.

Onder de wilde palm-boomen is de meeste, die by de Brasilianen *Pindova* genoemd wort, en zeer lustig en hoogh opschiet, en dichte bosschen maekt.

In de zeer verre afgelege bosschen groeit een slag van palmboomen, dien de Brasilianen *Karanaibam* en *Anachekariri*, en de Portugesen met een Arabisch woordt *Tamar*, dat is, dadel, noemen: misschien om dat hy vruchten als dadelen voortbrengt.

Hy schiet zoo hoogh op als een dadelboom, heeft root en hert hout, met dikke draden van binnen, hoewel van geen gebruik.

De buitenste schors is graeu, en van d'aerde tot zekere hooghte met kraekebeenige schubben of schelferen bezet, die op een ry flekswijze staen. D'onderste zijn langer, daarna worden zy allengs korter: ja vallen ten leste boven af: want hooge boomen hebben den helft van den boven-stam glat: maer het onderste alleenlijk met schobben bezet. Want deze schobben zijn niet anders, als d'overblijffelen der takken, die af of uitgevallen zijn: terwijl de boom in de hooghte opschiet, en andere takken daer uitwassen.

Aen den top des booms zitten de takken bolront uitgespreit, en zien recht na boven, na onderen en ter zyde, gelijk d'Afrikaense dadelboom: maer veel gierlijker van aenzien.

Ieder tak is twee of drie voeten langen zeer dik, op beide zyden plat of ingedrukt, en met herde en scherpe doornen bezet, die het fatsoen van een tandestoker hebben.

Aen het eind van ieder tak zit een eenigh groen en rondt bladt, met plojen of vouwen, als een waeier, dat van

het eind tot byna het midden, in vele andere bladen, van fatsoen als de bladen van den dadelboom, gesneden is. Ieder van deze gesnede bladen is ontrent twee voeten lang.

Tusschen de takken, die de bladen dragen, schieten andere takken van vier of vijf voeten lang, uit: daer uit vele met witachtige wol bezette takjes overhants uitschieten. Aen deze takjes zitten op eene ry overhants bleekgele bloemtjes, zonder stelen, die ieder uit drie blaetjes bestaan.

Na deze bloemtjes volgen vruchten van gestalte en groote als een olijf, die eerst groen, bitter en niet eetbaer zijn: maer worden in het rijpen zwartachtigh, en in Sprokkelmaent zoet.

De Brasilianen noemen deze vruchten *Tirade*, en eten ze raeu en toebeert, voor een lekkernye: maer worden by d'onzen niet gegeten.

De bladen dienen inzonderheit om huizen mee te dekken, en korven van te maken.

De palmboom, *Pindova* by de Brasilianen genoemd, heeft, in plaetse van den schors, witachtigh en rou hout: en in stede van hout, van binnen sponsachtighen dradigh, en licht ontvonkbaer mergh: waer uit de Brasilianen heilzame en zeer sterke loogh weten te maken.

Behalve dat heeft de boom geen of weinig nuttigheit, en wort alleenlijk tot gieract, om zijne uitstekende hooghte en fraeie uitgespreide loofrijke takken, begeert: want de Portugesen vergieren daer mede de portalen en wanden der kerken. Maer d'inboorlingen bedekken hunne hutten daer mee voort de regen. Zy maken daer ook korven en manden van.

De bladen van deze boomen hangen niet neerwaerts in de ronte, gelijk die van den kokos-boom: maer staen meerendeels recht over eind.

Dicht by d'uitschieting der bladen, schieten ook neerhangende takken uit, die troffen van vier of vijf voeten lang, en vol bloemen, voortbrengen. Waer na ook troffen van vruchten volgen, die van gestalte en groote als een hennen-ey, of noch grooter zijn, en op het eind spits toelopen. Met het ander eind zitten zy in een dop, als een pijnappel.

De rijpe vrucht is van buiten groen-agtig geel, of ook bruinagtig. De schel of schors is van buiten dradig als in de kokos-noot: doch zoo dik niet: maer ontrent eens zoo dik als een henneneyer schael. Onder deze schel zit een weinigh safraen-geel vleesch, dat byna gene smaak heeft, en by de negers met Farinha of meel van Mandihoka gegeten wort.

Van binnen in dit vleesch zit een zeer herde noot, eytront, als de kokosnoot, en byna van een zelve dikte; maer zonder gaten. In de holligheit van deze opgebroke noot vindt men een witte en hertachtige pit, van de groote als een okernoot; maer is een weinigh drooger, en zoo zoet niet, als die van de kokos-noot. Het gantich jaer door hangen rijpe vruchten aan den boom, en de kernen of pitten worden zoo wel by d'inboorlingen als vreemdelingen gegeten.

De Brasilianen noemen deze vruchten *Inajamiri*, dat kleine kokosnoot gezeit is.

Uit deze pit wordt een treffelijke, en witte geurige olie geperst, die verkoelt, en in plaetse van rosen-olie kan gebruikt worden.

De versche olie wordt in de spijsze, maer d'oude in de lamp gebruikt.

Uit de schors van de vrucht wordt ook heilzame en geele olie getrokken; maer is zoo verkoelend niet.

Uit den top des booms druipt een klare, welriekende en zeer schoone gom, die in plaetse van d'Arabische gom gebruikt wort.

In den top des houts zit een witachtigh mergh, en van smaak als een versche okernoot, dat, met broot en zout gegeten, een zeer goet voetsel geeft.

Kokos-boomen.

Daer groeien ook kokos- of klapper-noten boomen, die de Brasilianen *Inajaguacui*, en de vruchten of noten *Inajaguacu* noemen, die zeer veel van de boomen *Pindoba* verschillen: want zy schieten zelden met een rechten op; maer veeltijts met een krommen of gebogen stam van vier, en zomtijts van zeven voeten dik, en dikwils van vijftigh voeten hoogh.

De boom heeft gene takken: maer aan den top zitten vijftien, twintigh of

meer bladen in een ronden kroon, ieder ontrent vijftien voeten lang

Daer groeien ook dadel-boomen, zoo mannetjes als wijfjes.

Alle gewassen en vruchten worden 'er inzonderheit van de groote mieren geweldigh geschonden en opgegeten: hoewel die door middel en behulp van vuur en water verdreven kunnen worden.

Eenige dingen, zoo gewassen als dieren, die in Europe vergiftigh zijn, zijn in Brasil eetbaer, of ten minsten minder schadelijk. Daer en tegen zijn in Brasil eenige dingen vergiftigh, en in Europe niet. Want men heeft in Brasil kikvorschen en vischjes, die ongemeen vergiftigh zijn: daer en tegen worden zekere groote mieren, en het vleesch van eenige slangen, hagedissen, padden, wurmen, en wilde rotten by d'inboorlingen voor lekker-nyen gegeten.

Spijsze en drank der Brasilianen.

D'algemeene spijsze der Brasilianen is het meel van den wortel Mandihoka, dat de Brasilianen *Vi*, en de Portugezen, in een zelve zin, *Farinha de Mandihoka* noemen, daer af te vore wijtloopigh gesproken is. Zy nuttigen ook veelerlei vleesch van wilde dieren en vogelen, als ook van verscheide vischen, krabben en kreeften: insgelijx boom, aert, en verscheide houwvruchten: ja ook zekere ongedierten. Zy eeten 't vleesch half gaer, 't zy gekookt of gebraden. Zy kookten in ronde aerde potten, *Kamu* genoemd, die zy zelfs uit goede potaerde maken.

Het vleesch braden zy aldus: Zy maken eene kuil in het zant of in de aerde, en leggen op den gront of bodem der kuil groote bladen van zekeren boom, en op die bladen het vleesch, dat te braden is: dat zy desgelijx met bladen bedekken, en daer zant of aerde over smijten. Boven die aerde stoken zy een helder vuur, en doen dat zoo lang, als hen dunkt het vleesch wel gebraden te zijn. Wanneer 'er wel opgepast wordt, is het ongemeen uitstekend lekker van smaak, en overtreft in lekkerheit van smake al het ander gebraden vleesch, hoe het ook zou mogen gebraden zijn. Zulk gebraden vleesch wort by hen *Biaribi* genoemd.

Gebraden of gezoden visch eeten zy met *Inquitaya*, dat is, Zout en Peper. Wanneer zy kreeften of krabben kookten, doen zy daer noit onder het koken zout by: maereeten die gekookt, met enkel zout of met *Inquitaya*, en smaken dan wonder wel. Kleine visschen braden zy, in bladen van kruiden of boomen bewonden, in korten tijt onder de heete asche, gaer.

Het meel van den wortel *Mandihoka* nemen zy met de twee of drie achterste vingeren van de rechte hant, en werpen dat, onder het eeten, in den mont, zonder lepelen te gebruiken. Op een zelve wijze smijten zy gekookte peulvruchten in den mond, en dat zoo vaerdigh en behendigh, dat naulix iet daer van voorby gaet.

Zy eeten dikwils des daeghs: ja ook des nachts, en onderhouden gene gezette tijden van eeten. Zy eeten met ongemeene groote stilte, en drinken zelden onder het eeten: maer na het eeten drinken zy daer op.

In plaetse van lepels gebruiken zy de vingeren of zeker slag van schelpen.

De Brasilianen gebruiken ook tot hun voetsel het vleesch van verscheidene wilde dieren: Als grote en kleine wilde zwijnen, die een navel of bult op de rugh, en zeer goet en heilzaam vleesch hebben.

Ook nuttigen zy het vleesch van rivier-verkens, *Kapiverres* by de Portugesen genoemd, dat zeer smakelijk is.

Drank.

De gemeenste of gewonelijkste en heilzaamste drank der inwoonders van Brasil, is kout rivier of fontein-water, dat aan die gewesten als goddelijk verleent is, en door zijne aangename koelte den genen, die door de hitte der zonne, en lange reize, afgemat zijn, verquikt en zeer verfrist: het welk inzonderheit van 't fontein-water te verstaen is. Want schoon het rijkelijk en dikwils gedronken wort, zoo verwekt het evenwel in den buik gene winden noch pijn, noch verzwakt de mage: maer men bevindt zich daer

beter by. Ja het doet ook aenstonts zweten, en zet het water af, en ontsteekt de lust van eeten: en maekt dienvolgens d'inwoonders hongerigh.

Het water, dat uit de rivieren *Paray Paraty* vloeit, is goet tegen de steen der blaazen en nieren, graveel en jicht: waer over men de luiden zelden van deze qualen hoort klagen.

Men heeft 'er luiden, die hondert en meer jaren out worden, en noit eenigen anderen drank, als water, in hun gantsch leven geproeft hebben.

In de wintermaenden is bywijle het water, om de veelvoudige regen, zoo helder en ook zoo kout niet, als in de zomermaenden.

Bejaerde en oude luiden zijn niet min sehranderder in de verscheidenheden van de waters te proeven, als de volken van Europe in de verscheidene hoedanigheden van den wijn t'onderscheiden: ja men houdt de genen onvoorzichtigh te zijn, die het water, zonder onderscheit te maken, drinken: Want dewijl de meeste wateren van sneeu en metalen ontbloot zijn, en uit de hooghte en uit diepe bronnen, die na 't Ooste staen, neerwaerts schieten, door den langen wegh en geduurige hitte der zonne gekookt worden; zoo zijn zy zeer zoet en dun, en hebben gene droefem of drabbigheid.

By de negers en gemeen volk wordt ook veeltijts zekere vuile en stinkende drank genuttigt, *Garapa* doorgaens genoemd, die van zwarte zuiker en water gemaakt is, zonder byna te gesten; en, voor een geringen prijs verkocht wort. Dezen dranken slijgen beide mannen en vrouwen zeer gulzigh en overvloedigh in, en verslijten daer mede gantsche dagen en nachten, onder het zingen en danssen, zonder ophouden. Onder het drinken kijven of krakelen zy zelden, 't en zy uit jaloersheit.

Men doet 'er bywijle eenige bladen van den boom *Akaju* by: door welker hitte de dampen opgewekt worden; die dan de hersenen des te lichter bevangen.

De Portugesen en d'onzen maken ook een luchtigen en koelen drank van water, zuiker en limoenen.

Andere gieten het water op eenigh kruit, en klenfen het dan door en drinken het op. Zommigen duuwen een limoen in het water.

Behalve den gemeenen drank van kout en klaer water, maken de Brasilianen ook, uit verscheide vruchten en wortelen, verscheide wijnen, daer zy zich mee vrolijk maken en verlustigen: als inzonderheit uit de vruchten *Pakovens*, *Ananas*, *Mangaba*, *Jampaba*, *Karaguata*, &c. Want alhoewel de wijnstok aldaer op een zelven jaer drie en vier mael vruchten voortbrengt, zoo groeit die evenwel aldaer in zulken grooten overvloed niet, datmen daer bequamenlijk wijn zou kunnen van persen.

Eerstelijc hebben zy eenen drank, *Kaoi* genoemd, dien zy uit de rijpe vruchten *Akaiu*, en gemeenelijc *Kaju* genoemd, die aen den boom *Akayba* groeien, bereiden. Zy stampen deze vruchten in een houte mortier, of duuwen het zap slechts tusschen de handen uit, en klenfen het dan door, na het een weinigh te zinken heeft gestaen.

Deze drank of wijn is witachtigh, als melk, zoo lang hy versch is: maer wort, na eenige dagen, bleker of grauer.

Hy is zamentrekkend van smaak, en sterk, en bevangt, wanneer hy een weinighje te veel genomen wordt, de hersenen met dronkenschap.

Hy blijft een tijt lang goet; maer wordt eindelijk tot zeer goede en geurige eek of azijn: dies onkundigen den zelven voor wijn-azijn zouden houden.

De wijn of drank *Aipy* wort op tweederleie wijze uit wortelen gemaakt, 't zy met den zelven te kauwen of te stampen: hoewel op beide wijze door opkoking.

Op d'eerste wijze kauwen oude vrouwen de gesnede wortelen *Aipimakaxera*, (een slag van Mandihoka,) en spuuwen het kauwsel, dat als een pap of bry is, en *Karatu* genoemd wort, in eenepot. Daer na wordt'er water op gegoten, en dan langzaam gekookt, onder het geduurigh omroeren. Eindelijk wort de vocht uitgeperst of gedrukt, dien de Brasilianen *Kavikaraku* noemen, en laeu drinken.

Anders wort dezelve wortel, na hy

te deegh gezuivert is, aen stukken gesneden, en dan gestampt en met water gekookt, daer dan een witachtige drank als karrenmelk van komt, die ook laeu gedronken wort.

Deze drank is aengenaem en geurigh van smaak, byna als wei of hui, en een weinigh serpachtigh, en wort *Kacimakaxera* genoemd. Doch beide deze dranken worden met een gemeenen naem *Aipy* geheten.

Pakoby is een drank, die uit de vruchten van den boom *Pakobete* en *Pakobucu* gemaakt wort.

De drank of wijn *Abaty*, wordt by de Portugesen *Vin'o de Millo*, genoemd, dat is, wijn vangeerst, anders Turksche tarruwe, en *Maiz* by d'Indianen geheten: dewijl die van die granen gemaakt wort.

De drank *Nanai* wort alzo by de Brasilianen genoemd; dewijl hy van de zeer treffelijke vrucht *Nana* of *Ananas* gemaakt wordt, die de sterkste van alle d'andere dranken is, en het lichtste dronken maekt.

De drank *Jetici* wort by de Portugesen *Vinbo de Batatas* genoemd: dewijl hy uit de wortelen *Batatas*, en op verscheide wijze onder malkanderen gemengt, bereit wort.

De drank *Beeutingui* en *Tipiaci* worden beide uit het meel van den wortel *Mandihoka* gemaakt: te weten, uit *Beju* en *Tepioja*.

De Brasilianen vindē ook grote smaak in den Franschen of Rijnschen brandewijn, dien zy *Kacitata* noemen, en boven mate gulzigh inslingerē, wanneer zy dien bekomen kunnen.

Alle de Brasilianen drinken ook zeer veel en gulzigh tabak. Zy noemen het gantsch kruit of gewas *Petima*, en desselfs bladen *Petimaoba*.

De tabaks-bladen, na die eerst in de lucht gedrooght zijn, leggen zy by het vuur, om die destegemakkelijker aen kleine stukjes te kunnen wrijven, en steken die dan in de pijpen, die uit de schors of schel van de noot *Pindoba*, of *Urukuruiba*, of *Jocara*, of *Aque*, of uit diergelijke andere gemaakt zijn. Te weten, zy snijden die aen het een eind af of open, nemen de kern of pit daer uit, en polijsten de schel. Dan steken zy in een gat, op d'een zyde gemaakt, een rietje of houte pijp.

De

De Tapoeyers zuigen uit rechte, groote, en houte of ook steene pijpen, van kley-aerde gemaakt, die zulken grooten ketel hebben, dat een gantsche hant met tabak daer in kan.

Zy gebruiken ook pijpen van pot-aerde gemaakt en gebakken: als ook de genen, die uit Europe derwaerts gebragt, en by hen *Amrupetunbaba*, en by de Portugesen gebroken *Katunbaba*, en by de Nederlanders noch meer gebroken, Katgebouw genoemd worden.

Wanneer de Tapoeyers, (te weten, de genen, die de dorpen bewoonen, en uit het geslacht der Tapoeyers zijn, *Kariri* genoemd) de dranken *Akavi* of *Aipii* toemaken, dan doen zy' dat alle te gelijk. Daer na wordt een dagh beraemt, en die eenen ieder te kennen gegeven.

Zy komen alle des uchtens by een, en zuipen, beginnende van d'eene hoek des dorps, allen den wijn vervolgens van huis tot huis, uit, tot dat'er niet overblijft. Onder het inzwelgen van de dranken, zingen en danzen zy geduurigh. Wanneer iemand hunner door te veel dranks zich overladen en opgeblazen bevind, die doet zich braken, en begint dan op nieu weer te drinken. Die nu het meest kan braken en weer op nieuw drinken, wordt voor den braefsten en dappersten onder alle d'andere drinkebroeders gehouden.

Zout pannen.

Op de kuste van Brasil heeft men verscheide zoutpannen, die overvloedijk zout geven.

Op de Noortwest kust van Brasil leggen deze zoutpannen.

De zoutpanne, het Huis ter Woestijne genoemd, leit drie of vier mylen beoostede riviere *Aguarama*: welker eene arm zich oostwaerts te lande in opstrekt, tot deze zoutpanne, en lost, met een spring, zijn water daer in: het welk voornamelijk met de nieuwe Mane geschiet, die aldaer het hoogste water heeft.

Deze panne leidt vijf hondert of vijf hondert en vijftigh treden van de zee af: waer over zy geen water, als van den voornoemden arm der riviere *Aguarama* bekomt.

De rede van deze zoutpanne heeft geen beschut. Alleenlijk is'er een goede vlakke gront: daer men, een halve myle van de wal, niet wel drie vadem water heeft. En alzoo de Brise of landtwindt, die aldaer doorgaens waait, gewoonelijk in het droogh seizoen, op den avont stil wort, zoo becommen dan gelegenheit, om van des avonts tot des morgens, de schepen te kunnen laden.

Deze zoutpanne maekt alle maenden zout: als alleenlijk daer op gepast wort, dat men in den droogen tijt het zout water daer in laet loopen, en als dan de rioelen daer op gesloten houdt. Maer als men daer niet op past, dan is men van dezelve niets zekers te verwaghten: dewijl het alrede gemaekte zout met den naefte spring wederom zou overvloeien, en het zelve te niet maken.

Beoostede deze zoutpannen leggen in zee de *Baxos*, dat zijn klippen, die met laegh water droogh vallen, en kunnen dan van daer gezien worden.

Zy strekken zich van het vaste land af, tot wel drie mylen tzeewaerts: doch wel een myle van den wal, daer de rechte doorvaert valt, heeft men met laegh water geen tien voet diepte.

Het water valt aldaer, met een doot gety, acht voeten: en een West-zuidweste Maen maekt aldaer het hoogste water.

Vijf of zes mylen beweste het Huis ter Woestyne, leit de groote zoutpanne, genoemd *Karwaratama*: alwaer het zceewater, door een rioel ingelaten, in drie weken tijts tot zout wort.

Vijf mylen beweste de groote zoutpanne *Karwaratama*, leidt de riviere *Maritouva* genoemd, die de tweede riviere van die plaetse om de West is.

Deze riviere heeft, in het inkomen met spring en het hoogste water, niet meer dan twalef voet: dies het niet dan een tyhaven is.

Aen d'Oostkant, ontrent een halve myle der riviere opwaerts, is een zoutpanne, die zeer bequaem is om zout te maken.

Na men voorgeeft, zou men met behulp van tien of twalef blanken, tien of twalef zwarten, en twintigh of dertigh Brasilianen, jaerlix in Brasil wel tweeduizent lasten zouts uitleveren.

Men kon met bequame berken al-
dier zoodanige menigte zout in de
drooge maenden halen, als men in
Neerlants Brasil van nooden had.

Ontrent ten halve wege, tusschen
Rio Grande en *Siara*: als ook in *Sia-
ra*, aen de riviere *Wapanien*, leggen
mee *Salinas* of zoutpannen.

Koopmanschappen van Brasil.

De meeste, beste en voornaemste
koopmanschappen, die in Brasil val-
len, bestaan in zuiker, Brasiliën-hout,
en verscheide andere vers-houten, ta-
bak, huiden, konfituren, genber: als
ook katoen, die aldaer in't wilt waft:
en indigo, die niet lang te vore by mij-
nen tijt aldaer geplant geworden was.
Maer onder deze waren de zuiker en
Brasiliën-hout de twee voornaemste.

Doch al zoo de tabak uit d'Eilanden
zoo overvloedelijk in Nederlant ge-
braght wiert, dat'er zonderling geen
prohijz uit Brasil mede kon gedaen
worden, zoo wiert die toen aldaer niet
veel g. plant: immers niet om grooten
handel mee te doen, naerdien d'arbeit
daer te dier was, en vermits de zuiker't
meeste opbrenght, waerom zich een
ieder tot den bouw van dezelve begaf.

De zuikeren, die door de zuiker-
molens in Neerlants Brasil gemaekt
wierden, quamen jaerlix tot twintigh
of vijf en twintigh duizent kisten te
beloopen: wanneer de *Saffara* of zuik-
ker-ooght goet was.

Bevolking van Neerlants Brasil.

Vrye
luiden.

De bevolking van Neerlants Bra-
sil bestaat uit vrye luiden en slaven,
die van verscheide natien en soorten
van menschen zijn, zoo naturellen of
inboorlingen, als vreemdelingen.

De vrye luiden dan waren Neder-
landers, Portugesen, en brasilianen, des
lants inboorlingen: waer van de Por-
tugesen verre d'andere by mijnen tijt
in getale te bovengingen, en wel tien,
ja meer, tegen een zouden uitmaken.
Zy bezaten ook meest alle de zuiker-
molens, huizen en vaste goederen,
uitgezondert eenige weinige Neerlan-
ders, die zich tot de queking van de
zuiker mede begaven: doch raek-
ten meest alle buiten credit en tot on-

vermogenheit; inzonderheit die, door
de munitie der Portugesen, alles mos-
ten laten staen, en hunne goederen
verlaten, ter bescheidenheit der vyand-
den.

Behalve de genen, die zich tot lant-
bouweryen begaven, waren'er onder
de vrye luiden vele, die zich met koop-
manschappen, factoryen en ambach-
ten erneerden.

De koopluiden verkochten hunne
waren gewoonelijk met groote win-
sten, en zouden alle wel gevaren zijn,
ten ware zy die zoomiddeljk niet
hadden uitgeborght: door welk bor-
gen de Portugesen de middelen van
ons volk onder zich sloegen, met voor-
nemen om die nooit te betalen: gelijk
(God betert) d'uitkomst genoegh-
zaam geleert heeft.

Ziet pag.
45.

D'ambachtsluiden hebben t'allen
tijden groote daghloonen gewonnen,
tot drie, vier, vijf en ook zes gulden
daeghs: waer door eenigen, zoo nu
en dan, met groote middelen na het
Vaderlant keerden.

Degenen, die herbergh hielden, en
den drank met de kleine mate verkog-
ten, quamen ook tot goede winsten,
en sleepten veel gelts wegh: desgelijx
alle de genen, die in't klein verkoch-
ten, en niet borghden.

Die in Kompanjies dienst waren,
't zy Politijken, Militairen, of andere
amptenaren, wierden in hunnen de-
voir en plicht gehouden, en volgens
toegestane conditien gehandelt.

Waerom ook vele luiden, die voor
dezen zich te landewaerts met land-
bouweryen, ambachten, en andersints
erneert hadden, nuhen die gelegent-
heit, by voorval van den oorlogh, ont-
brak, zich wederom in krijgshdienst
begaven, dien meest allen tractament
wierd toegestaen, gelijk zy voorhene
genooten hadden.

Onder de vrye luiden, die buiten Joden.
dienst van de Kompagnie waren, was
de Joodsche natie in grooten getale,
die met menigte uit Nederlant in
Brasil gekomen was, en zich aldaer ter
neer gezet had. De Joden dreven al-
daer grooten handel, en, na gelang,
vry meer, als ons volk. Zy kochten
eenige zuikermolens, en timmerden
grootte huizen op het Regiff: en on-
derhielden zich meest alle met koop-
man-

Negers Speelende op Kalabassen .

manschappen: het welk een goede zake voor *Brasil* zeude zijn geweest: indien de negotiatie by hen binnen de regelen van gewoonelijken handel gedreven geworden, en niet tot zoodanige buitenspoorigheden en excessen geklommen was.

Slaven.

De slaven van Neerlants *Brasil* waren of Negers, dat zijn, zwarten, of naturellen van 't lant. Welker laeste of uit *Maranhão* gehaelt, (die in den oorlogh gevangen waren,) of van de *Tapoeyers* gekocht waren, die deselve mede van hunne vyanden hadden veroverd, en anders zouden dootgeslagen hebben.

Dan alzoo voorhene by d'onzen besloten was, dat gene naturellen van *Brasil* tot slaven zouden gemaakt of gehouden worden, (het zy de zelve gevangene *Tapoeyers* van *Maranhão* waren, of van wat natie of staet die ook zouden mogen zijn, die den onzen van tijt tot tijt waren toegekomen,) zoo hebben d'onzen de volken voornoemt uit de slavernye getrokken, en geordonneert, dat zy vermoghten te gaen wonen in d'*Aldeas* of dorpen, en aldaer zoodanige vryheit genieten, als aen andere *Brasilianen* werdt toegestaan: hoewel met zoodanige bepaling, dat den genen, die van hen by de *Portugesen* wilden blijven, de landen helpen bebouwen, en de zuikermolens in treyn houden, mits daer voor behoorlijke betaling en belooning genietende, zulx wierdt toegestaan. En op die maniere waren noch vele *Brasilianen* onder en by de *Portugesen* gebleven: daermen in *Parayba* en *Rio Grande* vele van in d'*Aldeas*, in 't begin van den opstant, heeft getrokken: dies toen de slavernye over de naturellen van *Brasil*, sedert eenigen tijt herwaerts, quam op te houden.

Negers
of zwarten.

Men had vele negers of zwarte slaven, van verscheiden natie of landaert, op 't *Regissen* door gantsch Neerlants *Brasil*, die voornamelijk het lant bearbeiten, en daer door den *Portugesen* de kost te vore wonnen; want zonder die zou men de zuikermolens niet hebben kunnen aen het arbeiden krijgen, noch zuiker maken, ter oorzaak van den zwaren arbeiten groote hitte der lucht.

Tusschen *Rio Grande* en *S. Francis-ko* telde men wel veertigh duizent negers, die alle in zuikermolens arbeiden.

Een zwart blinkende huid, platte neuzen, dikke lippen en krult kort hair, wort by hen voor schoonheit gehouden.

Deze negers of zwarten komen meest uit het koninkrijk van *Kongo*, *Angola* en *Guinea*. Die de beste en arbeidzaamste zijn, kosten in goede tijden zevenigh, taghentigh, ja hondert en meer stukken van *Achten*. By wijle zijn'er ook eenige voor veertien of vijftien hondert gulden verkocht: hoewel zoodanige iet byzonders geleert hadden. Maer by slechte tijden golden zy naulix 40. stukken van *Achten*. Ziet pag. 47.

Onder de *Duitschen* was'er niemant van eenigh vermogen, die niet eenige slaven hield.

By de *Portugesen* worden die slaven als onredelijke beesten gehandelt en onbarmhertigh gehanthaeft. Men moet zich ook niet de slaven niet te gemeen maken: anders misbruiken zy de goetheit: maer matelijk gestraft, zijn zy best te regeren.

Men ziet deze negers dikwils vreemde potsen en wonderlijke grepen aanrechten. Het is een zeer overgeloovigh volk, dat altijd met toveryen en andere duivels-kunsten weet om te gaen. Zy wisten ons te zeggen, als'er eenige schepen komen zouden, schoon zy noch op d'andere zyde van de middellijn waren. Was'er iet gestolen, zy wisten het ook aen te wijzen.

Op zekeren tijt was een neger van eene van mijne byzondere vrienden ziek, daer ik my toen ter tijt juist in huis bevond, als'er een oude neger quam om hem te genezen, onder voor-geven van betoovert te zijn. Ik ging, neffens andere, mee in de kookken, om het zelve te zien, en wat deez oude neger zoude aenvangen. Hy deed eerstelijk den zieken opstaen, en nam een branthout, dat aen de haert lagh, en aen het een eind gantsch gloeiend en tot kolen verbrant was. Hy liet den betoverde driemael aen de gloeiende kolen lekken, nam daer na een kopje half vol water, en doofde de belete gloeiende kool daer in uit, en vreef die daerna zoo lang in, tot dat het water scheen inkt te zijn. Dat water gaf hy

den betooverden te drinken, die het ook met eene teuge byna indronk, en voort daer op een gerommel in het lijf kreegh.

Toen vreef hy hem de zyden, en vatte boven de heupe een hant vol of het vet was: nam daer op zijn toegebogen mesje, dat hy in zijne gezondheid om't lijf had steken, en deed het met de tanden op, terwijl hy met zijne hant noch al vast hield. Voorts sneed hy met het mesje in de swarte huid eene snee van ruim twee vingeren diep, daer hy een bosch hair, en andere prullen in een gerolt, uithaalde. Daer na streek hy met het overigh zwart water op de snee, die voort wederom te zamen kromp, en in weinigh tijts daerna toegeheelt was: gelijk ook de neger gezont wiert.

Onder dezen negers zijn ook geweldige gaeuwe zwemmers en duikers, en weten een stuk van Achten uit de zee op te halen, daer het al vry diep is.

Zy zijn ook goede visschers, en winnen met het visschen veel gelts. Het welk aldus geschiet. Zy gaen, voorzien met een angel en mantje, op drie kurkachtige drijf-houten aen malanderen vast gemaakt, zitten, en roejen zoo, met een riem, verre in zee, en laten de baren over hunne drijf-houten heen rollen. Wanneer zy genoeg gevangen hebben, dan komen zy wederom aen lant.

Het gebeurde by mijnen tijt, dat zulken visscher, die zijn dingen wel doen kon, twee of drie mael verkocht wiert. Dit speet hem zoo geweldigh, dat hy, om uit visschen te gaen, eenen steen mede nam, en met den zelve, aen zijn been gebonden, hem liet zinken, zonder oit weer boven te komen. Waer mee hy de smaet genoegzaam meende gewroken te hebben.

Op zekeren tijt vermoorde zeker zwarte slaef zijnen meester uit haer, sneed hem de tonge uit den hals, en deed zijn gevoegh daer weer in: gelijk hy zelf bekende.

Hy wierd, over het bedrijf van dien gruweldaer, levendigh gerabraekt, dat hy gantsch onverschrikt en stijfzinnig uitsont.

Op eenen tijt baerde zeker Afrikaense negerin, gene zwartin; maer eene vrucht, die gantsch ros van huid en van

hair was. Men heeft'er ook een jongeling gezien, die uit een zwarte vader en zwarte moeder geboren wiert, en evenwel geheel wit van huid was, en zeer wit gekrult hair en wijnbrauwen had; maer een platten neus had, na den aert der zwarten.

Men ziet'er oude negers met groote baerden, en gantsch grijs: desgelijx met het hair des hoofts grijs. Het welk geestigh om te zien is. De zwarte baert, die op een zwarte huid grijs geworden is, schijnt als met meel bestrooit te zijn.

De naturellen of inboorlingen des lants van Brasil zijn in veelderleie ^{Brasilianen.} namen of volken, ieder van verscheiden name, verdeelt. Als daer zijn de *Tubinambos*, *Tobajaras*, *Petiguaras* en *Tapuijas* of *Tapuyers* of *Tapoezers*: welke laeste weer in vele andere van verscheiden name en tale onderscheiden zijn. Doch de drie eersten gebruiken een en dezelve tale, dewelke alleenlijk ten deele in d'uitsprake verschilt: maer de laeste verschillen van elkanderen geheellijk in tale.

De Brasiliaense ingeboorne mannen, die onder d'onzen en Portugesen woonden, zijn middelmatigh van stal, sterk van lichaam, breed van schouderen, en welgestelt van leden. D'oo-gen zijn hen zwart, de mont wijt, het hoofthair zwart en recht of ongekrult: de neuze ingedrukt, niet uit de natuur: maer door bedrijf der ouders, die den jongen kinderen de neuze induuwen: want platte neuzen wort by hen voor eene byzondere schoonheit gerekent. Zy beschilderen het lijf: en zommige ook het aengezicht, met verscheide verruwen. Zy hebben een yle of gene baert: hoewel'er ook vele zijn, die zwarte baerden hebben.

De vrouwen zijn ook van middelmatige stal, wel gestelt van leden, en niet lelijk van leest, en ook zwart van hair en sterk van lichaam. Zy zijn uit de natuur wit van verruwe; maer door de geduurige hitte der zonne, is hen de kleure verandert, die wat na den geelbruinen trekt.

Deze Brasilianen komen vroegh tot de jeught, en worden langzaam oudt: waer door geschiet, dat vele inboorlingen, en zelfs d'Europers, een jeughdigen en langduurigen ouderdom van hon-

hondert en hondert en twintigh jaren aldaer bereiken: niet anders, als of de hitte der jeught, door de koude des ouderdoms, in die warme gewesten, getempert wierdt. Dies zijn de Brasilianen zeer langlevend, en worden zelden ziek, en ook niet lichtelijk grijs.

Hier toe helpt niet weinig de zeer treffelijke en goede temper van lucht, water en klimaet.

Hierom hebben eertijts eenige Spanjerts, die in hun Vaderlandt of in Oostindiën noit gezont waren; maer alrijt gingen quijnen, zich na Brasil begeven, om die lucht en dat hemelsche water te genieten, als twee van de krachthigste hulpmiddelen tot het leven en gezontheit.

En alhoewel de kinderen der vreemdelingen met geduurige ziekten gequelt worden, en een derde deel der zelve naulix uit de kintsheit komt, zoo moet zulx meer de quade maniere van opvoeding, als d'ongetempertheit der lucht, toegeschreven worden.

Men vindt onder de Brasilianen weinig kreupelen, of die schief of gebogghelt zijn; maer zijn doorgaens gaueu en rat: het welk met recht te verwonderen is; naerdien de moeders de jong geboorne kinderen noit bakeren of met zwachtels bewinden of binden: het welk zy oordeelen voor de kinderen ongezont, en oorzaak van ziekten te zijn. Alleenlijk binden zy den jonggeboornen kinderen de beenen met zekere zwachtels, die zy *Tapakura* noemen, vast.

Toen de Portugesen alleen het land van Brasil bezaten en regeerden, eer de Neerlantsche Westindische Compagnie een voet daer in zette, hielden zy de brasilianen en naturellen genoeghaem voor hunne slaven, die zy zoo veel verminderden en te niet maakten, als hen doenlijk was: ja ook zoodanigh, dat zy voor taghentigh of tnegentigh jaren in de kapitanie van *Rio Grande* alleen, hondert duizent weerbare mannen, gewapent met pijl en boogh, konden uitmaken: daer men des jaers zestiën hondert vijf en zesen veertigh geen drie hondert zou kunnen vinden: door welke uitroeping van die geslaghten de brasilianen, gelijk als met een doodelijke haet tegen de Portugesen ingenomen wier-

den: gelijk d'onzen daer na te recht bevonden hebben.

Daer en boven zijn de brasilianen zoo door de voorgemelde oorlogen, als ziekten, die zomwijlen onder hen woeden, geweldigh vermindert.

Zy onthielden zich in het landt onder de Aldeas of dorpen van hunne plantagien, en gingen, om eenigh lywaet tot kleeding te bekomen, by zekere heeren van de zuikermolens, op maentgelt werken.

D'Aldeas der brasilianen waren in *Goyana*, *Parayba* en *Rio Grande*, (hoe wel mede een en ontrent *Igarasu* lag:) alwaer zy ontrent de rivieren bequame plaetsen uitgekoren hadden.

De hutten, daer zy in wonen, zijn van houte staken, met palmijst bladeren bedekt.

Zy mogen geenzins het jok van slavernye verdragen: zijn boven mate genegen tot luiheit, en schuw van arbeiden: inzonderheit de Tapoeyers. Zy leven vry en vreedzaam onder elkanderen, 't en zy wanneer zy by den drank zijn: want dan brengen zy dagh en nacht met zingen en dansen over. Vrouwen zoo wel als mannen zijn zeer tot den drank genijght, en kunnen niet lichtelijk daer van afgebraght worden: naerdien zy van geen ding meer houden, als van dronken drinken. waer uit krakeelen en andere vuile en lelijke ondeugden onder hen ontstaen.

Zy zijn ook boven mate tot dansen genegen, dat zy met een algemeinen naam *Guanu* noemen. Ook hebben zy verscheide wijzen van dansen: welker een *Vrukapi* genoemd wordt. Onder het dansen gebruiken zy ook verscheide wijzen van zingen.

De kinderen hebben ook zekere spelen, welker een *Kirupirara*: d'ander *Guaibipaie*, en derde *Guaibiguai-bibuku* genoemd wort.

Zy brengen menighmael den ganzen dagh met ronken en slapen door, zonder naulix eens op te staen: indien zy gene spijs van node hebben, en de noot hen niet dwingt om uit te gaen.

Dicht by hunne hangemakken branden zy vuur, zoo wel des daeghs als des nachts: des daeghs om hunne spijs daer by te kookken, en des nachts om de koude lucht af te keeren, die in deze gewesten des nachts kouder is, als

alsin vele gewesten van Europe, van wegedebyna gelijkelengte van dagen en nachten, het gantsche jaer door.

Kleeding De binnenlantse brasilianen, zoo mannen als vrouwen, gaen moeder-naekt, zoo alsse van'smoeders lichaem gebooren zijn, zonder eenige schaemte. Maer die aen den zeekant woonen, daer d'onzen en Portugesen komen, hebben slechts een hemde van katoen of lywaet aen: hoewel d'aenziene-lijkste mansperfoonen onder hen, by mijnen tijt, al geerne mede een gierlijk kleetje aentrokken, en daer op ho-veerdigh waren.

Wanneer de man van huis gaet, dan volgt de vrouw hem altijt na, waer hy ook gaet: 't zy tenoorlogh, of ver-re of naby.

Hy draaght niets, als zijne wapen-nen: maer de vrouw is als een muil-ezel beladen: want behalve dat haer van 't hooft aftot op den rugh een korf (die zy *Patigua* noemen) hangt, zoo draeght zy boven op het hooft een an-dere korf met haer huisraet; of een groote kalabas, met meel. Daer en bo-ven hangen haer op zyde andere kleine kalabassen; daer zy water mee schep-pen om te drinken. Daer by moet

noch de vrouw een kint dragen, zit-tende op een katoenen doek of bandt, die aen de rechter schouder hangt. Het kindt zit met de beenen wijt van malkanderen: te weten, met het een been over den buik, en met het ander over de rugh van de moeder geslagen. Daerbeneffens hout de vrouw in d'ee-ne handt eene papegay of een aep, en leidt met d'andere hant eenen hondt by een touw.

Aldus gaen zy beide zonder zorge, en ook zonder gelt in de beurs: maer hebben slechts een kalabas met een weinigh meel daer in, by hen. Op wegh vintmen ook gene herbergen, noch huizen om in te slapen: maer de bosschen en velden dienen hen tot le-gerplaetsen, die voor niet met allen spijsze verschaffen: gelijk de rivieren, meiren en fonteinen drank: als ook ze-ker gewas, *Karagata* genaemt, dat tusschen zijne bladen, in de holte, altijt regenwater heeft: tot een groot be-hulp in dorre en onvruchtbare plaet-sen, daer dikwils, op eene streke van tien of twalef mijlen, geen riviere noch beek te vinden is. Tegens den avont, daer zy willen rusten, spannen zy hun-ne hangmakken aen de boomen, of aen

palen

palen in d'aerde geflagen. Dicht daer by leggen zy een vuur aen, om hunne fpijze te koken en braden: en etenen en drinken alsdan. Voor de regen flaen zy een hutte van palmboomen takken op.

Wanneer fy t'huis zijn, gaen de mannen des uchtens met een pijl en bogen in de bofſchen of velden, om eenig wilt gedierte of vogels te vangen: of zy begeven zich in zee, of in de naefte riviere, om te viſſchen. De vrouwen gaen na de planterijen, en verrichten aldaer haren opgeleiden arbeit. Eenige vrouwen gaen ook met den mannen, om den vangſt na huis toe te dragen.

Het wilt gedierte vangen zy op verſcheide wijzen: want zy ſchieten het of met pijlen: of graven diepe kuilen in d'aerde, en bedekken die boven met takken en loof van boomen, en leggen op zekere plaerſen eenigh aes: daer dan het wilt onverziens, uit begeerte na het aes, komt invallen. Deze wijze van vangen wordt by hen *Petaku* genoemd. Of zy maken ook zekere vallen van hout. Zy hebben noch verſcheide andere wijze en maniere van wilde dieren te vangen, die zy ook ieder met een byzonderen naem noemen.

Om de vogelen te vangen, gebruiken zy zekere werktuigen, die zy *Jukana* noemen, en van dried'erlei ſlagh zijn: te weten, *Jukanabiprara*: dat een gereetſchap is, dat de vogels by de voeten vangt. *Jukanajuprara* is een gereetſchap, dat de vogelen by de hals vat: en *Jukanapitereba*, dat hen midden by het lijf vat.

In de rivieren ſchieten zy de viſſchen met pijlen, of vangen ze met hoeken, daer zy ronde wurmen, *Kandaguaku* geheten, of kabbes, of kleine viſchjes, aen doen. Zy maken de viſſchen zuizeligh, en als dronken, met de bladen van *Japikaj*, of met *Timpotiana*, of met *Tinguy*, of met *Tinguiriri*, of met de vrucht *Kururuape*, of met de wortelen *Magui*, of met de ſchors van den boom *Anda*, en diergelijke, tot dat zy als doot boven op het water drijven. Zy viſſchen ook met zekere bennen of zeven, *Vrupema* genoemd, die zy van zeker riet, *Vruguiboandipia* geheten, maken.

In zee viſſchen zy met aes, aen een angel of yzere hoek gedaen, zittende op drie aen malkander gehechte houten, die zy *Igapeba*, en de Portugeſen *Jangada* noemen: welke viſch-vaertuigen van 't hout des booms *Apiba* gemaakt worden.

Huisraet.

Het huisraet der Bräſilianen is gantsch weinigh, en beſtaet voornamelijk in een hangmak, om in te ſlapen, die zy *Ini* noemen.

Deze hangmakken zijn zes of zeven voeten lang en vier breed, en netsgewijze van katoene garen gebraeit, die zy, wanneer zy ſlapen willen gaen, met beide einden aen twee balken in de huizen of hutten, of aen twee ſtammen of takken van boomen in 't ope veld, wat hoogh van d'aerde, vaſt binden: want plat op d'aerde ſlapen zy niet: eensdeels om het ſchadelijk ongedierte te mijden: en ten andere om de quaetaerdige dampen, die uit het aertrijk op trekken, te ſchuwven.

De Tapoeyers, *Kariri* genoemd, hebben groote hangmakken van twalef of veertien voeten lang, daer in vier menſchen te gelijk kunnen leggen.

De Portugeſe vrouwen maken zeer fraeie en groote hangmakken, die met verſcheiden beeltwerk doorwrocht zijn.

In plaetſe van ſchotelen of kannen, gebruiken zy kalabaffen, die midden in de lengte doorgesneden, en meteen roode verruwe, *Uruku* genoemd, van buiten beſchildert, en van binnen met zwart beſtreken zijn.

Hunne vleſſchen, kannen en kroezen, beſtaen uit heele kalabaffen van verſcheiden ſlagh, *Kuite*, *Jaroba* en *Kribuka* genoemd. Een heele groote en wijde kalabas kan in zijn hol dertigh of vijfen dertigh kannen nats houden, en wort op Bräſiliaenſch *Kuyaba* genoemd: maer de helft van een lange kalabas heet *Kuipeba*.

De gemeene man maakt meſſen van zekeren ſteen, welke meſſen zy *Ituque* noemen: en ook van riet, die zy *Taquoaquia* heten. Anders gebruiken zy ook Hollantſe meſſen.

Zy hebben ook mantjes van bladen

van palm-boomen gemaakt, die zy *Patigua* noemen, daer in zy al verbergen wat zy hebben. Ook hebben zy andere korven van riet gevlochten. Al dit huisraet noemen zy met een algemenen naem *Karamemoa*. Van rijs en takken maken zy langwerpige en tamelijk breede korven, die zy *Panaku* noemen, en hen inzonderheit in het vervoeren van den wortel Mandihoka dienen, wanneer zy farinha of meel daer van maken zullen. Want wanneer zy verreizen zullen, dan gebruiken zy de korven *Patigua* genoemd: maer de zwarten en slaven gebruiken op het Reçiff de manden *Panaku*, om alle dingen in te dragen.

Wapenen der Brasilianen.

De voornaemste wapenen der Brasilianen zijn pijl en booge, en houtse knotsen.

De bogen zijn van hert hout gemaakt, en worden by hen *Guirapara* en *Vrapara* genoemd: maer het hout, daer zy van gemaakt worden, *Guirapariba* *Virapariba* geheten.

De pezen der bogen zijn van katoen gedraeit en worden *Guirapakuma* genoemd:

De pijlen zijn van wilt riet gemaakt, en *Uba* genoemd.

De scherpe einden, punten of spitsen der pijlen zijn van zeer hert hout, of van de randen der visschen, *Iperu* genoemd, of van beenen of riet op verscheide wijze scharp gemaakt.

Eenige pijlen hebben vele punten of spitsen, andere een eenige.

Jaer-rekening.

Het getal der jaren hunnes ouderdoms en loop des levens, rekenen zy, naerdien hen de rechte kunst van tellen onbewust is, by de kastanien van de vrucht *Akaju*, welke kastanie zy *Akakakaya*, en ook *Akakuti* en *Itimabarano* noemen. Want om het getal van hunnen ouderdom t'onthouden, leggen zy alle jaren zulk een kastanie wegh: naerdien de vrucht van dien boom slechts alle jaren eenmael rijp wort: te weten, in Winter- en Loumaent, en duurt tot in Lentemaent.

Hunne jaren rekenen zy van den

opgang der regensterre, die zy *Teixu* noemen: waerom zy ook het jaer met denzelven naem bedieden. D'opgang dier sterre geschiet aldaer in onze Bloemaent.

Godsdienst.

De woefte Brasilianen of Barbaren, die te landewaerts in wonen, hebben byna geen gevoelen van godsdienst, en weten niets van den oorsprong en schepping van dezen geheel-al.

Van den algemeenen watervloet hebben zy eenigh geheugenis: hoewel zeer beuzelzinnigh: te weten, na alle sterflijke menschen door het water verdronken waren, was zeker eenige mansperzoon met zijnen volle zuster overgebleven, dewelke reeds zwanger was. En van die twee had het menschelijk geslacht weer zijnen oorsprong en aenwas gekregen.

Zy kennen ook geen God, noch bidden iet eigentlijk aen: waerom ook in hunne tale geen naem te vinden is, die God uitdrukt: 't en zy misschien *Tuba*, waer mee zy eenige opperste uitstekentheit bedieden: waerom zy ook den donder *Tupakununga* noemen, dat is, geraes of gekrijs, door d'oppreste uitstekentheit gemaakt: want *Akunung* bediet, geraes of gekrijs maken.

Zy weten noch kennen geen hemel noch helle na dit leven: alhoewel zy, door overlevering der ouden, gelooven, dat de zielen, na het scheiden uit den lichaem, overblijven, en zomtijts in duivelen of geesten veranderen, of na waterrijke en lustige boomrijke velden overgevoert worden, en aldaer geduurigh juighen en dansen.

Zy houden, dat de vrouwen en strijtbare mannen, die vele vyanden dootgeslagen en opgegeten hebben, na de doot, na die gemakelijke velden, die zy stellen achter zekere bergente zijn, gaen, en aldaer juighen en vrolijk zijn.

Voorts gelooven zy, dat alle andere logge, luie en trage menschen, die niet waardighs in dit leven bedreven hebben, van den duivel, na de doot, gepijnicht worden. Deze duivel wort by hen met verscheiden namen ge-

genoemt, als *Anhanga*, *Jurupari*, *Kurupari*, *Taguaita*, *Temoti*, *Taubimama*. &c.

Zy hebben hunne wichelaers of offer-papen, die zy *Paje* en *Pay* noemen, en raetvragen, wanneer zy ten oorlogh trekken, of eene andere reize aenvangen zullen: die hen dan voorzeggen, wat gebeuren zal.

Zy vrezen geweldig de booze geesten, die zy *Kuripira*, *Taguai*, *Machachara*, *Anhanga*, *Jurupari* en *Marangigona* noemen: hoewel met verscheide betekenissen: want *Kuripari* betekent een godheit der gemoeden of herten: *Machachera* een godheit der wegen, die den reizigers voortgaet. *Jurupari* en *Anhanga* betekenen enkelijk den duivel. *Marangigona* betekent gene godheit: maar de ziele van het lichaem afgescheiden, of iet anders, dat d'aenstaende doot voorzeidt: hoewel het den Brasilianen zelfs niet genoegh bekend is: en evenwel het allermeeft vrezen: zoo dat zy zomtijts door een ingebeelde en ydele schrik haestigh komen t'overlijden. Des niettegenstaende eeren zy die geesten met gene ceremonien of beelden: hoewel eenigen, met staken in d'aerde geslagen, en met geschenken, neffens deze palen geleidt, die geesten trachten te verzoenen. Zelden verschijnen die geesten onder hen zichtbaer.

Zommige houden den donder, eenige den kleinen Beer, en andere andere sterren voor eene godheit.

De Brasiliaense volken *Potiguaras*, hebben een zekere wijze van de genen te betoveren, dien zy quaet gunnenen doen hen sterven.

Deze wijze van te betoveren wordt by hen *An amombikoab* genoemd.

Die onder de Portugesen en Nederlanders leefden, volghden de Kristenen leere; hoewel zeer koel: gelijk zy ook, tot hun ouderdom gekomen, tot den Kristenen godsdienst zich zeer nalatigh toonden. Ook kan men hen bezwarelijk de leerstukken van den Kristenen godsdienst inprenten, 't en zy wanneer zy noch jong zijn, en verre van d'ouders wonen.

D'onzen hebben evenwel verscheide Brasilianen bekeert: waer toe aller eerst de leeraer Dorellaer goede fundamenten geleit had: wien in d'Aldea of

vlek der Brasilianen, de predikant Thomas Kemp volghde, die, als in de Brasiliaense tale wel ervaren, met gene minder yver de zaligheit van dien landaert benaerstight heeft. Noch was hen ten dienste de predikant Dionisius Biskareta, een oudt eerlijk man, en geboren Kastiliaen: als ook een proponent, genaemt Johannes Appricius, die by hen in goet aanzien was, en veel by hen vermoght.

Daer waren onder hen ook drie schoolmeesters, die hen lezen en schrijven leerden, en in de gebeden oefenden. Maer door den opstant en muiterye der Portugesen moesten zy zich uit hunne Aldeas vertrekken: waer door alles in groot verloop raeke.

Ziekten en Geneesmiddelen.

Men weet aldaer van vele ziekten niet, die wy hier te lande hebben. In het genezen der ziekten gebruiken zy enkele geneesmiddelen, en lagghen d'onzen over het gebruik van tzaengelste geneesmiddelen uit. Met groote schranderheit weten zy die in en uitwendigh te gebruiken, inzonderheit in ziekten, die uit vergif ontstaan zijn. Met hoorne koppen, door zuiging, of door scherfving, en zelf door d'aderlating, trekken en halen zy d'overtolligheit des bloets uit, en gebruiken, in plaetse van een lançet, de tant van een hay, die zy *Kakaon* noemen: zonder welke tant men hen naulix uit ziet reizen.

Wanneer een hunner in eene ziekte gevallen is, dan komen de vrienden, en brengen ieder geneesmiddelen voor den dagh, welker kennis zy door ervarentheit bekomen hebben.

Aenstonts daerna scherven en snijden zy, met de doornen van den boom *Karnaiba*, en met de tanden van vischen, diep in de huid der vleezige deelen van armen en beenen, om het bloet overvloedelijk daer uit te doen loopen. Het zelfste doen zy byna door eene zeer sterke zuiging, met den open mont op het beledighde deel te leggen, en meinen daer door het gantsche lidt van ziekte en vermoeitheit te bevrijden.

Braking verwekken zy met geweld:

re weten, door middel van zekere zamengedraide bladen, *Karnaiba* genoemd, die zy in de keel steken.

Wanneer deze en diergelijke geneesmiddelen vruchteloos en vergeefs gebruikt zijn, zoo stellen zy niet meerder in 't werk; doch laten evenwel den zieken niet leggen: maer dooden den zelven, als of zy aen zijne behoudenis wanhoopen, eenparelijk, en zeer wreet met houteknotsen: hoe wel sy hem, en ook hy sich zelven, gelukkig acht, dat hem te beurt valt dus mannelijk te sterven, en hy uit alle ellenden weghgerukt wort. Want hier in glorieren zy, wanneer zy de doot op de lippen hebben.

Zy woeden met geen minder gejuigh tegen het lijk van hun bloetverwant als vyant: het een uit een vuile liefde, en het ander uit een onmenschelijke wraeke: want zy verscheuren het zelve, als wilde beesten. Het vleesch scheuren zy met de tanden van het gebeente af, en eeten het voor een lekker dish gerecht op.

Baring.

Het vrouwvolk is wonder vruchtbaer, baert zeer gemakkelijk, en krijgt zeer zelden een miskraem.

De man gaat, ten tijde des kraembeds, in plaetse van de vrouwe, d'eerste dagen na de baring, te beddeleggen, en nuttigt lekkernyen en spijs, even als een kraemvrouw. Want de kraemvrouwen staen, aenstonts na de baring, zonder iemants hulp te gebruiken, op, en wandelen, en loopen ter ijl na de naeste riviere, om het lichaem af te wassen.

De gestorvene kinderen beweenen zy niet boven twee of drie dagen: dat inzonderheit door de moeders geschiet, die het gantsch huis met geschreien geweent vervullen.

Verwel-
leking

Zy ontfangen magen en vrienden, wanneer die van de reize t'huis komen, met uitgestorte tranen: welkers ellende en kommer, die zy buiten 's lants uitgestaen hebben, met veel zuchten en tranen bewenen, en met d'armen hen om den hals te staen, en het hoofd aen den borst te duwen.

En alhoewel de Brasilianen eertijts uit het geslacht der menschen-eeters gesprooten zijn, zoo hebben evenwel eenigen, door het verkeeren en omgaen met d'onzen, hunne Barbaerscheit

afgeleit, en zich zoo menschelijk en heuch als d'Europers dragen.

Tapuyers.

De volken Tapuyers onthouden zich in de binnenste gewesten van Brasil, verre van strant, ten Weste van de lantschappen van Brasil, die by d'onzen of by de Portugesen bezeten wierden, en over de bergen, tusschen *Rio Grande* en de riviere *Siara*, en aen *Rio St. Francisco*.

Zy zijn in verscheide volken verdeelt, die alle in name en sprake van elkanderen verschillen: want voor eerst wonen achter de kapitanie of lantschap van Pernambuco de Tapuyers, *Kariri* genoemd: welker koning *Cerionkeiou* heet: daarna een weinigh verder, de *Karirivafu*: dier koning *Karapoto* genoemd wort: dan de *Karirijou*: vervolgens de *Tararjou*, die by d'onzen de bekenste waren: welker een gedeelte door eenen koning *Janduy* of *Janduw*, en het ander gedeelte door eenen *Karakara* bestiert wiert. Andere staen onder andere koningen, als *Pritijaba*, *Arigpaygh*, *Wanasewajug*, *Tsering* en *Dremenge*. Die van koning *Janduw* onthouden zich over *Rio Grande* na 't Weste, en zwerven op verscheide woonplaetsen omher: maer komen in Slacht, Winter en Loumaent nader aen de zee; dewijl de vruchten *Kajous* dan rijp zijn, die binnen in het lant niet overvloedelijk vallen.

De Tapuyers zijn groot van lichaem, en grooter als d'andere Brasilianen, en steken boven d'onzen met hals en hoofd uit: zijn dik en groot van hoofd, bruinverwigh of vael van veruue, zwart en rou van hair, dat zy over den hals laten bene hangen, doch scheeren het tot aen d'ooren op het voorhoofd af. Eenige scheeren zich ook na d'Europische wijze: maer al't overigh lichaem houden zy kael en hairloos, en zelf ook de wijnbraeuwen.

De koningen en Grooten worden van den gemeenen man onderscheiden, eensdeels aen het hoofthair, en ten andere aen de nagelen: want een koning laet het hair kroonswijze scheeren, en heeft zeer lange nagelen aen de duimen. Maer zijn bloetverwanten

en

en andere krijgsbevelhebbers houden aan alle de vingers lange nagelen: behalve aan de duimen: want het wort by hen voor een groote gieraet gehouden, lange nagelen te hebben.

Zy zijn ongemeen sterk, en kunnen eenen stier ter neer vellen.

Wanneer Prins Maurits t'ener tijde begaerigh was, om te zien hoe de Tapuyers tegen wilde stieren zouden kunnen vechten, deed hy, met groote moeite, een wilden stier voor zijn huis op het plein, dat rontom met palissaden afgeschut was, brengen. Menigh-te van menschen schooten derwaerts toe, om te zien, hoe dit gevecht zou afloopen.

Twee Tapuyers, die vechten zouden (want d'andere met hunne vrouwen zagen toe) quamen gantsch naekt op de plaetse, gewapent alleenlijk met pijlen bogen.

De stier hen ziende, zette met alle macht op hen toe. Maer de Tapuyers, die zoo snel als een paert liepen, en en zich daer op verlieten, schooten den stier t'elkens met pijlen in de ribben, dat hy lilde. Waer'op dan de stier met een naer en yzelijk gebrul op hen toe schoot. Doch zy verberghden zich t'elkens achter eenen boom, die op het midden van het plein stont, en schooten den stier van daer weer in de zijden. Dit duurde zoo lang, tot dat de stier, door al het bloeden en springen, machteloos wierdt. Toen sprong een van de twee Tapuyers op den stier, en vatte hem by de hoornen, en kreegh hem met geweld onder de voer. Daerna sprong'er ook d'andere Tapuyer op, en sloegen beide den stier voort doot. Zy brieden hem zoo wat in een gat, in d'aerde gemaakt, daer zy een goet vuur op stookten, en aten hem dien dagh noch met hun alle op.

Draght. De Tapuyers, beide vrouwen en mannen, en zoo wel gemeene luiden, als grooten en koningen, gaen byna gantsch moeder naekt: alleenlijk hebben zy de roede van hunne mannelijkheit ingetrokken en bewonden in een beurse of netje, van baste van boomen gevlochten, en binden het met zekker bantje, dat zy *Takoaynhãa* noemen, vast. Wanneer zy willen pissen, binden zy dat weer los. Zy toonen meerder beschaemtheit, met d'uitgespan-

ne roede te toonen, als ons volk. Op een zelve wijze hebben ook d'andere binnenlantsche Brasilianen de mannelijkheit bewonden.

De vrouwen der Tapuyers bedekken de schaemte slechts met een bosje van kruiden, of takje met bladen van zekeren boom, dat zy tusschen een koorde insteken, die zy, in plaetse van een gordel of riem, om den middel gebonden hebben. Diergelijk takje dragen zy ook tot bedekfel voor den aers: hoewel beide die deelen, zoo voor als achter, zoodanigh niet bedekt zijn, of vertoonen haer noch aan d'eene of andere kant. Alle daeghs wort dit bosje van kruiden of loof van boomen by haer vernieuwt.

De mannen binden kransjes, gemaakt van de vermiljoen roode veeren des vogels *Guara*, of *Kaninde*, om het hoofd, en laten van't achterste gedeelte des krans eenige veeren hangen, die uit de steert van den vogel *Arara* of *Kamud* getrokken zijn.

Eenigen binden slechts een katoene koorde om het hoofd: waer aan achter eenige lange roode of blaenwe veeren hangen: welke koorden zy *Akanbua-gaba* noemen.

Sy maken ook mantels van dikke katoene draden, en als een net geweven of gebraeit. In ieder knoop steekt een rode veder van den vogel *Guara*: waer onder zwarte, groene, gele en bonte veeren van de vogels *Aakukaru*, *Kazinde* en *Arara* doorsteken en vermengt zijn: zoo dat de geheele mantel met veeren doorboort is: welke veeren byna op een zelve wijze en geschikte orde, op malkanderen leggen, als de schubben op eene visch.

Aan het binnenste eind van zulk een mantel is een kap: dies dezelve mantel het gantsch hoofd, schouderen en onderlijf, tot aan de aers bedekken kan.

Deze mantel wort by hen eensdeels tot gieraet, en eensdeels tegen de regen gedragen: dewijl het water daer niet doordringt; maer by af en neer loopt. Men noemt deze mantels in hunne tale *Guara Abuku*. Zy plakken of hechten ook gemeenelijk met wasch of wilde honigh zekere kammen of kuiven: van fraeie vogel-veeren aan het hoofd, welke kammen zy *Aguana* noemen.

Wanneer hunne vader of moeder sterft, trekken zy al het hair des hoofts uit.

Zy hebben d'ooren of oorlellen zoo wjt doorboort, dat men een vinger daerin kan steken, daer zy eenen been van een aep in steken, dat zy *Nambipaya* noemen: of eenigh hout van een vinger lang, met katoene draden omwonden.

De mannen hebben d'onderste lip doorboort, daer in zy een steen, 't zy kristal, of smaragd, of jaspes, van de groote als een hazelnoot, steken. Dezen steen noemen zy *Metara*, en, indien hy groen of blaau is, *Metarobi*. Maer inzonderheit beminnen zy een groenen steen, en dragen dien veeltijts. De wangen zijn aan beide de hoeken des monts doorboort, te weten, ingehuuwde mannen alleenlijk, die in ieder gat een hout, van groote en gestalte als een ganzen-schaft, steken, dat als een ingeslage spijker uitsteekt. Of sy steken een steen daer in, dien zy *Tembekoa-reta* noemen. Veeltijts doorbooren zy ook de neusgaten, en doen'er diergelijke houten in, die zy *Apiyati* noemen.

Zy bestrijken en beschilderen het li-

chaem op verscheide wijzen en leelijk, met zekere bruine verruwe of zap, die uit zekeren appel *Janipapa* geperst of gedrukt is. Desgelijx beschilderen ook de vrouwen het lichaem met verscheide kleuren.

Daer en boven plakken zy over en om het lichaem sijne veeren van verscheide vogelen, met mastich of wilde honigh: welke maniere van doen zy *Akamongui* noemen. En aldus vertoon en zy zich, als of zy gantsch ruigh waren.

D'armen vergieren zy ook met zekere kransjes, van verscheide rode en gele vogel-veeren gemaakt, die zy *Agumiranga* noemen. Zy voegen'er ook veelerleie Hollantsche koralen onder, welke gieraedje zy *Arakouya* noemen.

Van de schorsen der driehoekige vrucht *Aguay*, die met een draet aan malkanderen gehecht zijn, maken zy kringen als brazeletten, die zy onder de kuit en, rontom de beenen, binden, en die in het dansen eenigh geluit geven.

Zy dragen schoenen van den schors, *Kuragua* by hen geheten, die zy *Atapakaba* noemen.

E c.

Eenige natien of volken der Tapuyers gebruiken gene boogen; maer schieten hunne pijlen of javelijnen slechts met een hantwerp, uit een uitgeholt hout, als een loop of buis, die in het midden in de lengte doorsneden is. De *Kariri* daer en tegen gebruiken bogen.

De Tapuyers hebben ook knotsen van vast hout gemaakt: zijn van voor langen breed, en by wijlen met beentjes of tanden van dieren scherp gemaakt. Het hantvatfel of geveft is met katoene lint, of met eenige andere stoffe bewonden. Aan het achterste einde van de knots hangt een bos veeren uit de steert van den vogel *Arara*: desgelijx is ook in het midden een klein bosch gebonden. Deze bos veeren, aan de knots hangende, wordt by hen *Airabebe* en *Jairabebe* genoemd.

Hunne trompetten zijn van menschen beenen gemaakt, en *Kanguenka* genoemd. Zy hebben ook andere groter trompetten, van zekere kinkhoren gemaakt, die zy *Nhumbugaku* noemen: en ook eenige van riet gemaakt, die zy *Meumbrapara* noemen.

De Tapuyers zijn zoo goede soldaten niet als d'andere Brasilianen: want zoo haest men hen tegenweer met wapenen doet, begeven zy zich op de vlucht, en loopen zoo sterk als paerden.

De Tapuyers zaeien noch planten niet, noch ook den wortel Mandihoka noch diergelijk: maer leven by wilde boomvruchten, verscheide wortels, kruiden, en wilt gedierte, dat zy opvangen, als ook by wilde honigh, die zy uit de boomen krijgen.

Onder de wortels, die zy gaerne eeten, is zeker wilde Mandihoka, die van zelf voortkomt, en tot de hoogte van een heester en boom opschiet. Voorts is dit gewas in stronken en bladen den tammen Mandihoka zeer gelijk: maer veel geringer in waerdigheid. By de middellantse Brasilianen wordt dit gewas *Cuguaçuremia*, en by d'aenzeegelege Brasilianen *Cuaçumandibaga* genoemd. Zy eeten ook menschen-vlees.

Indien de vrouwen een doode vrucht baren, die eeten zy aenstonts op: want zy zeggen, dat die niet beter kan bewaert worden, als binnen d'in-

gewanden der genen, uit de welke de vrucht voortgekomen is.

De Tapuyers zwerven den meesten tijt op onzekere en verscheide plaetsen omher: gelijk d'Arabische veehoeders: doch blijven evenwel tusschen zekere palen of bestekken zich houdende; tusschen dewelke zy, na de verandering van de saizoenen des jaers, ook hunne leger plaetsen veranderen.

Zy leven meest in de bosschen, en erneren zich met de jaght: daer zy wonder wel op afgerecht zijn, en alle andere volken byna in overtreffen. Ja zy kunnen met een pijl een vogel in de vlucht treffen.

Zy begraven zich, om de warmte, in het zant.

Na de vrouwen zwanger geworden zijn, onthouden zy haer van het gezelschap der mannen. Wanneer zy gebaert hebben, dan treden zy met het kindt in een bosch, en snijden het den navel met een schulp af, en eeten dien, te gelijk met de nageboorte, gekookt op.

De kraemvrouw, en ook het kindt, wordt des uchtens en des avonts met kout water afgewasschen. Ook bekent de man de vrouwe niet, zoo lang het kint zuight: 't en zy hy by geval niet meer als eene vrouw heeft.

Indien eene vrouw met een anderen man te doen gehad heeft, en d'eige man dat gewaer wort, zoo jaeght hy haer wegh. Maer betrapt hy hen beide op de daet, dan magh hy hen beide dooden.

De moeders dragen inzonderheit groote zorge, dat hare dochters niet eer tot den echt komen; voor zy de maentstonden gehadt hebben: het welk zy den wichelaers en artzen bekent maken, en die het zelve den koning. En aldus wort eindelijk de bruid na het bedde van den bruidegom gebracht. Voorts wort de moeder met gezang geprezen, dat zy d'eerbaerheit van hare dochter zoo wel bewaert en ga geslagen heeft. By aldien nu een dochter huuwbaer is, en evenwel niet ten huuwelijk verzocht wordt, dan schildert of bestrijkt de moeder de dochter onder d'oogen met roode verruwe, en brengt haer by den koning, en zek hem, wat zy begeert.

Hier

Hier op ontbiet de koning de dochter by hem, en doet hem, op een natte, neffens haer zitten, blaest haer met de roke van tabak in het aengezicht. Eindelijk stoot hy met zijne roede tegen de schamelheit der dochter: indien'er bloet uit komt, dat lekt hy op. Al het welk by die volken voor eerbaer gehouden wort.

De Tapuyers zijn de snootste en erghste van alle andere Brasilianen: weten niet van God noch zijn gebod, noch willen daer in niet onderwezen worden; maer eeren allermeeft den duivel, ten einde hy hen geen leet noch schade zoude doen.

Zy hebben onder hen wichelaers en tooveraers, die zy hoogh achten, en over toekomende zaken raet vragen.

Deze wichelaers en tooveraers weten de booze geesten te doen verschijnen, die zich in de gedaente der Tapuyers zelfs, voor hen vertoonen. Zomtijts nemen die booze geesten de gestalte van eene vliege, of eenigh ander kleingedierte, ook aen, en verziere, dat die uit hunne mont spreken, en het toekomende openbaren. Maer wanneer die weder verdwijnen, dan schreeuwen en huilen alle de vrouwen luitskeels: want alle eerbewijzing bestaet by deze volken in het schreeuwen en gehuil der vrouwen.

Zy schuwen het nachtreyzen, uit vreze voor slangen en serpente, die dan uit hunne schuilhoeken voor den dag komen. Zy vangen ook de reize niet aen, of de dau moet door de hitte der zon van't land opgedrooght zijn.

Verscheide volken der Tapuyers, inzonderheit die van koning *Janduy*, of *Jan Duwy*, stonden t'allen tijden in verbont van vrientſchap met d'onzen, die ook verscheide malen van hen bystant genoten hadden. Doch zy onderworpen zich evenwel onzer regeering niet; maer stonden onder hunnen koning *Jan Duwy*, die toen ter tijt gezeit wiert, over de hondert en twintigh jaren oudt te zijn.

Dees koning *Jan Duwy* had by vijf-tigh vrouwen zestigh kinderen geteelt: hoewel hy bywijle niet meer als veertien vrouwen gelijk had.

Daer en tegen hadden de Tapuyers op de Portugesen eene onuitsprekelijke hate, en sloegen die doot, waer zy

hen konden krijgen.

Dus verre van de zeden, huishouding, kleeding, &c. der inboorlingen van Brasil.

Vervolgens zal ik mijne reize na het Vaderlandt verhalen. Ziende dan, gelijk gezeit is, dat het met alle onze zaken hoe langs hoe slechter ging, zoo besloot ik vast, mijn afscheit te verzoeken, dat ik eindelijk, hoewel niet zonder groote moeite, verkreegh.

Ik ging dan des jaers zestien hondert negen en veertigh, den drie en twintighsten van Hooimaent, met een stijve koelte, op het fregat d'Eendragt, bemant met taghentigh koppen, onder het bewint van schipper Albert Jansz. van Groeningen, in gezelschap van het schip de blauwe Engel, en het jaght de Brasiliaen, t'zeil: en verliet alzoodat schoon en vruchtbaer land: het welk nu den onzen eenigen tijt voor een hongerplaetse en moortkuil verstrekt had.

Des avonts was de stad Olinda Zuidwestwaerts van ons.

Den vijf en twintighsten waren wy op drie graden en zes minuten, hadden de koers Noord-noord-ooste, en een sterken voortgang, en waren dat etmael acht en veertigh mijlen gezeilt.

Des anderen daeghs passeerden wy de middellijn, en hadden mooi weer en goeden voortgang.

Wy zeilden deur, zonder eenig byzonder merkwaerdigh voorval, tot aen den eersten van Ooghtmaent, en hadden des middaghs de hooghte van negen graden en zes en veertigh minuten, en waren dat etmael negen en twintigh mylen gezeilt. Des avonts zagen wy de Noortsterre boven d'aerde, die wy in lang niet gezien hadden, na dat wy de Zuitpool of Zuider-kruis eenen tijt lang verlooren hadden.

Den tweeden der zelve maent hadden wy mooie koelte, en waren op de hooghte van elf graden dertien minuten, en hadden eenen wegh van drie en twintigh mijlen met zeilen afgeleit.

Wy zeilden dus tot aen den zestiensten, meest met goet weer, en kregen toen zulken stilte, dat men op de zee zou geschreven hebben. Wy zeilden of dreven in dan etmael naulix zes mylen voort, en hadden de hooghte van zes en

en twintigh graden. Des daeghs was 'er doen, door de stilte, groote hitte: zoo dat men zich qualijk bergen kon.

Groote
hitte.

Den twintighsten hadden wy weinigh koelte uit den Zuidooſte, en waren op de hoogte van negen en twintigh graden en vijf en veertigh minuten. Het was zoo geweldig heet, dat men zich voor de ſtralen van de zon niet kon bergen. De tafel-meffen, die in de kajuit, onder het verdek, boven de tafel ſtaken, wierden zoo heet, dat niemand dezelve in de handen verdragen kon. Jamen kon met zijne bloote handen of voeten niet aen 't ſchip raken, zonder dat het als vuur brande. De voornaemſtereden van deze overgrote hitte ſchijnt by gebrek van de verkoelende lantwinden t'ontſtaen.

Wy hadden voorts doorgaens weinigh wints, tot aen den negen en twintighsten derzelver maent, als wanneer wy de hoogte van acht en dertigh graden en zes en veertigh minuten hadden. De zee lagh ſtil en ſtom: doch waren evenwel acht mijlen zoo gezeilt als voortgedreven.

Den derden van Herſilmaent hadden wy de hoogte van veertigh graden en achteen minuten: zagen des achter middaghs een zeil, en bevonden, wanneer wy het tweeglazen achter na gejaeght hadden, een fluit te zijn, die zijne koers na de Virginjes zette. Des avonts zeilden de Braſiliaen zijn fokke maſt aen ſtukken: dies wy het lieten drijven, om hem in te wachten. Het was toen een topzeils koelte.

Des volgenden uchtens zagen wy het eilant Korfu, of de Raef genoemt, ontrent zeven mijlen van ons, daer wy na toe zetten. Het zelve verſtoont zich als een dootkiſt.

Zien de
Vlaemſe
eilanden

Korfu en Floris zijn twee van de negen eilanden, die de Portugeſen de Haviks eilanden noemen, om de menigte van de haviken en ſperwers, die zich daer op onthouden: maer worden by ons de Vlaemſe eilanden genoemt. Het grootſte is Terçerageheten, dat ontrent zeſtien mijlen in het ronden heeft. Het is hoogh en klippigh lant, en zeer vruchtbaer van vele ſchone vruchten. Daer zijn ſchoone en groote oſſen, en veel quakkels en kanary-vogels. Men heeft 'er zekere

fontein, wiens water het hout in ſteen veranderen doet. Ook zijn 'er zulke heeten bronnen, daer men een ey in gaer kan kooken.

In het gaen domt d'aerde als of zy onder hol was: waerom dit eilant ook met ſchrikkelijke aerdtbevinggequelt is, die de huizen doet ter neder ſorten, en vele menſchen mee ten val ſleept. Het eilant Pijk heeft zulken hoge rotſe of klip, dat die door de wolken heen ſteekt, en voor de Piek van Kanarien in hoogte, zoo eenigen meenen, niet behoef te wijken.

Tuſſchen de kuſt van Braſil en d'eilanden voornoemt, wijſt het kompas al Zuide en Noorde. Wy waren acht graden verder om de Weſt, als ons beſtek. Des middaghs hadden wy de hoogte van veertigh graden en vier endertigh minuten.

Wy gingen aldus voort, zonder iet byzonders te vernemen, tot aen den zeſtienden, en vermoeden toen ontrent lant te zien, en wierpen grondt. Men zagh tegen den avont landt, Noord-noord-ooſt van ons.

Den zeventienden was hen doot ſtil. Wy vingen ongemeen veel viſch, meer als wy konden eeten.

Den achtienden zagen wy het eilant Wicht drie mylen Noordwaerts van ons. Onſeen ſchip was des nachts van ons geraekt. Eerlang zagen wy de hoek van Doeveren.

Den negentienden voeren wy met een ſtijve koelte voorby Duinkerken en Ooſtende, en quamen noch, eer het middagh was, voor Vliſſingen op de reede ten anker, en dankten God voor behouden reize.

Nieuwhof
komt
voor
Vliſſinge
op de ree,

Ik voer voort na landt toe, en ruſte my aldaer den tijt van vijf dagen uit, entrok van daer op Middelburg, daer ik vijf dagen verbleef. Van daer trok ik over Dordrecht, Rotterdam, Delft, en Haerlem, op de machtige en vermaerde koopſtad Amſterdam: van waer ik na Weſtindie, des jaers zeſtien hondert en veertigh, uitgevaren was.

Trekt
door
Hollant;

Voortſtrok ik over Zwol, de geboortestad van mijnen vader, Joan Nieuwhof, na het Graeffſchap Bentem, mijn vaderlant, om mijn ouders, daer ik zeer na verlangde, te zien: en ook met een my aldaer eenen tijt lang, na

en komt
in zijn
vaderlant
Bentem.

zoo vele moeite en ongemak, als ik uitgeftaen had, uit te rusten. Maer terwijl ik my aldær ophield, stierf des jaers zeffien hondert een en vijftigh, den vijftienden van Bloei maent, mijn vader, in zijnen ouderdom van vijfen taghentigh jaren, die van eenen ieder, om zijne deughden, bemint was.

Aldus dan was ik weer, na eene overzeelche reize van eenige weken, uit Brasil, dat gezegenste gewest en recht luit-prieel des aerdtbodems, dat nu door den brant des oorloghs tot zulken deerlijken staet vervallen was, weer in Hollandt, en voorts in mijn Vaderlant gekomen.

Hooge Raden Hendrik Hamel, &c. over de regeering van Neerlands Brasil beschuldigt en verdedigt.

Eenige quaet willige en onkundige luiden leiden de schult van het verloop en verval van Nederlants Brasil op de Heeren Hooge Raden, Hendrik Hamel, Adriaen Bullestrate, Pieter Janfz. Bas, die des jaers 1647. met de schepen Hollandia en Vlissingen vandaer vertrokken en in Oogstmaent in het Vaderlant aengekomen waren.

Inzonderheit hadden Abraham de Vries, pieter Verhagen, en Johannes Greving, weleer dispensier van Graef Maurits, het geweldigh op deze Hooge Raden, geladen: en behilpen zich, als herflenlooze menschen; tegen hen met alle vuiligheden, onlijdelijke scheltwoorden lasterlijke hoonen, en een deel opgeraapte leugens.

Ziet pag. 47, 48.

Zy leiden dezen Hoge Raden voor den loon van dien loffelijken vond, dien zy in het uitvinden, en maken der contracten bestect hadden, te laste, dat zy daer voor groote vereeringen genooten, en zelfs de zakken gevult hadden. Zy riepen ook, dat de Compagnie door de voorschreve contracten zou beschadigt zijn; of dat de contractanten of verdragmakers, daer door in te grooten schult geraect zijnde, zouden oorzake genomen hebben, op eene revolte of muiterye te zien, en zich zoo den Neerlantschen regeering t'onttrekken: de Compagnie met een *Nihil*, of niet met allen, te betalen, en zich onder de kroone van Portugael te begeven.

Voor eerst, tot beschuldiging en be-tichtiging der Hooge Raden, braght de Vries een kopye van eenen notitie by, door *Jean Fernando Vieira* zoo hy zeide, overgegeven, inhoudende een

geheele versierde en lasterlijke optelling of lijste van vereeringen, die de Heeren Hooge Raden voor het maken van de contracten zouden hebben genoten.

Maer wat die notitie belangt en aengaet, de Hooge Raden verstonden wel, na Zy de regeering hadden overgegeven, dat *Joan Fernando Vieira* met eenige Neerlanders, die niet als het vuur van oneenigheid zochten te stooken, zoo wat op het papier by een gebraght hadden, om hun zeggen eenigh schijn te geven: daer eindelijk die notitie uit gesmeet was, daer geen bewijs van overgeleit was, noch zou kunnen worden.

Deze was dezelve notitie, die, zoo deze Hooge Raden in Brasil, in den Hoogen Raet van den president Schoonenburgh en nieuwe Raden verstaen hadden, derwaerts uit het Vaderlant, door alle d'aenzienlijkste Collegien van de regeering gepasseert en bekend gemaakt zijnde, naderhant door den zelve president en Raden in Brasil gebraght was, met uitdrukkelijken last van de Vergadering der Negentien, hen zoo daer op, als op de andere belastingen, t'informeren en daer van kennisse te nemen.

Ja zoo verre, dat men de Hooge Raden Hendrik Hamel, &c. niet zoude laten vertrekken, voor dat de president en Raden volkome onderrichtinge daer van bekomen zouden hebben, en, zoo zy iets tot hunnen nadeel vonden, hen daer over te doen straffen, na bevinding van zaken.

Hier op volghde dan, dat de gemelde president en Raden alle de perzonen, die zy konden vernemen, dat eenige kennisse van de contracten moghten hebben, voor zich deden ontbieden, en hen onder eede hoorden: doch vonden niet tot hunnen laste: als blijkt by verscheide informatien, by hen luiden genomen: te weten, op den 6. November, des Jaers 1646. en in Sprockelmaent des jaers 1647. Ja daer waren in tegendeel verscheide perzonen die verklaerden, dat'er by hen wel aenbiedingen van vereeringen geweest waren: maer dat zy by de hooge Raden daer over bestraft geworden waren.

Daer by kan gezien worden, dat de oude Hooge Raden gene zoodanige ver-

vereeringen hebben genooten, nochte willen aennemen: maer zich in allen hun doen zoodanigh gedragen, als zy ampts halve schuldigh waren en behoorden te doen. Ja onder andere is een van deze acten, by *Vieira* zelven getekent. Dies wel te zien is, dat deze notitie verfiert en vol onwaerheit was. Zulx de Hooge Raden, gelijk zy aen al het geen, dat hun tegen de waerheit by d'aenklagers nagegeven wiert, onnozel en onschuldigh waren, ook al zoo vry en vrant t'huis quamen.

Doch dat het maken van deze contracten aen de Kompanjie tot groot voordeel, en niet tot schade en nadeel, gelijk de gemelde lasteraers voorgaven, zou hebben gestrekt: blijkt reeds hier uit; dewijl men in de daghelix notulen van den een en twintighsten van Slachtmaent des jaers 1645. by de Hooge Raden gehouden, vind aengetekent, dat'er apparentie was, by aldien Nederlants Brasil in ruste gebleven was, aen de Kompanjie een extraordinaris retour van zuikeren te doen, zoo wel uit de zuiker-molens van *George Homode Pinto*, als uit die van d'andere contractanten: maer de revolte en opstant, van de Portugese ingezetenen eerst verwekt, en toen opentlijk door den koning van Portugael geassisteert en gestijft, hadden hen belet dat te kunnen doen.

Ook hebben de bewinthebbers ter Vergadering der XIX. zelf het maken van het contract met *George Homode Pinto* (dat byna alleen zoo veel bedroegh, als alle d'andere contracten daer nagemaakt) toegestaan en voor goet gekeurt, als breder te vore op pag. 48. verhaelt.

De Portugesen zelfs pretenderen noch wenden niet eens voor in hun uitgegeve manifest, (vervattende, zoo zy zeggen, de redenen van hunne revolte of opstant) deze contracten tot verschooning der zelve.

Ook was deze revolte, (gelijk namaels openbaer geworden is) al lang van te vore by Portugael gepraetiseert en gesmeet, eer deze contracten gemaakt waren.

Gelijke revolte was in Angola, in Afrika, en ook op het eiland Zeilon in Oostindiën (daer nochtans zoodanige contracten niet gemaakt waren) on-

trent op een en den zelven tijt aengestelt, als de revolte in Brasil begonnen wiert. Dies hier uit klarelijk blijkt, dat deze contracten daer toe gene aenleiding gegeven hebben; dewijl beide die revolten op eenen tijt, en al lang voor het maken der contracten gepraetiseert en gesmeet waren: al zoo anders niet moghelijk was, dat in zes of zeven maenden, die daer alleen sedert het maken van de contracten, tot de tijt van de revolte, tusschen gelopen zijn, zoodanigh werk zoude gepraetiseert en gesmeet, en zoo veel volks en andere behoeften, als gebleken is, daer toegerust en uitgewerkt zijn: en dat te gelijk aen alle hoeken, ja zelf tot in Oost-Indiën, daer men qualijk in vijf of zes maenden uit Portugael kan komen.

Vele zouden zich mogen verwonderen, hoe de Portugesen, niet tegenstaende onze menigvuldige forten, die met krijghsvolk bezet waren, zich verstout hebben, op te staen en tegen d'onzen aen het muiten te slaen: en daerom dien opstant eerder d'onachtzaamheit en slecht beleid van de regeeringen zullen toeschrijven, als de maght en 't vermogen der Portugese ingezetenen. Maer die zich daer over zouden mogen verwonderen, den zelve kan geantwoort en te gemoet gevoert worden, dat de zwakheit van de Portugese ingezetenen, door het grote sekoers, dat zy uit de *Bahia dos todos los Santos* bequamen, zoo van Portugesen, onder *Martijn Soares* en *André Vidal*, als Brasilianen, onder *Kameron*, en Negros, onder *Henrique Dias*, ten aenzien van onze garnisoenen, genoegzaam gesterkt en voorzien was.

De redenen en oorzaken, die de Portugese ingezetenen bewogen hebben, om zich tegen d'onzen op te werpen, en op een nieu in den oorlogh te begeven, houdt men verscheide te zijn: maer zoodanigh als doorgaens verheerde volken aenporren en opmaken, om van hunne kastelen en garnisoenen meester te worden en zich zelfs in vryheit te stellen. Voeght hier by het verschil van godsdienst, tale en maniere, die d'onzen, niet tegenstaende hunne zwakheit, ten aenzien van de Portugesen, trachten in te voeren.

Deze oorzaken by den anderen genomen

Wacrom de Portugesen tegen d'onzen opstonden.

nomen, hebben hen de gelegenheit niet doen verzuimen, om d'onzen op't zwakste waerte nemen: voornamelijk toen de Portugesen van den bystant van Portugael, en die van de Bahia verzekert waren, en hen die vaste indruk gegeven was, dat onze staet ten einde van middelen, en vervolgens onmachtigh was, langer eenige sekoersfen na Brasil af te vaerdigen: ja dat deze hunne aanslagen, tot welgevallen en genoegen van onzen staet waren, al-zoo die trachte, van de zware Brasilise lasten met eere ontslagen te zijn.

Niemant zal ook lichtelijk, die eenighoordeel heeft, kunnen gelooven, dat deze oorlogh, (die den onzen, zonder declaratie of aenzegging, ja tegen verscheide beloften en verklaringe by den gouverneur van de Bahia, *Antonio Telles da Silva*, aen onze gedeputeerden gedaen, tot verbreking van een tractaet, zoo solemnelijk tusschen den koning van Portugael en Haer Ho: Mo: opgerecht, over den hals quam) zonder kennis en uitdrukkelijke last van den koning van Portugael zou aengevangen zijn: dewijl alle gezonde herffenen genoegzaam kunnen overwegen en bevroeden, dat geen gouverneur, als *Antonio Telles da Silva*, op zijn eigen gezagh en autoriteit, zulx zoude hebben derven by der hant nemen.

Waer uit blijkt, hoe grootelijx eenigen misleit waren, die zich lieten voorstaen, dat met het faiseren, en in verzekering nemen van eenige weinige Portugese ingezetenen, die oorlogh of opstant, by de Hooge Raden van dien tijt, zoude hebben kunnen voorgekomen geworden.

Het grootste voordeel, dat de Portugesen, na hunne openbare betoonde revolve, afval en vyantschap tegen d'onzen, behielden en verkregen, ontstont geenzints uit hun kloek en strijtbaerheit: maer alleenlijk hier uit, dat d'afgezondene Sekoersfen en hulpmiddelen, van dezen staet te traegh, en zoo verdeelt en separaet van tijt tot tijt in Brasil aenquamen.

De Vries en andere quaetwilligen leiden ook den Hoogen Raden te last, dat gezeide Hooge Raden zelfs den brief van ontdekking des verraets, dien *Sebastiaen Karvalho*

aen hen geschreven had, aen *Joan Fernando Vieira* zouden toegezonden hebben. Daer van klaerlijk de valscheit blijkt uit het geen op pag. 72. verhaelt is.

Ten tegendele wenden de Hooge Raden alle vlijt en naerstigheit aen, om den perzoon zelven van *Vieira*, indien des moghelijk ware, in hechtenis te krijgen. Doch *Vieira* had zich toen al te vore verborgen en schuil gehouden, gelijk te vore wijtloopiger verhaelt is, zonder zich ergens openbaerlijk, daer hy zou kunnen gevat worden, hebben te derven vertoonen. Ziet pag. 70.

Eenige quaetwilligen hielden de Hooge Raden verdacht, als of zy de waerschouwinge van vele luiden, aen hen gedaen, niet zouden waergenomen of geacht hebben, en daer na, toen het ruchtbaer was, alleenlijk de mijne gemaakt hebben, als of men de hoofden van de munitie zocht in hechtenis te krijgen, en by de kop te vatten, even als of zy dat maer in schijn, en niet in tijts gedaen hadden, eensdeels door de contracten voornoemt, en ten andere door de schenkaedjen, die zy van hen ontfangen hadden.

Doch dat het aen de vlijt en naerstigheit der Hooge Raden niet ontbroken heeft, alle middelen by der hant te nemen, om, was het moghelijk, de voornaemste hoofden der oproermakers in tijts t'achterhalen, blijkt uit het geen op pag. 70. kan gelezen worden.

Onder andere zeggen zy, zou zeker *Gaspar Francisco da Costa* in den hogen Raet gehoor verzocht hebben, om opening van het verraet te doen, dat de Portugesen in den zin hadden, en wat hoofden men behoorde by den kop te vatten. Maer de Hooge Raden hadden hem met vuile en onbetamelijke woorden weghgewezen, en zijne verklaring niet geacht. * of Kunha.

Doch dat dit verdicht en onwaerheit is, kan blijken by de notulen van den 13 Decemb. desjaers 1644. Want het aenbrengen van denzelven *Akosta*, Ziet pag. 58. beneffens zijne twee medebroeders, te zamen ouderlingen van de Joodsche natie, wiert niet alleenlijk by de Hooge Raden in achting genomen: maer daer van ook aentekening gehouden.

Voorders geruigen de drie ouderlingen voornoemt zelfs by hunne verklara-

klaringen van den dertighsten Juny, 1646. hoe de Hooge Raden hen over dit stuk, zoo als het gewicht en belang van die zake vereischte, gehoord, en onderzocht hadden, met byvoegen, dat de Hooge Raden, als wakkere en zorghvuldige mannen, alles overleidt, en overal zoodanigh beschikt hadden, dat zy zelfs in perzoone, de vermaking der fort en bywoonden, en orde op de waghten, en bewaring der zelve stelden, eer oit de vyant zich in 't velt vertoont had.

Zy hadden ook den zelve onderlingen wel hooghelijk aenbevolen, dat zy door hun beleid zouden zoeken te weten te krijgen, wat eigentlijk der Portugesen voornemen was, en op wat wijze die hunne rebellie en afval voor hadden, en wie de hoofden en belhamels daer van waren: hoewel men het zelve noit geheelijk konde achterhalen, of ten volle te weten krijgen: niet tegenstaende dat zy van hunnent wegen alles by braghten, dat zy gehouden waren. En, zoo iet tot hunner kennis quam, wat in 't particulier omging, en zy den Hoogen Raden daer van verwittighden: zoo hebben de Hooge Raden, verwitticht zijnde, van het geen de Joden gehoort en gezien hadden, in alle voorvallen zich, als voorzichtige en zorghvuldige bestierders, gequeten.

Ook stont de raetkamer der Hooge Raden altijd, zonder eenige verandering, open, om hengehoort te geven over d'advysen, die zy aenbraghten, en over de voorstellen, die zy deden.

Ook waren, om de waerheit te zeggen, de Hooge Raden zulke groote vrienden van de Portugesen niet, om den opstant te ooghtuiken: naerdien die dan niet zouden hebben voorgenomen, hunne desseinen en aenslagh met het vermoorden der Hooge Raden, als hunne vrienden, te beginnen: gelijk men namaels daer kennis van bekomen heeft.

Ook lieten de Portugesen zich zonderling aengelegen leggen, om de Hooge Raden van kant te helpen, en noodighden eenen ieder opentlijk, met eene vereering van zes duizent guldens te beloonen, die zulx zou der ven bestaen, en in 't werk stellen en volvoeren.

De Vries &c. braghten ook tegen de Hoge Raden in, dat zy niet in 't zingehad hadden, de genen na behooren te straffen, die schuldigh waren. Onder andere zouden zy eenen *Jan Karnero de Morais*, en *Françisko Dias Dalgado*, die men zeide, van het verraet te weten, uit hunne gevangenis ontslagen hebben, die daer op terstont, in 't land gekomen zijnde, tot hoofden en overheden van de rebellen gestelt wierden. Jamen zou hen daer na noch slaven en andere waren op dagh verkoght hebben.

Dit schijnt een zeggen te zijn, dat byna tegen zich zelfs strijft. Want indien men de genen, die schuldigh waren, niet in 't zingehad had te straffen na behooren, zoo zou men immers hen niet in arrest en hechtenis genomen hebben, om daerna weder los te laten; maer men zou hen ongemerkt moeten hebben laten doorgaen. Het is zeker, dat verscheide verdaghte perzoonen, tot over de dertigh, door last van de Hooge Regeering, in arrest genomen zijn, zonder men zou kunnen bewijzen, dat iemand los gelaten zy, die niet onschuldigh bevonden wiert. Daer en tegen zijn 'er verscheide gevangenen, uit verscheide plaetsen, die, by vonnis van de Raden van Justitie, schuldigh bevonden wierden, op verscheide wijze, elk na zijne verdienste, met de doot gestraft: naer uitwijzing der vonnissen, door den Advokaet Fiskaal aen de Vergadering der XIX. overgezonden.

Wel wierden *Jan Karnero de Morais* en *Françisko Dias Dalgado*, na men hen, na naeuwe ondervraging, aen de verraderye niet schuldigh bevond, uit de gevangenis ontslagen; maer zijn noit, wanneer zy weder los gelaten en in 't landt gekomen waren, terstont tot hoofden en overheden van de rebellen gestelt. Het welk ook des te meer onwaerschijnelijker is; naerdien zy voor *Christianos novos*, dat is, Joden, gehouden wierden; die by de Portugesen in het openbaer niet geduldert; veel min tot eenige ampten betrouwt worden.

Wanneer men dan niets tot laste van deze luiden vond, en zy van de best gegoede luiden waren, die te lande op hunne goederen woonden, en dat

in die tijde d'oproeren noch in vele oorden, als Rio Grande, Parayba, Goyana en andere plaetsen d'overhant niet genomen hadden, zulx dat zy lieden noch op nieuw den eet van getrouwicheit des jaers 1645. den zeventienden van Hooimaent deden, gelijk ook Paulus de Ligne uit het fort Frederika, in Parayba gelegen, van den vijf en twintighsten der zelve maent schreef, dat alles aldaer noch in ruste was: hoewel de Brasilianen van d'Aldeas qualijk in orde te houden waren, dat zy op de Portugese ingezetenen niet plonderden: waer op hy zoo veel orde had gestelt, als doenlijk was.

Dies'er toen noch goede hope was, dat alles in 't kort weer in orde zou komen, of altoos zich niet zoo verre verspreiden. Dewijl toen ook de Kompanjie met overvloet van Negers belast was, zoo dat men genootzaekt was, dezelve (naerdien men die voor gereede penningen niet kon quijt worden, als alrede tot vijf en twintigh of zes en twintigh stukken van Achten gevallen zijnde, daer die elk wel hondert stukken van Achten waerdigh waren) volgens uitdrukkelijken last van de Vergadering der Negentien, op drie termijnen te verkoopen, zoo kon men gene redenen bedenken, waerom deze twee losgelaten per zoonen, die twee oude mannen waren, en altijt zich vreedzaam gehouden hadden, en zonder reden, gelijk bevonden was, verdaght gemaekt waren, niet zoo wel gecrediteert zoude werden, als allen anderen, die niet sufficienter als zy luiden waren, en om de Negros te koopen quamen, die doch verkocht moesten worden, en niet als tot groote schade en koste van de Kompanjie opgehouden wierden: gelijk korts daarna gebleken is, dat men de Negros, als men die niet langer verkoopen kon, genootzaekt was geworden, na de Karibische eilanden te verzenden, om daer van ontlast te worden.

Zeer breet weten ook d'aenklagers de bekommering en misnoeging van de gemeente en burgerye op het Reçiff uit te meten, die dezelve, over het verloop en verval van den staet van Neerlants Brasil, tegende Hooge Regeering hadden.

Wel is te gelooven, dat'er eenigen uit de gemeente waren, die zich over de toen loopende geruchten, ziende dat zy qualijk te stuiten zouden zijn, hunne bekommering hadden: als bleek op den dertienden van Wijnmaent des jaers 1645. wanneer eenige gecommiteerden uit de schepenen, burgerlijken krijghsraet, en de voornaemsten van de borgerye, den Hoogen Raden voorhielden, om, tot meeste ruste en vergenoeging van de borgerye, eenigen van de voornaemsten, zoo uit het Collegie der schepenen, als uit de borgerye, geduurende die beroerte, ten dienste van 't gemeene best, der Vergadering van de Hooge Raden by te voegen, om de zelve van advijs en bericht van alle zaken, die tot gemeene bescherming quamen voor te vallen, te dienen.

Hier op wierdt hen door de Hooge Raden tot bescheit gegeven: dat hen bekend was, hoe in voorvallende zaken van gewichte, de behoudenis van Neerlants Brasil betreffende, de Hooge Raden zich niet alleen van advijs van de heeren van de Justitie, Finantie en hoogen krijghsraet, maer ook van schepenen en burgerlijken krijghsraet bedient hadden: daer in zy gezint waren te continueren en voort te varen, en zouden dienvolgens gaerne gehoor verleen aen alle de genen, die iet ten dienste van dezen Staet hen hadden voor te dragen.

Men strooide ook uit, en gaf voor, dat de handel in Angola en een gedeelte van Guinea: beneffens het zenden van noodige behoeften, door het maken van de voorsz. contracten, was verkort geworden; hoewel dat baerblijkelijk valsch was, en zonder eenige reden en schijn van waerheit den Hoogen Raden te last geleit wierdt: naerdien meest alle de contracten in het laeste van 't jaer 1644. gemaekt waren, daer de voorsz. handel al lang te voren in verloop geraekt was, door den oorlogh, zoo by die van de Bahia als Portugael in die quartieren gevoert.

Daer en boven was de handel van Guinea, na het maken van de contracten, van gene erger conditie geworden, als dezelve lange jaren te vore geweest was.

Dan uit al het geen wy te vore wijtlooo.

loop'gh verhandelt hebben, blijkt klaarlijk, hoe deze Abraham de Vries en zijne aenhangers, de Hoogen Raden Hendrik Hamel, Pieter Bas, Adriaen Bullestraten, ten hooghsten verongelijkt hebben, met hen hunnen goeden naem en faem t'ontnemen. Dies deze hooge Raden zeer qualijken voor hunnen deughdelijken en oprechten arbeit geloont zijn, dien zy, ten dienste van de Kompanjie zich niet hebben laten ontzien aen te wenden: wanneer zy, door Godes zege met zoo weinigh volks, (dat eindelijk tot een getal van zestien hondert twee en negentigh koppen, twee kompagnien negros, en alle de jongens en sieken in de gasthuizen daer onder gerekent, afgenomen was) in de twintigh plaetsen behouden hebben: want in den beginnen van den oorlogh, toen zy met de zieken en jongens niet meer en hadden als 2700. soldaten, moften zy daer mee bezetten ontrent 160 of 170 mylen landts in de lengte: waer onder waeren acht en twintigh of dertigh plaetsen, die met garnisoenen bezet en tegen den vyant moften beschermt worden: behalve verscheide sauvegarden, die hier en daerten platten lande, tegen het stroopen van de boschloopers, moften gebruikt worden.

Wanneer daerna zommige Portugese inzetenen met de troepen van den koning van Portugael, onder, *Pedro Kavalkanti*, *Henriques Dias*, *Kameron* en andere (toen die alvorens in Zomermaent des jaers 1645. over de rivieren St. Fransisko bedektelijk in 't lant gekomen waren) de wapenen in de handt genomen hadden, zoo rechten zy evenwel noch al niet uit: maer wierden door de kleine maght, die de onze noch in het velt konden brengen, verscheide male te rugh geslagen: als tot Pojuka, St. Antony, ontrent St. Laurens, en andere plaetsen gebleken is.

Ziet pag.
178.

Maer wanneer naderhant de Portugesen van de Bahia met eene vloot van drie en dertigh zeilen in Tamandare quamen, en aldaer met achteen hondert of twee duisent mannen landen, en de Portugese ingezetenen, die zich noch tot aen dien tijt hier en daer stil gehouden hadden; maer toen meest al mede opstonden, tot bystant kregen,

Ziet pag.
107.

zoo wiert daer door by hen een groote macht by malkanderen gebraght, daer mede zy na de *Vergea* quamen, aldaer zy den oversten Haus, sterk zeven hondert zoo Neerlantse soldaten als Brasilianen, geheellijk in de vlucht sloegen.

Ziet pag.
104, 133.

Deze neerlaegh braght d'onzen in geweldige groote ongelegenheit, en trof hen dapper: naedien men geen volk had om alle de bezettingen te beschermen. Waer over men genootzaekt was, de plaetsen van *Sergippo del Rey Rio St. Fransisko* en *Porto Kalvo* te verlaten, om het volk tot bescherming van de voornaemste forten ontrent het Reciff en andere plaetsen van belang gelegen, te bewaren. Dan dit volk kon men niet bekomen: door dien onze schepen en 't vaertuigh daer henen gezonden, om het volk af te halen, onder wege den vyand aen Tamandere met zijne vloot vonden leggen, en daer op in zee staken, om den Admiraal Lichthart met zijne by hebbende schepen te zoeken, en hem het zelve aen te dienen.

Ziet pag.
245, 146.

Dit gelukte ook d'onzen, en hebben met malkanderen des vyants vloote geheellijk verslagen: maer wierden echter daer door zolang opgehouden, dat zy twee dagen te laet quamen, om die van de forten voornoemt af te halen.

Ziet pag.
115.

Dit alles niettegenstande heeft men even wel, door Godes zege, noch over de twintigh plaetsen, als gezeyt is, behouden, en den vyant, na alle de gemelde verliezen, by de Kompagnie geleden, noch tot tweemaal toe, uit de kapitanie van Rio Grande, die hy zocht te bemachtigen, doen wijken: alsook uit het eilant Itamarika, daer hy met ontrent drie duisent mannen opgekomen was, na dat zy aldaer een goet getal volks verloren hadden, daer toe de Hooge Raden, zich zelfs in perzoon lieten gebruiken. Ja gantsch Nederlantisch Brasil moet getuigen, dat de Hooge Raden gene moeite noch arbeit ontzien hebben, gedurende den geheele tijt van hun regeering, met over al tegenwoordigh te zijn, zoo wel als de gemeene soldaten, en dat zy het zelve zoo lang uitgehouden hebben, tot dat 'er gene levensmiddelen en voor raet meer waren, en men van volk zoo ontbloot wiert, dat 'er tot bezetting van de

Ziet pag.
151.

Ziet pag.
175.

plaet-

sen ontrent het Regiff, Itamarika, Parayba en Rio Grande, geen 1700. koppen, gelyk gezeit is, meer overschoten.

Hier uit kan men lichtelyk oordeelen, dat het aenden plicht der Hooge Raden niet geschort heeft: maer die alijt hunne uiterste vlijt en naerstigheid, weering en flooring van de muiterye en opstant, van tijt tot tijt, zoo te water als te lande, aangewent hebben: niet tegenstaende het sober getal van krijgs volk, daer mede de Kompagnie eenige jaren herwaerts in Brasil voorzien was. Vooreerst hebben zy alijt zeer zorghevuldygh op het onderhouden en bewaren van de forten gelet: als uit het gren te vore wjtloupygh verhaelt is, en uit de verklaringen van verscheide officieren, die in dezelve hunne garnisoenen gehouden hebben, genoegzaam blyk.

Desgelijx hebben zy inzonderheit overal, zoo in de Bahia als elders, goede acht op het bedrijf der Tapuyers van Siara, en op dat van de Brasilianen uit de Bahia, gehouden, die onder het gebiet van *Kamaron* stonden: daer beneffens op de Negros, onder *Hendrik Dias*: daer het eerste vermoeden van revolte en opstant van daen quam.

Voorts hebben de Hooge Raden genen arbeid ontzien, maer allen vlijt aangewent, met, onder dekmantel van vrientschap en commessien, expressen na de Bahia af te zenden, om zekerlyk te vernemen, na de sterkte van het krijghsvolk en schepen aldaer, en andere plaetsen, hooger om de Zuit gelegen: en wijders na al het geen, dat de gevreesde opstant en muiterye tegens dezen staet eenighzins mochte raken: mer geduurigh te passen op vaertuigh, dat uit de Bahia in de kapitanie van Pernambuco en andere plaetsen zoude komen: met het onderzoeken en vervolgen van de troepen des vyandts of boschloopers, zoo haest daer van iet wes vernomen wiert: zelfs in d' uiterste [†] Matten: met te water geduurig op hunne hoede te zijn: met de Portugesen, die landewaerts in woonden, t'ontwapenen: met het protesteren tegenden gouverneur van de Bahia, over de hulpe die hy bedektelyk sou mogen doen aen d' afgevalle Portugesen, en het vermanen van denzelven tot zij-

nen schuldigen plicht, volgens het verdragh tusschen zijne Majesteit van Portugael en dezen Staet gesloten: met het zetten van groote zommen op het lijf, t'zy levendigh of door, van de hoofden der muiterye: die tot weerwrake van dien, weder de helft meer, te weten, zes duizent gulden op ieder hooft van de Hooge Raden, by afkundinging en aanslagh van biljerten stelden: en voorts met alle te doen het geen deze revolte en opstaen zouden mogen aengaen.

Doch al dit schelden en lasteren van Abraham de Vries, (die een onrustig en oproerigh perzoon was,) en zijne medeplegers, tegen en op de Hooge Raden, schijnt inzonderheit en voornamelyk ontsaen te zijn uit een weerwrake van rechtmatige rechtsplegingen en vonnissen, die de Raden van den gerechte van Brasil tziinen laste tot straffe van zijne groote moetwilligheit (tegen zijne overheit met grote hertnekkigheit, tot kleinachting van de Brasiliaense regeering, bedreven) gevelt hadden.

De voornaemste oorzake van het verval van Neerlants Brasil wordt by verstandige geoordeelt, geweest te zijn de slechte bezetting der sterkten en forten met krijghsvolk, en de schaerfe en slechten bevolking van dien, door onze eige Neerlanders en vrye luiden: want door eene sterke bevolking had eensdeels het landt tegen den vyant kunnen verzekert, en ten andere van het houden van forten en garnisoenen; tot zeer groote kosten van den Staet, en machtige bezwarenisse van d'ingezetenen, verschoont worden.

Want het is een gemeene stijl en by alle volken gebruikelijk, overheerde en overwonne landen of door kasteelen en garnisoenen of krijghsbezettingen, of door kolonien en bevolkingen in dwang en onderdanigheit te houden.

De Romeinen, om hunne machtige heerschappye staende te houden. Hebben zich van beide, te weten, zoo wel van kolonien als krijghsbezettingen gedient.

De kolonien, die zy in verscheide landen leyden, waren als sentinellen of waghttorens, om acht op de verheerde volken te geven: of zy eenigen opstant

Oorzake
van't ver-
val van
Neerlants
Brasil.

Ziet pag.
58. 59.
67.

Ziet pag.
116.

† dat zijn
boschen.

Ziet pag.
89.

stant voor hadden, op dat zy, des tijdelijk verwittigt, met het zenden van fekoerfen, daerin mochten voorzien.

Het leggen der kolonien gefchiede met d'uitterfte verwoefing van de verheerde ingezetenen: want op eene uure wierden zy van huizen, landen en alles berooft, en gedwongen, die aan de Roomfe gelicentieerde foldaten in te ruimen, zonder hope van ooit weder daer toe te zullen geraken.

Evenwel zoo moet niet gedaght worden, dat door zoodanige kolonien en ontzagh des Roomschen naems alleen zulke maghtige volken in toom gehouden wierden: want behalve de kolonien, zoo hadden de Romeinen hunne gefladige velt-legers aan alle oorden, die allen opftant en muiterye wederhielden: naerdien met bezettingen of kaffelen alleen, zonder zoodanige kolonien, of ook met zulke kolonien, zonder genoegh-zame krijgsmaght, geduurigh by der handt te hebben, nooit groote heerschappye lang fttaande gehouden is.

Noch is 'er een andere maniere van kolonien of bevolking, dewelke van de vorige verschilt, en van meerder vastigheit en geduur is; hoewel Barbarifch en tegen den Kristelijken Godsdienst ftrijdigh: waer mee men het houden van garnifoenen, en de koften en ongemakken, daer uit ontftaende, kan te vore komen. Te weten, wanneer men, na d'overwinninge, de oude ingezetenen ten meeften deele dootflaet en verdrijft, en zich al zoo in de bezitting der zelve landen ftelt, en die met kolonien of bevolking van eige inwoonders doet bewoonen.

De Spanjerts en Portugefen hebben, na d'ontdekking van Amerika, (ziende zoo een volkrijke en wijt van hen afgelege nieuwe werelt, op gene andere wijze te kunnen beheerfchen en lang in onderdanigheit te houden) die Barbarifche en godlooze maniere van bevolking, met verwoefing van d'oude ingezetenen, gevolgt en in 't werk gefteit. Want duizenden van menfchen hebben zy in Amerika, en inzonderheit op het eiland *Kuba*, *Hayti* en meer andere plaetsen, zoo door zwaert, vuur, ftrop, honger als door het bearbeiden van de mijnen,

peerlviffchery, en andere arbeiden, omgebraght.

De Portugefen hebben de Spanjerts, zoo ftiet in de bevolking, altoos in d'ontvolking van *Brasil*, niet kwalijk gevolgt: want zy zoodanige verwoefingen aldaer onder d'inwoonders hebben gedaen, dat, daer voor dezen etlijke millioenen zielen van *Brasilianen*, tuffchen *Rio S. Francisco* en *Rio Grande* plagten te zijn, nu zich daer nauwelix zoo veel duizenden bevinden. Ja daer leefden by mijnen tijt noch Portugefen, die geheugeniffe hadden, dat de kapitanie van *Rio Grande* hondert duizent weerbare mannen konde uitmaken.

Maer des niettemin zijn de Portugefen daer in te kort gekomen, dat zy, na den voorgang der Spanjerts, de wederbevolking van *Brasil* niet genoeghzaam ter herten genomen, en zich alleenlijk aan den zeekant ter neer geflagen hebben, zonder zich in de binnenlanden te vellen. Daer by den Spanjert uitdrukkelijk verboden is, eene kolonie aan den zeekant te ftichten: (uitgezondert voor ider lantfchap, aan de bequaemfte haven, een, die men noodigh heeft om te lande in te komen:) eensdeels om geen gevaer des vyants onderworpen te zijn, en een gezonde klimaet aan te treffen: en ten andere, dewijl die volken zich kwalijk tot den landtbouw en onderhouding van goede wetten konnen begeben.

Die ook de zake wel in ziet, zal bevinden, dat de rijkdommen van de Westindifche vloten niet van de zeekant; maer van de binnenlanden herkomen: waerom de Spanjert zich aan de bevolking der zelve zoo hoogh heeft laten gelegen zijn.

Dat de Portugefen de bevolking van *Brasil* niet na vereifch, op de wijze der Spanjerts, hebben kunnen volvoeren, is gefchiet, uit oorzaak zy ongelijk meer trek en zucht hadden, om hun fortuin met fterke vloten in Ooft-Indien te zoeken) daer zich groote landen en koningrijken opdeden: alwaer zy machtiger overwinningen en overgrooter winften, met den handel van fpeceryen, edele gefteenten, en andere rijke waren deden, als in *Brasil*, daer hen noch gout noch zilver-

mijnen openbaerden , en niet als zuiker , door zwaren arbeit , te winnen was: behalve dat hunne vaerten en overheerde landen op de Westkust van Afrika, als Angola, Guinea, &c. moesten onderhouden worden.

Hier door is hunne Brasiliſe kolonie zoo machteloos gebleven, dat noch in den jare vijftien hondert acht en zefstigh de Brasilianen de Portugesen in de stad Olinda hebben derven belegeren: en most *Don Georg d'Albuquerque* met maght uit Portugael komen, om hen t'ontzetten.

De kapitanie van *Parayba* is lange jaren daer na eerst t'ondergebraght: en de *Marinhan* is den Franssen eerst op het jaer zefstien hondert en veertien atgenomen. Waer na ook den Portugesen in *Gran Para*, of de riviere der Amazonen, voet genomen hebben.

Niet alleen hebben weinige Portugesen, om de redenen voornoemt, te weten, uit zucht en begeerte tot de rijkdommen van Oostindien, zich na Brasil willen begeven; maer het is ook zoo, dat eerst zedert weinige jaren eenige Portugesen van aenzien aldaer hunne woonplaetse hebben willen nemen: zoo dat noch ten tijde van de verovering van de stad Olinda, des jaers zefstien hondert negen en twintigh, door d'onzen, zelfs d'aenzienlijkste van de Portugesen, zeer weinigh uitgezondert, aldaer om hunne bedreve misdaden, verzonden en geplaeft waren.

Het is noch onlangs voor den jongsten opstant geschiet, dat, zoo wanneer drie aenzienelijke Portugesen in een schuit van het *Reçiff* na de stad Olinda voeren, door zekeren Portugees aen eenen voornamen Jode gevraeght zijnde, wat hem van die zelve dochte, of hy die niet voor eerlijke perzoonen kende, en den Jode, die daer voor aennemende, geantwoort wiert: Evenwel is het zeker, dat deze driet zamen niet meer als twee ooren hebben: daer mede te kennen gevende, d'een van de drie beide: en d'anderen elk een oore misten.

Uit het boven verhaelde blijkt klaerlijk: waerom Brasil zelf tot het jaer zefstien hondert negen en twintig, toen d'onzen de stad Olinda innamen, zoo arm van Portugeſe ingezetenen

geweeft is, dat het niet als aen den zee-kant, tot zeven of acht mijlen te landewaerts, heeft kunnen bewoont worden: te weten, zoo verre de gelegenheit zuiker-molens te stellen toeliet: want die te verre van de hant leggende, zoo konden d'onkosten daer op niet gevonden worden. En was deze hunne onvermogenheit en zwakheit d'oorzake, waerom het by d'onzen heeft konnengewonnen worden: daer onze aenſlagh te vergeefs zoude geweest zijn, indien wy dien te lyaerts in West-Indien, of andere volkrijke landen beſtaen hadden.

Met die zoo grote maght heeft evenwel toen niet anders uitgericht kunnen worden, als dat men zich van d'ope stad Olinda en het steene fort St. Joris meester maekte, zonder in lange, op het voornaemste ooghlwit van dezen Staet, eenige andere voortgangen te doen.

Uit de verscheide maniere dan van bevolking, die by de Spanjerts en Portugesen in West-Indie gebruikt is, kan ooghschijnlijk gezien worden, waerom de Spanjerts, na allen menschelijken schijn, aldaer onverwinnelijk, en de Portugesen in Brasil by d'onzen hebben kunnen t'ondergebracht en overwonnen worden.

D'Engelsen en Franssen hebben, in het bevolken van de Karibise eilanden, en het Noorder gedeelte van Amerika, op de wijze der Spanjers, niet verzuimigh geweest: hoewel op d'een plaetse met minder verwoesting van d'ingezetenen, als op d'andere: en zijn by dat middel, binnen weinigh jaren, aldaer zoo geveſt en ſterk geworden, dat zy noch voor inlantſe, noch voor buitenlantſe macht meer beducht bleven.

D'onzen ten tegendeele hebben, na de bemachting van Brasil, niet alleen gene van die vier natien gevolgt, met die nieuwe conquesten generaalijk te bevolken, en eens voor al zich daer vante verzekeren: maer zy hebben, dat erger is, in die lange jaren, die zy daer van meester waren, noch zoo veel niet uitgewerkt en te wege gebraght, dat de twee hoofd- en aflading-plaetsen van gantsch Neerlantſch Brasil, het *Reçiff* en *Parayba*, buiten krijgsbezetting, door vrye luiden konden

konden beschermt worden, of in een zoo groote streke lants twee sullante particuliere kolonien geleght zijn, dewelke nochtans daer vereischt wierden: schoon men deze conquisten door kastelen en garnisoenen had willen in onderdanigheit houden.

D'oorzaken, die de bevolking van Brasil, door vrye Nederlanders, geretardeert en tegen gehouden hebben, houdtmen de volgende te zijn.

Waerom Brasil by d'onzen niet bevolkt is. Eerstelijk: Men heeft den meesten Portugesen, na d'onzen Brasil ingenomen hadden, by wege van verdragh, hunne zuiker-molens laten behouden, met het zelve recht, als zy die te vore bezeren hadden: welk zoodanigh is, dat, buiten hun bewilliging en verlos, niemant vermag binnen derzelver pallen, zich, met ope winkel te houden, erneren, veel minder eenige huizen te bouwen, of landeryen, tot weidinge van beesten of plantagien, aen te slaen.

Dewijl nu meest alle welgelege plaetsen tot bevolking, als Serinhaim, Pojuka, St. Antonio, en meer andere, in het gebiedt van den eenen of anderen portugesen heer van een zuikermolen lagen, zoo moesten d'onzen die vryheit eerst van hen koopen of zien te verkrijgen: waer in de Portugesen, uit afgonst tot ons volk, zoekende de hunnen voor d'onzen te begunstigen, zich menigmael zeer wreveligh betoonden.

Ten tweede: Men heeft de verbeurt gemaekte zuikermolens en landeryen zonder onderscheit, zoo wel aen Portugelen als aen Neerlanders verkocht: waer door de Neerlanders te minder gelegenheit hebben gehad, om zich met zuikermolens en landeryen t'ernereren.

Ten derde: Men heeft de zuikermolens en landeryen zoo hoogh aen de Nederlanders verkocht, dat alle de genen, die dezelve hadden aengeslagen, daer door bedorven wierden. Waer over niemant van hen, die eenige middelen had, zich daarna tot zuikermolens, partidos of landeryen meer heeft willen inlaten.

Ten vierde: Men heeft alle inkomende goederen: zoo wel eerwaren, als hantwerken en bouwstoffen, tot de zuikermolens behorende, en besonder de zuiker, het eenighste gewin en

gifte van Brasil, dat van belang is, zoodanigh door vrachten, ongelden en recognieten, bezwaert, dat de vrye ingezetenen van ons volk (die zich zoo armelijk niet als de Portugesen wisten te behelpen) zonder overgroote winsten niet bestaen konden, die van de zuiker, ten ware die ongemeen dier golde, niet konde komen:

Ten vijfden: De hooge prijs van de Negers heeft de vrye luiden ondergehouden, uit oorzaak zy geen middel hadden, om die tot zoo dieren prijs te kopen, en de meesten, die dezelve gekocht hadden, zijn door de sterfte, die in den jare zeffien hondert een en twee en veertigh, onder de negers quamen te woeden, gantsch bedorven geworden.

Ten zefften: Men heeft den vryen luiden geen of zeer kleine behulp gedaen: en hen noch met bequame landeryen, noch met Negros (waer mee in Brasil allen arbeit te lande gedaen wort) tot een redelijken prijs of op lange payen, bystant gedaen, om daer mede te beginnen.

Die uit den dienst van de Kompagnie vry wierden, konden aldaer, op hunne afrekeningen, gene gereede betaling krijgen, om het zelve gelt tot koop van negros of beestialen aen te leggen; maer moesten die afrekeningen na het Vaderlant zenden, om aldaer ontfangen te worden, of anders die, tot grote schade, verkopen.

Daerentegen had de Staet de vrye luiden, tot vaerdiger en beter bevolking van Neerlandts Brasil, met eertijtels, vrydommen, gunsten en genotten van tollen moeten noodigen, aengzien het gevaer voor dezelve, ten aenzien van de stropers en boschlopers ten platten lande zeer groot, en de bevolking, tot vermindering van de gewoone nelijke garnisoenen, en om de Portugese ingezetenen in toom te houden, hoogh noodigh was.

Geheel anders heeft de Spanjert in Amerika te werk gegaen; want de raet van Indiën liet des jaers vijftien hondert drie en zestigh, door bevel des konings, een groote ordonnantie uitgaen, waer by aen eene patroon van eene kolonie van dertigh huisgezinnen, behalve andere profijten en digniteiten, die waardigheit gegeven wort,

dat hy en zijne nakomelingen adel gemaakt worden, en den tijtel van hunne kolonie voeren, en alle zoodanige voorrechten en eeren genieten, als d'edelen en ridders van den rijke van kastilien, volgens de kostuimen van Spanje, doen.

Wel waren onze luiden van de beste en naestgelegenste landeryen tot zuikerriet en plantagien, door het verblijven van de meeste Portugesen in hunne zuikermolens en fazendas, versterken en ontzet; maer dies niettegenstaende zou de begeerte van adel en tytelen, en de hope van met der tijt noch goede profijten t'erlangen, hen genoeghzaam aangevoert en aangedreven hebben, om, in het stuk van bevolking, iet voor te nemen: (naerdien de gantsche kapitanie van *Seregippo del Rey*, een groot gedeelte van *Rio St. Francisco*, *Rio St. Michiel*, de wijdstrekkende velden van *Uhuaan*, de *Alagoas*, en meer afgelege landen, en inzonderheit het vruchtbaer *Terra Nova* in de *Matta*, als onbewoont, voor hen ope stonden, schoon de meeste, om tot zuikermolens te dienen, te verre van de hant lagen) indien zy daer toe, door den Staet, by bekendmaking en geleidinge gehad hadden. Maer, in plaetse van met byzondere beneficien en genotten de kolonien te bevorderen, en haer eenen tijt lang, zonder asperzing van schartinge en bezwaringe van andere lasten te laten zitten, zoo heeft deze Staet datelijk, na het bemachtigen van Brasil, op profijten aangeleidt, niet alleenlijk de verbeurtgemaekte zuiker-molens der Portugesen ten dierste verkopende; maer hebben ook, in plaetse van de kolonien eenen tijt lang onbezwaert te laten, zoodanige recognitien, vruchten en impositien op alle in en uitkomende waren gestelt, dat de vrye luiden met hunnen arbeit ten platte lande niet konden behouden blijven. Waer door geschiet is, dat zeer weinige zich na buiten tot den landbouw begaven: maer zich meest alle op het Reciff bleven onthouden: daer met den eersten groot gelt te verdienen was: eensdeels uit oorzake het de hooftplaetse van Neerlants Brasil was, alwaer grote verkeerung van volk was: en ten andere, dewijl de faktoors in

den eersten groote kargafoenen van hunne meesters bekomende, die gelden, die daer van quamen, veelmalen, vermits de groote huishuuren, tot timmeren van huizen besteden: waerdoor, en naerdien een ieder zocht zijn huis volbouwt te hebben, om de huuren daer van te trekken, met selsaers en timmerluiden, om een pistolet des daeghs qualijk te krijgen waren. Maer alzo kort daer na de meesters, geen vergenoeging in de retouren bekomende, ophielden van kargafoenen te zenden, en, met het oprechten van het bestant van Portugael, geen prijzen meer aenquamen, zoo quam daer door het spilen van penningen door het krijghs- en bootsvolk in de herbergen, ten meestendeele op te houden, naerdien een ieder zich met zijn kostgelt most behelpen. Dienvolgens nam ook alle nering van dagh tot dagh af: waer door geschiede, dat, in plaetse van aenwas van vrye luiden, veele, voor d'opgerezte muniteryen en opstant, om dat zy niet zagen aen de kost te geraken, weder na het Vaderlant vertrokken, Het welk eindelijk voor dezen Staet, gelijk ook geschiet is, qualijk most uitvallen.

Gelijk deze Staet het stuk van de kolonien, (als uit het bovenverhaelde klarelijk blijkt) niet behoorelijk in acht genomen heeft, tot verzekering van Neerlants Brasil, alzo schijnt die ook niet genoeghzaam, om het door sterkten en krijghsbezettingen te houden, geyvert en gewaekt te hebben.

In het begin van 'tjaer zefstien hondert een en veertigh, maeke Graef Maurits staet, dat tot bezetting van de forten en plaetsen in Brasil (de *Marrinhan* daer niet onder begrepen) volgens eene lijste, waer in het garnisoen van ieder plaetse uitgedrukt stont, om de Portugesen in onderdanigheit te houden, zeven duizent en zes en zeventigh soldaten vereischt wierden, en by dat getal alle zuikermolens, gehuchten en passien noch gantsch onbezet bleven: waer door de quaetwillige inwoonders den wegh open hadden, om, onder schijn van hunnen godsdienst t'oefenen, zonder zwaarigheit by den anderen te komen, en hun voornemen, tot nadeel van dezen Staet, met den anderen gezamentlijk te smeden. En, als men al de bewaring van het

Ziet pag.
42. 214.

het Regiff en Maurits-ftad den vryen luiden aenbevolen liet, en het garnifoen van daer en eenige plaetsen quam te lichten, om in het velt te gebruiken, zoo zouden'er alijt, volgens die lijfte, drie duzent vier hondert en zes foldaten tot bezetting hebben moeten zijn: waer van niet een man in het velt kon gebruikt worden.

Ziet pag.
44.

Dan in plaetse van dit bericht van Graef Maurits aen te nemen, en zich daer na te regeleren en fchikken, zoo heeft deze Staet, te zeer betrouwende het opgerecht verdragh van den tien-jarigen ftilftant met Portugael, om de onkosten te fparen, den Hoogen Raden van Brail orde overgezonden, om, tot bezetting van Neerlants Brail, van *Seregippo del Rey* af tot *Marinhan* toe (het welk midlerwijle door onze wapenen des jaers 1644. bemaghtight was) alleenlijk te behouden achten kompanjen, ieder van hondert vijftigh koppen; begeerende dat de kompanjen tot dat getal gereduceert en d'overige officieren gereformeert zouden worden.

De Hooge Raden ziende, dat zoo kennelijke misflagh, by onzen Staet met zoodanige verzwakking van de garnifoenen, begaen wierde, hebben de kompanjen alleenlijk tot het geral van zeven en twintigh gereduceert, tot nader orde. Ondertuffchen waerfchouwende den Staet, van de ooghfchijnelijke gevaren, waer in men, by mindere bezetting, zoude mogen komen te vervallen.

Ziet pag.
44.

En dewijl met d'aenflaghen op Angola, S. Thomé en de Marinhan, welke plaetsen (na dier verovering) met krijgsvolk moften bezet en befchermt worden, en, met het ontflaen van de foldaten, (die, lang boven hunnen verbondentijt gedient hebbende, niet op te houden waren, tot welker vervulling gene recreuten van dezen ftat gezonden wierden,) het krijgsvolk dapper afnam, zoo heeft de hooge regeering van Brail zulx zeer ernftelijk onzen Staet van tijt tot tijt vertoont. Maer't zy dan om de zware lasten van overzending van nieu krijgsvolk te vermijden, of dat die zich verzekert hield, dat de Portugefe ingezetenen, zonder byftant van Portugael, niets zouden derven beftaen, (waer tegen

met het opgerecht tractaet voornoemt voorzien was,) men heeft daer tegen weinigh remedie en middel gefteelt: zoo dat men eindelijk met den flagh gewaerfchouwt geworden is.

Men was daer en boven, om het platte lant in onderdanigheit te houden: (uit wiens vruchten het verval van noodige kosten moft gevonden worden,) by gebrek van genoegzame bevolking, noch genootzaekt, op af en ongelege plaetsen garnifoenen te moeten houden, die te water geen byftant kondengedaen worden, en dienvolgens, wanneer de oproerige Portugesen, vereenight met die van de Bahia, meester in het velt waren, ten einde van lijftoght, in hunne handen moften vervallen. Zoodanige afgelege plaetsen waren *Rio St. Franfisko*, de *Alagoas*, *Porto Kalvo*, *Huna*, *Sernbaim*, *Pojuka*, *S. Antonio*, *Moribeka*, *Igarafu*, en de ftad *Parayba*, die alle, opwaerts de riviere leggende, de toegang te water kon afgefneeden worden.

Ziet pag.
144. 66.

Dies alle de krijgsbezettingen, die men niet tijdelijk genoegh kon lichten, door gebrek van lijftoght, zich hebben moeten overgeven. Dit kon des te lichter gefchieden, om dat men in dat warme klimaet geen vleefch noch fpek op voorraet kan opdoen, en uit het Vaderlant niet als zeer bezwarelijk, de noodige lijftoght voor alle garnifoenen kon gezonden worden: waer door die te minder hebben kunnen uithouden. En ten ware het Regiff, Iramarika, de fortten van Paraiba en Rio Grande, de zee ope gehad hadden: (waer door men zich met vifch, zoo tot toefpijze, als in plaetse van broot, heeft moeten behelpen) alle die plaetsen waren al lang verloren geweest. Ja het quam noch zoo fcherp by, dat men het laefte broot in de mont had, toen de twee eerfte fchepen, de Valk en Elizabeth, met fekoers aenquamen.

Ziet pag.
175. 176.

Ook moft men den burgers, vrouwen en kinderen, het broot onthouden, om den foldaten te geven, die anders dreighden na den vyant over te gaen.

Ondertuffchen liepen, na mijn vertrek uit Brail, de zaken der Weftindifche Maetschappy aldaer hoe langer hoe meer ten achteren: dewelke des jaers zeffien hondert vier en vijftigh

alle sterkten en plaetsen quijt raekte.

De Portugefen begonnen het Regiff in Wintermaent, des jaers zefstien hondert drieën vijftigh te water, met zefstigh fchepen, en te lande met een sterk heir, te belegeren: dies de Hooge Raden, als de president Schoonenburgh, Haex, en veldoverfte Schop zoo door gebrek van levensmidde- len en krijghsbehoefsten, als door on- willigheid des krijghsvolk tot vechten, gedwongen wierden het Regiff, met alle omleggende sterkten, in handen der Portugefen over te leveren.

Maer niet wel geviel den Bewint- hebbers dit verlies van het Regiff, en leiden die de schult op gemelde Hoge Raden: als die te licht zulke een sterke plaetfaen den vyant hadden overge- geven: waerom zy ook, door last van de Staten van Hollant en Zeelant, in hunne huizen eenen tijd lang, in verze- kering genomen, en met krijghsvolk bewaert: doch eindejijk weer ontfan- gen wierden.

Sedert bleef Brasil in volkome be- zit van Portugael.

D'Algemeene Staten maekten na- derhant, op voorflagh van den Portu- gefen gezant in 's Gravenhage, des jaers zefstien hondert een en zefstigh, den zefsten van Ooghftmaent, een verdragh van Vrede met de Kroone van Portugael: waer van de voor- naemfte beding-punten de volgende waren.

De Portugefe Kroone zou hebben aen dezen Staet uit te keeren tachen- tigh tonnen gouts, 'tzy in gereden gelde, of in zuiker, tabaken zout, of uit den tol, die in de Portugefe have- nen gevordert wiert.

De veroverde plaetsen zouden in bezit der genen blijven, die dezelve bezaten.

Den Nederlanders wiert den vryen handel op Portugael, en op de plaet- sen en gewesten in Afrikaen Brasil, die onder Portugael behooren, toegestaen: met beding van gene hooger tollen te betalen, als de Portugefen zelfs ge- ven.

E I N D E.

Drukfouten, mislagen en byvoeghselen.

Het eerste getal vryft de pagie aen: het tweede de kolom: en derde de regel.

Pag. 3.	kol. 1.	regel	musketten vlogen als	waren afgekomen.
3.	1.	19.	Twee en twintigh.	52. Den preker Aitetten.
18.	2.	31.	Biberibi.	55. Ooghftmaent
32.	3.	44.	Alucena, achter het Roo	3. Porto
			Lant, alzooy by d'onzen genoemt.	2. 35. Den tweeden, met den dagh,
40.	1.	6	doen komen.	hadmen
40.	2.	34.	Buikpijn.	112. 1. 34. 1654.
44.	1.	7.	De hant bood en holp.	42. Na dan
46.	2.	46	Hendrik Hamel.	2. 19. Dias
69.	1.	5.	Lieutenant Hendrik Haus, om	126. 2. 39. van den 6. van Herfstmaent
69.	1.	37.	Overste Lieutenant.	133. 2. 28. Hendrik Hamel
	2.	51.	Raden dien morgen raet- pleegghden, en noch d-en zelven d-gh eenigh oorloghstuig derwaerts zonden.	136. 2. 45. of Alagoduain.
70.	2.	37.	Slotenski.	137. 1. 1. En Broekhuizen vragen.
		38.	Hik of Helt.	140. 1. 10. D'er
74.	1.	72	Rodelas	144. 1. 8. of Nieu Maurits-stad
74.	1.	44.	van dagh tot dagh.	147. 2. 27. Bulhaus.
	2.	27.	Ley en Hek, toen fchepen van S. Antonio en Serinhaim.	148. 2. 28. Kunhao.
75.	2.	10.	S. Antonio, een kapelletje.	3. 55. Denniger of Deniger gestelt.
76.	2.	28.	Paraupaba	149. 2. 15. of Jeneiro.
77.	1.	11.	zich daer meena	151. 1. 35. De stad Schop op den
77.	1.	51.	Naerden volgens	3. 13. Brazilianen: behalve de Neder- lantse foldaten.
78.	2.	55.	Regiff te lande	169. 2. 23. Hendrik Hamel.
90.	1.	20.	1645	175. 2. 35. Lot den Joden by de Portugefen.
91.	1.	35.	fchandelijk gehandelt wiert.	177. 2. 49. vlote.
	2.	31.	Beuls	180. 2. 8. Antwoort
	2.	34	gekregen: het welk	187. 2. 30. Pijnbank gedreight
96.	2.	40.	Hy	202. Kasjou en Akaju.
97	2.	2.	Sa E Benavides.	207. fchijnt een en dezelve boom te zijn.
101.	2.	34.	Ley	213. 1. 5. hant vol tabak.
104.	1.	31.	Tapuyers, die van Rio Grande	215. 1. 28. Waerom.
				217. 2. 15. Een ontrent.

JOAN NIEUHOFS
ZEE en LANT-
REIZE,
door verscheide Gewesten van
OOSTINDIEN,

Behelzende

veele zeltzaame en wonderlijke voorvallen
en geschiedenissen.

Beneffens

Een beschrijving van lantschappen, steden, dieren, gewassen,
draghten, zeden en godsdienst der inwoonders:

En inzonderheit

een wijtloopig verhael der Stad

BATAVIA,

Verciert doorgaens met verscheide Koopere Platen.

AMSTERDAM,

Voor de Weduwe van JACOB van MEURS, op de Keizers-gracht. 1682.

De Schrijver *Joan Nieuhof*, op de Stad Batavia en
de omleggende hooven en landeryen.

DE welvaert heeft den weg nae't oosten uitgevonden,
En d'ongebaende zee haer schatten toe vertrouwd.
Zy veilt haer waer met winst op wisse vaste gronden,
En heeft BATAVIA dus heerlijk opgebout.
Hier zien wy met vermack een lustige lantsdouwe,
Beplant met gulden ooft en vruchten veelderley,
En tuynen zonder tal en stercke krijsgebuwen,
En Hofsteen in de schaeu van't toefrijk boomgeway.
De bronnen springen hier uit hoogh getopte bergen,
En daelen met gemack zoet vloeyend na beneên,
En schijnen 't kristallijn in klaerigheit te tergen,
En stroomen door de stad en om de vesten heen.
Nae't Noorden bromt de zee met zoo veel zee kasteelen
Gelaeden met de vrucht van't eeuwigh vree verbont.
Daer ziet men in 't verschiet de Water-Nymphies speelen,
En dobbren op de zee tot aen den horizont
Laet s'weerelts hooft stad vry op haer aeloutheit praelen,
En trotzen op de praelen pronk van't Roomse hof.
Een ander magh haer sterkte en strijtbærheit verhaelen,
En kroonen hier bedrijf met ruifchent lauwer-lof.
Ick stel BATAVIA, de stad der Batavieren,
Veer booven andre steên. Hier vint men't altemael
Wat landen vruchtbaer maekt en steeden kan vergieren,
Met eeuwighdurent lof en heil uit s'heemels zaal.

J. Nieuhof.

S O N N E T

Aen den Heer

JOAN NIEUHOFF

op sijn Reis Beschrijving, en vertrek van Batavia,
na 't Vaderland.

GEleerde Nieuhof, die in't Noorden en in't Zuiden,
In't Oosten, in het West, door 't gantse Werelds rond,
Naeukeurig ondersocht, gelukkig ondervond
Al watter wonder schijnt voor wonder keurigeluyden:
Die 't selt saemst in den Aert van menschen, beesten, kruiden,
Gestalt van Heemel, Zee en Aerde hebt verstond
't Nieuwsgierig vaderland bekend gemaekt met mond
En Pen, en daer met nog zijt beesig tot op huyden,
Verlaet gynu de Stadt, die gy door schrift en dicht
Soo heerlijk stelt ten toon, soo konstig brengt in't licht?
Wilt gy dit schoone Land nu i'eenemael verlaeten?
Soo mist Batavia de Bloem der Schrijvers van
Haer Lof, en Amstel-stadt bekomt een Nieuhof dan,
Wiens bloem en kleur en geur gants Nederland sal baeten.

P. Ketting. 1670.
in Batavia.

Op de Stad Batavia , op 't eyland
groot Java, kunstig af-geteekend,
en geleerdelyk beschreeven:

DOOR

JOAN NIEUHOFF.

Unst-wijse Schrijver, die de Pen voerd als 't Penceel,
Pappier, en Parkement, als 't glad geschaafd Panneel:
Die Inkt, en Potloot is, in stee van held're verven;
Die kunstig, self Natuur, en Kunst, met haer getooy,
Weet uyt te beelden, in haar aldermooyste mooy:
Uw Schrijf, uw Leyken-kunst, sal in geen sterven, sterven.

Soo hebt gy eertijds, met een vlogge Pen, en Hand,
Het machtig China (door den grooten Cham ontmand)
Na 't leeven afgebeeld, geteykend, en beschreeven:
Soodanig, dat het ook geleerdheyd heeft behaagd:
En * Taal kun, dat sy 't aan de tongen overdraagd;
Sy sal u, Tijn, en Palm, en Mirh, en Lauw'ren geeven.

Soo beeld gy *Nieu-hof* nu, het nieuw-*Batavia*,
Aan Sunda's oude soom, voor 't oog van Jacatra,
In vollen luyster af, en maakt haar naam Roem-ruchtig.
Maar, ondertusschen, wijl dat gy haar glans verтоond,
Haar oude Vaders met Lauwrier, en Palm bekroond:
Kroond gy u self, en blijft onsterflijk, en doorluchtig.

Hier speeld de Dicht-kunst, met, en Schrijf, en Leyken kunst:
Hier teeld de weetenschap twee Dochters, Nijden Gu st:
Hier voed wel-spreekendheyd haar eygen Echte-Kind'ren.
Beschreeven Waarheyt, is des Menschens Leevens licht:
Dat alle eeuwen, naekt verтоond, aan elks gesicht;
Schoon, dat het valscheyd, met bedrog, door list, wil hind'ren.

Gy *Nieu-hof*, wankeld niet: gy hebt een Staa'e moed:
Gy stoot, en treed en trap dat Schrik-dier met de voet,
Gy Wied dat On-kruyd uyt de Akkeren van *Nieu-hof*.
Gy plant, en queekt daar in, een on-verwelkbaar Kruyd:
Dat altijd groeyd, en bloeyd, en vruchten geeft, en spruyd.
En sal den planter staagh begroeren, met een nieuw Lof.

Batavia, soo jong, soo reeder in begin,
Soo wonderlijk gevest, soo vaardig, soo geswin,
Braveerd de steeden, die Roem-ruchtbaar zijn, door oudheyd;
Sy sal u, die haar kruyn ten steylen Top-punt heft,
Een Denk-beeld Rehren, dat haar hoogte over-treft:
Daar sy geplaatst is, door der *Batavieren* stoutheyd.

Batavia den 24. van Wijn-
maand, 1670.

JACOB STEENDAM.
noch vaster.

* Zijne Beschrijving, en uyt-beelding van China. is overgeset in de Latijnsche Taal: door den geleerden
Georgius Hornius: wijle hoogh-leer-meester der geschiedenissen. in de hooge School der Stad leyden.

Op het Naeuwkeurigh beschrijven
en Teykenen van de Stad Batavia,
op 't Eyland Java, in 't Konink-
rijk van Jacatra.

Door den Ed.

JOAN NIEUHOFF.

*De leerrijts der Chinesen staet volkomen bracht in 't licht;
En meenig deftig ding gaf luyfter door zijn dicht,
Dees stelt ons hier voor 't oogh het hoofd van al de steden,
Die in het Ooster-landt, der Bataviren leden,
Met moet en met geweld, in spijt van Dommagon
En 't moedig Bruse Volk, te bouwen eerst begon.
Dit kostelyk Gebouw, dat siet ghy hier ontleeden
Door Nieuhoff, die hier toont met vast gegronde reeden,
Van waer dit Jacatra eerst quam, en hoe 't ging voort.
En hoe Batavia, gesticht door bloet en moort,
Nu heeden ligt en pronkt soo heerlyk en verheeven,
Dat siet gy hier soonet geteykent en beschreeven.
Hy raekt niet slygts de schors, maer treet door steeg en straet,
En toont ons al 't Gebouw, dat ergens aerdig staet.
De Kerk, het Fort, 't Stad-huis, Rievier, en 't huys der Weesen,
En buyten Tuyn en Hof en wat staet uyt geleezen.
'Dit's Nieuhoff niet genoegh te toonen het gebouw.
Maer deese schrandre Heer al meeraer saeken wouw;
Op dit een Nieuweling sich niet en mocht begeeven
Tot iets, dat schaedelyk is. Siet hier dan vlak nae 't leeven
Wat fruyt, wat kuyt, wat blaen, is dienstig nut en goet
Tot Spijs en tot vermaek: wat bitter suur of soet.
Wat Vogel, Visch of Vee, men sonder schroom mach eeten.
En o k het Zee-gewas en is hier niet vergeeten.
Wat tot de Keuken hoort of tot de Medicyn,
Of wat voor drank men drinkt, in plaets van bier of wijn.
Hy doet verhaelen voort veel doen en vreemde seeden,
Dat hier in swang gaet of willig wort geleden.
Siet hier Nieuwgierig Volk, die dickwils hebt een lust
In 't leesen van wat raers, en wenst een vreemde kust
Als naturel te sien; maer schrickt voor d'hooge baaren
En door de woeste Zee soo lang tijt te vaeren.
Komt hier en leest dit Bek, hier vint gy goede stof,
Tot voeding van u lusten prijs van Nieuwen-hof.*

Den 22. van Louwmaent

1671.

Amico suo posuit non ut voluit, sed ut
potuit integerrimus tuus

ZACHARIAS KAHEINGH.

I

JOHAN NIEUHOFS,
Gedenkwaardige
ZEE en LANT-REIZE,
na en door
OOSTINDIEN.

Nieuhoofs
vertrek
na Oost-
indien.

Aik my dan gelijk verhaelt is, in mijn vaderlant eenigen tijd had op gehouden, wert ik daghelix meer en meer met begeerte en drift ontsleke, om ook de gewesten van Oostindien aente doen en te bezichtigen.

Dies trok ik van daer weer na de stad Amsterdam, om my tot de reize na Oostindien te vervaerdigen: gelijk ik my ook, na verloop van eenige weinige weken, op het schip, het Kalf, derwaerts begaf, in gezelschap van noch vier andere schepen: te weten, de Vrede: het Lam, de vergulde Drack en Naerden. Ons schip, het Kalf, was met 24 stukken geschuts gemonteert, en de Schipper Kornelis Just geheten.

Wanneer deze schepen van alle nootwendige behoeften verzien waeren, liepen wy den drie en twintighsten van oogstmant, des jaers zestien hondert drie en vyftigh, na genomen afscheit van de E. Ed. Heeren Bewinthebbers, uit het Tessel in zee, om achter Yslant om te zeilen; uit oorzaak wy, om zekere gewichtige reden, door de Hoofden voorby Engeland niet moghten varen.

Den vier en twintighsten was de koers Noorde ten Weste, op 54 graden en 56 minuten. Des avonts worpen wy gront op 13, en des nachts op 17 vademmen zant gront.

Den 25 was de koers als voore: de hoogte 55 graden 59 minuten, en wert gront op 23 vaden geworpen.

Aldus zeilden wy tot den negen en twintighsten, op de hoogte van 58 graden, 24 minuten. De koers was noordt-oost, met een topzeils koelte.

Den dertighsten zagen wy met den dageraet Hitlant, leggende op de hoek van Schotlant, omtrent 6 mylen van ons.

Des middaghs bevonden wy ons op

de hoogte van 60 graden, 3 minuten, en op de lengte van 18 gr. en 49 min.

Den eersten van Herftsmant hadden de hoogte van 62 graden, 40 minuten, en de lengte van 19 graden en 2 minuten, met een styve koelte en herden voortgang. Wy gingen toen zuid west ten weste aen, achter Hitlant om, en tusschen de Fairoose eilanden en Hitlant deur.

Den vierden ontstont een hert en buyigh weder: waer door wy de schepen, het Lam en Naerden, vermisten en uit het gezicht verloren. Wy hadden de hoogte van 60 graden en 11 minuten, en behielden den vorigen koers; doch moften van weegen het hert weer de zeilen innemen.

Des volgenden daeghs was het weer wat bedaert. Dies wy toen de marszeils weder by zetten: en hadden des middaghs de hoogte van 59 graden, en het eiland Kilda, bewesten Schotlant gelegen, zuidwestwaerts omtrent zes mylen van ons. Aldus vervorderen wy onze reize tot den dertienden, en meest met herden wint: als wanneer onze fokke mast, door het verheffen van een sterken storm, aen stukken brak.

Derhalve wy het met een zeil moften laten dryven.

Des middaghs hadden wy de hoogte van 50 graden, en 1 minuit. Des anderen daeghs wert de fokke mast weer klaer gemaakt: hoewel het buyigh weer noch aenhield; zoo dat men de zeilen wederom most innemen, en het met een zeil laten dryven.

Den zeventienden wert de hoogte van 46 graden en 27 minuten genomen. Toen ontstont weer een geweldige herde storm, die alle de zeilen schacloos en reddeloos maekte, en ons van al ons gezelschap deed afrakenen alleen zwerven.

Eiland
Kilda:

Den negentienden zagen wy van verre twee zeilen, welke en wy gisten het Lam, een van onze andere schepen, te zijn: gelijk wy naderhand ook bevonden.

Den twintigsten was'er een styve koelte, de koers zuitwest, en de hoogte van 43 graden, en 35 minuten. Toen ontdekte haer de kaep Finis Terre (dat is einde der aerde,) de uitstekende hoek van Spanje, die wy gisten omtrent vyf mylen van ons te zijn.

Des avonds quam het schip het Lam by ons, dat volgens bericht van den Schipper en zijn volk, in de voorleden storm van het schip de Vrede afgeraekt was, zijn grote stenge en mast quyt geworden was, en zeilen wegh gewaait waeren: dies volgens was het slecht met hem gestelt.

Wy hadden doorgans een styve koelte, met goeden voortgang, tot den dertigsten: als wanneer wy ons op de hoogte van 30 graden en 20 minuten bevonden, en hadden het lant van Afrika zuid zuid-westwaerts omtrent vyf mylen van ons, met onbestendige wint.

Den tweden van Wynmant was de wint en koers als vooren. Wy waren toen op 28 graden en 51 minuten, en op de lengte van 57 graden, en zeilden nevens het Kanarisch eilant *Lancerotta*, langs den wal hene, en lieten het aen stuerboort leggen. Men zag een zeil, maer kon het niet verpreien.

Des anderen daeghs waren wy nevens het eilant Fretevanture of Forterentum, en hadden het des middags noord-oost ten noorde omtrent tien mylen van ons, op de noorder brete van 27 graden 45 minuten. Wy zeilden alzo tusschen de Kanarische eilanden deur, en waren dien dagh veertigh mylen gevordert.

Den zevenden zeilden wy met een doorgaenden noord-ooste wint in dit etmaal dertigh mylen, en waren op 19 graden 14 minuten. Des avonds wiert op veertien vadem gront geworpen, alwaer een Vinkje op ons schip quam zitten: niet tegenstaende wy over de hondert mylen van lant waren.

Den negenden waeren wy op 17 graden 41 minuten; en zagen des avonds lant, west zuidt-west van ons, engingen des nachts met kleine zeilen dryven.

Den tienden, in den daegheraet, hadden het eilant S. Vincent, een van de Zoute eilanden, vyf mylen zuid-westwaerts van ons. De koers was zuidwestwaerts tot tusschen het eilant voornoemt en dat van S. Antoni. Des middaghs wert het anker in de bay van S. Vincent op vier vadem zant gront geworpen. Wy haelden den zelven dagh noch een boot met versch water, en bragten zeven bokken aen boort.

Ik ging met onze boot na het eilant S. Antony, om verversching te halen: maer quam ledig en bedrogen weerom.

Den vyftienden kregen wy tien Schilpadden: en die van het schip de Draek ook tien, dat een goede verversching was.

Den achtienden gingh ik met eenige van ons schip na den Commandeur van S. Vincent, die ons vriendelijk ontfing en wel onthaelde, en gaf ons ieder een ezel, om weer na de haven te ryden.

Wy vingen een grote menigte van visch.

Den twintigsten gingen wy met verscheide krameryen na het eilant van S. Vincent, en ruilden daer tegen vele ververschingen, als oranjeappels, limoenen, bakovens, en pompoeenen.

Ten zelven dagh wert noch al veel visch gevangen: en quam het oorloghschip de Roos, dat na *Brazil* geschikt was, in de haven by ons ten anker.

d'Oude Wiltchut, commandeur van de krygsluiden, quam my aen boort bezoeken, en was verwondert van ons hier te vinden.

Na men van alles, zoo veel doenlijk viel, verzien was, vervaerdighden wy ons weer tot den zeetoght: dan konden voor des anderen daeghs, den vyf en twintigsten, door belet van weer en wint, niet uitkomen.

Het eilant S. Vincent is omtrent vyf mylen in't ronde groot, en doorgaens met rotzen bezet, daer niet als mager gras op groeit, tot voetsel voor de wilde bokken.

Het eilant wort bestiert door een gouverneur of opperhoofd, van wegende Portugesen, die een Mulaet was, dat is een, die van een blanke vader, en zwarte moeder geboren is, en deze eilanden al eenige jaren geregeert had. Zyne onderza-

Eilant
S. Vincent.

St ANTONY.

St VINCENT

derzaten zyn Negers en Zwartē, die derwaerts uit verscheide gewestē gezonden waren, om bokkē te vangen, die zy om de vellen alleen dooden, en dezelve na Portugael overzenden: want al het vleesch daer van kan by hen niet vertiert worden.

Zy leven zonder vrouwvolk, zeer zober, en niet vermakelijk. Zy halen beneden aen den hooghten bergh, die gedurigh met wolken bedekt is, dat van den dauw door goten na omlaegh lekt, hun water in zakken van bokke vellen gemaekt. Al het ander water is'er braken zalpeterigh, en dienvolgens onbequaem om te drinken, dan by gebrek van beter.

De Gouverneur had zyne wooningh aen d'andere zyde van 't geberghte, dicht by de zeekant, omtrent drie uren van de haven. Zijn Hovelings hutjes waeren met schilden van schilpadden bedekt, en stonden rontom in verscheiden klein geboomte, om haer tegen de hitte der zonne te over schaduwen.

Ik ging met eenige van ons scheeps volk, om op den hooghten bergh te klimmen, en het lant te doorzien; hoe-

wel mijn geselschap het ten halven wegen liet steken; maer ik klauterde met groote moeite tot boven op den top: daer ik mijn hoet, door het fel waeien van de wint, quyt rakte. Men kan van den top het geheel eiland overzien, en hoe het rontom met de zee bespoelt wort.

De bergh is zoo steil, en hoogh, dat men, van wegen de ysseijke steile hoogte, niet als op den buik leggende daer af durft zien.

De inwoonders verhalen, hoewel zeer belaggelijk, dat een Konings dochter op dezen bergh zou gebannen zijn, die daer op in een slang verandert wert, en zoo lang moet blyven, tot ter tijt toe een van koninglijken bloede daer op komt: dan zal zy weer verandert, en tot haere voorige gestalte keeren en verloft worden.

In het afkomen zag ik honderden van kraeien by malkanderen, en ging met mijn gezelschap, dat my ten halven wege gewachthad, derwaerts om te zien.

Wy bevonden, dat een groote schillepad op den rugh gevallen was, dien de kraeien zoo levendigh onder hadden

den en begonnen te eeten. Wy maekten onder de beck los, en haelden'er over de driehondert eyeren uit, die een van onze maets in zijne onderbroek knoopte, om struif van te bakken. Het vleesch wert voor de zieken scheep gehaelt.

Het eilant S. Antonis leit drie uren van S. Vincent, en recht daer tegen over.

Aen de voet van de hooge punt, der oosthoek van dit eilant, is een Santbay, voor kleine vaertuigen, op Portugeesch genoemd *El Pracaden Siniao*: alwaer omtrent dertigh hutjes staen: daer eenige *Negers* en *Portugesen* in wonen, die niet ten beste hebben, als eenige vruchten.

Dit eilant is ook doorgaens vol hooge en kaele klippen. Voor hen waren'er zeer weinigh vruchten: maer nu groeien'er, door vlyt en arbeyt der *Portugesen*, velerleie vruchten, die aldaer weligh tieren.

De Wyngert draeghter twee mael des jaers: des gelijx meer andere vruchten. Men heeft verſcheiden en velerleie gevogelt, maer inzonderheit is het lant vol wilde bokken.

Het wasser op den middagh zoo geweldig heet, dat men naulix daer herden kon.

Toen wy hier eerst aenquamen, lieten de inwoonders ons niet toe verſching te halen, maer naderhant onthielden zy ons vriendelijk; en brogten ons zoo vele vruchten, als wy begeerden.

Het brant'er allenthalve zeer vreezelijk aen ſtant; dies men zeer verſichtigh te werk gaen moet, wil men zijn vaertuigh behouden.

Zoute
eilanden.

Deze eilanden zijn tien in 't getal en werden gemeenlijk de Zoute eilanden genoemd, van wege de meenigte en overvloed van Zout, dat aldaer van zelf voorkomt en valt. Zy leggen omtrent hondert en zestigh mylen van de kuste van Afrika.

Zy zijn allereerst door de Portugesen op het jaer vyftrienhondert en twee en zeventigh gevonden; van wien zy noch veel bewoont worden.

Wy gingen dan weer ten zelve daghe, den zes en twintighsten, 't zeil met een noord-ooste wint en topzeils koelte, en waeren dien dagh op 15 graden 11 minuten,

Den zes en twintighsten zagen wy *Ilha Blanco*, of Witten eilant, alzoogenoemt om zijne witheit van kleur: en is het uiterste eilant.

Wy hadden in 't eerste een goeden voortgang; maer kregen daarna stilte: endeden dien nacht en dagh niet anders als dryven.

Des anderen daeghs ontstont een styve koelte, op de hooghte van 14 graden 16 minuten.

Des morgens wert het lant omtrent tien mylen van ons gezien.

Den derden van Slaghtmaent vorderden wy, van wege de stilte, met zeilen niet meer als omtrent drie mylen; en waren op de hooghte van 8 graden 11 minuten. Des avonts verdoonde haer een hoos omtrent anderhalve myle van ons: het welk vreemt om te zien was: waer van te vooren in de Brasiliaensche reize gesproken is.

Wy gingen dus langzaam voort tot den achtienden, zonder eenig verhael waardig, en waren op de hooghte van 5 graden, en door de hollen zee veel meer om de Oost gedreven, als wy gilden.

Tot aen den eersten van Wintermaent was het meest stilte en slappe koelte: waer over wy veeltijts des daegs niet meer als drie, vier of zes mijlen voortzeilden, zonder enige verandering, en hadden de hooghte van 2 graden 15 minuten.

Den achten des morgens passeerden wy de Linie, en waeten daeghs daer aen op 50 minuten zuider brete, en op de lengte van 353 graden 10 minuten. Toen beliep ons een herde Travadoof stormbui uit den Ooste met regen, en sterken wint: waer door de voor marszeils schoot brak.

Des middaghs waren wy op de zuider brete van 1 graeten 37 minuten.

Men ziet hier dikwils zeer kleine wolken, die in 't kort heel groot en zwart worden: een teken dat zy van omhoog schielijk neerzakken, en alzo een geweldige wint maken.

Wy hadden deze gansche maent, doorgaens goede wint, en voortgang, zonder by zondere verandering, en waren op 33 graden, en 52 minuten, zuider brete, en op de lengte van 358 graden, en 36 minuten gekomen.

Men bevond des zons ondergang 14 gra-

graden 3 minnuten, N. O.

Door het lang talmen, en zemmen begon de scheurbuik onder ons volk t'ontlaen en woeden: en ook het water te verminderen.

Den eersten van Loumant hadmen topzeils koelte, en de hooghte van 34 graden 58 minuiten, met harden voortgang, en waren een streke van 39 mylen gezeilt.

Den derden hadden wy de hooghte van 35 graden, en 38 minuiten; en 6 graden, en 29 minuiten lengte. De koers was ooft ten noorde. Toen begosten wy na de Kaep van Goede Hope te verlangen.

Den zefsten quamen wy met een snedige koelte op de hooghte van 35 grade, en 4 minuiten, en hielden den zelve koers ooft ten noorde, en zagen veel steenkroos dryven, en hadden een herden voortgang: dit duurde tot aen den twee en twintigsten; hoewel met veel ziekte, hert weer en wint.

Toen hadden wy des morgens de hooghte van 31 graden, en 36 minuiten, en zagen lant, tot ons grote blyfchap, omtrent drie mylen van ons; daer wy nu omtrent drie weken van ter zy na toe gezeilt waren. Men wierp het dieplood, en bevont op, 58 vadem steengrout, en des middaghs op 55 zantgrout.

Wy gingen weer in zee, en wenden het des middernachts weer na den wal, en des anderen daeghs weder in zee. Op omtrent 7 of 8 mylen in zee, wert op 80 vadem steek, en zantgrout bevonden, en veel vogelen gezien.

Het was zeer dyzigh weer: waer door wy de Draek uyt het gezicht verlooren.

Den vyften twintigsten waeren wy op 32 graden 38 minuiten, 7 of 8 mylen buiten de wal, maer konden geen grout peilen.

Des avonts wert de Draek weerom gezien.

Aldus hielden wy tot aen den achten twintigsten af en aen het lant, en zworven heen en weer, zonder de Kaep te kunnen krygen. Wy wenden het weder na lant, en hadden de hooghte van 32 graden 58 minuiten, en waren een myl van de wal, met groot gevaer: alzo het'er doorgaens vol klippen is. Dies het tusschen den 32 en 33 graden zeer vuil

strant is, daer de zee geweldigh opbrant.

Waer door wy gedwongen werden, weer zeewaerts in te steken, tot groote droefheit van ons allen: want wy door al dit zukkelen zoo ziek, en zwak geworden waeren; dat wy naulix ons schip kosten regeren. Eenigen hing al het tantvleesch over de tanden heen. Ja de scheurbuik was zoo verre gekomen, dat de Barbier, die een Hoogduitscher en een gau, en verstandigh meester was, zeide dat zy hun leven niet weer te recht zouden komen. Waer op ik hem zeide, dat hy wel haest binnen acht dagen verandering zoude zien: zoo wy slegts met lieve aen de Kaep konden komen, en het volk groente, en verversching kregen: gelijk het ook gebeurde, en tot zyne grote verwondering: dan het was geen wonder: want de meester had noit zulke zware scheurbuik gezien, dewyl hy niet gevaren hadde.

Scheur-
buik on-
der het
volk.

Den negen en twintigsten, en dertigsten stormde het geweldigh, waer door men het met een zeil moest laten dryven.

De Draek raekte toen weer van ons af.

Tot aenden tweden van Sprokkel maent, moften wy al van de manafhouden, tot op 34 graden 39 minuiten, zuider brete, en 36 graden, en 32 minuiten lengte.

Den derden wert het weder, om den herden storm, uit den zuid-ooste, van lant gewent, en de fok op de steven genomen.

Des morgen nam de storm noch toe, en sloeg het schover zeil aen flarden: zoo dat een nieu zeil most angeflagen worden.

Den vierden quamen wy met een herde koelte op 33 graden 40 minuiten; zagen toen weder zes of zeven mylen van ons lant. Des avonts hadden wy het *Dassen* eilant een myl van ons, wenden het weer zeewaerts in, en worpen op 60 Vadem zantgrout.

Het is'er langs de wal meede heel vol klippen.

Wy moften al weer of en aenhouden, tot den achften: als wanneer wy de Tafel-bergh zuidwestwaerts negen mylen, en het Dassen eilant noord noord westwaerts omtrent twee of drie mylen van ons hadden.

Men diepte op 30, 36, en 40 vademmen, by kanse en halve myl van het lant, schoone zant-gront, en traghte boven het Robben eilant te zeilen. Maer het wiert tegen den avont heel stil: dies moest men weder, tot groot onbenoegen des volks, in zee steeken, en had den Tafel-bergh twee of drie mylen van ons.

Komen
in de Tafel-bay.

Den negenden hadden wy den Tafel-bergh omtrent drie mylen van ons: kregen des middaghs een brave koelte, uit den zuid-veste, en raekten eindelijk, na zoo veel zwervens, in de Tafel-bay, op vyf vademmen schoone zant-gront, ten anker.

Aldaer lagh het Galjoot de Vos, daer Jan Zymen's Schipper op was.

De Heer Commandeur *Rietbeek*, die van wegen de Oostindische Compagnie, aen de Kaep gebod, zond datelijk een sloep met visch, en een loots, die ons binnen braght.

Wy hadden tot hier toe acht doden, en ruim veertigh zieken gehad. Daer en boven was veel van ons volk zoo dapper aen de scheurbuik vast, en daer door afgemat, dat het hoogh tyt was, om verversching te krygen: naerdien het schip qualijk langer door hen befiert kon werden.

Ik voer aenstonts met den schipper *Kornelis Just* aen lant, en braght een deel mostert-bladen mee, om te kookken, tot verversching des volks, te scheep.

De fiskael quam aen boort, en verbod het handelen met de Hottentots, en des nachts aen lant te blyven, zonder last van den Kommandeur *Rietbeek*. Voorts wert water bestelt, en aen boort gebraght, dat aldaer heel goet, en gemakkelijk te bekomen is.

Drack
komt
binnen.

Den twaelfden quam het schip de Drack binnen, en liet zijn anker achter het Robben-eilant vallen. Het waeide zoo hert, dat het zijn grote marszeil verloor.

Midlerwyle waeren wy met visschen doende: maer konden, van wegen den sterken lant wint, niet vangen.

Den 14, wanneer het weer wat bedaert was, korten wy het dichter na de wal. De Tafel bergh vertoonde zich toen helder en klaer, daer hy anders altyt met wolken bedekt is, die uit het lant komen en daer aen hangen blyven. Dit is een wis voorteken van onweer.

Wy gingen den zelve dag weer uit visschen, en vongen met een trek zoo veel, als de sloep voeren kon. Den Heer *Rietbeek* nam zoo veel voor hem, als veertien kruiwagen konden voeren. Al deze visch bestont in herders, die men langs het strant met hele scholen ziet zwemmen, en met een zege besluit.

De Drack quam nu eerst binnen in de Bay, en had vyftigh zieken plat te koy leggen, en zes en twintigh doden. De anderen waeren zoo zwak van scheurbuik, en andere ziekte geworden, dat zy verklaerden, indien het noch veertien dagen geduurt had, het zouden moeten opgeven, en laten dryven hebben: alzoo zy machtheloos waeren, en de Kaep qualijk konden krygen.

Wy vongen ondertusschen, als het weer toeliet, geduurigh geweldig veel visch.

Den negentienden waeide de wint zoo heftigh over de Tafel-Bay, dat wy het plegt anker moesten laten vallen.

Tot den twee en twintigsten waeren wy doende met water te halen, en de boot uit te visschen.

De timmer-luiden gingen aen lant, om brant hout langs den oever van de zoute rievier, alwaer een deel kreupel bosch staet, te kappen: dat men daer slechts om 't kappen en 't halen heeft.

Den drie-en-twintigsten, ging ik met noch eenige over het gebergte, om eenigh wilt op te doen, tot aen de verscher rivier: alwaer de Negerse een getal van 300 beesten by een hadden; maer gingen, zo dra zy ons vernamen, ter yl met hun beesten, zonder ons te verwaghten wegh.

Lanttoeg.

Wy zagen hele velden vol bloemen, als witte lelien, en tulpen. Men zagh'er ook vele patryzen, en reekalven, die zich aldaer met menigthe onthouden.

Wy verstonden ook, dat'er een Rinofter, of neushoren, in een morasch vervallen was, die zich, van wegen zyne zwaarte, daer niet uit helpen kon.

Rinofter
of Neushoren
gevangen.

De Kommandeur *Rietbeek* stuerde eenige zoldaten derwarts, met musketten: maer de kogels stieten op zijn herde gerimpelde huid af. Dies zy hem een gat by de schoft in hakten, en daer in schoten

schoten, tot dat zy hem eindelijk doot kreegen.

De Horen wort noch aen de Kaep in het fort bewaert, en daer uit by wyle de gezontheit gedronken.

Den eersten van Lentemant was het schoon weer: maer veel van ons volk niet genegen om aen lant tegaen: uit oorzaak daer zoo weinigh te halen was, en alle ding te dier most betaelt worden.

Een musje arack koste zes stuyvers, een musje brandewyn twaelf stuyvers, en een watermeloen, zo groot als een kleine kokos noot, vyf schellingen: dat velen by hun klein gelt niet te pas quam om wat te koopen: zoo dat zy aen lant niet als verdriet zaegen: daer wel verversing was, maer zeer dier.

Des anderen daeghs verstonden wy, dat in de zoute rievier een walvisch gestrant was. Ik ging met onzen schipper en den Kommandeur *Rietbeek*, en zijn huis-vrouw en eenige meer om den zelve te bezien; die vry groot was.

Wy klommen daer boven op, en lieten den trompetter eens lustigh het deuntje, *Wilhelmus van Nassouwen*, op blazen.

De Zwartten halden'er hachten af, zoo groot als ze slepen konden, en begroevenze in het zant, om naderhant t'ee-ten.

Den zesten zond de Heer *Rietbeek* eenigh volk na de Hottentots, om te zien of men wat beesten tegen root koop- per, tobaks-pypen, en andere prullen kon verruilen: maer zoo dra zy de onzen vernamen, vlughten zy landwaerts in.

Den negenden was het stil, en klaer weer. Veel van ons volk ging aen lant, om hun goet te wassen: want dewyl wy des anderen daeghs meenden tzeil te gaen, zoo most een ieder zich daer na schikken.

Een deel kool, en twee schapen wert tot verversing voor de aenstaende reize aen boort gebragt: maer zeker een zobere verversing voor zoo veel volks; daer het na brande. Dan men kon niet anders bekomen.

Het volk haelde alle daegh, zolang men daer lagh; twee zakken vol groente, als koolsbladen, en witte beet, die wel de beste waeren, en moster-zaet bladen. Al het welck met wat spek gekookt, en twee mael des daghs

geschapt wiert: dat het volk verquikte.

De Kaep van Goede Hope leit op 34 graden, en 20 minuten, zuider brete, en vertoont zich als een penin-sul of hangend eilant: want het pael-ten noorde aen het ander vast lant, met een enge streke lants, die ter weder zyden, met de zee of twee bayen bespoelt wort.

Daer zijn verscheide schone havens. Als de Tafel-bay, alzo na den bygelegen Tafel-bergh genaemt, die ruim vier mylen in 't ronde heeft: dies een hele vloot schepen gemakkelijk daer in en uit laveren kan, en dat met alle winden: behalve met een noordweste wint, die recht het gat invalt.

Aen het strant, beneden de Tafel-bay, by de versche rivier, heeft de Oostindische Kompagnie een vierkant Kasteel, Fort of Vesting, doen bouwen, genaemt de Goede hope: dat met geschut en krygs bezetting, tegens des vyants aanvallen, gesterkt is. In dit Kasteel heeft de Heer *Rietbeek* als, Kommandeur of opperhoofd, die van wegen de gemelde Kompagnie daer over gebiedt, zijn woon-plaetse en verblyf.

Daer by is een tuin van vyftien morgen lants, met allerley gewassen beplant.

Dicht aen de zoute rivier leit noch een reduitje.

Achter het Fort van Goede Hope zijn verscheide lanthuizen, en plaetsen, langs der rievier net afgesteken, daer in kool, en andere groente redelijk wel tiert.

Deze plaetsen worden by verscheide luiden, uit Holland derwaerts overgekomen, bewoont, en bebouwt, die gemeenlijk vrye luyden genoemd worden, en voor den vryen landbouw, eenigh genot van hun gewassen en vruchten, aen den Gouverneur betalen en uitrekenen.

De gront aen de Kaep is merendeels van klei: waerdoor aldaer alles ook wassen wil: hoewel die op eenige plaetsen stenigh, schulpigh, en zandigh is.

Daer omtrent is veel geboomte, hoewel niet als kreupelbosch, dat goet om te branden is. Men zeit te landwaerts in zeer ongemene grote boom- en groeien.

Kaep van Goede Hope.

Tafelbay.

Kasteel.

In de tuin groeien olyf oranje, perfik, aprikoos, en andere vruchtbomen.

De vlakke velden en dalen zijn met gras, en welriekende kruiden, en bloemen bewassen: en zouden ook rogge, taruwe, rys, en gerst kunnen voortbrengen, indien zy daer daer mee bezaeit wierden.

Daer groeit grote en kleine zuuring met knobbelige wortelen, en veelerelei geurigh vleesch-kruit: ook groeien aldaer tulpen, boomhuislook, en meer andere kruiden in 't wilt.

Daer groeit zeker worteltje in de aerde, die des winters de Hottentos braden, en in plaetse van broot gebruiken.

Eenigen malen deze worteltjes ook tot meel.

De smaek van zommige is, als die van aert-ekelen of kastanien: hoewel andere als anys en zoetachtig smaken.

Op zekeren bergh, by het Fort van Goede-hope, zijn door de onzen eenige duizenden van wynstokken, of wyngertloten geplant, die overvloedigh rype druiven, maer zuuragtige wyn geven.

Doch schoon, van wegen de goetheit des gronts, alles daer wel tieren en groeien wil, zoo doen evenwel de stormwinden zeer grote schade aan het gewas.

De sterke en herde val-winden komen over de toppen van 't gebergte, inzonderheit in zomer, en Hooimant die zygemeenlijk met dikke wolken bedekken, als 'er onweer ophanden is, en waen met zulken kracht, dat het meestal, wat boven de aerde is, verderft en vernielt wort. Dan gaet de zee zeer hol om dien storm-hoek, en de schepen loopen, in het landen uit zee, groot gevaer.

Anders is de lucht omtrent de Kaep zeer goet, en altyt helder, niet te warm noch te kout.

In zomer en Hooimant is het daer herfst en winter: als dan vrieft het daer dikwils, tot de dikte van een rug van een mesch.

In Wyn-Slaght en Wintermant wait 'er een zuidelijkewint: dan is het daer kout, als in Hollant, by een noorde wint.

Het regent 'er dan dikwils zoo sterk, als of het met emmeren goot: en vloeit

het water over het lage lant heen; tot desselfs groote vruchtbaerheit: want het lant wort door de regen verfrist en groen.

Het lant is rijk van allerlei tam, en wilt viervoetigh gedierte, en gevo- Gedierté
aen de
Kaep.

Daer zijn zekere vogels Pinguwys, *Flamengos*, *Antenayas*, *Alkatraces*, *Faysons*, *gavoiuyns*, *Garagians*, Jan van Genten, Kaep vogels en andere.

De pinguwys zijn langzaam van gang, en kunnen lichtelijk op lant met loopen achterhaelt worden. Uit hun nest zijn zy niet als met stokken te krijgen: en wanneer zy daer op betrapt worden, zy zoeken zich met fel byten te verdedigen.

Men heeft 'er ook patryzen fefanten, rotgansen, quakkelen, kraien, velerlei musschen, bergh-enden met gele nekken, pylstarten, telingen, smienten, hout en water-snippen,

Slobben of halve enden. Daer zijn overvloedelijk veel zekere zwarte vogels, zoo groot als ganzen of entvogels, die scholers by de onzen genoemd worden.

Men heeft 'er wilde paeuwen, grote blaauwe, en witte, en zwarte reigers. De witte zijn van middelmatige grote; maer de zwarte zoo groot als meeuwen, die meest op de moerasschen houden.

Daer zijn rietvogels, met rode bekken en benen, en meerkatten velerlei slag van havikken, raven, exters, en zeer grote vogelstruizen.

Eenigen rekken met hun hals zoo hoog, als een ruit, die te paert zit. Zy zijn graeu van kleur, loopen met opgespalkte vleugels, zoo snel als een paert. Zy eeten allerlei groente, en slokken by wyle steen, koper, en yzer in.

Daer zijn zekere vogels, als ganzen, die zeer goede eyeren zonder dooren of geel hebben, en zijn van de grote als ganse-eyeren. Zy zijn boven mate vet, en hierom by nae onmoghelijk om te eeten, hebbende meer de smaek van visch, als vleesch.

Daer zijn zekere ganzen, wat kleinder als de hierlantse: maer hoger van beenen, met graeuwe of witte plekken op 't lijf. Zy zijn boos van aert, en niet wel om tam te maken: dies zy andere

voge-

vogelen, daer zy by gezet worden, doot byten, indien zy hen niet ontgaen kunnen.

Pingu-
wys.

Eertijts waeren'er vele vogels, pinguwys genaemt, die zeer hert van huid, wit en zwart van kleur, en wat groter als een gans zijn. Zy gaen recht op het lant, en kunnen ook zwemmen. Aen ieder voet zijn lerevinnen, die hen in het zwemmen dienen: waer door zy snellen voortgang maken, en de visschen tot hun aes achterhalen: daer hun vleesch zeer traenigh nae smaekt: en diens volgens wallighachtigh in het eeten valt, 't en zy het verscheiden mael met versch water opgekookt, en met boter in de pan gebraden wort.

Zy onthouden zich op de klippen, en op 't lant, en ook in zee: en nestelen, en leggen op het zant in eene holligheit hun eyeren.

Flamin-
gos.

De flamingos is een zeer schone vogel, van de gedaente by na als een reiger, heeft een geboggelde bek, te dik, of liever te breed, om eenige hardigheid te kunnen verbreken. Zy zijn vael-root en heel aerdigh ros-verwig. De pennen zijn eensdeels wit, en eensdeels zwart, en de bovenpluimen, die de rygen pennen bedekken, van een aengename roze kleur.

Daer zijn offen met dikke en vette schoften. Zy hebben fraeie lange, en kromme hooren.

Eenige hebben de hooren ook vlak by het lyf neerhangen, en andere zijn zonder hooren.

Zy zijn een halve voet groter, als de hierlantse offen.

Onder andere vreemde water-gedrochten, zijn'er ook zeekoeien die veel groter en zwaarder, als een gemeene Europische os zijn. Zy hebben gene hoornen, maer groote ooren, en korte oogen, dikke benen, en voeten als een olifant, met stompe teenen, en een korte staert. Zy hebben geen hair op 't lyf, maer een gladde en vale huid, en schrikkelijke groote tanden. Zy eeten gras, onthouden zich veeltijts in de moerasschen, en schieten onder het water, daer zy zich zoo lange verbergen, als zy willen. Maer zy komen zelden te voorschyn, en worden dien volgens zelden gezien of gevangen. Het vleesch is als van een os: hoe-

wel sterker. Als het gezouten is, wort het zoo groen en doormarmert, als het Hollantsch gezouten offenvleesch.

Daer zijn ook yzere verken, met lange pennen, die zy, wanneer eenigh dier of mensch hen te naekomt, mede huid styf in malkanderen te trekken, zoo vinnigh en sel weten uit te smyten, dat zy iemant gevaerlijk, ja dodelijk kunnen doen quetsen.

Op zekeren tijt is aldaer een leeuw doot gevonden, die zulken pen in de borst had stekē: dewelke hem ongetwyfelt de doot aengedaen had, en door een yzerverken daer in gejaegt was, uit oorzaak hy hette na gekomen was. Het vel van dezen leeuw ziet men in het Kasteel noch hangen, tot een gedachtenis.

Daer zijn steen-bokken, haezen, konynen: en landwaerts in vervaerlijke bonte tijgers, leeuwen, wolven, luypaerts, rhinosters of neushooren, rhēen, koeyen, kalveren, haezen, steendassen. Men heeft'er overvloedig veel schapen, daer de inwoners zich me erneren, en aen de onzen tegen root koper, tabak, en tabaks-pijpen en andere kleinigheden verruilen. Zy hebben geen wol; maer gekleurt hair op 't lyf, gelijk geiten, en zijn lang van beenen. De steerten zijn lang, en dik, en bestaen uit louter vet. De zommigen weeghen twintigh, en meer ponden, en zijn tot groot verhindering en beletsel in het gaen.

Men heeft'er zeker wilt gedierte, ^{jackhals} jackhals by de Nederlanders genaemt. Het is van gestalte tusschen een vos en hont, en grauw van hair.

Het gilt en giert des nachts geweldiglijk, en is wonder gretigh na menschen vleesch: en graft en vroet by wyle de doden meer als tien voeten diep uit de aerde. Men zeit het scherp van reuk is, en daer door het aes, en roof voor den Leeu weet op te speuren.

Onder andere onthout zich in 't wilt, een gedierte van grote als een Olifant; maer heeft twee hooren op de neus staen. Het heeft ook een steert als een Olifant, en een klein bosje zwart hair in den nek, met rechte en ronde hooren. Op de huid zit kort muisvael hair.

Aen het hoofd van de leeuwen-bergh, (die alzoogenamt wort, omdat hy eenigzints de gedaente van een leggende leeuw vertoont, en een kanonscheut te weste van het fort leit) houden zeer veel grote Bavianen, die zoo snoo zyn, dat zy menigmael de nieuwgierigen, die dezen bergh beklimmen, met stenen daer weer afjagen, die zy, of het halve menschen waeren, redelijk weten van zich tesmyten.

Doch verscheurende dieren, als leeuwen, luipaerts, wolven, jakhalzen, en tygers zyn nu zoo veel niet omtrent daer het lant gebouwt wort. Uit oorzaak misschien zy voorde menschen vervaert geworden zyn: die dikwils op hun aanleggen. Alzoo van de Compagnie een prys voorde gene gestelt is, die een leeuw, tyger of ander wreet gedierte schiet: waer van alle drie de huiden in 't fort aen de soldering van de zael hangen.

Telande en te water, houden zee, en lantschilpadden in grote menigte.

De bosschen geven vele byen, die de honigh in holle stammen van bomen maken.

Daer zyn ook honden met root, hair, en korte steerten.

Hottentots
visch.

Men heeft'er een zeker-slagh van visch, die de onze Hottentots visch noemen; dewyl de Hottentots die met een hoekje weten te vangen.

Deze is een van de beste visch, die men proeven kan, en smaekt als kabeljauw.

Men vong'er ook eertyts zeer veele tongen; maer worden nu niet meer gevangen. Doch de meeste menigte van visschen bestaet in onbekende visschen.

Torpedo,
of kraek
visch.

In de Tafelbay onthouden zich vele walvisschen: daer van men in 'teerste zeer goede hope had, om traen van te kookken, doch men heeft door ervarentheit bevonden, dat die te mager zyn, en geen voordeeldaer van te trekken is.

Men vint'er ook zekere visch, die by de Latynen Torpedo, en by de Grieken in een zelven zin Narce, en by de Spanjerts Hugia, en by d'onzen aen de Kaep Kraek-visch, en anders Traegh-visch genoemt wort: niet uit oorzaak hy traeg is, om zyn zelven te bewegen, maer om zyne verborge kracht, die

men zeit, dat hy by zich zou hebben. Want als hy zich ziet van de visschers bekneelt, of van andere visschen vervolgt, dan schiet hy eene vochtigheit van zich, die menschen, en beesten op staende voet doet stille staen, en de leden als verlammen: waer over zy gedwongen zyn hun visschen te staken, als met beroertheit geraekt.

d'Inwoonders van dit lant worden by d'onzen, van wege hunne hakkelige sprake, Hottentots genoemt.

Hottentots.
Kleding.

De mannen gaen meest naekt, en hebben slecht een onbereit robben, of dassen huid, of schapen vacht, mantels wyze uit drie stukken zamengenait, om de schouderen, en het bove lyf, tot aen de billen, hangen. Het ruigh hangt gemenelyk na buiten, indien het heet is, of na binnen, indien het kout is, en wort met een bant onder de kin vast gebonden.

In het reizen hebben zy gemenelyk, boven deze onderste mantel, een andere met de wol na buyten.

De schoenen bestaen uit een platte lap van een Rhinosters of Neushorens vel, zyn achter en voor even hoogh, en boven op de voet met twee leere riemen toegebonden.

Het hoofd is des nachts, of als het regent, met een muts van een jonge lammeren vel, met het ruigh na binnen, bedekt.

Voor de schamelheit hangt een lapje, of veltje van een bonten tyger, of jakhals, of boschkat, die achter met twee kleine riemen toegebonden wort, die by het lyf neerhangen.

Het hair is met kopere plaetjes, duiten, witte horentjes, en grote kralen verciert, en wort hier en daer afgeschoren.

De vrouwen dragen op een zelve wijze, als de mannen, een mantel van een schapenvacht, met de wol na binnen, om het boven lyf; doch die hangt haer wat langer, als die van de mannen. Daer en boven hebben zy het onder lyf tot aen de billen met een ander vel, en de schamelheit met een vierkant velleken bedekt.

Een muts van een schapen, dassen, of Robben vel bedekt het hoofd, en wort met een brede schapen-vellen-riem om 't hoofd toegebonden.

De schoenen zyn van een zelfste fatsoen

foen, en stoffe, als die vande mannen.

De mannen zoo wel als de vrouwen, die veel vee hebben, besmeren niet alleenlijk het lichaem, en aen gezicht: maer ook hunne manteltjes en mutsen wel dik en vet met smeer: maer die geen vee hebben, of arm van vee zijn, dragen zoodanige manteltjes niet.

Dies deze smerigheid by hen voor een teken van rijkdom van vee, en tot cieraet gehouden wert.

In beide ooren hebben zy tot cieraet grote bossen van eenige strenge kralen hangen: ieder streng by na van een vierendeel ponts zwaer.

De hals is hen met gele, en rode kopere krael kettingen: en de armen met een elpenbene ring verciert: ook hebben zy aen de voorhant een kopere ring, die tot nypens toe dicht daer om sluit.

De vrouwen hebben gemeenlijk in het uitgaen een lere vierkante zak op rug, die aen ieder eind met een bosch quaften neerhangt, en daer altijd d'ene of andere kleinigheid, en snuiferye insteekt. Die een jong kint hebben, dragen het op de rug daer by: het welk haer niet weinigh bezwaert.

Om de benen hebben zy, tot cieraet, versche en stinkende dermen van beesten, twee en drie dobbeldom malkandere geslagen, dach en nacht. Desgelyx hangen zy beide gedrooghte darmringen om de benen, die zy eensdeels tegen het steken van scherpe doornen dragen: en ten andere om daer door, onder het dansen, en bedryven van vreughde, geluit en geraes te maken. De mannen hebben ook dusdanige dermen om den hals hangen, en leggen daer in tabakspypen, en andere kleinigheden.

Wapenen

De voornaemste wapenen der Hottentots zijn Asagayen of javelys, of schichten, dat zijn stokken van drie, vier, of vyfvoeten lang, aen 't end met een breed yzer, dat voor scherp is, beslagen, die zy zelfs maken, en zeer vaerdigh weten uit de hant te werpen, en handelen.

Zy hanteren ook pyl, en boogh: doch hebben tot noch toe geen schietgeweer gebruikt.

Wanneer zy uitgaen, hebben zy ge-

meenlijk in d'eene hant een *Asagaye*, en in de andere een vogel-struis veer, of een stokje, met een steert van een wilde kat daer aen gebonden, om daer mee stof, zant, en vliegen; daer het lant vol van is, van het aengezicht af te keren.

In het nuttigen van spyze, zyn de ^{Spyze.} Hottentots boven mate rou, gruijzigh, flordigh, gulzigh, en onbeschoft: want zy weten die niet, gelijk andere volken, toe te maken of te bereiden: maer slingereren stukken, en hachté van gestorve beesten, en doden krenge, raeuw in 't lyf: daer zy de tanden, gelijk honden, gretigh inzetten. Zy schokken zelf het ingewant, en darmen raeuw in 't lyf, na zy de drek slechts een weinigh uitgeschut, of met de handen uit geduwt hebben. Zelden worden deze gerechten by hen gekookt.

By gebrek van gestorve en dode beesten, nuttigen zy dode visch, die zy op strant vinden: alsook mosselen, alikruiken, en klip-kousen.

Het vee wort by hen niet geslaght, 't en zy het door ziekte, ouderdom of ander ongemak niet langer voort kan. Desgelyx worden geen schapen by hen geslaght, 't en zy op bruiloft.

Het vleesch van zeehonden, of robben wort by hen raeuw, of half gaer op 't vuur gebraden, zonder af te wasschen, genuttight.

Uit de walvisschen, en andere zee gedrooghten, die komen te stranden, wort het spek, en traenigh vleesch gesneden, en met groote smaek by hun genuttight. Ja zy scheppen de traen, die de zon uit de gestrande walvisschen heeft doen braden, met hele handen daer uit, en drinken die in. Men vint'er, die stukken daer uit snyden, en onder het zant begraven, om namaels te nuttigen.

Doch hunne voornaemste, en daghelix spyze, is zeker slag van worteltjes, die de grote van aertekelen hebben, en by het vrouwvolk uit de rivieren, en andere plaetsen gegraven, en gekookt of gebraden, en zeer gretigh gegeten worden.

Zy hebben zeer grote smack in broot van tarruwe of rogge, dat by d'onzen aldaer gebakken wort, en zy zeer gaerne tegen beesten verruilen.

Drank.

De voornaemste drank der Hottentots is water, en melk van hunne beesten. Wonder zijn zy op branden, en spaenschen wijn verflingert, hoewel een weinigh hen dronken kan maken. Onder den drank laten zy zich, met schreeuwen, en ander misbaer te maken, luitruchtigh horen.

De Kaffers, of Strantloopers, of Hottentots omtrent de Kaep, zijne geelachtigh, of bruin van veruwe, gelijk Molaten: welke veruwe of kleure zy niet uit de natuur, en van hunne geboorte af hebben; maer bekoomen die door het stryken met zeker vet of sineer, dat zy van verscheide enkele kruiden, die hen bekend zijn, maken, en daer mee het aengezicht, en het lijf bestrijken om zwart te zijn. Want men heeft by ervaernis bevonden, dat een dochter, die, zoo dra zy ter werelt quam, in het kasteel by de onzen opgevoet, en groot gemaakt wert, zoo blank als eene Europese vrouw was.

Men zeit, dat zy, indien zy zich daer niet dikwils, en van hunne geboorte af mee smeerden, waterzuchtig zouden worden, gelijk d'andere zwarten van Afrika: en gelijk d'Abyssiniers, died'eenedye, tweemaal dikker als d'andere hebben.

Deze Hottentos, of strantloopers vervoegen zich, op de komste van de Nederlandtsche schepen, in de kombuis, by de koks-ketel, en smeren het roet, en zwart van de ketel met vet doormengt, in't hair, en om het hoofd, en aengezicht, om ter deeghteglimmen, en bruin en zwart te zijn: het welk by hen voor een groot cieraet gehouden wort. Waer door zy zeer morsigh, en vuil uitzien, en boven mate stinken. Daer boven hebben zy in de huid kerven, en sneden gemaakt, daer zy, tot cieraet, vet of ongel in steken: dies men de stank van hunne lichamen op eenen afstand van hondert treden, vernemen kan.

Wezen en gedaente der Hottentots.

Zy zijn doorgaens mager, en klein van lichaam, en lelijk van postuer en aenzien. Maer hebben schone bruine oogen, en scherp gezicht, en witte, sterke en herde tanden en zijn die volgens styf van gebit. De neus is wat platachtig: hoewel niet allen even plat: de lippen, inzonderheit de

bovenste, zijn dik, en steken wat uit.

Het voorhoofd is tamelijk breed, en wat gerimpelt. Het hair van het manvolk is gelijk lammeren wol, kort en gekrult, doch door het besmeren met vet, morsigh en vuil.

Het vrouwvolk heeft wat dikker hair.

De mannen plukken al het hair om de kin uit.

De mannen hebben fraeie beenen, doch dunne kuiten, en zijn zoo vlught te voet, dat zy eenen sterken stier, in vollen loop, kunnen achterhalen en in loopen en tegenhouden.

Het vrouwvolk inzonderheit heeft zeer kleine, en fraeie voeten. De buik is hun dun, en rang, en de billen uitstekende. De handen zijn fatsoenelijk: doch de vingeren lang, en met lange nagels.

Het manvolk is groot van teellit of mannelijkheit. Doch hebben, naer men zeit, alle maer een kloot of bal: want de moeder, zoo drae een knechtken gebooren wort, snyt dien de rechte kloot af, en geeft hem zee-water te drinken, en tabak te zuigen. Door het afsnyden van de rechte kloot, worden zy gezeit vlugger, en vaerdiger tot loopen, gemaakt te worden.

De vrouwen hebben lange borsten, inzonderheit de getrouwde, die zy los en bloot hebben hangen, en daer uit de kinderen, op den rughhangende, te zuigen geven.

De voering schynt haer op de hemelijke plaetse los te zijn, en wat uit te hangen.

De Hottentos zitten veel tyts op de hurken neer.

De voornaemste, ja alle de rijkdom der Hottentots bestaat in vee, dat sommige overvloedelijk veel hebben, en niet doden, 't zy het door ouderdom, of eenige ziekte niet meer voortkan.

Zy hakkelen machtigh in de sprake, ^{Tale.} en spreken als de kalkoenen hanen.

Zy hebben gene lettere noch kunnen in hunne tale lezen noch schryven: hoewel eenigen by d'onzen, aldaer Neerduits spreken, schryven, en lezen geleert is. Dies zy in den aert niet dom; maer schrander, en vernuftigh genoegh zijn.

De Hottentots anders zijn domme, en

en-

Domheit
der Hot-
tentots.

onvernuftige menſchen, zonder kennis, zy hebben geen beleid van eene ſterkke plaetſe, of veſting te kunnen veroveren. Ja een ſtenen huis, dat brantvry is, zou genoeg zijn, om hen te we'erſtaen: want men behoefde niet dan grendels aen de deuren, om hen daer uit te houden. Zoomen eenige in een huis-fluit, venſters en deure ſlegs toedoet, zijn zy daer in veel beter bewaert, dan op een vaſt kaſteel; naerdien zy de wetenſchap niet hebben, om daer tegen te ſtoten, 't zy deur of venſter, om eene opening, tot hunne verloffing, te maken. Hier in zyn zy onverſtandiger, dan d'onvernuftige dieren, die noch gemenelyk geweld gebruiken tegen de plaetſe, daer zy in geraekt zijn.

En hoewel de Hottentots, een lelijk en plomp volk is, en myns oordeels, wel het vuilſte, en verachtigſte op den ganschen aertbodem, zo zyn'er evenwel onder hen, die ſchrander en ſlim genoeg in hun ſtukken zijn, inzonderheyt als zy geſlepen en afgerecht worden. Als onder andere door twee jongens gebleken is, die door d'onzen mee na Batavia genomen waeren, daer zy in korte tyt leerden Duiſch ſpreken, lezen en ſchryven.

D'een wert een dienaar, van den Heer Generael *Joan Maetzuiker*.

Na verloop van eenigen tyt, wert hy weer om na de Kaep gezonden, om tuſſchen d'onzen, en Hottentots als tolk te dienen.

Ik vond hem in myne eerſte weeromreize, weder onder zijn volk, en vraagde hem, of hy niet liever by d'onzen, daer hy het beter had, wilde wezen. Maer hy gaf my ten antwoord: liever met zijn volk wilde leven. Ik heb naderhant verſtaen, hoe hy tuſſchen d'onzen ende Hottentots veel twiſt gerokkent heeft, daer verſcheiden menſchen, ter weder zyde, om doot gebleven zijn. Waer over de Kommandeur van de Kaep hem, wanneer hy hem eens in handen kreegh, op het Robben eilant bande, daer hy ook geſtorven is.

Die verſe wert by hun met ſtokſlagen geſtraft: deſgelyx dootſlagh: hoewel niet uit vreeze voor Godt: maer volgenſeen out gebruik. Zy zeggen dat'er eenis, dien zy Hunuma noemen, die regen, en drooghte geven kan, hoewel zy die niet aanbidden.

De huwelijke ſtaet is by hen in redelijke achting. Een man neemt zoo veel vrouwen, als hy maghtigh is te voeden.

Een verloofde vryſter doet haren eet van getrouheit, en onderdanigheit op een vreemde maniere: want op het huwelijk-fluiten, ſnyt de moeder haer een lit van de rechter pink af: waer mede zy vaſt en aen den man verbonden is.

Het afgeſneden lit wort begraven, en daer op een koebeest geſlaght, daer mee de vrienden zich vrolijk maken, en aldus bruiloft houden.

Terwyl de dochters noch onge- trouwt, en vryſters zijn, kentmen haer aen het vercierfel, om de beenen: want die hebben ringen van groene rysjes daer aen gevlogten; die zy op haeren bruylofs dagveranderen, en doen'er het gedrooght gedermte van 't koebeest, dat op de bruiloft geſlaght is, om: het welk haer in plaetſe van een ſpeeltuigh is: alzo zy in het danſen de beenen, na haer ſtem, weten te bewegen, en deze gedrooghde darmen, op het geklank, doen drillen, het welk aengenaem door de vreemde beweeging is.

Wel zijn de Hottentots, het woefte volk des ganschen aertbodems: doch de gene ſchynen evenwel myns oordeels te dwalen, die ſtaande zouden willen houden, dat'ergantſch gene kennis of zelf ſpoor van Godsdienſt by zoude zijn: naerdien, volgens een parigh gevoelen van alle Godsgeleerden, geen volk ter werelt zoo Barbariſch is, dat niet eenige Godtheit, 't zy waere of valſche, eert.

Want voor eerſteeren zy de Mane, die zy met ongewoon geſchrey, en gezang toejuigen, en begroeten.

Gelooflijk is ook, dat zy de Zon in geen minder achting houden: naerdien zy dezelve geduurigh met hun vee na volgen, zoo veel moghelijk is: want als de Zon de *Tropicus Capricornus* raekt, heeft men hen naeft aen de Kaep (, de Kaepmans uitgezondert,) en hebben zich aen het zuid-ooft beekje neergeſlagen. Wanneer nu de Zon de mid- delyn door ſnyt, en van 't noorde of *Tropicus Cancr*i trekt, dan breken zy op, en trekken die na.

Wanneer een herde regen valt, dan kruypen zy in hunne hutjes, zijn zeer

Echt.

Schynen
Gods-
dienſt te
hebben.

vervaert en bevreesd: waer uit zy niet koomen, voor de zelve weder over is. Als dan beginnen zy te hippelen, en trabbelen, heffen hun hoofd ten hemel op, en wiegen daer mee: het welk, zoo veel men bemerken kan, een maniere van gebed, en goed en dankbaerheit is: want gevraagd: waerom zy zich, terwijl het regent, schuil-houden? geven ten antwoord: uit oorzaak de grote Kapitein quaet is, die hen komt kastyden, en met een element, hunne natuur tegenstrydig bezoeken. By dezen groten Kapiteyn verstaen zy het eeuwig wezen. Zeer node horen zy, dat men van Godt spreekt: gelijk zy ook de genen, die dat doen, bestraffen, en zeggen, dat zy te lichtveerdigh, en met gene genoeghzame eerbiedigheit van het Goddelijk wezen reden voeren.

Indien men hen van den bozen geeft ondervraeght, zy wyzen met den vinger na de gront, en wyzen hem u alzo aen.

Wat belangt d'opstanding, zoo geloven zy, wanneer zy aen de Kaep sterven, by andere, en achter 't gebergte weder op komen zullen. Doch dit en meer andere dingen, zouden zy uit de Portugesen en d'onzen kunnen gehoord hebben.

Zy voeren oorlogh tegen malkanderen, en merendeel, om de beste weiden voor hun vee, die zy alle zoeken, en voor hun vee ook van node hebben.

By wyle blyvê, in een algemene schermtufeling of veltflagh, wel zes of zeven Hottentots doot.

De Hottentots zijn velerlei, en worden verscheidentlijk genoemd.

Die dicht aen het fort wonen, of hen daer onthouden, noemend onzen Kaepmans: doch is hun eigenste naem, in het Hottentots, *Chouriequa*. Zy zijn de snootste, en argste van alle: na dien zy gestadigh met ons volk, en andere Europeanen verkeren.

Zy leven meest by worteltjes, visch, en mosselen, en andere schulp-visch, die zy op strant vinden.

Wat verder binnenwaerts, zijn de Hottentots, die de Kaepmans, op Engelsch Tabak-tekemans, en d'onzen Tabaks dieven noemen: uit oorzaak zy de groene tabak, die de Nederlanders plaghten te planten, gestadig weg-

stoolen: zoo dat die daerom nu geen meer planten.

Doch hun eige naem, in het Hottentots, is *Korrochaukwa*.

Noch is 'er een geslaght *Chemakwa*, met een klok na het woort, genoemd.

Zy zijn magtiger, en rijker van vee als de Kaepmans, doch in 't minste noch niet als de Hottentots, *Kochukwaes* geheten, die zich noch dieper in 't lant onthouden, veel duizende sterk zijn, en ontallijke menigte van koebesten, en schapen bezitten.

Deze staen onder twee overste: d'een genaemt *Odesoy*: en d'ander *Monomana*.

D'eerste was getrouwt, met de zuster van de tolkinne in het fort, die onlangs te voore, op het verzoek van de Commandeur *Rietbeek*, aen het fort quam: doch liet eerst, mer grote onderzoek: vernemen of de Commandeur geen te geringe perzoon was: waer door zyne achtbaerheit anders een grote krak zou krygen: aengezien hy een grote Kapiteyn was.

Rietbeek reed met den zelve *Odesoy* op de paerdejagt, doch *Odesoy* wert van een felle leeuw besprongen, die hem om hals zou hebben gebragt, 'ten ware zijn volk met een grote stoutmoedigheid, en ongelofelijke trouheit, op de zelve gesprongen, en met hunne *Affagaien* doot gelenst hadden.

Des niettemin was hy zeer gequeest: het schouderblat lag by na bloot, de nek was zeer beschadicht, en het aengezigt onzichtbaer: dies men niet anders oordelen kon, of hy zou daer van gestorven zijn.

Rietbeek wilde hem na het fort hebben, om hem van zyn chirurgyn te doen genezen: maer hy wilde niet: betrouwen de zynen eigen meesters veel meer toe.

Deze genees-meesters, de Hottentots, schynen noch al eenige kennisse te hebben, te minste om een gat toe te flikken: maer de littekens blyven staen: als of de wonde toegeschoeit was.

Zy dragen hun poppegoetje, en hulpmiddelen, na de wyze der quakzalvers, by zich.

De kruiden hebben zy in schilden van schilpadden besloten: doch hun worteltjes, klaenwen, tanden, en horentjes van beesten (want hier in bestaet hunne kunst, en hebben ook eenige kennis van hunne kragte) hebben zy aen

Hottentots zijn velerlei.

aen een bant geregen onder malkanderen, die zy, op de maniere der tanttrekkers, om den hals hebben hangen: in plaetse de gemene Hottentots korallen, en andere snuiferyen daer aen hangen hebben.

Daer zijn ook Hottentots, die d'onzen de *Sardinje* luiden of *Saldanbas*, (na de bay *Sardinje* of *Saldanha*, daer zy dichte by wonen,) noemen: maer worden op Hottentots *Krijegoekwa* genoemd.

De Hottentots zeggen, dat in het noord-ooste van de volken *Cochequas*, een zeer magtig volk in steene huizen woont, dat in burgerlijke wetten voor d'onzen geen zins bezwykt.

Na hun zeggen, zouden zy zo blank, als d'onzen, zijn.

Men vertrouwt, het de Macnluiden zijn, of een geslagt van volk, dat tusschen de Maen-bergen in besloten is. Maer alzo zy weten te verhalen, dat zy mede van goud, en zilver, en andere bezonder heden meer weten, en zeer na d'Europeanen trekken, zo geloven d'onzen, dat het wel Portugesen mogten zijn, die uit *Mozambique*, aldaer enige volkplantinge hebben opgericht. Daer hene ook d'onzen menighmael lant-togten gedaen hebben: hoewel tot weinigh kennis tot noch toe gekomen, en niets uitgerecht is, naerdien zy op ieder-mael, door gebrek van water, gedwongen wierden, terugh te keren.

Zy weten ook van een geslagt, *Hekumqua*, en van een ander, *Groeman* genaemt, te zeggen.

De Hottentots, of ingezetenen van dit lant, zijn geen van alleen oppermaght te zeer onderdanigh, en houden hun overste meer om welstanshalve, als om dien te gehoorzamen.

Zy hebben gansch gene vaste woonplaetsen: maer dwalen op een zelve wyse, als d'oude Schyten of *Arabieren*, om her, en voeren wyf en kinderen, en vorder tuigh met zich.

Na goud, noch zilver zijn zy geen zins begerigh, 't en ware eenigen, die met ons volk zeer gemeenzaem daghelix verkeerende, wel aerdigh een dobbelstuiver voor een oortjenemen, en kennen: als wetende van de Hollandse boeren iets daer voor te krygen: daer zy andersints het koper zeer hoog waerden.

Zy hebben gene vaertuigen, en zijn zeer schuw voor het water, enderven niet verder, dan tot de knien daer ingaen.

Zy zijn tot den arbeid lemer, dan hunne schilpadden: welker vleesch zy nuttigen en op speuren.

De meeste handel, die met hun gedreven wort, is met koper en korallen, waer voor zy koebeesten, en schapen in ruilinge geven. Doch na het voltrekken des handels, moet men hen tot een toegift eenigh tabak, en pypen geven, en met brande-wijn beschenken. De smaak van de brande-wijn en tabak hebben zy, als iet goets in hun zin, van de vreemde volken geleert.

Daer en boven ruilt de nieuwsgierige zeeman, van hen ook wel vogelstruis-eieren, veeren, kleine lant-schilparjes, die zy *Heregon* noemen, en rhinosters-horens.

Het is wonder, zy het koper-metael, dat aen hun voeten leit, en dagelix by hen vertreden wort, niet gevonden hebben: naer dien men daer vele tekens van kopermynen bespeurt.

D'onzen hebben, op verscheide tyden, verscheide lant-toghten, aen de Kaep te landwaerts ingedaen.

Des jaers zeffien hondert en zeffigh, deden eenigen eenen lanttoght, en vonden twee nieuwe volken, als *Ilunbwa*, en d'andere *Namakkawa* geheten.

Zy waren na, hun vermoeden, dicht by de *Portugesen* geweest, en vermeinden een kanonscheut behoort te hebben.

Men ziet in het reizen te landwaerts in, een ongeloofelijke meenichte van watervogels, als gansen, kropgansen, eenden, telingen, smienten, doch zijn zo schou en schichtigh, dat men die, op verre na, niet binnen scheuts kan krygen.

De wilschut des gouverneurs heeft op verscheide plaetsen huisjes van ruigte: waer uit hy het gevogelte wonder wel beloeren, en bedotten kan. Het welk ook d'eenigste middel is, om het te vangen.

Op het geberghte vint men klippijge gronden, waer van eenige steenen in hunne holligheit versch water besloten houden.

Eenigh van ons volk vond, in het gaen, op het geberghte, om het lant

lant te bezichtigen, een klipsteen ruim vier vadem lang, en anderhalve breed, dien de natuur, als tot een drinkvat, nitgholt, en als in 't vier kant een spanne diep ingebijt had. Aen het eene end viel hy warlaegh, als een loozing voor het overvloedigh water, dat het volk daer in vond, en, tot lavenis van hunnen groten dorst, gretigh dronk.

Men ziet'er ongemene grote voogel-struizen, en met zeer lange halzen.

De voogel-struizen zijn ongemeen snel in het loopen, en konnen een peert in vollen ren voor by streven.

Te weten zy rechten hunne vleugelen op, nevens eenigeruige pluimen, tusschen hunne vleugelen gelegen: waer in de minste wint zoo zeer vat, dat hen die, in plaetse van zeilen, verstrekken. Daer by hebben zy zulke yzelijke grote pooten, dat zy daer verre me weten te stappen, en op een louteren draf hene schokken: niet anders als iemand, die eenen steilen bergh met de wint op deruch afloopt, zich qualijk kan tegen houden. De zelve maniere van de veeren in de wint te zetten, bespeurt men ook aen tamme zwanen.

Eer wy ons verder in zee, van de Kaep begeven, zal ik den Tafel, en Leeuwen-bergh, als ook de Tafel-bay, en 't Robben-eilant, die te vooren ter loop zijn aengeroert, een weinigh breder beschrijven.

Tafel-bergh.

Twee hoge bergen zijn aen de Kaep, de Tafel en Leeuwen-bergh.

De Tafel-bergh wert alzoogenoemt, om dat hy zich boven plat als een Tafel vertoont.

Hy is omtrent twee Duitsche mylen hoogh, zeer smal, en derhalve qualijk te beklimmen.

Hy wort door een kloove van een anderen bergh, de Duivels-bergh genaemt, gescheiden.

Aen de zee-zyde is hy bar, en zonder eenigh groente of geboomte: doch aen de lant-zyde staen, in het hangen van den zelve berg, zeer digte en schone bossen, met rechte en opgaende hoge boomen, die tot allerlei timmer-hout dienstigh, en zeer veel te bekomen zijn. Wat lager, en aen de voet van den bergh, staen veel kleinder en lager boomen, bequaem tot branthout.

Onder anderen zyn daer vele wilde amandelboomen; doch de vruchten zijn

bitter van smaek, die, volgens zeggen der Hottentots of ingezetenen, eenige vergiftige eigenschap by haer zou hebben. Dies zy niet gegeten dienen.

Daer zijn veel wilde pynappelbomen: hoewel se niet zeer hoogh wassen: maer de vruchten zijn van binnen ledigh.

De Tafel-bay leit op de zuider breedter van 34 graden, en eenige minuten, omtrent vyf of zes mylen noordelijker, dan d'uiterste-hoek in het zuidelijkste van Afrika.

Zy leit in een gestalte van een halve mane, en is aen de zyde, tegens het woeden van de volle zee, met het Robben-eilant gewapent.

Het is een zeer schone bay: behalve dat bezuiden het Robben-eilant, na de bay toe, eenige blinde klippen leggen, die men de Walvisch noemt.

Men leit in deze bay met de schepen van negen, tot op zeven vadem water en minder: jaghten en fluiten tot op vier en vyf vadem, fraeie zant-gront.

Doch men dient voor twee ankers, en wel vertuit te leggen, om de ongemene zware winden, die gemene-lijk aldaer waien, inzonderheit de zuid-ooste wint.

Voor de Tafel-bay leit een eilant, het Robben-eilant genaemt, van wege de menigte der zee-robben, die zich daer onthouden.

Robben-eilant.

Het is zeer laeg, en omtrent twee Duitsche mylen in 't ronde. Het heeft eenige zantduinen, daer konynen geplant zijn, die heel wel voortzetten.

Het is zeer gul, en met groen kruit bewassen, dat zeker slag van gele blaetjes heeft, by na van fatsoen, als de boterbloemen: daer de schapen heel vet van worden.

In het noord-ooste van het Robben-eilant, leit op 34 graden, en 33 minuten, het Dassen-eilant, het welk zynen naem van de menigte der Dassen heeft, die daer in het begin gevonden werden: maer minderen nu zeer: alzo daer zeer veel worden opgevangen.

Dassen-eilant.

Het is een myl in 't ronde, zandigh van gront, en heeft vele robben, en pinguyns eieren.

Daer woenen vier vryluyden, nevens eenige slaven, op, die zich meest met verkens, en hoenders aen te queken, en traen van de robben te branden, erne-

erneren: al het welk zy aen het fort, en de vrye-luiden te koop brengen: als mede het vleesch, de gemene spyse der Compagnies slaven.

Voor de bay van Saldanha leggen twee of drie eilantjes, daer de vier vrye luden voornoemt mede hun jaght, en visscherye hebben, en vangen aldaer ongemeen veel patrysen, en meenigte van herder en andere visch.

De voornaemste rivieren aen de Kaep zijn twee, de Zoete en Zoute rivier.

Lies-
Beek.

Behalve die, is'er ook een beek d'Liesbeek genaemt: dewyl zy dicht met lies bewassen is.

De Lies-beek neemt zynen oorspronk by een bosch-heuvel, en stort in de zoute revier. Hy is niet breder dan twaelf of veertien voeten, en op sommige plaetsen meerder, en op andere minder; maer is daer en tegen zeer diep.

Even over den bosch-heuvel, of een weinig verder; neemt een andere beek uit een moeratch, of laegh liezigh lant, achter de Hout-bay gelegen, zynen oorsprong. Zy loopt zuid-oost, en ontlast haer door lage duintjes (die tot Cabofalso zich uitstrekken) in de volle zee.

Geen plaetse in de werelt weet van zwaerder stormen, als deze Kaep of uithoek van Goede-Hope.

Stormen
aen de
Kaep.

De schepen zouden het quaet genoeg hebben, en genoegzaam onmogelijk schynen het daer omtrent gaende te houden, 't en waere de nature daer in had verzien, en tot beschut der schepen, dezen stormhoek met bequame bayen verciert.

Onder deze bayen, is die van *Saldanha*, gemenelyk *Sardinje* genaemt, geenfins de slechste, maer een zuivere inwyk buiten alle zee en gevaer: en ten waere het gebrek van versch-water, de Tafel-bay zou voor deze, van bequaemheits halve, moeten wijken.

Daer waeren gemeenlyk zeer zware winden, inzonderheit de zuid-ooste wint, die van Wyntot Grasmaent waeit, (het welk het zuid-ooster Mouzon is,) die met zulke vrezelijke val-winden, door de kloove, (de scheitpael, tusschen de Tafel en Duivelsbergh,) zicht stort, dat, ten zy het een lager wal, en zuiver slecht water was,

onmogelyk eenige schepen, voor anker zouden kunnen rijden; maer daer van wegh spoelen moeten.

Van Gras-tot Wynmaent waait'er de noordweste-wint, (het noord-wester Mouçongenaemt), die ook zomtijts kan doorkluizen; doch nergens na met zulke felheit, of zoo verwaeit: als de zuid-oostewint. Maer achter den Tafel-bergh toont die al wederom even grote kracht door de zelve kloove, als de zuid oost-wint aen d'andere zyde doet. Gansch geen onderscheit is tusschen deze winden, als dat de zuid-ooste wint droogh en schrael komt: en de noord-weste wint, altyt met regen vermengt is: endae door ook te meerder schade aen de boomen en vruchten doet.

Wanneer men tegen over de Kaep, omtrent op de zuider-brete van 34 graden is, ziet men blykelyk tekens, die men heeft waer te nemen, en waer aen men kan bekennen of men dicht by 't lant is of niet. Ten is geen wonder, dat eenige schryvers van d'Indianen (hoewel het tegenwoordigh niet meer bevonden wordt) getuigen, hoe zy, wanneer zy van 't een lant tot 't ander zouden oversteken, en geen lant konden zien, als dan een deel lantvogels mede namen, die zy, wanneer al het lant uit hun gezicht was, lieten met parthyen vliegen, en naer deze hun vlucht, als naer een Kompas, de koers richten. De vogels moeten wel te recht den Oostindisch-vaerders den wegh en het lant aenwyzen: want noch verre buiten 't lant van de Kaep zijnde, ontmoeten u in de woefte zee kleine meeuwtjes, een eigen slag, die omtrent deeze uithoek vallen, en ieder lichtelyk voor 't lant waerschouwen. Doch al zoo deze wel een hondert myl oft twee buiten 't lant houden, zo kan men het lant zo gewis niet vermoeden, dan als men zeker slag van grote meuwen ziet, met bonte vlerken, die de kenders kaepvogels met bonte mouwen noemen. Gebeurt het dat iemant eenige tortelduiven, van 't lant af gedwaelt, quam te zien, zoo is'er gansch geen twyfel aen. En is men dicht onder 't lant, en hebbende tusschen de 40 en 50 vademmen, wit schulpzant-gront, met rode stukken daer onder gemengt, daer

Tekenend
van de
Kaep in
zee.

voorders duikertjes vernemende, kan men vastelijk geloven, en zich verzekert houden, op het rif van de Kaep d'Aguillas te zijn, schoon geen lant en wiert gezien. Aen de andere zyde of beweste de Kaep de Goede-hoop, heeft men, behalve deze grote kaepvogels met haer fluwele mouwen, die dikke-trompen, by de Portugesen Trombas genoemd, zijnde dikke holle pypwortelen, die als een ruichte onder de wal op de klippige gronden wast, en met eenige bladeren even bove water leit, gelijk men de zelve in de Tafel-bay, voor het hooft van 't Fort in overvloed vint: 't welk de booten en schuiten, om gemakkelijker aen 't hooft te komen, moeten myden; alzo gene riemen aldaer kunnen gebruiken. Dit zelve kruit of ruichte is in Japan ook, en van d'inwoonders zeer geacht, die het zelve tot hun kost gebruiken, en voornamelijk in saussen over visch, als ook in plaets van d'Hollanders en vordere Europeanen Agurkjes, en andere *Indianen* hun *Aetsjaer* gebruiken.

De Hottentots, die onbezuisde menschen, waeren zoo boosaerdigh, dat zy niet eene os, of eenige verversching aen ons verruilen wilden. Zy maekten ons drink-water, dat wy meenden te halen, onklaer; daer wy ons tegen stelden, en eenigen by het lyf greepen: Maer zy gooiden zoo geweldigh met steenen, dat eenigen van ons onder de voet raekten. Doch uit oorzaak zy veel sterker als d'onzen waeren, moesten die de vlucht nemen.

Ik was aen de Tafel-berg onderwyle gegaen, om wat wilt te schieten, maer eer ik daer by kon komen, waren de onzen al op de loop.

Des anderen daeghs, ging ik met hen, en verscheide gewapende mannen, met voornemen en opzet van onder hen te schieten, zoo zy weder ons quamen beletten, om onze dingen te doen. Maer zoo dra zy ons vernamen gewapent aenkomen, namen zy, met wyfen kinderen, en alhun have, lantwaerts in de vlucht. Eenige hunner zagen van verre zoo wilt als kraeien uit d'oogen.

Naeen verblijf van drie dagen aen de Kaep, wy zetten het, den dertien-

den van Lentemaent, na 't weste, om het schip de Draek op te zoeken: doch konden het niet vinden. Toen wenden wy het weerom in zee, en hadden de Tafel-bay vyf of zes mylen van ons, en waeren op de zuider brete van 34 graden, en 20 minuten.

Tot den achtienden des morgens, hadden wy tamelijken voortgang: en des middaghs de hooghte van 38 graden en 26 minuten, zuider brete, en waeren op 33 graden en 27 minuten lengte.

Het Kompas wees toen recht zuide en noorde.

Des anderen, en des volgenden daegs, was het regenachtigh en buijgh weer.

Den zeven en twintighsten, begon het geweldigh te blixemen, met groote regen, en sterken wint, die zoo geweldigh toenam, dat het op een herden storm uitliep. Dies alle de zeilen in genomen werden. Wy waeren toen op de zuider brete van 39 graden 20 minuten, en door de stroom vry om de noord gedreven.

Den eersten van Grasmaent, was het noch al regenachtigh en buijgh weer; gelijk wy zedert den zeven en twintighsten gehad hadden. Wy waeren toen op de hooghte van 39 graden, 21 minuten en op 95 graden en 30 minuten lengte, en hadden dat etmael zes- en dertigh mylen gezeilt.

Des avonts begon het zoo hert te wacien, dat de marzeils moesten ingenomen werden, dat tot den derden duurde. Als wanneer wy het kompas verleiden op 15 graden N. W.

Wy hadden, sedert den zefsten van Lentemaent, geen peyl konnen bekomen.

Den zevenden waeren wy op de hooghte van 38 graden en 13 minuten, en waeren in dit etmael vier- en veertigh mylen, met een topzeils koelte, gezeilt.

Dit weer duurde, met regen en herde buien, tot den dertienden des morgens. Toen kregen wy helder weer, en waeren dit etmael by de gis zes- en veertigh mylen gezeilt, en op de hooghte van 36 graden en 30 minuten, en op de lengte van 98 graden en 42 minuten. Toen kregen wy weer sterke buyen

buyen en zagen veel steen-kroos dryven.

Den vyftienden, peilden wy den zonnen opgang, en bevonden 24 graden N. W. Deze was d'eerste peiling, die wy, sedert den vierden, om het hert weer gehad hadden.

Des middaghs hadden wy 35 graden 14 minuite brete, en 104 graden 40 minuten lengte, en waeren eene streke van vier-en-dertigh mylen gezeilt.

Tegens den avont wert het stil; maer duurde niet lang: want de wint verhefte wederom; nu met buyen en dan met regen, dat tot den eerste van Bloei-maent duurde: als wanneer wy op de hooghte van 12 graden en 18 minuten, en op 124 graden en 46 minuten, lengte waeren. Doorgaens was eene styve koelte, die tot aenderden van Bloei-maent ons by bleef.

Des nachts hadden wy sterke donder-flagen, met blixem vermengt, en geweldige travaden, dat tot des anderen daegs duurde.

Den zefsten van Bloei-maent, des morgens, zagen wy de vaste kust van het eilant Sumatra, omtrent vier of vyf mylen van ons, en loef-waerts een zeil, en bevonden ons op 5 graden en 22 minuten. Des nachts liep de wint uit de wal, en wiert toen na het zuiden overgeleit.

Den 19 hadden wy nauweliks zes of zeven mylen langs de wal van Sumatra gewonnen, en kregen doorgaens hert weer, met veel blixem, donder, regen, en sterke travaden. Wy deden ons best, om boven de vlakke hoek van de straet Sunda te geraken.

Den twaelfden was het stil weer en wint. Des middaghs waeren wy op 6 graden en 5 minuten, kregen des achtermiddaghs, wederom een topzeils koelte, en hadden de vlakke hoek voornoemt, oost noort-oostwaerts omtrent anderhalve myle van ons. Op zefstien vademmen wert gront geworpen.

Des anderen daeghs waeren wy omtrent drie mylen van de gemelde hoek. Den veertienden, hadden wy Keizers eilant, omtrent drie mylen van ons, en zagen des anderen daeghs, zuid-oost ten ooste omtrent vyf of zes mylen van ons, op de hooghte van 6 graden en 45 minuten, de Prinse-

eilanden; daer wy dien dag meest tegen bleven met stilte

Prinse
eilanden.

Den zeventienden waeren wy op de hooghte van 17 graden en 10 minuten, en hadden de Prinse-eilanden twee mylen van ons, en quamen des avonts omtrent de hoek van het eilant Java, (daer wy met smerte zeer lang na verlangt hadden,) vier of mylen van ons, en dreven den achtienden als voore, zonder grooten voortgang.

Des anderen daeghs hadden wy de hoek van 't eilant Java twee mylen, en des middaghs de Prinse-eilanden twee of drie mylen van ons. Wy meenden daer tusschen deur te loopen; maer een sterke wint of travado, uit den ooste, belette ons: dies wy weerom moesten keeren.

Den twintigsten, hadden wy de hooghte van 6 graden en 41 minuten, en de Prinse-eilanden zes mylen van ons, met stil weer.

De Prinse-eilanden bleeven ons den een en twee-en-twintigsten, noch al by, daer wy den drie-en-twintigsten meenden voorby te zeilen. Des nachts wierpen wy op dertig vademmen steekgront, doch het wert toen zoo stil, dat wy het anker lieten vallen. De stroom ging ook zeer hert, zuidwestwaerts.

Den vier-en-twintigsten, hadden wy Het eilandt Dwars in de Wegh, noord noord-oostwaerts van ons.

Des avonts quam ons een Javans vaartuigh, met ververfing, aen boort dat ons, na zoo veel zukkeling, wel te pas quam. Wy raekten kort daer-aen op dertigh vademmen ten anker: daer de stroom zoo hert ging, dat wy dien en den anderen dagh moesten blyven leggen, en niet voort koeten koomen. Wy kregen noch verscheide Javanse vaertuigen aen boort, met ververfing.

Den zes-en-twintigsten gingen wy weerom tzeil; maer konden, van wegen den gemelden sterken stroom, die aldaeraltijt zeer sterk gaet, niet vorderen: dies wy het op vyf en-twintig vademmen zetten, en moesten des anderen daeghs noch op anker blyven leggen ryen.

Den acht-en-twintigsten, gingen

Zien het
eilant Su-
matra.

Keizers
eilant.

wy wederom tzeil, op hope van voort te raken; maer moften des avonts ons anker weer laten vallen. Wy hadden toen *Pulo* (of eilant) *Baly* ten noord-oofte, en groot *Pulo-modi* ten oofte, en klein *Pulo-modi*, ten zuiden van ons.

Des avonts gingen wy wederom tzeil, doch konden, wat moeite wy aanwenden, voor de Stad Batavia niet komen, daer wy zoo na verlangden: maer moften het anker een halve myle van het eilant Rotterdam, op elf vadem fteekgront, weerom laten vallen.

Den dertigften gingen wy weerom tzeil; dan konden niet voort komen: zoo dat wy weerom het anker moften laté vallen. Het ging hier even als voor de Kaep van Goede-hope: daer wy zoo lang zworven, t'elkens daer voor waren, en evenwel wederom weg moften. Doch eindelijk quamé wy, na veel omzukkelen, met zoo vele zieken, en kranken den zelve achtermiddaghten vier uure voor Batavia, op vier vadem, en een halve fteek-gront ten anker.

Ik voer des anderen daeghs aen lant, en trad in de beroemde koopstad van Batavia, en nam mijn verblijf by zekeren *Gerrit Eppink* van Ulfen, tot ter tijt toe ik weer laft ontfong, op wat tocht ik my zoude begeven. Ik bezagh ondertuffchen naeukeurigh deze groote stad, en rontom gelegen lantftreke: een gansch ander gewelt, als Brazyl, hier te voore befchreven.

Midlerwyle ik my aldus te Batavia op hield, wert door laft van den Heer Generael *Joan Maetzuiker*, en de Raden van Indien, op ordre en aenfchryven van de Heeren Bewinthebbers, een gefantschap aen den groten *Cham* van Tartarye (die toen ook voor eenige jaren, met byftant van d'onderhorige Tarters, t'gansch Koningrijk van *China* ingenomen had) vervaerdigt, om de vryen koophandel op dat rijk te verzoeken: gelijk de Ooftindifche Kompagnie vele jaren, om dien handel te verwerven, by de Sinenfen angehouden, en verzoght had: maer zy hadden dien altijt afgeflagen en op het strengfte verboden.

Het gezantschap wert door twe hooftgezanten, als *Iakob de Keizer*, en *Pieter*

de *Goyer*, bekleet. Twee jaghten werden gerecht gemaakt, Koukerken Bloemendael, die mer 90 koppen en verfcheide koopmanfchappen bemant, en gefchenken, om aen den Keizer en eenigen groten te vereren, geladen waeren.

Ik wert voor hof-meester, op het jaght Bloemendael befcheiden.

Op het jaer zeffien-hondert vyf-en-vyftigh, den veertienden van Hooimaent, gingen de gezanten van de ree van Batavia tzeil, en quamen den vierden van Herftmaent in de stad Kanton, en den vierden van Bloemaent, des jaers zeffien hondert zesen-vyftigh, voor de stad Nanking, en den zefftienden van Hooimaent in de stad Peking.

Na eenigh verblyf vertrokken de gezanten weer uit de stad Peking, en quamen den een-en-twintighften van Slaghtmaent voor de stad Nanking, en den acht-en-twintighften van Sprokkelmaent. des jaers zeffien hondert zeven-en-vyftigh, voor Kanton, en den een-en-twintighften van Lentemaent voor de stad Batavia op de ree: daer de gezanten verflag van hun wedervaren, aenden Heer Generael *Joan Maetzuiker*, en aen de Hoge Raden van Indien, deden. Gelijk breder in mijne reisbefchryvinge dezes gezantschaps te lezen is, die eerft in de Neerduitsche, en daer na in verfcheide andere talen, tot Amsterdam, by wylen *Jacok van Meurs* gedrukt, en met verfcheide afbeeldingen van fteden, dieren, gewaffen, en draghten uitgegeven is.

Midlerwyl ik mijn verblyf een wyl in de stad Batavia had, wierden achtfchepen gereet gemaakt, en met Indifche koopwaren geladen, om na het vaderlant te vaeren: als de Peerel, Prins Willem, Oranje, de gekroonde Leeuw, Achilles, Malakka, Ulyffes en Hektor.

De Ed. Heer Koenes, (toenmaels eerfte Raet van Indien, en naemaels Schepen der stad Leiden,) had het gezagh over de gansch evloot, en trad op het fchip de Peerel, de vlagh voerder, groot zevenhondert laften, en bemant met hondert en tachtigh koppen, en gemonteert met zes-en-twintig ftukken gefchuts.

Komt
weder op
Batavia.

Komen
voor Ba-
tavia ter
rede.

Nieuw-
hof
trekt met
de ge-
zanten
na China.

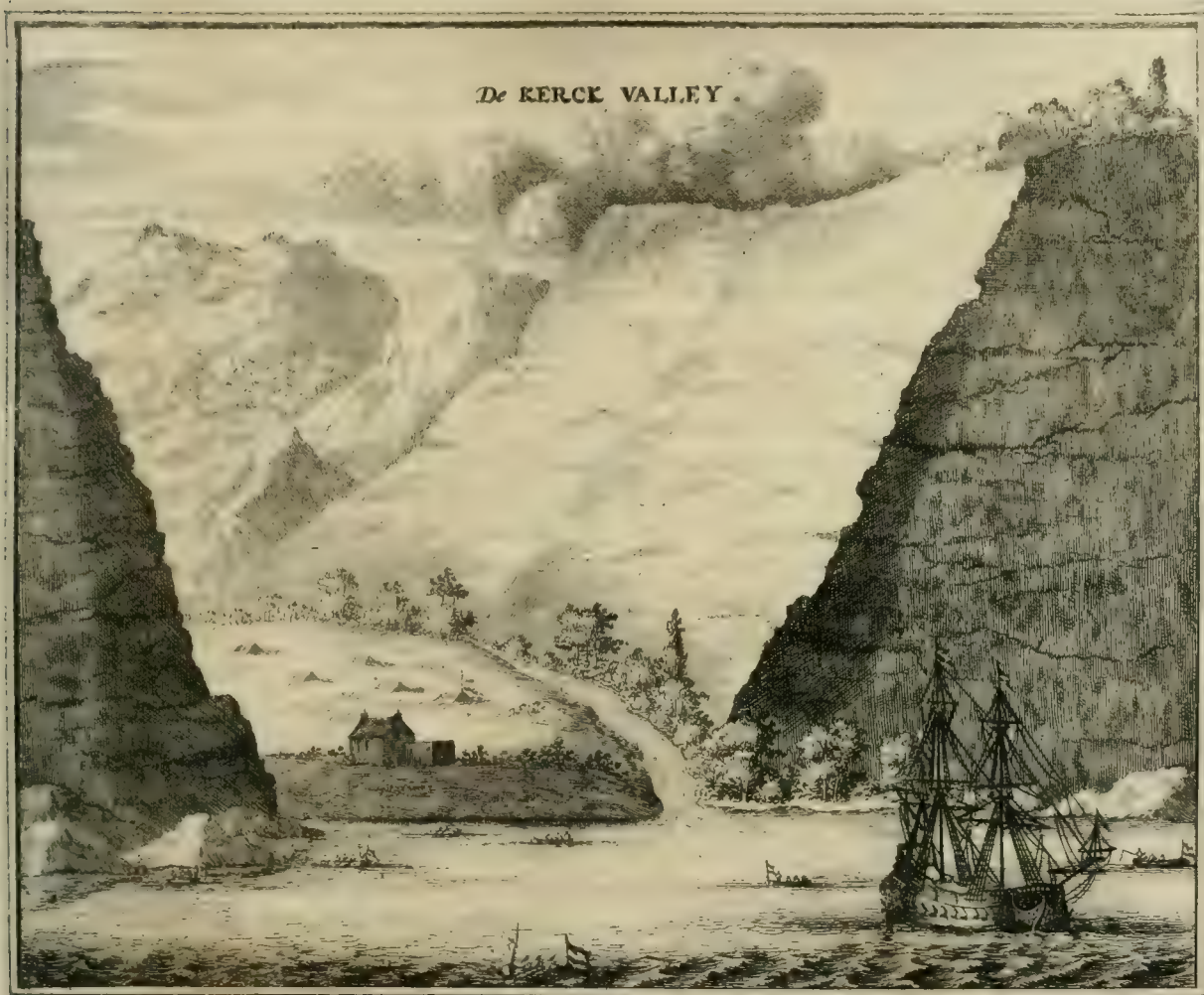
Vertrekt
na het
Vader-
lant.

En al hoewel mijn bescheide tijt noch niet verstreken was, om na het Vaderlant te vertrekken, zoo ging ik evenwel, volgens zijn begeren, met hem derwaerts op het schip de Perel.

Dentwee-en-twintigsten van Wintermaent lichten wy het anker, en gingen tzeil, en namen de koers na het eilant S. Helena, daer wy den laesten

van Lentemaent, des volgenden jaers zefstien-hondert acht-en-vyfthigh, wel en behouden aenquamen, zonder enige byzondre voorvallen t'ontmoeten, als het uitstaen van eenige stormen en Travaden: waer door wy bywyle, met al wat op tafel stont, overhoop raekten. Ja het groot schip beweeghde zich, tot verwondering, zoodanigh als of het een klein schip of schuit was.

En komt
aen het
eilant S.
Helena.

Het Eilant van S. H E L E N A.

Het eilant S. Helena leit op 16 graden, en 15 minuten, zuider breedte, zeer verre in zee en van allen lant afgescheiden.

Het naeste lant, daer het aenleit, is *Angola*; hoewel op een af stant van drie hondert en vyfthigh mylen. Men heeft zich met rechte verwonderen, hoe zoo diep in zee een eilant leit; daer omtrent om noch by geen gront te peilen is.

Het is omtrent zeven mylen in't ronde groot, en vol hooge klippen, die op en tusschen beide vol geboomten staen, en by klaer weer wel veertien of vyftien mylen verre in zee kunnen gezien worden. Dies dit eilant, schoon klein, door deze hooge klippen veel lants bevangt.

Daer zijn verscheide valeyen: maer byzonder de kerk, en appel-valey. In de kerk-valey staet noch een verval-

kapelletje, daer de Portugesen wel eer hunnen dienst ingedaen hebben.

Het is'er vol, oranje, limoen, en granaet boomen.

Dit eilant was by mynen tijt volkloos, en onbewoont: maer sedert hebben d'Engelsen het in bezit genomen.

Ten tijde der Portugesen, bleef op dit eilant een kluizenaer, onder schijn van boetvaardigheid, die vele bokken doode, en de huiden verkocht. Maer hy wiert by de Portugesen opgezocht, en weg gezonden.

Noch zijn'er op zekeren tyt eenige zwarten en twee slavinnen gebleven, die zich al tot twintigh vermeerderd, en hunne woning in het hoogh geberghte genomen hadden: dies men hen met moeite opzocht, en daer afhaelde.

Het is beneden in de valeyen heet, en boven op het geberghte kout. Anders is'er de lucht zeer gezont, en wort door de winden, en regen getempert: want het regent'er dikwils op eenen dagh: daer dan de zon met haere warme stralen op schynt, dat ook het aertrijk vruchtbaer maekt, dat anders uit de natuur zoo wonder vet niet is.

Men heeft'er zeer schoon, en zoet versc water, dat van de bergen en klippen afloopt, en tusschen dezelve als Kristal door kronkelt en in zee loopt.

Het is een lust te zien, hoe het volk, als het aen lant komt, drinkt, zich daer in wast, spoelt en baet.

De meeste vruchten, en dieren, die daer wassen, en zeer weelderigh, om reden voornoemt, tieren, zyn'er door de Portugesen gebraght: als oranje-boomen, (daer van nugehele bosschen vol zijn,) granaet-boomen, en verscheide andere, die het gansch jaer door draegen.

Daer groeit ook mostert, peterfelie, zuuring, porceleyn, winterkers, en andere moeskruiden meer, die tot verversching, en scheurbuik zeer dienstigh zijn.

Daer groeit ook geboomte; hoe wel desselfs hout niet veel byzonders is, en dient nergens beter, als om te branden.

Het is'er ook vol vee, dat'er overvloedigh voorttiert. Onder andere

zyn'er byzonder veel wilde bokken, geiten, en rheen, die zich op de klippen weten t'onthouden, en loopen: en zijn hierom niet wel te vangen.

Men heeft'er tamme verkens gebraght, die geweldigh vermengh-vuldicht zijn; maer zoo wilt geworden, dat men, die ter zake van de klippen, als andere ruigte, qualijk achterhalen kan.

Ook zyn'er veel patryzen, duiven, korhoenders, en paeuwen: maer zoo wilt, dat men die niet wel bezetten kan. Want als men hen op den eenen bergh vervolght, dan vliegen zy zachjes over de diepe dalen, op eenen anderen: daermen een uur van doen heeft, eermen den bergh af, en den anderen weer opklautert.

En als men hen al na loopt, vliegen zy zoetjes wederom over, en laten u nazien: ja het is, als of zy de gek met u scherpen. Dies men zich eer moede loopt, om wat te vangen, als dat men zig aen 'twilt moede zal dragen. Maer men moet met een heel parthy volks op den jaght gaen, en zien zoo wat te bezetten: anders is'er nier te krygen.

Daer zijn gene verscheurende of vergiftige dieren: als groote spinne-koppen. Ook zyn'er veel vliegen.

Rontom en over het eilant zwerfen veele meeuwen, ter oorzake van de vischrijkeit der ondergelege zee.

Men vind'er verscheide verruwen, en onder andere een rode, die zeer schoon van kleur is.

Daer valt ook zeer wit zout, dat door de Zon uit het zee water-gemackt wort.

En uit oorzake daer omtrent anders geen lant is, zoo is'er de zee vol visch, inzonderheit van makrelen, brasems, karpers, zeehanen en meer andere. Maer men kan die, van wegen de klippen, en groote diepten, niet, als met de hoek vangen: daer men zoo veel mee vangt, als men begeert.

Ja men kan met een kromme spyker, die wat scherp, en daer slechts een veere aengebonden is, zoo veel visch vangen als men wil: want de vis is'er zeer happigh.

Krabben, oesters, kreeften, en mosselen, zyn'er ook genoeg aen de kanten van het water te bekoomen.

Na wy aen het eilant S. Helena van alles

Vertrek
van het
eilant S.
Helena.

alles ververscht, en wat'er te krygen was, verzien waeren, gingen wy in het laest van Bloemaent wederom tzeil: mee nemend het kostelyk retour schip Aernhem, dat, na veel zakkelens en tegenspoeden, een jaer had moeten overleggen. De Heer Koenes zette een deel volk uit ieder van d'andere schepen daer op: alzoovele maets daer van, door kommer, ongemaken en ziekten, gestorven waeren.

Wy namen den ouden koers, waer mee wy voorspoedigh, en zonder merk-waerdige voorvallen, ons vaderlant in het gezicht kregen, en den zesten van Hooimaent, des jaers zefstien-hondert acht-en-veftigh, gelukkig tot Amsterdam aenquamen. Alwaer ik mynen broeder Hendrik Nieuhof (by wien ik ging thuis leggen) en andere vrienden noch gezont vond.

Ik had daghelix groot bezoek van verscheide liefhebbers, om de Sineesche schriften en tekeningen, die ik met my uit Sina gebraght had, te zien en daer van te spreken.

Na ik my aldaer omtrent drie maenden, om wat uit rusten, opgehouden, en myne zakē zoo daer, als in Zeelant, verricht, en het journael of de reisbeschreivingh des Sineeschen gezantschap aen mynen broeder gelaten had, om onder zijn opzicht, en op verzoek van vele voorname perzonen, te laten drukken, zoo besloot ik wederom na Oostindien te gaen.

Nieuhof's
tweede
toght na
Indien.

Inzonderheit door de gelegentheit, die my toen d'Ed. Heeren Bewinthebbers deden opdragen, en aanbieden. Ondertusschen wierden vyf schepen gereet gemaakt, om derwaerts te vaeren onder het gezagh en belet van den Heer *Adriaen Aelmonde*, te weten, het schip Aernhem, groot vyf-hondert lasten, gemonteert met veertigh stukken, en bemant met vierhondert en dertigh mannen: daer op Schipper *Jan Tymensz* was, en ik bescheide wert. Het tweede schip was de Perel. d'Andere waeren drie jaghten.

Wy liepen met deze vloot van vyf schepen den twee-en-twintigsten van Wynmaent, des jaers zefstien-hondert acht-en-veftigh, uit het vliet tzeil. In het uitgaen raekte ons schip Aernhem

op het zant vast, en liep dienvolgens groot gevaer van te berste te stooten. Daer en boven quam een ander ons zoo na, dat de gehele galderye van ons schip aen flarsen raekte.

Dan wy quamen, door Godes genade, met hoogh water wederom los, en gingen zoo neffens d'andre scheppen tzeil.

Den zefstenden van Lentemaent, quamen wy gelukkig aen de Kaep van Goede-hope, en lieten het anker in de bay vallen.

Komt
aen de
Kaep.

De Perel, met de drie jaghten, quamen den twee-en-twintigsten in dezelfde bay ten anker.

Wy voeren voort aen lant, en stelden orde op onze zieken. Wy hadden tot hier toe twaelf dooden gehad, maer anders doorgaens gezont volk. Wy haelden daeghelix versh water, branthout, en verversching, die men daer bekomen kon.

Bywyle vingen wy veel visch.

Ik ging met eenigen van myn gezelschap aen lant, om wat wilt met een snaphaen aen de Tafel-bergh te schieten. Maer hoogh aen de bergh lag een groote leeuw te slapen, daer wy onverziens dicht by waeren, en zouden hem licht op het lyf gelopen hebben. Ik trad zoet en zachjes te rug, en zeide tegen myne makkers. Het is niet goet zulke slapende honden wakker te maken. Dies wy van daer gingen en den leeuw lieten slapen.

Na wy veertien-dagen aen de Kaep gelegen hadden, en van water, branthout, en verversching verzien waeren, gingen wy wederom tzeil, en hadden een voorspoediger reize, als op myn eersten toght, met het schip het Kalf, en raekten gelukkig tot onder de kust van Java. Maer tot onzer aller droefheit sterf d'Ed. Heer *Adriaen Aelmonde*, (zoo als wy het lant voor ons zagen, daer hy zoo zeer na verlangd had,) aen zyne oude quynende ziekte. Zijn lichaem wert na Batavia gevoert, en aldaer heerlyk begraven.

Vertrekt
weer van
daer.

Wy quamen ondertusschen des jaers 1658 den 18 van Hooimaent, gelukkig voor Batavia ten anker, na wy ontrent zeven maenden onderweegh geweest waeren, daer, sedert mynen lasten toght, weinigh aenmerkens

Komt op
Batavia.

kens waerdige zaken voorgevallen waeren.

Komt op
Batavia.

Wanneer ik d'ingenome koopmanschappen verantwoord, en de rekening en boeken overgelevert had, deed ik eenige kleine toghren na de westkust van Sumatra, als na Jambe, en Padame: daer veel peper, en ook eenigh bergh-gout, en zalpeter valt.

Eindelijk quam ik, den tienden van Wintermaent, wederom voor Batavia op de ree.

Trekt na
Amboina.

Ondertusschen ontving ik orde, om met het schip Henryette Lowyse, na het eiland *Amboina*, te gaen, dat by schipper *Gerrit Gerritzen* van Vlissingen gevoert wert, en met rys en andere lyfsbehoeften, voor die plaetse, geladen was.

Wy gingen dan den drie-en-twintigsten van Wintermaent, des jaers zeltienhondert negen-en-vyftigh, van Batavia tzeil, en raekten in weinig weken gelukkig onder de hoek van Bimaer, en aldaer tusschen de klippen in groot gevaer: dewyl het schip in een mael-stroom verviel, die het omdreef als een meulen, en zoo snel als een paert zou mogen loopen, endat op een spacie en bestek van

twee of drie scheeps lengten. Wy dreven dicht, met groot gevaer, voor by eenen klip, en waeren naulix een sprong verre daer van. Doch wy quamen noch zonder schade daer van, en endelijk, na het uitstaen van verscheidet travaden en stormen, voor het gat van Amboina, daer wy met groote moete, om den sterken stroom, binnen geraekten, en op zes-en-dertigh vadem ten anker liepen.

De Heer Jacob Hustart, (toen Gouverneur en opperhoofd van het eiland Amboina, een man indien oort zeer ervaren, en daer by vroom van leven, en voorzigtigh in zijn doen,) ontving ons zeer beleefdelyk.

Na de scheeps-last ontladen, en alles overgelevert was, deed ik met het operhoofd Hustart eenige kleine toghren na verscheidet eilanden, die daer omtrent vele leggen, om dezelve te bezoeken en bezichtigen.

Onder andere trokken wy na het eiland Buro, daer d'voornaemste inwoonders ons op hun wyze lustigh onthaelden, en toe dronken uit kroezen van bladen van boomen gemaakt, die by na als een roemer gewassen waren.

Het eilant

BOURO of BOERO.

Het eilant Bouro of Boero leit omtrent vier-en-twintigh mylen van Amboina, en heeft by na dertigh mylen in den omtrek.

De zee onder dit eilant, inzonderheit aen de zuidzyde, is zeer diep: en schieten de steile oevers by na over al rontom dit eilant, als muuren, na de grondeloze diepten.

De zuide-wint maekt aen dit eilant een laegh en hoogh water.

Op het eilant van Bouro leggen hemelhoge bergen, na den boght van *Tamahoo*, de bergen van *Tamahoo* genaemt, die met hunne hooge toppen, en kruinen boven de wolken uitsteken: gelijk men die blauwe krui-

nen van verre uit zee, op een afstand van achteen of twintigh mylen, boven de wolken ziet uitsteken, zonder het eilant onder of de voeten der bergen te kunnen zien: het welk een aengenaem gezicht en verschiet geeft, en den zeeman doet twyfelen, of hy lant of lucht ziet.

Aen dien oort leit een bay of boght aen de zee, de boght van *Tamahoo* genaemt, die met de bergen voornoemt omringt is.

Men ziet 'er gene huizen, hutten of woningen, en niet als een eenzame, en naren oort, met dichte bosschaedjen bewassen en vol wildernissen. In dezen boght komt een rivier uit het lant
vloeien

Boght
van Ka-
yelle.

vloeien, die langs hare oevers met al-
tijd groene boomen bewassen is.

Aen 't noordoost eind van 't eiland
Boero is een bay, de *boght van Ka-*
yelle genaemt, die op verscheide
plaetsen wel twee mijlen wijd is.

De oevers en stranden van deze
Boght zijn met dichte wildernissen en
lustige bosschagien bewassen. Al-
daer groeien vele ebbenhout-boom-
men, doch vallen seer quastig. Aen
de binnen kant van de boght staet in
een moerasch en in het zeewater een
bosch van laryboomen, die yzerhart
en rootachtigh hout hebben.

Aert des
eilants.

Het eiland *Bouro* is vruchtbaer en
dicht met boomen en wildernissen be-
wossen, en heeft een groene kust. Het
zelve eiland geeft Kokosnooten,
Banannas, pynang, boontjes, pa-
taras, groenebbenhoute-boomen,
lary boomen, katjang, dat een ze-
ker slag van kleine erweten is,
geers, mille, of Indiaenschetarwe, ta-
back, lymas of kleine wrange en
zuure limoenen, en veelerleye
moeskruyden. Op het geberghte

houden civetkatten, daer de Boe-
ronesen of de inwoonders de civet be-
hendelijk weet uit te krijgen, die zy
voor een geringe prijs aen d' onzen te
koop veilen.

Het gantsch eiland heeft vruchtba-
re landeryen, en dichte bosschadjen:

Het wort ook met veele rivieren
van zoet water doorsneden en be-
vochtigt. Maer het is daerentegen
vervaerelike en zware aerdbevingen
onderworpen.

Op het eiland Bcure hout onder an-
dere zeker vier-voetigh gedierte, van
een ongehoorde en wonderlijke gestal-
te, dat d'Indianen onder de mon-
streuse of wanstaltige dieren rekenen.

Het heeft de groote van een hont of
hert, en hair, als een wint hont, don-
ker-bruin en graeuw van kleur.

Het hoofd en de bek is als een ver-
ken: en d'oogen en ooren klein: de
steert is in twee of drie krullen omge-
bogen: de voeten en klauwen zijn
gelijk die van een bok of hert.

Zijn vleesch wort by d'inwoonders
en vreemdelingen, voor een lekkerye,

D

en

en in plaetse van herten vleesch opgedischt.

Het bekkeneel van dit beest heeft de groote van een kalfs-hoofst, en bestaat uit zeer vaste benen, inzonderheit van beide kake-beenen.

Daer zitten op beide zyden, achter na de keel toe, omtrent twaelf kiezen: maer voor in het begin van de bek zitten in het onderste kake-been zestanden, en twee groote in het bovenste gedeelte, en worden met de bek bedekt: maer in plaetse van de hontstonden schieten uit het middenste gedeelte des onderste kake-beens twee zeer groote tanden, en doorbooren de bek. Zy zijn een heele voet lang, een duim dik, en een weinig omgekromt, als de slagstonden van wilde zwijnen. In het bovenste gedeelte van het bovenste kaeckebeen vertoonen zich ter weder zijden twee holle beenige uitwassen of uitsteekfels: waer uit twee hoornen schieten, die een vinger dik, twee hantbreeten lang, glat, en effen, als tanden, en hoekswijs omgekromt zijn: zoo dat dit dier, in het eerste aanzien, met vier hoornen neffens elkander staende schijnt gewapent te zijn. Dies schijnt dit dier om tweederley redenen onder de monsters gehouden en gerekent te zijn. Eerstelijk, dewijl het tegen Aristoteles strijt, die schrijft, dat de hoorendragende beesten in d' eene kaecke alleenlijk tanden hebben, en de voorste tanden van de bovenste kaecken ontbeeren. Ten tweeden, dewijl Aristoteles zeidt, dat geen levend gedierte gevonden wort, dat te gelijk hoornen en uytstekende tanden heeft.

Langs de noortkuste van *Buro* leggen de negeryen of vlekken *Waifelonga*, *Fogi*, *Wainite*, *Tomabou*, *Palmatte*, *Hokonima*, *Bara*, en *Liciela*, die des jaers zestien hondert drie en zestigh door d' onzen wierden afgebrant en in kolengezet: beneffens al het vaertuigh, dat zy daer vonden: uit oorzaeked' inwoonders tegen d' onzen waren opgestaen.

Op *Boero* leit ook een vlek *Waisamma* genaemt, en een ander *Ilat* geheten, als ook *Romaite*.

Het zelve eiland staet onder den koning van *Ternate*.

Op het eiland *Buro* wiert door de onzen des jaers 1660 een groote sterkte gebouwt, uit vreeze de *Makassaren* aldaer komen mogten. Men noemde de zelve *Mandarischea*, na den koning van *Ternate*. Zy bestaat uit vier punten, en heeft bequame woonplaetse voor de krijghs bezettingen.

Alle de wilden of eilanders van *Buro* (volgens het verdragh met hen en d' onzen gemaakt) zijn gehouden zich rontom de bacy of *Boght van Kayelle* met der woon neêr te slaen, die zy, onder bescherming van d' onzen, over de veertien negeryen in fraye woningen, van riet of *Adap*, en eenige met vertrekken gemaakt, in rust en vree onder malkanderen bewonen. Om dezen oort des te gehavender en vruchtbaerder te maken zijn zy verplicht bosschen en boomen om verre te houwen, en de heivelden in den brant te steken, om daer op te zaaien, planten, tuinen en boomgaerden te maeken.

Zy bewoonden te vooren slechts kleine hutjes van niet boven een mans lengte hoogh, die langs het strant en in dichte bosschen stonden.

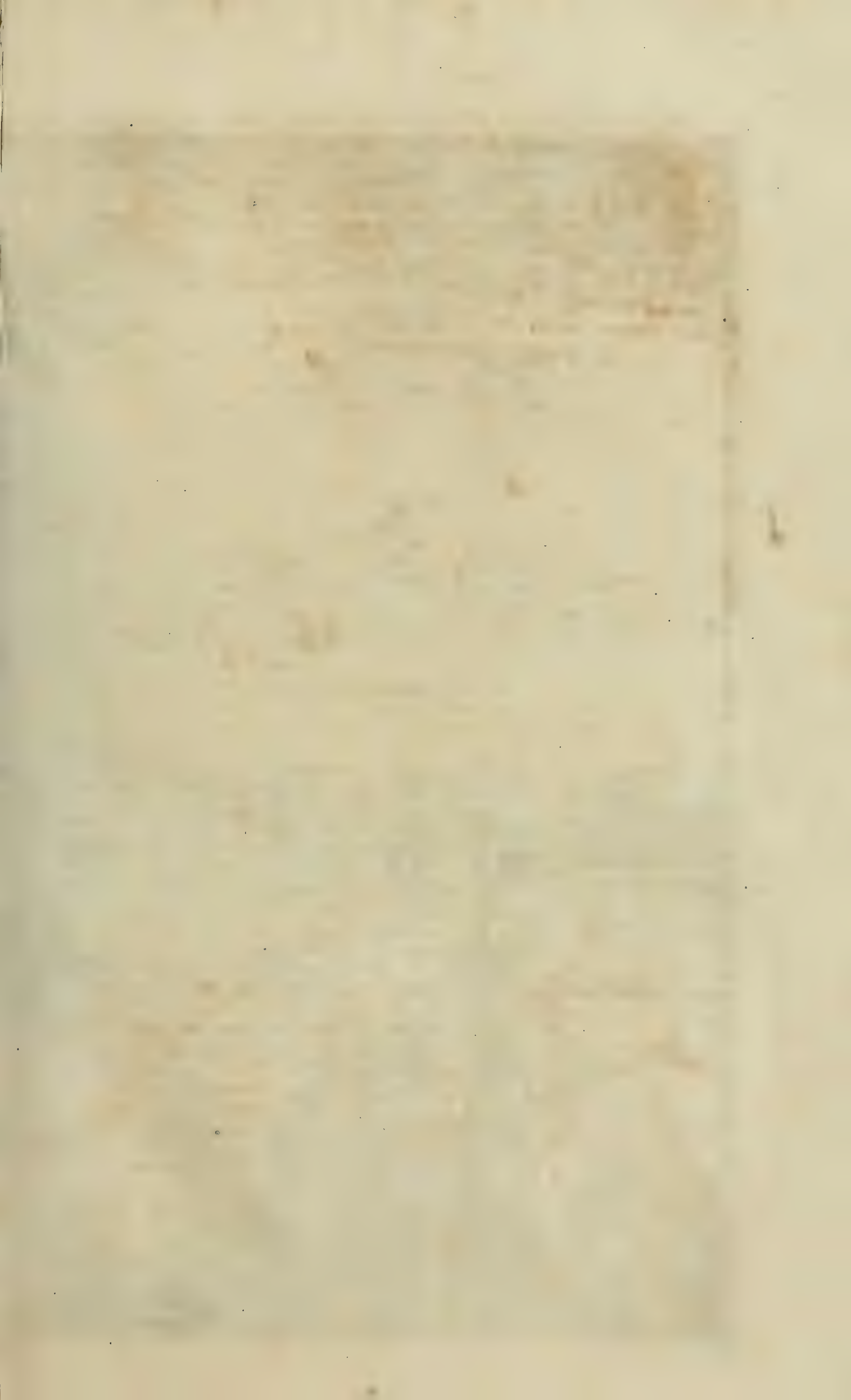
d' Inwoonders zijn gansch zwart van verwe, en gaen slecht, na de wijze van meest alle de geboort-eilanders, gekleed, en beide zoo wel mannen als vrouwen gansch naekt, behalven een kleetje, dat hen om de lenden en effen boven de knien komt.

Doch knechjes en meisjes gaen tot aen hun twaelfste jaer moeder naekt.

Een jongman, die een doghter wil trouwen of ten wijve hebben, kan die van d' ouders voor eenige kleinigheden van eetwaren of voor wat anders van klein belang bekomen.

Een vrouwe, die een kind gebaert heeft, brengt het aen de rievier, om het zelve en haer te zuiveren, en keert dan wedertot haren gewoonelijken arbeit: midlerwijle laet de man, als kraemheer, zich koesteren en queeken.

Over d' overleden wort by de bloetverwanten en gebuuren een groot misbaer gemaakt, die, wanneer het lijk begraven is, onder het dansen, zingen, en springen, en maelrijd houden, groote vreughde en vrolijkheit

heytdbedrijven. De graven beſtaen uyt metſelwerk, en worden met ſteenen en kley toegemackt, om voor het wiltgediert bevrijtte zijn.

De gemeene en gewoonelijke ſpijze der inwoonders is zagouw, geers, minne gedrooghte viſch en rijs.

De meeste inwoonders omhelzen de leere van Mahomer, hoewel eenige ook, na de wiſe der heidenen, met groten wangeloof, tot het aanbidden en eeren van kaymans of krokodillen genijght zijn: uit oorzaeke zy beuzelen, dat alle krokodillen uit het paren van een krokodil met des konings dochter, zouden voortgekomen zijn: hierom houden zy ook de krokodillen in byſondere waerde, en willen die niet gedoot hebben.

Wanneer Madira, ſtadhouder des Ternataenſchen konings landen in *Amboyna*, tegen d'onzen des jaers 1650 in *Amboyna* was opgeſtaen, vielen ook de lantluiden op *Bouro*, (zoo wel die onder den koning van *Ternate*, als onder de Compagnie ſtonden) Madira toe, en wilden zich liever doot vechten, als den zelven verlaten. Ook hadden zy des jaers 1652 vier mannen van onze fluit de *Gans* (die omtrent het vlek *Tomahou* op de wagt lagh) die wat te verre boſchwaert getreden waren, dootgeſlagen.

Na Arnold de Vlaming van Outhoorn des jaers 1652 met een vloot ſchepen van *Baravia* na *Amboyna* en voorts na het eiland *Buro* overgeſteken was, om met d' inwoonders van *Buro* een vrede te ſluiten, dit vernam, deed hy de gansche lantſtreke van

Buro den oorlogh aen, en al het groot en kleyn vaertuig verbranden: ook de vlekken *Waiſelongo*, *Fogi*, *Waintite*, *Tomahou*, *Palmatie*, *Hekonima*, *Baraen* *Jucicla* met den brant vernielen. Met hem quam weêr Mandariſcha, koning van *Tienate*, die na *Batavia* vertrokken was, en een verbont van vrede met de Hoge raden getroffen had.

Eindelijk begaven wy ons van dit eiland weder op zee na het eiland van *Amboyna* toe.

Terwijl wy op *Amboyna* ſtil lagen, noodighde de heer Huſtard de voornaemſte van de Compagnies dienaers en vijf van de nazaten der Amboinceze koningen, en onthaelde ons met allerhande ſpijze en drank, die 'er te krijgen was, heerlijk. Na de maeltijd rechten zy verſcheide ſpelen tot tijdverdrijf met ons aen, en toonden zig zeer wel vergenoeght. Waer uit men b. merken kon, dat zy met Huſtard in een goet verſtant ſtonden.

Midlerwijl wiert ons ſchip met zefzig laſten nagelen geladen.

Na alles gereet en het ſchip volladen was, nam ik mijn aſſcheit van het opperhoofd, de heer Huſtard, en vertrok den derden van bloeimaend weêr na *Batavia*.

Nieuwſt
vertrek
van Am-
boyna na
Batavia.

Onder dit opperhoofd ſtaen van wegen de Compagnie alle de Molukſe eilanden, die naeuwe achting op alle ſchepen geeft, of zy ook eenige nagelen vervoeren.

Maer eer ik my van het eiland *Amboyna* op zee begeef, zal ik deſſelfs gelegenheit en wat byſonders daer op te bezichtigen is, ten toon ſtellen.

Het Eilant van

A M B O Y N A.

Het eilant *Amboyna* of *Amboyno* werd by veelen onder de Molukſe eilanden gerekent: uit oorzaeke aldaer mee vele nagelen groeien, gelijk op alle Molukſe eilanden.

Het leit op de hooghte van omtrent drie graden, zuider breete, en omtrent vier en twintig mijlen van het eilant

Banda, en nader aen *Malakka* en de vaſte kuſt, als eenige van de andere Molukſe eilanden.

Het heeft omtrent vijf en twintigh mijlen in den omtrek, en wort door een grooten inham of golf by na in twee gedeelt.

Daer iſt een ſchoone bay, daer men

met de schepen dicht by kan leggen: en omtrent twee mijlen de bay inwaerts leit het Neerlants kasteel *Victoria*.

Dit eiland schijnt als uit twee deelen te bestaan, of twee eilanden te zijn: want het hangt met een hals of engte aen elkanderen vast.

Voor omtrent zestigh of zeventigh jaren lagen op dit eiland zeven en vijftigh negeryen, (dat zijn gehuchten of dorpen) die zoo by Kristenen als Moorse volken bewoont wierden: daer onder waren eenige sterke plaetsen: doch zijn veele en de meeste na der hant door den oorlogh geweldig verwoest en vervallen.

Onder anderen was *Way* een schoone negerye, aen het noordeind des eilants, een halve uure van strant, op een klippigh gebergte gelegen, en met een steene borstweering gesterkt.

d' Inwoonders waren Kristenen.

Niet tegen staende *Way* door de natuuren konst gesterkt was, zoo wierd het evenwel des jaers zestien hondert drie en dertigh door den Kimelaha op het onversienste overvallen en afgeploopen.

Omtrent die sterkte groeien veele kruitnagelboomen, als ook Zagu en Zaguweerboomen.

Daer omtrent leggen verscheide negeryen langs het strant: daer ook opeenige plaetsen veel nagelboomen en Zagu en Zaguweer wassen.

Dicht onder de negerye van *Way* is veel drinkwater te bekomen, daer in die hete en droge landen veel aangeleggen is.

Noussanive was eene negerye gelegen aen de riviere, ten westen van het neerlantisch kasteel *Victoria*, en onder het geschut, en is verdeilt in drie buurten.

Daer omtrent wassen veele nagelboomen: want de nagelbosschen en tuinen strekken zich tot op de uiterste lantstrecke van die hoek, ten westen uit, als ook aen d' overzijde by *Ayer-Kahouba*. Een koning was toen de eerste perzoon in den lantraet.

Hito of *Hitoe* is een oude negerye, gelegen aen strant by het reduit van de Compagnie: alwaer de hoofdplaetse van het gansch lant *Hitoe* plagh te zijn.

Warwami, d' hooftnegerye, leit wat landwaerts in, en meer als een mijle van strant, op een berg van meer als een vierendeel uurs hoogh, met een opgaenden wegh, die in het midden des bergs met palissaden gesterkt is. Boven is de berg langwerpigh, en met een muur van losse steenen opgeleit.

Tusschen het hoogh gebergte en het fort loopt een riviere. In voorige tyden plaghten d' inwoonders zich al tijt op dit gebergte met der vlucht, als een zekere schuilplaetse, te begeven.

De negerye *Moufala* leit op eenen berg van anderhalf uur opklimmens hoogh, en is uit de natuur zoo sterk, dat hy niet licht te veroveren is. Dies niettegenstaende is alles door de magt van wapenen onder het gezagh en gehoorzaamheit van de Compagnie gebraght, die het daer nu alles van haerent wegen doet bestellen en bestieren.

De negeryen, die omtrent des jaers zestien hondert en dertigh onder gehoorzaamheit van den nederlantischen staet of Compagnie stonden, en gehouden waren haer dienst te doen, zijn deze volgende.

Rossenive.

Daer onder zijn begrepen *Rossenive*, *Amahoesoe*, en *Hattoe*.

Over *Rossenive* gebood zeker *Andrea Rossenive*, des jaers zestien hondert en dertigh, als koning. Van *Amahoesoe* was *Domingos de Kosta Makakea Poeta* hooft: en van *Hattoe* een *Lessemasse* hooft.

Deze dorpen waren tamelijk wel, en meer als andere dorpen van mannen en vrouwen bevolkt. Zy deden belijdenis van den Kristen godsdienst; doch waren wat wangeloo-vigh, en vele hingen het Moortdom of Mahometsdommen: uitgezondert die van *Amahoesoe*. Want het hooft van *Amahoesoe* was hi maet van de gemeente, en veel godsdienstiger, als d' andere door den bant zich toonden. Doch het schorte veel aen de koningen en hoofden: waer van koning *Andrea van Rossenive* de vroomste voorganger niet was, doch hy was gansch geveinst en eenzinnigh. Hy leefde ongetrouwt; maer hield veele by zitten:

en

en alhoewel d' onze hem menighmael vermaenden, om zich tot den huwelijken staet te begeven, zoo heeft hy zich noit daer toe kunnen laten bewegen: het welk groote schandael en ergernis onder d' andere koningen en hoofden veroorzaakte.

Het gemeene volk was gansch willich en vaerdig, om diensten aen de Kompagnie te doen, ja vlijtiger als die van andere dorpen. Zy waren *Olifivas*.

De dorpen *Rossenive*, *Amahoefoe*, *Hattoe* zijn gehouden d' eene helft van des gouverneurs *Korrakoren* te beflaen en bevaren: gelijk de dorpen *Kielang*, *Nakko*, en *Hattela* d' andere helft.

Kielang.

Kielang was een der voornaemste negeryen op de zuidzijde van 't *Laytimorfe* gebergte, niet verre van strant gelegen, hoewel niet gesterkt.

Dicht onder deze negerye is goet water.

Omtrent die streeke groeien veel nagelboomen.

Onder *Kielang* behooren de negeryen of dorpen *Kielang*, *Nakko* en *Hattela*.

Omtrent des jaers zeffien hondert dertigh was d' oude Manuel de Silva koning of hooft van *Kielang*: maer droeg de regering aen zijnen oudsten zoon over.

Hy was een gezeggelijk en goetaerdigh heer, en de tweede perzoon in onzen landraet.

Anthony Pays was patty of hooft van *Nakko*.

Anthony Lopes hooft van *Hattela*.

Alle deze waeren redelijke goede Kristenen, willigh en wakker.

Ema.

Onder *Ema* staen de dorpen van *Oekorilla*, *Lewary* en *Routon lasary*.

Manuel was opperste of hooft van *Oekorylla*.

Sijmau hooft van *Ema*.

Anthony hooft van *Routon lasary*.

Deze zijn verbonden een *Korkore* van vier *Nadjos* ten dienste van de heeren uitte rusten.

Het is een trouwillig en goet volk,

voert den naem van *Olilymas*, behalven *Routon lasary*. Deze zijn op gelijk wijls als d' *Olifivas* verbonden.

Soya.

Onder *Soya* staen de dorpen *Ahoesen*, *Oeritetoe*, en *Amantelloe*.

Deze voeren een *Korrakore* van vier *Nadjos*, zijn redelijk vaerdigh in hunne dienstē, en doen belijdenis vander Kristen godsdienst. De koning en alle zijne voornaemste *Orangkays* zijn ledematen van de gemeente. Zy zijn alle *Olifivas*, en onder andere deze:

Lourenzo de Sylva, koning van *Soya*.

Anthonio Ahoesen, hooft van *Ahoesen*.

Jeronymo Teholopoe, hooft van *Oeritetoe*, en *Amantelloe*.

Hative.

Onder *Hative* staen de dorpen *Taviery*, en *Hokkonalo*, en *Mardycka*.

Deze dorpen rusten een *Korrakore* van vier *Nadjos* uit. Het zijn goede Kristenen, vroomme zoldaten, en veel van de hoofden komen ten avontmael des Heeren.

De voornaemste zijn,

Lourenzo Markus, hooft van *Hative*.

Pedro Anthonio, hooft van *Taviery*.

Lourenzo Mendos, hooft van *Hokkonalo* en *Mardycka*.

Die van *Mardycka* of de *Mardykēkers* is een parthye volk van d' overgeblevene Portugesen, en andere gevrijde slaven, en bestonden des jaers 1630 in omtrent 100 of 120 weerbare mannen, daer de staet van *Ambayna* grote diensten van trok. Het waren yverige en trouwe Kristenen; zy hadden een ongemeene *Korrakore* van vier *Nadjos*, daer mee zy dienst deden. Zy reeknenden zich mede *Olifivas* te zijn. De overste was genoemd, Anthony de Kosto.

Halou.

Onder *Halou* staen de dorpen *Hative*, *Kischileet*, die redelijk bevolkt zijn. Deze voeren een *Korrakore* van vier *Nadjos*, zijn alle Kristenen, ta-

melijke zoldaten. De hoofden waren genaemt:

Diego Paty, hooft van *Halon*.

Adam Marano, hooft van *Hatuwe-Kuchil*.

Deze waren met *Olyfivas*.

Pouta.

Onder *Pouta* ſtaen twee kleine dorpen, *Kapa* en *Chery*.

De overſten waren:

Steven Terſera, hooft van *Pouta*.

Manuel Lopes, hooft van *Kapa*.

Andrea Pardia, hooft van *Chery*.

Oettomary.

Die van *Oettomary* hebben zooby den lantvoogd Houtman, als Speult tot driemaal toe opgeſtaen en gemuit; doch zijn in den jare zefstien hondert zes en twintigh door den lantvooght Gorkum by den anderen geplaeſt, en wiert hen plaetſe op den *Paſſo* gegeven.

Zy ſtonden toen onder een hooft, Don Pedro van *Oettomary*, die een trouw perzoon was, en droegen zich zedert hunne herſtelling zeer vlijtigh. Het is door den bank kloek volk, en tamelijk goede krijgsluiden. Zy oefenen ook meer als andere onzen godsdienſt, en brengen in de ſchoolen meer kinderen, als andere dorpen. Zy ruſten een *Korrakore* van vier *Nadjos* uit, en zijn *Olyfivas*.

Onder de Kompagnie ſtaen ook de dorpen *Ourien*, *Larik*, *Wakkacſive*, en *Aſſelou*.

De inwoonders daer van zijn alle mooren en ſterke mannen, ſtaen onder d' *Olyfivas*, en hangen ten opzichte van deze ſekte eenigzins aen kapitein *Hittoe*: hoewel de Kompagnie d' opperhoofdige bezitting aen haar hout. Deze twee dorpen ruſten, ten dienſte van de Kompagnie, eene *Korrakore* van vier *Nadjos* uit.

Onder de Kompagnie ſtaen ook de dorpen *Alang* en *Lillebay*; welker inwoonders Kriſtenen zijn, uitgezondert drie of vier huisgezinnen op *Alang*. Het is een goetwilligh volk.

Over *Alang* was Salvador, en over *Lillebay* Baſtiaen Kaltango, Paty of hooft.

d' Inwoonders van de orn dpe *Alang* en *Lillebay* zijn *Olyfivas*.

Deze zes dorpen leveren groote menighte van nagelen uit: want omtrent het jare zefstien hondert en dertigh waren aldaer een groote meenighte van nagelboomen geplant, die vruchten begonnen te geven: en de boſſchen van nagelboomen groeiden aen malkanderen.

Die plaetzen leverend des jaers drie hondert *Bhar* nagelen uit.

Aend' zuidzijde des eilants wierd des jaers zefstien hondert zes en dertigh de voortplanting en bouw der nagelboomen ernſtelijk bevordert, en ieder huisgezin was belaſt jaerlix tien boomen te planten, gelijk die oort daer zeer gelegen toe is.

Daer wierden ook Kokus- en andere vruchtboomen door de inwoonders geplant.

Kamariay, *Seri wawan*, en *Kayrato* zijn drie Alfoeriſche dorpen, en leggen aen ſtrant.

d' Inwoonders houden zich ten dienſte van den nederlantschen ſtaet, en verſchijnen met eenen Orangkay by wijlen aen het kasteel van de Kompagnie. Zy hangen zeer aen de *Mardijkers*, en zijn alle heidenen en *Olyfivas*.

Aen de hoek en in de boght leggen vier dorpen, als *Quelipapoety*, *Amasſee*, *Marykque* en *Savoukque*. *Quelipapoety* ruſte een *Korrakore* van drie *Nadjos* uit, en quam daer mee neffens de andere met den gouverneur te *Pangaien*.

Amasſee, *Marikque* en *Savoukque* ruſten een *Korrakore* van vier *Nadjos* uit.

In het dorp *Amasſee* hadden te dier tijden twee jonge kinderen van den Orangkay hun verblijf, en den tijt van zeven jaren by den gouverneur als gyzelaers gewoont. Deze twee borſten hadden de regeering van de gemelde dorpen aen zich getrokken, en ſcheenen iet goets, onder behoorlijk opzicht, ten voordeel van de Kompagnie, te zullen uitrichten.

Op *Amboyna* leggen veele zeer hoge en ſteile bergen, *Gounen* in de tael des lants genoemt, die met bronnen van zeer zoet en klaer water bevochtigt worden, en op de toppen verſcheide dorpen hebben leggen.

Tuf-

Tuffchen en op deze bergen leggen ook fchoone wandel-plaetsen, en meest onder fchaduwrijke boffchen, langs bequame paden.

In tijden van oorlogh dienen zich d' inwoonders tot fchuilplaetsen van deze bergen: naerdien die door hunne hoogte en fterkte bezwaerlijk voor den vyant te genaken zijn.

Men heeft'er een klip, d' *Oliphants klip* by d' onzen, van wegen zijne groote en gefalte, genaemt: daer voorby een beke met zoet en klaer water als kristal uit de hooge bergen komt ftromen, en op de groene vlakke neerftrorten.

Na deze klip gaet men menigmael vermaeks halven uit wandelen.

De lucht is'er ongezoet.

Ongefont-
de lucht.

Op heteiland van *Amboyna* en andere Molukfe eilanden woet onder de inboorlingen en vreemdelingen een zekere lant-ziekte, die door haere toevallen de Spaenfe pokken zeer gelijk is, waerom zy by d' onzen ook d' Amboynfe pokken genoemt wort: hoewel hier in het onderling onderfcheit beftaet, dat deze ook gemeenlijk zonder bekennen of byflapen van een vrouw ontftaet.

In het aengezicht, armen en beenen ja door gansch het lichaam komen builen of gefwellen, en in zulken menigte, als exteroogen en wratten in handen en voeten hier te lande. Zy zijn eerst hert, daer na fchirreus: maer byaldien zy aen het fweeren raken, dan geven zy een taie en lijmgige ftoffe uit; hoewel zoo fcherp en bijtend, dat daer door diepe en holle fweeren t'ontftaen met eeltige en omgekeerde kanten, komen.

Het is een vuil, fchendigh, en lelijk quaet, en komt met de Spaenfe pokken over een: behalven daer zoo groote pijn niet by is, noch zoo licht eene bederving in't gebeente ontftaet.

Dit gebrek ontftaet inzonderheit uit eene byzondere kracht of aert des hemels en des lants: als ook uit de lucht, die met ziltige zee-dampen befmet is: daer en boven uit het veel eeten der zeeviffchen, en koeken, *Zago* genaemt, als ook uit het veelnuttigen vanden drank *Saguweer*.

Indien deze quale verfch is, zoo is zy licht te genefen, maer moeilijker,

zoo die veroudert is. Zy wort byna door de zelve middelen genezen, door de welke de Spaenfe pokken, verftopping der milt, en waterzugt genezen worden: te weten, met het kookfel van den wortel *Tzina*, *Sarzaparill*, en *Guajakum*: en met fterk kamergang te maken.

Heteiland van *Amboyna* is tamelijk vruchtbaer. Daer greit veel Milie, ^{Aert des eilants.} geers, tabak, kokos-noten, patatas, pinang, oranjeappelen, limoenen, citroenen, zuikerriet, bamboesriet, en meer andere vruchten.

Op zommige plaetsen groeien ook notemuskaten, maer weinigh, en ook zoo goet niet als op het eiland *Banda*. Ook waffen in 't wilt geen notemuskaetboomen; maer wel in de tuinen hieren daer.

Men heeft'er allerlei flagh van vee, en inzonderheit herten, verken, en veel vifch.

Maer inzonderheit is *Amboina* vruchtbaer van geroffel, of kruitnagelen, die aldaer welig in't wild groejen.

De nagelen worden alzo op Neerduitsch van wegen hunne gefalte genoemt; dewijl zy bove een ront getant hoofd hebben, als een fpijker, en onder smal, als een platte botte fpijker, toe-loopen. Anders worden zy ook Geroffel-nagelen genoemt: welk Geroffel miffchien een gebroken Griekfch woort is: want de Grieken noemen een kruit-nagel *Karyophyllon*, dat eigentlijk zoo veel gezeyt is, als Noten-blat.

Op de Moluckfe eilanden worden <sup>Kruyt-
nagel-
boom.</sup> dezelve kruit-nagelen *Champe* of *Chanpe*, en op het eiland Java *Sjanke*, en op Malaytsch *Synken* of *Tfinka*, en by d' Arabieren, Turken, Perfianen, en meeste Indianen *Kalafur* genoemt.

De boom, daer aen deze kruit-nagelen groeien, loopt met zijnetakken, die dicht tegen malkanderen uitspruiten, als een pyramide boventoe. Hy is omtrent zo groot als een kerfseboom, en heeft de gedaente van eenen grooten laurier-boom, en ook ten naelten by zulke bladen, en aen den ftam een baf of fchors, als d'olijf-boom: te weten, asgrau van kleur.

Door de bladen loopt een dikke ribbe, waer uit vele zenuwen, maer wat

wat smalder, ter zijden uitschieten. Zy zitten by wijlen een alleen: maer gemeenelijk veel in getale by malkanderen, aen langachtige steeltjes: zijn aen de toppen der takken purpur van kleur, en geven een byzonder schoon en aengenaem gezicht: maer zijn anders hert en donker groen, zy geven, tusschen de handen gewreven, een sterker reuk als de nagelen zelfs: gelijk ook het hout van de takken na nagelen ruikt en smaakt.

D'einden of toppen der takken eindigen in vele dunne scheutjes of steeltjes: aen welke steeltjes knoppen of botten groeien, daer uit vele bloemen schieten, tien, twintigh, en meer by een.

Ten lesten wassen de knopjes tot vruchten, die in het groeien zeer tai zijn, maer hert, wanneer zy volwassen zijn. Eerst zijn zy groen, daer na root of bleeckroot van kleur, als wanneer de boomen zich toonen, als of zy met schaerlaken bedekt waren, zoo dat men dan gene bladeren byna kennen kan: dat een lustigh gezicht geeft. Zy bloeien eerst witachtigh, byna als kerffen, en elk blaetje van de bloessem is met drie streepjes onderscheiden. Dan worden de knoppen groen, eindelijk root of ros-bruin van kleur, en daer na geelachtig of geelachtig zwart. Zy hebben de gedaente van een botte spijker of nagel, boven aen de kop met een kleine uitholling, daer een ront dopje in zit, dat'er lichtelijk af gaet en bros is. De nagelen zijn anders hert van stof, en zo licht niet te breken. Als'er meer bloeisel als bladen aen de boom zijn, is het een teken van een rijpen ooght van vruchten.

De bloemen rieken veel geuriger by helder en droogh weer; maer minder by regenachtigh weer: waer aen ook de meerder en minder vruchtbaerheydt hangt. Want in een droogh saizoen worden dikwils meer vruchten als bladen getelt: hoewel ook in een goet saizoen alle de boomen jaer op jaer niet even vruchtbaer zijn: want om het tweede of derde, en zomtijts om het vierde jaer is deze vruchtbaerheydt minder, als of de boom dan zijne krachten weer vergaderde, die door te milde vruchtbaring uitgeput is.

De nagelen worden eermael des jaers geplukt; te weten, van half Herfst maent, of begin van Wiin-rot Sprokkel-maent: welke tijt aldaer de beste zomer-tijt en tijdighste saizoen is.

Een gedelte wort met de handen afgeplukt, en een gedeelte met een lang riet, of met een sigel, aen een touw gebonden, afgeslagen. Maer deze laatste wijze van doen is de veiligste niet: naerdien daer door, indien men niet voorzichtig te werk gaet, de einden der scheutjes gequest worden: waer op des volgenden jaers een schrale ooght volghet, hoe vruchtbaer dien het saizoen ook belooft.

Wanneer de plukking geschieden zal, zoo wort de gantsche gront onder den boom uitgewiet en gezuivert, om d'afgeslage nagelen des te beter te vinden, en niet onder de groente over 't hooft te zien.

De nagelen, die aen den boom blijven, zwellen en worden bol endik in het rijpen, en veel grooter als d'anderen: maer onbequaem om tot het dagelijx gebruik gebezigt te worden, en zijn hierom by d'onzen ook niet begeert.

Des volgenden jaers vallen die van zelfs af, en werden, schoon zy zoo aromatisch van krachten niet zijn, en onbequaem om dagelijx gebezigt te worden, in waerde gehouden, en in plaetse van zaet, tot voorplanting van andere boomen, gebruykt. Hierom worden die nagelen de Moeder der vruchten, of Moer-nagelen genoemd.

Eenigen dier nagelen, dewelke van de boeren over 't hooft gezien zijn, en op d'aerde van zelf afvallen, wortelen schieten, groeien binnen d'aght of negen jaren tot een volwassen boom op, en geven vruchten neffens d'andere: maer evenwel geven de jonge scheuten, die om het tweede of derde jaer verplant worden, overvloediger vruchten.

Men zeit de nagel-boomen hondert jaer in 't leven blijven, eer zy uitgaen.

De verschgeleze vruchten zijn root-aghtigh, en een weinigh zwartachtig, die dan, om geheel zwart te worden, gedrooght en gerookt, en om voor de

wurm-

wurmfteking bevrijt te zijn, een weinigh in zee-water geweekt, en weer gedrooght.

Aldus toebereit, om te verduuren, worden zy op hoopen geleit, en dan t'scheep gebracht, en na alle gewesten des werelts verzonden.

Daer de nagelen aenkomen, worden zy gemenelyk van hunne steelen gezuivert, en die afzonderlyk verkocht. D'onzen noemen die stelen *Nagelgruis*, en de Portugezen *Baston*.

De nagelen zelfs zijn zeer heet en droogh, bitterachtigh en fcherp van fmaek, zoo wel de groene of onrijpe als rijpe, maer inzonderheit de gedrooghde.

Zy fchijnen uit overvloedige gom-aghtige en vuurige deelen te beftaen: en hebben een aantrekkende en verdrogende kragt: als blijkt uit het volgende:

Wanneer d'Indianen de nagelen zullen verkopen, of de gekochte leveren, zoo ftellen zy gemenelyk in de nagelfchuren of pakhuizen een groot vat of bak vol waters, dat in't kort uitwaefemt, en in de nagelen trekt, en die verzwart, tot merkelyk gewinder leveraers; ja men vindt de nagelen by na zoo veel verzwart te zijn, als'er water bygezet is. D'onze ftellen ook dezen vont van de nagelen te verzwaren, dikwils in't werk.

Zoo eenigen meenen, zou de kracht van de nagel-boomen door hunne hitte de voght des lants der maten na zich trekken, dat geen groente daer op waffen kan: maer het is een groot misverftant: naerdien de boeren zelfs de groente uitwieden, om den gront fchoon te houden: teneinde de boomen des te weeliger zouden groeien, en de vrugten na het afflaen te vinden zijn: hoewel eenigen ook doeken of kleeden in het afflaen onder de boomen fpreien, om de nagelen te kunnen vinden.

En alhoewel de nagel-boomen om hunne vruchten alleen aengequeekt en geacht worden, zoo is evenwel ook in de bloemen, bladen, takjes, ja in de gom, die de boomen uitzweeten, een aromatijke kracht, en dezelve verftrekken artzenye.

D'Indiaenfche en Portugeefe vrouwen trekken uit de groene bloemen en

nagelen, door kracht des vuurs, met een helm, een water, of geest, die wonderlyk zoet van reuk, en door een zonderlinge kracht den gebreken der herffenen dienftigh is. Inzonderheit is die tegen zekere lamheit, *Beribery* genoemd, dienftigh.

Tot het genezen dezer qualen worden ook de verfche nagelen, kleingekerft, en in zuiker ingeleit, dienftigh gehouden. Uit de nagelen, en zelfs ook uit de bladen, wort een krachtige olie getrokken. De nagelen, in melk gekookt, verwekken de luft van byflapen. Zy verfterken het hert en ingewant, en maken, gekauwt, een goeden aeffem. Zy worden ook verfch gezult, en tot gebract gegeten, om de luft tot eeten te verwekken, en zijn dan zoo heet niet.

Voorname luiden maken ook eek van nagelen, met de groene nagelen in eek te leggen, die dan zeer duurzaam is, en, om over de fpijze te doen, en de mage te verfterken, en hare tering te bevorderen, groote kracht heeft. D'Indianen noemen die eek *Atzjar*.

Noch is'er een ander flagh van ^{Konings-}nagelen, hoewel by den gemeinen man niet in gebruik, dewijl die raer en zeer dier zijn. Zy worden by d'Indianen *Tinka Papoua* genoemd, dat zoo veel gezeit is, als *getande* of *gekrulde nagelen*: hoewel men hen beter *geairde nagelen* zou mogen noemen, van wegen de gelijkenis, die fy met een koornair hebben, en dewijl zy uit d'opperfte fcheutjes der takken, als de koornairen uit de halmen, fchieten.

D'onzen noemen die Koningsnagelen, dewijlze by de Molukfche koningen en grooten, tot waengeloof toe, in waerde zijn, doch niet zoo zeer om de fmaek en welriekentheit (hoewel zy die boven andere uitftekender hebben) als om hunne byzondere fatfoen, en ongemeene raerheit: want men zeit, dat tot noch toe niet meer als een of twee boomen, die zulke nagelen dragen, gevonden zijn, en nergens als op het eilant Makjan alleen: en ook eer eenige nagel-boomen op dat eilant uitgeroeit waren.

D'een dezer boomen is grooter als d'ander: maer beide de gemene nagel-bomen gelijk, uitgezeit in hoogte. Ook zijn de nagelen zelfs veel grooter

als de gemene, en van een ander fatsoen, als uit de nevengaende afbeelding te zien is. Maer in smaak, reuk en kracht verschillen zy niet van elkanderen.

Op het eiland Zeilon groeien ook nagel-bomen in 't wilt, maer geven geen vruchten.

Men zeit in oude tijden de nagelen by de Molukke volken van gene waerde waren, ter tijt toe de Sinesen aldaer aenquamen, die het gebruik der nagelen van deze eilanden leerden, dewelke door hen in groote menigte na hun lant, en van daer na Indien, Persie, Arabie, en andere gewesten, gevoert wierden.

Op d'eilanden Ternate, Makjan, Motier, en Batsjan groeiden eertijts overvloedelijk veel nagel-boomen: maer zijn nu geheelijk daer van ontbloomt: want d'onze hebben die door de koningen dier eilanden, volgens verdragh, voor eenige jaren, doen uitroeien.

Op Amboyna groeit een wilde palmboom, of *Zagouboom*, en anders *Papedogenaemt*.

Het gewai of loof van dezen boom heeft de gedaente, gelijk alle andere palm- of kokosboomen, en de bladen hangen aen eenige neerhangende takken, zoo andere schrijven, maer is wat wilder en oncierlijker om aen te zien: d'onderste takken vergaen by wijlen, en hangen by den boom neer. Hy geeft geene vruchten, als het geen men hem met kunst ontrekt. Hy heeft slechtseene vrucht; doch die niet gebruikt wort.

d' Inwoonders maken van het pit, dat in de jonge boomen zit, hun broot. Te weeten, aen den oppersten top groeit een dik hoofd of bol, in vorm van een sluitkool, in welkers midden zeker wit meel zit, dat eigentlijk *Zagou* genaemt wort, gelijk het brood, dat d'inwoonders daer van maken, *Zagoumanda*. Eenige willen dat dit *Zagou* niet anders zy, als het binnenste geraspte hout der *Zagou*-boomen. Zy mengen of beslaen dit meel met een weinigh waters, laten het staen rijzen, en zetten het dan in zekere steene vormen te bakken: daer zy gloeiende koolen rontom en boven op leggen. Dit versich broot gegeten, is zoet van

smaak, en aengenaem van reuk: maer wort daernaer heel droogh en hert, en blinkt in het breken als glas. Zy mengen ook 't meel of de fijnit geraspte *Zagou* met wat waters in een bak, en laten het zelve eerst opkoken, als witte pap van bockweiten meel, of bloempap van tarrewen meel: daarna steken of duwen zy in die pap het zap van een versche limoen of twee, en roeren dit t'zamen met een stockje om. Deze pap heeft een aengenaeme en zeer verkoelende smake. Zy eeren deze pap met een stockje, dat zy in de bak steken, en dracien het zelve om, en om, zoo lang als 'er genoegh vande bry, die zeer lijnigh en tai by na als terpentijn is, aen blijft zitten: dan steken zy dezelve met het stockje na den mont, en nuttigen die al zoo.

Deze boomen, inzonderheit de jongen, waren ook getijffert, dat is, zijn vocht afgetapt, even als de kokosboom: want aen den top wort een van zijne beste stronken afgesneden, en daer aen een stuk van een hol bamboesriet, (gelijk dat daer te lande in plaetse van vaetjes, tobben, emmers en kruiken gebruikt word) gehangen: daerin dan binnen korten tijt uit dezen uitgehouwen tronk van den *Zagouboom* een groote meenigte van honighzoete vocht vloeit, die eigentlijk *Zagouweer* of *Zageweer* genaemt wort: maer hy is wat wreder, als het zap of de drank van den kokosboom.

Op Amboyna wort deze drank gemeenelijk met een bitteren wortel, dien zy met een algemeenen naem op 't Malaitisch *Oubat* noemen, gemengt, om den zelve des te langer goet te houden: want anders wert de zoete *Zagouweer*, na verloop van korten tijt, zuur als azijn: daer voor zy dan ook gebruikt wort. Men brant 'er ook door kracht des vuurs *Arak* van. Deze *Zagouweer* is de gemene drank in alle herbergen daer te lande, en kost het glas nauwlix een dubbeltje.

De *Zagouweer*, te veel gedronken, is kout en schaedlyk aen de zenuwen: inzonderheit als men heet is: dan moet men dezelve spaerzaam gebruiken: anders volgt 'er de buikloop, en een slag van beroertheit en lamheit op, die men daer te lande *Beriberi* noemt: waer door veele van d'onze bleek,

Wilde
palm of
Zagou-
boom.

bleek, misvervig, en ongezont uitzien.

Zoo vruchtbaer zijn deze boomen van dien vocht, dat een in den tijd van vier en twintigh uren meer als dertigh kannen *Zaeghweer* kan uitleveren.

Op het eilant *Java* wort zomtijts van d' inwoonders hier en daer een *Zagouboom* gevonden, dien zy tijfferen: maer de drank wort in Batavia, zoo veel my bekend is, niet gedronken. Zeker Javaen vond omtrent drie uren in het bosch dezen boom, dien hy getijffert had.

Men trekt de voght uit deze boomen, zoo lang als ze vergaen: en daerna weder uit anderen.

In het eilant op *Amboyna* zijn boomen, die alle etmael zoo veel *Zagouweer* geven, als een man op zijne schouderen kan dragen.

Onder het eilant van *Amboyna* behooren eenige andere eilanden, daer omtrent gelegen: als het groot land van *Ceram*: d'eilanden *Manipa*, *Quelang*, en *Amblau*.

Onder
wien *Am-
boyna-
staet.*

Het eilant *Amboyna* bestaet uit twee verscheide gewesten: daer van het een de *Kompagnie* in eigendom bezit, en het ander den koning van *Ternate* toekomt.

De *Kompagnie* bezit in eigendom het eiland *Laitimor*, en daer op het kasteel *Victoria*: een Houtwerkje op den rooden berg *Wantrou*, en op de *Passo* van *Baguale* de reduit *Middelborg*: alsook drie nagelrijke eilanden, *Ona*, *Honomoa*, en *Nausalant*, als ook de gansche kust van *Hittoe*: en daerop de reduiten, *Amsterdam*, op *Hila*: *Rotterdam*, op *Larike*: en *Leiden*, op *Hitoe* en *Lamma*: en verscheide Houtwerkjes op *Ourien*, *Lebelabu*, *Ceit* en *Way*. De koning bezit de buiten en binnen kust van *Ceram*, d'eilanden *Amblau*, *Manipa*, *Bonoa* en meer andere.

Kasteel
Victoria.

Het kasteel *Victoria* (daer de meeste middelen van de *Kompagnie* van dien oort in bewaert worden) leit vijf uren landewaerts in, is met vier sterke bolwerken gesterkt, en met een gracht omringt: het is altijd met sterke krijsbezettingen en allerlei behoeften voorzien.

In de gracht van het kasteel onthield zich veeltijts een groote kroko-

dil, die de ganzen en andere watervogels (daer de heer *Hustard* een liefhebber van was) voort wegh snapte. Wy bezetten, om dat schadelijk gedrocht te vangen, de uitgangen met een deel zoldaten, en andere, die met stokken in de gracht traden om hem op te zoeken, doch konden hem in lang niet vinden. Ten lesten schoot hy met zulken geweld op den *Sekretaris* van *Hustard* aen, die mee in de gracht getreden was, dat hy niet wiste, hoe hy zig bergen zou: maer elk schoot toe, en vielen den krokodil met stokken en hantpaken zoodanigh op het lijf, dat zy hem met geweld overweldigden, en zoo op het eiland sleepten. Hy was geweldig dik en groot.

Buiten het kasteel wonen verscheide vrye luiden, zoo nederlanders, als andere volken, en ook eenige *Sinesen*.

Binnen en buiten het kasteel staet een kerke, daer in *Maleitsch* en *Duitsch* gepreekt wort.

d' inwoonders of *Amboynezen* zijn olijfsachtigh uit den zwarten van verwe.

Wezen;
aert en
zedes der
*Amboy-
zen.*

De mannen hebben groote knevels, en weinig baerts, en een kleerje slechts om het lijf geslagen, dat zy om de leden te binden.

De vrouwen hebben het hair geestigh in knopen gerolt.

Die een dochter trouwt, moet den vader gelt geven. Zoo de dochter niet zwanger wort, is het huwelijk af.

d' inwoonders waren voorheen een wilt en woest volk, en menscheeters, en heidenen van godsdienst. Maer heden zijn de meeste *Mahometanen*, hoewel zich daer ook eenige *Kristenen* bevinden, die, zoo door de *Portugezen* tot het *Roomsch geloof*, als door d' onzen tot den *Hervormden godsdienst* bekeert zijn: welk eerst zy alder eerst des jaers vijftien hondert zeven en veertigh ontvingen.

Men had eertijts op *Amboyna* veertigh *Roomsegezinde Kristenen* negeryen of dorpen: maer des jaers zestien hondert en een niet meer als acht.

d' Onzen hebben nu in alle dorpen scholen, om de jeught te leeren lezen en schrijven, en in den hervormden godsdienst t'onderwijzen, en bekeeren.

d' Amboynezen is een stout en onvertzaecht volk van aert, doch bedrieghachtigh en meenedigh in al hun handel en wandel, en den beste niet veel te betrouwen. Zy zijn uit de natuur traegh en ongenegen tot het leren van goede zeden, en willen liever dom sterven, dan uit eigen drift zich tot heilzame oefeningen begeven.

Zy gebruiken zeker vaertuigh ten oorlogh, *Korrakoren* genaemt, die zy * of rocië. zeer snel met * paga en weten voort te zetten. Deze *Korrakoren* hebben de gestalte van eenen draek. De voorsteven verroont de kop, en d'achtersteven de steert.

Daer is ook zeker ander klein vaertuig, *Paros* genaemt.

De huizen zijn'er van Bamboesriet, en Zaguweerboomen gemaakt en bedekt.

Zy slapen op ledekanten van Bamboesen gemaakt: of ook wel op een matje.

Wapen-
vaertuig De wapenen der inwoonders zijn pijlen en booge, hantpieken, aslagayen, zabels, rondassen, lontroers, en ander schiet geweer: al het welk zy met groote vaerdigheid hanteeren. Zy weten ook wonder wel met worppijlen, daer een weerhaek aen is, om te gaen.

Daer en boven gebruiken zy ook spatten ten oorlogh tegen hunne vyanden, daeruit zy met kleine pijltjes, voor met een vergiftigh scherp, spatten, en daer mee gevaerlijke wonden maken, en de menschen haest om het leven helpen, indien het vergif niet voortuitgesneden wort.

Aert des
vrouw-
volks. d' Amboyneze vrouwen zijn boven mate geil en onkuisch, en gebruiken veele middelen om de Kristenen tot hare liefde te verwekken. Wanneer zy het tegendeel bemerken, en tot haer ooghwit niet kunnen komen, 't zy het manvolk haer verlaet, of een weezin in haer krijgt, zoo weten zy hen heimelijk eenigh vergif in te geven, daer zy langzaam aen gaen quijnen, alsof zy betovert waren, zonder hun lust naemaels met eenigh vrouwvolk te kunnen volbrengen: voor al eer zy door het zelfste vrouwvolk onttovert zijn.

Op *Amboyna* wonen ook vele Sinesen: doch die vertrekken bywijlen

na de Moorsche plaetsen, als *Hittoe*, *Loehoe*, en *Ceram*, om de vryheit der Moorsche zekte te genieten, en met de minste lasten bezwaert te zijn.

Des jaers zestien hondert zesenderdigh wierden aen kapitein *Hittoe*, op zijn ernstigh verzoek, drie of vier Sinesen vergunt: mits dat die, als d'andere, de lasten en bezwaringen, aen den Nederlantschen ontfanger op Amboyna, opbrengen zouden.

Aen ieder van eenige dorpen, die onder de Kompagnie staen, wiert op gelijke voorwaerde een Sinees toegelaten, om hun met Arak te branden te gerieven.

Alzoo ontrent het jaer zestien hondert zes en dertigh de slaven der burgers dikwils met quaetaerdigheid, of door snoo beleid der Mooren, na de Moorse plaetsen verlieden, en het lant daer door van volk ontblooten, zoo hebben d'onzen daer tegen van tijt tot tijt verscheide plakaten, om het overloopen der slaven te beletten, uitgegeven: ja hebben ook eenigen daerover met de doot gestraft: het welk onder d'andere grote schrik veroorzaekte, en namaels in langen tijt niet geschiede.

Op Amboyna wonen ook zekere volken, *Mardijkers* genaemt, die vrye zwarte Kristenen zijn.

Het gerecht wert'er by d'onzen door drie vergaderingen bestiert en bedient, te weten, door den krijgsheraet, burgerlijken raet, en weeskamer, Neder-
lantse be-
ring op
Amboy-
na. die ieder op verscheide dagen zitten.

De krijgsheraet vergaderde des Maendaghs en Donderdaghs. Daer in buytengewoonlijk de gouverneur, opperkoopman, koopman, kapitein, lieutenant, een van de ervarenste serjanten, en de sekretaris verschenen. In dezen raet wierden door den Fiskael beschuldigt en te recht getrokken, in 't algemeen alle de Suppooften of Bedienden vande krijgshbezettingen, en aenhang van dien.

De burgerlijke raet verscheen binnen het kasteel, en bestont uit vier dienaers van de kompanjie, uit vier voorname burgers: uit vier of vijf Orangkays van den lant-raet, na gelegentheit: uit twee sekretarissen, een Nederlander en een ingeboorne: uit een Amboyneefche en uit een Nederlantse

lantse bode, om ieder te bedienen. In den zelve raet had d'opper-koopman des kasteels de voorzitting. Voor deze vergadering wierden, onder vorige goedkeuring van den gouverneur, alle burgerlijke, lijf-strafbare en lant-zaken afgedaen, zonder dat iemand van de dorpen maght had, eenigh byzonder recht buiten deze vergadering t'oefenen of plegen.

De lant-raet of Orangkays van de kamer, dewelke beneffens den Gouverneur en Ed. Raden, raetslagen over lant-zaken, uitrusting van Korrakoren, en bestier van voorvallende zaken, tot afwering van den algemeenen vyant, zaten in orde als volgt:

Andrea, koning van *Rossenive*.

Manuel, de oude, koning van *Kilang*.

Laurens de Sylva, koning van *Soya*.

Simaon Ema, hooft van *Ema*.

Laurenzo Markus, hooft van *Hative*.

Diogo Paty Halloe, hooft van *Halve*.

Anthony de Kosta, hooft van *Mardykens*.

Don Pedro, hooft van *Vetimoery*.

Salvador Paty Alang, hooft van *Alang*.

Siman Baguala, hooft van *Baguala*.

Joan Barkabessie, hooft van *Way*.

Steven Tercera, hooft van *Ponta*.

Pedro Antonio, hooft van *Taviery*.

Fernando Latochalat, hooft van *Rienve*.

Amboyna
komt onder
der Ternate.

Het gantsch eiland van Amboyna stont in oude tijden onder een byzonderen eigen koning: maer is namaels onder dien van Ternate vervallen, by deze gelegenheit, volgens verhael der inwoonders.

Voor eenige jaren heerschte, met de tijtel van koning, over Ternate, zeker *Babou*, zoon van *Cheiroen Diamou*. Deez had allereerst in dat gewest het Mahometans geloof aangenomen, en was daer door in grote gunst by de Moorse papen geraekt: waerom zy hem noch heden in hunne gebeden gedenken.

Midlerwijle was tusschen de negeryen of vlekken *Warnalete* en *Makatit*, in het gebiet van *Warnoela* gele-

gen, onderlinge twist of tweespalt ontstaen.

Wanneer nu die van *Makatit* in krachten tegen de *Warneleters* niet op mogten, zonden zy heimelijk een koning *Babou* eenen gezant, met ootmoedigh verzoek van hen bystand te willen doen, en van den overlast der *Warneleters* te willen bevrijden. De koning stond aenstonts hun verzoek toe, en vaerdighde derwaerts af *Hamarou*, zijn rijksraet, met een sterke krijgsmacht van volk en *Korrakoren*, die in 't kort op de hoek van *Saragi*, een kaep tusschen *Erang* en *Lissidy*, ten anker quam.

d' Inwoonders van *Kambello* (die hun beneffens d' inwoonders van *Erang* en *Lissidy* ook onder de gehoorzaamheit van koning *Babou* begeven hadden, en vyanden van de *Makatiters* geworden waren,) rieden den *Warneleters* *Samarou* met geschenken tegemoet te gaen, en door dat middel zijne gunste zoeken te bejagen. Hierop vielen de *Warneleters* en *Samarou* gezamentlijk in het lant van de *Makatiters*, tasten hen vyantlijk aen, en overwonnen hen eindelijk. Dan hier mee hield zich *Samarou* niet vergeenoegt, maer heeft ook alle d' omleggende eilanden onder gehoorzaamheit van zijnen koning gebracht.

In dier wijze heeft dit gewest door inwendige twist en tweespalt zijnen vrydom verlooren.

Samarou, zeeghachtigh in zijn land te rugh gekomen, wiert door koning *Sabou* treffelijk onthaelt, en zijn zoon *Robohongy*, tot loon van zulken gedenkweerdigen zege, met den tijtel van *Salahakkum*, dat is, stedehouder over die gewonne landen, verheerlijkt.

Al te vooren was hem de tijtel van *Kimelaha* toegevoeght, dien ook zijne navolgers in het stedehouderschap, hoewel oneigentlijk, aengenoomen hebben: naerdien *Salahakkum*, en niet *Kimelaha*, in de lanttaele eenen stedehouder betekent.

Na de doot van *Robohongy* volgde zijn outste zoon *Adja* hem in 't stedehouderschap, en na *Adja* zijn broeder *Basli Frangina* hem sijn broeders zoon *Sabadijn*, na *Sabadijn* *Louhou*, zoon van *Adja*, die om zijn snoet bedrijf, en

trouwloosheidt onthalt wierdt.

Daer na drong Leliatte, zoon van Bassi Frangy, zonder toestemming des konings, zich in het gebied des stadhouderschaps, hoewel die ook den gangh van zijn voorzaet volghde, en eindelijk gelijke straffe geboet heeft.

Aldus quam Madira, zoon van Sabadijn, tot het stadhouderschap, die de zevende in ry der stadhouders was.

De Kompagnie zelve heeft met alle magt by Hamtia, koning van Ternate, Madiras verheffingh tot het stadhouderschap zoeken te bewerken en bevorderen, tot vergelding van de goede genegenheden, daer mee zijn vader haer geduurigh bejement had. Maer wie zou gedaght hebben, dat de zoon, gesprooten van zulken eerlijken vader, zoo trouwloos ja zoo bloedt-dorstigh van inborst was?

Madira
valt van
den ko-
ning van
Ternate
af.

Want deeze Madira, uit het oudt huis Tomogolo gesprooren, (daer de rijxraet Samarou d' eerste stam van was) en stedehouder over de gewesten des konings van Ternate, in *Amboyna*, viel des jaers zestien hondert en vijftig den koning af, en nam de velting van Anblauw, Manipa, Lissidy, klein Hatua, Assahoudy, Laala en Noussatelo, door hulpe en bystant van d'inwoonders, in, roofde de goederen, en deed omtrent hondert en tachtentigh dienaers van de Kompagnie om 't leven brengen.

Zeker Joan Pais, hooft van de negerye van Hatuwe, Tawiro, en Houkonalo, omtrent het kasteel op *Amboyna* gelegen, had mee, na het gerugt door gansch *Amboyna* liep, aen den afval gehouden, en dien helpen smeden, dien de president Simon Kos (den welken, by afwezen van Arnold van Outshoorn de Vlaming, het gebied in *Amboyna* aenbevoelen was) tot voorkomen van gevaerlijker onheilen, binnen het kasteel op *Amboyna* in gijzeling deed stellen, tot dat de Vlaming daer zou verscheenen zijn. Hier uit ontstont een langduurige oorlogh.

Amboyna
hoe door
de Portu-
gezen in-
genoo-
men.

Het eilant van *Amboyna* wert door de Portugeezen in het jaer vijftien hondert zes en veertigh op deze wijze ingenoomen. Wanneer Anthonis Galvan opperhooft van het eilant Ternate was, voezen veele jonken of

vaertuigen van d'eilanden Java, Banda, Makasser, en *Amboyna* op de Molukse eilanden, om nagelen te handelen en in te koopen. Galvan des ver Witticht, smeet, ten einde door de aankomste van die schepen de koophandel der Portugeezen niet zou gestoort worden, op vijfen twintig Korakoren niet meer als veertigh Portugeezen en omtrent vier hondert hulpeelingen. Met deze krijgsmacht trok Jakob Lupi Azevedi, opperhooft der Molukse zee, na *Amboyna*, den vyant tegen. Het gevecht wiert zonder eenigh vertoeven aengevangen, en de Indianen met grooten neerlaegh op de vlucht gedreven en verjaeght. Eenige jonken vervielen in handen der Portugeezen; daer in veel groot geschuts, een groote meenighte van pijlen, en niet weinigh gelts gevonden wiert.

Wanneer d'overwinnaer Azevedi de schrik wijt en zijt onder d'indiaensche eilanders gebraght had, voer hy daerna langs de kust van *Amboyna*, en stelde alle de aenzegeleegene volken, 't zy met wil of geweld, onder het gebied der Portugeezen, en veranderde den staet der regering.

Na eindelijk Azevedi zijn werk na wensch uitvoert had, voer hy met grooten luister en glory weer na Ternate, van waer hy afgesteken was.

Zedert deden de Portugeezen, wanneer zy van Malakka na de Moluken of van daer na Malakka overstaken, 't eilant van *Amboyna* al tijt gemeenlijk aen, om water te halen.

Des jaers zestien hondert en drie wiert *Amboyna* door d'onzen ingenoomen, en den Portugeezen afhandigh gemaekt: daer op zy grooten buit en oorloghstuigh bequam.

De Neerlanders hebben niet gaerne hun verblijf op *Amboyna*, al zoo het een schraale en zobero oort is.

Na wy dan den derden van Bloei maent van *Amboyna*, gelijk verhaelt is, waeren t'zeil gegaen, quamen wy voorspoedelijk, den negen en twintigsten der zelve maent, voor Batavia op de ree. Ziet pag. 27.

Na het uitleveren van onzen last, bequam ik orde, om met het schip *Achilles* , daer schipper Jan van der Werven op was, na Japan te gaen. Wan-

Wanneer het ſchip vervaerdicht en met alderhande koopmanſchappen voor dat kantoor geladen was, nam ik mijn afscheid vande Hooge Regeering, en ging den achtentwintighſten van Hooimaent wederom t'zeil, onder de vlagge van den Heer Jan van der Laen, die met vijftien ſchepen na Teywanging, omde ſtat Makao (die treffelijk bevolkt, en met meer als zes hondert zoldaten toen bezet was) te veroveren, en op Koxingas aenſlagen te letten.

Storm.

Maer omtrent het eilant Anyam overviel onſeen afgrijzelijke en ſchrikkelijke ſtorm, die gelyken ik ooit gezien noch beleefte heb: dies wy vreesden alle te zullen vergaen. De ſchrikkelijkheit kan niet beſchreven worden: want de baren ſtonden zoo yſelijk hoogh, dat men de toppen van de maſten van onze andere ſchepen niet zien kon. By wijlen quam de wint vlak van boven zoo ſterk neer, dat het de ſchepen neerdruchte: dan ging de zee ſtief en ſlegt, maer als dat ophielr, joegen de baren hemel hoogh. Men wift by wijlen niet of men baren of wolken zagh, zoo ſchuimde en ſtuifde de zee: waer over het onmoogelijk ſcheen om daer door te komen.

Het jagt Gorkom (daer op tot koopman François Lansman beſcheiden

was, die met my in Zina geweeſt en altijd goede vriendschap onderhouden had) wiert door de ſchriklijke baren met volk met al in een oogeblik verſlonden.

Wy waren ook in geen klein gevaer van te vergaen, doch God bewaerde ons: maer wy raekten van malkanderen en zeer beſchadight.

Na dat deze vervaerlijke ſtorm wat bedaert was, deed ieder zijn beſt, om met d'ontrampeneerde ſchepen na onze beſtemde plaetſe te gaen: daer wy, na lang zukkelen en tegenwint, den twintighſten van herſtmaend aenquamen.

Ondertuſſchen was de tijt en het Mouſon, om na Japan te trekken, verloopen: waerom ik de lading, die ik na Japan meende te brengen, moeft loſſen, daer ik niet wel in te vreden was.

Wy gingen voorts met de ganſche vloot na de eilanden Piskadores, alzo het beleg van Makao afgeraden was, en ook uit oorzaeke men voor Koxingas aenſlagen vreesde.

Wy quamen den derden van wijnmaent in de Kerkbay ten anker, aldaer wiert ik geordeneert in het ſluitschip Leerdam zuiker te laden, om die na Perſie te brengen: dat ook voort in 't werk geſtelt wiert.

De Eilanden

PISKADORES of PEHU.

DE eilanden Piskadores, dat is, *Viffchers eilanden*, en by de Zinelen Pehuw genaemt, leggen op de noorder breete van drie en twintigh of vier en twintigh graden, twaelf of dertien mijlen van het eilant Teywan.

Daer zijn goede havens en twee bayen, of inwijken of inhammen, daer de ſchepen op acht of negen vadem waters vry en veilig mogen leggen.

In het aenkomen ſtaen twee vervalſen forten met ſteene muuren, door de Zinelen gebouwt, (of het eend door

de Zinelen, en 't ander door d'onzen gebouwt)

In het midden is noch een fort.

Het lant is grafrijk en vlak: maet ſteenigh.

Daer zijn verſcheide volkrijk-bewoonde dorpen op deze eilanden, want alle die eilanden zijn vol menſchen en wel bewoont.

Men heeft 'er vele vette koebeefſten, en allerhande gevogelt, inzonderheit leeuwerken, zoo vol als gras, die by mooi weer hoog opklimmen en vliegen, en ſchel zingen.

By

By den regentijt heeftmen daer versck water in putjes: maer by droogh weer is het brakachtigh.

Daer wassen veel patatafen en andere vruchten.

Het is 'er altijt vol jonken en vaertuigen uit Tzina: zommige om te vishen, en zommige om te handelen.

In het inkomen van de kerkbay staet aen de noortzijde een Sinese pagode: al vaer goede ankergront is: daer men bywile uit noot na toe moet, alzoo men op Teywan geene bequame haven voor groote schepen heeft.

De eilanden Piscadores of Pehugenaemt zijn veele in getal: onder andere zijn 'er twee, welker een het Visschers Eilant, en het ander Pehou of Pehugenaemt wort.

Op het zuider eind van de Piscadores staet niet een boom.

Bewesten dit eilant leit noch een klein eilantje. Tusschen beide is het droogh: zoo dat geen jaght of vaertuigh daer doormagh.

Wat ten zuiden van daer leit een ander eilant, by d'onzen het Verdrietigh Eilant genaemt.

Het heeft geene reede, maer is rontom schoon.

Westwaerts, een kleine mijle van daer, leit een Sreenklippen eilant, die twee eilanden zijn dicht aen malkanderengelegen: maer met veele klippen tusschen beide en niet bevaerbaer.

Dit eilant is rontom met klippen bezet, die als zeilen zich vertoonen.

Het heeft ook gene rede voor eenige winden

Vertrekken na het eilant Taywan. Zoodra wy onze zaken op d'eilanden Piscadores verricht hadden, gingen wy weerom na het eilant Teywan t'zeil.

En vermits d'Heer Konjet, die als Gouverneur van wegen de Kompanjie op dit eilant geboot, quaet vermoeden, en ook niet vergeefs, op de Sinezen had, om de groote maght van schepen en menschen, die zich in de riviere Cincheu, op de kuste van Tzina, onthielden, en kunne loopplaetse en vastigheit op d'eilanden van Ey en Queymuy hadden, zootrok ik, volgens genoomen besluit, den eenen dertighsten van Wijnmaent, benefens de jaghten's Gravelande en Ma-

ria, derwaerts, met uitdrukkelijke ordre en last, om ront uit en volkomenlijk te vragen, of Koxinga vree of oorlogh in den zin hadde.

Wy waren gelaft aldaer niet langer als tien dagen op bescheit te wagh-
Komen by Koxinga.

Ik bleef ondertusschen op den stroom by de schepen, om daer zorge voor te dragen, terwijl mijn makker Koxinga zou spreken.

Alzoo nu de bestemde tijt voorby gegaen was, voer ik ook met de boot derwaerts, om de zaak voort te pressen, en te bevorderen: latende last aen onze schepen, om by alle voorvallen toe te zien.

Ik vond duizenden van menschen op strant; dies ik genoegh te doen had, om door den drang van zoo veele menschen te komen.

Ik raekte by geval by eenen Sinees, die Portugees sprak, dien ik na de onzen vraeghde. Deeze Sinees was voort gewilligh, om my hen te wijzen, en ging voort mee, en braght my aen hun loogement.

Dan zy waren toen daer niet in, want Koxinga, die zijn volk monsterde, had hen verzoght om het zelve te komen zien.

Ik ging mee derwaerts, en vond de onzen aldaer.

Als wy nu verzochten bescheit te hebben, volgens onze orde, of dat wy anders zouden moeten vertrekken, zoo kregen wy ten antwoord: alzoo Koxinga nu doende was met zijn volk te monsteren, dat hy op morgen ons zou bescheit geven: gelijk ook geschriftelijk in eenen brief aen den Gouverneur Konjet geschiedde.
Koxingas antwoord

Waer by hy beloofde met de Kompanjie geen en oorlogh in den zin te hebben; maer in alle vrientchap daer mee zoght te leven.

Hy stuurde ook, om alle achterdoght wegh te nemen, eenige schepen met koopmanschap na Teywan: dat evenwel by veelen het quaet vermoeden niet wegh nam, te meer, om dat wy zijne groote maght zelfs gezien hadden, en daer van verslagh deden, na wy den tweeden van Wintermaent wederom voor het kasteel te Teywan aengekoomen waren.

De

Brief van
Koxinga.

De brief luide van woort tot woort aldus:

Verre van u zijnde, heb ik uwen brief met byzondere vreughde ontfangen, en den zelven meer als eens herlezen, om den inhoud des te beter te verstaen. Ghy schijft van eenige valsche uitstrooiselen gehoort te hebben, en schijnt daer ook aan te gelooven. Ten tijde mijns vaders Tquams, hebben de Hollanders op Tywan eene plaetse genomen, om den handel, door hem aangewezen, aldaer te drijven: dien ik in mijne regering niet hebbe vermindert, dat ghy voor een grote weldaet behoorde te achten.

Zedert eenigen tijt heb ik zoo veel te doen gehad met de oorlogen tegen de Tartars, dat ik om een klein grasvoortbrengend eiland geene gedachten neem.

Als ik ook om de oost iet voorheb, zoo laet ik om de west een gerught loopen. Hoe kan dan iemand mijne verborgene gedachten weten, en wat ik voorgenoomen heb? Hoe kan men dan weten door geruchten, wat ik besloten heb?

Dat nu zoo weinig jonken koomen, is om dat zy van wegen den zwaren tolge n voordeel kunnen doen. Dezen jare was de Tarter met eene groote maght in de benede landen van Sinagvallan, om met eene slagheen einde des oorloghs te maken: maer wy greepen hem zoo aan, dat'er over de hondert bevelhebbers op de plaetse doot bleven, beneffens een ontelbaer getal van soldaten, d'overige namen zeer verwerd de vlucht. Daerna zijn wy op d'eilanden Eyen Queymuy gegaen, om hen af te lokken, en zoote vernietigen.

Voorts dat U. E. schrijft, van u vyantlijk in de Piskadores gehandelt te hebben, indien zulx geschiet, zoo is het iemand geweest, buiten mijne kennis, die het op mijnen naem gedaen heeft.

Op den brief, voor vier jaren van Batavia ten my gezonden, heb ik toenmaels voortgeantwoort, en de geschenken wederom gezonden: daer in ik ook geschreeven vond, dat men aan d'aangehaelde jonken, met haer gelt en goet, zoodanigh twijffelde, dat ik daer uit besluiten moest, dat men my van de pretensie niet veel te wille wist. Dies besloot ik by my zelven, van deze klerne zaeke gedult te nemen, ten einde

door meer aan houden tusschen ons geen tweespalt moght koomen t'ontstaen. Na het eindigen van den Tartarischen oorlogh, zal ik bevlijtigen, dat de koophanael zijnen voortgang mag nemen. Ghy kont ondertusschen van uwen kant alles goets daer toe aenwenden, op dat de zelve eenigh voordeelbarende zich verheuge.

Geschreven in het veertiende jaer, den negentienden dag der tiende mane der regering des konings Indik.

Na Koxingas brief gelezen, en overwogen was, wat ons te doen stond, zoo wiert met de meeste stemmen besloten: Koxinga geen oorlogh noch geweld aen te doen, zoo om zijn verkeer te antwoort, als ook om dat sommige niet gelooven konden, dat hy tegen de Kompagnie iet zou derven ondernemen.

Hoewel de Gouverneur Konjet van een ander gevoelen was: gelijk daerna gebleken is.

Dies bleef het werk dan dus steken, en wiert vorders niet gedaen: want men oordeelde het onnodigh te zijn oorlogh tegen Koxinga aen te vangen: daer de zaken reets op een goede voet scheenen te staen: naerdien hy zocht te handelen: dat voor de Kompagnie beter was, als oorlogh, gelijk ook de waerheit was, als men het lant daer mee houden kon.

Na dan ander besluit genoomen was, vertrokken alle de schepen, ieder na zijne plaetse.

Ik ging met d'ingelade zuiker nefscens het fluitschip Leerdam den elfsten van Wintermaent ook na Garmrou in Perzen t'zeil.

De bovengenoemde eilanden Eyen en Queymuy zijn doorgaens hoogh en bergachtigh.

Eilanden
Eyen
Queymuy

De stad Eymny leit op eenen bergh een stukweeghs lantwaerts in, en is met een steene muur omringt.

Buiten de muuren staet een toorn en pagode, na de Sineefche wijze gebouwt, die nu meest verwoest is.

De stat Queymuy leit wat hoger de riviere op, en is nu de hoofdstad, daer van ook het eiland zijnen naem voert.

Zy leit mee wat landwaerts in, en heeft een groote voorstad, die van de

riviere begint. Daer staet wat landwaerts in een vry sterk kasteel, met een hooge muur omringt, daer op Koxinga zijn verblijf te houden plagh.

Het lant is bergh en steenachtigh, waerom aldaer weinigh walt: als hier en daer komt tusschen de bergen eenigh gras voort, daer de koeien ter weide gaen.

d' Inwoonders zijn meest visschers, die zich met visschen erneeren, gelijk andere met den koophandel.

En uit oorzaak den Sinesen het lant van Sina door de Tarters te naeuw gemaakt wiert, en daer en boven grooten toeloop van verdreeven menschen hadden, (ten getale van 25000 zielen, en over de 500 oorloghs jonken) zo vlugten zy al te samen na dese eilanden Ey en Queymuy, niet zoo zeer om de bequaemheit van de plaetse, als omdat zy niet wisten, waer zy zich voor de Tarters bergen zouden.

Sinesen
vlugten
na Ey en
Queymuy.

Na Koxinga nu alles gereet had, en aen d' eene zijde ten hoogsten door de Tartars gedrongen wiert, en aen d' andere zijde weinigh voor d' onzen vreesde, zoo waeght hy eindelijk den kans, dien hy lang in zin gehad had.

Koxinga
lant op
Teywan.

Hy komt dan des jaers zestien hondert een en zestig, den dertighsten van grasmaent, met meer als vijftien twintigh duizend welgeoefende zoldaten, in een groote meenichte jonken, tot op een mijl na onder het kasteel Zelandia, op Teywan, drijven, en zet met alle zijne magt regt na lant toe, daer hem sijne lantgenoten, die niet liever als met den overwinnaer wilden houden, met karréen ander gereetschap toeholpen.

Voorts zette een groot getal van oorloghsjonken tusschen het kasteel en fort Provincie.

Toen waren d' onzen ten hoogsten verlegen. Volk en vaertuigh was 'er zoo veel niet, om die groote magt van Koxinga tegen te staen.

Dat d' onzen
tragten te be-
letten.

Kapitein Pedel trok met twee honderten veertigh, en kapitein Aldorp met twee hondert man, uit, om, zoo veel doenelijk was, den vyant het lant te beletten.

Vier van onze scheepen, als de Hektor, Gravelant, fluit de Vink, en het jaght Maria, wierden gelast, tegen de jonken aen tegaan, dat ook dadelijk geschiede.

Voorts gingen 'er wel zestigh van des vyants jonken, ieder voor met twee groote stukken verzien, op af. Maer zy wierden zoo van onze scheepen verwellekomt, dat 'er kort daer aen twe van zonken: d' andere waren zoo doornagelt, dat zy genootzackt wierden af te houden. Doch vijf of zes jonken zetten het dicht by een, en schooten zoo geweldigh, dat de vloot in brant scheen te staen, en door de rook men niet een eenigh schip kennen kon.

Gevecht
tusschen
d' onzen
en Sinesen.

Dan door ongeluk sprong de Hektor door zijn eigen kruit, met volk met al, beneffens de jonken, die hem op zy lagen. De andere scheepen weerden zich dapper, met door den vyant heen te slaen, en veel schade te doen.

Het jaght Maria raekte in brant, hoewel die met grooten yver noch gebluft wiert. Daer quamen over de duizent Sinesen te sneuvelen, behalven de gequetsten.

Kapitein Pedel deelde zijn volk in twee hoopen, en trad zelf moedigh voor aen den vyant tegen.

Na hy zijn volk tot dapperheit vermaent had, valt hy vol moets en vuurs op den vyant aen, die met vier duizen man hem verwaghte, en in volle slaghorde stont, en met pijlen, alsof het hagelde, schoot. En alhoewel veele door d' onzen ter neer geschooten wierden, zoo wil echter de vyant niet wijken, als men wel gemeint had.

Dewijl nu eenige van den vyant, om eenen heuvel heen trokken, en den onzen op zijde invielen, zoo smeeten eerst zommige zoldaten het geweer neer, die voort van den meesten hoop gevolgt wierden, en zoo op de vlucht staken, latende den kapitein in de pekel steken: daer hy met niet meer als negentien man staen bleef. d' Andere quamen meest weerloos door het water aen de lootsboot, en zoo op Taywan.

d' Onzen
vlugten.

Hier op wiert kapitein Aldorp, om dat volk op het kasteel te houden, terugh geroepen.

Daer door kon nu den vyant na zijn believen landen, en het fort Provincie, en met een het gansch lant van het kasteel afsnijden. Dit alles geschiede in drie of vier uren tijts. Dies alles wat landwaerts in was, en alle de Formozanen raadeloos wierden, en zich

De vyant
zegepraelt.

tot

tot afbreuk van d' onzen laten gebruiken.

De vyant het slecht vermoogen der onzen verstaen hebbende, eischte het kasteel, met veele schimpwoorden, op: of dat hy, by weigering, alles zouter neer houwen, en met vuuren zwaerde verdelgen.

En uit oorzaeke het fort Provincie door den vyant afgesneden was, en niet kon houden, so beraetslaegden de belegerden of men niet iemand na Koxinga zou toezenden, dewijl hy hen temachtigh was, en zien of men hem niet liever een gedeelte zou mogen toestaen, behoudens den vryen vaert en handel, als alles te verliezen.

Daer op quam, volgens verzoek, een bode met eenen brief van vry geleide van Koxinga voor de genen, dien men zou afzenden.

Afgezonden
denen
aen Koxinga
gezonden.

Hierop wierden de koopman Thomas van Yperen, en de fiskael Leonardus met eenen brief aen Koxinga afgevaardight, die meest van dezen inhoud was.

Dat hem de Gouverneur, de Heer Generael en Raden van Indien, uit den naem van de Generaele Nederlandse Kompagnie, deden begroeten, en hem geluk en voorspoet in zijn doen wenschten, voor zoo veel het niet tot nadeel van hunne heeren en meesters was. Dat zy wel wenschten hem in een andere gelegenheit te hebben mogen zien, en op het hoogste verwondert stonden, dat hy hen zoo onverwaght op het lijf quam vallen, zonder eens den oorlogh aen te kondigen.

By aldien hy nu oordeelde eldersin beledight te zijn, men was gewilligh hem vergenoeging te geven, en zocht niet anders als in vriendschap met hem te verdragen. Voorts waren de afgezonden of Gemachtighden gelaft te zeggen: zoo Koxinga na geen verdragh wilde luisteren, en beide kasteelen hebben, dat de Kompagnie machtigh genoeg was, om hun leet te wreken: gelijk zy dat ook doen zou. Waer op d' onzen dan zonder iets te akkordeeren zouden vertrekken.

Hier mee vertrokken de Gemachtighden den derden van bloeimaent buiten het kasteel na Koxinga toe, die

met zijn gansch leger om het fort Provincie lagh, sterck omtrent twaelf duizent man, waerover hy het fort weinigh achte.

Zy waren alle wel met wapens verzien. De eerste met pijlen booge, daer zy wis en doordringend mee weten te schieten. d' Andere met schilden, daer zy zich mee dekken, en dringen gansch onverzaegt, met een zabel in de vuist, tot den vyant in, zonder eenigen aenschouw of schroom, wie valt of volght. Het derde slag had breede yzers, als slaghswaerden, of stokken van drie of vier voet hoog, die alshunne piekeniers zijn. Wanneer 'er nu wanorde ontstaet, zoo doen deze krijghsknechten veel quaets.

Als nu de gemachtighden in het leger gekoomen waren, wierden zy dooreen voornamen bevelhebber in eene groote tente gebraght, om aldaer zoo lange te waghten, tot dat het Koxinga gelegen zou koomen.

Komen
in zijn
leger.

Ondertusschen trokken verscheide troepen, en (so d' onzen konden bemerken) dikwils dezelve, voorby de tente, om zijne maght zoo veel te grooter te doen schijnen.

Koxinga was onderwijle doende met zijn zwart glimmend hair te kermen, daer de Sinezen groot werk van maken.

Wanneer dan Koxinga gereet was, wierden de Gemachtighden ter gehoor gehaelt, en voor hem gebraght, die onder eene blaauwe tente, in eenen armstoel, voor een vierkante tafel zat. Rontom hem stonden de voornaemste bevelhebbers alle in lange rokken gekleet, zonder geweer, die alle stil waren, en met een eerbiedigh en zeedigh gelaet nauw toezagen. Aen beide zijden waren eenige zoldaten, als zijne lijfwachten, gerangt.

Voorts spraken de Gemachtighden Koxinga op zijn Neerlantsch aen, en leverden hem den brief over, die aenstonts in 't Sineesch vertaelt wiert.

Waer op Koxinga zelf in deser wijze antwoordde.

Dat de vriendschap, die de Kompagnie met hem heeft gehouden, als ook met andere vorsten van Indien, is en duurt zoo lang, als 'er de Kompagnie voor deel by ziet; maer als zy die daer met by

Koxingas
antwoort
aen de
gemachtighden.

ziet, zoo wort dezelve by haerook niet veel geacht.

Voorts was hy niet gewent te zeggen, wat hy doen wilde, of zijne aenslagen t'ontdekken.

Doch evenwel wilde hy dat wel zeggen, dat hy, om den oorlogh tegen de Tarters, dit eilant in bezit genoomen had: dat het den Sinesen toebehoorde, en niet meer als billyk was, dat zy dat, nu zy het van noode hadden, eenigen vreemdelingen ontnamen, dien't alleenlijk vergunt was daer te woonen. Dat hy niet tegen de Kompagnie quam, maer om bezit van het zyn te nemen. Hy wilde ook wel, dat zy alles, wat haer toebehoorde, wegnamen, zelfs de kasteelen afbraken, en het geschut vervoerden; daer hy zijne jonken en volk wel toe wilde leenen, niet tegenstaende zy hem zoo vyantlyk te water en te lande aengetast hadden: daer nochtans d'onzen genoegzaam ondervonden hadden, wat hy vermoght.

Voorts zeide hy, dat d'onzen hoogmoedige menschen waren, die hun met zoo weinigh volks tegen zijne groote maght derfden zetten. Dat als hy wilde, dat kasteelje (meenende het fort Provincie) door zijne krijgsmacht zou doen vernietigen, en met eenen steen op den ander laten leggen. Dat als hy zijne maght zou willen in't werk stellen, hemel en aerde zou kunnen omkeeren, en, daer hy quam, overwinnen zou.

Dies (voeghde hy daer op) hadden de onzen zich in het kort te bedenken, wat hen te doen stont.

Hier op antwoorden d'afgezonden:

Dat dit eilant, sedert d'onzen de Piskadores verlaten hadden, door verdrag in eigendom aen hen verhandelt was; maer byaldien Koxinga eenige pretensie of voorwending tegen de Kompagnie moght hebben, men kon daer van handelen, en hem voldoen.

Doch navele woorden over en weder, wilde hy van geen handelen hooren; maer alles geheel hebben. Waer op de Gemachtighden vertrokken, en verklaerden, dat de Kompagnie haer daer van vry gevoelijk zou toonen, en, tot teken, des anderen daeghs, in plaetse van de Prinsenvlagge, de Bloetvlagge waeien.

Zy hadden aen Koxinga verzoght, om in het fort Provincie te mogen gaen, dat hen toegestaan wiert. Daer komende bevonden zy alles in een zeer zoberen staet, en dat het fort gene acht dagen het zou kunnen houden, en naulijx zoo veel kruits had, als, om eenen storm af te keeren, van nooden was: want behalven het uit de natuur gansch niet sterk, en toen daeren boven zoo slecht verzien was, zoo stonden de Gemachtighden den bezettingen toe, volgens hunnen last, een verdragh met den vyant te maken: mits de krijgsbezetting op het kasteel Zeelandia over te brengen: en wat zy voorders bedingen moghten.

De Gemachtighden quamen dien zelfden dach noch op het kasteel, en deden verslagh van hun wedervaren: daer over de kasteelvoogt Konjet en de andere lager bevelhebbers zeer bezwaert waeren: naerdien zy van het fort Provincie afgesneden en het gansche lant quijt waren.

Na alles overleit te hebben, was 'er geene andere hope overigh, als dat men het kasteel zoo lang zou zien te verdedigen, ter tijt toe men hulpe en bystant van Batavia kreegh, dat met de zuider en noorder Mouçon noch wel een jaer mocht aenloopen, eer men dien bequam. Des onacngezien wiert beslooten, het kasteel ten uitersten te verdedigen: en men liet, tot teeken van dien, de bloetvlagge van't kasteel waeien.

Voorts moft het fort Provincie zig overgeven, met geschut en al, blijvende de krijgsbezetting krijghsgevangen.

Het volk en alles wat men uit de stad kon bekomen wiert in het kasteel getrokken, ende stat in brant gesteecken.

Dit kon evenwel zoo haestigh niet geschieden, van wegen de meenighe der aenkomende vyanden, of eenige huizen en pakhuizen bleven staen, daer de vyanden zich achter begaven.

De vyant bragt agt en twintig stukken geschuts in de stat, die zy daer bloot stelden, om eenebres in te schieten, en dan ten storm daer op te loopen. Doch d'onzen konden de blootstaende Sinesen ook wel treffen, en verwellekoomden hen zoodanigh met

Komen in het fort Provincie.

En in het kasteel Teywan.

Verlangenheit der onzen

Stat op Teywan verlaten.

Het kasteel beschooten.

met kogels, spijkers en alderhande schroot, dat het daer omtrent en overal met lijken bezaeit was: waerom zy gansch verwert in de dwersstraten vlughten moesten, en de stukken laeten staen: daer van eenige door d'onzen onbruikbaar gemaakt wierden.

Neerlaeg
des vy-
ants.

Aen d' andere zijde drongen zes duizent man tot onder het geschut, daer zy ook zoo aenliepen, dat zy wederom moesten afwijken achter eenen heuvel. Hierop vielen de belegerden uit, en vernagelden al het geschut.

Zy zouden toen wel een algemeene uitval gedaen hebben, by aldien zy meer van volk verzien waren geweest, en niet gevreesd hadden, dat de vyant dan in 't kasteel, die daer zoo dicht aenlagh, wanneer zy het zoodanigh ontblooten, moght in breeken.

Des anderen daeghs viel een scherpe schermutseling voor, daer in d'onzen een stukje, schietende zes pont, bequamen, en in het kasteel braghten.

De vyant ziende, dat het zoo geen bres te schieten was, liet het kasteel nau beslooten houden, en voerde het vernagelt geschut over.

Ondertusschen woeden en speelden zy in een vet en schoon lant, na hun welgevallen, den meester, en namen volk, predikanten, schoolmeesters, en wat zich in de dorpen onthield, gevangen; uit oorzaak twee schoolmeesters 't volk in hun dorp hadden aangemaent, om de Sinesen doot te slaen, dat zy zeiden wel te doen was, en van andere zou nagevolgt worden. Maer gelijk het gemeenelijk gaet, als een geheime zaak onder veele personen bekend is, zoo spat iemant veel tijts uit en brengt den aanslagh in het licht, 't zy uit vreeze van straffe, of op hoope van belooning te genieten. Aldusging het hier ook, alzo zeker Formosaen het zelve te kennen gaf, daerop de aenrechtters gevat, en levendigh op een kruis gespijkt, en daer mee in de dorpen opgerecht wierden.

Vaertuig
by de Si-
nesen
veroverd.

Omtrent de Piskadores kreegen eenige Sineese vaertuigen een scheepje van d'onzen met dertien perzoonen gevangen, die zy op een Sinees vaertuigh met dertigh man zetten, en zoo na Koxinga's leger toe stuurden. Als zy nu niet verre van het kasteel waren, beslooten d'onzen het scheepje af te

loopen: dat ook niet ondoenlijk was, en lichtelijk kon geschieden: want als d' eene helft beneden sliep, was d' andere helft maer boven, die men dan lichtelijk onverwacht op het lijf kon vallen.

Dat de
onzen
zoeken
af te lood-
pen.

Wanneer dit dan vast gestelt was, om het den aenstaenden nacht in het werk te stellen, zoo komt een Fransman, die onder d'onzen was, 't zy die zorghe of d'aenslagh niet wel moght uitvallen, of om zelf zijne vryheit door zulken daet te bekoomen, en verraet zijne andere maets, en maekt den Sinesen den toelegh bekend, die datelijk andere vaertuigen aen boort zeinden, en alle d'onzen gevangen namen, en in het leger by Koxinga brachten; daer zy hen allen de neus en ooren af sneeden, en handen afkaptten, en zoobloet en ellendig gestelt in het kasteel zonden, dat een schrik om aen te zien was: zy wierden aldaer alle verbonden, en bleven in het leven.

maer mis-
lukt.

Als nu het belegh ondertusschen aenhield en langzaam voortging, en Koxinga vreesde, dat d'onzen, door 't lang zukkelen, midlerwijle ontzet moghten krijgen, zoo begon hy met list t'oorlogen.

Onder de gemelde gevangenen, die de Sinesen in de dorpen bekomen hadden, was de predikant Hambroek. Dien zond Koxinga aen den gouverneur Konjet, met voorslagh van het kasteel goetwilligh aen hem op te geven, zoo wilde hy d'onzen goede voorwaarden vergunnen, en met al hun goet, en al wat de Kompagnie toebehoorden, laten volgen en uittrekken: anders zouden zy het zich naemaels beklagen: en mogt ook wel zijn toorn tegen de gevangene Neerlanders koomen uit te bersten. Met zulken last ging dezena het kasteel, en most zijn vrouw en eenige kinderen in het leger laten blijven. En alhoewel hy wel wiste dat, indien d'onzen het niet opgaven, hy, in het leger komende, met zijne vrouw, kinders en andere Neerlanders daer een gewisse doot t'ontfangen had, zoo riet hy evenwel den belegerden, zich ten uitersten te verdedigen, of misschien God noch ontzet en uitkomst mogt geven. Hy zeide voorts, dat veele jonken Koxinga ontyvluchten, en zijne beste zoldaten gebleven waren.

Hambroek van
Koxinga
tot d'on-
zen ge-
zonden.

waren. Dat het ook Koxinga zelven begon te verdrieten, die wel zag dat d'onzen hoopten 't kasteel te houden, tot bystant van Batavia zou gekomen zijn.

Na Hambroek zijne droevige reden geeindigt had, gaf de krigsraet hem in keure, of hy liever blijven wilde, of in 't leger gaen, daer hy niets als de doot te verwaghten had. Elk bad hem met tranen in de oogen. Twee van zijne dochters, die in het kasteel waren, vielen hem om den hals, en scheenen in haere tranen te smelten.

In 't leger was zijn vrouw met twee kinderen tot onderpant gelaten, die datelijk, wanneer hy achter was gebleven, zouden vermoort worden zijn. In het kasteel hadden hem zijne dochters in d'armen vast, en konden van droefheit uit het binnenste van hun ziel gene traanen meer schreien.

Hambroek evenwel maekte zijne dochters armen los, en vermaende nochmael ieder tot stantvastigheit, en zeide in het scheiden: Ik hoop u lieden onzen gevangenen noch dienst te doen.

Hambroek
vertrekt
weer na
Koxinga.

Gekoomen in het leger, verhaelde hy aen Koxinga, het geene d'onzen hem gezeid hadden: dat zy niet anders met hem konden handelen, als met het behouden van het kasteel. Dit stont Koxinga niet aen; maer wilde het alles hebben. Te meer alzo hy in het lant ook voor oproer vreesde: naerdien verscheide Sinesen van de Formozaenen werden doot geslagen. Hier door wiert Koxinga geweldig verbittert, en dee kort daarna een gerucht loopen, hoe de gevangene neerlanders de Formozaenen tegen hem ophitsen. Dies gaf hy orde en bevel, alle de gevangene neerlanders, wat manlijk, en in verscheide dorpen verdeelt was, te vermoorden. Het welk ook datelijk in het werk gestelt wiert. De meeste werden onthoofd, en anderen nog wreder doot aengedaen, na de Sinesen daer lust toe hadden. De doode lijken, na zy van hun beste goet ontbloot waren, werden by vijftig en zestigh in groote kuilen, wel tot vijf hondert toe, gesmeeten, zonder iemand te verschoonen, als de landdrost met omtrent twintigh van zijn volk, die gevangen na Tzina gevoert warden. Vrouwen en kinderen werden mee gedoot.

Yzelijk
moorden
van Koxinga
tegen de
neerland-
ers.

De bevelhebbers kochten van d'overgebleven de beste voor zig: de rest was voor den gemeenen man. De vrouwen, die aen ongetrouden mannen raekten, waren 'er beter aen, als die getrouden te beurt vielen: naerdien de Sinese vrouwen, die zeer jaloers zijn, haer allen verdriet en overlast aenden. Naderhant zijn zy alle by verdrag noch na Batavia gegaen.

Onder deze vermoorden waren ook de predikanten Hambroek, Mus, en Arnoldus Winsheim en veel meer andere, beneffens veele schoolmeesters, die alle onthoofd wierden.

Midlerwijle alle deze dingen zich aldus toedroegen, had men op Batavia kennis van Koxingas overval gekregen, door het weggevluchte jaght Maria, dat tegen 't Mouçon aenzeilde, en d'onverwaghte tijding braght.

Datelijk wierden tien schepen gereet gemaakt, met bootsvolk en zeven hondert zoldaten bemant, die in zomermaent des jaers zestien hondert een en zestigh, onder beleit en gezag van Jakob Kou, afvoeren, en ook niet lang daer na by het eiland Formoza aankamen.

Door deze onverwagte tijding waren de vyanden niet weinigh ontfelt: en wierden d'onzen vol moet, op hoop van nu ontzet te zijn. En alhoewel het hert weer was, zoo losten zy eenige zoldaten en buffekruit aenplant. Maer wanneer het hert weer hant over hant begon toe te nemen, zoo moesten de schepen wederom van de wal in zee gaen, tot groote droefheit van de beleegerden: naerdien de gansche maent verliep, eer zy weer quamen. Het fluitschip Urk dreef met eenen storm aen Formoza en borst. Uit het geberghde volk verstonden de vyanden alle omstandigheit: dat hen wat geruster maekte, alzo zy meenden dat het veel grooter was.

Bystant
van Bata-
via na
Formoza
gezonden

De belegerden beslooten nu de stad Zelandia aen te tasten, om den vyant zoo na op den hals niet te hebben: als ook de jonken te sloopen, die men bekoomen kon.

De belegerden
vallen
uit het
kasteel.

Dit nam den zestienden van herfstmaent zijn aenvang; maer in de scheepsstrijt ging de wint leggen: waer over de schepen daer niet by konden koomen. d'Onzen vielen even-

evenwel in kleine vaertuigen, en roeiden daer na toe Dog naerdien d'onfen bloot in de vaertuigen stonden, en de Sinesen in de jonkenbedekt waren, zoo hadden d'onzen het doorgaens te quaet: te meer alzoo eenige overzeilt en genoomen wierden, dies d'andere na hunne scheepen vlughten.

Neerlaeg
der on-
zen.

Twee van onze scheepen raekten vast. Het eene vloogh door het geduurigh schieten op, en het ander verbrande. d'Onzen verlooren by dezen ongelukkigen scheepsstrijt ontrent hondert en dertigh mannen: maer aen des vyants zijde quam veel meer volks te sneuvelen. Hier door bleef de uitval te lande stecken.

Ook wiert het volk en goet uit de twee forten om de Noort gehaelt, en op het kasteel gebraght, uit oorzaeke de bezetting in het kasteel dagelijx afnam.

Inmiddels vielen verscheide schermtusselingen voor. De vyant, die zoo doende ook weinigh kon winnen, en zijn maght verminderde, begon ook te ve slaeuw en.

Men stuurde, om den vyant des te beter te kunnen uitharden, alle vrouwen en kinderen, en die geen en dienst konden doen, na Batavia.

De Tarterbe-
looft
d'onzen
bystant.

Op het kasteel ontfing men brieven van den Tarterfen stadthouder van Hoksiu, die eenige scheepen en volk verzoght, om d'overige macht van Koxinga te verdrijven: met beloften van daarna den onzen op Formosa met groote magt te zullen komen helpen.

Die
mislukte.

Hier op wiert Jakob Kou, volgens zijn verzoek, derwaerts met drie scheepen en twee fluiten gezonden, die van alles, zoo van volk als krijgstuig, wel voorzien waren. Doch hy ging na de Piskadores, daer zy met hert weer de ankers verlooren: dies hy genootzaekt was drie scheepen wederom na Teywante sturen. Met de twee overige vertrok hy na Batavia. Daer hy maer passelijk welkom was. Zoodat door deze verandering van den tocht na den Tarterfen stadthouder niet viel.

d'Onzen
loopen
tot den
vyant o-
ver.

Dewijl nu de belegerden van zoo veel volks en krijgstuigh ontbloot waren, zoo begosten zy wederom te verslaeuw en, en liepen zommige tot den vyant over: onder andere een serjant,

waer door de vyant ons zwak vermoogen en alles verftont. Zy rooiden met een ook Koxinga op, om zig nu van deze gelegenheit en zake te dienen, en door dat middel een einde van de belegering te maken.

Hy verzuimde ook dien kans niet, maer quam met al zijne maght in loomaent des jaers zeffien hondert twee en zeffig op de Zantplaet, daer hy drie bolwerken deed opwerpen, en die met acht entwintig stukken geschuts stof feren.

Koxinga
bestormt
het kasteel
Zee-landia.

d'Onzen ziende den vyant zo dicht onder het kasteel de bolwerken opsmijten, stonden daer door verlegen: want zy wel bevroeden konden, dat dit voor hen het laetste gerecht zou zijn.

Zy deden hun best met het schieten uit grof geschut en musketten, om den vyant in zijne werken te stooren: maer die geen volk ontziende, ging daer mee voort, en schoot datelijk met zulk een geweld op de wallen, dat zy in 't kort een bres hadden: daer zy ook tot tweemaal toe op stormden, maer wierden mannelijk, met groot verlies, afgeslagen. Dies het overal als met doden bezaeit lagh. Hier door begosten zy te schrikken, en het stormen achter te laten, maer voeren geweldig met schieten voort: zoo dat tegen den avond de gansche reduit plat geschooten was, en de belegerden daer geen lijfberging meer hadden. Waerom de onte de stucken vernagelden, en de lonten aen vier vaetjes kruit leiden, die des nachts met een deel Sinesen op vloegen.

Wort
door de
onzen
afgeslagen.

Men zeit Koxinga even voor't opvliegen daer op gaen wilde; maer door den overgelopen serjant voor-noemt weerhouden was: die hem toonde, hoe gevaerlijk het was, op zulke versche werken, die eerst verlaten waren, te gaen. Hier maekte Koxinga een groot bolwerk op een heuvel, om het kasteel van daer platte schieten.

Koxinga
ingevoert

En wat tegenweer de belegerden deden, zoo met kanon als granaden, de vyanden gingen met 't maken van 't bolwerk voort. Zy verhoogden na de kant de borstweering, brachten gansche pakken met linnen en getchulderde kleeden, tot tegen weer, en wat men voorts kon bybrengen. Zy waren in diennacht zoo verre gevordert, dat

versterkte
zich tegen
het beleg.

zy

zy tot stormen gereet stonden. Toen wiert by d'onzen in dit uiterste gevaer voorgestelt, of men niet een uitval zou doen, om te zien of men den vyant van daer zou kunnen slaen, uit oorzaak men zich in 't kasteel niet bergen kon, dan of men den storm zou afwachten: Anderen sloegen voor om een verdrag te maken; dewijl niet anders meer overigh was. Tot uitvallen was men te zwak, en ook onmoogelijk met zoo weinigh volks tegen alle de maght aen te gaen. Waer door het afgestemt wert.

Kasteel
Zelandia
gaet by
verdrag
over.

Onmoogelijk kon men ook den storm afwachten, naerdien alles open lagh, en met zoo weinigh volks alle de maght der Sinesen niet zou kunnen afgekeert worden, maer zou dus'doende zich zelfs alwillens op den vleeschbank brengen, en alles, wat 'er noch overig was, verliezen. Dies wiert het van ieder afgeraden, en daerom best geoordeelt tot een verdrag te treden, en het kasteel over te geven; dewijl alle middelen van behoudenis wegh waren. Dit wiert ook voort, onder stilstant van wapenen, in het werk gestelt, en na vijf dagen handelens, en veel stribbelens over en weder, einde-

lijk een verdrag getroffen, dat meest hier op uit quam.

Alles wat de Compagnie toekomt, zal aen Koxinga overgelevert worden. Verdrag

Al het volk, zoldaten, en die in het lant gevangen zijn, zullen vry na Batavia vertrekken, en ieder zijne eigen goet mogen mee nemen, en van alles tot de reize verzien worden.

Aldus trokken d'onzen aen boort, na een beleg van negen maenden, en sneuvelen van meer als 1600 menschen aen onze zijde, en zeilden na Batavia.

De Gouverneur Konjet, en Raden van Formoza op Batavia komende, wierden voor zoo veele moeite en levensgevaer, dat zy zoo lang uitgestaen hadden, in hechtenis gestelt: hunne goederen verbeurt gemaekt, en Konjet op 't eilant Ay of Ey in een eeuwige gevangenis gebannen. Doch hy is op 't verzoek van zijne Hoogheit, de Heere Prinse van Orangie, en de Heeren Bewinthebbers wederom verlost, en des jaers zestien hondert zes en zeventigh in het vaderlant weer aengekomen.

Dewijl hier dikwils het eilant Formoza gedacht is, zullen wy dat in 't kort beschrijven.

Het Eilant van

F O R M O S A.

Het eilant Formoza leit op drie en twintigh graden en een halve, noorder breete: dies d' inwoonders eenmael des jaers in zoomermaent de zon recht boven het hoofd hebben.

Het is langwerpigh, en niet zeer breed, na zijne lengte; want het breit zich in de lengte over de honderten vijfen twintigh mijlen uit.

Het valt doorgaens vry bergachtig, met veele grasrijke laeghten tusschen beiden, daer op veele plaetsen schoone versche rievieren doorvloeien.

Het lant is aldaer zeer vruchtbaer van rijs, maer inzonderheit van suiker, die het by heele scheepsloadingen uitlevert.

Het geeft ook meest alle d'Indiaensche vruchten, die in de warme Indische landen wassen: waervan wy t'zij-

ner plaetse wijtloopig spreken zullen.

Daer tieren ook wonder veele verscheide Neerlantsche vruchten, als wortelen en moeskruiden, derwaerts uit Nederlant gebraght: ook persfiken, aprikosen, en meer andere vruchten.

Men vint 'er schoone koebeesten, en ossen, verkens, steenbokken, hazen en konijnen: en by zonder herten by veel duizenden. Zy vallen wat kleinder als die van Europe, en hebben geene hoorens.

Jaerlijx worden 'er vele herten gevangen, en meest om de huiden, daer d'inwoonders grote koophandel mee drijven: want het vleesch is 'er niet geacht, maer de tongen worden noch eenighzins by hen in waerde gehouden.

Men heeft 'er ook veele landen, die zy, dewijl ze heel sterk zijn, voor de karren

karren spannen, en in plaetse van paerden en ossen gebruiken. Als ik en mijn schipper op zeekeerentijt by zijne zuster, die daer aen een Formozaen getrouwt was, ter maeltijt genoot waren, zoo wierden wy met een karretje, daer buffels voor gingen, gehaelt. De schipper, die beter een schip als de kar wilste bestieren, wilde zelf voerman zijn, maer prikkelde de buffels zoodanigh met een prikkel, dien men daer toe gebruikt, dat zy op den loop en op hollen raekten. Wy hielden het met groote benauwtheit noch een tijt lang op de kar, en vloogen al over dat ons voor quam, tot het onderste boven raekte, en wy over hals en kop daer uit stoven, en de buffels doorgingen. Wy hadden, t'allen geluk, ons zonderling nietbezeert, en gingen voort te voet, latende den Formozaen, die'er zeer wilt en verbaest uitzagh, de buffels wederom vangen: gelijk hy ook deed, en ons eerlang met de buffels en kar volghde.

Daer zijn ook veel patrijfen, koroenders, duiven, en veel kleingevogelt.

Men heeft'er tijgers en beeren: dan of'er andere groote, wilde en schadelijke beesten zijn, is my niet bewust.

De bergen geven veel zwavels, die men meent d'aertbevingen te veroorzaaken, daer dit eilant geweldig mee gequelt wort.

Men hout ook dat'er gout en zilver in de bergen beslooten is: naerdien'er bergen zijn, die daer bewijs en blijk van geven, hoewel daer tot noch toe niet ingedaen is.

Daer zijn geene havens voor groote scheepen, maer die moeten hun na d'eilanden, omtrent twaelf mijlen van daer gelegen, begeeven.

Het lant is vol volks. Behalven de lantzaeten, of eige inwoonders, de Formozaenen, zijn'er meer als vijf en twintigh duizent Sinesen, door den Tarterfchen oorlogh verdreeven, al lengs en van tijt tot tijt opgekoomen.

d'Eige inwoonders of Formosaenen, de mannen, zijn bruinachtig geel van kleur, doch vet, sterk, groot en wel gestelt van leden, en rat te voet en sterk van loop. Men vint'er die zoo sterk loopen, dat zy een wilt verken of hert kunnen inloopen, dat zy op het

lijf springen en de keel afsnijden.

De berghluiden zijn kleinder.

De vrouwen zijn wat kleinder als de mannen, maer vet en sterk, en gaen eenighsins gekleet.

Zy hebben zwart glimmend hair, meest met een knoop op het hoofd vast gebonden.

De mannen loopen des zoomers gansch naekt zonder schaemte: maer die niet naekt gaen des winters, dragen een kleetje van zijde of katoen, dat zy om het lijf slingeren, en knopen het onder d'armen toe, zoo dat d'eene zijde meest bloot is. Maer de vrouwen hebben het kleetje om de beenen toegeslingert. Doch zy houden in byzondere waerde de kleding, die van hontshair gemaekt is. Zy scheeren den honden het hair af, gelijk men hier te lande de schapen doet, en spinnen en weven het, en maeken daer verscheide fraeiigheden van.

Zy zijn doorgaens trouw en vriendelijk tegen onzen landaert, en zullen niet licht het verbont, dat zy gemaekt hebben, breken.

Zy kunnen eene zake wel vatten en begrijpen, en zijn van goet oordeel.

Veele hadden den Kristens godsdienst reets aengenoomen en wel beleeden. Dies het gansche eilant met der tijt Kristens stont te worden, naerdien in ieder dorp schoolmeesters, om de jeught te leeren, en predikanten waren.

Dan dit is nu gansch omgekeert, na dit eilant Koxinga veroverd, en in bezit genoomen heeft.

Zy maken van verscheide wortelen hun broot, hoewel zy meer werks van de rijs maken. Dan zaien niet meer als voor hun gebruik, en komen zelfs veeltijts noch te kort.

Hun drank is, gelijk in meest Indien, water. Maer zy maken ookeen sterken drank van rijs, in volgenden maniere.

Zy laten de rijs even opkookken, en stampen die dan tot een pap of deeg. Dan kauwen een deel oude vrouwen een parthy rijs tot meel, en spouwen de quijl in een pot uit, zoo veel als zy oordeelen tot de deegh van rijs genoeg te zijn, om die te doengiften.

Dit mengen zy onder de gestampde rijs.

rijdscegh door, werken hett' zamen, en doen het dan in groote aerde potten. Dan gieten zy water daer op, en maken de potten boven toe, en laten het dan zoo twee maenden met de quijl staen werken, als of 'er gist in was. Eindelijk wort het tot een sterken en klaren drank, die dronken maekt, en meer als twintig jaren duuren kan en goet blijven, maer wort sterker.

Als zy in het velt gaen werken, nemen zy van dien klaren drank mee, om te drinken, en eeten het dik.

In dezen drank en quijlkoft verbezigen zy de meesterijs, die zy door den lantbouw gewinnen.

Vrouwen
doen den
lantbouw

De vrouwen, tegens de gewoonte van meest alle volken, moeten het werk doen, en den lantbouw gae slaen, en rijst, zuiker, genber, en andere vruchten bearbeiten. Daeren tegen is het werk van de mannen te oorlogen of jagen: anders gaen zy gansch ledig, hoewel d' oude mannen de vrouwen zomtijts noch wel wat in het velt helpen arbeiden. Maer als de vrouwen met den lantbouw en vruchten niet te doen hebben, dan vangen zy krabben, oesters en gernelen, daer zy veel van houden.

De Mannen
erneren
zich
met de
jaght.

De mannen besteden grooten yver in het jagen. Groote menigten van verscheide dorpen beslaen een groote streke lants in 't ronde, en gaen zoo altijd t'zamen, en besluiten het wilt, dat 'er in is, zonder het hen dan kan ontkomen: dat zy dan doden, en onder malkanderen deelen. Zy vangen ook vele wilde herten en verkens met strikken, die zy aen een krom gebogen riet vast maken. Wanneer het wilt daer op trapt, zoo springt het riet omhoog, en raekt zoo aen het een of ander been vast, dat zy dan voort dootschieten. Of zy hebben eenige rieten van zes voeten lang, met twee of drie weerhouten daer aen gemaakt, en een bel daer aen vast. Hier mee gaen zy loeren op het wilt, en schieten die weerhaken met de rieten in 't lijf, dat dan op der loop treckt met de rieten in 't lijf, die het voortsleept. Maer aen het geluit van de bel kan men altijd hooren, waer het wilt is, dat zy dan vervolgen, achterhalen, en den hals affnijden: want door het bloeden uit

de quetsure wort het dier machteloos.

De huizen, die de Formozanen be-
woonen, zijn groot, en meest van dikke rieten gemaakt, zonder zolders: maer hebben verscheide deuren, als na 't oosten, westen, zuiden en noorden, en zomtijts wel meer. Zy bouwen de huizen op hoogh lant, en dan zomtijts noch wel twee of drie voeten boven d'aerde, dat zy voor gezont houden.

Huizen.

Zy vercierden de huizen met geschilderde katoene kleetjes, met verkens en hertshoofden, houwelen, om mee te werken, pijl en boogh, knotten en allerhande oorlogstuigh. Maer hun schoonste huisraet zijn de hoofden en beenderen van hunne verlagene vyanden.

Huisraet.

Zy eeten en drinken meest uit houte schotelen, en uit houte bekkens of dikke bamboezen. Zy hebben ook vaten van gebakken aerde, om in te kookken en tot andere dingen te gebruiken.

Dit groot lant heeft geen opper-
hoofd of koning: maer ieder dorp is een republiik op zich zelf.

Regeering

Zy kiezen uit de voornaemsten onder hen, die veertigh jaren oudt zijn, twalef perzoonen tot raetsheeren, die veel jaren vervolgens regeeren. Zy hebben geen andere maght, als iet tot het gemeene best met elkanderen te besluiten, en dan het dorp, na zy het doen vergaderen hebben, hun besluit voor te dragen, daer in zy malkanderen de hant bieden en helpen.

De gemeente hout haer ondertuschen zedigh en stil, en luistert nau toe, en spreekt 'er, na het scheden van de vergadering, onder malkanderen van.

Zoo nu het genomen besluit der twalef oudste raetsheeren, haer goet dunkt en aenstaet, dan gaet het voort, en anders is het af.

Zy stellen mee ter uitvoering het geen hunne profetersten of duiveljaegsters gebieden. Te weten, op zekeren tijt des jaers moeten zy drie maenden naekt gaen: of zouden anders, zoo zy zeggen, geen regen hebben. Of zoo zy op andere tijden te kostelijk met zyde klederen gaen, zoo nemen de raetsheeren hen die af, en scheuren dezelve voor hare oogen aen stuk-

ftakken. Of zy moeten herte-vellen, rijs, of fterken drank tot boete geven. Van andere ftraffen, 't zy aen lijf of leven, weten zy niet.

Behalven deze macht der raetsheeren voornoemt, is'er ieder even veel meester.

Ouder-
dom
hoogh
geacht.

Alle d'eere, die zy malkanderen aendoen, beftaet in den ouderdom alleen, zonder eenige nalatigheid, zoo in het verby gaen, (want dan moet de jongfte voor den oudften wijken) als in maeltijden, daer den oudften eerst voorgedeilt wort, gelijk die ook aen 't hoger einde zit. Dit heeft ook plaetfe in het fpreken: want de jongfte zwijgt altijd voor fijnen ouder.

Huwe-
lijcken
Staat.

De mannen trouwen, als zy over de twintigh jaren gekomen zijn: maer de vrouwen, zoo vroegh als zy daer toe bequaem zijn.

Zoo lang de Formofanen noch niet manbaer zijn, mogen zy het hair niet langer als gelijcks de ooren dragen: maer laten het daerna waffen, zoo lang als het wil, dat ook wilt genoegh flaet.

Als een jongman een dogter ten huwelijk verfoekt, ftuurt hy een van fijne naefte vrienden met het huwelix goet, dat in eenige Sineefe kleetjes, armringen van gevlochten riet, en in eenige breede vinger-ringen van hoorn, of of koper, en in eenige andere fnuifferyen van kleinder waerde, beftaet. Wanneer de dochter dit alles aenftaet, zoo is het huwelijk geflooten. Geduurende de jongheit woont man en vrouw ieder alleen: want de mannen woenen niet eer by de vrouwen, voor zy vijftigh jaren oudt zijn, en dat meest op 't velt in kleine hutjes: daer zy de vrouwen altemets een weinigh helpen werken.

Wanneer de jongman by zijne jonge vrouw wil zijn, dan komt hy ter fluik in huis, en op de flaep-plaetfe leggen: daer dan de jonge vrouw by hem onderkruipt: maer voor dagh gaet de jongman ftil weer wegh na zijn eigen huis: dewijl ieder zijn goet alleen heeft en behoudt.

Voor de mannen of vrouwen zeven en dertigh jaren out zijn, laten zy gene kinderen in het leven blijven: maerals een vrou verneemt fwanger te zijn, dan komt een priesterin of duiveljaeghster,

en leit de zwangere vrouw op de rug, en drukt en en perft haer zoo lang, met handen en voeten, op 't lijf, tot haer de vrugt, hoewel niet zonder groote fmer-te, afgaet. Dit doen fy hierom alleen, dewijl zy meenen, zonde te zijn, voor dien tijt de kinderen te laten in 't leven te blijven. Na dien tijt laten zy eerst de kinderen leven.

Zoo lang de kinderen klein zijn, houdt de moeder hen altijd by haer: maer na den ouderdom van twee jaren komen zy by wijlen ook by den vader. Zoolicht als de mannen aen een vrou komen, zoo licht konnen zy daer weer afscheiden, en om allerleye redenen: maer zonder reden daer af te willen fcheiden, dan zijn zy het huwelix goet, dat zy haer gegeven hebben, quijt. Doch heeft de man reden, als van overspel, of dat de vrouw hem flaet, zoo ontfangt hy het gegeven huwelix goet wederom. Desgelijx van de vrouws kant. Dan mogen zy beide vry weder een ander trouwen: waer door zommige verſcheiden malen in een jaer trouwen. Ook maken zy weinigh zwarigheid van overspel, indien het slechts ftil kan gehouden worden. Doch zy myden zich evenwel van bloetſchande.

De juſtitie of het recht wort onder hen door de regeering niet geoeffent: maer ieder wreekt ſich van dootſlagh, diefte, of echtbreuk, zoo als hy beſt kan. Is iemand beſtolen, zoo haelt de beſtolene, indien hy weet, wie het gedaen heeft, zoo veel goets uit het huis van den dief, dat hy rykelijck betaelt is, 't zy met goetheit of geweld, en hulp van ſijne vrienden: waer uit dikwils groote moeyte ontſtaet, ja dootſlagh geſchiet. De dootſlager moet vluchten, ter tijt toe hy zich met de vrienden van den dootgeſlagen voor verkens of hertevelen verdragen heeft; dan komt hy wederom, en wort van niemant gemoeit.

Overſpel, indien het uitkomt, wort met het geven van twee of drie verkens beſlecht; na d'overſpeelder van macht en middelen is: die de man van d'overſpeelſter daer voor haelt, die hier door met zijnen zwager en vrouw goede maets wort, en in ruſt en vrede leeft.

Bywyle krygen geheele dorpen te-

gen malkanderen oorlogh : en twee of drie helpen malkanderen, ja komen dikwils en overvallen alle de genen, die in de velthuizen zijn, en slaen hen doot. Zy nemen de hoofden, en al wat hen voorders aenstaet, daer uit, daer zy hunne huizen mede verziere. Zy vallen ook wel by nacht in de dorpen, en overrompelen en verslaen de dorpelingen, eer zy op de beenen komen. Wanneer zy een gelukkigen rocht gedaen hebben, dan wort in het dorp groote vreughde aengerecht, met vreeten, zuipen, brassen en slem-pen. Die zich in dien veltrocht wel gequeeten heeft, wort van een ieder grotel. x geëert en aengehaelt.

Wapene.

Hunne wapenen zijn lange en brede schilden, in plaetse van rondassen, daer zy zich achter verbergen : korte en brede zabels, daer zy vinnigh mee hakken: assagayen, voor met een scherp yzer beslagen : zy voeren ook pijl en boge, maer gebruiken geen schietgeweer.

My is onbewust, of zy eenige schriften of boeken hebben.

Zy hebben een heidenschen afgodendienst, die zy malkanderen mondeling leeren, en alzo van hant tot hant by overlevering na laten.

Sy geloven, dat de weerelt van eeuwigheit is geweest, en eeuwig h blijven zal: en de zielen na dit leven goet, na zy gedaen hebben, ontfangen zullen.

Wanneer iemand onder hen sterft, dan maken zy voor zijn huis een stellagie, met eenige vaendels verciert. Zy stellen daer een kalabas met water by, ten einde de ziele haer daer in zou mogen wassen, en reinigen van hunne zonden: als, van binnen 37 jaeren kinderen ter werelt gebracht te hebben, op verbotsdagh kleetjes gedragen, hout, oesters of krabben gehaelt, en andere lomperye meer gedaen te hebben. Maer wat dootslag, moort, echtbreuk, hoererye, dieverye en andere gruwelijke zonden meer belangt, die rekenen zy niet voor zonde, maer die kunnen met herte vellen, rijs en drank vereffent en wel gemaakt worden.

Gods-dienst.

Sy hebben verscheide afgoden, doch twee, die zy byzonder met hare vrouwen eeren.

Wanneer het dondert, dan meenen zy, dat de vrouw met haren man kijft,

uitoorzake de man geen regen geeft. Waerom zy de vrouw van dezen god ook meest aenbidden d'Andere, die zy zeggen zeer boos te zijn, bidden zy meest aen, om dat zy hen doch geen quaet willen doen.

De godsdienst wort 'er niet door mannen, maer door vrouwen, die Priesterinnen zijn, verricht. Sy beginnen met den offer van verkens, herten en verscheide vruchten. De Priesterinnen vallen neer, en tieren en beeren, als of zy met den duivel bezeten waren. Sy beven en titteren, als d'afgod, naer haer zeggen, tot haer spreekt. Midlerwijlen drinkend' omstaanders, die de meeste wijven zijn, haer dronken en vol.

Zy klimmen op de hoeken van hare kerken, staen 'er moeder naekt, en toonen al wat zy hebben, haren afgoden en den volke, en wassen het ganschelijf.

Zy weten geluk en ongeluk te voorzeggen, goet en quaet te voorspellen.

Zy vermeten haer den duivel uit de huizen te bannen, en onreine plaetsen te heiligen.

Voor hene was in eenige dorpen een gewoonte, dat, als 'er eenige ziek waren, die zy meenden niet op zouden koomen, een strik om den hals te smijten, die zy dan daer zoo hoogh by op-hielden, als zy oordeelden wel te zijn. Dan lieten zy dezelve weder vallen, dat hen ingewant en hert in 't lijf borst: daer mee waren zy genezen, te weten, doot, en voelden geene pijn meer.

De dode lijken worden op een lang zantvuur gedroogt, niet zonder grooten stank. Ondertusschen houden de magen en vrienden een dootmael met vreeten, zuipen en dansen, verscheide dagen achter een. Als het lijk gedrooght is, laten zy het noch wel twee jaren staen, en begraven het dan eindelijk in hunne huizen.

Dus stont het met de regeering en staet der Formozaenen in oudetijden, maer sedert zy onder de regeering van d'Oostindische Neerlantsche Compagnie geraekt zijn, hebben zy zich na hunne wetten moeten schikken.

Een der voornaemste van ieder dorp wiert van wegen de Compagnie als opziender over de plaetse gekooren, die aldaer alles in orde hield, en eens des

des jaers aen den Gouverneur reken-
schap moft doen. Dus ver van Formofa

Na wy dan den elften van Winter-
maent van Teywan vertrokken wa-
ren, quamen wy den dertighften der-

zelver maent, zonder iet byzonderste
ontmoeten, voor de ftad Malakka ten
anker: daer de Heer Jan Tijfz. opper-
hoofd van wegen den handel der Kom-
pagnie was.

Vertrek
na Ma-
lakka.

Het Land en Stad van

M A L A K K A.

Het land of Koningrijk van Malak-
ka, en anders Maleya of Maleja,
na zijne hoofstat genoemt, leit op die
freetelants, of op dat hangend eilant,
dat de koningrijken van Martavan,
Queda, Pera en andere begrijpt; en
streckt zich tot aen het eilant Sumatra,
dat het met zijne ftraet ten weften en
zuiden heeft: gelijk ten oosten de ko-
ningrijken van Pan en Johor.

Het land van Malakka wort by vee-
le fchrijvers voor het Goutcherfones-
fus of hangend eilant van Ptolmeus
gehouden: want alhoewel Malakka
heden geen hangend eilant is: zoo
zijn 'er evenwel, die zeggen, dat tus-
fchen het vast land van Malakka, en
eilant Sumatra eertijts geene andere
fcheiding was, als een kleine ftreeke
lants: maer nu is 'er eene ftraet of arm
van de zee, die twee bevaerbare kana-
len begrijpt. Het een wort genoemt het
Kanael of de Straet van Sinkapura, om
dat het aen de ooftzijde van de kaep
van Sinkapura begint: en het ander
wort het Kanael van Saban gehe-
ten, na een eilant ten weften gelegen.

Langs de kufft ftrekt dit land tot drie
of vier en zeffigh mijlen verre; want
die begint by het eilant Kambilan, of
Zabilan by andere genaemt, en ein-
dicht aen het eilant van Beitan, die
de eigenfte grenspalen zijn. Of liever
het eindicht aen de kaep van Sinka-
pura, twintigh mijlen van Malakka
gelegen.

De hoofftad is ook Malakka ge-
naemt, en wort voor de geene gehou-
den, die in oude tijden Takola gehe-
ten wiert.

Sy leit op twee graden en een halve
noorder breete, tegen over het eilant
Sumatra, aen den inhamen oever van
de zee, en in het hangen van eenen

bergh, en aen de weft zijde van den
mont der riviere Muar, (en anders
Gaze, en ook Tyga en Kroifant, of
Krijforant van outs geheeten) die de
ftad en 't Kasteel van malkanderen
fcheit, en diep uit het land komt, en
dicht voorby de muuren der ftad met
een fnellen loop in zee valt.

Over de riviere is by de ftad eene
fterke fteene brug met verfcheide bo-
gen geflagen, daer men overgaet.

De ftad is groot van omtrek, en wert
onlangs door d'onzen met een muur
van gehouwen oerfteen en rondelen
gefterkt. Sy is van binnen dicht be-
timmert, en bewoont; en heeft fom-
mige wijde ftraeten en verfcheide ftee-
gen: de ftraten en groote wegen zijn
met groote boomen geboort.

In het midden leit een bergh, daer
een kerk, aen S. Paul gewijt, opftaet,
daer tegenwoordigh van d'onzen in
geprekt wort: maer de toorn, kerk en
kloofsters, door de Portugezen ge-
ficht, vervallen zeer.

De meeste huizen zijn van groote
en dikke bamboesrietengemaakt, die
lang duuren konnen, en onvergange-
lijk zijn, zoolang zy droogh blijven:
eenige zijn ook van fteen opgebouwt.
De huizen zijn doorgaens klein en
laegh, met lage kamers en vertrekken,
die met weinigh huisraets geftoffeert
zijn.

De ftad Malakka wiert door Albu-
kerk, des jaers vijftien hondert en
tien, voor de Portugeezen ingenoo-
men, het welk men zeit aldus zou ont-
ftaen zijn.

Seker Emanuel, of liever Maho-
met, geboortigh van Arabie, was te
dier tijden koning van Malakka. Met
dien maekre Albu kerk een verbont,
maer wiert by den Arabier niet gehou-
den,

Hoof-
ftad Ma-
lakka.

den, en overviel de Portugeezen, en sloegh hen doot. Hierop quam Al- bukerk voor de stad, terwijl de koning, en alle zijne hovelingen en rijx- raeden op de bruiloft van zijne doch- ter vreughde en goe cier maekten, en viel'er op in, en verbrande een gedeelte der stad. De stedelingen booden grooten tegenweer, tot de vrouwen toe, die met steenen van de daken der huizen smēeten. Na veele en ver- scheide schermutselingen drongen de Portugeezen tegen de gewapende oli- fanten ter stad in, en dreven den ko- ning ter stad uit, die het ontvlughte, en in de woestijne stierf. De Portu- geezen bequamen grooten buit: men zeit wel over de twee hondert duizent kroonen.

Zy versterkten de stad met een sterck kasteel, en timmerden zeer treflijke kerken en kloosters. Daer waren, ten tijde der Portugesen, 5 parochien of hooftkerken: maer de kloosters der ge- stelijken in noch grooter getal. Daer was een fraei collegie huis der Jesui- ten met groote vertrekken, die groote weldaden aan de stad bewezen, der- waerts zich de vreemdelingen uit alle oorden begaven.

Onder andere was 'er eene kerke, aen S. Maria gewijt, daer in S. Xave- rius dikwils zou gepreekt, en groote mirakelen uitgewerkt hebben.

Op een zeer hohen bergh in de stad stont een klooster der Kapucijnen.

De stad Malakka was onder de Roomsgefinden tot een bisdom opge- recht, en stont onder het aertsbisdom van Goa.

Enige jaren te vooren, eer de Por- tugeezen daer quamen, was Malakka slechts een dorp: maer wiert daerna door de Javanen tot een stad gemaekt.

Des jaers zestiē hondert en vijf be- stont d' Admiraal Kornelis Matelief met elf schepen en dertien hondert en zeven en dertigh man de stad Malak- ka, (daer toen, van wegen de Por- tugeezen, Don Furtado de Mendoza, een strijtbær krijgshelt, over geboot) te bevechten en bespringen. Hy nam vier schepen van de ree, stak de voor- stad in brant, voort beleegerde hy en beschoot de stad, den tijt van twee of driemaenden, waer uit grootē hon- gersnoot en sterfte van binnen ont-

stont De Portugeezen, die zich veel aen deze stad lieten gelcegen leggen, quamen met een machuge vloot van Goa tot ontzet: daer Matelief genoot- zaekt was tegen te slaen. d' Onzen en de vyant verloorē ieder twee sche- pen. d' Onzen, die gebrek van kruit hadden, zochten de Portugeese schee- pen t' enteren, maer de Portugeezen staken op de vlught, en begaven zich onder het kasteel: daer Matelief hen vervolghde, en vernielde hunne gan- sche vloot, bestaende in zestien gal- joenen, vier galiaffen en veertien fust- ten: daer over de drie duizent men- schen op waren.

Des jaers zestiē hondert en zes wiert Malakka door den koning van Johor met een heir van zestigh dui- zent man belegerd.

Na de Portugezende stad Malakka omtrent hondert en dertigh jaren beze- ten hadden, wiert de zelve, na een halfjarigh beleggh, door d' onzen voor de Kompagnie, des jaers zestiē hon- dert een en veertigh, veroverd.

Men vond 'er een stuk geschuts, dat vier en zestigh pont yzers sehoort.

Zedert hebben d' onzen de stad zoo met Neerlanders als Indiaenen doen bevolken en gerustelijk bezeten, on- der een opperhoofd van wegen de Oostindische Maetschappye.

D'opkomste, eerste stichting, en oorloghs ampten van Malakka wor- worden aldus by *Barros* en andere Schrijvers verhaelt.

Malakka is allereerst gesticht twee hondert en vijftigh jaren voor de k- m- ste der Portugesen in Indien.

Te dier tijt regeerde in Sinkapura, gelegen op een halve graet benoorden de middellijn, zeker Sangesinga, en in de gebuur-gewesten van Java een, met name, Paravisa, die, stervende, twee zoonen naliet: en beval daer over de vooghdyschap aen sijnen broeder: maer deez dode den oudsten, en wierp zich zelven tot koning op: over welke tierannye verscheide Javaenische ede- len met den jongsten, Paramisora ge- heten, het lant verlieten, en vluchten na Sinkapura: alwaer zy by Sangesinga minnelik ontfangen wierden. Dan niet lang daarna dode Paramisora, met by- stant van sijne Javanen, Sanfeginga, en nam zelf het rijk in bezitting. Maer de

Door d' onzen veroverd.

Malakka wanneer gesticht.

Malakka door Ma- telief be- legerd.

de koning van Siam, (wiens schatting en schoonzoon Sangesinga was,) dwong hem zijn met geweld den verkregen throon te verlaten, en een nieuwe woonplaats te zoeken. Waer op hy zich aen den stroom Muar nederzette, en aldaer een nieuwe vesting, Pago Pago bouwde. Hem volghden twee duizent man: welker eenige Celati waren genoemd, of, luiden, die op zee by de vischvangst en roverije levē: hoewel hy hen, uit eenigh misvertrouwen, in de vesting niet wilde nemen, niet tegenstaende zy hem te vooren Heere van Sinkapura hadden gemaakt. Dies deze zich drie of vier mylen van Muar neersloegen, op eene plaats na by, daer nu Malakka leit, en vervoegden sich by d'inboorlingen, half wilden: welker tale Malayan wort genoemd.

Wanneer de plaats hen begon te klein te worden, trokken zy den stroom een vierendeel mijl hooger op: alwaer een heuvel was, genaemt Beitān, met een ruime vlakte: welker gerijf en schoone gelegenheit Paramifora lokte Pago te verlaten, en zich by hen in deze nieuw gebouwde plaats te vervoegen: welke namaels Malakka wiert genoemd (dat gezeit is, balling, of een gebanne man) ter gedachtenis van dit Javaensche ballinschap.

By verloop van tijt is allengs de koophandel van Sinkapura na Malakka verplaatst.

Na Paramifora volghde zijn zoon Saquen Darfa in de regeering, die zich zelve, als vasaal, den koning van Siam onderwierp. Deez stelde onder zijne behoerzaamheit de gantsche lantstreke van Sinkapura, ten oosten, tot Pulo, of eiland Zambilan, welk is ten westen van Malakka, een streeke van dertigh mylen.

De navolgers van Saquen Darfa hebben namaels allengs het Siamsch jok vanden halsgeschudt: inzonderheit, na de Moren, Persen en die van Zuratte hen tot het Mahometsdom bekeert hadden, en hebben eindelijk de volkome opperhoofdige regeering met geweld verkregen.

Maer de koning van Siam zond op 't jaer vijftien hondert en twee, en negen jaren te voren, eer de Portugesen Malakka hadden veroverd, een vloot

van twee hondert zeilen, bemant met zes duizent man, tegen den koning van Malakka, onder 't beleit van de zee-vooght Laofamava Privan, stedehouder van Lugoer, die door storm en onweer wiert verstroyt, en verviel, ten dele door verraderye, in der Mahometanen handen.

Malakka heeft een der schoonste havens van gantsch Indien: daer men t'allen tijden van 't jaer in kan komen: daer andere plaatsen van Indien van versteken zijn.

De stad leit wel ten koophandel, ^{Koophandel.} en daer komt noch heden veel vaertuigh uit gantsch Indien, als van Bengala, Koromandel, Banda, Java, Sumatra, Siam, en uit andere gewesten, die met rijke koopmanschappen geladen zijn.

Ten tijde van de Portugesen was 'er ongemeene groote handel, en de stad bezat toen groote rijkdommen van goud, edele gesteenten, en andere kostelikheden: ja Malakka was als de sleutel der schip-vaert van Tzina, Japan, en van de eilanden na Molukes en Sunda. In 't kort, Malakka was de rijkste en kooprijkste stad van Indien, naest Goa en Ormus.

Eer de onzen zich meester van deze plaats gemaakt hadden, wiert alle jaren een schip uit Portugael gezonden, dat een maent voor d'andere Oostindische schepen vertrok. Het deed gene oort van Indien aen, 't en zy door noot: maer zeilde regelrecht na Malakka, om aldaer sijne lading in te nemen, die het met grooter rijkdommen terugh sleepte, als eenigh ander schip.

Door de Straet van Malakka of Sinkapura, en voorby Malakka, ^{Groote vaert voorby Malakka.} (geleijk gezeit is) moeten alle de schepen varen, die van de Noort, als van Tzina, Japan, Siam, Kambodia, Tonking, en Manilha, na de West willen: te weten, na de kust van Koromandel, Bengale, en andere plaatsen: en weder van de West na d'Noord: zulx door dezelve Straet een groote vaert valt. Waer over de Portugesen in hunnen tijt alle schepen hebben doen vertolten, en tien ten hondert aen tollē betalen: het welk hen een ongelooflijken rijkdom toebracht. Dan het zelve is by de Nederlantsche Maetschappye, als onredelijk, afgeschafft: en

wort

wort by haer heden daer niet als gehandelt.

Malakka is een lant, dat uit zich zelfs weinigh of niet uitlevert: maer daer veel waren uit andere plaetsen te merkt gebraght worden: byzonderlijk van 't eilant Sumatra peper, gout, en andere waren: voorts van Ligoor, Pera, Queda, Oudjang, Salang, tin: gelijk de Ncerlantsche Maetschappye in dezelve plaetsen mede de tin inkoop: dewelke zy dan na Malakka voeren, om van daer voort op de kust van Koromandel, Bengala, Persien, en Suratte verhandelt en te gelde gemaekt worden.

De toeloop der koopliiden is'er zeer groot, en de koophandel zeer rijk: waerom d'ouden hetzelfde, buiten twijffel, het goudrijk Chersonefus noemden. Men moet'er lang vertoeven, uit oorzaak aldaar na het Mouzon, of zeil-winden, of weer-faizoen, af te wachten is.

Men komt'er van Tzina, Molukka, en andere gebuur-eilanden, als ook van Bengala, Koromandel, Banda, Java, Sumatra, Siam, Pegu, en andere gewesten met zeer rijke koopwaren merkten.

De Sinesen brengen aldaer overvloed van zyde, porceleine vaten, Damasten, Brokaden, Satynen van verscheide kleuren, Muskus, Rhabarber, yzer, zalpeter, fijn zilver, groote en kleine peirlen, ivoir, vergulde waeiers. Zy voeren weer van daer, in verruiling, peper, wierook, laken, of kleden van Kambaye, gewrochte en ongewrochte koraal, geschilderde katoene kleden van Palakatte, en andere witte van Bengala, cinnaber, quikzilver, Amfoen, en andere koopwaren en drogerijen van Kambaye. Daer komen ook vele schepen van 't eilant Java, geladen met rijs, ossen, schapen, herten, en zwynen-vleesch, en meer andere waren.

Zulx Malakka de rijkste haven is, dewelke men zou mogen vinden: ja men vont'er eertijts zoo veel gouts, dat groote koopliiden hunne middelen niet rekenden, dan by Bharen gouts; gelijk ook noch: want uit het lant veel stofgout komt, daer d'inwoonders groten handel mee dryven: het welke aen de rivieren gezocht, of

uit het gebergte gehaelt wort: te weten, westwaerts op, uit de vermaerde riviere Kedan en Peren of Peragh.

De Moren van de kust plaghten aldaer sterk met lijnwaten, en andere koopmanschappen te komen: maer nu zoo veel niet meer. Ook komt de peper aldaer zoo veel niet als voorhene: naerdien meest alle de plaetsen op de Westkust, of Sumatra, met de kantoren van de Maetschappye bezet zijn: welke kust een groote menigthe peper uitlevert.

Men gebruikte certijts in Malakka geen andere munte, dan van tin, dewelke zwaer in gewicht, maer weinig in waarde was. Of liever men verruilde het een ding tegen het ander: of nam gout en zilver in gewicht aen. Maer heden slaetmen'er gout en zilver. Een reael van achten doet'er gemenelijk twee gulden elfstuivers.

Men heeft'er tweederlei gewicht: te weten, een groot, en een klein: of een groote en een kleine Bhaer.

Degroote Bhaer doet 200. Kattys, ieder Katty gerekent op 26. Tayls of op 38. oncen en een half, Portugaels gewicht: naerdien een Tayl effen anderhalve onçe is. De kleine Bhaer is ook van twee hondert Kattys, een Katty gerekent op twee en twintig Tailen. Volgens andere doet een Bhaer op Malakka twee hondert Kattys Aetschijns, of drie pikol Tzinaes: ieder pikol gerekent op hondert twee en twintigh pont: te samen drie hondert zes en zestigh pont.

Men weeght met het groot gewicht of Bhaer, peper, nagelen, notemuskaet, foelie, wit en root zandel-hout, Indigo, Aluin, Arents-hout, Civet: en met het klein, quikzilver, koper, blargout, olye van note-muskaet, benjuin, kamfer, en andere waren.

In Malakka wonen vele vrye luiden, en zijn de meeste Mestigen en Kastigen, en eenige Sinesen, Heidenen en Joden, om den koophandel.

De Malayars, of 's landts inboorlingen, is een volk bruin van verruwe, met lang zwart hair, groote oogen, platte neuzen, en groot van stal.

Men zeidt zy meest van de Javanen herkomstigh zijn, daer zy nochtans van oogen niet na gelijken.

Zy gaen meest nackt, met een kleet-
je

Munte
van Ma-
lakka.

Wezen
der Ma-
layers.

Kleding-
je

je slechts om 't lijf, en d'armen en beenen bloot. Zy dragen tot cieraet goudene armen en oor-ringen, en kostelijke gesteenten.

De vrouwen dragen zyde kleeven, met korte hemden; maer met goud en gesteenten geborduurt, en hebben ook 't hair, dat zy lang houden, met eedele gesteenten bezet.

Het vrouwvolk is 'er zoo moedigh en trots, dat het boven alle ander Indianinnen wil uitmunten en geëert zijn.

Men vind ook op Malakka een zeker slag van menschen, Kakkerlakken. Kakkerlakken by d'onzen genaemt; dewijl zy gelijk de kakkerlakken (een zeker ongedierte in Indien) des daeghs, ook met oope oogen, niet veel zien kunnen, maer alleenlijk des nachts. Zy kunnen by duister gelt tellen, naeien en andere dingen doen: dat hen des daegs onmoogelijk is. Deswegen leggen zy zich des daeghs te slapen, maer beginnen aenstonts, zoo dra de zon onder de kimmen is, en d'avontstont valt, weder op te staen.

Van stal en gelijkmatigheit van leden, en ook van verwe, zijn sy den volken van Europe gelijk: hebben grauwe oogen, daer anders alle Oostersche volken zwarte en zwart-bruine oogen hebben.

Het hair is geelachtigh, en hangt dat van de vrouwen, tot achter over de lendenen.

De voeten staen inwaerts geboogen.

Men vind dit slag van luden op verscheide plaetsen in Indien, en ook in Africa.

Malaytsche tale. De tale of sprake wort de Malaytsche tale, na de Malayers, 's lants inboorlingen, genaemt, die zeer vermaert, en door geheel Indien bekend en verbreit is: want wanneer veele volken van verscheide talen te Malakka gekoomen waren, hebben zy cene byzondere tale opgerecht, die uit d'aengenaemste woorden en fraeiste wijze van spreektrant van andere volken bestaat. Waerom die tale de aengenaemste en geschaefste van alle Oostindische talen is. Ja zy is zoo zoet, dat de geboor- en andere verre gelegene volken, die op Malakka handelen, de zelve gewoonlijk leeren, zo om den koophandel, als aengenaemheit. Daerenboven achten zy zich veel abel-

der en heufcher te zijn, als zy die weeten en verstaen.

De Neerlantsche Oostindische Kompagnie heeft ook een gansch woortboek in de Malaytsche tale, met neerduitsch daerneffens, laten drukken, tot gerijf van hunne onderhoorire dienaers en koophandel.

De meeste Malayers zijn of Kristenen of Mahometanen van Godsdienst. Godsdienst. Men heeft 'er ook heidenen en joden, die derwaerts ten koophandel koomen.

Aende kust is het lant van Maleya Aerde des lants. meest vlak, effen en moerassigh, en niet zeer gezont: maer binnenwaerts zijn veele heuvelen bergen, bosschen en wildernissen: gelijk dier eenigen uit zee genoegh kunnen gezien worden.

Daer omtrent wast niet al te veel leefstocht, uit oorzaeke het lant laegh is: als hier en daer in de tuinen. Het is een behoefstigh lant van granen, als rijs, erweten, en diergelijke peulvruchten: maer die worden uit het lant en de geboorgewesten gebraght. Daer komen dagelijx Bengaelse en Sumatraense Thyanen of vaertuigen, met rijs en andere eetwaeren geladen.

Daer groeien evenwel veele Indiaensche boomvruchten, die men gemeenelyk op het vast lant van Indien vint.

De vruchten, Durions geheeten, wassen 'er beeter en weeliger als op eenige plaetsen in gansch Indien.

Daer groeien Ananassen, Jambos, Mangues, Karambolas en Papaia's.

Men ziet 'er heele bosschen met kokosboomen.

Daer groeit zeker boom Zingady, en by de Portugezen de Droevige Boom genaemt, om dat hy des nachts zijne bloemen toefluit.

Men ziet 'er ook kaneeelboomen: hoewel in geene groote meenichte, noch zoogoet, als op het eilant Ceilon.

Daer valt Kalambak of Aloëshout, en groote menichte van Benzuin.

Daer groeien ookeenige Indische vruchten, die nergens als in dien oort gevonden worden: maer weinigh Europische vruchten: want men heeft 'er

gene peeren, appelen, pruimen noch kerfen.

Daer zijn niet veel offen, koeien, fchape noch peerden: maer moeten die alle byna boven uit het lant koomen. Ook zijn de beesten, die daer omtrent vallen, niet al te vet.

Men had 'er eertijts veel wiltgedierte van allerlei flagh, inzonderheit olifanten en rijgers, en zoo verwoet, dat zy bywijlen nade huizen, en zelf des nagts in de flat quamē. Ja d'inwoonders ten platte lande waren genootzaekt op de boomen te slapen, om daer voor bevrijt te zijn. Maer sedert deze plaetse door d'onzen meer en meer bevolkt wiert, heeft zich allengs ook het wiltgedierte vertrokken.

Dicht by Malakka is de Kaep of Uithoek van Rachado: als ook de Kaep van Barcelai, dewelke eene hooghachtige bergh is, en op eenen hoek leit.

Omtrent Malakka leit een groote zalpeterrijke bergh, Madiangeheeten, die des jaers zestien hondert zes en veertigh door zijne zalpeterachtigheit opsprong, dat met zulk een gedruis en aertbeving vermengt was, als of de heele werelt scheen te vergaen.

Sinkapura is geleegen op de zuider punt of hoek van gansch Asie, omtrent een halve graet noordwaerts van de middellijn, en twintigh mijlen van Malakka.

Na dit Sinkapura wort de Straet van Sinkapura alzo genaemt.

Sinkapura wierd eertijts door een byzonderen koning bestiert, en was, voor d'opbouwning van Malakka, de voornaemste handelplaetse en woonstede op deze kust, en wiert door de koopluiden van Tzina, Kambodia en andere gewesten aengedaen.

Omtrent de Straet van Sinkapura leit een berg van een zelve name, daer

kleine, maer schoone diamanten gevonden worden.

By Sinkapura houden volken in zee in kleine vaertuigen, met vrouwen kinderen, die zich met visschen ernieren. Deze volken zijn onderdanen des konings van Jor, en worden Salettes genoemd.

Gekoomen omtrent twee mijlen uit zee, door de straet van Sinkapura, begint de stroom van Johor. In des selfs inkoomen staen twee heuvelkens of eilandekens, gelijk zuikerbrooden: Het een is viermael zoo groot als 't ander, en leit een in 't inkoomen noord-noordoostwaerts, en het ander noord-oostwaerts. Aen d'andere zijde des strooms leit een heuvel of bergh: hoewel het land aen de zuurzijde zoo hoog niet is. Voor den stroom is 't tien vadem diep.

West ten zuiden van de stad Malakka leit een eilantje van omtrent een halve mijle groot, by de Portugeezen Ilha das Pedras genoemd, dat is, eilant van steen. Het heeft goet versch water.

Een half kartouscheut van de stad leit een klein eilantje Malakka, anders Ilha das Naos, dat is, eilant van Schepen, by de Portugeezen geheeten.

Twee mijlen van de stad leit een groot eilant Sapt genaemt.

Op deezen uithoek of uitsteekende streeke lants, die het lant van Malakka of Maleya begrijpt, en het verste van gansch Oostindien na 't zuiden schiet, leggen verscheide andere koningrijken en steden, als, Patany, Pahan, Pera, Queda, Johor of Jor, Ligor, en voorts meer na 't noorden het koningrijken de stad van Tanassery.

In 't kort zullen wy de koningrijken van Johor Patany, Ligor en Pahan ten toon stellen.

Het Koningrijk van

J O R of J O H O R.

Het Koningrijk van Jor of Johor is alzoo gemeenelyk na zijne hoofstad genoemd, en wort by eenigen ook Goer of Goera, en Joar of Goar, en Gohor geheeten.

Het leit aen de straet van Malakka, en paelt ten deele aen het koningrijk van Malakka, en ten deele aen het koningrijk van Pan of Pahan.

De oude stad van Johor of Jor (en anders in eenige kaarten Guar genaemt) was eertijts zeer groot en ongemeen fraei bebouwt. Maer de Portugeezen hebben die des jaers zefstien hondert en drie dier mate verwoest: dat'er alleenlyk eenige weinige huizen bleeven staen, die evenwel volkrijk bewoont wierden.

Des jaers zefstien hondert en negen deed de koning van Johor eene nieuwe stad hooger den stroom op, boven Johor, bouwen, en Batufabar noemen: waer toe d'onzen, onder den Admiraël Pieter Verhoeven, tot bystant in den opbouw, drie duizend realen van achten uitreikten, die zy uit den buit der Portugeesche scheepen van Makao, by hen omtrent Kabo Rachado verovert, bekoomen hadden. Der waerts begaven zig de voornaemste inwoonders der oude stad met den woon. Een halve daghreize van Bathufabar leit eene plaetse aen zee Sedalli genoemd.

Het lant is zeer vruchtbaer, en geeft meenighte van limoenen, ook citroenen, zoo groot als een mans hoofd, bananas, batatafen, ananassen en andere Indiaensche vruchten.

Daervalt zeer veel peper, ook kaneel, buffels, koeien, herten, wilde zwijnen, en veelerlei slag van meerkatten en vogelen, ook eenige zeemonsters.

d' Inwoonders zijn uit de natuur strijbaer, maer geil, logenachtigh, boven mate geveinst, en zeer trots.

Zy zijn blondblauw van veruw, breed van aengezicht, krom van neus, en ongemeen zwart van tanden, die zy dus door kunst, of kauwen van Be-

tel, maken: want zy zwarte tanden voor de schoonste houden.

Gemeene luiden gaen ganse h naekt, behalven een kleetje voor hunne schamelheit, welk hen tot op de voeten hangt.

Rijken en luiden van staet dragen ^{Kleding} een katoen rok, 't zy blaauw, groen, root, of van andere kleure, byna van fatzoen, als onze hemden; met breede mouwen, voor open tot aen de borst, en hangende tot op de knien.

Zy hebben daerenboven twee zijde of katoene banden van een zelfste kleure, als de rok: d' een dient hen tot een gordel, hangende met de twee einden tot op de voeten, en d' ander tot een hooftband.

Zy verwen de nagelen geel: en hoe iemand hooger van adel is, hoe hy de nagelen langer laet groeien.

De rijke gaen gemeenelyk met een kris of ponjert op zijde, die met edele gesteenten bezait is.

De koning heeft eenige kleine koningen, als zijne leenmannen, onder zich.

Des jaers zefstien hondert en zes quam hy voor Malakka, met zefstigh duizent man, een teken van zijne groote krijgsmacht: en kreegen de Portugeezen, in de verovering der stad Jor, 1500 metale stukken geschuts.

Die des jaers zefstien hondert en acht heerschte, wiert Ratispont genaemt, en had omtrent den ouderdom van dertigh jaren. Hy quam by den onzen met dertigh van zijne vrouwen aen de scheepen, had drie goude ketten met eedelgesteenten om den hals. Zijn ponjert was ingeleit met saphiren en diamanten, waardigh vijftigh duizent gulden.

d' Inwoonders zijn half moorsch en half heidensch van godsdienst.

Des jaers zefstien hondert en negen heerschte over Johoreen koning, Jan de Paratuan, dat is, de grootste koning, die ook koning van Malakka was, en Raya Sybrang, dat is, koning of vorst

H 2 van

van d' overzijde : twee gebroeders.

Des jaers zestien hondert en elf zond de koning van Atzem den broeder des konings van Jor weer te rugh, met een gelei van zes en dertigh vaertuigen, en twee duizend zijner onderzaten, beneffens veel stukken geschuts en krijgstuigh, om de vesting van de stad Jor weer op te bouwen.

Zoo het gerucht liep, had de koning van Atzem hem zijne zuster ten

huwelijk gegeven, en geneegen, om hem in plaetse van zijnen broeder, die het lant beheerde, op te werpen.

Linga is een eilant, dat onder het gebiet des konings van Johor staet, die ^{Eilant} ^{Linga.} aldaer eenen stedehouder heeft.

Daer groeit veel Zagu : maer geen rijs.

Het was des jaers zestien hondert en zes met omtrent drie duizend menschen bewoont.

Het Koningrijk van

P A N of P A H A N.

Het Koningrijk van Pan of Pahan wort by de Portugeezen Paongenoemt, en by andere, na d' Arabische spelling, Phaanaerdien de Mahometaanse Arabieren, uit onkunde van de letter *p*, in desselfs plaets de *ph* stellen.

Het paelt ten noorden aan het koningrijk van Patane : leit na by aen dat van Johor, en aen de Straet van Malakka.

De stad Pahan leit omtrent een mijle van strant, en wort alleenlijk by den adel bewoont : want het gemeene volk onthout zich buiten in de voorsteeden. Zy is niet groot, bezet rontom met een wal van wel gehouwen en t'zamen gevoegde palen, tot de hoogte omtrent van vier vadem : en leit op ieder hoek een bolwerk, maer zonder aerde. De straten zijn wijd afgeschut met rieten heiningē, en beplant met kokos- en andere boomen : zulx zy eer een voorstad van hoven en tuinen, als een bewoonde stad gelijkt. De huizen zijn van riet en stroo; maer des konings paleis van hout.

In de riviere van Pahan, hoewel zy vry wijd is, kan men geene galeyen gebruiken, dan met hoogh water.

Al't lant is laeg, en kan jaerlijx omtrent drie hondert bhaar peper geven.

Dit gewest geeft Palode Aguila, of arentshout, en kalambakhout. Men heeft'er kanfer : maer niet zoo goet als die van Borneo, gout, (hoewel dat slecht is) notemuskaeten, foelie, Sapan hout, diamanten, en pedro de porco, of verkens steen, die

krachtiger tegen het vergif, dan de Bezar steen is.

De landewaerts in houden veel olifanten.

d' Inwoonders zijn de grootste bedriegers van de weerelt.

De koning is dien van Siam in het stuk van schattinge onderworpen.

Maer wanneer Albuquerque Malakka veroverde, zond hy gezanten aen hem, om hem van zijne zijde gehoorzaamheit te belooven.

Te Pahan werden veel bassen gemaakt en overal verkocht : zijn beter als de Javaensche, hoewel niet zoo goet als de Portugesche. Mengiet'er ook metaele stukken, van drie duizent pont.

D' ingezetenen volgen ten deele de moorsche of Mahometaanse, en ten deele de heidsche leere.

De koning, die omtrent des jaers zestien hondert twaelf heerfchte, had ten wijve de jongste zuster der koningin van Patan. Te dier tijde hadden deeze twee gezusters in acht en twintigh jaren elkanderen niet gezien. De koningin van Patan deed den koning van Pahan verzoeken, haer verlofte willen geven, van na Patan te reizen, om haer te zien : maer als zy dien koning hier toen niet zag te bewilligen, deed zy alle de vaertuigen van Siam, Kambaya, Lugor, en andere gewesten, die met rijs geladen waren, om na Pahan over te steken, beslaen, en zond een vloot van zeventigh zeilen, gemant met vier duizent zielen, met

met orde aen d'opperhoofden, deze koningin, 'tzy met wil of geweld, te halen.

Een korte wijle daerna quam de koning van Pahan self, met zijn vrouw en twee kleine kinderen, en had zijn lant verlaeten, verwoest door hongersnoot, vuur en opstanding van eenige zijner onderzaeten.

Danniet een der Grooten aen't hof der koninginne quam den gevluchten koning van Pahan bezoeken: maer wel deed men alle zijne honden doden, uit oorzaeke hy die niet kon onderhouden.

Na verloop van eenige dagen deed het werk zich heugelijker met den koning van Pahan op. Want den eer-

sten van ooghtmaend deed de koninginne een groot feestmael aenrechten, over de komste des konings van Pahan, met het gedans en gespeel van lustige danssereffen.

De koning van Pahan trok daerna met zijn koninginne, zufter der koninginne van Patan, weer wegh, en, in plaets van groote geschenken uit dit hof mee te neemen, verteerde hy byna al wat hy had.

De koning, die des jaers zestien hondert en zeven heerschte, was toen omtrent in zijnen ouderdom van veertigh jaren.

Zijn zoon was getrouwt aen de dochter des konings van Queda.

Het Koningrijk van

P A T A N E.

Het Koningrijk van Patane of Patany, alzo na zijne hoofstad genoemd, heeft ten zuiden dat van Pahan, op dezelve ooster kust, paelt ten noorden aen dat van Siam: van gelijkenaen 't koningrijk van Lugor of Ligor: want deeze twee koningrijken zijn gelijck te zamen tot een koningrijk ingelijft.

De stad Patane leit op de hooghte van zeven graden en een halve, of zes en vijftigh minuten, benoorden de middellijn, na by de zee, en aen de lantzijde, in een moerasch.

Zy heeft geene haven, daer de schepen kunnen zetten, dan op een halve mijle weeghs van daer. Is lang omtrent een halve mijle; maer niet zeer breed: na's lants maniere bewalt met groote vierkante balken, die aen de zijde slecht behouwen en neffens mal-kanderen heel dicht in d'aerde met groote kracht gehaet zijn: steekende wel zoo hoogh boyen d'aerde, als de groote mast van een schip buiten het bovenet, tot aen de groote mars.

De huizen zijn gemaakt van hout en riet, hoewel heel deurluchtigh en zeer kunstigh te zamen gevoeght.

De voorstad istamelijk lang, hoewel niet zeer breed.

Aen de waterzijde stroomt een klein riviertje, dat geheel achter de stad wegschiet.

De plaetse, daer des konings paleis staet, desgelijck de wooningen der Grooten, is met een sterk houten staketfel afgeschut en omcingelt.

De metzid of kerk der mooren is van gebakken steen zeer fraei gebouwt, van binnen zeer kostelijk vergult, en met kunstige geschilderde pilaren verciert. In 't midden, tegen de muur aen, staet een groote vergulde preekstoel, met vier trappen op te gaen, en boven mate kostelijken kunstigen gemackt. Op dezen stoel magh niemant koomen, dan alleenlijk de priesters van 't lant.

Men heeft 'er ook verscheide heidensche kerken: en onder andere drie. Des jaers zestien hondert en twee vonden d'onzen ineen, die de Siammers daer hadden, een vergult beeld in de gedaente van een man, hoewel zoo groot als een peert. Het was gezeeten met d'cene hant neerwaerts, en d'andere opwaerts slaende. Aen ieder zijde stont een groote vergulde draeck, en beneffens elken draeck een steene beelt, 't een van een man, en 't ander van een vrouw, met de handen

t'zamen gevouwen, even als of zy baden.

Een diergelijk beeld stont in de tweede kerke, hoewel slechts ten halven vergult, en ten halven root geverft: en ook zoodanigheen in de derde, met een vergulde streep op de borst.

Achter het altaer van dit laatste beeld stont noch een kleinder van steen, in de gedaente van een man, met een groote tuit, hoornsgewijze, op't hooft.

De priesters houden zulk een beeld voor den grooten god.

Aert des
Janes.

De lucht is 'er gezont en wel getempert, hoewel het lant niet verre van de middellijn afwijkt, en hierom zeer heet is.

De zomer begint in sprokkelmaent, en duurt negen maenden lang, tot het einde van wijnmaent, gedurende al dien tijd waeien 'er gestadelijk zekere eenerlei winden: des middags uit zee, en des nachts uit het lant.

In slacht-winter- en louwmaent is 'er winter: en dan doet het daer niet als regenen en sterk waeien uit den noortoosten, zulx men niet kan in zee gaen, tot aen sprokkelmaent: als wanneer de winden, die na't oosten loopen, de regen doen ophouden, en den zomer brengen, om de vruchten te doen rijpen.

Het lant van Patane is zeer vruchtbaer, en heeft de volheit van rijs, en allerlei andere vruchten: waer onder de voornaemste zijn Durions, Mangestans, Ananas, Lancrats, Ramboutans, Pisangs, granaten, oranje, limoenen, en limoenen gibol; 't welke een ander slag van limoenen is, en daer ook in een groote menigte wel eer uit Tzina gebracht wierden.

Men heeft 'er alle maenden des jaers nieuwe vruchten, doch d'eene maent altijd lieffelijker als d'andere.

De landen worden beploeght met buffels of ossen, tot den rijsbouw.

Men plant 'er ook peper, die aldaer en in sommige landen daer omtrent, zeer goet en schoon wast, hoewel zy wat dierder te staen komt, als op andere plaetsen.

Rijk is ook het lant en de bosschen van tam en wilt vee: als hazen, konijnen, (hoewel tengerder van lijf als die hier te lande) herten, veel wilde ver-

kens, tijgers, buffels, olifanten, aepen of meerkatten, ganzen en entvogels, die tweemaal des daeghs eyeren leggen, tortelduiven met veeren zoo schoon, als die van papegayen.

De wilde zwijnen doen groote schaden aen de rijsgewassen: waer over de lantlieden gedwongen zijn des nachts wacht daer tegen te houden, om haer te schieten of anders te dooden. De gedooide worden onder d' aerde gedolven, en moogen by niemant gegeten worden: want de mooren (zoodanigh de Patanders en Maleyers zijn) nuttigen geen zwijn-vleesch, noch willen het niet van andere volken genutticht hebben.

d' Olifanten zeitmen by hen in dezer wijze gevangen worden. Zy komen met een tammen grooten en sterken olifant in 't bosch rijden. Dees eenen wilden olifant verneemende, stelt zich daer tegen ten strijt. Gekoomen by elkanderen strengelen zy hunne snuiten door den ander, om elkanderen onder de voet te helpen. Midlerwijle komen eenige, daer toe bestelt, van achteren, en binden den wilden olifant d'achterste beenen wel vast t'zamen, die hy dan niet derft bewegen, uit vreeze van te vallen, en wort alzoo door grooten honger tamgemaakt, om ten oorlogh te gebruiken, of gedoot, om de tanden, daer de Sinesen veel werks van maken.

Vangst
der oli-
fanten.

De zee, onder 't lant, geeft veelerelei slag van visschen. Men heeft 'er kreeften, schilpadden, en veelerelei oesters, in groote menigte.

De drogeryen, metalen en edele gesteenten van Pahan, vintmen ook in dit koningrijk.

D' inwoonders zijn 's lants inboorlingen, of uitheemschen. Daer zijn ook Sinesen en mestisen of halfslachtigen, en Siammers, die meestten platten lande woenen, en 't zelve bebouwen.

D' inboorlingen of Patanders zijn afschverwigh van aen gezicht, wel gemaakt van lichaem: doch laet dunkend, en hovaerdigh: 't welk zy met hunne staetsie in 't uitgaen genoegh te kennen geven: want die van vermoogen komen niet uit, dan met een grooten stoet van dienaers. Daer tegen zijn zy gespraekzaam, en heusch in hun-

Aert en
zedes der
inwoon-
ders.

nen

nen omgang, zoo wel tegen vreemde, als inboorlingen, doch zijn geene krijgsluiden, nochte in de wapenen geoëffent; maer weinig stoutmoedig, en meer genijght tot wellust, alstot de wapenen.

De kleeding is niet zeer fraei.

De mannen zijn zeer genegen tot vrouwvolk: maer boven mate jaloers, en laten de beste vrienden elkanderen hunne wijven of dochters niet zien. De mannen moeten, uit kracht van een wet, door bevel des konings, sedert een lange wijle ingevoert, om de geile der telheit van Sodomie eniger wijze te betomen, twee of drie goude, of zilvere, of lode kloothes, tusschen de voorhuit en 't hooft van de roede, gestadighlijk dragen.

Overspel wort by die van Patane met de doot gestraft, inzonderheit onder de edelen en bevelhebbers des rijks. En moet de vader van den misdadigen, zoo noch leeft, of, by overlijden, anders iemand van sijne naefte bloetvrienden, d' uitvoeringe des rechts doen. Dan de misdadige vermogh een maniere van sterven na zijn welgevallen verkiezen.

Niet tegenstaende deze straffe, ter zake van overspel, zeer streng is, zoo gaet het daer nochtans boven mate in zwang, uit oorzaeke van de groote geilheit en onkuischheit der vrouwen, die nacht en dag in haere wellusten trachten te baden.

Hoererye, tusschen twee ongebonde perzoonen, wort by hen voor geene zonde gerekent. Wanneer eenige vreemdelingen te Patane koomen, om te handelen, dien vraeghtmen of zy een vrouwe tot hunnen dienst van noode hebben. Ook zijn 'er veel jonge vrouwen, die haeren dienst gaen aanbieden: en magh dan een ieder na zijn welgevallen een uitkiezen, na dat hy met haereens geworden is over het geen men haer ter maent moet geven: want na de prijs gemaakt is, gaet zy in zijne woonstede, om hem des daeghs voor kamermeit, en des nachts voor byslaapte dienen: maer dan moet de man zich onthouden van eenige andere, op pene van onheil, te krijgen. Een vrouwe is desgelijx gehouden te schuuwen den omgang van andere mannen. Wanneer nu de mansper-

zoon vertrekt, geeft hy haer, het geen hy belooft heeft. Zoo iemand van vrouwsperzoon wil veranderen, hy vind gelegenheit genoegh, om zich te vernoegen: uit oorzaeke d' edelen menigte van slavinnen ten dien einde houden, om daer mee gewin te doen.

d' Inboorlingen of inwoonders zijn uit de natuur lui en ledigh, erneeren zich alleenlijk met hantwerken en visscherie: leven zeer soberlijk, drinken meest al water, en hebben nergens meer afkeer als van sterken drank.

Alle andere neringen, ambachten, en koophandel worden meest gedreven door de Sinesen, en hunne Meltilos of Kommisen, die groote handelaers ter zee zijn, en altijt over en weder varen na de omleggende lantschapen en plaetsen, als Siam, Ligor, Kamboya, Kouchinchina, Makasser, Pahan, Jambi, Johor, Bantam, en andere plaetsen, zoo langs de zeekuste, als te landewaerts in. Derwaerts voeren zy allerhande Sinese waren, by hen te Patane gekocht, als, porceleinen, potten, pannen, ketels en allerlei ander yzerwerk.

Hun rijkdommen bestaen meest in lant en slaven, die zy met een weinigh rijen en visch des maents onderhouden.

Men brengt van Bengale en Malakana na Patane verscheide kledé: die van Java brengen derwaerts zandelhout: die van Borneo, kanfer, slaven, was, en Bezoarsteen. Van Siam krijgende Patanders rijen, goud, zout en loot: van Sjampa en Kamboya, slaven, katoen, kalambak, en uitstekend aloës hout: van Sina, witte en geele zijde, floers, damas, satijn, porcelein, yzer, koper, en diergelijke dingen: van Japan, houwens, koper, en andere waeren. Zy brengen ook veel dingen in 't lant, die zy op andere plaetsen koopen, als van Banda en Amboyna, notemuskaten, foelie, en kruutnagelen: van Timor, zandelhout: van Jamby en Andragny, peper: welk zy ook van Champor, Lihor, Pahan, Mordyllion, en Ligor halen: Pegu zend Patane ook menigte van edele gesteenten toe. De vreemdelingen slepen ook veel dingen uit Patane: gelijk die van Lahoren Pahan, rijen, zout, ossen, gevo-

Ernering
der in-
woon-
ders.

Rijkdom
en koop-
handel.

gevogelt, en andere eetwaeren. Die van Malakka, bezarstcen: die van Borneo, yzer, stael en koper: die van Siam, allerlei slag van kleeden, en peper: de Sinezen wel, peper, kanfer, wit en geel zandelhout, vellen en olifants tanden, buffelshoorens en diergelijke dingen: de Japanders hertevelen, tin, loot en zijde.

Bestic-
ning.

Het lant is schiprijker, als Johor, Pahan of andere gebuurlanden.

Het lant wort bestiert door eenen koning, die, neffens dien van Maleya, schatbaet is aen den koning van Siam, en geeft aen den zelve jaerlijx, tot een erkentenis van onderdanigheid, een gouden bloem, met eenige rarigheden van kleederen, fluwelen en scharlakens.

Des konings raetsheeren worden Mentary geheeten.

Des jaers zestien hondert en twee wiert dit koningrijk door een vrouwe, de koningin, by overlijden van haren gemael, geregeert, den tijt van vijftien en meer jaren. Zy was Pratie geheeten, en toen in haeren ouderdom

van vijftien jaren. Zy hield haer meesten tijt in huis onder hare staetjoffers, die veele in getale waren, en niet vermoghten te trouwen: maer wel, by gelegenheit, boeleeren. In het uitrijden op eenen zeer cierlijk uitgestreeken olifant, ('t welk zeer zeldengeschiede, en niet als om haerte vermaken) was zy gewoonelijk verzelt met een stoet van over de 2000 eedelen en groote heeren, beneffens een groot getal van olifanten, die de wapenen van den overleeden koning en haer koninglijk gewaet en ander hofcieradjen droegen. Gekoomen ter bestemder plaetse, onthaelde zy het geheel gezelschap met overvloed van allerlei spijs en drank, na's lantswijze, en keerde dan in gelijke orde weer t' huiswaert.

Het lant van Patane is zeer volkrijk, en konnen de steden, dorpen en vlekken hondert en tachtigh duizent weerbaere mannen opbrengen. De stad Patane alleen, met hare voorsteden en onderhoorigh gebied kan over de 10000 weerbare manné geven.

Daer wert vierderlei tale gesproken, Tale
ken,

ken: als de Maleysche; Siamfche; Sineefche en Patanifche; hoewel'er de Malayfche meer in gebruik is: gelijk ook meest in alle gewesten in Indien.

De koning van Patane verzocht den oudften zoon des konings van Johor, die zes of vier zoonen had, en *Paratuan* genaemt was, voor zijne dochter ten huwelijk: waer in de koning van Johor bewillighde, ende zond denzelven derwaerts, beneffens zijnen jonghften broeder tot gezelschap.

Na een wijle verblijvens, misging de jonghste zich aen de huisvrouw van den oudften broeder: waer over zy beide door den oudften ter doot gebracht wierden.

Namaels heeft de koning van Patane, de vader der dochter, in weêrwake, zijnen schoonzoon, of oudste zoon des konings van Johor ook het leven doen benemen.

Dit ombrengen van den oudsten broeder, door den koning van Patane, achten de koningen van Johor, *Jan de Paratuan* en *Ragia Sabrang*, gebroeders des gesneuvelden, zich tot grote schande en versmaetheit: naerdien uit kracht van rechten, wetten en gebruiken aldaer te lande over al zodanigh overspel in dier wijze gedooft wort.

Hier over deden zy door eenengezant, afgezonden in gezelschap van den Admiraal Jakob Heemskerk, genaemt *Magat Mangfor Hoch*, (doch quam deez op zee te sterven,) en by brieve aen de Hoogmog. Heeren d'algemene Staten bystant verzoeken, tot het beoorlogen van den koning van Patane, ten einde alzo hun schande en smaet moght uitgewischt worden, voor alle koningen, zoo wel daer te lande, als hier.

Het Eilant

D I N G D I N G.

ZOo dra ik mijne zaken by den Heer Jan Tijfz. verricht had, vertrokken wy des anderen daeghs, na een eilant Ding Ding geheten, daer veel branthout en schoon versh water te bekomen was. Het is omtrent 30. mijlen om de noord van Malakka gelegen, daer wy den tienden van Loumaent, des jaers zefstien hondert een en zefstig, aenquamen. Het leit vol met hoge bergen bestuwt, en is met veele hoge boomen dicht bewassen.

Daer groeit veelderhande hout en onder andereen soort, dat bleekroot en gevlamt is: wy zoghten lang daer na, eer wy het konden vinden. Ende alle boomen, die wy begosten te kappen, waren niet ropt, tot wy eindelijk bevonden, dat van die boomen het hert alleenijk root is, en al het spint, dat'er zeer dik om zit, is van een andere kleure. Dit hout wort by d'Indianen zeer begeert, die daer vele kostelickheden van maken. Ook is het aengenaem in het oogh.

Men vint'er zulk schoon water, als

men nergens in Indien heeft, dat van de rotfen afvalt en met kromme boghten in zee loopt. Het heeft een goede bay voor de holle zee, daer in de schepen veilig leggen.

Aen den oostkant is een vischrijke bay, de koxbay geheten. Men vangt'er dikwils met een zegen, en eenen trek, eengansche sloep vol visch: als herders, snoek, steenbraesem. De visch moet voort gegeten worden, of zy wordt meeligh: daer de meeste visch van Indien noot van heeft.

Op dit eilandt zijn geene menschen noch wilde dieren, als wilde verkens, die over het water van de vaste kust daer na toe zwemmen, om eenige wortelen, die aldaer wassen, te zoeken. Daer woonen geene menschen

Het is'er wonder vol water vogels: en ziet men ook nergens in Indien zo velerlei slag: dies men zich met recht daer over verwonderen moet. Inzonderheit zijn'er veel schuizvogels, die omtrent de groote van een oyevaer en een kale kop zonder veeren, als de bek, hebben, dat mislijk staet.

Daer zijn ook vele schilpadden: en aen de ruigte en takken der boomen hangen oelters, die met het zee water, dan droogh, dan onder water staen.

Het schoon water lokte ons aen te zwemmen, dat men daer in de warme landen veel tijts doet.

Ik voelde onder het water, dat my iets in mijn been stak, en zagh een ront ding, als een zee-appel, aen mijn been, dien ick affloegh. Maer alzo d'angel daer in bleef steken, ontfak mijn been zoo geweldig, dat ik van pijn my niet bergen kan. Na d'angel uit getrokken was, ging ikeen langen tijt, eer het been weer terecht quam.

Vertrek
van Ding
Dug.

Na wy van alles verzien waren, zoo veel men van deze plaetse kon bekomen, vervorderden wy onze reize, en vertrokken den veertienden van Loumaent.

Vergifti-
ge braef-
sem ge-
vangen.

Onder het zeilen langhs de kust van Sumatra, vong onze trompetter, op den veertienden van Loumaent, een steenbraesem van omtrent drie voeten lang. Hy was schoon in't oog, en ook goet van smaak.

En dewijl wy alle daer zeer greetigh na waren, om van t'eten, zoo belasten wy den kok, dien braesem voor de kajuit te schaffen. Wanneer die op tafel gebraght was, vroegh een onder ons of het daer alles was. De kok genoeghde daer over zeer qualijk: en zeide: waer voor men hem aenzagh, of men meende hy daer van gestolen had? Hy was die man niet.

Mackhet
scheeps-
yolk ziek.

Maer niet lang na de maeltijt, wierden wy alle in de kajuit zoo qualijk, en zoo licht van hooft, dat d'een hier, en d'ander op een andere plaetse, met het hooft in de hant ging neerzitten, ik zeide: verzecker hebben wy een vergiftige visch gegeten, uit oorzaak die ons zoo qualijk bekomt. Dat wy ook dadelijk alle bevonden waer te zijn. De Barbier had geene geneesmiddelen te sloop, om ons te helpen: dies stuurden wy onze sloep na het schip Leerdam om artzenye, en namen alle braekdranken in. Na veel brakens en meer als veertien dagen als vergeven

gegaen te hebben, raecten wy eindelijk noch weer te recht.

Midlerwijle wy alle zoo ziek waren, en van benautheit niet wisten, waer wy ons bergen zouden, quamen eenigen van het volk ons in de kajuit aendien, hoe de kok zoo qualijk daer aen, en zeer krank was: waer uit wy vernomen, dat hy niet weynigh en het beste van de visch gegeten had: en bespeurden toen wat voor een deghelijken en vromen man hy was. Wy bevonden toen wel het oude spreekwoort waer te zijn. Zoo lang als'er wat is, gebeurt het zelden, dat de kok van honger sterft.

Oorzake
van des
braesems
vergiftig-
heit.

Twee van onze katten, die de graten van dezen steen-braesem gegeten hadden, storven; niet tegenstaende de maets haer tabaks water, om te braken, in den hals gegoten hadden.

Niemand evenwel van ons storf, hoewel zommigen al vry lang gingen quijnen, gelijk gezeit is.

Of deeze visch nu, die anders niet ongezont en goet van smaak is, zoo vele zeequallen, of iet anders gegeten hadde, zou ik niet weten te zeggen. Want deze quallen zijn inzonderheit in de hete landen zeer vergiftigh: wanneer ook een qual iemand aen het blote lijf raekt, brant die by na als vuur. Zy zijn eeltachtigh en week van stof of vleesch, by na als dik kalfszop of sterreschotsel, als men die op het lant smijt. Zy zijn omtrent een tafelbort groot, en ook kleinder: hebben rode en purprachtige kantjes en onder acht lellen, die in het zwemmen na drijven, en tusschen die vier gaten: dies achter de lellen eene holligheit is. Zy drijven in en op het water. Op zommige tijden van 't jaer, hoewel niet altijt, is de zee omtrent Toutedorijn, en op andere plaetsen op de Malabaerse kust, zoo vol quallen, dat men de visschery niet gebruiken kan.

Eer wy verder voort-zeilen, zal het nodig zijn, den lezer een kort bericht van het eiland Sumatra ten toon te stellen.

Het Eilant van S U M A T R A.

Het groot en magtig eilant van Sumatra wort alzoo gemeenlijk, en anders ook by wijle, by eenige schrijvers, Somatra, Samatra en Zamatra genoemd.

Sumatra
hoe gele-
gen.

Het leit zuidwestwaerts recht tegen over Malakka, zeven of acht mijlen van het vast lant: heeft ten zuiden het eilant groot Java, en begint aen den Golf van Bengala, op 5. graden Noorder brete, en strekt zich na het zuid-zuid-ooste tot aen de zevende graet zuider brete of bezuide de middellijn, tot aen de straet of engte van Sunda voor by de kuste van Malakka: dies het twalef hemels graden van het zuidetot het noorde begriipt, een streke van hondert en dertigh mijlen: en snijt de middellijn daer door.

Het is een groot eilant, strekt zuid-oost en noord west, en heeft omtrent hondert en vijfen negentigh mijlen in de lengte, vijftigh in de brete, en drie hondert en zestigh in de ronte.

Waseer-
tijts in
verschei-
de kleine
kleine
koning-
rijken
verdeilt.

Dit eilant wiert eertijts by eenigen in vier, en by anderen in tien koningrijken verdeilt: waervan met name bekend zijn Pedir, Pazem, Achem, Kampar, Menankabo, Zunda, Andragide, Auru. Andere stellen een getal van dertigh kleine koningrijken: als Daya, Lambry, Achem of Achen of Achin, Biar, Pedir, Lide, Pirada, Pacem, Bara, Daru, Arkat, Irkan, Rupert, Pury, Gaka, Kamper, Kapokan, Andraguery, of Andragide, Jamby, Palimbang, Tana, Malayo, Sakampar, Tulumbavan, Andaloz, Piriaman of Pryaman, Tiko of Tikouw, Barros, Quinchel en Mankapa. Alle deze kleine koningrijken waeren ieder na eene van hunne hoofsteden genoemd.

By ouds wiert ieder van deze kleine koningrijken door een besonderen koning en opperhoofd bestiert.

Maer nu
in minder

Maer naderhant zijn die koningrijken tot een minder getal, en het een door het ander t' ondergebraght. Waer onder het koningrijk van Achin

wel het magtigste gebleven is, en voert het gebiet over de rijken en steden van Pedir, Pacem, Daya, Barros, Passaman, Pryaman en Padang, en heeft het grootste gedeelte van Sumatra onder zich: gelijk het ook over de koningrijken van Queda en Pera, op het vast lant gelegen, gebiet.

Andere koningrijken en steden van Sumatra zijn ook door geweld van uitheemse koningen en vorsten veroverd en ondergehoorzaemheid gebraght: want de zuider delen van Sumatra, als Sillebaer, Dampin, Liampon, Palimbang, Jamby, en andere staen onder het koningrijk van Bantam: of erkennen den groten Mataram van Java tot beschermmer. Dies vele kleine koningen van Sumatra heden onder Achin of onder Java staen.

Eenigen houden het eilant Sumatra voor het geen, dat by d'ouden Taprobana genoemd wiert: hoewel veel meer het eilant Zeilan voor het eilant Taprobana te houden is.

Een van de voornaemste plaetsen op Sumatra was de stad Palimbang of Palembang, op de binnen of Westkuste van Sumatra gelegen, die des jaers zestien hondert negen en vijftig, den vier en twintighsten van Slachtmaent, door d'onzen, onder beleit van den Admiraal en krijgsoverste Joan vander Laen, veroverd en in koolen geleit wiert: het welk in weerwrake van zekren gepleegde moort geschiede: want de Sumatranen hadden twee jaer te voren twee van onze jachten, Jakkratra en de Wachter, trouloos en verradelijk overvallen, en het volk wredelijker wijze gedoor.

Desgelijx wierden des jaers zestien hondert acht en vijftigh in Herfstmaent twee Neerlanders, die voor tolken te Sillebaer uit de boot aen lant getreden waren, om verversching voor de Fluiten Nieupoort en Leerdam, (die desselven jaers den zestienden van Grasmaent uit het Tessel na oostindien waren tzeil gegaen) op be-

vel der Orangkayen, wredelijk door de zwarten vermoort, en de afgehouwe hoofden, met bloet en zant begruift, ten toone voor het ander volck, dat in de boot geb'even was, opgeheven.

Waer
over een
scheeps-
vloot na
Palim-
bang ge-
zonden
wort.

Om dan wrake te nemen, over deze verraderlijke en afgrijzelijke moort, door den *Pangora van Palimbang* aen d'onzen gepleeght, vertrok van de ree der stad Batavia den negentien den van Wijnmaent, des jaers zestien hondert negen en vijftigh, een vloot schepen, onder het beleit van het opperhoofd en veltoverste Joan van der Laen, en d'onder-admiraal Johan Truytmans: bestaende in elf zeilen, als het schip d'Oranje, de vlagvoerder, de Postiljon, Moluko, het wapen van Batavia, en Charlois: beneffens de Galjoten, Appelboom, Nachglas, en Hammehiel, als ook de chalopen, de Kreeft, Tronk, het Vliegende Hart, en de Grote en Kleine Vink. Zy waren gezamentlijk met een getal van zeven hondert krijgsknechten en omtrents zes hondert bootsluiden, bemant.

Komt
aen de ri-
viere Pa-
limbang.

Den 30. quam de vloot, zonder eenige merkwaardige voorvallen gehad te hebben, omtrent de riviere van Palimbang, alwaer zy terstont de jaghten Bloemendael, Koukerken en Kat, als ook de chaloupen, Konijn en Koe-lang in het gezicht kregen, erin de besluiting dezer riviere bevonden.

Ten zelven daghe kreegen zy een Sineesch vaertuigh in het gezicht, dat zijnen koers na Jamby zette. Dit wiert zoo lang by de vloot gehouden, tot dat de onzen de riviere van Palimbang gefloten hadden, uit beduchten het wel lichtelijk de riviere zou mogen insnappen, en kennisse van d'oorzake van de komste der onzen te doen: maer den derden van Slaghtmaent vertrok dit vaertuigh met de chaloep de Tronk na Jamby.

In wat
rang de
schepen
de riviere
opvaren.

In het opvaeren langs de riviere volgenden de schepen, Chaloupen, en Jachten elkanderen in dezen rang en ordre.

Als eerstelijk: het fregat, het wapen van Batavia.

De fluit de Postiljon. Het Jaght Bloemendael, als Admiraal: want van der Laen was van't schip Oranje, dat voor de riviere op de wacht bleef leggen, daer op overgestapt.

Het Jaght Koukerken, als Onder-admiraal.

Het Jaght de Kat.

Degroote Chialoep de Kreeft.

Toen de Galjoten het Nachglas, Appelboom, Hammehiel, en eindelijk de schepen Charlois en Molukko.

De vijf overige Chalopen waren gelast gestadigh weerzijs der riviere by en omtrent den Admiraal te houden.

Den derden en vierden deden in gemelde rang d'onzen hun best, om de riviere op te drijven.

Des nachts, den negenden, hadden d'onzen een kleine aenstoot van de Palimbangse volken in hunnen brantwaght bekoomen: waer door vier of vijf eenighzins gequetst wierden: dat meest door onverzichtigheit van d'opperhoofden toequam.

Den tienden waeren zy tot boven de rivier, tusschen het eilant Kambora en deffels overkust, in het gezicht van de stad Palimbang opgedreven, en kregen drie van 's vyants sterkten in het gezicht: waer van d'eene of eerste *Bamagangan* genoemd was, die aen de Westzijde op de hoek van de riviere des eilants Kambora lagh: en de twee andere aen den Oostkant der riviere, die recht regen malkanderen over stonden; als *Mathapoura* en *Menapoura*.

Komt
in het ge-
zicht van
de stad
Palim-
bang.

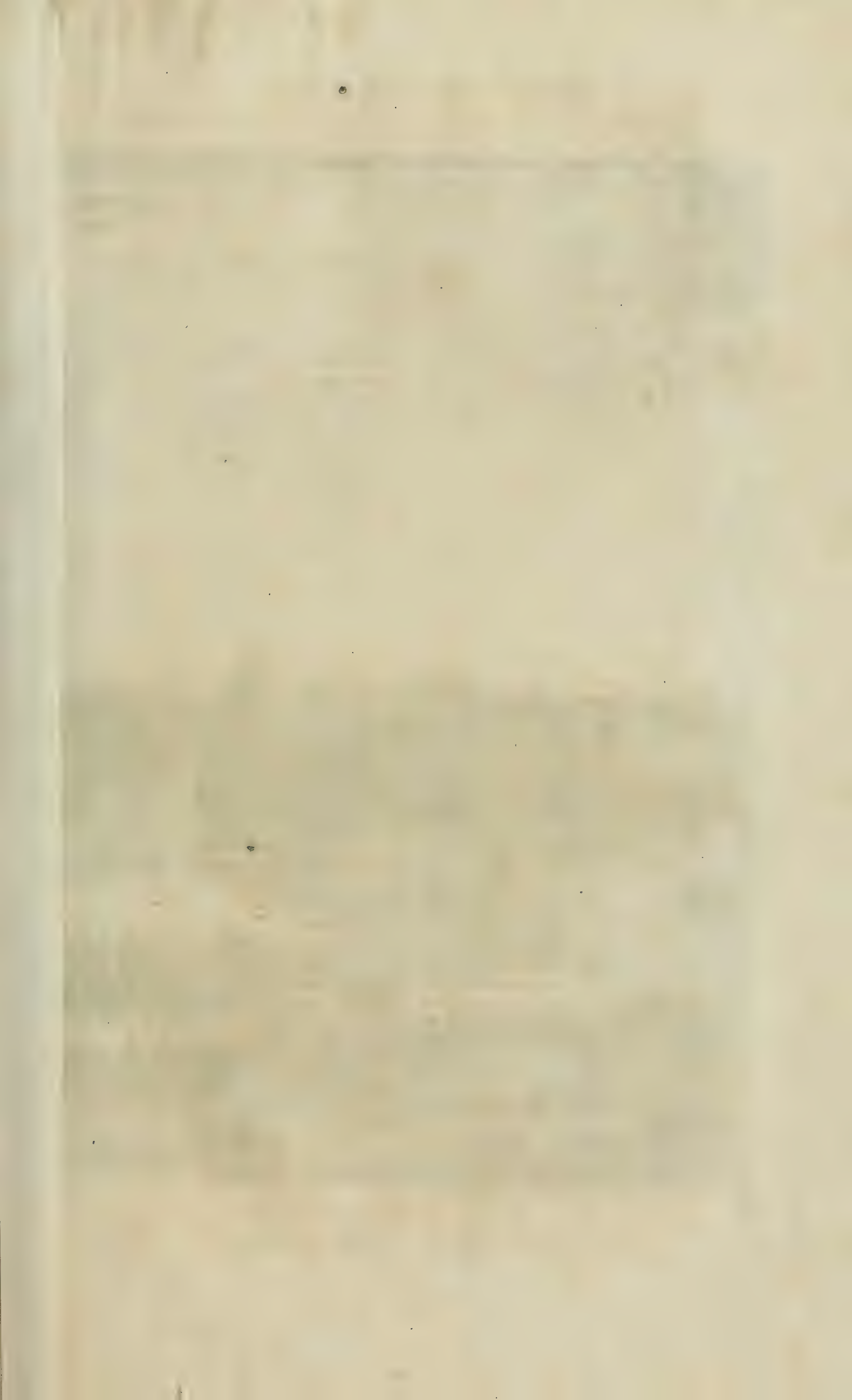
De vyant hield zich op d'eerste aenkomste heel stil en bedekt in de sterkten. Waer op d'onzen aenstonts besloten, met hunne vlote en krijgsmaght, de riviere *Palimbang* op te korten.

In het midden der riviere lagen verscheide huizen, als vlotten, of branders, en een paggering van zeer zware en ongemeene balken dwers aen malkanderen gehecht. Te vore wiert derwaerts Schipper Jurjaen Paulusz. met eenige roeisloepen, en het Jaght het Nachglas gezonden, om die werken te bezichtigen, en los te doen kappen, en de byleggende branders in den brant te steken en geheel en al te vernielen.

's Vyants
branders
by d'on-
zen ver-
nielt.

Na dit verricht was, korte d'Admiraal met de gantsche vloote der riviere op, en besloot de sterkte *Bamagangan* aen te doen.

Maer wanneer hy met de vlote binnen scheuts van die sterkte quam, be-
gon

AENWYSINGE
A e Fort Benaguan
B e Fort Mangara
C e Fort Canbora
D Bruiders nye wisse Fort
E De Rector met een Kintangt gestate
F Cranchi voor auygen
G Moer Papen guarae
H e Nijste Jaatre en de Weyker
I Chinas en Portuges guarae
K Onse Wille lant
L Jansen den nye val
M Cranchi Pelly
N e Groten Katen heeren offode
O Bedwarch van sloen
P Grote wietaggen van den Cranch
Q Grote Brander van loven

De Stadt PALEMBANG met
haer 3 Fortressen

Page 68

Sterkte
Bama-
gang in
bevocht-
ten,

gon de vyant geweldigh met grof geschut, uit de sterkten aen d'oost- en west-zijde, op d'onzen te schieten: hoewel met weinige schade. Dies men geraden vond, dicht voor d'eerste sterkte te korten.

Eindelijk raekte door dit fel schieten hun busse-kruit in den brant, en quam daer door's vyandts grootste fort te springen: waer door ook eenige huizen daer ontrent in den brant raekten.

Hier op besloten d'onzen, met de jaghten Bloemendael, Koukerken, en de Kat, voor de gemelde sterkte te korren, en dicht onder de wal, tot op een pistool-scheut, t'ankeren: daer beneffens die met kanon en klein schietgeweer zoodanigh te benauwen, en af te matten, dat zy op het veiligste onder des vyants eigen geschut zouden kunnen landen, om tot inneming van die sterkte, en verdrijving des vyants te dienen. Gelijk zy ook, na een heftigh geschiet van wederzijden, dezelve sterkte veroverden, en daer in twee en twintigh stukken geschuts, zoo metale als yzere, met eenigh oorloghs-tuigh, vonden.

en vero-
vert.

Voorts verbleven d'onzen den gantschen nacht in dezelve sterkte, bezetten die met sterke wacht, en keerden dadelik het geschut lantwaerts, t'hunner bescherming, na den vyant toe.

De vyant deed evenwel noch een aenval op d'onzen, doch wiert met kloekmoedigen wederstant te rugge gedreven.

D'onze kregen in dit gevecht eenen doode, en brachten dien gantschen nachten nacht zonder slapen door.

*s Vyants
branders
komen
de riviere
af.

De vyant zond op d'onzen ook vijf of zes verschrikkelijke branders, gemaakt van huizen op vlotten, van zeer groote en zware balken en bamboesen in 't vierkant, aen den anderen wel vast gehecht: waer van het grootste gedeelte ruim de breedte der riviere besloegh. Zy quamen fel op onze schepen; al brandende, afzakken: en hadden het jacht Bloemendael en Koukerken, als ook de Kat, (leggende in eene halve mane: te weten, Bloemendael, en Koukerken, met hunne boeghsprieten aen den anderen, en de Kat achter Bloemendael,

schip aen schip) genoegh te doen, zoo met afkappen van hunne ankers, als mede met schuiten en boots over stuur te boeghscheren, hun zelve te redden, en den brandt r'ontwijken. Evenwel quam noch een brander het jaght Moluko voor de boegh drijven: waer door deffels boeghspriet reeds in den brant raekte; doch wiert eindelijk noch door behulp van schuiten en boots ontzet, en de brant geslist, zonder nochtans merkelijke schade te bekomen.

Voorts dreven de branders de riviere vruchteloos af, en verdwenen in rook. Doen geen schade

In deze sterkte quamen over de dertigh Javanen te sneuvelen: waer onder d'oude *Quey*, *Tommagen*, *Nadapen Radja*, beneffens zijne twee zoonen, die noch des anderen daeghs in de stad begraven wierden.

Den elfden, des morgens met den dagh, wiert ook de sterkte *Mathapoura* veroverd: en daer in een getal van vier stukken geschuts gevonden: waer van de gevluchten vier in de riviere geworpen hadden, die d'onzen daer weer uit haelden. Sterkte Mathapoura veroverd

Den gantschen dagh wiert met het afscheppen van geschut en krijghs-tuigh toegebracht.

Des namiddaghs staken d'onzen, met acht compagnien zoldaten, na het eiland *Kombara* over, dat die vreesachtige en verslagene menschen zeer verwerdelijk, als hopeloos, verlaten hadden. Het verwonderlijkste van allen was, dat die volken zich zoo lichtveerdelijk uit zulke ongelooffelijke vastigheden lieten verjagen. Eiland Kombara veroverd

In die sterkte veroverden d'onzen twalef stukken geschuts: waer van eenige door de vluchtelingen in putten en modder-poelen geworpen waren; die d'onzen evenwel daer weer uit haelden, en aen boort braghten: beneffens weinigh oorloghs-tuigh.

Des niet tegenstaende, hadden die van de stad *Palimbang*, in wiens gezicht dit alles geschiedde, het fluitje de Waghter, (leggende geankert by het in de gront gezonken jaght *Jakkatra*) in het gezicht van d'onzen, in den brandt gesteken, en tot het water toe vernielt. Ook deden de gevluchten des avonts, met een donkere en

harde regen-bui, noch drie heftige aenvallen op d'onzen, waer by zy twee dooden en zes gequetsten bequamen: dies de vyant dien gantschen nacht die sterkte in geduurigen alarm, en wapenkreet, met het schieten uit grof geschut en musketten, hield.

Den twalefden en dertienden wiert, met het laden van grof geschut, en krijgstuigh, toegebracht.

Na dan uit de drie veroverde sterkten, als *Bamagangan*, *Mathapoura* en *Menapoura*, al het geschut en krijgstuigh gescheept was, wiert by den krijgshraet besloten, aenstonts het Sineesch quartier, aen d'overzyde gelegen, eerst aen te doen, en voorts na de stad *Palimbang* opwaerts aen te rukken, ten einde door het lang zamelen en toeven den verbaesden vyand geene nieuwe oorzaak van weder moetschepping moght gegeven worden.

In het voorby drijven van die stad, wierden d'onzen alzo vinnigh en hevigh met schieten uit het grof geschut begroet, als voor de drie sterkten voornoemt: zonder evenwel een van onze schepen (het geen te verwonderen is) in den gront te booren.

Sterekte
van Palimbang.

De stad *Palimbang* was met hooge en zeer vaste paggers, van grote dikke balken, aen den anderen vast geheght, rontom becingelt, en met grof geschut, en allerlei schiet-geweer, wonder wel voorzien. Dies by na onmogelick scheen, dat die stad by d'onzen kon veroveren en vermeestert worden. Daer en boven had zy, tot meerder versterking, een zeer smalle en modderige barm.

Wort be-
stormt.

Na men evenwel verder en verder opgedreven was, keek d'Admiraal zekere hock af, die aen 't uiteinde van de gemelde pagger lagh: alwaer men gantsch geen geschut meer kon zien, noch ook gene kanon-scheuten van daer gewaer worden. Op die hoek vielen d'onzen met alle maght aen: te weten, in een zeker klein spruitje, dat langs de dwars pagger, met een floot, of gracht, met een smalle barm, heen liep.

Aldaer gelandt, rackten, met het werpen van hant-granaten, door des vyants eige schietgaten, al de huizen daer ontrent in den brant. Dies aenstonts d'inwoonders van dien oort op

de vlucht staken. Waer door d'onzen gelegenheit kregen, eenige opening in de pagger van hunne toegemaekte schietgaten te maken, en zich daer binnen te begeven. Gelijk ook d'Admiraal vander Laen, Truytman, en kapiteyn Harman, met de troepen, geschaert in drie parthyen, ter stad instreefden, en zich tegen den vyant in slagh-orde stelden.

De vyant bood mannelijk tegenweer, viel met eengoet gedeelte, onder een twijffelmoedigh gevecht, en wanhopigh Amok spelen, na den aert dier volken, op den Admiraal, en gevolgelijk op Truytman, en kapitein Harman in, die in drie troepen, wel verdeelt, tegens hem in slagh-orde stonden.

D'onzen
trekken
ter stad
in,

In dit gevecht bequamen d'onzen zeventien of achteen dooden: daer onder een Lieutenant en Vendrigh, en een Serjant: beneffens eenige gequetsten. Aen's vyants zijde bleef een ongelijk grooter getal verslagen.

Door het geduurigh regenen, trok d'Admiraal, des avonts, met degantsche maght, weer aen boort; ter tijt toe hy van de gestaltenis dier plaetse meerder verzekering, door branden en andersints, zou hebben bekomen. Doch hy stelde aenstonts orde, om des morgens, voor den dagh, weder aen lant te gaen, en den zege te verkrijgen: gelijk zy ook toen met alle macht weder landden, en ter stad in trokken: dien de stedelingen eenigen tegenstant boden, niet zonder veel bloets vergieten, aen d'eene en d'andere zijde: maer de vyant wierd aenstonts door d'onzen op de vlucht gedreven, en week ter stad uit, te landwaert in.

en ver-
overen
dezelve.

Des koninghs paleis wiert aen de vlamme overgegeven, dat ongemeen met allerlei slagh van oorloghs-tuigh voorzien was. Dies het ongelooflik schijnt te zijn, dat die stad zo lichtveerdighlijk van dat fiere volk verlaten wierd. De koning zelf gaf al het geen, dat hy in lange jaren, tot 's rijks bescherming, by een gebracht had, ten beste.

Des konings
paleis
verbrant.

Men vocht'er hant aen hant: zelf Van der Laen velde twee van de voornaemste *Quey Nabey*s (die wel de meeste roervinken van de gereze

ge-

geschillen waren, en hierom des te verwoeder en hartnekkiger op hem aenquamen) met zijn geweer voor zijne voeten ter neder. D'overigen wierden voorts in de vlucht geslagen, en zeer verstroot verjaeght. Hier op vervoeghde d'Admiraal zich na het groot metael geschut, en deed het, met al het verder grof kanon, uit de rampaerden werpen.

Het is merkwaardigh, hoe dit volk op hun geschut, als hun eenigh toe- verlaet, hun betrouwen schijnt gestelt te hebben: naerdien zy het zelve met root scharlaken, met ramboutijns gevoert, bekleet, en met reukwerken zoodanigh bestreken hadden, dat de genen, die hunne handen daer aen streken, de reuk of stank lang behielden.

Voorts wiert door den Admiraal de pagger, en neffens staende huizen, op verscheide plaetsen in den brant gesteken.

Vijftien van d'onzen vermoort.
D'onzen in de stad komende, vonden 15. van onze 21. gevangenen in de tronk, of boeyen, wel vast gesloten, ter wederzyde van des konings paleis, zeer jammerlijk, met meenighte van wonden, gekrist: waer aen deze moordadige menschen in het einde noch hunnen bloetdorstigen aert hebben willen uitbraken. Zy wierden voorts ontbonden, en begraven. Onder de vermoorde was een stierman, Jakob de Groot geheren.

Zeker Nederlantsche jongen, die ongefloten gehouden wiert, was den dans ontsprongen, en tot d'onzen komen overgelopen. D'overige zes perzoonen waren, naer men zeide, landwaerts in gevoert.

Den zestienden wiert al het geschut, krijgsh-tuigh, en andere veroverde goederen, t'scheep gebraght. Voorts wiert de stad met branden en blaken, gantsch in de asche geleidt, en geheelijk vernielt.

Vyants brander vruchte-loos.
Ten zelveu tijde wiert van boven de riviere, door den vyant, een groote en verschrikkelijke brander afgezonden. Zy besloegh meer als de wijtte der riviere, en bestond in zeventigh of tachtentigh huizen, die op vlotten aen malkanderen vast waren: maer zoo haest d'onzen die in het gezicht kregen, voeren zy die met booten en schuiten te gemoet, en stakenze, na-

zy onze schepen voorby gedreven waren, in het gezicht van den vyant, in den lichten brant. Ook wiert een goet deel huizen, staende op de kant van de riviere, daer door in koolen geleit.

Den zeventienden en achtienden waren d'onzen noch al geduurigh, met het inschepen van geschut, bassen, en al het ander oorloghs-tuigh, doende: als ook met branden en blaken, en de geheele stad in kolen te leggen.

Op zondagh, den drie en twintighsten, wiert by d'onzen op de schepen een algemeene dankzegging over de bevochte zege gehouden.

Daer na zieldemen de riviere noch hooger op, om tegaen bezichtigen, of noch eenige negeryen en andere vaertuigen zich op de riviere mochten vertoonen: doch daer quam niet van belang te voorschijn.

Den twintighsten wiert, door een gevangen Sinees, en eene oude vrouwe, uit den naem van den Admiraal Joan van der Laen, en Jan Truytmans, een brief aen den Pangoran van Palimbang gezonden, die aldus luidt:

Deze brief wort gezonden aen den Pangerang, en aen alle zijne grote raetsheeren des lants van Palimbang, door den Heere bevelhebber en velt-overste Joan van der Laen, en den Kapiteyn Joan Truytman, zijnde Kaey Demang, Sittia Bouwa, gebieders over de Hollantse krijgsmaght, die haer noch tegenwoordigh in de riviere en op het lant van Palimbang bevinden.

Wy hebben niet willen nalaten, achter ons oorloghs beschik, zijne hoogheit noch eens te indaghtigen van den schandelijken moort, die door zijn volk aen zoo veele onnozele menschen, dienaren van de Compagnie, hier voore gepleeght zy, omtrent dese plaetse.

En niet tegenstaende hoe boos en gevoeligh voor ons die daet ook geweest zy, zoo heeft evenwel onze Grote Heer, de Gouverneur Generael en de Raden van Indien tot Batavia, uit een zaghtmoedigh en oprechte genegentheit tot vrede, toenmaels wel gewenscht en ook onderleit gebad, tot verhoeding van meerder bloetstorting, deze afgrijzelyke daet en gerezen geschil met uwe hoogheit

Brief van d'onzen aen den Pangerang gezonden

heit, zoo het moghelijk waere geweest, by te leggen. Tot welken einde naderhand zyn Ed. een vriendelijke bezending met twee schepen aen Zijne Hoogheit heeft gedaen, en door den kapitein *Johan Truymans* laten voorstellen de middelen en dingen, in reden en billikheit gegrout, die daer toe hadden kunnen dienen: en ook wel gedient zonden hebben: ten ware Zijne Hoogheit door eenige quaetwillige raetgevers daer van afkeerigh gemaakt, en schandelijk misleit geworden was.

Aengezien dan Zijne Hoogheit allsints in gebreke gebleven is, zich van die goede en minlijke conditien en aanbiedingen te dienen, zoo heeft het den Heere Godt, des hemels en der aerde, zelfs verdooten, en daerom het herte van onzen welgemelten Heere, de Gouverneur Generael, en zijne raden beweeght, na de wapenen te grijpen, en mitsdien te gebruiken de middelen, die God Almachtigh Zijne Ed., tot voorstant van het recht zijner goede onderdanen, heeft verleent.

Dit nu zoo geschiet, en gevolgelijk ons doen van den Hemelschen Godt gezegent zijnde, tot eene rechtveerdige straffe van Zijne Hoogheits boosaerdige onderzaten, zoo moet uwe Hoogh. evenwel weten, en zich des ook verzekert houden, dat onze daet, tegen uwe Hoogheit en de zijnen begaen, nergens anders om toegeleght en verricht zy, als in weerwrake van het onnosel vergoten bloet: ook met een ondervoornemen en meining, om door dat middel de zaken tot een billijke beslechting, accommodatie en bevrediging te herstellen: want onze Heere, de Gouverneur Generael en zijne Raden, meer tot vrede en vriendschap, dan tot oorlogh en vyantschap, geneight blijven.

Indien zich nu Zijne Hoogheit hier toe mede zoo gesint mocht vinden, zullen wy sijn antwoord hier op, of eenige bezending aen ons, hier verwaghten: al zoo doch genegen zijn tot zoo lange hier te vertoeven, om ondertusschen ons verblijf in sijne Hoogheits landt te nemen: zullende in dien geval deze strekken tot een vrygelei voor den genen, die uwe Hoogheit zal gelieven tot ons af te zenden. Geschreven in 't oorlogschip *Bloemendael*, den 20. Nov. 1659.

Was getekent

Joan vander Laen.
Joan Truymans.

Den vijf en twintighsten staken d'onzen noch verder en verder de riviere op, en vernamen bywijlen drie of vier schep-praemtjes, die twee en drie over de riviere staken: beneffens acht of tien huisjes, staende op vloten, om voor branders te dienen, leggende voor aen in de spruit.

Deze praemtjes konden onmogelijk by d'onzen bekomen of achterhaelt worden: naerdien zy zich verre genoegh buiten schoots hielden, en dadelijk met de vlucht in het bosch ontsnaptten. Na de huisjes in brandt gesteken te hebben, dreven d'onzen der riviere weder af.

Den zes en twintighsten quam de geheele vloot weder voor de veroverde sterkten, en bleef aldaer tot des anderen daeghs ten anker leggen.

Zakt
weer af.

Ondertusschen zond Pieter de Goyer, opperhoofd des Nederlantschen Kantoor van Jamby, uit Jamby, den elfden van Slachtmaent, met de Chaloepe de *Tronk*, vijf en zeventigh kapeenen, hondert hoenders, en vijf bokken tot een verversching, aen Joan van der Laen en andere bevelhebbers. Het welk al het geen was, dat hy had kunnen bekomen: want alle montkoff was aldaer zeer dier, en toenmaels geheel niet of weinigh te bekomen; uit oorzaak de *Pangoran* van *Andragory* en de jonge koning van *Johor* aldaer den tijt van drie maanden met ontrent twee duizent zielen geweest was.

Desgelix was op het trouwen of bruiloft houden van de gemelde Majesteit, de jonge *Patuan*, met de dochter van sijne Hoogheit veel groot en klein vee: als ook pluim-gedierte, vertierd.

Met het schrijven van Pieter de Goyer, den zes en twintighsten, ontfingen d'Admiraal, en Johan Truymans, ook eenen brief van den *Pangorang*, van *Jambay*, als een antwoord op hunnen brief van den 20. November, die uit het Maleisch vertaelt, aldus luidde.

Deze vriendelijke brief komt uit een oprecht en zuiver herte van den *Pangorang* van *Jamby*, aen den bevelhebber *Joan van der Laen*, en * *Deman Sittia* *Bauwa*: welker namen over al zeer vermaert zijn, wegens hun goet verstant

Brief van den *Pangorang* aen d'onzen.
* Al zoo wiert *Truymans* genoemd.

stant en manhaftigheid tegen hunne vyanden.

Zoo heeft de Pangoran verstaen, dat de Gouverneur Generael Joan Maatzuiker achtiën, zoo schepen als Chaloupen, na Palimbang gezonden had: het welk nu met des Pangorans begeerte over een komt. Al wat nu de Gouverneur Generael Joan Maatzuiker gelieft te doen, dat zal de Pangoran niet tegenpreken: waer aen Joan van der Laen, en Demang Sittia Bauwa, niet behoeven te twijfelen: als mede aen des Pangorans belofte voor desen gedaen: daer hy als noch onveranderlijk by blijft.

Dienvolgens heeft de Pangorang, op den ontfang van den brief, den Zittia Antakka, om tegen de Palimbangers in het lant te oorlogen, naboven gesonden.

Zoo waersichouwt en beveelt de Pangoran Joan van der Laen, en Demang Sittia Bauwa, wel verdaght en op hunne hoede te zijn: naerdien de Palimbangers mede op hunne hoede zijn.

Dit is het geen de Pangoran aen Jan van der Laen en Demang Sittia Bauwa weet te beveelen.

Den zeven en twintighsten wierden door orde van den Admiraal d'overige huizen, die noch vele in getale onder de sterkte Mansapoura stonden, in brandt gesteken: als ook de sterkte zelve, die d'onzen noch in wezen gelaten hadden. Men haelde ook noch ten selven dage een stuk geschuts uit de modder van het eiland Kombara.

D'onzen
drijven
de riviere
weer af.

Voorts beslooten d'onzen de riviere te verlaten, aengezien zy tot noch toe te vergeefs na des Pangorans ant-

woorde, op hunnen brief van den twintighsten der zelve maent, aen hem gezonden, hadden blijven leggen wagten: want zy bleven van gevoelen, dat de Pangorang met de zijnen niet veel moets hadden, om iemand tot hen af te zenden: of dat andersints hunne hartnekkige en hoovaerdige aert niet toeliet, het zelve te laten geschieden.

Dies lighten zy met d'eerste ebbe het anker, en dreven door de riviere Banjarmassum af, om in dezelve mede te verzoeken, of zy noch eenige Negeryen op de rivier kant moghten vinden, en die als dan ook aen koolen te leggen.

Zy dreven dan vijf dagen, tot aen den derden van Wintermaent, de riviere af, zonder huizen, of iet in den wegh vernomen te hebben, en quamen met de gantsche vloot buiten voor de riviere, by het schip Oranje. Zy vertrokken den vierden weer na Batavia, en quamen den negenden des namiddags met de gantsche ingezette krijgs en scheepsmaght voor Batavia op de ree.

Komen
weer
voor Batavia.

De gantsche veroverde buite bestont in zes en zeventigh stukken geschuts: beneffens hondert twee en veertigh metale en yzere bassen.

Bekomē
buit.

Men vond'er geen peper, maer een groten voorraet van rijs en padie, dat door den brant vernielt wiert: als ook al het gevonden vaertuigh zoo klein als groot, tot des konings lange speelvaertuigen toe, die in een groot getal bestonden. D'onzen namen etlike dier lange speelvaertuigen met zich, ter gedachtenis.

Het koninkrijk van

A C H I N.

Het koninkrijk van Achin leit aen het Noorder eind van Sumatra, op vier graden en een halve. De hoofst-ad des koninkrijks van Achin is ook Achin genaemt, leit aen een lustigen vliet, en op eene vlakke, omtrent een halve mijle van de zee.

Des konings hof leit in het midden der stad, is groot, langwerpigh, en

met eene watergracht omcingelt, en op zommige plaetsen met zwaer geschut gestoffeert. Het heeft zeven poorten, en is van buiten met een staketfel van palisaden omringht.

Op de linke zijde van de riviere staet een kasteel, om des vyants schepen het in en aenkomen te beletten.

Meer andere kleine vastigheden en

K sterk-

sterkten zijn op voordeligen toegangen in ruigten en op moraffen omtrent Achin, tot beveiling van hof en stad, gebouwt.

De lucht schijnt in dit koningrijk veel gezonder en getemperder te zijn, als op het zuider gedeelte des eilants.

De huizen zijn'er in de hooghte op palen of stutten gebouwt, en de muuren en daken met riet bedekt. Men klimt'er by trappen van buiten in: want men derft'er niet om laegh wonen, uit oorzake van het water, dat by wijle zoodanigh oploopt, dat het de gantsche stad als overstroomt.

Des konings grootste rijkdommen bestaen inzonderheit in gout, juweelen en olifanten.

Hy hout vele bywijven, die hem niet alleenlijk in het bedde ten dienste zijn: maer ook voor de zalen en binnenkamers waght houden: beneffens vele gelubden, die ook op hem passen.

Naest den koning staet de regeering des rijks, aen de vier *Sabandars* en edelen.

Des jaers zestien hondert drie en zestigh, stont de regering des rijks aen eene vrouw, dewelcke, naer men zeide, voorflagh maekte, om met eenen Hollander te trouwen: hoewel de Hoge Raden op Batavia, om zekere gewichtige redenen, daer toe niet bewilligen wilden.

d'Inwoonders van Achin waeren van ouds her voor goede krijgsluiden vermaert, en overtroffen hunne gebuuren in strijtbareheit, en toonden kloek en stout beleid, om hunne vyanden een voordeel en kans af te zien: want niet alleenlijk hebben hunne koningen den geboortekoningen op Sumatra, landen en steden ontveldicht en afhandigh gemaekt: maer ook op de vaste kust van Malakka de koningrijken van *Queda* en *Pera* veroverd.

Dikwils hebben zy ook de Portugezen in de stad Malakka belegert, en groote schade aengedaen: naerdien zy zich alrijt vyanden van de Portugezen getoont hebben.

Sillebaer. Op de West-kuste, vier mijlen bezuiden de Middellijn, leit in eenen boght, aen een wyden vliet, eene plaetse, *Sillebar* genoemd. Rontom leggen hooge bergen en wildernissen. Het lant rontom geeft overvloedelijk

peper. *Sillebar* staet onder de koning van Bantam

Aen de Westkust van Sumatra leit een groote boght of inham. D'oever is overal met hoge en dichte boschaedjen bezet. Desgelijx is de bocht van *Sillebar* rontom met zeer hoge bergen omringt. Ook is d'oever van de bocht van *Sillebar* met groente en lustigh kreupel-bosch bewaesen. Een weinigh binnen den inham vertoont zich eene uitstekende hoek, daer achter het stedeken of vlek van *Sillebar* leit.

Eenige weinige minuten ten zuide van de Middellijn leit de stad *Tikouw*, die slecht en flordigh gebouwt is. *Tikouw.*

Eenige mijlen ten Noorden van *Tikouw*, leit *Passaman*, aen de voet van een hooghe bergghe. *Passaman.*

Barros leit op de West-kust van Sumatra, ontrent eene kleine mijle lantwaerts in, aen een grooten vliet, tusschen *Passaman* en *Achin*. In deze lantstreke groeit peper, kamfer, en Benzoin. *Barros.*

Daer na volgen eenige andere plaetsen, als *Sinkel*, *Labo*, en *Daya*.

Pedir leit tien mijlen oostwaerts van *Achin*, met geberghre tusschen beiden, en was wel eer een koningrijk. Het lant is tamelijk vruchtbaer van rijns en fruit. *Pedir.*

Meer Oostwaerts leggen vervolgens langs de binnen-kant van Sumatra, *Pacem*, *Dely*, *Aru*, *Kampar*, *Andripouro*, *Jamby*, en *Palimban*. *Andripouro* leit op drie graden en een halve.

Padang leit aen een lustigen vliet, en wort met Indiaensche vaertuighen en schepen veel bezocht. *Padang.*

Sumatra wort by d'onzen in twee kusten onderscheiden: als in een binnen- en buiten-kust. De binnen-kust wort by die van Java de West-kust genoemd. De buiten-kust des eilants strekt tegen het Noorden: alwaer het koningrijk van Atchin leit.

De lucht is op Sumatra van wegen de groote hitte, door desselfs gelegentheit onder de Middellijn, boven mate ongezonder: inzonderheit voor de vreemdelingen, en in den regen- of storm-tijt: want dan heeft men meest alle dagen een schielicken storm, met herde wint, donder, en blixem vermengt, waer op aenstonts stilten volgen. *Ongezondheit der lucht van Sumatra.*

gen. Daer en boven waessenen uit de menighvuldige poelen en moerassen vele vuile en stinkende dampen, die door de hitte der zonne opgetrokken worden, en de lucht ongerempert en besmet maken: waer uit vele quaet-aerdige koortsen en langduurige siekten tontstaen komen. Dit bespeurt men inzonderheit op de West-kust van Sumatra: en allermeeft aen de buiten-kust, op *Tykouw* en *Pryaman*: alwaer d'ongezonde lucht niet min voor d'in-als uitheemschen schadelijk en nadeeligh is: waer over d'onzen, die aldaer ten koophandel leggen, opgeblazen, bol en bleek van lichaem worden.

Op het Duivels-eilant, en in de riviere *Indapura*, is de lucht zoo onge-zont, dat mensch of beest, daer op komende, aenstonts sterft, of datelijk daer wederom afkomende, kortst daer aen t'overlijden komt.

Aert des
eilants.

Het eilant van Sumatra heeft lustige bosschen, en yzelijke hoge bergen, vermakelijke dalen, vruchtbare vlakten, vischrijke bayen of zee-boesems, meenighte van beken en vlieten met klaer water: ook vele poelen en moerassen, met taen-bosschen bewassen, die het water root maken.

Rivieren.

De voornaemste vlieten of rivieren zijn *Achin*, *Andregiri*, *Jamby*, *Palimbang*, *Manancabo*, *Banjarmassum*, *Sillebar*, *Indapura*, *Priaman*, die also by d'onzen na de bygelege steden, of de steden na die vlieten, genoemd.

Het water in de riviere *Indapura*, en twee mijlen in zee, is bloet-root, dat door de taen-bosschen veroorzaekt wort, die in de moerasschen wassen, en dienvolgens de zee en de riviere met hunne rode kleure verwen: waer door ook het water om tedrinken onge-zont is.

Aert des
eilants.

Het geeft geers en rijs in overvloed, en byna alle Indiaensche vruchten, als Bananas, patatas, kokos-noten, oranje-appelen, limoenen, tamarind, wasch, zuiker, honigh, genber. Inzonderheit groeit'er door het gantsch eilant ongemeen veel peper, die met hele scheeps-ladingen door d'onzen van daer vervoert wort.

Op de buiten-kust van Sumatra wierden voor eenige jaren door den oorlogh vele peper-tuinen uitgeroeit;

doch zijn naderhant weer aengeplant. Ook zijn'er vele peper-bomen uitgeroeit, en katoen-bomen in de plaetse geplant.

Op de buiten-kust valt ook de beste kamfer in duurzaamheit, en verschilt hier in van de Japanse kamfer, dat in deze alle de reuk in het hout, en die van de buiten-kust van Sumatra in de kamfer zelf zit, zonder dat het hout eenige reuk behoudt.

Daervalt ook lak, witte Benzoin, kalambak of aloës-hout, arents-hout, en wit zandel-hout.

De bosschen voeden in overvloed allerlei wilt gedierte: als olifanten, buffels, tygers, herten, rhinosters of neushorens, wilde zwijnen, apen, meerkatten, slangen, &c. De vlieten, poelen, en moerassen zijn boven mate vischrijk. In eenige houden ook krokodillen. Daer is ook velerlei wilt en tam gevogelte, zoo in de bosschen als op het lant. Ook zijn'er ongemeene groote vleermuizen. Voorts is het vreemt, dat het eilant Sumatra het eenighste in Indien is, dat beeren voet.

De bergen houden in hunne boesem, goud, zilver, koper, tin, yzer, en zwavel besloten. Men heeft inzonderheit aen de buiten-kust van Sumatra goudrijke mijnen: hoewel'er het goud weynigh gegraven wort. Des niettemin heeft de koningin van Atchin voor eenige jaren daer uit duizent ponden: en de Compagnie voor d'eerste male des jaers 1665 over de 300. ponden getrokken. Men vint'er ook smaragden, hyacinthen, en andere gesteenten.

Op de kruin van den brandenden bergh *Balabam* is een bron, die zekere vocht uitwerpt, als olie. Men heeft'er ook zekere olie of vocht, die uit d'aerde zweet, als peter-olie: of uit de rotsen in d'ondergelege rivieren stort. D'Indianen noemen deze vocht ook *Minjah Tannah*, dat is, olie van aerde. Deze olie wort by d'inwoonders in zulken waerde gehouden, dat de koning van Atchin die op hals straffe verbiet uit het eilant te voeren: dies d'inwoonders dezelve by nacht en ontijden, aen boort van onze of d'Engelsche schepen, steelswijze, brengen.

Deze olie is zwaer van reuk; hoewel niet zeer walghaghtigh. Zy wort

Minjah
Tannah
of aert-
olie.

zeer dienstigh tegen d'Indiaensche lamheit, *Beribery* genoemd, gehouden. Want zy helpt, indien de beledighde delen daer mee besmeert worden, de kranken wonderlijker wijze.

Daer groeit op dit eiland zeker riet, dat zich op velerlei wijze om de boomen slingert en wint, en tot een, twee, ja 300. vademmen voortkruipt: zoo dat men naulix deffels oorsprong en eind vinden kan. Het is zeer dienstigh en en bequaem om hoepen van te maken.

Tale. De gemeene tale der inwoonders is de Maleysche: hoewel zy ook andere byzondere talen hebben en spreken: zy hebben ook scholen, daer in de jeugt lezen en schrijven geleert wort.

Wonen en aert der inwoonders. D'inboorlingen of eilanders van Sumatra zijn groot van stal, en zwart of bruin van verruwe, als de Javanen. Het vrouwvolk is fraei van leest en witachtigh, met wittetanden. Het is zeer geil en onkuyfch, en rekt het tot eere, zich voor gelt te laten gebruiken.

Het is een boosaerdigh opgeblazen, stout en trots volk, dat zich zelf hoogh, en alle uitheemsche volken laagh acht. Het is zeer tot bedrog en verraderye genijght, en breekt lichtelijk eet en belofte, op een voordeel van beter.

Ieder trouwt, na de Moorse wijze, zoo vele vrouwen als hy voeden kan: hoewel een van alle de voornaemste en opperste mevrouw is. Voornamen vrouwen ziet men zelden langs straet gaen.

Binnen's lants wonen menscheeters, *Bataches* of *Batatas* genoemd, die niet alleenlijk vreemdelingen eeten; maer doden hunne vaders in hunnen hogen ouderdom, desgelijx hunne broeders, en eeten die ook.

Spijze. Rijken zoo wel als armen knauwen geduurigh betel-bladen, met kalk, en Areka of Faufel daeronder gemengd. Rijs verstrekt hen broot, daer zy een lekker kookfel van weten te maken, en koeken van bakken, daer zy olie over gieten. Zy nuttigen ook visch en vleesch, en allerlei groente.

De gemene drank is water: hoewel'er ook Arak van rijs en kokos-noten gebrant, en wijn de palm gedronken wort.

In het nuttigen van spijs zijn de Sumatranen matigh en sober: gelijk

neest alle d'Indianen in dat stuk geen groten overdaet bedrijven

De meeste inwoonders, en inzonderheit geringe luiden, gaen met het boven-lif gantsch naekt, en hebben alleenlijk een kleetje voor de schamelijkheid gesl gen, of om het onder-lif gewonden: zonder schoenen of kousen, zoo wel mannen als vrouwen. *Kleding.*

Rijke en voornamen luiden hebben aen het boven- of opper-lif een dunne zyde of katoene rok, of van andere stoffe, na de Moorische wijze gemaakt.

Een doek bedekt hen het hoofd, met een slag of twee daer om gewonden.

De koningen worden met meer als slaefse onderdanigheit en gehoorzaamheit by d'onderzaten geëert, niet uit liefde en genegenheit t'henwaerts: maer uit een enkele ingeboorne vrees en schrik. *Maghe des konings.*

De Heerschers, of oversten, voeren den tijtel van *Pangerang*

De misdaden, zelfs de geringsten, worden by hen met groote strengheit, als met het afkappen van handen en voeten, gestraft. Dootschuldigen worden op een wreede en vervarelige wyze om't leven gebraght. *Straffe der misdaden.*

By ouds gaf de koning een misdadige of dootschuldige aen eenigen van de mensch-eeters over, die hem, met het afhouden van hoofd, handen en voeten deden doden. Daer na smeten zy zout en peper op sijn vleesch, of romp, en aten het aldus gantsch raeu op.

Meest alle d'inwoonders, en inzonderheit, die langs de zee-kust woenen, omhelsen heden de Mahometaensche godsdienst, dien zy sedert vele jaren door vlijt der Mooren aengenomen hebben. *Godsdienst.*

Te vore waren alle d'inwoonders, zoolangs de zee-kusten als te landwaerts in, heidenen: gelijk zich ook noch vele heidenen te landwaerts in bevinden.

Op het eiland van Sumatra, en inzonderheit op het koninkrijk van Atchin, is grote handel en schipvaart uit alle oorden van Indien: want aldaer komen Sinesen, Maleyers, Javanen, Kristenen, Moren, en andere volken ten koophandel. *Op Sumatra is grote koophandel.*

D'Oost-Indische Maetschappye heeft

heeft ook eenige landen en plaetsen, op de Westkust van dit eiland gelegen, in bescherming aengenomen, en met die een verbont opgerecht, van geen peper of gout, aen iemant anders, als aen haer, tot eengezetten prijs, te mogen verkoopen. Deze plaetsen zijn *Priaman, Indrapoura, Padang, Iko* en *Baros*. Op *Andragiri* had de Compagnie ontrent des jaers 1665. wederom een nieuwe logie gestelt: doch de kleine menigte van gouten peper, die aldaer ingekocht wiert, kon d'onkosten van het kantoor niet goet maken.

Koop-
waren
van Su-
matra.

De voornaemste waren, die het eiland Sumatra uitlevert, is peper. Daer valt ook gout, tin, en kamfer. Op de West-kust vallen ook Pedro Porcos, die het stuk over de twee hondert rijxdaelders kosten. Inzonderheit levert *Jamby* en *Palimbang* een groote menigte van peper uit: op welke plaetsen d'Engelsen ook een kantoor hebben, tot wien de koning zeer gene- gen is.

Daer en tegen worden, in verruiling, door d'onzen op dit eiland te koop gebragt, realen van achten, katoene lijnwaten, Sineesch gout, draet-zyer, staal, lakens, Suratsse dekens, zijde stoffen, zout, en meer andere waren. Dus verre van Sumatra

Vervor-
deren de
reize.

Wy vervorderden voorts onze reize, zonder voorval van meer verhaelwaerdige zaken, en voeren den derden van Sprokkelmaent, voorby Punte Gale, en quamen den vierden van Sprokkelmaent voor Kolomba, beide steden op het eiland Zeilon, ten anker.

Varen
voorby
Komo-
rijn.

Na wy onze zaken aldaer verricht hadden, gingen wy den negenden weer tzeil, en voeren den twaelfden voor by de kaep Komorijn en de stad Koylang, en zoo voort langs de Malabaerse kust: daer het schip de 'Vogel Fenix voor de stad *Kalkelang* lagh, peper teladen, die by ons quam, om neffens ons na Persie te gaen.

Koilang.

Wy vonden tegen over het eiland *Baypjin* vijftien of zestien schepen, onder de vlagge van den Heer Adriaen van der Meyden, om het fort of vesting *Palipatnam* te belegeren en veroveren.

Palipat-
nam.

Wy voeren terstont aen het jaght Vlielant, daer d'Admiraal op was, die

ons belaste datelijk mee aen lant te gaen, met zoo veele soldaten en matroosen, als'er aen onze schepen waren bescheiden, om deze vesting te helpen innemen.

Wanneer nu alles aen lant was, en alle soldaten en bootsgezellen in orde gestelt waren, en voort trokken, om deze sterkte met geweld t'overweldigen en aen te tasten, vonden wy nie- mant als een out wijf en een jongen daer in: dies wy die vesting zonder slag of stoot in kregen: want de vyant had die alreets op onze aenkomste verlaten.

Palipat-
nam in-
geno-
men.

Het verder voornemen, om de stad *Kranganoor* te belegeren, wiert niet raetzaem gevonden, uit oorzaak wy toen eerst de rechte kuntschap van de sterkte van die stad kregen, en ons daer anders op dienden te voorzien.

Wy vervorden onze reize, en trokken des anderen daeghs, den vijften van Lentemaent, voorby de baer van Goa: alwaer wy den Kommandeur Roothaes spraken, die daer met eenige schepen kruiste, en de baer besloren hield, zonder dat een eenigh schip in of uit moght.

Komen
voorby
Goa.

Wy vervolghden onze koers en reize, en quamen den zefsten op de rede voor *Wingurlaten* anker. Aldaer vonden wy eenige van onze oorloghschepen, die haer ververscht hadden, en wederom na Goa vertrekken wilden: als ook het jaght Bantam, dat geschikt was, om de koningin van Golkonda na Mocha, (een stad in Arabic, aen de hoek van het Roo Meir gelegen) te voeren, die van daer na de stad Medina zou trekken, om het graf van den berugten Profeet Mahomet te bezoeken. Zy nam een groote schat met haer, om aen het graf van Mahomet te vereeren, en trok met vier duizent ruiters, die haer meer als tachtig mijlen over lant, tot aen *Wingurla*, vergezelschapt hadden. De ruiters zaten op schone Persiaensche paerden, die als spiegels glommen, en waren vreemt uitgedoft. Zy waren gewapent met lange mael-rykken, en zommige hadden op de schouders snacks-hoofden, als d'oude Romeinen. Zy hadden blanke helmten op het hooft, en waren met pijl en bogen gewapent. Vele hadden lange baerden.

en te
Wingur-
la.

Koningin
van Gol-
konda
trekt na
Mahom-
mers graf.

In den voortroep reden twee trompetters met twee bazuinen, welker mont voor wel twee ellen wijd was. Zy bliezen by beurten, en maekten een sterk geluit.

De groote heeren, die by haer waren, zaten ook te paerde, met een voetknecht aen ieder zijde van't paert, die het by den toom leide, tot meerder pracht en staetsie.

De koningin zelve wiert in een kostelijke overdekte Palakijn, om niet gezien te worden, gedragen: desgelijx alle hare staetjuffers. Voor haer gevolgh gingen verscheide keemels, die heel antijs toegemaakt, en met kostelijke dekkleden behangen waeren.

Opeenen zat een herpauk, met een gombe, (die, gelijk hierte lande, op de keteltrommen) met d'armen kruiswijs over een, met een hamertje op een trom sloegh. De trom was gemaakt van hout, onder spits van fatzoen, alseen byekorf, en met een dierenvel overtrokken. Op ieder zijde des keemels hing een trom.

De Kommandeur Roothaes, en Santvliet (die te Gamrontoen opperhoofd van wegen de Kompagnie was) waeren de koninginne wel twee uren te gemoet gegaen, om haer te verwelkomen.

Terwijl de koninginne daer was, dichte zy zelve aen verscheide Sekretarissen, eik in een byzondere tale, brieven voor: waer uit men haer verstant en taekunde kon bespeuren. Zy liet vragen, of het schip gereet was, daer mee zy zou vertrekken: en verstaende dat het klaer was, vervaardighde zy haer voort tot de reize, om aen boort te komen. Maer als zy daer aenquam, en zagh, dat het schip zoo groot niet was, als d'andere, die daer neffens lagen, was zy niet wel daer over in haer schik, en qualik te vrede. Doch de Heeren Roothaes en Zantvliet onderrichten haer, dat het jaght, om d'ondiepte van de Roode Zee, daer bequamer, als de groote schepen, was. Waer op zy haer liet zeggen, en beter genoeght scheen.

Aen strant was een tente opgeslagen, en voorts een gang tot aen de sloep gemaakt, die gantsch met katoen behangen was. Ook was een tent over de sloep gemaakt. Desgelijx een

in het jaght, daer zy onder ging zitten, om niet gezien te worden. Zy gaf den Heer Kommandeur Roothaes en het Opperhoofd Zantvliet ieder een kostelijk geschenk van gout en diamanten.

De Schipper, die haer met het jaght na Mocha overbraght, reisde met haer voort, en is, naer schijn, Mahomettaensch geworden: want de stierman braght het jaght, in plaetse van de schipper, wederom.

Wingurla is een ope dorp, in het koninkrijk van Golkonda, dicht aen den oever der zee, vijf mijlen van de stad Goa, en ontrent op de Noorderbreete van vijftien graden gelegen.

Die van de Kompagnie hebben aldaer een deftigh huis van witte steen en plaisterwerk gebouwt, en heerlijk opgemaakt.

Alle schepen, die na Persien gaen, moeten die plaetse aendoen, om sich van branthout en water te ververschen: dat aldaer om een kleinen prijs overvloedelijk te bekomen is. Anders is'er geen handel.

Na wy van *Wingurla* vertrokken waren, quamen wy den 6. van Grasmaent voor de vermaerde Persische stad Gamron, op zes vadem ten anker.

Ik voer dien zelven dagh noch aen lant, om onze aankomste en aenbrengen bekend te maken, teneinde orde op het lossen moght gestelt worden, en vond de zaken der Kompagnie in goeden stant. Wanneer wy nu onze ingeladen koopmanschappen hadden overgelevert, (die in een pakhuis geleit, en voorts, volgens de maniere, verkocht wierden) stelden wy voorts wederom orde tot de lading, die dagelijx geschiede. Uit oorzake nu de meeste lading in gemunt gout en zilver bestont, zouden wy die haest en des te eerder ingekregen hebben: maer dewijl wy na andere koopmanschappen moesten waghten, raekten wy eerst den tweeden van Zomermaent klaer om te vertrekken.

De Heer Jakob Willemsz. Directeur in Persie, van wegen de Kompagnie, ging mee op ons schip, naerdien zijn tijt aldaer om was, om mee na Batavia over te steken.

De vermaerde stad Gamron, d'eenighste zee-haven van Persie, leit aen een vlakke strant, op de Noorderbreete van

Wingurla

Komen te Gamron.

Beschrijving van Gamron.

van zeven en twintig graden, tusschen twee kasteelen, aen de kant van den Persischen Golf of zeeboesem, en aen de voet van eenen kalen zant-bergh, vlak tegen't zuiden, daer loof noch gras op was.

Gamron wiert van de puinhopen en afbraken des kasteels en stad van Ormus gebouwt: want de verwoefting van die stad was d'opkomsle van Gamron.

De stad is aen de waterkant met drie bolwerken, van gehouwen steen, gestekert, die met yzere gestukken gestoffeert zijn.

Na de lantzijde is zy met een muur van ongebakke steenen bemuurt, die toegeweldigh vervallen waren, dewijl schijnen van dien kant geene vreze te hebben.

Huizen

De stad Gamron is dicht betimmerd. De huizen zijn, na de Persiaensche wijze, zeer antijks en vreemd gebouwt. De meesten hebben een vierkante tooren, die verre boven het dak uitsteekt, en boven na de vier winden openingen en gaten heeft, om lucht te scheppen en wint te vangen, die daer door speelt, en het geheele huis verlucht. In den heeten zomertijt leggen zy des nachts daer onder, om gerustelijk te kunnen slapen. De voornaemste huizen zijn van leem-aerde gebouwt, dewelke tot vierkante stukken gevormt, en gestampt worden, die dan zoo hert droogen, dat zy regen en wint verduuren kunnen, en zoo sterk als steen zijn. De huizen worden met kalk, van mossel-schelpen gebrant, overwit: waer door het steene huizen schijnen te zijn. Achter af staen veele slechte huizen, die met bladen van dadel-bomen bedekt zijn, en slechts tegen de hitte verstrekken.

Straten.

De straten zijn nau en kort, en kommen t'elkens aen een hoekhuis. Zy zijn meerendeels van het een tot het ander huis dwers overdekt, tegen de hitte der zonne: hoewel het daer dan noch evenwel zoo heet en naer is, datmen dezelve niet als met ongemak en flaute kan gebruiken. Ook zijn de straten niet met stenen beleit: maer bestaan uit herde aerde, t'zamen getrapt, die elk, om de koelte en stof, gedurigh met water begiet, droogen dan door de hitte zoo hert op.

De Hollanders en Engelsen hebben ieder aldaer een loosje, dicht by mal-kandere: en laet elk zijne vlagge daer van waeien. De Hollandsche loosje leit dicht aen het water, en vertoont haer zeer heerlijk, en is gemakkelijk om te laden en lossen.

Daer is geen versch water: maer ^{Schaers-heit van versch water.} d'inwoonders moeten het zelve wel drie uren gaens uit het gebergte in aerde potten op het hooft, of in bereide lere schape vellen op den rug dragen.

Zy binden of knopen de beenen t'zamen, en laten de zak op de schouderen en rug leggen. Dit zwaer en moeilijk werk wort door de slaven voor zonnen opgang verricht, eensdeels om de hitte, en ten anderen, om het water des te koelder te houden. Dies het versch water aldaer zoo qualijk te bekomen is, datmen by zommige voorname luiden byna eer een schale wijn, als water kan krijgen. Ook zijn'er geene putten met versch water, als alleenlijk in de regen-tijt.

Daer groeit niets, als eenige dadel-boomen: en evenwel is'er van alles te krijgen, dat derwaerts te lande uit Persie en andere plaetsen gebraght wert.

De meeste drank der inwoonders is water: doch hebben ook, inzonderheit in den handel-tijt, schoone Persiaensche wijn, die hoogh root van kleur, krachtigh, en evenwel zoet van smaek is, als Kanarische wijn. Deze wijn valt ontrent de Persische steden Schiras en Jezd, en wort in groote flesschen en kassen gepakt en gestuwt, en van daer vervoert.

Men heeft'er ook arak van dadelen en rijs gebrant. Ook wort'er water met zuiker en limoenen toegemaakt, dat in de grote hitte gedronken wort: hoewel het, zoo't overvloedigh gebruikt wort, de roode loop veroorzaekt.

De lucht te Gamron, en in de ge- ^{De lucht is'er ongezont en heet.} westen daer ontrent, is van Bloei- tot Herfst-maent, zoo ongezont en heet, als ik oit op eenige plaetsen in gantsch Oost- en West-Indien bevonden heb. Waerom de vreemdelingen aldaer niet in verzekerde gezontheit kunnen blijven, als in Winter, Sprokkel- en Lente-maent. Wat belangt de inwoonders, die de lucht des lants gewoon zijn, inzonderheit voorname luiden,

luiden, blijven'er langer, te weten tot aen Grasmaent. Daer na wijken zy, om de hitte temijden, uit de stad na het gebergte, ontrent 10. of 12. mijlen van daer gelegen: daer zy zich dan aen d'oever van de rivieren, als op hunne hofsteden en lusthuizen, den tijt van vijf of zes maenden, nederzetten en ophouden, verteerende het geen zy met den koophandel gewonnen hebben. Ondertusschen laten zy de stad van hunne slaven en het gemeene volk bewoonen; tot in Wijnmaent, als wanneer de schippers en koopluiden wederom komen.

Zy slapen, om de hitte, op leere zakken, of met het onderlijf in 't water, of boven in de toorens van de huizen, die ten dien einde, om de koelte te scheppen, met lucht-gaten gemaekt zijn.

Zommige gieten rooze-water by den hals in, en laten het onder by de beenen af loopen, om zich te verkoelen.

Het schip, dat van wegen de Kompagnie aldaer om den handel blijft leggen, moet met zeilen behangen worden, of de planken en balken zouden van malkanderen scheuren. Het pek en teer staet met blaesjes, als of het kookte. Ook kan niemant dan de bloote voet op den overloop, van wegen desselfs grote hitte, zetten.

Die het derven wagen om, gedurende de hitte, te Gamron te blijven, halen eene quaetaerdige koortse op den hals: daer zy naulix kunnen van genezen, schoon zy daer niet aen sterfen. Ja na de genezing zelf volgt een geepsheit van lichaem, die het gantsche leven lang byblijft.

D'oorzake van deze groote hitte schijnt, mijns oordeels, te zijn, dewijl de stad tegen een kalen zant-bergh, vlak tegen 't zuiden aen leit, die niet als dor zant is, en daer de zon zoo heet met hare stralen tegen aen schijnt, die aldaer verdubbelen, en dan zoo kraghtigh heet wederom stuiten. Daer en boven komt de wint altijd uit den zuiden, en met de hete zonnestralen uit eenen en den zelven oort, dat ook niet weinigh helpt, om de lugt met hitte t'ontsteken.

Na Lentemaent begint'er de wint te veranderen, en wait gemeenelijk uit den Weste en Zuidweste, en wort

op eenige tijden zoo smoor heet, dat zy de menschen als verftikt. D'Arabieren noemen die wint *Elhamudl*, dat is gezeit, *Visch-wint*, en de Persiannen *Badesambour*, uit oorzake zy den genen, daer zy opvalt, schielijk verftikt en doot.

Wanneer men een arm of been, of eenigh ander gedeelte van het lichaem der genen, die daer aen verftikt zijn, aenvat, dat blijft in de handen, als lijmigh vet of smeer, en als of het lichaem een maent was doot geweest.

Deze wint waeit aldaer gewonelijk in Bloei, zomer, hooi, en oogst maent: desgelijx ook ontrent Muassil, tegen over oud Ninive gelegen, en ontrent Bagdad. Maer wanneer men, (hetgeen zeer merkwaardigh is) in een vaertuig, op eene riviere is, zoo doet deze wint aen het lichaem geen quaet, schoon men ook gantsch naekt was.

De burgers van Gamron zijn meest koopluiden, die op de steden Bassora, aen den arm van den Eufrates gelegen, Schiras, Ispahan, Tauris, en Smyrna, handel drijven. Eenmael des jaers, in Wijnmaent, komen de Karavanen, die duizenden van menschen en beesten sterk zijn, uit byna alle gewesten van 't oofte, als Babylonie, Turkye, Persie en andere oorden, met allerlei koopmanschappen op kamelen, dromedarissen en ezels geladen, derwaerts. Van daer slepen zy zijde, en andere oostindische waren te rugh naer hun lant.

Te Gamron is eene treffelijke markt-plaetse van zy, goutlaken, Alkatyven of rapyten, peerlen, die omtrent het eilant *Babrain* gevischt worden: als ook van allerlei aertvruchten, pruimen, rozijnen, krenten, nooten, dadels, oranje-appelen, citroenen, granaten, persiken, en meer andere vruchten. Daer is ook overvloed van groente te bekomen, het welk aldaer van andere plaetsen gebraght wort, maer het meeste van het eilant *Kusmis*, drie mijlen van daer gelegen.

Men vint'er ook treffelijken en geurigen wijn te koop, die van de Persische steden, *Schiras* en *Yezd*, met grote vlessen, in kassen gepakt en gestuuwt, overgebracht wort.

Daer komt ook uitstekend schoon sterk

Hete wint.

Inwoonders van Gamron erkeren zich met den koophandel.

Koopmarkt van Gamron.

sterk en geurigh rozenwater te koop, dat nergens overvloediger als aldaer te bekomen is.

Grote
koopman-
del te
Gamron. Op Gamron is een grote vaert van alle schepen, die van Indien komen, en van daer koopmanschappen, voor Persie, Turkye, en andere plaetsen van Asie brengen.

Te Gamron komen by wijle zulken groote meenichte van schepen, dat men daer meer koopmanschappen als gelt vint: dier aen komen de koopluiden aenstonts na Lar, Schiras, Ispahan en andere steden van Persie overschrijven.

Die gereet gelt hebben, en daer mee handel doen, blijven niet in gebreken, van dat gewint na Gamron over te sturen.

Wanneer de schepen aldaer aengekomen zijn, vindmen daer vele koopluiden; maer de meeste zijn Persianen, Armeniers, en Indianen, die in Persie hun verblijf en woonplaetse hebben. Maer noch wel meer zouden'er uit andere plaetsen komen, indien zy de quade lucht van Gamron niet vreesden: waer door zy gedwongen worden te Ispahan te blijven, ter tijt toe, d'andere koopluiden weerom komen, van wien zy de koopwaren, die zy van no-de hebben, koopen.

Aert der
inwoon-
ders van
Gamron. De vrouwen worden daer zelden, na d'oostersche wijze gezien, en onthouden zich in byzondere gebouwen of vertrekken, daer de mannen zomwijlen eenen tijt lang by houden, en alle handelzaken dan laten varen.

Het licht vrouwvolk zit des avonts met lanterens voor de deuren op banken, daer de mannen dan na toe gaen, en hunne zinnelijkheid uitkiezen, die dan ook voort mee gaen, en tot hunnen dienst zijn.

D'inwoonders zijn zeer bruin van verruwe.

Kleding. D'armeluiden gaen met het meeste lijf naekt, en hebben slechts een kleetje om de middel. In de hitte loopen zommige gantsch naekt: andere hebben niet als een hembt aen.

De rijken zijn kostelijk op zijn Persiaensch gekleet. Daer zijn'er, hoewel eenige weinigen, die zich kleden, als zy in oude tijden deden, en met ringen van goud, zilver en yzer aen d'handen, ooren en neus vercierden.

Spijze. De gemene inwoonders der stad

eten dadels, in plaetse van broot of rijst, tot allerhande spijze.

Het dient aangemerkt, dat de gewonelijke spijze des volks, van *Basora* af, tot aen *Sindi*, langs de kuste van Indie, dadelen en visch is: waer van het grootste gedeelte in de wint gedrooght wort. Zy nemen de hoofden en 't ingewand van de visschen, met de stenen van de dadelen, die zy gegeten hebben, en kookten diet'zamen met een weinigh brak water, dat zy alle avonds de koien t'eten geven, wanneer zy van 't velt komen, daer zy niet hebben kunnen vinden, als slechte ruigte en heesters.

Daer zijn ook hazen, schapen, duiven, en patryzen: Maer wat de hoenders belangt, die daer overvloedelijk zijn, worden niet veel gegeten, uit oorzaak zy een smake van de zee-lucht hebben.

Door de naby gelegenheit aen zee is'er overvloedelijk veel uitstekende visch. Onder andere treflijke visch verschaft de zee Solda en Sardijn.

Daer zijn ook zeer goede oesters: hoewel die by d'inwoonders des lants niet gegeten worden: waer over men zelfs daer om na de visschers moet stieren, wanneer men die wil eten.

Men heeft'er ook allerhande konfituren en gedrooghte vruchten.

De groote en rijke koopluiden leven aldaer zeer prachtigh, inzonderheit de lantvooght des koninghs van Persie, die aldaer zijn verblijf houdt.

Aen d'oost-zyde, ontrent een uurgang van de stad, is een rijk graf, daer in een Benjaense Heiligh vooreenige hondert jaren in begraven wert, onder een wortelboom, door hem zelve geplant, die by de Portugesen *Arvor das Rais*, dat is, wortel-boom, en by d'Indianen en Persen *Lul* genoemd wort. Hy wort ook *de boom der Benjanen*, genoemd: tzy na den planter of poter, of dewijl de Benjanen daer onder een Pagode, dat is, een heidenschen tempel, met een Karavanseera, dat is, een gemene lants-herberg, gesticht hebben. Dees boom heeft zich, na zijnen aert, geweldigh verre uitgebreit: hoewel hy niet meer als eenen stam heeft, en wort noch jaerlix grooter, en schijnt van buiten een geheel boomrijk bosch

te zijn; want hy beslaet met zijne takken, die weder tot wortelen en jonge boomen worden, ruim zes hondert en vijftrigh voeten.

Wanneer d'ingezetenen of vreemdelingen zich willen gaen verlustigen, dan gaen zy na dezen boom toe, en rechten daer onder kleine gastmalen aen: om zich onder zijne schaduwe voor de hete zonnestralen te verbergē.

Het graf is met een huisje of Pagode overtimmert, daer in nacht en dagh, onder een zijde verhemelt, eenige lampen hangen te branden.

Degront is met gebakken steen beleit, en aen weersijden met zitbanken gemaakt, die alle zeer net en schoon gehouden worden: dies het in de dichte schaduwe aldaer zeer aengenaem te zitten is.

Indiaen-
sche Hei-
ligen.

D'Indianen koomen daer veele offerhande doen: inzonderheidt de *Sings*, anders *Goegys*, *Gioghi*, en *Joeghi*, en op Arabisch, en by de Moeren *Fakirs* geheten. Het is een slag van Benjaense Heiligen: of willen zich daer voor altoos gehouden hebben. Het is een van de vier hooft-sekten der Indiaense Braminos: want in vier hooft-sekten zijn de Braminos verdeelt. D'eerste is *Cenrawaghi*: de tweede *Samarath*: de derde *Bisnou*, en de vierde deze *Sings*, of *Goegys*.

Zy zitten langs de wegen, met de benen kruislings onder het lijf, na de Moorsche wijze. Zy korten noit de nagelen, maer laten die door malkanderen wassen, dat vervaerlijk te zien is. Eenigen hebben verwarde vlechten van vier of vijf voeten lang, achter aen het hooft. Anderen scheren noit het hair van baert of hooft af. In 't kort, zy zien'er zoo yzelijk en vervaerlijk uit, als men eenige nare helsche geesten of duivelen zou kunnen affchilderen.

Zy mogen gene eige huizen hebben: maer slapen des nachts in de kerken of in de portalen der kerken, of op vuilnis-hopen, hoeken der straten, of in holen en spelonken. Zy gaen of zitten altijd, zoo binnen als buiten de stad, moeder-naekt, met een kleetje alleen om den middel.

D'Indiaensche vrouwen vervoegen zich dikwils by hen, uit aendacht, om d'einden van hunne vingers aen te ra-

ken; ja, (het is schandemen het zeidt,) hunne mannelijke leden zeer nederig te kussen: zonder men eenige beweging of gevoelijkheid in hen bespeurt: want die dan eenige bewegenis daer medequamen te maken, of eenige gevoelijkheid te toonen, zouden voor onheilgen en onkuischen gehouden worden. Maer zy zien ten tegendeelene menschen aen, en verdraeien d'oogen op eene vervaerlijke wijze, niet anders als of zy verrukt waren.

Zy leiden alle een gestreng en hert leven, en mergelen het lichaem uit, met verscheide slag van boete, en en vreemde en onnatuurlijke gebaerden en gestalten des lichaems aen te nemen. Zommigen gaen in donkere holen of kelders zitten, daer geen licht in komt, als door een klein gat. Zy blij en daer eenige dagen in, by wijlen negen of tien, zonder eeten of drinken, met grooten aendacht.

Zommigen, tot meerder boetvaardigheid, gaen altijd, eenige jaren lang, zonder dagh noch nacht te leggen. Wanneer sy nu willen slapen, dan hangen zy zich by een touw om den middel, aen eenen boom.

Anderen houden hun leven lang, tot aen hunne doot, in het zitten of in het gaen, d'armen boven het hooft, in de lucht, recht opgesteken: waer door in de gewrichten allengs zoodanige hardigheden ontstaen, dat d'armen aldus begroeien, en niet meer kunnen neergebogen worden. Zy blijven nacht en dagh, zomer en winter, in die gestalte, gantsch naekt, en weten, zonder regen en hitte der zonne te schuwen, het steken der muggen uit te staen, zonder zy zich van hunne handen, om die te verjagen, kunnen dienen. Wanneer zy eeten of drinken willen, dat wort hun van anderen, met groten yver en aendaght, in de mont gestoken. Wanneer zy zich te slapen leggen, houden zy noch d'armen in de zelve gestalte uitgestrekt: het welk ongetwijffelt een der grootste pijnen en tormenten is, die het menschelijk lichaem zou kunnen uitstaen. Zommigen vallen de handen uit zwakheit achter over op den rug: naerdien zy d'armen, die door gebrek van voetsel uitgeteert en uitgedrooght zijn, niet meer buigen konnen.

Men

Men heeft'er een ontallijk slag van andere boetvaerdigen. Zommigen hebben d'oogen altijd na de zonne gekeert. Andere houden d'oogen na d'aerde, zonder oit eenen mensch in het aengezicht te zien, of eenigh woort te spreken.

Zy besmeeren en bestrijken hun zwart en vuil lichaam met allerhande vuiligheden en asch: desgelijx hun ongehavent hair en aengezicht met gestote zandel-hout, en saffraen: maer inzonderheit met koedrek, daer zy dan asch over heen strooien: waer door zy gantsch morslig, graeuw, en vervaerlijk uitzien.

Ten tijde van ons verblijf te Gamron, gingen wy verscheide malen daer heen, om ons in de hitte wat te ververschen. Men laet gewonelijk een kelder met Persiaenschen wijn, en eenige konfituren mee dragen. Daer zijn ook allerhande dadelen, amandelen, nooten, en andere drooge fruiten, wijn, konfituren, en wat men meer zou begeeren, voor ieder, die daer door komt, te koop.

De lantvooght des konings van Persie, die zijn verblijf te Gamron heeft, hout zich geweldigh prachtigh.

Persische
Lant-
vooght van
Gamron.

De koning zent alle jaers eenige gemaghtighden, dien de lantvooght dan gewoonlijk zonder geweer moet tegengaen. Indien hy niet wel gehandelt, en zijn lantvooghdye qualijk bestiert heeft, dan slaen zy hem het hoofd af. Anders wort hy met een genadenkleet beschonken. Dan komen zy in de stad te zamen, en zijn'er eenige dagen vrolijk. Doch de lantvooght, die toen van 's konings wegen te Gamron gebod, trok den gemaghtighden met een deel volks tegen, en quamen zoogelijkelijc en vrolijk in de stad.

De posten, die van Gamron na de stad Ispahan loopen, leggen den wegh wonder kort af. Zy worden, uit last des konings, door den lantvooght daer toe gestelt, als zy den proef hebben uitgestaen, dit geschiet, ten overstaen van gemaghtighden, met het opgaen van de zon, gedurigh na een voorgestelde plaets te loopen: daer alrijc een met een paert neffens rijt, om nergens

Persische
posten.

teruften. Dit duurt zoo lang, tot dat de zon hare stralen wederom ondertrekt. Wanneer dit gedaen is, schenkt de lantvooght hen, tot teken van den uitgestanen proef, een kleet, met den tijtel van looper: daer zy zich dan van de genen, die hun van noode hebben, toe laten gebruiken.

Terwijl iemand van aenzien te Gamron is, komt aenstonts d'een of d'ander inwoonder, die hem als een dienaar of arbeider oppast, en geleit, waer hy wezen wil. Hy staet alle morgen voor zijn logement en loopt hem den ganschen dag na, om op te passen, en te recht te wijzen: waer voor hy slechts eene kleine vereering geniet.

Herders
buiten
Gamron.

Ziet de
voorgaen
de afbeelding.

Ik was begeerigh, om de veeherders met hunne tenten, en meenighte van hunne schapen en geiten eens te zien. Dies ging ik met eenen van deze arbeiders, die my derwaerts braght, twee of drie uren te landewaerts in, en vond hen eindelijk, by hunne kudde, die zy op een dor en mager zantgras, alhier te lande de duinhelm, weiden. Deze herders, die alleenlijk een kleetje om't lijf hebben, gaen met troepen van schapen en geiten van vier of vijf hondert tzamen. Zy slaen hunne hutten in het vlakke velt neer, hebbben geene vaste plaetse, na de wijze der Arabieren: maer veranderen van stede en gaen geduurigh van den eenen tot den anderen oort, om t'elkens versche wei-

den voor hun vee te hebben. En alhoewel de weiden tusschen het geberghte en ontrent Gamron zoo schrael vallen, zoo zijn'er evenwel schone schapen en geiten. Een teken, dat zy zich ook opeen zobere weiden kunnen erneren.

De weide, daer op deze beesten gaen, strekt zich tot aen het geberghte uit, dat zich achter de stad, een stukweegs landewaerts in verthoont, en door de hitte zoo verre ook schrael en mager lant is.

Zommige rammen hebben vier hoorns, en zijn ongemeen groot en schoon. De geiten en bokken hebben meerendeels lang gekrult hair, dat afgeschooren, en daer van verscheide schone kamelotte stoffen gemaekt worden. Zommige hebben geweldige lange ooren, die hen als de brakken nederhangen, en onder de keel kunnen tzamen geknoopt worden. De bokke-vellen worden bereid, die Persie in groote menighte uitlevert.

Dus verre van Gamron, &c.

Een weinigh ter rechter hant van de haven van Gamron ziet men het eiland Ormus, in den mont van den Persischen zee-boesem, beneffens eenige andere eilanden, als Queixome, Kesem, en Larek: die wy hier, om hunne merkwaardige en byzondere zeltzaamheden, op 't kortste beschrijven zullen.

Het Eiland van

O R M U S.

Selegent
leest.

Enigen stellen het eiland Ormus op de hooghte van vijf en twintigh graden en dertigh minuten, en op de lengte van twee en twintigh graden en vijf en veertigh minuten: andere op de hooghte van zes en twintigh graden en vier minuten, en andere weer op de hooghte van zeven en twintigh graden, en zommige op de hooghte van zeven en twintigh graden, en dertigh minuten Noorder breete.

Eenigen houden het eiland Ormus voor het geen in oude tijden by *Plinius*, *Pomponius*, en *Dionys*, *Ogyris* genoemd wort.

Doch men zou het ook voor dat eiland kunnen houden, het welk *Ptolemeus Vorocktha* noemt.

Het leit in den golf of Persischen zeeboesem, omtrent twee mijlen van het vaste lant van Persie, heeft ten ooste het lant van Karmanie, ten Weste en Zuide, Gelukkigh Arabie, alwaer de straet van Baharem is, en ten Noorde het vaste lant van Persie.

Het is byna driehoekigh, en strekt zich, daer het de grootste kuste of zijde heeft, van het Zuid-ooste na het Noord-weste, leggende zijne grootste zijde byna gantsch tegen het Oost-noord-

noord-ooste, en strekkende zich van de kluis van S. Lucie tot aen de hoek, of punt, op het welk het kasteel gebouwt is, en die het naefte aen het vast lant leit: daer op eertijts eene Portugese vesting Komoran stont, ontrent eene mijle van het eiland van Ormus.

D'andere zijde loopt van dezelve kluis, van 't zuid-ooste na het zuiden en zuid-westen, tot aen de hoek of punt van *Karu*, en van daer na het West zuid-westen, en Westen, en sluit de Basis van den driehoek.

De kleinste der drie zijden strekt haer van *Karu* tot aen het kasteel, en leit na d'andere zijde van het lant van *Mogosthan* toe: welk *Mogosthan* gemeenlijk de kuste van Perzie genoemd wort, die ontrent twee mijlen van daer leit.

D'ontrek of de kuste van dit gantsch eiland begrijpt ontrent drie mijlen in 't ronde.

Karu.

Het westerlijkste gedeelte des eilands, aen den zeekant, daer het geberghte eindigt, wort *Karu* genoemd: alwaer eenige huizen der Mooren staen: maer zoo veel niet als in den oort van *Turumbake*: hoewel zy ook slecht, en op een zelve wijze, als d'andere gebouwt zijn. Behalve deze, zijn 'er andere kleine huizen, die den Augustijner geestelijken toebehoorden, daer in zy zich by wijle gingen verlustigen. Daer is ook een fraeie poel of vyver, omringt met kostelijke schaduwrijke boomen; beneffens een groote bak, met regen-water.

Bergen.

Een zeer hooge bergh doorsnijt het gantsch eiland van 't Oosten na 't Westen. Achter dit geberghte is alles vol bergen, heuvelen, rouwe en onlustige plaetsen: want dit eiland is van binnen gantsch met groote, rouwe en witte bergen bedekt; welker meeste zeer wit en goet zout uitleveren.

Daer is onder andere een bergh, *Kuykastaron* genoemd, dat *bergh der doden* gezeit is.

Op het hoogste van deze bergen stont, ten tijde der Portugesen, eene kluize, genoemd *Onse Lieve Vrouwe der Steenrotse*. En, uit oorzake dit geberghte hyna gantsch uit zout bestaat, zoo is deze kluize allengs opgeheven; dewijl de top des berghs alle

dage aangroeit, van wegen de menigte des zouts, zwavel en zalperer, die de natuur in den boesem der aerde voortbrengt en opheft.

Men klimt na deze kluize, die 's landts inwoonders grote eerbiedigheid toedragen, langs een kloven des berghs, die trapswijze met veele draeien opgaet: dewijl de bergh zeer recht en scherp oploopt.

Na by den bergh, op wiens top de *Zoutberg* ze kluis gesticht is, is een ronde en zeer hoge heuvel, wiens spits of toppunt, als in een piramide eindigt. Deze heuvel is van zijne voet, tot aen den toppunt gansch van zout, dat het witte en beste zout is, dat men met oogen aenschouwen magh: dies men dien, in het aenschouwen van verre, voor een bergh met sneeu bedekt zou houden.

Niet verre van dezen heuvel stont een kluis van S. Lucie, achter eenige oude verwoeste toorens, daer in d'oude koningen van Ormus eertijts hun broeders deden bewaren, na zy hen geblind hadden.

In het gaen na de stad, stont ten hal- *Kluis van Lucie,* ven wegen de kluis van Sinte Lucie, en daer by eenige huizen: daer d'inwoonders van Ormus, geduurende de grote hitte des zomers, zich vertrokken: als ook in de genen, die op den oever der zee stonden, welker meeste van riet gemaakt, en met dadelboomen bedekt zijn.

Tusschen de stad en het geberghte, *Vlakte;* treet men op eene vlakte, die haer van de kluis van S. Lucie afstrekt: daer op vele inwoonders der stad hunne overwelfde water-bakken hadden, die met sleutels toegesloten wierden: hoewel men daer niet, als regen-water heeft, dat aldaer vergadert wort, wanneer het regent.

Na by en ontrent deze plaetse, daer de water-bakken zijn, is het gantsche lant zout: als ook op andere plaetsen het gantsche eiland door. Het regenwater in de bakken is ongelijk beter, als dat van de putten: doch nergens na zo goet, als dat van het vaste lant, en van het eiland *Queixome* gehaelt wort.

Het overige van deze vlakte is vol grafsteden van Moren, Heidenen en Joden, die aldaer onder malkanderen vermengt leggen, zonder eenige on-

derfcheit van leere of landaert. Daer zijn eenige overdekt, als kapellen: maer aen alle zijde open.

Menigte van Moorfe, Joodsche, en Heidenfche vrouwen, zoo hooge als lage, en zoo jonge dochters als vrouwen, komen des nachts deze graven bezoeken, rontom de welke zy haer neer zetten. De meeste brengen derwaerts hare offerhanden en eerwaren, die zy in platte en kleine fchotelen quansuis den overledenen, tot zoen-offer der ziele, aanbieden. Eenige van deze volken gaen ook, uit een byzondere aendight, de graven, die op het prachtigfte gefight zijn, bezoeken: dewijl daer zekere godvruchtige luiden in begraven leggen, aen welker gedachtenis zy groote eerbiedigheit betoonen: naerdien zy voor groote Heiligen onder hen gaen.

Aen het eind van dit plein is een ander plein, dat ook tuffchen de stad en den bergh strekt, dat de Mooren met een byzondere naem, *Ardemira* noemen: dat gezeit is, *effe velt*, en schoon gezicht: (of, gelijk men op het Fransch in een zelven zin *Bellevidere* zeidt:) alwaer de Mooren van den huize des konings, en de Kadis, of rechters, te peert steekspeelen aenrechten.

Dit plein of vlakte strekt haer westwaerts na de zee toe, op de wegh, die na den oort of streke van *Karu* loopt. Aldaer is de fraeifte en grootfte aenkomfte van de gantsche stad.

Achter het geberghte, na het zuid-zuid-weste, en na het west-zuid-weste, is een ander gedeelte des eilants, dat tegen het rede beschreven over leit, en den oort van *Turumbake* begrijpt. Maer het is veel kleiner als het ander: dewijl aldaer veel weniger ruimte tuffchen de zee en het geberghte is: hoewel het aenzienlijker, als het ander is: want aldaer zietmen het aeloude lufthuis der oude koningin van Ormus, met eenige kleine boomen, en verscheide dadel-boomen. Men heeft'er noch twee groote water-putten, die na den naem van den oort, daer zy gemaakt zijn, *de putten van Turumbake* genoemd worden: welker water het gezondste en verschte van het gantsch eilant is. Aldaer zijn noch vele andere putten by verscheide voorvallen gegraven.

In het lufthuis voornoemt is een poel, of liever een regenbak, die met het water uit drie putten van eene kleine riviere, die uit het naby gelegen geberghte komt, opgevult wort. Dit water is zoo zout niet, als dat van d'andere putten, die d'andere zyde des eilants, tegen het Oosten en Noord-noord-oosten over, bevochtigen: dat de zon stolt en in zout verandert.

Dit lufthuis was al voor 50. of 60. jaren in een quaden stant: hoewel het noch eenige kamers had, daer den koning van Ormus zijne huisvesting nam, gedurende de groote zomerhitte.

In den oort van *Turumbake* stonden eertijts vijftien of twintigh huisjes, die een vlekje of gehucht uitmaekten, en alle van riet gemaakt, en met dadel-bomen bladen bedekt waren: daer in de Moren met hunne vrouwen en kinderen woonden: hoewel zeer jammerlijk.

Daer zijn op veele plaetsen des eilants meer andere huizen van een zelfste fatsoen, en stoffe gemaakt. Vele inwoonders, die in de stad *Ormus* wel gehuisvest zijn, brengen in deze slechte kleine huisjes van *Turumbake* den zomer met hunne vrouwen, kinderen en slaven over: hoewel zy daer zeer weinigh gemaks vinden, en naulix onder dak kunnen schuilen.

Zy nemen aldaer hun verblijf; dewijl zy eensdeels door ervarentheit, en eensdeels door een oude overlevring weten, dat het verblijf en delucht in het velt, veel gezonder, gedurende de grote hitte des zomers, als in de stad is.

Op de Noortzijde van dit eilant leit een stad, ook Ormus geheten. Stad Ormus.

Eer de stad Ormus door de Portugezen veroverd wiert, was zy volkrijk bewoont, zoo met inboorlingen, als vreemdelingen, want de grote winsten, die aldaer met den koophandel gedaen wierden, hadden derwaerts een grooten toeloop van koopluiden uit gansch Persie, en Oostindien en ook uit Europe, gelokt: die aldaer, als op eene gemene merckt, ten handel quamen.

In 't kort, Ormus was eertijts de beroemste en neringrijkste koopstad, van den gantschen aertbodem: inzonderheit eer de Portugezen den vaert op Indien

Indien ontdekt hadden. Daer woon- den niet alleenlijk Perſianen, Arabie- ren, Abyſſiniërs, Armeniërs, Tartar- en, Turken en andere Mahometanen: maer ook vele Italianen, Franſen, Duitsen, Engelfen, Polen, en ande- re volken van Europe.

Daer woonden eertijts vele Portu- gezen; hoewel zeer weinigh Span- jerts: want de Portugezen verboden den Spanjerts, derwaerts over den Oceaen te varen: en de Turken be- letten hen over lant, tuſſchen de mid- dellantſe zee, en den Perſiſchen zee- boeſem gelegen, derwaerts te komen.

Daer waren evenwel eenigen, doch onder den naem en gewaet van andere luiden.

d'Imboorlingen van Ormuz zijn Mahometanen, maer ſommigen *Xiays*, of van de Sekte van *Alis*, Mahomets Schoonzoon; als de Perſianen. D'an- deren zijn *Sunys*, of die Mahomet, *Omar* en *Otsman* volgen, als de Tur- ken. De koning zelf hangt die zekte aen. Behalve deze ziet men daer vele heidenen, als Banjanen, Kambayers en andere volken.

De ſtad Ormus was ten tijde der Portugezen, eer zy door de Perſianen des jaers 1619 ingenomen wiert, zeer prachtigh, uitſtekend, en heerlijk: waer om de burgers gemeenlijk zeiden: Dat *Ormus*, indien de werelt een ring was, daer van het edel geſteente, of diamant zou zijn.

De Portugeſen, na zy de ſtad verover- t hadden, hebben die ſedert, van tijt tot tijt, met prachtige gebouwen verheerlijkt.

Het yzer van de deuren en venſters was ganſch vergult. Het was daer te lande een gemeen zeggen: dat de Por- tugezen, by aldien zy meeſter van Or- mus gebleven waeren, heden, in plaet- ſe van yzer, aen de deuren en venſters, niet als gout zouden gehad heb- ben. Op eene verheventheit hadden zy eene kerke gebouwt, en die aen de Maeght Maria toegeweyt. By de ker- ke ſtont ook een Gaſthuis der Barm- hertigheit.

By de plaetſe van de kerke der Barmhertigheit ſtont de beurs of tol- huis, of Douane, en by de Perſianen *Benſal* genoemt. Het was een tam- lijk fraei gebouw, en met galderyen vanbuiten open.

Men had'er, ten tijde der Portuge- ſen, verſcheide klooſters: alſonder an- dere een van d'Auguſtijnen, en een van de Karmeliten. Daer ſtaet noch een hoge kloktoren, Alkoraan in d'A- rabiſche tale by de Mahometanen ge- noemt, die volmaekt, ſchoon, en veel prachtiger, dan eenigh ander gebouw der ſtad, geſticht is.

Na de zijde des kasteels ſtont wel eer een *Moske*, die de Portugeſen geestelijken, uit oorzaak zy te na aen hun kasteel ſtont, verwoeft en geſloopt hebben: het welk niet alleenlijk by de Mooren van die plaetſe; maer ook by alle de nagebuuren van het vaſt lant, en by den Perſianen zelfs, zeer qualijk opgenomen wiert: die daer over tegen de Portugezen met eene onverzoene- lijke haet ontſteken wierden: naer- dien deze Moske door hunnen koning *Tahamaſſ* of *Tahamas*, groot-vader van *Schah Abbas*, geſticht was.

Wanneer de ſtad door de Perſianen ingenomen was, quam zy allengs tot een deerlijken ſtaet te vervallen, en wiert byna geheel en al verwoeft, en woeft: want zy wiert van alle haere in- woonders ontbloot, dewijl die ten dele in het belegh te ſneuvelen qua- men, en ten dele wegh-vluchten, en na andere plaetſen vertrokken. Alle de kerken en huizen, en andere gebou- wen, waeren byna ten gronde geſloopt. Men vond'er niet anders dan eenige winkels, met kleine huisjes in de Bazar of winkel-ſtraet.

De ſchepen van de Neerlantsche Ooſtindiſche Maetſchappye, ſlepen de beſte en de fraeiſte marmer-ſtenen, na Batavia, om daer huizen van te bouwen, die zy (onder ſchijn van ballaſt in nemen,) wanneer zy weer le- digh van daer vertrekken. Zy zouden al over lang noch meer ſteenen wegge- nomen hebben, indien de Kan of over- ſte van Ormus zich eindelijk daer niet tegen geſtelt, en hen het weghvoeren der ſtenen wel ſtrenglik verboden had.

Zelfs de Perſianen hebben ook al over lang vele ſtenen en afbraken van huizen van dit eiland na de ſtad Gam- ron vervoert, om daer huizen van te bouwen: want Gamron is meeſt van de puinhoopen van Ormus gebouwt.

De ſtad van Ormus lagh ten tij- de der Portugezen op 't jaer 1619.

aen

aen alle zijden open, het kasteel was zwak, en buiten staet van bescherming. De gracht, om het kasteel, was byna toegevuld, en had niet boven zes voet waters. Daeren boven was het te klein, voor noch minder volk, als daer toen hun krijgsbezetting uit bestont.

Ook hadden d'oversten, die aldaer malkanderen, van drie tot drie jaren volghden, na de Portugezen wijze, geen ervaertheit van oorlogh; men had ook gene krijgs-boumeesters, noch volk, die de buschietery verstonden: als slechts een bevelhebber, die out, en zijn ampt niet verstont.

Kasteel.

Op d' uiterste Noorder of Noordwester hoek des eilants, dicht na 't vast land van Persie toe, stont dit oudt vierkant kasteel: daer de zee van twee zijden tegen aen spoelt. Het overigh ziet na de stad toe: tusschen de welke, en het kasteel, een zeer fraeie wapenplaetse of plein, van drie hondert voeten in 't vierkant leit, die haer uitzicht na de zee heeft.

Het was ten tijde der Portugezen, niet zeer groot, en had slechts vier bolwerken, zonder eenen aerde walgang. De bolwerken en gordijnen waren van zekere kleine vuursteen, en van kalk, met zeewater gemengt, gemaakt: zoo dat zy niet machtigh waren, het beuken van het grof geschut te kunnen uitstaen: en storten by wijle voor een gedeelte ter neer: hoewel de breuken t'elkens van dezelve stoffe hermaekt wierden.

De gracht was niet diep: alhoewel zy met kleine onkosten diep genoegh kon gemaakt worden: dewijl de zee van twee zijden daerin valt, en haer genoegzaam water verschaft. In dezen staet was het kasteel van Ormus, wanneer het onder de Portugezen stont.

De Portugezen stoffen geweldigh op de sterkte van dit kasteel, en hielden het voor onwinbaer: daer het nochtans in der daet van klein belang en onsterk was.

De Persianen versterkten het kasteel, na zy het veroverthadden, met nieuwe borstweeringen en vestingen, en rechten zekere schermen of beschutselen op, om daer achter met musketten en pijlen veilig te kunnen schieten. Buiten op de kant van de

gracht wierpen sy een halve mane op, en planten daer op eenig geschut, dat water pas langs d'aerde schoot, en zekere galdery kon beschermen.

Het kasteel is heden noch zeer fraei in staet en wezen. Sedert de koningen van Persie zich daer meester van gemaakt hebben, onderhouden zy daer op eene krijgsbezetting. De Kan van Ormus, die sijn verblijf te Gamron heeft, stelt daer zelf eenen bevelhebber op na sijn wil en welgevallen.

Deze kasteelvooght houdt zijn verblijf en wooning in het huis, dat eertijts den koning van Ormus toequam.

De haven deses eilants is in eene bay of zeeboesem, die door twee kapen of uithoeken gemaakt wort: op d'eene kaep staet het kasteel, en op d'andere stont, ten tijde der Portugezen, eene kerke van onze Mevrouw van Hope. Maer zy schiet een weinigh meer na de stad toe: zoo dat de plaetse, daer de groote schepen, galeyen, en zelfs lichte vaertuigen, eertijts ten anker quamen, recht tegen het Noord-ooster gedeelte der stad leit, tusschen twee kloosters, die de Portugezen aldaer hadden: het een van de Karmeliten, en het ander van d'Augustijnen.

En hoewel die plaetse het diepste van de gantsche bay inwaerts schiet, en de zee by hoogh gety de huizen drie en vier voeten hoogh in het water zet, zoo is evenwel deze bay zoo ondiep, dat by laegh zee-gety de gront of bodem meer, als twee hondert schreden droogh leit: en over hondert en vijftigh schreden van daer, komt het water niet boven een knie hoogh: en zelfs op de plaetsen, daer het meeste water is. Waerom de groote schepen, buiten de baye, ontrent zes hondert schreden van de stad, en de galeyen vijf hondert, genootzaekt zijn t'ankeeren. Hier door is deze haven niet zeer veilig: inzonderheit wanneer d'ooste wint stormt, en onweer maekt, die dikwils aldaer de schepen op het land jaegt. Het gevaer zou noch ongelijk grooter zijn, indien het nabygelegen vast land, die de haven ten oosten en noordoosten bedekt, en het eiland Queixome, dat de haven ten Noorden en Noordwesten bedekt, het geweld der zee-baren op hare kusten niet braken.

Eenigen

Eenigen stellen twee Bandels of Bayen op het eilant Ormus: een ten Oosten, en d'andere ten Westen: met twee gantsch veilige havens, welke door eene kleine stroke lants, die verre in zee schiet, gescheiden worden.

Op het gantsche eilant is geen water: behalve in eenige scheuten, daer zout water in is: hoewel het een zouter als het ander is. Maer by noot kan men het water drinken, dat uit eenige bronnen of putten geschept wort, die by laegh zee-gety zich opdoen. Hoe deze putten verder van de bergen zijn, hoe het water minder zout is.

Het regent ook bywijle op Ormus in drie jaren niet.

Men heeft'er alleenlijk eenige weinige putten met zoet water: daer mee de tuinen des konings en Vezirs bevochticht worden.

Ferra Gutxa, koning van Ormus, die op het jaer vijftien hondert en zes en negentigh regeerde, vond eenen nieuwen bron van soet water te *Turumbak*. Na by dezelve plaetse, tusschen de rotten, niet verre van zee, komt zeker zout water voort, dat's lants inwoonders op Persisch *Abdarmon*, dat gezeyt is *Artzeny-water*, noemen: dat de kracht heeft van kamer-gang te maken, en het lijf van vele onreinigheden te zuiveren.

Vele menschen komen aldaer op zekeretijden van't jaer dit water drinken, na hun welgevallen, zoo lang als zy genoeg hebben. Wanneer zy nu ontlasting gevoelen, zoo eten zy (om verzekert te zijn, of zy gantschelijk gezond zijn) een weinigh van een oranje-appel of citroen: en indien zy aenstonts, zoo dra zy die gegeten hebben, de korlen van onderen lossen, zoo houden zy zich zeer wel gezuivert te zijn.

Wel zijn op dit eilant drie levendige bronnen, die van verscheide oorden uit den voet des berghs komen, en drie rivieren met klaer en helder water maken: maer het is zoo zout, als het water van de zee zelve.

In het hangen der bergen, die na't oosten en zuiden leggen, stromen kleine rivieren met zeer klaer water: maer het is mede zoo zout, dat men des zomers, wanneer de bedden, of de killen van dese rivieren droog zijn, de boorden met groote stukken of klompen zouts

bedekt ziet. Wanneer dit zout door de hitte der zonne gestolt is, geeft het de plaetse te kennen, die tot een bedde aen de rivieren des winters dient.

Ter oorzaak van de zoutigheid en drooghte der aerde, schijnen alle velden en bergen van dit eilant van verre niet dan zoutklommen te zijn: dat een zeer bar en vervaerlijk gezicht geeft: naerdien de kleur der zout-stoffe zich duister, verbrant, en aertachtigh vertoont.

Men heeft'er zekere zoute kley, of pot-aerde: waer van drink- en water-vaten gemaekt worden: dewijl zy het water een frissche en goede smaak byzetten.

Het gantsche lant is niet anders als zout; droogh, dor, en onvruchtbaer. Waer om aldaer byna geen boom noch eenigh gewas groeien wil: behalven eenige weinige op de vlakten en in de tuinen des konings en viziers, die alles, het geen'er geplant of gezaeit wort, volkomentlijk voortbrengen. Het eilant is ook van behoeften tot levens-middelen ontbloot.

Alhoewel nu dit eilant gantsch onvruchtbaer is, zoo groeien evenwel op zommige plaetsen eenige boomen, doch brengen gene vruchten voort: behalven eenige weinige dadelbomen, en een kleine vrucht, die aen eenige doornige heesters groeit, met groene bladen, die een weinigh schaduwe maken. Daer en bovengroeit'er noch een ander slag van heester, die kleine en rouwe bladen heeft; want alle deze heesters, (waer onder eenigen zeer dikke stammen hebben,) zijn zeer onaengenaem in't oog, en vol doornen: als ook de weinige kruiden, die deze drooge en onvruchtbare aerde voortbrengt.

Men vindt ook eenige groote en takrijke boomen, en zelfs zeer groen, in d'openingen der rotten; niet tegenstaende eenigen geschreven hebben, dat lover, kruit, noch gras op dit eilant groeit.

Dit eilant geeft veel minerael of bergh-zout, dat helder en doorschijnend is: desgelijk zwavel, die op verscheide plaetse der bergen valt. In herde winters, wanneer het overvloedelijk regent, wort veel zouts van het water, dat van de bergen afloopt, door

M de

Water-
loosheit
des ei-
lants.

Aert en
onvrucht-
baerheit.

Zoutheit.

de kragt der zonnen gemaakt.

Al het minerael of berghzout, dat men oogfchijnlijk fiet waffen, is 'er zeer fcherp. Maer men gebruikt 'er geen zout, tot fpijze en gerechten, als dat door de hitte der zonne gemaakt wort: dewijl het minerael zout het vleefch, en al wat 'er om en aen is, in plaetfe van te bewaren, op eet en verteert.

De Hollanders voeren van het eilant Ormus veel zouts na Indien.

Daer is ook zeker wit pleifter, dat zy *Gueche* noemen: daer op het vaft lant overvloet van te bekomen is. Noch is 'er zeker rode pleifter: maer valt zoo goet niet. Zy dienen zich ook van zekre andere ftoffe, om gebouwen in het water te flichten. Deze wort van d'oudfte meft gemaakt, die men vinden kan: daer men het bovenfte van neemt, en maekt van de reft klompen of koeken, en laet die in de zon droogen. Wanneer alles wel gedrooght is, dan leggen zy die op een groote hoop, en fteken 'er den brant in, en laten het een wijle branden. D'affehe, of het geen 'er van komt, bewaren zy, en nemen daer een zeker gedeelte van, en ftampen die op een vlakke, herde en effe plaetfe: waer door zy die bequaem maken om verarbeit te worden, en gebruiken die aenftonts tot het werk. Want indien men die ftoffe liet kout worden, en eenen dagh of twee bewaerde, zy zou bederven en nergens toe dienen. Deze ftoffe ftaet het water tegen, en blijft vele jaren daer tegen goet. Men heeft op het gantsche eilant gene keifteenen; maer wel andere, die meerendeels vuursteen zijn: waer van ook de muuren des kasteels ten dele gebouwt zijn.

Ophet eilant Ormus valt ook zeker flagh van zeer zwart en blinkend zant, dat dienftigh is om op het fchrift te ftrooien. De Portugefen zonden het eertijts van Ormus na alle hunne kantoren van Indien, ten zelve gebruik.

Men zait, noch heeft daer te lande geen gerft, noch haver. Men geeft de beesten, als peerden en offen, zekere flagh van dikke erreten of boonen t'eeten, na die eerft tuffchen twee kleine meulen-fteenen gemalen, en dan een uur in water geweekt zijn: want zy

zijn zeer hart, en zeer zwaer om te verduuwen. Deze erreten worden den peerden alle avonden t'eeten gegeven: maer des uchtens ieder ontrent twee ponden grove zwarte zuiker, die byna als wafch is, die met zoo veel meel en een pont boter toegemaakt wort: waer van de stalknechten kleine bollen of klompen maken, die zy hen in de keel fteken: want anders zouden zy die niet willen eeten. Daer na waffen zy hen de keel fchoon uit, die gantsch op malkandereu gekleeft is, en inzonderheit de tanden; het welk hen voor dat voetsel doet walgen.

Des daeghs worden de peerden eenige kruiden gegeven, die op het velt met de wortels uitgehaelt zijn, doch zy moeten eerft wel gewaffen, en van d'aerde gezuivert worden.

Men haelt in de gantsche Bay, en ^{Zinkhout} langs de gantsche kuff van het eilant Ormus, van onder uit het water veel houts op: hoewel het grootfte gedeelte klein is: maer goet en gaef. Dit hout komt van de tegen over kuffe of zyde van Perfie, twee of drie mijlen van deze bay gelegen, daer de rivieren het van de toppen en kruinen der bergen, daer zy afstorten, met haer fleepen, en in zee voeren. Het welk een zonderlinge zake is, en die zeer tegen het geen ftrijdt, dat men gemeenlijk op andere eilanden ziet, die na by het vaft lant, of by eenige andere grote eilanden leggen: na de welke d'over- en afwatering der rivieren veel klein en groot hout na toe fleep: welk uit of op het water komt, en drijft of daer boven op dobbert, en wort aen den oever der zee merendeels vergaen en verrot gevonden; daer dit hout, dat op deze kuffe gevonden wort, zinkt, en te gronde gaet, en in de zee zelve moet gevischt worden, en niet geheelijk verrot is. Hierom hebben eenigen, en ook niet zonder waerfchijnlijkheit, geloofd, dat dit hout onder het water zou groeien.

Dit hout verftrekt branthout op den haert.

Men vind ook op de kuffen van dit eilant, en in de Perfifche zee van Ormus, onder water, zeker flagh van zeer lichte fteen, en van ftoffe en dikte als drijf fteen, of puin fteen: en al tijt op plaetfen, daer onderaertsche ^{Drijf-steen.}

vuuren zijn: weshalven deze steen gantsch wit is, en daer in van d'andere steenen van die stoffe verschilt: die meerendeels of zwart of graeuw zijn: maer sponsachtigh of wit, gelijk d'andere. Men vindt'er een groote menigte dier steenen: daer inzonderheit de wintvangen der huizen van gemaekt worden: naerdien die stenen zeer licht zijn, en wel kalk vatten, ter oorzaak van hunne holligheden. Ook bezwaren zy de huizen niet: maer maken het gebouw zoo hecht, gebonden en vast, dat het de woedende winden kan tegenstaen: die aldaer zeer groot zijn, inzonderheit ten tijde van de scheidingh der zafoenen. Eenigen gevoelen, dat deze steenen uit den bergh, die eertijts zou gebrandt hebben, geworpen en gebrackt zijn: want men ziet, tot groot bewijs van dit gevoelen, op den rousten oort des bergs, een groote menigte van stenen, die zoo zwart en verbrant als kolen zijn: waer mede de gantsche rug des bergs bedekt is, tot aen de vlakke: daer zy by hoopen op malkanderen leggen.

Dat nu de steenen, op d'oever der zee gelegen, wit, endie op den bergh zwart zijn, geschiet uit oorzaak d'eerste door het water in den tijt van vele jaren, ja misschien van veele eeuwen, geschuurt, en van hunne vuiligkeit en morsigheit gereinight en gezuivert zijn. Deze steenen worden by d'inwoonders *Sanchmay* genoemd, dat *Steen-visch* gezeit is: dewijl die in de zee groeit. En zoo veel steen men daer van haelt, zoo veel groeit'er weer aen: het welk den inwoonders groot voordeel is: naerdien die hun bouw-stoffe verstrekt.

Men zeit, dat eertijts dit eilant den tijt van zeven dagen gebrant hebbe: waer van de kenteekenen noch heden gezien worden: want d'aerde der bergen is rootachtigh, als verbrant: maer de gront der valeyen en dalen is bol als een spons, en gelijkt asch of levendige kalk te zijn. Het is ook geduurigh zware aerdtbevingen onderworpen.

Het geberghte is gantsch met zout bedekt, en de gantsche aerde is zalpeterachtigh.

By het waaien van zuidweste win-

den ontstaet een zwavelige stank uit het geberghte, die de gantsche lucht besmet, en vergiftigh.

Het is op Ormus noch veel heter, als te Gamron.

De hitte woet aldaer meer dan vijf maenden, van Bloei- tot Herfst-maent, of tot in 't begin van Wijnmaent.

De dau valt'er, in het midden van den winter, den gantschen nacht over zeer overvloedelijk.

De hitte is'er in dien zomertijt, des nachts, zoo groot, dat d'inwoonders aldaer niet zouden kunnen leven, 't en zy die door verscheide middelen en kunsten de hitte wisten te temperen en matigen.

Zy hebben ook op de daken der huizen zekere holle vaten, troggen of bakken, die zoo groot, lang en ruim zijn, dat twee perzoonen gemakkelijk in een uitgestrekt, als opeen bedstede, kunnen leggen. Wanneer zy dan zullengaen slapen, zoo vullen zy het vat met versch water, daer zy tot aen den hals gaen in zitten: en alzo blijven zy den gantschen nacht, onder den blooten hemel, om te slapen.

Men schrijft dezefelle en overgrote hitte de dorheit des aertrijs toe: want behalven het zandigh is, is het ook ziltigh en zalpeterachtigh.

Uit oorzaak de hitte aldaer zoo bovenmate groot is, en die daer door een groote verstroojing van geesten komt te veroorzaken, zoo zijn d'inwoonders genootzaekt, zich by nageduurigh in het water te baden: hoewel dat water niet zeer gezont noch goet daer toe is: naerdien al het water van het eilant Ormus bak- of put-water is, dat van *Bandel Kongo*, of van het eilant *Queixome* derwaerts gebraght wort, en noch door beweging van loop, noch door de stralen der zonne gezuivert is.

Het water, dat uit de putten gehaelt wort, is zoo vol slijk, dat het zoo wit als melk zich in het bad verthoont. Wanneer het gezonken is, laet het over de twee vingeren dik slijk op den bodem van de kuipen: desgelijx in de vaten, daer het in bewaert wort, om te drinken. Waneer de hitte zeer groot is, zoo ziet men de zee, die aen de muuren van veele huizen staet, gantsch vol menschen, zoo mannen

als vrouwen, van allerlei ouderdom. Maer die van Europe gaen weinigh in zee te zwemmen of baden: dewijl het zee water zoo zout is, dat het de huid doet afschuuren.

Wel zijn de nachten, gedurende den zomer, ongemeen heet, en zeer ongemakkelijk: maer evenwel niet onverdragelijk: naedien men met de kussens en peluwen der bedden met water te bevochtigen en besproeien, zich genoegzaam weet te verkoelen.

Daerenboven is de verscheidentheit en verandering der winden, die aldaer blazen, zoo groot: dat men daer over verstomt moet staen: want in niet meer als een halfvierendeel uurs, verneemt men daer van verscheide werkingen: naedien d'eene veel heter, als d'andere is. Zommige doen zweeten, en andere sluiten en stoppen de zweertgaten.

De winden, die het meeste in dit zaïsoen waïen, zijn d'Ooste, Zuid-Ooste, Zuid-Weste, en West-Zuid-Weste winden: maer zeer weinigh de Zuide wint: doch deze wint, hoe ongemeen heet die ook is, valt niet zeer ongezont. Daer en boven heeft zy dit byzonders en wonderlijks, dat zy, in het waïen over het water, dat in de potten bewaert wort, om te drinken, het genoegzaam verkoelt: hoewel niet de kamers, gelijk eenigen meenen: want deze verandering en onderscheit bespeurt men niet, als in het water, dat in de potten bewaert wort.

Drank.

De drank van den gemenen man en slecht volk is water. De oversten en andere groten drinken ook Spaensche wijn, en wijn van Schiras, of Persische wijn; maer dien kan men daer zelden bekomen, en is'er zeer dier.

Men heeft'er ook brandewijn, die van rijsen zuiker aldaer, en ook door gantsch Indien gebrant wort.

Men heeft'er ook zekeren drank *Tari* genoemd, die van eenen boom komt, en zoo zoet als most is: en wort overal in de herbergen en hoerhuizen verkoght: hoewel niet zonder groten paght aen den koning te geven. Hy wort van vijf of zes plaetsen in lere vlesschen op peerden derwaerts gebraght, die op ieder zijde een hebben hangen, en alle daeghs ten getale van vijf of zes hondert in aldaer komen.

Het eilant van Ormuz stont in oude tijden onder byzondere koningen, en heerschers of vorsten, die afkomstigh van de koningen waren, die over het vast lant van Arabie, Persie, en andere oorden geboden, indezer wijze.

D'eerste dezer koningen, die gedacht wort, was een zeker Arabische *Emir* of Vorst, met name, *Mahamed Dramku*, die afkomstig van d'aeloude koningen van Saba of Gelukkig Arabie was Dees met begeerte ingenomen, om nieuwe landen te veroveren, maekte zich meester van de gebuur. gewesten, strekte zijn heerschappye tot aen den Persischen zeeboesem uit. Hy trad te *Kalayaatta*, een zeestad van Gelukkig Arabie, met zijn volk te scheep, voer voorby de kust van Persie, en stichte de stad van *Harmus* of *Ormuz* op het vast lant. Na hy zijn lant met vrede bestiert had, liet hy tot navolger zijnen zoon *Soleiman* na, die door de volgende koningen gevolght wiert.

De derde was *Iça*, zijn zoon. De vierde was *Lax Kari*, zoon van *Iça*, die zich uit het hof begaf, om een eenzaam leven te leiden, en verliet sijn rijk.

De vijfde was *Kaikobad*, zijn zoon.

De sesste *Iça*, 2de soon van *Kaikobad*.

De zevende *Mamud*, zoon van *Iça*, die zijnen neve *Mir Xabatin Molong*, dien hy verdaght hield, op het kasteel *Gat* zette: maer hy vlughte van daer na het kasteel van *Seugon*, en nam de dochter van den kasteelvoogt ten wijve.

D'achtste *Xaxanta*, zoon van *Mamud*, die *Molong* vervolghde. *Mamud* quam in een gevecht te sneuvelen.

De negende, *Mir Xabatin Molong*, wiert tot koning verklaert. Daerna troude zijne dochter *Sed Alkatum*, met *Emir*, of vorst *Seyfadin Aben Azar*, zoon van *Aly*, zijn broeder, koning van het eilant *Keys*.

Niet lang daer na overleed *Aly*. Toen verhieven die van *Keys* *Emir Seyfadin* tot koning.

Eerlang overleed *Mir Xabatin*: Toen maekte zich de *Vizir Xarear* meester van het koningrijk. Ten zelve tijde zetten die van *Keys* *Emir Seyfadin* af, die na *Harmus* vlughte: alwaer hy wel ontfangen wiert, en belegerde op het kasteel van *Karean* den opgeworpen koning *Xarear*: dien hy doode.

Heers-
chappye
en ry der
koningen
van Or-
mus.

doodde. Voorts maekte hy zich meester van het koningrijk.

Na *Emir Seyfadin* zijn rijk in rust en vrede had gebraght, trok hy tegen die van *Keys* ten oorlog op, om sich over hen te wreken. Hy versloegh vele, en nam de voornaemsten gevangen. Daer na nam hy de haven op het eilant *Gerun*, heden *Ormus*, in, deed aldaer zijne gevangelingen op eenen bergh dooden, die namaels den bergh *Kuy Kostaron*, dat is, *bergh der dooden*, genoemd wiert. Eindelijk trok hy na *Ormus*, alwaer hy de rest zijns levens overbraght.

D'elfde was *Xabadin Mamud*, zoon van *Iça*, de tweede van dien name, die zijnen oom in het rijk volghde.

De twalefde was *Emir Roknadin Mamud*, zijn neve, zoon van *Hamed*, die hem in de plaetse volghde. Hy bevocht vele zegens, braght alles, tot aen *Safar*, een lantschap in Arabie, onder zijne gehoorzaamheit, en regeerde 35. jaren. Hy stierf des jaers twalef hondert acht en zeventigh.

Na hem volghde zijn zoon *Amir Seyfadin Nocerat*: maer wiert aenstonts door *Amir Kodbadin Thabantam*, en door *Amir Moechzadin Fulad*, of *Pulad*, verjaeght. Doch na hy zich, met zijn moeder *Bibi Banuk*, by *Sultan Gehaladin Suraget Mex*, lantvooght van *Kermon*, vertrokken had, wiert hy door zijnen bystant herstelt.

Maer *Mir Kodbadin*, zijn andere broeder, overwan hem: dies hy in een Tarrank, of lichte bark, na het eilant van *Queyome* vluchte. Aenstonts deed zeker Melik (of koning) *Seyfadin*, *Kodbadin*, dien hy had bygestaen, doden, en de krijgsknechten, die eenen haet op *Malek* kregen, herriepen *Amir Seyfadin Nocerat*, en herstelden hem op den throon, en verdreven *Malek*. Daerna dooden de twee andere broeders van *Nocerat*, met name *Amir Masaud*, en *Amir Turkonxa*, hem, en *Bibi Banek* en *Bibi Neyty*, zijne zusters. Hy regeerde twalef jaren, en stierf des jaers twalef hondert een en negentigh.

Masaud was navolger van zijn broeder, dien hy gedoor had. Hy was strijtbaer, maer wreet, en daer over zeer gehaet: want hy deed menigte van het gemeen volk en adel sterven: dies

de grooten des lants hunne toevlucht tot *Amir Bahadin Ayas Seyfin* namen, die een slave van koning *Nocerat* was, en daer na lantvooght te *Kalayatte*, een zee-stadt van Gelukkig Arabie, gemackt wierdt. Deez voerde een heir tegen *Amir Masaud*, en dwong hem, zijn hertret na het lant van *Kermon* te nemen: van waer hy na *Syrien* vertrok. Hy stierf namaels, na eene regeering van drie jaren.

Na *Masaud* volghde *Bahadin Ayas Seyfin*, die de twee broeders van *Masaud*, die hem trachten te herstellen, deed onthoofden.

Midlerwijle quamen de Turken uit *Turkestan* in groten getale, en bemaghtighden vele landen in *Persie*, en quamen tot aen het koningrijk van *Ormuz*, dat zy verwoesten, en d'inwoonders van daer deden verhuizen, die door bevel van *Azaez*, hun koning, na het eilant van *Queixome* vluchten. Daer na zocht deez eenigh bequaem eilant, om zijn volk te huisvesten, en quam op een woest eilant, twee kleine mijlen van *Queixome* gelegen: op wiens eene hoek, zeker oude man, met name *Gerun*, zijn verblijf had, die van zijne visscherye leefde, en daer mee de schepen verzagh.

Deez ried den koning zich aldaer neer te slaen, zonder hy zijn voornemen wiste. De koning verzoght het eilant van den koning van *Keys*, dien het toebehoorde. Desgelijx alle d'eilanden vanden *Persischen* zeeboesem. Hy verkreegh het, met beding van zekere zommegelts te betalen, en braght daer zijn volk op. Voorts noemde hy dit eilant na de naem van zijn vaderlant *Ormuz*; hoewel de *Persianen* en *Arabieren* het gemenelijk *Gerum* of *Gerun* noemen. Deze verhuizingen bevolking van dit eilant, geschiede des jaers dertien hondert. Deez koning gebod van daer sedert, over het grootste gedeelte van *Persie*, en over de gantsche *Persische* zee tot aen *Baçora*. Zijne navolgers hielden zich aldus tot aen de komste der *Portugesen*. Hy stierf des jaers dertien hondert en twalef, in het tweede jaer van zijne regeering.

Zoo andere schrijven, had hy zijn koningrijk, na hy de zaken van zijnen

nieuwen ſtaet in orde gebraght had, aen *Amir Ayzadin Gordonxa*, zoon van *Salhor*, en *Bibi Zeineb*, den neve van eenen der vorige koningen, overgedragen, en waſtoen na *Kalayatte*, in *Arabie*, getrokken, alwaer hy geruſtelijk ſtierf.

Gordonxa voerde oorlogh met den koning van *Keys*: dewijl die deſcheppen van *Indiën* belertte *Keys* te komen. Maer de koning van *Keys* wiert overwonnen en vlughte. Daer na quam deeſe weder, en nam eindelijk *Gordonxa* gevangen, onder ſchijn van hem t'omhelzen, en voorwaerde van vrede te maken. *Bibi Sultan*, gemalin van *Gordonxa*, gaf het beſtier des lants aen *Malek Guaya Kadin Dinar*, zoon van *Xamxa*, zijn broeder, over

Na verloop van vijf maenden keerde de koning van *Keys* weder na *Ormus*, en braght zinnen gevangen, *Gordonxa*, met ſich, die met groote vreughe in de ſtad gebraght wiert. Maer *Dinar*, die reeds den koning geſpeelt had, wilde *Gordonxa* niet gehoorzamen: dieſe hy gedwongen wiert van daer na het vaſte lant van *Persie* te vertrekken, en hield zich op het kaſteel van *Minob*.

Dinar, die voor de wederkomſte van *Gordonxa* vreeſde, en zaghe, dat zy alle *Gordonxa* toevielen, vluchte na het koninkrijk van *Makron*, gelegen tuſſchen het lant van *Persie* en *Send*, of *Ind*. Toen wiert *Gordonxa* op 't eiland wel ontfangen, alwaer hy des jaers dertien hondert en achtiën overleed.

Na hem volghde zijn zoon, *Amir Mobareſadin Bararon Xa*, die, benefens zinnen broeder, door eenen van ſijne hopmannen, met name *Mir Xabadin Iſſuf*, des jaers dertien hondert en negentiën, gevangen genomen, en in de gevangenis geſmeten wiert.

Voorts bleef *Iſſuf* koning: doch wiert, niet lang daer na, door *Mir Xa Kodbadin*, d'andere broeder van den gevangen koning, beoorloght: ook quam *Dinar* met een ſterk vliegend leger van *Makron*, *Kodbadin* te hulp. Maer wanneer hy *Iſſuf* veel ſterker zaghe, maekte hy met hem een verbont van vriendschap. Daer na deed *Iſſuf* den gevangen koning, en zijne moeder en broeder, doden. *Kodbadin* vlughte van daer na *Kalyatte*, met *Bibi Ma-*

riam, gemalin van *Ajas Ceyſin*. Namaels quam hy onverziens met een groote maght van volkſte *Ormus*, en nam *Iſſuf* gevangen.

Mir Xa Kodbadin, zoon van *Gordonxa*, en toen achtiende koning van *Ormus*, deed aenſtonts *Iſſuf*, zijne gemalin, en twee zoonen, dooden, nam het eiland van *Keys* in: en de koning *Malek Guayadadin* nam het eiland van *Babren*, *Katifa*, *Karga*, en *Derab* in, en heerſchte over de zee-kuſten van *Persie* en *Arabie*: van waer hy alle jaers eene groote ſchatting trok.

Maer wanneer des jaers dertien hondert vijf en veertig *Kodbadin* ter jaght op het vaſte lant getrokken was, nam *Rud Xur Naſomadin*, zijn broeder, het eiland van *Gerun* of *Ormus* in bezit, en deed zich tot koning uitroepen. Wanneer *Naſomadin* zaghe, hoe weinigh volks hem erkende, trok hy van daer na het vaſte lant. Hebbende daer na *Homer Soiadin*, lieutenant van *Kodbadin*, op zijne zyde gekregen, overwon hy hem door verlaet: want deeſe viel hem met veel volks van zijn krijghsheir toe. Hier op vluchte *Kodbadin* na *Kalyatta*, en bleef'er een jaer. Wanneer hy namaels bericht van de doot van *Naſomadin* kreegh, en hoe die by uiterſte wille zinnen zonen, *Xembe* en *Xady*, belaſt had, de voeten van *Kodbadin*, te *Kalyatta* te gaen kuſſen, en hem het koninkrijk over te leveren: maer ziende dat die zich als koningen droegen, zoo trok hy tegen hen ten oorlogh op, en overwon hen, en maekte zich meeſter van het eiland *Ormuz*. Hy ſterf namaels in *Nakelſtan*, een lantschap van *Mogesſtan*, des jaers dertien hondert zevenen veertigh.

Turonxa, zijn zoon, (die het leven der koningen, zijne voorzaten, zoo in dicht als onacht beſchreven heeft,) wiert na *Kodbadin* koning van *Ormus*. Hy overwon *Xambe* en *Xady*, en ſterf, na eene regeering van dertigh jaren, des jaers dertien hondert acht en zeventigh.

Na *Turonxa* wiert ſijn oudſte zoon, *Mazud*, koning van *Ormus*.

Na hem, *Xabadin*, de tweede zoon van *Turonxa*.

Na hem volghde *Salgar*, de derde zoon van *Turonxa*. Onder wiens regeering

geering *Sofi Hhalila* gantsch Perſie bemaghtighde, en quam tot aen het gewelt, tegen over het eilant Gerun, of Ormuz, gelegen. Maer hy kon aldaer niet overtrekken, by gebrek van ſchepen. Eindelyk trok *Hhalila* weer terugh, zonder *Salgar* te beſchadigen, dan in zijne gewelten van het vaſt lant. Hy heeft gene andere oorlogen van belang gevoert.

Xauwes, zijn navolger, regeerde geruſtelijk.

Na hem volghde *Seyſadin*, de tweede van dien name, die regeerde wanneer de Portugeſen, des jaers vijftien hondert en zeven, onder gelei van *Alfonſes Albuquerque*, op het eilant van Ormuz quamen, en Indien met hunne ſchipvaert begonnen aen te doen.

Hy was toen noch zeer jong, en in zijne kintsheit, en ſtont onder voogdyſchap van zynen vaders ſlave, *Atar* of *Kogear* geheten, een man van kloek beleid en groote ſchranderheit: maer die het niet wel met den onmondigen koning voorhad. Want alle zijne raetſlagen ſchenen hier op te oogen, dat, zoo lang hy leefde, de kroone en koninglijke naem by den onmondigen koning was: maer hy het gezagh en bewint over alle zaken behield.

Hier en tuſſchen traghte *Albukerk* door alle middelen en gewelt de ſtad Ormuz zich voor *Emmanuel*, koning van Portugael, t'onderwerpen, oft en minſten die, met het bouwen van een kasteel, gijsbaer te maken: want koning *Emmanuel* had het oogh op de ſtad Ormuz inzonderheit geworpen, om de Turken, en andere Mahometanen, uit den Perſiſchen zeeboeſem, (daer langs zy na Indien met hunne koopwaren voeren) te ſluiten, en allen dien koophandel in Portugael over te brengen.

Om dan zijn voornemen uit te werken, en het gebiet over de gantsche zee, die Gelukkigh Arabie van het eilant *Sokotoren*, tot aen den Perſiſchen zeeboeſem beſpoelt, te hebben, begaf hy zich met zes welbemande ſchepen op zee. Maer het doght hem een ſchande te zullen zijn, op die kuſte als een zee-rover te ſchuimen.

Dies nam hy een ander beſluit, en traghte het koningrijk van Ormuz, den koning van Portugael t'onderwer-

pen. Hy vertrok dan met zijne krijgsmaght, den twintighſten dagh van Ooghſtmaent, des jaers vijftien hondert en zeven, na den mont van den Perſiſchen zeeboeſem, en voer voorby de kaep van *Rofalgat*, en liet het anker voor *Kalayat*, (een edele en d'eerſte ſtad op die kuſte, en onder het gebiet des koningrijks van Ormuz gelegen) vallen, om te ververschen, en voorraet van liſtroght in te nemen.

De ſtedelingen quamen in geſprek met *Albukerk*, en mackten, uit vreeze voor onheil en rampen, (want der Portugeſen naem was toen by die volken reeds zeer vermaerd en beroemt,) een verbont van vrede en vrientſchap, op zekere voorwaerden, die *Albukerk* zelf hen voorschrcef. Toen trok hy na *Kuriatte*, een andere ſtad des koningrijks van Ormuz, en op de kuſte van Arabie gelegen. Maer aldaer vond hy de gemoeden der inwoonders heel anders gezint: want zy liever de Portugeſen met de wapenen wilden verjagen, als met hen d'aengebode vrede maken. Hoewel hen dat zeer qualijk verging. Want *Albukerk*, om die woede en trotsheit te bedwingen, lande met een ſterke magt van krijgsvolk, en beſtormde de ſtad, daer de krijghs-bezettingen, na eenigh tegenſtant te bieden, uitvlughten. Voorts trad hy in de woefte en verlate ſtad, en deed die tot ſchrik verwoeften, en in brant ſteken: desgelijx de ſchepen, die voor de ſtad ten anker lagen. Op een zelve wijze veroverde hy de ſteden *Maskata*, en *Orfaſan*, die ook onder den koning van Ormuz ſtonden, en met ſterke wallen en krijgbezettingen verzien waren. Van daer vertrok *Albukerk* met zijne ſchepen en krijgsvolk na Ormuz, ſijn voornaemſte ooghwit, en deed den jongen koning *Zeifadin* en zynen vooght *Atar* aenzeggen: dat *Emmanuel*, koning van Portugal, tegen de Mahometanen, vyanden des Kriſten naems, (inzonderheit zoodanig de koningen zijne voogden waren,) een doodelyke en eeuwigduurende oorlogh, byna als door erf-recht, aengevangen had, en die niet, als met overgeving van de andere parthye, kon ge-eindight worden. Indien zy gezint waren, eene jaerlixſe ſchatting te betalen, na den

Konſte
der Por-
tugezen
t'Ormus.

voorgang van vele koningen van Afrika en Afie, dan zou hy in rust en vrede weder vertrekken: maer zoo zy weigerden, zich onder sijne gehoorzaamheit te begeben, zoo moesten zy zekerlijk weten, dat zy tegen hem, tot hunnen ondergang, zouden moeten oorlogen.

De koning, verschrikt door den gelukkigen en voorspoedigen voortgang van Albukerk, en vrezende voor noch erger, geliet zich met liefstallige woorden, en een listigh aerzelen, tot vrede te nijgen. Door raet evenwel der rijkvooght *Atar*, stelde hy de zake uit, en draelde, Albukerk t'antwoorden, ter tijt roe de nieuwe hulp-troepen der bontgenooten, die alle uren verwacht wierden, uit Persie zouden aengekomen zijn. Wanneer die dan in de stad gekomen waren, gaf de koning, zonder eenigh schoorvoeten en omwegen, Albukerk ten antwoord: Dat de koningen van Ormus niet gewoon waren, tol aen vreemdelingen te betalen: maer van hen te vorderen. Indien de Portugesen gelijk recht en vryheit, neffens d'andere handelaers, genieten wilden, zo zou hen in die haven te handelen vryheit en verlof vergunt worden. Dan byaldien zy kracht en geweld in't werk wilden stellen, zy zouden haest gewaer worden, hoeveel gewapende Arabieren en Persianen, van half naekte Kaffers en onbehouwen plompe Moren verschilden.

De rijkvooght *Atar* had meer als twintigh duizent krijgshknechten in dienst; welker eene gedeelte hy op de koopvaerdy-schepen verdeilt had, die hy langs het gantsche strant deed leggen, en stak met d'oorloghs-schepen zelf in zee: ten einde hy, by aldien misschien Albukerk de vloot, na by strant gelegen, moght aentasten, de Portugesen aldus van achteren en van voren als in een net zou besluiten. Maer Albukerk tastte de vloot van *Atar* met een selgevecht aen, en veroverde alle des vyants schepen, en stak de meeste in brandt, en boorde andere ten gronde, met sneuvelen van vele menschen: daer aen de Portugese zijde niet meer als tien te sneuvelen quamen. Wanneer koning *Zeyfadin* dien neerlaegh bespeurde, en wel wiste, dat het eilant zonder sche-

pen niet kon beschermt worden, zoo zond hy aenstonts eenige gezanten aen Albukerk, met verzoek van vrede; die hy minnelijk ontfing, en gehoor verleende, en deed den brant, die d'andere schepen reeds had aengetaft, uitblusschen.

Voorts begon men des anderen daeghs van voorwaerden van vrede te spreken, en te handelen, die ook in dezer wijze getroffen wiert.

Zeyfadin en alle de volgende koningen van Ormus zouden zich onder bescherming en gebiet der koningen van Portugael met goet recht begeben, en hen jaerlix vijftien duizent Serafs tot schatting geven.

Daer en boven zou hy eene plaetse, om een kasteel te stichten, aen Albukerk, na zijn welgevallen en goetdunken, toestaen, en de stichting, met gereet gelt en andere behoefte te hulpe koomen, en bystaen. Midlerwile wiert het kasteel gesticht, dat Albukerk met groten yver trachte voort te zetten. Maer her Portugeze jongmanschap en adel begon te morren, dat zy gehele dagen in slaeffen arbeit bezigh gehouden wierden: daer de Turksche schepen vry en vranc op zee voeren, op de welke groote en rijke buit te behalen was. Het oproer nam allengs d'overhant, tot dat twee scheeps-hopluiden, met hun volk, zonder *Albukerk* te vragen, of verlof te verzoeken, weer na Indientrokken.

Geweldig speet het dien admiraal, dat hy van zulke treffelijke, en byna uitgevoerde zeetoght versteken wiert. Maer hy vond zich genootzaecht, den tijt toe te geven, en d'andere te volgen. Doch wanneer hy, na verloop van eenige jaren, onderkoning van Indien, van wegen de Portugesen, gemaakt was, zoo braght hy dit werk, na het veroveren van Goa en Malakka, ten gewenschten einde. Het welk in dezer wijze geschiede.

Des jaers vijftien hondert en vijftien deed hy twee en twintigh oorloghs, en vele koopvaerdy schepen toe te rusten. Hy liet een grught te Goa loopen, met deze vloot schepen na Aden (eene stad aen den mont van het Roo Meir gelegen) te zullen varen: ten einde die van Ormus, den snof van zijnen aanslagh, niet zouden in den neus krijgen.

Ge-

Gekomen te Maskata, keerde hy wederom, en trok recht op Ormuz aen; door wiens onverwaghte komste de koning van Ormuz niet weinigh verschrikt wiert, en een grote ontsteltenis t'Ormuz ontstont. Want de rijxvooght *Atar* of *Kogetear* was reeds overleden, en *Noradin* de stadvooght had koning *Zeifadin* met vergif om't leven gebraght, en zijne kinderen van het rijk berooft, in wiens plaets hy den broeder van *Zeifadin*, met name *Toro* of *Torunxa*, (gelijk eenigen hem noemen, (gestelt had. Nadien dan *Noradin Toro* te vore met veele diensten, en nu met dezen nieuwen weldaet aen hem verpligt had, zoo bestierde hy het rijk en den koning, na goetdunken en welgevallen. En om het rijk noch meer in zijne maght en geweld te brengen, had hy zich, met dienaers en trawanten, die hem in het byzonder getrouw waren, omringt. Onder deze waeren drie volle gebroeders, die by *Noradin*, dewijl sy hem in namaegschap bestonden, de voornaemste plaetse van waerdigheid en gunste bezaten.

Maer onder alle munte verre uit zeker *Hamedes*, out vijf en dertigh jaren, die in heerschezucht en kloek beleid van zaken, den rijxvooght *Atar*, zeergelijk was. Deez was allengs, met de herten van allen aen sich tetrekken, en de zwaertste ampten op zich alleen te nemen, tot die maght opgeklommen, dat hy het gantsche rijk na zijn welgevallen bestierde en handelde: zulx de koning naulix, zonder bevel van dezen *Hamedes*, niet deed of liet. Ja ook *Noradin*, door wien *Hamedes* tot dien top van eere en gezagh gestegen was, scheen, by hem te vergelijken, in't voetzant te leggen, en niet met allengeacht te worden.

Zwaer viel *Toro* deze dienstbaerheit: maer dorst zich evenwel tegen *Hamedes* niet kanten, noch uit zijne handen zich ontslaen, om niet misfchien, na's lants wijze, van oogen en leven berooft te worden.

Wel wiert het verbont, met de koningen van Portugael opgerecht, onkreukelijk gehouden, en der Portugesen oversten, die door Ormus quamen reizen, herbergh verleent, en Emmanuel, koning van Portugael, een jaerlix schatting, volgens ontwerp van

Albukerk, betaelt. Maer evenwel stonden de zaken zoodanigh geschaepen, dat *Hamedes*, die een tomeloos gebiet voerde, den koning en het rijk van de Portugesen afrok, en koning Emanuel eenighzins het gebiet des eilants by bede scheen te bezitten.

Want koning *Toro* had reeds, uit dwang van *Hamedes*, die meer na de zyde der Persianen als Portugesen helde, de mutse, door *Ismael Sofi* overgezonden, ontvangen: desgelijx de gebeden en geloofs-artikelen van *Ali*: (die de Persianen voor hunnen profet houden) waerby hy beleeden verklaerde, een onderdaen of leenman vanden koning van Persie te zijn.

Na alle deze dingen in het licht gekomen waren, besloot Albukerk koning *Toro* uit de rampzalige slavernye van zijne dienstgenoten te verlossen, en geheelijk in de bescherming en getrouwheit van koning Emmanuel te vestigen.

Zoo dra hy t'Ormus quam, omringde hy aenstonts het eilant met zijne schepen, ten einde derwaerts van andere plaetsen gene bystant noch voorraet van lijftocht kon na toe gevoert worden.

Daerna deed hy den koning aenzeggen, dat hy gekomen was, om nieuwe verbont-wetten tussen den koning van Ormus en Portugal te maken.

Koning *Toro*, die over de komste van deze grote vloot schepen verbaest en verslagen stont, vaerdighde aenstonts eene bode aen Albukerk af, en liet hem vragen, wat zijn begeren was. Het kort van Albukerks eischen bestont hier in: Behalve de jaerlix schatting, die *Toro* den koningen van Portugael ter goeder trouw betalen most, toe te staen een kasteel en herbergh of logie voor de Portugesen by de stad te stichten, om den handels halve.

Dit stont koning *Toro* toe: en wert het verbont met plechtelijke eede ter weder zijde getroffen.

Maer midlerwijle het kasteel ter zelve plaetse, daer het voor zeven jaren begonnen was, gesticht wiert, zoo spande *Hamedes* alle sijne krachten tzamen, uit vreze van uit zijn gezagh, door de Portugesen, die in de stad de heerschappye hadden, te raken,

ken, om het begonnen werk des kasteels te beletten. Zoo dra men dit vernam, overviel Albukerk *Hamedes*, (die met heerschzugt ingenomen was) en deed hem, door eenige opgemaakte perzonen, om 't leven brengen.

Na de doot van *Hamedes* vond Albukerk gene hindernis meer, noch iet, dat hem belette, of in het volvoeren vanden opbouw des kasteels kon stooren. Hy deed dan met groote naerftigheid het begonnen werk voltoijen. Zelf koning *Toro* verschaftte overvloedelijk bouw-stoffe en andere nootwendige behoeften. Daer na wert ook al het grofgeschut, dat tot muiten en opstant zou kunnen aenmoedigen, dien van Ormus ontnomen, en de wapenen van Portugael opgerecht.

Ontrent dertigh mannen van koninglijken bloede, die uit zucht na het rijk, door de koningen of dwingelanden, met een gloeiend yzer, geblindt waren, en in de stad op 's konings onkosten gespijst wierden (ten einde om hunnent halve geen oproer zou ontfanen) verzond Albukerk na Goa, onder zorge van eenige opzienders, die hen alles, wat tot lijf- en levens-behoefte van node was, op onkosten van koning *Emmanuel*, zou verschaffen. Aldus zwoer koning *Toro* met de zijnen aen Albukerk getrouwheit, van wegen den koning van Portugael.

Na Albukerk de zaken van Ormus besleght had, keerde hy weer na Goa. Maer naulix was hy in de stad getreden, of hy overleed dezer werelt.

De Mahometanen noemen dezen Albukerk *Malandy*: dewijl hy van Melinde, een gewest in Afrika, dat zy *Maland* noemen, gekomen was.

Albukerk
stierf.

Namaels weigerde koning *Toro* den Portugesen, de gewoonelijke schatting te betalen; dewijl de Portugesen hem niet beschermden tegen *Mokrin*, heer van het eilant *Baharen*, zijn leenman, die de zee onveilig met kapen maakte, en de kooplieden belette, na het eilant Ormus te trekken.

Sequeira, Luitenant van den koning van Portugael, verving het bewind der zaken, die zeven schepen, met vier hondert Portugese krijgsknechten, aen *Antonis Korrea* gaf: waer by koning

Toro twee hondert *Terraden* of berken voeghde, met ontrent drie duizent Perlianen, onder belet van *Raiz* of admiraal *Xaraf*.

Mokrin vergaderde, aen zijne zijde, een heir van twalef duizent mannen: onder de welke waeren drie duizent Arabische ruiters, vier duizent Persiaensche booghschieters, en eenige Turkse moskettieren, en weinigh van zijne onderzaten, die niet als met een zabel en javelijs gewapent waren. *Mokrin* quam in het gevecht te sneuvelen: en raakte door dit middel het eilant van Baharen, in handen van den koning van Ormuz, die het aen zekeren *Bardadi* gaf, met beding van hem alle jaers veertigh duizent *Serafs*, tot schatting, te betalen.

Wanneer nu *Sequeira* zag, dat men zijnen koning bedroogh, ten aenzien van de paghten en tollén, zoo stelde hy Portugeze rechters, en Kommisen aen de haven, tot groot verdriet der Arabieren.

Toro sloegh namaels, op het einde des jaers vijftien hondert een en twintigh, aen het muiten, en deed alle de Portugezen, die hy in Ormus kén achterhalen, doden: behalve de genen, die zich op het kasteel vertrokken hadden: desgelijx wierden alle de genen, die zich te *Kuriate*, *Soar*, en op het eilant *Baharen* bevonden, ten zelve tijde ter neer gehouwen, of gevangen genomen. Daer na stelde *Toro* alle sijne krachten in 't werk, om het kasteel der Portugezen te bemaghtigen; maer vergeefs. Eindelijk vluchte hy, uit vreze voor de komste der Portugeze vloot, na het eilant van *Queixome*, met alle d'inwoonders van Ormus, en hun goederen. Daer na stak hy de stad in brand, die den tijvan vier dagen duurde.

Maer *Raiz Xaraf*, d'aenrechter der muiterye, wanneer hy de komste der Portugezen vernomen had, en voor straffe vreesde, dode den koning, en stelde in zijne plaetse *Mamud Scha*, een van de zoonen van *Zeifadin*, de tweede van dien name, in sijnen ouderdom van dertien jaren.

Deez maakte vrede met de Portugezen, op besprek van twintigh duizent *Serafs*, tot schatting, aen den koning van Portugael jaerlix te betalen.

Daer

Daerenboven zouden d'inwoonders al het geen, dat zy in de stad den Portugesen ontnomen hadden, herstellen: die zich daerentegen met gene tollën, noch met het gerecht zouden mogen bemocien.

Ontrent des jaers vijftien hondert en vijftigh wiert Ormus door de Turken uitgeput en verwoest.

De koning, die des jaers vijftien hondert zes en zestigh over Ormus heerschte, was *Siafirusia*, of *Xafiruxa Gialedin* geheten: en die des jaers vijftien hondert en tachtentigh regeerde, *Ferragutxa* genoemd.

Deez laetste, die zeer oudt en bedacght was, had groote begeerte na het gelt van zekere *Bifatme*, weduwe eener *Rex Bradadiu*, zijn onderdaen, en vizier van Mogostan. Dies sloegh hy haer voor, om haer te willen trouwen. Waer op zy hem ten antwoord gaf, dat zy daer in zou bewilligen, wanneer de koning een nieuwe tuin te *Tarumbake* zou gemaakt, en een nieuwen bron van zoet water ontdekt hebben. Aenstonts deed de koning een beter tuin toestellen, als d'eerste, en vond een schoonen bron met versc'h water. Maer kreegh evenwel het gelt van de weduwe niet.

De koning, die des jaers zestien hondert en zes over Ormus regeerde, was *Xeque*, (dat is, overste of vorst) *Ajo* geheten. Anders wort hy ook by eenige Schrijvers *Ajo-Sja*, (dat is, koning *Ajo*) genoemd.

En alhoewel de Portugesen het eilant Ormus, door kloek beleid van *Alfonse Albuquerque*, ten tijde van hunnen koning *Emmanuel*, des jaers vijftien hondert en zeven verkregen hadden, zoo wierdt nochtans de wettige staet-vervolging der koningen des lants, een langen tijt behouden: zoo dat de zonen den vaders in de regering volgden: hoewel met groote onderdanigheid aen de krone van Portugael.

Het eilant van Ormus wiert in die tijden weldoor een eenigen opper-vorst bestiert; maer hy moght niet een voet van het eilant zetten, zonder verlof van den Portugesen lantvooght. Wel wiert hy by de Portugesen met grote praght en staetsie gehandelt en onthaelt, en alseen koning gedient; maer evenwel was by hem noch altijt eenige onderdanigheid, ten aensien van de

Portugese krone: naerdien hy daer aen jaerlix eene schatting moest betalen.

Na de doot van den koning wiert by d'inwoonders een ander uit koninglijken bloede, met groote plegh-tigheid, gekoren: hoewel niet zonder bewilliging en toestemming van den Portugesen lantvooght.

Deez nieuwe koning was gedwongen, den eet van getrouwheit en gehoorzaamheit aen den koning van Portugael te doen: waer na de Portugese lantvooght hem, uit den naem van zijnen koning, de scepter en kroone aanbod, en geleide hem met groote staetsie na het paleis.

D'oude koningen van Ormus bezaten ook grote wijdftrekkende landen en steden aen de zijde van Persie en Gelukkigh Arabie: als onder andere in Persie het lant van Lar, en Mogostan: welke laetste gemenelijk de kuste van Persie genoemd wort.

Wijdftrek-
kend ge-
biet der
oude ko-
ningen
van Or-
mus.

Het lant van Lar was door zijne rouwe en moeielijke bergen, en door zijne smalle doorgangen, tot groote versterking, en als tot een bolwerk voor het eilant van Ormus, tegen den Pers.

Namaels maekte de Pers den koning van Ormus, Lar, en andere landen, die hy op de vaste kust van Persie bezat, afhandigh: desgelijx namen de Arabieren de landen, die hy op de kuste van Arabie bezat, hem af.

Na de Persianen het lant van Lar, dat eertijts onder eenen byzonderen vorst stont, ingenomen hadden, wiert het eilant van Ormus daer door des te onsterker, en lagh voor den Persisch open.

D'oude koningen van Ormus hadden voor een gewoonte, tot voorkoming van oproer en muitery, alle hunne magen en bloetvrienden, (die eenige voorwending en zeggen op het koningrijk, en tot de krone hadden,) beneffens vrouw en kinderen, in afgesloote kasteelen te zetten: daer op zy, met een prachtigh onthael, zeer nauw gehouden en bewaert wierden, ter tijt toe, de koning op een andere wijze over hen disponeerde. Zy hadden ook eene gewoonte, hunne naefte magen, als broederen, en anderen van koninglijken stam, van het gezicht te

Hoe zy
zich van
hun rijk
verzekeren.

beroven, om zich des te beter van hen te verzekeren: want blinden werden by hen, volgens 's lants gewoonte, uit het rijk gefloten.

Dit blinden en beroven van gezicht geschiede in dezer wijze. Zy namen een koper bekken uit het vuur, zoo heet als het was, en hielden dat veelmalen voor d'oogen des genen, dien zy wilden blind maken: zoo dat die, zonder iet anders daer aen te doen, het gezicht verloren. D'oogen onder tusschen bleven even helder en klaer, als te voren.

Dit blinden geschiede ook, zoo andere zeggen, met een heet en of gloeyend yzer.

De rijkdom der koningen van Ormus was eertijts zeer groot: want uit de tol-gelden, die van d'uit en ingebragte koopmanschappen gegeven wierden, hadden zy zich groote middelen en rijkdommen beschaert, en aldus, door dat middel, de palen huns rijks wijd en breed uitgebreit: naerdien zy de heerschappye over vele nabygelegen eilanden en steden, op het vast lant, zoo op de kuste van Arabie als in Persie, gelegen, gevoert hebben. Die zy naderhand door onachtzaamheit en nalatigheid verloren. Want zy lieten alle zake van oorlogh en vrede, op de zorge van hunne oversten, en bevelhebbers aenkomen, en lagen ten hove in wellust en overdaet verzopen. Wanneer dan de rijxraden en bevelhebbers dit zagen, namen zy, na zy allengs grote middelen en rijkdommen bekomen hadden, het koninglijk gezagh aen, en lieten den koning niet als den bloten naem overigh. Zy hadden het bewint over alle zaken, ja ook over de schatkist, en bestierden eindelijk alles na hun welgevallen en goetdunken, arbeiden alleenlijk om hun eigengewin, en gelt en goet by een te schrapen. Hier door wiert de maght der koningen vermindert: en begonnen hunne kraghten allengs te bezwijken: zoo dat zy den vyant, gelijk voorhene, niet langer konden weerstaen, noch verdrijven; maer wierden de koningen van Portugael in het stuk van schattingen onderworpen en gijnsbaer, gelijk aenstonts breder gezeyt is.

Des jaers festien hondert twee en twintigh wierdt het eilandt en de

de stad Ormuz, den koning van Ormus en den Portugesen, door de Persianen, onder de regeering van den Persischen koning, *Schach Abbas*, en met bystant der Engelsen, afhandigh gemaect: het welcke zich aldus toedroegh.

Wanneer de Portugesen de verovering van de vesting *Queyxome* (op de hoek van het eiland *Queyxome* gelegen) vernomen hadden, zonden zy aen den Kam van Schiras, uit den naem van den koning van Ormus en Goazi, om aen hem eenige voorstellen van verdragh te doen. Voorts verzochten zy de vrede, met zulke schandelijke neerslaghtigheid, en zulke klare merktekenen van vreze, dat de Persianen (die zich met d'overwinning der vesting *Queyxome* zouden vergenoeght gehouden hebben, naerdien zy wisten, dat te dier tijde d'Usbeekse en Zagataise Tartaren in het landt van Korozan gevallen waren,) besloeten, zich van die gelegenheit te dienen, en in het voorbygaen en ter loop de rijke stad van Ormus uit te plonderen.

Hierom zond de Kam van Schiras, (zonder zich langer op het eiland van *Queyxome* op te houden) aenstonts een groote menigte van Terrados, of berken, met ontrent vier duizent mannen, zoo Persianen als Arabieren, onder gelei van *Emankulibey*, Lieutenant van den Kam van Schiras. Deez vond de stad wel van alle de Portugesen, en van het meestendeel der Arabieren verlaten: maer evenwel vol van allerlei koopmanschappen, die zy niet op het kasteel hadden willen brengen.

Wanneer dan de Persianen zagen, dat zy in de stad, zonder de minste tegenstant getreden waren, en hunne genaekgraven, zonder vreze voor het geschut des kasteels, konden maken, zo staken zy aenstonts de spa in d'aerde, en brachten hunne affnijdingen tot aen de kant van de gracht: daer zy lichtelijk over geraekten, dewijlze ondiep was. Voorts tasten zy het bolwerk van S. Jakobaen, dat zy ondermijnden, en voor een gedeelte sloopte, en in weinigh dagen tijts veroverden, met een gedeelte van dezelve plaetse: zonder de krijghs-bezetting

Eiland
Ormuz
door de
Persianen
veroverd.

Maght en
rijkdom
der koningen
van Ormuz.

ting in al dien tijt een eenigen uitval deed.

Den derden van Bloemaent gaven zich de belegerden, ten getale van vierhondert weerbare mannen, (zonder de vrouwen en kinderen, dewijl men dezelve reeds eenige dagen te vore na Maskate gezonden had) na een beleg van derdehalve maent, over.

Het kasteel wierdt op d'aenbiedingen, die d'Engelsen deden, overgegeven. Te weten, alle de menschen in't leven te laten, en die in twee van hunne schepen, na Maskate te voeren. Het welk ook stips nagekomen wiert: behalve dat de Persianen sich van den perzoon des konings van Ormus, en van Goazil verzekerden: die met hun huisgezin krijghs-gevangenen bleven: beneffens hun schatten van gout en peerlen, tot buit der Persianen: die over de twee millioenen gouts geschat wierden, behalve andere edele gesteenten en rijkdommen der burgers: als ook drie hondert stukken geschuts. De Persianen verloren in het beleg veel volks. De Portugesen, eer zy het kasteel overgaven, vernagelden al het geschut, en maekten het onbruikbaar.

De koning van Ormus, en andere Arabieren, wierden aenstonts na Perse vervoert, met *Goazil Raia Noradina*. Deez laeste was een onderdaen van den koning van Spanje, en een jong heer, wel gemaakt van leden, verstandigh, en in de historien van Perse en Arabie volkomen ervaren. Hy had in den aenvang des beleghs vijf hondert duizent kroonen, in dukaten en Xerafins, den Persianen aangeboden, om na Maskate of na Goa gezonden te worden.

De rampzalige koning van Ormus bood van zijde, al het zilver, dat hy had, om dezelve gunste te mogen genieten: maer de Portugesen sloegen dat af, niet regensstaende zy onderdanen van den koning van Portugael waren. Waer uit men zoude mogen vermoeden, dat de Portugesen dat werk te voren met de Persianen heimelijk besteken hadden, wanneer zy aen het eilant *Queixome* om vrede gezonden hadden.

D'Engelsen bedongen voor den be-

wezen bystant by den Pers, de helft, of een gelijk gedeelte van den tol en andere rechten.

D'oorzake van het verlies van de stad en kasteel van Ormus, was d'opstanding en muiterye der Portugeze soldaten, die op het Portugeez kasteel van het eilant *Queixome* in bezettingen lagen: dewelke opstonden, en met de vyanden, tegen wil en dank van het opperhoofd *Ruy Freira*, parlementeerden. Indien ook het Portugees opperhoofd des kasteels, na den raet der krijgsbevelhebbers, de gracht, die tusschen het kasteel en de stad was, met het openen van een fluize, vol waters had doen lopen, de Persianen zouden zoo lich telijk de stad niet overovert hebben.

Hier de Portugezen Indien ontdekt hadden, kreegen de volken van Europe alle d'Indische koopwaeren, over het eilant, of de stad Ormus: want uit Indien wierden zy te scheep na het eilant Ormus, en van daer na de stad Bassora, langs den Persischen zeeboesem, en *Eufrates* gevoert: welke stad op de byeenkomste van den *Eufrates* en *Tigris* leit. Van Bassora werden zy te lande met de Karavanen op kemels, na de stad *Bagdad*, op den *Tigris* gelegen, gevoert.

Van *Bagdad* trok men door de woestijne van Syrie, een reize van 40. dagen, op *Aleppo*, en van daer op de stad *Tripolis* in Syrie, aen de middellantse zee, een reize van drie dagen. Van *Tripolis* werden de koopwaren over de middellantse zee, na Europe gevoert. Hier uit blijkt, dat Ormus eertijts een pakhuys en schuur der Indische koopwaren was. Maer sedert de schipvaart op Oostindien, voorby de Kaep van Goeder Hope, ontdekt wierdt, is deze wegh en lantreise ten deele vervallen en afgekomen: hoewel ook noch heden bywijle vele Persische en Indische koopwaren, en inzonderheit Persische zijde, over Ormus langs den selven wegh met de Karavane gevoert worden.

Het eilant en de stad, is door zijne gelegenheit aen de monden van den Persischen zeeboesem, en door zijne twee havens, wonder wel tot den koophandel en schipvaart, uit alle gewesten van't ooste, gelegen.

By ouds was groote schipvaart op het eilant Ormus.

Na Ormus door de Perſianen ingenomen en verwoeft was, wiert de koophandel, en ſtapel der Indiſche waren, van daer na de ſtad Gamron, op de kuſte van Perſie gelegen, overge-

braght. Want de ondergang van Ormus, was d'opgang van Gamron.

Vervolgens zullen wy hier de nabyleggende eilanden *Baharen*, *Queixome*, en *Kesem* beſchrijven.

Het Eilant van B A H A R E N.

IN den gulf of zeeboſſem van Perſie leggen vele eilanden, die onder den Pers ſtaen: maer het voornaemſte van allen is het eilant van *Baharen*, of *Baharem*, of *Bahrem*. *Baharen* wort by *Strabo* en *Plinius* *Tilos* genoemd. Het wort ook by eenigen voor het eilant *Ichara* van *Ptolomeus* gehouden, ter oorzaak van deſſelfs gelegenheit.

Het leit in de ſtraet van *Baffora*, of gulf van Perſie, tuſſchen *Boffora*, en het eilant van *Gerum*, of Ormus, zeſtigh mylen van ieder van deze plaetſe, naby de kuſte van Arabie, en tegen over de haven van *Katifa*.

Dit eilant heeft veel waters: maer zeer ſlecht en brak: waer van het beſte in diepe putten van *Nanyah*, in het midden deſe eilants is. Het beſte water naeſt dit is het geen, dat men in zee in dezer wijze vangt.

Men heeft'er zekere aederen van klaer en zoet water, die in de zee naby de ſtad *Manama*, op de diepte van drie en een halve vadem ontfpringen. Zekere mannen gaen des uchts, twee of drie muſket-ſcheuten van het eilant, met vaertuigen in zee. Wanneer zy aldaer zijn, dan duiken zy na den bodem der zee toe, en vullen eenige aerdepotten, of lere zakken, dicht toe, en komen aldus van den gront der zee weer opduiken. Al het welk met grote vaerdigheid en ſnelheit toegaet.

Men houdt, dat deze bronnen eerſtijts op het vaſt lant, verre van zee, waren: maer de zee namaels deſelve bedekthebbe, na het landt door aertbeving verdronken was.

Diteilant is ongemeen vruchtbaer en friſch: heeft overvloet van vruchten, inzonderheit van dadelen. Wat belangt de rijs, (beneffens de dadelen de gemeenſte ſpijze der inwoonders) die wort aldaer van het eilant Ormus,

en voorts uit Indien gebracht.

Het is vermaert door gantsch Ooſte, ter oorzaak van zijne rijke en koſtelijke peerl-viſſcherv.

De koning van Perſie trekt van dit eilant groote inkomſten: want na het in handen van zekeren *Bardadin* vervallen was (na *Antonis Korrea Mokrin*, die dit eilandt van den koning van Ormus te leen bezat,) overwonnen had, zo beloofde hy alle jaers veertigh duifent Serafs aen ſchatting te betalen.

Daer en boven brengt de handel der peerlen, die op dit eilant gedaen wort, vijf hondert duizent dukaten in gereede penningen op: behalve hondert duizent, die men achter de hant hout, uit vreze voor de *Vizier*, of lantvoogt, die over diteilant, van wegen de koning van Perſie, gebiet.

De koopluiden komen van alle kanten na dit eilant toe, om allerlei ſlagh van peerlen te koopen, en die na Indien en andere gewelten te vervoeren: want de beſte en treffelijkſte peerlen worden onder het eilant van *Bahren*, en onder die van *Gionfar* of *Giolfar* geviſcht: uit oorzaak die veel grooter en ronder zijn, dan die by d'andere kleinder eilanden geviſcht worden, als daer zijn d'eilanden: *Latif*, *Laſen*, *Barechator*, *Zezirafilhar*, *Alul*, *Serran*, *Dſiud*, *Daas*, *Emergocenon*, *Ancevi*, *Serecho*, *Delmeſialmas*, *Sirbeniaſt*, *Aldane*, *Feftebruatich*, *Cherizorn*, *Dibei*, *Sarba*, *Agiman*, *Ras*, *Emelgouien*, *Raſagiar*, *Daoin*, *Raſaelchimmes*, *Sirkorkor*, *Kaſab*, *Konzar*, *Mefenderadi*, *Lima*, *Debe*, *Chorſ*, *Chelb*, *Sarar*, *Suet*, *Meflar*, *Garajat*, *Tenji*, *Golaſ*, *Furgatile*, *Sam*, *Game-da*, *Bacha*, en *Jadi*. Want men vind op alle deze plaetſen peerlen: maer die zijn langwerpigh en bultigh. Men vind evenwel ook onder *Maskate*, drie of vier

vier en dertigh mylen van het eilant Ormuz, zeer schoone peerlen.

De peerl-visschery van *Baharen* begint by wijle in Zomer-maent: maer gemenelyk in Hooimaent, en duurt die gantsche maent, en de gantsche Oogstmaent.

Ontrent twee hondert barken maken zamen een gezelschap uit, waer van hondert van het eilant *Baharen*, vijftigh van *Pulfar*, en vijftigh van *Nihely* komen.

De vaertuigen gaen gewonelyk onder *Katar*, eene haven van Arabie, zes mijlen zuiwaerts van *Baharen*, visschen.

De peerlen, die in deze zee gevangen worden, zijn beter, zwaerder, en kostelyker, dan alle d'andere, hoewel van gelijke groote.

Die van *Baharen* visschen met eenen steen, die hen door zijne zwaerte twalef en vijftien vadem neerwaerts onder water hout.

Men verkoopt'er de peerlen by *Karaten*, en by *Abas*: waer van drie een *Karat* doen, en by *Matikals*, of *Mitigals*: waer van ieder twee en veertigh *Karaten* doet.

De kleine peerlen worden by *Mitikals* verkocht.

Behalve deze algemeene visscherye van *Katar*, gedurende den tijt van twee maenden, worden ook andere byzondere visscheryen, onder *Nihely*, *Baharen*, *Pulfar*, *Maskate*, *Teude*, en *Rozalgate*, in den zee-boesem van

Perfie, gedaen. Maer deze lactste visscheryen zijn klein: hoewel van groot belang voor de gene, die dezelve ondernemen.

Nagelang d'oesters gevangen worden, zoo worden die geopent: en aenstonts komen de peerlen daer uit. Men zeit, die in *Grasmaent* van den dauw groeien: waer van deze oesters, wanneer zy zich boven op de vlakke des waters verheffen, eenige droppelen, met zich t'openen, ontfangen, die metter tijt hert worden, en in peerlen veranderen. Indien men die voor Zomer- en Herfst-maent opent, zoo vint men deze peerlen week, als teer of Jodenlijm.

De meeste inwoonders van *Baharen* zijn Arabieren: maer de krijsbezetting bestaet uit *Persianen*.

Het wort bestiert door eenen *Vizier*, van wegen den koning van *Perfie*. Het stont eertijts onder het gebiet des konings van *Ormus*: en wiert des jaers zefstien hondert en twee door de *Portugesen* ingenomen. Maer wanneer den Sultan van *Xu as* voor den koning van *Perfie* het *Portugees* kasteel van *Komor an* had belegerd, maekte hy zich meester van het eilant *Baharen*. Namaels zeide de koning van *Perfie*, dat dit eilant niet den *Portugesen* afgenomen was: maer den vasaalen des konings van *Ormus*, die zijn vasaal was: zoo dat de koning van *Perfie* dit eilant sedert het jaer zefstien hondert en twee in besit gehouden heeft.

Het Eilant van QUEIXOME, of KECHMICHE.

Het eilant *Queixome* of *Queixume* of *Quezome*, en anders *Kechmiche* by de reis en lantbeschrijvers, en by d'inwoonders des lants *Brokt* genoemd, leit dicht onder het vast lant van *Perfie*, daer het door eenen arm der zee van gescheiden is, en omtrent drie mijlen van het eilant *Ormuz*, en heeft twee mijlen in den omtrek.

Men heeft'er twee voorname steden: d'eene *Arbez*, en d'andere *Homeal* genoemd: daer de koning van *Ormuz*, ten tijde der komste van *Albu-*

kerk, een sterke krijsbezetting inhield.

D'andere plaetsen zijn *Lapht*, de haven van dit eilant, de gelijx *Darbaga*, na by *Lapht*, *Chau*, en *Sirmion* of *Sermion*, de beste plaetsen.

Dit eilant is zeer vruchtbaer van koren en gerst: zonder het welk ook niemant op het eilant *Ormuz* zou kunnen woenen: want van dit eilant trekken die van *Ormuz* een groot gedeelte van voorraet voor hunnen paerden. Op dit eilant is ook een schoone water-bron: tot wiens bescherming en behoude-

houdenis de Persianen aldaer een vesting gebouwt hadden, uit vreze dat de Portugezen, die toen noch het eiland Ormus bezaten, zich daer meester zouden mogen van maken.

Zoo men eenige Schrijvers geloven magh, zou dit eiland wel eer woest en onbewoont geworden zijn; eensdeels, dewijl 't voor een groot gedeelte door zware aertbevingen verwoest was: en ten anderen, om de grote menigte van adders, slangen, en allerlei andere vergiftige dieren, die aldaer houden: waer uit zulk een vergiftige en pestige lucht waesemt, dat die niet alleenlijk de menschen doot, die aldaer slechts een weinigh tijts hun verblijf houden: maer ook de gewassen zelfs vergifticht. Waer onder een boom is, *Baxama*, of *Baxana* genoemd: wiens vrucht den mensch, zoo hy die alleenlijk proeft, aenstonts verftikt. Het welk ook desselfs schaduwe doet, indien iemant niet meer als een vierendeel uurs daer onder verblijft. Daer nochtans de wortel van den zelve boom in andere gewesten een tegengift van alle vergiften is: maer daer is hy doodelijk: als ook desselfs blaten vrucht, die *Rabuxit* genoemd wort.

De Portugezen namen des jaers zeffien hondert twee en twintigh, den Persianen dit eiland af, en wierpen ten zelve tijde op de hoek, na het eiland Ormus toe, een vesting of burght op. Rontom wiert een brede en diepe gracht gegraven, en met eenen muur versterkt: hoewel de muur zwak, en met aerde van achteren aengevult was. In 't kort, het was eene slechte onweerbaar vesting: naerdien zy met geen geschut verzien was, noch ook op de muuren geen geschut kon geplant worden.

Binnen deze vesting waeren drie waterputten besloten: want de Portugezen hadden die vesting, uit geen ander inzicht, terwijl opgebouwt: als om deze waterputten te kunnen beschermen, tot voordeel der Portugezen van Ormus, die zich daer uit van water verzagen. Over deze vesting, had zeker Portugeesch Opperhoofd, *Ruy Freira d'Andreada*, het gebiet.

Naulix hadden de Portugezen de vesting volbouwt, of de Persianen quamen dezelve bespringen, en belege-

ren: hoewel zy geen geschut daer voor geplant hadden: dewijl zy zonder geschut die plaetse lichtelijk in hun gewelt konden krijgen.

Het eiland *Queixome* wiert des selven jaers zeffien hondert twee en twintigh, door de krijgsh-troepen van den landvooght van *Lara*, te lande, en ter zee door d'Engelsche schepen, belegerd.

D'overste *Ruy Freira* bood den Pers evenwel groten tegenweer, en deed een groote meenigte der vyanden, die hem in de vesting belegerd hadden, sneuvelen. Ook zou hy de vesting zoo lichtelijk niet hebben overgegeven, 't en ware d'Engelsen gekomen waren, en met hun geschut de vesting dreighden om verre te schieten. Dies vond de Portugees zich genootzaekt de sterkte den vyant over te geven; hoewel op billijke voorwaarden: maer wiert aen 's vyants zijde niet nagekomen.

D'oorzake van dezen oorlogh en belegh dezer vesting, verhalen anderen aldus.

De koning van Persie had het eiland van *Queixome* voor eenige jaren, ontrent des jaers zeffien hondert twalef, den koning van Ormus afgenomen, als ook het eiland *Baharen*, en de vesting *Bandel* en *Mogostan*, op het vast land, alle welke plaetsen hy niet wilde wederom geven; maer behouden: gelijk hy by brieven den koning van Portugael had doen verftendigen.

Hier over beval de koning van Portugal *Ruy Freira* by brieven, by aldien de koning van Persie het eiland van *Queixome* en *Bandel* niet wilde herstellen, hem den oorlogh aen te doen, en een vesting op de hoek van *Queixome* te stichten.

Ruy Freira de Andreada, die in begin van Zomer-maent, des jaers zeffien hondert en twintigh, op het eiland Ormus quam, deed, op bevel des konings van Portugal, een vesting op de hoek van het eiland *Queixome* bouwen.

Het was met eenen muur van steen en kley, of leemaerde omringt: als een slecht gebouw van een byzonder huis: waer op d'Engelsen, met bystant der Persianen, van eene kleine en zwakke baterye, aenstonts begonnen op te beuken: dies de Portugezen de krijgsh-bezetting, zonder den storm af te wagh-

waghten, *Ruy Freyra* tot overgeving der vesting dwongen.

De Stedehouder van *Schiras*, met name *Emanculichan*, was ten zelven tijde met vijf duizent man te *Bandel*, of *Gamron*, gekomen: waer van hy aenstonts een gedeelte in het beleg der vesting van *Queixome* zond, onder beleit van zijnen luitenant *Emankulibey*.

Ruy Freyra dangaf zich over, met beding van vryheit voor de bezettelingen, en zelfs voor d'Arabieren, die tot bystant gekomen, en altijd bestandigh gebleven waren, zonder de minste lasheyt, gedurende het beleg, te betoonen.

D'overste of kapitein der Arabieren was genaemt *Emir*, (dat is vorst) *Genedin Alikamai Zemir Mahomet*.

De krijgsbezetting, daer over *Ruy Freyra* in deze bezetting gebod, bestont in ontrent twee hondert Portugezen, en twee hondert en vijftigh Arabieren, die de koning van Ormus van *Zulfa*, op de kust van Arabie gelegen, doen komen had, daer zy zeven jaren te vore komen woenen waren, na het oorlogh van *Bandel*. Want voordien tijt hadden zy in het gebergte van *Hamadi*, in het lant van *Mogostan* gelegen, hun verblijf gehad. Waerom deze Arabieren t'Ormus gemeenelyk *Hamadizas* genoemd worden.

Deze Arabieren bewezen voor de Portugezen een ongemeene kloekmoedigheid, in het beleg van *Queyxome*, en deden eenige uitvallen, en daer door vele Arabieren, die in's vyandts veltleger waren, sneuvelen.

D'Engelsen kregen de plaetse in handen, en beloofden den bezettelingen veilig na de stad *Maskate*, op de kust van Arabie, onder het gebiet der Portugezen gelegen, te voeren, dewijl zy hen niet na Ormus wilden laten gaen: hoewel tot grooten mislagh: naedien dit getal van onnutte volken meer was om de ongemakken des kasteels van Ormus te vermeerderen, als verminderen.

D'Engelsen evenwel, uit vreze van tijt te verliezen, zonden hen in twee Patachen te lande op het eilant Ormus, van waer zy recht na het kasteel toeliepen.

Eer de Portugeze bezetting vertrok, deed de veld-overste der Persianen, die met eenige Soldaten derwaert getrokken was, alle d'Arabiers onthoofden: onaengezien d'aentugingen en klachten, die *Ruy Freyra* aen d'Engelsen deed, van dat zy hun woort niet hielden. Maer die ontschuldighden zich, met te zeggen, dat zy het niet konden beletten: dewijl deze Arabieren te voore onderdanen van den koning van Perzie waren geweest. Aldus wierden alle deze Arabieren gedoot, behalve vijftien of twintigh, die d'Engelse bootsgezellen verborgen hadden.

D'Overste der Arabieren, *Emir Genedin*, wiert voor de veltoverste der Persianen gebracht, die hem door *Xarrial*, stedehouder van *Mogostan*, zijn schoonzoon, met een pook liet doorsteken.

Het eilant J A R E K.

DRie mylen van de kust van Arabie, ten Zuide van het eilant Ormus, en ten Oosten van het eilandt *Kechmiche*, leit een ander onbewoont klein eilant, *Larek* geheten.

D'onzen, die van wegen d'Oostindische Compagnie te Gamron hun verblijfnemen, hebben aldaer, dicht by een poel, een tuin gemaakt: alwaer de herten en verkens, die aldaer in grote menigte zijn, komen drinken.

Zy houden aldaer ook hoenders en schapen, en deze plaetse tot hun lust en vermaek-plaetse.

Hier mede zal ik *Gamron* en het eilant *Ormus*, &c. laten beruften, en my weder ter reize begeben.

Na ik dan weder de lading ingenomen, en my tot de reize verveerdicht had, ging ik den tweeden van Zomermaent van *Gamron* t'zeil, en vervorderde de reize voorspoedigh langs de Malabaerse kust, na het eilant Ceylon, alzoo men het gantsch lant most omzeilen, om aen de kust van Koromandel te zijn. En dewijlik brieven mee had, die de Commandeur op *Punto Gale*, eene stad van Ceylon, most hebben, zoo bestelde ik die, daer komende, met een inlantfch vaertuigh, zonder aen lant te komen.

Des
Schrijvers
vertrek
na Cey-
lon.

Na wy ons water ingenomen hadden, verflont men, dat alle de ſchepen te *Punto Pedro* by een komen moſten: alwaer de heer *Ryklof van Goens* met een leger gereet lagh, om de ſtad *Sint Thomas*, of *Thomee* te belegeren, daer wy mede na toegingen.

Wanneer het oorloghs-tuigh en al het gereetſchap voor den treyn of naſleep van 't leger ingeſcheept waren, en de krijgſknechten gereet ſtonden, om aen boort te gaen, zoo verſtont men, dat de Portugezen *St. Thomas* aen de Jentyven, of heidenen, hadden verkocht en overgelevert: waer door die tocht achter bleef.

Voorts ging ik na *Jafenepatnam*, en beſtelde het gene ik aldaer te doen had.

Stad Sint
Thomas.

De ſtad *St. Thomas* leit op de hoogte van ontrent twalef of dertien en een halve graet, Noorder breete, 26 Duiſche mijlen van *Negapatnam*, en anderhalve vanden ſtroom *Ganges* en de kaep van *Komorijn*, en een daghreize, of 5. mijlen zuidwaerts van *Paliakatte*, op de kuſt van *Koromandel*, en dicht op den oever van de zee.

De ſtad *St. Thomas* wierdt anders *Kalamina*, en by 's landts inwoonders *Meliapor* genoemt. Maer de Portugeſen hebben haer den naem van *St. Thomas* gegeven, ter eeren van dien *Apoſtel*: gelijk zy noch heden door gantsch *Indien*, niet alleenlijk by de *Kriſtenen*, maer ook by d'*Indtanen* en *Mahometanen* aldus genoemt wort.

Meliapor bediet eenen pau. Waer mede d'inwoonders, die haer dezen naem gaven, hebben willen te kennen geven, dat, gelijk de paeu de ſchoonſte van alle vogelen gehouden wort, alzo ook deze ſtad in ſchoonheit alle andere ſteden van 't Ooſten overtreft.

Eenige houden de ſtad *St. Thomas* of *Meliapor* voor de gene, die by *Ptolomeus Mapura* genoemt wort.

Zy lagh by ouds gantsch verwoeft, maer de Portugeſen hebben die des jaers vijftien hondert vijf en veertigh herbouwt. Sedert heeft zy zoodanigh toegenomen, dat zy namaels een der fraeiſte ſteden van *Indien* wierdt, zoo in prachtigheit van gebouwen, als door de menigthe van treffelijke inwoonders.

De ſtad is met een ſteenen muur en

verſcheide bolwerken geſterkt.

Eertijts ſtonden onder het gebiedt derzelve ſtad over de dertigh dorpen of vlekken.

Het is een van de rijkſte zeehavens van gantsch *Indien*: dewijl zy byna in het midden van alle de voornaemſte havens van die geweſten leit: endienvolgens de bequaemſte van allen tot den Ooſtindiſchen koophandel is.

Deze ſtad had onder de Portugeſen eenen Biſſchop, die onder den Aertsbiſſchop van *Goa* ſtont: maer te vore was zy onder het biſdom van den Biſſchop van *Koetzijn*.

Ten tijde van de Portugeſen was in de ſtad een kerk van *S. François*, die by de *Kapucijnen* bezeten wiert: alſook een kerke van *S. Jan*, en een van *S. Maria*: daer in d'ongeloovigen onderwezen en gedoopt wierden. Buiten de ſtad ſtont eene kerke van *St. Luce*. In de ſtad hadden de Portugeſen een kloſter van *Bermhertigheit*, en een van *St. Lazarus*: beneffens drie anderen.

De *Jefuiten* hadden aldaer een *Collegie-huis*, die zich daer in groten getale onthielden: waer in de kinderen der Portugeſen, en die van voorname *Malabaren*, of *Badagers*, onderwezen wierden.

Beneffens het *Collegie-huis* was onder de ſtad eene parochie; dewelke over de vijf duizent *Kriſtenen* begreep; die van 't heiden- en *Mahometsdom* door de *Jefuiten* tot het *Kriſtendom* bekeert waren.

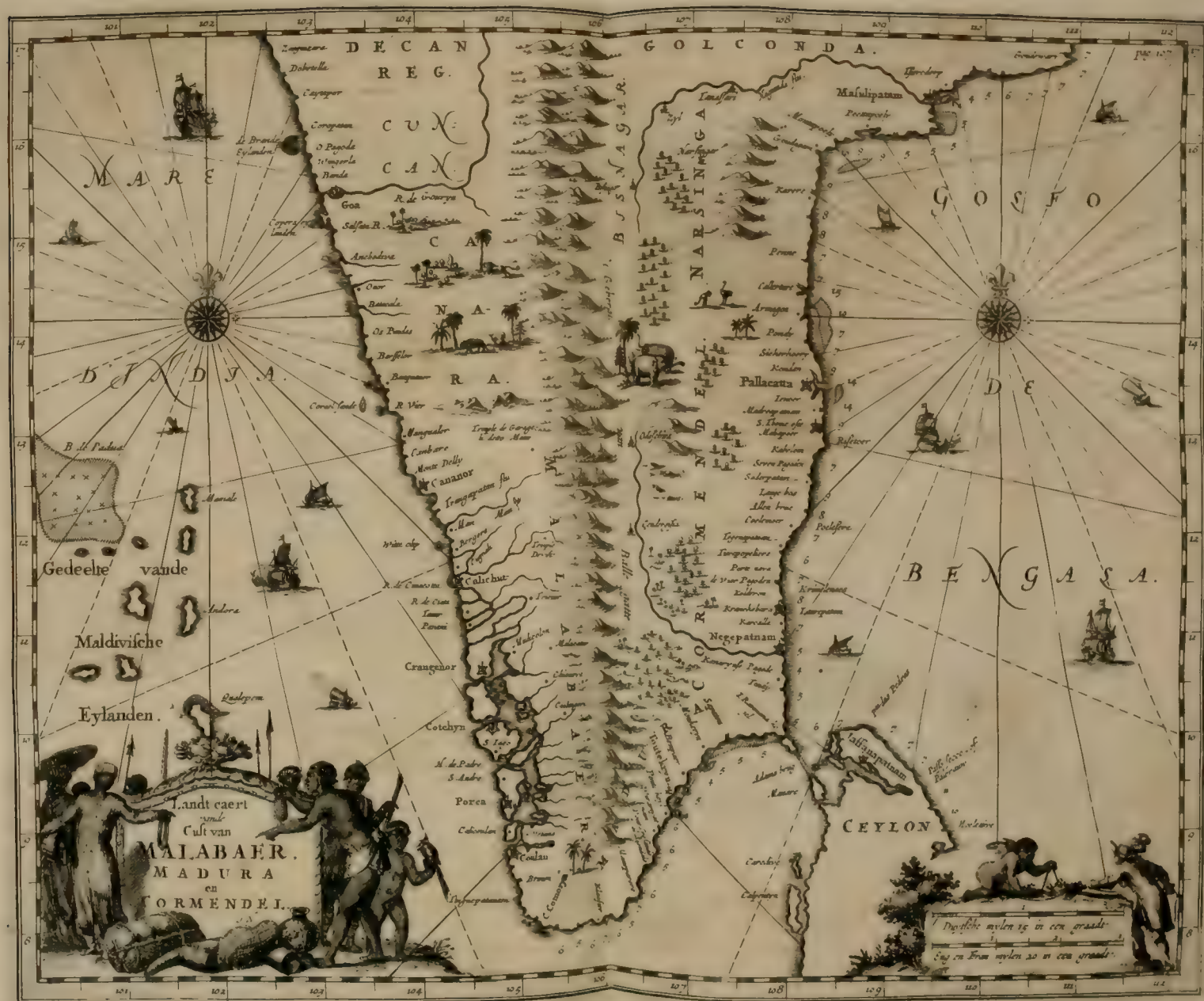
Des jaers zeſtien hondert en vier wierden'er hondert en twintigh door den doop tot de *Roomſche Kerke* bekeert.

Men ziet'er de beruchte kerke van *St. Thomas*. Want die zott, zoo de Portugeſen zeggen, aldaer geſtorven en begraven zijn: gelijk zy ook noch zijn graf ten huidigen dage in het hangen van het geberghte, boven de ſtad bewaren, dat in het voorbey zeilen kan gezien worden, en boven met een kappelletje overbouwt is.

Dicht by het *Collegie-huis* ſtaet op een tamelijken hoogen heuvel een kappel, daer in d'*Apoſtel Thomas*, zoo men zeidt, gewoonelijk ter bede ging. De *Jefuiten* hebben deze kappel, eensdeels uit eerbiedigheit tegen deze plaetſe, en ten anderen, om de gods-

Kapel
van Sint
Thomas.

vrucht

- 1 de Stad S' trome
- 2 Noute wambai
- 3 Fregate huyten wacht
- 4 Fregate trivithara
- 5 Pageer
- 6 Brant wacht

Stad S' trome
Noute wambai
Fregate huyten wacht
Fregate trivithara
Pageer
Brant wacht

vrucht en yver der beevaerders te ver-
noegen en verçieren: want zy hebben
vergulde yzere trappen aen de plaetse
doen maken: waer in d' Apostel, naer
men zeid, plagh te bidden.

Het kruis, in een steen gehouwen,
en zeer oud, naer het schijnt, ja dat ge-
houden wordt al ten tijden der Apo-
stelen uit den hemel neergedaelt te
zijn, hebben zy met een gewelf over-
slagen, en den bron, uit eene steen-
rotze springende, met een dak, dat op

vier kolommen rust, overdekt.

Daer en boven is deze kapel met
andere cieraedjen verrijkt, om de
godsvrucht der genen t'ontsteken, die
deze plaetse komen bezoeken.

Het hout van het kerkje of kapellet-
je wort, als een heilighdom, in goud en
zilvert gevat en wegh gevoert.

Wy voeren voorts, de kust langs, tot
aen de stad *Negapatnam*, om aldaer
eenige pakken en koopmanſchappen
in te nemen.

Negapatan, of Negapatnam.

N*Egapat* of *Negapatnam*, is
een koppel woort, en zoo veel
gezeidt als *Slangestadt*: want *Naga*
heeft in de Malabaerse tale de beteke-
nis van eene slang: en *Patnam* of
Patan, bediet eene stad. Men zeidt
deze stad alhierom al zoo zou genaemt
zijn, dewijl in dien oort, en rontom de
stad, vele vergiftige slangen houden,
die de Portugesen *Cobras Capellos*,
dat is, *Hoofst-slangen*, noemen.

Deze stad leid op de hooghte van
negen graden en drie vierde deelen,
en met hare kaep of uithoek ontrent
elf graden, Noorder breete, voorby
de klippen van *Romanankir*, by na
recht tegen over het eiland van *Manar*,
en tegen over *Tripalikorin*, drie mylen
van de stad *Tranguabar*, en ontrent ne-
gen en dertigh mylen van de kaep van
Komorijn, daer de kust van *Bisnagaren*
Koromandel begint, en op de zee-kust.

De stad *Negapatnam* stont eertijts
onder de Portugesen, hare stichters,
die aldaer ook een fraei kasteel beza-
ten, *Ragiu* genoemd, dat zy doen bou-
wen hadden, uit vreze van door den
Naik of *Neyk*, de heer des lants, over-
vallen te worden.

Men had'er toen vele kerken, en in-
zonderheit een klooster der geestelij-
ken van d'orde van Franciskus, die
door d'edelen en andere rijke burgers
onderhouden wierden.

Noch heden zijn'er fraeie kerken,
en groote oude gebouwen en huizen,
met kamers, zalen, vertrekken en gal-
deryen, na de Portugese wijze ge-
bouwt.

Onder het huis der Jesuiten stont de
kerke van *Tranguabar*.

De stad is heden tamelijk sterk en
met weerbare punten, en rontom met
water-grachten gesterkt. Ook is zy na
hare grote tamelijk bevolkt: hoewel
de meeste inwoonders bruin van kleur
zijn, als Mesttygen en Kastygen. Mestty-
gen zijn de genen, die van Portugese
vaders en zwarte moeders geteelt zijn:
maer Kastygen, in tegendeel, van zwarte
vaders en Portugese moeders.

Men heeft'er ook Benjanen en
Moren, of Mahomeranen, die onder
alle d'inwoonders den grootsten han-
del drijven.

Des jaers zestien hondert acht en
vijftigh, den drie en twintighsten van
Hooimaent, wiert de stad *Negapat-
nam* met verdragh by d'onzen ver-
overt: 't welk sich, volgens de gehoude
dagh-aentekeninge, aldus toedroegh.

Jan van der Laen, als opper-bevel-
hebber der Nederlantsche krijghs-
macht, trok op Vrydagh, den negen-
tienden van Zomermaent des zelven
jaers, van de stad *Jafenepatan*, op
het eiland Ceylon gelegen, onder ge-
leide van den Heer Rijklof van Goens,
Admirael veltoverste, tot ontrent een
kanon-scheut buitende stad, en ver-
vorderde zijne reize na *Punto da
Pedra*, daer hy ontrent des avontsten
anker liep, en vand alle de kleine jach-
ten en vaertuigen, als Workom, de
Morgenster, Manaer, de Waterpas,
Narsapour, 't galjoot Amsterdam, en
de sloep Japara, tot de tocht vervaer-
dicht: behalve het jaght de Duif, dat,
by gebrek van water, aen den grondt
vervallen was: desgelijx was het jaght
Workum aldaer gebleven, door het
spillen van drie ankers.

Neer-
lantsche
vloete ver-
vaerdigt
om Nega-
patnam te
veroveren.

De vloot wierdt aenstonts met zoo vele beeften, en andere ververschingen voorzien, als men kon bekomen.

Den twintigsten quamen de jaghten ter Goes, de Duif, en Workum voor *Punto da Pedra*, meeten anker: en wierden des anderen daeghs alle de Soldaten uit de vaertuigen overgescheept, die op 't jaght Workum waren bescheiden. Voort deed de Fiskael Lukas van der Dussen de monsterring: en bestont het krijgsvolk, in ontrent 500. man, verdeilt in elf vendels: behalve het bootsvolk.

Allen den schippers, by vander Laen aen boort gekomen, deed hy voorhouden, wat hen te doen stont, en waer na zy zich te reguleren hadden. Hy beval hen ook byzonderlijken, wann'er zy voor de stad *Negapatan* zouden gekomen zijn, en van 't jacht ter Goes een witte vlagge zagen wacien, zy echter de Prinse vlaggen zouden blijven laten wacien. De komste voor *Punto da Pedra*, en wat zich zedert het vertrek van *Jafenepatan* had toegedragen, verwittigde van der Laen by brieven van den een en twintigsten aen den veltoverste Rijklof van Goens.

Komt
voor de
stad Ne-
gapatan.

Ten zelyen dage ging de vloot onder zeil, en quam des morgens, den twee en twintigsten, ter reede voor de stad *Negapatan*: alwaer zy de jaghten Pipelen en Narsapour vond leggen, en een Deensche sloep.

Voorts liet van der Laen de witte vlagh van 't jaght ter Goes wacien, en zond den Fiskael Lukas vander Dussen, en drie bevelhebbers en eenen tolk, met een sloepen een vrede-vlagh, beneffens brieven van geloofnis, aen het Portugeesch opperhoofd der stad *Negapatan*, *Kaspar Alfonso de Karvallo*, en zijne raet, aen lant, om dezelve stad, inden name der Nederlantsche Oostindische Maetschappye, onder redelijke en gunstige voorwaerden, op te eiffchen.

Die by
d'onzen
opgeeft
wort.

Des middaghs quam de Fiskael wedervan lant aen boort, met verslag, hoe het opperhoofd en sijne raet niemant anders als zijnen perzoon en den tolk had willen binnen laten komen: doch hy was zeer minnelijk ontfangen, en hem in rade gehoor verleent. Hy had met alle bedenkelijke beweegreden de stad opgeeeft, en gemaght-

tigden, voorzien met volkomen maght en gezagh, om te verdragen, aen boort van den Opper-bevelhebber van der Laen verzocht. Dit namen zy aen des volgenden uchtens vroeg te doen: en verzochten derhalven de sloep weder mochte komen, om de gemaghtighden af te halen: uit oorzaak zy gene vaertuigen (alzo de Jentiven meester van demondt der reviere waren) konden uitbrengen.

Den drie en twintigsten dan des uchtens voer Verdussen met de sloep en vrede-vlagge weer na lant, benefenst twee vendrighs, en bracht met zich van lant aen boort *Manuel Karvalho*, Jesuit, *Louis de Quintal Parisse*, *Diego Berisero*, hopmannen: en *Antonio d'Almeyde*, luitenant, met geloofnis-brieven en volmaght van het Portugeesch Opperhoofd en zijnen raet, om de stad *Negapatan* op eerelijke en redelijke voorwaerde aen de Nederlantsche Oostindische Maetschappye over te leveren.

Portugeese
gemaghtighden
komen
aen boort
om de
stad over
te leveren

De voorwaerden, die zy zelfs ontwierpen, waren deze:

Dat hen een kerk ingeruimt, en geestelijke perzoonen, tot bediening van die, te verblijven zoude toegestaan worden.

Dat den inwoonders vry zou staen naer Bengale te mogen vertrekken.

Dat de goederen, den armen behorende, by hen luiden zouden mogen medegenomen worden.

Eindelijk overquam men de stad *Negapatan* op deze volgende punten over te leveren.

Gaet
over.

Uit den naem en van wegen zijne Majesteit van Portugael op den vier entwintigsten van Hooimaent, des Woensdaghs, in de macht van de Nederlantsche Oostindische Maetschappye de stad *Negapatan*, met zijne onderhoorige gebiet en gerechtigheden, neffens al het gescht, krijgstuigh, en wapenen, die tot bescherming der stad gedient en behoort hebben, over te leveren: als ook alle de sleutelen der huizen en kamers, of de plaetsen, daer dezelve zouden mogen opgesloten leggen.

Punten
des ver-
drags.

Dienvolgens aenstonts zoo veel gewapende perzoonen van de Maetschappye in te laten, als men gelieven, en by het Portugeesch opperhoofd verstaen

staen zal worden, tot verzekering der Maetschappy te behoren. Van gelijken alle de goederen en koopmanschappen, die tot de heerlijkheden der kroone van Portugael behooren, overteleveren.

De Portugeesche krijgsbezetting, in de stad leggende, zal met slaende trommel, brandende lonten, kogels in de mont, zoo verremogen trekken, tot de plaets, haer by den opperbevelhebber van der Laen aen te wijzen, en aldaer voor de standaert der Maetschappy ontwapent worden. Behoudens dat de hopmannen en andere bevelhebbers, tot vendrighs toe, zullen behouden hun zijd-geweer, en daer mee vertrekken.

Alle ingezetenen, zoo geestelijke als wereltlike, getroude en ongetroude perzoonen, zullen vry en onverhindert blijven sitten, en bezitten alle hunne goederen, uitgezeit wapenen, zoo wel huizen, als gout, zilver, koopmanschappen, slaven en slavinnen, tot den laetsten van Herfst- of Wijnmaent des zelve jaers: als wanneer dezelve met bequame schepen van de Maetschappye zullen verzien, en daer mede, tot koste der Maetschappye, na Goa, of benoorden van daer, vervoert worden.

Alsdan zullen de geestelijke in vrye eigendom vermogen met zich te nemen en vervoeren alle de kerk-gieraedjen, kerken-gewaet, en al't geen tot den kerken-dienst behoort, uitgezeit de klokken: desgelijx alle d'onroerendegooderen, die hen toebehooren.

Van gelijken zullen de wereltlike, zoldaten en vreemde koopliiden, niemant uitgezondert, met zich mogen nemen en vervoeren alle hunne onroerende goederen, gelt, gout, zilver, kleinoodjen, slaven, slavinnen, niets uitgezondert, zelf hun koopmanschappen, mits die sijne Majesteit van Portugael niet toebehoorende.

Den blanken Portugeesen, ten dage van hun vertrek uit de stad, zalmen hun zijdgeweer herstellen, om met zich te vervoeren.

Het opperhoofd *Kaspar Alfonso de Karvalho* wiert vergunt met zijn geheel gezin, in plaetse van na Goa, te vertrekken ter plaetse, daer het hem gelieven zou.

Hierop trokken den vier en twintighsten op den middagh zeven benden Neerlanders, en een Bandaneesch, nevens den Modlier van Negombo, en zijn onderhoorige Laskaryns, ter stad in, om alle poorten te versien. Men liet de Portugezen, van de bolwerken, met vollen geweer, ieder na zijn huis tengaan.

Men deed ook een streng gebod uitgaen, geen overlast aen d'ingezetenen te doen: 't zy met roven of weghnemen van eenige goederen, op pene van de koorde.

D'opperbevelhebber van der Laen vervoegde zich in perzoon ook derwaert: en wierden hem door het Portugeesch Opperhoofd, dat ziekelijk was, en aen de poorte hem quam verwelkomen, de sleutelen der stadspoorten overgelevert.

Voorts bezichtigde vander Laen de bolwerken, stelde op alles noodige en vereischte orde, en belasteden stedelingen des namiddaghs ten vier uren te verschijnen voor het konings- of rechthuis, om aldaer, in gevolge van het verdragh, de wapenen neer te leggen, en ontwapent te worden: gelijk ook geschiede.

De gewapenden bestonden in drie hondert zes en zeventigh koppen, verdeelt in zeventien benden, zoo blanken, Mestigen als Toepassen, zonder onder hen iemand was, die des konings belooning genoot: maer waren alle burgers en inwoonders.

Het geschut, in de stad bevonden, bestont in acht en twintigh metale en drie en vijftigh yzere stukken, zoo grote als kleine, in acht duizent pont pont buffekruit, ront scherp, en ander oorloghs-tuigh, na gelang: achttien klokken, tien grote en acht kleine.

Terzelvertijt, als d'onzen daer voor quamen, wiert *Negapatam* door den *Kapado Nagape* van wegen den *Neyk*, de heer des lants, belegert en beschoré.

Wanneer nu de stad by d'onzen veroverd was, deed dees *Kapado* verzoeken binnen te komen, om wegen den onverwachten overgang der stad te spreken. Dit stond men hem toe: en Hy braght op sijn verschijnen vele historien en onfatsoenelijke redenen van klein belang by. Dan het voornaemste was, dat de stad en de Portugeesen

Van der
Laen
komt in
de stad.

Stelt op
alles
orde.

den Neyk datelijk zouden overgelevert worden, of die zonder des Neyks verlof niet vertrekken, om aen de zelve zijn voorwending te verhalen, over eenige achterstallige betaling: want zonder dezelve zou de Neyk niet kunnen werden vergenoeght. Dit sloegh vander Laen met alle beleeftheit af, en betuighde groote genegenheit te hebben, om met den Neyk en zijne onderzaten in alle vrientſchap te leven en handelen: maer niet te kunnen verſtaen, zoo wel in gevolge van het Kriſtelijk geloof, als gemaekt verdragh, tot dit zijn verzoek.

En alzo de ure van ontwapent te worden, verſcheenen, en de bezetting al aen het trekken was, noodighde vander Laen den ſelven *Kapado*, om te betuigen alle vrientſchap, tot aenzien der zelve: het welk hy met eenige aengenaemheit aennam en bywoonde.

D'ingezetenen baden en ſmeekten zeer, om na Bengala, in plaats van na Goa, vervoert te worden: waer toe Verlaen, om van hen ontfagen te zijn, beloofde, in hunne gunſte, aen den veltoverſte en Admiraal van Goens te zullen ſchrijven.

Den vijfen twintigſten deed van der Laen by trommelſlagh, op pene van te verliezen de krachte van het gemaekt verdragh, uiroepen: Dat ieder, zonder aenzien van perzoon, zijn geweer op het ſtadthuis zou leveren. Dit geſchiede des anderen daeghs, en was men byna den gantschen dagh daer mede bezigh.

Midlerwijle bleef het volk van den Neyk in hun belegering volherden: dat ſchaersheit van levensmiddelen onder d'onzen veroorzaakte. D'onzen waren te *Tranguabar*, een Deenſe ſtad, zeer beducht voor grooten oproer en aanval van den Neyk: en braghten daghelix vele pakken kleren, als andere goederen, in de veſting *Danisburg*: want men voor vaſt zeide, dat *Wardarasje Purmal*, van de grenſen des lants van **Tansjouwer* by zekeren *Ola* of brief van dezen Neyk op ontboden was, om de ſtad *Tranguabar* alle moeilikheden aen te doen: onder voorgeven van deze reden. Het opperhoofd der Deenen, *Esbek Andriefz.* (die toen ten hove was) zou beloofd hebben drie kloeke jachten, wel bezet

met volk, en van alle oorloghsbehoeften verzien, geduurighliken voor de bhaar van *Negapatan* te houden: 't welk hy alleenlijk met een klein ſloepje vervolght had.

Den zeven en twintighſten verſcheen in de ſtad *Negapatan* de *Kapado Nagapa*, door den Neyk uit *Maniegoul*, afzonderliken met een *Ola* of brief aen den opperbevelhebber, *Johan van der Laen*, afgevaardicht: by den welken de Neyk zich zeer misnoeght toonde over het innemen der ſtad *Negapatan*. De brief luid aldus.

IN het jaer *Welenby*, den zefstienden dagh. *Affy Para* Neyk zend aen den *Hollandschen* hopman *Moor* deze zijne letteren: waer by ik doe verſtendigen, hoe de *Portugeſen* uit *Negapatan* in tien of twalef jaren tijts niets aen my hebben opgebracht, en veel ten achteren zijn geraekt. Te dieneinde heb ik mijn veltleger voor de ſtad *Negapatan* doen trekken, om de zelve te beoorlogen: ook voorts de ſtad te doen ſlechten, en alle de *Portugeſen*, na die t'ondergebraght te hebben, onder mijne gehoorzaamheit, gelijk voor dezen gedaen, blijven woenen.

Dies heb ik alleenlijk *UE.* om byſtant ter zee verzocht: naerdien ik met de *Maetſchappy* in vrientſchap ſta. Dan nu is my ter ooren gekomen, hoe *UE.* met de *Negapatnaſe* *Portugeſen* verdragen, zijt: en zy de ſtad aen *UE.* hebben overgelevert: 't geen ons niet wel behaeght. Ghy behoorde, om de vrientſchap t'onderhouden, ons eerſt des verwitticht te hebben: zou dan alles wel gedaen hebben. Derhalven moet ghy de ſtad in handen van mijn volk doen overleveren. Wanneer dan ghy eenen van uw volk tot my kondt zenden, om met my te ſpreken, ik zal die van de *Maetſchappye* alle eere en vrientſchap aendoen: ook in alles vergenoeging geven, om voortaan in alle vrientſchap te volherden. Of andersints, anders doende, zal het niet wel gaen. Doch alzo ghy verſtandige luiden zijt, zoo twiſfelen wy hier niet aen, of zult de ſtad in handen van mijn volk overleveren. Ten welken einde, om getuigen daer uit te zien, zende ik mijn *Kapado Nagapa*.

Den

Brief van
den Neyk
aen van
der Laen.

* of Tan-
jaor.

Den *Ola* of brief van dezen Neyk, om alle aenstootelijkheid voor te komen, beantwoorde van der Laen in dezen zin.

Van der
Laens
brief aen
den Neyk

D'*Ola* aen ons, door uwe Hoogheits gezant Nagapa, geschreven, heb ik met behoorlijke plechtigheden, door het lossen van drie kanon-scheuten, eerbiedelijken wel ontfangen: ook den inhoudt en uw Hoogheits voornemen wel begrepen.

Daer op weder tot antwoord dient:

Eerstelyk, hoe ons de Portugesen deze gesterkte stad *Negapatan*, op ons aenkomen alhier, zonder eenig tegenweer, met zoodanigh verdragh, als tusschen elkanderen is beraemt, hebben overgegelevert: dies wy ook genootzaekt zyn, volgens kristelyke oprechtigheit, de gemackte punten t'achtervolgen: dewyl wy, zonder uw Hoogheits nadeel, onze vyanden, de Portugesen, waer het zoude mogen wezen, of konnen begaen, alle doenelyke afbreuk trachten aen te doen. Derhalve hope, de vrientschap tusschen Uwe Hoogheit en de Maetschappij daerom onvermindert te zullen blijven. Te meer, aengezien het verdrijven der Portugesen onlangs in het landt van den Neyk van *Madure*: beneffens in andere landen en koningryken, de Maetschappij niet qualijk afgenomen is geworden: dies vertrouwen wy vast, deze verkregen zegen uwe Hoogheit mede wel behagen zal, ter oorzaak wy hier door meer gelegentheid hebben bekomen, om den handel der Maetschappij meerder, als voorhene, in uw Hoogheits landt uit te breiden: waer van Uwe Hoogheit niet, als alle voordeelen te verwachten heeft. Ondertusschen hebben wy uwe Hoogheids meeninge, door twee afgezondene jaghten, door den Fiskael aen de hooge Gemaghtighden, na *Jafenepatan* doen bekend maken: daer van wy alle uren het antwoord verwachten: het geen daer op te volgen staet, wert uwe Hoogheit in alles, zoo veel moghelyk, vergenoeging gedaen.

Hier en tusschen was *Kamerapanijk* by dezen Neyk in groote ongunste geraekt, door het aenraden van *Negapatan* te belegeren.

Den dertighsten ontfingh van der

Laen, by brieve van den negen en twintighsten van Rijklof van Goens, de bekrachtiging des verdraghs: t'elkens orde van de Portugesen, die het verzochten, ten getale van hondert en vijftigh, na *Bengale* te verzenden, om hen des te eerder quijt te zyn: al zoo zy den onzen voor eerst minder quaet konden doen.

De zaken van den Neyk riedt van Goens door geschenken en vereeringen te vereffenen: maer zoo hy onredelyk bleef, hem te landwaerts in wegh te jagen: hoewel zynen gezanten allen goet onthael aen te doen, en te verzekeren, dat hy in weinigh dagen daer zou zyn, om met zijne Hoogheit alle geschillen effen te stellen. Dan zoo hy eenige nader vyantschap op de stad gebruikte, niet meer dan in staet van bescherming te blijven, en tegen zyn bedrijf by geschrift aen te tuigen.

Midlerwyle bleef de Neyk noch in het volharden van zyn aengevangen werk, en dicht onder de stad tot aen de gracht leggen, en nam in maght en stoutheit meer en meer toe: waer uit groote schaersheit van levensmiddelen ontstont.

Den eersten van Oogstmaent bequam van der Laen tyding, hoe de veltoverste van den Neyk, voor de stad *Negapatan* in bezetting leggende, een *Ola* of brief van den Neyk aen van Goens bekomen had: en verscheenen des namiddaghs drie perzonen van buiten ten dien einde binnen de stad, met verslagh van het aenkomen van den *Ola*, en de schenkaedjen, met een te verzoeken van ordete stellen, om die met alle eerbiedigheit t'ontfangen.

Ten dezen einde zond van der Laen datelijken Hopman Wasch, met een bende Nederlantsche krijgshs knechten, en den Modliar van *Nigumbo*: beneffens een vendel Laskarijs, buiten de poorte aen dezeive, om hen alle eerbiedigheit en het lossen van drie stukken geschuts t'ontfangen.

Zy bleven alle aldaer tot aen den avont: als wanneer een uit het heirleger in alle stilligheit by den Modliar verscheen, en hem in de Singaleesche tale, om van andere niet verstaen te worden, berichte: dat geen *Ola* noch vereering van den Neyk gekomen: maer alles bedrogh was: en niet anders dien-

Brief van
den Neyk
aen van
der Laen.

diende, als d'onzen door dat middel op het velt een stuk weeghs buiten de poort telokken, en dan t'overvallen: 't welk, alzoo ons volk maer buiten de poort bleef staen, hen in hun voornemen verhindert wiert. Op welk verslag de hopman en de Modliar met hun volk weder na de stad keerden, zondertoen verder van den Neyk te hooren of verstaen.

Op 't jaer zestien hondert en zestig in Herfstmaent, had deze Neyk van *Tanjouwer* de stad weer belegert, uit oorzaak hy eenigh onbenoegen tegen d'onzen opgevat had, zonder hy door eenige reden tot het aftrekken te bewegen was. Maer de Neerlantse krijgbezettingen vielen ter poorten uit, en velden ontrent vier hondert mannen ter neer. Waer door het onderling geschil bygeleit wierd.

Des volgenden jaers stont de Neyk op nieuws tegens d'onzen op.

Het lant rontom brengt rijst in zulken overvloed voort, dat d'inwoonders die te koop na verscheide gewesten vervoeren.

Men heeft'er veel licht vrouwvolk en roffianen.

Tempel
Tzina.

Niet verre van de stad staet eene pagode of steenetoren, of heidensche tempel, *Tzina* genaemt, die haren kruin zeer hoogh in de lucht steekt. Zoo men d'inwoonders gelooven magh, zoude duivel den toren op eenen nacht gebouwt hebben.

Aen de Noortzyde leit eene treffelijke voorstad, die met vele pagoden of heidensche tempels en kapellen verrijkt is: daer in afgoden beelden van een vervaerlijke gestalte; hoewel slechts van klay-aerde gemaekt, te pronk staen.

Vertrek
van Ne-
gapatnam
na Paha-
katte.

Pagode
of tempel
Tyripo-
peliri.

Dus verre van *Negapatnam*.

Wy vervolghden voorts onze reize na de stad *Paliakatte*, en quamen tot aen d'oude en hoge pagode *Tyripopeliri*, die binnen een fort, een weinig landewaert, in staet, en ik, om zijn out en antijks gebouw, ging bezichtigen.

Het is eene oude heidensche tempel, wiens gevel vol kleine beeltjes is, die met groten konst en arbeit uitgehouwen zijn. Daer is een muur rontom met eene galderye, dewelke met grote zerken bedekt is, die op pilaren, ieder van een byzonder beeldt,

rusten: want d'een verbeelt een springend peert, en d'ander wat anders.

De muuren zijn van groote blauwe steenen gemaekt, die verre uit het landt, en met groote schranderheit en kunst op malkanderen gebraght zijn.

In d'Indiaensche tempels is zelden meer lights, als door de deur-schreef daer ingaet, en door een gat in den gevel. Dies zy van binnen eer eene duistere moortkuil, als een heiligh huis gelijken.

Ik trad binnen in de pagode, daer in lampen hingen te branden, en klom by eene houte trap op, om uit het gat van den gevel het lant t'overzien. Boven aen 't dak zaten duizenden van groote vliermuizen, die, wanneer zy my gewaer wierden, met zulken groten menigte toeschoten, om uit het gat te geraken, dat ik geheel en al daer onder ververt raekte, en niet wiste, waer ik my bergen zou: want zy hingen op malkanderen als by zwermen: zoo dat ik met groote moeite uit de deur geraekte.

Heeft
menighe
van vlier-
muizen.

Deze vliermuizen zoeken deze donkere schuilhoeken en gaten, om dat zy de heldere stralen van de zon niet kunnen verdragen.

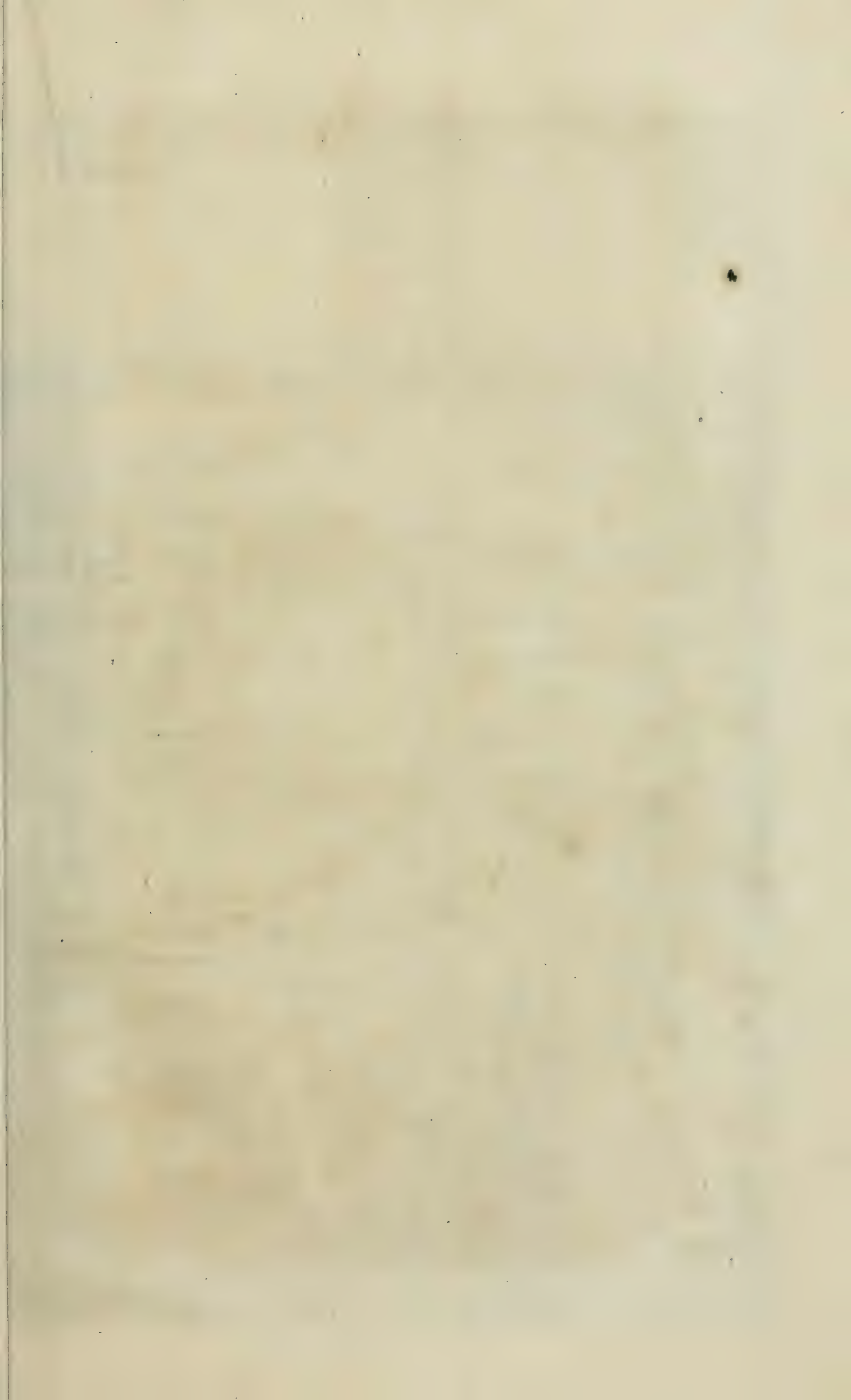
Na wy gereet waren, gingen wy weder t'zeil langs de kust, die vlak en zandigh is, en quamen den vijftienden van Zomermaent op *Paliakatte*, daer wy al ons gout en zilver, dat wy in Persien hadden ingenomen, losten, en aen het opperhoofd Laurens Pit, volgens de bescheiden, overleverden.

Komt te
Paliakar-
ten.

D'Oostindische Kompagnie heeft tot *Paliakatte* een sterk fort of kasteel, genaemt *Geldria*, met vier bolwerken van gehouwen steenen opgemetselt, die zeer weerbaer en sterk zijn; dat zy al zedert het jaer zestien hondert en negentien bezeten heeft, en by noodige voorval en gelegenheit zou gesticht zijn. Buiten het kasteel leit een negerye of stad, die na de lantzyde met een aerden wal gesterkt is: maer wort sleght en sober onderhouden. Doch binnen is het redelijk dicht met hooge huizen betimmerd.

Kasteel
Geldria.

D'inwoonders zijn ten deele Hollanders, en ten dele Jentyven of Heidenen. De laeste erneren zich meest met het maken en verkoopen van katoenen

De Stadt PELLACATA met het
CASTEEL.

toenen linnen: want het katoen, dat landewaerts in met groote menigthe wafte, geeft aldaer groote handeling: en worden daer van verscheide soorten van konstigh geschilderde kleden gemaakt.

De rijs, die aldaer te landewaerts in wafte, wort in overvloed, met andere granen, alle weeks aen de merkt gebraght.

By het kasteel loopt een revier, die inden regentijt hoogh is, en een diepgat schuurt: zulx men met vaertuigen de koopwaren uit de schepen kan aen lant brengen. Des zomers droogt deselve meest uit. Dan moet men de goederen derwaerts dragen: het welk moeilijk valt. Zy heeft overvloedelijk visch, inzonderheit herders, die des zomers veel sterven, maer bytijts gevangen en dangedroogt, werden overal vervoert.

In Wijnmaent begint aldaer het Noorder Moufon, en duurt tot in Slaght- en Wintermaent zoo hert, dat dan gene schepen op de rede kunnen blijven. In Loumaent verandert het Moufon, en wert wederom goet weder.

Inwoonders van Paliakatte D'Inwoonders der stad Paliakatte zijn meest Mesttygen en Kastygen. Mesttygen worden die kinderen genoemd, welker ouders met buytenlanders getrouwt zijn: als wanneer een Hollander een Indianin, of een Indiaen een Hollantsche vrouwe trout. De kinderen, uit zulke een huwelijk geboren, zijn Mesttygen. Maer de kinderen dezer Mesttygen worden Kastygen genoemd. Aldus zijn aldaer verscheide inboorlingen, inzonderheit die Thiolen genoemd worden, aen Hollandse vrouwen getrouwt: van gelijken ettelijke Hollanders met vrouwspersonen der Thiolen. Waer uit veel Mesttygen en Kastygen voortgekomen zijn.

Aldaer wonen ook Brahmanen, Benjanen, Penekayers of Thomisten, en Joden. Onder de Benjanen en Joden heeft men veel rijke kooplieden.

De stad is rijk van koophandel. Alle vier weken komt aldaer de Kaffila of Karavane over lant van Agra, Golkonda, Suratte en Kambaia, en gaet weder wegh.

Kristenen en Moren slepen ook derwaerts hunne koopwaren over zee van het Roo Meir, Persiaenschen zee-

boescm, Suratta, Goa, Malabara, Sumatra, en Malakka.

Visch is te Paliakatta in overvloed, en ander lijfstoet wort'er genoeg uit het lant gebracht.

Na wy hier onze zaken bestelt hadden, vervorderden wy onze reize na de groote stad *Masulipatnam*, om, beneffens verscheide koopmanschappen, hout en andere stoffen, tot opbouw van de vestingen, op Paliakatta te brengen.

Wy lichten den twintighsten van Hooimaent het anker, en quamen met goeden voorspoet, den twee en twintighsten voor *Masulipatnam* ten anker. Ik voer dien zelve dagh aen lant, en stelde voorts op alles orde om te lossen, en onze vracht in te nemen. Wy waren daghelix doende met het laden van verscheide koopmanschappen, bestaende meest in katoene linnen, en voorts om bouwstoffen van timmerhout, als anders, in te nemen. Dit duurde tot aen den veertienden van Ooghstmaent, als wanneer wy weder zeilvaerdig waren, om te vertrekken, en t'zeil gingen.

Ondertusschen had ik tijt om de stad te bezichtigen.

De stad *Masulipatnam* leit aen den oever van de vlakke zee, en aen den eenen arm van de groote revier *Kisna* geheten, weynige mijlen van *Negapatnam*, en is rontom met water omringt. Zy is dicht betimmerd, en wort van allerleie volken bewoont, die aldaer groten koophandel, inzonderheit in katoenen linnen, indigo, diamanten en andere edele gesteenten, dryven: want *Masulipatnam* is d'eenighste handel-plaetse des koninkrijks van Golkonda.

Aen de lantzyde, Noordwestwaerts van de stad, leit een tamelijk groot binnen-water, daer over een brugh van twee duizent en vier hondert treden lang geslagen is. In 't midden staet een huis, voor den gaenden en komenden man, om te rusten.

Deze brugh rust op dikke palen, daer schalen, van ontrent twalef of veertien voeten lang, op leggen, en is zonder leuning.

Het is'er meest moerassig aen dien kant: daer de brugh met een over heen gemaakt is, ten einde men, als men

P over

over het water is, voort tot aen het vast lant kan komen.

De meeste inwoonders zijn heidenen en rijke kooplieden.

De Mooren of Mahometanen, die Persiaensche Mahometanen zijn, hebben daer ook een Metzid of tempel, die in het midden van de stad staet, en met witten steen zeer antijks opgebouwt is.

De huizen zijn alle van hout gemaakt, en met pannen bedekt: want het is doorden koning verboden, steenen huizen te bouwen, uit vreze van dat zy dezelve moghten vast maken of versterken.

De inwoonders, als heidenen, gaen met witte katoenen rokken gekleedt, gelijk de Mooren, en met tulbanden op het hoofd.

Zy eten rijns voor broot, en drinken doorgaens water.

Daer is veelerlei visch, als ook veel hoenders, eenden, gansen en verscheiden wilt.

De Nederlantsche Oostindische Compagnie heeft eene wooning in de stad: als ook d'Engelsche, daer ieder zijne vlagge laet afwaeien.

De Franciskanen, die alle Portugezen zijn, hebben'er een klooster.

Aen het vast lant ziet men een dorp, daer de gouverneur, of overste der stad, een fraei huis heeft, in welk hy zich by wijle gaet verlustigen.

Riviere
Kisna.

De rivier *Kisna* komt diep uit het landt, en stort met zijnen eenen arm ontrent vijf uren beneden de stad in zee: doch 't is aldaer wat ondiep: waarom de reft na *Masulipatnam* bruist, daer het wat dieper is.

Over deze rivier by de stad is gene brugh geslagen: maer men vaert daer over met vaertuigen.

De rivier *Kisna* is vischrijk, en voert vele krokodillen en andere water- of zee-gedrochten, Zy wort zomtijts in den regen-tijt zoo hoogh, en groot of breed, dat men met schuiten door en over de straten varen kan. Anders is zy des zomers droogh en ook laegh, en voor de stad naulix vier voeten diep.

Een halve myle ten westen van de wal is het laegh lant. Aen d'Oost-zyde staen *Palmitas*- en *Syry*-boomen: daer zich op verscheide plaetsen het gebirghe achter vertoont. Aen de West-

zyde is zoo vol geboomte niet.

Wy vertrokken van *Masulipatnam*, Komen veeft te Paliakatte. vervolgden onze reize, en quamen den negen en twintighsten wederom voor Paliakatte ten anker.

Dewyl nu tot Paliakatte verscheidene koopmanschappen waren, die na Batavia mosten gebraght worden, zoo vonden wy goet dezelve in te nemen: daer ook datelijk orde opgesteld, en met laden daghelix dapper voortgevaren wiert.

Wanneer wy byna volladen waren, Schepen uit het vaderlant gezonden, om de Malabarsche kust te veroveren. quam de fluyt het Perketje, hier op de rede met rijding, dat de schepen 't Huis te Zwieten, het Zeepaert, de Beurs en Stadthuis van Amsterdam, de Rijzende Zon, en de Wafende Maen, alleenlijk ten dien einde uit het Vaderlant met volk en allerlei krijgstuigh afgezonden waren, om de Malabarsche kust te helpen winnen.

Dit veroorzaekte aldaer in alle genomen besluiten en voornemen verandering: want ieder kreegh last om zich by deze vloot te vervoegen. Waer op wy de ingenome lading weder lieten lossen, om d'oorloghs-vloot mee te volgen: het welk met alle haest geschiede. Dies wy in 't kort gereet waren te vertrekken.

Wy gingen dan den tienden van Herfstmaent t'zeil na *Kolombo*: alwaer de vergader-plaets was aengesteld.

Na dat wy t'zeil waren gegaen, en tot *Punto Pedro* onze lege vaten met drink water gevult, en branthout voor de kombuis ingenomen hadden, zoo quamen wy den zevenden van Wijnmaent voor *Kolombo* ten anker, en waren voorts daghelix doende, om den treyn van 't leger in te nemen.

De Kommandeur Roothaes stak mer zeven schepen voor af, en wy gingen mer de reft van de vloot mede t'zeil, den vijftenden van Slachtmaent na *Manepare*, een van de zeven zeedorpen op de kust van *Madure*, om daer alle t'zamen by malkanderen te komen. De vloot vergadert te Manepare.

Joan van der Werf, Heere Symon sz. en ik, waren over den gantschen treyn van oorlogh gestelt, om het opzicht, zoo wel van ontfang als van uitgift te hebben.

Wanneer wy nu volkomen gereet, en

van

Komt
van de
stad Ko-
lang
Verove-
ring der
stad Ko-
lang.

van alles, dat tot zoodanigh werk vereischt wort, voorzien waren, zoo gingen wy vandaert t'zeil, en quamen den zevenden van Wintermaent met de gantsche vloot twee mijlen bezuiden de stad *Kolang* of *Koulang* ten anker.

Na alle de Soldaten aldaer terstont aen lant gezet waren, om deze stad te belegeren, verliep ondertusschen den dagh met landen, en alle nootzakelijkheden af te schepen. Deschepen haelden ondertusschen zoo dicht aen de wal, als doenelijk was.

Den achtsten, na ons gantsch heirleger in slaghorde was gestelt, sloegen wy weer op wegh, en trokken voort.

De Zwarten hadden een halve ure van de stad eene vastigheidt opgeworpen, daer zy dapper op onze jaghten uitschoten, hoewel met weinigh schaden: doch maekten daer door het strant zoo onvry, dat wy door het bosch moesten breken, om de Zwarten van achteren aen te vallen.

De timmerluiden maekten de pas voor de veltstukken klaer, en hieuwen 't al onder de voet wat in den weg was: en de matroosen maekten de pas met schoppen en spaden effen.

Een weinigh in het bosch voortgetrokken zijnde, quamen wy op eene kleine vlakte, daer op de linke handt, na strant toe, een klein steenhuis in een dal stont: alwaer men stant hield, om wat adem te scheppen: dewijl de matrosen veel werks gedaen hadden, om de stukken door het gulle zandt, langs het strant te trekken, en daer door gantsch afgemat waren.

De vyant lagh aen de rechte zyde in zijn voordeel, en deed een kleine chergie op onzen voortoght, dieterstont orde kreegh om daer op in te vallen. De Zwarten stonden een geweldige chergie uit: maer namen op het leest na hunne vastigheidt de wijk. Ondertusschen quamen onze veltstukken aen. Elk maakte zich gereet om te stormen: 't welk ook met zulken felle woede toeging, dat de Negros hunne vastigheidt verliezen, en met de vlucht het zochten t'ontkomen: maer de meesten wierden doorschoten. D'andere quamen in 't vluchten om. Zy quamen een compagnie muskettiers van kapit. Polman, die door het bosch gebroken was, om de sterkte van achteren aen te

vallen, recht in den mont loopen. Daer wierdt dapper ter wederzyde gevochten: en bleven van 's vyants zyde meer als hondert op de plaetse doot leggen: behalven een groot getal gequetsten. Aen onze zyde waren niet meer als drie dooden: maer vele gequetsten, die voort verbonden, en na de schepen gebracht, en met goede zorge gae geslagen wierden.

Wy vonden in deze sterkte twee yzere stukken, die datelijk vernagelt, en d'affuiten in stukken geslagen wierden.

Na deze overwinning wierden de posten overal bezet. Het volk zat, tot schuiling voor de hitte der zonne, onder 't geboomte, om zich wat te verquikken en uit te rusten.

Na verloop van twee uren, wanneer een ieder het hert wat versterkt en gegeten had, 't geen by hem overschoot, sloegen wy in volle slaghorde ten strijde op wegh, na de stad *Kolang*, en trokken ter wederzyde voorby heerlijke plantagien, met hooge wallen en enge wegen.

De vyandt schoot dapper van de waterpunt: alwaer de Portugeesche vlagh afwaeide. Maer wanneer zy ons zoo onverzaeght op de muuren zagen aentrekken, begonnen zy te verslaeuwen, en namen de vlucht, en verlieten de stad, daer wy toen voort introkken. Een ieder wiert na zijnen staet en ampt gehuisvest: en de Soldaten op de punten geplaatst.

Des anderen daeghs bleven wy stil leggen, om uit te rusten. Maer elk (naerdien wy zoo eene voorname plaetse, met zoo weinigh moeite, ingenomen hadden) wierdt des te meer aangemoedight, ja verlangde slechts, om voort te trekken.

Den tienden, des morgens, wierdt het gantsche leger buiten de waterpoorte gevoert, en in slaghorde gestelt. Na dan de leeraer Baldeus het gebedt gedaen had, wiert ieder een door zijne bevelhebbers aangemoedight, om mannelijk, tot de voorstant van vaderlant en godsdienst, te vechten: gelijk zy ook alle, ieder in zijn ampt, beloofden hun best te zullen doen, en hun leven voor de Compagnie te wagen. Daer op ging het geroep van 't volk aen: waer onder ook de trommels en

trompetten gehoorst wierden, om voort te trekken.

De Heer Ysbrant Goske voerde de voortoght: de Kommandeur Root-haes den achtertoght, beide twee def-tige en ervare krijgshelden, die voor-hene blijken van hunne dapperheit te water en te lande gegeven hadden.

D'Admiraal, de Heer Rijklof van Goens, voerde de batalje of middel-toght.

Wy namen verscheide veltstukken mee, om ons daer van te dienen.

Hier moesten wy weder door wegen trekken, daer nauwelijx vier mannen konden doordringen: alwaer de vyant in een fort verschanst lagh. Daer op trokken eenige kompanien na de rechte, en andere na de linke hant. De matroosen braghten storm-gereetschap aen: en vielen'er zoodanigh op aen, dat wy 't 'tzelve, na weinigh tegenstant, ver-overden.

Wy vonden hier maer twee yzere stukken, noch geladen, die de vyanden niet eens gelost hadden. Zoo on-voorziens waren wy hen by gekomen!

Buiten wiert aen wederzyde dapper geschermutsfeert. Doch de vyant ver-trok zich allengs, en nam eindelijk ge-heel de wijk na het hof van hare ko-ningin: alwaer hy weder stant hield: hoewel niet lang: want de schrik was'er nu al in: dies hy met alle maght vluch-te, en wy de plaetse in bezitting na-men, en al het geen plonderden, dat-erte kriegen was.

De vyanden hadden onzen achter-troep op verscheide plaetsen dapper aengetast: uit oorzaak men met het grof geschut door de nieuwe wegen zoo gewint niet voort kon trekken als men wel wilde. Waer door men zoodanigh verlet wiert, dat ik met de veltstukken, (daer ik toen het opzicht overhad,) moest stil staen, om het ge-schut in te waghten: want men kon, wat moete de matroozen ook deden, met het geschut, daer aen ieder meer als dertigh mannen trokken, zoo ras niet volgen, als de voortroep voorttrok, die zoo geweldigh doordrong. Der-halve was dit den vyant tot zijn voor-deel, die met weede, als dul door den Arafion geworden, ons sel op de zyde aanviel. Doch ik treff'er zoo gewel-digh met het geschut, met schroot ge-

laden, onder, dat vele het loopen ver-gaten, en verscheide bleven leggen. Door dit sterk tegenweer bieden, ver-dedighden wy ons zoo lang, en hiel-den den vyant zoo lang op, tot dat wy ontzet kregen. De vyant dit vernemen-de, verliet ons, en liet ons het veld be-houden. Ter wederzijde bleven ver-scheide dooden, en wierden vele ge-quetst.

Wy waren ondertusschen tot aen de riviere doorgedrongen, en meester van 't velt, en 's vyandts meeste vastigheit geworden.

Wy bequamen hier twee metale, en twalef yzere stukken, en zeven of acht yzere bassen.

Voorts namen wy het koninglijk hof met een in in, zonder grooten te-genstant. Zoo groot was de verbaest-heit!

Wy vonden in eene pagode, naest het koninglijk huis, genaemt *Matta del Reyne*, eene kist met bossékruit, daer de brand in gestoken wiert: waer door dit oude en antijksse gebouw, dat met geel koper gedekt was, in een oo-genblik door de vlam vernielt wiert, en inde lucht vloogh. Alles wiert om verre gerukt en onder de voet gehaelt.

Ons krijghsheir verspreide zich voorts na de rechte en linke hant, om alles te verbranden, wat branden wilde. Aenstonts zag men het gantsch bosch vol vuurs, vlam en rook. De bamboes-rieten kraekten, en branden als zwavel. Een aengenaem gezicht voor ons, maer ellendigh voor onze vyanden, die het alles verloren, en de vlucht over de riviere namen: alwaer zy aen d'andere zyde van den oever bleven staen, en zagen in een oogenblik ver-brant, het geen zy in zoo vele jaren hadden opgebouwt. Mijn Neef, Joan Pikkart, toenmaels kapiteyn luite-nant, met Willem van Teylingen, wa-ren met eenige sloepen en volk de ri-viere Aywijk opgevaren, om de vluch-telingen aen de rivier waer te nemen en onderscheppen. Maer de vyant, hen vernemende, sloegh een andere wegh in, om te vluchten. Wel zagen zy hen met heele troepen door de riviere waden; maer kosten daer niet by ko-men: en dienvolgens niet uitrechten. Pikkart voornoemt liet zich met zijn kompagnie aen lant zetten, en deed in de

Een Mexice Vrouw.

Hen. Casse sculp.

de veertigh huizen in brant steken. Waer door wy overal de schrik zoodanigh in den vyandt braghten, dat zy met groote verbaeftheit vluchten.

Nadit alles verrecht was, trokken wy met gemak wederom af by d'eerste pagode: alwaer het gantsch leger zich neersloegh, om wat uit te rusten. Een ieder opende zijn knapzak, en schafte, wat hy hadde. Ondertusschen braghten de matrosen de veroverde stukken in het bosch.

Den zelve avond quamen wy noch zeeghaftigh, als overwinnaers, in de stad Koulang.

Stad
Koulang
afgesnede

Den twalefden wierden al de timmerluiden aen lant geroepen, om alle de boomen aen de stads muuren af te houwen. Voorts wierdt orde gestelt, om de stad een groot stuk af te snijden, en kleinder te maken, en de muuren te sloopen: daer wy daghelix mee doende waren.

Midlerwijle zonden d'inwoonders gezanten, en verzochten vrede. Wy verstonden toen, dat op onze aankomste, niet meer als dertigh geboore Portugesen in de stad geweest waren, die de vlucht na hunnen oversten namen.

Wreet
voornemen der
Nayros.

De Nayros hadden onze komste al vijftien dagen verwaght, en waren meer als acht duizent sterk. Zy hadden besloten alle Hollanders doot te slaen, uitgenomen eenigen, die zy op hunne roeyfchepen wilden behouden. Maer het viel heel anders uit. Wy waren midlerwijle alle daegs doende met breken en om verre rukken.

Brant in
het schip
Zeepaert.

Onder het afhalen van eenigh gereetschap uit het schip't Zeepaert, om aen lant te gebruiken, raakte de brant in het schip: door dien de kombuys niet wel voorzien was.

Het schip liep groot gevaer van gantsch verlooren te worden: alzo het reeds in den lichten brandt stont: doch wiert door de goede orde en groten yver van het volk noch behouden.

Onze
vloot
trekt ter
verovering
der
stad Kranganoor.

Ondertusschen wierdt goet gevonden, om, op deze overwinning, voort onze voorgenome aanslagen te vervolgen, en de stad *Kranganoor* aen te tasten.

De Heer Kommandeur Roothaes ging dan ten dien einde met acht sche-

pen, wel bemant met krijgsvolk, voor af, om de riviere te bezetten.

Den negentienden voer ik aen boort, om de kommissaris Jakob Borchorst te spreken: maer daer ontfont zulk een geweldigh onweer, dat ik met groote moeite en gevaer weer aen lant quam. De wint quam eerst over lant, met geweldige regen; maer sloegh daer na geheel om. Al het dak waeide van onze huizing in de lucht: en de boomen uit de aerde.

Door het omloopen van de wint lagen onze schepen, wel ten getale van dertigh sterk, zoo klein als groot, daer toen onze gantsche maght in bestont, in groot gevaer van schipbreuk te lijden.

Des morgens lagh het Raethuis, dat veel water ingekregen had, dicht aen den wal, tusschen de klippen: alwaer het zijn roer verloor. Het deed zeyn van in noot te zijn; maer niemant kon het helpen, als God. De menschelijke hulp was uit.

Het schip d'Achilles ging daer na mee deur, spoelde van zijn anker, en quam dwers in de klippen drijven. Doch het kreegh zijn plecht-anker uit: zoo dat het een weinigh boven het Raethuis afdraeide.

Het schip d'Erasmus raakte mede driftigh, en lagh by een rif in groot perikel. Verscheide kleine vaertuigen vergingen, en wierden aen flarsen geslagen, en andere waren heel schadeloos geworden.

Des middaghs was het Raethuis geweldigh in noot, en stiet verscheide malen op de klippen, en quam daer door zijn roer te verliezen. Het gaf schoot op schoot, dat het in noot was: maer het was onmogelijk hem bystant te doen. Dit duurde den gantschen dagh en nacht: zoo dat des nachts noch geschooten wierd.

Des morgens bedacde, door Gods genade, het weer wat: hoewel de zee noch geweldigh holging. Dies quamen wy hun nu met volk en vaertuigen te hulp, die werp-ankers uit kregen, om het schip af te winden: waer door beide de schepen gelukkigh afgeraakten, en den twee en twintighsten wat zeewaerts ingingen, om van de gevaerlijke klippen af te raken.

Wy herstelden en kalefaterden de

de kleine vaertuigen, die overgebleven waren. Aldus ging deze storm over: hoewel niet zonder grotschade aen't krijghstuigh, dat in de kleine vaertuigen was, telijden: doch alle de grote schepen wierden behouden.

Den vier en twintighsten wiert het garnisoen of krijghsbezetting, dat in de veroverde stad *Kolang* tot bezetting bleef, en in zes hondert en drie en zestigh koppen, zoo soldaten als matrosen, bestont, van alles voorzien.

Daer over wiert het bevel aen kapitein Koxen den onder-koopman Jurgen Hendrix Willing, gegeven, die alles zouden waarnemen, terwijl ik mede in de belegering van *Kranganor* most gaen.

D'onzen
trekken
om Kran-
ganor
te vero-
veren.

Tegens den avont vertrok de Heer van Goens, met het schip de Nooteboom en Vlielant, na *Kranganor*. De Kommandeur Gotske zou met de rest volgen. Voorts deden wy ons best, om't schip het Raethuis te herstellen.

Den vijf en twintighsten was het roer van het Raethuis weder vaerdigh. Maer ik bleef aen landt met de Heer Gotske, ter rijt toe het boskruit, dat in het Raethuis en andere schepen nat geworden was, wederom aen lant gedrooght was.

Wy verstonden, dat de Nayros van de Portugesen gelt ontfangen hadden, om tegen d'onzen te vechten. Wel hadden die het gelt aengenomen; maer gingen deur, als het daer op aen quam, en lieten de Portugesen alleen in de stad *Koulang*: dies zy des namiddaghs, wanneer wy gelant waren, ook deuringen: als verhaelt is.

Den negen en twintighsten gingen wy met het schip de Beurst'zeil, om de vloot te volgen.

De Malabaren zonden eenen expressen en begeerden, dat wy tot des anderen daeghs zouden blijven: het welk wy zelfs afliegen, om ons met zaken, die daer na wel konden gedaen worden, niet op te houden.

Des volgenden daeghs waren wy voor *Kalkoulang*. Het opperhoofd quam aen ons boort met eenige versching, die wy aennamen.

Den een en dertighsten gingen wy langs den wal tzeil, en lieten het anker vallen. Een van onse jaghten raekte soo

dicht aen de wal, dat wy vreesden of het eenigh onheil zou mogen wedervaren. Dies zonden wy een vaertuigh, met twintigh Soldaten, na het jaght toe, om het t'ontzetten of het noot was.

Den eersten van Loumaent, des jaers zestien hondert twee en tzeftigh, hadden wy des morgens met den dageraet de stad *Koetzijs* ontrent een myle van ons, en raekten zoo dicht aen de wal, dat wy de waght hoorden. Wy zagen vijf schepen leggen, die hunne stengen geschoten hadden. Het voorste schip liet de Engelsche vlagh waeien.

Wy quamen noch, met goeden voortgang, dien middagh op de ree voor de riviere *Palliport*, en voeren des anderen daeghs, met alle de vaertuigen vol volks, en met een boot met kruit en loot, en twee velstukjes, recht op het lant aen.

Landen
met volk.

De vyant deed verscheide schooten met kanon uit de stad *Kranganor*; doch zonder eenige schade.

Wy hadden ons in drie quartieren of oorden neergeflagen, om alles des te beter te bezetten. Des volgenden daeghs kregen wy twee lasten rijs, en twee metale stukken, en daer na alle onze treyn en behoeftheden, en hielden de stad aen de lantzyde, en ook aen rivier-zyde zoodanigh bezet, dat'er niemant in noch uit moght. Wy stelden ons met alle maght aen't graven, en braghten in't kort onze loopgraven zeer dicht onder de stad, en drongen met geweld aen om de stad te naderen: het welk de vyandt met schieten uit musketten en grove stukken trachte te beletten: daer zy vaerdigh mee wisten om te gaen, met sneuvelen van verscheide van d'onzen.

Onder andere wiert zekeren soldaet de gantsche schouder met den arm weghgeschoten, die evenwel, op bevel van den Heer van Goens, door den wondmeester verbonden wiert, die tot my zeide: *Dewyl hy toch moet sterven, zal ik hem iet ingeven, om de gevoelijkheid zijner pijn wat wegh te nemen.* Als hy in mijne tegenwoordigheit op diergelijke ope wonde een pleister leide, vraeghde ik den soldaet, *hoe hy al voer.* Hy antwoorde met een statig gelaet: *Alwel, ik bevoel my niet kwalijk.* Maer deez rampzalige mensch,

Wonder-
lijke
quetsure
van een
soldaet.

die

die een recht krijghsmans hert schein in 't lijf te hebben, overleed na eenige weinige uren.

Na wy ontrent veertien dagen dicht onder de stad in onze loopgraven gelegen hadden, en verscheide schermutselen ter wederzyde voorgevallen waren, besloten wy, dezelve te bestormen. Na het genomen raetslot ging ik, met twee oppassers, om den Heer Kommandeur Gotske en Roothaes daer over te spreken, en na de gelegenheit, en andere omstandigheden vernemen, waer men best ten storm op de stad zou loopen.

Ik ging bywyle tot de midden door het water, en trof den kapitein luitenant Pikkard aen, die de buiten-waght had. Deez zeide my, dat ik niet al te na de stad moeste voorby gaen, ter oorzake van het geweldigh schieten: waer door vele te sneuvelen quamé. Ik most het evenwel wagen; want anders zou ik te verre hebben moeten omgaen. Ook most ik voor den morgen by den Admiraal zijn, om over het stormen te raetplegen. Ik ging dan dicht onder de stad heen. De schiltwacht riep op Portugeesch: *Wie daer?* Ik antwoordde in dezelve tale: dat ik vriendt was. En zoo raekte ik voorby.

De Heer Gotske en Roothaes hadden eenen der Nayros by hen, die hen alle gelegenheit verhaalde, en waer de stad op haer zwakste, en het beste te bestormen was.

Na ik van alles bericht was, vertrok ik weer, en was noch voor den morgen by den Admiraal, die daer op ook voort besloot te stormen, en zeide in 't vertrek: *Morgen zal de stad ons zijn.*

Wanneer nu alles tot den storm verwaerdicht was, ging ik wederom op de schepen, om aldaer, daer ons zoo veel aen gelegen was, opzicht te houden.

Ondertusschen trokken d'onzen op de stormplaats aen, en belpongen de stad met groote woede en yver, onder bescherm van de rook des geschuts; dat eerst geloft wierdt.

Ik zag van de schepen de rook al na de stad trekken: het welk ik zeide een goet teken te zijn.

De vyandt weerde zich geweldigh dapper, waer door vele van d'onzen op de plaetse doot bleven, en vele gequetst wierden. Dit duurde al een lan-

ge wijle. D'onzen drongen evenwel zoo hart op den vyant aen, dat hy eindelijk wijken most, en wy stormender hant de stad inkregen. Kapitein Schuilenburg en Polman wierden beide dapper gequetst. Tachtentigh van de onzen bleven op de plaetse doot; maer de gequetsten waren veel meer.

Aen's vyandts zyde bleven over de twee hondert verslagen: beneffens een groot getal Neyros, die alie inder vier gesmeten wierden: daer in zy lang bleven leggen drijven, dan met den stroom af, dan met de zee weer op. Het welk schrikkelijk om te zien was.

Het liep hier zoo makkelijk niet af, als te vore, in het innemen van *Koulang*. De kans hing lang in twijffel: of men niet wederom zou hebben moeten terugh wijken. Het welk ook ongetwijffelt zou geschiet zijn, 't zy onze krijghs-oversten tot dappere en strijtbare voorgangers verstrekt hadden. Want deze stad was zoo sterk, dat men met recht zich magh verwonderen, hoe wy dezelve zoo dra hebben kunnen veroveren. Het welk billik het goet beleid en stoutheit van onse krijgs-oversten magh toegelchreven worden.

De stad wierdt daarna uitgeplondert, en tot den gronde verwoest: behalven een sterke stenen toren, die op de reviere stont, daer een deel volk, tot bezetting en bevrijding van de revier, op gehouden wiert.

De stad *Kranganoor* (te weren het Portugeesch, en nu het Hollants *Kranganoor*, en een ander dan 't Malabaers *Kranganoor*, nader aen strant gelegen) leit ontrent 4 of 5 mylen benoorden de stad *Koet* zijn. Het is de hoofstad van een koningrijk van een zelven name, dat ten Noorden aen *Koet* zijn, en ten Zuiden aen *Koulang* paelt.

Deze stad was, om hare outheidt en sterkte, zeer vermaert onder d'Indianen. Zy lagh aen den oever van eene groote reviere, een uure landewaerts in, en was met een steene borstweering en aerde wallen omringt. De muur had zeven sterke bolwerken, en de wal drie van aerde. Op d'ene hoek van de rivier leit noch een sterke stene toren, die de rivier beschermt, en aen die zijde een bolwerk verstrekt. Aen de andere kant leit een aerde fortje, dat waterpas langs de rivier en de stad schiet.

Plaetse om te stormen wort afgekeken.

en veroverd.

Beschrijving van Kranganoor.

De stad Kranganoor wort bestormt.

schieten kan, en alle vaertuigen het inkomen tegen haer wil beletten.

De stad had verscheide schone stene huizen, en eene kerk, die boven de huizen uitsak.

Schans
Pallport. Aen d'overzyde van de rivier, na *Koetzijn* toe, leit een schans, genaemt *Pallport*, die mede tot bescherming van de rivier is.

Het fort leit op een lang eilant, genaemt *Baypijn*, dat zich tot aen de rivier van *Koetzijn* uitstrekt.

De koning houdt zijn hof niet verre van daer, in een gemakelijke en lustigelandouw. Hy is een wakker vorst, in krijgszaken wel geoeffent; en nu een man op het best van zijn leven.

Na het veroveren van deze sterke stad, vonden de meesten geraerzaam, de vermaerde stad *Koetzijn*, daer men zeide mede de schrik al in te zijn, aen te tasten, en met zulken kracht voort te zetten, om dezelve, waer het moghelijk, in dat lopend saisoen noch te veroveren.

Het leger
trekt op
ter bele-
gering
der stad
Koetzijn. Hier op brak ons leger op, en trok met de gantsche macht derwaerts, en wiert weder in drie quartieren of wijken verdeelt. De Heer Ysbrant Gotske lagh aen den zeekant: de Heer Roothaes aen heteind, by der riviere, en d'Admiraal in het midden. Dan die van *Koetzijn* waren zoo niet verschrikt, als men zich ingebeelt had: maer zy stelden zich wel dapper in fraet van tegenweerte bieden. En alhoewel wy den Neyros vertoonden, dat wy niet tegen hen quamen, noch om hen in het minste te beledigen; maer tegen onze vyanden, de Portugezen, zoo begaven zy zich evenwel met macht in de wapenen, en tasten ons vyantlijk op verscheiden malen aen, als dulenrazende vanden amfion geworden. Zy quamen met geweld in onze kompagnien dringen, en dooden verscheide, eer zy zelfs verslagen wierden. En niet tegenstaende zy naekt ten strijde komen, zoo vallen zy evenwel zoo geweldigh tusschen pieken en musketten in, als een wilt zwijn.

Niet verre van het hof des konings, (dat in hooghte uitmunt, en verscheide vertrekken heeft) was een grote pagode, die de Neyros vast gemaekt hadden, en daer op zich onthielden. D'onzen drongen met een meer als gemeene

kracht daer op in, en deden meer als vier hondert Neyros op de plaetse sneuvelen: behalven vele gequetsten, die zich met de gantsche hoop, tot hun behoudenis, op de vlucht begaven. D'oude koningin meende haer in het dak van die oude pagode te verbergen; maer zy wiert daer uitgehaelt, en door kapiteyn Hendrik van Rede gevangen in 't leger gebraght.

Na dat nu deze belegering ontrent twee maenden geduurt had, en het laegh landt byna alles onder water stont: (waer door men de loopgraven niet kon gebruiken, en de soldaten daer in in 't water stonden); dewijl daer en boven onze krijgsmacht met de bezettingen der ingenome plaetsen, als ook door het blijven en overlijden van veel volks, zeer verzwakt was, zoo vont men raetzaam, stilletjes op te breken, en de belegering met meerder maght in het voorjaer te hervatten. Dit wierdt dan vast, en voort in 't werk gestelt: het welk zoo stil toeging, dat wy in eenen nacht alles scheep kregen: hoewel met grote moeite de stukken op den natten gront voortgetrokken wierden.

Aldus hadden wy alles des morgens scheep: hoewel de Portugezen dat niet eer als tegen den middagh gewaer wierden, en meenden niet anders, als of men hen met een loozen optoght zocht t'overrompelen en verrassen. Maer als zy de waerheit daer van eerst op den middagh vernamen, deden zy de stukken rontom de stad los branden. Maer wy bleven hen het antwoord daer op schuldigh, tot beter en gelegener tijt.

Zoo dra dan de vyant de zekerheit van onze opbreking en vertrek vernomen had, deed hy aenstonts alle legerwerken slechten. Desgelijx wiert alles, wat hen buiten de muuren in de weegh stont, om zich destebeter te verdedigen, weghgebroken. Alle bomen, welker zommigen over de muuren hingen, wierden ter neer gehouwen. Voorts wierdt de stad, zoo veel doenlijk was, versterkt en van alles voorzien: want de vyant maekte geen andere giffing, als dat wy hem op een beter en gelegener tijt zouden komen bezoeken: gelijk ook niet lang daer na geschiede.

Vertrek
der sche-
pen van
Koet-zijn.

Na wy dan het belegh voor de stad *Koet-zijn* verlaten hadden, gelijk verhaelt is, zoo wiert de gantsche krijgsmacht, en al de schepen, na verscheide plaetsen verzonden. De Heer Ysbrant Gotske vertrok met een deel schepen en volk na Batavia; en andere weer na andere plaetsen. Ik ging met het schip de Beurs over de stad *Kalkulang* na de stad *Koylang*, om daer het gebiet te hebben, en de zaken der Kompagnie ga te slaen. Men had goet gevonden en belast de stad *Kalkulang* te versterken, en met een goet aental soldaten, onder kapiteyn Polman en andere bevelhebbers, te bezetten: ter tijt toe anders met het krijgsvolk zou werden geordonneert: naerdien men de belegering van *Koet-zijn* in het voorjaer meende te hervatten.

Stelt daer
op alles
orde.

Wanneer ik dan te *Koylang* den zevenden van Loumaent wel aengekomen was, stelde ik voorts orde tot het vertimmeren des kasteels, om der Kompagnies middelen te bewaren: alsook om de koopmanschappen en allerley krijgstuigh te kunnen bergen. Ik deed ook wooningen voor my en andere hooft-officieren herbouwen, en alles zoodanigh bestieren, dat tot het doen van de koopmanchap na behooren vereischt wierdt. Al het welk in korten tijt in goeden stant en orde gebraght wiert.

Dies de koophandel, na verscheide handelingen met de koningin van *Koulang* en andere prinsen, weer begon toe te nemen.

Verdrag
met de
koning
van Kou-
lang.

Vervolgens zal ik nu verhalen, hoe ik naderhant met verscheide koningen en prinsen, uit den naem van de Kompagnie, heb gehandelt en vast verbont en verdragh getroffen.

Na het veroveren der stad *Kalkulang*, wiert met de koningin van *Koylang*, by voorraet, verdragen en gehandelt, ter tijt toe men een vast verdragh en verbont zou maken: Te weten, haer geschut zou haer wederom gegeven, en het hof ingeruimt worden: daer zy voorts introk, en daarna heerlijk liet opmaken en deftigh opbouwen. Voor hare gelede schade wiert haer een stuk gelts toegeleit: want het was de meening van d'onzen niet, aldaer kostelijk oorlog te voeren, en elk een tegen te hebben; maer alleenlijk met vrede te mogen handelen.

De stad *Kolang*, of anders *Koulang*, *Koulon* en *Koylang*, de hooftstad des koninkrijks van een zelve name, leit op de Malabaersche kust, dicht aen den oever van de zee, op negen graden, Noorder breete, dertien Fransche mylen, of volgens Linschoten, vier- en twintig mylen zuidwaerts van *Koet-zijn*.

Beschrij-
ving der
stad Kou-
lang.

Zy is met een steenen muur, van 18. of 20. voet hoogh, en met acht bolwerken gesterkt, en heeft een heerlijke en groote voorstad, die de Portugezen *Kolang Chyna* noemen.

Kolang bestaat in twee steden, of liever in twee deelen van eene stad: het eene wort genoemd Opper- of Malabars *Kolang*, en het ander Neder-*Kolang*. In Opper- of Malabars *Kolang*, heeft de koning en koningin hun verblijf.

De Portugezen bezaten wel eer Neer-*Kolang*, als nader by de zee.

De Paters of Monniken van S. Paul en Franciskaner Monniken, hebben ieder aldaer een klooster gehad, die met verscheide hooge torens, kerken en gebouwen verciert waren. Behalven deze waren'er noch vier andere kerken, ieder na eenen Roomschen Sant genoemd. In alles waren'er zeven kerken: welker een zeer out, en voor vele jaren door de St. Thomas Kristenen getimmert was, die ook na het verkleinen van de stad is blijven staen. Daer in leit een Portugees kapiteyn begraven, die te *Koylang* zestig jaren geregeert heeft.

De huizen der inwoonders waren zeer schoon, en hoogh van gehouwen steen opgemetselt en gierlijk gebouwt. Onder andere was'er een kostelijk raethuis, dat boven alle andere gebouwen der stad uitmunte. Het was twee verdiepingen hoogh. Aen wederzijde ging men onder een portael met een brede steene trap na boven.

Maer boven al munt uit het kasteel of huis, daer wel eer de Portugeese gouverneur of opperhoofd der stad in woonde, en toen tot ons logement vervaerdicht was. Het leit dicht aen de zee, op d'eene zyde van de stad. Het is ten deele met oolen, of bladen van kokos-bomen, gedekt, en heeft drie torens: welker een met een gierlijken en antijksken kap met pannen gedekt

Q

dekt

dekt is. Een ander staet aenden zee-kant, en is vierkant. Op den welken ik een hooge mast deed stellen, daer de Kompagnies vlagge afwacit, als men schepen in zee ziet.

In het midden is een hoogh gebouw, daer in de Portugesen wel eer hunnen dienst gepleeght hebben: dat ik toen in verscheide kamers liet verdelen, tot woning voor 's Kompagnies dienaers.

Dit huis is het oudste en sterkste kasteel, dat de Portugesen op de gantsche kust van Malabar gehad hebben, en is voor eenige hondert jaren door den ervaren vest bouwmeester *Hektor de la Cafe* gebouwt.

Door orde van de Kompagnie wiert de stad namaels toen byna geheel geslegt: alle huizen, kerken en andere gemeene gebouwen, tot den gront toe ter neder geworpen en gesloopt. Voorts wiert de stad afgesneden en verkleint, en met een heele en twee halve bolwerken van de lantzyde gestrekt.

Het voornoemt gouverneurs huis, beneffens de kerke van St. Thomas en andere, met de kloosters en eenige van de kostelijkste huizen, werden noch binnen dit bestek van de verkleinde stad begrepen.

Achter deze huizen zijn schoone ruinen, met kokos- en andere Indiaensche boomen beplant, die aldaer welig tieren.

Daer zijn verscheide tanken of waterbakken, die zeer schoon water geven, en door de klippen tot op het welzant doorgehouden zijn: daer men aen de zyde met trappen neergaet.

Men heeft'er ook eenige putten met versh water. Anders is aldaer het meeste water half brak, en zalpeterachtigh.

De lucht is'erboven mate gezont.

Het landt is overal laegh en gebroken: zoo dat men van daer verby *Kälkelang* en *Koet* zijn, tot aen de stad *Krangenoor* kan varen.

Desgelijx is het lant rontom *Koulang* zeer lustigh, en wort voor het vruchtbaerste van gantsch Indien gehouden. Het is zeer dicht met allerlei slagh van Indiaensche vrucht-boomen beplant: zulx de wegen alleen ledigh zijn.

Daer groeit veel peper, die met zijne ranken by de Indiaensche boomen hoogh op klimt, en in Lou- en Sprokkel-maent van zijne vruchten onlast wort.

Men ziet'er overal vele schoone tuinen met Mangas en andere Indiaensche vruchten beplant.

Daer is een schoone haven voor kleine vaertuigen: maer voor gene grote schepen: want de zuide windt is'er vlak op de wal: en de zee jaeght in den regentijt zeer hoogh en hol op het lant aen. De plaetse, daer de vaertuigen aenkomen, wort *Koydanal* genoemd.

Na de zee kant ziet men zeer rouwe en ongeschuurde klippen van orfsteen, die los op het zant leggen, en by wijle van de zee werden weghgevoert: waer door het landt daghelix zeer vermindert en afneemt.

De groote rivier *Eyweijk* stort haer ontrent een klein uurtjen na de Westkant van *Koulang* in zee.

D'onzen hebben wel eer te vore de stad *Koulang* ingehad. Maer de Neyros vermoorden kapiteyn Hendrik Glunwing, als hy buiten de stad uit wandelen gegaen was. Toen vielen zy in de stad, en hieuwen alles ter neer. Sedert hebben de Portugesen die weer bezeten.

Aen de zyde van *Koulang de Chyna* is langs het strant een groot dorp, dat de Jesuiten voor de *Parvas* hebben gebouwt: het welk een van de slechste geslachten der Malabaren is, en zich meest met de visschery erneert.

Daer ontrent heeft d'onderkoning des konings van *Trevankor*, als ook de prins *Baryette Poole*, zijne woning, die beide met aerde wallen versterkt zijn, en ontrent een vierendeel uurs in 't ronde beslaen. Zommige hoeken zijn uitgezet, als bolwerken, en met geschut wel gestoffeert, om de kruispassen en andere toegankelijke wegen, zonder dewelke men daer niet aen kan komen, te bestrijken. Dies men dezelve bezwarelijk, met geweld van wapenen, zou kunnen vermeesteren.

Zoo de Malabaren zeggen, zouden de Maldivische eilanden, die daer dwers of schuin tegen over, wel zestig mylen in zee, leggen, wel eer van het vast lant afgespoelt zijn: gelijk zich zomtijts een groot stuk in zee eenige klippen

klippen vertoonen. Zy verklaren ook, dat zy niet alleenlijk aen het vast lant zijn vast geweest: maer gedenken daer en boven, dat daer op een kerkje zou gestaen hebben.

De huizen hebben'er doorgaens schone tuinen, inzonderheit die langs de rivieren leggen, dewelke met allerhande bomen, vruchten, bloemen en kruiden bewassen zijn. Onder andere zietmen daer zeer schoone citroenen, die aen gene bomen, maer aen heesters wassen.

De schoonste huizen staen langs de rivier, en zijn gemenelijk twee verdiepingen hoogh, daer men by brede stene trappen van binnen na opgaet. De kamers zijn meerendeels met geele en groene estrikjes gevloert, en het spoorwerk boven de bovenste verdieping met kiaten of Indiaensch eiken-hout beschoten. Eenige zijn konstigh met loofwerk en andere gieraedjen uitgesneden, en zommige met fistonnen, allerhande gevogelt en snakeryen geschildert.

Boven de rivier zietmen vermakelijke prielen achter de tuinen: daer het, inzonderheit des avonts, als de meeste hitte over is, zeeraengenaem is. D'inwoonders zitten aldaer dan met den angel te visschen, en vangen zomtijts veel visch.

Rivier
Kalchan. De mont van de riviere *Kalchan*, anders *Mangal* of *Mangar*, daer deze stad aen en langs leit, is een groote bay of inham, daer in van verre zich drie groote rotzen op een ry vertoonen. Zy is zoo groot, dat gemeene jaghten van drie hondert lasten daer binnen kunnen komen en aen het hooflossen en laden. Zy is met hoogh water achtien voetendiep: maer by tegenwint gevaerelyk om in te komen: naerdien de vlakke zee daer op aenbruist.

De zware regen doet de revier overloopen, en sleept veel zants met zich: welke regen, door de menigte van dikke wolken, die aen het hooge geberghtet'zamen gedreven worden, en dan met groote kracht nederstorten, gemaakt wort.

Het lant is'er ontrent mee vlak en moeraffigh, maer delucht zoo gezont niet als te *Koulang*.

Wanneer dan hier ontrent alles op eengoede voet stont, en de tijt begoft

te genaken, om iets weder aen te vangen, zoo ging de Heer Jakob Hustart, Extraordinaris Raet van Indien, den vijf en twintighsten van Wijnmaent, des jaers zeffien hondert twee en zeffstigh, beneffens de kapiteynen *Pierre du Pouen* Hendrik van Rede, met elf schepen, daer hy mee van Batavia gekomen was, voor uit, om *Koetzijn* met geweld aen te tasten. Waerop de Heer van Goens, met drie andere schepen, noch zou volgen.

Na dat ons leger aldaer aengelandt was, vonden wy de stad toen veel sterker, als wy dezelve des verleden jaers verlaten hadden. De stad Koetzijn weer belegerd.

Voorts wiert de belegering der stad met zeer grooten kracht en yver voortgezet, en die rontom zeer nau omcingtelt en besloten gehouden. Dies de belegerden, die geen ontzet te verwachten hadden, na een beleg van drie maenden, met verdragh, aen de onzen zich overgaven: na de Portugezen die stad over de honder en vijftigh jaren, met toelating van den koning van *Koetzijn*, bezeten hadden. en veroverd.

De Portugezen hadden den wettigen koning, genoemd *Montadavil*, uit *Koetzijn* verdreven, en eenen ander van 't huis van *Godorme* in zijne plaetse gestelt, en zijne Moeye laten regeren.

Terwijl d'onzen voor *Koetzijn* lagen, was dees prins by my te *Koulang*, die gekroont zou worden, als wy de stad overwonnen hadden. Ik had de groote zael met tapyten als andersints, zoo veel de gelegenheit daer toeliet, laten vergieren: daer de prins *Montadavil* op logeerde, die daghelix by ons quam. Hy was in wit katoen gekleed; maer anders naekt; had het hair met een tuit op het hoofd gebonden; ringen aen de vingers, en een goude keten om het lijf. Hy sprak Portugees en Malabaers, en was vrolijk van geest en gelaet. Maer na eenige dagen verzocht hy, alzoohy enen rijt lang zich onpaffelijk had bevonden, na de koningin van *Koulang* te gaen, om hem wat te vermaken. Hier vond ik zwarigheid in, alzoohy d'opzicht my bevolen was, en my mocht te last geleit, en van zijne onderdanen, die vele hem zeer hoogachten, qualijk genomen worden, indien hem eenigh ongeval wedervoer: naerdien hy reeds niet

Montadavil, wettige koning van Koetzijn, by d'onzen tot koning gekroont.

wel was. Doch eindelijk, op zijn sterk aenhouden, als of hy daer beter hoopte te worden; als ook dat de koningin, welker vriendelijk heit en goeraerdigheit my wel bewust was, beloofde alles tot haren laste te nemen, zoo hem iet mocht overkomen, geleide ik hem derwaerts, en verzocht aen de koningin, dat zy de zaken wilde behertigen. Ik verstont evenwel, na verloop van eenige dagen, dat het met dien prins niet beter wiert.

Trekt na
Koetzijn.

Ondertusschen quam een van onze jaghten, om den Prins in het leger voor *Koetzijn* te halen: maer hy ontschuldighde zich, dat hy van wege zijne zwakheit niet kon reizen: gelijk ook waer was. Doch het most evenwel zoo voortgaen: uit oorzaak het jaght alleenlijk ten dien einde gekomen was, om hem te halen.

Sterft op
reize.

Ik stuurde mijn palakijn heen, daer de prins, om zijne ziekte, in gedragen wiert, en geleide hem, neffens eenige andere officieren, aen boort. Dan eer hy voor *Koetzijn* in 't leger quam, nam zijne ziekte zoodanigh toe, dat hy in het schip storf; doch het doode lichaam wiert evenwel derwaerts gebraght: beneffens zijne broeder.

Zijn broe-
der wort
na hem
toekom-
men ge-
kroont.

Deez broeder was de naefte aen de kroone, en wiert ook, na wy de stad veroverd hadden, met eene goude kroone gekroont: daer het merk van de Kompagnie ingefneden stont.

Dees regeerde toen voorts aldaer, en hield niet verre van de stad, op het Malabaers *Koetzijn*, alzoo by d'onzen genoemt, in een lustigen landouw zijn hof. Dees wist zijn ontzagh wonder wel te houden, had zijne lijfswaant en speelluiden, en was gelijk zijn broeder, de vorige koning, koninglijk, na 's lants wijze geëiert.

De stad *Koetzijn*, en by de Portugezen gemenelijk *Cochin*, en eigentlijk *Kakochin* genoemt, is de hoofstad des koninkrijks van een zelven name, en vande gantsche Malabaersche kust.

Beschrij-
ving der
stad *Koe-
tzijn*.

De stad leit ontrent op tien graden Noorderbreete, vier of vijf mylen bezuide de stad *Koulang*, en strekt haer langs een groote versche riviere, *Kolchan* of *Mangal*, of *Mangar* by anderen geheten.

Eenigen stellen twee steden met

den naem van *Koetzijn*: te weten, een oud *Koetzijn*, ontrent anderhalve myle van de zeekust landwaerts ingelegeren, dat by de Portugezen *Kochin Dacima*, of *Arabsba*, dat is gezeidt, hoogh *Kochin*, genoemt wort, ter oorzaak het hooger aen de revier op leit; maer wert by d'onzen Malabaers *Koetzijn* geheten. In het Malabaers *Koetzijn* houdt de koning zijn hof. Het staet dicht op den kant van een binnen-water, en is met verscheide wooningen en hoge pagoden, na de wijze der Malabaren, wel betimmert. Het ander *Koetzijn* wordt nieu *Koetzijn* genoemt, en leit niet boven een kleine myle van de zee, aen den mont en langs dezelve riviere, en is voor vele jaren door de Portugezen bewoont.

Wanneer deze stad onder het gebiet der Portugezen stont, eer d'onzen die veroverd hadden, was zy met een steenen muur en bolwerken gesterkt, en met kostelijke kloosters en kerken, en ongemeene schoone huizen dicht betimmert. Zy had na de lantzyde eene brave en welbetimmerde voorstad, die met verscheide kerken, en met een klooster van St. Jan, dat na de zeekant stont, verciert was.

D'Augustijnen, Jesuiten en Franciskaner monniken hadden elk aldaer ook een byzonder klooster, die alle aldaer zeer heerlijk en prachtig opgebouwt, en met schoone tuinen en lustige binnen plaetsen verciert waren.

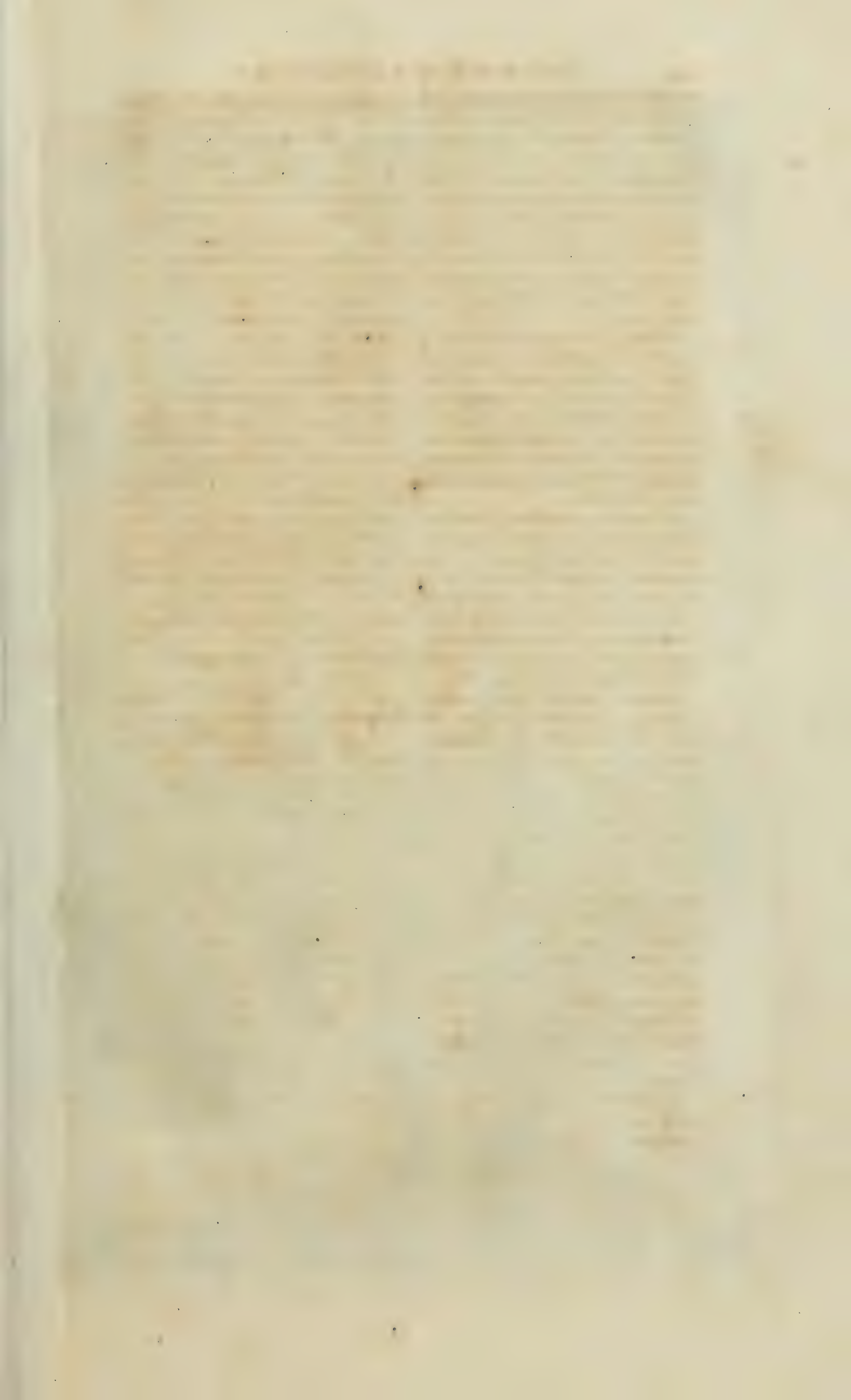
D'inwoonders waren alle Portugezen.

Maer zedert deze stad door d'onzen voor de Oostindische Kompagnie veroverd was, wiert zy meerendeels geslegt en afgesneden, en met nieuwe stenebolwerken, gordynen en brede grachten zoodanigh versterkt, dat zy nu byna onwinbaer is. Daer is niet meer als eene kerke blijven staen: daer in die van den hervormden godsdienst preken en leeren.

Onder andere torens, die in deze stad waren, munte in hooghte en schoonheid de toren en kerk van Sint Paul uit, die van gehouwen steen zeer heerlijk opgebouwt was.

Alle de huizen zijn gedekt met kleine tegeltjes van een hant groot, die met haekjes aen de latten vast over malkanderen leggen. De latten leggen

zoo

OVER-WINNINGH
van de Stadt
COTCHIN
op de Kust van
MALABAR.

zoo dicht'aen malkanderen , dat'er de regeltjes effe tusschen kunnen leggen. Zommige lichtgaten of vensters zijn van traliwerk en andere van gespouwerottingen gemaakt : die zy aertigh werten te vlechten. Andere nemen grote platgeperste en geschaefde perlemoerschelpen , en zetten die in ruiten , als in Hollant de glazen : daer de dagh helder doorschijnt.

Wanneer wy byna de gehele Malabaersche kust veroveren , en dezelve met geweld van wapenen gedwongen hadden , daer van meester geworden waré , en de koophandel op zommige plaetsen nu begoft te wakkeren en redelijk te gaen , zoo was ten hoogsten noodig , met de koningen , prinzen en vorsten des lants in een vast verbond en verdragh te treden , en alles , aengaende de koopmanschappen , met den aenkleven van dien , op een vasten voet te stellen , teneinde de koophandel , tot genoegen van beide zyden , in rust en vrede zou mogen geschieden. Hier op wierden my door den Heer Jakob Hustart , Extraordinaris Raet van Indien en van Zeilon , en de kust van Malabar , last en bescheiden , en brieven van geloofnis toegezonden , om het werk na behooren te bevorderen en uit te voeren.

Na ik dan alle zaken had overleit , en op wat wijze en maniere met elk te handelen was , vervaerdighde ik my tot de reize , en nam zoodanigh volk mee , als ik oordeelde daer toe bequaem te zijn : te weten , eenen Serjant , eenen tolk , eenige soldaten , roeiers en bootsgezellen.

Ik trok den eenen twintighsten van Loumaent , des jaers zestien hondert vier en zestigh , met een vaertuigh landewaerts in , om na de stad *Kalkolang* te gaen , daer ik den twee en twintighsten welen behouden aenquam.

Zoo dra ik aen lant gestapt , en in ons loosjement gekomen was , liet ik den koning mijne aenkomst door den tolk bekend maken , die , na weinigh tijts , met eenen Residoor , om my uit den naem des koningste halen , wederom quam.

Toen ik nu gereet was , reed ik met den onderkoopman , Willing , die aldaer de zaken der Kompagnie waernam , na het hof. De koning ver-

leende voorts gehoor , en deed my door den Residoor voornoemt by zich brengen. Hy was met alle de voorhaemsten , die zich gewonelijk by hem bevinden , omringt.

Na het afleggen van de gewonelijke plichtplegingen en groetenissen , die aldaer gebruikelijk zijn , langde ik den brief van geloofenis den koning zelve in handen , die hem met behoorlijke eerbiedgheit ontfing , en toonde zich in het lezen zeer vergenoeght. Na het lezen gaf de koning eenen Residoor , die groot gezagh aen het hof had , last om alles voort met my af te handelen , wat tot welstant en vrede van beide zou mogen dienen , endan den koning daer van verflaght te doen.

Het gemoet van dien vorst kon men in zijn gelaet en wezen bespeuren. Hy is zeer oprecht en trouw in zijnen handel en wandel : daer de Residoor voornoemt zijn voordeel mee doet , die de gantsche bestiering des rijks in handen heeft.

Wanneer ik met den Residoor zoo verre had afgehandelt als toen mijne meening om te doen was , verzocht ik te mogen vertrekken , om van eenige zaken nader orde te halen. Dit wiert my by den koning toegestaan. Nagenomen afscheit van den koning , begaf ik my noch den zelven avond met den onderkoopman Willing op de reize , en quam in 't dorp of vlek *Porka* aen : derwaerts ik een Serjant met zes van onze soldaten voor af gezonden had. Ik verstont alhier , hoe de koning van *Porka* voor tien dagen na zijn hof , te *Kudde Malair* of *Koramallur* , of *Koromallo* , dat onder andere wel het voornaemste , en meer als tien mylen landewaerts in gelegen is , vertrokken was. Ik vond raetzaem derwaerts te gaen. En mits men daer most te water varen , zoo maekte ik my daer toe vaerdigh , en begaf my op de reize. Het lant is aldaer overal doorwatert , en met sloten en grachten doorsneden , als hier in Hollant : dies men daer nergens als op de dijken en dammen wegen vind. Zulx men zich met recht over d'aengenaemheit van dit lustigh lantschap , dat met boomen en rijsvelden doorgaens beplant en bezet is , te verwonderen heeft.

Komt by den koning.

Vertrekt weer van Kalkolang.

Trekt na den koning van Porka.

D'onten trachten verbond met de Malabaersche koningen op te rechten.

Ten dien einde trekt de schrijver na Kalkolang.

• Zeker
vaertuig.

Ik liet ons * Manfiool meer als een uur gaens door een enge floot trekken, en roeide van daer over een meir, dat Noortwaerts meer als twee mylen breed is, en zoo wijt, dat men aen d'een zy geen lant kan zien.

Wy quamen daer na in een nauwe en lijrechte gracht of vaert, met menschen handen gemaakt, tot ontrent een myle lang. Zy heeft een zeer nauwen ingang, en ter wederzyden moerassen, mer kreupelbosch bewassen: waer door men de riemen by wijle niet gebruiken kan.

Op het eind van deze vaert vertoont zich een lustigh lantschap, tot aen den voet van het hoog geberghte, dat meest met rijsvelden afgesteken, en vol van allerhande watervogels van verscheide gedaente was, die ik nimmer ergens anders gezien had.

Derijft wast'er het geheel jaer deur: want d'inwoonders maken de velden met zonderlinge konst en vonden droogh. Op d'een plaetse wordt de rijst gezeit en geplant: en op eene andere plaetse is zy half volwassen: en weder op eene andere plaetse is hy rydighen rijp, om gesneden te worden. Daer wast geen peper, als op het hoge lant, dat weinigh te beduiden heeft. Het krielt'er van menschen.

Eermen aen het hooge landt komt, vaertmen dooreene breede loopende riviere, die ter zyde met schoon geboomte, huizen en tuinen beplant en bezet is. Het is naulix te gelooven, hoe aengenaem zich dit boomgewas, daer de huizen in de schaduwe staen, in de rivier spiegelt.

In het voorby varen zagen wy aen een zandigen oever een groote geschulpte krokodil in de zon leggen bakken: daer de soldaten, door mijn last, vier op gaven: maer hy liet zich zoetjes na den gront zakken. De luiden daer ontrent verhaelden, dat vele menschen door dat vreeselijk groot water-dier verslonden wierden, en waren de geenen daer voor zeer vervaert, die dezen wegh voorby moesten gaen.

Na wy eenen tijt lang deze revier opgevaren waren, quamen wy, al wat verre over den middagh, aen het hof des konings van *Porka*, dat aen de rechte hant van de rivier leit, by een ope dorp, daer in vele St. Thomas

Kristenen woonen, die daer groote gerechtigheit hebben. Het is een oud en vreemt gebouw, rontom met aerde wallen en grachten gesterkt, doch daer in geen water dan by den regen-tijt is.

De koning liet toen het hof weer op timmeren en herbouwen, en had'er al twintigh jaren mee bezigh geweest.

Ik zond den tolk voor uit, om mijne aenkomste den koning bekend te maken, en te gelijk een loosjement voor ons te bestellen. Wy waren naulix aengelant, of d'eerste residoor quam aen het loosjement, om ons, uit den naem des konings, ten hoof te halen, en braght my in het vertrek des konings. Ik leverde hem, na gewonelijke eerbiedigheit, de brieven over, die zijnen residoor gebod, my zoo lang gezelschap te houden, ter tijt toe hy de brieven alleen gelezen en hem daer op bedacht had.

Na het lezen des briefs quam de koning met verscheide van zijne dienaers wederom in het vertrek, en vraegde, of ik ook last had, om buiten dezen brief te handelen: het welk verstaen hebbende, begoft hy de byzondere gentleit te verhalen, die hy onzen landaert al tijt toegedragen had, wanneer d'onzen langs deze kust noch gene vrede hadden. Hem was ook niet onbewust, hoe vele achter zijnen rug hem by d'onzen zochten, zwart te maken: maer hy zou met der tijt doen blijken, dat hy een vrient van d'onzen was.

Hy voeghde daer by, dat hy de vlag van d'Engelse en andere had doen strijken, en die van onze Kompanjie laten ophijzen. Maer zy waren noch zoo stout en baldadigh, dat zy hem in zijn eigen lant met een openbaren oorlogh derfden drygen, en voorgaven niet uit zijn lant te willen. Dan zy moghten, zeide hy, vry gedenken, dat zy om die en diergelijke baldadige hoogmoedt nergens als met weerwil geleden wierden. Waer op ik voorts mijnen last bekend maakte. De koning zeide daer op, dat hy den Heer Admiraal Hustart zelf wel eens wenschte te spreken: naerdien hem nu het oogmerk van de Kompanjie zeer wel bekend was, en ook niet vreemt voor quam. Waer op ik zeide: dat de Kompanjie zijne vrientschap op het hoogste

Komt by
den koning van
Porka.

Zijn gesprek en verhandeling met hem.

ste waerdeerde, en ook den onzen noch in versche gedachtenis lagh, het geen gedaen was.

Na verscheide redenen van eenige zaken, daer in wy zoo verre over een quamen, verzocht ik, of het zijne Majesteit mocht behagen, om den Heer Admiraal Hustart te *Koutzijn* te komen bezoeken, tot voltrekking van de handeling, die ik hem voorgesteld had, en wat voorders tot welstant van beide zyden moght strekken.

Dit sloegh den koning zeer beleefdelijk af; zeggende, dat hy, om byzondere redenen, als noch in *Koutzijn* niet mochte komen: maer zoo het den Admiraal geliefde tot *Porka* of elders in zijn landt te komen, hy zou niet nalaten zelfs daer te verschijnen, om de handeling te sluiten. De Koning vraeghde my, of ik schriftelijk rapport en bericht begeerde, hy zou het my aenstonts laten vervorderen en in mijn loosjement bestellen. Het welk ik aennam: en verzoght daer op verlof om te mogen vertrekken, dat de koning toestonts.

Vertrekt
van Por-
ka.

Na ik mijn afscheit van den koning genomen had, geleide hy zelf my tot aen de deure van zijn vertrek, en nam toen weer minnelijk zijn afscheit. De residoor braght my in zijn loosjement, en deed aldaer verscheide verversching, zoo van hoenders, pifang, als anders brengen. Het welk voor mijn volk wel te pas quam: dewijl op sommige plaetsen in het opreizen voor gelt niet te bekomen was.

Tegens den avont ontfing ik den *Ola* of brief van den koning door den residoor, daer ik noch verscheide redenen mede voerde.

De residoor, die my by den koning braght, toonde my alle de plaetsen des hofs.

Hof des
konings
van Por-
ka.

Het hof heeft ontrent veertigh treden in't vierkant, en is byna zoo vol kleine vertrekken als het doolhof van Dedalus was. Zy zijn alle vierkant, en van binnen met kiaten-hout heel konstigh en wonderlijk fraei, met fultonnen, loof-en-beeltwerk, en allerhande rariteiten gesneden. Van binnen is een groot effeplein, daer alle de wooningen rontom staen. In eenige zijn schoone tanken of water bakken, daer men by trappen na toe afgaet, om

in te wasschen. D'ingangen zijn met brede zerken beleit.

In een der binnen-plaetsen is een put daer om zerken van graeuwen arduin-steen, van twintigh voeten in't vierkant, en anderhalve voet dik leggen, die met ongeloofelijken, ja byna onbedenkelijken arbeit, verre uit het lant gehaelt zijn.

De daken bestaen in tegeltjes van een hant groot. De lichtgaten zijn van gevlochten rottingen, of parlemoerschelpen, daer de dagh helder doorschijnt, gemaekt.

Wanneer ik uit het hof des konings van *Porka* vertrokken, en te *Koulang* aengekomen was, en aldaer wederom had bestelt wat'er te doen was, vond ik raetzaem na *Koetzijn* te trekken, en den Heer Hustart zelven te spreken, en hem mijn wedervaren te verhalen. Na ik dan hem van alles had verslagh gedaen, vond hy goet, dat ik nochmaels daer henen zou trekken, en met den koning van verscheide zaken vooraf handelen, om dezelve vast te stellen, en te weten, waer na men zich te schikken had.

Komt
weer te
Koulang.

en Koet-
zijn.

Op bekomen orde, vertrok ik, nevens eenigen tot mijn gezelschap, den derden van Sprokkelmaent wederom van *Koetzijn* na het hof des konings van *Porka*, en liet mijne aankomst voort bekend maken. Na verloop van eene uure quam een Residoor om my boven by den koning te halen, daer hy kostelijk zat opgetooit, na de Malabaerse wijze, onder vele van zijne hovelingen. Ik vertoonde den koning, na alle eerbiedige groetenis aen hem afgeleit te hebben, mijn bevel of lastbrief: waer op hy, na hy dien gezien had, alle zijne dienaers, en die hem gewonelijk verzellen, gebod te vertrekken: als ook mijnen tolk: want de koning wilde my alleen mondeling, zonder tolk, spreken: naerdien hy goet Portugees sprak.

Vertrekt
weer na
den ko-
ning van
Porka.

Zijn ge-
sprek en
verrich-
ting met
hem.

Ik vertoonde den koning, hoe ik wederom gekomen was, om zijne Majesteit, uit den naem van mijne heeren en meesters te begroeten, en met een betaling te doen, volgens voorgaende belofte.

En alhoewel, zeide ik, de zom grooter was, als de waerde van dien, dies niet tegenstaende zullen wy betoonen, dat

dat wy onze belofte zullen voldoen, en woort houden. Maer de koning zeide ront uit, dat de kooplieden noit de peper te *Koet zijn* gewogen hadden, (gelijk ik op hem verzocht te mogen geschieden,) en wilde ook niet twifelen, of de Kompanjie zou d'oude gewoonte al zoo in zijn lant onderhouden.

Voorders verzekerde hy my, met vele omftandige redenen, onzen kooplieden in alles behulpigh te zullen zijn, en verscheide vele andere zaken, die wy hier, om wijloopigheit te myden, zullen voorby gaen.

Handel-
plaetse
valt ge-
stelt.

Ik verstont wel, uit al zijn voorstel, zijn vast voornemen in de zaek: te weten, dat men de handel niet zou kunnen verplaetsen. En dewijl de Kompanjie noch schade noch voordeel daer van kon hebben, zoo week ik daer af, en stont toe, dat de peper aldaer zou ontfangen en gewogen worden.

Ik toonde zijn Majesteit, dat de Kompanjie niemant in zijn goet recht zou verkorten: dat zijne Majesteit kon zien uit zoo vele roemruchtige voorbeelden, die wy daghelix voor alle de werelt, met zoo vele koningen en princen ten roon stelden.

De koning was hier over, naer het schieen, ten hooghten vergenoeght, en verzocht, dat voort een faktoer mocht gezonden en gestelt worden, om de peper aldaer in te koopen en t'ontfangen, Her welk ik zijne Majesteit beboefde te zullen geschieden. Daer na bestelde de koning eenen residoor, om de penningen voornoemt t'ontfangen, die ik hem toetelde.

Na ik alles afgehandelt had, dat mijn ooghwit was, verzocht ik mijn afscheit, dat de koning toestont.

Vertrekt
van Por-
ka.

Dies vertrok ik des anderen daeghs. De residoor quam aen het strant in mijn logement, het welk een klein kerkje was, bezoeken, en uit den naem des konings, volgens 's lants gebruik, met verlicheide ververschingen ver-eeren.

En dewijl deez Residoor by den koning veel vermoght, zoo verzocht ik hem hertelijken, by alle voorvallen de zaken van de Kompanjie te willen begunstigen: dat hy acnnam, en beloofde te zullen doen.

De toen heerschende koning van *Porka* was een statig vorst van opzigt, ^{Wezen des konings.} radt en welgemaakt van leden, en ontrent de dertigh jaren out. Hy was kostelijk met juweelen, zoo diamanten en robijnen als goud, aen handen, armen en ooren, na de Malabaerse grootsheit, behangen en verciert.

Hy regeert met groot gezagh: want ^{Zijne regering.} de minsten en meesten zien hem na zijne oogen, wat zijn believen is.

Niemant heeft'er een voet eigen lant. Het behoort alles den koning toe, zonder hy aen iemant is verplicht.

Hy doet streng recht, en de diefstal zoodanigh straffen, datmen daer van gene dieverye hoort.

Wanneer ik den Residoor in de voorzale d's hof eenigh gelt had ^{Diefstal in Porka ongehoort.} getelt, en noch doende was, en midlerwijle geroepen wiert, om noch eens by den koning te komen, zoo gaf ik eenen van mijn volk last, om achting op het gelt te geven en te bewaren: al zoo meer als vijftigh perzoonen van verscheiden landaert in de zael waren.

De Residoor dit bemerkende, begon te lagghen en zeide. *Het is onmoodigh. Niemant zal sich verftouten, al wierd het niet gesien; het gelt aen te raken: want wy weten van genen diefstal.* Dit quam my zeer vreemt voor, om dat zoo vele Malabaren de snootste dieven zijn, en stelen, als ravens, al wat hen voorkomt.

Her koningrijk van *Porka* of *Porkah*, ^{Koningrijk van Porka.} en anders *Perkattu*, is al zoo na zijne hoofstads genaemt, en paelt ten Noorden aen het koningrijk van

Koet zijn, ten Zuide aen dat van *Kalkolang*, heeft ten Noord-oosten *Tekken Berkenkar*, en stoot ten Westen aen de zee. Het bellaet ontrent twalef mylen in de lengte. De hoofstads heet ook *Porka* of *Porkah*. Een van d'andere voornaemste steden is, *Koramallur* of *Koramallo*, gelegen op de rivier, waer langs men van *Koet zijn* na *Koulang* vaert.

De koningen van *Porka* waren by ^{Oude koningen van Porka tot afgoderye genegen.} ouds zeer tot afgoderye en afgodengenegen; die elk ten getale van over de negen hondert had. Aen ieder deed men daghelix gebeden en offerhande, bezoght deze beelden alle daeghs ten zes of zeven uren des uchtens, en ging-

ging'er niet weer van daen, alstetwa-
lefuuren, zonder in al dien tijt eenigh
perzoon hem kon spreken.

Het Roomsche geloof is in dit ko-
ningrijk allereerst opentlijk, des jaers
vijftien hondert en negentigh ontfan-
gen. Daer toe de koning zelf aenlei-
ding gaf. Behalve dat reeds te voore
daer St. Thomas Kristenen waren. Hy
stont den Jesuiten toe aldaer kerken te
bouwen, en kruisen over al op te rech-
nen, en alle de genen te doopen, die
Kristenen wilden worden. Daer en
boven stont hy hen toe, dat gene pa-
gode of heidensche tempel, of Syna-
goge der Joden, of Moske der Maho-
metanen by de de Roomsgezinde ker-
ken zou mogen staen. Ook stont hy
den Roomsgefinden toe, klokken in
hunne kerken te mogen hebben.

Al het welk altijd ongeschonden
onderhouden is.

De koning, die des jaers vijftien
hondert negen en negentigh heerschte,
was *Nambrale* of *Numbrane* gehe-
ten, dat Grote of Hoge Priester gezeit
is.

De koning, die ontrent des jaers zes-
tien hondert en veertigh over *Porka*
heerschte, was *Siam Baatschery Vau-
baar* genaemt.

De koning van *Porka* eigent zich
het gebiet over dien van *Koetzijn* toe,
tegen wien hy ook in oude tijden gro-
te oorlogen gevoert heeft.

Heden staet de koning van *Porka*
onder de gehoorzaamheit der Oost-
Indische Kompagnie, daer toe hy
alleen door dwang en schrik der onzen
gebraght wiert, wanneer zy met een
sterk krijgsheir tegen hem in aentogt
waren.

De voornaemste krijgsmaght des ko-
nings bestaet in fregatten, die hy in den
regentijt, wanneer de rijsvelden onder
water leggen, ten getale van ontrent
vijfhondert kan te water brengen.

Wel eer hadden de Portugesen den
vryen handel van peper, met toelating
des konings, op dit gewest. Maer als
zy van eenige plaetsen zich meester
zochten te maken, met toeleg van
die te versterken, zoo deed de koning
van *Porka* hen daer over den oorlogh
aen, die drie gehele jaren duurde.

Noit hadden d'onzen dit koning-
rijk bezocht, noch aengedaen, voor

op het jaer zestien hondert twee en
veertigh. De koning, genaemt *Siam
Baatschery Vaubaar*, oud ontrent
vier en twintigh jaren, ontfing hen
met zeer groote blijdschap, en rechte
met heneen verbont van vriendschap
op, en stont hen den vryen peper-hand-
del toe.

Dit gewest is zeer vruchtbaer, in-
zonderheit van rijns; maer heeft een
zeer ongezone luchtstreke. Het
grootste gedeelte der inwoonders is
met zeer dikke pompbeenen, als die
van dikke olifanten, gequelt: welke
quale het drinken van braken zalpe-
rachtigh water toegeschreven word.
Vele menschen zijn'er ook met blind-
heit geslagen, die door het eeten van
hete rijns, naer men zeidt, veroorzaekt
wordt.

De hooftnering der inwoonders be-
staet in den lantbouw. In den regen-
tijt leggen de meeste rijsvelden onder
water, als ook het gantsche lant van de
Kaep *Komorijn* tot aen *Panare Biar-
bar*.

Het lant van *Porka* levert ook veel
peper uit, die meerendeels by d'Eng-
elschen opgekocht wort, die al voor
vele jaren aldaer een loosje gehad
hebben.

Binnen's lants woonen vele Kriste-
nen, die door de Portugesen tot het
Roomsche geloof bekeert zijn. Deze
vergaderen het grootste gedeelte van
peper, dien zy aen zekeren koopman,
een *Bramos*, door den koning daer toe
gestelt, weten te leveren.

Daerna docht my raetzaem te zijn, Nieuwhof
trekt na
den ko-
ning van
de Marté.
na de koning van *Marta* of de *Mar-
ten* te gaen, een hoofstad des koning-
rijks van een zelven name, en drie my-
len zuidwaerts van *Koetzijn*, aen de
riviere, die van *Koetzijn* na *Koulang*
loopt, gelegen.

Na ik alles overleidt had, in wat
wijze en maniere de handel en artijke-
len van een verbont best gestelt dien-
den, en de geschenken gedaen, zoo
reed ik met den onderkoopman *Jur-
jaen Hendriks Willing* derwaerts, en
quam ten tien uren te *Karnopoly*: al-
waer wy ons verblijf in een huis na de
kant van de revierenamen, het welk
de *Kompanjie* voor eenige jaren van
den koning gekocht had. Het is rede-
lijk groot van begriip, hoewel met

weinig gemak; dewijl het, na de Malabaersche bouwkunst, met hoeken en winkels, opgebouwt is.

De tuin is met eenige palmboomen beplant, die aldaer getijft worden, tot onderhoudt van hof en huis.

Levert
den brief
van den
Admirael
Hustart
aen den
koning
over.

Ik liet mijne aankomste voort aen den koningh bekend maken, en wierdt niet lang daer na ten hove geroepen en by den koning gebracht. Na het afleggen der groetenissen, die men aen de Malabaersche koningen gewonelyken doen moet, leverde ik aen zijne Majesteit d'Ole of brief van den Heer Admirael Hustart over, die van woort tot woort aldusluidde.

Jakob Hustart, Raet van Indien, Admirael, lantvooght en bestierder van het eiland Ceilon en de kust van Malabaer, zendt dees Ole, neffens sijne groet, aen den koning de Marten.

Deurluchtige Vorst.

Het is my, op mijne komste alhier, byzonder lief en aengenaem geweest, te verstaen het goet onderling verstant en vrientschap, die uwe Majesteit alijdt met d'Ed. Compagnie tot nu toe gehouden heeft. En nademaal wy het zelve zeer hoogh waerdeeren, zoo hebben wy den kapitein van Koulang, Johan Nieuhof, afgezonden, om met Uwe Majesteit een bondige en vaste verbintenisse te maken, tot nader vrientschap en vermeerdering van bontgenootschap. Uwe Majesteit gelieve hem in alles, als mijn eigen persoon, geloof te geven, in het geen hy met uwe Majesteit zal handelen: het welk ik ten allen tijden met gelijk zal erkennen. God beware den persoon van uwe Majesteit, en verleene hem een lang en zaligh leven.

Kout zijn den tweeden van

Sprokkelmaent, 1664.

Jakob Hustart.

Zijn gesprek en verrichting met den koning.

Daer op vertoonde ik zijne Majesteit in't lang, waerom ik aldaer gekomen, en wat mijn aenbrengen was, dat ik hem alles van stuk tot stuk voorstelde.

De koning gaf ten antwoord, dat hy sich tot des anderen daeghs daer op wilde beraden en bedenken. Het

welk ik gaerne aennam, en vertrok zoo lang na mijn loosjement.

Des anderen daeghs wierd ik ten hove geroepen, en vond het daer vol volks: want alle de voornaemste hovelingen waren daer tegenwoordigh. Zijne Majesteit belaste eenen zijner kapiteinen, die groot gezagh by hem had, met noch twee Moorsche kooplieden, om den handel te beginnen. Dan alzoo ik in ervaring gekomen was, dat aldaer vele Moren woonden, die veel te zeggen hadden, en op Kananoor den handel dreven, tot groot nadeel van de Kompanjie, zoo kon ik my van hen niet veel goets belooven noch verzekeren. Maer ik bedacht een middel, om voor te komen, dat zy Moren de Kompanjie zoo niet mochten in den wegh zijn. Dies sprak ik zijne Majesteit zelf aen, en vertoonde,

Dat mijn last niet inhield, om met de Moorsche kooplieden aldaer te handelen, maer met zijne Majesteit zelve.

Dat de Compagnie de gantsche Malabaersche kust de vrede aanbod: en nu de tijd gebooren was, zoo zijne Majesteit geliefde, zelve met my daer af te handelen, om in vrede te leven, en sijn koopmanschap te doen: gelijk ik daer volkomen last van had. Maer zoo Zijne Majesteit niet geliefde, dat ik dan oorlof verzoght, om te mogen vertrekken.

De koning, na weinig overlegghs, zeide. Men zou de punten, dien aengaende, op een Ole brengen, en hem eens vertoonen: het welk ik deed. Deze punten bestonden in drie.

Het aenbrengen van den Ansfion, en het schillen van de wilde kaneel, en vervoeren van de peper af te schaffen. Deze waren wel de drie voornaemste punten van het ooghwit der Kompanjie. De koning liet dezelve punten in onze tegenwoordigheidt overluidt lezen. Maer daer quamen vele hinderpalen voor; want de Moorse kooplieden, die zoo groot gezagh hadden, zochten het zelve met alle maght te beletten.

Na veel overlegghs, en veel over en weergaen van de Residoren, dat zy den koning t'elkens verwittighden, en heimelijk in't oor luisterden, het welk tot den avont duurde, gaf ons de koning oorlof om naer ons loosjement te mogen

mogen vertrekken, met belofte van des anderen daeghs ons af te vaerdigen: gelijk ook geschiede. Want des anderen daeghs heel vroegh quam de tweede perzoon van 't rijk, met den kapitein voornoemt, en liet zich verluiden, dat ik zaken, tot nadeel van den koning en 't rijk, voorstelde.

Ik vertoonde hem met verscheide redenen, dat wy niet anders als den vryen handel verzochten, en met d'andere lantregeerders van de Malabaerse kust ons alrede verdragen hadden: al het welk ik hen allen voor oogen stelde: als ook het welvaren, dat zy zelfs daer van zouden trekken.

In elk punt wilden zy iets veranderen, en gingen meer als zes mael over en weder.

Ten leste quamen zy, en vraeghdē na de menigte of hoeveelheit van peper, die wy jaerlix zouden begeeren. Ik zeide: men behoefde de hoeveelheit niet te noemen: wy zouden alle de peper nemen, die daer gezamelt wierd. De Moren zouden ons geerne met een gedeelte gepaait, en derest zelfs gehad hebben, daer zy zeer by den koning omaenhielden en woelden: maer zijne Majesteit stont ons ten lesten alles toe: behalve het schillen van de wilde kaneel: daer ik ook zoo hart niet op kon staen, ter oorzaak wy zelfs die zouden moeten koopen. Daer en boven kon men dezelve met der tijt op zoodanigen prijs stellen, die den schilder de kosten van den arbeit niet zou mogen opbrengen: en dienvolgens zich zelf zou vergeten en vervallen.

Het koningrijk van *Marten* of *de Marten* is byna zoo groot als dat van *Kalkelang*, en strekt Noortwaerts op, tot aen het koningrijk van *Porka*: raekt ten Zuiden aen d'Indische zee, en stoot ten Oosten aen het hoogh geberghte. Het strekt langs de riviere, waer by men van *Koet* zijn na *Koulang* opvaart.

De hoofstfad des rijks is ook *Marten* of *Marta* genoemd.

Aen de Zuit-zyde aen de zeekant leit een plaetse, *Panderatoutte* by de inwoonders, en by de Portugesen *Pesse* genoemd, alwaer de koning den onzen een huis te bouwen vergunt heeft. Aldaer plagh alle de peper van verscheide plaetsen, om de goede ge-

legentheit, gewogen te worden.

Daer is ook eene stad *Podiagabo* of anders *Maulikara* genaemt.

Deze koning heeft zommige landen met den koning van *Kalkelang* gemein: gelijk de meeste rijken aen deze kust zoodanigh door malkanderen zijn verwert, dat men tijt van noode heeft, om dezelve te leeren kennen en onderscheiden.

Het lant is de gantsche kust langs wel bewoont.

Daer wast veel peper, erweten en boonen.

Aen d'oovers van de rivieren ziet men vele rijsvelden en zoutpannen.

De koning is een opperhoofdige vorst, en aen niemant verbonden. Hy houdt geduurigh twalef hondert *Neyros* in dienst, en was een man van zelftigh jaren, grof van lichaem, en straf van opzicht. Zijn hoofd-cieraet was van een wonder en hoogh fatsoen, en van rootschaerlaken, van binnen met katoen vast gemaekt.

Hy houdt zijn hof gemenelijk in de stad *Karnopoly*, dat met een aerde wal van twintigh voeten hoogh versterkt, en vierkant van vorm is.

Het was toen zeer vervallen, waer uit blijkt, dat hy niet zeer begeerigh was om het zelve t'onderhouden.

Men heeft in dit koningrijk al van over langen tijt vele kristenen gehad. Maer de koning heeft het botwen van hunne kerken niet willen gedogen. Dies bleven de kristenen den tijt van twalef jaren zonder kerke, tot aen het jaer vijftien hondert een en tachtig. De koning, die toen regeerde, gaf hen niet alleen verlof van eene kerke te stichten: maer ook hout in de bosschen te houwen, dat aen de afgoden geheiligt was. Hy stont allen zijnen onderdanen toe, te mogen kristenen worden, en verleende den Jesuiten maght van genen te kastiiden en straffen, die, na gedoopt te zijn, na de Kristenen wet niet leefden.

De kerke voornoemt voerde den naem van St. Andreas: dewijl zy ontrent de dagh van St. Andreas voltooit was.

Langs dezelve riviere, daer aen het koningrijk van *Marten* leit, wort ook een koningrijk *Batyma* gestelt, met eene stad *Katyapery*.

Men zeidt de koningen van *Batyma* een wet gemackt hebben: waer by den mannen geoorloft is de vrouwen te dooden, die, van wat staet zy ook zouden mogen zijn, hen eenen dienst weigeren, zonder eenige straffe daer voor te lijden.

Na ik nu alles had afgehandelt en geslooten, bood ik de geschenken den koning aen, die hy door zijnen tweeden persoon, beneffens eenige andere, liet ontfangen.

En overmits deze personen vele moeite met ons gehad hadden, en ook behulpzaam waren, zoo vereerde ik aen eenen ieder een kleine schenkaedje.

Wanneer wy nu alles klaer waren, wierden wy voor het hof, onder den blooten hemel, bescheiden: alwaer de koning, en ik daer na, d'*Ola* of brief, daer het verbont of verdragh op geschreven was, in het gezicht van al zijn volk ondertekende: ten einde een ieper zou konnen zien, hoe oprecht de koning handelde.

Nieuw hof
neemt
zijn af-
scheit,

Hier op nam ik mijn afscheit, eerst van den koning, en daer na van alle de Grooten, en trok des avonts met mijn volk na ons vaertuigh, dat ontrent een uurgang van daer in de rivier lagh.

De strant-heer, een onderdaen dezes konings, quam my aldaer verwelkomen, en toonde zich zeer minnelijk en beleef, met aanbieden van alle diensten, en vereeren van een deel hoenders, pyfang, en andere verversching.

en ver-
trekt
weer na
Koylang.

Ik nam van dien heer ook mijn afscheit, en vertrok wederom na *Koylang*, daer ik den negenden aenquam, en alles in goeden stant vond.

Wort by
den Ko-
ning van
Kalko-
lang ont-
boden.

Midlerwijle ik te *Porka* was, ontbood de koning van *Kalkolang* my in zijn hof; verstond dat de handeling, tot beider zyden genoeg, met zijnen nabuur gesloten was, dat hem zeer wel behaagde en aenstont. Hy vereerde my een kostelijken palsrok van brakade, die ik, volgens 's landts gebruik, met eerbiedigheid aennam, en bedankte zijne Majesteit voor zoo vele ontfange eer, op verscheide tijden van hem genooten, en vertrok voorts.

Wanneer ik den negenden te *Koylang* aengekomen was, quam des anderen daeghs d'eerste kapitein van de

koninginne van *Koylang*, om de tol en het geschut t'ontfangen. Ik zeide, dat in den tol niet zou gedaen worden: maer stont het geschut, gelijk met haer verdragen was, geerne toe te leveren ofte betalen.

Ondertusschen liet ik de *Mansiou* vervaerdigen, om na het hof des konings van *Travankoor* te trekken. Maer de *Residoren* des konings van *Goenree* en *Barijette Pule* verzochten om met my te spreken, daer ik met den boekhouder *Cherde Venne* na toe reed.

Trekt na
den Ko-
ning van
Goenree.

Daer waren meer als drie hondert Neyros by malkanderen, die alle niet als van den tol spraken. Doch na veel twistens en krakeels, wierdt ik te rade om van daer te scheiden, en des morgens weer te verschijnen; hoewel met beding, zoo zy geen ander besluit namen, dat daer dan niet in zou te doen zijn: dewijl zy eischten, dat noch in't verdrag bedongen was, noch niet kon toegestaen worden. En dewijl te dier tijde daer niet anders in te doen viel, liet ik het daer by blijven, en quam des avonts weer te *Koylang*.

Zijn ver-
richting
aldaer.

Den twalefden van Sprockelmaent, des avonts ten negen uren, vertrok ik weder over zee, na het hof van *Attingen*: alwaer de koning van *Travankoor* voor eenige dagen was aengekomen. Met den dageraet quamen wy met ons vaertuigh voor het dorp *Mappul*, ontrent vijf mylen Oostwaerts van *Koylang* gelegen: maer konden door het geweldigh aenrollen van de zee met ons *Mansiou* niet aen lant komen: waer over ik een klein Thonij's most huuren, die ons met zonderlinge behendigheid door de baren aen landt bragt.

Van daer trok ik ontrent een uur langs strant tot aen een groote riviere: alwaer ik met mijn volk in ging zitten. Na ontrent drie uren roeien en een geweldige groote en ongemeene hitte quamen wy voor het hof aen te landen, en vernamen dat de koning gereet stont, om na *Kalkolang* te vertrekken. Wanneer ik zijne Majesteit onze aenkomste door den tolk deed bekend maken, liet my de koning terstont door eenen residore by hem roepen, en vond hem op de bovenste trap, met de voornaemsten van zijnen staet, staen,

Trekt na
Attingen
by den
koning
van Tra-
vankoor.

staen. Na ik den koning eerbiedelijk d'Ola overgelevert, de geschenken aangeboden, en in 't kort mijne reden voor hem gedaen had, liet hy d'Ola openbaer voor al zijn volklezen, en de geschenken weghdragen. Hy zeide zelf my, dat hy my voort antwoordt zou beschikken, hoe zijne meening was; en ik kon, zoo ik begeerde, zoo lang neffens de residours (dien ik de zaak kon voorstellen) in de tuin onder schaduwe van de boomen, dicht by het kasteel, my onthouden, daer de koning zelf met zijne handt my wees te gaen.

Ik maekte dan den residours (die vier in getale, en door den koning gemaghticht waren,) in 't lang, volgens hun begeeren, mijne mening, en waerom ik gekomen was, bekend. Maer als zy daer over met my wilden handelen, vertoonde ik hen, dat ik, volgens mijne orde, om byzondere reden, most met den koning zelven handelen. Met dit antwoord traden zy na den koning, en quamen na weinigh tijts wederom, en zeiden; dat zijne Majesteit haer over zoo eene gewichtige zake tot morgen most beraden, en begeerde dat ik zoo lang zwachten.

Zy vereerden ons, uit den naem van den koning, eenige bossen pisang, en vergaften ons voorders dezen dagh.

Wonderlijk waen geloof van eenen Malabaer.

Aen de West-kant van 't hof, in het hangen van een hogen heuvel, leit een huis, dat met het gewas van verscheide boomen overschadwt is, en een schone lommer geeft. Aen d'eene kant gaetmen naer om laegh, langs vlakke en vermakelijke rijs-velden, die rontom met palmboomen beplant zijn. Aldaer wierden wy gehuisvest by eenen vroomen man, naer het scheen: maer zoo ongeloovigh, als iemand van zijns gelijk: want als wy des avonts wat zouden eeten, zoo wilde hy ons gene schotels noch iets laten toekomen, om de spijs aen te brengen: waer over hy met onze soldaten in geschil geraekt was. Wanneer ik d'oorzake daer van wilde weten, zoo zeide deez onnoozele man: *Dat de duivelen 't geluk zijn huis geschonden en verwoest hadde, zoo dra wy daer waren ingekomen.* Daerom begeerde hy ons niet te herbergen; maer verzocht, wy zouden vertrekken, en op een ander gaen. Ik

verzekerde hem, dat hy onzent halve niet ongelukkig zou zijn, en gaf hem daer op eenige fanijns, zoo dat hy het zelve most gelooven, en ons toen willich verzorgen, 't geen wy van nooden hadden,

Des anderen daeghs, den veertien-^{Wort weer ten hove ontboden.} den van Sprokkelmaent, ontrent ten acht uren, liet my de koning, door eenen Nayier, ten hove roepen: alwaer de vier residours voornoemt voor de poorte stonden, en op mijne aankomste wachten. Wy traden met malkanderen. ter zyde af in den tuin voornoemt: alwaer ik mijn alkatijf of tapijt, beneffens hunne matten, in de schaduwe der boomen, liet nederleggen, om te zitten.

D'eerste residour zeide, *Dat zijne Majesteit niet wel te vrede was over het verbranden van het vrouwen-hof te Kolang, en hen daerom gemachticht had, als ook om den handel te beginnen, en zijn Majesteit daer van verslaghe doen. Dat zijn meening en voornemen van zijnen brief, aen den Heer Admirael Hustart geschreven was, om de zaak van den prins Godormo by te leggen; en dat syn wenschten te verstaen, wat ik daer in mocht ordonneren.*

Dewijl nu mijn voornemen niet was, de zaak met verbloemde woorden voor te stellen, zoo zeide ik rond uit: dat *Godormo* zijn ongeluk niemant als zich zelven te wijten had: want als wy voor twee jaren met ons krijsheir voor *Koetzijn* gekomen waren, om onze vyanden, de Portugezen, te beoorlogen, zoo had onze admirael de witte vlagh laten wacien, om met de oude koningin van *Koetzijn* in een vriendelijk gesprek te komen. Maer *Godormo* had het zelve verhindert, en d'onzen vyantlik aengetast, en zich altijt zoo gedragen, en deed noch daghelix, als een vyant van de Kompanjie, en het *Koetzijnse* koningrijk, dat wy dachten te herstellen, en daer by op te zetten, wat daertoe van node moght zijn. Ik had zijne Majesteit tijdelijk genoeg doen bekend maken, als ik voor twee jaren d'eere had, om hem te *Kaligoli* te spreken, dat wy *Koetzijn* met geweld van onze wapenen overwonnen, en met den wettigen koning, *Monta Davile*, een eeuwigh verbondt gemaakt hadden. Dat *Go-*

dormo gene giffing behoefde te maken, om oit wederom aengenomen te worden.

Hier op gingen zy na hunnen koning, en quamen wederom, en vraeghden, of men hem dan voor den tweeden of derden perzoon van 't rijk niet zouden willen aennemen.

Om hen nu van dat stuk af te leiden, daer zy fchenen dat met reden niet af te krijgen waren, vraeghde ik hen, of zy *Mouta Davila* niet voor den wettigen koning erken? Zy antwoorden alle van Ja. Toen vertoonde ik hen, dat zy groot ongelijk hadden, eenen perzoon in het rijk op te dragen, die zich tegen zijnen wettigen koning opgeftelt had, en noch zocht op te stellen: dat niet als t'elkens onlust kon verwekken. Ik wilde hen in alle zaken believe, maer hier van moften zy niet meer handelen.

Na verfcheide raetplegingen fpraken zy van de zaken van *Godormo* te herftellen niet meer; maer zeiden: Hy had voorgenomen met zijne drie broeders in het rijk van Koetzijn te fterven en begraven te worden. Wy moften op onze hoede zijn. Ik zeide, dat ik het rijk van Koetzijn doorgereift had, dat'er wel plaetfe voor hondert duizent man was, als zy het zochten. Ik verhaelde wyders, dat hunne koning by de Kompanjie in zoodanigh aanzien was, dat wy zijne vrientfchap noit in twijfel hadden getrokken: alhoe wel zy de zaak van *Godormo* zoo fchenen voort te zetten en te begunstigen. Tot bevestiging van noch nader vrientfchap, was ik aldaer gekomen, om met hen, gelijk ik met andere koningen alreets gedaen had, ook te handelen.

Terwijl zy zich hier op berieden, quam een gezant van de koningin van *Kolang*, met een *Ola*, klagen, hoe zy noch van den tol niets hadden ontfangen, noch het gefchut niet herftelt was.

De Refidoor vraeghde my, hoe ik dit werk verftond, of wy niet doen wilden, als de Portugefen gedaen hadden. Maer ik vertoonde hen, dat wy hen dan ook moften handelen, als de Portugefen, die hen, d'een by d'ander, doot floegen, en andere ongebondentheden bedreven. Dat dit de meeninge van de Kompanjie niet was; maer eenen

ieder in het zijn met vrede te laten woonen, en den vryen handel, met den aenkleven van dien, onverhindert te mogen doen. En dit was, zeide ik eindelijk, al het geen, dat ik aan alle de Malabaerfe koningen en princen voorte ftellen had.

Na verfcheide handelingen en redenen, zeide ik, dewijl ik in hen eenige traegheit bemerkte, dat ik al het geen gedaen had, dat tot de vrede diende, en het fcheen dat zy liever oorlogh begeerden.

Wanneer ik zag, dat zy daer op zwegen, voer ik voort, en zeide, dat zy een voorflagh zouden doen, om te zien, of men de zaak in vrientfchap zoude kunnen byleggen, en hen, konde het zijn, zoo zy de reden wilde plaetfe geven, een jaerlixse vereering toeleide, of eens voor al een ftuk gelt telde.

De koning verftont, dat hy zich over deze zaak, daer verfcheiden hun deel in hadden, zou beraden, en dan een Refidoor tot *Kolang* zenden, om met my voorders te handelen, en een goet verdragh uit te vinden. Ik had alles liever daer af gehandelt: maer de Refidoors dorften den koning daer van niet meer fpreken, en verzochten dat het, volgens believe, te *Kolang* mocht gedaen werden: dat ik voor dien tijt daer by moft laten blijven, en zien wat daer na af vallen wilde. Maer het zal moeielijk zijn met dien koning te handelen, ten zy verfcheide dingen toegeftaen worden.

De koningin liet my heimelijk weten, dat zy wel genegen was met my te handelen; maer de koning van *Trevankoor* moft eerst vertrokken zijn: het welk my niet qualijk aenftont. Voorts verzocht ik haren refidoor, die my de bootfchap braght, het zelve by haer Majesteit te bewerken: naerdien ik van wegen de Kompanjie geerne zou zien, dat aan ieder haer vrientfchap gemeen was.

Het gewest van *Attingen* heeft ons Gewest van Attingen. tot noch toe niemant bekend ge-
maekt.

Het is een landt vol van peper, en derwaerts daghelix veel toevoer, uit d'aengrenzende rijken, gebracht wort.

Attingen is het rechte ftamhuis der *Trevankoorfe* koningen: maer by gebrek

brek van mannelijken oir, wort een uit de Koetzijne prinzen gekooren: gelijk de toen heerschende koning, van daer uit den geslachte van *Rammerankoil*, tot het koninkrijk van *Travankoor* beroepen is.

Het is hoogh root en steenachtigh lant, daer de peper wast: en dienvolgens is die vaster en kleinder van korl, als elders in de dalen van *Kolang* of *Koetzijn*.

Tusschen het geberghte ziet men niet als rijsvelden, die allengs met trappen neerwaerts loopen, en van boven bewatert worden: dat zeer aengenaem en lustigh te zien is.

Het hof des konings en der koninginne staen recht tegen over malkanderen, en zijn in het hangen van eenen bergh gebouwt, daer tusschen beide lustige rijsvelden zijn.

Nieuw hof
wort
weer ten
hove ont-
boden.

Des anderen daeghs, tentien uren, wierd ik weder ten hove geroepen: wanneer de koning voorstelde, dat het beter te *Kolang* met my te handelen was. Endewijl ik daer niet tegen had, zoo nam ik mijn afscheit van den ko-

ning en alle de grooten. Een der residenten vereerde my, uit den naem des konings, met eene vereering, die men, na 's lants wijze, moet aennemen.

Ik trad uit het hof, en ging recht na de rivier; alwaer onze Tonys gereet lagh. Voor mijn vertrek deed ik onzen waert roepen, en eenige fanijns geven.

Vertrekt
weer.

Toen voer ik de rivier weder af, en quam met zonnen ondergang te *Maypule*: alwaer my de resident van *Tengepatnam*, dien ik mijne komste verwitticht had, bejegende.

Wy trokken des volgenden daegs, den zestienden van Sprokkelmaent, weer over zee na *Koylang*: van waer ik terstont onzen tolk na de *Pule* te *Margaty* liet gaen, om te vernemen, waer de koningin van *Goenree* haer toen moght ophouden. Hy braght my daeghs daer aen bescheit: als dat zy voor vier weken landwaerts in vertrokken was, na het lant van *Peretaly*, ruim vier dagh reizen van daer gelegen.

En komt
weer te
Koylang.

Het koninkrijk van T R A V A N K O O R .

Het koninkrijk van *Travankoor*, alzo na zijne hoofstad genoemd, neemt zijn begin aen de kaep van *Komorij*, of *Komorijn*, naby de peerlvisschery, en strekt langs de zeekust tot aen *Koylang*, eene streke van twintigh of vier en twintigh mylen: behalve het vermaerde dorp *Paru*, daer over de koningin van *Singnaty* gebiet. Voorts paelt het na 't Oosten aen het rijk van *Medure*, en heeft ten Westen de landen van *Peretaly* en *Kotarkery*.

Het heeft verscheide groote dorpen, die volkrijk by de Mooren bewoont worden: als inzonderheit *Tengepotanen*, *Kuletture*, *Koritpatnam*, en *Allaye*.

Ontrent des jaers vijftien hondert vier en veertigh, lagen ontrent dertigh dorpen langs de zeekust, die door zekere volken, *Makaos* genoemd, die meerendeels visschers waren, en door Mahometanen bewoont wierden.

Maer de beste steden leggen te landwaerts in, daer het landt zich verre uitstrekt, en langhs de bergen, in het gewest van *Naynar*, aen de kaep van *Komorijn*, en na de zyde van de stad *Travankoor*, twintigh steden of groote dorpen. Men ziet 'er de stad *Kotate* of *Kokatti*, een plaetse van grooten handel, ontrent anderhalve myle Noortwaerts van de kaep van *Komorijn* gelegen: de volkrijke stad *Simintira*, en de grote stad *Matadavalur*, omringt met zes of zeven vlekken, en *Varrage* een klein vierendeel mijls: van *Kotate* en *Talikury*, die de twee voornaemste en maghtighste plaetsen van dien oort zijn.

Kalkelang is eene groote stad, op de grensen van den *Neyk* van *Madure*, en strekt haer anderhalve mijl weeghs uit. Zyleit drie mylen van *Tengepatnam*, en zeventien van *Koylang*, aen een hoogh geberghte, dat haer aen de

eene

cene zyde tot een vesting verstrekt.

Aen d'andere zyde isse met een muur omringt, die onder van gehouwen, en boven van gebakken steenen, tot vier en twintigh voeten hoogh opgetrokken is.

Het konings paleis staet aen de Westkant, dat met een steenen muur is afgesneden.

Na het Ooste leit een oud vervallen kasteel, op den top van eenen heuvel, die met drie muuren becingelt is.

De voornaemste hof-houding des konings in de stad *Kalkelang*.

Deze stad wort gewonelyk met tien duizent Neyros, voor het invallen van den Neyk van *Madura*, daer zy zeer bang voor zijn, bewaert.

Het is een vruchtbaer landt van peper, rijs, en andere granen. Daer waft veel wilde kaneel, die wel de beste van de geheele Malabaerse kust is. Maer het heeft gebrek van vele andere levens-behoeften.

Een der voornaemste rivieren, die dit landt doorsnyden, is *Mannikorin*, die ontrent de Kaep *Komorijn* in zee stort.

De koning van dit lant wort by eenigen de groote koning genaemt; uit oorzaak hy meerder lants dan d'andere koningen van Malabaar heeft. Hy doet zich met grooten pracht dienen, en houdt in zijnen staet veel landtvoogden of bevelhebbers, die zy *Mandigals* noemen: desgelijx vele andere byzondereraetsheeren, *Pullas* geheten.

Hem wort ook by eenigen groot gezag over *Koylang*, de *Marten* en andere landtschappen toegeschreven: maer ik heb het zelfde wel anders bevonden. Zy eeren hem wel als koning; maer gehoorzamen niemant.

Andere maken hem eenen vassal of leenman van den koning van *Nar-singa*.

Het lant is overal, waer men zich wendt of keert, vol menschen, die alle, na den aert en wijze der Malabaren, wel gekleet gaen.

Den achtenden vertrok ik weder van *Koylang*, in gezelschap van den resident Siewert Bakker, na het koningrijk van *Goenree*.

Wanneer wy te *Kaligoli* aenquam, verstonden wy van den Residoor des konings, dat de koningin van

Goenree voor vier weken in 't lant vertrokken was, en noch voor eerst niet weder zou komen, ter oorzaak van eene zonderlinge kerken-gewoonte, die zy aldaer te verrichten hadde. Ik verzocht eenen weghwyzer, alzo ook de koningin van eenige zaken van groot belang te spreken had.

Hy ontschuldighde zich, als dat het onmoghelijk was de koningin te volgen, van wegen de steenige en spoorloze wegen, wel vijf dagen reizens verre in het koningrijk van *Peretaly*, het welk aen het landt van den Neyk van *Madure* grenst.

Dewyl nu aldaer voor dien tocht niet anders, als met moeite en koste, uit te rechten was, zoo liet ik een *Ole* aen den Residoor, om aen de koningin te bestellen, van volgenden inhoudt.

Ik was daer gekomen, om hare Majesteit met een kleingefchenk te begroeten, en voort met haer eene vaste en eeuwige vrientſchap te maken. Dan nademaal ik nu het geluk niet gehad had, om hare Majesteit aldus te vinden, zoo twijfelde ik evenwel niet, of hare Majesteit zou de vrientſchap van de Companjie, met alle Malabaren voornoemt, gemeen willen hebben. Wy zouden van onze zijde alles daer toe aenwenden, als hare Majesteit met den bringer dezes hare meeninge zal believen bekend te maken.

Zijn
schrijven
aen de
koningin
van
Goentee.

Ik verstond aldaer, hoe de *Trevankoorse* residoor te *Kolang China* aengekomen was, die den twintighsten dezer maent door onzen *Petangatijn*, *Thome Bottecho*, liet weten, dat hy daer aengelant was, en verzocht my van eenige zaken te spreken, die zijn koning na mijn vertrek had aenbevolen.

De plaetse was *Kolang China*, in 't kerkje van de Sint Thomas Kristenen. Waerom ik my weder na *Kolang* begaf, daer ik my op de gestelde uur liet vinden.

Dan wanneer ik, na verscheide redenen en lang stribbelen, niet vorderlijx kost uitrechten, ging ik te paert zitten, om weder na de stad te ryden. Als zy nu zagen, dat het mijn meening was te vertrekken, verzochten zy my om noch eens t'zamen te komen: het welk ik toestont.

Na veel moeite en herrewerren, wiert

wiert een verdrag van volgenden inhoudt getroffen.

Nader Verdrag van den Tol der vijf Fanins, 't vervoeren van de peper en inbrengen van den amfion, gemaekt tusschen de Nederlandsche Oostindische Kompanjie, door den koopman Johan Nieuhof, gemaghtighde, ter eenre, en de koning de *Marten Singnaty*, *Goemree*, en *Trevankoor* en *Baryetta Pule*, ter andere zyde.

1. *Niemant zal in dese landen eenig amfion brengen, verkoopen of verruilen, als alleen de Kompanjie.*

2. *Niemant, wie het ook zy, sal eenigh peper of kaneel vermogen uit het lant te voeren, of aen iemant te verkoopen, als aen de kompanjie.*

In het derde punt wiert de prijs, en het geen sy voor den tol genieten zouden, ook vast gestelt en verdragen. Waer by dan alle vordere pretensien of voorwendingen zouden te doot en te niet zijn.

Aldus gedaen in het hof *Matta del Reyne*,

Desjaers 1664. den

21. Febr.

In het wederkeeren van *Koulang*, reed ik langs den wegh na *Matta del Reyne*, en vond de kruis-posten overal met sterken waght bezet. Ik vraeghde *Matta de Pulo*, overste der *Neyros*, wat dit te beduiden had. Die verhaelde my toen met een bedroeft ge-laet, hoe de prins *Bariyette Pule*, eenen Residoor van de koningin, door zijne soldaten had laten dootslaen, en voorts meer als tachtigh huizen verbranden, en vele palmboomen om verre hakken.

Te dien einde waren de soldaten opgetrokken, en zouden hem nu in zijn kasteel belegeren. Maer de Residoor des konings van *Trevankoor* had het zelve belet, met beloften van den prins *Bariyette Pule*, uit den naem van zijn koning, by den kop te zullen laten vatten, om reden van zijn snoot bedrijf te geven.

Hy had het nu al drie dagen slepende gehouden, en zeide zijn volk niet langer te kunnen bestieren. Ja zorghde

voor ongeval, en dat het den eenen of anderen tijt met een schrikkelijke wrake zou mogen uitbersten. Hy had ook geerne geweten, wat'er tusschen my en den koning van *Marta* verhandelt was: doch ik ontschuldighde my, dat ik het zelve noch niet kon verhalen, maer verhoopte, tot beider zijden genoegen, die zake af te doen.

Den twee en twintighsten schreef ik een *Ole* of brief aen den koningin van *Singnaty*, met onzen tolk *Bastiaen Ferdinandes*, nopende het geen ik met de *Travankoorse Residoors* had verricht.

Midlerwijle waren des konings en prinzen volk handtgemeen geweest, daer door verscheide gesneuveld en gequetst waren. De prins wierd ook in zijn kasteel belegert, die aen my eenen van zijne vertrouden om bystant, en om kruit en loot zond: hoewel ik hem dat om gewichtige redenen affloegh. En of wel zommigen, by verandering, voordeel zoeken, zoo was my evenwel de ontrouw der *Malabaaren* in't gemeen wel bewust. Het is een volk, dat gene verbonden of beloften, als door dwang, wil houden. Ook kan men den eenen niet helpen, of heeft den anderen tegen. Dies is het beter met een koningje, als met eenen koning te handelen, en een ieders vrient-schap te zoeken.

Dewijl nu den Residoor des konings van *Travankoor*, volgens ons afsprek, zou komen, om d'overige zaken voort af te doen; maer op den gezetten tijt niet te voorschijn quam, zoo schreef ik daer over aen hem dezen volgenden *Ole* of brief, dien ik met den *Toepas Nikolaes da Kosta* zond.

De kapitein van de stad *Koulang* zend dezen *Ole*, neffens zijn groet, aen den Residoor van *Trevankoor*, *Narrano Poly*.

Volgens ons genomen besluit, ben ik weder in Kolang-Tzyna verscheenen, om den aengevangen handel in vrient-schap voort t'eindigen. Maer uwe Deurluchtigheit heeft zijn toezeggen niet achtervolgt. Ook heb ik geen bescheit gekregen, hoe onze ver-richting by de koningin van Singnaty wort verstaen. Overmits nu de tijt geen langer uitstel kon lijden, zoo had ik on-

Brief van van Nieuhof aen Residoor van Trevankoor.

zen tolk by de koninginne van Signaly, en den Toepas Niklaes da Costa aen Goenreeen Baryette gezonden, om het selve te vragen. Die brengen my tot antwoord, dat aen de koningin de voorgewende tol volkomenlyk moet voldaan worden, dat ik niet kan toestaen. En nademaal ik alles heb bygebraght, wat recht en redelyk was, om de zake by te leggen, en evenwel tot noch toe niet aengenomen is, zoo is 't, dat ik eenmael, en zoo veelmael als het by rechte vereischt wordt, protestere uit den naem van de kompanjie, tegen uwe deurluchtigheit Narrano Poly, en tegen alle andere, die hem zoo onredelyk zullen handhaven, dat wy ontschuldigh zijn van alle onheilen, schade en oorlogen, die daer nu of namaels uit zouden mogen ontsaen.

Koulang den zes en twintigste van Sprokkelmaent, 1664.

Joan Nieuhof.

Nieuhof
verwittigt
Hustart
zijn we-
dervaren.

Ik schreef al dit bedrijven handeling wijtloopigh aen den Heer Hustart over, met byvoegen, dat ik wel wenschte, dat zijne Ed. eens zelve zoo wichtige zake mocht bywoonen, om te zien, tot wat einde men dezelve zou kunnen brengen. Daer op ontving ik een antwoord, gedaghtekent den vier en twintighsten van Sprokkelmaent in Koetsijn. Waer by zijn Ed. liet weten, dat hy zelf over twee dagen meinde te vertrekken: en ik dat aen de koningen van Travankoor en Singnaly zou laten weten. Waer op ik dadelijk posten met eenen brief derwaerts afvaerdighde.

Verhan-
deling
van den
tol de
Travan-
koores
Residoor.

Den zeven en twintighsten liet my de Travankoorse Residoor, door den Toepas Nikolaes da Costa, weten, dat hy den tol met my wilde afhandelen; maer daer most niemant als de koningin alleen van weten: en hy zou een ander gerught onder het volk doen uitstroien. Maer aengezien dit voor de Kompanjie schadelijk zou zijn, en die ook niet gewent is, met averrechtse treken om te gaen: dewijl daer en boven ook namaels door de Neyros, die aldaer groot gezagh hebben, anders moght gehoort worden, en zeer nadeeligh zijn; inzonderheit naerdien vele grooten, (gelijk ik zelf

uit den mont des konings had verstaen) deel in den tol hadden, zoo liet ik den Residoor by brieve weten: hoe dat ik wel genegen was, om alles by te leggen en te besleghten: maer het most openbaer geschieden: gelijk met andere Malabaerse vorsten geschiet was, die het voor al het volk lieten lezen: want onze woorden en werken mosten overeenkomen.

Des avonts kreeg ik wederom eenen brief, om des anderen daeghs weder in St. Thomas kerkje te zijn: alwaer ook de Residoor zou zijn.

Ik reed derhalven des anderen daeghs derwaerts, met den boekhouder Jakob Cherdevenne. Na veel reden-kaveling raekte ik klaer, met besprek, van dat den Residoor des anderen daeghs zou in de stad komen, om het verdragh, volgens mijn ontwerp, te tekenen: als wanneer ook den handel zijnen voortgang zou nemen.

De koningin van Signaly liet op den brief, dien ik aen haer gezonden had, wederom schrijven van volgenden inhoudt.

Den brief, dien de kapitein van Koylang, Joan Nieuhof, aen my gezonden heeft, heb ik wel ontfangen, en den inhoudt gesien. Ik zal, om dezen handel, in de maent Maert te Kottekkery stuuren. Ik zal het zelve laten weten. Wy zullen malkanderen daer dan wel bejegenen. Ik zal voor goet kennen, al wat mijn gemaghtighde daer dan doet. Om deze zaken heb ik dezen brief belast te schrijven aen den kapitein Johan Nieuhof.

Schrijven
van de
koningin
Signaly
aen Nieuhof.

Des anderen daeghs quam de Residoor des konings van Travankoor in de stad, dien wy met alle beleeftheit en eere ontfingen en onthaelden. Na verscheide redenen over en weer waren voorgevallen, en inzonderheit nopen de prins Godormo, daer zy noch geduurigh van spraken, vertrok hy wederom dien dagh, tot dat de Heer Hustart, die aldaer verwaght wiert, zou gekomen zijn.

Den tweeden van Lentemaent ging ik, voor het aenbreken van den dagh, met den onderkoning des konings van Travankoor, dien zy ook Gorepe noemen, en met Mattade Pulo, overste van de

Residoor
van Tra-
vankoor
komt te
Koylang.

Nieuhof
trekt
na de
konin-
gin van
Koylang.

de Neyros, na het hof van de koningin van Koylang, dat toen te Kalliere was, en quam aldaer ten twee uren na den middagh aen.

Na wy onze aenkomste hadden bekend gemaakt, quam voort orde, om ten hooft te verschijnen. Zoo dra ik de geschenken en penningen, om aen hare Majesteit te vereeren en tellen, voor de peper gereet had, wiert ik boven gehaelt.

Kleeding
der kon-
ingin.

Meer als zeven hondert soldaten waren in de wapenen, die alle, na de Malabaerse wijze, zeer antijks en vreemt uitgestreken en toegetakelt waren. De koningin was redelijk out van jaren, en gekleed na de Malabaerse wijze, met een kleet van fijn katoen om den middel, en het bovenlijf bloot: zy had slechts om de schouderen een katoen kleetje geslagen, daer de blote armen uitquamen. De lange ooren, armen en hals waren met vele kostelijke gesteenten, goude ringen en armbanden verciert, en het hoofd met een wit katoen doekje gehult. Zy was bruinachtigh van kleur, en het hair was

zwart, met een knoop in de nek: maer statigh en koninglijk van gelaet en opzicht, en een verstandige prinsesse, die goede orde in haer landt onderhieldt. Eenige van hare nichten waren byna blank, en op dezelve wijze uitgestreken, met het bovenlijf bloot.

Na het afleggen der groetenis en overleveren en ontfangen der geschenken en penningen, vertoonde ik aen de koningin de voorwaerde van het verdrag en verbondt, dat ik met haer meende aen te gaen, en alreets in orde en in't net gescheven had, en slechts te tekenen was. Zy liet het tweemaal herlezen, om den inhoudt wel te verstaen: en vraegde eindelijk: of daer mede nu alle vorige verbonden te niet waren, en daer alles in begrepen was. Waer van ik haer Majesteit na behooren onderrechte. Na vele vragen over en weder, stont zy ten lesten alles toe: het welk getekent wiert.

Daer na beval ik hare Majesteit *Jacob Cherde-venne* aen, die in mijne plaets zou volgen: alzo ik orde be-

S 2 komen

komen had, om na *Toutekorijn* te vertrekken, en de zaken der Kompanjie aldaer ga te slaen en waer te nemen. Verzocht voorts, dat zy hem daer voor geliefde t'erkennen, en wyders met de aengevange vrientschap van de Kompanjie te volherden: dat zy alles beloofde te zullen doen.

Nieuw-
hof
verzoekt
zijn af-
scheit.

Hierop verzocht ik mijn afscheit, van te mogen vertrekken: naedien ik den Heer Admiraal Hustart alle uren te *Koylang* verwachtte: dat de koningin toefstont. Zy trok een gouden armbant van haren arm, en vereerde my die tot een gedachtenis van vrientschap, tusschen haer en de Kompanjie. Zy liet my den zelven door eenen Residoor aenden arm doen: maer hy was wat te nau, waerom zy dien datelijk te pas deed maken.

Te vore had zy my ook eenen armbant vereert, wanneer ik d'aenkomste van den Heer Hustart haer had bekend gemaakt.

Ik bedankte hare Majesteit voor zoo vele genote eere, als ik, zedert mijn bewint te *Koylang*, van haer ontfangen had, en beval haer nochmaels de zaken van de Kompanjie aen.

Komt
weer te
Koylang.

Ik nam toen mijn afscheit, en vertrok voorts op *Koylang*: daer ik des nachts ten twee uren aenquam, en door de geopende poorte binnen de stad trad: alwaer daeghs te voore de Heer Admiraal Hustart, met de schepen Erasmus en Nieuwenhoven, van Batavia aengelant was.

Ik ging des morgens vroegh den Heer Admiraal in zijne kamer verwelkomen, en met een alle handeling verhalen: als ook in hoedanigen stant het kantoor aldaer nu was: dat hy alles met groot vernoegen verstont. Voorts stelde hy orde op andere zaken, dien och te doen stonden, eer ik vertrok.

Onder-
koning
van Tra-
vankoor
komt te
Koylang.

Ondertusschen quam d'onderkoning des konings van *Travankoor* wederom in de stad *Koylang*, om den Heer Admiraal te verwelkomen, en van eenige zaken te spreken.

Na verscheide redenen van 'slants bestiering, by die gelegentheit, voorgevallen, en andere zaken afgedaen waren, liet d'Admiraal hem eenige schenkaedjen vereeren, en met een aenzeggen: wanneer zijn heer den

prins *Godormo* bystant van volk of wapenen tegen de Kompanjie en het rijk van Koetzijn zou doen, dat hem dan den openbaren oorlogh, van wegen de Kompanjie, zou aengezeit en aengedaen worden.

Hy deed grote beloften, dat het niet zou geschieden; met byvoegen, dat zijn koning altijt een vriendt van de Kompanjie zou blijven. Waer op hy des avonts wederom vertrok.

Daer na ging d'Admiraal aen boort, en datelijk na *Kranganoor* t'zeil.

De kommandeur Bitter, die aldaer, beneffens zijne vrouw en gantsch huisgezin, met het schip Nieuwenhoven, van Batavia gekomen was, om peper te laden, was'er noch mee doende. Zijn vrouw was begeerigh, om de koningin eens te zien, daer ik orde in stelde, en haer in mijn pallakijn derwaerts brengen liet. De koningin ontfing en bejegende haer beleeft, en was zeer nieuwsgierigh om Hollandtsche vrouwen te zien. De Malabaren deden verscheiden malen de palakijn een weinig open, en loerden met groote verwonderingh en nieuwsgierigheit toe: dewijl zy al zoo vreemt op ons zien, als wy op hen.

Kom-
mandeur
de Bit-
ters vrou-
ziet de
koningin
van Koy-
lang.

Na de Kommandeur de Bitter zijn lading ingenomen had, ging hy t'zeil, en vertrok weer na Batavia.

Ik ging den elfden ook t'zeil, en vertrok na het hof van *Goenre*, en den prins *Bariyette Pule*, en beval hare hoogheden *Cherde Venne*: die by voorraet de zaken der Kompanjie te *Koylang* zou waernemen: (naedien ik, als gezeit is, na *Tutekorijn* ging,) en dat zy hem daer voor geliefden t'erkennen: t welk zy zeer beleeft aennamen. Voorts zeide ik, dat ik nu gekomen was, om mijn afscheit van hare Hoogheden te nemen: en twijffelde niet, of zy zouden in de vrientschap van de Kompanjie volherden, die haer (des zy wel moghten verzekert zijn) na hare waerdigheden daer voor bejegenen zou: het welk zy beiden ten hooghten beloofden te doen. Als ik nu daer op min afscheit nam, vereerden my de prins *Bariyette Pule* met een konstigh gemaekte gouden armbant, end' onderkoningh des koninghs schonk my een kostelijk zyden kleet.

Nieuw-
hof
trekt na 's
hof van
Goenre,
&c.

Na vele eerbewijzingen vertrok ik weder

en weer
na Koy-
lang.

weder na de stad *Koylang*, en vervaerdighde mijne zaken tot d'aenstaende reize na *Toutekorijn*.

Na ik alles klaer, en de middelen der Kompanjie aen *Cherde Venne* overgelevert, en hem van alles onderrecht had, zoo nam ik mijn afscheid van alle de voornaemste dienaers der Kompanjie, en vertrok den twalefden van Maert, met den dageraet, na ik aldaer twee jaren de zaken der Kompanjie had waergenomen. Naerdien mijne verbonde jaren byna uit waren, zoo had ik liever gewenst dien tijt te *Koylang*, daer ik nu den handel op een goeden voet had, en daer in bedreven was, te mogen voort uit blijven: gelijk ik ook schriftelijk na *Kolomba* liet weten: maer alzo het opperhoofd van *Toutekorijn* na Persie most vertrekken, zoo kon het voor dien tijt niet anders zijn.

Ik zal eenige verhaelwaardige zaken van dit lant Malabaer, dat ik zoo doorwandelt heb, den lezer ten tone stellen, en deffels gewassen, dieren en inwoonders in 't kort beschrijven.

Grenspa-
len des
lants van
Malabaer.

Het landt of de kust van Malabaer wort gemeenlijk zoo verre gerekent en uitgestrekt, als daer de Malabaerse tale gesproken wort. Te weten, het begint vijftigh mylen zuidwaerts beneden Goa, en eindight ten Zuide aen de kaep van Komorijn, die op zeven graden en een halve, Noorder breete, leit, en strekt ontrent 80. mijlen langs de kust. Het heeft ten weste d'Indische Zee, en ten Oosten het hoogh gebergh-te, daer door het van de kust van Koromandel gescheiden wort.

Is in ver-
scheide
koning-
rijken
verdeelt.

Het lant van Malabar wort gemeenlijk in vijf koningrijken verdeelt: als in *Kananoor*, *Kalekut*, *Kranganoor*, *Koetzijn*, en *Koulang*: daer andere ook het koningrijk van *Porka*, *Tananor* of *Tanor*, *Koykolang* en *Travankoor* by voegen: beneffens vele andere verscheide kleine koninkrijken, als *Kota*, *Moutingua*, *Badara*, *Chambays*, *Marta*, *Muterte*, en de koninkrijkjes, die op de bergen van Malabaer gelegen zijn.

Het leit ontrent in het midden, tusschen de Liny, en Tropicus Cancri: waer door het aldaer altijt des daeghs heet is.

Het is een zeer lustigh, ongemeen vruchtbaer, vermakelijk en gezont lant.

Het is waterrijk, en meest tot aen het geberghre toe, inzonderheit na de zee-kant, gebroken: en wordt op vele plaetsen te landewaert in, met schone bronnen, meiren, wateren en rivieren, als Holland, bewatert en doorsneden: waerom men het lant, zonder behulp van vaertuigen, niet bereizen kan: hoewel de wateren ondiep, en dienvolgens voor gelade schepen onbevaerbaer zijn.

Aert en
vruchte-
baerheit
des lants
van Ma-
labaar.

Daer waft overvloedelijk veel, en de beste peper, die hert en vast van korrel, en ongelijk beter, als elders te vinden is. D'inwoonders plaghten de peper voorhene aen alle vreemdelingen tegen zilver, gout, amfoen en andere waren, te verruilen en verkopen: maer sedert eenige jaren de Neerlandse Oostindische Kompanjie de rijken van *Kranganoor*, *Koetzijn* en *Koylang* door geweld van wapenen heeft overwonnen, en de Portugesen daer uit gedreven, zoo heeft zy de handeling, met de voornaemste vorsten en koningen, op zoodanige voorwaarden gemaakt, dat de peper aen niemant, als aen haer, magh verhandelt worden. Tot onderhout van dien zijn de steden *Koetzijn* en *Koylang* door d'onzen zoodanigh gesterkt en met krijgsbezetting voorzien, dat zy in onvermogen zijn.

Het lant van Malabaer is doorgaens met klappes of kokosboomen, by boschen op brakke plaetsen bewassen, die aldaer weeliger tieren, als op eenige andere plaetsen van Indien: ja zommige verheffen hunnen kruin tot 95. en meer voeten hoogh in de lught.

Met d'oly, arak en kayer, of bast van de vrucht, wort grote handel in d'omleggende gewesten gedreven.

Men heeft'er allerlei slaghe van hout, dienstigh tot het bouwen van huizen en grote schepen.

De lucht is'er helder en klaer, en in Lou-Sprokkel- en Lente-maent des nachts zeer kout: maer des daeghs onverdraeghlijk heet. In dien tijt valt'er zeer sterke dau: die inzonderheit de groote koude des nachts veroorzaekt.

Lucht.

De winter begint'er in Gras- of ten langsten in Bloemaent, en eindight in Herfst- of ten langsten in Wijnmaent, met donder, blixem en onweer. Dan zijn'er de meeste vruchten; dewijl het

Zaifoe-
nen des
jaers.

onder de regen warm is. Dan begint de zomer, en duurt tot in Gras- of Bloei-maent, met grote hitte, en klare lucht, zonder, of zelden, regen te hebben. Dan wort het zant, door deze grote hitte, op zommige plaatsen zoo heet, dat de inwoonders de bloote voeten daer niet kunnen opzetten: waerom zy ope schoenen, die zy *Siripous* noemen, dragen moeten.

Allen uchtens, tusschen negen of tien uren, begint'er de Oostelijke wint uit het lant te waeien, en kort na zonnen ondergang de westelijke Wint uit de zee, die beide, zoo de lant als zee-wint, de lucht geweldig verfrissen en verkoelen. Dit heeft men byna op alle eilanden van dien oort, hoe klein zy ook zijn.

Delant-wint komt noit, dat vreemt is, boven de tien mylen in zee. Het welk zeker gaet en niet mist: waer op men in het varen gissing kan maken.

De saizoenen zijn'er recht anders als hier telande: want dewijl gedurende onzen zomertijt, door de grote hitte der zon de gewassen verwelken, zoo zijn die in het lant van Malabaer groen en frisch, ter oorzake van de groote regens in het winter-saizoen: want het regent'er den tijt van zes maenden dagh en nacht zeer sterk, zonder men, gedurende dien tijt, de zon ziet. Maer in den tijt van d'andere zes maenden regent het daer noit.

In Wijn-Slacht- en Winter-maent waeien op deze gewesten selle en zware winden.

Wanneer het op de kuste Malabaer zomer is, dan is het op de kuste van Koromandel winter, het welk wonder is; gemerkt die op eene hooghte leggen. Doch dit wort door het hoog geberghte van *Gate* veroorzaakt, dat de winden stuit en ophout: want op een zelven tijt heeft men zomer met eene groote drooghte aen d'Oostzyde van de bergen van *Gate*, die langhs de gantsche kust van Malabaer strekken: daer men ten Westen van dezelve bergen, winter met sterken regen heeft. Desgelijx heeft men in Gras-Bloei-Zomer-Hooi-Ooghften en Herfst-maent, aen de Zuidzijde van de Kaep van Komorijn zomer, en op een zelven tijt aen de Noortzyde winter. Op d'eene plaetse heeft men den

meesten tijt storm en onweer, en op de andere kalmte en stilte.

De gemene huizen zijn'er van bamboesen gemaakt, en met olen of bladen van kokosbomen bedekt, en zommige met koedrek besmeert, zonder sloten, spijkers of glazen. De huizen worden'er niet gesloten: want men vindt'er niet in te stelen. Dies niemant prachtigh gehuisvelt is, uitgezeit grote heeren. De deuren zijn laegh; daer men al bukkende moet doorgaen.

Zommige zijn met loot, andere met koper of tegels, bedekt, en, na de wijze der Malabaerse bouwkunst, fraei opgetoet.

De gemeene gebouwen zijn laegh, en zoo hoogh niet als hier telande. Eenige hebben twee of drie vertrekken, d'een in d'ander. Het middelste of binnenste heeft een hof, en zeer kleine galderyen, en d'andere rontom van van gelijken na gelang. Deze vertrekken en hoven zijn hierom in dezer wijze gemaakt, om niet het minste drop-pel water op de vloeren, die zeer net en glat zijn, te storten of spuwen.

Aen den ingang van alle de huizen, zoo van armen als rijken, zijn groote voorhoven, met muuren of hooge grachten, en sterke houte palissaden omringt.

Deze voorhoven voor de huizen zijn gemaakt om de vreemde reizigers t'ontfangen, zoo om te drinken en eeten, als om te rusten en slapen, en zijn niet van binnen, ten einde zy des nachts zouden kunnen weghtrekken, wanneer hen des gevalt, en na het gezelschap gereet is.

De paleizen der koningen en de pagoden zijn gemenelijk van steen opgemetselt, met een aerde wal omgingelt, en met geschut voorzien.

Meest alle de paleizen der koningen zijn op poelen of meiren gebouwt, en hebben eenige een halve myle in den omtrek.

Het hout en schrijnwerk van de huizen is zeer fraei, en met verscheiden beelden lustigh uitgewerkt. De zoldering is net als een gepolijst houten tafereel. Men vindt'er verscheidene puinhoopen, die zoo oudt zijn, dat de tijt de geheugenis heeft weghgenomen, hoe vele eeuwen zy gestaen hebben.

Alexander de Groote, naer het zegen van zommigen, zou dit lant doortrokken, en verdelght hebben, al wat hem voorquam, als hy den zeevooght had bevolen, uit den stroom de Ganges in zee te loopen, en na Babylon op den Eufrates over te steken. Andere meenen ook dat Tamerlanes deze gewesten zou doortogen en verwoest hebben.

Wijze
van eeten
en drin-
ken der
Malabaré

De Malabaren doen hun maeltijt, zittende op d'aerde, met de beenen onder 't lijf geslagen, als de snijders, na de Moorle wijze. De drinkvaten, koppen en lepels, zijn van kokos-noten gemaakt. Groote en voorname luiden leggen hun spijs in kopere of metalen bekkens, of schotelen. Zy eeten, in plaetse van broot, niet anders als rijst: zy nuttigen ook vleesch, visch, specerijen en verscheide lantvruchten, melk en eieren: als ook het vleesch van de jakhalsen: maer dier vleesch smaekt als dat van de groote vleermuizen. Zy drinken veel waters, en ook den Sury of voght, dien zy uit de klappesboomen tappen. Eenige boomengeven in een etmaal dertigh kannen Sury. Die boomen geven vrucht: en als het tyferen al te lang duurt, dan gaen de boomen uit.

Zy disteleren ook arak uit dien voght: maer die is niet zeer aengenaem, noch zo gezont niet, als onze brandewijn.

Zy raken in het drinken den rant van de pot met de lippen niet aan; maer gieten het water van om hoog in den mont.

Eenigen eeten vleesch noch visch; maer leven alleenlijk van aerdgewasfen.

Nuttigen
veel am-
fioen.

Zy nuttigen den amfioen met groote begeerte en smaak, en mengen dezelve met arak, tot de groote van een erret. Zy slokken die ook zonder arak op, en herkauwen dezelve zoo lang, tot zy knikkebollen, en in slaep raken. Indien slaep hebben zy genoeglijke droomen, en schijnen als in d'Eliseesche velden te wandelen.

Wanneer de Malabaren ten strijde gaen, nemen zy een goet deel in: waer door zy zoo dol en onverzaeght worden, dat zy naekt tegen den vyandt en zwaerden indringen. Wanneer de kragt van den amfioen vervlogen is,

en zy als wat beginnen te bedaren, dan weten zy niets met allen van het geen, dat'er geschiet is, en zich toegedragen heeft. Waer uit blijkt, dat de geheugenis daer door zeer verzwakt wort.

Zommige nemen d'amfioen alle daeghs: zommige om den tweeden, en derden dagh in.

Het heeft my menighmael doen verwonderen, als ik eenigh verbont of verdragh met hen gesloten had, hoe zy zoo vergeetigh waren.

Als de koningin van *Koylang* my over deze zack op zeker tijt eens vroegh: hoe het quam, dat de Hollanders veel wakkerder en bestandiger waren; daer haer volk zoo veranderlijk en wispelturigh was, en nergens geen stant hield. Ik ontschuldighde des haer volk, en leide al den schult op den amfioen, zeggende. *De Malabaren moeten doen als de Hollanders, die drinken gemenelyk wijn, die, matlyk gebruikt, het verstant opwekt, de geesten wakkert, en dikwils de waerheit openbaert.*

Onder verscheide slag van sekten, die zich op de Malabaré kust bevinden, is de stam der Brahmannen de geachte van allen, en onderhoudt byzondere maniere en wijze van leven.

Brahmannen onder de Malabaré de geachte.

Het is een zeer vernuftigh, vaerdig en handigh volk, zachtmoedigh en minzaam, en onderhoudt ongeschent hun trouwen woort.

Hun ampt en beroep is verscheiden na hun welgevallen: naerdien'er zijn die de wapenen, beneffens de Neyros voeren, en het zelfste doen, en een zelfste gewaet als de Neyros dragen: behalven dat zy altijd de gewoonte onderhouden, van zich van vleesch eeten t'onthouden, en door hun koortje onderscheiden zijn.

D'andere zijn of priesters en offeraers van hunne afgoden: naerdien men gene andere zoodanige magh hebben, als uit dien stam. Of zy zijn kooplieden: waer van vele schatrijk worden, en leven na hunne wijze.

Zy leggen zich ook op de sterrekunde en andere wetenschappen, en zijn gelijk onze Filosofen en leeraers.

Daer zijn'er ook, die de artzenye, apteek-kunst en alle andere ampten, oef-

oefenen. Zy eeten noit vleesch noch visch, noch iet dat leven ontfangen heeft, en drinken niet dan water. Zy doen noit maeltijt, voor zy zich gewasschen en gebaet hebben. Daer na bedekken zy alleenlijk met een kleedt deschaemte, en laten het overigh van hun gewaet uit, om gantsch naekt te eeten.

Gene andere, als luiden van hunnen stam, mogen voor hen spijsze bereiden; of liever, zy doen het zelfs, hoe groot van staet zy ook zijn: want al zouden zy moeten sterven, zy zouden geen ding eeten, dat van iemand, die van hunnen stam niet is, aengerackt is. Daer alle andere afgodisten vryelijk het geen mogen eten, dat door de Brahmannen aengerackt en toebeereit is. Zy raken noit, gelijk ook d'andere niet, den mont of rant van het vat aen, daer zy uit drinken; maer gieten zelfs het water van om hoogh in den mont.

Zy dragen een witten tulbant op het hoofd, en rode schoenen, en een rok van zeer wit fijn katoen-doek, die hen tot half wegen d'enkelen hangt. Daer boven hebben zy een groot wit kleet, dat hentot half wegen de dyen komt; dat zy twee en drie mael om het lijf slaen, en laten het van vore tusschen de dyen doorschieten, en schortzen het achter op de lendenen met een knoop toe. Zy zijn omgort met een sluier van fijn wit katoen doek, als dat van hunnen tulbant: en dragen ook gemeenelyk op de schouderen een stuk wit of gekleurt doek van katoen of zijde: gelijk men hier te lande de mantels draeght.

Zy dragen alle lang hair, en pendanten aen d'ooren.

Het merkteken alleen, dat hen van andere Malabaren doet onderscheidē, is een koorde van dunne katoene draden, die zy op hun bloot vleesch in den sluier dragen. Deze koorde is als een orde, die hen in de tempels met grote onkosten en plechtigheden gegeven wort. Waerom men eenen Brahman geen grooter ongelijk kan doen, dan hem zijne koorde aen stukken te trekken. Want hy moet met alzoogrote pleghtigheid een ander nemen: anders zou hy niet meer een Brahman zijn.

Wanneer men ook eenen Bramen wil straffen, zoo word't hy eerstelyk, met hem van zijne koorde te beroven, afgezet. Desgelijx wort hy daer van berooft, indien hy tegen de ceremonien misdoet.

Wanneer zy met hunne witte katoene rok op straet gaen, en eenen vreemdeling ontmoeten, zoo zeggen zy aenstonts, om hen te kennen, wie zy zijn; dewijl men hunne koorde, die zy op hun bloot vleesch in de sluier dragen, niet zien gaen. Wanneer zy zweeren en de hant op hunne koorde leggen, zoo verdienen zy nootwendigh geloof.

Alle hunne vrouwen hebben de neus doorboort, en dragen daer goude of zilvere baggen, peerlen en edele gesteenten in: als ook goude en zilvere baggen of juweelen aen de beenen, en ind'ooren groote ronde stukken van een zelve stoffe, die in het midden en rontom met kostelijke gesteenten bezet zijn. Maer de vrouwen der Neyros, Mouçois, en andere Malabaren, dragen die niet.

Desgelijx dragen zy brazeletten van de vuist tot aen den elleboogh: dier zommige van gout of zilver, en andere vanglas, of schilpadden, zeer prachzigh, en met allerhande verruwen beschildert, en met allerlei beeltwerk doorwrocht zijn.

Alle de vrouwen der Brahmannen zijn zeer fraei, en wel gestelt van leden. Ook zijn'er eenige zoo wit als de Portugese of bruine Hollantse vrouwen.

Zy trouwen zeer vroegh, en veeltijts op het zevenste en achste jaer, zoo mannen als vrouwen: want men laet de kinderen van jonghs af zoo langh met malkanderen speelen, dat het op het leest ernst wort. Maer zy vermengen zich niet met andere stammen.

De mannen mogen tweemaal trouwen: hoewel een Brahman niet meer als eene vrouw trouwt.

Hoe arm zy ook zijn, zoo bewaren en onderhouden zy evenwel altijd hunnen rang. Wanneer andere menschen hen voorby gaen, zoo zijn die verplicht en gehouden, met het buigen des hoofts, hen te groeten, ten teken van eere.

De genen, die Bramenos-Neyros zijn,

Een Malabaars Man en Vrouw.

zijn ; worden niet meer als d'andere gehouden : behalve hunne strengheit.

De koningen stellen al hun geloof op hen , en houden altijd de voornaemsten by hen , zoo om de wet , als om raet , en volgen hungevoelen in alle zaken en voorvallen.

De grootste onder deze Bramenos en andere edelen , hebben altoos vele menschen by zich : waer van d'eene een zonnescerm , d'andere een zilverschotel vol betel , en een ander een zilversch flesch vol waters , om zich te wasschen , draeght. De rijkste worden in palakijs of draeghstoelen gedragen.

Feeft der
Brah-
mannen.

De Bramen hebben , onder schijn van godsdienst , zeker feeft ingevoerd : waer door zy tegen de genen , die zy haten , plaghtente woeden. Te weten : de Malabaersche koningen hebben voor een gebruik , alle jaers , in Wijnmaent , op de Nieuwe maen , d'overwinningen en zegen , die zy gelooven door hulp en bystant der afgoden verkregen te hebben , met een plechtige offerhande te gedenken.

Dan moeten zy de huizen van sommige inwoonders , die de Bramen gewoonelijk aanwijzen , laten in brant steken

Deze brantstichting wort gemeenlijk des nachts , op het heimelijkste , in 't werk gestelt , zonder d'inwoonders het minste daer op verdaght zijn , die dan dik wils zelfs ook met huis en goet verbranden , zonder iemant de hant daer magh aenslaen , om den brant uit te blusschen. Dit noemen zy *d'Offerhande van vuur en bloet*.

In Malabaer woonen Benjanen van *Kambaja* , die onder hen ook Bramen van hun lant hebben , die de achtbaerste luiden onder hen zijn. De Bramen van Malabaer mogen evenwel in hunne pagodengaen

Deze Benjanen onderhouden dezelfde strengheit en regelen , als hunne Bramen : maer zy zijn minder , en trouwen noit met hen.

In het koningrijk van *Kalekut* is een zeker slag van Bramen , die alle beelden voorbedachtelijk verwerpen en verachten , en onderhouden van hun twintighste of vijfen jaer de kuisheit. Deze luiden haten , en mogen geen vrouw zien ; ja wanneer zy uitgaen , loopt iemant voor uit , en roept

luitskeels , *Poo, poo* , dat is , Wijk , wijk ; ten einde alle de vrouwen , die haer op wegh bevinden , haer voor hen zouden verbergen.

Deze dragen de drie katoene draden , die aen eene knoop hangen , (het eigen merk der Bramos) niet. Zy onthouden zich ook niet , gelijk d'anderen , van vleesch , visch en wijn. Maer om de kuisheit des te lichter te onderhouden , eeten zy daghelix het mergh van zekere vrucht , *Karuza* genoemd : want zy door ervarenis hebben bevonden , dat zy door de kouthheit van de vrucht voor eenen tijt onbequaem worden , om voort te telen.

De lijken hunner dooden worden niet , gelijk die van andere Bramen , verbrant.

Daer zijn'er , die zich met asche begruizen , en in een yzere kou nacht en dag laten sluiten , daer zy nauwix in zitten kunnen.

Andere branden van zelf het een of ander deel des lichaems , om het uit te mergelen : waer door zy de gunste des gemenen volks boven mate winnen.

Dus verre van de Brahmannen of Bramen. Dan het dient aangemerkt , dat d'inwoonders des lants van Malabaer zijn of vreemdelingen : of eigenboorlingen en lantzaten.

De vreemdelingen worden eigentlijk Malabaren genoemd , en zijn , zedert langen tijt , uit Arabie in dit gewest gekomen : hoewel die zich niet als op de zeekusten onthouden.

D'eigenboorlingen zijn heidenen , en verdeelt in de gemelde Brahmannen , of anders *Bramenijis* , *Bramos* en *Bramen* genoemd , en in *Nairos* of *Neyros* , en in het gemeen volk , dat * *Moukous* of *Poulias* , en anders *Parvas* genoemd wort.

Anders zijn d'inwoonders in vijf geslaghten verdeelt : Het eerste geslaght is koninglijk : waer onder het huis van *Godor mo* zeer naemhaftigh en deurluchtigh uitmunt. Het tweede geslaght is van de priesterlijke of geestelijke orde , en bestaet uit de Bramen. Het derde is van de krijghs-orde of edelluiden , en begrijpt de Neyros. Het vierde bestaet uit koopluiden , en het vijfde uit *Parvas* of visschers.

De Neyros zijn krijghs- of edelluiden

In hoe
veelerley
volken de
Malabaré
verdeelt
zijn.

* of Mou-
sois.

den van hoogen geslaghte, naest den koning, en zijn de genen, die de wapenen hanteren en oorlogh voeren. Zy gaen gemeenelyk met een schilt aen den linken arm, dat zy hooghen verheve dragen, en met een bloot zweert aen de rechte hant. Zy zijn stout en trotse luiden, en wilden in 't eerst den Portugesen niet wijken: waer over daer uit altijd groote moeite ontstont. Eindelijk wierdt het geschil door een lijfgevecht tusschen eenen Neyros en eenen Portugees besleght, die beide daer om voghten: hoewel met verlies van den Neyros. Dies de Neyros federt voor de Portugesen hebben moeten wijken. Anders moeten alle de gemeene Malabaren voor de Neyros wijken.

De Neyros zijn de schoonste en welgemaakste menschen, als men zou kunnen zien: maer zijn bruin of zwartachtigh uit den olyven van veruwe. Zy scheppen alle groot vermaak in groote ooren te hebben, en maken die door kunst aldus: want zy doorbooren of doorsteken de lel van 't oor den jongen kinderen, zoo knechjes als meisjes, en vullen de holte met kleine rollen van palm-boome-bladen, die dat gedeelte verwijderen, en steken 'er van tijt tot tijt een dikker rol in, om het geduurigh noch meer en meer te verlengen, tot zoo lang d'ooren niet meer kunnen groeien noch uit-rekken, en hen op de borsten, en noch lager, hangen. Het wort by hen voor een groote gieraet gehouden, zulke groote en doorgeboorde ooren te hebben, daer zy daer na gout, edele gesteenten en andere gieraedjen insteken.

En alhoewel de Neyros altijd onder de wapenen opgevoedt, en boven mate stout en kloekmoedigh zijn, zoo zijn zy evenwel luiden van zeer zoe-ten omgang, zeer heusch en welgemanierd na hunne wijze. Dies niet tegenstaende zijn zy groote roovers, ja beroven en dooden, dikwils de reizigers op wegh, indien die niet wel op hunne hoede zijn. Maer alle de Mahometaanse Malabaren, die onder hen leven, nemen gewonelyk eenen Neyros voor een stuk gelt met zich, tot veilige hoede en vrygelei, om over lant na de naeste stad te reizen, en nemen in ieder stad, daer zy aen komen, een nieuwen.

Aldus kunnen zy door het midden van vele duizenden van Neyros reizen, al hadden zy niet als een zwakken en stokouden, of een jongen Neyros by zich.

De Neyros hebben byzondere gewoonten, die zy zeer stip onderhouden; het welk de Mouçois, of gemeen volk niet doet: want zy verkeren niet als met de Bramen of geestelijken: anders zouden zy zich houden besmet te zijn. Ja indien iemand hen in het voorbygaen aenrakt, de dienaar, die hen het eeten nadraeght, zou het al op de aerde moeten werpen. En indien iemand van een ander geslaght in hunne huizen trad, en hun huis, muuren of deuren aenraakte, zy zouden op die plaetse niet mogen eeten, zonder besmet of bevlekt te zijn. De Neyros maken evenwel daer van zoo veel zwaarigheits niet, als de Bramen.

Zy zijn niet ondeugend, noch tot Sodomie of bloetschande genegen. Zelfs de jongmans noch de meiskens, schoon die beide naekt en bloot onder malkanderen verkeerden, zouden niet een geil woort uit den mont laten, noch onkuisch gelaet toonen. Zy lagghen byna ook noit, en houden het lagghen voor een groote onbeschoftheit en onheuschheit, 't en ware zy daer toe groote reden hadden. Ja de anderen zien voor hen neer in tegenwoordigheit van den genen, die lagghen.

Wat de Neyros belangt, die zich aen de poorten der steden houden, om tot vrygeleiders aen de reizigers te dienen, die zijn d'armste onder hen, en willen evenwel liever dat doen, als zich tot het een of ander handwerk te begeven; het welk hunnen adeldom te na zou zijn.

De Neyros leggen zich van kintsbeen af, tot aen het einde van hun leven, op de wapen-oefening, en scherpen dikwils tegen elkanderen, met bloote zwaarden en rondassen. Hier door worden zy wonderlijk vaerdigh op de wapenen afgeregt. In het worstelen muntten zy boven maten uit, en vinden daer in niemant huns gelijk. Zy zijn ook geweldigh snel in 't loopen, en springen iemand, als een blixem, op het lijf. Zy komen naekt ten strijde uit, en hebben alleenlijk de schamel-
heit

heit bedekt. De wapenen, die zy hanteren en voeren, zijn bogen, pijl, javelynen, zwaert en schild. Zy voeren groote schilden, daer zy het lijf wonderlijk, in het vechten, mee weten te bedekken en bevrijden.

Aen het geveft van hun houwers of zwaerden hebben zy klater-gout hangen, dat een groot geluit geeft, en hen door het razen aenmoedicht, wanneer zy als dol van den amfion geworden zijn.

Sedert de Portugesen en d'onzen daer gekomen zijn, hebben zy van hen ook het gebruik van schietgeweer geleert: daer zy ook wonder wel mee weten om te gaen, en in orde en op een ry, zoo braef hun roers te gelijk te lofsen, als de Nederlanders zelfs.

Echt der
Neyros.

Een Neyros magh niet meer, als een vrouw op een zelven tijt hebben. Maer met de vrouwen staet het anders geschapen, die ieder op eenmael en een zelven tijt, drie mannen mogen nemen, indien zy willen: behalve dat een Nayros vrouw, uit den geslachte of stam der Bramen, niet meer dan eenen man magh hebben. Alle deze mannen geven tot onderhoudt van deze eene vrouw en hare kinderen, zonder men evenwel hier over onder hen eenige jaloesheit of krakeel heeft.

Wanneer een van deze mannen in het huis met de vrouw gaet, zoo laet hy sijne wapenen aen de deure staen: als wanneer d'andere niet derven ingaen, voor dat hy uitgegaen is, om den anderen niet te stooren.

Deze gewoonte geeft hen dit voordeel en genot, dat iemand, die gene middelen heeft, om een vrouw t'onderhouden, het genot van eene vrouw hebben kan, met eene derdendeel van haer alleenlijk t'onderhouden. Maer dit veroorzaekt evenwel groote onzekerheit der kinderen, die om deze reden niet den vaders in d'erfenis volgen: naerdien deze de kinderen der zusters zijn, die d'erfenis der oomen genieten.

De Nayros dienen zich van deze volken alleenlijk, in hunnen lantbouw en arbeit: maer in huis hebben zy niet als Nayrosen edelluiden, (gelijk zy luiden zelfs zijn: hoewel zeer arm) die hen ten dienste staen.

Al dit gemein volk is op een zelve

wijze gekleet: naerdien zy gantsch naekt gaen: en zijn alleen met een kleine bant omgort, daer een klein stuk katoen doek, of een blat of schors van eenen boom om hangt, om de schaemtete bedekken. Zy houden zich evenwel trots in huis, en komen noit met gedekten hoofde voor den dagh.

De vrouwen dragen een katoene kleet, dat haer tot op de knien hangt, en lang hair. Doch de mannen derven geen lang hair dragen, als de vrouwen: maer snijden het geheel en al af: behalve dat zy op de kruin des hoofts een bos of tros van een hant breed langh laten vallen, dat zy niet geheel en al derven afsnijden.

Alle de Malabaren hebben zwarte tanden, teroorzake van de betel-bladen, die zy geduurighlijk knauwen. En worden de genen, die de zwartste tanden hebben, voor d'achtbaerste gehouden: want die gene betel knauwen, worden voor luiden van slechten en lagen staet gehouden.

De Malabaren zijn groote tovenaers en duiveljagers, en weten iemand door toverye, die zy ter plaetse toestellen, daer hy voorby moet, te doen sterven, en allengshem het bloet, zonder eeten of drinken, te verteeren.

Zy vallen boven mate gierigh, en zullen om een klein gewin alles ondernemen en bestaen.

Het vrouwvolk is'er in't algemeen zeer tot onkuisheit en byslapen genezen. Dochters van achteen en minder jaren zijn daer toe genootzaekt: want zoo lang zy maeght bleven, zou geen man haer willen trouwen: ja de vrouwen, die het meeste bemint worden, achten haer hooger, als d'andere.

De Malabaren hebben een groote menigthe van grof geschut, musketten en vuurroers, ja hunne wapenen waren eertijts veel beter, als der Portugesen: maer zy wisten voorhene de borst-harnas noch stormhoeden niet te verherden. Zy maken ook sterke en brave loopers: als ook lont en bussekruit.

De kinderen der Neyros worden van jongs af, of van hun zeven jaren, met een zonderlinge zorge, op de wapenen afgerecht en geoefent, en in den oorlogh opgequeekt: maer ieder hanteert niet meer als eenderhande slaggh van wapenen: dewijl zy houden, dat

een man zich niet volmaaktelijk noch volkomen van alle wapenen kan dienen en behelpen.

De jonge lichamen en tengere ledematen worden met zekere olie en zalve daghelix bestreken, om de zenuwen des te slipper te maken: waer door zy ras en slap van leden worden, en zich wondergezwint weten te wenden, buigen en keeren.

Zy trekken gantsch naekt ten strijde, behalve dat zy alleenlijk een stuk doek voor de schamelheit hebben.

In het vluchten stellen zy hun grootste voordeel: want zy ontspringen gezwint hunnen vyant, en vallen hem aenstonts, eermen het weet, van van achteren weer op het lijf: naerdien zy wonder snel en vlugh ter voet zijn.

In het vlughten of wijken weten zy ook van achteren zeer vaerdigh hunne javelijnen en schichten op den vyandt te werpen.

Indien de gelegenheit of noot hen dwingt, om van na by te vechten, dan schieren zy gezwint op hunnen vyant in, of wijken en verbergen zich zoodanigh achter hun schilt, dat zy door geen middel te quetsen zijn.

Maer hoewel alle de Neyros groote krijgshluden zijn, zoo worden evenwel de genen meer als alle d'andere geacht, die zy *Amokos*, en d'onzen *Amok*-roepers noemen. Deze zijn booserdige, stoute, onvertzaeghe, sterke en opgeblazene menschen. Zy verloven en verzweren zich, en hunne huisgezinnen, by dieren eede, wrake van eene zake te nemen, en het ongelijk, dat hen, of hunnen makkers is aengedaen, te wreken, en nemen den hemel tot getuigen van hunne belofte en eet, dat die hen, indien zy hunnen plicht niet nakomen, de grootste rampen en onheilen wil toezenden, die hen, en hungantsch geslagt, zouden knnnen overkomen.

Deze vervolgen ook de genen, die eenen zouden vermoort hebben, zoo halssterrigh en verwoet, dat zy niet schromen dwers door vuur en zwaert op hen in te vallen, als wanhoopige luiden, en doen ook veel quaets. Tot deze woede helpt hen grotelix het nuttigen van den amfion. Uit deze oorzake zijn zy meer gevreesd.

De doot of moort van hunne omgebraghten koning, wreken zy met een onvertzaeght herteen groote woede, zonder eenigen schroom voor hun leven. Hierom worden de koningen voor de maghtighsten gehouden, die het grootste getal van *Amoks* hebben.

Alle de steden langs de Malabaerse kust zijn vol van deze *Neyros*, met hunne wapenen alrijt aen't lijf: dies men in het doortrekken niet anders meint, of men komt door een groot krijgshleger reizen. Doch de meesten houden zich niet in de steden, maer op het velt. Altijt bevind zich ook een groot getal van *Neytos* by den koning.

De groote Heeren houden gewoonlijk deze *Neyros* voor zekere wedde, op hunne eige onkosten, in dienst. Zy noemen die *Jungays*.

Wanneer een Malabaer met eenen *Neyros* eenigh geschil heeft, dan zend de koning aen eenen ieder, op onkosten van den Malabar, een anderen *Neyros*, tot zijne veiligheid, en verbiet hen te vechten. Zoo lang die by hen is, derven zy niet vechten, anders zou d'eerste aanvaller gehouden worden gequetste Majesteit schendery begaen te hebben.

Ook zijn de grootste en achtbaerste Heeren onder hen de geenen, die dat meesterstuk niet mogen aenvaerden, als met verlof en toelating des konings. Deze meesters worden door het dragen van een goudering aen den echten arm, of door een ossen- of buffels-hoorn, onderscheiden.

Zy trekken ook dikwils op den tyger-jaght.

Vele *Neyros* leggen zich ook op de wiskunst, en inzonderheit op de sterrekunde. Maer zy bemoeien noch vermengen zich met geen hantwerk of koophandel.

Zy nuttigen allerhande spijsze, uitgezeit koeien-vleesch, en eeten zeer gaerne verken-vleesch.

Zy gaen byna gantsch naekt, bloots voets en bloots hoofts, en hebben alleenlijk een groot kleet van wit katoen of zyde om't lijf geslagen, dat hen van de middel tot op de knien hangt, en tusschen de beenen doorgaet, en achter boven de lendenen toegeknoopt is. Daer boven zijn zy met een sluier van rode

rode tafetas omgort, daer half goude en half zyde franje, van een zelve kleur, tot een halve voet lang by neer hangt.

Zy laten het hair lang wassen, zonder het oit af te snijden, en zijn hier door van het gemeen volk onderscheiden. Zy binden of knopen het hair boven het hoofd zeer net, zindelijk, en in vorm van een quaft of bosch t'zamen.

Zy dragen gemenelyk een schilt aen den linker arm, en een zwaert aen de rechte, dat zy hooghen verheven dragen. Bywijle dragen zy een javelij, mosket, of piek.

De vrouwen der Neyros zijn op een zelve wijze gekleet, en hebben niet dat hen van elkanderen onderscheit, als de wapenen. Dies men geen knechtje van een meiken kan onderscheiden, 't en zy wanneer het groot is, en de borsten beginnen te zwellen.

Zy mogen niet trouwen dan aen mannen van hun geslacht of soort: en indien het gebeurde, dat een Neyros vrouw zich met eenen anderen, al een Neyros, vermengt had, men zoud haer aenstonts het hoofd af houwen.

Indien ook de mannen met vrouwen verkeerden, die gene Nayros waren, zy zouden met de doot gestraft worden.

Dit doen zy, om zich met geen vremdelingen, of met luiden van lagen staet, te vermengen, met wien zy zich in dier wijze gedragen, dat die hen niet derven genaken noch naderen. Ja, wanneer de Nairos langs de straet door de stad gaen, en iemant van het gemeen volk zien, zoo roepen zy luits keels, *Popo*, dat is te zeggen, Wijk. Want indien iemant van het gemein volk eenen Neyros quam aen te raken, hy zou dien quetsen.

Het gemeen volk van Malabaer, *Moukois* of *Poulias*, en anders *Parvas* of *Parruas* genoemd, is zeer verachtelijk, en wordt als slaven gehandelt. Zy zijn leliker van verruwe, en zwarter als de Nayros: en mogen zulke lange ooren niet hebben, als zy; maer alleenlijk drie vingeren ten hoogsten lang.

Dit gemein volk is van verscheiden staet: want daer zijn eenigen hunner, die op den oever van de zee hun ver-

blijven woonplaetse hebben. Deze zijn eigentlijk *Moukois* genoemd, die alle visschers zijn, en zout maken. Langs de gantsche kust van Malabaer dient men zich vangeen ander volk, om te roeien, of in zeetegaen, die daer toe voor loon gehuurt worden.

Hunne vrouwen en dochters doen alle dienften te lande, en laten haer tot allen arbeit gebruiken, ja tot het dragen van lasten toe. Zy maken gene grote zwaarigheid, haer lijf voor gelt aen allerlei slag van menschen, van wat landaert of godsdienst die zoude mogen zijn, ten beste te geven, zonder eenige vreze voor hare mannen, die ook geen gelaet van moeielijkheit zouden derven toonen.

Men heeft'er gene andere hoeren of byzitten, als de vrouwen en dochters der *Moukois* en *Tivas*, die alle handwerks-luiden zijn: want d'andere ver-voegen haer niet, als by die van hunnen stam of geslagte.

Alle deze *Moukois*, zoo mannen als vrouwen, hebben veel moeite in het gaen langs de straten, wanneer zy eenen Neyros op een engen oort ontmoeten; dewijl zy genootzaekt zijn een lange wijle te waghten, ter tijt toe zy voorby gegaen zijn.

Men heeft'er ook anderen van een gelijken staet: maer die van een byzonder ampt zijn. Welker eenigen *Tivas* genoemd worden, die het sap of de vocht uit de kokos-boomen tappen of rijferen. Andere zijn ambaghts-luiden, of lantbouwers.

Dit is evenwel een zelfste geslacht of stam van personen, die zich met elkanderen vereenigen: alhoewel tusschen hen eenigh onderscheit van eere is: gelijk de lantbouwers de geachtste en eerbaertste zijn: daarna de hantwerkersen ook de *Tivas*; maer de geringste of slechste zijn de *Moukois* of visschers.

D'andere, *Parruas* of *Parvas* genoemd, wonen langs het strant in verscheide dorpen.

De *Parruas*, die op de peerlkust, en op het eiland *Manar* wonen, zijn ook eigenlijk de genen, die voor het dorp *Tutokorijn*, tusschen de kaep *Komorijn* en het eiland *Ceylon*, de peerl-visschery doen, en zich inzonderheit daer mee erneren.

Aant der
der Parru-
as.

De *Parruas* is een trots en hertne-
kigh volk, wiens genegentheit meer na
de wellust als dienst helt. Zy erneren
zich alle, of wel de meeste, met de
visschery van visch, peirl n, of oester-
schelpen, en Sjanken of kinkhorens.
Zy zijn zeer goede duikers, en de tref-
felijkste gewinnen zich van jongs af
daer toe.

Terwijl de mannen in zee gaen om
te visschen, verzamelen de vrouwen
en kinderen stamp-peerlen of peerl-
gruis op het strant.

Zy zijn zeer vreesachtigh en ver-
tzaeght van gemoet; maer vol van al-
lerhande bedriegeryen: want liegen
en bedriegen wordt by hen voor gene
zonde gerekent, uit oorzaak het by
hen de maniere en gewoonte is. Zy
zijn het geestelijk recht zeer toege-
daen. En wanneer iemand zijn schult
bekent en beterschap belooft, dan mag
hy niet gestraft worden. Het welk al-
daer zeer stip onderhouden wort.

Door wat
middel
en voor-
val zy tot
het
Roomsch
geloof
bekeert
zijn ge-
worden.

De *Parruas* waren voorhene alle af-
godisten, en lagen diep in de duister-
nisse des heidendoms verzopen. Maer
uit oorzaak zy door de Moren of Ma-
hometanen zeer geplaeghten onder-
drukt wierden, zoo raekten zy, by
dien voorval, tegen hen in het oorlog,
en sloegen, met bystant der Portuge-
sen, het jok van den hals. Hier door
kregen de Portugefen gelegenheit
van vele *Parruas* tot den Roomschen
godsdienst te bekeeren en te doopen.
Want als de *Parruas* daghelix meeren
meer onderdrukt wierden, zonden zy,
op aenraden van Jan de Kruis, (die een
Malabaer van geboorte was,) een
gezantschap na de stad Koerzijn,
met verzoek van bystant tegen de Ma-
hometanen, en om den Doop t'ontfan-
gen. Dit gezantschap wierdt door ee-
nige van hunne overheden dier plaet-
sen, die zy eigentlijk *Pantagrimos*
noemen, bekleet. De Portugefen ont-
fingen de gezanten beleefdelyk, en be-
loofden aenstonts den *Parruas* bystant
te zullen toezenden. Waerom ook
de gezanten, eer zy uit de stad Koet-
zijn vertrokké, den doop ontfingen, en
namen, tot erkentenis van dankbaer-
heit, den toenaem van Jan de Kruis
aen, die hun zo trouwlyk geraden had.

Men vind' er ook nu noch vele on-
der de *Parruas*, die den zelve toe-
naem van Kruis voeren.

Na de *Parruas* de Moren, met by-
stant en hulpe der Portugefen, verdree-
ven hadden, kregen zy weer, gelijk
voorhene, de geheele peerl-visschery
in bezit. Hier op wierden in verschei-
de plaetsen en tijden duizenden van
Parruas gedoopt.

Ten tijde van *Stephanus Gamma*,
opperhoofd van Indien, van wegen de
Portugefen, wierden, ontrent des jaers
vijftien hondert, op dertigh plaetsen,
twintigh duizent *Parruas* gedoopt.
Dan niet lang bleven zy stantvastigh
in de nieuwe aengenome leere: maer ^{vallen}
hadden alleenlyk den naem van Kri- ^{weer af-}
stenen en Doop behouden, en waren
weer, door gebrek van priesters en lee-
raers, om onderwezen te worden, tot
tot d'oude zeden en wijze van leven
vervallen. Want weinige Portugefen
verstonden hunne Malabaerse tale:
en uit oorzaak de lantstrecke zelve on-
vruchtbaer is, en gene nootwendige
lijfsbehoeften voortbrengt, zoo wier-
den de Portugefe leeraers daer door
afgeschrikt, om derwaerts te trekken.

Wanneer dan *François Xavierius*, ^{Op wat}
(die op het jaer vijftien hondert twee ^{wijze Xa-}
en veertigh te Goa, in Indien, geko- ^{verius}
men was, en daer te lande gemeenlyk ^{de Parru-}
de Groote en Heilige Vader genoemd ^{as be-}
wierdt) door *Michael Vas*, van de-
zen gantschen toestant der *Perruas*
verwitticht wierdt, besloot hy aen-
stonts, van Goa na de peerl-visschery
by de *Parruas*, te trekken, om den
vervallen Roomschen godsdienst on-
der hen te herstellen.

Hy trok dan des jaers vijftien hon-
dert drie en veertigh, in het begin van
Wijnmaent, van Goa, (na hy aldaer
vijf maanden sijn verblijf gehad, en den
vervallen Kristen lere herstelt had) op
reize, en nam mee tot reisgenoot eenen
François Mansilla, dien hy met zich
uit Portugael gebraght had, beneffens
twee jongelingen, die in de Malabaer-
se lant-tale ervaren, en voesterlingen
van 't Collegie van Goa waren.

Zoo dra hy op deze kust gekomen
was, begon hy aen d'Oostzijde van de
kaep van Komorijn t'onderstaen, of hy
zich van den arbeit der tolken, die hy
met sich gebraght had, zou kunnen
dienen.

Maer wanneer hy weinigh daer
door vorderde, zoo verzoon hy een an-
der

der middel. Hy ontbood alle de inboorlingen, (die eenighzins in de Portugese tale kundigh waren) op eene plaetse by malkanderen, dien, als ook zijnen hulpgenooten, hy beval de voornaemste artikelen des geloofs, de tien geboden, en eene korte verklaringe daer over, in de Malabaerse tale te schrijven en over te zetten: als ook eene algemeene belijdenis, en andere stukken, dienstigh en noodigh voor de Kristenen te weten. Eindelijk deed hy ook eene preke, na het verstant en begriip der toehoorders: waer in hy van de voornaemste plichten eens Kristens mensch, hemelsche glorie, en helische straffe, handelde. Hy stelde hen ook d'oorzake voor, waerom deze ter hellen voeren, en andere de hemelsche glorie deelachtigh gemaect wierden.

Hy begon van het teken des kruis, en stelde daarna deszelfs verklaring voor: t'effens gaf hy hen ook eene smake van de H. Drievuldigheid, daer zy tot noch toe niets van gehoord hadden.

Wanneer hy dit alles in de Malabaerse tale had doen overzetten, begon hy zelf het van buiten te leeren.

Wanneer *Xaverius* van de peerlvisschery-kust vertrok, waren'er meer als veertigh duizent Kristenen: daer op zijne aankomste niet meer als vijf en twintigh duizent getelt wierden, en die veel meer heidenen, als kristenen waren.

Xaverius zelf getuight in eenen brief van den twalefden van Loumaent, des jaers vijftien hondert vier en vijftigh, den grooten aanwas des Kristendoms indie gewesten, met de volgende woorden.

Hoe groot het getal der genen zijn, die tot Christus schaepskoy treden, kan hier uit lichtelijk besloten worden, dat my handen en armen moede worden, door het doopen der genen, die my tegen komen: want zomtijts doop ik gantsche dorpen te gelijk. Dikwils ontbreken my de sprake en krachten, van wegen het zoo menighmael herhalen der artikelen en hoofstukken des geloofs.

Ook zou hy negen oft tien vlekken, van *Bringan* tot aen *Permanel* (twee steden dicht by een op strant gelegen) tot het Kristens geloof bekeert

hebben: en zes of zeven vlekken, na by *Bendala* en *Remanankoris* gelegen.

Xaverius zou ook, naer het schrijven der Roomsgezinden, vele mirakelen uitgewerkt, en door dat middel duizenden van menschen, en gantsche dorpen, tot het Kristens geloof bekeert hebben: waer door dagelix het getal der kristenen grooter en grooter wiert: want behalve hy vele van ziekten zou genezen, en duivelen uitgedreven hebben, zoo zou hy ook twee of drie dooden doen herleven hebben.

Eerstelijk had hy eenen zoon van een arme vrouw, die in eene put vermoort was, van den dooden opgewekt.

Noch zou hy eenen zoon van een voornamen man, in de stad *Punikale*, van den doode opgewekt hebben. Men zeidt, hy ook een doot meisken weer doen herleven had.

Ook zou hy eene vrouw, die in barrens noot met de doot op de lippen, zat, zonder smerte doen verlossen hebben, zoo dra zy de Kristens leere, en doope van hem ontfangen had.

Door het uitwerken van dit mirakel wierden alle d'inwoonders van het dorp, na by *Tutekoryn* gelegen, bewogen, om de Roomse leere en doope t'ontfangen. Ja *Xaverius* braght daer door zoo veel te weegh, dat de kranken, zoo Kristenen als heidenen, hem by zich ontboden, om genezen te worden: gelijk hy ook, met het storten van gebeden, in het Evangelie over de kranken te lezen, daghelix veel tijts versleet, en groote wonderdaden uitwerkte. Gelijk verscheide Roomsgezinde schrijvers, in het leven van *Xaverius*, wistloopigh verhalen: en onder andere *Jan de Lucenas*.

Alhoewel *Xaverius* grote vruchten in het onderwijzen en leeren der *Parruas*, die onlangs Kristenen geworden waren, gebaert, en vele andere tot het Kristens geloof bekeert had, zoo heeft hy evenwel niet meer als een eenigen Bramen kunnen bekeeren: niet tegenstaende hy daer toe groote moeite aanwende.

Vele *Parruas* zijn ook noch met heidensche waengeloven besmet en bezeten. Ja eenigen hangen die noch diert.

diervoegen aen, dat zy weinigh werk van den Kristelijken godsdienst meer maken.

De *Parruas*, die zedert vele jaren het onderwijs van de leere des Pausdoms hebben aengenomen en omhelst, hangen dezelve noch aen, en worden van tijt tot tijt door Roomsgezinde leeraers, die te landwaerts in wonen, daer in ook onderwezen. Zy brengen hunne kinderen een uur of twee gaens te landwaerts in ten doope: want zedert d'onzen, des jaers zestien hondert acht en vijftigh, de stad *Tutekorijn* in bezit namen, hebben gene Roomsche priesters meer in de stad hunne woonplaetsen mogen houden.

De *Parruas* is een hertnekkigh volk in het stuk van de godsdienst: hoewel met onkunde. De kinderen weten het Geloof, Vader ons, Tien Geboden en Ave Maria t'uiten: daer in de gantsche kennis, zoo van oude als jonge, bestaet.

De *Parruas* houden geduurighlijk grooten aenhang met de Portugesen: hoewel met blinden yver, en willen zeer nood van godsdienst veranderen. Zy dragen doorgaens Pater-nosters of Rozen-kransen, en slaen kruissen op het voorhoofd en den borst, na de Roomse wijze.

De leeraers van den hervormden Godsdienst, van wege de Maetschappij, hebben menighmael getraght de kerken der Roomsgezinde *Parruas* langs de zeestrand, te hervormen en veranderen; maer de *Parruas* hadden daer toe gene ooren, noch wilden daer na niet luisteren. Gelijk zy ook toen noch daer toe eenige reden hadden: naerdien de Roomsche leeraers noch overal daer te lande hun verblijf hadden, eer d'onzen *Tutekorijn* noch in bezit hadden.

Na nu *Tutekorijn* door d'onzen overtoert was, heeft men weder verscheiden male bestaen, om de *Parruas* van leere te doen veranderen, en dien van den hervormden Godsdienst in te scherpen. Maer alle moeite wierdt vruchteloos bestaet en aengewent. Wel wiert'er in 't Portugees gepreekt, maer niet een onder alle de *Parruas* derfde zich in de kerke vervoegen, uit vreze voor de Roomsgezinde leeraers,

die daer ontrent zich onthouden.

De *Parruas* beleden tegen *Xaverius*, anders *Michael Jassus*, en die daer te dier tijde *Grote en Heilige Vader* genoemd wiert, dat hen, zoo lang zy in het heidendom verzopen lagen, de duivel dikwils met vervaerlijke gesichten en spoken verschrikte: zulx zy des nachts niet derfden uitgaen: ja niet te visschen varen, 't en zy met een sterk gezelschap. Dikwils voer hy ook in delichamen der levendigen, en dreighde, niet eer daer te zullen uitrekken, voor zy hem kapellen opgericht hadden. Aldus eischte hy van die verdoolde menschen zeer zware schattingen. Maer sedert zy de Kristenen leere aengenomen hadden, zoo was de duivel noit in hunne huizen of vaertuigen verschenen. Waerom zy toen ook in het midden van de nacht uit visschen derfden varen, en waren van alle vreze ontslagen, en behoefden gene gezelschap met zich te nemen. *Xaverius* had dit alles met groote blijdschap aengehoort, en vermaende hen, in het aengename geloof te volherden.

Daer na trok *Xaverius*, na hy de stad *Manapara*, en alle plaetsen daer ontrent, bezocht had, met zijne gezellen, na het eiland van Ceylon over.

Alle de Mahometaense Malabaren zijn of kooplieden, of zeerovers en kapers: want met roven en kapen op zee erneren zich deze volken.

Mahometaense Malabaré zijn of kooplieden of zeerovers

Wanneer vreemdelingen in de haven komen, daer deze korzaren zich onthouden, en met hen ten oorlogh willen trekken, die, en hunne vrouwen, onderhouden zy den gantschen winter.

Wanneer zy gereet staen om slaght te leveren, dan nemen zy Betel, en zweeren daer getrouwheit by.

Na zy iet op zee genomen of ge-rooft hebben, dan onderzoeken zy al het scheepsvolk, en het gantsch schip, eer zy aen lant komen.

De kapitein en voornaemste nemen het best daer uit: daer na geven zy, het geen hun goet dunkt, aen het gemeen scheepsvolk.

Deze volken staen een ongeloofelijken kommer, honger en ongemak op zee uit. Zy gaen zonder eenige opper-

opperhoofden of meesters op zee, en komen evenwel, het geente verwonderen is, zeer wel met elkanderen over een, zonder eenigh krakeel of twist te hebben.

Men heeft'er vele zeer rijke Malabaerfe heeren, die galjoten uitrusten en tocreeden, en soldaten en vrywillige roei-slaven betalen, en hen op zee zenden, zonder oit van daerte keeren, 't en zy het een opperhoofd van een grootentroep was, en de buit hem toebehoorde.

De koopluiden gaen de waren koopen, die door andere gerooft zijn, om die beter koop te hebben; ja zonder aenschouw te nemen, of zy hunnen magen en vrienden ontnomen zijn.

Zy hebben genen adeldom, dan die van strijtbaerheit en rijkdom.

De koopluiden zijn aen hun gewaet, en aen geen ander ding, te kennen: want zoo wel de koopluiden, als korzaren, dragen gewonelyk wapenen: maer de koopluiden hebben geen lang hair, en dragen een muts van root schaerlaken, in vorm van een kalot, en veeltijts een neusdoek, gantsch ront om omgerolt, in maniere van een tulbant, die zy *Mondu* noemen. Deze neusdoeken zijn met gout, en gekleurde zyde geboorduut. Zy hebben de baert half afgeschraapt, zonder knevels, en dragen een kleine rok van zyde of katoen, die hen drie vingeren beneden den midden komt: en voorts een kleet, dat hen op de knien hangt. Zy dragen ook een met zijde en katoen geborduurde neusdoek, daer zy hunne beurze in knopen en verbergen.

Wat de korzaren belangt, die dragen lang hair, gelijk de vrouwen, en snijden het noit af: aldus knopen of binden zy het hair quispelwijze, gelijk alle d'andere Indianen, en zetten een van deze geboorduurde neusdoeken daer boven op. Zy gaen gantsch naekt, uitgezeit dat zy met een zijde kleet, tot aende knien bedekt zijn.

Maer alle de Malabaren, zoo koopluiden als Korzaren, dragen een mes met een zilver hecht, indien zy middel hebben, met kleine snuizeryen, als tandestokers, oorlepeltes, en diergelijke dingen: dat alles zeer net gemaakt is.

De korzaren hebben de kin afge-

schraept: maer zy laten noit de knevels afsnijden: waer door eenigen die zoo lang hebben, dat zy dezelve om het achterhoofd kunnen vast binden.

Alle deze en andere Malabaren dragen gene schoenen.

De vrouwen gaen alle eveneens gekleet, en dragen geen ander hooft-hulsel, als hun bloot hair: maer zy hebben zeer groote gonde pendants aen de ooren, en ringen en baggen aen de vingeren teenen.

Zy dragen een kleine lichte rock van katoen, die haer niet verder alstot aen de middel komt, en een zyde of katoen kleet, dat haer van de middel, tot beneden de deyen hanght. Zy gaen alle ook bloots voets, gelijk de mannen.

Alle de Malabaren zijn middelmatigh van stal, en zoo op den borst als op andere plaetsen ruigh van hair.

De vrouwen zijn zeer fraei van aanzicht, en blank; maer klein.

De mannen, die ter zee varen, staen veel ongemaks en kommers uit, en doen meer moeite als men zou gelooven kunnen.

En alhoewel zy Mahometanen zijn, zoo spreken zy dezelve tale als d'anderen, en gehoorzamen de koningen der Neyros, en betalen schatting aen de genen, in welker lant zy hun verblijfnemen. Zy wonen inzonderheit langs de zeekust.

De priesters van hunne wet bemoeien zich met geen ding, als met trouwen en met de Meszijden of tempels. Zy zijn alle in wit gewaet gekleet, na d'Arabische wijze, en hebben by zich zeker slag van menschen, die zy *Abdallen*, dat is, *Gods dienaers*, noemen; die belofte van armoede doen, en gaen aldus het gantsche lant door.

Men vindt'er bywijle dertigh of veertigh op eene plaets: hoewel zy gemeenelyk niet meer als twee of driet'zamé gaen, en dikwil een alleen.

Al dit groot landt van Malabaer <sup>Bestie-
ring des
lants van
Malabaer.</sup> wierd eertijts door een cenigen koning en opper-vorst, *Sarama Perimal* genoemd, bestiert, die, door sterk aenraden van enige Arabische koopluiden, die in zijn landt ten koophandel gekomen waren, Mahomets leere aennam, en een Mahometaen wiert.

Namaels wiert deze groote koning
V zulk

zulk een groote yveraer in het Mahometaensche geloof, dat hy besloot zijn koningrijk te verlaten, en na Mekka en Medina ter beevaert te trekken, om Mahomets graf te bezoeken. Maer al zoo hy gene kinderen had, verdeilde hy, voor zijn vertrek, zijn landt onder zijne vrienden of voornaemste bevelhebbers. Te weten, aen zijnen wapendrager gaf hy het landt van *Kananoor*: aen zijnen scepterdrager *Koetsijn*, en aen zijnen zwaertdrager, dien hy het meeste beminde, *Kalikut*, en aen eenen ander *Koulang*. Voorts gaf hy verscheide stukken landts aen andere, en wilde die gewesten koningrijken genoemd hebben.

Aen zijnen zwaertdrager, dien *Kalikut* ten deele viel, gaf hy den tijtel van *Zamory* of *Zamorijn*, teneinde hy als keizer en opperhoofdige vorst van alle d'andere minder koningen zou zijn: want *Zamorijn* betekent by de Indianen een keizer, en wordt in de tale des lants *Tambarana* geheten, dat zoo veel als *God* gezegd is: gelijk ook alle gebuurvolken, uit oorzaak het koningrijk van *Kalekut* het eerste en voornaemste koningrijk van de Malabaerse kust was, de wangeloovige zeden en kerkelijke gebruikeelijkenheden van dat rijk gevolgt hebben.

Hier uit is ontstaen, dat deze vorst, de *Samorijn*, voorwent boven alle andere Malabacse koningen te zijn.

De twee grootste koningen na hem waren die van *Koulang* en *Kananoor*. Maer de koning van *Kalikut* had gantsch al een de maght van gelt te slaen.

Daer zijn vele andere heeren in Malabaer, die zich koningen willen doen noemen; maer zijn die niet: uit oorzaak zy geen gelt mogen slaen, op pene van door d'anderen beoorloght en verdelght te worden.

Maer de grootheid van den *Samorijn*, of koning van *Kalekut*, wiert zeer vermindert, sedert de komste der Portugesen, die den koning van *Koetsijn* het jok des *Zamorijns* van den halze hielpen schudden, en hem byna grooter gemaakt hebben, als die van *Kalekut*. De koning van *Koetsijn* hield zich als de *Zamorijn*, of byna ten minste zoo hoog, waerom hy ook meesten tijt met hem oorlogh gevoert heeft.

Daer en tegen zijn alle d'andere kleine Malabaerse koningen en de *Neyros*, leenmannen van den *Zamorijn*, en wijken voor hem, en betoonen aen zijne grootheit eerbiedgheit. Zy spreken van hem als van hunnen opperhoofdigen heer, en derven hem niet tegenspreken: behalve de koning van *Koetsijn*. Dies niet tegenstaende zijn die kleine koningen opperhoofdige heerschers en vorsten in hun lant, en doen wat zy willen.

Wat belangt de koning van *Koulang*, die houdt zich veel oppermachtiger als d'andere, uit oorzaak hy verre afgelegen is.

Deze koningen trouwen noit, en houden alleenlijk, na hun believen, welgevallen en goetdunken, een jonge dochter van adellijken stam, dewelke in hun paleis blijft. Wanneer het haer verdriet langer aldaer te verblijven, komt een andere in hare plaetse. Vele koningen evenwel veranderen die niet dikwils, uit zedigheit.

De zoonen, die uit deze jonge meevrouwen gebooren zijn, worden niet voor hunne kinderen gehouden, noch volgen geenzins in het koningrijk, noch in het bezit der goederen des konings; maer alleenlijk in die van de moeder. Wel geven de koningen hen een groote somme gelts, ten einde zy zich des te prachtiger, als andere edelluiden, zouden kunnen onderhouden.

De neven der koningen, en zoonen hunner zusters, zijn hunne erfgenamen.

Deze zusters trouwen noit, maer mogen met elk eenen minne-liefde plegen. Dies wanneer een van deze vrouwen drie of vier zoonen en twee of drie dochters gebaert heeft, zoo wort d'oudste der zoonen tot koning gekoren: en d'andere vervolgens. Wanneer die komen te sterfen, zoo valt het rijk op den oudsten zoon van de tweede zuster des konings, en aen zijne broeders na hem. Wanneer die komen t'ontbreken, zoo erven de zoonen van d'andere zuster de kroone. Dies het koningrijk altijt van de broeders op de neven, de zoonen der zusters, overgaet. Indien nu by ongeval gebeurt, dat deze vrouwen gene zoonen krijgen, dan vergaderen de

de voornaemsten van den staet, en maken tot koning eenen van hunne magen, indien zy eenen hebben; maer by aldien niet, zoo kiezen sy eenen ander. Wanneer deze zusters tot den ouderdom van kinderen te kunnen krijgen gekomen zijn, te weten, tot haer dertiende of veertiende jaer, zoogeven zy aen den eenen of anderen jongen edelman, (dien zy onder velen, die daer toe geschikt zijn, uitkiezen) groote geschenken. Den zelven doet zy aenzeggen, te komen, om haren maegdeblom te plukken, en haer zwanger te maken. Deez komt dan met veele staetsie en pleghtigheid, en hangt haer een kostelijk juweel aen den hals, dat zy tot gedachtenis den gantschen tijt haers levens draeght.

Dan neemt hy zijn vermaek, en blijft eenige dagen by haer, en scheidt daer na van haer, en keert na zijn huis. By wijle wort zy zwanger, en by wijle niet. Wanneer zy niet zwanger is, neemt zy daarna den eenen of anderen Bramen, die haer aenstaet, en slaept by hem, om zwanger te worden.

Lijkstaetsie der Malabaerfe koningen Wanneer een Malabaerfe koning sterft, wort het lijk drie dagen daer na alleenlijk verbrant.

Aenstonts schrapen zy alle het hair van den hoofde tot de voeten af: behalve de wijnbraeuwen en oogscheelharen. De prins, d'ersgenaem des rijks, begint eerst. Daarna volgen d'andere, tot het minste heidensch kint des rijks.

Zy verzorgen en slaen dan hunne tanden ga, en kaeuwen niet meer betel-bladen den tijt van dertien dagen: want by aldien iemand die kauwde, men zou hem de lippen afsnijden. Men magh ook in dien tijt van dertien dagen geen visch noch vleesch eeten, en niemant vermogh te vijschen, op pene van't leven. Dan worden groote aelmoesen uit de middelen des konings uitgereikt, en aen vele Bramen spijs gegeven.

Na verloop van deze dagen magh ieder eeten wat hy wil: behalve de nieuwe koning, die dezelve onthouding een gantsch jaer onderhoudt. Hy doet ook zijn hair des hoofts, noch eenigh hair des lichaems, noch zijne nagelen afsnijden. Hy zeidt zekere gebeden alle daeghs op, en magh niet

meer als eenmael des daeghs eeten. Voor den eeten wast hy zich; daer na vermogh hy zijne oogen op niemant te slaen, voor hy spijs genutticht heeft.

Op het eind des jaers gaet de naeste navolger des rijks, en andere vorsten van den bloede, en vele heeren, hunnen plicht aen den nieuwen koning, met groote pleghtigheid, bewijzen: daer by zich vele duizenden van perzonen bevinden. Dan bevesticht de nieuwe koning den prins, die hem moet volgen: desgelijx d'andere navolgers van trap tot trap: daarna bevesticht hy de lantvoogdyen, ampten en waerdigheden, aen alle de heeren.

Na dien tijt magh den nieuwe prins zich niet meer ten hove, zoo lang dees koning leeft, onthouden. Maer alle d'anderen avolgers mogen gaen en komen, en aldaer hun verblijf nemen.

Geduurende den tijt van deze dertien dagen, gebiet de prins niet, noch wordt voor koning gehouden: het welk zy doen, om te zien, of zich iemand tegen hem zou willen opwerpen. Maer na verloop van dien tijt, doen hem alle de groten des rijks, en d'oude bevelhebbers en lantvoogden, zweeren, alle de keuren en infettingen van sijnen voorzaet te hanthaven, alle zijne schulden te betalen, en dat hy zal traghten al't geen te herkrijgen, dat de vorige koningen verloren hebben.

Hy doet deze eet met een blote degen of zwaert in de linke hant, en leit de rechte handt op een vat met olie, daer vele ontfteke pitten of lemmetten in zijn; en van binnen een goude bagh, die hy, onder het zweeren van alles te hanthaven, met het zwaert aenraekt. Na dit gedaen is, leggen zy hem rijs op het hooft, onder het doen van vele pleghtigheden en gebeden, keerende het aengezicht na de zonne toe. Desgelijx zweeren alle d'andere van koninglijcken bloede en groote heeren, hem gehoorzaam en trouw te zullen zijn.

Geduurende de dertien eerste dagen, die als een tusschen-rijk zijn, wort de gantsche staet door eenen Kaimales bestiert, die als een groote kanzelier des rijks is, en zijn ampt erffelijk bedient. Hy is ook opper schatmeester of opziender der inkomsten en schatten des rijks, zonder wien de koning

de schatkist niet magh bezien, noch daer uit nemen, 't en zy by grooten noot, en toestemming van dezen schatmeester, en vele anderen. Hy slaet ook de willekeuren en wetten des konings ga.

Kaimales.

De tweede perzoonen naest den koning zijn heeren, *Kaimales* genaemt: daer na volgen de Bramenijs of Bramen, die ge-eert worden zoo veel als moghelijk is: naerdien de koning van *Kalekut* zelf een Bramen is, en ook hunne koorde draeght.

Nade Bramen volgen de Neyros, die den oorlogh hanthaven, en in der daet de rechte edelen zijn.

Na de Neyros is het gemeen volk, *Moukous* of *Poulias*, en anders *Paruas* genoemd, gelijk reeds te vore gezet is.

Het gereght hangt alleenlijk aen de koningen, zonder zy eenige rechters in alle hunne staten hebben. Indien iemandt eenen misdaet begaet, of zijnen schuldeiffcher niet betalen wil, die klaeght daer over aen den koning: die dan de waerheit van de zaak onderzoekt, en eenen iegelijk gelijk en recht doet. In zijn afwezen doen dit de voornaemsten en oppervooghdendes rijks.

Indien een vreemdeling of Moukous eenen ander onrecht doet, dieervoeght zich aen den eersten Neyros, die hem ontmoet, en doet aen hem zijne klachte. De Neyros doet hem op staende voet recht, zonder daer voor aen den Neyros iet betaelt wort, als alleenlijk een geschenk te geven. Dit heeft plaetse in zaken van minder belang, naerdien in een grooten misdaet niet zonder believen en wil des konings gedaen wort: want dan is men gehouden recht na hem toe te gaen.

De gemeene straffen van misdaden sijn lange gevangkenissen, en verlies of afhouden van een lit. Of indien de misdaet de doot verdient, zoo wort de misdadige voor olifanten geworpen, die hem aenstonts verpletteren. Ook is 'er geen andere straffe.

De gevangkenissen zijn alle in het paleis der koningen.

Doen van eet.

Wanneer onder d' afgodisten een geschil ontstaen is, om een zake, voor het gereght te bewaerheden, zoo leggen zy, in plaetse van een eet te doen, de hant in ziedend heete olye, of nemen

een heet yzer in de hant: of zwemmen over zekere revieren, die vol hagediffen zijn. Want zy houden, indien zy de waerheit zweeren, dat geen van deze dingen hen zal kunnen schaden. Maer ten tegendeele, indien zy loogen en valsch zwoeren, zouden zy daer door beschadicht worden. Doch de proeve der waerheit door een heet yzer is de voornaemste.

Wanneer de koningen of lantvoogden van Malabaer het volk zwarelijk willen plagen, dan zetten zy takken van eenen boom op zekeren oort in 't ronde. Door deze wijze van doen blijven alle de gene, die in dit bestek leven, gevangen, en mogen niet daer uitgaen, noch koopen of verkopen, noch eenigen handel drijven, op pene van het leven, tot dat deze takken, door last van het gerecht, dat dezelve doen zetten heeft, weghgenomen zijn. Zy doen het zelfste aen de deure van eenen ieder: wanneer zy iemandt willen vast houden of gevangen zetten.

Alle d' afgodisten, zoo Bramenijs als Neyros en Moukous, verbranden de lichamen der gestorvene menschen: hoewel voorhene meer als nu, inzonderheit sedert zy door de Portugesen en d' onzen in de Kristen leere onderwezen zijn. Te dier oorzake vergaderen zy met groote zorg, by hun leven, welriekend hout, en andere drogeryen van grote waerde, om dit vuur te maken. D' asche wordt onder de bloetverwanten verdeilt, die dezelve bewaren, en op hun feestdagen met eenige vocht mengen, en daer mede het aengezicht bestrijken.

Lijkt aersie of begravenis.

Wanneer een Bramen sterft, zoo is de vrouw verplicht, tot getuigenis van hare genegenheit tot haren man, haer in het vuur te werpen, en te laten verbranden: het welk geschiet onder het geluidt van speeltuigen, om het geschreeuw en gehuil te verdooven, en in het byzijn van bloetvrienden, met groote staetsie.

Wanneer zy haer niet wil laten verbranden, magh zy het laten. Maer dan is zy geschantvlekt, en haer hair wordt afgesneden, en magh noit meer langh hair dragen, en wort uit het gezelschap van eerbare vrouwen verjaeght, noch magh niet weer hertrouwen. Doch de meeste vrouwen willen liever deze schande

schande uitstaen , als haer laten verbranden.

De vrouwen der Neyros zijn niet gehoude haer te laten verbranden met hare mannen: alhoewel eenigen ook, uit groote genegenheit t'henwaerts, haer in het vuur gesmeten hebben. Zy mogen vryelijk, zonder onteert te zijn, hertrouwen, 't en zy dat zy uit den geslachte der Bramen waren. Maer dit belpoort men niet onder het gemeen volk.

Wat belangt de mannen, die dragen geen andere rouw over de doot van hunne vrouwen, als dat zy niet mogen hertrouwen.

Echt of
huwel-
lijk.

In het sluiten des huwelijks en trouwen, onder voorname en rijke luiden, recht men groote plegtigheden en vreugde aen.

In het begin, na zy over een gekomen zijn, en zich verdragen hebben, gaen zy na de pagode of tempel, daer zy eenige ceremonien voor de priesters doen. Daer na geleiden de magen en vrienden van den nieuwgetrouwen, zoo mannen als vrouwen, de bruid of nieuwgetrouwde vrouw, gedurende den tijt van vijftien dagen, alle daeghs na 't huis van den bruidegom, en brengen de reize met vrolijkheit over.

De best opgetooide vrouwen zingen en speelen op verscheide speeltuigen, als trommeltjes, fluiten, en dansen op het geluit van zeker muziek. De mannen verdrijven midlerwijle den tijt met toezien.

Men bied aen allen dengenen, die daer komen, en zelfs vreemdelingen, een schotel met betel aen. De getrouwen zitten op een verheve plaetse, en zijn prachtigh en kostelijk gekleet: zommige zijn zoodanigh met juweelen beladen, dat zy die naulix kunnen dragen, en komen bywylen over de twee hondert duizent kroonen te staen.

De zael, daer men in vergadert, is met goude en zyde tapyten opgetooit.

Men onthaelt alle de genoodigden, op onkosten des bruidegoms, tweemaal des daeghs.

De vrouwen, die de bruid geleidt hebben, brengen haer's avondts weer na huis.

Eindelijk doet men, op het eind van den vijftienden dagh, de nieuwge-

trouwen, prachtigh uitgestreken, op een kostelijk uitgedosten olifant klimmen, en ieder in zijne stoel zitten, die tegen elkandre overstaen en aenraken. D'olifant wordt door eenen Neyros geleit. De magen en vrienden gaen rontom te voet, die hen met staetsie door de gantsche stad geleiden, en houden alleenlijk voor de huizen der magen en vrienden stil, daer perzoonen zijn, die hen te gemoet gaen, om hen t'ontfangen, en betel, vruchten, en konfituren aen te bieden. Zy bestrijken ook met eenige welriekende wateren en droogeryen den olifant, en gaendan, zonder ophouden, verder voort, om het zelfste aen een anderen maegh en vrient te doen. Want het zou voor een schimp en hoon gehouden worden, indien zy daer in by iemand in gebreke bleven.

Na zy van den olifant afgestegen zijn, treden zy in de pagode, daer zy noch eenigen tijt verblijven. Van daer gaen zy na het huis van de bruidt: alwaer het huwelijk voltrokken wort. Ieder perzoon, die zich aldaer bevindt, geeft een kokos-noot, die de Neyros, die den olifant geleit, voor hem behout. Aen alle deuren, daer de nieuwgetrouwde voorkomen en blijven staen, wordt de kop des olifants met zandel-hout, en gemengt met vele welriekende droogeryen, gesmeert.

Zy beginnen hun jaer in Herfstmaent, zonder evenwel een zekeren dagh voor den ingang der maent te houden. Zy raetvragen de sterrekijkers en wichelaers, en nemen voor het begin van 't jaer d'uure, die zy gelukkig vinden. Die over vijftien jaren oudt zijn, bedekken dien dagh hun aengezicht en oogen, om niet een eenigh ding te zien. Daer na worden zy door kinderen na den tempel geleit, die met afgoden beelden opgepropt zijn. Wanneer zy aldaer zijn, worden zy ontbloot, en slaen zeer schichtigh het gezicht en oogen op het geen, dat zich voor hen bevindt. Indien zy terstont het gezicht op het beelt van eenen God slaen, dien zy byzonderlijk eeren, zoo houden zy, dat het jaer hun gunstigh zal zijn.

In gantsch Malabaer wordt een bysondere tale gesproken, die zy *Mal-kama* noemen. Zy gebruiken geen

Nieujaer
der Ma-
labaren.

Tale en
schrift.

papier om op te schrijven: maer trekken en maken de letteren op bladen van wilde palm- of kokos-boomen, met een yzer, als een grifse of pennetje. Zy hebben op deze bladen, behalven hunne geestelijke zaken, zeer vele historien, van langen tijt, geschreven.

De bladen zijn alle op een zelve lengte gesneden, van twee palmen lang en twee vingeren breed.

Zy maken in d'einden van ieder blat een gat, en nemen, om die t'zamen te binden, twee stukken van glat gepolijst hout: daer zy desgelijx gaten in steken, en voegen die t'zamen. Wanneer zy nu de bladen in orde hebben t'zamen geleit, en de houten van binnen daer by gevoeght, zoo steken zy op beyde zyde door de gaten een koorde of touwetje, en binden alles vast te zamen. Als zy willen lezen, maken zy het touwetje los, en slaen de bladen open. Zulk een brief of blat wordt in de Malabaerse tale *Ola* genoemd.

Zy schrijven ongemeen vaerdigh, en vlugh: daer in zy onze schrijvers verre te boven gaen. Ja zien bywijle onder het schrijven om, en ergens anders henen, of spreken tegen de genen, die by hen zijn.

De Malabaerse tale is een zeer zware tale om te leeren: uit oorzaak zy uit vele woorden bestaat, en een eenigh ding zeer vele namen heeft. Ook voert niet alleen een ieder dagh der weke: maer ook ieder dagh des gantschen jaers, by hen eenen byzonderen naem.

De Portugese Jesuiten hebben al over lang verscheide boeken, tot ontdekking der Malabaerse tale, uitgegeven: als onder andere *P. Gaspar Aquilar*.

Zy hebben zedert vele eeuwen byzondere letteren gehad, die eenige gelijkenis met de Syrische letteren hebben, en velerlei zijn.

D'inwoonders des landts van Malabaer zijn, gelijk gezeyt is, of vreemdelingen, of 's lants eige inboorlingen en lantzaten. D'eige inboorlingen zijn, ten aenzien van godsdienst, afgodisten of heidenen. De vreemdelingen zijn Mahometanen, en zedert langen tijt uit Arabie derwaerts gekomen.

Alle de koningen van Malabaer zouden, na het schrijven van eenigen, een zelve godsdienst volgen: maer on-

der het gemeen volk achten soorten of sekten van heidendommen zijn, die ieder van elkanderen verschillen.

Maer zoo veel ik uit anderen heb kunnen bespeuren, hebben alle 's lants inboorlingen van Malabaer, zoo Bramen, als Neyros en Poulias of Moukoi's, een gemeenen godsdienst. Zy zijn alle afgoden- of beelden-dienaers, en bidden, in het opstaen van den bedde, de zonn aen.

In hunne tempels staet een goude koe of een ander beelt, dat zy aenbidden. Hierom dragen zy zulke groote eere en eerbiedigheit dit beest toe, dat zy het niet zouden derven slaghten noch eeten: het geen niet alleenlijk onder de Bramen; maer ook onder de Neyros en Moukoi's oncerhouden wort. Ja zy hebben voor een gewoonte, de wanden en vloer der huizen met koeien-drek, met water gemengt en beslagen, te bestrijken.

Wanneer ook de koning van Kalikut zich baed, dan zijn'er tien of vijftien meiskens, die de koeimeest in zilvere vaten beslaen, en wassen met dat beslagh, tweemaal des daeghs, het vertrek des konings, en alle de hoven, inzonderheit daer hy door moet komen, om na den tempel te gaen.

Hun oudste god is *Parabramma* genaemt, dien zy drie zonnen toevoegen, wien ter eere de Bramen drie kleine koorden, of een streng van drie katoene draden, of drie draden aen een knoop hangende, op het bloot lijf, aen den hals of in den gordel dragen.

Zy bidden niet alleenlijk de menschen, maer ook de dieren aen, en stichten hun tempelen ter eere, die d'aeloude Romeinsche tempelen in praght overtreffen.

Men ziet'er onder anderen eenen tempel van den aep, wiens galderye op zeven hondert marmere kolommen rust.

Zy bewijzen ook den olifanten goddelijke eere, en houden de koeien in grote achting; want zy geloven, dat de zielen der menschen in het lichaem van die beesten, na de doot, overgaen en verhuizen.

Zy hebben vele boeken van hun wangelooovigen godsdienst, die na by de Grieksche fabelen, en wichelaryen der oude Romeinen komen.

Hun

De priesters en de Bramen, beletten het gemeen volk daer kennis van te hebben, en trekken daer uit hunne voorzeggingen, en alle byzondere middelen, die dienen, om deze onnoozele menschen te blinddoeken.

De bekeerde Bramen evenwel hebben hunne bedriegeryen grotelîx ontdekt.

Zy onderhouden veel meer de ceremonien of plechtelîkheden, als de Neyros.

In de kerken doen zy, op onkosten des konings, een groote menigte van rijs kookken, die zy aen d'armen, en aen alle de genen, die dezelve begeren, uitdeelen: want het wort by hen voor gene schande gehouden, die rijs aen te nemen.

Zy houden in hunne pagoden vele lampen te branden, en maken een groot geluit met schellen: waer mee hunne wichelaers, die aldaer zijn, gantsch behangen zijn, en rechten vele dansen, sprongen en grimmassen aen.

De Moukois hebben hunne tempels afzonderlijk, die ijselijk zwart zijn. Zy gaen'er zoo dikwils niet in, als de de Neyros, en niet meer als alle maenden eenmael, op de nieuwe maen; uit oorzaak zy met hunnen arbeit belet zijn. Aen de deure van hunne pagode wort eenen ieder, die ingaet, gemengde affche gegeven.

De Neyros gaen alle daeghs in de pagoden, ieder affonderlijk, om hunne gebeden te storten, die zy zeer kort doen.

Hunne pagoden staen op vele plaetsen, die zy op zekere dagen des jaers bezoeken, en komen derwaerts, met aendaght, van twintigh en dertigh mylen verre.

Zy onderhouden vele plechtelijke feesten, en onder andere twee of drie des jaers.

Te weten, op den eersten dagh van 'tjaer, wanneer alle de Neyros den koning komen begroeten, die hunne begroetingen uit het venster van eene hooge galderye ontfangt, en eenen ieder een bos met betel toewerpt, en eenige stukken gouts, den eenen meer, en den anderen minder.

Hy doet dezelve geschenken aen allerlei slag van menschen uitreiken.

De koning, Bramos en Neyrôs ee-

ren ook slangen, die zeer groot en schadelijk zijn. Zy houden deze gedrogheten voor geesten Gods, die zouden geschapen zijn, om de menschen te plagen, en om hunne zonden te kastijden.

Men ziet'er ook eenige Malabaerse lantloopers, die met slangen, in groote korven, het gantsche lant deurloopen. Zy dragen de korven met hun tweeen aen eene stok, met zemel daer in, tot voetsel der slangen. Eenige slangen zijn zes, zeven en negen voeten lang; hoewel niet dikker als een vinger, en grasgroen van kleur. Andere zijn groot en dik, en grijs gesprengelt.

Op het geluit, dat de Malabaren op zeker blaes-speeltuigh, als een zakpijp, gestadigh maken, gaen de slangen op de steert zitten: en eenige spalken de vinnen, die dicht by het hooft zitten, uit, en dansen en springen wonderlijker wijze. Zy stellen zich tegen elkan-deren schrap, als om te vechten, en grijpen malkanderen zoo fel aen, als of d'een den ander verscheuren wilde, dat zeer schrikkelîk en vervarelijk van de groote slangen te zien is.

Op de kruinen en toppen der bergen of rotfen van Malabaer, (aen wiens voeten de St. Thomas Kristenen wonen) onthouden zich ook zekere volken, *Malleanen* genaemt, en be-woonen onder andere zeker vlek, *Priata* genaemt, dertien of veertien mylen van *Madura* gelegen.

Volken
Malleanen.

Men zou mogen twifelen, ter oorzaak van de over-een-koming en gelijkenis van name, of deze *Malleanen* dezelve volken zijn, die by Plutarchus en Kurtius, in het leven van Alexander de Groote, gedacht en gezeit worden, de strijtbaerste der Indianen te zijn: in welker stad Alexander de Groote doodlijk met eene schicht gewont wiert.

Zy wonen niet in steden, vlekken of dorpen; maer in kleine gehuchten, tusschen de rotfen in. De huizen zijn laegh, en alle van riet gemaakt, en met kley of leemaerde bestreken.

Andere leven in de bosschen, en bouwen op de boomen, om voor het wilt gedierte, als tygers en olifanten, bevrijt te zijn, hutten van balken of staken, die zy van den eenen boom tot den ander leggen: daer in zy met

vrouw

vrouw en kinderen leven. Zy leggen zich inzonderheit op den tyger- en olifants-jaght.

D'olifanten worden in gegrave kuilen, met aerde en takken van boomen los bedekt, gevangen: daer in zy onvoorziens vallen, wanneer zy daer over willen gaen.

Zy leggen zich op den landbouw: hoewel zy die weinigh behertigen: want alhoewel zy zeer vruchtbare landeryen en dalen hebben, indien die slechts bebouwt wierden, zoo worden evenwel de meeste by hen niet bebouwt. Hier door is aldaer geen rijke ooght.

Zy houden zich met eene vrouw vergenoeght, die zy altijd by zich hebben, en zelf op de jaght: waer in zy zeer veel, van d'andere heidenen dezès lants verschillen, die gemenelyk vele vrouwen trouwen.

Zy verschillen van d'andere Malabaren niet, dan in de verruwe des aangezichts. Zy zijn oprecht en eenvoudig, minzaam, weldadigh, zonder eenigh lof of bedrog; stout en kloekmoedigh, leerzaam, vernuftigh en schrander: maer zijn grote tovenaers en duiveljagers, en houden, door hunne toveryen, gesprek met den duivel; hoewel meer, om hier door den uitflag van huneige, en staetszaken te weten: (naerdien zy zeer nieuwsgierig zijn,) als om anderen te beschadigen: want zy doen niet, gelijk alle d'andere Malabaren en Indianen, die door hunne toveryen vele menschen beschadigen en om 't leven brengen.

Zy dragen eene groote eere de graven van hunne overledene voorouders toe, en wikken en spellen iets quaets daer uit te vore, indien die geschonden of uitgegraven worden.

Op feesttijden hebben zy een lange rok aen, met een tulbant, als de Mooren, op het hooft. Anders gaen zy meesten tijt met het boven-lif gantsch naakt, na de wijze van d'andere Malabaren.

Zy hebben den hals, ooren en neus met gout vergiert: want zy doorbooren ooren en neus, en steken daer gouderingen en baggen in. Dit houden ook de Heidense Malabaerse vrouwen voor een groot gieraet: inzonderheit een neusgat alleen door boort,

en met gout vergiert te hebben.

Op hunne feesttijden en gastmalen speelen de dochters op oude ruischpijpen en zeer korte fluiten, en slaen op kleine trommels.

Men vindt gene dieven onder de Malleans: dies zy het huis ope laten staen, en uitgaen, zonder eenige vreze van diefstal: alhoewel alle d'inwoners van een dorp zich te gelijk by wijle na een ander dorp (volgens gewoonte) begeven.

Het een gedeelte der Malleans staet onder den koning van *Turbula*, en het ander onder dien van *Pugnati Perumal*. Maer zy zijn vry, als alle d'andere Malabaren: uit oorzaak zy gene andere onderdanigheid betoonen, als aen deze koningen zekere schattingen jaerlix te betalen: want zy hebben anders met hen niet te doen: en leven na hun eige welgevallen en believen, onder zekere opperhoofden, die zy *Arels* noemen, die gelijk hunne kapiteinen en rechters zijn: en ieder heeft in zijn wijk over vijf of zes duizent menschen het gebiet. Wel zijn die hunne heeren niet, maer alleenlijk hunne opperhoofden en rechters.

In ieder gehucht, hoe klein het ook is, heeft men eenen oversten of bevelhebber, dien zy *Pandara* noemen, en alle gehoorzamen: naerdien zy zijne bevelen stips navolgen en onderhouden.

Zy waren voorhene alle heidenen, eer zy des jaers vijftien hondert negen en negentigh, door vlijt van den aertsbisschop van Goa, in het Roomsche geloof onderwezen wierden. Maer naderhand zijn veele hunner tot het Kristén geloof bekeert. D'eerste, die gedoopt wierden, waren acht van hunne hoofden: waer onder drie *Pandaras*, met hunne huisgezinnen. Sedert heeft men altijd voortgevaren hen t'onderwijzen en te doopen. In het vlek *Priata* wiert ook eene kerke gesticht, en aen St. Michiel gewijt.

Zy hadden gene openbare kerken of kapellen, aen hun goden toegewijt, noch eerden die met gastmalen, dansen en andere kerk-gebaeren. Maer ieder had zijnen byzonderen god, die hy in zijn huis aenbad.

Zy worden by de Malabaren hooger en beter, als d'andere gemene ambachts-

Singe Kokes
Boom

Kokes Boom

Dynang

Boom

Wilde Caneel
Boom

Kokes Boom

Van der Grinten's Kokes-Rooten

Kokes-Rooten

bachtsluiden geacht. Waerom men hen ook voor rein houdt, en geoorloft is aen te raken, en niet min met hen, als met d'andere Nairos en Thomisten verkeerren magh. Zulx zy zich, wanneer zy hen aenraken, of weder van henaengeraekt worden, niet voor besmet houden.

De Malleanen hebben genen handel noch wandel met de gebuurvolken: zy komen byna ook nooit van 't geberghte: gelijk ook niemant tot hen opkomt. Dies ook de Thomisten of S. Thomas kristenen, die aen de voeten der bergen hun verblijf hebben, zeer bezwarelijke eenige verkeerung of aengang met hun hebben kunnen.

Zy voeren een en dezelve wapenen, als d'andere Malabaren, als bogen en pijlen, met een brede flits of yzerbeslagen. Zy hanteren ook Turksche zabels of houwers, en hebben het gebruik van byzondere roers of musketten: zoodanige by d'andere Malabaren niet in gebruik zijn.

Aen de voet van de rotsen der Malleans, *Karatnara* genoemd, na by het koninkrijk van *Karanareta*, staet eene kerke der St. Thomas Kristenen, gebouwt ter eere van St. Augustijn: waerom zy ook de kerke van St. Augustijn genoemd wort; dewijl die van d'orde van S. Augustijn, d'inwoonders van deze plaetse Kristenen gemaakt hebben, die zich houden zeer aen hen verplicht te zijn.

Gewassen
van Ma-
labaer.

Het landt van Malabaer is (gelijk reedste vore gezeyt is) rijk en vruchtbaer van veelerlei aertgewassen en Indiaensche vruchten: waer van wy hier eenige, en de voornaemste, vervolgens zullen beschrijven, en met den kokosboom beginnen.

Kokos-
boom.

Langs den geheelen zeekant van Malabaer, en aen de rivieren, niet verre van de zee, groeit op zandige en brakke gronden, d'Indische palm- of kokos-boom, die in de Malabaerse tale *Tenga*, in de Brahmanse *Mado*, en in de Maleyse *Kalappa* genoemd wort.

Hy schiet met zijnen aschverwigen stam, bywijle tot de hoogte van vijf en tnegentigh voeten op, gelijk ik verscheide, om en by de stad *Koylang*, met roeden heb gemeten. De stam heeft omtrent doorgaens zestien duim in den diameter, of is bywijle zoo dik,

als een man omvatten kan: doch is onder dikker: maer behoudt daer na tot aenden top een zelve dikte. Het hout des stams is van binnen sponsgiachtig, en zoo wit, als sijnt'zamen gevouwen papier.

De stam schiet niet recht op, en is met leetjes rontom bezet, en zonder takken tot boven aenden top: daer gewonelijk zestien of achten, en in een grooten boom ontrent acht en twintig uitschieten, die eendoorgaende ribbe hebben, en met neerhangende altijt groene en groote bladen, als lies of breed riet, van ruim een vinger lang en breed, en drie span of anderhalve elleboogh lang, ter wederzijde bezet zijn.

Na de groote en hoogte van den stam des booms, is de wortel zeer klein, en schiet niet diep in d'aerde; maer loopt byna slechts boven daer over hene. Dies men zich met recht te verwonderen heeft, hoe zulke hoogge boomen de wint kunnen tegenstaen.

De vruchten, kokos-noten by d'onzen gemenelijk genaemt, na den voorgang der Portugesen, die deselve *Coquo* of *Coco* noemen, groeien boven aenden stam, daer de takken uitschieten, en zitten aen herde en quastige rijstige einden van de takken, ten getale van zes, acht, tien en meer, by trossen nefselskanderen: ieder troster zwaarte van zestigh, of hondert en meer ponden: of zoo zwaer als een man kan optillen.

De rijpe vruchten zijn zeer groot, en worden grooter als een menschen hooft, en vallen driehoekigh. Zy zijn met een dubbelde schil bedekt. De buitenste schil of bolster is ontrent een vinger dik, en bestaet uit vele vezelen of draden, als pluys, die in de lengte daer door looplen. Zy is van buiten bruin aschgracu van kleur, en van binnen rosachtigh. Daer na volgt een herde bruine schil of dop, daer een pit of kern binnen in zit.

De jonge vruchten zijn rondt en eerst geel, of witachtigh geel, daer na donker groen. Aen het voorste eind zit een kroontje met een steert, als het loof van de rapen. De pit of kern voornoemt, is wit, en een weinigh uit den gelen, ontrent eenen duim dik of dikker, na de neut groot is, en van

binnen hol: daer in, als zy jong is, ontrent, of na de neut groot is, een halve kan nat, zap of vocht is. Als de vrucht rijp is, verminder het zap, en zet zich tegen de binnenste schil aen. Dit zap is goet om te drinken. De pit of kern is heel zoet, en niet onaengenaem van smaak: maer wat laf.

Het bloeisel openbaert zich voor de vruchten, boven in den top, binnen het gewey der takken, en is dat van de kastaniengelyk.

De neut wort in drie maenden rijp. Het pit, gedrooght, kan men bewaren en vervoeren, als kastanien. Het pit geraspt, en met zuiker en kaneel bestrooit, is niet onaengenaem van smaak, en verwekt het zaet en lust van byslapen.

De Zwartten, om de neuten af te halen, klimmen en klauteren met handen en voeten, wonder rat tegen de boomen op, en snijden die rijp zijn, met hele boschen af, en laten ze van boven neer op d'aerde vallen, dat het dreunt en daveret.

Behalve de vruchten of nooten voornoemt, geeft de boom ook zeker zap of vocht, *Sury*, en gemenelyk by d'onzen Wijn de Palm genoemd. Te weten, men snijt, wanneer men gene vruchten aen den boom begeert te hebben, een tak af, daer dan de vocht of zap geduurigh uit zijpert, dat in een onder gehangen pot of bamboes vergadert wordt. Als men al te veel vocht den boom aftapt, worden de takken bruin: ook dragen de boomen dan gene vruchten meer.

De Zwartten leggen van den eenen boom tot den ander, die op regels geplant staen, stokken, daer zy over loopen, om de getijferde of uitgezijperde vocht af te halen; dat t'elkens, als de pot of bamboes vol is, geschieden moet.

Deze versche vocht is goet om te drinken, en heeft de kracht van dronkenschap te verwekken, als wijn; en smaekt als de beste wijn; maer wort, in de heete zon gezet, in een uur tot eek. Dezelve vocht, *Sury* genoemd, die op den middagh in de potten, dewelke des uchtens aen den boom gehangen zijn, afgetapt wort, is zoet, en des avonds zuurachtigh, des anderen daeghs eekachtigh: maer

den derden dagh wortze zuur als eek, en verliest geheel en al hare zoetigheit.

De vocht, dien een jonge en tengeere boom geeft, is zoo sterk en krachtigh niet, als die uit een grooten en ouden boom zijpert, en is ook zoo vol geests niet: waerom zy ook weiniger brandewijn in het disteleren geeft. Doch een zeer oude boom geeft minder *Sury* als een jonge: maer die van een ouden is zoeter, sterker, en maekt ook iemand eerder dronken.

Uit deze vocht, na zy een dagh in d'afgenomene potten gestaen heeft, wort een geest of brandewijn, met eenige druppelen van oly de kokos daer by te doen, gedistileert, die zoo sterk is als brandewijn, en by d'Indianen *Arak*, by anderen *Fula* of *Mype* genoemd wort.

Uit dezelve vocht wordt ook een eek aldus gemaakt. Men zet de potten, daer in de vocht uit den boom getapt is, vijftien dagen in kalk: waer door zy sterk aen het gesten raekt, en geweldigh schuimt, en op den bodem van de pot een aschverwige stoffe laet leggen: en verandert aldus in eek.

Uit dezelve vocht wort ook zuiker, *Jagra* genaemt, in dezer wijze gemaakt. In de potten, daer in de vocht uit den boom ontfangen is, wordt een weinigh kalk gedaen, zoo veel als genoegh is, om d'ingezijperde vocht root te maken. Want indien'er te veel kalk by gedaen wort, zoo is de vocht witter, en als melk of de kalk zelve. Maer indien'er te weinigh kalk is by gedaen, zoo is de vocht uit haer eige kleure witachtigh.

Deze vocht *Sury*, met de kalk aldus nabehooren vermengt, wort gekookt, en onder het koken geduurigh met een lepel omgeroert, tot dat zy dik wort: dan krijghtmen een rode zuiker.

Het dient aengemerkt, dat uit de afgetapte voght, daer te weinigh kalk by gedaen is, geen zuiker kan gemaakt worden. Maer indien'er te veel kalk by gedaen is, en de kalk op den bodem onvermengt blijft leggen, zoo moet men, om de zuiker te maken, de neergezakte kalk eerst uit nemen.

In het maken van de witachtige zuiker of *Jagra*, staet dit daer en boven aen te merken, dat de vocht *Sury*, met

met de kalk doormengt, in verscheide potten, om de kalk te scheiden, overgoten wort, met de potten driemaal te veranderen. Want als de vocht des uchtens afgetapt is, zoo wort dezelve des middaghs in een nieuwe pot overgegoten: en aldus voor de tweede maal ten twee uren: en weder voor de derde maal des avonts, en wort dan gekookt.

De vocht, die des nachts getijfert wort, is beter, als die des daeghs in de hitte uitzijpert, die eer verandert. De versche vocht smaekt byna, als zoet huy, dien d'inwoonders met blaauwe rozijnen weten toe te maken, of het Spaense wijn was.

Destam vanden boom is dienstigh tot den scheeps- en huis-bouw, en de takken en bladen, om op te schrijven, de huizen mee te dekken, en mantjes en waeiers van te maken. Van de schil of dop der neut kunnen verscheide vaetjes en kopjes gemaakt worden: welker zommige bleek, en andere bruin zijn. Eenige worden glat gepolijst en in zilver gevat, die dan zeer sierlijk staen. Van het pluis in de bolster der nooten, *Kayer* genoemd, wort touwerk geslagen, dat lang de verrotting kan tegenstaen: en ook lonten gemaakt, die vinnigh branden.

Men heeft vaertuigen gezien, die van de Maldivische eilanden quamen, (daer op deze boomen in een groote menigte groeien) die geheel en al uit dezen boom bestonden: want de bodem en 't gantsch schip bestont uit het hout van de stam, dat zonder spijker of yzerwerk aen malkanderen vast gemaakt was: de zeilen en touwen uit het pluis des bolsters: de spijs en drank voor het volk uit het zap en pit der noot: de kopjes en schepbekkens uit de binnenste herde schil: de mantjes, waeiers, tenten en hoeden, voor zon en regen, uit de bladen van dien zelven boom: zoo dat het gantsch schip met alle sijne koopmanschappen en uitrusting, van dien boom verzien was. In 't kort, deze boom verschaft den Indianen al wat zy tot hunnen onderhout van node hebben.

Deze boom is zeer vruchtbaer, inzonderheit die op ziltige en aenzeegele plaetsen groeit: maer die op bergh-

achtige plaetsen waft, is zoo vruchtbaer niet, en brengt kleinder vruchten of kokos-nooten voort: welker water onzoeter en ongeuriger is. Hy geeft ook minder vocht of *Sury*: hoewel die sterker is.

Van het vijf en twintighste tot het dertighste jaer is de boom op zijn best en krachtighste, en geeft overvloediger en grooter vruchten, en ook overvloediger *Sury*. Van den tijt af, dat hy vruchten geeft, vallen de rijpe vruchten af, en groeien geduurigh nieuwe weer aen: alhoewel hy, wanneer hy out is, weiniger en kleinder vruchten geeft.

Deze boom leeft lang, en gewone-lijk tachtigh en hondert jaren. Wanneer hy verwelkt en aen het uitgaaen is, dan worden alle de bladerige takken geelachtigh en als verbrant.

Hy groeit uit het pit van de kokos-note.

D'Indianen zetten eerst zoo vele noten, als zy boomen willen planten, in den gront, dicht by malkanderen, tot dat zy uitschieten. Dan maken zy de gaten, daer de plantaesje staen zal, recht vierkant, en ieder zijde ontrent 't voet wijd, en zoo diep, dat de spitze van de spruit, die uit de dop te voorschijn komt, met de vlakke van den gront overeenkomt. Dan smijtenze een paer hande vol zant, daer geen zantgront is, en een halve hant vol zout, onder in den gront van 't gat, en zetten daer de noote boven op. Voorts bedekken zy dezelve ontrent half met d'aerde, die uit het gat gesmeten is, en gieten om den anderen dagh, in ieder gat, een putse of pot waters, wanneer het in den droogen tijt is: het welk men zoo lange onderhoudt, als de note hare wortels heeft vast gezet.

Men plant de noten met het spits eind om laegh, en uit het dik einde schieten twee of drie breede blaetjes: daer het rechte blat na volgt. Daer na schieten de takken uit, en vallen de onderste t'elkens af. Aldus waft de boom allen jaren voort, tot zijne volkome hooghte.

Om het vijfde jaer geeft een jonge boom, uit een pit geplant, zijne eerste vruchten: 't zy men denselven wilt tijferen, om wijn van te tappen, of laten staen, om nooten te dragen, daer

oly en meer andere dingen van te bekomen zijn.

Men moet goede zorg voor de jonge boomen dragen, dat die van de kevers niet bedorven worden. Deze wurm heeft twee scherpe hoorens, in de gedaente van een schaerwevel: maer is zoo groot niet. Hy zet zich gemeenelyk in het hert van de jonge boomen, dat hy doot bijt, en onderhoudt zich voorts zoo lange met het jonge scheutje, tot zy geheel uitgaen: 't en zy men den wurm voor den dag haelt, en uitsluit: daer de Malabaren behendig mee weten om tegaen. Dan komt de boom weder tot verhael, en groeit onverlet voort.

Men heeft aen dezen boom bevonden, dat hy op het derde jaer, na de planting of zaeijng, met takken van volkome en volflage groote bedekt is, en zedert dien tijt de takken beginnen af te vallen: en dan zijn de takken tot de hoogte van anderhalve man, of ook wel van twee mannen, opgeschooten: en de stam, die gantsch met takken rontom bekleet en bedekt is, niet hooger als een halve elle, en ontrent een voet dik.

Alle maenden schiet gewonelyk een nieuwer tak uit: vallende midlerwyle d'oude af.

In den drogen, of zomer-tijt vallen de takken meer en hoopiger af, als in den regen-tijt. In den tijt van drie maenden groeien de takken tot volkome groote. Ik heb zelf, om de stad *Koylang*, meer als vier duizent boomen doen planten: doch die meest door onachtzaamheit van mijne navolgers vergaen zijn.

Daer zijn veelerlei geslagten van dezen boom, die aen hunne vruchten te kennen zijn: inzonderheit aen het water, dat in de doppen van de neuten is.

Een groote menigte van bosch- of wilde kaneel-boomen, groeit in het lantschap van Malabaer: maer de kaneel is in treffelykheit en reuk veel slechter, als die het eilant Zeilon voortbrengt: want op gene andere plaetse groeit d'oprechte kaneel, als op d'eilanden Zeylonen Floris.

De Portugesen noemen die kaneel *Canella del Mato*, dat is, kaneel van 't bosch: de Malabaren *Karua* of *Ba-*

bena, of ook *Kaunama*, dat is, zoet-hout: want *Kau* is, in de tale des lants, hout: en *Nama* zoet gezeit: de Maleyers *Kais Manis*: de Zingalefen, of inwoonders van Zeylon, *Kurundo* of *Kurundo*: d'Arabieren *Querfaen* *Queise*, of *Kerfab*.

Voorhene plagh deze kaneel by de onzen van daer vervoert te worden: maer zedert zy het eilant Zeylon hebben in bezit gehad, wort zulx weinigh meer gedaen.

De boom is van de groote als een oranje-boom, en zomtijts kleinder en zomtijts grooter; maer kleinder als de Zeylonsche kaneel-boom. Heeft vele takken, welker tengererecht zijn. De bladen zijn die van den laurier gelijk: maer breder, bleker en vochtiger, en met drie zenuwen doorregen. De bloem of bloeifem is wit, en byna zonder reuk. De vrucht is die van den wilden olyf-boom gelijk, in 't begin groen: daerna rootachtigh, en in hare volkome rijpheit zwart en blinkend. Heeft van binnen een steentje, die van de wilde olyven gelijk, en is met diergelyk vleesch bezet: waer uit een zekere groene olyachtige vocht druipet: van reuk als de laurier-bezien, en scherp van smaak, met een weinigh bitterheit vermengt. Wyders, deze vrucht heeft aen het plat gedeelte een kleinen kelk.

De schors van dezen boom, of kaneel, is dik, en zonder eenige uitstee-kende smaak: hoewel de dunne schors en takken een weinigh geuriger zijn: doch in alle deelen slechter en geringer, als de Zeylonsche kaneel.

Uit den schors des wortels wordt een olye en vliegend zout, kanfer genoemd, gedistilleert. Zy is lichter als het water, daer zy te gelijk mee opklimt; klaer en doorschijnend, geelachtigh, sterk en welriekend, zeer scherp van smaak, en diep deurdringend of deurtrekkend: zy bestaat uit dunne deelen, en die haer in d'ope en vrye lucht lichtelyk verspreien en vervliegen.

De kamfer is zeer wit, en in reuk veel treffelyker als de gemeene kanfer. Desselfs deelen zwemmen of drijven in d'olye; wanneer die eerst gedistilleert en noch warm is; en zijn met haer onzichtbaer vermengt, en

en verdonkeren geenſins de deurschijnentheit en klaerheit der olye. Maer wanneer d'olye kout wort, zoo drijven de deeltjes van de kanfer, en zijn geſcheiden van d'olye, en kleven in veelſterlei geſtalte aen elkandre vaſt, en onder andere in lange ſtokken, en zinken, door hunne zwaarte, na den gront van d'olye.

De deeltjes van de kanfer, die aen elkandre kleven, beſluiten eerſt d'olyachtige deelen in zich, en maken ze onzichtbaer, die zich daer na van de deeltjes des kanfers, die na boven tot een enger plaetſe gevlogen zijn, onſlaen en ſcheiden, en door de lichticheit na boven toe ſchieten.

Deze kanfer is boven mate vervliegend, en ontſonkt en vat zeer gezwint vlam, en laet in 't verbranden gene vuiligheit of droeſem na.

Deze olye komt in reuk en ſmaek zeer na met de kanfer overeen, en is zoo licht vervliegend, dat zy, ſchoon op geverſde kleederen valt, verdwijnt en vervliegt, zonder ſmet of moet na te laten. Zy ontvonkt en vat ook zeer licht vlam, en verbrandt in korten tijt, en geeft een witachtige en blaauwe vlam. Op het vuur gezet en warm gemaakt, vervliegt zy ook zeer gezwint, en verſtuit in een witachtige rook, die aen het vuur zeer licht vlam vat.

Indien buſſekruit met deze olye nat gemaakt en gemengt is, zoo vat dat vlam: maer niet als zeer langzaam, en na vele deeltjes van d'olye vervlogen en verteert zijn.

Daer en boven wort deze olye, zoo zy in zwavel of zalpeter, of in beide vermengt, gegoten wort, door de vlam gantſch verteert en vernielt, daer de zwavel en zalpeter onaengeraekt en ongeſchonden blijven.

De damp of rook van d'olye, die uit dezelve, wanneer zy op vuur ſtaet, uitwaeffemt, en door een drie of vier dobbelde doek ontfangen is, zet zich boven aen tot een ſpierwit zout, dat de kanfer zelve is. Daer en boven werpt deze olye met der tijt eenige kanferachtige deeltjes uit: waer door zy zuiver en klaer wort.

D'olye, die uit de Malabaerſe kaneel getrokken wordt, is doorschijnend, klaer, geel en blinkend, en ook

welriekend, en drijft op het water: daer uit de Zeylonſe kaneel, behalve zoodanige olye, op het water drijvende, ook een olye getrokken wort, die in 't water te gronde gaet.

D'olye, uit de bladen getrokken, is eerſt drabbigh, wort met der tijt geelachtigh, doorschijnend, en groenachtigh van kleur, en is zoet en ſcherp van ſmaek, riekt een weinigh na kaneel, en gaet in 't water te gronde.

D'olye, die uit de ſchorſ des wortels, met het vliegend zout, kanfer genoemd, getrokken wort, bezit vele en uitſtekende krachten. Zy is zeer dienſtigh tegen alle gebreken van lamheit, indien in tijts van buiten op de beledighde parthye geſtreken wort. Voor het podagra is zy een uitſtekend geneesmidſtel, en helpt op ſtaende voet, en ſtult de pijn der beledighde deelen, indien die daer mee beſtreken worden: gelijk zy ook daer toe zeer dienſtigh is, zoo van binnen ingenomen wordt. Zy geneeft ook quaetaerdige koortſen, en doet zweeten, en verdrijft de winden: ontſteekt de luſt van eeten, en breekt de ſteen der nieren en blaze. Zy geneeft ook de kuch en andere lange ziekten. In 't kort, deze olye verſtrekt den onzen daer te lande in de gaſthuizen een algemeen geneesmiddel.

De kanfer is dienſtigh in de gebreken des lijfmoeders, om de maentſtonden te verwekken; doet ook zweeten, en wort gebruikt in plaetſe van de gemeene kanfer.

D'olye des kaneels, getrokken uit de ſchorſ des booms, is dienſtigh voor alle gebreken der mage, en in buikpijn, die uit koude ontſtaet,

Het water des kaneels is hertſterkend.

D'olye uit de bladen is dienſtigh tegen de kolijk, indien van buiten op den buik geſtreken wort, en verdrijft de lamheit.

Overvloedelijk groeit in de boſſchen van Malabaer, ontrent *Kana-*^{Zua, of}
noor, in 't wilt, zeker gewas, dat by de ^{Zerumbet.}
Malabaren *Zua*, by die van Suratte, *Dekan*, en by de Kanarijns, *Cachoraa*, by d'Arabieren en Perſen *Zerumbet*, en by de Turken *Zeruba* wordt genoemd. Het wil op vele andere plaetſen groejen, zoo de wortel gepoot of gezaeit wort: en noemen het vele hierom wil-

de genber: en niet zonder reden: dewijl deffelfs bladen die van de genber gelijk zijn; hoewel langer en meer geopent. Ook is de wortel grooter, dan de genber.

De wortel wort uitgegraven, en dan gefneden en gedrooght, en na verſcheide geweften vervoert.

Boom
Makre of
Macer.

In het lant van Malabaer, op het eilant Sint Kruis, des koningrijks van Koetzijn, aen d'oever des ſtrooms *Man-gatte*, groeit een boom, die by de Brannan artzen *Makre* genaemt wort, by d'ingeboore Kriſtenen *Makruyre*, en by de Portugeſen *Arbore de las Camaras*, en *Arbore Sancto*, dat is, *boom van den roden loop*, en *heilge boom*. De *Jogues* of Heiligen van dien oort noemen denzelven boom, in de tale des lants, *Kura Santea Macre Nifufagarul*, dat is, *Macre is den menſchen van d'engelen getoont tot hun heil*. By Galenus, Dioſcorides en Plinius wort hy *Macer*, en by Avicenna *Taliſtar* genoemd: want ook d'aeloude Grieken hebben dezen boom, of altoos deffelfs ſchors, onder dien naem gekent.

Het is een breede boom, groter dan den olm-boom, en heeft vele takken. De bladen zijn zes of zeven voeten lang, twee breed, aen de boven-zyde bleek, en aen d'onderſte donker-groen.

Mengeloof deez boom geen andere vrucht heeft, als zeker zaet van de groote als een duit, dat dun, hertsge wijze, geel, maer van ſmaek als een amandel, of pit van een perſik, en met een dunne en witte vlies bedekt is. Het leit in zekere blaze beſloten, die uit twee zeer dunne t'zamen gevoeghe en dooſchijnende vliezen beſtaet. Deze blaze groeit midden op een blat, en is de blaze niet ongelijk, die in bloeimaent aen d'olmboomen groeit; hoewel een weinigh breeder en platter. Het bladt van deze blaze is in groote andere bladen niet ongelijk: maer ſtompervan ſpits, en ontrent de ſteel ſmalder, van verruwe tuſſchen root en geel, oneffen, en met vele rechte vezelen van de ſteel tot het einde doorloopen, gekrult en rimpeligh.

De boom heeft melkachtigh zap, gelijk de moerbezien-boom, en wortels, die van den ſteen-palm boom niet

ongelijk: zijn dik, groot, en in de breedte diepte verſpreit.

De ſchors dezer wortelen is dik, rou, geborſten, aſchverwigh van buiten, maer van binnen wit: vol melkachtigh zap, wanneer hy verſchis: maer geelachtigh, als hy gedrooght is, en zeer t'zamentrekkend. En ſchoon dit zap met eenige zamentrekking een weinigh bijt, zoo gaet nochtans dit bijten haest over.

Deze boom bemint vochtige en zandige plaetſen, en doet byna alle gewaſſen rontom hem uitgaen.

De ſchors der wortelen van dezen boom is by de Malabaren en andere Indianen in de hoogſte waerdye, en wort ook zeer veel gebruikt in alle de gaſthuizen der lantſchappen van Sina, Japan, Malakka en Bengale, tegen rode en buikloopen en bloetſpouwingen: alwaer men die uit Malabaer ontbiet.

D'artzen, zoo Brahmannen, Kanaarijs als Malabaren, genezen met den geſtoten verſchen ſchors, gemengt met karne- of zuure-melk, allerlei ſlagh van rode- en buikloopen. Eenigen weiken den drogen en geſtoten ſchors, tot de zwaerte van een loot, eenen nacht in een mutſje wei, en geven denzelven tweemaal des daeghs te drinken, des uchtens en des avonts. Aenſtonts daer na geeft men den kranken rijs t'eeten, zonder zout en boter gekookt, en hoender-kuikens, in het afzietsel van rijs gekookt, geweikt en geſtooten. Zoo bywijle de noot vereiſcht, mengt men daer opium onder, tot ſterking van het geneesmiddel. Ook wort de ſchors zeer heilzaam gehouden, om de braking te ſtempen en mage te verſterken, ingenomen met water van kruizemunt en poeder van Maſtik.

Volgens berecht van zekeren *Jogue*, heeft een klein ſtukje van dezen ſchors meer krachts, als een groote meenighte van *Myroblaen*-ſchellen, of van *Areka*: ja wort voortreffelijker gehouden, als de Malabaerſche *Koru*. De vrucht of zaet doot endrijft allerlei ſlag van wurmen uit 's menſchen lichaem, en breekt den ſteen in de nieren. Ook zoude de genen, die den zelve des uchtens gebruiken, vry van den ſteen en kolikwee zijn, en niet dronken kunnen worden.

Op

Op dezelve plaats groeien, behalve den boom *Macer* voornoemt, twee andere boomen, die zeer veel van elk- andere verschillen; maer van een zel- ve kracht met den *Macer* zijn.

Boom
Kuroda-
pala.

D'eerste wort in 't Malabaers *Kuro-
dapala* en *Kuro*, en in *Kanarijn Koru*, by de Brahmannen *Kura*, en by de Portugesen het Malabaersch kruut ge- noemt, uit oorzaak de Malabaren des- zelfs gebruik allereerst geleert hebben.

Deez boom is een lage oranje boom gelijk, en boven al in bladen: hoewel deze in 't midden een dikker zenuwe hebben, met 8 of 9 andere, zywaerts verspreit. De bloeifem is geel, en byna zonder reuk. Volgens *Garcias* schiet deez boom tot de hooghte van een haagh-appel-boom op, of een weinigh minder, heeft bladen die van den per- fik-boom gelijk: witte bloemen, van reuk, als die van het geiten-kruut. De schors des booms is bleek-groen, glat en dun, die, zoogebroken of ingesne- den wordt, veel melkachtigh zap uit- geeft, dat tacieren veel lijmiger is, als het zap van de boom *Macer*, zonder smack, maer een weinigh bitterachtig, en meer kout als droog: in welke graet het de artzen van Malabaer ook stel- len.

Met dit gewas geneest men zeker- lijk allerlei rode loopen; na dat eerst meerendeels de quade vochtigheden afgedreven zijn: want anders storten de zieken weer lichtelijk in.

De Malabaren, zoo *Garcias* ge- tuight, branden, door kracht des vuurs, uit den wortel een water, zeer krachtigh tegen den rooden loop, in dezer wijze. Te weten, zestien loot van het poeder van deze gestoten wortel wort in een distilleer-ketel ge- daen, en in wei van zoete melk en nat van gekookte rijs geweikt: daerna daer by gesmeten het gestoten en ge- rooft zaet van Ammi, peterfelie, ko- riander en zwarte kumijn, van ieder drie loot: zeven vierendeel loot schel- len van Myrobalanen, met vier loot ongezoete boter: waer uit dan, door kracht des vuurs, een water wordt ge- brant, welk, tot ontrent een mutsje, met een half musje arak, of weegh- bree-water, den zieken te drinken wort gegeven. Zoo nodigh is, doet- men daer by het poeder van de koek-

jes, die van de zelfde dingen gemaakt worden, uitgezeit de boter.

Ook worden klysteren van het zelf- ste water, met groot voordeel, ge- bruikt: maer kout en des nachts inge- spuit, uit oorzaak van de hitte des lants.

Men geeft, zoo de noot vereischt, dit water tweemaal des daeghs in, des uchtens, ten zes uren: en des namid- daghs, ten twee uren.

De spijs is rijs, met vet gemengt, en hoenderen, geweikt in het afzietfel of water van rijs, dat men *Kanje* noemt.

Men geeft den zieken geheel en al geen wijn, 't en zy by hoogh dringen- den noot, in verouderde roode lopen.

Eenige geven het zap, uit de groene plant gedrukt, tot anderhalve musje, des uchtens in, en zoo veel des avonts, zoo de noot vereischt: maer dewijl het sap bitter en onaengenaem is, zoo geeft men, na het innemen, een dronk wei, om den mont te spoelen. Zoo de Ma- labaren zien, noch sterker geneesmid- middel van noode te zijn, zoo mengen zy gewonelyken daer opium of amfion onder.

Dit kruut is ook een heilzaam ge- neesmiddel voor de zwakheit der ma- ge; stilt ook het braken, zoo met wa- ter van kruizen-munt, of met het poe- der van mastigh ingenomen wort.

Ook is de wortel dienstigh, 't zy met het afzietfel van rijs ingenomen, of gesmeert, tegen d'ambeyenen klo- ven der eers.

Met den damp van het afzietfel der bladen, en die van tamarind, worden gezwolle beenen gestooft: en doeken, in het zelfste afzietfel nat gemaakt, met groot voordeel in de buikloop en waterzucht gebruikt.

D'andere boom, namelijk het derde slag der genen, die tegen den buik- loop dienstigh zijn, wort doorgaens in 't Malabaers *Pavate*, by de Brah- mannen en Kanarijns *Vasa Veli*, en by de Portugesen *Arvor contra las* <sup>Pavate of Vasa Ve-
li.</sup> *erispolas*, dat is, boom tegen de roos, ge- noemt.

Het is een heester van acht of negen voet hoogh, niet zeer vol van takken, en met weinigh bladen, de kleine bla- den van den oranje-boom gelijk, (be- halve het hertje, dat zy niet hebben,) en onder en boven groen. De bloem is klein

klein en wit, beſtaet uit bladen: uit wiens midden een witte vefel ſchiet, met een groen ſpits, is van reuk als de bloem van het geite-kruit: dien hy ook zeer wel van verre gelijkt.

Het zaet is rondt, van groote als dat van den maſtik-boom, uit den groenen zwartachtigh, en wort in 't rijpen zwart.

De ſtam en takken zijn aſchverwig, de wortel wit en onſmakelijk, met eenige bitterheit, en byna zonder reuk.

Boom
Jambos
of Jam-
beiro.

Onder d'edele en gemeene vrucht-boomen is de gene te rekenen, dien de inwoonders na haren vrucht *Jambos* noemen: en de Portugelen met een gebroken naem *Jambeiro*.

De Malabaren en Kanarijns noemende vrucht *Jamboli*: d'Arabieren *Tufa Indi*: de Turken *Alma*, de Perſen *Tufat*.

Men zeidt deez boom, om zijne geurigheit van bloeiſel en zoetheit van vrucht, uit Malakka, (daer hy overvloedelijken groeit) na alle verreelegen geweften van Indien zou overgebragt zijn.

Men vindt tweederlei ſlagh van deze boomen, elkanderen zeer gelijk, maer de vruchten zijneenighzins verſcheiden. Zy verbeelden beide, zo wel in wezen en geſtalte, als in groote, een Europiſchen appelboom: vereiſchen gene queking noch byzonderen aert van grondt: maer groeien zoo weeldigh op vele plaetſen van Indien, dat zy dikwils binnen het vijfde jaer vruchten geven: en wortelen diep, (het geen zelden andere bomen in Indien doen) en vaſt in d'aerde.

Het zijn breede boomen, ſchoon in het oog, en breiden zich uit met vele loof- en lommerrijke takken, tot de groote van een pruimen-boom. De ſchors, zoo wel van den ſtam als takken, is aſchverwigh en glat: het hout bros.

De bladen zijn byna van groote, als die van den pruime-boom: maer op het einde wat ſpitſer, en zeer ſchoon en glat, een palmen meer langer. Zy hebben groote gelijkenis met d'yzerpunt van een groote lancie: zijn boven hoogh, en onder bleek-groen, doorloopen met een eenige, doch rechte zenuwe in 't midden: waer van ſchuinſe ade-

ren na de zyde uit loopen.

De bloemen zijn van reuk en kleure als een roos: maer meer geſchakeert: of, uit den rooden purper, met veele luſtige ſtijlen in 't midden, van ſmaek, als de klaviertjes van den wijngaert, die met hare wijnige ſmaek, zoo te zeggen, een voorſpel van de vrucht zelf maken.

De vrucht heeft de groote van een konings-peer, of als een gansen-ey, en grooter. Daer is tweederlei: want d'eene is hoogh donker root, ja ſchier zwart: heeft merendeels geen ſteentje, en overtreft d'andere in goetheit van zap. D'ander is uit den witten rootachtigh, heeft een wit en hert ſteentje, niet zeer rontachtigh, van groote als het ſteentje in den perſik, en met een witte en rouwe vlies bedekt.

Niet tegenſtaande deze vrucht zoo goet niet is, als d'eerſte, zoo ſmaekt zy nochtans ongemeen lekker.

Bywijle is d'eene vrucht volkomen root, en zonder kern: maer d'andere ſlaeu purperachtigh, en riekt als een roze.

Deze vrucht is kout en vochtigh, en zeer teder; en bedekt met zulk een dunne en weke ſchil, dat zy met gene meſch kan afgenomen worden.

De bloemen en vruchten *Jambos* zijn van een vochtige temper, doch zeer welriekend: en hierom by alle d'inwoonders onder de voornaemſte lekkernyen geacht: en men eet haer gewonelyken voor alle andere ſpijze, in het begin van de tafel, en des daegs. Zy zijn ook van groot gebruik doorgaens in d'artzenye: want de rouwe vruchten en bloemen worden in zuiker, om te bewaren, ingeleit: en dan in hittige koortſen, ontſtaen uit gal, tot leſſching der dorſt, met groot voordeel gebruikt: nadien zy door hare vochtige koude dezelve verſlaen, en de levendige geeſten verſterken: dies deze vruchten, niet zonder reden, in groote achting onder d'Indianen zijn.

Deze boomen zijn uit het getal der genen, die, door hunne overſchoone verſcheidenheit van bloeiſel en vruchten, de vreemdeling tot verwondering oprukken, niet alleen om het aengenaem gezicht: maer inzonderheit om de geduurige beurt wiſſeling van bloeiſel

ſelen vruchten: want wanneer d'eene zyde of helft des booms van bladen of bloemen is berooft, zoo wort het ander deel zoo lang met rijpe en onrijpe vruchten beladen en verciert, ter tijt toe d'andere meer bladen heeft gekregen: zulx men in dezelve een geduurige lente, en t'effens den herſt, maghgenieten. Derhalve ziet men den boom noit zonder bloeiſel of vrucht: naerdien een en dezelve takken ſchier altijt met bloeiſel en groene en rijpe vrucht zijn beladen, en, onder het geduurigh afvallen van bloemen (zulx d'aerde onder den boom bywijle root geverft ſchijnt) weer nieuwe uitschieten: en andere vruchten eerſt groeien, andere rijp worden: en andere reeds rijp, verzamelt worden.

Deez boomdraeght niet eenmael's jaers: maer geeft alle jaers veelmalen nieuwe vruchten.

Met den boom te ſchudden, vallen de rijpe vruchten zeer licht af: maer de takken te zamen gevat, om de vruchten te plukken, worden zeer licht vanden boom geſcheurt.

Vrucht
Karkapuli.
De vrucht, by de Malabaren *Karkapuli*, en by de Kanarijns *Karkapoli* geheten, heeft de groote en gedaente van een ongeſchilde oranje-appel; en beſtaet geheellijken uit korlen. Eerſt is zy groen, daarna geelachtigh, en rijp zijnde, witachtigh, en zoet zuur van ſmaek. In het midden van het mergh leggen langwerpige, platte en donker bruine zaden, zoogroot als een lit van een vinger.

Boom
Koddam
Pulli.
Deze vrucht groeit aen eenen hoo-gen boom, die by de Malabaren *Koddam-pulli*, of *Otta-pulli*, en in de Bramanſe tale *Darumbo*, en by de Zingaleſen, of inwoonders des eilants Zeilon, *Ghoroka* geheten wort. Men gebruikt deze vrucht in de ſpijze. Zy wordt by d'Indianen voor zeer heilzaam gehouden, en ſtilt wonderlijken den buikloop, van wat aert die ook zy: en inzonderheit in den genen, die denzelven door te veel byſlappen hebben gekregen.

Wyders, d'onrijpe vrucht, of deſelfs zap, wort met karnemelk ingenomen, of het poeder van de gedrooghde vrucht, met karnemelk gemengt, en gekookte rijs, maekt wonderlijken een

trage mage hungerigh. Ook is deſſelfs zap, en het poeder van de gedrooghde vrucht, zeer dienſtig tegen de ſchemering, katarakten en vliezen der oogen: te weten, het zap, met dat van andere kruiden vermengt, wort geleit op den nagel van den groote teen, aen de zelve zijde, aen de welke iemand de ſchemering des gezichts, of een begin van een katarakt heeft. By de vroedvrouwen is ook het poeder van de vrucht zeer in gebruik: want zy dat gewonelijk den kraemvrouwen ingeven, om de nageboorte afte drijven, en de volheit van zogh te doen komen.

Deze vrucht wort, gedroght, na andere lantſchappen overgebraght.

Daer is noch een andere ſoort, die een zoete en ronde vrucht, van de groote als een kers, heeft, en ook by Linſchoten *Karkapuli* genoemt wort. De boom, daer aen deze laeſte groeit, wordt by de Singaleſen *Kanna Choraka*, dat is, *zoete Choraka*, genoemt. Uit den ingefneden ſchors of ſtam van beide deze boomen, druipt een gom, *Gotta* genoemt; hoewel die uit den boom *Kanna-Choraka* druipt, beter is.

Zeer gemeen is het gebruik der bladen van Aloë, om kamergang te maken, in het landſchap van Malabaer: en worden dezelve zonder ſchroom, niet alleenlijk kinderen, maer ook zwangere vrouwen, in dezer wijze ingegeven. Zes loot bladen, in ſtukken geſneden, worden met een half loot zwart zout, op een licht vuurtje, gekookt, tot ziedens toe, daer na verziight, en onder het verziighſel twee loot zuiker gemengt, en den gantschen nacht in de lucht gezet. Des anderen daeghs uchtens, ontrent zes uren, geven zy den genen, dien zy willen ſtoelgang verwekken, dit water kout in, gebieden hem van ſlaept'onthouden; maer laten hem door de kamer wandelen, op dat des te haeftiger d'artzenye werke. Drie uren na het innemen geven zy hem een musje hoenderzop, met eenige greinen van Maſtik in. Na verloop van een uure eet de kranke, en drinkt dunnen wijn. Wyders, de doſis der bladen en verziighſel wort vermeerdert of vermindert na de natuur en krachten der genen, die

Gebruik
der bladē
van Aloë
by de Ma-
labaren.

dit geneesmiddel zullen inneemen.

Deze wijze van stoelgang te maken, inzonderheit voor lekkerbekken, is niet min gemeinder, als die met manne, of verliche mergh van kassie geschiet: en, 't geen meer te verwonderen is, de Malabaren verwerpen alle andere geneesmiddelen van d'apoteken, en kiezen dit alleenlijk.

In Malabaer groeit zekere vrucht, van de grote als een haseelhoot met hare dop: hoewel zoo ront niet: en is wit. Zy groeit aen de takken van zeker gewas, dat gezaait wort. In d'artzenye, voor zoo veel men is bewust, heeftze geen gebruik.

Deze vrucht veel genutticht, maakt, zoo dezelve *Serapio* getuicht, overvloed van zaet: maer verwekt het bort. Al het welk ook de Malabaren deze vrucht toeschrijven.

Vrucht
Chivi
quelenga.

By de Malabaren wort deze vrucht *Chiviquelenga* genoemd, en op eenige plaatsen in Malabaer *Kurkas*, en in Kambaye *Karpata*.

Volgens Garcias, zou deze vrucht de gene schijnen te zijn, die *Serapio* met een gebroken naem van *Habelculcul* gedenkt: daer hy *Hab-alculcul* had moeten zeggen: het geen *Curcas* betekent: ('t en zy wy zelfs misschien *Curcas* gebroken zeggen:) want *Hab* bediet *zaet*, en *alis* zoo veel gezeit als *van of des*: zulx *Hab-alculcul* eigentlijk *zaet van Culcul* wil zeggen.

Boom
Kumbulu

Kumbulu in de Malabaerle, en in de Bramanle tale *Bon-Va o* genoemd, is een hooge boom, met een stam zoo dik, als een man omvatten kan.

De bladen zitten aen lange, ronde, dikke en groene steeltjes: zijn een span en twee of drie duimen lang, en twee palmen breed, en aen de steelen met wol bezet.

Aen het einde der scheuten van de takken groeien, by troffen, aen zeer korte steeltjes, geele bloemen, die uit vijf ronde en dikke blaetjes bestaan. Na de bloeifem volgen langwerpige ronde vruchten, met zappigh, geel en zoetachtigh vleesch van binnen, welker uitgeperst zap, hoogh geel en rootachtigh verft.

Eerst zijn zy groen, daer na bleek geel, flauw van reuk; hoewel niet onaengenaem.

In het midden van ieder vrucht zit

een witachtigh langwerpigh, hert en glat steentje, van vorm als een peer, dat een kleine pit of kern besluit.

Het kookfel of affiedfel des wortels, met een weinigh rijs, is goet in een koortse, die na het podagra en gicht volgt. Met zuure melk, of olye *Sirchelim* ingenomen, verdrijft het de winden en pijn des borsts.

Het zap der bladen van dezen boom, met zuure melk ingenomen, stillt den buikpijn.

De boom, in de Malabaersche tale *Ganschi*, en in de Bramanle *Schivan* genoemd, groeit op zandige plaatsen, en schiet hoogh op, met een stam van een mans omarming dik, en is, als ook de takken, met een aschverwige schors bedekt, die van binnen groen is.

Boom
Ganschi.

De bladen hangen aen lange, ronde en groene steeltjes, zijn over een span lang, en ontrent twee palmen breed, en langwerpigh ront.

De bloemen of bloeifels hangen aen ronde, bleekgroene, korte en dunne steeltjes, en zijn bleekgroen, en bestaan uit drie, of zelden uit vier blaetjes.

Na de bloemen volgen driehoekige, platachtige, ronde en groene vruchten, die aen lange en groene steeltjes hangen, en die driehoekige zaden van binnen besluiten.

Het vleesch is dicht.

Het affiedfel des wortels geneest het podagra, indien de beledighde parthye daer mee gestoofd wort.

De boom *Pajaneli* is tweederlei: d'een wort in de Malabaerle tale *Palega-Pajaneli*, en d'ander enkelijk *Pajaneli* genoemd.

De *Palega-Pajaneli*, en in de Bramanle tale *Davandiku* genoemd, is een hooge boom, en heeft eenen stam, zoo dik als een man omvatten kan, die met een aschverwige schors bedekt is: desgelijx de takken, die niet dwers; maer recht in de hooghte opschieten, en dik zijn.

Boom
Palega-
Pajaneli.

Uit den stam zelf, en ook uit de takken, schieten de bladen, die aen lange steeltjes hangen.

Op het eind der takken zitten vele klokvormige bloemen by troffen, aen dikke en groene steeltjes, bestaende uit zes dikke blaetjes, die van binnen

wit,

wit, of witachtigh geel, en van buiten met roode streepen doorloopen zijn. De reuk der bloemen is niet aengenaem; maer stinkende.

Na het afvallen der bloemen volgen zeer groote vruchten, van drie span lang, een palm breer, en ontrent een vinger dik. De schil is donker groen en dik. Het vleesch van binnen is tener en vochtigh, dat daarna hert wort, met plat zaet van binnen.

De schors des booms, gestoten, en met wijn gemengt, geneest beenbreuken en wonden, indien daer op geleidt wort.

Het afzietsel des wortels geneest de waterzucht.

Ander
slag van
Pajaneli.

De jonge bladen, met Malabaerse safraen gemengt, heelen zweeren, indien daer op geleidt worden.

Het ander slag van *Pajaneli*, en by de Bramannen *Davandiku* genoemd, is een hooge boom, en schiet met zijne takken in de hoogte op; maer geen zins in de breete, en groeit op zandige plaetsen.

De wortel spreit zich wijd en breed uit, en is met een dikke en aschverwige schors bedekt.

De stam is zoo dik, als een man omvademen kan, en bestaet uit bros en vezeligh hout, en is met een donker aschverwige schors bedekt.

De bloemen zijn ook klokvormig, als die van den eersten boom; maer bestaen slechts uit vijf blaetjes. De vruchten zijn een en dezelve.

Het zap van de gekneufde bladen, en dat van de vrucht *Kareka* of *Mirabulanen*, t'zamen gemengt, gebruiken de Malabaren, om hunnelijk-kleden mee zwart te verwen.

Het afzietsel van den schors des wortels verdriest harde gezwellen, indien daer mee gestoofd wort.

De boom *Pala*, en in de Brahmanfetales *Santeru* genoemd, is van vierderley slag. Het eerste is enkelijk *Pala*: het tweede *Kurutu Pala*: het derde *Kadaga Pala*, en het vierde *Kaikotten Pala* genoemd.

Boom
Pala.

Het eerste slag, enkelijk *Pala* geheten, is een hooge boom, verspreit zijne takken wijd en breer, en groeit op zandige plaetsen.

De wortel schiet diep in d'aerde, en is met een donker geele, of rosverwige

schors bedekt, die melkachtigh en bitter zap geeft.

De stam is twee of drie vadem dik, met een asverwige schors bedekt: als ook de takken.

De bladen zitten drie, vier en vijf teffens aen het eind der steeltjes, zijn langwerpigh rondt, en op het eind aen de steeltjes smal, dik, en vol melkachtigh zap.

De bloemen zitten troswijze byeen, zijn witachtigh, en bestaen uit vijf rondeblaetjes: zijn lieflijk en sterk van reuk; maer zwaer: verwekken zinkingen en verkouthet, en beledigen het hoofd: waerom zy niet geacht zijn.

Na de bloemen volgen vruchten, die vele te gelijk aen kleine scheutjes hangen, en zijn lange hauwen of peulen van ontrent een elleboogh langh: doch smal, plat en groen, en van binnen vol melkachtigh zap: gelijk de boom zelf melkachtigh, of vol melkachtigh zap is. Hy brengt eenmael des jaers, in Loumaent, vruchten voort.

Het tweede slag van *Pala*, wort op Malabaersch *Kurutu Pala*, en op *Brahmanisch Kudogenoemt*. Het is een boom van een of twee mans lengte hoogh, heeft eenen stam van een voet dik, met een donkere en aschverwige schors, gelijk ook die van de takken is.

Kurutu
Pala.

De bladen groeien uit de takken en scheuten, aen korte steelen: zijn langwerpigh ront en voor spits.

De bloemen of bloeifels spruiten uit het bovenste eind der scheuten, zijn grooter als die van het eerste slag van *Pala*, spier wit, en bestaen uit vijf langwerpige bladen.

De vruchten hangen aen steelen, veel by een, twee entwee tegen malanderen over. Zy zijn langwerpigh ront, dik, en melkachtigh van schil: in 't eerst donkergroen: daer na, als se rijp worden, van buiten goutgeel van gleur. Van binnen leggen vijf, zes en zeven langwerpige zaden.

Deze boom geeft het gantsch jaer door vruchten, maer allermeeft in den regentijt.

De schors des stams gestooten, en met warm water ingedronken, stilt de buikloop, en, met melk, den rooden loop.

Het derde slag van *Pala*, en op Malabaersch *Kadaga-Pala*, en op Bra-

Boom
Kadaga-
Pala.

mans *Alego-kudi* genoemd, is een lage boom, gelijk de *Kuruu-Pala*, en groeit op zandige plaetsen.

De wortel schiet veel ondieper in d'aerde, als die van de *Pala*, en is donker bruin van schors en melkachtigh.

De stam wort ook een voet dik, als het tweede slag.

De bladen en bloemen komen met het tweede slag byna over een.

De vruchten zijn langwerpige hawwen, of peulen, als die van de *Pala*: maer dikker en zoo plat niet, groen, en ontrent een span lang, en vol melkachtigh zap.

De schors des stams gestoten, en met zuure melk gedronken, stilt den buikloop: desgelijx de schors des wortels, op een zelve wijze gebruikt, stilt den roden loop.

Het afzietfel des zaets is dienstigh in heete koortsen, als ook in een hete lever en podagra, en doot ook den wurm.

Kaikotten Pala. Het vierde slag, *Kaikotten Pala* genoemd, verschilt weinig van het derde.

Boom Parua. De boom, op Malabaersch *Parua*, is tweederlei: d'een *Tindaparua*, en d'ander *Anaparua*, en op Bramansch *Bendarli* genoemd.

Boom Tindaparua. De *Tinda-parua* is een hooge boom, en groeit op zandige plaetsen.

De wortel heeft een dikke, witachtige en weke schors.

De stam is een mans omarming dik, en met een aschverwige schors bedekt: gelijk ook de takken en scheurjes, die onder den buitensten schors donker bruin van verruwe zijn.

De bladen hangen hier en daeraen korte steeltjes, zijn langwerpigh ront, voor eenighlints spits, en rontom een weinig getant.

De bloemen hangen ook aen korte steeltjes, en bestaen uit vier bleek groene spitze blaetjes.

De vruchten zijn ronde beziën, dun van schil, eerst groen, daarna witachtigh, en root in het rijpen. Onder de dunne schil leidt een ronde en grove kern.

De wortel gestooten en ingenomen, geneest de vallende ziekte. Het afschietfel der bladen verdriift alle pijnen, indien het beledighde deel daer mede gestoofd wort.

De boom *Kavalam* op Malabaers^{Boom} en op Bramansch *Benkaro* genaemt^{Kavalam}, groeit op steenige en zandige plaetsen, schiet met een dikken wortel recht nederwaerts in d'aerde, die met een witachtige of aschverwige en dikke, doch weeke schors bedekt is.

De stam is ontrent een mans omarming dik, en met een dikke schors bedekt, die van buiten aschverwig graeu: en van binnen groenachtigh wit is. Het hout is wit, en kan, gebroken, tot draden of vezelen getrokken worden.

De bladen, die aen langachtigh ronde, en licht groene steeltjes hangen, zijn langachtigh rondt, een span en twee of drie duim lang, en voor spits.

De bloemen zitten by troffen aen groene en hairige steeltjes, zijn klein, en bestaen uit vijf smalle blaetjes.

De vruchten zitten aen een steeltje van gemeene dikte, by twee, drie, vier en vijf doorgaens by malkanderen, en zelden een alleen. Zy zijn ront, en een weinigh langachtigh, dik en hert van schil. In deze vruchten leggen negen of tien boonen, of wel minder: zijn dik, ront, langwerpigh, en ontrent een vinger lang, en glat: met een dubbelde schil bekleedt, die week en wit zijn, wanneer zy jong zijn. Deze boonen gebraden, verstreken spijs, en zijn eetbaer.

Deze boom bloeit eenmael des jaers, in Sprokkelmaent, en heeft onder de Malabaren, in d'artzenye, geen gebruik.

Daer is tweederlei soort van den boom *Ambalam*, welk een op Mala-^{Boom} baersch enkelijk *Ambalam*, en op Bramansch *Godoe Ambado*: (t welk by de Bramannen zoo veel gezeit is, als zoete *Ambado*, om dat de boom zoetzuure en geurige vruchten voortbrengt) en d'ander *Kat-Ambalam*, of *Pee-Ambalam* genoemd wort.

d' *Ambalam* is een hooge boom, schiet met zijne takken in de hooghte, en niet veel in de breete, en groeit op zandige plaetsen.

De wortel is lang, en schiet met vele vezelen vast in d'aerde.

De stam is dik, en met een dikken schors bedekt: en het hout week.

De bladen schieten uit tengere en groene steeltjes of scheutjes, en hangen doorgaens vijf, en gemenelijk twee en twee

twee tegen over, of neffens malkanderen, met een blat op het eind, aen zeer korte steeltjes: zijn langwerpigh ront, en byna eens zoo lang als breed, week, glat, ter weder zijde, hoogh groen van kleur.

De bladen, die het dichtste aen het begin der scheutjes zitten, zijn kleiner dan d'anderen, sterk van reuk, aengenaem zuur van smaak, gelijk de schel van d'Indische Mangas-vrucht.

De bloemen schieten uit tengere en groene scheutjes, zijn klein en wit als sterretjes, en bestaan uit 5 of 6 bladen. De botten of knoppen der bloemen zijn ront, eerst groen: daarna witachtigh. Ten tijde, wanneer de bloemen uit de knoppen beginnen te schieten, wort deze boom van alle zijne bladen ontbloot, en ook zoo lang hy bloeit. Maer met de vruchten krijgt hy weder nieuwe bladen.

De vruchten zitten boschwijze, veel by een, zijn langwerpigh rondt en hert, en de vruchten van d'Indische Mangas, of onze ekelen gelijk. D'onrijpe zijn donkerbruin van schil, en vol zappighen zuur mergh: maer de rijpe zijn vrolijk groen van kleur: daer na geelachtigh, en aengenaem zuur en geurigh van smaak,, en verstreken den inwoonders spijsze. In het midden zit een groote en harde steen, die byna degantfche holte der vrucht vervult.

Deze boom brengt tweemaal in 't jaer bloemen en vruchten voort: te weten, in Lou- en in Sprokkel-maent.

De wortel stopt den vloet der maentstonden, indien die in de vrouweljkheit gestoken wort. De schors gestooten, en met zuure melk ingedronken, stilt den buikloop. Waer toe ook helpt, indien desselfs zap met rijs gemengt wort, daer van het broot, Apen doorgaens genoemd, gemaakt wort.

Het affierfel des houts stilt den zaetvloet. Het zap der bladen, met de vrucht des booms gestampt, en in de ooren gedaen, stilt d'oorpijn.

D'andere soort van *Ambalam*, *Kat-Ambalam*, of *Pee-Ambalam* in de Malabaersche, en in de Bramansche tale *Koduko Ambado* genoemd, komt met d'eerste grootelix over een; maer de bladen van dezen boom zijn zoo groot noch langachtigh niet, als die van den *Ambalam*.

De vruchten zijn ook zoo langwerpigh niet, en eenighzins ronder, en een weinig kleinder, en zuurachtigh bitter van smaak: waerom zy ook weinigh gegeten worden.

Kat-Ambalam of *Pee-Ambalam* is wilde *Ambalam* op Malabaersch gezet, en *Koduko Ambado* bediet by de Bramannen bittere *Ambado*, en wort alzo genoemd, om dat zijne vruchten zuurbitter zijn.

De boom, op Malabaersch *Agaty*, en op Bramansch *Agasto* genoemd, ^{Room Agaty.} schiet tot de hooghte van vier of vijf mannen op. De takken schieten recht uit het eind des stams in de hooghte, en verspreien zich niet zeer in de breedte. De stam is een mans omarming dik, week van hout, en noch weeker van hert.

Uit d'ingefneden schors druipt een dunne en waterige vocht, die daarna dik en gomachtigh wort.

De bladen schieten uit dunne en bleek-groene scheutjes, van byna anderhalve span lang, en hangen twee en twee aen zeer groene steelen. Zy zijn klein, langwerpigh rondt, ontrent anderhalve duim langh, en een vinger breed.

De bloemen hangen aen een licht groen steeltje, vier, vijf en meer by een, bedaan uit vijf bladen: waer van een om hoogh staet.

Na de bloeifem of bloemen volgen langachtige, smalle, rechte en groene hauwen of peulen, van vier span lang, en een vinger dwers breed, met een dikke schil bekleet. In deze hauwen leggen boonen beslooten, van smaak, als onse Turkse of Roomse boonen, maer zijn kleiner, in 't eerst groen, daarna witachtigh groen, die spijsze verstreken.

Deze boom brengt, in den regentijt, twee en driemaal des jaers bloemen en vruchten voort, en ook het gantsch jaer door; maer zelden.

Het zap van den schors des stams in den mont gehouden, of met honigh gemengt, en de mont daer mee gewasfen, is tegen d'ontsteking der kele en puisten des monts dienstigh. Het zap der bladen, in de neus gesteken, verdrijft de derdendaeghtige koorts.

De boom *Appel*, of *Nalla-Appella* ^{Room Appel.} op Malabaersch, en op Bramansch

Karo Nervoloe geheten, heeft een dik-achtigen wortel, met zeer vele hairige vezelen, en is met een sakraen-geele schors bedekt.

De stam is vijf of zes palmen dik, en schiet zijne takken in de hoogte. Het hout is witachtigh, en deffelfs hert van binnen donker root.

De bladen schieten uit de takken en dunne, groene en vierkante scheutjes, aen korte, ronde en bleekgroene steelen, twee en twee neffens malkanderen: zijn langwerpigh ront, loopen van voore kort en spits toe, en vallen aen de steel ront.

De bloemen of bloeifems zitten kroonswijze by een, zijn klein en wit, of witachtigh bleek groen, en bestaan uit vier kleine en ronde blaetjes.

Na d'afgevalle bloemen volgen ronde beziën: welker onrijpe bleekgroen, en rijpe zwart zijn. Van binnen zit een ronde steen.

De boom draeght eenmael in 't jaer bloemen en vruchten.

De wortel van dezen boom, gestooten en met water ingenomen, stilt den buikloop: met zout of zeewater gekookt, stilt de pijn van podagra, indien het op het beledighde deel geleit wort. Het afschietfel der bladen stilt de pijn van buik en borst, die uit winden ontstaen.

D'olye, uit de schors des wortels getrokken, geneest ook de buik-pijne en verdrijft de winden, indien de buik daer mede bestreken wort. Deze oly, die uit den schors des wortels getrokken wordt, is dun, klaer, gout-geel van kleur, geurigh en aengenaem van reuk, en scherp en bitterachtigh van smaek.

De boom, op Malabaersch *Schageri Kottam*, en op Bramansch *Sahali* genaemt, groeit tot de hoogte van eenen man, op zandige plaetsen, en heeft eenen stam van een arm dik, en een wortel met een schors van binnen bloetroot, en van buiten zwartachtig.

De bladen schieten uit de scheuten der takken aen korte, ronde en groene steeltjes: zijn groot, langachtigh, voor spits, aen de steel breed, boven donker groen en een weinigh blinkend, en onder licht groen.

Aen de toppen der scheuten groeien aen kleine steelen vele bloemen byeen, die uit vier en vijf langwerpigh ronde,

witachtigh groene, en geelachtige bladen bestaan.

Na de bloemen volgen langachtige ronde en peervormige beziën, die in 't eerst donker groen, daarna zwart zijn. D'onrijpe smaken zuur, en de rijpe zoetachtigh, en worden by de Malabaren gegeten.

Het zap der bladen, met zuiker gekookt en gedronken, is dienstigh voor de lever, en stilt de buikloop.

De boom, in de Malabaerse tale ^{Boom} *Kolinil*, en in de Brahmanische tale ^{Kolinil} *Schera Punka* genoemd, groeit niet bovende twee of drie voeten hoogh, en heeft een stam of stengel van vier vingeren dik: waer uit de takken over dwers schieten.

De stam is hert van hout, en met een afchverwigen groenen schors bedekt, die een bittere en scherpe smake heeft.

De bladen schieten uit kantige dunne, en groene scheutjes, en hangen aen kleine stelen: zijn langwerpigh ront, voor rondt en breed, en aen de steelen smalder, scherp en bitterachtigh van smaek.

De bloemen zijn klein, en als die van boonen, en bestaan uit vier bladen.

Na de bloemen volgen gladde, langachtige, smalle, dunne en platte hawwen, van twee of drie duimen lang, die eerst groen, en daarna donker root worden, en langachtige ronde boonen befluiten, dewelke eerst groen, en daarna zwartachtigh worden.

Deze boom draeght tweemaal des jaers bloemen en vruchten, in den regen- en in den zomer-tijt.

De gestoten wortel, in melk of zap van de kokosnoot gekookt, is dienstig tegen de vallende ziekte.

Men heeft'er vierderlei soort van ^{Atu, of} zekere vruchten, als onze vygen of ^{Vyge-} *Atu* op Malabaersch, met een algemenen naem genoemd. D'eerste soort wordt op Malabaersch *Atty-Allu*: de tweede *Itty-Atu*: de derde *Areālu* en de vierde *Peralu* geheten.

De vygeboom *Atty-Atu*, en in de ^{Vyge-} *Bramanische tale Roembadoe* genoemd, schiet hoogh op, en spreit zijne takken wijd en breed uit. De stam is dikker, als een man omvatten kan.

De

De vruchten zijn platachtigh ront, en aen de steel smalder, eenighzins hairigh en ruigh, en onze vygen niet ongelijk. D'onrijpe zijn groen en vol melkachtigh zap: de rijpe root, en zoo vol melkachtigh zap niet. Van binnen zitten, als in onze vygen, zeer kleine, dunne, langwerpige korle. In de rijpe vruchten groeien mieren. Deze vygen alleen worden by de Malabaren gegeten, en niet d'andere soorten.

Deze vruchten of vygen, rijp gegeten, stoppen de buikloop.

De boom geeft twee driemaal in 't jaer vruchten, gelijk ook d'andere soorten.

Zy worden alle, zoo d'inwoonders zeggen, uit het zaet der vruchten voortgeplant, die van de ravens gegeten zijn, en met de drek uitgekakt worden.

De tweede soorte, *Itty-Alu* op Malabaersch, en op Bramans *Areka-Goli* genoemd, is de kleinste boom van alle vier, en heeft eenen stam, van een mans omarming dik.

De vruchten zijn kleinen rondt, en d'onrijpe groen, en vol melkachtigh zap: maer de rijpe hebben minder melkachtigh zap, en zijn geel van kleur, en zoo root niet. Van binnen zitten ook vele kerlen, in gestalte en kleure, als die van d'eerste soort.

De derde soort, *Arealu* op Malabaers, en op Bramans *Bipaloe* genoemd, is ook een hooge boom, als de eerste, en spreit sich met zijne loofrijke takken wijten breed uit.

De stam is dik, dien twee mannen nauw omvatten kunnen.

De vruchten zijn, gelijk die van *Itty-Aly*, kleinen ront, en minder root, anders die van *Itty-Alu* geheel gelijk.

Deze boom is den afgod *Vistnu* toegewijt, die, zoodeze heidenen beuzelen, onder den zelven gebooren is, en desselfs bloemen afgeplukt heeft. Zy eeren en aanbidden dezen boom, en omringen dien met een steenen muur, en verwen denzelven, of de nevensgestelde steenen, root: waerom hy van de Kristen inwoonders *de boom des duivels* genoemd wort.

De vierde soort van *Alu*, op Malabaersch *Peralu*, en op Bramans *Vadhoe* genoemd, overtreft alle d'an-

dere in hooghte: waerom ook de Bramannen hem, uitstekentheits halve, den naem *Vadhoe*, dat is, *Groot*, gegeven hebben.

De vruchten zijn van een zelve groote, als *Atti-Alu*, maer ronder, en hooghroot, en worden in het rijpen met een wolligheit bezet.

De boom, *Pariti* op Malabaersch genoemd, is vierderlei: als *Pariti*, *Bupariti*, *Kudu-pariti*, en *Schem-pariti*.

De boom *Bupariti*, en op Bramans *Valli-Kari-Kapoesi* genoemd, is een hooge boom, met dichte loofrijke takken, die een zeer fracie en aengename kroon maken: waer toe veel helpt, dat gene mieren noch muggen dien schenden.

De bladen zijn van gestalte, als een menschen hert, en een palin van een hant groot, voor spits, aen de rechte zyde blinkend groen, en aen de verkeerde bleek groen.

De bloemen of bloeifels zijn klokjes, en bestaen uit vijf langachtigh ronden witachtige blaetjes.

Na het afvallen der bloemen volgen vijfhoekige geele bollen, die een geele en gomachtige vocht uitgeven, indien men daer in snijt.

Den boom draeght het gantsch jaer door bloemen.

De tweede soort, *Pariti* op Malabaersch, en op Bramans *Karikapoesi* genoemd, schiet byna tot drie mans hooghte op, en heeft eenen stam, die dunner is, als een man omvatten kan.

De bloemen zijn die van den boom *Bu-Pariti* gelijk, maer kleinder.

Na de bloemen volgen ook langwerpige ronde bollen, met kleinachtige witte hairen bezet.

De bloemen, gestampt met zog van vrouwen, genezen de pijn des hoofts, indien ze in d'ooren gesteken worden.

De derde soorte, *Kudupariti*, en op Bramans *Kapussi* genoemd, schiet tot twee mans hooghte op; maer heeft eenen stam, die niet boven twee palmen dik is.

De bloemen zijn ook klokjes, en van een zelve gestalte en kleure als de vorige: maer hellen meer na den groenen, en zijn kleinder.

De bollen, die na de bloemen volgen, zijn driehoekigh, en loopen boven eng en spits toe: zijn van binnen door

door vliezen in drie laetjes, of kasjes, of holligheden onderscheiden, die ieder drie of vier zaden en dichte en witte wollige draden of vezelen besluiten, daer de zaden dicht in besloten leggen. Uit de witte en wollige draden wordt wol gemaakt.

Deze boom bloeit het gantsch jaer.

De bladen, met koeiemelk gestampt en op het hoofd geleit, verwekken den slaep: en stillen dienvolgens de hooftpijn.

De vruchten gestoten, en met water ingedronken, stillen den roden loop.

De vierde soort, *Schem-Pariti*, verschilt weinig van de derde.

De boom *Mandaru* is vierderlei: als *Chovanna-Mandaru*; waer van twee soorten van een zelven name zijn: *Velutta-Mandaru*, en *Kanschenapuny*.

d'Eerste, *Chavanna-Mandaru* op Malabaersich, en op Bramansch *Tambido-Mandaru* genoemd, schiet tot vier manshoogte op, en spreit zijne loofrijke takken wijd en zijd uit. De stam is ontrent een voet dik. De bladen hangen aan korte steelen, en zijn aan het bovenste eind in twee geklooft, als boxvoeten: waerom zy van de Portugezen *Pee de Capra*, in een zelven zin, genoemd worden.

De bloemen of bloeifels bestaan uit 5 rondtachtige en langwerpige bladen.

Welker een, het grootste en breedste, en ront van gestalte is, van binnen purper-root, en van buiten witachtigh.

De vier andere blaetjes zijn langwerpiger, van binnen hoogh root van kleur; maer van buiten bleek root. Twee dezer blaetjes, die dicht neffens het grootste staen, zijn van binnen onder aen, witachtigh: maer de twee andere, van binnen byna gantsch roosverwigh. Na deze roosverwige kleur der bloemen, wort deze boom op Malabaersich *Chavanna-Mandaru* genoemd.

In eenige blaetjes vertoonen zich ook bloetrote strepen, die men zeit, van het uitgestorte bloet van St. Thomas ontstaen te zijn: want men houdt, die in het landt Malabaer, en op het eilandt Zeylon geleert zou hebben.

Na de bloemen volgen langachtige, zeer platte, en gladde hauwen of peulen, van ontrent zeven of acht duim

lang. Van binnen zitten platte en langwerpige boonen: d'onrijpe zijn wit: maer de droge roosverwigh of geelachtigh, en donkerroot van kleur.

Deze boom draeght het gantsche jaer door bloemen, maer in den regentijt veel overvloediger.

De bloemen, met zuiker opgekookt, worden, met groot voordeel, voor rozen-zuiker gebruikt, om zacht kamergang te maken.

De tweede soort van *Chovanna-Mandaru*, is ook een hooge boom, gelijk d'eerste, met loofrijke takken, die zich wijd en breed verspreien, met een stam van een zelve dikte, en gelijke gekloofde bladen: doch grooter dan die van d'eerste, en van de twee andere soorten.

De bloemen bestaan ook uit vijf of zes langwerpige smalle bladen, die van buiten en binnen hoogh purperroot van kleur zijn. Een alleen is van binnen en buiten met witte strepen, tusschen purpere aderen, geschakeert.

De hauwen van dezen boom zijn de langste van alle de vier soorten, te weten: anderhalve of twee span lang, een duim dik: en ook plat, recht en glat. De boonen zijn van een zelve gestalte en kleur, als die van d'eerste. Hy bloeit ook op een zelve tijt en wijze, als d'eerste boom.

De blote bloemen van dezen boom gegeten, verwekken kamergang. De schors, bloemen en vruchten t'zamen gestoten, en gemengt met water, daer rijs in te weken gelegen heeft, zijn dienstigh, om de gezwollen t'openen en rijp te maken.

De wortel gekauwt, verdrijft de tant- en hooftpijn.

De derde soort van *Mandaru*, *Velutta-Mandaru*, op Malabaersich, en *Davo-Mandaru* op Bramansch genoemd, is een boomtje van een manshoogte, en ontrent een arm dik.

De bladen zijn ook in twee geklooft, gelijk die van d'eerste soort: maer de bloemen geheel spierwit, zonder reuk, en bestaan ook uit vijf rondtachtige blaetjes.

De hauwen zijn kleinder, dan die van d'andere soorten: te weten, vier of vijf duimen lang, en een duim dik: maer ook plat en glat. De boonen zijn langwerpigh ront, dikachtigh en veel kleinder

Boom
Mandaru

Chavanna-
ni-Man-
daru.

Boom
Velutta-
Mandaru.

kleinder als die van *Chovanna-Mandura*, geel en minder rootachtigh.

Deze boom krijgt twee en driemaal bloemen in 't jaer, en overvloediger in den regentijt.

De bloemen, met peper gestoten, en voor het voorhoofd gebonden, verdrijven de hoofdpijn. Het afzietfel van den schors des wortels verdrijft de jeukte tusschen vel en vleesch, indien de huilt daer mee gewassen wort.

De vierde soort van *Mandura*, *Kauschenapou* op Malabaersch, en op Bramansch *Kantfanu* genoemd, schiet byna tot twee mans hooghte op, en heeft ook loofrijke takken, die zich in de breete verspreien, en een stam van byna een halve voet dik. De bladen zijn ook, als die van de drie andere soorten in tweeën geklooft: maer veel kleinder, sterk van reuk, inzonderheit des avonds en des nachts, wanneer men die tusschen de handen vrijft.

De bloemen zijn uit den witten geelachtigh, zonder reuk, en bestaan uit vijf blaetjes.

De hauwen zijn van een zelve lengte, als die van den boom *Chovanna-Mandaru*, en van buiten zeer glad en wolligh, wanneerze jong zijn.

De boonen zijn zeer klein, en van fatsoen en kleur, als die van den boom *Velutta Mandaru*.

De boom krijgt twee en driemaal des jaers bloemen, en overvloediger in den regentijt.

Het afzietfel van den schors des wortels gedronken, is goet tegen de wurmen des buiks, ontsteking des levers, en ambeyen. Dezelve schors gestoten, verdrijft de gezwollen der oorklieren, heelt de wonden en maakt nieu vleesch, indien op de beledighde parthye geleit wordt.

De boom *Nilikamaram* op Malabaersch, en op Bramansch *Anwali* genoemd, schiet met zijnen kruin tot vier mans hooghte op, en heeft eenen stam van een mans arm dik, die, als ook de takken, met een zwartachtigen schors bedekt zijn.

De bladen schieten met zeer korte steeltjes, uit dunne en ronde scheuten, van ruim een span lang: zy zijn klein, langwerpigh en smal, twee en twee tegen malkanderen over, aen de bovenste zyde donker, en aen d'onderste zyde licht groen.

Des avonds of des nachts sluiten de bladen, die op een zelve ry staen, zich t'zamen, en nijken tot elkanderen.

De bloemen zitten aen bladige steeltjes, en aen takken, veel by een, zijn klein, en bestaan uit zes smalle witte blaetjes.

Na het afvallen der bloemen volgen de vruchten. Deze zijn plachtig ront, bleek groen, ook de rijpe, en eenighsins deurschijnend, vol zappigh en lichtgroen vleesch, dat zuur, aengenaem van smaak, en wat tzentrekend is. In het midden zit een hertsteentje, bestaende uit zes afzonderlijke holligheden: in welker ieder een klein driehoekigh zaet of pit leit.

Deze vruchten worden by de Malabaren gegeten.

Het water, uit de vrucht gedistilleert, is dienstigh tegen de hitte des levers. De vruchten, gedrooght en gestooten, en met zuure dikke melk ingenomen, stillen den roden loop.

De boom, in de Malabaersche tale *Odollam*, en in de Bramansche *Uro* genoemd, schiet tot de hooghte van twee of drie mannen op, en heeft eenen stam van een mans omarming dik, en krommetakken. Het hout des stams is zeer week, het hert van binnen rosverwigh: ende schors donker aschverwigh, bitter en heet.

De bladen hangen hier en daer aen takken en dikke steelen, zijn langwerpigh smal, en tongvormigh, dik, vast, melkigh, glad, blinkend, donkerbruin aen de rechte zijde, bitter en scherp van smaak.

De bloemen of bloeifels zitten kroonswijze, aen lange, dikke, melkige en groene steeltjes, en bestaan uit vijf zeer witte en spitze blaetjes.

De vruchten zijn groote langwerpigge, ronde, en eenighzins platte en zeer lichte appelen, met een dunne, gladde, melkige, en groen geelachtige schil. Onder de schil zit, van binnen, een dun, witachtigh en melkigh vleesch of mergh, dat waterachtigh smaekt. Van binnen zit een groote steen, van fatsoen alseen menschen hert, die twee witte kernen of pitten besluit.

Eenigen houden dezen boom voor den genen, die d'Indianen *Mangas* noemen.

De boom, op Malabaersch *Marotti*, en *Marotti*.

Boom
Mandaru
Kauschenapou.

Boom
Odollam.

Boom
Nilikamaron.

en op Bramansch *Kaitu* genoemd, schiet hoogh op, en heeft dichte en loofrijke takken, die zich in de breete verspreien.

De stam is een mans omarming dik, heeft wit hout, en een dikken schors, die van buiten zwartachtigh groen, en van binnen rootachtigh is.

De bladen groeien hier en daer uit de takken en scheuten, aen korte, groene en ronde stelen; zijn een span lang, en vier of vijf duimen breed, langwerpigh rondt: voor spits, en aen de zijden met scherpe tanden, en byna van gestalte en fatsoen, als de laurierbladen.

De bloemen schieten hier en daer, uit het bovenste gedeelte der takken, ontrent zes of zeven uit een zelve plaats, troswijze by een, en bestaan uit drieryen van blaetjes. In d'eerste ry is een sterre van vijf kleine, spitse en dikke donkerbruine ruige blaetjes. In de tweede ry zijn vijf ronde, kleine en rosverwige, en in de derde of buitenste ry vijf spitse en groene blaetjes.

De vruchten hangen aen korte en dikke stelen, en zijn ront of langwerpigh ront, van buiten met een rosverwige en rouwe schil bedekt, en van binnen groen, die een grooten, dikken en geelachtigen steen, met tien of twalef witte en olyachtige pitten van binnen, besluit.

Deze boom brengt het gantsch jaer door overvloedelijk veel bloemen en vruchten voort. Uit de zaden of pitten der vruchten wort een olye getrokken, die pijnstillende is, en de schurft en jeukte des lichaems geneest, indien daer mede bestreken wort.

Dezelve olye, met de vrucht, die de Malabaren *Paleyo* noemen, gemengt, doot de wurmen in de zweeren van 's menschen voeten, indien die daer mede bestreken worden.

De boom *Kaniram* is van vierderlei soorte: d'een wort enkelijk *Kaniram*, de tweede *Karakaniram*, en de twee andere *Vallikaniram* genoemd.

De boom, by de Malabaren *Kaniram*, wort op Bramansch *Karo* genoemd, schiet hoogh op, en heeft loofrijke takken, die zich wijd en zijd verspreien.

De wortel is dik, ongemeen bitter,

en met een geelen schors bedekt. De stam heeft de dikte van twee mansarmen, en is met een zwartachtigh asverwige schors bedekt.

De bladen groeien twee en twee tegen elkanderen over, en zijn langwerpigh ront, in het midden het breedste, voor spitsachtigh ront, zeer bitter van smaak, en wilt van reuk.

De bloemen of bloeifels zitten aen scheutjes kroonswijze by een, bestaen uit vijf of zes bleek-groene, spitse en dikke bladen.

Wanneer de bloemen in de botten te voorschijn komen, dan wordt de boom van alle zijne oude bladen berooft: en krijgt dan weer, met de botten der bloemen, nieuwe jonge bladen.

De vruchten zitten aen korte steeltjes een alleen, of twee, drie, vier en meer by een: en zijn ronde gladde appelen, eerst groen van kleur, daarna goudgeel. Het vleesch of mergli van de onrijpe vruchten is witachtigh en een weinigh waterigh: maer dat van derijpe spierwit, slijmerigh, zeer bitter van smaak, en met een dikachtige brosse schil bedekt.

De boom draeght in de zomertijt bloemen, en in den wintertijt vruchten.

Van binnen in 't vleesch leggen rontachtige platte zaden, die zeer bitter van smaak zijn.

Het zap uit de bladen geperst, en met het afzietfel der bladen ingenomen, stilt de hooftpijn: maer te veel gebruikt, brengt de doot aen: doch kan die voorgekomen worden, met menschen-drek t'eeten.

Twee of drie zaden alle daeghs ingenomen, tot twee jaer lang, maekt dat de vergiftige bete van den slang, *Cobra de Capelo* by de Portugelen genoemd, gene schade doet.

De boom, op Malabaersch *Manja-pumeram*, en op Bramansch *Pariataku* genoemd, schiet tot de hooghte van drie of vier mannen op, en heeft dikke en loofrijke takken, die zich in de breete verspreien.

De stam is een arm dik, en met een aschverwige schors bedekt.

De bladen hangen twee en twee, kruiswijze tegen elkanderen aen, eindigen voor in een smalle spitse, zijn aen de boven zijde donker, en aen d'onderste

Boom
Kaniram.

Boom
Manjapumeram.

derfte helder-groen, zamentrekkend en bitterachtigh van smaak.

De bloemen zitten aen stijve steeltjes, by vijven neffens malkanderen: zijn zoet en liefelijk van reuk, als de beste honigh, en bestaen uit zes, zeven en acht bladen, die van buiten en binnen witachtigh en waterachtigh van kleur zijn.

De vruchten zijn langwerpigh plat en groen, en besluiten twee ronde platachtige zaden.

Deze boom is by de Malabaerse artzen in geen gebruik.

Boom
Champakam.

De boom *Champakam*, op Malabaersch, en *Champo* op Bramansch genoemd, is een hooge boom, met dichte en loofrijke takken, die zich in de breete verspreien.

De stam is een mans omvatten dik, en heeft een dikken schors, die van buiten aschverwigh, en van binnen week, bitter en samentrekkend van smaak is.

Het hout is wit.

De bladen zijn langwerpigh rondt, loopen voor langwerpigh spits toe, en zijn een span en meer langer, en vier of vijf duim breed, aen de boven-zijde donker en blinkend, en aen d'onderste zijde helder groen: bitter en scherp van smaak.

Aen d'einden der scheuten van de takken groeien bleekgroene bloemen, die scherp en welriekend zijn, en bestaen uit langwerpige blaetjes, op een driedobbelde ry neffens elkandere. De blaetjes in d'eerste ry zijn ontrent acht, en byna eens zoo breed, als die van de tweedery, en op het eind rontachtigh en een weinig spits: maer die in de tweede ry zijn spits'er: en die in de derde ry klein, kort, en op het einde het spitste van alle, en bleek geel.

Na de bloemen volgen vruchten, die tros wijze byeen zitten, en langwerpigh ront, eenighzins bultigh, en met een dikke schil bedekt zijn. De onrijpe zijn groen: de rijpe witachtigh bleek geel, scherp van smaak, en onaengenaem van reuk. Van binnen leggen drie of vier zaden, die aen d'eene zyde rondt, en aen d'andere plat zijn. In de rijpe zaden zit van binnen een dun, vochtigh en melkachtigh mergh, dat met een inkarnaet roode vlies bedekt is. Van binnen zit een grootachtige zwarte steen.

De boom bloeit tweemaal in 'tjaer, behalve wanneer hy oudt is.

Uit de bloemen wordt een welriekend en hertsterkend water getrokken.

De boom, *Elengi* in de Malabaersche, en in de Bramansche tale *Vavalli* genoemd, schiet hoogh op, en heeft loofrijke en dichte takken, die zich in de breete verspreien.

Boom
Elengi.

De stam is ontrent zoo dik, als twee mannen omvatten kunnen: en van buiten met een donker-bruine en rouwe schors bedekt, die van binnen melkachtigh zap heeft.

Het hout des stams is ook melkigh, zwaer, en zeer duurzaam onder 't water; maer verrot zeer licht buiten het water.

De bladen hangen aen kleine, groene en ronde stelen, zijn langwerpigh ront, dik, en loopen voor kort spits toe.

De bloemen of bloeifels zitten vijf of zes by een, aen groen geelachtige steeltjes, zijn witachtigh, of uit den geelen witachtigh, sterswijze, van zef tien langwerpige en spitze bladen, en geurigh van reuk. De Malabaren maken van deze bloemen ruikertjes en kransjes.

De vruchten zijn langwerpigh ront, en als olyven: eerst groen: daarna geel en rontachtigh van schil, met geelen meeligh vleesch. Zy worden by de Malabaren gegeten. Van binnen zitten een of twee grootachtige steentjes, die langwerpigh ront, eenighzins plat, en donker bruin en blinkend zijn.

Deze boom geeft tweemaal des jaers bloemen.

De Malabaren distileren uit de bloemen een welriekend water, dat dienstigh voor de genen is, die droevigh van gemoet en koortigh zijn.

De vruchten, in warm water gestampt en ingenomen, zijn dienstigh voor de vrouwen, die in barens noot zitten.

Daer groeit ook *Cassia Fistula*, *Konna* op Malabaersch, en op Bramansch *Bajo* genoemd: als ook *Tamarind*, *Balam-Pulli*, of *Maderam-pulli* op Malabaersch, en op Bramansch *Sinza* genoemd.

In het landt van Malabaer valt ook kardemom, Borborri, genber, en een weinig aloë: als ook eenige Bezoar-

steen en, zaipeter, wasch, honigh en gommelak; hoewel die slecht en stokachtigh is. Daer groeit ook katoen. In 't kort, het lant is deurgaens vruchtbaer van allerhande Indische boomen aerdt-vruchten.

Dieren
van Ma-
labar.

De bosschen zijn vol allerlei vogelgelte: waer onder de paeuwen wel den prijs verdienen, niet alleen om hunne pluimen; maer ook om hun welsmaekend vleesch, dat kort en wit is.

Geen oort in de werelt, daer meer water-gevogelt van allerlei slag en fatsoen is, als aldaer: het welk de waterrijkheit des landts veroorzaekt. Men vindt'er onder andere vogelen, die zoo mak en tam zijn, datmen die met stokken kan doot slaen: want vele inwoonders, de heidenen, die, na de wijze van Pythagoras, de verhuizing der ziele van het een in het ander lichaem toestaen, willen niet een eenigen vogel, ja het alderminste gedierte, tot een luistoe, dooden: maer zetten die op d'aerde. Waerom het wilt gedierte geweldig aldaer aengroeit.

Daer zijn overvloedelijk veel verkens, die goet en smakelijk vleesch hebben, dat in Indiën heel gezont gehouden wort.

overvloet
van hoenders.

Maer boven al zijn'er byzonder veel hoenders: en kan men aldaer een goet hoen voor twee stuivers, desgelijx dertigh eyeren voor een zelven prijs bekomen.

Op zekeren tijt had ik driehondert hoenders, te *Koylang*, gekoght, tegen de komste van onze schepen, die ook kort daer aen quamen peper te halen. Maer op een morgen wierden zy alle, in het bouwvalligh kerkje van S. Thomas, daer in ik haer had doen bewaren, doot gevonden. Men zocht na d'oorzake des doots; doch kon die niet vinden, of aen de hoenders iet zien. Maer een van de Malabaren zeide: daer moet voorzeker een *Cobre Kapel*, (dat is, een hairige en zeer vergiftige slang) in zijn; hoewel men dien niet kon vinden. Dan ten lesten vernam men dien slang onder een deel afgekapt klappe-boomen leggen. Wanneer die boomen wegh getrokken wierden, zette de slang zich in 't ronde, en toen recht op de steert, en spalkte de twee vinnen, die hy onder de kop heeft, op,

(daerzich dan een natuurlijk tronye in vertoont) en blies met yzelijke blikken van zich. Een van onze soldaten verstoute zich, en vloogh op den slang toe, en sloeg hem doot. Uit den opgesneden buik haelde hy meer als een hant vol vets, om tot artzenye te gebruiken, en ook twee eende-pooten, die de kok aldaer aen de fonteyn gesmeten had.

Daer is verscheide slag van wilt gedierte.

Daer zijn vleermuizen van verscheiden slag. Onder andere zijn'er zoo geweldig groote, dat zy de vleugels of vlerken zoo lang uitrekken kunnen, als een man uitvademen kan. De kop en hals is root, en het lijf zwart, en zijn van fatsoen als een vos. Zy zien geweldig snel en gaen uit de oogen, en hebben vele scherpe tanden, daer zy allerhande boomvruchten mee weten te knappen. De vleugels of vlerken zijn kael en velligh, als die van de kleine vleermuizen in Hollandt, daer de pooten en steert aen vast zijn: dies zy niet gaen noch staen kunnen. Aen ieder vleugel hebben zy eene haek, als een kleine vinger dik, daer zy sich mee aen de takken van de boomen hangen. Uit oorzaak zy niet gaen noch staen kunnen, zoo kruipen zy met den bek en pooten al voort, en hangen dan aen de haek. Maer zy kunnen snel vliegen. Zy zitten met duizenden in de bosschen aen de boomen; dies iemant, die dezelve begeert te schieten, niet missen kan. Maer al wat men raekt, blijft in de dichte boomen hangen. Zy zijn zoo wilt, dat men dezelve niet tam kan maken. Wanneer zy gevangen zijn, bijten zy hen zelfs de vleugels, en al wat zy bereiken kunnen, met den scherpen bek af.

Ik liet eens tweet'zamen bijten, die malkanderen de kop kraekten, als nooten, tot dat zy doot waren. Zy byten een brandende kaers af, en slokken, uit een wilde boosheit, vuur in. Zy zuipen de *Sury*, of vocht des kokesbooms, uit de bamboesen, daer zy in getijfert is, die hen zoo dronken maekt, dat zy rollen.

Zy werpen gewoonlijk twee jongen, en gemenelijk in holle boomen.

De Malabaren eeten het vleesch, dat

dat eenighzins na muskelaet smaekt, en niet aengenaem is.

Jakhalzē. Men vint'er ook zeker gedierte, jakhalzen by d'onzen genoemd, die onttrent de gedaente van wilde vossen hebben, en rosen grijs van kleur, en zoo groot als een gemeene boeren hont zijn. Zy zijn dun van hair, en veeltijts schurft. Zy loopen des nachts met groote troepen, en inzonderheit by nieuwe mane, onttrent de steden en dorpen uit de bosschen, en maken met gillen en schreeuwen een geluit, als een mensch: dies zy verscheide malen onder d'onzen, eer die dit gedierte kenden, alarm gemaakt hebben: naerdien zy niet anders meenden, als of'er een deel menschen waren. Zy zijn zeer gretigh na menschen vleesch, en graven de dooden uit d'aerde, zomen die, met het opleggen van zeer zware steenen, niet wel bewaert. Zy zijn zeer wilt, en schier niet om te temmen.

De Malabaren hadden eens een jakhals in een strik gevangen, die zy levendigh, aen twee stokken gebonden,

by my te *Koylang* braghten. Zy eetden het vleesch van jakhalsen, dat als van vleermuizen smaekt.

Dus verre zy van het lant der Malabaren gesproken.

Na ik dan den twalefden van *Len-* Vervor-
deren de
reize. *temaent*, gelijk verhaelt is, van *Koylang* t'zeil gegaen was, kregen wy, met weinigh voorspoets, des avonts in de wint: waerom wy ons anker mosten laten vallen, en konden niet eer als ten elf uuren voort raken, als wanneer wy met de lant-wint tzeil gingen.

Den dertienden hadden wy schoon weder, met weinigh koelte: dies wy den wal langs liepen. Maer om dat de windt oost-zuid-oost liep, mosten wy het in zee zetten: doch wenden het tegen den avont weer na de wal, daer wy het anker mosten laten vallen, en raekten ten tien uuren, met de landtwint, weerom tzeil.

Den veertienden hadden wy flappe koelte, en waren noch niet meer als twalef mylen van *Koylang*.

Den vijftienden waren wy tegen Komen
tegen
over Ten-
gepat-
nam. over de stad *Tengepatnam*, lieten een

kanon-scheut na landtgaen, om den daer zijnde resident *Kock* te spreken, die ook aen boort quam. Na alles afgesproken was, vervorderden wy onze reize, zonder aen lant te gaen. Tegen den avont ontstont een geweldige herde storm, die ons het gebruik der zeilen belette, en dwang het anker te laten vallen.

Den zestienden, des morgens, als het het weer wat begoft te bedaren, gingen wy weer tzeil: maer moften het door tegen-windt weer boven *Pulon* zetten: alwaer de Portugesen een kerkje van St. Marten hebben, dat niet verre van de kaep van Komorijn is.

Komen
te Toutekorijn.

Den zeventienden raekten wy voorby deze kaep: maer de tegenwint hield ons zoodanigh op, dat wy den achttienden eerst aen *Toutekorijn* quamen, de hoofd- en voornaemste plaetse der zeven zeehavens van de kust van *Madure*.

Zeven
zeedorpen
der
kust van
Madure.

Aldaer vond ik vry wat te doen in verscheide zaken, zoo in het bestier van den handel der Kompanjie: als in de regeering der inwoonders, die alle onder het gezagh van de Kompanjie staen, en zich langs de kust van *Madure*, in zeven voornamen dorpen, hebben neergeslagen: daer van *Toutekorijn* het voornaemste en de hoofdplaetse is. D'andere zes dorpen zijn *Mannapara*, *Alendale*, *Wiranypatnam*, *Pommekiel*, *Baypaer* of *Vaypaer* en *Bempaer*.

Wanneer ik dan het kantoor te *Toutekorijn* meer als een half jaer bedient had, en in den handel ervaren en bedreven was, kreegh ik orde van den Heer van Goens, om weerom na de stad *Koylang* te vertrekken, en die stad, als voorhene, te bestieren: inzonderheit dewijl ik by de Malabaerse koningin bekend was, en wiste wat in den handel en wandel daer te doen was. Ik droegh voor mijn vertrek alzo weder de middelen der Kompanjie aen Laurens Pijl, in tegenwoordigheit van kapitein van Reede, tot Drakenstein, volgens schriftelijk bescheit, over.

Ik vertrok dan den negentienden van Grasmaent, des jaers zestien hondert vijf en zestigh, van daer weder over lant na de stad *Koylang*.

Het getal der inwoonders van deze

7 zee-dorpen of zee-havens beliepen, des jaers hondert vier en tzeftigh, meer als over de twintigh duizent zielen, en zijn alle visschers. Te weten,

Hun volk
rijker.

Toutekorijn had ontrent

tien duizent

Mannepaer vier duizent

Alendale acht hondert

Wirany Patam negen

hondert

Pommekiel, of *Puni-*

kael, tweeduizent acht

hondert.

Baypaer zeven hondert

Bempaer acht hondert

} menschen.

Behalve deze woonden by de Kaep van Komorijn, en te landwaerts in, een groot getal van menschen.

Alle deze zeedorpen hebben heerlijke kerken, door de Portugesen gebouwt, inzonderheit *Mannepaer* en *Bempaer*; maer staen nu ledigh, door het verdrijven der Portugesen, dier Priesters evenwel in de omliggende dorpen komen Mis doen, daer d'inwoonders met meenichte na toe gaen. En alhoewel deze volken Roomsche Kristenen willen zijn, zoo toonen zy zich in al hun bedrijf meer heidenen, als Kristenen te zijn.

Men kan te *Toutekorijn* jaerlix een groot deel van alle koopmanschappen vertieren; uit oorzaak alles van buiten moet ingebracht worden. Want aldaer woont veel volks, en dienvolgens moet'er veel wezen: en alhoewel'er van d'omleggende en de te landwaerts in leggende dorpen iets gebraght wordt, zoo moeten hier nochtans vele andere dingen zijn: waerom dit aen de Portugesen voorhene groote winsten aenbraght.

Toutekorijn, en anders *Tutukurijn*, of liever *Tutukur* of *Tutakurijn*, of *Tutokory*, is heden de hoofdplaetse van de gantsche kust en de negen zeedorpen of zeehavens. Het is een open vlek, zonder poorten; maer heeft hoge en heerlijk gebouwde steene huizen.

Dorp
Toute-
korijn.

Daer zijn drie groote of hooftkerken, door de Portugesen gesticht, die haer verre (dewijl het daer vlak is) in zee vertoonen. In d'eene kerke wort nu by d'onzen vanden hervormden godsdienst gepreekt. Daer is een klooster der Franciskanen: welk de Kompanjie

tot

tot haren dienst geschikt, en heerlijk doen vertimmeren heeft.

De Nederlantsche Oostindische Kompanjie heeft er een kantoor: maer de Nijk van *Madure* wil haer aldaer gene vastigheid laten hebben.

Ik begoft de tuin ook met een steenen muur t'omringen, om de middelen der Kompanjie, die aldaer zijn, t'allen tijden des te beter te beschermen. Maer de Jentyven zorghden voor eene sterkte of vesting. En wanneer zy zich jaloers deden blijken, liet ik het werk aenstonts steken.

Ik liet het huis by mijn afwezen aldaer vermaken, dewijl het zeer vervallen was, en daer een hooge mast oprechten, daer de vlagge van de Kompanjie afwaeide, dien men verre in zee kon zien.

Deze plaetse is allereerst door d'onzen, des jaers zeffien hondert acht en vijftigh, na weinigh tegenstants, alzoo de zelve open was, voor d'Oostindische Kompanjie gewonnen, en den Portugesen afgenomen.

Daer is gewoonlijk een koopman, als opperhoofd: beneffens eenen onderkoopman, twee of drie assistenten, en een krijgsbevelhebber met eenige soldaten.

D'eerste koopman of opperhoofd was Edward Ooms: de tweede Kornelis Valkenburgh: de derde Willem Boesem: de vierde Joan Nieuhof: en my volghde Kornelis Pijl, de vijfde.

Voor *Toutekorijn* is goede zandgrond in zee, op 5 vadem en een halve.

Drie kleine mylen van *Tutekorijn*, by de watten of klippen van *Remanakor*, en na by het koninkrijk van *Nar-singa*, leit het dorp of vlek *Punikael* genoemd.

Te *Punikael* stont certijts een Portugeesch kasteel, dat met eene bezetting van veertigh koppen gesterkt was.

Twee mylen van daer stont een vermaerde heidensche kapel der Bramos, *Trichanduri* genaemt, op dewelke, als ook op hunne afgodendienaers, de Portugesen dikwils met woorden en werken scholden: want zomtijts floegen zy de handen aen de Bramos, en plaegden hen, uit dertelheit, met allerleie vonden van baldaet, hoon en wederwaerdigheden. Zwaer viel den heidenen dit ongelijk en deze smaet te

lijden, dies begaven zy zich met de vlucht tot de nabygelege volken van *Nar-singa*, *Badagas* genoemd. Die, des verwitticht, eensdeels op de Portugesen, en eensdeels op de nieuwe Kristenen (die men zeide aen het zelfste ongelijk de handt gehouden te hebben) verbittert, en met haet ingenomen wierden. Om dan het ongelijk, dat den afgod en afgodisten door de vreemdelingen wedervoer, (die ook d'inboorlingen, om het zelfste te doen, hadden aengemoedight,) te wreken, riepen zy het jongmanschap, door zekere tekenen, na 's lants gewoonte, tot de wapenen, en quamen in een oogenblik tijts ontrent ten getale van zes duizent mannen t'zamen.

Zy trokken dan, met grammen moede, recht na het dorp *Punikael* toe; daer het kasteel der Portugesen stont; dat by geval toen, onder andere dingen, van buffekruit schaers verzien was, daer mee weinige Portugesen te dier tijde groote troepen van Barbaren gewoon waren op de vlucht te drijven.

Dit was den *Badagas* niet onbewuft: die ook daer van door heimelijke verspieders en overdragers kuntschap gekregen hadden. Weinigh hadden de Portugesen op de *Parvas*, d'inwoonders dier plaetse, te hoopen: want zy zijn geenzins woest van aert: maer zachtmoedigh, en meer op vischen en zwemmen; als op de wapenen afgerecht.

Wanneer zy dan de komste der vyanden vernamen, en hun onvermogen van hen te kunnen wederstaen bemerkten, zoo besloten zy zich heimelijk na de vaertuigen, die op strant lagen, te begeven. De *Badagas* dit bespeurende, traghten hien te vore te komen, en den wegh af te snijden, om niet na zee te kunnen vluchten.

Reeds liep een gerucht, dat devyant naby was: waer over elk op een goet heenkomen begon te denken. Zommigen namen de vlucht na ongebaende wegen. Anderen braghten, al het geen, dat zy konden meesleepen, terwijl uit de huizen, en traden daer mee in de vaertuigen. Anderen wierden eindelijk radeloos, en wisten niet wat zy doen zouden, en liepen herwaerts en derwaerts dolen, en zochten het t'onvluchten. De vrouwen inzonderheit

Dorp Punikael.

* Oorlog der inwoonders van Punikael tegen de Portugesen.

derheit maekten een groot misbaer, en vertoonden een droevigh schouwspel, met hare kinderen t'omhelzen, en den mannen om bystant te roepen, en hemel en lugt met geschrey en geweent te vervullen.

Stantvastigheit van Antonis Kriminalis.

Antonis Kriminalis, die voor eenige dagen aldaer, volgens gewoonte, gekomen was, ziende dit droevigh schouwspel, en daer toe geen middel om het tegen te staen, dan met vrede van de *Badagas*, op eerlijke voorwaarden, ootmoedelijk te verzoeken, trad na de schepen, en vermaende *Johan Fernandes Korrea*, opperhoofd, om vrede, in die ongelegenheit van zaken, te verzoeken, en den Barbaren op eenige eerlijke wijze te bevredigen. Maer deze sloegh dat af, met voorwending, dat geen opperhoofd, zonder krenking van d'eere en glorie des Portugesen naems, van de Barbaren vrede kon verzoeken: dies wilde hy liever gelegenheit verwaghten van zich te wreken, als die ellendige *Paravas*, die siche evenwel onder bescherming der Portugesen begeven hadden, uit zoo groot een gevaer te redden.

Wanneer dan *Kriminalis* niet zagh uit te rechten, ylde hy, om zich by zijne gemeente te begeven. Maer de Portugesen zoghten het te beletten, mette zeggen, dat het geenzins noodigh scheen, zijn leven in zoo een merkelyk gevaer te stellen, dat allen den anderen Kristenen zoo hoogh-noodigh was. Zy betuighden hem, dat hy zich niet aen de woede der Barbaren moeste opofferen: naerdien zy zijne behoudenis liever als hunne eigen kinderen hadden. Maer hy, meer door het gekerm en geweent der genen, die in noot waren, als door de reeds behoudene Portugesen bewogen, trad, als een goet herder, weder in de kerke, daer hy des uchtens den godsdienst gepleeght had.

Toen liep hy na strant toe, als bekommert voor de behoudenis van de zijnen, en dreef alle de genen, die hy kon, in de vaertuigen. Maer wanneer de Kristenen hem, elk om strijt, een vaertuigh aanboden, en hertelijk baden, dat hy zich toch uit het tegenwoordigh gevacc wilde begeven, zoo yverde hy met de grootste moeite, om het volk daer in te helpen: en

bleef zelf op het lant.

De *Badagas* midlerwyle, die na geen voorflagh van vrede wilden lusteren, waren vol moeten vuurs, en schoten met pijlen op de Portugesen van verre, die met vreeze van landt staken. Vele wierden ook van na by met lancien doorstoken. Eenige hadden ook vuurroerts, die onlangs te vore hen toegebracht waren; hoewel zy daer zoo vaerdigh niet mee wisten om te gaen: maer wisten evenwel met hunne lode kogels eenigen te treffen. Zes geschote Portugesen quamen namaels te sterven.

Antonis Kriminalis, zich zelven vergetende, en zijn ampt, als een goet herder, traghtende te bedienen, trad met een bly en stantvastigh gemoet na de *Badagas* toe, wanneer hy hen tot zich zagh naderen, niet om tegen hem te vechten: maer om overwonnen te worden, en te sterven.

Wanneer hy een booghscheut weeghs van den eersten troep afstont, wiert zijn metgezel enolk voor zijne oogen dootgeschooten: op welker sneuvelen hy zijne handen en oogen hemelwaert sloegh, en op zijne knien viel. D'eerste troep trok hem voorby, zonder hem eenigh leet of quaet aen te doen, als zijne hoet af te nemen. De tweede troep raekte hem niet eens aen. Maer een in de derde troep, die uit Mahometanen bestont, stak hem met een stael in de linke zyde, en door-griefde zijn ingewant. Wanneer andere meenden, dat hy aen die wont gestorven was, schoten zy op hem toe, om zijne klederen uit te trekken: maer hy leefde noch, en gaf hen met eigen handen zijne rok, en bebloede borstrok. Toen stont hy op, en trad in de kerke, niet verre van daer, om by het altaer, zijn leven, als een slagthoffer, Gode op t'offeren.

De *Badagas*, die meenden, dat hy na de kerke trad, om zijn leven te behouden en redden, volghden hem na. Hy hen vernemende, keerde zich na hen toe, met dezelve stantvastigheit van wezen, als d'eerste mael, en kreegh een tweede steek, en viel op zijn knien, ontfing toen een derde steek: waer

Zijn doot

De *Badagas* schreeuwden aenstonts luitrughtigh, vielen op hem aen, en hieu-

hieuwen het hoofd van den romp, dat zy t'effens, met de bebloede borstrok, in den tempel van *Trichanduri*, als een zegeteken, boven aen de roos des tempels ophingen.

De romp wiert door d'overgeblevene Kristenen, met een weinigh aerde bedekt, naerdiën zy, uit vreze voor de wederkomst der *Badagas*, den tijt niet hadden, om die dieper onder d'aerde te steken. Maer de Portugesen hebben den romp daer na dieper onder d'aerde begraven.

Niet verre van *Punikaël* leit een groot vlek, *Putanam* genoemd.

Daerna ziet men langs de kust de steden *Bembar* of *Bempaer*, *Kalekure*, *Beadal*, *Manankor*, of liever *Remanankoris*, en *Kanhameira*.

Van daer komt men aen *Negapatam*, daer de kust van Koromandel begint. Maer een van de voornaemste steden van deze kust is *Periapatan*, na by de klippen van *Remanankoris*, en wort voor de hoofdstad der *Maravas* gehouden.

De *Maravas* zijn berghluiden, barbaersch en woest van aert, leven alleenlijk op den roof, en zijn gantsch tot quaet doen genijght. Wel hebben eertijts eenige Jesuiten, die de kerke van *Periapatan* bestierden, hen een weinigh en allengs hunnen woesten en wilden aert doen verlaten: doch de meesten namen weer hun vorigen aert aen.

Daer is ook een vlek, *Tripalikory* genoemd, gelegen op d'andere zyde der klippen of watten van *Romanankoris*, recht tegen over *Negapatam*: wiens inwoonders alle Kristenen zijn.

Op de gantsche peerlkust leggen ontrent vijf en twintigh, of ten hoogst den dertigh dorpen: waeronder, behalve de voornoemde, *Trichandar*, of *Trekandar* genoemd, *Kallegrande*, *Chereakalle* de voornaemste zijn.

D'inwoonders van deze zeehavens zijn alle zwert van verruwe, sterk en welgestelt van leden.

Het is een arglistighen bedrieglijk volk, daer niet op te vertrouwen is. Zy achten hunne vrouwen weinigh, en houden gemenelijk twee of drie byzitten: waer door vele zestien of achteen kinderen hebben.

De mannen dragen een enkelt lin-

nen kleetje, dat zy om het lijf henen slaen, en dekken het hoofd met een katoene doek, die zy *Romare* noemen.

De gemeene vrouwen dragen een ^{Kleding.} Pannebaeytje of licht kleetje, dat zy laten schilderen. De voornaemste gaen met goude armbanden en ringen: doch vallen over haer lijfen in huis morslig. Het hair slingerden zy met een knoop in malkandere, achter aen het hoofd, na de Malabaerse wijze. Anders zijn zy wel besneden van tronie en heusch.

Zy eeten vleesch en rijst: maer drinken niet anders als water, dat zy meer als een half uur gaens van strant allen morgen, in porten op het hoofd, van daer dragen, en uit putten, die zy daer gegraven hebben, scheppen.

D'inwoonders erneren zich met de ^{Ernering.} visschery van peerlen, visch en Sjancken, en met de zeevaart en de weverye. Zommigen varen met vaertuigen na *Kalpenien*, *Kolomba* en de Malabaersche kusten, om te handelen met konstig wit en geschildert linnen.

Daer woenen veel katoen en linnen-wevers, en konstige schilders op katoen, dat zy met groot gedult en vlijt doen. Ik heb'er gehele behangfels van ledekanten en andere dingen laten schilderen, die byzonder fraei en wel gedaen waren. By mijnen tijt namen deze hantwerken geweldigh toe: alzo ik veel liet doen, en het zelve, zoo veel doenelijk was, bevorderen.

D'inwoonders van deze zeehavens hebben hunne byzondere rechters, die ^{Bestie-} door het opperhoofd, van wegen de Kompanjie, (de kapitein van de zeven zeehavens by hen genoemd) allen jaers vernieuwt worden.

Uit elk dorp stellen zy vier der voornaemste onder hen voor: waer uit de kapitein twee na zijn behagen en welgevallen voor het gemeen best uitkieft, die den eet van getrouheit aen zijne handen moeten doen.

Zy doen alle gemene en burgerlijke zaken, ieder in zijn dorp, af: maer alle zware en halszaken komen te *Toutekorijn*, de hoofdplaetse, daer de raet uit negen aenzienelijke perzonen bestaat: daer de kapitein de voorzitter van is.

De Portugesen geven niet aen de Kompanjie: maer aen den Neyk van

Madure : dat evenwel d'inwoonders van de gantsche kust jaerlix moeten doen.

Dit wordt met raet en daet, zoo als het opperhoofd best oordeelt goet te zijn, uitgetelt, en een iegelijk wordt na gelang van zijne goederen geschat.

Die op den gezetten tijt niet betaelt, wordt streng, door het volk van den Neyk, geexecuteert: waer uit bywijle tusschen d'inwoonders en de soldaten van den Neyk groot geschil ontstaet, die niet licht, als met geschenken of met de wapenen, neer te leggen zijn: gelijk by mijnen tijt geschiet is.

De Neyk van Madure eischte een groote schatting van de *Parvas*. Ik zond onzen Serjant, met eenige soldaten tot zijn gelei, om te verzoeken, of hy iemant geliefde te sturen, om te handelen: naerdien onmogelijk die schatting in dien tijt kon opgebraght worden. De Neyk stuurde daer op zijnen overste, met een goet aental van ruiters, om te zien, of men met hem zou kunnen verdragen. Ik stelde den overste alle zwarigheid en onmogelijkheid voor oogen: waer mee hy zich wat gezeggen liet. Voorts zeide ik, dat hy zijnen Heer, uit den naem der zeven zeehavens, twee kostelijke zilvere schotelen, met een goet deel dukaten daer in, zou aanbieden. Dit nam hy aen te doen: dat ook den grooten Neyk wel geviel, en zich daer mee genoegen liet. Hy zond my, tot groot genoegen van d'inwoonders, een koninglijke Sierp, stijf van gout geborduurt, tot eene vereering.

De zeven zeehavens wierden, eer de Portugezen daer met hunne vloete aengekomen waren, door den koning van *Marten* geregeert, onder het gehoor der koninginne van *Tengausy*, die zy zwaren tol betalen moesten.

De *Parvas* woorden toen in het lant, en volghden den oorlogh van den geen, die hen het meeste gelt gaf.

Oorlogh
tusschen
de Parvos
en Portu-
gesen.

Een der *Parvas* raekte t'eener tijde met de Mooren zoodanig in geschil en krakeel, dat zy hem met geweld aangrepen, en neus en ooren afsneden. Seer qualijk wiert dese daet by d'andere *Parvas* opgenomen, die zich daer over, om wraek te nemen, alle in de wapenen begaven, en zoo tegen de Mooren optrokken. Zy kregen eenen

van hunne aenzienlijkste kooplieden gevangen, dien zy, om hun leet te wreken, beide ooren afsneden, en lieten hem, na veel schande en smaet geleden te hebben, weer loopen. Hier uit ontstont een geweldige oorlogh. De Mooren trokken met een machtigh leger, van over de dertigh duizent mannen sterk, op, en sloegen hun leger, niet verre van *Toutekorijn*, neer. De *Parvas* waren niet boven de vijf duizent mannen sterk: maer alle wel gewapent, en verlieten zich meer op hunne goede zake en groote stoutmoedigheid, als op de menighce van hun volk. Zy traden, met groote kloekmoedigheid, tot het gevecht, en deden de Mooren, na het leveren van een grooten slag, het velt ruimen. Over de zeven duizent bleven op de plaetse verslagen leggen. Andere, dien het lant te nauw viel, begaven zich op de ruime zee: maer wierden, door een harden storm uit den Zuidwesten, zoodanigh belopen en voortgejaeght, dat men sedert tael noch teken van hun vernomen heeft, of iemant hunner te voorschijn gekomen is.

Na deze overwinning namen de *Parvas* de zeehavens in, en stelden de gemelde koningin te vrede; mits dat zy zoo veel schattinge betalen zouden, als de Mooren gedaen hadden, dat hen onmogelijk te doen was. Derhalve ontstont allengs groot jammer en hertzeer. Zommigen wierden in hechtenis gezet, anderen ellendigh geslagen en tot slaven verkoght, en zoodanigh gehandelt, dat zy ten lesten na middel uitzagen, en met malkanderen raetpleegden, om zich van die tierannye t'ontlaen en verlossen.

De Portugezen waren aldaer met hunne vaertuigen van Koetzijn, in den jare 1490. eerst aengekomen en gelandt; en hadden toen aldaer al over de veertigh jaren gehandelt: waer door de *Parvas* tot kennis van hun vermogen gekomen waren.

Derhalve vonden de *Parvas* goet, een gezantschap aen de Portugezen, na Koetzijn, te sturen, en hunne armoede en noot bekend te maken, met aanbieding, van hun in alles te willen gehoorzamen, en hun geloof aen te nemen, by aldien zy hen van de tierannye, daer mee zy gedrukt wierden, wilden

wilden verlossen. Deze gelegenheit wisten de Portugesen zoo wel in acht te nemen, dat zy zich in weinigh tijts meester van de zeehavens maakten. Desgelijx was hun vloot zoo haest daer niet gekomen, of de *Parvas* lieten hun in den jare vijftien hondert drie en dertigh, op eenen dagh, doopen. Daer na hebben zy noch groote moeite met de Malabaren, Koromandellens en anderen gehad. Ten lesten verdroegen zy zich met elkanderen aldus. Te weten, de Portugesen zouden het gebiet over de kust hebben, en de *Parvas* een zekere zom van penningen jaerlix, na vermogen, uitreiken: op die voet worden zy noch geregeert.

De lantvorsten zouden t'elkens, als de peervisschery was, mee eenen dagh visschen.

Naderhand heeft de Nijk van *Madure* deze landen ingenomen, en de Portugesen by hunne voorgaende voorwaarden gelaten, en hun gebiet over de *Parvas* bevestigt, en groote vryheit aen de Roomsche geestelijkheid vergunt; die het bestier tot aen den jare zestien hondert en dertigh in handen gehad hebben: wanneer de koning van Portugael aldaer den eersten kapitein bevestigt heeft, om de macht der geestelijkheid wat te be snoeien: waer uit veel onheils ontstaan is.

De *Parvas* wierden in twee verdeelt, en trokken vyantlijk tegen malanderen op. Endewijl deze landaert een waengeloovigh volk is, dat veel van de papen houdt, zoo hadden altijd de geestelijke groot voordeel, en benamen den kapitein al zijn gezagh, zonder de koning het kon verhoeden. Zy bouwden kerken en kloosters, en

maakten hun rijk zoodanigh, dat de gemeente arm en beroit wiert.

De Jentiven of heidenen roeiden daer zoodanigh onder, dat den *Parvas* bywijle het vast lant te bang viel, en gedwongen wierden de vlucht met wijfen kinderen, na hunne vaertuigen, te nemen, en zeilden zeewaerts in na d'eilanden, of na andere plaetsen, daer zy zich veiligh konden ernerren.

Nu wordt het bestier over de *Parvas* aen den kapitein, van wegen de Portugesen, betrouwt, dien zy alle gehoorzamen.

Ieder dorp heeft twee rechters, die alle jaers verandert worden. Zy zitten twee mael ter weke, om eenen ieder gehoor te geven, en alle kleine zaken af te doen, met hunne Petangijs of overheden, die erfelijke officieren of amptenaers zijn, en van d'een op den ander overgaen. Deze ontfangen de schattingen, en moeten eenmael des jaers, in het openbaer, voor al het volk rekening doen, en alle staetszaken meest afhandelen.

Ten tijde van de Portugesen moesten de Jentyven of heidenen niet een Fanin meer vorderen als d'ingezette schattingen, of zy gingen met hut en mut onder tzeil na d'eilanden, en dan moesten hen de Residoren een deel quijt schelden, eer zy weer komen wilden.

Het schijnt, dat zy nu zich zoo verre niet vertrouwen, welk d'oorzake is, waerom de heidenen hen nu veel meer op den hals leggen, als behoorlijk is, of als zy wel dragen kunnen.

Nu worden de *Parvas* t'elkens met nieuwe lasten bezwaert, en moeten noch wel driemael zoo veel geven, of de heidenen verbieden hen het water, of iet anders, waer door zy hen dan dwingen.

Het lant of koningrijk van den N A Y K van M A D U R E.

Het landt of koningrijk van den Nayk van *Madure*, daer de gemelde zeven dorpen aenbehooren, paelt ten Westen aen het koningrijk van *Travankkor*, heeft na't Ooste de

zee, en stoot tegen het Noordweste aen het landt van den Nayk van *Tanjaor*, of *Tanjawer*, en leit tusschen het lant van Malabaer, by de kaep Komorijn, en tusschen Koromandel besloré.

Het strekt zich langs de gehele binnen-boght, en langs d'Oostkust, tegen over het eilandt Zeylon, van de kaep Komorijn, daer de kust van Malabaer eindigt, tot het vlek van *Bempaer*, of riviere *Ulon*, eene streke van vijf en zeventigh mylen. In de breete strekt het landewaerts in, tot ontrent dertigh mylen.

De zeekust, gemeenlijk de peerlekust, na d'in zee gelege peerlebanken, genoemd, strekt bykans Zuide en Noorde, en loopt op zommige plaetsen meer als een halve myle landewaerts in.

De voornaemste stad des lants, en hof des konings of Neyk, is *Madure*, vijf dagh reizens Noortwaerts van de stad *Koylang* gelegen.

Deze stad is met vele prachtige pagoden of heidensche tempels verciert, die zeer schone en hooge vergulde torens hebben.

Op de kust van *Madure* waft lover noch gras, als alleen wat witte hagedoorn en huislook: en het water is'er brak.

Alles is'er evenwel, tot nootdrift van's menschen leven, genoegh en overvloedigh te krijgen: welk diep uit het lant en van d'omleggende plaetsen aldaer gebraght, en te *Toutekorijn* op de merkt verkocht wort.

Men heeft verscheide malen bezocht, om kokos en andere Indiaensche boomen aldaer te planten: maer die willen daer niet tieren.

Het lant is vol wilt van hazen en patrijzen. De hazen gelijken onze konijnen byna, en hebben wit vleesch; doch smaken meer na hazen-vleesch. De patrijzen zijn zeer smakelijk, hebben kort vleesch, roode pooten en ronde bekken.

Daer zijn muizen, zoogroot als katten, die gene katten derven acdoen. Als men haer vervolght, zoo zetten zy haer in een stoel of kas, of waer in zy kunnen komen, en bijten als honden van zich: waerom zy niet als met groote moeite kunnen overweldight worden. Zy zijn van fatsoenen kleure als de hierlantsche muisen; maer hebben geen hair, en een rimpelige en schobbige huid, als die van eenen olifant. Zy krabben onder de fondamenten van de pakhuizen deur, en doen

groote schade aen de koopmanschappen.

Daer zijn ook kleinder en roode muizen, die na muskus rieken. De katten willen die ook niet vangen; maer loopen daer voortte rugh.

Daer zijn ook slangen en andere vergiftige dieren.

Op een morgen, als ik opstont, zagh ik, dat een slang in mijne kamer was geweest, die door een gat, daer de kamer, om de hitte, door gespoelt wiert, ingekroopen was. Hy had zijn oud vel aen den stijl van de ledikant afgestroopt, dat'er des uchtens noch aenzat, zonder ik den slang eens vernomen had.

In Wijn-Slacht- en Winter-maent waeien'er westelijke winden, zoohert en fel over het hoogh geberghte, dat uit zijn zant bestaet, dat men gene vijf treden van zich zien kan. Het regent hert te landewaerts in, en aen de kaep Komorijn: doch nimmermeer in *Toutekorijn*: maer des nachts dauwt het daer sterk. Dan is het kout: en dienvolgens, om de groote verandering, ongezont. De winden waeien daer bywijlen zoo geweldigheet, als of zy uit een oven quamen. Wanneer deze hete winden waeien, magh men zich in het velt niet begeven: en d'inwoonders moeten voor het heet zant schoenen dragen.

De Neyk, of koning van *Madure*, houdt te *Madure*, de hoofstad des lants, zijn hof.

Hy bezit verscheide lantschappen, die ieder door een byzonderen residoor, of lantvooght, bestiert worden.

De lantbestierder heeft het gebiet en bestier over alles. Die toen ter tijt regeerde, was *Bormalapalles* geheten.

Voorts heeft ieder dorpeenen rechter, dien d'inwoonders groote eere bewijzen.

De Neyk, om alle zijn amptenaers en bevelhebbers in plicht te houden, gebruikt deze listigheid. Zeven mylen van *Madure* leidt een vermaert dorp, genoemd *Zwela-Baddy*, dat met een kasteel versterkt is: daer op alle de vrouwen der residours, lantvooghten of bevelhebbers, haer verblijf hebben: die door meer als drie hondert *Laskarijs*, dat zijn gelubden, zoo nau bewaert worden, dat niemant, zonder hunne

hunne kennis, by haer kan komen. Wanneer nu iemandt genegentheit heeft, om zijne vrouw eens te spreken, die moet het zelve van den Neyk verzoeken, en na een of tweedagen wederom vertrekken. Ondertusschen zijn'er vele, die de wijven besparen, en zich met hoeren behelpen.

Door dit middel komt de Neyk te vore, dat zijne bevelhebbers gene nieuwigheden derven aenrechten: want dewijl'er noch zommige zijn, die eenige liefde en trek tot hunne vrouwen en kinderen hebben, zoo zou de Neyk, indien zy iets traghten aen te rechten, aen hare vrouwen het weten te verhalen.

En aldus blijft het lant in rust en vrede.

De meeste inwoonders des lants van *Madure* zijn Jentyven of heidenen: (zy worden ook by eenigen *Badagas* genoemd): hoewel vele door de Portugezen tot het Roomsch geloof bekeert zijn.

De Jentyven zijn goede soldaten: hoewel by de Malabaren niet te gelijken: nademael de Neyk van *Tanjaor*, die nergens na zoo maghtigh is, hen zoo veel werks verschaft.

Men heeft daer te lande drie Neyken of Nayken: als de Neyk van *Madure*: de Nayk van *Tanjaor*, by d'onzen de *Tansjouwer*, en *Tanjouwer*, en *Tewver* genoemd: en de Nayk van *Gingi*, anders by d'onzen de *Cingier* of *Chengier* genoemd.

Neyk of *Nayk*, of eigenlijk *Naieka*, is zoo veel gezeit als leenvorst of stadhouder: want hunne voorzaten waren voorhiene slechts leenheeren en lantvooghten of stadhouders van die landen, en stonden onder gehoorzaamheit des konings van *Vidia Najar* of *Bisnagar*, of *Narsinga*: tegen wien zy zich namaels opwierpen, en namen, ieder in hun lantschap, den koninglijken tijtel en staet aen.

De Nayk van *Madure* was lang, met den Nayk van *Tanjaor*, in geschil geweest, en had hem met geweld verscheide plaetsen afgenomen. Ten tijde van mijn aenwesen te *Toutekorijn* ging d'oorlogh geweldighevigh aen.

De *Tanjouwer*, die toen met een groot heir gesterkt was, viel den Neyk van *Madure* met zulk een kragt en geweld op 't lijf, dat hy in weinige da-

gen innam, dat hem de Neyk in langen tijt had ontweldight. Waerom zijn krijghsheir begoft te vertzagen, en aen het geluk, dat hem eenigen tijt zoo gedient had, te wanhoopen. Dies verzocht de Neyk van *Madure* hulpe en bystant aen de Kompanjie, om den *Tanjouwer* te verdelgen, en zond ten dien einde den lantvooght aen my, door den welken hy aenbood, onseene van zijne havens, tot verzekering van onze hulpe, te willen ingeven.

Het is dien lantaert niet wijs te maken, dat wy onze verbonden, zonder gewichtige redenen, niet kunnen breken: derhalve heb ik den lantvooght liever het zelve ontraden, als afgezeit, wel wetende, dat d'oorloghsvlam niet alleenlijk van naby alles verteert; maer ook van verre verzengt: dat ons niet diende: nademael wy daer buiten waré. Wy mosten evenwel genoegh schade by dezen oorlogh in onzen koophandel te *Toutekorijn* lijden: daer men anders vry wat meer voordeel zou hebben kunnen doen.

Onder, langs of tusschen de kust van *Madure*, of der zeven zeedorpen, en het eilant *Zeylon*, leggen in zee verscheide vermaerde peerlbanken: waerom ook deze tusschen gelege zee de peerlvisschery genoemd wort.

Deze peerlbanken zijn eigentlijk klippen van witte koraelsteen, die bywijle ook wel met zant overspoelen: aen welke klippen de oester-schelpen, op eene onbekende wijze, vast groeijen. Zommige banken strekken tot twalef en dertien, en eenige wel tot vijftien vademen diep zeewaerts in, en leggen zoo verre van lant, als het oogh toedragen kan.

Zommige banken leggen op vijf, zes en zeven vademen; hoewel de duikers niet dieper als vijf vademen na de gront kunnen gaen.

D'oesters leven zes jaren. Na verloop van die jaren gaen de schulpen van zelfs open, en de peerlen tot niet: waerom men dezelve zeer nauw moet waarnemen en ga slaen: gelijk my de duikers verscheide getoont hebben, welker zommige al meest vergaen, en andere vol drek en vuiligkeit zaten.

De peerl-banken worden alle jaers bezoght, om te vernemen of de schulpen, daer zy in groeien, haren

volkomen wasdom hebben. Dit bezoeken geschiet gemenelijk in Wijnmaent: want dan is de zee overal stil en zeer klaer. Wanneer zy dan tot volkomen wasdom gekomen zijn, zoo wort de peerlvisschery uitgeschreven, en het geheel landt door bekend gemaakt.

Derwaerts komen, uit alle gewesten van Indiën, Arabien, Turkyen en uit vele andere oorden, bywijlen meer als over de vier duizent menschen, met vrouwen en kinderen t'zamen, die dan tenten langs de strant, met vlaggen en wimpels, opslaan: daer dan alles te koop komt, als op een kermismerk.

Peerl-oester
schelpen
hoe ge-
visch
worden.

Het visschen van peerlen of oester-peerl-schelpen, geschiet door middel van duikers en schuiten. De schuiten zijn ontrent zoo groot als steigerschuiten, en achten oft twintigh voeten lang, en worden *Tonijs* genoemd. Dikwils leggen drie of vier hondert schuiten t'eens te visschen.

Ieder schuit of *Tonijs* heeft gemeenelijk acht of negen steenen: want zommige schuiten drijven boven de banken: andere laten voor en achter eenen steen, in plaetse van een anker, hangen.

In ieder schuit zijn vijf, zes, zeven, ja bywijle acht duikers: die d'een voor en d'ander na duiken en na de grondt gaen.

De duikers zijn gantsch naekt, en hebben slechts een kleetje om het lijf. Maer elk heeft een net om den hals, en een paer hantschoenen aen de handen, daer zy de scherpe oesters mee van de klippen trekken, om de handen niet te quetsen noch te bezeeren.

Elk heeft ook eenen steen van een halve voet lang, en ontrent vijftigh pont zwaer, in het duiken, om dra te gronde te gaen. Boven in den steen is een gat, daer een touw met een strop aen vast gebonden is. In het nederduiken of zinken zetten zy de voet in de strop, en nemen het touw, wiens eind een ander in de schuit vast houdt, in de linke hant, houden met de rechte hant de neus toe, en halen den adem in, en laten zich aldus zinken. Gekomē op den grondt, geeft de peerleduiker een trek of rukaen het touw: waer op de geen, die in de schuit zit, den steen ophaelt. Dan schroopt de visscher, zoo

dra als hy kan, zijn net vol oesterschelpen, en krabt die van de klippen af. Hy strekt het net vol oesterschelpen, over zijn hoofd, en geeft een trek aen het touw. Waer op de geen, die in de schuit zit, het net ophaelt. Daer na drijft de peerlduiker zelf ook op: en dikwils een groot eind van de schuit, die met wint of stroom verdrijft: doch daer in wort by hen weinigh zwarigheid gemaakt: want zy kunnen zwemmen alsoeenden. Alsd'een op is, duikt weer een ander na beneden. Dit duurt zoo lang, tot dat zy d'oesters van alle de klippen afgekregen hebben.

Deze duikers kunnen den adem viermael zoo lang inhouden, als iemand van ons. Zy moeten van drie tot vijftien vadem diep duiken; maer niet dieper; dewijl zy den adem niet langer kunnen inhouden.

Zy gaen des morgens in den dageraet, met de lantwint, gelijk uit in zee, en komen des namiddaghs, met de zee wint, weer in.

Die de schuiten toebehooren, zijn meesters, en bestellen de duikers, en die hen ophalen. Beide deze hebben, als arbeiders, hun daghloon.

Alle d'aengebraghte oesters worden op een hoop gesmeten, tot de gantsche visschery gedaen is: die van Wijnmaent tot Slacht- en Wintermaent duurt. Dan wort de zee vol quallen: waer door het visschen belet wort.

D'oesters leggen midlerwijle ijselijk te stinken in de groote hitte: het welk groote ongezontheit veroorzaekt, en zommigen krank maakt.

Eindelijk, na de visschery geëindigt is, wort van de Kompanjie en Neyk, een huisje van planken opgeslagen, met de vlagge daer op. Elk heeft zijne gerechtigheit van d'oesters: want alle de schuiten visschen een dagh voor den Neyk, en een dagh voor de Kompanjie. Zy bevrijden ook de visschers voor allen overlast, en het opperhoofd met de rechters rijden daghelix langs het strant, om allen twist en ongemak voor te komen.

Ten lesten worden in het huisje voornoemt, de peerl-oester-schelpen, in het byzijn en ten overstaen van gemaghtighden, geopent.

In ieder schulpe zijn gene peerlen, ja in de meeste zijn gene of kleine.

Maer

1. toute Courcy
2. t'Nieuwe Oude Oude hof
3. de Kerk
4. Woonhuys
5. S' Paul
6. Capell
7. Een Nieuw Parrel Schippen
8. Allerhande Knechtsheden en Vaten
9. Parrel Vissers
10. t'Nieuwe Oude hof
- om alles te vissen
11. Tinten daar alles gedurende de
- Parrel Vissers in verhoft wert
12. t'Nieuwe Oude hof
- of Registat.

Maer in zommige schelpen leggen vijf, zes, zeven, ja acht peerlen. Eenige peerlen leggen in het water: andere in het vleesch, en zommige, doch weinige, zijn dicht aende schulpen vast: gelijk ik verscheide tot een rariteit gehad heb.

Wanneer nu de peerlen uit de schulpen genomen zijn, worden die door een blikke zeef gelorteert, en, na de zeef groote of kleine gaten heeft, gewaerdeert. Elk sorteering wort aen de meestbiedende verkoght. Het peerlgruis, of stamp-peerlen, dat mee gevischt wort, wort by onsen verkoght.

Het vleesch van deze oesters wordt wel gestooft; maer het is een weinigh sterk, en hertachtigh, en niet zoo aengenaem van smaak, als dat van d'Engelse oesters.

De peerlen worden schoon en blinkend met gestoten rijs en zout gemaakt.

Van de schulpen wort schoone en witte kalk gebrant.

Peerlgruis.

Het peerlgruis of de stamp-peerlen zijn tweederlei, nieuwe en oude. De nieuwe stamp-peerlen worden daghelix, door het vrouwvolk, uit de vuilghheit vergadert.

Het oud peerlgruis wordt uit den gront, met zant metal, tot aen de welken van het zout water, met de spa, wel zes, zeven, acht en meer voeten diep, gegraven, en is wat zwarter, en ook zoo veel niet waert.

Zy laten d'uitgegrave stoffe in de zon droogen, en het stof en fijn zant door de wint wegh vliegen en stuiven, blijvende het zwaerste, dat is, het gruis, op den bodem leggen: dat zy dan den voorloopers, die heneenigh geldt op handt gegeven hebben, met kleine parthyen toebrengen. Dit gruis heeft weinigh te beduiden: ja kan een mensch nauwlix de waerde van drie duiten daeghs daer mee winnen. Zeker een zobere winst! die evenwel genoeg is, om in dit lant het leven t'onderhouden.

Hoorens of Sjangkos.

Behalve de peerlen, worden daer ook zekere hoorens gevischt, die d'inwoonders *Sjangkos* noemen. Deze hoorens zijn als trompetten Marijns van vorm, dik, en spierwit van kleur. Hier maken zy arm- en duim-ringen van; welke laeste zy in't schieten met den

boogh gebruiken, en zijn veel beter en schoonder, als die van ivoir. Dit zee-gewas onthoudt zich meest op de diepte van acht tot twalef vadem, eene streke van ontrent tien mylen weeghs langs de kust van *Vyraamdes Laam*, tot *Ilha Docetoe*.

Deze visschery begint in het midden van Wintermaent, en duurt tot half Bloemaent: als wanneer de zee daer ontrent zoo vol quallen komt, dat gene duikers na de grondt kunnen gaen.

Onder deze zeehoorens vindt men bywijlen eenen, dien Konings-hoorn genoemd wort; hoewel nauwlix alle hondert jaren een. Men kan tusschen dezen en d'andere hoorens geen ander onderscheit zien, als dat de koningshoorn het ope aen de verkeerde zyde heeft: is van binnen root, en van buiten groen. In het water rollen of gaen deze konings-hoornen voort, dien de andere, als een koning volgen; dies de visschers die ook in het water moeten naloopen om te vangen.

Zeer hoog en kostelijk worden deze konings-hoornen by hengewaerdeert; en maken de Jentiven inzonderheit daer veel werks van, en geven bywijle acht hondert realen voor een eenigen hoorn.

Ook worden de koningen van Golkonda, en andere, uit zulken hoorn gezalft.

By mijnen tijt droomde zeker visscher, dat hy eenen konings-hoorn ving: het welke hy des daeghs aen zijnen kameraet verhaelde, die tegen hem zeide: *Zoo ghy eenen vangt, ik zal dien half hebben*: dat den droomer aennam. Des daeghs gingen zy beide, volgens gewoonte, uit visschen, en de droomer ving eenen konings-hoorn; maer wist den anderen daer van niet met allen te wil. Het geschil quam eindelijk zeer hoog, en voor de rechters. Maer als men den aanklager verhoorde, was'er geen bewijs, als zeghsworden: en d'een, die den konings-hoorn gevangen had, looghende alles: dies de rechters daer in niet doen konden. Waer over de geen, die den hoorn gevangen had, hem behield.

Hy wiert my, om dat ik een liefhebber van rariteyten was, aangeboden, en kocht hem ook voor hondert en zeven-

ventigh reälen. Doch een van de rechters wilde my acnstonts twintigh rijxdaelders wint geven.

Met deze Sjanken wort ook groote handel in Bengale gedreven, alwaer de inwoonders die dier opkopen. Zy maken daer armringen en andere fragigheden van: ook weten zy die zoo net en glat te polysten, en zijn zoo spierwit, dat geen yvoit daer by te gelijken is.

De visschery van de Sjanken is mee een van de voornaemste middelen, daer door dit volk hun levens-nooddruft weet te zoeken.

Men moet wel zorge dragen, dat by d'inwoonders, in plaetse van Sjan-kos, gene peerl-oesters opgehaelt worden; maer dat alle de peerl-oesters zoo lang zitten blijven, tot dat zy tijdigh zijn.

Ik had verscheidē luiden, die daer op pasten. Eens braghten zy my een Moors schuitjen, van d'inwoonders van Kalipatnam, op, die, in plaetse van Sjan-kos, peerl-oesters meenden te visschen. Na hen scherp ondervraegt te hebben, verstont ik eindelyk, dat zy uit louter armoede daer toe gedreven waren: waerom ik hen liet gaen.

Zoo eenigen gevoelen, zou het gegraven peerl-gruis door de hooge vloeden, toen alle d'eilanden, als Zeylon en de Maldivische eilanden, van't vast lant afgescheurt en gespoelt wierden, zoo diep aldaer onder het zant geraekt zijn, wanneer zich in vorige tijden ter zelve plaetse de schelpen openden: welk peerlengruis daer toen bleef leggen: nademaal zy te dier tijde daer geen werk van maekten.

Het peerlgruis wort by de mannen meest gegraven, als zy niet visschen: of by de vrouwen en kinderen, wanneer de mannen uit visschen zijn.

Vele peerlduikers worden door de haeyen verslonden: dies met recht te verwonderen is, dat men noch volk daeraen krijgen kan. Maer elk hoopt, dat hem het ongeluk juist niet tressen zal. Ook doen zy de haeyen door de bezweerdens of duiveljagers bezweeren, (daer in zy, niet tegenstaende zy Kristenen zijn, groot geloof stellen) tot voorkoming van ramp en onheil. En alhoewel vele het leven daer by inschieten, zoo meenen zy nochtans,

door dit bezweeren, daer af te komen; dewijl zy zien, dat vele, die het bezweeren in 't werk stellen, daer behouden afgekomen zijn. Weshalve deze peerlvisschery voor zommigen zoo wel niet afloopt en eindight, als zy begint.

Na alle mijnezaken te *Toutekorijn* Nieuwhof trekt van Toutekorijn na Koylang. afgedaen, en de middelen der Kompanjie aen Laurens van Pijl, die als opperhoofd in mijne plaetse zou volgen, en aen den onderkoopman Kornelis van Duin, overgelevert waren, zoo maekte ik my wederom ter reize gereet, om over het hoogh gebergte van *Balligate*, de naeste wegh, over lant, na *Koylang* te reizen.

Wanneer ik nu mijn afscheit van de voornaemsten had genomen, begaf ik my, des jaers zestien hondert en negentien, op de reize, onder gelei van cenige soldaten, tot bescherming, beneffens verscheide arbeiders, om het goet te dragen.

Men vint'er gene herbergen, en op vele plaetsen op wegh niet te koop: waerom men zich daerna stellen moet.

Maer na eene daghreize wierden wy van een sterken troep Malabaerse roovers overvallen, die met kuits, pijl en boogh gewapent waren. Ik trad uit de palankijn, en belaste den soldaten hun geweer klaer te maken, daer de Malabaren, inzonderheit voor schietgeweer, zeer bang voor zijn. Zy hadden reeds twee slaven aangepakt, die eene kelder met Persiaenschen wijn droegen, op hoope van daer in eene schat te vinden. Maer als zy d'onzen zich zagen schrap stellen, om onder den hooplos te branden, zoo verlieten zy ons; hoewel tegen wil en dank, en volghden ons noch lang na. Maer ziende, hoe wy op onze hoede waren, bleven zy eindelyk geheel achter.

Ik trok alzo over het yzelyk hoog gebergte van *Balligate*, dat zich hondert en twintigh mylen verre uitstrekt, Gebergte van Balligate. en uit geheel ront sijn zant, als stof, bestaet, en ongetwijfelt voor vele eeuwen ongelijk hooger geweest is: uit oorzaak in Wijn-Slaght- en Wintermaent, het zant zoo geweldigh verstuift, dat het den geen, die het niet gezien heeft, ongeloofelyk schijnt te zijn: want de felle westelyke winden drijven't zant tot op het eiland Zeylon, eene streke van vijftigh mylen, over.

Men

Men magh dan te *Toutekorijn* qualijk een venster open zetten, of alles is vol stof. De wint drijft dit zant als een stof-wolk, naerom hoogh. Wanneer de zon, by eenige tijden, in dit root zant schijnt, schijnt de lucht als in een brandt te staen, dat schrikkelijk en vreemt om te zien is.

Dit hoog gebergte veroorzaekt ook wonderlijke verandering in de jaer-tiizoenen: want benoorde de kaep *Komorijn* is het in Gras, Bloei, Zomer, Hooi en Herfst-maent, winter; en bezuide die kaep Zomer. Aen d'een zijde heeft men herde winden, donder en blixem, en aen d'andere zijde stil en schoon weer en een lieflijke zomer. Op dien tijt onthouden zich op dezen bergh zware wolken, die daer op een hoopen, en sterke winden, die met een grote regen uitbersten, of het met emmers neder gegoten wiert: en met zulken water vloet, dat alle rivieren vol raken, en veel zants mee sleepen: waer door zommige rivieren voor eenigen tijt onbevaerbaer zijn.

Nieuhof
komt
weer te
Koylang.

Na ik de reize over het gebergte had afgêleit, quam ik den vijft twintighsten van Grasmaent te *Koylang*: al waer door de sterk neergevalle regen alle velden blank stonden.

Doet de
stad *Koy-
lang* ver-
kleinen.

Volgens genomen besluit, om de stad kleinder te maken, en na de lantzyde met een heele en twee halve bolwerken te versterken, liet ik alle huizen, kerken en toorens, en wat ons in de weegh stont, af breeken, en alle boomen om verre houtwen.

Ik deed ook dertigh duizent steenen, van twee voet lang, en een voet dik en breed, houwen, die, van wegen den arbeit, wat kostelijk vielen. In 't kort wierden de grontvesten tot deze nieuwe zeevesting uitgegraven, en de steen, kalk en hout, van d'afgebroke gebouwen, aengebraght, Voorts wierdt het werk zoodanigh gevordert, dat ik den eersten steen van den grontvest, den eersten van Zomermaent leide, en daghelix daer dapper deed aen arbeiden en mee voortvaren.

Trekt na
Koetzijn.

Ondertusschen ging ik met een inlandsch vaertuigh over *Kalkolang*, na de stad *Koetzijn*, om den Heer Kommandeur Kolster te spreken, en met hem te beramen, hoe men de kantoren van *Koylang*, *Kalkolang* en

Karnopoly, op de beste voet, tot voordeel van de Kompanjie, zou kunnen te *Koylang* bedienen.

Wanneer wy alles overleidt en vast gestelt hadden, vertrok ik van *Koetzijn*, na ik my aldaer drie dagen opgehouden had.

Onderweeghs overviel ons een geweldige storm: waer door ik genootzaekt wiert het water te verlaten, en op het landt te vernachten, by aldien ik niet vergaen wilde. De windt was zoo felen hert, dat hy boomen uit d'aerde scheurde, en alle ster neer velde, wat'er ontrent stont, dat niet byzonder vast was. Dit weer duurde den meesten nacht; maer bedaerde des anderen daeghs wat. Toen vervorderde ik mijne reize, en quam den vierden dag, na mijn vertrek uit *Koetzijn*, te *Koylang* aen.

D'oorlogh was'er noch niet t'eenmael ge-eindight. Veele volken van den koning van *Travankoor* storven van ongemak. De koning was te *Mansaffi*; maer de koningin onthield haer te *Koylang*.

Dewijl nu de sprake ging, dat de koning van *Travankoor*, die een groot leger by een had, zou af komen, om die van *Kalkolang* onverzies in het landt te vallen, zoo zond ik den onderkoopman *Cherdevenne*, met een brief van den kommandeur Kolster, aen den koning, om d'oorzake te vernemen: waerom hy hen met zoodanige maght op den hals quam. Maer hy braght van zijne voornaemste hovelingen bescheit, dat niemant den koning spreken moght, voor hy zijne gewoonlijke kerken-dienst in de pagode van *Soirmal* had afgedaen, dat al eenigen tijt duurde. Midlerwile lagh het leger stil, en wiert niets in d'oorlogh gedaen.

Ondertusschen had ik te *Koylang* alles weer op een goeden voet gebraght, en was daghelix met het ophalen van de nieuwe muuren doende, die reeds zoo verre gevordert waren, dat zy een goet eind boven d'aerde waren, en haest zouden voltooit en voltrokken zijn.

Wanneer dat zou gedaen zijn, was mijne meening, om als dan na het vaderlandt te vertrekken; dewijl mijne verbondene jaren byna uit waren

B b

Maer

Nieuw-
hof-
te-
ke-
na
Kolum-
bo.

Maer na Jakob Huftart na Batavia vertrokken, en de Heer van Goens weder in zijne plietse gekomen was, zo8 raekte ik met hem over de regearing van *Toutekorijn* in krakeel: waer over ik, door last van den Heer van Goens, wederom van *Koylang* na de stad *Kolombo*, op het eilant *Zeylon* gelegen, most vertrekken: blijvende kapitein van Reede te *Koylang* in het bestier.

Dewijl nu de tijt van 't jaer, dien m n door geheel Indiën in het varen m et waarnemen, verloopen was, zoo kon men de zee niet gebruiken: maer most de reize over land, langs den zeekant nemen, eene streke van zestigh mylen weeghs, die zeer verdrietigh en moeielijk te reizen is: want men vint'er nergens herbergh voorgelt: 't en zy d'een of ander Roomse dorppaep zoo goetaerdigh is, dat hy iemant in huis neemt: naerdien aldaer langs strant meest Roomsgezinde Kristenen woenen, en hier en daer staet een kerkje.

Komt te
Toute-
korijn.

Te Ko-
lombo.

en op
Batavia.

Na eenige daghreizen quam ik eindelijk te *Toutekorijn*, daer ik het jaght Maria vond, om na de stad *Kolombo* over te steken: alwaer ik des anderen daeghs, den achtienden van Oogstmaent, des jaers zestien hondert zes en zestigh, behouden aenquam.

Na ik my byna een geheel jaer aldaer had opgehouden, vertrok ik eindelijk, met het jaght *Brederoo*, na Batavia, en lande aldaer, zonder voorval

van eenige aenmerkenswaardige zaken, den twintighsten van Hooimaent, des jaers zestien hondert zeven en zestigh.

Ik verbleef op Batavia den tijt van drie geheele jaren, stil en buiten dienst van de Kompanjie, en vertrok eindelijk, des jaers zestien hondert en zeventigh, van daer weer na het vaderlant.

Geduurende mijn laeste driejarigh verblijf op Batavia, ging ik gestadigh de stad, zoo buiten als binnen, bezichtigen en doorschouwen, en alle desselfs gebouwen beschrijven en na 't leven aftekenen: desgelijx alle boomen en kruiden, die in, ontrent en verrebuiten Batavia te landewaerts in in de bosschen groeien. Doch verre buiten de stad derfde ik my noit alleen begeben, uit vreze voor het wilt gedierde en de wrede Javanen: maer nam altijt, in 't opzoeken van verscheide vruchten, en aftekenen van boomen, eenige, met goet geweer voorzien, tot mijn gezelschap mee: hoewel niet zonder groote moeite, ter oorzake van de dichte bosschaedjen en ongebaende wegen.

Doch eer ik trede tot het beschrijven van de gemelde dieren, boomen, vruchten, kruiden ender groote stad Batavia, gelegen op het groot eilandt *Java*, zal ik de gelegenheit van dit eilandt in 't korte verhalen, en den lezer ten toonestellen.

Eilant van G R O O T J A V A.

H Et eilandt, gemeenelijk en door- gaens *Groot Java* genoemd, tot onderscheit van een ander klein Java, anders *Bali* geheeten, leidt ontrent zes graden bezuide de middellijn, recht tegen over het zuider eind van het groot eilandt *Sumatra*, met de straet van Sunda tusschen beide, op een afstand van vier of vijf mylen ter plaetse, daer het eilandt *Dwers* in den Wegh leit.

Ten Noorde leit het eilant *Borneo*, daer tusschen beide een bequame vaert voor kleine schepen en vaertuigen is: ten Ooste het eilant *Bali* of klein Java,

met d'engte van *Balambuam* tusschen beide: en ten Zuiden den Grooten Oceaan.

Het strekt zich in delengte tot ontrent hondert en dertigh of veertigh mylen uit: te weten, van de straet *Sunda*, tot d'engte van *Balambuam*, byna Oost en West; hoewel een weinigh zuid en noordelijker.

De breete van dit eilant is verscheiden: maer wort in zijnen omtrek op ontrent drie hondert mylen begroot.

De Noort-kust van Java heeft zeer schoone inhammen, bochten, baeyen, havens, en neeringrijke koopsteden: en leggen

leggen daer onder vele andere kleine eilanden in zee.

Java in
twee rij-
ken ver-
deelt.

Het eilant Java was in vorige tijden in verscheide en vele kleine koninkrijken verdeelt: naerdien ieder stad van eenigh belang onder een byzonderen koning en opperhoofdigen vorst stont en bestiert wiert. Maer heden wordt gantsch Java door twee opperhoofdige vorsten bezeten: d'een is de keizer van *Mataram*, en d'ander de koning van *Bantam*.

D'eerste bezit het grootste gedeelte des eilant, na 't Ooste: en d'ander het kleinste gedeelte na 't Weste: want na de *Mataram*, (alzo wiert de keizer gemeenlijk by d'onzen, na zijne hof- en hoofstad *Mataram* genoemd, en anders ook keizer der Javanen en van Groot Java) eenigen der oude kleine koningen van Java, met geweld der wapenen, had t'ondergebraght, heeft hy zedert zijne heerschappye over die overwonnen gewesten, na het Ooste gelegen, uitgebreit.

De keizer, die by mijnen tijt het gebiedt over het grootste gedeelte van Java voerde, was een jonge vorst, *Sonsoubounan Ingelaga* geheten, en een zoon van *Sultan Mahomet*.

Onder deze twee machtige opperhoofdige vorsten moeten verscheide andere buigen: hoewel'er noch verscheide groote landen zijn, die onder byzondere eige Heeren en heerschers staen, inzonderheit langs de zeekust, daer zommige met volkome macht heerschen en gebieden. Ook staet de stad Batavia, en onderhoorige lantstrecke, onder het gebiedt der Oostindische Maetschappye.

Steden.

Verscheide kooprijke en welgebouwde steden leggen op Java, inzonderheit op de binnenkust: als, te beginnen van 't Ooste na 't Weste, de stad *Balambuam*, *Panarukan*, *Passarvan Foartan*, *Surabaaya*, *Brandaon*, *Sydayo*, *Tubaon*, *Kajaon*, *Japare*, *Pati*, *Dauma*, *Samarang*, *Mataram*, des keizers hoofstad.

Voorts leggen langs de binnenkust van Java, Westwaerts aen de zee, de steden *Taggel*, *Charabaon*, *Dermayaon*, *Manukaon* en *Karavaon*. Daerna volgt de stad Batavia, die by d'onzen bezeten wordt, dier beschrijving wy aenstonts op't korste en bondighste zullen laten volgen.

Tien of twalef mylen van Batavia leidt de vermaerde en kooprijke stad Bantam, daer d'Engelsen een loosje hebben, en den meesten koophandel drijven.

D'inwoonders, de Javanen, is een stout, wreet, hertnekkigh en moedigh volk; bruin van kleur, plat van aengezicht, hebben dun, kort en pekwart hair; grote wijnbrauwen en hooge kaken. Zy roemen zich een oudt volk, en van de Sinesen herkomstigh te zijn: gelijk zy ook, als de Sinesen, kleine oogen met groote oogleden hebben.

Aert en
wezen
der Javanen.

De mannen zijn sterk van leden, en wel tot den oorlogh geschikt: de vrouwen vallen doorgaens klein.

De mannen hebben een katoenkleetje, twee of driemaal om 't lijf geslagen: dat luiden van vermogen met goud geciert, of gebloemt of gestrept dragen.

Kleding.

De vrouwen hebben het kleetje van onder d'armen tot aen de knien. Anders loopen zy naekt, en bloots voers.

Zommige mannen hebben twee of drie vrouwen: en houden daer en boven noch verscheide bywijven, na een ieders staet en vermogen.

Zy maken weinigh zwarigheits van liegen en bedriegen.

De aenzegelege Javanen zijn Mahometanen van leere, die zy voor ontrent hondert en vijftigh jaren aengenomen hebben. Te landewaerts woenen noch meest heidenen, die niet eeten, dat leven ontfangen heeft.

Gods-
dienst.

Zy houden hunne raetsplegingen als de hitte over is, tot midden in der nacht.

Het eilant is doorgaens zeer vruchtbaer; maer om d'onbereisbare en ongebaende wegen van binnen by velen noch onbekent.

Vrucht-
baerheit
des eilands van
Java.

Men heeft'er zeer hooge bergen, die met hunne kruinen boven de wolken uitsteken, inzonderheit de peperbergh na 't Zuide.

Daer zijn ook groote wildernissen en bosschen, die den onzen noch ten vollen niet bekend zijn.

Tusschen Batavia en Bantam, na 't Noorde, leggen volkrijke landen en schoone rijstvelden, en vol tam en wilt vee.

Daer valt zout en zwarte peper;

Bb 2

maer

maer is zoo goet niet, als de Malabaer-
se peper: ook rijs, en byna alle Oost-
indische vruchten in overvloed.

In de bosschen vallen vele schoone
vruchten, die alle te Batavia ter merke
gebragt worden.

Men heeft'er veelerei visch, en ver-
kers, ossen, schapen, en ander tam
vee, die schoon en smakelijk vleesch
hebben. Daer is ook veel gevogelte
en wilt gedierte: en in de bosschen
schrikkelijke groote en boose tygers,
rhinosters, en andere wredeen wilde
dieren. In derivieren houden ook kro-
kodillen, Kaymans by d'Indianen ge-
noemt.

Temper
der lucht
en zaai-
soenen
des jaers.

Wat belangt de lucht van deze
landouwe, die is, mijns oordeels, zoo
matig, getempert, frisch en gezont
als elders in gantsch Indiën. D'Ooste
en Weste winden waeien aldaer het
gantsch jaer langs de wal, met de ge-
meene lant en zee-wint.

De getijden of sazonen hebben
hunne verandering aldaer, even als in
Europa: uitgezondert dat de zon den
inwoonders tweemaal boven het hoofd
schijnt.

De zoetste tijt van 't jaer begint in
Grasmaent, en duurt, met een door-
gaende Ooste wint en helderen hemel,
tot Slachmaent toe: als wanneer de
stormtijt begint aen te komen, met een
donkeren lucht en regen, die bywijlen
drie of vier dagen, en meer, achter mal-
kanderen aenhoudt, en al het lage lant
blank en onder water zet: waer door
het meeste ongedierte gedoot en weg-
genomen wort, dat anderzints groote
schade aen d'aertgewassen zou doen.

De stormtijt eindigt in Grasmaent:
als wanneer men weer een klaren he-
mel krijgt.

In Wintermaent nemen d'onguure
Weste winden daghelix meer en meer
toe: en kan de zee dan naulix bevaren
worden.

In Sprokkelmaent waeit de Weste
wint met ongestuime vlagen: en de we-
gen worden week en waterrijk. Dan
weerlicht en dondert het met felle sla-
gen.

In Lentemaent wort'er weer ge-
gezaeit: deze maent verschaft ook
smakelijke fruit.

In Bloemaent is het aldaer de zoet-
ste tijt van 't jaer.

In Hooimaent is de rijs en het zui-
kerriet rijp.

In Hertstmaent is'er de zon op het
heetste.

In Wijnmaent zijn'er de bosschen
vol vruchten.

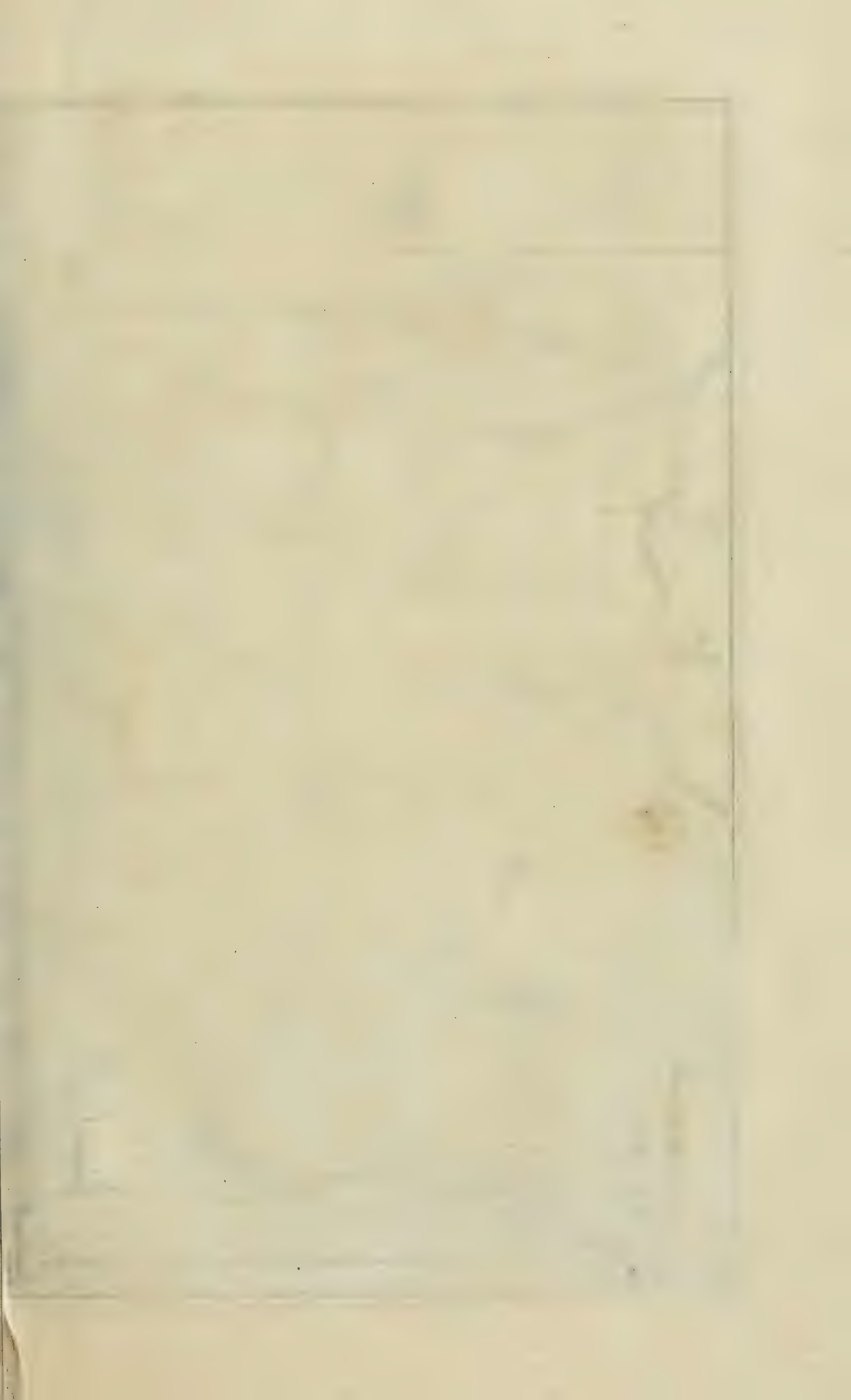
De temper en matigheit der lucht
veroorzaekt aldaer zoodanige vrucht-
baerheit en voortteeling van alledin-
gen, dat'er weinige landen gevonden
worden, of zy zullen gewilghlijk
voorden rijkdom van dit gewest wij-
ken: want waer wort'er meer vee en
gevogelte van allerlei slaghen aert, als
ook zee- en rivier-visch, en het geen in
schulpen en hoorens steekt, (dat God
de Heer tot onderhoudt van 's men-
schen leven geschapen heeft,) als al-
daer in en om dit eiland gevonde-?

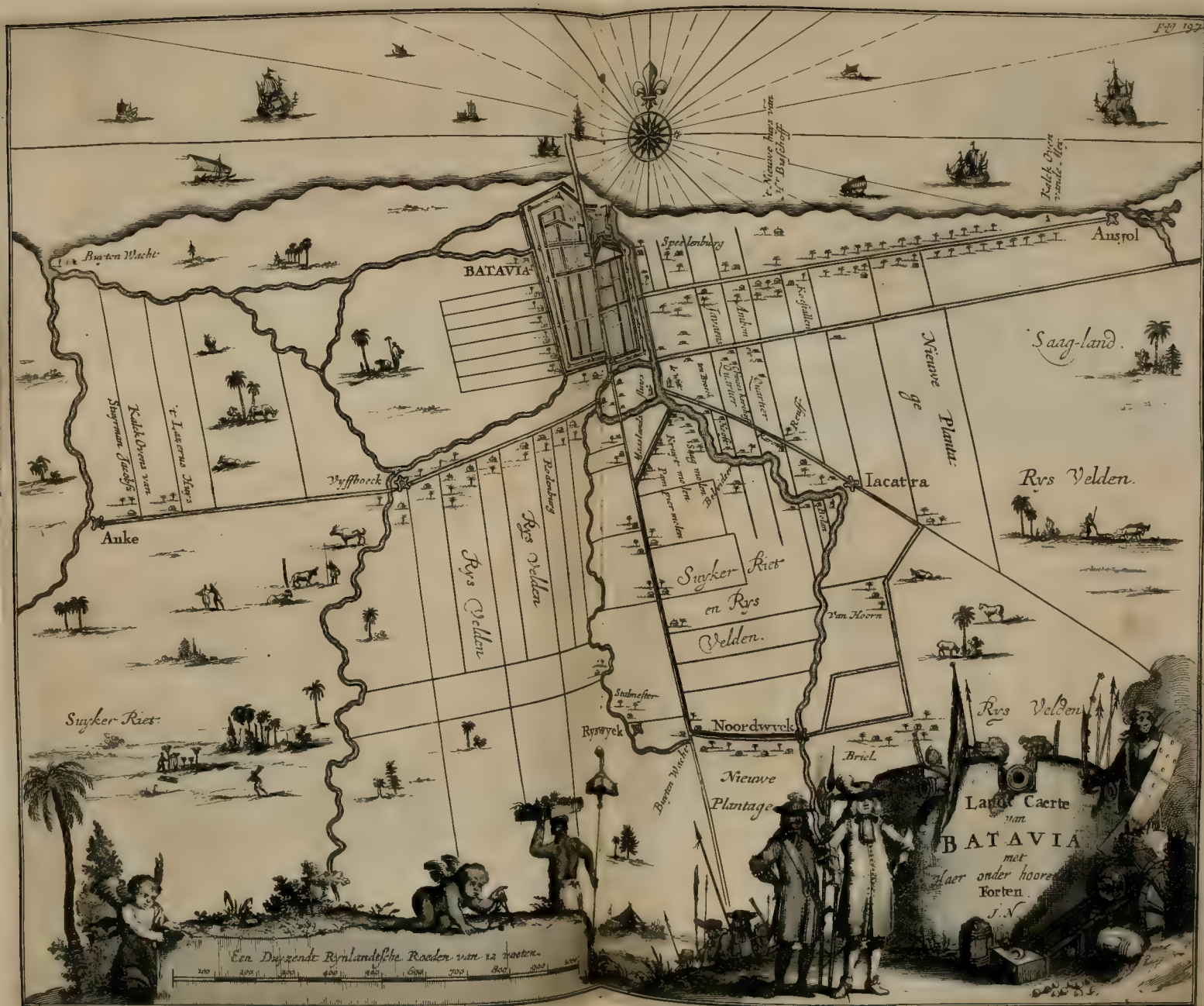
De versche wateren, die de stad Ba-
tavia in twee wijken van een scheiden,
en met hunne klare en blinkende stro-
men uit de toppen van het gebergte
komen neder dalen, verdeelen hunnen
loop in verscheide spruiten of scheu-
ten. Deze spruiten doorsnijden en
doordringen d'omleggende landstrek-
ke, en komen weder omtrent Batavia
te samen: alwaer zy zich dooreenen
mont in de ruime zee uitgieten, en het
al verquikken, wat zich langs haren
groenen waterkant, en in de staden ha-
ven ophoudt.

Stad BATAVIA.

DE stad Batavia, alzoo by d'on-
zen voor vele jaren, in hare eerste
opbouwning, genoemd, wiert te voore,
en noch heden by de Javanen en Sine-
sen, *Kalappa* geheten, te weten, na de
vrucht van zekeren palm- of kokos-
boom, die daer ontrent overvloedigh
voortkomt, en in de wildernis plagh
te groeien: wiens vrucht de Javanen
Kalappa noemen. Anders wordt de
stad ook den naem van *Jakarta* by de
Indianen gegeven, welke naem afkom-
stigh schijnt te zijn van zeker boom-
gewas, dat d'Indianen *Jakkas*, en de
Hollanders Schrookzak noemen.

Niet lang voor de komste der Moo-
ren of Mahometanen in Indiën, was
Batavia slechts een open vlek en wiert
door Heidense menschen bewoont.
Eerst was het slechts met stakerten van
bamboe.

bamboesen gesterkt; maer is allengs tot een stad aengegroeit, wanneer de inboorlingen het oorlogh tegen den koning van Bantam en andere nagebuuren hadden opgenomen, en loffelijk uitgevoert.

De stad Batavia leit op vijf graden 50. min. zuider breete, aen de binnkant en Noortzijde van het eiland Java, op een effen, doch lage en morassige vlakte. Zy is van vore, ten Zuide, met een eilantrijke zee, en van achteren, ten Noorden, met schoone bosschen en hemelhooge bergen omringt. Zy wordt met een riviere in de lengte doorsneden, en in twee wijken verdeilt: leit in een vierkanten muur, van karaelsteen, beslooten, die met twee en twintigh vaste bolwerken en punten gesterkt is: met name: *Amsterdam, Middelburgh, Delft, Rotterdam, Hoorn, Enkhuizen, Vyanen, Gelderland, Catzenellebogen, Oranje, de Nieuwe Poort, Hollandia, Diest, Nassau, Zeeland, Utrecht, Vrieslant, Overijssel, Groeningen, Zeeburgh, Kuitenburgh, en Middelpunt.*

De barmte, onder de muur, is met dikke schaaalen beschooit, en wiert des jaers zestien hondert en zeventigh met een hegge van witten hagendoorn, van drie voeten breed, en ontrent vier roeden van de muur, beplant.

De stad heeft in hare muuren vier voornamen poorten: waer van twee zeer kostelijk en bouwkunstigh aen de Zuidzyde opgemaekt zijn. D'eene is geheten de Nieuwe poorte, en d'andere Diest. D'eerste wierdt des jaers zestien hondert een en dertigh, en d'andere des jaers zestien hondert zeven en vijftigh, door den vermaerden bouwmeester en landtmeter, *Johannes Lising*, gemaekt. De derde poorte staet aen d'Oost-zyde, en heet Rotterdam, en de vierde, Utrecht, aen de West-zyde.

De stad Batavia is aen of in een zeeboesem, of bay gelegen, die ten Ooste tot aen een hoek of kaep, *Karowan* genoemd, en ten Weste tot aen den Ruigen Hoek strekt, na de stad Bantam toe, die, ontrent opeen zelve streke, twalef mylen van daer leit.

Binnen en buiten deze bay leggen zeventien of achttien eilantjes: alwaer de bulderende baren van de zee tegen aen stooten, en, met daer op te breken, hare gramschap afleggen: waer door meer als duizent schepen aldaer het gantsch jaer door op de ree vry en veiliger voor alle winden bevrijt kunnen leggen, als elders in de gantsche werelt.

Kleine vaertuigen en speeljaghten loopen dicht aen den wal, en zetten zomwijlen in de modder, zonder een anker te laten vallen: of in den binnenkant, aen wederzyde van de rivier, daer beter gront is: welker waterloop met twee hooge bakens wort aengewezen.

De riviere is aen beide zijden met zware stukken van koraal-steen afgedijkt, tot dicht aen den boom, die allen avonds ten negen uren toegeslooten, en met soldaten bewaert wort, die ontrent het tolhuis een sterke krijgswaght hebben. En ten einde de doortoght der genoemde riviere wat zou ontlast worden, wierdt aldaer, des jaers zestienhondert zeven en zestigh, een

Boom.

nieuwe haven afgepeilt, alwaer de Havenjonken en kleine zeejaghten bequame-lijk kunnen leggen. Alle vaertuigen, die door den boom komen, moeten zekere tol betalen. De zouthaelders geven een, en de steenhaelders twee realen.

De stad is met breede buitengrachten omringt, die op zommige plaetsen zoo diep zijn, dat'er niet te gronden is: inzonderheit wanneer de zee haer met een springvloet tegen de stromende riviere aenzet, dan staet het water doorgaens met den boort van de barmtegelijk, en houdt eenige straten buiten de stad mee blank en onder water: waerom men dezelve dan qualijk gebruiken kan.

Alle blokken, erven of perken der stad zijn, na gelegenheit van haren aerten plaetse, wel geschikt en fraei geleght: want de meeste huizen hebben lustige achter-plaetsen en schoone hoven, die met boomen, en veelerhande kruit en bloemen beplant, en met waterputten, pompen en bequame gemakken verzien zijn.

De

Straten.

De straten leggen alle op een rechte lijn, en zijn doorgaens dertigh voeten breed, en aen wederzyde, buiten de leningen der huizen, met een voetpat van gebakken steenen bestraet.

Men heeft 'er acht, zoo rechte als dwersstraten, die alle dicht betimmerd zijn, en wel bewoont worden. Waer onder de Prinse-straet een van de voornaemste is. Zy loopt uit het middelpunt van de burgh of kasteel, regelrecht op het raethuis aen, en wort met twee dwarsgrachten doorsneden, en in drie deelen verdeelt.

Naest de Prinse- volgt de Heere-straet, die haer begin aen de Noordzyde van de binnen-gracht tegen over het kasteel heeft, en strekt haer, met eene rechte strepe, na het hert van de Nieuwe poorte toe.

D'eerste dwersstraet aen d'Oostzyde der stad voert den naem van den gewezen lantdrost *Jan Firment*, mischien uit oorzake hy de meeste huizen aldaer op zijne kosten heeft doen bouwen.

De tweede wort de Merktstraet genoemd: daer de derde, de Petavijs-straet geheten, tegen aanziet.

De vierde is de Gasthuis-straet. In het inkomen uit het kasteel van de Prinse-straet, is de Prinsen-steegh, aen de linke-hant.

Alle deze straten en stegen voornoemt leggen aen d'Oostzyde van de groote riviere, daer wy nu zullen met gedaghten overvaren, en aen d'andere zyde weer te lande treden.

Aldaer zien men de barmte wijd en breed met boomen beplant, en dicht betimmerd. De huizen staen 'er alle op een rechte lijn, en loopendicht op de poorte van Dieft.

D'eerste straet, in dit gedeelte der stad, is de Jonkers-straet, die door een dwers-gracht in twee straten wort verdeelt.

De tweede straet loopt dwers door dit deel der stad heen, en begint van de Punt Uitrecht: waerom zy ook de Uitrechtsche straet genoemd wort.

Wy zullen weer terugh treden, en de binnen-grachten en burghwallen, bezien, die de stad geen klein gemak en gieraedt toebrengen.

Men tel't 'er in alles vijftien grachten: waer onder de Tygers-gracht de

alleraenzienlijkste, in heerlijke huizen en gebouwen, is. Zy is aen wederzyde dicht betimmerd, en, gelijk meer andere, met veelerhande boomen beplant, die hun groen gewai wijd en breed uitbreiden, en den wandelaer zommiger wegen, met hun lustige, dichte en lommerrijke schaduwe, daer geen zon kan doorschijnen, verlustigen. D'oever is met gehouwe steenen ten water uirgetrokken, die meestendeel anderhalve voet breed zijn. Zy is op vier plaetsen met vier overwelfde steene bogen, van twalef voeten breed, overslagen. Op het eind is een houtse brug: gelijk aenstonts zal gezeyt worden.

Nu zullen wy van de stads binnen-gracht, achter de huis-timmerwerf, alwaer ook de geschutgieterij staet, beginnen.

Deze gracht heeft drie bruggen.

Daer aen volgt de Kaymans-gracht, met vier bruggen.

De derde is de Tygers-gracht, daer vijf bruggen van koraelsteen over leggen: uitgenomen d'eene voornoemt, die na't Zuide leit, en van hout is.

D'eerste dwers-gracht is de stads binnen burghwal, met eene brugh. Daerna volgt de Groene gracht, zonder overgang of brugh.

De derde wort de Leeuwinne-gracht genoemd, en loopt onder zes bruggen door, van de Middelpunt af, regelrecht na de Rotterdamsche poorte toe.

Ten lesten volgt de Binnen-gracht, met eene brugh overslagen.

Deze zijn alle de binnen-grachten en burghwallen van de Oostzyde der stad.

Nu volgen de grachten van de Westzyde.

D'eerste is de Jonkers-gracht, met drie bruggen.

De tweede wort de Rinostersgracht genoemd, en heeft ook drie bruggen.

De derde is de stads-binnengracht; daer drie bruggen overleggen.

D'eerste dwarsgracht na't Noorde, is de stads binnen-gracht.

De tweede stoot tegen de timmerwerfaen, en wort de Javaense gracht genoemd.

De derde heet de Sineese gracht, die eene brugh heeft.

Op mijne aankomste te Batavia heb

heb ik eenige maenden op deze gracht gewoont, ten huize van een burger, Marten Klaesz., gebynaemt d'Yrsmā, Alwaer ik deze gracht aftekende, volgens de nevensgaende afbeelding, tot aan de muur van het kasteel toe.

De vierde dwers-gracht begint van de Pun: Vrieslant, en loopt regelrecht onder drie bruggen door, na de Nieuwe Brugh en Viscbmarkt toe.

Daerna volgt de stads-binnen-gracht, met eene brugh.

Deze zijn alle de grachten en burgwallen van de gantsche stad: daer in alles zes en vijftigh bruggen overgeslagen zijn, die meestendeel met koraelfteen en bequame boogen opgemetselt zijn: behalve die over de buiten-grachten geleit, en met valbruggen en hoge staketsels, versterkt en toegetakelt zijn.

Gemeene Gebouwen der stad.

KRUIS-KERK.

ONder de gemeene gebouwen der stad is de Kruiskerk zeer naemhaftigh en aenzienlijk, die des jaers zefstien hondert en veertigh van witten koraelfteen opgemetselt en bouwkunstigh gesticht is.

In het midden van het dak staet een toorentje, dat zeer aerdigh met booghslijlen en yzerwerk, onder den weerhaen, verheven en overtogen is.

Het heeft slechts eene klok, die niet geluit wort, dan als men preeken zal.

De hoek- en bovenste steenen, op de spitsen van de gevels, zijn alle met heerlijke en prachtige gieraedjen uitgehouwen, en boven op de punt met cherubijnen gestoffeert.

Maer detijt, die het al met zijne stalle handen verbrijzelt, heeft dit gebouw, in korte jaren, niet weinigh van zijnen uitwendigen luister ontbloot, door de lucht, die yzer en staal verteert, en hier in deze gewesten veel hungeriger toehapt, als in de landen van Europa.

De preekstoel en zitplaetsen der overheden en bevelhebbers, zijn alle zeer netgemaakt, en met yzer en ebbenhoute stukken treffelijk uigetsrokken.

De vergaderkamer, alwaer de kerkenraet r'zamen komt, is met dezelve netheit en pracht van bouwstoffe gemaakt.

Dit gebouw is van binnen zeer ruim en luchtigh, en met vijf kopere kroonen vergiert, die uit Hollant gebraght, en aldaer opgehangen zijn.

In d'andere wijk der stad wierd, by mijn aenwezen, eene nieuwe kerke gebouwt, daer daghelix dapper aen gearbeitet wiert. Het metselwerk was toen meest voltoit, en van gebakken steen gierlijk opgehaelt.

Op het kasteel is ook een achtkantig kerkje, dat des jaers zefstien hondert vier en veertigh begon gesticht te worden. Het is van binnen zeer licht en helder, en met een plat dak overdekt, dat op twee houte zuilen rust. De vloer is met witte en blaauwe geslepe steenen, gierlijk en kunstigh toegeleidt. De bovenste luchtgaten zijn met schone gebrande glazen, en beneden met gespouwe rottings, na de wijze van Indien, vergiert en geestigh uitgestreken. Het geltoelte, en wat'er meer gezien wort, is van Kijaaten, en ander kostelijk hout, onverbeterlijk gemaakt.

RAETHUIS.

Het raethuis staet byna in het midden en hertje van de stad, op een groot en effen plein. Het wierdt op het jaer zefstien hondert en twee en vijftigh van gehouwen en gebakken steen gebouwt, heeft twee verdiepingen, en gaet met een wendeltrap na boven. D'ingang is recht in het midden, en, na de Korintische orde, bouwkunstigh opgehaelt, en boven met een steene wandelry verzien en gekroont: daer men uit d'opperzael kan intreden, en na buiten zien.

Als'er hals-recht gedaen wordt, dan recht men voor het raethuis een schavot op.

De vensters van dit huis zijn alle, na de mate van het werk, zeer hoogh en heerlijk, en met glazen en yzeretralien, verlicht en toegestelt.

Aldaer hebben de Heeren Raden van den gerechte hunne zitplaetsen en vertrekken: desgelijx de Heeren Schepenen, Weesmeesters en bevelhebbers van

van geringe zaken: beneffens de Heeren van den burgerlijken krijghsraet.

De binnenplaetse is aen wederzyde met een hoogen steenen muur, op een breede voet, met dubbelde zuilen, bouwkunstigh besloten: alwaer de geweldige hoofman, met andere dienaers van den gerechte, hunne woningen hebben. Daerneffens is de boeien en bekommer kamers.

Aen den Westkant van den ingang woont de stokwaghter met zijn volk.

Dit werk wierdt by mijn tijt alles vernieuwt, met een heerlijk aenzien, na het groot buiten-plein. Het strekt zich van de Tygers-gracht tot aen de Heeren-straet.

GASTHUIS.

Het gasthuis staet op den kant van de groote riviere, die door de stad stroomt, tusschen de Nieuwe poorte, en tusschen de poorte Diefst. Daer in worden alle zieken en kranken, die anders geen middel hebben, om van te

leven, ingebraght: zoo dat'er bywijle meer als twee of drie hondert te verzorgen zijn, die alle met bequame rustplaetsen en vertrekken gerijft kunnen worden.

Ook zijn'er huizen en gebouwen voor d'opzienders, en hun gevolg en dienaers, die alle zeer zindelijk gehuisvest zijn. Aldaer woont de geneesmeester, apteker, wondtheeler, ziekentrooster, boekhouder, schatmeester, en oppasser met zijne slaven, die het huis helder en schoon houden, en den zieken handtreiking doen en verbedden.

Alle deze luiden worden van de gemeene Maetschappye onderhouden en rijkelijk beloont.

Behalve deze zijn'er noch drie voornamen Heeren van dezelve Maetschappye gestelt, die op alles toezicht hebben, en ieder, weke de schouwe doen, en onderzoeken wat'er omgaet: inzonderheit of'er ook zieken bevonden worden, die wederom dienst kunnen doen.

Binnen het bestek van den muur is

een p'lein, met boomen beplant, tot verlutting en verquikking: alwaer men na de riviere kan uirgaen, en langs eene houte steiger in het water klimmen, om zich te ververschen.

De krankbezoeker doet'er des morgens en des avonds het gebedt, het welk met het luiden van eene klok, die in eene dak-tooren hangt, aengevangen, en met een geestelijken lofzang geeindight wort.

De preeke wort alleenlijk des zondighs gedaen, door eenen voorlezer: waer in een iegelijk gehouden is te verschijnen, 'ten zy door zwakheit belet, om uit den bedde te gaen.

SPINHUIS.

DAer is ook, tot temming van het lichtveerdigh, ondeugend en ontuchtigh vrouwvolk, een spinhuis of tuchthuis opgerecht.

Het heeft nergens geen uitzicht, als na den Oostkant van de burghwal: alwaer eenigh yzer traliwerk in de deure gemaekt is, dat van binnen met een houten venster, (dat niemant als d'opziender ontgrendelen kan) bebolwerkt is. Aldaer wordt d'onkuisheit geboeit en opgesloten, en gestadigh aen het werk gehouden, om hare lichtvaerdigheid te betreuren, en een leven te leiden, dat eerlijken luiden gene hinder noch ergernisse toebrengt.

Over den omslagh van dit huis zijn, uit de wetvergadering der schepenen, twee Heeren gestelt, die 't zelve in orde houden; neffens een vrouwsperfoon, om het huis te bewaren, en het volk opeen taxt te zetten, die zy alle daeghs moeten afdoen, 'of hebben de geesselzweep te verwachten. Maer zware misdaden, die de tuchtelingen komen te begaen, worden aen den raet van den gerechte opgedragen.

Alle Zondaghs wort'er voor dit lichtveerdigh vrouwvolk, om haer de vreeze Godes in te scherpen, eene preeke gelezen, in tegenwoordigheit van de voornoemde Heeren, die een iegelijk, op zware straffe, moet gehoor verleen.

VLEESCH-HALLEN.

DIcht op de kant van de rivier, over 't water, staent twee vleeschhallen of slachthuizen, die op palen en houte stutten geveest, en met kiaten planken beschoten zijn, onder een verheven pannendak. Alle vuiligheden, die het slaghten der beesten gemenlijk met zich slepen, kunnen bequamelijk in de rivier gesmeten worden.

Alle weeke wort'er, tot gerijf der inwoonders, tweemaal geslagt. De slaghters hebben ieder daer byzondere banken, om het vleesch uit te veilen, voor zoodanige waerde, als daer d'overheit het op gestelt heeft: hoewel de meesten het zelve na hongoetdunken en welgevallen verkoopen, zoo dieralste kunnen.

Het runt vleesch gold by mijnen tijt vier stuivers het pont: desgelijx het verkenvleesch: maer het schapenvleesch is'er dierder: uit oorzake rijke luiden daer zoo veel voor betalen.

Al het vee, dat'er geslagt wordt, moet door den pachter gewaerdeert of getaxeert worden: waer van de slaghter, zonder eenige tegensprake, de tiende penning betalen moet. Maer ingevalle de waerdye te hoogh genomen was, na het oordeel van alle de slaghters, zoo moet de pachter het zelfste voor den eigensten prijs behouden.

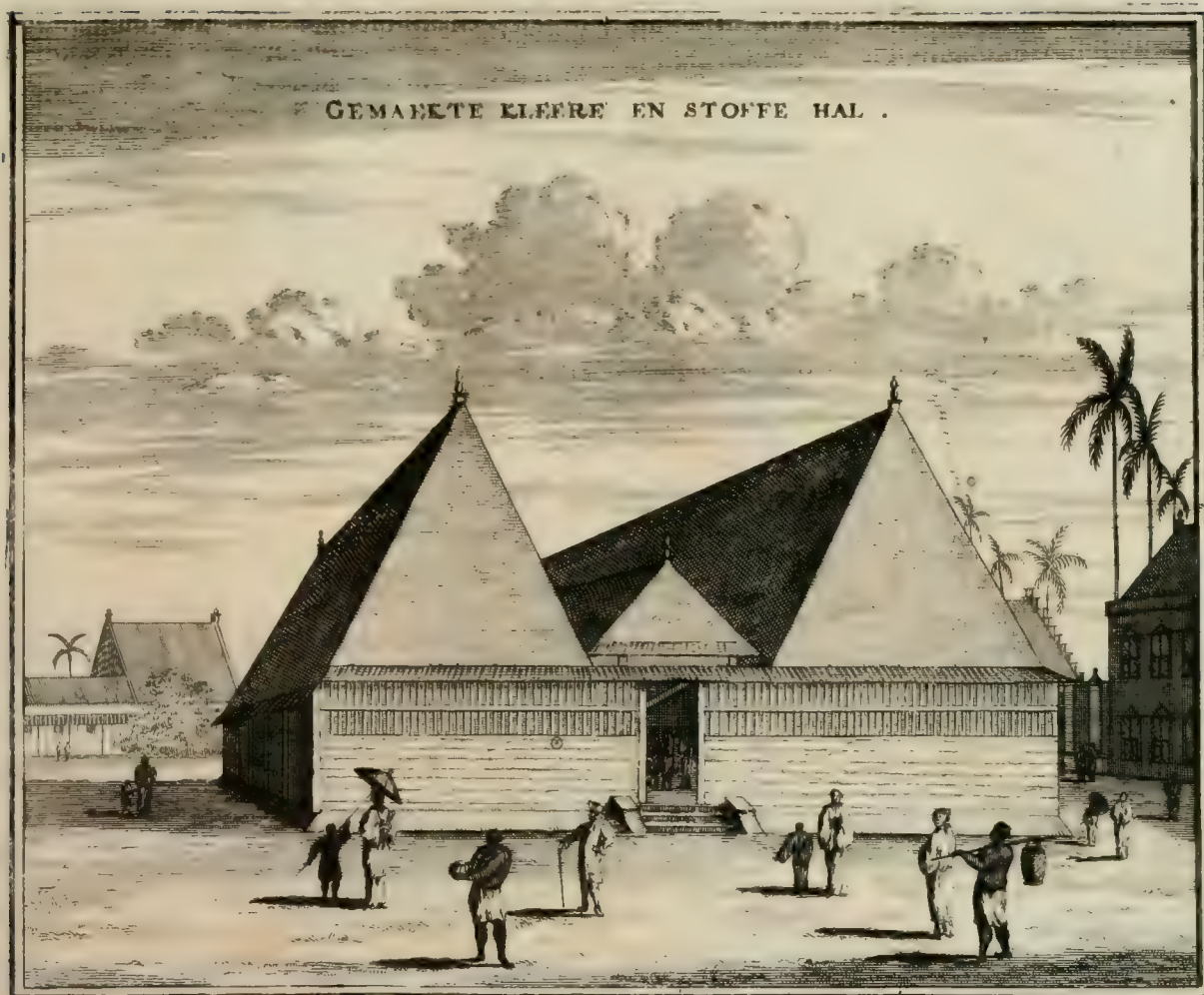
Gemaekte Kleeren, en Stoffe-merkt.

AEn den Westkant van het groot pleyn, na d'eene zyde, tegen het raethuis, staet een huis of beurs, daer in allerhande stoffen en gemaekte kleeren, geschildert en ongeschildert lywact, beneffens veelerleie krameryen, en winkelwaren, door de Sinesen verkocht worden.

De Sinesen hebben aldaer hunne byzondere winkels, daer voor zy alle maenden drie rijxdaelders aen den pachter betalen moeten, die gehouden is van den ontfang rekenfchap te doen, en het huis schoon en klaer te houden.

Dit

Dit huis of deze *bours* is van hout opgebouwt, en met kijate deelen besloten, die na boven toe aen het dak getralijt zijn, om lucht te scheppen.

Het heeft van binnen vijf doorgangen, die aen wederzijde in onderscheidelijke winkels verdeelt zijn: en van buiten vijf ingangen, die nacht en dag open staen: dewijl de kooplieden des avonds hunne waren opkramen, en des morgens die weer voordoen en ten toon stellen, voor een iegelijk, die lustigh is wat te koopen: daer de Sinesen eenen iegelijk, met ongemeenen yver, toe aenlokken: 't geen hen niet scheelt of het met bedrog of oprechtheid toegaet: indien'er slechts voordeel aen vast is. Dies men daer voorzichtig moet te werk gaen: of men wort bespot.

Men kan aldaer anders zijn gerijf beter bekomen, als elders, daer dat volk zijne groote winkels heeft, en geweldig op zijne achtbaerheit schijnt te staen. Inzonderheit wanneer het iemand aentref, dien zijn baetzuchtigen aert vreem en onbekent is.

Stads Paerden.stal.

A En d'Ooftzyde van het stadhuis is een aanzienelijk gebouw opgericht, en geschikt tot een stal voor de paerden. Het is gantsch, van onderen tot aen den top, van gebakken steen opgemetselt, en gierlijk uitgestreken, onder een hoogh pannen-dak,

Het is van binnen met rekken, kribben en draeiboomen, zeer wel verzien, en doorgaens met grove hartsteenen beleit, die met goten en verheven stallingen zoodanigh gemaakt zijn, dat men de mist van de paerden met gemak kan weghnemen, en verspoelen.

De ry-plaetse is heel luchtigh en breed: desgelijx de deuren: alwaer men aen beide zijden in en uitrijt.

D'eene deur staet na het Zuide, dicht op den kant van de stads binnen-gracht: waer door de paerden te water worden geleit en gewasschen.

Behalve de koets en wagen-paerden, staen aldaer gemenelijk meer als

hondert stuks op stal, die daghelix door berijders worden afgericht.

De beste pierden komen uit Persien en Arabien, en kosten de Maetschappye aldaer veel gelts: zoo dat d'onzen menighmael voor ieder paert 200. rijxdaelders en meer, moeten geven, die noch nergens na van de beste stal is: want de beste paerden willen de Persianen om geen gelt afstaen.

Het is aenmerkens waardigh, hoe zindelijk de Persianen dezelve opqueeken, en, zonder slagen, na hun hant wennen. Dierhalve laten zy zich van onze stalmeesters, die in 't gemeen met scherpe spooren en slaghiemen gewapent zijn, zeer langzaem en traeg temmen, en toomkeerigh maken, eer zy al doen wat een rustigh en afgerecht ros toekomt, om zijnen berijder in geen gevaer van het leven te brengen.

Van Japara, en andere plaetsen, op het eiland Java gelegen, worden ook vele paerden op Batavia gebraght: mer moeten in alle deelen voor de Persiaensche paerden wijken.

Zommige laten hen wel en gemakkelijk handelen, en doen hun dingen treffelijk, wanneerze slechts van den beginne af, door een goeden pikeur, worden afgericht. Maer het meestendeel is de bek al gebroken, eer zy op Batavia komen.

D'inboorlingen berijden die alle met een watertoom, waer aen de kinnetten zoo hecht geklonken is, dat men die niet verschakelen kan. Hier door slaen hunne paerden de kop in de lucht, wanneer men die met gene losse teugel wil laten loopen. Om hen dit gebrek t'ontwennen, zoo gebruiken onze berijders den springriem, daer dit moedige dier door getemt wort.

Het Sinees Sieken- en Oude-Mannen Huis.

OP de Rhinosters-gracht, allernaest het spinhuis, staet het zieken en oude-mannen-huis der Sinen.

De plaetse is met een hooge steenen muur

muur besloten, en heeft bequame vertrekken, en een lustigh voorhof, om de zieken te verquikken.

De bouw wierdt op het jaer zeffien hondert zes en veertigh begonnen en voltooit. Daer in worden alle zieken en ouderlooze weezen, als ook die gene nootdrift hebben om van te leven, ingebragt, en uit de gemeene middelen onderhouden.

Die toneel-speelen of vuurwerken aanrechten, of trouwen, of hunne dooden begraven, moeten aen dit huis de gerechtigheit, daer toe staende, betalen. Ook wort'er van de rijke Sinesen, binnen hun leven, en by uitterste wil, veel bygebragt. Dies dit huis een goet inkomen heeft.

D'opzicht is aen twee Neerlanders, en aen twee Sinesen, bevolen, die, nefseneenen Sekretaris, orde op het geen stellen, dat moet gedaen en gelaten worden.

Weeshuis.

OP het eind van de West-kant van de Rhinosters-gracht, staet het

Weeshuis: waer in alle ouderlooze kiaderen, die hunne ouders in hunne kintsheit verlooren hebben, opgevoet en groot gemaekt worden.

Het is met een hoge steene muur omringt, en van binnen met bequame vertrekken voor de bedienaers der wezen verzorgt.

Dit huis heeft, mijns wetens, tot noch toe gene inkomst; maer heeft zijn onderhoudt van den daghelixen gift en godspenning.

Stads Meesters en Konstenars huis.

AEn d'Ooftzyde, in eene hoek van de stad, is het begrijp of woonplaetse van alle kunstenaers en handwerksluiden, die in dienst van de Maetschappye zijn: als huistimmerluiden, molenmakers, metselaers, geschutgieters, steenhouders, beeltsnijders, steenleggers, schilders, spiegelmakers, glasblazers, draaiers, metaelbranders, landtmeters, ingenieurs of

vernuftelingen, goutproevers, letter-fnijders, tinnegieters, waterwerkers, kaertemakers, tekenaers, enz. Alle deze luiden hebben aldaer bequame rust en arbeit-plaetsen: behalve die der Maerschappye lijf-eigen zijn: alwaer drie Duitschen het gezagh over hebben, om die aen het werk te houden.

Daer is noch een wondtheeler en schoolmeester, die des avonts het gebedt onder de timmerloots doer: alwaer een ieder, op verbeurte van zekere boete, gehouden is te verschijnen.

Alle deze luiden staen onder het gezagh van den bouwmeester dezer stad, die aldaer een zeer schoone wooning heeft, beneffens eene schrijfkamer voor twee klerken.

Alle die, om hunne bedreve misdaden, verwezen zijn, om eenige maanden of jaren in de ketting te gaen, werden aldaer geklonken, en door eenen sterken krijgshwaght bewaert, en tot zwaerder werk aengewent.

Deze plaetse wordt des avonts ten negen uren toegesloten, en door lijf-eigene slaven van de Kompanjie bewaert, tegen allen oploop en onraet, die onder zoo vele verscheide menschen lichtelijk zou kunnen veroorzaekt worden.

Aldaer had ik ook voor eenen tijt mijne rustplaetse en kamer; alwaer ik deze beschrijving van de gantsche stad Batavia, en wat daer ontrent getekent is, ontworpen heb.

Pakhuisen van Zeil en touwerk.

NA den zeekant, in het inkomen van de groote riviere, aen de rechte hant, is eene bequame plaetse tot de stoffen en gereetschappen van den opbouw der schepen en zeejaghten geschikt, die te Batavia, en voornamelijk aen het eiland Onrust, opgebouwt en vertimmerd worden.

Aldaer ziet men de pakhuisen voor zeil en touwerk: als ook de smits en blokemakers winkels: en het huis van den Uitrustmeester. Dit is een zeer hoogh en sterk huis, van gebakken

steen en opgemetselt, en met fraeie kamers en plaetsen verzien.

In het midden van de deur, na de stad, is een schrijfvertrek, daer de boeken gehouden worden: met een gemak voor zee- en paskaert-makers.

Aen deze werf worden alleenlijk kleine jaghten en roei- en vlotschuitten gebouwt, die men gebruikt om na de ree te varen, als'er wat te laden of te lossen is. Maer de groote schepen worden aen het eiland Onrust vertimmerd, dat ontrent een myle van Batavia, na't Weste, leit. Het is sterk beschanst, en met ruime pakhuizen voor grove waren, daer de schepen mee geballast worden, verzorgt.

Lijnbaen.

DE Lijnbaen leit tegen de timmerwerf over, in de hoek der stad: alwaer de touwdraeiers op den binnenbarm een lange en lustige loopbane hebben, onder het geway en lommer van grote nooteboomen.

Hunne wooning staet'er tegen over, op een klein eiland: alwaer de weverye mee aen vast is.

Daer langs, westwaerts op, staen 's Kompanjies pakhuizen, alwaer de peper, kaneel, nooten, nagelen, bloemen of foely, ontfangen en uitgegeven worden.

De bevelhebber heeft'er zijne byzondere wooning.

Het Rijs-pakhuis.

DAer ontrent, aen het bolwerk Amsterdam, staet het rijs-pakhuis, dat mee van geen klein begrip is: alwaer men door een deur na buiten kan komen, en de vraghtschepen waer nemen en ontlossen.

Dit pakhuis wiest by mijn tijt vertimmerd, en desjaers zestien hondert en zeventigh, met een hoogen steenen muur, uit den gront opgehaelt.

Het vierkant is eene plaetse, die aen de binnen-werf stoot, en met een steene muur besloten is: alwaer d'algemeene

TWEE HUYZEN
BATAVIA

méene ontfanger zijne wooninge en rekenkamers heeft: als ook de boomwachters, penningmeesters, en wontheeler, die's Kompanjes dienaers, aldaer woonachtigh, ga slaet en verbint.

Het Praeuwen-huis.

Het praeuwenhuis staet dicht aende rivier, en is alzoo genoemd, dewijl vele praeuwen of kleine vaertuigen aldaer op den wal gehaelt, en vertimmerd worden: want *Prao* betekent in de Maleytsche tale een klein vaertuigh of roeischuitje.

Aldaer woonen verscheide scheepstimmerluiden, en werkmeeesters, met zommige bootsgezellen, die zich altijd gereet en veerdigh moeten houden, om op de kleine vaertuigen te roeien, of elders te varen, daer het hen door den onderhoofman aenbevolen wort; onder wiens gezagh dit gantsch gezelschap bescheiden is.

Aen de West kant van de kleine werf staet een kleine wooning: alwaer de gezaghhebber met zijn volk gehuisvest is.

Tot dus verre hebben wy de voornaemste algemeene huizen of gebouwen, en timmerwerven der stad, met al hun aenschouwelijk omtrek, en wat ons eerst voorquam, en het oog behaegde, gezien, en zoo nauw na het leven waergenomen, getekent, en met behulp van de pen vertoont, als ons eenighzins na de gelegentheit van tijt en plaetse doenlijk was. Nu zullen wy vervolgens de vier groote merktplaetsen ten toone stellen, en met de vischmerkt, als de voornaemste en neringrijkste van allen, beginnen.

Vischmerkt.

DE vischmerkt leit op den Westkant van de groote riviere, en staet op houte stutren, en is met hoogh spoorwerk en pannen overdekt.

Tegen het midden is een huisje over het water voor den afflager gebouwt: daer alle visschers moeten aenleggen, wanneer zy uit zee komen: alwaer de vangst datelijk, by openbaren afflagh, aen den meestbiedenden wordt opgedragen.

De vischkoopers of mijnders zijn alle Sinesen, die hunne byzondere banken hebben, daer zy alle maenden twee rijxdaelders voor moeten betalen, eer zy hunne gemijnde visch mogen uitveilen en verkoopen.

D'afflager betaelt terstont, na de verkooping, den koop van d'afgeslage visch, en geniet, voor het verschot der penningen, voor ieder reael, twee stuivers.

Aldaer kan een iegelijk zijn gerijf bekomen, en te merkt gaen, na hem de beurs gespekt is, en zee of rivier-visch, of modder of schelp-visch koopen, zoo veel of weinigh als hy begeert.

Deze neering duurt aldaer van des morgens ten tien uren, tot des achtermiddaghs ten vier uren. Dan vertrekken de vischkoopers, achter de vleeschhal, op den kant van het water, alwaer een ongeloofelijke menigte visch aengebraght, en metter haest verkocht wort.

Aen het Zuid-eind heeft d'afflager een bequame wooning, daer uit hy alles kan overzien, wat'er omgaet.

Rijs of Koorenmerkt.

DE rijs-of koorenmerkt stoot aldaer tegen het Noorden dwers tegen aen, en is na die zelve schikking, als de vischmerkt, gebouwt: behalve dat'er gene toonbakken zijn.

Men ziet'er veelerlei slaggh van granen, die, tot gerijf der inwoonders, met kleine mate (*Ganting* daer ter stede genoemd) worden uitgemeten, en voor zoodanige waerde verkoght, als de merktgang meebrengt.

Deze mate houdt gemeenelijk dertien of veertien ponden rijs, en kan gemeenelijk voor zes stuivers gekocht worden.

D'ykmeester heeft eene byzondere wooning aen het eind, en verzorght den openbaren yk, die tweemaal des jaers op het stadhuis, in Lou- en Zommermaent, ten overstaen van twee schepenen, gedaen wordt: alwaer een iegelijk, die maten en gewichten gebruikt, gehouden is te verschijnen, om die te laten yken, mits betalende van ieder yk zes stuivers.

Hoendermerkt.

ONtrent de Nieuwebrugh, alwaer men langs de riviere, na de kruis-kerke gaet, is de Hoendermerkt, daer de hoendermelkers hun vleugel-vee, met heele bennen vol, ter merkt brengen. Men koopt'er bywijle een gemeen hoen voor drie stuivers. Maer de welgevoetste en zwaerste zijn dierder.

De meeste hoenderverkoopers zijn alle zwarten, die men *Mardijkers* en *Toepassen* noemt.

Langs deze merkt staen verscheide hutjes, van bamboefen gemaekt, daer in allerhande gedrooghde visch, uyen, look, eyeren, potten en pannen te koop zijn.

Groenmerkt.

DE groenmerkt begint aen de nieuwe brugh, en strekt langs de ri-

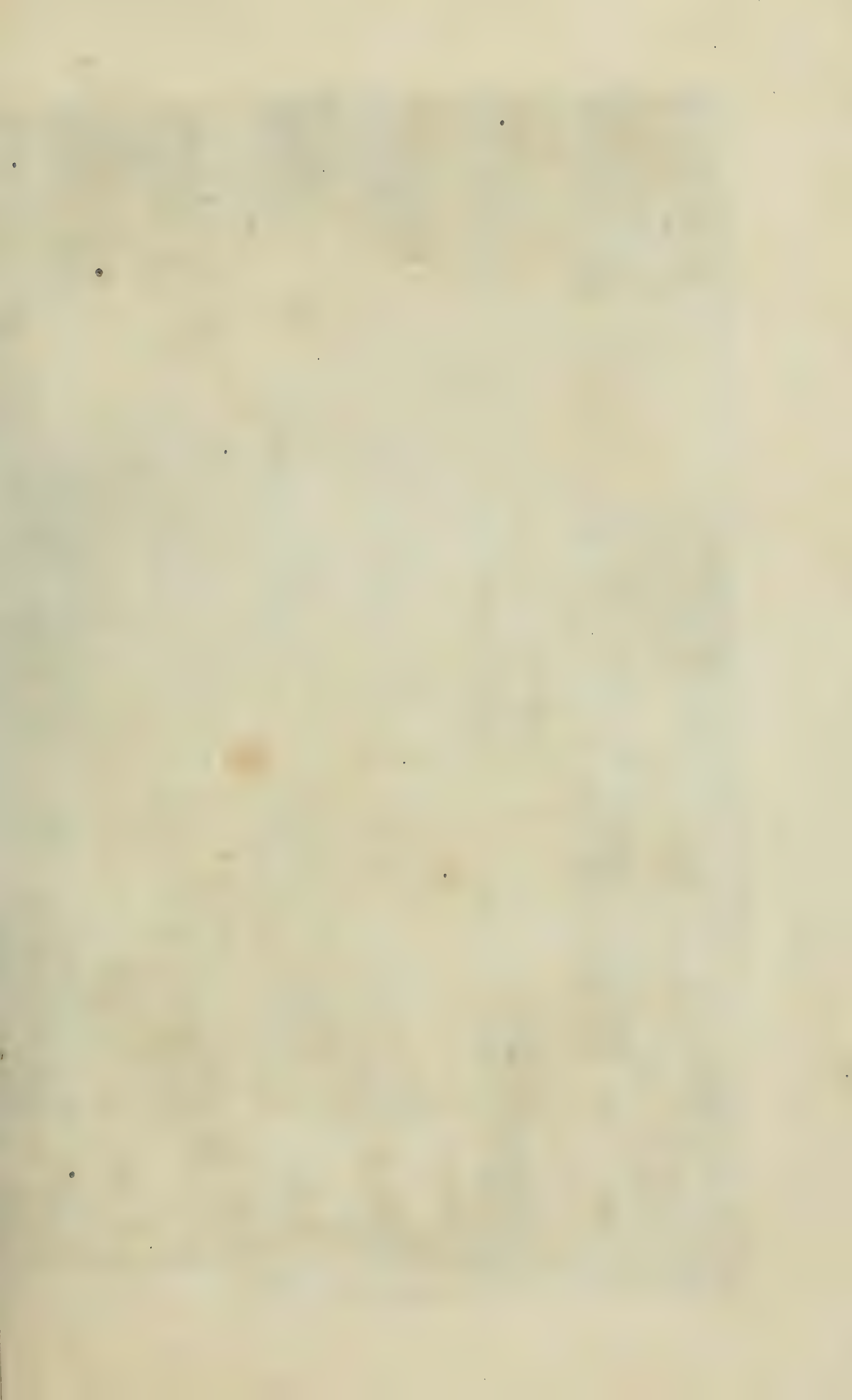
vier, tot aen den brugh by de Middel-punt. Aldaer vindt men allerhande slag van boom- en aerdvruchten, die de Sinesen en zwarten aen den merkt te koop brengen, en betalen den hondersten penning voor paght of tol. Het krielt'er van vier uren des namiddaghs, tot des avonts toe, van menschen: zoo dat men qualijk door den drang kan heen dringen.

Latijnse en Griekse Schoole.

OP de Tygers-gracht is de schoole, daer de Latijnse en Griekse tale geleert wort. Zy komt na achteren op de Kaymans-gracht uit, met een hoge steene poorte aen de strate. Zy heeft van binnen een schoone plaetse, alwaer zich de geeft der leerlingen verlustigen kan, en is van binnen, na den aert en wijze der scholen, in tamelijke gestalte.

De rektor of opper-schoolvooght heeft'er een fraeie wooning.

Behalve deze hooge schoole zijn'er noch

noch verscheide andere hooge scholen, daer de jongheit in de duitſche letterkunt, goede zeden en godsdienst onderwezen en geleert wordt: daer toe zommige inboorlingen, inzonderheit de Toepassen, zoo toenigen, dat zy voor gene andere volken behoeven te wijken.

De noodige boeken worden niet alleen uit het vaderlant overgezonden: maer men heeft'er op het jaer zestien hondert zeven en zestigh ook eene drukkerij beginnen toe te stellen: daer alreets eenige boekjes met goet geluk zijn uitgekomen.

Het eerste tijtboek wiert te Batavia, des jaers zestien hondert negen en vijf-tigh, door Kornelis Pijl uitgegeven.

Kasteel, Slot, of Burght.

Het kasteel, slot of burght, leit in een vierkante vorm, vlak tegen de stad aen, en ziet, met twee geflore punten, de Diamant en Robijn, over alle haer vesten heen: d'eene langs de Tygers-gracht, en d'andere, langs een rechte lijn, door de Heere-straet, op het middel-punt van de Nieuwe-poort.

Aen de Westkant loopt de riviere dicht langs de muur, die met een barm van de groote gracht is afgesneden. Deze zijde wordt met de Westzyde van de stad, die aldaer vlak en open leit, besloten.

De twee andere bolwerken, de Peerl en Safyr, leggen na de zee toe.

Buiten den Westkant is het aeffen en laeghlant, hof, tuinen en hofsteden, die meestendeel met fruitdragende boomen dicht beplant zijn.

De bolwerken engordijnen des kasteels, zijn alle met witten koraelsteen uit den gront opgehaelt, en met bequame wooningen en sterke krijgswaghten verzorght.

Het heeft zeer wijde en op zommige plaetsen zeer diepe grachten, die het wassend water noch wijder maekt.

De barmte is des jaers zestien hondert negen en zestigh, na de Westzyde, met een hooge hegge van witte hagendoorn, zeer gierelijk beheint: waer van d'eerste vinding met recht den Heer predikant Heermannus Bus-hof magh toe geschreven worden.

Behalve de gieret, die deze doorn-hegge dit sterke slot en buitenschanſſen toebrengh, zoo geeft zy ook groot voordeel aen de vesten: daer men zich, by voorval van vyantlike feyten, dapper van zal kunnen dienen: inzonderheit daer men niet voor den borst heeft, als aerde, die na weinigh weinigh maenden tijts, genen storm zal kunnen uitsaen. Zoo krachtigh en onweerstandelijk werkt de lucht in d'opgeworpe wallen: wanneer de zon, het groote daghlicht, met zijne goude stralen, aen de Zuytzyde van den evenaer begint op te dagen en na den hooghten trap te klimmen.

In dit kasteel woont de gouverneur, of opper-stedevooght en landtbestierder van Nederlantsch Indien, beneffens alle de Raden van Indien, die te Batavia zijn bescheiden: als ook de koopluiden van den ontfang en uitgift der koopmanschappen, en rekenkamers, daer de boeken van verdiende maentgelden gehouden worden. D'algemeene boekhouder, en Sekretaris van den Hoogen Raet, de hooftman van de wapenkamer, de geneesmeester: de wondtheeler en onderhooftman des krijgsvolks, en alle de hulpgenooten, alstot zulken omslagh vereischt worden, zijn alle aldaer in welgebouwde wooningen en werkplaetsen gehuisvest. Waer onder het huis van den opper-stedevooght boven alle uitmunt, in aenzien en praght van heerlijke kamers en vertrekken.

Het is van gebakken steen, met twee verdiepingen, opgehaelt, en zoo hoogh gespoort, dat men het pannendak zeer verre in zee, over alle huizen en bolwerken heen, kan zien, en aen een daktoren kennen, die recht in het midden staet, en zeer bouwkunstigh verheven is.

Het yzerwerk, op den top van de kap, vertoont een schip, dat door de wint wort omgedreven, als een weerhaen: waer in te bespeuren is, dat de werkmeester zijn uiterste vermogen daer aen te kost geleit heeft.

D'ingang des huis is recht in 't midden, met een brede stene trap, alwaer men aen wederzijde kan optreden, en na binnen gaen.

Aldaer vergadert de Hooge Raet

in een byzonder vertrek, en beschikt de zaken van staet.

Daerneffens is de Sekretarye en reken-kamer.

Daer is ook een groote voorzael, diemet blinkend wapen-tuigh, bloet-vlaggen en standaerden pronkt, die de Hollanders hunnen vyanden, in verscheide veldt- en zee-slagen, hebben ontweldight, en aldaer, tot een langduurige gedachtenis en zegen-prael van hunne overwinningen, opgehangen.

Aldaer wordt allen avonts het gemeen gebedt gedaen: als ook aen een ieder gehoor verleent, die wat te verzoeken heeft.

Men heeft'er ook eeneruime wandelry en lustige binnen-plaetse, die, door d'aengename schaduwe van een hoogen tamarinden-boom, noch lustiger gemaakt wort.

Van daer gaet men, door een enge poorte, van de gordijn over de barmte, met een smalle brugh, op een speel-huis, dat boven het water is gebouwt: van waer men de gantsche werf, met eengroot gedeelte van 't vierkant, en het inkomen der riviere, tot de ree toe, kanaenschouwen.

Aen het Oost-eind van dit huis, gaetmen door een staketfel, dat aen de reken-kamer staet, daer de verdiende maentgelden ingeschreven worden: gelijk reeds te vore gezeit is.

Dit gebouw is aen d'eene zyde gantsch heerlijk vernieuwt, en met een steene muur opgemetselt. Het heeft een plat dak, en van binnen bequame schrijf-vertrekken, en rust en wandel-plaetsen. De vloer is met graeuwe hertsteenen zeer net en effen beleit.

De meeste boekhouders en schrijvers houden aldaer een algemeene tafel, die de schatmeester, voor een ieders kostgelt, moet verzorgen, en maken dat'er alles vol op is.

De woningen van de Heeren Raden staen alle zeer praghtigh en kostelijkaen de Zuitzyde des kasteels, en zijn in twee blokken, door de landt-poorte, verdeilt, die aen wederzyde twee sterke krijgswaghten heeft.

De wapenkamer is mede op dezelve wijze bouwkunstigh, als de reken-kamer, gesticht. Zy strekt haer langs de gordijn na het Ooste, met eene ver-

dieping, daer de zwaertvegers, buffemakers, en andere kunstenaers, onder werken. Aldaer heeft een ieder zijne byzondere bank, schroef en gereetschap.

De hooftman van de zeekamer heeft zijne woning recht daer tegen over, in de Noortzyde van het binnenblok: alwaer de koopluiden, geneesmeester, wontheeler en apteker, mede gehuisvest zijn.

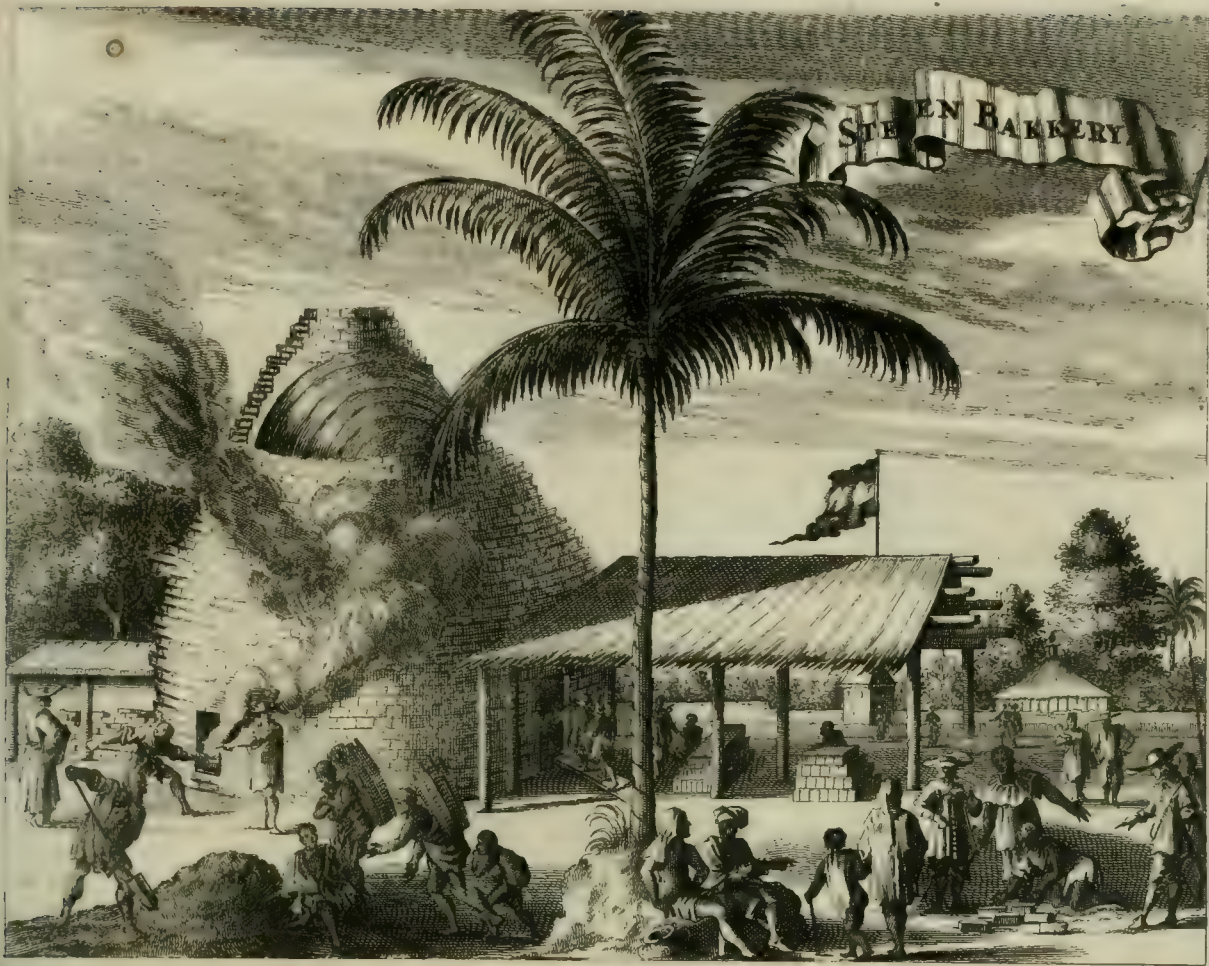
De pakhuizen, daer vleesch, spek, wijn, Bronswijkse mom, Hollantsche boter, olye, azijn, en andere levensbehoefden, in bewaert worden, hebben aldaer alle bequame plaetsen. Ook zijn'er kelders, daer in het buffekruit en de vuurwerken in opgesloten worden.

Het kasteel of burght heeft twee voornametoegangen, en vier poorten. D'eerste en aanzienlijkste wordt de landdeure genoemd, en is des jaers zestien hondert zes en dertigh gebouwt. Aldaer leidt een steene brugh over de gracht, op veertien bogen, die met gehouwe steenen uit den grondt van het water zijn opgetoogen. Zy is zes en twintigh roeden lang, en tien voeten breed, en met klinkers bestraet. Zy heeft aen wederzyde een steenen schutfel, en is in de midden met een van twee steene staketfels afgesneden.

De water-deur ziet na het Noorden, en verstrekt de bezetting, zoo wel voor eene sterke krijgswaght, als den opzienders van de pakhuizen aen wederzyden, langs de gordijn, voor een schrijf-kamer. Zy wiert des jaers zestien hondert en dertigh gebouwt, naer uitwijzing van het opgehouden jaergetal.

De kleine deuren staen in de gordijnen, tegen het Ooste en Weste, en hebben geen gebruik, als by geval, dat'er aen de kanten iets te lossen of te laden is: als grof geschut en kogels, moortkrissen en rustkarren, die aldaer op den barm van d'Oostzyde, in goede schikking worden opgeleght.

De vlakke grondt, langs de halve gordijn, na de stad toe, beneden de punt de Robijn, verstrekt den krijgsknechten eene drill-plaetse. Aldaer worden de nieuwelingen, die niet geschikt met hun geweer weten om te gaen, alle morgen in de wapenkunst, door

door eenen drillmeester, die daer zijn byzonder werk van maekt, en anders gene bestelling heeft, onderwezen.

Sedert eenige jaren herwaerts is'er ook een houte trek-brugh gemaekt, over de gracht, ontrent het bolwerk de Safyr: zoo datmen daer langs de gantsche stad om en om kan gaen, tot aenden boom: alwaer men met een vlotschuit moet overvaren.

Het voornemen was, by mijnen tijd, om op de punt de Robijn een andere kloktooren te zetten: waer van alreets verscheide schetsen op het papier gebraght waren: als ook hoedanigh de poorten Rotterdam en Utrecht zouden vernieuwt, en na de bouwkunst opgemaekt worden: beneffens het uitleggen van de stad na't Ooste en na't Noorde, tot aen de boght van de groote riviere, zoodanigh, dat het kasteel aen de Noordkant, recht tegen over het middelpunt zou leggen.

Dus verre van de stad Batavia en hare voornaemste gemeene gebouwen van binnen. Nu zullen wy dezelve van buitengaen bezichtigen.

De reden is lichtelijk te vatten, waerom d'overheeren dezer stad hare sterkte na't Ooste, tot aen de riviere *Ansjol*, en na't Weste tot aen de riviere *Anke*, langs den zeeboesem van Batavia, uitgebreit, en te lande, na't Zuide, met de vesting Noortwijk, en met de vijf-hoek Rijswijk en Jakatra besloten hebben. Waer door d'eigenaers der binnenlanden hunne akkers en tuinen nu met gemak en veilig kunnen bebouwen en bezaeien, en al het geen verzamelen, dat hen door Godes zegen en zwaren arbeit is toegebraght.

Men heeft buiten de stad vele schone dreven en rivieren, rijs- en rietvelden, en tuinen, die alle met verscheide vruchtboomen beplant, en zommige met heerlijke huizen en lusthoven verciert zijn.

Men ziet'er allenthalven vele steen- en pannebakkeryen, en een goet getal zuikermolens, die den eigenaers groote voordeelen, en de stad geen klein gerijf, toebrengen.

Om nu eenen iegelijk tot den lant-

bouw des te meer aan te lokken, zoo heeft de Hooge Regeering dezer stad, de groote riviere boven Noortwijk, des jaers zestien hondert negen en vijftig, doen opstoppen, en met twee breede en diepe grachten, d'eene na Rijswijk, en d'andere na de schans Jakatra, laten verleggen. Waer door alle de binnenlanden, na den aert van de zaeytijt, kunnen bedijkt en overwatert worden.

Na het Westen wierdt een van deze spruiten in eenegracht geleidt, die regelrecht op het midden van de stad aenloopt, en ontrent de tweede brugh van de Nieuwe Poort, dooreen hoogendam en hecht schutwerk, opgehouden wort.

Aldaer staen zeven molens: waervan d'eene een koren-molen is: d'andere zijn kruit-molens, met een zaegh- en papiermolen: die alle door kraght des waters, dat voor dezen dijk opgestuwt wiert, omgaen, en de Maetschappye groot voordeel toebrengen.

De molenaers en opzienders hebben aldaer alle hunne byzondere woo-

ningen, en plaetsen, om hunne werkstoffen te bereiden, en van de handt te zetten.

In het aenkomen uit de stad, beneden dijks, wort de zwavel gezuivert: alwaer mede voor den zuiveraar en zijn volk fraeie woningen en werkhuisen opgericht zijn.

En ten einde de landzaten hunne waren met meerder gemak, en minder kosten in de stad zouden brengen konnen, zoo wiert aldaer des jaers zestien hondert acht en vijftigh, een zware steene sluis geleit, en met sterke schutdeuren verzorght: maer het water welde met zoodanige menighte onder den gront door, dat dezelve gantsch redeloos en onbruikbaar geworden is. Dieswegen is naderhant een overtoom gemaakt voor alle vaertuigen, die daer aenkomen, en hunne waren na de stad brengen.

Lazarus-huis.

Voor eenige jaren ontfront in de stad Batavia eene krankheit, die gewel-

geweldig voortwoede, en zoo afschuwelijk en aenklevende was, dat een iegelijk dezelve zocht te mijden, als de pest. Om dat nu zoodanige zieken, en de genen, die met die quale besmet waren, sich zouden kunnen afzonderen, zoo wiert buiten de stad, en poorte Dieft, bezijden den wegh van *Anke*, een huis gebouwt, en den naem van Lazarus-huis gegeven, daer in alle de genen, die met zoodanige ziekten besmet zijn, ingebragt, en met spijsze, dranken geneesmiddelen onderhouden, en na vermogen genezen worden.

Over dit huis hebben eenige uit de oudste en aanzienlijkste vaderlanders opzicht en zorge.

Washblekery.

AEn d'Oostzyde van de Molendijk, is des jaers zestienhondert negen en zeventigh een washblekery toegestelt, en daer toe een huis opgericht, om het linnen bequame-lijk wit

te maken en te bleken.

Het water, daer toe noodigh, wordt door t'zamengebonde bamboesen, uit den molendijk in de kuipen, en elders daer het dienstigh is, geleit.

Alle deze gebouwen behooren de Maetschappye eigen toe, die ik hierom na't leven, door my afgetekent, vertoont heb.

Anders ~~ziet~~ men hier, als hier vorens aengeroert is, eene groote menigte van huizen, die de huurlingen der Maetschappy, en vrye burgers gesticht hebben: doch ik zal die overflaen, om het werk niet al te verre uit te breiden.

Wy keeren dan weder na de buiten-vesten en schanffen. Die l^{ggen} alle in vlakke veldē, en zijn met aerde wallen en water-grachten beschanft, en met een dikke hegge van witte doornen omheint: uitgezondert de Vijf-hoek en *Ansjol*, die met steene muuren opgemeselt en versterkt zijn. D'andere hebben ieder een vaste waerburg in het midden staen, met twee lagen stukken grof geschut, die over de wal-

Buitenvesten,

len hene zien, en het velt wijd en zijd bevryen.

Alle deze gemelde krijgswachten, bolwerken en schanffen: als ook het kasteel en stad Batavia, zijn doorgaens van wapentuigh en leestoght voor de inwoonders en bezettingen, een geruime reex van maenden, ja van jaren, overvloedelijk verzien.

Het grof geschut wordt allerwege zeer naeu waergenomen en fix gehouden. Het staet alle op sterke rustkarren en vlakke beddingen van kijate schalen, en is meest zeer zwaer van metael toegestelt.

D'Oppas is aen verscheide boschschieters, en het gezagh daer over, aen een hoofzman toevertrouwt, die mede over de vuurwerken gestelt is, en zijne wooning op de punt de Diamant houdt.

De bezetting wort altijt na de maet van de sterkte vast gestelt, en zoo lang onderhouden, als de gelegenheit het zelve toelaet. Zy bestaet gantsch of meest uit voetknechten.

De ruiterye wort onder het gevolg

van den gouverneur of oppersten stedehouder gerekent: maer moet evenwel hare tocht en wacht mede waernemen, en, by voorval van krijg en oorlogh, den stoutsten weerstant, na het eerste aentreffen, uitstaen.

De ruiterye heeft'er vele en byzondere voorrechten, om haer des te heerlijker te houden.

De voorrijder of ritmeester wordt uit de dapperste bevelhebbers gekooren, die in de krijgsoeffening te peerde afgerecht zijn.

De wapens der ruiterye bestaen in een breed zijdgeweer, met een lange, en twee korte hantbussen. Zy moeten alle zondaghs, in het blanke harnas, wapenschouw, en in goede schikking voor d'overheit verschijnen.

Inwoonders.

D'inwoonders der stad Batavia zijn alle vrye luiden, of huurlingen van de Maetschappye, en bestaen in verscheide volken of landaerden: waer onder

Een Moorfe Kramer met Syn Vrouw.

Een Amboneefe Soldaat.

Een Malyer Kryas Overst

onder boven al de Hollanders d'aenzienlijkste zijn, en in rijkdom en eeramp ten uitmuntten.

Sinesen.

De Sinesen doen'er mee grooten handel en koopmanschap, en brengen deze stad groote neeringh, profijt en gerijf toe. Zy gaen alle Indische volken in zee- en lantbouw verre te boven.

De groote visscherye wort door hunne neertigheit meest onderhouden: desgelijx alle rijs, riet, graen en wortelakkers, moesen boomgaerden.

Zommigen winnen de kost met het trecknet en tootebel. Anderen loopen met d'angelroelangs de revier en stadsgrachten, en vangen katviltch, krabben en garnelen, mer de mant, zonder garen. Eenigen plakken of breken oesters van de boomen: of halen * Moriskes, die zy met heele bennen vol langs de zee opscheppen. De voornaemste onder hen doen, als gezeit is, groote koopmanschappen, daer zy zich wonder wel mee weten te behelpen.

Zy pachten de zwaerste tollén en schattingen, van de Maetschappye, en weten overal voordeel uit te vinden. Doch sedert eenige jaren herwaert hebben andere volken hen vry wat gauwigheit afgezien: inzonderheit om iemand te bedriegen, daer zy zeer behendig in zijn, en niemant aenzien, als my self gebleken is.

Zy leven aldaer na de wetten van hun lant, en hebben eenen hooftman, die hunne zaken by de hooge heerschappye hanthaeft, en ten besten duit.

Zy gaen na'slants wijze, met een wijderok en breede mouwen van katoen of zijde na een ieders staet. Het hooft-hair is hen niet op de Tarterse wijze geschooren, gelijk in Sina; maer dragen'er lang hair, dat sy zeer cierlijk gevlochten hebben.

Haere huizen en woningen staen door de gantsche stad verspreit: maer het meestendeel is aen de West-zyde, ontrent de groote riviere, ghuisvest: hoewel zy ook d'Oostzyde byna in

hebben, en bezitten de voornaemste en neeringrijkste hoekhuizen.

De huizen zijn'er meest alle laegh by de aerde gebouwt, en hebben onder niet meer als een vierkant, met het dak daer boven.

Maleyers.

De Maleyers hebben in Batavia zoo veel handels niet, met koopen en verkoopen, als de Sinesen: en ernenen zich meer met de groote visscherye, daer zy zeer gacu en neertigh in zijn.

Haere vaertuigen zijn zeer glat, en aerdigh, na d'Indische maniere, toegetakelt, met een stroo-zeil, dat zy by mooi weer zeer hoogh opzetten, om spoedigh aen de merkt te komen. Desgelijx kunnen zy mede haere riemen toeleggen, en roien.

Hun hooftman woont in de stad, op de Rinoesters gracht: alwaer de meeste menigte van dezen landaert haer mee heeft ter neer gezer.

De kleeding der Maleyers is van lichte en dunne stoffe, 't zy zijde of katoen: doch voorname Vrouwen draagen kleederen van geblonde of gestrepte zijde, die haer zeer geestigh om het lijf slingert. Het hair, dat pik zwart is, hebben zy achter aen het hooft in een knoop geslagen.

Maer de mannen hebben een doek om het hooft gebonden, zoo om de vastigheid, als om het hair by een te houden.

De koopliiden, die zich van dezen landaert te Batavia onthouden, zijn naest de Sinesen wel de gaeufte in het stuk van den Koophandel, hoewel zy nergens na zoo grooten Koophandel drijven.

De huizen der Maleyers zijn te Batavia zeer slecht gebouwt, en met olen bladen bedekt, en veeltijts rontom met kokos en andere boomen beplant.

De meeste kauwen geduurigh betel bladen, en drinken Tabak uit verlakte rietpijpen met een steenen ketel.

* Alirkruiken.

Mooren.

Wat de Mooren of Mahometanen belangt, die dragen en erneren zich byna even eens. Zy woonen mede aen dezelve zijde, en zitten meest op haer ambachten. Eenigen loopen met de mars langs de straten, en verkoopen allerlei krameryen, korallen en glaze peerlen. Andere hebben hunne hutten aen de groote merkt-velden, daer zy de waren vertoonen, om te verkoopen.

De voornaemste erneren zich met koopmanschappen en koraal-steen, die zy met haer eige vaartuigen van d'eilanden halen, en wederom aen de branders overlaten. De kleding is na de Moorse wijze.

Amboynesen.

De Amboynesen woonen buiten de stad, in een byzondere wijk, aen de lincke hant, op de wegh van Jakatra, allernaest de plaetse, daer de Sinesen haer dooden begraven.

Aldaer heeft een van haer oversten, (die de Maetschappye eenige jaren voor hooftmangedient, en zijn kloek beleid en groot gemoet in verscheide oorloghistoghten loflijk betoont en bekend gemaakt heeft,) een heerlijk huis doen bouwen, en na de wijze der Amboynesen zeer aerdigh optooien.

Het gemeen volk onderhoudt zich meest met den bouw der huizen van bamboesen, die zy zeer behendig weten op te maken, en te bereiden. Zy beschermen de raemen van de vensters mede zeer frai met gekloofde rottings, die zy op verscheide manieren, om licht daer door te scheppen, met starren en ruiten toetsellen, en met vele veranderingen, tot verwonderens toe, verzien.

De Amboynesen is een stout en onverzaeght volk, en wreet van gelaet, met lang zwart haar. Zy zijn tot opstaen en muiten zeer genegen: ook heeft men den beste Amboynesen Mooren niet veel betrouwen.

Men heeft onder de Amboynesen zeer kloekmoedige en strijtbare Soldaten.

Hunne voornaemste wapenen zijn zwarte zabels en langwerpige schil-

den, daer mee zy hun lijf tegen de how van een zabel en scheut van een pijl weten te beschermen.

De mannen hebben om het hoofd een katoen doekje, met verscheide slaggen gewonden, daer de einden gemelijk by neerhangen. Tusschen beide steken bloemen en andere ciraedjen.

De Vrouwen dragen slechts een pannebaytje of dun kleetje om 't lijf, en een katoen doekje om de schouderen geslagen, daer de armen meest bloot uitkomen.

Hunne huizen zijn van planken opgeslagen, en met olenbladen bedekt, en tamelijk hoogh gebout; hoewel het een hoger, als het ander, met twee of drie wooningen of vertrekken achter malkanderen. De kleding is na de Moorse wijze.

Javanen.

De Javanen woonen aen den ander kant van de Sinese graffstedē, in bamboese huisjes: waer van eenige na lantswijze, zeer net opgemaakt, en met het zelve riet of gewaey van kokosboomen zeer glat en dicht gedekt zijn.

Zommigen der Javanen erneren zich met den landbouw en planten van rijs. Andere maken kleine schuitjes, daer d'inwoonders hunne waren mee aen de merkt brengen: alsook gras, hout, en al het geen, dat hen voorkomt, daer zy gelt voor weten te krijgen.

Zy varen mede in zee op de groote visscherye. Hunne vaertuigen loopen zoo vaerdigh en snel door het water, dat d'onzen dezelve hierom Vliegers noemen. Zy zijn voor en achter met klampen van dikke schalen opgeboeit, en zoo geboogen, als de hoorens van een halve maen.

De Javaense mannen, gaen meest naekt, behalven dat zy een kleetje om de midden dragen, dat hen tot over de knien hangt. Zommige hebben daer een sluier omgebonden, daer zy een pookje of eenig ander geweer tusschen steken. Het hoofd hebben zy met een muts bedekt, doch gaen bloots voet.

De huizen maken zy doorgaens net'er en zindelijker, als andere Indianen, te weten van gekloofde bamboesen op malkandere geleit. Zy bouwen
daer

daer ook groote afdaken aen, daer zy onder gaen zitten.

Mardijkers of Toepassen.

De Mardijkers of Toepassen zijn lantzaten van verscheide Indiaensche volken, die hierom, mijns oordeels, Toepassen genaemt zijn, dewijl zy de manieren, zeden en gods-dienst van dengenen, daer zy by wonen, lichtelijk aennemen, en hen zelven toepassen.

Zommigen zeggen, dat zy van de Portugezen na den Topaes alzoo allereerst zouden genoemd zijn, die d'alleredelste steen, in den tweeden trap, naest den diamant is: daer men veelere verwen inziet, die telkens met een draei veranderen. Het zy hoe het wil: die naam komt met den aert des volks, en het Nederduitsch woort, niet qualijk overeen: want zy weten zich zelven alle dingen zeer wel toe te passen.

Zy wonen binnen en buiten de stad: en hebben zommigen van hen zeer kostelijke huizen.

De voornaemsten behelpen zich met den koophandel, en varen met hunne eige vaertuigen aen de naestgelege havens en eilanden, daer zy vrygelei-brieven toe verkrijgen, om hunnen handel vry en onverhindert te mogendrijven.

Andere bouwen en beplanten akkers en tuinen, en leven van de vruchten en het vee, dat zy zelfs opqueeken, en aen de merkt brengen, om te verkoopen. Zy doen mede verscheide ambachren, en hebben hunne byzondere oorlogs. benden en hooftmannen, die mede in den krijghsraet zitten: alsook hunne eigescholen en leermeesters, om de jeught in de letterkunst en gronden van den godsdienst t'onderwijzen.

De kleeding der mannen is meest na de Hollandse wijze, 't zy van gestreepte of andere stoffe met ope mouwen. Zy dragen broeken, die hen tot op d'enkelen hangen, en hebben hoeden op het hoofd.

De vrouwen gaen na de wijze van andere Indiaense vrouwen gekleet.

Zy bouwen beter huizen, als andere

Indianen, die zy doorgaens van steen en met pannen gedekt, en vry hoogh en sierlijk met bogen opgehaelt zijn: desgelijx d'afdaken voor de huizen, na de tuinen toe.

De plaetse om de huizen is met bamboelen afgeschoten, en met allerehande Indiaensche boomgewassē, kruiden en bloemen beplant. Aen de andere zijde houden zy verken, hoenders, duiven en kalkoenen, die zy aenqueken om te verkoopen.

Makassersse Soldaten met Spatten.

De voornaemste wapenen der Makassersse Soldaten, die zy in den oorlogh tegen hunne vyanden gebruiken, zijn zekere vergiftige pijltjes van een grote voet lang. Aen het vooreind zitten kleine scherpe en spitse vishantjes, en aen het achter eind zekere dopjes van voos hout.

De spitsen dezer pijltjes worden lang te voor, eer men die gebruikt, in vergif gedoopt en dan gedroogt.

Dit vergif, is een zap, dat uit de schors der takken van zekeren boom, als die uit pijnboomen, druipt.

Hy groeit op het eiland Makasser te landewaerts in, en op drie of vier eilantjes der Bougissen, ontrent het eiland Makassar gelegen.

Deez boom komt in hooghte met den nagelboom overeen, en heeft byna diergelijke bladen.

Het versch zap van dezen boom is zeer dodelijk en vergiftigh, ja heeft een ongeneezelijke kracht by zich.

De pijltjes met dit vergif gewapent en toeberait, worden door de Makassersse Soldaten, niet met de bogen, maer uit zekere spatten gespat: even gelijk men hier te lande met ronde proppen van potaerde uit spatten na het gevogelt spat.

Zy kunnen daer mee op een afftant van vier roeden, by stil weer hun voorgestelt doelwit treffen.

Men zeit de Maskassaren zelfs geen hulpmiddel tegen dit vergif weten: maer die met deze vergiftige pijltjes getroffen zijn, koomen aenstonts daer op te sterven: want het vergif dringt gezwint tot in het bloet en levendige geesten door, en veroorzaekt een ge-

weldigen brant. Men hout het zekerste genees middel tegen het vergif van dese pijltjes te zijn, het eeten of inneemen van menschen-drek, zoo dra men gewont is: want de gequesten die stofse ingenomē hebbende, rakē daer door aan het braken, en maken aldus het vergif krachteloos. Door dit middel hebben verscheide van onze krijgsknechten, die door Makasserse Soldaten met deze veriftige pijltjes gequest waren, het leven behouden: hoewel andere, onbegrijpen het gebruik van menschen-drek, aenstoets na de quetsure gestorven zijn: en eenige twee of drie dagen daer na noch geleef hebben.

Daer te lande groeit zeker wortel van gedaente als een suiker-wortel, doch bitter van smaak, die men ook voor een sterk, en zeer goet tegengift hout, en van d'onzen meenighmael daar tegen beproeft en gebruikt is; naerdien het inneemen van menschen-drek zeer afkeerig en walghachtigh is! te weten men kauwt deze wortel, en besmeert met een weinigh van het kauwsel het gat van de quetsure.

Timorese Soldaten.

De Timorese Soldaten, of inwoners van het eiland Timor, gebruiken Sandel houtte zwaarden, in den oorlogh, daer mee zy met een slag een man midden kunnen doorhouwen: want op het eiland Timoor, een der Molukse eilanden, en zuid-zuidoost-waerts, voorby het eiland klein Java, en omtrent op tien graden zuiderbrete gelegen, groeien hele bosschē met wit en geel zandelout, dat d'eilanders Chandaua noemen.

De Timoresen is een woest en ongeschikt volk; doch strijbaer. Zy waren voorhene alle heidenen: maer de meeste hangen nu Mahomets leere aan, hoewel eenige ook tot het Roomsche geloof bekeert zijn.

Bougissen.

De Bokjes of Bougissen (die wel eer op drie of vier eilantjes, na by 't eiland Makasser gelegen, woondē) is een stout

en strijbaer volk, gebruiken tot wapenen, zabels, werp-pijlen en schilden, en weeten zeer wel hun geweer te hanteren.

Zy gaen meest naekt en dragen slechts een naeu kleetje om de midden tot aen de knien. Het hoofd is met een platte mutse gedekt.

De vrouwen gaen, gelijk andere, na d'Indiaensche wijze gekleed.

Sedert de Hollanders met de koningen van Makasser in oorlogh geweest zijn, hebben de *Bougis* of *Bougissen* en anders by d'onzen gebroken Bokjes genaemt, mede hunne wooningen op verscheide plaatsen binren en buiten de stad Batavia genomen, ter tijt toe men zagh, wien het wankelbaer geluk des oorloghs wilde toevallen en dienen.

D'oude koning der Bougissen hield zijn hof omtrent den buitenwaght, daer men van Rijswijk na Noortwijk gaet.

De koningin van den jongen koning wierdt eene woning in de stad vergunt. Doch naderhant, wanneer de Hollanders, door kloek beleid en dapperheit van den veltheer, Kornelis Speelman, de Makassers hadden overwonnen, en d'aenpalende landen onder hunne heerschappye gebraght en bevredight, zoo is die koningin, met haren gemaal, eene woning in de Heere-straet toegevoeght.

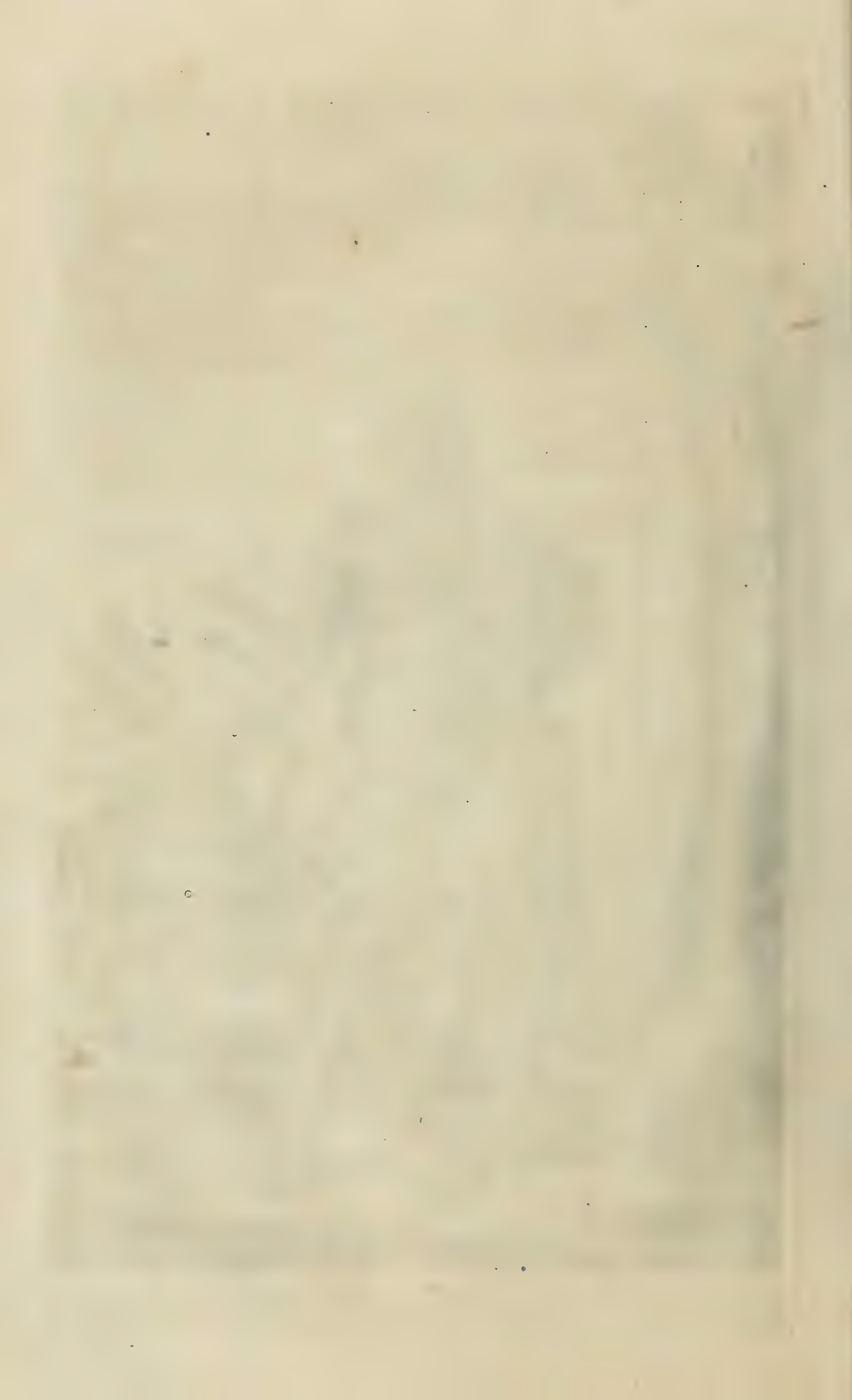
Dit huis reikt tot aen de barm van de riviere, en heeft van binnen een lustige wandel-laan en blom-tuin. D'overige plaetse wort belommert van eenen wijngaert, die ongemeene schoone druiven draeght, en by mijnen tijt, des jaers zettien hondert zes en zeventigh, zoo dicht met bolle trossen bezwangert was, dat de rancken nederbogen, enden gragen aenschouwer scheenen te nodigen, om met zijne edele vrucht te verschen.

D'intrede van de deure, na de strate voornoemt, is zeer fraei, na d'orde der aeloude Jonische bouwkunst, uitgestreken, en met eene getralyde wanderly en wapen in den gevel verciert.

De binnen-kamers en saletten zijn mede zeer lustig, en zoo net geschikt, dat'er een koning van Indiën met zijn ge-

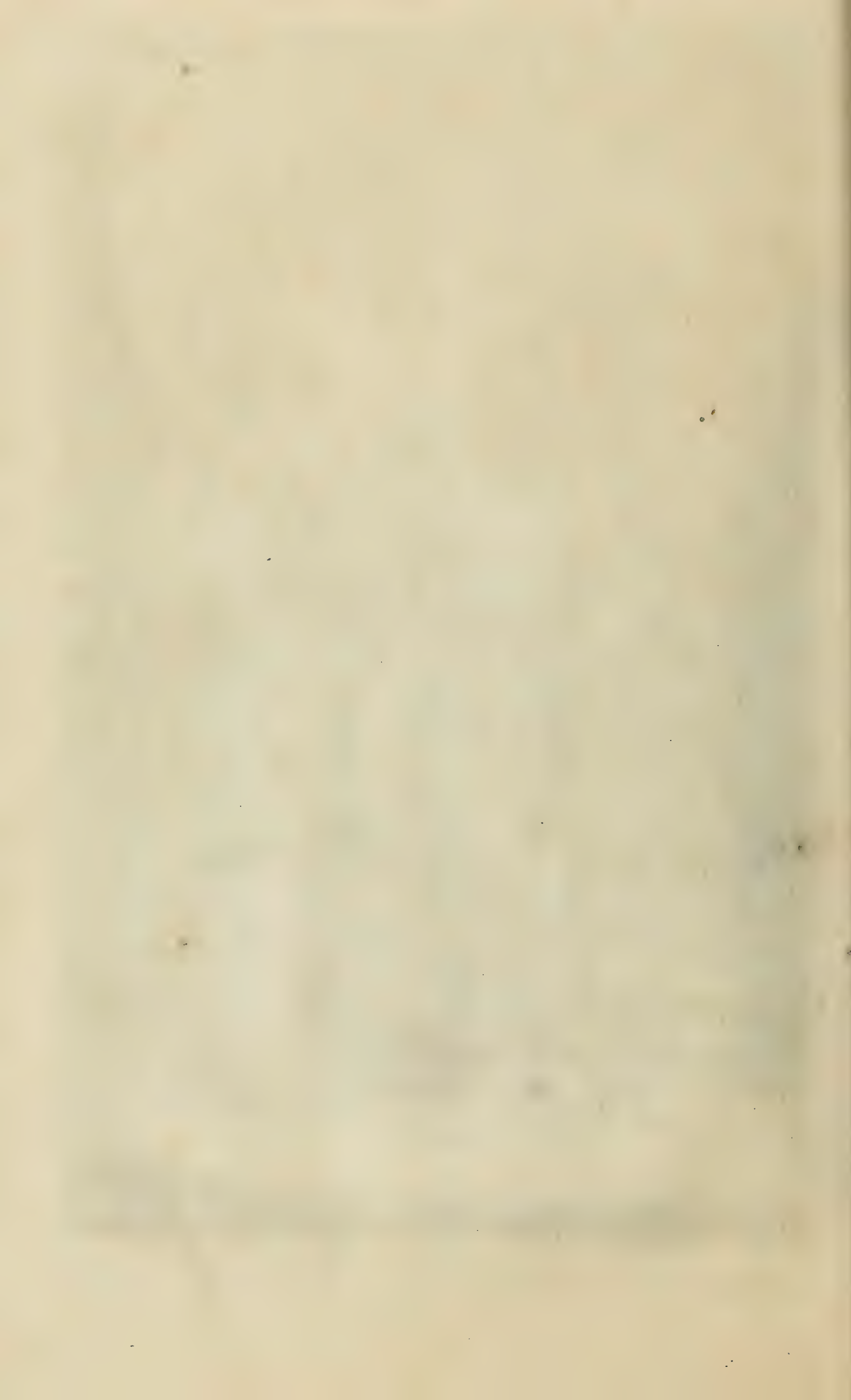

Een Jauaense Koopman.

Een Javaanse Man en Vrouw

Een Makasser met syn Vrouw soo sy op Batavia Gekleet gaan.

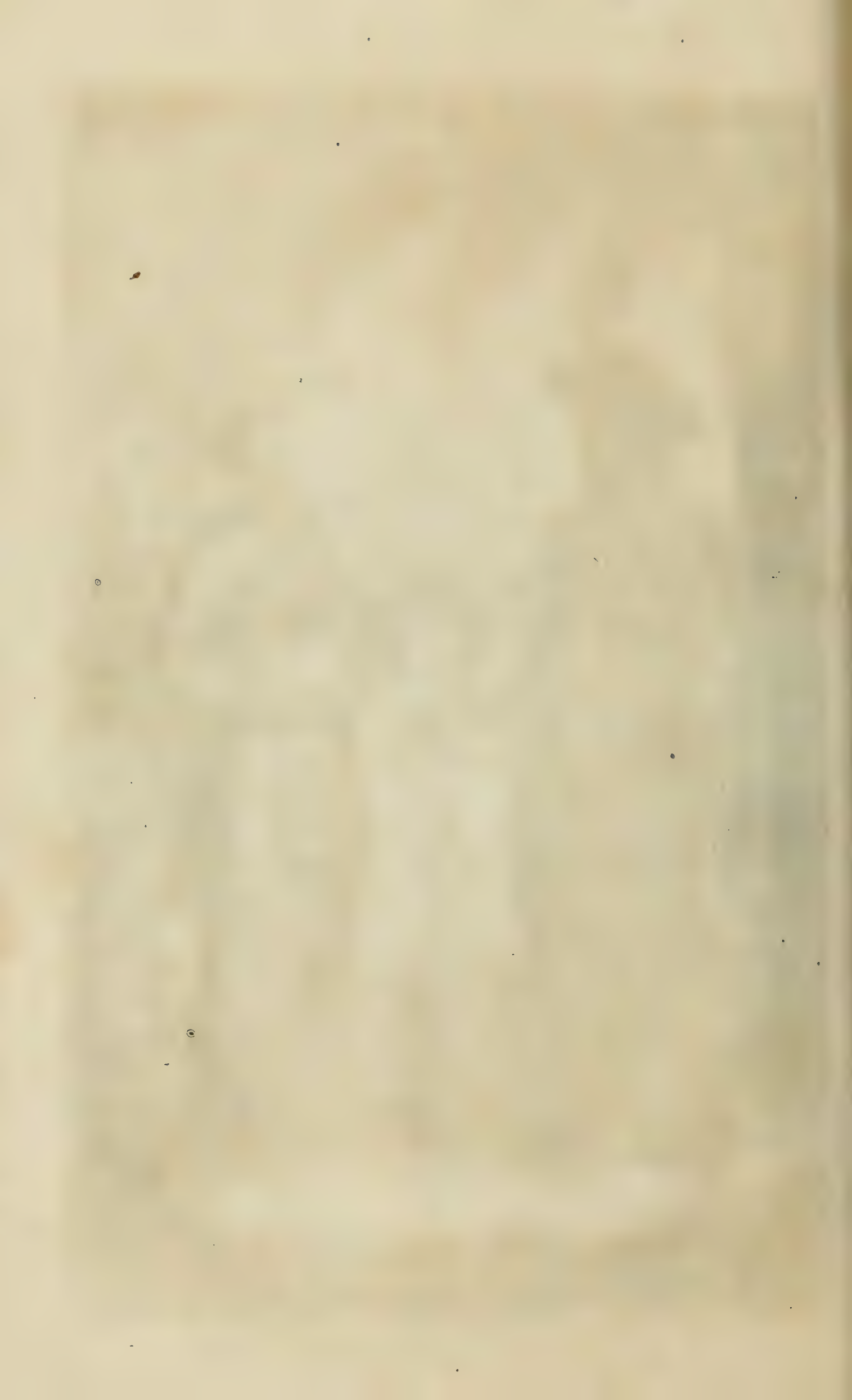

G. Ham. Vander. Graaf. Sch.

Makasferse Vergiftige Spalters.

Een Toepas ofte Mardigker met Syn Vrouw.

Timorese Soldaten.

gevolg bequamenlijk kan woonen.

Getal der
vreemde
volken te
Batavia.

Alle deze vreemde volken maken, behalve de Hollanders, een groot getal van weerbare mannen uit, die men vooreenigen tijt bevonden heeft, volgens de gehoude aentekening, ten getale van zes duizent zeven hondert en twintigh te belooopen: te weten, Vier hondert Toepaſſen of Mardijkers waren binnen de ſtad, onder twee hooftmannen, Manuel Symeſz. en Antony Tomeſz. die ieder twee hondert onder zich hadden.

Zeven hondert en tien woonden buiten de ſtad, onder drie hooftmannen, als

Anthony Louys	over	2500
Pieter Alvis		300
Jugey Pieterſz.		160
	t'zamen	710
	in alles	1100
Petangatijs		70
Amboneſen		600
Maleyers		201
Sineſen, die hooftgelt betalen		
tegen 900, zijn wel		1200
Mooren		200
	(in't quartier binnen	
	de Nieuwe poort,	750
Javanen	By het Chinees	
	kerkhof,	1500
	In't quartier bui-	
	tende nieuwe veſt	800
De volken <i>Baly</i> buiten de		
veſt.		300
	t'Zamen	6720.

Of nu dit eilant magtigh genoegh is, zoodanige menighte van menſchen, als in het beſtek van deze ſtad gevonden worden, te voeden, kan men lichtelijk afnemen uit den overvloet, die jaarlix met geheele ſcheepsladingen na Amboina en andere gewesten, vervoert wort. Wel waſt aldaer, noch wort gene tarruwe gezaeit, maer die voorraet kan men by wijle, wanneer de voorraetkamers van Japan en Suratte al geſloten wierden, met rijs vergoeden.

De voornaemſte ambaghten en kunſten worden in deze ſtad van de Hollanders geoeffent en in het werk geſtelt: daer zommigen zich wel mee weten t'erneren.

Kunſten
en am-
baehten.

De Sineſen hebben mede onder hunne inboorlingen goede metſelaers en timmerluiden, die hen van eenen

ieder om daghloon of beding laten gebruiken. Zy maken zeerglat ſchrijnwerk en hechte kiſten, die zy, met zwavelſteerten, zonder elders eene pen in te ſteken, zoo net en dicht in malkanderen weten te voegen, dat'er nergens by na gene tzaenkomſte of voegen te kennen zijn.

Eenigen verkoopen ook zuikerbier, als ook gekookte koſt en Sury, Arak, of Indiſche brandewijn: waer van zy Maſſak maken, en *Follepons*, gelijk het d'Engellanders noemen, daer de gemeene luiden hunne ſtrovers, met gene geſloten hant; maer ope hert, en vrolijk voor laten ſtrovers.

Maer d'aenzienlijkſte gaſthouders en herbergiers zijn de Hollanders, die zoo wel als andere volken, twee realen ter maent geven moeten: en daer en boven noch voor ieder legger Spaenſchen wijn, dien zy vertappen, zeventigh realen.

D'Arakbranders zijn meefftendeel Sineſen, die voor ieder ketel alle maenden vijftigh realen moeten opleggen, en aen den ontſanger betalen.

Beſtiering der ſtad.

D'Algemeene ſtaetbeſtiering is geſtelt op den grondt en voet der vereenighde Nederlanden, die in orde, naelt d'alleenheerſching, opgetelt wort: alwaer de ridderschap en leden het hooghſte gezagh hebben, en is; om gewichtige redenen, in zes collegien of amptgenootſchappen verdeilt.

D'eerſte en hooghſte raetsverzameling beſtaet uit de Raden van Indien zelfs: waer in de gouverneur, of opperſte ſtedevooght, altijd voorzitter is. Dit hooge en heerlijk ampt heeft tot aen mijnen tijt d'edele Heer, Johan Maetzuiker, bekleet. In deze vergadering worden alle zaken van ſtaet verhandelt, en de berightbrieven der bewinthebbers ontfangen en beantwoort. Hunne zitplaetſe is, als te voore verhaelt, te weten, in het huis van dezen opperſtevooght, daer alle daeghs gehoor verleent wordt, voor eenen iegelijk, die wat te verzoeken heeft.

De tweede raetsvergadering beſtaet in negen perzoonen: behalve den

te voor-

voorzitter, die gemeenelyk een Raet van Indien is. By mijn aanwezen wierdt dit ampt door den hoogheleerden Heer, Pieter Antoniszoon Overwater, bekleet. Hy bewaert ook het groot zegel, waer in het beeltenis van eene vrouw gedreven is, die in 't midden van een vaste burght staet, met een schale in d'eene, en een zwaert in d'andere hant, beneffens dit opschrift: **Z E G E L V A N D E N R A E T V A N J U S T I T I E D E S K A S T E E L S B A T A V I E.** Dit amptgenootschap wort *de Raet van het gerecht* genoemd. Alle zaken van 's lants heerlijkheden en schatkamers komen voor deze vergadering: uitgenomen burgerlijke bezwarenissen, en bevelschriften van afftant, en diergelijke gebodtbrieven, die door den Hoogen Raet worden afgedaen en verleent. Zy nemen mede kennis van beroep en herstelling van den gerechte der schepenen: mits de beroeper vijf en twintigh reaelen te berde te brengen heeft, voor boete, wanneer het vonnis goet gekent wort.

De rechtsverzorger heeft zijne stem, neffens den raet, 'in borgerlijke zaken. Hy trekt zijn voordeel uit de boete, dat een derde deel van 't hondert is. Maer als de zommen meer bedragen, dan heeft hy een zefsten deel. Zijn ampt is, te verzorgen, dat de hoogheit en heerschappye der vereenighde Nederlanden, in haer eer en stant, gehouden wort.

De Sekrataris of geheimschrijver moet alle zaken, die in deze vergadering voorvallen, op de rol brengen, en alle getuighschriften en handelingen, die de rechtsverzorger en landtdrost in het vervolg van hunne pleydoyen of dingtalen dienstigh zijn, zonder loon schrijven. Hy heeft alle bewijschriften en tebert gebraghte penningen en goederen in zijne bewaring, daer hy behoorlijk boek van houden moet.

De deurwaerder doet alledagingen en bekommernissen, en moet voor de raetkamer opwaghten, zoo lang als de zitting der raden duurt. Hy draeght een uitvoerstok, en een zilver schilt op de linken borst: waer in het wapen van den Raet gesneden is. Hunne gevangens bewaert de geweldige. Deez

ontfangt voor sluitgelt van ieder persoon een halve reael, en houdt drie tafels voor zoodanige luiden. D'eerste betalen een achtste deel, de tweede een vierde deel, en die aan de derde tafel gespijst worden, een halve reael.

Dit genootschap voornoemt heeft zijne zitplaats op de raetkamer, op het stadhuis, naden oostkant, op de tweede verdieping, en vergadert alle weke twee mael of meer, na meer of min te pleiten is. Aldaer magh een ieder zijne eige zake verdedigen: maer kan het gewijfde nergens anders als in het vaderlant betrekken.

De derde raets-byeenkomste bestaet in schepenen, en wort uit d'eerlijkste en oudste vaderlanders gekooren. Zy zitten gemeenelyk driemaal ter weke: als des maendaghs, woensdaghs en Donderdaghs, van zevenen tot elf uren voor den middagh. Zy worden op hunne verkiezing met vijftigh rijxdaelders: en daer en boven alle zes maanden met hondert rijxdaelders vereert.

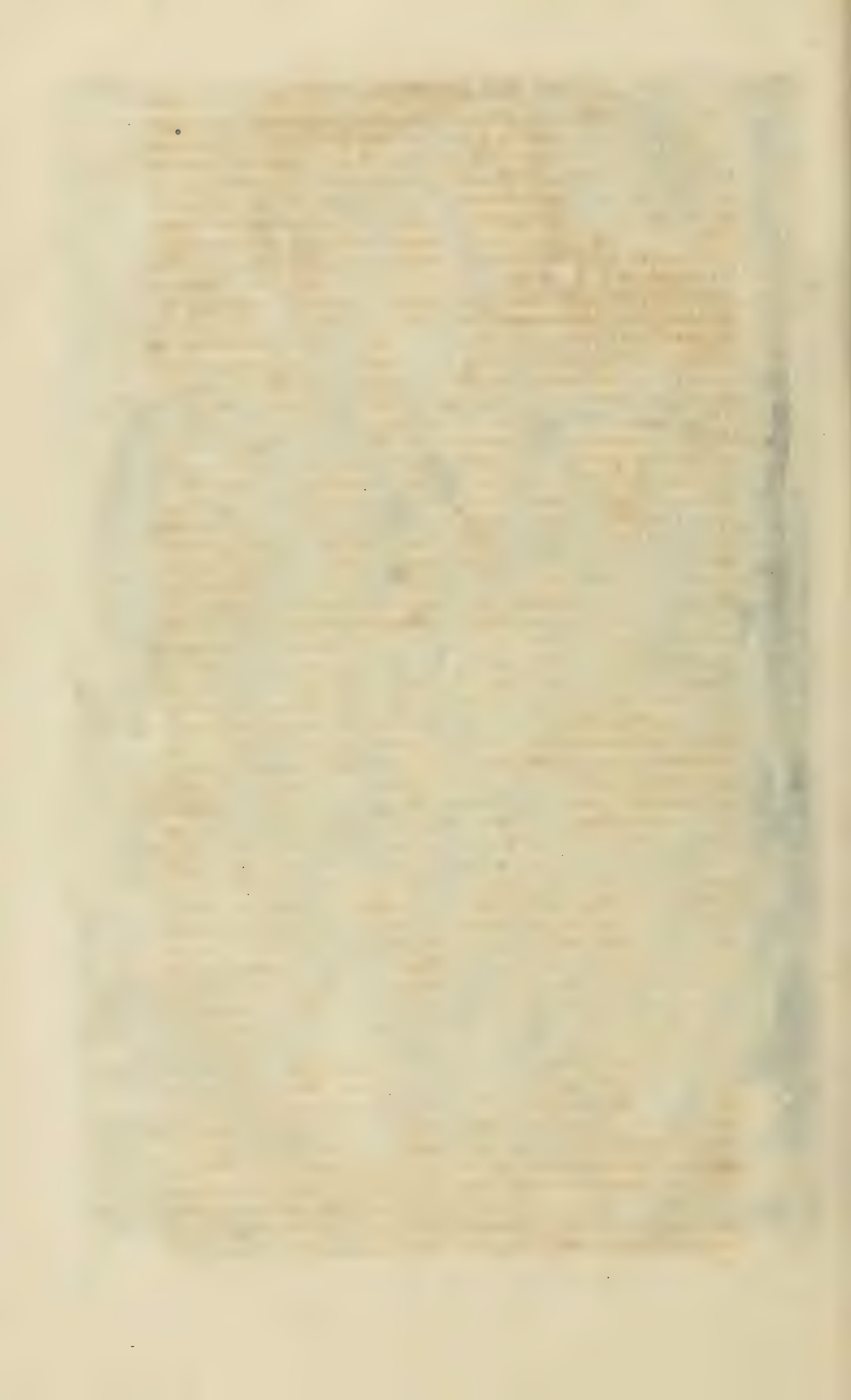
Voor dit amptgenootschap worden alle rechtzaken der viye burgers bepleit en afgedaen: met dien verstande, dat een ieder vry staet, het gewijfde vóór den raet van den gerechte te beroepen: gelijk te voore aengeroert is. Wanneer de dienaers der Maetschappye met vrye luiden wat te vereffenen hebben, dan moeten zy die voor dezen raet betrekken. Desgelijx magh geen borger noch vryman voor den Raet van den gerechte beroepen worden: maer moet zijnen eischer voor de schepenen ten antwoord staen, en zijn recht vervolgen.

Deze raetsheeren maken mede keuren en bevelschriften, op gemeene timmeraedjen, bruggen en straten, met kennis van de hooge Heerschappye, die dezelve moet bekrachtigen.

De voorzitter bewaert het zegel van staet, en beroept den Raet na zijn welgevallen. Hy doorzoekt de rol, en draeght alle zaken, die in staet van wijzen staen, ter vergadering voor. Hy heeft by overeenkomste een dubbelde stem, en is doorgaens een Raet van Indien. By mijnen tijt bekleede dit ampt de Heer Pieter van Hoorn. Alle brieven en schepenkennissen worden

Bougis of Bokjes.

den by twee raetsheeren verzegelt: waer voor d'eigenaer gehouden is een reael te betalen. Maer mogen geen verbontschrift hooger bevestigen, als tot gemeengelt-gewin, dat by mijnen tijt drie vierde deelen ten hondert was.

De lantdrost heeft in dit genootschap, als'er halsrecht voorvalt, een besluitende, en in burgerlijke een denkende stem. Hy trekt een derde deel van alle boeten, tot onderhoudt van zijne dienaers.

Het getal dezer Heeren bestaet uit negen perzoonen: waer onder twee Sinesen zijn, die alle op hunne verkiezing den eet van oprechtheid, in handen van den opper-stedevoogt, moeten doen. Zy hebben eenen deurwaerder, die de Stads-bode genoemd wort. Hy draeght, in het bedienen van zijn ampt, een uitvoer-stokje, met een zilver wapenschilt, daer het merk van de stad ingesneden staet.

Hunne gevangens worden door een stokbewaerder vast gezet en verzorght.

Het vierde lit of bank van het bestier dezer stad bestaet in de vergadering van Weesmeesters, die mede, gelijk de schepenen, uit d'oudste en aanzienlijkste borgers voorgedragen en verkoren worden: uitgenomen de voorzitter, die mede een Raet van Indien is, welk ampt, by mijn aanwezen, door den Heer Laurens Pit bedient wiert. Zy bestaen uit vijf perzoonen: waer onder drie borgers zijn: d'andere zijn huurlingen van de Maetschappye. Zy verzorgen alle de middelen van de ouderlooze kinderen, en onderzoeken hunne sterf huizen: maken beschrijving van goederen, en laten niemant van hunne kinderen elders heen trekken, zonder hy behoorlijke aenwijzing van alle zijne middelen gedaen heeft.

Het vijfde raetgenootschap bestaet uit het bewint der bevelhebbers van kleine zaken: waer in een Heer uit den raet van 't gerecht voorzitter is. Alle perzoonen, die zich in den echten staet begeven willen, moeten hunne geboden voor dezen Raet verzoeken, ten overstaen van getuigen. Wanneer een jongman een en twintigh, en een maeght achtien jaren out is, zoo wordt het huwelijk van luiden

van eer en aenzien toegestaan: maer zy vermogen gene onkriftenen met Nederlanders, noch Nederlanders met inboorlingen, die geen Duitsch kunnen, laten trouwen. Geringe zaken, daer de schepens zich niet mede mogen bemoeien, worden voor dit amptgenootschap bepleit, en ten eersten afgedaen. Zy zitten mede tweemaal ter weke, en hebben hunne raetskamer op het stadhuis.

Het zeste en laetste lit van dit groot lichaam der stad en gemeente, bestaet in de burgerlijke krijgsraet: waer in de opperhoofstman van de vrye volken en inwoonders d'eerste zitplaats bekleet; die by mijnen tijt de Heer Pieter van Hoorn was. Alle kleine zaken worden door den waghmeester voor dezen Raet gebraght, en ten eersten afgedaen. Maer zaken van belang komen voor den rechtsverzorger of stadsdrost, en voor de Heeren Raden van den gerechte of schepenen, die daer over het oordeel strijken.

Zy vergaderen mede op het stadhuis, en verleenen alle weken eenmaal gehoor.

Alle deze Raets-byeenkomsten, of rechtbanken, hebben ieder hunne byzonderen Sekretaris of geheimschrijver, klerken en Deurwaerders, die hunne onderhoud van de Maetschappye krijgen: uitgenomen eenigen, die hun voordeel uit de schade van eenen ander trekken: achtervolgens de bevelschriften daer van gemaakt, en by de Hooge Raden goet gekeurt en ondertekent.

Nu schiet noch over te verhalen, hoedanigh de kerkelijke staet en raet bestiert wort.

Deze bestaet uit predikanten, ouderlingen en oprechte armen-verzorgers. Zy hebben hun vergaderplaats in een byzonder afschutsel aen de kerke, en komen niet t'zamen, als op het ontbot van den voorzitter, die dat eerampt alle maenden afleit, en aen eenen ander overlaet, om zorge voor zoo vele zielen te dragen, als hunne zorge toevertrouwt zijn.

De predikanten of voorleeraers zijn alle, tot de bediening der kerke in het vaderlant aengenomen, en aldaer bekraghtight, en worden van de gemeente zeer ge-eert.

Bele-
ringen en
rampen
van Bata-
via.

Batavia, de hof- en hooft-ftad van Nederlantsch Indien, heeft, sedert de onzen het bezeten hebben, verscheide rampen, stormen en belegeringen van 'slantsinboorlingen, of Javanen, uitgestaen. Want zoodra d'onzen zich des jaers zestien hondert en achtien, na het innemen der stad Jakatra, (namaels by d'onzen Batavia genoemd) met opwerpen van eene vesting en kasteel, ter zelve plaats hadden versterkt, zoo begonnen zich ook d'inwoonders der stad, door opruijing der Engelsen van Bantam, uit een onbedachten yver, tegen hen te versterken en begraven: waer uit een geweldige oorlogh ontstont.

D'Engelsen deden de lantzaten in hunne legerplaatsen een stormkat bouwen, daer zy hun grof geschut, dat wel eer hen door de Hollanders geschonken was, in goede orde hebben op geplant, en daer van dapper vuur gegeven. Dit gevaarte lagh vlak tegen het nieuw bolwerk van de Hollanders over: waer door het hen groot hinder toebrecht, en in het optrekken van hunne aengevange vastigheid zeer verachterde. Dies deed d'opperstedevooght, Johan Pieter sz. Koen den raet by een roepen, endroeg dien voor, wat onheil zy alree van den vyant ontfangen hadden, en, na schijn van alle omstandigheden, noch meer stonden uit te staen, by aldien die niet wierdt aengetast, en in zijn begonnen werk gestoot, eer hy zich wat beter beschanst had.

Hy gaf den raet dan in bedenken, of men den vyant niet met een deel volk zoude kunnen overrompelen, en uit zijn voordeel doen verhuizen, om ademtocht te halen.

Na alles ten nauwsten overwogen te hebben, zoo wierdt eenstemmigh goet gevonden en vast gestelt, dat men het Graven gedeelte, en de wijk der Sinesen: als ook de wooning der Engelsen, en hunne schietschans, den aenstaenden morgen, met het doorbreken van den dagh, kloekmoedelijk zou aentasten, en verdelgen al wat zich repte, om tegenweer te bieden.

Achtervolgens het voorgenomen besluit, zoo hebben d'onzen hun volk gewapent, en in drie troepen verdeelt. D'eerste en voornaemste wierdt door

Pieter van den Broek, die namaels opper-stedehouder van Nederlants Indien wiert, gevoert. De tweede stont onder Pieter Dirksz, en de derde en laetste trok met Pieter van Ray op.

Hier mede vielen d'onzen uit, en bestormden 's vyant vesten, op drie wijken t'effens. De Javanen weerden hen in 't eerst zeer hertnekkigh, en branden hun grof geschut uit de waerburgh, aen de riviere, geduurigh op de Hollanders. Maer toen zy hunne bestookers den moet zagen verdubbelen, om te winnen of te sterven, zoo begon hen het herte t'ontzakken. Dies verlieten zy hun voordeel; en deifden allengs na hun toeverlaet, uit hunne oude werken, die de Hollanders weder innamen, en in weinigh uren met geringe moeite afbraken, en al het geen verbranden, dat hunne vyanden met zwaren arbeid, in vele dagen hadden opgebouwt en voltrokken.

Inmiddels wierdt uit de stad zoo heftigh met grof en klein geschut geschoten, dat de Hollanders het bestormen van de nieuwe schietschans, op den kant van de rivier, moesten laten steken.

Zy schoten evenwel met hun grof geschut tot des avonts; maer konden gene opening maken, om'er in te vallen: dienvolgens moesten zy ophouden, en aftrekken met verlies van vijftien soldaten, en acht of tien gequetsten. In het midden der stad, die met een steenen muur becingelt was, stont mede een hooge stormkat, gestoffeert met zwaer metale geschut, dat d'Engelanders van hunne schepen gelicht, en daer op geplant hadden: daer sy den belegerden groote schade mee deden: als ook van de schietschans voornoemt, in den mont van de groote riviere, die de belegers met staekwerk en stammen van dikke boomen toegestopt hadden, om het doorwateren na de ree onveiligh te maken.

Het grof geschut donderde geduurigh aen wederzijden: maer de belegers hadden het meeste grootste voordeel: naerdien hunne bolwerken gereet en veerdigh waren, die de belegerden, by gebrek van volk en gereetschap, langzaam en traegh moesten optrekken, en dieswegen genootzaekt wier-

wierden hun borstweer met fijn lywaet en kostelijke katoene kleden te verzekeren.

Terwijl elk zijn best deed, om zich te beschanssen, zoo deden de Hollanders wederom eenen uitval op het bolwerk, aen den oever voor den mondt van de riviere, die zy bezwarelijk konden missen: maer wierden, met verlies van zeven Soldaten, weer te rug gedreven, beneffens een onderhoofman, diende Javanen het hoofd afloegen, en, ten trots van de belegerden, op een hooge bamboes, recht tegen het kasteel over stelden.

Ondertusschen hadden d'Engelsen te Bantam vernomen, hoe de belegerden hunne wooningen afgebroken en verbrant hadden; derhalven poogden zy de hunne daer mede aen de vlam op te offeren; maer de Pangeran was'er tegen, en wilde het zelve niet roeften.

Men zou qualijk konnengeloooven, dat zoo weinigh volks zulken groot en geweldigh heil, welk door d'Engelsen met raet en daet noch ondersteunt en bygestaen wiert, zoo lang kond ophouden, en alle hunne aenslagen ontzenuwen.

De gantsche macht der Hollanders bestont slechts in driehondert en vijftigh zielen: waer onder niet meer als twee hondert en veertigh weerbare zoldaten konden getelt worden. Daerentegen had de koning van Jakatra alle zijne maght byeen verzamelt, die men achte te dien tijde, (behalve de hulpe der Engelsen) wel met vier duizent gewapende krijgsknechten in het veld te zullen komen.

Toen men hier te lande malkanderen dus dapper in het haer gezeten had, zoo quam de zeevooght der Engelsen, met elf kloeke oorloghschepen van Bantam, en liep in het gezicht van de Ree voor de stad Batavia.

Derhalven voer d'oppersteedevooght der Hollanders zelf aen boort, en zakte met zijne byhebbende schepen, en onverschrokken moet, op d'Engelsen af, na hy de bewaring op het slot, aen den hopman Pieter van den Broek, had bevolen, en als stadhouder voorgestelt.

D'Engelsen lieten de bloetvlagge waeien, en de Hollantse schepen door

eenen trompetter op-eischen. Maer zy verstonden wel haest, dat'er niet anders als kruut en loot voor hen ten besten was.

Wanneer nu de Hollanders bemerkten, dat hun de vyant te machtig was, zoo hebben zy hunne zeilen bygezet, en zijn, al vechtende, Ooltwaert aengestevend, na Amboyna, om zich met meerder maght te versterken: na zy het kasteel met noodige oorloghs-gereetschappen, en wat zy meer konden missen, hadden verzien. D'Engelsen vervolghden hen eenige dagen, doch met weinigh voordeel, en keerden, met achtiën schepen, wederom, en lieten het anker voor de rede van Batavia in den gront vallen: waer door de belegerden te water en te lande besloten en vast geblokeert wierden. Zy beschermden evenwel hunnen schans zoo dapper, met kloekhertigh tegenweer, en uitvallen, dat hunne doot-vyanden, hoe verbolgen en machtig zy waren, ten lesten noch gedwongen wierden, om stilstant van wapenen te verzoeken, op hoope, dat'er een eerlijke overeenkomst en gewenschte vrede, zoo zy voorgaven, uit zou gebooren worden: waer toe de Hollanders ook niet onwilligh waren: maer begeerden twee aenzienselijke perzoonen in verzekering, eer zy hunne gezanten wilden uitzetten; om de vrede-handel te beginnen: het welk aen wederzijde goet gevonden wiert.

De *Dommagon*, des konings broeder, zeide: Hoe de Hollanders in eene geltboete van vier duizent rijxdaelders vervallen waren: uit oorzake zy d'Engelsen in zijn gebiet beoorloght hadden, tegen het uitgedrukt gebodt, daer over met hem zelveu gemaakt en in geschrift gestelt. By aldien zy nu de kate, met het nieuwe bolwerk, niet wilden afbreken, dat men hen dan ten allerminste met een zom van acht duizent rijxdaelders most beschenken.

Na vele en menighvuldige wispeltuurige veranderingen, daer deze inboorlingen geduurigh van zwanger gaen, braghten zy ten laesten eenige stukken op't papier, die aen wederzyden bevestight wierden: nademael de Hollanders, door gebrek van busse-

kruit, niet machtigh waren, hun kasteel, tot de wederkomst van den opper-zeervooght, te beschermen.

Deze schielijke verandering en billijke voorwaarde voor de belegerden mishaghte den Engelschen, alt' onverzettelijk, hoe onbillijk zy ook was, wanneer men acht neemt op de feitelijke daden, die van den beginne dezer onruste voorgevallen waren: want de belegerden zouden hunne vastigheid aldaer, en hunne wooning te Bantam, voor eene zekere zom van penningen aen den koning te vereeren, inhouden en bezitten als te voren.

Dies wegen bedachten zy eenen list, om de Hollanders te bedriegen, en kregen zoo veel geloofs, dat de stadhouder, Pieter van den Broek, op ernstigh verzoek van de voornaemste Javanen, uit het kasteel trad, om den koning met zijn gezelschap te vereeren. Maer hy wiert terstont, op zijne aankomst ten hove, met zijn byhebbend gevolg, aengetaft en vast gezet, en met yzere boeiens aen handen en voeten gesloten. De koning dreighde hen allen eene wreede doot aen te doen: inzonderheit den stadhouder van den Broek: of dat hy zijn volk zou belasten, het kasteel datelijk op te geven, met al het geen dat'er in was. Maer de belegerden trokken zich deze dreigementen zoo weinigh aen, dat zy zich weer tot vechten vaerdigh maekten, om hunne doot-vyanden te betoonen, dat hen die daet en verraderye ten hooghsten mishaghte.

Toen brachten d'Engelschen meer grof geschuts uit hunne schepen aen land, en moedighden de Javanen dapper aen, makende die zoodanigh tegen de Hollanders verbittert, dat zy den gevangen stedehouder, aen handen en voeten geboeit, met een strop om den keel, tot aen de muuren des kasteels sleepten, en dreighden hem te doden: by al dien hy zijn volk tot het overgeven van het kasteel niet wilde aenmanen. Daer en tegen heeft hy hen, als een dapper krijgshelt en voorvechter van zijn volk en vaderland, tot de bewaring van hunne sterkte vermaent en aangemoedight, om dezelve tot den laesten adem toe, te beschermen. Waerom de Javanen, en twee ontaerde Engelschen, die daer neffens ston-

den, hem met de strop achter overrukten, en, als een onredelijk dier, langs d'aerde weder na het hof sleepten: het welk hy alles met een fier en onvertzaeght gemoet uitsont, en sommigen Engelschen zoo in het hert trof, dat zy zich over de begane schendingen begosten t'ontschuldigen, en ten dien einde brieven met pijlen na binnen schoten, en betoonden, hoe zy hunne oude nukken van voorbetuigingen niet vergeten hadden.

De Hollanders waren nu byna ten einde van bussekrut gekomen, en zagen, zonder middel van dat kruit, geen kans, om hunne schans tegens zoodanige vyanden, die hun nacht en dagh in de wapenen hielden, te beschermen. Dies wierden zy genootzaekt met hen in gesprek te treden, en quamen dienvolgens over een. Te weten, Het volk en kasteel, met al het oorlogstuigh, zou aen d'Engelschen, en de koopmanschappen, gereede penningen en kleinnoodje, in de maght van de Javanen, overgelevert worden.

Dit geschiede den eersten dagh van Sprokkelmaent, des jaers zeffien hondert en negentien, en was getekent door *Wydurk Rama*, koning van Jakatra: desgelijx door den bewintsmann der Engelschen, en door alle zijne Raden, als ook door alle de Raden der belegerden.

Als nu de Hollanders gereet stonden, om zich zelfs, met al wat zy bezaten, aen hunne hals-vyanden over te geven, en gene menschelijke hope meer voorhanden was, om hen te helpen, toen daelde de goddelijke hulpe van boven, en ontzette d'Engelschen en Javanen van al het geen, dat zy reeds in hunne handen, en veroverd hadden, door deze navolgende gelegenheit.

De *Pangoran* van Bantam had zoo haest gene kennis van deze overkomst bekomen, of die mishaghte hem boven mate zeer. Derhalve liet hy den *Dommagon* voor hem roepen, en gaf hem datelijk last, om zoo veel volks by malkanderen te rukken, als hem noodigh was, om den stadhouder in zijne handen te krijgen, en verder te verzorgen, dat hem de heerschappye van het kasteel, en den buit niet ontsnapte.

Deez

Déerz trok terstont met vier duizent zoldaten op, en trad, komende te Jakatra, ongevraecht by den koning in zijn vertrek, en paste hem de naekte ponjaert op zijne bloote borst, zeggende: *Koning, geve ugevangen, of dat gaet'er deur.* Over welke onverwachte moortrede en doodelijke uitsprake, die het blank staal noch doodelijker voortdreef, de koning zoodanigh verschrikte, dat hy al ten beste voor zijn leven gaf, en op staende voet met zijne gemalin en eenigen zoon landewaerts in vertrok: zonder men ooit meer van hem heeft vernomen. Zommigen meenen, dat hy zich naderhant tot de visscherye zou begeven hebben, om zijn leven t'onderhouden. Maer dien de moortlust van Moorfe Mahometanen bewust is, zal dat kwalijk kunnen gelooven.

Als de *Domagon*, of stedehouder des konings, dit nu aldus gezwind had uitgevoert, nam hy de stadhouder van de Hollanders in zijne bewaarnis, en traghte het slot met een in zijn geweld te krijgen: maer de bezettingen wilden het zelve hem, zonder eenige voorwaerden, niet overgeven. Zy beriepen zich op het gemaakte verbontschrift, en zeiden, dat men hen wederom zocht te verraden.

Onder dit zamelen en dralen vermerkten de Hollanders, dat hunne vyanden om den buit begonnen te zintwisten: waer door hen de klem en vreeze wat van het herte begon te wijken. Zy moedighden derhalve elkanderen aen, om hun kasteel in te houden, en geen van hunne tegenstrevers meer te vertrouwen, zoo lang zy met elkanderen over hoop lagen.

D'Engelsen waren niet wel te vreden, als zy gevoelden, dat hen de Bantammers muilbanden. Dies braghten zy al hun grof geschut, dat zy van de schepen hadden kunnen lichten, met kennis van de belegerden, wederom aen boort: waer door de Hollanders niet alleenlijk moet schepten; maer versterkten hen daghelix zoodanigh, dat den Javanen de dullen moet wat begon te ontzakken.

Toen gaven d'onzen hun kasteel den naem van Batavia, en lieten dien met groote letteren op een bort spijkere, en boven de Waterpoort, in

het oog van al de werelt, ten toon stellen.

Aldus stonden de zaken aen wederzyden geschapen, wanneer het langh verwaghte ontzet voor de belegerden, op den vijf en twintighsten dagh van Lentemaent, des jaers zeffien hondert en negentien, verscheen. Als d'oppersteedevooght, Jan Pieterz. Koen, wederom uit de Molukse eilanden, voor de stad Jakatra, met eene vloot van zeventien schepen quam opdonderen.

Hy braght al het volk, bestaende in elf hondert weerbare mannen, die hy in twalef troepen verdeelt had, dadelijk aen landt, en trok regelrecht op de stad aen, dewelke hy ten gronde toe liet afbreken.

D'inwoonders stonden den eersten storm dapper tegen: maer konden de krachtige hoofdstoffe van het vuur niet verduuren. Derhalve begonnen zy van het borstweer af te wijken, en stelden ten lesten hunne behoudenis in d'openbare vlucht. De Hollanders vervolghden hunne vyanden dapper op de hielen, en gaven niemant lijfsgeen, als weerloze wijven en kinderen.

Deze verovering geschiede den dertighsten dagh van Lentemaent voornoemt, des jaers zeffien hondert en negentien: welken dagh d'inwoonders noch alle jaers, met een gemeenen dank- en biddagh vieren, en vertoonen zich alsdan voor de hooge Overheit te voet en te paerde in de wapenen.

Ten zelve tijde verzeilde d'Oppersteedevooght daer op met degantische vloot, na Bantam, en begeerde vanden *Pangeran*, dat hy hem alle de gevangenen terstont zoude toezenden: of zou dezelve met geweld komen halen.

Deerz worstelde aldaer in't eerste met maghtelooze armen, na hunne quade gewoonte, wel wat tegen: maer als hy zag, dat de blixem van het grof geschut in zijne daken begon te slaen, en het geen jok, maer ernst en rechtschape dapperheit was, zoo heeft hy de gevangenen, te gelijke met de hoope van het kasteel, (dat nu Batavia genoemd was) te vermeesteren; laten varen.

Toen d'Engelsen dit verstonden,

en hunne aenflagen en ongeoorlofde burgerlijke streken valsch, en vooral de werelt ontdekt waren, zoo verlie- ten zy het lant, en toonden het tegen- deel van te voore, als zy met elf sche- pen tegen zeven Hollantsche schepen, van den middagh tot den avondt toe, schutgevecht hielden, en zich lieten verluiden, dat zy meester van de zee engantsch Indien waren.

Het eerste werk, dat zy op d'aen- komste van de Hollantsche vloot, by der hant namen, was het anker te lich- ten, en hun zeilen los te maken. Daer na deed hun Admiraal een schoot, en ging deur: daer d'andere schepen alle opvolghden, en liepen de straet Son- dauit.

Als de Bantamer gewaer wiert, dat hem zijne gewaende vrienden en bont- genoten verlaten hadden, (zonder wiens hulpe en bystant hy zich zelven niet machtigh kende, om Batavia te winnen, en de Hollanders uit dat ge- weest te verdrijven,) zoo vertrok hy met zijn volk en verstrooide legerscharen weerte rugh, en nam al het geen me- de, dat hy zoo onrechtveerdigh had veroverd. Waer door de Hollanders hunne handen ruim kregen, en grepen het goet geluk, dat hen zoo lieflijk aenlokke, by het hair.

Wanneer d'onzen nu bespeurden dat d'omleggende lantdouwe zeer ge- zont en vruchtbaer, en daerbeneffens met eene goeder ree verrijkt was, alwaer meer als duizent schepen voor alle winden veilig en beschut kunnen leg- gen, zoo besloten zy, en stelden ter- stont orde, eer iemand het dachte, om aldaer eene sterke stad te stichten, die van het kasteel Batavia, tegende macht van alle hunne vyanden, zou kunnen verdedicht worden. De naeste gelege eilanden verschaften tot den bouw kalk en steen genoegh. De verdere noodwendigheden van hout en ande- re stoffen wierden van de bontgenoo- ten voor gelt gekocht.

Toendit nu aldus wierdt aangevan- gen, en met gezwinde werkluiden achtervolgt, zoo wiert d'yverzucht der Javanen daer door weer opge- wekt, die zoodanigh aen het hollen raekte, dat de Mataran, des jaers 1629, met een machtigh heir van 12000 mannen, onder opperbeleit van

den prins van Madura, op d'onzen quam afzakken, en legerde zich zoo dicht onder de muuren der stad, dat- men hunne buitenwerken met handt- buffen beschieten kon. Zy deden ver- scheide stoutmoedige stormen, des nachts, met een luitruchtigh velte- schrei, om des te afschrikkelijker te schijnen, als by dage, wanneer men malkanderen het wit van d'oogen ontdekken, en zien kan, wat een ieder in den schilt voert. Maer de beleger- den dreven hen t'elkens met den don- der van 't geschut weder te rugge, en overvielen bywijle de bolwerken van de belegeraers zelfs, die zy dan door hunne vuurwerken lieten af branden, en verschaften hunne vyanden werk- stof genoegh: maer genen tijt om de- zelve te herstellen.

Om nu al te doen, wat het vernuft in diergelijke oorloghs-buien kan by- brengen of bedenken, tot nadeelen af- breuk van zijnen tegenstrever, zoo hadden de Javanen de stroomende ri- vier boven de stad, met afgehouwe boomstammen toegestapelt, en alle doode lichamen van menschen en bee- sten, die dagh op dagh storven, en een ontelbaer getal scheenen uit te maken, derwaerts gesleept, en in het water geworpen: het welk daer door niet al- leen onbequaem wiert om te drinken: maer veroorzaekte ook zoodanigen stank, dat de naeste lucht daer door allenthalven wierdt ontsteken: waer uit groote onlust en ziekte ontstont: waer over de belegerden hunnen dorst met zout water lesschen moften. Maer eindelijk vonden en dolven zy zom- mige putten op, die wat beter water gaven. Daerna deden de belegeraers, op den twiniighsten dagh van Wijn- maent, des jaers zestien hondert negen en twintigh, een algemeenen storm op de Zuitzyde van de stad. Zy ver- sterkten hun volk reis op reis, met ver- sche benden, en vielen zeer onver- zaeght en dapper op de vesten aen: maer vonden zoodanigen tegenweer, dat zy met verlies van weinigh volk moften afwijken.

In het verschoeijen bestormden zy Maeslants Waerburgh: alwaer niet meer als 15. soldaten tot bezetting in lagen, die hen zoo manhaftig verweer- den, als de vyant kloekmoedigaenviel.

Wan-

Wanneer nu al hun kruit en loot verschooten, en voor dien tijt gene hope was om meerte bekomen, zoo begonnen zy zich met vloersteen en dakpannen zoo lange te verweeren, als'er te halen waren. Ondertusschen bemerkten de Javanen het gebrek der onzen, en d'onbequaemheit van hun eigen storm-gereetschap, om den Waerburgh te beklimmen. Dies traden zy dicht aan de voet van de muur, en slingerden een zwaer vygertou om de vesten, met voornemen van de geheele Waerburgh om verre te rukken, en met macht van menschen over hoop te halen. Maer als de stedelingen het zelve gewaer wierden, zo deden zy, tot ontzet van hunne lantsluiden, eenen uitval op de Javanen, die genen stant hielden; maer achter in hun voordeel dijsden; uitgenomen eenigen, die liever sterven als wijken wilden.

Den eersten van Slachtmaent, zes tiuren na zonnen ondergang, deden de Javanen hunne legerplaetsen op drie verscheide plaetsen in brant steken, en vertrokken, zoo heimelijk als zy konden, weer lantwaerts in, na zy de stad drie maanden en tien dagen belegert hadden.

D'onzen waren wel te vreden, dat zy van zoodanige raeuwe gasten, die hen zelfs genoodicht hadden, ontslagen waren.

Zy vonden in de verlate legers niet te plonderen: maer waren verwondert, wanneer zy op eene kleine plaetse meer als acht hondert menschen vonden leggen, die alle met malkanderen vermoort, en jammerlijk om't leven gebraght waren.

D'oorzake van dit gruwel-stuk was ontstaen uit eene hooghertige sportrede van den prins van Madura, en aldus bygebraght.

De Mataran had in de voorige belegering eenen van zijne voornaemste hooftmannen, met een goet getal soldaten, den koning van Jakatra te hulpe gezonden, om de stad te winnen: maer als hem het zelve ondoenlijk was, en derhalve onverrichter zake moest wederkeeren, zoo wierdt hy daer over van den voornoemden prins bespot, en met herde woorden aengestaft: want hy zeide: *Was het zake,*

dat men my zoodanige macht had toevertrouwt, ik zou het kasteel gewonnen hebben, of mijn leven daer voor te pande gelaten hebben. Dit wiert den Mataran daerna aengedragen, als hy voorgenomen had, de tweede belegering zelfaen te vangen. Dies gaf hy dien snorker het opperste bevel over zoo vele oorloghs-benden, als d'ander van te vore onder zijne gehoorzaamheit gehad had, en liet hem daer mee optrekken. Dan als deez zoo vele maanden en dagen te vergeefs had geoorloght, om het kasteel te winnen, zo gaf hy, (als reeds te voore is verhaelt) zijn leger aen de vlam ten beste, en daght met gemak weerom na Madura te vertrekken. Maer de Mataran deed hem het zelve door eenen van zijne oversten beletten, en op staende voet, met alle zijne byhebbende hooftluiden en soldaten, die hem gevolgt waren, op hoope van goeden buite, den kop afslaen, zeggende: *Nu moet ghy uw woort met de waarheit bekrachtigen, om het kasteel te winnen, of hier op staende voet sterven.* Dit was een ellendigh schouwspel en deerlijk om aen te zien voor vrienden en vyanden.

De Javanen hebben dezen ongeluk kigen tocht, daer in zy meer als dertigh duizent soldaten lieten zitten, haest uit den zin gezet: want des jaers zestien hondert vijf en vijftig begonnen die van Bantam hunne ooren weer op te steken; doch konden den Hollanders weinigh hindere toebrengen. Hunne troepen hielden wat verre van de hant, en hadden zoo vele kans niet als te vore, om tegen den donder van't grof geschut in te dringen. Dies trokken de Hollanders zelfs tegen de Javanen in't vlak en opevelt op: (waer uit men d'arme lantman gejaeght had: na al het gewas van rijs en zuikerriet vernielt, en gantschelijk bedurven was,) daer zomtijts eenige herde bejegeningen voorvielen. Maer de Javanen hadden den meesten tijt den neerlaegh: waer door zy het oorlogh moede wierden. Te meer als zy vernamen, dat Arnold de Vlaming met een goet getal van Soldaten uit de Molukse eilanden op Batavia aengekomen was. Derhalve lieten zy den krijgh varen, en maekten vrede, die zy

noch onderhouden, en laten de Hollanders, die hen te machtigh zijn, ongemoeit.

Ziet pag.
212.

Sedert hebben d'onzen, tot meerder bescherming en versterking van de stad en kasteel, verscheide vestingen of forten een stuk weeghs daer buiten telande, en aen de zee kant, doen leggen: als ten Oosten, aen de zeekant, het fort *Ansjol*, en aen de West-kant het fort *Anke*: maar telandewaerts de forten de Vijf-hoek, Rijswijk, Noortwijk en Jakatra.

Het fort *Ansjol* leit ontrent twalef hondert roeden buiten Batavia, aen de Oostzyde, aen zee, by de kalkovens: derwaerts men langs een rechten wegh na toe gact. Het is van vierkante steen opgehaelt, en wort altijd met een deel soldaten bewaert.

Fort An-
ke.

Het fort *Anke* leit ontrent vijf hondert roeden buiten de stad, aen de riviere, een weinigh landewaerts in, en niet aen zee. Het is ook in 't vierkant gebouwt, en met rode pannen gedekt. Daer ontrent wonen verscheide lantluiden, langs de riviere: dewijl de landouw daer ontrent zeer vruchtbaer is. Daer staet ook een kalkoven, en dicht daer by het Lazarus-huis.

Fort Ja-
katra.

Het fort Jakatra staet op de kant van der riviere, ontrent vijf hondert treden Noordooftwaerts buiten de stad Batavia. Men gaet derwaerts langs een rechten wegh, die zeer lustigh met boomen en plantagien ter wederzyden dicht bezet is. Aendien oort leggen de meeste tuinen en plantagien. De Sinesen, Amboinesen, en andere vreemde volken, hebben daer hun quartier en wijk.

Fort
Noord-
wijk.

Tusschen de forten Jakatra en Rijswijk, leidt, benoorde de stad Batavia, op de riviere, 't fort Noortwijk. Het is mee, gelijk d'andere, in 't vierkant van steen opgemetselt, en met roode pannen gedekt.

Buiten de stad Batavia hebben eenige voornamen burgers verscheide tuinen en lusthuizen gemaakt. Onder andere staet op de groote riviere, buiten Batavia, het huis van kapitein Burgs, die met allerhande slag van Indiaensche boomen beplant is. Het huis is, na de wijze van de meeste Indiaense huizen, met een afdak gebouwt, daer men boven op, voor de

zon, en onder, dewijl het open is, luchtigh zitten kan.

Op de rivier staet een aengenaem speelhuisje, dat in de hitte op het water geen klein vermaak en aengenaemheit geeft: inzonderheit het gevogelt, als zwanen, ganzen, en andere watervogels, die in dit water houden.

Buiten Batavia, op de groote riviere, staet ook het huis van eenen voornamen burger, Strantwijk genoemd, dat weleer het speelhuis van den Steehouder, de Heer Johan Maetzuiker, was. Het is zeer luchtigh en lustigh, met een aerdigh en antijks dak, en voor met een uitstek getimmerd. Het heeft een schoone tuin, die met allerhande vruchtboomen en bloemen beplant is.

Buiten de nieuwe poorte, rontom in lustigh geboomte, ziet men een grafstede, door de Sinesen, na hunne wijze prachtigh, gebouwt, ter eere van hunnen oppervooght *Sequa*. Het bestaat in een heuvel met opgeworpe aerde daer voor, en in verscheide metselwerken, die alle wit gepleystert zijn. In het midden staet een tafel, met een kan daer op: daer de Sinesen t'elkens het een of ander, 't zy spijs of gelt, insmijten, tot zoene van de ziele der overledenen.

Sinese
grafstede.

lavaense en Indiaense gewassen, boomen, kruiden en bloemen.

DE lantstreke in en ontrent de stad Batavia: als ook het gantsch eiland Java, is wonder vruchtbaer in het voortbrengen van de meeste gewassen, die door gantsch Indien gevonden worden, en wy vervolgens hier zullen ten toon stellen.

Onder de mirakelen der natuur, die op dit eiland Java gezien worden, is onder andere een het volgende: Te weten, kruiden en planten, die op andere plaetsen der werelt uit de natuur week en zacht zijn, worden aldaer veel met een houtachtige steel of stengel gezien. Als te zien is aen het gemeen kaesjes-kruit, dat lage en houtige stengels heeft, en fraei bloeit en kaesjes voortbrengt.

Daer en boven zijn'er vele soorten van boonen en Lupijnen, die op Java aen

aen de boomen groeien, dat in Europe ongehoort is.

Het lant van Java, ontrent Batavia, is zeer vruchtbaer: want de Hollantse zaden, endie uit Persie en Suratte derwaerts al over eenige jaren gebragt zijn, en noch gebragt worden, tieren'er weelderigh, en geven overvloedigh vruchten.

Aerdvruchten.

Hollantse koolen, indien ter rechter tijt ter aerde gebragt en gemaekt zijn, worden volkomen rijp: maer indien iemand die onachtzaam handelt, en niet ga slaet, dan ontaerden zy, en schieten uit tot heesterachtige en houtige bladen.

Het schijnt de natuur, als met voor- daght, vele zuute en zamentrekkende kruiden aldaer in Indien voortgebragt te hebben. tegen de felle en woedende lantziekten: als roode loop, bort, kramp, enz. die gemeenlijk uit de gal- le ontsaen.

Men heeft'er veelerleie soorten van driebladen: inzonderheit koekkoex- broot, die zoo in de bosschen, ontrent de rivieren, als in de tuinen groeien.

Daer groeit porcelein, sparsjes, endivie, latuw, weeghbree, bekabung, waterkers, peterfelie, radijs, roode en witte beet, en diergelijke moeskruiden: die eensdeels uit zaden derwaerts uit Hollandt gebragt, en eensdeels van zelfs in het wilt groeien.

De radijs groeit'er veel langer, en is smakelijker: waer onder een korte en dikke soort, die in plaetse van rapen gekookt worden. De Sinelen leggen ook de radijs en bladen in een pekkel, en eeten die, om de lust van eeten te ver- wekken.

Daer groeit een zeker soort van Mandragoras, Belladona by d'Italianen genoemd, dat by d'Indianen in groot gebruik, tegen de geduurige en heete koortsen, is. Het wort in eek of pekkel ingeleit. De vruchten onder de affche gebraden, eeten gezonden en kranken in plaetse van salade.

Wijngert.

De Wijngert is aldaer zeer vruchtbaer, wanneer men den zelve

na behooren hanthavent en waerneemt. Wie den wijngert allereerst aldaer ge- braght en in d'aerde gesteken heeft, zou men met zekerheit niet kunnen zeggen noch weten: naerdien men in gene daghregisters van alle de reizen, die zedert het jaer vijftien hondert vijf en tnegentigh derwaerts gedaen zijn, daer van iets aengetekent vind: 't welk buiten twijfel zou geschiet zijn, by al- dien men deselve elders gevonden had.

Hy wast in de stad Batavia zeer weeldrigh op, en meest by vele huizen, daer plaetse is. De vruchten kan men het gantsch jaer doot genieten, wan- neer men die op zijne orde en tijt laet snijden. Anders heeft men van eenen rank, alle drie maenden rijpe vruchten. Veertien dagen na hy gesneden is, ver- toont hy de knoppen van zijne trossen: die, na verloop van andere veertien dagen, in hunne volle bloeisel staen, en voorts in twee maenden daer na bolle en rijpe druiven zijn.

In de hoven, buiten de stad, wil de wijngert zoo wel niet tieren: uit oor- zake misschien van de leegte des lants: of dat het noch niet genoeg van sijnen zouten en zalpeterachtigen aert gezui- vert is: dat metter tijt kan onderzocht worden. De wijnteelt zou den inwoon- ders groot voordeel aenbrengen, in- dien die gelukken wilde.

Men ziet'er ranken, die trossen met rijpe druiven dragen, die de zwaarte van veertien oncen, of een pont, en meer hebben. Anders zijn aldaer op eenige plaetsen druiven, die onge- meen groot, en zoo grof van bes- sen zijn, als de Spaense moskadels- len.

Blaeuwe boonen.

Overal, langs de wegen buiten Ba- tavia, groeit in struiken en struwelen zeker gewas, met zeer dunne en taec ranken, als die van de hoppe, en spreit zich wijt en breed langs d'aerde uit, of in de lucht: wanneer het ontrent zich eenigh steunsel vind, daer het by om hoogh kan klimmen, op een zelve wijze, als het loof of de ranken van Turkse boonen of erweten.

De bladen zijn byna, als die van den rozenboom.

De bloem spruit uit een groen knop-

knopje, en is zoo groot als een enkelde roos, onder spits: maer zeer schoon hemelsblauw van kleur, en in het midden geel.

Het geeft wrange en wilde vruchten: waerom het van niemant geacht en voortgeplant wort.

Indiaensch Moeskruit.

Het Indiaensch moeskruit, alzo by ons allereerst genoemd, wast op Batavia in verscheide tuinen, heeft bladen van groote als de suuring, daer eene bleke ribbe langs deur loopt. Het heeft een schoonen purperen bloem, die uit een groen steeltje, met vele kleine knopjes, voortkomt. Zommige zijn sneeuwit: andere met purpere en groene vlammen geplekt.

De bladen en stengels hebben de smaak van het moeskruit Bajan, en worden als beet gekookt, en smaken niet vreemt, alse wel toegemaakt zijn.

Moeskruiden.

D'Indianen houden de moeskruiden, en alle eetbare kruiden, in groote waarde en achting: want de meesten, die van Suratte en de kust van Kormandel op Batavia komen, eeten byna alleen aertgewassen: na den voorgang van Pythagoras, die geen vleesch van eenigh levend dier proeven wilde: naerdien hy de leere van de verhuizing der ziele ingezogen had: gelijk ook de meeste Indiaensche heidenen die leere aenhangen.

Aldus onthouden die menschen zich noch heden van roode boonen, en al wat onder de kruiden een roode kleure, en eenigh gelijkenis met bloet heeft. Dit is ook d'oorzake: waerom d'Indianen, die anders slechte en onkundige menschen zijn, grondige kennis van kruiden en boomen bekomen hebben.

De Malayers noemen alle moes en eetbare kruiden, in hun tale, met een algemeene naam *Seir*: maer artzenye of genees- en vergiftige kruiden, *Oubat*.

Daer groeien op Java en ontrent Batavia veelerleie moeskruiden tot 's menschen voetsel: als roode en witte beet, peterseli: alle soorten van la-

tuw, dil, venkel, sparsjes. Men heeft 'er ook veelerleie aertvruchten, als water-meloenen, pompoenen, komkommers, citrullen; desgelijx vele houw-vruchten van boonen en erwten, die by stokken, heesters en boomen opklimmen.

Fokky-Fokky.

De vrucht, by d'Indianen *Fokky-Fokky* geheten, is langwerpigh rondt als een peere, en bywijle grooter als een elle, en ruim zoo dik als een mans arm. Zy is vol klein zaet, en heeft een dunne, doch zulken gladde schil, dat men zich, als in een spiegel, daer tegen kan spiegelen. De bladen zijn rouw, en als met wol bezet, doch grasgroen. Het gewas schiet tamelijk hoog op.

Deze vrucht is een van de voornaemste vruchten in Indien, en niet alleenlijk eetbaer; maer van een zeer lekkere smaak, indien zy met wijn en peper gekookt wordt, en smaekt dan eveneens als de stoelen van onze artsjokken. Het is een gemeene spijs, zoo by d'Indianen als d'onzen, gelijk derapen hier te lande: en geeft goet en lichtverteerend voetsel, en heeft een water afdrijvende kracht, en is dienvolgens zeer goet tegen den steen van nieren en blaze.

Noch is 'er een andere wilde soort van *Fokky-Fokky*: doch die heeft geene langwerpigeronde vrucht: maer een heel ronde. Wanneer zy rijp wort, is zy geel. De stengel is gantsch met doornen bezet.

Deze wilde vrucht wort niet als van rhinosters en wilde zwijnen gegeten.

Jambos.

Over al op de vlakke velden van Java groeit een boom, wiens vrucht de Malayers *Jambos*, en d'onzen Javaense sleen en Pruimkens noemen; want de boom is den wilden sleen of pruimboom in alles zeer gelijk.

De vruchten zijn ook zamentrekende van smaak; maer niet onliefelijk. De rijpe vruchten zijn geel van kleur: maer de hierlantse wilde pruimen of sleen, purperachtigh zwert. Zy koomen in krachten met elkander

ren

ren over een : want op een zelve wijze, gelijk hier te lande, wordt het zap dier vruchten, met water van Champakka en rozenwater, tegen d'ontsteking der kele, amandelen en spruw gebruikt. Het zap, van binnen ingenomen, is dienstigh tegen den rooden loop, bort, en andere gallige qualen. Dies dit zap van d'Indische vruchten *Jangomas*, in alles het gebruik van het zap van d'*Acacie* der Ouden, of van de hierlantse fleen voldoet.

Kubeben of Kumuk.

Op het eiland Java alleen, aen den oever van den vliet Sunda, groeien in de bosschen in 't wilt, zekere vruchten, die by d'Arabieren *Kubeben* en *Quabeb*, by de Javanen *Kumuk*, en by alle d'Indianen, behalve de Malayers, *Kubab Sini*, dat is, *Sineesche Kube*, en ook by eenigen *Kubachim* genoemd worden : niet om dat zy in Sina groeijen : maer dewijl zy derwaerts vervoert worden.

De boomen, daer aen deze vruchten groeijen, zijn in bladen en takken onzê appel-boomen niet ongelijk: hoewel kleinder : maer klimmen als klimop by de boomen op. De bladen zijn als die van de peper, maer smalder.

De vruchten *Kubeben* zijn rondt, kleinder als de peper, donker bruin van verruwe, en geven, met de naelt daer ingesteken, eenige vocht, als de kruitnagelen, uit.

Zoo hoogh worden deze vruchten by de Javanen geacht, dat zy die niet als gekookt willen uit het lant gevoert hebben, om op andere plaetsen niet geplant te worden. Zy worden rijpen onrijp van de boomen geplukt. D'onrijpe zijn licht en rimpeligh van huid, en besluiten van binnen, in de ledige holligheit van den schil, een kleine, weke en witachtige kern.

De rijpe vruchten zijn effe, niet rimpeligh, van binnen blaau, en hebben een grooter pit, zijn hierom zwaerder als d'onrijpe. D'onrijpe hebben een zeer aromatische, scherpe en middelmatige bittere smaek, die in het kauwen na het hoofd trekt. De rijpe zijn zoo scherp noch bitter niet, en zenden, in het kauwen, ook de dampen opwaerts: maer evenwel minder, als d'onrijpe.

Men houdt deze vruchten in den derden graet warm en droogh te zijn. Zy zijn goet voor een slijmige maegh, en zuiveren den borst van taeie en lymijge vochtheden, verdrijven de winden, en helpende koude qualen des lijfmoeders.

Wanneer men die lang met mastik kauwt, trekken zy de sluimen uit het hoofd, en versterken de hersenen.

De Javanen, en andere Indianen, hebben deze vruchten in groot gebruik, en gebruiken ze, in wijn geweekt, om het zaet en de lust van byslapen te verwekken, en om de mage te verwarmen. Drie of vier vruchten gekauwt, en in den mont gehouden, verdrijven de draeiing en zuizeling des hoofts: doch men moet de vergaderde vocht t'elkens uitspuwen, en eindelijk ook de *Kubeben* zelfs. Onder het kauwen dienden ook de neusgaten toegehouden te worden, ten einde de reuk en damp des te beter na het hoofd trekt.

Duivels-drek of Hin.

De Javanen, Malayers en andere Indiaense volken, hebben in groot gebruik, om hunne spijsze geurigh te maken, en te sausen, zeker zap of specerye, dat zy *Hin*, en d'Arabieren *Altit*, en wy hier te lande *duivelsdrek*, op neerduitsch, en op latijn *Afa Fetida*, dat is, stinkkende *Afa*, van wegen zijne vuile en lelike reuke, noemen: Dit gewas, uit wiens wortel dit zap geperst wort, groeit in het Koninkrijk van Persie, tusschen de stad Gamron en Lara.

Dit gewas is twederlei: het eerste is rijsachtigh, by na als de waterwillige hier te lande: uit wiens ingesneede bladen en scheuten het zap of *duivelsdrek* of *Hin* met een pers geperst wort, dat gelijk, alle andere zappé, in de zon hert wort en een lichaam krijgth. Het tweede slag is veel stinkender, en is een zap, dat uit de wortels van dit gewas geperst wort.

Dit zap, als ook d'Amfioen, is een van de voornaemste koopmanschappen, die door gansch Indien by d'onzen verhandelt worden.

De Oost Indische schepen, die na het eiland Java en andere gewesten van Indien vaeren, voeren altijd een

groote menigte van dit zap uit Perſie derwaerts, het welk d'onzen aen d'inwoonders op Java, in verruiling van hunne inlantſe waren, verhandelen.

Kardamom, groote en kleine.

Kardamom (alzo by d'Arabieren, en by d'Indianen *Melignettas* genoemd,) groeit ook op het eiland Java: zoo wel de kleine als de groote.

De kleine Kardamom heeft een ſteel, als het riet, met leetjes onderſcheiden (gelijk ook de bladen niet daer van verſchillen) en groeit op een zelve maniere, hoopswijze, by een. Maer de Kardamom ſchiet naulix tot de hooghte van twee of drie voeten op: en de bladen, tuſſchen de handengewreven, geven een zeer liefelijke reuke. Ontrent den wortel ſchiet eerſt een air uit, gelijk men in de Spica Nard ziet, met kelken: daer op bleke bloemen groeien, die van d'oranje-boomen bloemen zeer gelijk.

Na het afvallen der bloemen volgen in dier plaetſe hauwen of peulen, die het welriekend zaet van Kardamom beſluiten. Deze zaden zijn geel van kleure: maer worden, door langheit van tijt, donker en vermiljoenroot.

De Kardamom is een treffelijke ſpecerye, en bezit uitſtekende en groote krachten: want zy heeft een liefelijke warmte, en die met's menſchen natuur over een komt: zonder eenigen brandt in d'ingewanden na te laten: waerom zy ook alleen, zonder eenige andere ſpijze, kan gekauwt en gegeten worden. Zy drijft de piſaf, verwekt de maentſtonden der vrouwen, opent de verſtoppingen van milt en lever, en maekt, gekauwt, een liefelijken aedem.

De groote Kardamom waſt overvloedelijk in de boſſchen van lava, en krijgt bloemen aen een ſteel, even als een hyacinth.

Zy verſchilt van de kleine Kardamom in veelerleie manieren. Eerſtelijk ſchiet zy boven een manshoogte op. De bladen zijn ook grooter: de ſteel is niet met leden of knobbeligh, als het riet: maer op de wijze van een uijen-ſteel. Daerenboven ſmijt de kleine Kardamom ontrent zijne wortelen

airen uit. Haer zaet eindelijk, of peulen, is langwerpiger, en zomtijts een vinger lang. De bladen evenwel, en bloemen, komen in reuk over een, behalve dat de bladen van de groote Kardamom niet alleen ongelijk grooter: maer ook aen d'averechtfte zyde, als morre-kruit, wolligh zijn.

Het gantſch gewas is fraei van aenzien, vrolijk groen, en heeft witte bloemen met purpere randen.

Moulit Bebek, of Indiaenſche Hemelſteutelen.

Het ſlagh van kruit, dat men hier telande Hemelſteutelen noemt, groeit in de tuinen van Batavia, met een weinigh verhevener ſteel, als de Kardamom, en is altijt groen. De bladen verſchillen ook, en zijn rontom geſchaert of ingehakkelt.

De Malaiers noemen dit kruit, na de geſtalte, *Moulit Bebek*, dat *Eemtsbek* gezeit is: want het verbeeldt zeer wel een averechtsen eenden-bek.

D'inwoonders gebruiken de gekneufde bladen van dit kruit tegen hun ſchorſtheit, en andere gewoonelijke zweeren, die uit gal ontfiaen. Met een geſtampt, zijn zy ook dienſtig tegen de rooze. De Malaifche vrouwen leggen dit kruit ook boven op het hoofd der kinderen, ter plaetſe, daer de naden noch niet t'zamen gegroeit zijn, om de herſſenen te verſterken: en om des te beter de kraght te doen doordringen, ſcheeren zy het hair met een ſcheermes af.

Indiaenſche Zuuring.

Op het eiland lava, en op d'omleggende eilanden, groeit een wonderlijk ſlagh van zuuring, die geheellijk niets met d'Europiſche zuuring gemeen heeft. Zy ſchiet tot de hooghte van een mans lengte op, met een vaſte, ſterke en kantige ſteel, als die van de hennip. De bladen zijn ook die zeer gelijk, met ſcherpe doortjes, die hier en daer uitſteken.

De bloem is die van het keeskruit gelijk: beſtaet uit een enkel blat, en is van een zelve groote, die in den omtrek witachtigh geel: maer in den kelk purperachtigh is.

De bladen, gekauwt, smaken als zuuring: maer zijn vetter en lijmiger op de tong. Het zaet is stekeligh of doornigh, en als dat van de Kardebenedikt. Het is kout en drooghachtigh vanaert.

De Malaiers gebruiken dit kruit onder d'eetbare kruiden voor moeskruit. Zy wrijven ook de bladen op een marmer-steen, met schraepfel of zage-lis van zandel-hout: daer by doen zy olie van kokos-noten en eek, en maken daer in doeken nat, en leggen die op het hoofd voor de tantpijn, welke uit gal ontstaet, en veeltijds de hersen-vliezen ontstelt.

Benjoin-boom.

Op Java groeit ook de boom, uit wiens ingesneden schors des stams de welriekende gom *Benjoin* of *Benjuin* druipt.

Het is een gewas of boom, die uit vele scheuten of takken, van een arm dik, bestaet.

Nardus.

Ontrent en niet verre van Batavia, groeit overvloedelijk een gewas, *Nardus* genoemd, dat by de Javanen in de keuken, om de faussen van visch en gezoode vleesch een geur te geven, in groot gebruik is.

Men leit de gedroogde *Nardus* in eek, op een zelve wijze als gouts-bloemen hier te lande. Men kookt'er ook, met zuiker, een syroop van, die tegen de koude gebreken der ingewanden, als van lever en milt, dienstigh is, en alle verstoptheden opent.

Deze eek en syroop geneest ook de steken en beten van slangen en scorpionen: 't zy van buiten opgeleit, of van binnen ingenomen.

Opium of Amfioen.

Amfioen of Amfion by d'Indianen, en by de Grieken en Latijnen *Opium* geheten, is een zap van heulen of maenkoppen, en by d'Indianen lavanen in ongemeen groot gebruik, inzonderheit wanneer zy ten strijde zullen treden: waerdoor zy dan als dol, uitzinnigh, razend en tot vechten aen-

gemoedicht worden.

D'Amfioen wort by d'Indianen met groot voordeel gebruikt: want indien men van d'amfioen niet verzien was, men zou qualijk in die zeer heete gewesten eenige genezing kunnen doen: inzonderheit in den rooden loop, bort, heete koortsen, en andere qualen, die uit de gal ontstaen.

Arme Indianen koken uit de bladen en scheuten van den heul een slechter soort van amfioen, die zy in de zon laten hert worden. Dit slag noemen de de rijken *Poust*, en de genen, die het gebruiken, schimpswijze *Pousti*, als of men bedelzakken wilden zeggen. Daer en tegen drijven d'armen den rijken het woort van Amfionisten weer tot schimp toe: waer mede zy quansuis hun overdaet en wellust willen verwijten.

Pyzang of Bachoven.

De vruchten Pyzang of Indische vygen, en anders Bachoven by d'onzen gebroken, na den Portugesen naem *Pakovia*, genoemd, worden by de Maleyers *Pyzang*, en anders *Bananas*, by de lavenen *Gedans*, by de Sinesen *Thio*, by andere Indianen *Quelli*, by d'inwoonders van het eiland Sint Thomee *Quella*, en by d'Arabieren *Maus* en *Muza* geheten.

De stam van dit gewas loopt van onderen, als met langwerpige schulpen of schubben, na om hoogh: daer aen deze vruchten groeien. Hy schiet tot de hooghre van twintigh en dertigh voeten, in zes maenden rijt, op, en heeft de dikte van vier voeten in de ronte: maer is zoo voosen week, dat men den zelve met een mesch kan snijden, als een koolstronk. Het heeft een schoon gewai, en loof van bladen: dier zommigen wel anderhalve voet breed, en vijf, zes of zeven voeren lang zijn: aen de bovenste zyde grasgroen, en aen d'onderste vael, met een dikke ribbe in 't midden.

De vruchten hebben boven een geel kroonje, zijn zeer liefelijk om aente zien, en byna als langwerpige komkommers, met d'enden halve maens wijze na malkanderen toe gebogen. D'onrijpe zijn groen, of papgaygroen van kleur, en de rijpe geel-

geelachtigh, en zien van binnen mee uit den geelen.

Wanneer de vruchten haren wasdom hebben, om gesneden te worden, dan wordt de stam tot onder aen den gront wegh genomen, en de vrucht, die noch groen is, aen de balk in huis opgehangen, om te rijpen, die in weinige dagen daer na bleek geelen rijp wordt. Zy hebben een dunne schil, die lichtelijk met de hant, zonder behulp van eenigh werktuigh, kan weggenomen worden.

De boom of vrucht geeft geen zaet, maer een schoonen purperen of paarsen bloem of knoop, zoo groot als een struis-ay, die boven in den top, uit een hert of scheut, voortkomt, en opent zijne bladen op verscheide tijden. Zoo lang als de stam vruchten genoegh heeft om te voeden, dan vallen de bladen by trappen, allengskens af, en laten voor ieder blad een regel vruchten.

Uit de knoop voornoemt spruit een lange tak, daer de vruchten trosswijze, bywyle ten getale van meer als een of twee hondert stuks, aenzitren: en hebben aen eenen tros twee mannen byna een draght.

Eik stronk, stam, of struik brengt maer een tros met vygen voort.

Daer zijn veelerleie geslaghten van deze vruchten, die alle by d'inwoonders met namen, gedaente en smaek onderscheiden zijn.

Het gebruik van deze vruchten is menigerlei. Zommigen weren dezelve in de Zon te droogen, en zoo smake-lijk als Portugese vygen te maken: gelijk ik op S. Antony, een van de Zoute Eilanden, heb gezien.

D'onzen bakken deze vruchten in de pan met boter en eyer n, of met boter alleen, en houden dezelve voor een groote lekkernye. Aldus toebeereit, worden zy gezeit te verkoelen, goet voetsel te geven, en den buik week te maken.

De rauwe vruchten zijn eggerig en tzentrekend: en dierhalve onbequaem om raeu t'eeten: want zy zijn walgelijk, veroorzaken winden, en doen braken, en de mage omkeeren. Ook verwekken zy den geenen, die haer niet gewoon zijn t'eeten, den rooden loop. Evenwel worden zy, om

haer aengename smake en reuk, wel raeu gegeten, indien zy lang voor hare volkome rijpheit afgesneden zijn. Dan blijft de schil bywyle groen, en het binnenste krijgt met der tijt zijn eigen aert en aengename smaek, niet ongelijk de weeke zuiker-peeren of zappigegroentjes, en wort rinsachtig.

In de doorgesneden vrucht ver- toont zich van binnen een kruis.

De bladen van dit gewas worden gebruikt, om allerhande goet in te pakken, en na de merkt te brengen.

Wanneer ik des jaers zeffien hon- dert en zeffigh, met den Heer Ja- kob Hustart op het eilant *Buro* was, braghten d'inwoonders alle hunne spijsze voor ons, in deze bladen, op den disch, die met dezelve bladen ook ge- dekt was: desgelijx bestonden de hantdoeken uit deze bladen. Zy wil- den uit geen glas, dat hen door d'on- zen wierr aengeboden, drinken: maer hadden een blad van zekeren boom, dat zy daer toe bequamelijk gebruik- ten: uit het welke zy alle dronken, en meenden dan geen en dienaer van noo- de te hebben, om de glazen te laten spoelen.

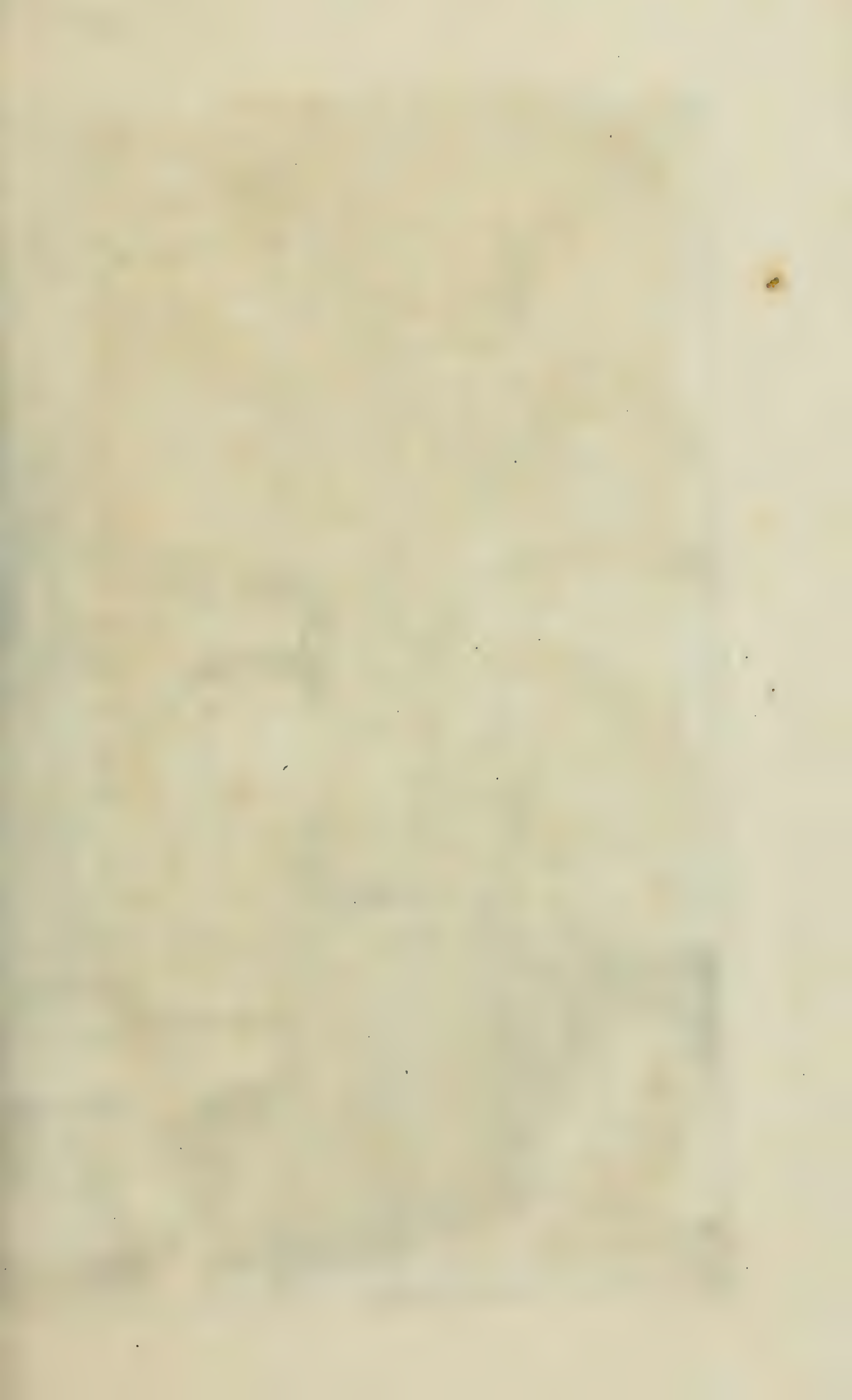
De Javanen gelooven, dat de bla- den van dit gewas cene ongemeene kracht hebben, om vuur uit telefschen: derhalve planten zy het gemeenelijk dicht by hunne huizen, om die bladen in tijt van noot by der hant te hebben.

Na de tronk of struik van dit gewas tot den grond toe met de volwasse vruchten afgesneden is, schieten uit den wortel, rontom de voet van den ouden stam, nieuwe spruitjes van zelfs, in groote menigte, weer voort, die in weinigh tijts hunnen volkomen was- dom krijgen, en weer nieuwe vruch- ten voortbrengen. Dies men deze vruchten het geheel jaer door genie- ten kan.

Dit gewas groeit met kleine moeite, en door geheel Indien in zoodanige menigte, dat men voor eene stuiver een geheele tros koopen kan. Zy ko- men het weeldrighste in vette en mol- lige aerde voort.

Eenige willen, dat deze vruchten de genen zouden zijn, die de bespieders uit het lant van Belofte in het leger Israëls braghten. Men vind'er ook, die gevoelen, dat Adam en Eva hunne schaemte

Ziet
pag. 25.

*Indiacae
Vigna*

*Bambos
Kruy*

*Indiacae
Vigna*

schaemte met deze bladen zouden bedekt hebben. Andere schrijven, dat Adam van deze vruchten, tot zijnen val, in het paradijs zou gegeten hebben. Waerom zy by eenigen ook *Paradijs-appelen* genoemd worden.

Bamboes-kruit.

Het bamboes-kruit of gewas groeit overal op Batavia in opgerichte bamboesen, die aan d'opperste einden geklooft zijn, zonder het zijne wortelen in d'aerde schiet, en wast, zonder aerde, buiten het water, en gaet nergens als in het water uit: het geen met recht verwonderens waardigh is. Het heeft onder een dikachtigh knobbeltje, daer zommige vezeltjes uitschieten, die hun voetsel uit de lucht en dau trekken, en hunne bladen en bloemen vertoonen.

Het heeft spierwitte bloemen, die uit vijf langachtige en gekronkelde bladen bestaan, en eenighzins nade witte lelien zweemen; gelijk zy ook ruim zoo liefelijk als die ruiken, en hebben geel zaet van binnen. Deze bladen spruiten aan het einde van dunne en buigende takjes: daer aan langachtige en smalle bladen groeien.

Dit gewas dient niet alleenlijk tot een aangename reuk; maer ook tot een vreemt schouwspel in 't oog, en wijst ons aan, hoe wonderlijk zommige dingen in de natuur geschapen zijn.

Knoop-bloem.

De bloem, dien de Maleyers *Boengo Soefan*, de Javanen *Bunbang Ugo*, en de Sinesen *Lieuhoa* noemen, wort by de Portugesen *Fule de Botano*, dat is, *bloem van de knoop*, geheten, om zijne gelijkenis, die hy met een knoop heeft.

Hy groeit overal zeer gewilligh, en hem wordt, om zijne byzondere schoonheit, en hooge purpere verwe, (die, na de bloem afgebroken en verdort is, noch even schoon en groeiend blijft) in de hoven der liefhebbers van kruiden en bloemen geerne plaetse vergunt.

Hy heeft anders gene reuk, en zou ongetwijfelt onder de jongvrouwen wel voor de beste geacht zijn, byal-

dien hy zooschoon van reuk, als kleur was. Hy wast als onze bruine klaver: maer is heel anders van blad: naerdien de bladen uit een dun bruin steeltje, tegen malkanderen uitspruit. Ook komt het bloemtje tusſchen twee bladen, uit een groen knopje, voordenaagh.

Witte Eglentier.

Deze Eglentier, by de Javanen en Maleyers *Boenga Dadu*, en by de Sinesen *Tyntſou* genoemd, heeft bladen en knopjes als de hierlantse rozenboom: maer de bloemtjes, die spierwit zijn, vallen zoo groot niet, en hebben spitsaghtige blaetjes. Zy hebben een reuk, als onze roozen: maer zoo krachtigh niet.

Men zeit, deze Eglentier-boomen allereerst uit Persien na Batavia door d'onzen overgebragt zijn, een weinigh na de tijt, wanneer d'onzen aldaer eerst quamen te wonen, om die stad te stighen.

Uit de blaetjes van deze witte eglentieren wordt te Batavia rozen-water gebrant: waer toe deze boomtjes by zommige liefhebbers zeer zorghvuldigh worden aengequeekt, en met bamboesen-stokken ondersteunt, om hen in de lucht te verheffen. Het rozen-water wort tot verscheide zaken gebruikt, als ons rozen-water.

Jakkas.

De boom, die de vruchten, *Jaaka* of *Jakkas* by de Portugesen, en by de Maleyers en Javanen *Nanka*, en by de onzen *Schrootzakken* genoemd, voortbrengt, is een van de grootste vruchtdragende boomen, die in Indië gevonden worden. Hy wast gaerne op hooge landen, die droogh en molligh zijn, en schiet tot de hoogte van eenen eekel-boom op. De bladen zijn onder blaau, en boven grasgroen, rontachtigh, en zoo groot niet als de bladen der kerſſenboom. Hy heeft geen bloeisel: maer de vrucht komt uit het dikste van den stam en uit de takken te voorschijn, en wordt zoo groot en zwaer, dat een eenige by wijle meer als negen of tien ponden weeght, en acht duim in de middellijn heeft, en ander-

halve voet lang is: want de minste of kleinste van deze vrucht is zoo groot en grooter als een kauwoerde: zoo dat de gemeene takken die niet zouden kunnen dragen. Zy zijn ongemeen schoon in het oog, en van gestalte als pompoenen of groote meloenen, en van buiten als ananassen of pijn-appels.

De vrucht is eerst groen: daer na alse afgesneden is, wordt zy rijp en geel. Zy heeft van buiten een, herde dikke en scherpe hant of schel, die alerwegen met driekante stekelen bezet is, die in korte en groene doornen eindigen: maer dezelve zijn geen zins scherp of stekeligh: alhoewel zy schijnente steken.

Binnen deze hant zijn verscheide kasjes, laetjes of kamers, als in de rante van een byenkorf, daer kerlen, pitten, of kastanien in zitten, die langer en dikker als dadelen, en met geel vleesch, dat men eet, overtogen zijn. Ieder korf is ontrent zoo groot als het lit van een duim. Men heeft zomtijts in een van die groote vruchten meer als hondert korlen gevonden. Zommige zijn van binnen geel en andere wit. De hertste zijn de zoetste en beste.

De reuk van de vrucht is aengenaem. Zy zijn aertachtigh en raeu van smaak, indien zy raeu gegeten worden, en maken vele winden. Maer indien ze gebraden worden, als kastanien, dan zijn ze geurigh van smaak, en verwekken de lust van byslapen: waerom het gemeen volk die gewoonelijc veel eet.

Deze vrucht, zoomen die te veel eet, ontsteekt het bloet bijster, en maakt het hitfigh. Zy verwekt langduurigen buikloop, zweering in den enteldarm, en doodelijke bloergang. In't kort, de vrucht *Jaka* is gantsch ongezoet, en zeer zwaer, door hare zoetigheid, om te verteeren, en gaet by na onverteert, van onderen af, als zy door den mont ingenomen is: want haer geel vleesch, dat om de kerlen zit, is vast en zoo tai, dat het naulix met de tanden kan afgebeten worden. Maer de kerlen zelfs geven eene witte stoffe van zich als room; doch blijft tai en lijmigh, aen de vingeren hangen. De kerlen worden van d'inwoonders gekookt, en met een korentje

zout gegeten: het welk een goede kost is, als men gene rijs noch broot heeft.

Men heeft tweederlei slag van deze vruchten: d'een wordt *Barka* genoemd, en is de beste, en d'ander heet *Papa* of *Girasul*, en is zoo goet niet: het welk men aende weekheit verneemt; want indien men ze met de hant aenvat, zoo wijkt het voor de vingeren.

Deze vruchten groeien door gantsch Indiën; maer de beste op het eilandt Zeylon, en op de kust van Malabaer: gelijk ik by mijn aenwezen aldaer zelf heb bevonden: want de koningin van *Signati* vereerde my, onder andere, met een van deze vruchten: die zoo edel en welsmakende was, dat ik diergelijke naderhant noit heb bevonden.

Bloem Siampiri.

Deze bloem wordt by eenigen de bloem van *Kamboja* genoemd, dewijl hy van daer op Batavia zou gebraght zijn: hoewel andere willen, dat die alereerst uit *Tzina* zou gekomen zijn: daer hy *Pekjahoa* geheten wort.

Hy waft binnen en buiten de stad Batavia in alle hoven zeer gewillighlijc aen gehakkelde en knobbelige heesters, die zomtijts twalef voeten hoogh opschieten.

Hy heeft geen zaet; maer dikke en vette blaetjes, die aen de punten wit zijn, en loopen bleek geel na binnen. Zommige hebben buiten op de bladen eenige roode aertjes.

Hy waft boven uit den top van de takjes, en breijt zich in een breeden stoel, met verscheide bloemen en knoppen uit. Zijne reuk aert na onze Mey-bloemen: maer is sterker en zoo zoet niet.

De bladen van den stam zijn lang, spits, en grasgroen, met vele aedertjes. Het hout is asgraeu, en boven aen de punt, daer de bloem uitgroeit, met verscheide jonge uitspruitfelen bezet.

Bloem Katsiepiri.

De bloem *Katsiepiri* by de Malayers, en *Konban* by de Javanen, en *Mieuhoa* by de Sinesen genoemd, waft in de tuinen op Batavia, aen een heester, van gedaente als de palmboom, die

die wat hoogh opgeschooten is: maer de bladen zijn wat grooter.

Hy spruit uit een bleekgroen knopje, als d'Iris, is welriekend, schoon van gedaente, en heeft dikke vette blaetjes, die zoo zuiver wit zijn, alseerst neergevallen sneeu. In het midden is een geel hert, met steelen of uitspruitselen.

Deze blom wort by d'inwoonders, om zijne welriekentheit en schoone gestalte, zeer geprezen, en in de meeste hoven aengequeekt: en gelt dikwils een eenige blom twee stuivers.

Arroz of Rijsblom.

Derijsblom wort op Portugeesch, in een zelven zin, *Fulo di Arroz*, op Malaytsch *Boengo Pitisa Pria*, en op Javaenssch *Pella Sidanga*, genoemd. Te weten, hy wordt de rijsblom genoemd, van wegen zijne reuk: want hy riekt eveneens als rijs, die eerst uit de ketel komt en gekookt is.

Hy wast aen eenen rank, die zich wijt en zijd uitspreit, als de wijngert, en schoone en breede bladen, als die van den queepeeren-boom, heeft: die zoo groen als look zijn. Hy groeit zoo dicht in malkanderen, dat gene zon daer door kan schijnen, en wort met bamboesen om hoogh geleidt. Het bloempje heeft witte enkele blaetjes, die van binnen met groene streepjes doortogen zijn. In het midden staet een spitspuntje, dat rontom met knopjes bezet is.

Pompelmoesen.

De vruchten of appelen, pompelmoesen by d'onzen, by de Portugeesen *Jamboa*, by de Malayers en by de Sinesen *Thoe* genoemd, groeien bynnergens in gantsch Indiën, als op groot Java, en binnen en buiten Batavia, in verscheide hoven.

Dit gewas en vrucht komt niet als van de kerl of zaet, en van zijn eigen afzetsel, als door kunst, voort. Op het eerste jaer, na het afgezet is, draeght het al vruchten: maer de plant, die van de kerl of zaet voortkomt, geeft die eerst om het derde of vierde jaer.

Deze vruchten of appels zijn van buiten goutgeel van kleur, en eenigen

van binnen bloetroot, en smaken als zomerkerffen. Andere zijn witen wat zoet'er. Zy gelijken zeer wel een oranje-appel van buiten en van binnen: maer zijn meer als vijf mael zoo groot: want zommige wegen tien en twalef pont, en zijn in de ronte tien of twalef duimen dik: dies twee of drie menschen genoegh aen een appel t'eeten hebben.

Zy hangen met bossen van vier of vijf dicht by malkanderen, onder aen dunne takjes, die met bamboesen onderstut worden, of zouden anders, door de groote der vruchten, breken; of tot aen den gront neerbuigen.

De boomen hebben een geway of loof, als d'oranje-boomen: behalve dat de takken wat dikker en dichter, en de bladen breeder zijn. Zy hebben een wit bloeisel, met witte bladen, en geel zaet van binnen, en van de groote als onze appel-bloeisel, daer uit de vruchten voortkomen.

Het is te verwonderen, en zeer vermakelijk om aen te zien, hoe de taec takken, door 't gewichte van zoo grote en gout-geele vruchten en groene bladen, neerbuigen na d'aerde; als of zede menschen komen noodigen, om hente plukken.

Dit ooft duurt jaer in jaer uit.

D'afgeplukte opgehangen vruchten kunnen vier of vijf maanden duuren en goet blijven.

Deze vrucht tiert zeer weeldrigh en wast gaerne in een vetten grond, dien men zeer schoon moet houden, inzonderheit ontrent den stam.

Mangas of Manges.

De meeste en beste Indiaensche vruchten heeft men het gantsch jaer door: uitgenomen eenige, waer onder de vrucht, by de Javanen *Mangas*, en by de Malayers *Pao Ampelam* genoemd, mee gerekent magh worden.

De boomen, daer aen deze vruchten groeien, zijn zommige zoo hoog, dik en breed van takken, als de grootste eikenboomen in Europe, en hebben takken als de mispelboomen.

Aen dunne scheutjes, die uit het uitterste einde van de takken voortkomen, zitten heel kleine witte bloempjes, daer uit de vruchten met

zoodanige meenighte groeien, als het takje verdragen kan, en worden mettertijt, in het rijpen, zoo zwaer, dat men de jonge boomen ondersteunen moet.

De voornaemste oogst of seizoen dezer vruchten is in Herfst- en Wijnmaent: dan buigen de takken van de meenighte neer, en vertoonen hunne goude vruchten, die wonder liefelijk in het oog staan. Wel heeft men deze vruchten het geheel jaer deur; maer in zulke groote meenighte niet, als in deze twee maanden. Ook dragen de meeste boomen slechts om het andere jaer.

De vruchten zijn wat grooter, als een pruim: en in 't eerst groen, en worden daarna geel, of uit den oranje. Zommige zijn met eenige vlakken geplekt, die zeer aengenaem staan, en hebben van binnen een zelve kleure. Zy zijn byzonder schoon in het oog: maer in der daet wat wrang en t'zamentrekkend.

D'inwoonders maken van deze vruchten verscheide toespize, die zeer wel smaken, en liefelijk en aengenaem om t'eeten zijn. Zy koken d'onrijpe vruchten in pek, en weten die zoodanigh te zouten, dat zy zoo goet zijn als Portugese olyven, en dezelve smake bykans hebben. Eenige worden gezooden, en met edik en groene peper ingeleit: die dan by gebraden vleesch of visch niet onliefelijk te gebruiken zijn, en als onze agorkjes. Zy worden ook in zuiker ingeleit en bewaert, wanneerze eerst gezoden zijn, en verstreken het vrouwelijk geslacht, die gaerne Theedrinken, mede voor eene van hare voornaemste lekkernyen. Men doet de buitenste schel en binnenste kern wegh, en stoof dan de rest met zuiker, boter en eyeren, als appelzop of kruisbessen: het welk een aengenaem en lekker dishgerecht op de tong, en gezont voor de mage is. De rijpe vruchten zijn zoogezont niet, indien men die overvloedelijk veel eet: maer matelijk gebruikt, niet ongezon, en goet voor de roode loop.

Deze boomen komen uit de kernen voort, en groeien eenige jaren, eer zy vruchten dragen; doch blijven ook weer eenige jaren staan, eer zy vergaen.

Mangostan, of Manges Tanges.

De vrucht, by de Malayen *Mangostan*, en by de Javanen *Manges* geheeten, is onder alle vruchten van Indien d'allerwelismakenste: gelijk zy ook den roem draeght, d'aengenaemste smake van alle Indische vruchten te hebben. Zy groeit meest ontrent Bantam, en ook in eenige oorden van Malakka.

De boom, daer aen deze vrucht of appel groeit, wast niet hooger als onze pruime- of moerbeziën-boom, en heeft onder een rechten stam, van een mans been dik onder de knie, met ruige basten, die allengs vermindert en groen wordt, en spreit zich met zijne takken tegen malkanderen uit, als een nagel-boom. De bladen en takken zijn lustigh om aente zien.

D'appel of vrucht hangt op het eind van dunne en buigende takjes, en is met twee blaetjes bedekt: die van binnen zeer schoon groen, en van buiten wat bleker, en zommige wel twee palmen lang, en met vele adertjes doorlopen zijn. De vruchten vertoonen haer zoo liefelijk en aengenaem, dat men zeggen zou, deze de vrucht was, die Eva bekoort en graegh gemaakt had om t'eeten. Zy komt uit een bleek knopje voort, dat zich bloeiende open doet, daer dan d'appel ingroeit. Boven op den top of kruin van den appel staet een kroontje, dat zich open breit, wanneer d'appel tot zijne volkome groote groeit. Dit kroontje wijst aen, door zijne stralen, hoe vele pitten of korrels ieder appel in zich besloten houdt: want zoo vele stralen als'er zijn, zoo vele kernen zijn ook in d'ope *Mangostan*: te weten, zomtijts zes, en zomtijts acht. D'appels, die de meeste pitten hebben, zijn gemeenelijk de beste.

D'appel heeft een dikhuidige schil, als van een granaet-appel, die van buiten purperachtigh, en van binnen bleek is, en lichtelijk open gaet, als men dezelve tusschen de handen duwt. De smake is wat eggerigh of t'zamentrekkend, als de schil van een granaet appel: maer een weinigh bitterder.

Het vleesch, dat buiten om de binnenste pitten zit, is zeer dun van delen, en

en spierwit of bleek-root : het welk men met den mond van de korrels afdoet en eet. Het is zeer liefelijk en byzonder aengenaem van smaak, verkoelt d'inwendige parthyen ook matelijk, en zal niemant overladen, hoe veel men daer van eet: daer anders d'Indiaensche verkoelende vruchten groot gebrek van hebben. Zy wordt niet ongezont; maer goet tegen de koortse gehouden.

Aen het onderste gedeelte, of den bodem, rontom de steert, is zy met drie of vier byzondere schillen bedekt.

Deze vruchten worden van Bantam zoo overvloedig veel na Batavia gevoert, datmen aldaer eene groote meenigte voor eenen schelling bekomen kan.

Ik heb te Batavia, in verscheide tuinen, vier boomen gevonden, daer van d'een menigte van vruchten droeg: des zy aldaer ook wel schijnen te willen aerden en tieren.

*Katappers - of Indiaensche
amandel-boom.*

In Indien zijn, mijns wetens, gene fruit- of vruchtdragende boomen, die van hunne bladen ontbloot worden, als deze alleen: die, als ook desselfs vrucht, *Katapper* genoemd wort.

Hy wast zeer hoogh en fraei in de lucht, en heeft dikke takken en bladen: onder wiens aengename schaduw men zich voor het steken der heete zonne-stralen genoeghzaam kan verbergen en verluttigen.

Hy heeft het fatsoen, aenzien of gedaente van een hoogen beukenboom; maer de bladen zijn meer, als een hant lang, en wat smalder, met gele ribben en aedertjes doorloopen.

De boom heeft een rechten stam, om den welken schoone en groene takken, met drie en meer kroonen, in orde en op eene ry boven malkanderen, uitwassen. De vruchten hangen by trosjes of bosjes, aen het eind van de takken, en het bloeisel daer nefens: dat met kleine witte bloempjes, die geel zaet hebben, beneffens een deel groene knopjes, die noch niet open zijn, om een dun en lang vezelje, uitgewassen en zoo ordentelijk bezet is, als of het gerecht was.

De vrucht is van buiten met een groene bolster bezet, als een ookernoot, die in het rijpen verkrimpt en geel wort. Binnen de bolster is, in een schale of dop, gemeenelijk een, en bywijle twee pitten besloten. Deze pitten zijn zoo zoet als een amandel, en hebben ook dezelve gedaente, en worden raeu, en ook anders, genuttigt, en taerten daer van gebakken, die zoo goet als amandel-taerten zijn. Zy worden in Indiën zeer veel toegemaakt, en voor een zonderlinge aengename en voedzame spijsze gehouden.

De dop is zoo hart, datmen die nauwelix met tanden kan kraken.

Daer is meer als eenerlei slag van deze vruchten: want zommige hebben een bleek rootachtige schil, en zijn wat grooter: en andere een geele, gelijk gezet is.

Javaense Rottangs.

De rank van dit gewas groeit meest in alle deze landen met menigte, zonder men het zelve behoeft aen te queken.

Daer zijn verscheide soorten of geslagten van dit gewas, die men alle aen hunne gedaente onderscheiden kan. Zommigen hebben dezen rank onder het riet gestelt, en ook alzo genoemd: misschien om gene andere oorzaak, als dat ettelijke in zoodanige verdeling opwassen. Anders is'er niets dat na den stam of blat zwijmt.

Deze rank is van binnen gantsch voos, en loopt tot boven in de toppen van de hoogste boomen, die hy zoo vast en dicht omvat, datze ten leste, door gebrek van lucht, vergaen.

Het gebruik van deze rangen is in Indiën boven mate menighvuldigh.

Die tot een leunstok en hantgebaer voor de beste gehouden worden, komen uit Siam en Japan.

Zy dragen mede, na hunnen aert, verscheide vruchten: gelijk hier in de nevensgaende prent na't leven zijn afgebeeld. Zy zijn bruin van kleur, en byna van fatsoen als een aertkel, en met een schil van buiten bezet, die van gedaente, en zoodun is, als een slangen-vel. Van binnen zitten twee pitten, die wit, maer hart en wrang van aert zijn, en hierom niet gegeten worden.

Al het geen men van deze vruchten kan eten, zit allernaest de buitenste schil, dat zeer welsmakend is.

De Sinesen weten deze vruchten op veelerhande maniere toe te maken, en gebruiken die by andere spijs, als men hier te lande gezoute of ingeleide olyven doet. Daer wort ook een olye uit geperst, die dienstigh is, om wonden te genezen.

Boom en vrucht Anoene.

De boomen vrucht, by d'onzen en Portugesen *Anoene* genoemd, wort by de Malayes *Sarborassa* geheten.

De boom en vrucht *Anoene* groeit op verscheide plaetsen in Indiën, en schiet tot de hooghte van een gemeenen appelboom op: heeft rouwe en herde bladen, die in 't eerst schoon groen, en daerna bruinachtigh worden, als de vrucht begint te rijpen, en wassen tegen malkanderen over, als die van den boom *Gajavaas*: maer zijn zoo breed niet.

De boom geeft geen bloeisel: maer de vruchten komen van een knopje voort, als de Portugese vygen.

De vrucht heeft een rouwe schille, die bykans zoo getekent zijn als de pijnappel, met schubben, en is bleek groen, en in drie maenden rijp: die dan van den boom afgenomen en zoo lang bewaert wort, tot dat zy begint week te worden, en zich bequamelijk met de hant laet breken.

Zy is dan van binnen aen te zien als een verrotte mispel, en besluit verscheiden zaet. Maer haer vleesch is zoo aengenaem en zoet van smaak, dat men zich qualik daer van verzaden kan.

D'inwoonders doorhouwen de bast van dezen boom tot op het hout toe, om dien meerder vruchten te doen dragen: gelijk men zeit van onze grote noote-boomen, hoe de takken, in het afplukken der vruchten, meer geknot en geslagen worden, hoe zy meerder vruchten dragen.

Daer is noch een ander geslacht van deze vruchten, die d'inwoonders *Alanoene* noemen. Deze zijn ongelijk kleinder: desgelijx de boomen, die wel heesters gelijken, en hebben ook smaller bladen, doch wel een span lang.

De vruchten zijn zoo groot als een groote appel Sina: van buiten geelachtigh met oranje gemarmert: en van binnen witachtigh, met eenigh bruin zaet. Zy zijn edeler van smaak, en ruiken in het opdoen, als versche rozenwater, en verquikken en vermaken de herffenen, zoo wel met haren reuk, als de tonge met haren smaak: waerom zy van eenen ieder zeer begeert worden.

Deze vruchten wassen mede van een langachtigh groen knopje, dat zich in drien opent: daer van binnen een ront knopje inzit: waer uit de vruchten voortkomen.

Dadelboom.

De dadel-boomen groeien overvloedigh veel in Persie, ontrent Gamron, op zantachtige gronden, daer in zy wonder wel weten te tieren.

Men heeft deze boomen by mijnen tijt ook op Batavia beginnen te planten: gelijk ik die in de tuin van eenen Pieter Koleh zien opkomen, en aldaer den jongen stam, met zijne takken, na 't leven getekent heb. Of hy tot volkomen wasdom zal opgroeien, en vruchten dragen, zal de tijt leeren.

De dadelboomen leven lange jaren. Zy hebben mede, als de kokos-boomen, een kleinen wortel, en zijn boven dik'er, als onder, van stam.

Het mergh uit de boom genutticht, vermeerdert het zaet, en lust tot byslapen. D'inwoonders van Persie, ontrent Gamron, eten de dadelen by alle toespisje, als of men hier te lande het broot, of in Indien de rijst doet.

Zy hangen met geele dopjes aen de boomen, en zijn zeer aengenaem en zoet van smaak: inzonderheit als zy noch groen zijn.

Daer is onder de dadelboom een mannetje en een wijfje; daer van het wijfje alleen de vruchten draeght. Ook is verschil tusschen beide in de hooghte: want het wijfje is dikker en lager van stam: doch het bloeisel is eenlei, dat boven uit den kruin des booms, in een trosen scheede schiet, en ontrent zoo dik als een arm is. Het gaet na eenigen tijt open, en brengt de bloemen te voorschijn, daer aen de vruchten groeien.

De Perſianen ſnijden dezen tros, eer die open gaet, van 't mannetje af, en verdeelen denzelven in zoo veel parthyen, als zy wijfjes-boomen hebben. Daerna ſpouwen zy den tros van het wijfje open, en geven aen elk een gedeelte van het mannetje: welk dan overvloedigh vruchten voortbrengt.

Andere verhalen zoo veele beuzelen, die tuſſchen het mannetje en wijfje zouden geſchieden, dat ik dezelve niet de moeite waert acht te verhalen.

Water-Meloenen of Patekas.

De water-meloenen, by d'Indianen *Batiek*, en anders *Patekas* of *Pateko* genoemd, waſſen byna in alle landen, die tuſſchen den *Tropicus Cancræ* en *Capricorni*, of den Noord en Zuid-zonnenſtant, gelegen zijn; maer hoe nader aen de Liny of Evenaer, hoe dezelve beter en volkomender zijn. Men heeftze meeft het gantſch jaer door, uitgenomen in den voornaemſten regentijt.

Zommige zijn van buiten wit: gelijkze op Batavia meeft vallen: maer de roode zijn de beſte. Zy hebben buiten om een dun en groen vlieſje of ſchil, die zijne hardigheit na binnen allens verlieft.

Het binnenſte of vleefch is glinſterend en krakachtigh, en ſmelt in den mont als zuiker. Die week en ſlibberigh zijn, worden niet geacht.

Zy hebben zwart zaet, van gedaente als ons pompoenen-zaet, en eenigen bloetrop zap of water.

Zy kruipen met hun loof en ſten-gels, eveneens als pompoenen, langs d'aerde, en beſtaen geheele akkers, en gelijken in het opgaen, met hunne ranne, allerbeſt na komkommers.

De vrucht is zoo vol zoet en liefelijk vleefch, dat aen een eenige zomtijts vier perzoonen genoegh hebben, om t'eeten.

Onder alle vruchten, die met raeu eet, is geen zoo aengenaem als deze, en diemen zelden te veel kan eeten: ſchoon men een reefje moet uitbinden: want het gaet haest weer over. Het matelijk gebruik is evenwel het beſte: want dan ververſchen zy, en verwekken den honger: anders veroorzaekt het veel eeten in een quade mage den bloetgang.

Dit gewas tiert het weelderighſte in zandige aerde. Het wordt ook in het vaderlant, in de hoven, gequeekt: maer de vruchten zijn'er veel wateriger en laf.

Ananas.

De vrucht *Ananas* wordt alzooy d'onzen, na den voorgang der Portugeſen, geheten, en is op Maleytsch en Javaenſch *Nanas*, en op Sineſch *Un-glay* genoemd.

Het gewas, daer aen deze vrucht waſt, groeit gaerne in ſchaduwrijke plaetſen, en in zoete en gulle aerde.

In het midden ſchiet'er een luſtige ſtronk uit, zoo dik als een duim, en wat meer als een voet hoogh: daer onder aen, en weinigh boven d'aerde, de vrucht aenwaſt, als een meloen, doch met een ſchoon gekleurde en ſcherpachtige ſchil bezet is. Te weten, zy zijn van buiten geelachtigh root, met met oranjeverruwige ſtreepjes geſchakeert, die na boven allens uit den groenen hellen. De doorsnede vrucht ziet uit den geelen. Eenige vruchten hebben vijf duim in de ronte, en negen in de lengte, en wegen by wijle vijf of zes ponden.

Onder en ter zijde groeien uitſpruitſelen uit, als huislook of Aloë, met vijf-tien of zefstien getakte blaetjes. Deze bladen zijn van een zelve kleure als de vruchten, in 't midden groen, en aen de kanten oranje-verwigh.

Een recht rijpe *Ananas* is een van de lekkerſte vruchten, die men in Indien vind, en ſmelt in den mont, als zuiker. Maer d'onrijpe hebben een ſcherpbijtende en vergiftigen aert by haer. Zelfs de rijpe hebben een doordringende en ſcherpe kracht, als ſterk water. Diesmen dezelve zoer gebruiken moet, indien men in gene ongezonthet wil vervallen. Hierom, wannermen deze vrucht leeten wil, zoo ſnijtmen die in ſtukken of ſchijven, en giet'er, om de ſcherpigheit uit te trekken, Spaenſen wijn op, die dan na de geur van de vrucht ſmaekt. Men laet die ook by wijle ſlechts in een weinigh verſch water leggen, om de raeuheit te verteeren en uit te trekken. Evenwel verhit de vrucht dan noch de keel:

keel: dies zy in brandende ziekten en hete koortfen, de hitte en brant noch meer ontsteekt. Zy doet daer en tegen water maken, en is dienvolgens goet voor het graveel.

Indien men deze vruchten niet eenigen tijt in wijn liet weeken, zy zouden 't vel van 't verhemelt des monts, en de tonge, doorbijten, en de koortse en doodelijken bloetloop verwekken.

Zy worden ook bywijle gekonfijt en in zuiker ingeleit: zoodanigh dezelve zomtijts ook uit Westindie na Europe overgebraght worden: en smaken dan zeer zoet en lekker.

De reuk van deze versche vrucht is zoo krachtigh, dat zy, wanneer men die opsnijt, een gantsche kamer vervult, en riekt zoo liefelijk, als een verscherooze. De smake komt byna met die van de groote aertbezēin overeen: maer is wat zerper: waer door men lichrelijk bekoort wordt, om zoo veel t'eten, als de gaechte vereischt. Het welk de mage daer na zeer lastigh valt, en d'inwendige parthye zoodanigh verhit, dat daer koortse of buikwee uit ontstaet. Waerom men, in 't eten van deze vruchten, wel op zijn hoede moet zijn.

Op het eilant Zeylon zijn'er zeer veel, en goet van smae. Die te Batavia of op Java groeien, zijn zoo zerp en krachtigh niet, maer vallen wat last'er en wateriger.

De vrucht wort in zes maenden rijp. Dan snijmen de steel aen den grondt af, en laet den jongen spruit staen. Of men snijt d'afzetfels, of uitspruitselen, de kroon van de rijpe vrucht, af, en steekt dezelve, zonder wortel, in de aerde, die dan weder voortwassen, en nieuwe planten voortbrengen.

Deze vrucht Ananas groeit byna in alle gewesten van beide Indien. Zoo eenigen willen, zouden de planten of gewassen van deze vruchten allereerst voor vele jaren uit Brasil na Oost-Indien overgebraght, en aldaer geplant zijn.

Betel.

Onder d'Indiaensche aertgewassen, die het menschelijk geslacht met zijne ruischende bladen voordeel of voetsel aenbrengen, is het geen, dat by

d'Indianen *Betel* of *Betele*, by de Maleyers *Siry*, by de Javanen *Sury*, en by de Sineien *Lauben* genoemd wort, niet het geringste: inzonderheit in Indien, daer hy op alle plaetsen genoegh bekend is.

Het is een gewas, van verre aen te zien, als dat van de zwarte peper, en klimt en loopt, met zijne taele ranken, by andere stammen, palen, staeken, of wat het vind, tot steunsel, even als de hoppe, en hooger op, en maekt boven dezelve, verscheide krullen en krijsen in de lucht.

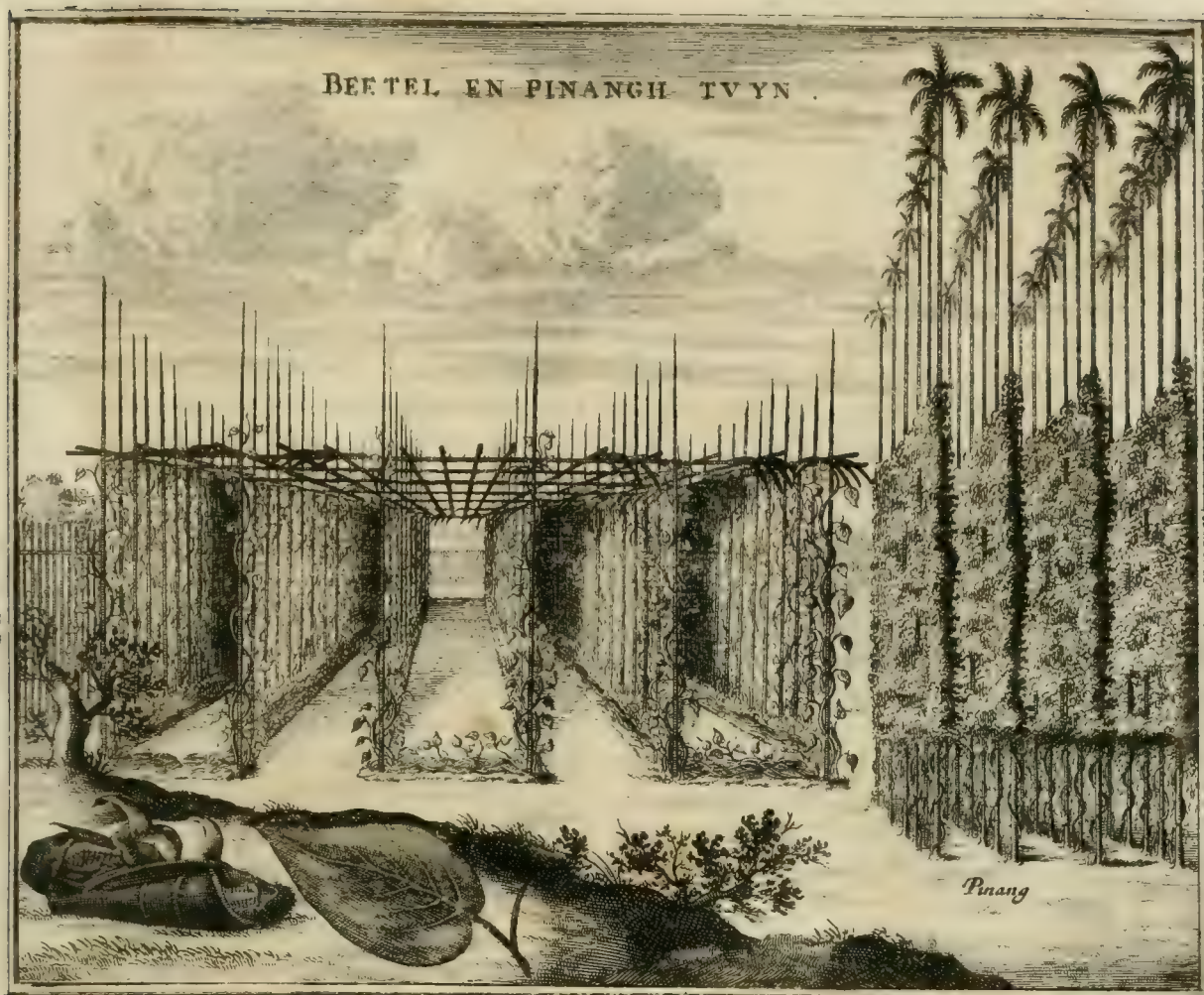
Het groeit gaerne in welgemeste aerde, en bemint schaduwachtige plaetsen: zoo dat het onder den blaauwen hemel, in de openbare lucht, zeer ongewilligh en langzaam voortkomt. Het wort ook niet als in warme plaetsen geplant. Zelf in Indien kan het de koude lucht niet verdragen. Waerom het ook niet als in warme landen, ontrent den zeekant, en niet landewarts in, wassen wil. Ja het moet des nachts, in de warmste plaetsen, voor de koude bedekt worden, zoo teer is het.

De ranken en bladen gelijken die van de peper zoo wel, dat geen onderscheit tusschen beide is. De bladen zijn bywijle wel zes duim breed, en ook zoo lang; en bruin-groen, daer langs heen dunne ribben deurloopen, met vijf of zes zenuwen ter zijde, en hangen aen steeltjes van een vinger breed.

De smake schijnt wat speceryachtigh, en doordringend en tzaementrekkend te zijn.

Het gebruik van dit bladt is zoo gemeen, dat niemant in Indien is, of weet het zelve te gebruiken; inzonderheit by d'inwoonders, die het nacht en dag in den mont hebben, en kauwen, om te betoonen, dat zy zonder het zelve niet leven kunnen.

Zy nemen een enkel bladt, dat zy met wat kalk van gebrande oesterschelpen bestrijken, en vouwen het zelve zeer aertigh en net te zamen, in vorm en gedaente van een peperhuisje. Daer in steken zy dan het vierde gedeelte van de noot Areka, of anders Pinang genoemd, die den Betele een zamentrekkende aert en kragt byzet, en den mont vettigh maekt: waer door

door men t'elkens spuuwen moet.

Het eerste speeksel, zap, of de quijl, is root, als geronnen bloet, en wort uitgespogen, maer het laeste ingeslokt.

Dit speeksel maekt de lippen der jongvrouwen zoo roosverwigh en gloeiend, als hare wangen, wanneer de werkende kracht van dit kruit de hersenen heeft ingenomen: waer van de oude Pinang of Areka het kragtighste is: ja eenigen worden zoodanigh door dit kaeuwen in hunne hersenen bevangen, dat zy heel van zich zelfs vallen, schoon zy het zelve wel gewent zijn te kaeuwen. Het veroorzaekt altyt in de genen, die het niet gewent zijn te kaeuwen, zuizeling in het hoofd: doch het gaet voort over, wanneer men hen zout om de tanden wrijft, want dankomen zy aenstonts weer by zich zelfs.

Het ingezwolgen zap wort gezeit, door zijne tzamentrekkende kracht, de mage te versterken, als men het eerste, daer de kalk mee vermengt is, uitspuuwt. Het sluit een walgende maeg, verdriift de dronkenschap, verquikt

en hout een mensch wakker en lustigh. Het is goet voor een stinkenden adem, tantpijn en scheurbuik: geeft sterke en vaste tanden, en goet tantvleesch: hoewel die daer door ros, ja zwart worden, en als ebbenhout glimmen; daer d'Indianen zeer hoovaerdigh op zijn. Maer onze jongvrouwen weten die zwartheit met gestampte houtkoolen te verdrijven, en hare tanden witter als elpenbeen te maken. Daer en tegen doet veel betel, met pinang en kalk, altyt gekauwt, de tanden verteer en uitvallen.

Betel, zonder kalk gekauwt, geeft groen zap of speeksel: maer met kalk gekauwt, root.

Luiden van vermogen doen'er wat muskus, amber of kamfer by. Als men iemand in Indien komt bezoeken of aanspreken, zoo bietmen hem aenstonts een schotel met betel aen.

Voorname luiden spuwen het eerste quijlsel niet op de vloer: maer in een zilvere quijl-pot.

Pynang-boom.

D'oude kruitbeschrijvers hebben dezen pynang-boom mede onder het geral van de palmboomen gerekent: misschien om dat zijn stam, loof en geway den kokos-boom niet ongelijk is. Hy heeft zijn begin uit het pit van de noote, als de kokos-boom, en wast geheel Indien door, inzonderheit op *Ceylon*, daer met de vruchten of noten van dezen boom grote handel gedreven, en van daer na de kust van Madura en elders, met geheele lasten vervoert wort.

Na de planting van de dop of noot draeght hy mee, na weinige jaren, vrucht, die onder de bladen een groote en dikke schede te voorschijn brengt, met strobbelige rijsjes, die dicht in malkanderen groeien, en om en om met kleine witte bloemtjes bezet zijn. Deze bloemtjes geven des morgens een aangename reuke van zich, die haer wijd en zijd in de tuinen omher verspreidt.

Na deze bloemtjes volgen de vruchten of noten, die by d'Arabieren *Faufel*, by d'Indianen *Areka*, en by de Maleyers *Pynang* genoemd worden. Zy wassen aen wederzijde van stijve ribben, dicht aen malkanderen, en zijn in 't eerst groen, daarna worden zommige geel, andere zijn oranje-verwigh.

Zommige noten hangen wat ylder aen strobblige rijsjes: andere, die root en uit den oranje zien, hangen byna als druiven, en komen onder de groene schede, uit een groenachtige schil voort. Zy zijn van buiten, eer men tot het mergh of kern komt, met zeer taie vezelen bezet.

De boomen verheffen hunne kruiden zoo hoogh, als de kokos-boomen: maer zijn niet dikker in het kruis als zeven duimen en een halve. De takken zijn zoo langen veel niet, als die van de kokos-boomen. Maer de bladen zijn korter en breeder.

De boomen staen wonderlijk in het aanzien, dewijl zy zoo geweldigh dun, en byna zonder takken zijn: waer door zy, wanneer een sterke wint waeit, heen en weer slingeren, en evenwel, dat wonder is, niet breken.

De stam is van binnen voos, en heeft

buiten omeen herde schil, die tot laten op de huizen, en anders, kan gebruikt worden: waer toe zy, om hare effelengte, zeer bequaem zijn.

Deze vrucht heeft de gestalte van eenen ekel: hoewel viermael grooter. Maer wanneer zy van hare vezelen of draden ontbloot zijn, dan zijn de noten niet grooter, als de noten-muskaten, en hebben van binnen byna het zelfste aanzien. Zy zijn eggerigh en tumentrekkend: en dienvolgens goet voor de mage.

Deze vrucht is nergens toe nut noch dienstigh, als by het kauwen van de betel-bladen: daer d'Indianen groot werks van maken en geheele dagen mee bezigh zijn. Zy hebben daer een byzonder gereetschap, als eene scheere, toe, daer mee zy de noot van hare taie vezelen ontblooten, en in vier deelen snijden, indien zy groot is: of in twee, by aldien zy klein is. Een dier stukken steken zy in een betel-bladt, na het zelve met kalk van gebrande oester-schelpen is aengestrecken. Dit kaeuwen zy zoo lang, het vogtigheit van zich geeft, en spouwen daarna het overblijfsel uit. Maer de oude Pynang, met het bladt betel, vergaet hen gantsch in de mont.

Het uitspouwsel is in het eerst het geronnen bloet niet ongelijk.

Die de noot Pynang niet gewent zijn te kauwen, inzonderheit wanneer zy onrijp is, krijgen daer door lichtelijk eene zuizeling in de hersenen, en vallen roereloos van hen zelfs.

Suryboa.

Suryboa is een gewas, of rank, dat geweldigh dik om de pijnang-boomen oploopt, en zeer hoogh wast: die op ryen of regels geplant staen, daer het zeer lustigh en vermakelijk is tusschen, en in de schaduwe te gaen wandelen.

De bladen en takken zijn eveneens als die van de Betel of peperrank, daer de vruchten seer cierlijk by neerhangen.

Het geeft vruchten, die de gedaente in het aanzien van de Bengaelse peper hebben, en hangen aen een dunne groene steel van twee vingeren lang. Zy zijn groen en cierlijk, en als met vierkante ruitjes omtrokken, en ruim een hant breed, en naulix zoo dik als

eene

eene kleine vinger. Van binnen zit wit mergh met klein zaet.

Men gebruikt deze vrucht by d'A-reka, in plaetse van Betel, en is niet onaengenaem om te kauwen. Men snijt dezelve midden deur, en neemt de lengte van een pynang, mede in het midden van malkanderen gescheiden. Deze beide stukken bintmen met een draetje van katoenen garen t'zamen, en bestrijkt die met kalk van oesterschelpen gebrandt, als de betel. Zy heeft dezelve werking, en wort meest van groote heeren en rijke luiden gebruikt; dewijl zy kostelijker, als de betel-bladen valt.

Dap-Daf of Dap-Dap.

Dap-Daf of *Dap-Dap* is een zeer aangename vrucht, zoo wel raeu als gestooft, en smaekt tusschen zoet en zuur, en heeft eene verkoelende kracht. Zy groeit onder uit den stam van eenen boom met schoone bladen, en komt uit fraeie bloempjes, vol van smalle en roode blaetjes, voort. Zy is wat rootachtigh, met zwarte stippeltjes vermengt, langwerpigh van fatsoen, en rompeligh gebogen als een konkommer. Van binnen leit een witachtige kern of pit, die aangenaem van smake op de tong, en met een witachtige schil besloten is.

Deze boom draeght het geheel jaer door vruchten, en groeit eigenlijk op de Molukse eilanden, en in de hoven op Batavia: werwaerts zy van daer gebraght is: maer tiert weeliger op zijne geboorte-plaetse: want op Batavia wort hy geweldigh van de mieren, die aldaer aen alle vruchten groote schade doen, geplaeht en onder de voet gehouden.

D'eigenaer van den tuin, daer ik dezen boom uittekende, onderhield dien met een staketfel, daer een steene vloer van binnen in lagh, met een grippe vol waters, die om den boom heen geleit was. Evenwel was de boom zoo vol mieren, datmen de vrucht qualijk kennen kon.

Takkatak, of Roode bessen.

Devrucht, by de Maleyers *Takkatak* of *Boa Burun*, en by de Javanen

Kannekeeni genoemd, worden by d'onzen *roode Bessen* genoemd, van wegen de gelijkenis der gedaente met onze hierlantse bessen: hoewel zy in deught en kragt veel daer van verschillen.

Deze bessen wassen aen een zeer hohen boom, met groote bladen, als die van de kastanien, en komen met groene knopjes voort, en zitten by menigte, aen risjes, by malkanderen, en zijn van de zelve groote als de hierlantse, hoewel zeer wilt en wrang van smaak: maer worden des niettemin veel begeert. Zy worden op Batavia als roode bessen gebruikt, en op verscheide tijden, na den aert des saizoens, met heele bennen vol, op de merkt gebraght, en ter begeerte verkocht. Zy wassen om de stad Batavia, in verscheide tuinen, en geven alle drie maanden rijpe vruchten, doch meest in Herfstmaent.

Boom Morongo.

Men ziet dezen boom, die by Portugezen en d'onzen *Morongo*, by de Maleyers *Ramongy*, en by de Javanen en Sinesen *Kelor* genoemd wort, met zijn loof en gewaei, niet alleenlijk in alle hoven en tuinen, maer ook voor de deuren van de huizen staen wassen.

Deze boom heeft wit bloeisel of bloemen, die uit een wit knopje voort komen, met geel zaet van binnen.

De vruchten hangen verscheide by een, en zijn in een harde scheef of huiw besloten, gelijk de Turkse boonen: behalve dat de schede ront, veel langer, en om en om gekrult en gehoort is.

Wanneer de vruchten rijp zijn, zoo worden dezelve geplukt, en de takken boven aen den top afgehouden, die daer na weder uitbotten, als de willige boomen, en geven dan weer vruchten, als te voore.

Het loof van den boom is dicht en fijn, en bykans van smaak als de keekoeks-bladen in Nederlandt: hoewel zoo zerp en doordringend niet. Dit loof wort gestooft met vleesch, of alleen, als spinagie, en is zeer smakelijk en verkoelende: gelijk ook de peulen van dezen boom: die by vleesch of alleen gezoden worden. De jonge worden, als peulen zonder schellen,

zeer mals: maer de oude houden van binnen een taci vleesch: zoo dat men de scheede door de tanden moet trekken, eer men de boonen, en het geen'ereetbaer in is, zonder hinderen kan eten. Dies het genot en plezier, dat deze boom geeft, een iegelijk bekoort, om denzelven te planten, en aen zijne vruchten deelachtigh te worden.

Hy wordt van eene tak, die men slechts in den gront behoeft te steken, geplant, en waft zoo weeldrigh voort, als de wilgen hier te lande, en begint na verloop van eenige maanden, te bloeijen en vruchten te dragen.

Boom Torre of Boom-peulen.

De boom, by de Maleyers *Torre*, by d'onzen boompeulen, by de Portugezen *Tary*, en by de Javanen *Rombang Juri* genoemd, schiet niet hooger als een gemeene appelboom op.

Hy brengt zijne vruchten, die schalen, hauwen of peulen zijn, aen dunne takjes voort, die recht neer komen te hangen, en ontrent een vierendeel van eene elle lang, en zoo dik als een kleine vinger zijn.

In de schalen zitten zomtijts meer, als acht of tien kleine erweten, die tot sause, by andere spijsze, gebruikt worden: desgelijx de blaetjes, die klein en rontachtigh zijn, en aen dunne takjes zitten: als ook de bloemen, die dezen boom verwondering en aenzien geven. Deze wassen halve maens wijze, uit een groen knopje met purpere punten, die na binnen met rechte strepen loopen.

Uit het binnenste bladt groeien lange vezeltjes, die voor aen de punt gele haartjes hebben. De steel is groen, als ook de beker of kelk: alwaer de bladen van de bloemen wit beginnen te worden, en loopen met papegaeygroene ribbetjes, ten einde uit, tot aen de roode kleur, dat byzonder sierlijk staet.

D'inwoonders gebruiken de bladen, alseen byzonder heelmiddel, tegen de beten der slangen, daer het vleesch gekneust is. Zy mortelen of wrijven de groene bladen tusschen twee keisteenen, en smijten dan daer wat zout onder.

Dit wort t'zamen op de gezwolle, of gekneufde plaetse geleit, die terstont verlichtenis gevoelt, en aen de beter hant geraekt.

Duivels of Helich-kruit.

Het schijnt de Portugezen aen dit gewas of kruit den naem van *Folio di Inverno*, dat is, *bladt der Helle*, gegeven hebben: uit oorzaak het zoo wilt waft en voortloopt in hoven en tuinen, daer't niet gezaeit noch geplant wort. De Maleyers noemen het *Garrak*, en de Javanen *Klatte*.

Het heeft verscheide heilzame krachten, die den menschen zeer dienstigh zijn, tot geneezing van eenige ziekten en krankheden.

Daer is tweederlei aert, die men aen de verwe kan onderscheiden: want het een heeft groene bladen, en groeit weelderiger, en veel hooger als't ander. Het is bruin root, even als de bladen van de roode kool, en klimt op tot de hoogte van twalef en veertien voeten van d'aerde, en heeft breede gehakkelde bladen, aen lange steelen.

Uit den top rijft een spruit vol bruine knopjes, die allengs open bersten, en geelachtigh bloeisel te voorschijn brengen. Daer eindelijk een vrucht met een bolster, als in een kastanie, uit voortkomt, die eetbare boontjes besloten hout.

Brede Nomerado, of bont Moes-kruit.

Het moeskruit, breede *Nomerado* by de Portugezen genoemd, wort by de Maleyers en Javanen *Bajan Die dia*, en by d'onzen *bont Moeskruit* geheeten. De gedaente van het bladt, dat men aen de steel van dit Moeskruit, zoo schoon als een marmere tulp, ziet pralen, is van gedaente of fatsoen als onze bete, en heeft ook het zelfte gebruik in de keuken. Maer het wordt meest om zijne veelvoudige blaetjes, die boven in den top staen, verschoont, en, als een kostelijk hofcieraet, zorghvuldelijk ga geslagen.

Men vint'er noch een ander geslagt van dit gewas, dat van kleure, onze roode koole gelijk is, en van de Sinesen opgequeekt, en met groote menigte te Batavia aen de markt daghelix te koop

koopgebragt wort. Het is zeer liefelijk om t'eten, 't zy het zelve alleen, met een hoen, of ander versch vleesch aen het vuur te stoven gezet wort.

Kappok, of Javaense boomwol.

De boom, daer aen de Javaense boomwol groeit, wort by de Maleyers *Kappok*, by de Javanen *Ferondo*, en by de Sinesen *My* genoemd. Hy heeft niet alleenlijk, tot vermaak der ooggen, schoone groene bladen; maer ook een groene stam.

Hy schiet met zijne stam tot de hoogte dikwils van een mastboom op, en smijt zijne takken niet schuin opwaerts als andere boomen; maer dwers ter zijden uit, op een gelijke ry en lengte, met twee en drie kroonen. De schors des stams is wit, tot aen de benedenste takken, en wort daarna groen, tot aen den top toe.

Hy krijgt aen zijne takken witte bloemen, die grof van bladen zijn, en uit een knoop, als een anjelier, voortkomen. Na die volgen de vruchten, die zo groot als een hennen-ey: maer langen spits, en eerst groen zijn, en daer na zoo bruin als een dor eikenblad worden.

Deze vruchten hangen by steelen aen het midden en einde der takken, gemeenlijk by paren, en zelden een alleen. Zy bersten eindelijk by de steel open, en vertoonen de witte wol, die om het zaet is heen gewassen, en haer wijd uitbreit, wanneer ze in de lucht en zonne komt.

Het zaet is zwart, en byna van aanzien als de bruine peper: maer zoo rimpeligh niet.

De wol, katoen of dons van deze vruchten wort in Indien in Wijn- en Slachtmaent vergadert, en daer mee groote koopmanschap gedreven: want zy wort gantsch Indien door begeert, om daer mede kussens, bedden en bultzakken te vullen, in plaetse van veeren, die aldaer niet in gebruik zijn. Maer zy kan, om haer korthet, niet gekemt, noch kleeden daer van geweeven worden. Men moet deze wol voor de minste vonk van vuur of vlam wagten: want het vuur vaer licht in, en slaet zoo gezwint voort, dat het naulix met water kan

uitgebluscht worden.

Deze boom wast gewillighlijk, daer hy geplant wort.

Jamboesen.

De boom, *Jamboes* by d'Indianen en Javanen, by de Portugesen *Rosado*, by de Maleyers *Jamboe Ramus*, en by de Sinesen *Ileyapont* genoemd, geeft een aengenaem gezicht en oogenlust, wanneer hy in zijne kracht en bloeitel staet. Hy schiet zoo cierlijk, in vorm van een pyramide, in de lucht op, als of hy door kunst geschooren en onderhouden wiert: want de takken groeijen noch door, noch voorby malkanderen. Hy groeit en schiet zoo hoogh op, als de hooghste peere-boom in Europe, en wortelt diep en vast in de aerde.

De bladen zijn schoon groen en langachtigh. Aen d'einden van dunne takjes komen eerst groene knopjes: waer na bloemen met bloet roode blaetjes volgen, die roode vezeltjes van binnen besloten houden. Eindelijk volgen de vruchten, die langwerpigh, en van groote en fatsoen als een zuikerpeer zijn. Zy zitten met meenichte van drie, vier en vijf en twintig by malkanderen. Eenige zijn root en eenige wit: doch hebben alle eenerleie smake en kracht: hoewel de witte voor de beste gehouden worden. Zy rieken lieflijk en roosachtig, doch zijn wat voosachtigh, en hebben van binnen een herden steen, daer een groote bittere pit in zit; maer wort niet gegeten. Buiten om dezen steen zit het vleesch om zoo dik, als dat van de groote peeren, dat men alle kan nuttigen.

Zommige bloemen, daer geene vruchten aen komen, ontlossen zich meesten tijt van de takken, en vallen af: waer door dan de bodem of grond, beneden den boom, als met rootschaerlaken schijnt bedekt te zijn. De stengen of steelen van deze bloemen zijn root van gedaente, als het bieslook: maer zoo lang niet. Deze bloemen hebben eene liefelijke smake, die zerp zoet is: zoo dat men dezelve, in plaetse van zalade, eten kan.

De vruchten hebben een liefelijke en zerp zoete smake, en verkoelen de

hitte der magé, en mogen zelfs van kranken gegeten worden. Zy worden meest gestoofd met wat zuiker, en smaken dan eveneens, als of men gestoofde peeren eet.

De beste heb ik op het eiland Zeylon gegeten: daer deze vrucht zeer overvloedigh valt.

Deze boomen komen van het zaet voort, en dragen in het vierde jaer, na zy geplant' of gezaeit zijn, en driemaal in het jaer: dies men in alle sayzoenen rijpe vruchten aen den boom heeft.

Men zeit deze boom uit het peperrijk Malakka, om de lieflijke reuk der bloemen, en smake van vruchten, na verregelege gewesten overgebragt is.

Noch is'er een ander geslacht van van Jamboesen, die op het eiland Ambouyna wassen, en aen kleine boomen, als kersseboomen, groeien. De smake is wat wrang en wiltachtigh: dies deze boom meer om de fraeiheit van van zijnen aert, als om de smake en goetheit van zijne vruchten geplant wort.

De vruchten zijn root van kleur.

Wilde pruimen, of Boa Malakka.

Onder zoo veele vruchten, die men niet raen, noch uit de handt kan nuttigen, of men men trekt zijn gezicht, al een die azijn heeft gedronken, of het op de tonge krijght, dat noch zuurder is, magh de gene niet vergeten worden, die op Neerduitsch *wilde pruimen*, op Portugees *Nelyka*, op Maleyts en Javaens *Boa Malakka*, en op Sinees *Soaly* genoemd wort. Zy wassen met groote menighite aen dunne takjes, zijn groenachtigh, en van groote als onze kroosjes. Het vleesch is van binnen witachtigh. De takjes hebben kleine groenachtige blaerjes, die dicht aen malkanderen zitten, en zijn byna van gedaente als de porsblaerjes, die in Hollandt in de Veenen wassen.

Deze vrucht heeft een rinse smake en verkoelende aert: waerom zy by zommige zeer begert wordt: hoewel zy anders zoo aengenaem niet is.

De voornaemste van deze vruchten vallen in Oegstmaent, als wanneer

dezelve met groote menighite te Batavia op de merkt gebragt worden.

Kanarie-boom.

De boom Kanarie by de Maleyers, Javanen en Sinesen genoemd, is een Indise eekelboom. Hy wast zeer hoog, en heeft een ongemeen schoon geway of loof van takken, en gladde bladen met aederjes deurloopen. De stam breidt zich beneden, na den loop van de wortelen, zeer wijd uit, met holle bochten, die den reiziger op zommige plaetsen voor eene rust- en zitplaetse kunnen veritrekken.

De wilschutten weten dezen boom in het bosch best te vinden: uit oorzaak zy door zijn toedoen groot voordeel trekken, als hy zijne rijpe vruchten, die eekelen zijn, en van wilde verkens zeer begeert worden, laet afvallen. Dan houden zy de wagt op een bequame plaetse, en schieten al het geen, zonder onderscheit, dat onder den boom ter weide gaet, ter neer, en met zulken meenighite, dat men het versch vleesch daer van alle daeghs te Batavia bekomen kan.

De vrucht van dezen boom is een ekel of noot, dewelke na een klein bleek geel bloempje volght, en aen schrankelige takjes wast, die aen de leetjes misselijk en wanstaltigh geknobbelt zijn.

Buiten om de noot zit eerst een groene en weke schil, die men afdoet, of van zelve afvalt: daer onder leidt, om de noot, een dop, zoo dicht en yzer-vast besloten, dat men die niet kraken kan; maer met een hamer gebroken en opgeslagen moet worden. Waerom de zelve aldaer ook weinigh geacht wordt. Anders is de pit zeer zoet en wit, en zeer liefelijker om t'eeeten, als de beste amandelen, en leidt van buiten met een vliesje besloten.

Kamille-bloem, of Fulo de Madre.

In en om de stad Batavia, in alle tuinen, wast zekere bloem, die in reuk en gedaente weinigh van onze kamillebloem verschilt: doch of die dezelve krachten heeft, staet noch t'onderzoeken.

De Toepassen noemen dien met een

een Portugeſe naem, *Fulo de Madre*, dat is, *bloem der Moeder*, of *Moerbloem*: om dat het bladt en de bloem onze Moerbloem of *Matricaria* gelijk, of miſſchien het zelfde is. Het heeft een groot gehakkelt bladt, en waſt ontrent een voet hoogh. De bloem komt uit een groen knopje voort, en is ſpiewit, met verſcheide getakte blaetjes, dubbelt op malkandere, zoo groot als een middelmatige angelier.

Bloem van Viervuuren.

Deze bloem ſpruit uit een klein knopje voort, en is van ſatſoen alſe een enkele angelier: maer zeer ſchoon root van kleur. Hy beſtaet uit vier gehakkelde blaetjes, daer eenige geeſtige krulletjes boven uitschieten.

De blaetjes zijn van binnen donker, en van buiten bleekgroen, en zeeraertigh, met rontachtige ſtreepjes doorwaſſen, die allengs, na het ſpits van het bladt, dat byna de gedaente van een hert heeft, kleinder uitloopen.

Deze bloem wordt meer om zijne blozende verwe, als andere deugden, (daer andere bloemen om begeert worden) in de hoven en tuinen plaetſe vergunt: maer vergaet haest.

Alli of Water-bloem.

Men ziet'er weinigh ſtaende wateren, of daer waſt d'een of d'ander bloem op. Maer nergens vint men meer van deze bloemen, *Alli* geheten, als langs de tuſſengracht van *Ansjolen* Jakatra.

Het is een cierlijke bloem, en kan in huis, in water, bewaert worden. Hy komt uit een langachtigen en ſterken knoop voort: is bleekgroen, met eenige ſteeltjes, van binnen wit met geel zaet. Wanneer hy opengaet, is hy by na als een tulp of lely van geſtalte: maer het bladt blijft van buiten groenachtigh, en is van binnen wit, met geel zaet.

Wat byzondere krachten deez bloem heeft, is onzeker: maer hy wort om gieraet meest by eenige liefhebbers van bloemen bewaert.

Witte Violet of Farron.

De bladen van deze bloemen zijn even zoo gekartelt, en door malkan-

deren gekronkelt, als de hierlandſe violieren. Waerom men die gevoegelijk witte violieren noemen kan: die haer nergens in ongelijk zijn, als in de reuk. Zy groeien buiten Batavia in't wilde, aen kromme heeſters. Die deze heeſters in de hoven planten, kappen den ſtam een weinig boven d'aerde af, en queken d'uitspruitsels, daer bloemen met meenighte aen groeien.

D'inboorlingen zeggen, dat deze bloem van het eiland *Baly* is overgebracht, die denzelven *Farron Farron* noemen; maer de Maleyers *Benga Suſun*, de Javanen *Malati Rompah*, en de Sineſen *Beleboa*.

Hy heeft gene reuk als des morgens, eer de zon de dau van zijne blaetjes heeft afgezogen. Hy heeft groote gelijkenis met de *Katſipiri*, maer is zoo ſterk van reuke niet.

Het bladt is bleek, en van gedaente als een perſik-bladt: maer wat breeder. De bloem komt uit een bleekgroen gedraeit knopje voort, van groore als een dubbelde tijloos: maer is ſneeuw wit van kleur.

Kappas, of boomwol van Bengale.

Een zeker ſlagh van katoen of boomwol groeit te Batavia, dat uit Bengale gebraght, en aldaer voortgeplant is. Het wort by de Sineſen *Algoedang*, by de Maleyers en Javanen *Kapas* of *Kappas* genoemt, en bloeit en draeght het gantsch jaer door.

Wanneer de bloem afvalt, dan ver- toont zich de knop, daer het katoen of witte wol in waſt. De bladen hebben drie hakken, en gelijken zeker kruit; dat hier te lande Ende-voet genoemt wort. De bloem is bruin-root; en heeft van binnen witte ſpitsen of pijlen.

Van dit katoen worden lywaten en andere dingen gemaekt.

Batsjan, of wilde Mangas, anders Stinkers.

De vrucht, *Batsjan* by de Javanen, Maleyers en Sineſen genoemt, is een geſlaght van *Mangas*, of wilde *Mangas*, en wordt van d'onzen, om zijne ſterkeen onaengename reuk, *Stinkers* genoemt: want men kan deze vrucht op de merkt eer rieken, als zien.

De

De boom, daer aen deze vrucht groeit, is heel schoon in 't oogh, en by na als de Mangas; maer de bladen zijn groover en ook wat grooter, als die van d'amandelboomen, en donker groen.

Zijn bloeisel is ook van de Mangas, dat geel is, en door verscheide rijsjes uitgebreit, onderscheiden. Deze staen alle om en om in takjes, en zijn recht purperverwigh.

De vrucht is groen, en van satsoen en groote als een gemeene limoen. Van binnen zitten amandelen, die aengename en schoonder in het oogh zijn, als van smaek: doch is de smaek van de vrucht zoo ontgenaem niet als de reuke: maer zy is wat wrang en bitterachtigh, en in deught by de Mangas niet te vergelijken: waerom zy ook weinigh te Batavia wort geplant; maer komt met groote menichte in Wijn- en Slacht-maent van Bantam na Batavia, en wordt aldaer op de merkt te koop gebraght.

Marokko of Da-Dap.

Ontrent Batavia, en door het gantsche eiland Java, wast een boom, *Marokko* of *Morukko* by de Portugezen, en by de Javanen *Dap-Dap* of *Dadap*, by de Maleyers *Darradap*, en by de Sinesen *Oy Sensio* genoemd. Hy heeft bladen, als die van de popelier; maer wel eens zoo groot. Zy rieken versch en aengenaem, en hangen aen geele steelen.

Wanneer men dezen boom van verre en in 't verschiet ziet staen, zoo schijnt hy even als met bloemen bedekt te zijn: want ieder blad is langs zijne aedertjes met geel, door het groen heen, gemarmert, en zeer geestigh geplekt.

's Lants inwoonders leggen deze bladen op de pot met versch gekookte rijs, en laten die daer onder staen meken; waer door dezelve van de bladen een liefelijke en aengename reuk krijgt, en veel aengenameer wort om t'eeten. Anders schijnen deze bladen, zoo veel men tot noch toe heeft kunnen weten, geen gebruik te hebben.

Kruit Dutter.

Het kruit, by de Maleyers en Javanen *Ratjobonk* geheten, wort by de Sinesen *Bantoboa*, by de Turken en Perlianen *Datura*, by d'Indianen *Duroa*,

en by d'onzen gebroken *Dutter* genoemd. Het wast in Indien by na op alle wegen en in alle wildernissen: hoe wel eenigen het zelve ook in hunne hoven queeken, om zijnen liefelijken aert. Het wast niet hooger noch dikker als een bruine kool-struik, en heeft onder aen den steel ook dezelve gedaente. Maer de bladen zijn hakkeligh, breed en bleek-groen. Het heeft verscheide bloemen, die des morgens open gaen, en sluiten zich tegens den middagh, wanneer de Zon begint te steeken, weder. Zy zijn van binnen spierwit, en van buiten bleek-geel.

Zommige zijn bykans een hand lang, en voorts ront als een klok. Andere zijn aen den rant wat gehakkelt. Na deze bloemen volgen ronde vruchten, die licht groen van schel, en om en om met spitze of scherpe doornen bezet zijn, als de klitsen: maer zuiver en zoo kladdigh niet. De grootste zijn niet grooter, als een geele pruim: daer klein geelachtig zacht in besloten is. Of dit kruit de kracht heeft, om iemant voor eenen tijt van zijne zinnen te berooven, als zommige gelooven, dat heb ik noch niet vernomen. De Toepassen en andere zwarten, die het buiten Batavia, in hunne hoven hebben, houden het voor leugens, en weten verder nergens meer af: doch eenigen gebruiken de bladen.

Het is eigenlijk een soort van nachtscheye of Bilsen.

Kananga.

De boom, by de Maleyers, Javanen en Sinesen *Kananga* genoemd, heeft eenige geele of papegay-groene blaetjes, die onder zijn bloeisel staen, en by de Betel gegeten worden. Dies men zijne hooge kruinen in de meeste tuinen, ontrent de lusthuizen of elders aen de kant, boven alle fruit-boomen ziet uitsteeken. Men heeft niet kunnen vernemen, dat hy anders elders toegebruikt wort.

Behalve deez, onder andere boomen, aen zijne neerhangende en kreupele takken, wel te kennen is, zoo ziet men gemeenlijk in de top een wintmole, die met haer geklep de veugelen vervaert: inzonderheit de groote vleermuizen, die zich in deze boomen vergaderen, en by hun achterste klauwen aen de takken

takken hangen, met het hoofd om laegh, dat zeer vreemt om te zien is, inzonderheit als'er zoo vele by mal-kandren hangen, als'er byna bladen aenden boom zijn.

Kyaten of Indiaensche eiken-boom.

Schoon deze boom gene eetbare vruchten verschaft, zoo brengt hy evenwel den inwoonders van dit eiland, daer hy wast, met zijn hout groot voordeel toe: gelijk alle menschen, die aldaer iet van fatsoen hebben laten timmeren, zullen getuigen: want het hout van dezen boom is zoo goet en duurzaam, als ons eiken-hout.

De boom steekt met zijnen kruin hoogh in de wolken: als de balken getuigen in verscheide aenzienelijke gebouwen van kerken en huizen, zoo op Batavia als elders, daer het de kroon van al het timmerhout spant, dat aldaer of elders magh groeien. Hy is licht aen zijne groote takken en breede bladen te kennen, die langs de takken uitschieten, en met groene aederen doorloopen, en vael van verwe zijn, als de schaerley of faly.

Zy zijn ook rou: dies men die voor vygen-bladen zou mogen aenzien: maer zijn rontom niet ingehakkelt.

Aen d'uitterste einden der takken ziet men een bloem, als die van de hoppe: daer van binnen een ekel in groeit: waer van deze hooge boom voortkomt.

D'inwoonders gebruiken de bladen tegen de pleuris of zyde-wee. Zy nemen uit de kokos-nooten het water, en zieden het zelve met een gedeelte van deze bladen op de helft, en geven het zelve den zieken te drinken, om van de pijn verlost te worden.

Men ziet'er balken, die zoo recht, als een straël, en veertigh voeten lang zijn, en tot in den top twee en een halve voet in't kruis hebben.

Men vint'er verscheide planken, die drie voeten en meer breed zijn.

De Maleyers noemen dezen boom *Kyati*: desgelijx d'onzen het hout, *Kyaten-hout*.

Het hout is uitstekend hert: en de planken gevlamt: op een zelve wijze, als het eiken-hout. Want het is duur-

zaam, en wort niet licht wurmftekig. Ook is het zoo zeer niet eenige kleine mieren onderworpen, die het hout in korten tijt op-eeten. Zoo dat groote balken, schoon zy van buiten heel en gaef schijnen te zijn, dikwils van binnen door het ongedierte zijn opgegeeten.

Katolas of water-vleesschen.

De vruchten, by d'onzen, na hare gestalte water-vleesschen geheten, noemen de Maleyers en Javanen *Katolas*, en de Portugesen gebrooken *Katilas*.

Het is geen boom, heester, kruut noch spruit: maer een rank, die zich van een korentje zoo wijden zijd uitspreit, dat hy met zijne bloemen en bladeren gehele huizen bedekt.

D'Indianen leiden hem veeltijts in hunne hoven met bamboesen, over de sloten en tanken, (dat zijn vyvers, daer zy zich in wassen en baden,) om voor de hitte der zonne bevrijt te zijn.

Hy heeft zijnen voornaemsten Ooghst in Grasmaent: doch meest het gantsche jaer, en groeit zeer weelderigh. Het bloeisel is byna als van onze pompoenen, en valt ook mee van zelf af, zonder daer vruchten van komen.

Deze vruchten zijn twederlei. Eenige worden zoo groot, als een gemeene pompoen: en andere, dewelke de beste zijn, niet grooter als de hierlantse konkommers of meloenen.

Haer gebruik is eenerlei. Zy worden gebruikt tot toespijze by versc'h vleesch, en anders.

Daer is noch een ander geslaght van dit aertgewas, dat een arm lang groeit, en zoo dun is als een rotting, met witte, gele en roode plekken, die geschubt lijken als een slangevel. Een, die ik daer getekent heb, was 13. duim lang, en drie en een halve in de middellijn dik, en woegh een pont en drie vierendeel.

Wanneer de hoveniers deze vrucht langer willen hebben, als zy natuurlijk walt, zoo binden zy cenigh gewicht, met een draetje, aen het eind, en laten het zelve nederhangen: dan groeit zy, tot verwonderens toe, in de lengte,

Het bladt en de rank is byna als die van de pompoenen. De vrucht is groen geelachtigh van buiten, en van binnen wit: desgelijx de korrels of zaet.

De schil, die men af moet snijden, ziet uit den groenen.

Bloem Champakka.

Op het eiland Java groeit een groote menigte van welriekende en velerleie kleurige bloemen. Dies men hele boeken zou moeten beslaen, indien men die alle beschrijven wilde.

Onder de voornaemste en uitsteekende bloemen is een, die *Champakka* of *Sjampakka* by de Maleyers en Javanen, en by de Sinesen *Vinhoa* genoemd wort.

De boom, daer aen deze bloemen groeien, wast tot de hooghte en gestalte van een peeren- of persik-boom, en heeft lange en gekronkelde bladen, met vele aedertjes. De takken wasschen eerst van den stam af recht uit: daerna zetten zy zich recht omhoog: en zommige zijn zoo dun en zwak, dat men dezelve niet beklimmen kan: maer de bloemen, die boven op den top staen, worden met een bamboes-riet afgenomen: naedien men, wegens de dunne takjes, daer anders niet by kan komen.

Deze bloem wordt by d'Indianen, om zijne liefelijke reuk, zeer begeert, en in alle festoenen, of kranssen van bloemen, gebruikt: of dezelve worden anders niet geacht.

Hy riekt als een roze, met een violier vermengt, en is zoo krachtigh van reuk, datmen dezelve in de huizen kan ruiken, wanneer hy elders voorby gedragen wort. Dies zommigen, dien hunne sterke lucht tegen staet, genoegh geplaeght zijn: nademaal die daghelix langs de straten gedragen wort, om te verkoopen.

Zy zijn van tweederleie kleure, goutgeel en groen, als de bloefel van de Spaense oranje-boomen, en van gestalte als d'Engelse safraen.

D'Indiaensche vrouwen gebruiken ook dezen bloem in hare edele zalve, *Borborry* genoemd. Zy steken ook deze en andere bloemen in haer hair, tot gieraet, en om by het manvolk des t'aengenamer te zijn.

Behalve deze bloemen heeft de boom noch eene vrucht, die, even als een druiven-tros, aen de takken hangt, en mede van die kleur en groote is: maer is wilt en nergens toe nut: zoo dat deze boom om de bloemen of bloefsem alleen aengequeekt wort.

Groote Klimboonen, &c.

De rank, daer deze boonen aangroeien, (die de Maleyers en Javanen *Katsjang Parang* noemen) wast zoo hoogh en vast, met verscheide uitspruitselen, dat hy boven de hooghte lusthuizen noch krullen in de lucht maekt. Hy wordt beneden aen den gront zoo dik, als een mans arm, en en verwisselt zijne bladen en vruchten, zonder te vergaen, als onze boonen. Zy hebben een schoon groen en dicht bladt, met aedertjes doorloopen. De bloefsem of bloemtjes zijn purperachtigh, eerst boven spits, en gaen daarna open. De schalen, daer de boonen inzitten, zijn als d'onze, groen van kleur, met een purpere ribbe langs heenen.

Men heeft'er veelerlei aert en slag: waer van deze meest begeert worden.

De boonen zijn bont, en van fatsoen als onze Turkse boonen, en laten hen, gekookt, zeer wel eeten, en zijn niet vreemt van smaek. Maer zy hebben herde bolsters: behalve de schale of hauw.

De Moorse boonen, *Fabas de Moro* Fabas de Moro. van d'inwoonders genoemd, zijn veel grooter, en wassen mede zeer hoogh op. Zy planten die ontrent de Py-nang-boomen, daer zy weeldrigh tegen op loopen. Zy zijn met de schale, meer als een voet lang, en een duim breed. Men vindze meest by de Sinesen en Javanen van dit lant: maer worden, om hunnen aert, die wat na't wilt smaekt, by ons volk weinigh gegeten: gelijk d'andere.

De boon *Gondola* klimt ook seer hoog Boonen Gondola. op, en geeft een aangename schaduwe. De bladen worden gestooft, en zijn zeer goet en verkoelen. Zy duurt niet meer als een jaer: daer de boontjes zomwijlen wel drie of vier jaren groen blijven.

Ik heb van de groote klim-boonen, op Koulang geplant, die zoo vol vruchten hingen, dat van vier of

of vijf boonen, die ik rontom een lusthuis had geleit, bykans een geheel scheep vol quamen.

Kadjang.

Kadjang, alzo by de Javanen en Maleyers, en by de Sinesen *Petau* genoemd, is een soorte van erweten of wikken, die om hun daghelix gebruik, by eenen ieder op Batavia bekend zijn. Zy wassen rontom Batavia op de akkers met groote menigte, en zeer weeldrigh.

De rijpe vruchten worden na hunne graden afgeplukt en in de lucht gedrooght.

D'erweten zijn zoo groot als de wikken, die hier te lande in het winter-kooren wassen, en zitten in een groene bolster, en zijn eerst groen, en daer na zwart. Tusschen elk blat komt een knoopje, daer een bloempje uitspruit: daer de wikken uitgroeien.

Deze wikken verstrekken het varend volke een lekkere en zeer gezonde potspijze: wanneerze met een stuk spek of wat uyen en boter gekookt worden: want zy houden het lijf en den buik gezont en wel.

Men kan dezelve in een vochtige pot, binnen drie etmaal, doen voortkomen of uitwassen: en te scheep, op lange tochten tot verversching, voor eene salade eeten.

Boom Makandou.

De boom, wiens vrucht de Javanen *Makandou* noemen, heeft zeer brede, dikke en schoone bladen. De bloemen zijn wit en langwerpigh. Na die afgevallen zijn, volgt de vrucht, *Makandou* genoemd, die volkomenlijk een pijnappel verbeelt: behalve dat hy zoo spitsront niet toeloopt, noch zo steenhert niet is: maer gantsch week. D'onrijpe vrucht is groen, maer de rijpe geel.

Voorts is de vrucht slijmigh, en byna smakeloos. De Maleyers eeten dezelve, onder d'assche gebraden, tegen den bloetgang, bort, kuch, aemborsigheid en zijde-wee: om zijne emplastieke kracht, die in hare slijmerigheid steekt.

Op Java groeit zeker breede boom met bladen als die van den esschenboom, en met een quastige of knobbelige stam. Hy draeght vruchten, byna als hazelnoten. Wanneer'er de schillen van zijn, zijn zy eetbaer en niet quaet van smaak: maer een weinigh zamen-trekkend.

De bladen, op de wonden en zeeren geleit, zuiveren en heelen die, en maken in 't kort een litteken daer aen. Het zap der bladen, tot een lepel vol ingenomen, verdrijft de wormen.

Daer groeit een heester uit, die niet hoogh van d'aerde opschiet, en eerst geele bloemen, als die van de Nachtschay, voortbrengt. Waer na vruchten, veele by een, volgen, die in hare onrijpheit groen: maer in hare rijpheit schoon root, en ront van gestalte zijn. Wanneer men die tusschen de handen wrijft, geven zy zulke stinkende reuke van zich, als Duivels-drek noch *Sagapenum* niet kan hebben. Hierom houden d'Indaense vrouwen die ook voor de neus der genen, die het moerspel hebben.

D'Indianen zeggen, dat zy niet eetbaer zijn, en ook nergens anders, als voor de quale voornoemt, gebruikt worden.

Daulontas.

In de bosschen van Java groeit een heester, tot eene mans hooghte, en spreit zijne takken wijd en zijd uit, als de water-willige in Hollant. Ja deze heester kruipt zoo weelderigh voort, dat de Sinese tuinluiden die met vuur en staal moeten uitroeien.

De bladen zijn die van de *Balsamina* niet ongelijk: en desgelijx op de kant ingesneden.

Hy draeght een kroontje van bloemen, als de vlier: waer na bittere beziën volgen.

De bloemen of bladen rieken als kamille bloemen, en schijnen een en dezelfde kracht te hebben.

Het afzietfel van de bloemen en bladen is dienstigh tegen de kugh en langduurige lantziekten: en geen geneesmiddel, dat sterker de maentstonden der vrouwen verwekt.

Vrucht Mangam.

Mangam is eene vrucht, die de Javanen hooger, als eenigh tegengift in de werelt, achten: 't zy Bozoar of Maldivische noot, of iet anders.

De boom, daer aen deze vrucht groeit, walt op de graven der koningen. De vrucht is van de groote als een kokos-noot. Op het eind of top van deze vrucht zet de koning van Bantam een beker of kroes, en drinkt dien den grooten en uitheemschen gezanten, tot teken van zijne gunste, toe.

Simbar Mangiram of Tando Roufa.

Ontrent de rivieren op Java, inzonderheit in het koninkrijk van Bantam, groeit een plant of gewas, dat met zijne bladen een elants-hoorn zoo levendigh verbeeld, als geen schilder zou kunnen afmalen: waerom de Javanen het *Simbar Mangiram*, en de Maleyers *Tando Roufa* noemen: het welke beide een elants-hoorn betee- kent.

Het heeft geenen wortel: maer in diens plaetse een veenachtige klomp. Het groeit daer en boven niet, met aerde bedekt: maer leidt of bloot op eenen steen, of in een hollen stam van eenen boom, en smijt na alle zijden zijne bladen uit.

Het gewas is vol zap en altijd groen: want het wort noit dor: maer wanneer de bladen by wijle door den regen verrotten, zoo komen aenstonts, met de eerste zonneschijn, weer nieuwe bladen te voorschijn.

De Javanen gebruiken de bladen, gelijk men hier te lande de wortels of bladen van de witte lelien, doet: te weten, in pappen, om op gezwellen, die uit koude ontstaen zijn, te leggen. Maer zijn in de rooze niet goet. Waer uit te besluiten is, dat dit kruit of gewas warm van aert is. Het welk ook de bittere en warme smake te kennen geeft. Van binnen ingenomen, verwekt het sterken stoelgang, en doot, op den navel geleit, de wurmen en macien.

Tratty of Waterbloem.

De bloem, dien de Maleyers en Javanen *Tratty*, of *Tongjong Tratty*, de Sinesen *Tienhoa*, en de Portugezen *Fulo de Tanke*, dat is, Meirbloem, noemen, is een groote en schoone bloem, en wast gemeenelijk in slooten en stilstaende wateren. Hy heeft een hooge steel, die wel een heele vadem boven het water uitsteekt, dat vreemt te zien is, en schijnt van aenzien onze tulpen gelijk te zijn: maer is wel ruim eens zoo groot en breed van bladen. Eenige zijn voor aen de punten van de bladen purperachtigh en verliezen hunne verruwe allengs, na den steel toe, in wit of bleek geel. Andere zijn spierwit, en gevormt als de eerste.

Deze bloemen geven een aangename lucht van zich, wanneer de knop eerst open gaet, en vertoont ons zijne inwendige schoonheit, die zeer liefelijk is om aen te zien, en om zijne grote en schoone kleure ieders oogen na zich trekt.

Zy komen uit een groenagtige knop voort, die met het opgaen van den bloem opebarst, als de peonien.

Eenige bladen staen als de bloemen om hoogh, en zijn zoo breed als d'omtrek van de rant van eene hoet en schoon groen. Andere leggen vlak op het water neer, even als onze waterplompen, en zijn meest ront: daer de steel met de bloem recht in het midden aangroeit.

Na het afvallen van de bladen groeit in het midden een kelk of kroon, die beneden bleek geel zaet, in ronde huisjes, heeft, en zoo groot als de vlakke van een mans handt, en groen van gedaente is. Daer in zitten ook veel kleine groenagtige gele boonen, die in het voorhoofd met hunne tipjes bloot leggen, en vertoonen de gelijkenis van de Egyptische boonen van Dioskorides. Te weten, deze kelk of kroon is voor plat, en als met een mesch in het midden doorgesneden, en vertoont ontrent dertigh boonen in de ronte.

Wanneer deze boonen allengs groot worden, zoo maakt ieder zich een byzondere kelk. Rijp zijnde, vertoonen zy in gestalte een kelk, van een hazelnoot zonder dop, die zy ook van smake

smake niet qualijk gelijken: want zy zijn zoet: hoewel een weinigh waterachtigh. Zy worden daghelix te Batavia op de merkt te koop gebraght.

Dit gewas schijnt een soort van plompen te zijn: want het is in breede en roode bladen, en in steel en wortel, die gantsch gelijk: doch in bloem verschilt het van onze hierlantsche waterplompen, die in Holland wit of geel is; maer in Indiën is hy schoon purper. Het verschilt ook in vrucht en kelk van onze hierlantsche waterplompen.

De bladen van dit gewas worden gezeit in den derden graet kout te zijn, als de hierlantsche waterplompen: waerom d'onzen aldaer, na den voorgang der Maleyers, het afzietsel in hette ziekten, brandige koortsen, frenesye en doodelijke roodeloopen, gebruiken.

Men heeft'er noch een ander soort, die bleek purperachtige bloemen, en zulke spitse bladen niet heeft.

Men heeft'er drierlei slag van zulke watergewassen, die met recht bezienswaardigh zijn.

Daer groeit in de poelen en rivieren waterkroos, een aengenaem en gree-tigh voetsel voor d'enden, die de Sinesen aldaer overvloedelijk veel houden.

Daer groeit ook in de stilstaende wateren en rivieren potamogeyton, of fonteyn-kruit, en water-weegbree, die tong en keel, in het kauwen, door zijn hitte, brant en schrookt.

Vrucht Langzap.

Alhoewel men in Indiën zeer vele treffelijke vruchten het geheel jaer deur heeft, zoo komt deze vrucht, die by de Maleyers *Langzap*, by de Javanen *Kakas*, en by d'onzen en Portugezen gebroken *Lansen* genoemd wort, alleenlijk eenmael des jaers, in Sprokkelmaent, uit.

De boomen, daer aan deze vruchten, met groote menigte en zeer cterlijk by troffen, als druiven, hangen, zijn groot en breed, en hebben een zeer schoon geway en bleek-groene bladen, als laurier-bladen, of als die van de kastanie-boomen: hoewel niet geschaert noch gehakkelt.

De vruchten hebben van buiten een weke en geele schil, als onze persiken: die een witte en scherpe vocht uitgeeft. Zy zijn van gedaente als onze geele pruimen: maer een weinigh root, en van binnen witachtigh, met ribbetjes onderscheiden.

Het binnenste mergh of vleesch inmaekt zuur of wijnachtigh, en als aelbessen; doch wat tzaementrekken-de: maer zoo liefelijk, dat men zich naulix verzaden kan. Zy zijn door-gaens by alle d'inwoonders beroemt, dewijl zy de hitte der koortse gemeenlijk temperen.

Gemeenlijk zijn van binnen twee of drie pitjes, daer men den aenwas moet afzuigen, om te nuttigen: maer de schel is bitter en ondeugend: gelijk ook de steentjes.

De vruchten komen van een klein geelachtigh knopje voort, dat na het bloeien de vrucht voortbrengt.

Dit ooft groeit overvloedelijk op het eiland Amboina, en inzonderheit op Gilolo: daer de stapel is. Gelijk die by mijnen tijt aldaer met groote menigte aan de merkt gebraght wierden.

Een ander slag van vruchten groeit op Java ontrent Batavia, die by de Maleyers *Boa Rampi*, en by de Javanen *Kapundung* genoemd wordē, en alleenlijk in d'uitterlijke gedaente van d'andere verschillen; maer zy hebben beide een en dezelve smake en krachten. Waerom dezelve bequamelijk Javaense Lansen zouden kunnen genoemd worden.

De rijpe Ooghst dezer vruchten is in Wijnmaent, en worden uit het land den inwoonders op Batavia toegebraght.

Purpere pruimen.

De purpere pruimen worden alzoo by d'onzen, na hunne kleure, genoemd; maer by de Javanen *Gapak*, en by de Maleyers *Boka Gohok*. Zy wassen aan boomen, die niet zeer groot zijn, en hangen met grote menigte aan de takken. Zy zijn van groote als kroosjes, van buiten purperachtigh, en van binnen witachtigh, met een rode steen. De smaek is wiltachtigh, en vry wat tzaementrekkend.

Jambulang of Krieken.

De vrucht *Jambulang* is een ooft als onze krieken: waerom de Hollanders haer ook dien naem gegeven hebben: maer de Javanen noemen dezelve *Duat*, en de Maleyers *Kriango*. Doch zy is den krieken meer van verruwe, als van gedaente en vorm gelijk: want zy is langwerpigh. De smaek is ook vry wilder en wrang, en niet veel aengener als die van de groote sleen: wanneer zy in het laest van den herfst eens of meermael berijpt zijn. De boomen, daer aen deze vruchten groeien, wassen ook veel hooger als een krieken-boom, en spreiden hunne takken wijd en zijd uit. Het bladt is donker groen, en aen de steel smal, en achter breeder, en niet spits aen het eind, en wordt ter wederzyde met ribben doorloopen.

De bloem of bloeisel bestaet uit rootachtige blaetjes: daer vezeltjes uitspruiten.

Deze vrucht wordt in Herfst- en Wijnmaent met hele bennetjes te Batavia ter markt gebraght, en zeer goet koop gekocht. Zy wort zeer goet voor den rooden loop en het bort gehouden.

Enkelde en dubbelde Schoen-bloem, of Fulo de Sapato.

D'enkelde Schoenbloem wordt by de Portugesen in een zelve zin, *Fulo de Sapato*, dat is, bloem des schoens, genoemd: uit oorzaak die tot het zwart maken, of bruineren der schoenen, zeer treffelijk is: want de bloem, gekauwt, geeft een zwart zap van zich.

Daer ist wederlei slag, die men in een manneken en wijfken zou kunnen onderscheiden, even als onze peoni-bloemen.

Uit de bloem, die donkerroot, en van fatsoen als onze gemeene rooze is, waften een geele steel, die boven zeer aerdigh met een kroontje, met geele pluysjes, bezet is. De bladen zijn schoon groen en getant of gehakkelt, als de bernde netelen: daer een geestigh knopje, vol ribbetjes, uitspruit, die zich open doen, en den bloem te voorschijn brengen.

De smaek der bloemen is tzamen-

trekkend: en dienvolgens kout van temper. Men trekt'er, door kracht des vuurs, een water uit, dat dienstigh in heete koortsen is, en voor het voorhoofd geslagen wort, om den slaep te verwekken.

Daer is noch een derde geslagte van deze bloemen, die enkele bladen, en een izabelle of lijfverwige kleure hebben. Deze bloemen wassen aen heesters, die hooger als onze eglentiers opschieten. De takken spreiden zich wijd en breed uit, en worden tot heggen gebruikt, en om de lusthuizen geleit. Men maekt'er ook manden van.

D'inwoonders wassen't hooft met het afzietsel van de bladen. De bladen, met a zijn ingenomen, houden zy goet voor den buikloop: alsook voor gekneust vleesch, dat door stooten verplettert is, wanneer die gekneust op de gequetste plaetse geleit worden.

Dit gewas groeit geerne in de verdubbeling van de zon, en hitte: waerom het ook veeltijts tegen de muuren, daer d'Ooster zon vlak op schijnt, geplant wordt: als in Europe tegen het Zuiden wort gedaen, wanneer men de Zon van noode heeft, tot zoodanige boomen en planten, die ons uit warme gewesten toegebraght zijn.

Daer is ook een schoenbloem met dubbelde bloemen: hoewel zy nergens in van elkandere verschillen, als in de gedaente der bladen, en het kroontje, dat in de midden staet. De kleure van beide is robijn-root, en gloeit zoo uitnemend, dat zy met gene verruwe af te malen is.

Bloem Dukol.

Deze bloem wordt by de Javanen *Dukol*, by de Maleyers *Bale Adap*, en by de Portugesen *Fulo di Poco*, dat is, Put-bloem, genoemd. Hy waft overal in dikke heggen en hagen, aen een heester van twalef of dertien voeten hoogh, en heeft boven in den top een bladt zoo wit als sneeuw, dat gemene-lijk recht over eind staet: daer de schoone oranje verwige bloemen zich om en tegen aen vertoonen en flikkeren, die by trosjes aen malkanderen zitten.

De bladen zijn donker-groen, met een witte aeder in het midden.

Wring-

Wring-pruimen.

De vrucht, by de Maleyers *Boenga Tanjong*, by de Javanen *Kombang*, by de Sinesen *Kauky*, en by d'onzen Wringpruimen genoemd, wast aen eenen zeer hoogen boom, met gekronkelde bladen. Hy heeft kleine lijfverwige bloemtjes, die des morgens open staen, en een wonderschoone en liefelijke reuk van zich geven; maer sluiten zich, tegen zonnen opgang, weder dicht toe.

De vrucht is nauwelijks zoo groot als een hazelnoot en van een zelfste fatsoen: eerst groenachtigh en daer na bleekroot en oranjeachtigh. Het vleesch, of het geen eetbaar is, zit van buiten aen een bruinen steen, is oranjeverwigh, en smaekt onaengenaem en wrang. Waer om deez boom meer, om zijn sierlijk geway en welriekenden aert van bloemen, in de hoven geplant wort, als om de aengenaemheit van zijne vruchten, die by ons volk niet zeer begeert worden.

Karembolas.

De vrucht, by d'Indianen *Karambolas* en ook *Kamozia*, *Karabelli*, *Chamarah* en *Bolunbach* genoemd, groeit in Indien op verscheide plaetsen, aen eenen boom, die teder van stam, takken en bladen is. Hy komt uit zijn zaet voort, en schiet zoo hoog op, als een kerseboom, en krijgt bleek-blaeuwe bloemen, daer uit de vruchten voortkomen, die in 't eerst groen, en daarna geel en deurluchtig worden, en hebben de gedaente van een pompoen; maer vallen kantigh.

Zommige dezer boomen geven (het geen wonder is) vruchten van zoo liefelijk en verquikkende smaak, dat niet aengenaemers kan gesmaekt worden. Andere zijn wederom zoo zuur en wrang, dat zy niet alleen den mont; maer de kele toetrekken, als of zy den mensch wilden verstikken en van het leven berooven. Wanneer men dezelve doorsnijt, vertoonen zy de gedaente van een sterre, met vijf hoeken, van binnen.

De bladen van dezen boom zijn schoon groen van kleur, met blaetjes

als een roos; maer zonder takken en vol ribbetjes.

Boea Bidara of Massam, of Steekpruimen.

De boom van de vruchten, die by de Maleyers en Javanen *Boea Bidara*, by de Sinesen en Portugesen *Massam*, en by d'onzen Steekpruimen, van wegen haar stekelige en doornige takjes, genoemd worden, schiet met zijn loof en takken hooger, als onze kriecken- of kerffen-boom op, en heeft asgrauwe bladen, daer drie aederen doorloopen. Hy heeft kleine takjes, om en om met scherpe doornetjes bezet, die men ten eersten qualijk kan zien, en derhalven den onvoorzichtigen, in het afplukken der vruchten, lichtelijk quetsen.

Deze boom draeght het gantsch jaer door vruchten, en zoo overvloedelijk, dat de teere takjes gantsch nederbuigen: dies men zich met recht over de zeltzame vruchtbaarheid van dezen boom te verwonderen heeft.

De vruchten hebben de grootte van een hazelnoot, zijn donker-groenachtigh. Het vleesch is van binnen wit, daer een lijfverwigh steentje in zit. Zy komen voort uit kleine geelachtige sterswijze bloemtjes, met vijf blaetjes, daer ook vijf vezeltjes of stijlen tusschen staen.

Men eet deze vruchten gemeenlijk rauw uit de vuist. De smake is liefelijk zuur, en wat tzaementrekkend. Zy verdrijft de hitte en dorst.

Deze boom groeit buiten Batavia in 't wilt: maer d'onze hebben dien, om de aengename smake van zijne vruchten, voor eenige weinige jaren, buiten en binnen de stad, in de hoven en tuinen beginnen te planten.

Javaense Rapen.

D'onzen hebben dit gewas, dewijl het als onze rapen, onder d'aerde wast, den naem van Javaense rapen gegeven, die de Javanen en Maleyers *Gadang* noemen. Zy wassen knobbeligh, by na als artizjokken onder d'aerde, en zijn byna van groote als onze hierlantse rapen: hoewel zy in fatsoen, smaak en vleesch, daer van verschillen. Het blad of lof is donker groen met wit-

achtige aedertjes: daer boven een takje, vol purpere bloemtjes, uitgroeit.

Men houdt deze rapen geen quaet voetsel te gezen: als zy wel toege-maakt zijn, en matigh, of niet veel, gebruikt worden.

Duivels-broot of Paddestoelen.

Men heeft'er verscheiden slag van duivels brood of paddestoelen, die de Maleyers *Kulet*, en de Javanen *Jamorn* noemen. Zommige zijn ros: andere bleekgroen: en andere zoo bros, dat zy in het aenraken breken. Zy groeien, zonder zaet, van de vochtigheit. Zommige worden, gelijk ook hier te lande, voor eene lekkernye gehouden, en met wijn en zuiker toegemaakt: want anders hebben zy eene vieze reuk en smaak.

Indiaensche Safræn of Borbori.

Het gewas, wiens wortel de Javanen *Borbori*, en de Portugesen *Saffran di Terra*, dat is, Safræn onder d'aerd, d'Arabieren *Kurkum*, en d'Europische artzen op Latijn *Radix Curcumæ*, dat is, wortel van *Kurkuma*, noemen, heeft bladen als die van de witte nieswortel. Zy zijn dik, breed en groot: hoewel glat en vol aederen. Het heeft een dikken stengel, en schiet redelijk hoog op. De bloem is schoon purper. De wortel is byna als die van het kruit *Gentiane*.

Na de bloemen volgen stekelige vruchten, als kastanien met de bolsters. D'ope vruchten vertoonen een ront zaet, van fatsoen als erweten.

De wortel verft safræn geel: waerom die ook by enige schrijvers Indische Safræn genoemd wort.

De Maleyers gebruiken dezen wortel niet alleenlijk onder d'artzenyemiddelen: maer kookten die ook te gelijk met vischen vleesch, om geur en gezontheits halve. Ook wordt die tot vitch of vleesch, of iet anders, als toespijze gebruikt.

Het is het alderuitstekenste geneesmiddel voor verstoppinge der ingewanden, te weten, van lever, long en milt: en verdrijft de graveel-pijn, steen in de nieren en blase, opent de verstopte stonden, helpt alle gebreken

der vrouwen, en verdrijft de barensnoot. Voor al is het een byzonder en eigen geneesmiddel inde geluwe. In 't kort gezeit: deze wortel magh met recht onder d'openende geneesmiddelen de voornaemste plaetse bekleeden: want het opent alle verstoptheden, en doet het water loozen.

Deze wortel komt ook in zekere zalf, die de Javanen met een zelven naem *Borbori* noemen: daer mede zy, zoo vrouwen als mannen, het gantsch lichaem besmeeren.

Het zaet, in hoender- of weren-zap gekookt, is ook dienstigh in de voorgemelde gebreken, en geeft goet voetsel.

Indiaensche boom-huis-look.

De Indiaensche boom-huis-look groeit op lava niet in d'aerde: maer op de Mangas-boomen, en op zekeren Indiaenschen eiken boom, *Kyati* by de Maleyers genoemd, daer aen het vast zit, gelijk hier te lande de Marentak: hoewel op die boomen ook de Marentakken groeien.

Het gewas of heester heeft langwerpige bladen, van smaak als zuuring: maer veel dikker en zappiger: zoodanigh de bladen van ons gemeen huislook zijn.

Het heeft wonderlijke langwerpigh ronde wortelen: waer uit vezelen schieten, die ook op stenen of boomen vatten en vast houden, en aldus wassen.

De bloem is klein, die van het Guigeligail-kruit gelijk: maer wit, aromatisch van reuk en citroenachtigh: waerom die by de Maleyers tegen de ziekten van zenuwen en hersenen gebruikt wort.

Een konserf van de bladen en bloemen gemaakt, is ook voor krampen en het bort een goet geneesmiddel.

De bloemen, in zuiker geleidt, zijn al zoo hertsterkend als die van bornaesje.

Na den bloem volgt een vrucht van een halve vinger lang, slijmerigh en laf van smaak: waer in zaet, zoo groot als geerst, beslooten leit.

Dit gewas staet, door eene verborgene kracht, alle verrottingen bederving tegen: waerom het te recht tegen de gemelde felle ziekten, als een tegen-

tegengift, by d'inwoonders gebruikt wort. De Maleytsche artzen houden geen krachtiger genees-middel, als dit gewas, tegen vergiftige wonden, die door Javaense pijlen, pooken, kritsen en assagayen veroorzaekt zijn: want de Javanen, de wreestste onder alle menschen, vergiftigen hunne pijlen, poken en kritsen, met het bloet van zeker vergiftigh hagedis, die d'onzen, na zijn geluit, *Gekko* noemen.

Indiaensche Veronica of Eerenprijs.

Inde velden en bosschen van Java groeit een kruit, *Veronica* of eerenprijs by ons genoemd, met een witten bloem, dat de Maleyers en inwoonders van Java *Oribat Matta* noemen, het welk een geneesmiddel voor d'oogen betekent: dewijl desselfs uitgedrukte zap goet voor loopende en ontstekende oogen is.

Het zelfste zap en afzietfel van het gantsch kruit geneest de kuch, teering en andere lantziekten.

Het heeft ook een pis afdrijvende kracht: waer om d'inwoonders het in de gebreken van nieren en blaze gebruiken: als ook in de zaetvloet, die uit een onzuiver byslapen ontstaen is.

De gestote of gekneufde bladen heelen de zweeren van voeten en scheenen, indien zy daer op geleidt worden: want zy droogen zeer treffelijk op: maer deze zweeren zijn, om de vochtige temper des klimaets, zeer zwaer te genezen.

Kolkas.

Kolkas, alzo by d'Arabieren en Mooren genoemd, is een gewas, dat dikke wortelen heeft, en breede, grote bladen, en roode troswijze vruchten, als het Arum of Kalfs-voet voortbrengt.

Het heeft een vergiftigen aert: waer om de lavenen de wortelen, aen schijven gesneden, drie of vier dagen in een loopend water te weken leggen: om de slijmerige stoffe, die het by zich heeft, afte wassen: want in deze slijmerigheid bestaet zijne vergiftige kracht. Dan leggen zy de wortelen, na die in een pers uitgeperst zijn, in de zon te droogen, en malen of wrijven

de gedroogde wortelen tot meel: daer dan koecken van gemaakt, en in plaetse van rijns en broet gebruikt worden. De Maleyers en Sinesen bereiden en gebruiken de wortels op een zelve wijze.

Deze is dezelve wortel, die door den neerlaegh der Mataraensche lavenen zoo berught wierdt, wanneer zy d'onzen des jaers zestien hondert negen en twintigh, in de stad of op het kasteel Batavia, belegert hadden: want hy veroorzaekte onder hen in de legers een doodelijken roden loop, wanneer zy door hongers-noot geperst waren; dewijl al de rijns, die vande stad Tengal na het leger moste gevoert worden, door ons volk onderichept en verbrant was. Dies waren zy genootzaekt, met dezen wortel byna alleen, eenige weken, in den grootsten hongers-noot, het lijf te houden.

De Sinesen en Maleyers koecken dezen wortel ook: maer smijten het eerste kooksel wegh, en doen'er dan weer versch water op; en eeten die dan met eek, olie van kokos-nooten, en peper: gelijk hier te lande de roode beetwortelen.

Indiaense Betonie-Boom.

D'Indiaensche Betonie-boom heeft geplekte of gevlakte bladen, als ons lange-kruit.

De bloemen wassen airswijze, die by na duizent in eene air zijn, hebben een bleekachtige blauwe kleur, als de rosmarijn-bloemen hier te lande.

Het afzietfel van dit kruit is zeer dienstigh tegen het bloetspouwen, teering ende kugh, welke de Maleyers *Sakit Haty*, dat is gezeit, ziekte des herten, noemen: dewijl zy het herte, lever, lange, ja de milt zelve, den naem van herte geven: en klagen, wanneer een van deze werktuigen ontfelt is, dat zy *Sakit Haty*, dat is, pijn aen het herte, hebben.

D'Indiaense vrouwen houden het uitgedrukte zap van dit kruit voor een treffelijk tegengift tegen de steken van slangen, scorpioenen, en andere vergiftige beten.

Indiaensch gras.

Op Java groeit allerlei slag van gras. Onder andere een, dat aenden top van de steel vier kruiswijze airen heeft: maer bladen als het gemeen gras.

Daer en boven groeit'er een gras van een zelven slag, met zes of acht zoodanige airen, die klein zaet besloten houden.

De Maleytsche artzen gebruiken de wortels en het gantsch gewas tegen den rooden loop, droppel- of koudepis, zweeren en pijn der nieren en blaze, en om de maentstonden der vrouwen te doen komen.

Noch wast'er een ander slag van gras, dat in den wortel alleen van het gemeen gras verschilt, en drie of vier knobbelen voortbrengt, die gekauwt, eene smaak als kruitnagelen hebben: maer zijn zoo heet niet.

Indiaensch Monthout:
of *Langondi* en *Alkanna*.

Het Indiaensch monthout wort alzo gevoeghlyk by d'onzen genoemd: dewyl de bloemen, bladen en takken volkomenlyk ons monthout verbeelden: hoewel de bladen eenighzins zoeter als monthout rieken. De bloem is ook, hoewel van een zelve gestalte, verscheide van kleure: want die van het Indiaensch monthout is blaeuachtigh: maer die van het hierlantsche is witter als sneeu. Maer de beziën van beide zijn zwart.

Met dit gewas komt over een, en is een medesoort, zeker heester, die by d'Arabieren *Alkanna* en *Henne*, en by de Persianen *Chinne* genoemd wordt: maer het heeft kleinder bladen.

De bladen van *Alkanne* zijn door gantsch Indiën in gebruik, om de tanden, lippen, en inzonderheit de nagelen, root te verwen: het welk voor een groote cieraet onder de Moren gehouden wort. Deze verruwe wort in dezer wijze toegemackt. De bladen, op eenen steen, met een marmere stamper, gewreven, worden in klaer water geweikt, met een weinigh kalk: waer uit dan een roode verwe ontstaet: waer mee ook de Persianen en Turken de seerten der peerden verwen.

De bladen, gekauwt, geven eenige prikkeling op de tonge: hoewel zonder eenige uitstekende scherpteit.

Beide deze heesters zijn by de Maleytsche vrouwen in zoo hooge achting en eere, dat de geen voor den godloofsten mensch van de werelt gehouden wort, die eenigh quaet woort daer van zeit. De rijke vrouwen gebruiken de bladen in alle wasschingen van hare kinder-bedde, en in alle gebreken des lijfmoeders. Ja zy zeggen, dat meer is, dat zy d'outhet beletten. Maer in der daet hebben deze bladen, inzonderheit van *Lagondi*, groote krachten: want het afzietfel dezer bloemen, is wonder dienstigh tegen d'Indiaensche lamheit der leden, *Beribery* genoemd.

Het is een zeer edel gewas, en groeit door gantsch Indien. De Maleyers noemen dit Monthout *Lagondi*.

Indiaensche boom Salie.

D'Indiaensche boom *Salie* schiet tot de hooghte van twee mannen op, en groeit ontrent Batavia zeer overvloedelyk by heele bosschen: want zy spreit wijd en zijd zijne wortelen uit, even als het zoethout in Europe: dies de genen, die deze *Salie* in de tuinen planten, naulix dezelve kunnen uitroeien.

De bloemen zijn witachtigh blaeu: en de bladen zeer lang, rieken liefelyk, en verstreken eene schaduwe tegen de hitte der zonne.

Indien dit boomgewas wel in de tuinen gequeekt en gehanthavent wordt, zoo laet het veel van zijne wiltheit af: het welk geschiet, met de wortelen en scheuten op zekere tijden behoorlyk af te snijden. Het is dan zoo goet in de spijs, als de tamme salie hier te lande: als ook tegen alle ziekten en qualen van de lijfmoeder en zenuwen. De Maleytsche vrouwen gebruiken het in hare gemeene stovingen en wasschingen, met het Indiaensche monthout of *Langondi*, en met den heester *Daullontas* genoemd.

De bloemen worden ook by onze artzen daer te lande ingeleit, en zijn zeer dienstigh tegen alle koude gebreken van herffenen en zenuwen, en zetten ook het water af, en verstreken

ken dienvolgens een goet geneesmiddel voor de waterzucht.

Lange Salie groeit'er zeer weinigh; en ook niet veel rosmarijn, die met zoo groote zorg tegen de hitte der zonne moet bewaert worden, als hier te lande des winters tegen de koude.

Indiaensch Verbene of Yzerkruit.

Op Java groeit een Indiaensch *Verbene* of Yzerkruit, dat onze verbene zeer gelijk is: maer d'airen zijn herder en langer.

D'inwoonders, en ook d'onzen, na hunnen voorgang en lessen, gebruiken de gestoote bloemen, op zeere scheenen: want zy droogen treffelijk op: het welk in alle wonden vereischt wordt, die inzonderheit op Batavia, om de hitte en warme temper des lichts, zeer zwarelijk genezen worden.

Het uitgeperste zap der bladen, tot een lepel vol ingenomen, geneest het kolijk, bloetgang, bort, en andere zodanige gebreken, zonder onderscheit, met ongemeen groot voordeel.

D'Indiaensche vrouwen houden dit voor een heiligh kruit, en goet tegen alle toveryen.

Indiaense Duivels-melk.

Overal in de bosschen op Java, wast een wonderlijk slag van *Esula* of Duivels-melk. Dit gewas schiet zeer hoog op, en heeft dikwils een driekantigen stam, stronk of steel, van een been dik.

Het is vol doornige bulten, die evenwel, dewijl zy week zijn, niet steken. De bladen groeien hier en daer, en zijn de bladen van onze gemeene huislook zeer gelijk.

Uit d'ingefnede of gequetste steel druipt een melkachtigh goutgeel zap, als uit het gewas, Duivelsmelk genoemd. Dit geel zap is zeer bijtend, en bevekt kleeren, ja aengezicht en oogen.

Uit dit zap wordt een extract of uittreksel gemaakt, dat tegen de waterzucht, lamheit, Indische ziekte, *Beribery*, en andere koude qualen, zeer dienstigh is: want het maakt sterken kamergang, en zet het water kragtig af.

Dit gewas verschilt niet in gedaente noch in wijze van wassen, van het geen, dat zekere geele traen of zap uitgeeft, die in d'Apteken gebroken *Guita Gemon*, en by d'Indianen *Lonan Kambodja* genoemd wort; dewijl het in het koninkrijk van *Kambodja* wast.

Peerl-kruit.

Daer wast ook een kruit, by ons peerl-kruit, en in't Latijn *Milium Solis* genoemd, dat van het hierlantse in bloem, steel en bladen niet veel verschilt. Maer de vrucht is veel grooter, en zoo hart als steen, die van binnen een eetbaer meel begrijpt. Het wort op Portugees *Terva da Rosarios*, dat is, kruit der Rozenkranssen, genoemd: dewijl, ten tijde der Portugezen, d'arme Maleytse vrouwen en slavinnen van die vruchten hare rozen-kranssen of paternosters maakten. Zy gebruikten dezelve ook in plaetse van halsketenen, als rijke vrouwen goude ketenen.

Het kruit en zijne vruchten is dienstigh tegen de gebreken van nieren en blaze.

Boa Kamba of Indische peeren.

De vrucht *Boa Kamba* of *Kaman* by de Javanen, en *Boa Binsil* by de Maleyers, en *Leisise* by de Sinesen geheten, noemen d'onzen Indische peeren, van wegen hare gelijkenis en groote, die zy met de hierlantse peeren hebben.

De rijpe zijn bleekgroen, met zwartachtige vlakjes of plekjes, zijn van binnen niet vol als onze peeren: maer al het goet, dat'er aen is, zit tegen de buitenste schil aen; zoo dat zy van binnen een holligheit met eenigh blaau zaet hebben.

Men ziet deze vruchten weinigh in de hoven van Batavia: dewijl zy niet zeer aengenaem; maer wrang van smaak zijn: hoewel lustigh in het oogh.

De voornaemste ooght dezer vruchten is in Sprokkelmaent: als wanneer zy te Batavia, met groote menigtheit, op de merkt gebraght worden.

De boom, daer aen deze vrucht groeit, schiet zeer hoog op, en heeft zeer grof en bros hout en bladen.

Rambustan of Rampostan.

Onder eenige weinige vruchten, die zonder bloem of bloeisel, uit een knopje, haer wasdom hebben of voortkomen, heeft deze vrucht, *Rambustan* of *Rampostan* by de Maleyers genoemd, mede hare plaetse: want zy komt uit een klein groen knopje voort.

Zy wassen aen een hoogen boom, als onze kerffe-boom, en hangen met heele bosjes by malkanderen aen zeer dunne, lange en teere takjes, en schijnen van verre aen te zien, als kastanien, wanneer die noch aen hare eige bolsters aen de boomen hangen, en zijn heel purperverwigh. Zy hebben van binnen een kleine zuure stoffe, die men van den steen afzuight, om te nuttigen, en zeer liefelijken zerpzuur van smaak is.

Het is zeer vermakelijk t'aenschouwen, wanneer deze vruchten rijp zijn, hoe de dunne en tedere takjes buigen, door de minste der vruchten.

De voornaemste tijt van rijpen is in Sprokkelmaent, wanneer zy met grote menighte tot Batavia op de merkt gebracht en verkoght worden.

Noch is'ereen ander slag van deze vruchten, die *Rambustan* of *Rampostan Kafry*, dat gehairde Kaffersvrucht gezeit is, genoemd worden: uit oorzaak de buitenste bolster met zwarte takken bezet is, en het aenzien heeft, als het hoofd-hair van eenen Moors- of Moorjaens-kop. De takjes, daer deze vruchten aen zitten, zijn zoo lang niet, als de voorige purperachtige vruchten.

En alhoewel deze vruchten in uiterlijke gedaente zeer veel van elkandere verschillen, zoo zijnze nochtans van binnen eveneens van smake, en zonder groot onderscheit.

Romani of Satarra, anders Gandaria

De vruchten, by de Maleyers *Satarra*, by de Javanen *Gandaria*, en by de Portugesen *Romani* genoemd, zijn even als onze geele pruimen van gedaente: maer ruim zoogroot. Zijn van binnen de vruchten Mangas niet ongelijk, en smaken gelijk de *Batsan* of stinkers, gelijk d'onzen die noe-

men: hoewel zoo zuur niet. In het eerst zijn zy van buiten groen, en worden daer na geel, met oranje kleur vermengt. Het binnenste is ook geel van kleur.

D'inboorlingen leggen deze vruchten met menighte in zout of pekels, en gebruiken dezelve voor een lekkere toespijze, als in Europe d'olyven. Zy zijn niet onsmakelijk, maer vallen wat hairiger als de vruchten Mangas.

Japanse bloem.

De Japanse bloem, en in een zelven zin op Portugeesch *Fule de Japan*, op Maleyts *Boenga Japan*, en op Sineesch *Quihoa* genoemd, groeit geerne op schaduwachtige plaetsen, aen een stronkje van een voet of anderhalve hoogh. Zommige stronken hebben witte, andere lijfverwige of purpere bloemen, als hier telande de stokkroozen, die uit lange en smalachtige leetjes, tusschen de bladen, te voorschijn komen, en laten zich zeer cierlijk, boven malkanderen zien. Wanneer de blaetjes van d'onderste bloemen verslenst zijn, dan komen weer andere boven uit: waer door men altijd bloemen heeft. Aen de steel, daer de blaetjes zijn afgevallen, groeit een knopje, daer zwart zaet in is, zoo fijn als tabaks-zaet. Dit gewas komt ook zeer gewilligh, zonder wortel, voort: wanneer men slechts een takje in d'aerde steekt.

Men heeft van deze bloemen mijns wetens, anders niet als het vermaak, dat men in het aenschouwen daer van neemt.

Boom Patty.

De boom *Patty*, by de Maleyers en Javanen genoemd, wast veel ontrent Batavia in verscheide hoven, en wort by d'inwoonders, om zijn takken en schoon geway en loof, daer men voor de hitte der zon onder schuilen kan, hoogh geacht.

Hy groeit ontrent tot de hooghte van eenen appelboom, en heeft dunne takken: aen welker einde de vruchten, aen steelen van ontrent een span lang, by drien tzamen hangen, die wilt, zamentrekkend, wrang en onaengenaem

naem van smake zijn: dies zy, mijns wetens, van niemant gebruikt worden. De vruchten zijn gekartelt als de pijn-appelen, daer van binnen eenigh zaet inzit.

De bladen zijn schoon groen van kleure, en staen zeer dicht en net aen malkandere, dat een wonder fraei en lustigh gezicht geeft.

Goutsbloemen.

De bloemen, die d'onzen goutsbloemen noemen, worden alzoo meer om de kleur als gelijkenis geheten. Het blat is donker groen, als dat van den appelboom: maer wat kleinder.

Boven aen de takjes groeien verscheide lange oranje knopjes, die aen het eind met vier hoogh gekleurde oranje-blaetjes open gaen, en met hun brandende kleure ieders oogen na zich trekken: waerom zy ook van de liefhebbers in de hoven opgequeekt en onderhouden worden, zonder zy, mijns weten, ergens toe goet of quaet zijn.

Jager-boom.

De Jagerboom is een soort en geslagt van wilde palmboomen, en heeft eenen stam, die met een graeuwen schors bedekt, en rontom als vol ringen is.

De bladen hangen zeer cierlijk aen lange geelachtige steelen, en zijn schoon groen van kleur. D'onderste, als die out worden, hangen neerwaerts, en worden geel in het verdorren. Anders is deze boom zeer aengenaem in 't oog.

De vrucht van dezen boom is veel kleinder, als de kleinste kokos-noot, en heeft gene andere nuttigheit noch gebruik, als dat d'inwoonders daer syroopen zuiker uit trekken, die zy het geheel lant door vervoeren, en daer mee grooten handel drijven.

Het hout van den stam des booms is onvergankelijk, als het onder een dicht dak wel bewaert wordt. Het is zoo hert, dat men het niet houwen, booren of zagen kan, en laet sich niet anders, als met een klein beiteltje en een houte moker bearbeiten en scheiden: daer mee wordt'er een gat in gehakt, in plaetse van booren, om een houte pen daer in te drijven. Zommi-

ge Indianen maken van de gaefste afscheutsels boogen, die zeer taei en sterk zijn. De Sinesen op Batavia maken van de takken of bladen, waciers, die zy daghelix gebruiken, om in de hitte der zonne het aengezicht te verkoelen.

De Malabaren gebruiken de bladen, (die zy *Olen* noemen) om op te schrijven, gelijk men hier te lande op papier, van doek gemaakt, schrijft. Zeer aertigh weten zy deze bladen of olen toe te stellen, inzonderheit wanneer zy aen iemant hunne meening, gelijk wy met brieven van papier, willen laten weten. De bladen zijn ontrent drie vingers breed, en anderhalve ellen lang, en op het eene eind met een gaetje doorboort, daer een koortje doorgestoken wort, om zoo vele bladen aen malkanderen te rijgen, als zy tot het ontwerp van hun schrijven van noode hebben. Het schrijven geschiet met een yzere priem of stijlet, daer mee zy de bovenste gront of vlakke der bladen zeer behendigh weten te doorsnijden, om de letters in te drukken, die nooit uitgaen. Dit weten zy meestendeel by 't gevoel te doen, zonder het gezicht daer by zoo gestadig te moeten hebben, als wy by het schrijven.

De bladen mogen zeer lang duren, en vergaen zelf in het water niet lichtelijk. Ik heb verscheide brieven van verscheide Grooten, aen de Malabarse kust, op zoodanige Olen of bladen geschreven, ontfangen.

Uit deze boom wordt ook een zap getijfert of getapt, als uit de kokosboom, dat zoet is, als het gekookt wort, en smaekt dan, als mos, en kan iemant dronken maken. Maer meer wordt daer zuiker van gekookt. Het wort anders, ongekookt, voort zuur.

Deze Jager-boom is onder zoo vele geslagten van palmboomen, als'er in Indien gevonden worden, geen van de minste: dien d'inwoonders ook, om zijn menighvuldigh gebruik, zeer zorghevigh voortplanten en aenqueken, inzonderheit op het eilandt Zeylon en Jafnapatnam, daer men hele bosschaedjen van deze boomen ziet.

Boomen vrucht Billingbing of Blingbing.

In en ontrent Batavia groeit een boom, die uitterlijk van aenzien en opslag wonderlijk is, en zeer sierlijke en fraeie bladen heeft, die alle naer om laegh hangen.

Uit den stam, die dik is, en uit de takken, spruiten kleine takjes vol groene knopjes, daer welriekende, roode bloempjes, als kleine lelien, uit voortkomen: waer na de vruchten volgen, die by trosjes daer aen hangen, en van groote en fatsoen als kleine komkommers of agorkjes, en zoo dik als een duim, en een vinger lang zijn. Zy hebben een groene schil, en van binnen eenigh zaet, als dat van de konkommers: maer wat ronder. Deze vrucht wort by de Maleyers en Javanen *Billingbing* of *Blingbing* genoemd.

Deze boom doet wonderlijke werking: want men berooft hem niet alleenlijk van zijne welriekende bloempjes en smakelijke vruchten: maer de bladen en basten worden hem mede ontnomen en tot genezing van 's menschen krankheden en onderhouding van gezontheit gebruikt.

Hy is onder de boomen, als 'het schaepe onder de beesten. Het is niet genoegh, dat hy eens zijne vruchten geeft; maer zy villen en snijden hem daer en boven de bast tot aen den wortel toe, op zommige plaetsen, van den stam. Aldus zou de boom gehakkelt en geschonden blijven staen, by aldien de milde natuur hem niet had verzien met bloemen en vruchten, die den geheelen stam, en het dikste van de takjes, zoodanigh bezetten, als of zy, door kunst, met festoenen waeren behangen.

De vrucht is zeer zappigh, verkoeleend en ongemeen scherp-zuur of amper van smaak: waerom hy uit de hant niet racuw kan gegeten worden; maer geeft in de spijs een aengename rinfesmaak, en laet haer wel met zuiker inleggen en konfijten.

Uit het zap wort daer te lande, by onze artzen, ook een syroop gekookt, tegen de heete ongetempertheit des levers en brandt des bloets. Men gebruikt die syroop ook in het kookfel

van ongepelde of ongedorachte rijst, *Pady* genoemd, in heete en geduurige koortsen. Zy stilt ook wonderwel de dorst.

Iets wonderlijks heeft deze vrucht, want niettegenstaende zy ongemeen zuur is, zoo verdriift zy evenwel de zuurigheid of amperheit, indien iemand, door het eeten van d'eene of andere vrucht, de tanden eggerigh en stomp worden, zoo dra men dezelve proeft.

Indiaensche Hontstonge.

Het kruut hontstonge, alzo van wege zijne gestalte en gelijkenis met eene hontstong gheten, wordt by de Maleyers *Sudu-Sudu*, by de Javanen *Suroe*, en by de Sinesen *Kautsu* genoemd.

De stronk is onder heel dik en boven dun. Wanneer men de bladen afrekt, zoo ziet men uit den stam eene melkachtige vochtigheit druipen, op een zelve wijze, als uit onze melkdiftelen. Deze vocht is goet voor pijn in d'ooren, wanneer men een druppel of twee in dezelve laet druipen.

Men ziet dit gewas in weinigh tuinen; maer meest in 't wilt groeien: uit oorzaak het by d'inwoonders in de geneeskunst alleenlijk gebruikt wort.

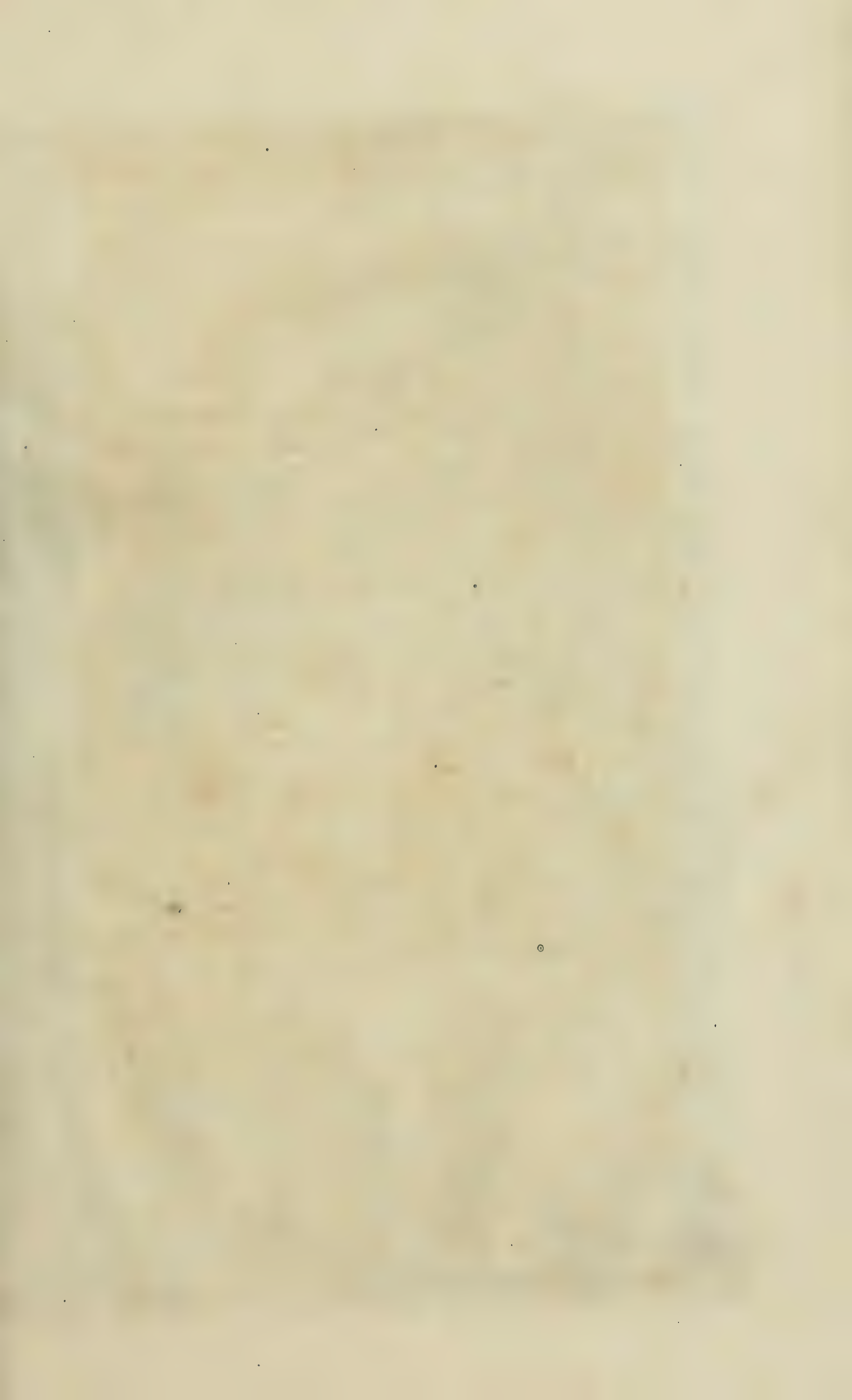
Bitter-groen.

Het gewas of rang bitter groen, wort alzo by d'onzen, van wegen zijne bittere smake, genoemd.

Het wast in en buiten Batavia in verscheide hoven, en klimt tot in den top van de naeste opslag, daer het aenraekt, op een zelve wijze, als de rank, gewas of loof van de komkommers; maer de bladen zijn hakkeliger en spits'er.

Het heeft eene vrucht als eene kommer, die geelachtigh, en vol groene streepjes en stipjes is, met een dikachtige schil, die van binnen geelachtigh is, daer een roode kern en holte in leit. In hare rijpheit isse met oranje-kleur gemarmert.

Deze vrucht wort by ons volk weinigh, om hare bitterheit en onaengename smake, geacht. Maer d'inwoonders weten dezelve toe te maken in hunne sausse, die zy *Karry* noemen, en met

Sagou Boom
Uet

Sager Boom

Blimbing

Konts
Jongoe

Durians

Blimbing

met rijst, tot eene klomp met de handen t'zamen gedruwt, in den mont slingeren.

De wortel en bladen gebruikt men aldaer in het bier, dat met zuiker zoet gemaakt wort, om de walghachtige bitterheit te verdrijven, en om des te langer goet te houden: want dan kan het wel twee of drie dagen duuren: wanneer het kookend in flesschen wordt afgetapt: andersints is het terstont zuur.

Durions.

Nergens in gantsch Indien wordt eenigh ooft gevonden, dat de wonderbare kracht en liefelijkheid van dit ooft te boven gaet. De reuke van deze vrucht is, als die van de verrotte uien, en zoodanigh, dat zy eenen iegeljk, dien haer onbekent is, onlustigh maekt om het aengenaem pit aen te raken, veel weiniger, dat men genegenheit zoude krijgen, om dezelve te eeten. Maer wanneer men de zoetheit van de smake op de tonge begint te proeven, dan kan men zich qualijk daer van verzaden.

De boomen, daer deze vruchten aen groeien, zijn krom, en quaet om te beklimmen, vol takken, en hebben herde bladen, van een halve span lang, voor spits, en veeltijts aen de buiten zijde graeu, en aen de binnen zyde schoon groen. Zy staen gelijk met de hoogste boomen in Europe, en gelijk onze beukeboomen by d'eiken.

De vruchten *Durions* hangen by troffen aen de dikte van de takken, om hare zwaerte, die d'enden van de dunne scheurjes niet zouden kunnen dragen. Zy komen uit een groene knop voort, die allengskens grooter wordt, en eindelijk open barst, daer uit dan een bloem of bloeisem van isabelle kleur te voorschijn komt, die van buiten herde schillen en vette bladen heeft. Deze bloem brengt een stekelige vrucht, ontrent zoo groot als een meloen voort, met een bolster van buiten zeer stekeligh, als de vrucht *Jaka*: en deswegen quaet om aen te tasten. Zy is in 't eerst groen en daer na geelachtigh. Ieder heeft van binnen vier huisjes of laetjes, daer de zoete eetbare vrucht in een steen of pit in zit, als die van een persik, en zoo groot als een ka-

stanie, met witachtigh mergh van binnen.

Van wegen de stekelige bolster dezer vrucht, trapt men die eerst, als men dezelve wil eeten, zoetjes met de voet plat of in stukken, om zich niet te bezeeren.

De *Durions* hebben anders geen gebruik, als om raeut eeten, en zijn de gezontste vruchten van Indien, indien matigh gebruikt worden. Maer te veel gebruikt, ontfeken het bloet door hare drooge hitte, en maken puisten in het aengezicht. Zy schijnen vyandschap met de betel te hebben: want als zy daer by komen, verrotten zy, en willen niet groeien.

Deze vrucht wort in drie maenden rijp. Haer voornaemste ooght is in Wijn- en Slachtmaent: hoewel ik die ook te Batavia op de merkt in Ooghtmaent rijp gevonden heb. Anders heeft men dezelve het gantsch jaer door: doch zoo overvloedigh niet.

Zy groeit veel ontrent Bantam: van waer die na Batavia wordt gebraght. Ik heb dezelve vrucht allereerst gevonden op het lant van Kristiaen Kandelers, aen de groote rivier gelegen, die door de stad Batavia vloeit. Men vindtse ook op andere plaetsen meer: dies deze vrucht aldaer zoo wel, als te Bantam, wassen wil. Maer zy groeit nergens beter als ontrent Malakka, daer men ze ongemeen groot en schoon vint.

Peper.

De peper, van de Maleyers *Lada* of *Laden*, en van de Javanen *Maritsia* genoemd, wast aen zwakke en kronkelige rankjes, die vol knopjes zijn, en eveneens als klimop of hop, by boomen, stokken, stutfels en staken, daer zy neffens gepoot worden, om vast te houden en op te klimmen. Ja zommigen groeien tot boven in de hoogste boomen, en dalen en hangen, wanneer zy niet hooger kunnen, met de toppen en einden weer neerwaerts.

Aen de steeltjes van deze ranken groeit de peper by trosjes, bosjes of risjes, die daer dikwils zoo vol aen zitten, dat men de bladen qualijk onderscheiden kan.

De bladen, die uit de knopjes van de ranken

ranken spruiten, zijn groen, en meest met ribben in de lengte doorloopen, byna als de bladen van kancel, spitsachtigh, en aen de linke zyde met groene rimpeltjes bezet, en zommige meer als een hant breed, lang bitterachtigh van smaek, en heet op de tong.

Na de bladen komen steeltjes te voorschijn, als eerst aen de hazelaer, met plusjes, en eindelijk groeten beziën, als die van d'aelbez en; maer met langer bossen. In het rijpen worden deze beziën zwart.

De peper is onder de speceryen een van de grootste handel in Oostindien, en brengt de Maetschappy groot voordeel toe.

De beste peper wast langs de kust van Malabaer, ontrent de stad Koylang: alwaer ik den zelven met meenighte voor de Maetschappy heb ingekocht.

De peper wort geplant op een vruchtbaeren en vochtigen gront, en geeft binnen het jaer vruchten. Zijn voornaemsten oogst is aldaer in wintren Loumaent, doch op andere plaetsen vroeger of laeter, na het klimaet is.

Op het eiland Java wort hy in Wijnmaent rijp, en in Slacht- en Wintermaent gezamelt.

De peper wordt groen geplukt, en op marten in de zon gedrooght, en wort dan zwart.

Daer na besluiten zy die in baeltjes van tachtigh en negentigh ponden, zoo vele een man kan dragen, en brengen dieter plaetse, daer men den ontfang heeft.

De beste peper is van binnen wit, vast en scherp, en daerom waerdiger en dierder. Daer is ook lange peper.

De peper wort in Indien ook groen ingeleit, en tot spijsze gebruikt, om te verwermen.

De S gou-boom, in de nevensgaende afbeelding vertoont, is op pag. 234 beschreven.

Wilde uyen.

De Portugesen hebben dezen bloem den naem van *Sabollas de Matte*, dat is, wilde uyen, gegeven; dewijl zijn wortel den bol van d'uyen niet qualijk gelijkt. Anders heeft hy geen gemeenschap met dat aertgewas. De Javanen en Maleyers noemen dien

Hakung, en de Sinesen *Taukio*.

Deze bloeme wast in een tros, boven op een dunnen stengel, die zomtijts meer als drie voeten hoogh opschiet. Zy komen uit een root knopje voort, zijn schoon root en wit, met purpere strepen doormengt, en meer als een hant lang.

Het is een schoone bloem, en wort overal in de tuinen op Batavia aengeweekt. De reuke is ook niet onangenaem, inzonderheit des morgens, als de dau noch blank op de blaetjes leit.

De bladen van dit gewas zijn meer als drie voeten lang, breiden zich wijt uit, en loopen met kronkelende golven spits toe.

Patattes.

D'aertvruchten of wortelen, *Patattes* by de Portugesen, na den voorgang der Brasilianen geheten, worden by de Maleyers *Ubi Tora*, by de Javanen *Uoi*, en by de Sinesen *Hanfsa* genoemd.

Deze wortels wassen onder d'aerde aen ranken, die byna een loof, als dat van de komkommers hebben. Zommige ranken geven witte, en andere blaauwe bloemē, in vorm van klokjes.

De Sinesen planten deze wortelen of aertvruchten in de velden om Batavia, op smalle en lange velden, die aen wederzyden met voorens van welgemeste aerde opgegraven zijn. Te weten, de voorste top van den rank wort afgesneden, en in d'aerde gesteken. Dan laetmen den zelven zoo weelderigh voortloopen, als hy kan. Daerna dektmen denzelven hier en daer, zomtijts een of meer voeten van malkanderen, met vette aerde: daer de rank dan zijne wortels onder uitschiet, die in weinigh tijts volwassen zijn, en zommige zoodik worden als een arm, en meer als een voet lang.

Eenige zijn van buiten root, die men te Batavia voor de beste houdt: doch zijn nergens na zoo goet niet, als in Brazil, inzonderheit aen Rio Sint Francisco: alwaer deze wortel van binnen en buiten root is.

Deze wortel verschaft den onzen een goede toespize, by visch en vleesch gekookt, en smaekt zoo zoet als zuiker, en overtreft in aangenaemheit van smake, verre onze pinsternakelen

kelen of aertjizokken. Zy worden ook zomtijts, met zout, wel raeu, of met olye en azijn, als salade, gegeten: maer zijn dan hert te verduwen. Doch het is beter men dezelve in hete affche doorwarmt, en week maekt of braet: alsdan smaken zy byna als kastanien, en zijn gezont voor iemant, die loslijvigheit heeft: het welk ons volk in Indiën en meest in alle landen, die onder de middellijn leggen, en hunne lange armen tot aen den zonnenstant uittrekken, onderworpen is: waer toe deze aerdvrucht een gemeen gebruik heeft, en wort, om die quale te genezen, dieswegen van alle volken in beide Indien zorghvuldighlyk opgequeekt: waerom dezelve ook zeer goet koop zijn, en kan iemant voor een halve stuiver zoo veel koopen, daer hy eene maeltijt mee doen kan.

Op het eilant St. Thomee werden deze wortels, in plaetse van broot, gegeten.

Men maekt ook een drank van dezen wortel aldus. Men kookt eerst groot deel van deze wortelen in een ketel met weinigh waters, en dicht toegestopt, tot zy murruw zijn. Dan stamp of vrijft men die klein, en doet ze in een vat met water, dat dan in in tweemaal vier en twintigh uren begint te gisten en werken: als wanneer men het vat moet toestoppen. Na het uitgewerkt is, wordt het zoo sterk als bier, en klaer en helder.

Injames of Byra.

Behalve de patattes heeft men te Batavia eenen wortel, dien de Portugezen *Injames*, met een Brasiliaense naem, de Javanen en Maleyers *Byra*, en de Sinesen *Siatfani* noemen.

Hy heeft een schoon groen blat, dat dik en gaedert is.

De wortel heeft in het kruis gemeenelyk vijf of zes duimen, en is zomtijts wel anderhalve voet lang, met een bruine schorsse overtoegen: maer van binnen is hy gantsch wit.

Uit de steel komt een groenachtige bloem te voorschijn.

Deze wortel wort te Batavia dagelijks op de markt gebraght, en by stukken verkoght. Een eenige wortel weeght gewoonelyk vijftien katty, een

katty gerekent op een pont en een vierendeel. Dies men met eenen wortel wel dertigh menschen kan spijzen en verzadigen.

De smake is zoo liefelyk en aengenaem niet, als die van de patattes. Hy valt ook veel drooger, en krypt de keele, en stopt den buik, en wort, om zijn grof voetsel, dat zwaer om te verdouwen is, by ons volk weinigh gegeten. d'Inlanders evenwel houden veel van dezen wortel, en queken dien zorghvuldigh op.

Blaeuwe pruimen of krieken.

De boom, daer aen blaeuwe pruimen of krieken groeien, heeft een schoon gewaei van takken en bladen, en komt met den moerbeziën boom in hooghte en alles over een: behalve de bladen.

Deze boom is te gelijk met bloemen, rijpe en onrijpe vruchten beladen, en derhalve waardigh, om in alle tuinen, neffens de beste boomen, plaetse te hebben.

Het hout is kronkeligh en tay; zoo dat men zich, in het opklimmen, aen de dunste takjes wel betrouwen magh.

De bloemen of bloeifels hebben een aengename reuke, inzonderheit des morgens, wanneer de dau noch op het velt leit.

Deze vruchten worden te Batavia van d'inwoonders en lantsluiden weinigh geacht, uit oorzake zy met groote menigte derwaerts uit het gebergte afgebraght worden. Anders is de vrucht niet onaengenaem, en aert min of meer wat na de dadelen: maer is wat drooger en wilder. Dies ziet men te Batavia weinigh hovenieren, die dezen boom aenqueken.

Deze vruchten komen uit kleine knopjes voort, die uit vijf witte blatjes bestaen, en zitten aen takjes, als onze eyer-pruimen. Zy zijn eerst groen, dan bruin rootachtigh, en hebben van binnen witachtigh vleesch, en gemeenelyk drie steenen.

De Maleyers en Javanen noemen deze vruchten of pruimen *Boa Soa* of *Sau*, de Sinesen *Theely* en de Portugezen *Fruite de Manilha*, dat is, vrucht van Manilha.

Ik heb te Batavia niet meer als een

nen boom gevonden, die te gelijk met bloemen en rijpe vruchten beladen was.

Oranje-appelen.

Men heeft te Batavia verscheide soorten van oranje-appelen: waer onder drie de voornaemste zijn, als, gemeene, Japanse en Sineese oranje-appelen. De boomen dier appelen zijn van eenerlei hoogte: maer verschillen in bladen. De Japanse boomen hebben breeder bladen, als de gemeene, en de gemene breder bladen, als de Sineese appelboomen.

Zy zijn alle onderscheiden in de smake: maer zeer liefelijk en verquikkende.

De Javaense appelen zijn de grootste, en vol zap, trekkende wat na het zuur.

De gemene zijn zommige zoo zoet als suiker, en andere heel zuur.

De Sineese appelen hebben de smake tusschen zuur en zoet, en worden aldaer meest geacht. De schil is zoodanig als een vlies, dies men dezelve gemakkelijk met de hant kan afdoen. Zy worden in suiker ingeleit en gedrooght, als de Portugese vygen, en geheel indien door vervoert.

Kleine of wilde Jamboesen.

Alhoewel deze vrucht, by d'onzen kleine of wilde Jamboesen, by de Maleyers en Javanen *Jamboe* geheeten, geen gemeenschap met de Jamboesen, te voore beschreven, heeft: naerdien d'een aen zeer hooge boomen wast, en een schoon bloeisel heeft, daer deze aen lage boomen, als onze moerbezen, zonder bloeisel, van een groen knopje, te voorschijn komt, als de vygen, zoo is haer smaak en gebruik nochtans eenerlei. Zommige dezer vruchten zijn zeer aengenaem van smake, en verslaen den dorst. Men vind'er ook bloetroode en witte, met eenig root gemarmert, aen een zelven boom hangen. Zy hangen met gehele troffen by malkanderen, en bedekken de bladen en takken, met hare menigte, zoo dicht, als of ze met root laken behangen waren. Zy zijn zoo groot als een kleine zuikerpeer.

In Amboyna heeft men deze vrucht zoo overvloedigh, dat de grondt onder deze boomen, van d'afgevalle vruchten, geduurigh vol leidt, en daer mee bedekt is, die dan, van een iegelijk die wil, mogen opgeraept en gegeten worden. Men vind'er te meer, dewijl de meeste inwoonders aldaer Mooren of Mahometanen zijn, en dierhalve gene verkens opvoeden, die haer met dit ooft mesten en vet maken, als in Europe met ekels.

Tabak.

Op alle plaetsen in Indien wast het kruit tabak, die ook, na den voorgang der Portugesen, by de Maleyers en Javanen Tabako: maer by de Sinesen *Hun* genoemd wort.

De tabak wordt by d'inwoonders, om zijn daghelix gebruik, zeer zorghevuldigh opgequeekt, en groote handeldae mee gedreven, inzonderheit op het eiland Ternate, die voor de beste vermaert is, en derhalve te Batavia meest gezoght wort.

Zy binden verscheide bladen by bossen, met gespouwe rottangs, te zamen, die zy zeer stijf en aertigh weten te beleggen, en ontrent twee ponden zwaer maken: waer van de beste altemets wel drie dobbeltjes gelden: maer door den bank kooptmen die te Batavia voor twee stuivers, na zy goet zijn.

In Amboyna hebben d'inwoonders in 't gemeen eenige plaetsen by hunne huizen staen, daerze daghelix tot hun gebruik afhalen, zonder zy zich met de verdere plantaesje bemoeien.

Op Batavia slaen de Sinesen en Javanen den bouw van tabak gae, die daer groot gelt mee winnen.

De tabak wast'er zeer gewilligh: maer wil een vetten gront hebben. Men ziet'er planten, die tot acht voeten hoogh opschieten, met bladen van veertien duim lang en acht duim breed.

Men ziet gene Indianen, die uit pijpen zuigen: maer zy nemen een blat of meer t'zamen, na die groot zijn. Dit blad of deze bladen steken zy op heteind aen, en zuigen dezelve aldus aen het einde: waer onder die van Ternate meest begeert worden, en gelden de twee, van een vinger lang, op Batavia wel een stuiver.

De

De vrouwen zuigen flechter tabak, die zy op dezelve wijze rollen, en in een stukje van drooge pyfang bewinden.

Fula Mogori.

In Indien is geen bloem, dien d'inwoonders meer achten, en zorghevdelijker aenqueken, als de gene, die by de Portugefen *Fula Mogori* of *Mugri*, dat is, bloem Mogori, en by de Javanen *Kombans Malati*, en by de Sinesen *Badilboa* genoemd wordt. Zy planten denzelven in hunne tuinen op lange welgemeste bedden, daer zy op paden tusschen beiden kunnen doorgaen, en de bloemen van wederzijden afplukken.

De stam, daer aen deze bloemen groeien, verheft zich niet hooger, als een voet of twee van d'aerde, en staet als kreupel-bosch of struwelen, met zijne takjes door malkanderen, die bequaem zijn om heggen te maken.

De blaetjes zijn gladt, als die van de queepeerboomen.

De bloem is zoo wit als sneeu, en bestaat gemeenelyk uit vier blaetjes, die meerendeels geslooten zijn. Zy hebben de reuk en aerden na de zoetigheid van onse witte lelien: maer zijn wat onliefelyker, en zoo zoet en honighachtigh niet: rieken anders zeer liefelyk, en zijn ongemeen fraei van aenzien. Zy zijn niet grooter als de bloeifem van appelboomen.

Deze bloemen worden aen snoeren geregen: waer mee de Javanen, zoo mannen als vrouwen, hun hair vercierden, inzonderheit wanneer zy iets byzonders voor hebben om vrolijk te zijn. Ik heb te Japara een tournoi-spel te peerde gezien, daer de Javanen meestendeels met deze bloemen, als St. Jacob met zijne schelpen, behangen waren. Eenigen hadden de snoer achter hunne ooren gedaen, en verscheide malen omgeslagen, die hen tot op den borst neerhing.

Uit de bladen van deze bloemen wort een water getrokken, dat zeer hertsterkend en goet tegen de flaute, en veel beter als ons rozen-water is. Het wort zoo krachtigh, als water van oranje-boom-bloeifem gehouden. Het is ook zeer dienstigh in heete geduuri-

ge koortsen en in hooftpijn, die uit gal ontsaet.

De Javanen wassen en bestrijken ook het aengezicht met dit water, om het blank en fraei te maken.

De gekneufde bladen zijn goet voor zeere en loopende of druipende oogen: naerdien zy die opdroogen, verzachten en helder maken.

Men heeft'er dezen bloem meesthet gantsch jaer door, en in zulken meenachte, dat de slaven daer medelangs de straten loopen, om te verkoopen.

Arvore da noyte of *droevige boom.*

De droevige boom wort alzo genoemd; dewijl hy alleenlijk des nachts, na den ondergang der zonnen, begint te bloeien, en zijne bloemen of bloeifem uit te breiden. Waerom de Portugefen den zelve ook op Portugeesch *Arvore da noyte*, dat is, *boom des nagts*, noemen. Anders wort hy te Goa *Parevatako*, op Malakko *Singadi*, in 't koningrijk van Dekan *Pul*, by d'Arabieren *Guart*, by de Persianen en Turken *Gul*, en in de Malabaerf tale, uitstekentheits halve, *Mogli*, dat is *boom*, geheten: gelijk ook het water, uit zijne bloemen gebrant, de Malabaren het water van Mogli gemeenelyk noemen.

Daer is noch een ander slag van dezen boom, die des morgens begint te bloeien, en des avonds van zijne bloemen ontbloot wort.

Deze boomen groeien ontrent Koetzi en op Malakka.

Boenga Mera of *Kombang Merak.*

Dit gewas, by de Maleyers *Boenga Mera*, by de Javanen *Kombang Merak* en by de Sinesen *Konkusou* genoemd, heeft schoone groene blaetjes, aen dunne steeltjes, die dicht by malkanderen staen. Het heeft bloemtjes, die eenighzins na onze anjelieren zwijmen: zijn zeer schoon root, en boven geel, met eenige lange stijltjes. Zoo dra deze bloemen zich hebben geopent, verwelken zy aenstonts, en vallen af; latende meerendeels een peule in de plaetse, daer kleine wikjes in zitten, die zoo wrang en wilt zijn, dat men dezelve nergens toe gebruiken kan.

Katsjan.

Onderveelerlei slag van zeer goede eetbare boonen, die in Indiën groejen, worden de gene voor de beste gehouden, die by de Maleyers *Katsjan Goedi*, by de Javanen enkelijk *Katsjan*, en by de Sinesen *Lak Goetuing* genoemd worden.

Zy wassen om en om Batavia zeer weelderigh, en ziet men daer gantsche akkers mee beplant: daer de Sinesen zich wel mee weten te erneren.

De steel of stronk, en de schel der boonen, zijn bleek groen, en wat ruigachtigh. De bladen zijn gladt, en van fatsoen als die van de Turkse boonen, met vele aedertjes doorwassen. De bloemen of bloeifels zijn wit, en komen uiteen groen knopje voort.

Men heeft deze boonen meest het gantsch jaer door, en brengen te Batavia geen kleine vervulling aen. Zy hebben een versterkende kracht, en geven den arbeidsman goet voetsel. Zy worden meest te sloop genuttigt, en kunnen op zee lang goet blijven.

Turksche terruwe of Maiz.

De Turksche terruwe, by d'Indiënen doorgaens *Maiz*, by de Maleyers, Javanen en Sinesen *Jangon* genoemd, groeit op verscheide plaetsen in Indiën, en te Batavia, zeer gewilligh op de akkersen in de hoven, als men een van koorens die om den tros of air zetten, afneemt, en in d'aerde steekt.

Deze terruwe wort aldaer alle drie maanden rijp.

Het wort in de buitenste schille gekookt en ook gebraden, en by de inwoonders voor eene groote lekkernye gehouden.

Eenige gewassen geven witte, andere rode terruw.

In Indiën groeit ook overal rijs, genber, katoen, en op vele plaetsen zuiker, vygen, queepeeren, appelen, limoenen, en meer andere vruchten.

Dus verre zy gesproken van de boomen, vruchten en aertgewassen, die zoo in gantsch Indiën, als ontrent de stad Batavia, en op het eilandt Java wassen. Vervolgens zullen wy d'Oostindische dieren beschrijven, en met de visschen beginnen.

Verkens-visch.

De verkens-visch is vijftien of zestien vingers lang, en gemeenlijk zeven breed. De huid is dik, en zoo dicht met herde schubben overdekt, dat men dezelve met geen werktuigh, daer men diergelijke water mee ontwijt, kan open doen. Maer als zy wel gekookt is, dan gaen de schubben los, en de huid wordt zacht, dat men dezelve zoodanigh met gemak kan wegh nemen.

Haer vleeschachtigh visch is spierwit, en zoodanigh van draet, als de borst van een gekookte kalkoen. De mont of bek is, na de gestalte en mate des gantschen lichaems, zeer klein: maer wel met scherpe tanden bewaert, die onder en boven dicht by malkanderen staen, en zeer wit en blinkende zijn. Boven op den rugh, die bruin van kleur is, zit een scherpe pen, van ontrent een halve vinger lang, die zy verroeren, en schrap zetten kan, om haer te beschermen: desgelijx zit eene pin ontrent den navel. D'overige vinnen zijn week, fladderigh en doorluchtigh, van bleek blaauwe verruwe, daer gemeenlijk drie blaauwe strepen doorloopen. De buik is van onderen wit en blinkend, als zilver: maer de zijden zijn met bleek geel vermengt: 't welk allengs na boven in een aschgraeuwe kleur verdommelt.

D'oogen zijn groot, en van verruwe als van bruin glas, dat zeer klaer en blinkend is.

De gekookte visch heeft een goede smaak.

Amboynese visch.

D'Amboynese visch wordt alzoo gemeenlijk genoemd; dewijl zy op het eiland van Amboyna, in versh water, en in de rivieren, haer onthoudt, en gevangen wordt; hoewel weinigh: dies men dezelve zeer raer houdt: inzonderheit dewijl se aengenaem van smaak is.

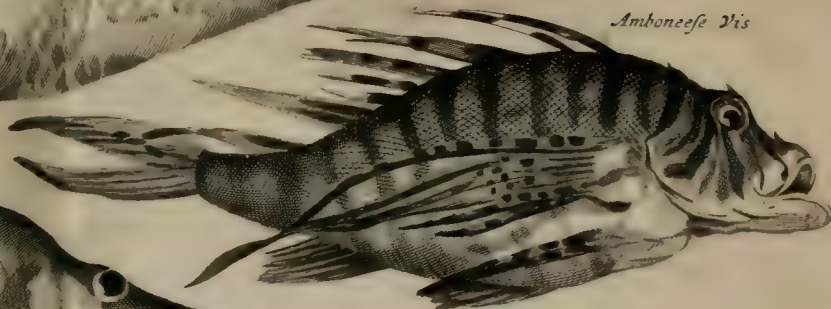
Zy is ontrent een span lang, en zwijmt eenighzins na de baers: niet alleenlijk in gedaente; maer ook in smaak, die wrongelachtigh is.

De kleur is uit den bruinen, met blaauw-

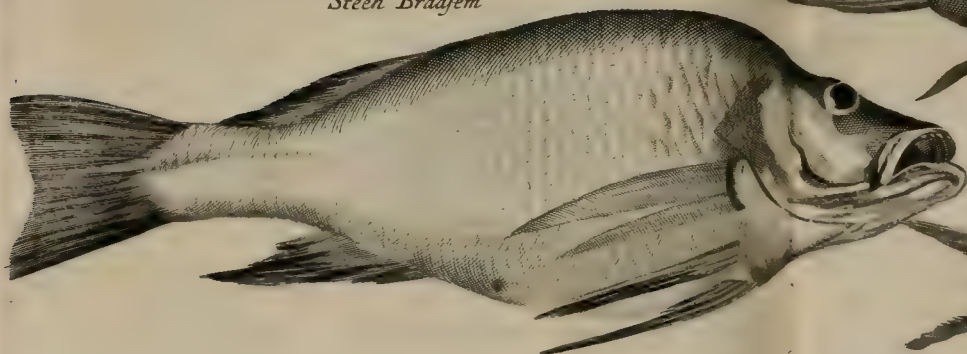
*Meer Swyn
of oock Verken Vifch*

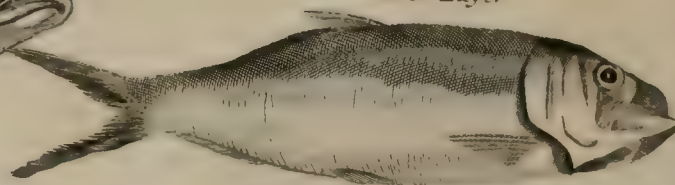
Amboneefe Vis

Steen Braafem

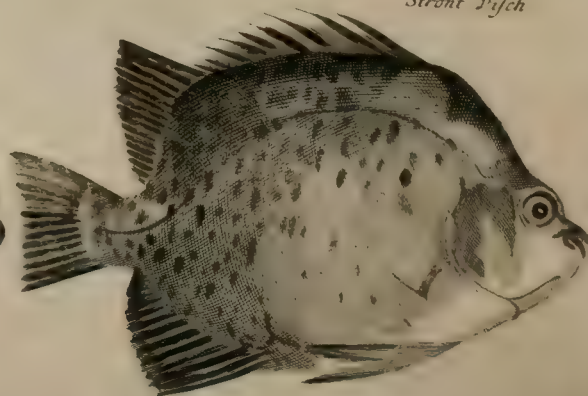
Meer Bleyer

Kael Kop

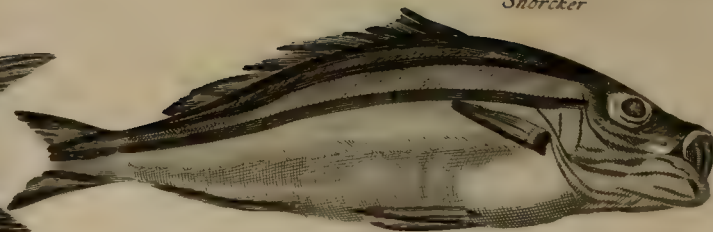
Stront Vifch

Geel Starat

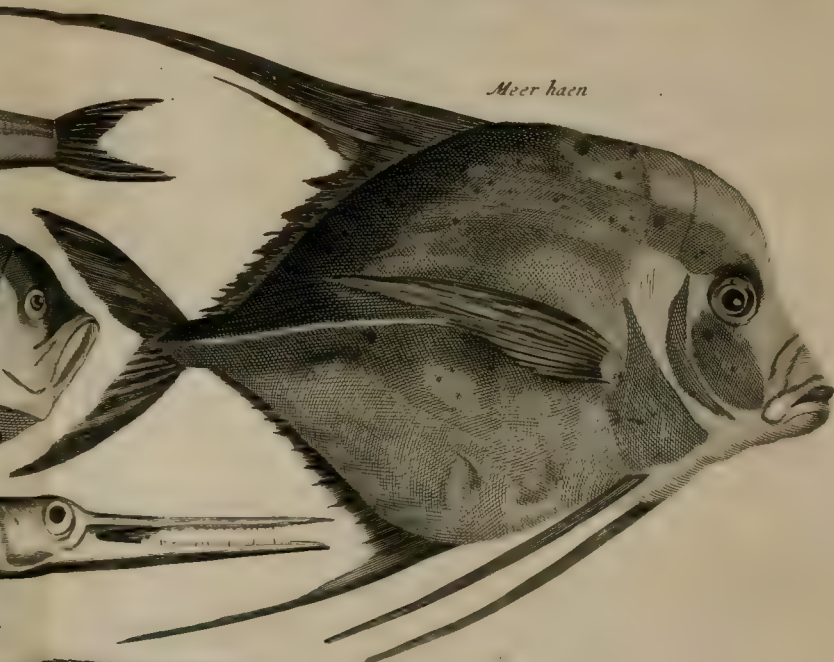
pag. 269
Snorcker

Raeyen beck

Meer haen

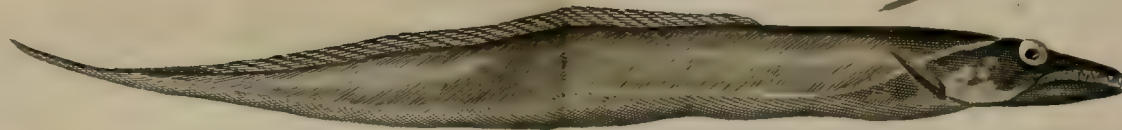
Wit Vifch

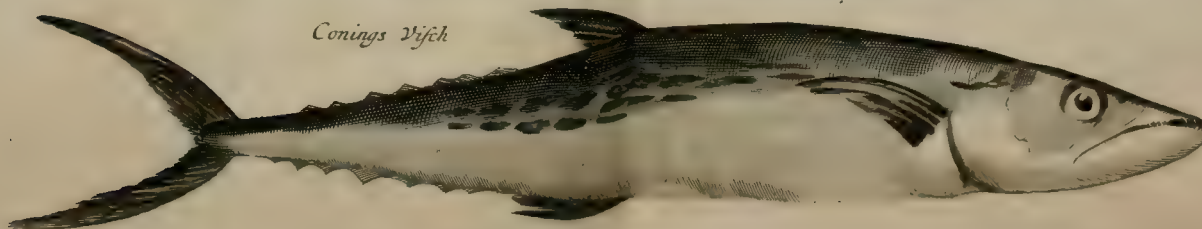
Nield Vifch

Meer Ael

Conings Vifch

blauwachtige streepen onder de bek. De vinnen onder de bek zijn ook blauwachtigh: maer die aen de zijde groenachtigh en gevlaekt.

Het is een gezonde visch, en, met een goede saus, zeer aengenaem van smack.

Steenbraesslem.

De steenbraesslem is een schoone en groote visch: en de zommige wel vier voeten lang. Zy gelijkt eenighzins onze braesslem; waerom zy by d'onzen alzoogenoemt wordt: maer verschilt veel in groote: naerdien de steenbraesslem veel grooter is.

D'oogen zijn groot: de bek rootachtigh, die zy geweldigh wijt kan open sperren: desgelijx de vinnen na achteren en de steert.

Zy houdt in de ruime zee, en wort met de hoek gevangen: alzoomen die met het net niet wel bezetten kan.

Men eet deze visch gezoden en gebraden. Eenige krimpen in het snijden: waerom d'onzen die krimpers noemen: maer deze vallen wat hartachtigh, en zoosmakelijk niet, als de andere.

Kaelkop.

De visch kaelkop is alzoogenoemt; dewijl haer de kop en nek kael schijnt te zijn: hoewel het lijf dicht met schobben bezet is.

Zy is graeu van kleur, en heeft de bek, die zy wijt kan opspalken, met roode vlakken geplekt.

De oogen zijn geel en groot, en glinsteren en pulsen uit de kop.

Zommige zijn meer als twee voeten lang.

Deze is een van de beste slag van visschen, die men in Indën vindt, en goet en aengenaem van smaak, 't zy men die gezoden of gebraden eet.

Zy houdt zoo wel in zout, als in versch water, en wort in alle beide gevangen.

Meer-Bleyer.

Onder zoo velerlei slag van visschen, als'er in Indien gevonden

worden, die de meeste, indien men dezelve niet aenstonts eet, meeligh worden, zoo vint men'er ook eenige, hoewel zeer weinigh, die haer laten zouten en inleggen, als haringen of Sardijn: gelijk deze, die men dan tot groot gerijf, by ongelegenheit, door gantsch Indien vervoeren kan.

Zy is ontrent zoo groot als een haring, maer wat kort'er en breeder.

De rugh' is groenachtigh, en de buik onder wit, met een gespleten steert. De kop is vreemt van fatsoen, en de bek en d'oogen groot. Zy worden doorgaens met groote menigten gevangen: naerdien zy, by hele scholen, onder de haring tzaamen zwemen, inzonderheit op de Malabaersekust: alwaer derijs-velden daer mede gemest worden.

De smaak is niet vreemt noch onaengenaem: doch aert niet na die van onze haringen.

Stront-visch.

De strontvisch is alzooby d'onzen genoemt; dewijl zy veeltijts, en meest in sekreten, gevangen wordt: daer zy gaet azen: waerom zommige haer niet veelachten: hoewel zy heel goet van smaak is, 't zy gezoden of gebraden.

Zy is platachtigh, en qualijk een span lang, en byna zoo breed: heeft een blauwachtigen buik en bruine plekken op het lijf.

Geel-staert.

De visch geel-staert is van fatsoen en groote als een braesslem, heeft voor in de bek scherpe tanden, die recht voor uit staen,

De kleur op de rugh, en na de steert toe, is geelachtigh, en die van de staert heel geel: waer van zy ook den naem voert. De buik is blauwachtigh, en na voore bruinachtigh. De vinnen zijn root. Zy wort in het zout water, met de hoek gevangen, en meest by de klippen, en is heel goet van smaak, en zeer gezont gegeten.

Naelt-vifch.

De Naelt-vifch is een geflaght van snoeken of geepen, heeft een lange en spitse bek, vol tanden, en groote en glinsterende oogen.

De kleur ontrent den buik en steert is purperachtigh, en die van de rugh bruinachtigh. Zy is rondt van vifch, ontrent anderhalve voet, en meer, lang, en snel in het zwemmen.

Zy is zeer goet van fmaek: maer valt wat hart van vifch.

Ravens-vifch.

Ravens-vifch wort alzoo van wege zijne gedaente van bek genoemt, die haer onder de kop zit. Zy is ontrent een span lang, fraci van gefalte, op den rugh en steert rootachtig, en trekt onder den buik na den geelen. Aen ieder zijde loopen twee geele strepen, die allengs verdwijnen. Zy is hart en wit van vifch, en goet en gezond om te eeten, 't zy gezoden of gebraden: maer wort by d'onzen veeltijts tot waternvifch gebruikt. Zy hout in het zout water.

Konings-vifch.

De konings-vifch is alzoogenoemt om haer uitftekentheit en treffelijkheid van fmaek: want zy is zeer aengenaem van fmaek en gezond gegeten, en een van de beste viffchen, die men in Indiën vind. Zommige zijn wel vijf voeten lang. De steert is lang en gefpleten. De rugh en zijden zijn met verfcheide bruine plekken gevlekt, en de buik na beneden wit. Zy kunnen den bek wijt open fperren, en zijn gretigh en happigh na aes.

Aelen.

In de rivieren en ftilltaende wateren houden ook groote menigthe van aelen, die boven op den rugh zwart van kleur, en onder vaer, lelijk en geel zijn, met bleek vaele plekken gefpikkelt.

Men zeidt zekerlijk, dat zy met de water-flangen paren: zoo dat het gezicht alleen een fchrik aenjaeght.

Zy zijn om haer walgelijke vettigheit ongezont t'eeten.

Daer is een anderfoort van ael, van een waterflang voortgeteelt. Zy is ros van kleur en strepen, en geelachtigh over het lijf. De kop is voor heel spits, met kleine oogjes. Deze vifch is droog van fmaek en ongezont, en wordt by niemant als by d'inboorlingen gegeten. Zommige zijn anderhalve voet lang, en zien'er vergiftigh uit.

Meir-ael.

Men vint ook op verfcheide plaetfen van Indien een wonder en vreemt flagh van meir-aelen of water-flangen, van ontrent drie voeten lang en bruin van kleur: maer ruitswijze met zwarte plekken gefpikkelt, als de huilt van een slang. Het voorfte gedeelte des lijfs is dun, het achterfte byna eens zoo dik, en van voren als een quaftige knots. Het hooft en de bek is langhachtigh, die zy gemeenelijk wijt open fperft. De bek is met zeer fcherpe tanden bezet; hoewel die naulix zichtbaer zijn.

Hy leeft op den boden van fteenige hopen, daer hy aeft en vet wort, en verftrekt den inwoonders een aengenaem en lekker voetsel.

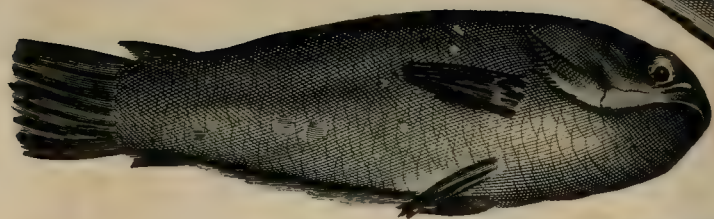
Men befpeurt iet byzonders in deze meir-aelen: want de genen, die hen dooden of ontwijden, worden als met fchrik en beving, ja bywijle met flaauwte, bevangen: hoewel die niet lang duurt: maer aenftonts overgaet en ophoudt. Waer uit blijkt, dat in het een of ander gedeelte eenige vergiftigheit fchuilt, die, by ophouding van het leven des beests, in de lucht wordt verfpreit.

Meirhaen.

De Meerhaen is een wonderlijke vifch van fatfoen, en gelijkt eer een zeemonster, als een gemeene vifch. Zommige zijn wel twee voeten lang, plat en breed in een gedrongen: zoo dat een groot deel kop is, en voorts het lijf breed. Boven ftaen twee lange vinnen, welker eene heel lang is, en onder drie, die alle zeer lang zijn. De steert is gefpleten: die bruinachtigh, en het lijf blaeuwachtigh is. De huilt

bliukt

Verkens Vifch

Zee luis

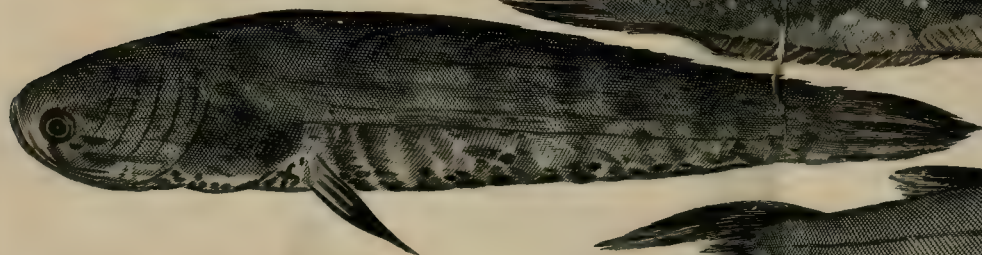

Knorhaen

bont Aal anders Neegen oog

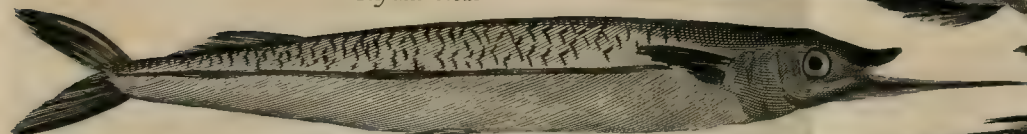
Paddekop anders Aal quabbe

Penne Vifch

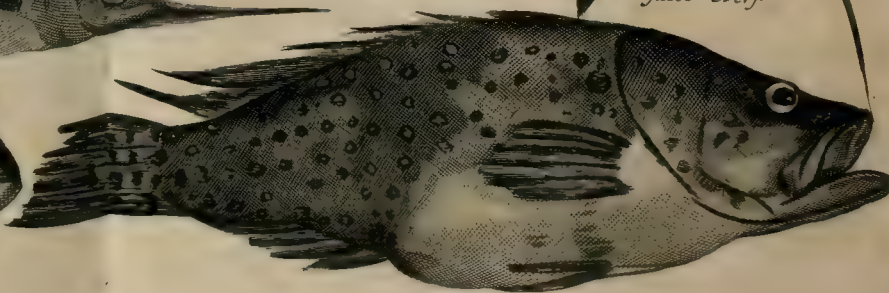
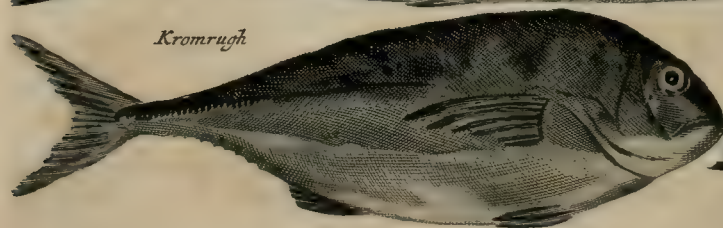
Elefants Neus

Jacob Everß

Kromrug

blinkt als louter zilver, uit den purper. Aen de zijde zijn de vlotvinnen rootachtigh.

Zy worden in het zout water gevangen, en zijn goet van smaak, zoo gezoden als gebraden.

Witvisch.

De Witvisch heeft een dikken en stompen kop, is op den rugh bruinachtigh, en aen den buik blaau, en trekt na den geelen. Zy is schilferachtigh van visch, en gelijkt na den Sardijn: is anders goet van smaak, 't zy gezoden of gebraden. Zy wort met groote menigte in het zout water, ontrent het landt, met de netten gevangen: maer by zomigen niet veel geacht.

Knorrepot.

De visch, knorrepot, wordt alzoo genoemd; dewijl zy, gevangen zijnde, knort, daer nochtans de visch anders zonder stem, en stil is.

Over den rugh loopen, aen ieder zyde, twee bruine en een geele streep. Zy is dik van visch, heeft kleine schobben, de lengte van een span, en een kop ontrent als een pos. Zy is goet van smaak, en wort gezoden en gebraden gegeten: maer meest tot watervisch gebruikt, als de kleine baers of pos hier te lande.

Verkens-visch.

De verkens-visch, by de Portugezen in een zelven zin, *Pixo Porkos* genoemd, is verscheide van de vorige verkens-visch: want deze is naulix een span lang, bruin groenachtigh van kleure, met zwarte schobben, vinnen en steert, en oogen uit den geelen.

Het is een dikke en vette visch, en goet van smaak, en wort in versch water gevangen.

Knorhaen.

De visch, Knorhaen, wort alzoo by d'onzen, van wegen zijn knorrend geluit, genoemd, dat zy maakt, wanneer zy gevangen wort. Zy is dik en rondt. De huid is gladt: maer wonderlijk gevlaekt en geknobbelt: bruin van kleur, met zwartachtige streepen.

De kop is dik, stomp en knobbeligh: en de bek groot, met roode oogghes. De steert is achter stomp. Aen ieder zyde van 't lijf zit een rootachtige vin, om haer voort te zetten. De visch is goet van smaak, 't zy gezoden of gebraden.

Zee-luis.

De zee-luis is een wonderlijk en vreemt fatsoen van een visch, van meer als een voet lang: en een geslaght van schulpvisch.

Het is een ronde klomp met een lange steert, en vele takken aen beide zijden. De kleur is graeu uit den groene. Zy houdt ontrent Batavia: maer wort niet of weinig van ons volk gegeten: maer wel van de Javanen en Sinesen.

Negen-oogen of Bont-ael.

Negen-oogen of Bont-ael is een geslaght van ael-quabben. Zy zijn meer als een voet lang, gladt van huid, en vet als ael: maer wat anders van fatsoen. Zijn op het lijf bruinachtigh van kleur, hebben onder het lijf purpere vinnen, en boven op het lijf verscheidene geele plekjes: alsof daer iet vergiftighs instak.

De kop gelijkt na eene flek met horens. De vinnen zijn ook, als die van de pennevisch, vergiftigh: dies men zich daer voor wachten moet.

Zy houden in stilstaende wateren en poelen: worden gestoofd gegeten,

ten, en zijn niet onaengenaem.

Kabos of Aelquabben.

Kabbos is mee een foort van Ael-quabben, als de vorige; hoewel wat grooter: want zoodanige zijn over de tweevoeten lang, en heel vet. De huid is ook glad, en zonder schubben, en bruinachtigh van kleur: doch de buik bleeker, met zwarte plekjes. De kop is stomp, daer d'oogen voor in staen. Zy smaken, zoo gezoden als gebraden, heel goet.

Penne-visch.

Penne-visch is een foort van ael-quabben, gladt van huid, en zonder schubben: ziet op den rug uit den bruinen, en heeft een bleek blaauachtigen buik, en ontrent de lengte van een voet.

De vinnen zijn scherp en bruin, hoewel zeer vergiftigh: want als iemand zich met dezelve quetst, en iets daer van in de quersure blijft zitten, zoo is het qualijk te genezen. Anders is de visch goet van smaak: doch veel gegeten, wort dezelve zoo gezont niet gehouden.

Sy hout in versch water en stilstaende poelen.

Elefants-neus.

De visch, Elefants-neus genaemt, is een geslaght van geepen, en vreemt van fatsoen. d'Onderste bek is een scherpe pen gelijk.

Het lijf is aertigh gespikkelt en gekartelt, en midden over loopt een groene streep. Zy is rondt van visch, en wort in het zoute water gevangen: heeft een goede smaak, 't zy gezoden of gebraden, en is van groote en smaak als onze groote spiering.

Jakob Evertszen.

Jacob Evertsz. is een heel schoone en groote visch, van over de tien voeten lang. Eenige wegen ter zwaarte van vier hondert ponden.

De buik is dik en blaauachtigh, en het lijf bruinachtigh; dat neffens de steert en kop vol roode zwarte plakken zit. De bek is groot en wit, de steert stomp en bruin. Na de rug loopen groote vinnen opwaerts.

Kromrugb.

De visch Kromrugb is al zoo na zijne gedaente genoemt. Sy is gladt van huid, zonder schubben, witachtigh van buik, en geel van steert en vinnen. Sy wordt door gantsch Indiën gevangen, en zeer begeert, om de harde en goede smake, 't zy gekookt of gebraden.

Men vint'er, die over de vier voeten lang zijn.

Hoorn-visch.

De Hoorn-visch is ontrent een span lang, en by wijle langer, heeft eenen kleinen mondt, maer een zeer groten kop, na mate van het lichaem (want het meest is kop) en geene schubben. De huid is schoon en blinkend van kleur. De rug is blaauwachtigh, de buik witachtigh, en de vinnen en steert geel. Maer het lijf heeft, zoo dikwils men het omkeert, een anderen glans.

Kroeffen.

De visch Kroeffen is een bastert karp, ontrent een span lang, en wat breed, en met schubben bezet. De smaak van deze visch is goet, inzonderheit wanneer zy gestooft is. Sy houdt in versch water.

Bot.

De bot is van gedaente en grootte als d'onze; maer heeft de bek vol tanden; waer mee zy vast kunnen houden, al wat zy achterhalen.

Deze visch is goet en aengenaem van smaak, als de Hollantse bot.

Men heeft'er ook scharren en tarbot, met weinigh onderscheit van de onze: en zijn lekker, en geven goet voetsel.

Klipvisch.

De klipvisch is een soort van visch zonder schubben, gladt van huid, plat en breet, als groote schillen, met een breede staert. De rug is bruinachtig met witte plakjes gestippelt: maer de zyden na de buik toe wit'er, en wonderlijk gestreept. d'Oogen en bek zijn als die van een braesslem. Zy smaekt zeer goet, 't zy gezoden of gebraden.

Kabeljauw.

De kabeljauw is'er ontrent van groote en kleur als d'onze: maer heeft scherpe vinnen op den rug, en den onsesten bek heel voor uit staen.

De visch is smakelijk en schilferachtigh; doch wat drooger als onze kabeljauw.

Hoornvisch.

De hoornvisch voornoemt, heeft een hoorn boven op de kop, en onder twee, die weerhakigh en bros zijn. Deze hoorn is zeer vergiftigh: want als men zich daer mede steekt, zoo zweert het voort: en zoo van de hoorn inde wondeiet blijft zitten, dat lichtelijk door de brosheit geschiet, dan is die bezwarelijk te genezen.

Platvisch.

De platvisch is ontrent een voet lang, gladt van huid, zonder schubben en wijt van bek, maer blinkt als zilver. Op den rug is een smal vinnetje: en aen ieder zyde een klein vinnetje. Onder den buik, met steert met al, is slechts een vin.

Deze visch heeft wel een goede

smaak; maer is zoo hairigh, dat zy by velen niet gegeten wort.

Zy houdt in versch water, en wordt met het net en hoek gevangen.

Rootvisch.

De rootvisch is een geslaght van braesslem, en bloetroot van kleur en vinnen: onder den buik blauwachtigh, met twee geele vinnen aen de zyde. Het lijf is vry dik, en de kop loopt voor spits toe. De bek is groot, en de oogen geel. Sommige zijn wel vier voeten lang.

Bitter-visch.

De Bitter-visch is ontrent van groote en fatsoen als een karper, heeft grote schubben, en rootachtige vinnen, en een steert, daer twee zwarte strepen om loopen.

Sy zijn schoon in't oogh, en goet van smaak, zoo gezoden als gebraden: maer zoo volkleine graetjes en hairig, dat men die niet als met moeite kan eeten: waerom by velen geen werk van die visch gemaakt wort.

Papegays-visch.

De Papegays-visch is al zoo na de gestalte van zijne papegays-bek genoemd. Sy is ruim een voet lang, en valt op eenige plaetsen grooter.

De huid is groen van kleur, en na de kop met geel doormarmert. De vinnē zijn blaauw en d'oogen groot englinsterend, van schoon blaauw, met geele ringen omringt.

Sy heeft groote schubben en twee rytanden, zoo hart als been, en een sterk gebit: waer mee zy menighmael in het vangen de hoeken afbijt.

Haeraes is oesters, mosselen, en andere hoorens, die zy met haer sterk gebit weten te kraken, om de visch daer uit te halen.

De visch is hart, doch goet van smack.

Stompneus.

Stompneus is een visch ontrent van groote als een schelvisch, en ront van lijf. Onder de buik is zy geelachtigh van kleure, en heeft ook gele vinnen.

M m

De

De bek zit onder de neus, die heel stomp is. Sy is schilferachtigh van visch, als versche schelvisch, en goet van smaak.

Hairvisch.

De hairvisch is van groote en gedaente ontrent als een karper: maer pla'ter en de kop wat anders van fatsoen. Sy heeft groote schubben en een gesplete steert. Sy is goet van smaak, zoo gezoden als gebraden: doch vol kleine graetjes, en hierom een weinigh afkeerigh.

Zantspiering.

De zantspiering is van groote en kleure als de kleine weiting, en ront van lijf: maer wat geelachtigh onder den buik. Sy wort in 't zout water gevangen, en is goet van smaak, 't zy gezoden of gebraden, of gedrooght. Men gebruiktze ook veel tot watervisch.

Pokvisch.

De pokvisch is doorgaens meer als een voet lang, heeft gene schubben: maer een gladde huid, die blinkt zoo schoon als een duivenhals, van allerhande kleur, zoo dikwils als men de visch omdracit en verroert: want zy vertoont haer nu blauw, dan groen, purperen van allerhande kleure.

D'onderste buik steekt op een vreemde wijze voor uit.

Sy is langachtigh, en niet breed, byna van gedaente als onze groote spieringen, met een gesplete steert. De bek is vol tanden. Sy heeft een tamelijke goede smaak; maer wort evenwel van d'onzen, om de menighe van zijne kleine graetjes, niet veel gezogt: maer meest by d'inlanders gegeten.

Sineesche visch.

De Sineesche visch is een slag van meerpoeten, ront van gestalte, en een span lang. Sy heeft een kop als een ael, een groote steert en kleine oogjes. De rug is groenachtigh en de buik van onderen wit. Sy wordt in versich water gevangen, en smaakt,

't zy gezoden of gebraden, goet: hoe wel wat weekachtigh.

Die in stilstaende poelen gevangen worden, houdt men voor niet zeer gezont.

Pitvisch.

De pitvisch is ontrent zoo groot als een groote spiering, ront van lijf, zonder schubben, met blauw en geel zeer fraei gespikkelt. D'oogen staen uit de kop, die zy in en uit kunnen trekken. Op de rug staen scherpe getakte vinnen: waerom andere visschen haer niet licht achterhalen. Sy houden in modderige sloten: maer zijne evenwel goet en aengenaem om t'eeten. Sy zijn wonder vlugh en snel, en springen van d'eene in d'andere sloot.

Harder.

De Harder is een schoone visch, die op vele plaetsen in Indien gevangen en gedrooght, en door gantsch Indien vervoert wordt. Sy is fraey in 't oog en witachtigh, met wat purper en blauwachtigheit vermengt. Sy is boven mate snel in het zwemmen, en springt, alse bezet is, niet alleenlijk over het net; maer over een gantsch vaertuigh heen.

Men eet deze visch gezoden en gebraden, en is op zekere tijden vet en lekker. Sy wort op vele plaetsen in Indien in groote menighe gevangen, en overal gedrooght, dat op strant in de zon geschiet.

Bywijle komt deze visschen eene ziekte over: want tusschen het vleesch groeien wurmen, dan worden zy hairigh, en krijgen vele graten en beenen, en zijn onsmakelijk en niet gezont om t'eeten.

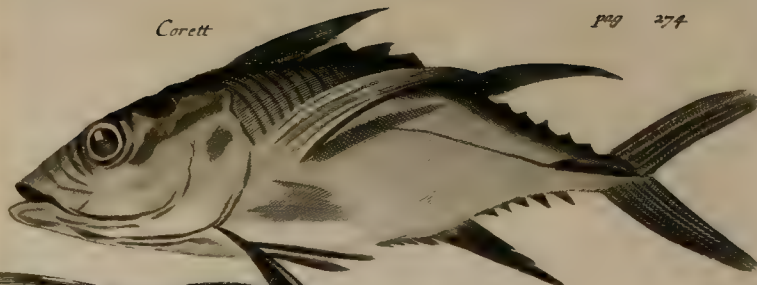
Zee-snippen.

D'onzen noemen veelrijts vreemde visschen, daer men geen naem van weet, na denaeste gelijkenis van het geen ons best bekend is. Op een zelve wijze noemt men ook de zeesnippen alzo, om zijne snippen-bek.

Sy hebben groote en glinsterende oogen: en zommige de lenghte van ruim vijf voeten. De kop zwijmt na die van een verken. Op den rug zitten

Zee snip

Corett

Zee Duyvel

Stip Vis

Zee Adelaar

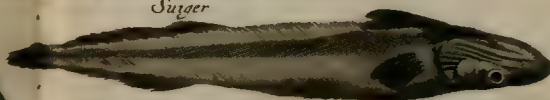
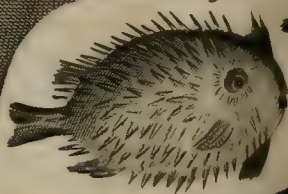
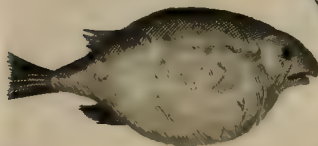

Zee Duif

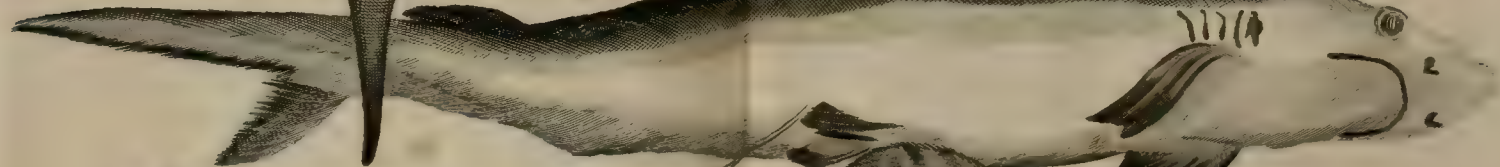
Zee Egel

Suiger

Suiger

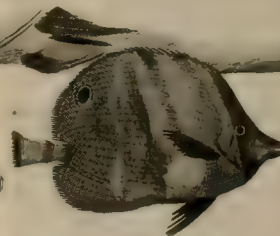
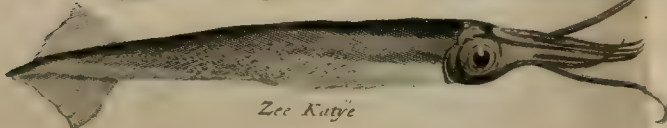

Kay

Zee Katje

Klip Vis of Soldaten Vis

ten hooge en stekelige vinnen, die met vlakjes in orde gesprekkelt zijn, en, als een kam, van de kop tot de steert gaen.

Koret.

Zommige koretten zijn zes en zeven voeten langh, hebben groote en gele oogen, en een wijt gespleten gele en grauwachtige steert, met gele vinnen. Onder de buik, die blaauwachtigh groen is, en onder de steert, zijn verscheide vinnen. Sy zijn wonder schoon van glans, en blinken als zilver, wanneer zy gevangen worden: dat in de groote zee met de speelhoek geschiet.

Sy smaken, zoo gezoden, als gebraden, goet en aengenaem, en zijn niet ongezoet om t'eeten: waerom deze visch een schoone verversching voor de genen is, die dezelve op zulken langen tocht vangen.

Zee-duivel.

Wel te recht wort dit slag van vischen een *zeeduivel*, van wegen zijne ijsfelijke en vervarelijke gedaente, by d'onzen genoemd. D'oogen staen aen d'eene zyde, en de bek in de holligheit, voor by de kop. Sy hebben een roggens-teert, en aen ieder zyde twee lange lellen, die allengs spits toe-loopen. De huid is voor aen de kop vol bruine stipjes, en het lijf op zommige plaetsen doorkerft. Eenigen zijn heel groot, en wel zeven of acht voeten lang.

Het is mede een geslacht van roggens: maer sterk en grof van visch, en zwaer om te verteeren.

Stipvisch.

De Stipvisch heeft een gevlakte huid: is goet van smaak. Sy wort veel in zee, omtrent het eiland Vincent, met de hoek gevangen.

Zee-duif.

De zee-duif wort alzoo na zijne gedaente genoemd; dewijl de kop na een duif zwijmt, en de borst, als een groote kroppert, voor uit staet. Deze visch heeft gene schobben; maer verscheide vlakjes, ieder van een byzonder slag, op de huid.

Sy wordt niet veel gevangen; en is ook de beste visch van smaak niet.

Zee-egel.

De zee-egels worden alzoo met recht genoemd, om dat zy vol scherpe pennen zitten, als eenegel. Zy hebben omtrent de groote van een hoofd, en een ronde bek, met groote oogen, die rontom met scherpe pennen bezet zijn. Sy kunnen niet snel noch sterk zwemmen: waerom zy van d'andere visschen licht zouden kunnen achterhaelt worden: hoewel zy voor d'andere visschen niet vrezen, die anders malkanderen geweldigh vervolgen, uit oorzaak zy uit de natuur wel gewapent zijn.

Zuigers.

De zuigers zijn levens-groote in de prent vertoont: hoewel'er ook grooter gevonden worden. Sy zijn blaauw van kleure, met heldere geele oogen, glad, zonder schobben en slobberigh. Sy hebben gene tanden; maer kevers, daer zy zoo hart en vast mee zuigen, dat zommige haer eerder laten dooden, als afdoen. Sy zitten de hayen zoo vast aen het lijf, dat zy die niet alleenlijk niet los laten: maer als men de hayen vangt, blijven zy daer aen zitten, en laten zich niet vangen. Sy worden, by gebrek van andere spijs, ook gegeten: alhoewel zy niet aengenaem van smaak zijn.

Hayen.

Zommige hayen zijn wel acht, tien en veertien voeten lang. Sy hebben geen gladde huid; maer scharp als een vijl, en twee ryen of regelstanden, en zommige drie en vier in den bek, die zy met het tantvleesch bedekt houden. D'oogen staen voor na den mont toe. Haer vleesch is tranigh en hert. Het is een zeer stout en schadelijk zeedroght, en ontziet zich geen levendigh menschaen te doen: naerdien het iemand, die in zee zwemt, een arm of been, met eene beete van 't lijf bijt.

De hayen werpen levendige jongen, die de moeders over al achter na volgen, en by quaet weder zich in haren buik verbergen, en loopen by stil weder daer in en uit.

Gewonlijk volgen eenige viſſchen, van een voet lang, de **hayen**, die eſſen zoo zwemmen en ſtil houden als de hayen. Men kan deze viſſchen, by ſtil weder, in de klare zee duidelyk zien.

Zeekatje.

Een zeekatje (gelijk in d'afbeelding levens-groote getekent ſtaet,) is wonder vreemt van maekſel en kleur. De oogen zijn veel grooter als het liſf, na gelang en mare. De rug is purper-verwigh, de buik bleekbleuw, en na beneden met purpere vlakjes geſpikkelt. De ſteert is, ten aenzien van het liſf, zeer groot, en bleek root: door dewelke alleen het zwemmen geſchieden moet: naerdien het gene vinnen heeft.

Het heeft voor aen het hoofd zeven vinnen, die voor uit ſtaen, als die van de garnelen. Het geeft een goet eeten, inzonderheit als het gedrooght is.

Klipviſch of Soldaten-viſch.

Klipviſch is een geſlaght van braefſems: maer worden veeltijts niet boven een ſpan lang, en zijn plat en bleek van kleur. De rug is met ſcherpe vinnen, als een baers, bezet: de ſteert is ſpits: en d'oogen geel.

Het is een van de beſte viſſchen, die men in Indien vind, en lekker van ſmaek, zoo gebraden, als gezoden: want zijn viſch is wit, hart, ſchilferachtighen gezont.

Zee-adelaer.

De zee-adelaer is een wanſtaltige viſch, heeft een lange ſteert als een rogh, met grote vinnen als vleugels, en een miſmaekteen dikke kop. Sy is is graeu van kleure, en ſmaekt als rogh.

Zeekat.

De zeekat is een ronde viſch, van ontrent een ſpan lang, en wonderlyk van fatſoen: want het achterliſf is een langwerpige klomp; daer een hoofd met eenige pennen voor af hangt. De oogen zijn langh en heel groot, de huid glat en uit den blauwen, en bruinachtigh op het liſf.

In het ingewant vindmen zekere

zwarte gom, die de Sineſen gebruiken, om haer ink te maken.

Deze viſch wort als ſchol gedrooght, en by d'inlanders zeer begeert: hoewel hy hart van viſch is.

Springers.

De viſch Springers worden alzo by d'onzen genoemt: dewijl zy geduurigh uit het water ſpringen en ſpeelen. Sy zijn van groote en dikke als een haring, hebben op den rug, tot de ſteert toe, gene vinnen. De kop is knobbelachtigh: en de kleur des liſfs uit den grauwen, met zwarte vlakjes geſpikkelt; maer witachtigh na den buik toe. Sy kijken vinnigh uit d'oogen, en zetten de kop voor uit, alſe ſpringen willen.

Sy worden in zout water gevangen, en ſmaken goet, byzonder alſe gebraden zijn.

Pampus.

De viſch Pampus is ruim een voet lang, een ſpan breed, en van gedaente en kleur als een ſchol: maer d'oogen ſtaen op beide zijden, en de bek recht: de huid is plat en gladt.

Sy is goet van ſmaek, 't zy gezoden of gebraden, en wordt mee als ſchol gedrooght, en ook zoo gegeten.

Peyxe Kok.

De Peyxe Kok, dat is, viſch-kok, wort alzo by de Portugeſen genoemt, omdat zy, gevangen zijnde, een geluit en ſtemme van kok geeft.

Sy wort veel aen het eilant St. Vincent gevangen, is in haer zelve zoo byzonder lekker niet: maer ſmaekt ſlechts redelyk.

Blazers.

Blazers zijn groote en onbezuifde viſſchen, die haer bywijle in de ruime zee vertoonen en onthouden. Sy worden alzo genoemt, dewijl zy het water inhalen, en met groot gewelt wederom uit, in de lucht, blazen.

Witviſch.

Witviſch is ontrent zo groot als de wyting. De buik hanght rondt uit, de

de rugh is recht, en de bek staet omhoogh. De steert is gespleten als een vork. Op de rugh is een vin, en van den buik tot de steert is het vol kleine vinnetjes. Het lijf is gestreept als de graten van een visch. Voor aen de bek zittent twee lange lellen.

Deze visch is zeer zoet van smaak; hoewel zy beter gekookt als gebraden smaakt.

Vijf-vingervisch.

De vijf-vinger-visch is alzoo na vijf zwarte plekken genoemd, die deze visch aen weder-zyden heeft: als of zy daer met vijf vingers gegrepen was.

Sy is ruim anderhalve voet langh, heeft een kleine kop, na hare groote; maer een groote bek, en na de steert toe bruine getakte vinnen. De kleur van de huid is schoon en blinkend, als zilverachtigh, blaeu en purper, zonder schubben.

De smaak is goet; maer wat drooghachtigh. Sy houdt in zout water, en wordt op alle plaetsen, in gantsch Indiën, gevangen.

Karappa of rontvisch.

Karappa is een rontvisch, als wyting, en ook niet al te hert van visch; hoewel niet onaengenaem van smaak. De kop en steert is klein; maer de buik, nade groote van de visch, dik. Onder aen den buiten-kant, tot de steert toe, zittent eenige vinnen, als d'aelen hebben.

Vliegende visschen.

Zommige vliegende vissen zijn zoo groot als een koretje. Sy zijn op den rug blaeuachtigh van kleur: desgelijx de vleugels: maer de steert is bruinder. Sy hebben groote oogen en geelachtigegroote vinnen, en zijn van fatsoen eene spiering niet ongelijx.

Sy smaken niet onaengenaem, 't zy gezoden of gebraden.

Men kan hen door geen list vangen; uit oorzaak zy zoo schichtigh en vreesachtigh zijn. Soo dra zy het minste vernemen, stuiven zy uit het water op, uit vreeze voor verflindende visschen.

Sy vliegen met groote snelheit zonder bestier, zomtijts tegen de zeilen en want aen, en vallen zoo op de schepen neer.

Splitsteert.

Splitsteert is een slag van ronde en langwerpige visschen, met een lange en gespleete steert: waer na zy by de onzen splitsteerten genoemd worden.

Sy hebben eene kop als een haring, en zijn van de groote als een makreel. Boven aen de kop zit een lange, en onder aen de bek twee lellen: als de garneels-hoornen: maer zijn dikker, die zy in het zwemmen dicht aen het lijf verbergen.

De smaak van de visch is wat wreet: waer over niemant veel moeite aenwent, om die te vangen.

Tongen.

Zommige tongen zijn ontrent een voet lang, en van kleur als de hierlantse. De kop is vreemt van macksel: naerdien zy scheele oogen en een schieve mont aen d'eene zyde zittent hebben. De visch en smaak is byna als die van d'onzen.

Bonyt.

De Bonyt is een visch byna van gedaente als de Koretten: maer heeft kleinder vinnen, en blaeuachtige strepen over 't lijf, die haer allengs na de steert in malkanderen versmelten. De rug is donker groen, en de buik onder wit: d'oogen zijn blaew en groot, met gele kringen. Sommigen zijn anderhalve en twee voeten lang, en blinken, in het ophalen uit het water, als zilver.

Sy zijn, versch gegeten, goet van smaak: maer smaken beter, wanneer zy een weinigh in 't zout leggen, en gebraden worden.

Sy worden in de groote zee gevangen, en volgen gaerne de schepen. Sy zijn geweldigh happigh, en flokken al op wat haer voorkomt: waerom zy ook licht te vangen zijn.

Zwaertvifch.

De Zwaertvifch heeft een leelijk en fchrikkelijk gezicht, een diepen en hollen bek, en een kop als een uil. De huid is fcherp en karteligh, al een vijl, de rug graeuw van kleur, zonder fchubben, en de buik wit. Aen ieder zyde van het zwaert, dat ruim vijfvoeten lang is, ftaen zeven en twintigh tanden. De gemeene hebben de lengte van vijfen twintigh voeten, met het zwaert, en de dikte van twee mans omarmingen. By d'oogen ftaen twee fnuifgaten, daer door zy het water in en uit fnuiven.

Siap Siap.

Siap Siap, alzo by de Javanen genoemt, is een vifch, die zeer begeert, en alleen tot watervifch gegeten wort, om zich wat te ververschen, als men wat te veel gedronken heeft. Sy wort by Batavia in zoet water gevangen.

Bontvifch.

De bontvifch komt met haren naem, in de kleure, recht overeen, die bont is. Sy is ontrent een voet lang, en vry dik: bruin van kleur, aen fteert en vinnen, en vol bleek blauwachtige plakken, tot in de fteert toe.

De huid is zonder fchubben. d'Oogen zijn geel, met blauwe ringen rontom. Onder den hals hanght een krop, die, zeer wonderlijk geftreept, na de fteert toe loopt. Sy heeft aen ieder zyde een geele vin, en, na hare grote, een klein bekje.

Deze vifch wordt by d'inlanders zeer gezocht en begeert: maer heeft eenigh vergift by haer, dat men in het fchoonmaken moet afnemen, en daer in zeer voorzichtig zijn. Anders is de vifch goet van fmaek.

Vijfoogen.

De vijfoogen zijn alzo van wegen hare vijf zwarte oogen, met gele ringen, die zy inde vinnen aen de fteert hebben, genoemt. De huid is geelachtigh van kleur, glat en zonder fchubben. Het lijf is dikachtigh. Zy hebben een kleine kop, en een lange neus, die over de bek hene ftaet, en zien vin-

nigh uit d'oogen. Voor hebben zy twee roode vinnen, en een blau fteertje, dat heen en weer overgaet. Sy worden in verfch water gevangen, zijn wit van vifch, en goet van fmaek.

Zee-vleermuis.

De zee-vleermuis is alzo van wege zijne gedaente genoemt, en heeft twee yzelijke geelachtige vleugels, met drie blauwe ftrepen, die cierlijk over het lijf hene gaen. De fteert is langh, de kop dik en de bek groot.

Het fchijnt een flagh van roggen te zijn: gelijk zy oock als rogh fmaekt, wanneer ze gekookt is.

Grundelings.

Men heeft'er grundelings ontrent een vinger lang, en naulix zoo dik. De huid is blauwachtigh bleek, van verfcheide kleuren, en zonder fchubben. De fteert is klein en gefpleten.

Sy wort in verfch water gevangen, en is goet van fmaek.

Men heeft'er noch een geflaght van deze kleine visjes, die zich in zee onthouden, en met zulken menighte gevangen worden, dat d'inwoonders daer mee de ganfen, eenden en watervogels meften. Men kan bywijle een heele kanoe of bootje vol voor acht of tien ftuivers koopen.

Karpers.

Groote en fchoone karpers houden in de loopende waters in Indien, die in gedaente en fmaek van d'onze niet verfchillen.

Zeemonfter.

Het zeemonfter is een wonderlijk wanfchepfel, dat eene fter van acht takken, vol knopjes, op het hooft heeft. Boven ftaet een gewas, als een biffchops-mijter. Van de zyde des hoofts fchieten twee vinnen of penen, zoo lang als het monfter zelfs is. Het heeft een miffelijke bek, en achter een breede fteert, daer het in het zwemen alleen zich mee weet voort te zetten: want het heeft anders gene vinnen.

Gar-

Garnelen en Kreeften.

Men heeft'er allerlei slag van garnelen, en onder die ook in grooten overvloed steurkrabben, die op de rug, zaeghs wijze, getant zijn. Eenigen zijn ongemeen groot, en wegen de zeseen pont zwaer. Sy zijn zeer lekker van smaak en ongemeen gezont: waerom zy den aemborstigen, en die bloet uit de longen spouwen, een artzenye verstreken.

Zee-garneelen worden in het zout water gevangen. De grootste zijn een spanne langh, hebben schilden als de hierlantse garnelen. Uit de kop schieten verscheide pennen: waer aen twee zeer dunne en lange horentjes hangen. Sy hebben een roode gespleete steert, en een vale kleur.

De smaak van de visch is goet en zoet. Men kan met vijf of zes een goede maeltijt doen.

Vliet-garnelen houden in het verscht water, en zijn van groote als onze zee-garnelen. Sy zijn blauwachtigh van kleur, hebben een smalle kop en dik achterlijf. Voor uit de kop, die zeer middelich van gestalte is, schieten twee lange pennen, als draden. De steert is stom. Sy zijn week van schulpen en ook van visch: waerom zy by d'onzen niet begeert worden: maer d'inwoonders eten die met groote smaak.

In de zoete rivieren worden ook kreeften gevangen, die in gaten en hollen, ontrent d'oesters, houden. Sy zijn beter van smaak en drooger van visch als de zee-kreeften.

Zee-starre.

De zee-starre is een wonderlijk en zeltsaem schepsel met vijf takken, zoo net als men die met een pengeel zou kunnen afrekenen. Sy zijn uit den gelen roortachtigh: ontrent een duim dik, en hebben een dikke, herde en bultige huid, en duizenden van beentjes, die zich bewegen. In het midden is eene opening, daer zy eenigh voetsel doortrekken, om te leven. By stil weer kruipen zy in zee: maer by hart weer kleven zy elders aen, om van de baren niet op't lant geslingert te worden.

Sy worden niet, noch hebben eenig

gebruik van spijs of artzenye; maer worden meest, als iets raers, gezien.

Zee-krabben.

De zee-krabben zijn ontrent een span groot, schoon van kleure, met geelachtige en zeer aerdigh gespikkelde schilden, en van achteren groenachtigh. Sy hebben drie purperonde vlakken, daer witte ringetjes om zijn. De scheeren zijn aen het lijf uit den geelen, en dan wit, en voor aen schoon en hoogh purper, met scherpe klauwen, daer zy vinnigh mee houden en geweldigh vast knijpen. d'Oogen staen op pennetjes, wel een vinger breed uit het hoofd.

Daer zijn blauwe krabben, welker zommige anderhalve voet groot, en zeer schoon van kleur zijn: want het schild is purperachtigh met witte vlakjes doorzaeit, die allengs in flau verdwijnen, als ofs'er op geschildert waren. De schaeren zijn schoon blauw van kleur, en na't lijf toe purperachtig. Het schildt is voor mee, als de voornoemde krabben, getakt. d'Oogen staen ook op kleine puntjes, wel een vinger lang uit het hoofd. De voorste scheeren hebben zeer scherpe takken en klauwen: dies zy met voorzichtigheit moeten aengetast worden. Sy worden in het zout water gevangen, en zijn vol van smakelijke visch.

Daer is ook een soort van krabben, snel in't loopen, en wat kleinder als de andere: zy hebben ook d'oogen op twee pennen, die meer als twee vinger breed hoogh zijn. In het loopen zetten zy die om hoogh, om beter van haer te zien. Anders leggen zy die achter twee pennen neer, die zy aen ieder zijde hebben, onder dun en boven wat dikker, om die te bewaren.

Het schild op het lijf is gewolkt als gemarmert. De scheeren en poten zijn purper van kleur en aerdigh getakt. Achter hebben zy als twee ronde blauwe schildtjes, die met geelachtige kantjes bezet zijn. De visch is goet en zoet van smaak. Men vind'er op eenige plaetsen, die heel groot zijn, en veel visch in hebben.

Daer is een soort van zee-krabben, van de groote, als de blauwe krabben: hoewel men die lichtelijk aen de kleu-

re en de smake onderscheiden kan: want de schilden trekken na den groene, en de scharen zijn rootachtigh. De oogen staen wel een vinger breed, op pennetjes, uit het hoofd. Het schildt is voor aen aardigh, als een handt, vervolgens getakt.

Die slagh van krabben is het beste, dat ingantich ladien gevonden wort: want zy zitten vol witte, schoone en smakelijke visch.

Men vint'er, op zommige plaetsen, zulke groote krabben, die, al wat zy met de scheeren vast krijgen, te pletteren drukken.

De krabben en alle schulpvisschen zijn best met de volle maen.

Zommigen verkruipen haer eenigentijt van t'jaer in d'aerde, en veranderen van schilt. Sy leggen zoo lang naekt in d'aerde, daer zy haer dicht verstopst hebben, ter tijt toe zy weer een schilt gekregen hebben.

Men houdt alle d'Indiaense krabben voor beter van visch, als de vaderlantse.

Mosselen en Oesters.

Men heeft'er mosselen van de groote, alsoe ze Zee- of Vlie-landse mosselen: hoewel doorgaens grooter. Zijn binnen en buien bruin, en evenwel voltenorme en witte visch. Sy worden gekookt, en op een selve wijze met sause, als hier te lande, gegeten; en smaken ook byna eveneens.

De steert-mosselen zijn van groote, als d'onze, en een weinigh groenachtigh, en ook goet om t'eten. Na het open end hebben zy twee scherpe hoorentjes, en na het toe-end een bleekachtige steert, die, op den grondt, aen het een of ander aerdtrijk, vast in den modder zit, en die zy uit en in kunnen rekken, na het water wast of valt.

De St. Jakobs schulpen worden'er als mosselen gekookt, en zijn ook bykans van vischen smaak als mosselen.

Daer zijn verscheiden slagh van oesters, en zommige, die grooter zijn, zitten aen de klippen: andere groeien aen de wortelen en takken van de boomme, die net laagh water droogh staen, end in afgenomen worden, en anders onder water staen. Sy zijn alle zoo zoet en aengenaem van smaak, als men

zou mogen begeeren. Sy worden met speceryen gestoofd, en ook rau met limoen-zap en peper en zout gegeten. Men gaet bywijle, met een limoen in de zak, na buiten, en eet'er zoo veel en versch, als iemant begeert.

Purper-slekken.

De purper-slekken worden overal, aen de eilantjes tegen over Batavia, gevonden. De hoornen zien uit den geelen, en zijn zeer groot, als een citroen, en hebben aen het toeind aardige krullen. In deze hoornen zit een groote flek, die dik, vergeel van kleur, en met nette zwarte streepjes verciert is. De flek wort gekookt en als alikruiken gegeten: maer valt vry hert van vleesch, en is evenwel by de Sinesen zeer begeert. Binnen in de flek is een purpere verf, die tot verscheide zaken kan gebruikt worden, als om te verwen, en roode inkt van te maken.

De Sinesen weten deze hoornen zeer gladt te polijsten: en houden die, als ook de lekken, in groote waerdye.

Men heeft'er groenachtige hoorentjes, met zwarte stipjes en strepen, zien aen den mont uit den roode, zijn van binnen wit, en hebben de groote van een klein kints hoofd. De flek, die van binnen inzit, is zoo bont van kleur, als de hoorentjes. Sy worden als alikruiken gegeten, en smaken wel.

Men heeft'er noch een ander cierlijk gedraeit hoorentje, bleek root van kleur, met wit gemarmert, dat root in een versmelt. Het is zoo groot als een gemeene oranje-appel. De flek is ook bont, wit, en root, als het hoorentje, gekleurt, en wordt gegeten als alikruiken: maer is wat hertachtigh van vis, en zwaer te verteren.

Qualen.

De qualen is een levendigh zeege-was: hoewel men niet zeggen kan, dat het visch of vleesch is: noch been noch graet: noch hoofd noch staert, noch ingewant heeft: maer het is een lillende stof, als kout kalfs-zop of sterreschotfel.

Zy zijn ontrent zoo groot als een tafelbort, en ook kleinder. Zy hebben rontom aen d'einden heel nette purpere

pere kantjes, die zy in het zwemmen bewegen, en zich daer mee voortzetten, en latende rest nadrijven, dat uitsellen bestaet. In het midden zitiet, dat in de groote als witachtigh, en in de kleinste blaauwachtigh is: daer mischien al hun leven en kracht in bestaet.

Wanneer zy op het landt drijven, vervallen zy voort, en gaen lichtelijk van malkanderen, en worden tot niet.

Zy dienen nergens toe. De Sinesen alleenlijk branden daer arak af, die zeer heet en ongezont is, en den bloetloop, zweering der longen, bloetspouwen, tering, en eindelijk de doot veroorzaekt. Wanneer zy het bloot vel van eene mensch, in het zwemmen, aenraken, dan branden zy het byna als vuur: daer op kleine blaren volgen. Waer uit hun brandende hitte te bespeuren is.

Doraden.

De Doraden worden by eenigen ook zeebraessens genoemd, en is een slag van dolsijns en tonijnen. Sy hebben op den rug lange spitse vinnen, en een groote steert met takken. Onder het lijf staen drie vinnen: welker laatste haar uit de steert loopt. Zommige zijn wel vijf voeten lang, en meer breed als dik.

Zy smaken best gezouten en gedrooght: maer zijn hert van visch en leggen lang in de mage. Sy worden veeltijts met de hoek gevangen: en zijn, om hare groote snelheit, niet wel met de harpoen te vangen.

Sy zwemmen zoo snel, dat geen schip met volle zeilen haar ontzeilen kan. Sy springen bywijlen vijf en zes voeten hoogh uit het water, na devliegende visschen, en, als zy gevangen worden, zomtijts over het schip henc.

Roggen.

Men heeft, in d'Indische gewesten, geweldige groote roggen; ja eenige zoo groot als een tafel, aen welker een meer als veertigh menschen genoegh t'eeten hebben. Sy hebben een lange steert, dat ijselijk om te zien is: maer zijn van kleure als onze roggen.

Het gebeente is krackbeenigh en de

visch smaekt byna als die van de vaderlantse roggen: doch valt, om hare groote, wel zoo grof van visch. De vinnen zijn groot en trekken na den purperen.

Met de stacchel van een rogh de bast van eenen boom opgekrabt, zal de boom uitgaen.

De jonge roggen zijn beter als d'oude, die hert t'eeten en verteeren zijn.

Alle geschobde visch schiet kuit: maer de gladde, zonder schobben, werpt levendige jongen.

Indiaense en Javaense vogels en viervoetige dieren.

Vogel Emeu of Kasuaris.

Op d'eilanden Sumatra, Banda, en andere nabygele Molukse eilanden, houdt zeker vogel, die by d'inwoonders *Emeu* of *Eme*, en anders gemeenlijk by ons *Kasuaris* genoemd wort.

Hy gaet statigh, met opgerechten hals en hooft, en is dan ontrent vijf voeten hoogh: maer heeft in de lengte, van de borst tot de steert, drie voeten. Het hooft is, na de groote des lichaems, zeer klein, glat, en zwartachtigh blaau van kleur.

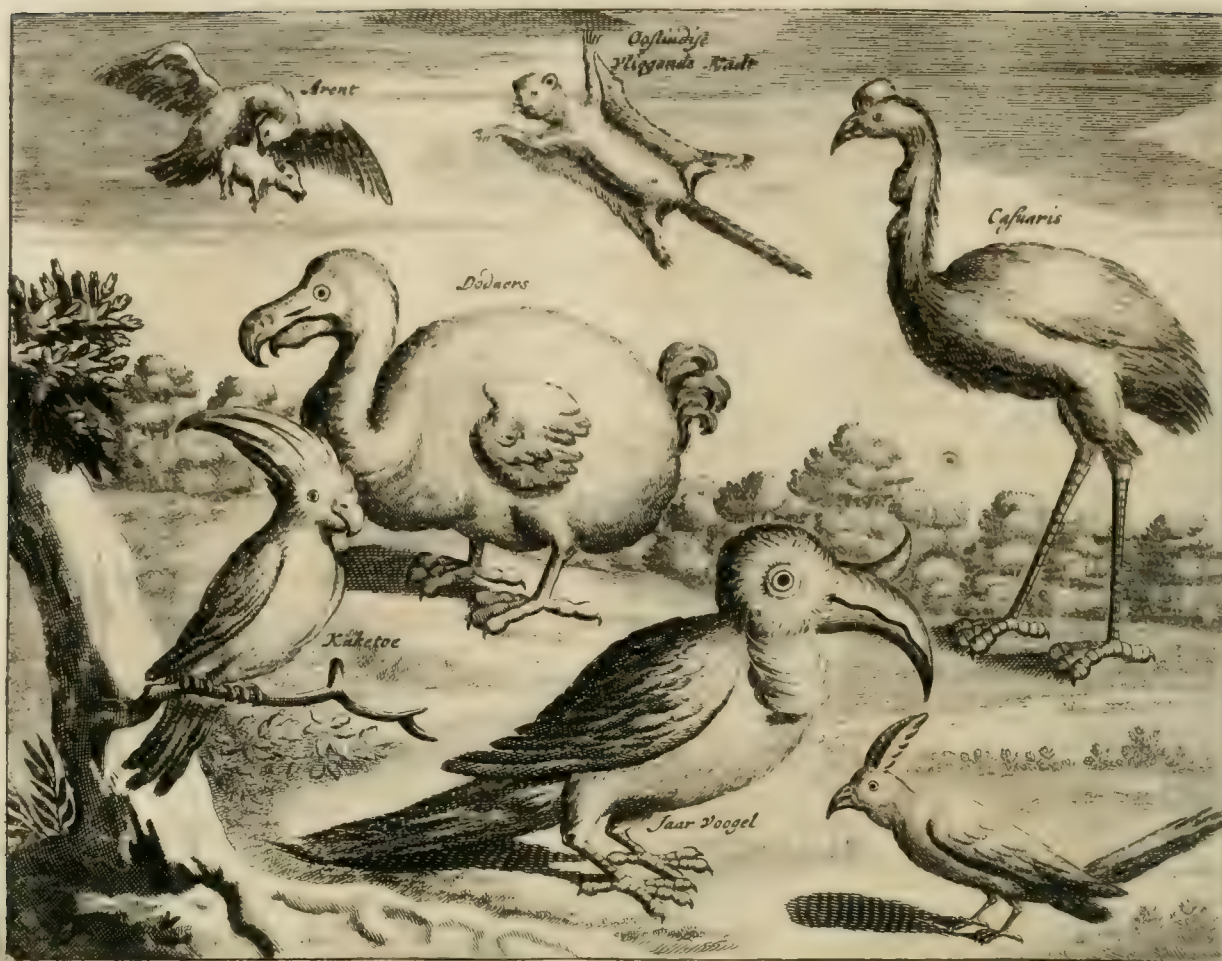
Voor aen den hals hangen twee rootachtige vellige lellen.

D'oogen zijn groot, en staen brandende en wilt in't hooft. Achter die staen kleine en bloote oogaten.

Een weinigh boven het scherp van de bek staen twee gaten, in plaetse van neusgaten. Uit het midden van de bek schiet, tot aen den kruin des hoofts, een herde, rootachtige en blauachtige of donker geelachtige schilt of schulp: die inzonderheit het mannetje heeft.

Sy zijn hoogh, dik en grof van beenen, die als met bruin-geele eeltige schorzen bedekt zijn. De voeten en tenen zijn ook dik en hert, schobbigh en zonder spooren: maer voor staen drie lange en hoornige klacuwen: waer in deze vogel van den struisvogel verschilt: dewijl hy voor en achter geen gekloofde voeten heeft, als de struis.

Hy is naby gantsch met pennen, of liever met pluimen, bedekt, die don-

ker-rooten zwart zijn Die op de borst en dyen zitten, schieten alrijt twee en twee uit een selve klein bultje: maer die de steert maken, zijn langer en herder dan d'andere, en zoo wonderlijk gevormt, dat de huid, van verre aen te zien, niet met pluimen; maer met een haarige vilt alleenlijk schijnt bedekt te zijn.

Onder de pluimen, die de zijden bedekken, zitten vleugels, of liever scherpe pennen verborgen, die om te loopen dienen, in plaetse van een zeil, en niet om te vliegen. Dies deze vogel zich nauwelijx van d'aerde kan opheffen: waerom men hem ook onder de vogels niet kan rekenen.

Deze vogel is zeer gulzigh in het eten, slikt alles in wat hem voorkomt tot yzeren stael toe: ook gloeiende koolen. Al het welk hem weder afgaet als het ingeslokt is. Ja hy werpt het by wijze, na verloop van een jaer, onverteert weer uit. Anders eet hy ook groente.

Sijne sterkte bestaat niet in de bek; maer in de voeten: want hy is zeer

snel en sterk in het loopen: en kan geen man hem achterhalen.

Wanneer hy boos is of hem iemand te na komt, dan slaet hy met de dikke voeten achter en ter zyden uit, als een paert.

Hy leit groenachtige eyeren op de aerde, in eenige ruigten, die veel kleinder en dunder als hoender-eyeren, en doorgaens met donker groene bultjes vergiert zijn. De doier wort by de inwoonders gegeten.

Hy heeft gene tonge noch steert.

Vliegende Katten.

Onder het geslacht der vleermuizen magh met recht gestelt worden, een zeker soort, die van zommige niet oneigentlijk *vliegende Katten* genoemd worden: naerdien zy in groote kop, steert, lijfen alles, byna met de katten over een komen. Zy verschillen evenwel geheelijk vande vleermuizen: want in plaetse de vleermuizen aen een haek hangen, zoo hangen deze katten aen de klacuwten, en bedekken zich

zich met hunne vellige vleugels: waer den bek leelijk en zeer wijd open, over zy geen levend beest gelijken: is ront en vet van lijf, dat met zachte maer niet anders als of'er een zakje en gracuwe pluimen, als die van den hing. Het hair is doorgaens uit den struisvogel, bedekt is. De buiken aers bruinen rosachtigh: maer op den rug is dik, die byna op d'aerde hangt: waerom, en van wegen hunnen loomen gang, deez vogel Dodaers by d'onzen genoemd wort.

Aen beide zijden zitten eenige kleine pluymige pennen, in plaetse van vleugels, uit den gelen witachtigh, en achter aen den stuit, in plaetse van de steert, vijf gekrulde penne-veeren van een zelve kleure.

De beenen zijn geelachtigh en dik, maer zeer kort: doch met vier vaste en lange pooten.

Deze vogel is langzaam van gang en dom, en laet zich lichtelijk vangen.

Het vleesch, inzonderheit dat van den borst, is vet en eetbaer. Hy is zoo zwaer, dat hondert menschen aen drie of vier Dronten genoegh t'eeten hebben.

Het vleesch van d'ouden is, zoo niet gaer gekookt is, zwaer om te verteeren. Het wort ook ingezouten.

Veltijts hebben zy een grooten en herden steen in de mage, die holachtigh en evenwel hart is.

Jagervogel.

Perkietjes.

Dronte of Dodaers.

Op eenige plaetsen in Indien vindt men zekeren vogel, Jager-vogel genoemd. Het lijf en de borst is hem gantsch zwart, en de steert wat meer uit den gracuwen. De kop is veerloos en bruingeel. Onder de kin hangt een lel, even als in de kalkoenen. De bek is met kringen bezet, misselijk van gestalte, en dubbelt: want boven uit de bek schiet als noch een hoorn uit.

Men rekent hunne jaren na de kringen, die zy op de bek hebben: want alle jaren komt'er een by, als op de hoornen van een os. Zy zijn'er zeer schaers: waerom zy zeer dier verkocht worden, als'er eenige gevangen zijn.

De perkietjes zijn ontrent zoo groot als een spreeuw, schoon groen van kleur. De bek is geel, en ront om schoon roet. De hals is roet met groen gemengt, en de vleugels voor aen schoon geel.

Zy onthouden zich met grote meenigte t'zamen in dichte bosschen, en maken een geweldigh gekrijt en getijlp, als zy eenen mensch of iemand vernemen. Zy zijn licht tam te maken, en wel en volkomen te leeren spreken. Men heeft'er verscheide geslagten, die alle zeer schoon van kleur zijn, en kunnen spreken leeren: maer de nevensgaende afgemaelde zijn wel de fraeiste en meeste gewilt.

Martijntjes.

De Martijntjes zijn byna zoo groot als een exter, gantsch zwert van kleur, maer geel van bek. Zy hebben ook achter aen het hoofd een geel kapje,

als mede aen de zyde van 't hooft. In het midden van de vleugels zijn de veren spierwit. De pooten zien uit den geelen, en hebben sterke en kromme klauwen.

De Javanen houden veel van dezen vogel, maken hem tam, en leeren hem fluiten en spreken. Zy spreken met een grove stem, en zoo duidelijk als een mensch.

Men heeft 'er noch een gellaght van dien zelve aert, die wat kleiner vallen. 'Zy worden gantsch Indien doorgevonden, en eeten rijs, papayen en andere groene boomvruchten.

Kraeyen.

De krayen zijn 'er byna van fatsoen, als tusschen d'oyevaer en reiger, en bleek blaeuachtigh van kleur. De kop en het midden van den hals is wat bruinder, en de steert wat meer gekrult, en de bek spits. Zy onthouden zich meest in de wildernissen, en vliegen geweldig wijt: ja men zeit zy al heel uit Indien over in Europe heen vliegen, en met zulken orde, dat zy altijd een

nen leitsman volgen, die dan bywijle verandert en achter aen vliegt.

Vogel Rubus.

De vogel *Rubus* is ontrent van de groote als een spreeuw. Hy heeft een blaauwe bek en beenen, en een rooden rugh en steert, en witte en zwarte vleugels. Op het hooft is hy groen. Achter in de steert zitten twee lange veeren: waer door hy van verre wel een paradijs-vogel gelijkt.

Vleermuizen.

In Indien zijn op verscheide plaetsen ongemeene groote vleermuizen, en van de groote als katten.

Op Java zijn ook gemeene vleermuizen, van de groote als een duif, die in de bosschen houden, en van de Javanen voor een groote lekkernye gehouden worden.

Zy komen des nachts bywijle in de kamers, indien de vensters om de hitte open gelaten zijn, en bijten in de voeten der genen, die slapen, en trekken 'er een

een groote menigte bloets uit : hoe-
wel met grooter ſchrik, als gevaer.

Gwira.

De vogel Gwira is van tweederlei
ſlagh, en beide wit, met bruine veeren
geſchakeert. d'Een heeft een rooden
buik, en d'ander een blaauwe ſteert,
met een lange veder daer in : het welk
in het vliegen vreemt om te zien is.

Poero.

Poero is een lang en ſmal veugeltje,
niet dik, en, met de ſteert en bek, meer
al een ſpan langh. De bek is lang en
kromachtigh, en de ſteert als die van
de vogel Guira. Het heeft blaeuachtige
veeren, met geel gemerkt, en kleine
pootjes. Het leeft by mieren.

Krop-vogels.

Men vind op Java ook kropvogels,
van fatſoen als een gans : maer veel
grooter. Zy hebben onder aen de bek
een groote krop hangen, die zy in en
uit kunnen trekken, en daer in, in het
viſſchen, veel viſch verbergen. Zy
hebben toevoeten als de zwanen, om
de viſſchen te kunnen nazetten, en een
krommen hoek voor aen de bek, daer
zy dezelve wel vaſt mee kunnen vat-
ten.

Zy zitten in de ruigten, en loeren
op de viſch met zulken yver, dat zy te
mets, eer zy het weten, gevangen zijn.
Zy zijn zeer happigh na aes, en ſlok-
ken levendige oesters in. Als die dan
in de krop beginnen te gapen, zoo
ſpuwen zy die uit, en halen'er de viſch
uit.

Zy kunnen een lelijk geluit maken,
en houden veel op het eilandt Ding-
ding.

Eenden.

Overal door gantsch Indien wor-
den eenden met groote menigte ge-
vonden, en verſchillen weinigh in gro-
teen ſmaek van de hierlantſe eenden.
Zy zijn bruinachtigh geel van kleur,
zwart van bek en pooten, hebben een
kuif op het hooft, en een dikken buik.
En gelijk de Weſtindiſche eenden de
borſt en krop om laegh hangt, zoo
gaen dezeten tegende lebyna met den

borſt recht op, als de pinguwijn, en
ſchijnen van verre of zy kleine dwerg-
jes waren.

d'Eenden willen in Indien niet wel
aen het broeien, ter oorzaak miſſchien
van d'overgroote hitte, die in het
broeien zeer laſtigh valt. Dies is men
genootzaekt, d'eyeren onder de hoen-
ders te leggen, of in d'ovens en peer-
den-miſt uit te broeien.

Het vleefch van de welgevoede
is niet ongezont.

Wijtbekken.

De wijtbekken zijn al zoo van wege
hunne wijde bek genoemd, die hen
heel onder het oogh heen komt, en
hebben naulix de groote van eene
duif. Zy zijn vael van kleur, zwart
van vleugels, en om d'oogen en onder
de bek wat witachtigh.

Zy vliegen met menigte in 't wilt,
en worden ook veel gevangen en dag-
elix te Batavia aen de markt te koop
gebraght en verkocht : want zy heb-
ben zeer ſchoon en goet vleefch.

Sirantloopers.

De ſirantlooper is een geſlaght van
ſnippen, en van groote, als onze hout-
ſnippen. Zy hebben groenachtige ge-
le veeren, met zwart doormengt : en
worden daghelix te Batavia aen de
markt gebraght en verkocht. Men
eet hen gebraden en gezoden, en ſma-
ken byna als houtſnippen.

Tortelduiven.

De tortelduiven zijn wat kleinder
als d'onze, en geelachtigh graeu van
kleur. Zy hebben een zwart ſlaghvee-
ren in de vleugels, en een zwarte ſteert
met witte veeren gemengt, en zijn on-
der den hals wat helderder van kleur.
De borſt is wat rootachtigh.

Zy onthouden zich met groote me-
nigte ontrent de rijsvelden, en heb-
ben vet en goet ſmakelijk veefch, als
het gebraden is.

Ganſen.

d'Ooſtindiſche ganſen zijn veel
fraeieren grooter als d'onzen, en zwij-
men wat meer na de zwanen : want zy
hebben veel langer hals als de hier-

lantse. De bek is zwart en de hals een weinigh na dengelen trekkende. De rug, vleugels, bouten en steert, zijn donker graeu, met wat lichter veeren gemengt: anders is het onderlijf wit. De stem of geluit is wat heescher, als die van onze gansen: maer verschillen in smaak van vleesch, en aert weinigh van elkandre. Ook zijn de pooten root.

Men heeft'er wilde, die op der rivieren houden, en ook tamme, die in huis opgefokt worden.

Roof-vogelen.

Men heeft op verscheide plaetsen van Indien vele stoute roof-vogels, als arenden, havicken, sperwers, en veel ander diergelijk slag: en inzonderheit groote kiekedieven, die veel quaets doen, niet alleenlijk onder het wilt gevogelt, en boven al op korhoenders en patrijzen: maer zelf op de huishoenders en kuikens, daer zy zeer heet na zijn: doch de hoenders, die haren vyant wel kennen, maken, zoo gau als zy hem zien, een yzelijk gesichreeuw: waer op alle de kuikens komen loopen, en haer verkruipen, zoo als zy best kunnen. Daer zijn'er, die zoo groot en stout zijn, dat zy een jong verkentje in de klauwen vatten, en daer mee deur kunnen gaen, en in het bosch of op de klippen, daer zy zich meest onthouden, verscheuren.

Men heeft'er ook een soort, die zich met uitgespanne wieken, in de lucht weten op te houden, en op de windt zweven, zonder de wieken te verroeren: maer stieren zich met de steert, na hun believen, te recht.

Onder alle deze roofvogels, munt in snelheit zeker sperwer uit, diende Sinesen *Fin* noemen. Hy is groenachtigh bruin op den rug, en van borst wat wit'er. Heeft rootachtige snelle oogen en een geelachtige bek, met een kromme en scherpe haek. De pooten zijn ook geel, en met scherpe en lange klauwen gewapent, daer zy de wapenloze veugeltjes mee vervolgen en in de lucht vatten: ja zelfs tot in de huizen, en tot by en aen de menschen.

Kokoy.

Kokoy is een geslaght van reigers: maer veel schoonder als de hierlantse. Sy zijn voor geel en achter groen. Op het hoofd zit eenen pluim van schoone veeren, die langs den hals afhangen. Daer is weinigh vleesch aen. De jongen hebben geen onsmakelijk vleesch: maer d'ouden taci, vissigh, en gantsch niet aengenaeem.

Kolibry.

Kolibry is het kleinste vogeltje, voor zoo veel men weet, dat gevonden kan worden. Het is ontrent zoo groot als een keever. Het heeft een scherp bekje, dat niet dikker als een groote naelt is, daer mee het zijn voetsel uit de bloemen zuight: hoewel zommige zeggen, dat het meest van den dauw leeft.

Het heeft een byzondere schoone kleur, als de regenboogh, of als de vleugels van duiven of eenden, en krijght, zoo dikwils als men het aenroert, een andere kleur.

Het maekt zeer behendigh een vast en schoon nesje, van vaste stoffe, onder een tak van een oranje- of limoen- of katoen-boom, tegen het zuiden: om niet alleenlijk van het gezicht, maer ook van de Noorde wint bevrijt te zijn. Het leit eyeren als erten.

Noch is'er een ander slag, hoewel zoo fraei niet, dat schoon zingt, en naulix vier en twintigh aesen weeght. Men kan dit klein beesje naulix hooren vliegen: want het maekt een geluit als een draeiwint. Men vanght het tusschen de handen en onder de hoer, als de pennevogels of witjes.

Vogels als lijsters, of Quakkels.

In de bosschen van Java vliegen by scholen vogels, als lijsters, en zijn van de groote als duiven: maer in de kleure onzen quakkels zeer gelijk: doch hebben een weinigh langer bek, en geven ook by tijden een geluit, als de quakkel gemenelijk doet: hoewel het van de stemme en het geluit des quakkels zeer verscheiden is, en gelijkt beter na het vervacrlijk geluit, dat de pittoors hier te lande maken.

Deze

Deze vogel is zoo kout van natuur, dat, wanneer hy, in de kou gefloten zijnde, niet in de zon gezet, en onder hem zant in de kou gestrooit wordt, machteloos wort, en gevaer loopt van te sterven: waerom hy des nachts, en by zonnen ondergang, zich in de stammen van de boomen in malkanderen rolt, en met zijne vederen bedekt. Maer wanneer de zon opgaet, dan zingt hy aenstonts, en kan zijn geluit eenige schreden verre gehoord worden. Dies deze vogel te recht met zijn geluit voor een morgen-wekker dienen kan, om iemant vroegh, met zonnen opgang, op te wekken.

Quakkels.

De quakkels zijn'er byna van grote als d'onze, hebben op den rugh bruine, en aan den borst blaauwachtige veeren. Het overigh lijf is met bruine veeren gedekt. De bek is geel en de pooten voor met drie klauwen, en achter met een bezet.

Zy quakken niet, noch geven geen geluit: maer worden alleenlijk voor de keuken gevangen. Het vleesch smaekt lekker en goet.

Rijsvogels.

Rijsvogels zijn van de groote, als een hoen; maer wat langer op de beenen, en hebben heel lange klauwen, en bruine veeren op het lijf, en een root kopje. Zy eeten gaerne rijs, daer zy ook by d'onzen den naem van voeren, en smaeken lekker, byzonder als gebraden zijn.

Fesanten.

Men vint ook op verscheide plaetsen van Indien fesanten. De steert is lang en spits. Het vleesch smaekt gebraden lekker. Zommige zijn spierwit voor op den borst, en om d'ogen.

Pennevogels.

Pennevogels zijn'er met menigthe, en van verscheide kleure en groote. Zy hebben voor een lange bek, die zy opkrullen, en, als zy willen, uitdoen, om hun voetsel uit de bloemen te zuigen. Eenige zijn wonder schoon van kleur, en met blaau, witen zoo hoogh

root geschakeert, dat geen schilder met de penceel zoodanigh die zou kunnen vertoonen.

Zy zijn ontrent, met uitgeslage vleugels, een hantbreet groot. Andere hebben grooter vleugels en een dik lijf, en voor twee pluimtjes op de kop.

Houtduiven.

De houtduiven zijn ontrent van de groote, als onzetamme duiven, en op den rugh bruin gespikkelt. De buik is wit, de borst purperachtigh, en de pooten rootachtigh. Zy zwijmen wonder wel in fatsoen na de tortelduiven, en korrekotten, als onze duiven. Zy onthouden zich in dichte bosschen, en worden zeer, om hun goet en vet vleesch, begeert.

Zommige houden hen in hokken, en maken die zoo half tam. Sy paren dan ook, en teelen voort.

De meeste spijs is rijs.

Lory.

De Lorys zijn ontrent zoo groot als de papegayen, die men in Neerlandt ziet: maer geweldigh wonder schoon en hoogh van kleur: want de borst is hoogh ront, en de krop met gele veren doormengt. De vleugels zijn schoon groen, en het hoofd boven blinkend zwart, en de bek geel.

Gene vogels zijn'er, daer d'Indianen meer van houden: want zy geven bywijle voor eenen dertigh rijxdaelders. Zommige leeren zeer duidelyk verscheide talen spreken.

Zy zijn ongemeen maken tam, en vliegen de menschen op straet na.

Men vint'er verscheide soorten, die groote en lange steerten hebben, en eenige van drie vierendeel ellen lang, die men Indische ravens en Kakkataus noemt. De buik is geel en de rugh blaau.

Men heeft'er ook spierwitte, met een geele kuif op de kop, die zy, wanneer ze boos zijn, recht over eind weten te zetten.

Daer zijn ook zekere vogels, als onze exters of lijsters van groote en gestalte, die veel duidelyker en netter eens menschen stem nabootsen, als een pape-

papegay; hoewel veelrijts met een ontijldigh en ongeregelt gekakel.

Zy zijn blaau van veren en met donker blaauwe en asverwige stippen of plekjes getpikkelt: maer hebben aenden hals een gele kuif en het hoofd met zwarte en zachte veeren, als fluweel bezet.

Geelvink.

De geelvinken zijn'er ontrent zoo groot, als een leeuwerk, hebben een geel en dik bekje en roode pooten. De veeren zijn bleek geel, en met graeu aerdigh gefchakeert. Zy houden met groote menigte by malkanderen in de boffchen en wilderniffen, en worden met het net gevangen en daghelix te Batavia overvloedigh veel op de merkt te koop gebraght. Het gebraden vleefch is lekker, en fmaekt byna als dat van vinken.

Rijsmoffen.

De rijs-moffen zijn ontrent van de groote, als onze moffen, en ook vaelachtigh van kleur: maer hebben een korten en dikken bek, en na de fteert eenige zwarte veeren, en het onderlijf witte, met blaauwe pooten.

Zy vliegē met duizenden t'zamen, en doen groote fchaden in de rijsvelden, als de rijs aen het rijpen is: waerom d'inwoonders genootzaekt zijn molokken en andere dingen te maken, om hen te verdrijven, of zelfs het gewaste bewaken. Zy worden gebraden gegeten.

Perkietjes of Peroket.

De Perkietjes, of eigentlich Peroketten, zijn zoo groot als leeuwerken, en fchoon groen van kop en vleugels, en onder de vleugels op den rugh root, met een helder groene borft en fchoon gekleurt kort fteertje.

Zy vliegē met menigte in de digte boffchen: maer zijn tenger van aert: waerom men dezelve zeer naeu moet wachten. Dit flagh fpreekt niet: maer wort alleenlijk om de fchoone pluimen gehouden. Zy leven by rijs en andere boomvruchten.

Alle perkietjes, papegayen en andere vogels van dien aert, doen groote fchade aen de vruchten en rijsvelden.

Hoenders.

De hoenders zijn wit en fraei van kleur en veeren: hebben een bloetroot kammetje en baert, met een lange en roode fteert, en aen de voeten eenige veeren. Zy vallen klein, en ruim zoo groot als Nederlantsche duiven: maer zijn vol moet en trots na hare grote. Het vleefch is goet van fmaek. Deze zijn eigentlich Siamfe hoenders, en uit Siam na Batavia overgebraght.

Men vind'er ook hoenders met zwarte veeren, zwarte beenen en zwart vleefch, dat evenwel goet van fmaek is, en voor de zieken zeer gezont gehouden word. Zy worden meer om vermaak als profijt gehouden.

Eenige hebben hair in plaetse van veeren. Andere hebben de veeren verkeert ftaen, en averrechts gekrult; want zy ftaen, in plaetse van na achteren, en na het lijf toe, na voore, en van het lijf af.

Reigers.

Ontrent Batavia onthouden zich vele reigers: als ook in andere gewesten van Indiën, daer laeghen waterachtigh landt is. Zy zijn van groote ontrent als een Neerlantsche reiger, en graeuachtigh van kleur: hebben lange veeren en zwarte vleugels.

Wel onthouden de reigers zich al tijt ontrent en aen de kant van het water, daer zy met de lange beenen ingaen en hun aes zoeken: maer neftelen op de boomen.

Het vleefch fmaekt wat taci en vifchachtigh.

Springers.

De vogels, Springers, zijn al zoo by d'onzen genoemt; dewijl zy geduurig van d'eene tak op d'andere springen. Zy zijn van groote als een lijfter, en fluiten ook al zoo: hebben een zwert hoofd, vleugels en fteert: maer den borft en buik wit. Men vind'er veele te Batavia, die dezen vogel, om zijn byzonder geluit, by een keten aen het been vast houden, en met gekookte rijs voeden. Hy is licht tam te maken.

Bofch.

Boschduiven.

De Bosch-duiven zijn ontrënt van fatsoen en groote, als de hierlandtsche duiven: maer schoonder van kleur: want de hals en borst is uit den groenen, en op het lijf en onder de steert is het purperachtigh, en de steert en vleugels blaau, met witte kanten.

Zy onthouden zich met menighen in de wildernissen en dichte boschen ontrënt Batavia, en worden daghelix aen de merkt te koop gebraght.

Het vleesch is goet en niet onaengenaem van smaek, wanneer het gebraden wort.

Goutvinken.

De goutvinken hebben zeer aengename pluimen, en ontrënt de groote van onze goutvinken. De bek is bleek root: de kop spierwit, en het boven lijf en de vleugels schoon blaau, de buik root, en de steert donker blaau. Zy vliegen met duizendenden binnen en buiten Batavia, en worden by d'inwoonders, om hunne schoonheit, in in kouwen gehouden. Zy eten meest rijs.

Scorpioenen.

Men heeft te Batavia overvloedelijk veel grote scorpioenen, en eenigen een vierendeel lang. Daer zijn ook zeer veel kleine. Ja naulix kan men eenen steen verroeren, of daer zitten eenige scorpioenen onder.

Sy onthouden zich in de hoeken, achter kisten en kasten, stoelen en banken, spiegels en schilderyen, en in de oude muuren.

De kleine zijn ontrënt een vinger lang, en het lijf is zoodik als een pen, en vol leetjes. De kleur is geelachtigh met bruine stipjes gespikkelt. Sy hebben voor twee scheeren met twee scherpe knijpers, en een lange steert, die zy meest opkrullen en op den rugh dragen. Aen het eind zit een scherpe, harde en vergiftige angel, daer zy mee steken.

Sy loopen op acht lange pooten, bynagelyk de kreeften.

De bete of steek van eenen scorpioen wort zeer vergiftigh en gevarelyk, ja doodelyk gehouden, zoo men

die niet voort helpt: want in den tijt van weinige uren wordt de gestekte perzoon een lijk.

Andere daer en tegen houden de bete of steke van eenen scorpioen daer te lande zoo vergiftigh niet, als in Italie of Spanje.

Een scorpioen doot gekneust en op de steke geleit, of in d'olie verdronken, en dan daer op geleit, trekt het vergif uit. Een schijf radijs op eenen scorpioen geleit, doot dien terstont.

Ter oorzaak dit dier zoo vergiftigh en gevarelyk is, moet men het voorzigtelijk handelen: want men magh 'er naulix een spiegel of schildery, of iet anders, van de want af nemen, of een stoel of bank verzetten, zonder eerst te zien, of 'er gene scorpioenen achter zitten, om niet gestoken te worden.

Men zeidt, dat de mieren eenen scorpioen bywijle zoodanigh bezetten, en aen de pooten hangen, dat zy zich niet weten te bergen, noch verweeren; waerom hy zich zelve met zinnen angel by de kop in doot steekt: en wort dan van de mieren weg gesleept.

Duizent-beenen.

De Duizentbeenen zijn ontrënt vijf of zes duimen en meer lang, en eenige byna als een vinger dik, ros van kleur, vol leetjes en beenen: waerom die Duizent-beenen genoemt worden. Sy hebben twee knijpen, die zoo vergiftigh steken, als die van de scorpioenen: want hun vergif wordt mee zoodanigh krachtigh gehouden, als dat van de scorpioenen.

Hunne steke veroorzaekt zulken felle pijn, dat zy byna den mensch tot razens toe dol maekt: maer die wort, als de bete en steke van den scorpioen, met zijne olie genezen.

Sy onthouden zich mee, als de scorpioenen, overal in de hoeken, achter kisten en kasten, in de muuren en op vochtige plaetsen.

Hagedissen.

In Oost- en West-Indien heeft men ongemeen veel hagedissen van verscheiden groote, kleur en soorten.

Onder andere is op 't ciland Java

en groote menigte van hagedissen, dieniet langer als een voet zijn. Naulix kan men een voet in het gras neerzetten, of men ziet dit zeer vreesachtigh gedierte hier en daer opspringen.

Daer zijn'er, die groote en blinkende schobben op het lijf, en zulke glinsterende oogen hebben, dat men die in de zonne-schijn wel op een uur gaens zien kan. Anders zijn zy leelijk gesprenkelt, en doen remant in het aenzien verschrikken.

Nocht is'er een soort van huis-hagedissen, die veel kleiner als de velt-hagedissen, en bleekgroen van kleur zijn. Zy houden zich aen de zolders en aen de muuren van de huizen, en erneren zich met vliegen, spechten, muggen en mieren. Zy houden zich alsonbeweegelijk, en als of ze aen de muuren geschildert waren, wanneer zy op dit ongedierte loeren, om het tot hun voetsel te gebruiken. Wanneer zy dan hun aensien te bereiken, schieten zy schichtigh daer optoe, en vatten het.

De steert van eene hagedis groeit weer aen, wanneer die met een stok afgeslagen is.

Alhoewel deze hagedissen afschuwelijk van aenzien zijn, zoo doen zy evenwel den mensch geen quaet. Sy komen in de slaepkamers, en loopen den slapenden over het aengezicht, en maken hem, door zijne koude leden, wakker, zonder eenige schade te doen.

In de bosschen van Java en in de poelen en slijk: alsook in de holen en spelonken, houdt een zeker slag van eene hagedis, of om beter te zeggen, een soort of geslacht van eenen landkrokodil; dewijl hy meer te lande als in het water leeft, en wort eigentlijk by d'Indianen *Leguaen* genoemd.

Wat de gestalte belangt, daer in komt hy wonder wel met eenen krokodil overeen: maer is veel kleiner: want de grootste zijn niet boven vijf, of ten hoogst zes voeten lang: daer een gemeene krokodil wel 15. 20. en meer voeten lang is: hoewel de Javanen zeggen, dat op de bergen wilde en grooter houden.

Dit diert heeft een rimpelige en leelijk groene schubbig hant: zoo dat

men van het zien alleen vervaert zou worden. Het vleesch is evenwel spierwit, als dat van konijnen, en lekker van smaak.

De bek is wijd, de kop langachtigh, en de steert zoo lang, als het gantsch lichaam. Aen ieder voet zijn vier pooten, die met scherpe en groote nagels gewapent zijn.

Vliegende hagedis of gevlengelde draek.

In de bosschen op het eiland Java houden zekere vliegende hagedissen of draken, by groote menigten. Sy hebben vier pooten, en een lange steert, na mate des lichaems, en de hant, met bonte plekken, zeer fraei gesprenkelt.

Sy hebben vellige vleugels, als die van vleermuizen, die zy onder het vliegen opheffen: maer anders kan men dezelve, wanneer zy die by de zyden laten neerschieten, naulix zien.

Sy vliegen wel, te weten met gekruis en gesnor: maer kunnen het niet lang uithouden. Sy springen van den eenen boom op den ander, die ontrent twintigh of dertigh treden van elkanteren staen.

De Javanen houden deze hagedissen niet voor vergiftigh, en handelen die, gelijk ook andere hagedissen, met de handen zonder hinder en onbeschadicht.

Aen de keel zitten van buiten twee gele blazen, die zy onder het vliegen opblazen, en in plaetse van een zeil gebruiken. Sy leven by vliegen, mieren en ander klein ongedierte: maer worden zelfs ook dikwils den grooten slangen tot aensien voetsel.

Kikvorschen.

Men heeft'er kikvorschen, ontrent zoo groot als hier te lande, donker geelachtigh en met bruine plekken op het lijf, als de hierlantse.

Dit slag wort daghelix te Batavia op de markt gebragt en verkoght, die de Sinesen en inboorlingen voor wat raers, en als wiltbraet houden: doch eeten niet als alleen d'achterste bouten.

Men

Men heeft op Java eenigen, van de groote als een konijn, die zeer lelijk en afschouwelijk zijn, en ook niet gegeten worden. Deze kunnen een geluit maken, als of'er een os bulkte, of koe brulde.

Vuurvliegen.

De vuur-vliegen worden alzoo by d'onzen genoemd, dewijl zy des avonds, wanneerze vliegen, als vuur branden, en zoo klaer lichten, dat men van verre zou meenen, zoo veel ontsteken lonten te zien: ja men zou daer by schrijven kunnen. Men vangtse des avonds, door middel van vuur of licht, daer zy tegen aen vliegen, en worden dan gegrepen. In de dooden vergaet het licht.

Sy zijn ontrent een duim breed en lang: hoewel op eenige plaetsen grooter. De kop is bruin, daer twee horentjes op uit steken, en de hals root. Sy hebben twee harde bruine vleugels, die zy in het vliegen oplichten, daer zich de dunne vleugels, daer zy mee vliegen, onder verbergen. In het vliegen ziet men eerst het licht, dat eenige vochtigheit is, die op de rug, in een zwart blaesje, zit. In het loopen verbergen zy dit licht met de vleugelen, en kan dat dan niet gezien worden. Sy vliegen zonder eenigh geluit.

Sy houden in den regentijt met grote menigte in de bosschen en boomen, en leven van de bloemen der boomen.

Daer is verscheiden slag.

Horselen.

De horselen is een boos en vinnigh ongedierte, en steken met een sterken angel zeer vergiftigh. Sy zijn ontrent twee vingeren breed en lang, bruinachtigh van kleur, en hebben in 't midden van 't lijf een gele streep.

Sy maken hunne nesten zeer aerdig aen de balken vast, als de wesp en aen de takken van de boomen doen, en leggen daer in eyertjes, en broeijen met groote menigte uit.

Sy leven van verscheide boomvruchten en andere zappigheit. De dootgeslage geven een lelijke reuk van zich.

Kakkerlakken of Kakalakkas.

De kakkerlakken worden alzoo gebroken by d'onzen genoemd: want de rechte naam is *Kakalakkas*, gelijk de Portugezen hen noemen: dewijl zy eyeren leggen, die in kleur en gladdigheit het gemaekte lak verbeelden.

Sy zijn ontrent zoo groot als de horselen, en bruinachtigh van kleur, en hebben twee lange hoorens op het hoofd. Sy kunnen snel en rat loopen, en ook vliegen. Sy leven meest tot schade van de menschen.

Gene kisten of kasten, hoe dicht zy zijn, of zy graven van zelfs daer in. Het is wonderlijk hoe deze beesten in drooge koffers en kisten, daer niet als droogh wollen of linnen goet in is, zonder eenige eetwaren, evenwel het leven kunnen houden. Sy groeien ook in nieuwe en schoone schepen, die uit het Vaderlant komen, onder weegs, inzonderheit als onder de liny alle luizen sterven, dan begint men deze diert te vernemen. Op de weeromkomst, wanneer men onder de liny deur is, en d'onzen weer luizen krijgen, dan vergaen deze kakkerlakken allengs.

Wanneer zy op papier, linnen of laken zich heer zetten, dan eeten en knagen zy, als motten, die gantsch aen stukken: dies de kakkerlakken, als een schadelijk ongedierte, groote schade aen papieren, boeken en andere waren doen.

Jakalat.

Dit ongedierte laet niets onaengerakt noch ongeschonden, inzonderheit in het onderste gedeelte der huizen. Dit geschiet door de vochtigheit en warmte des aertrijks, die beide verrotting veroorzaken. Hierom zijn de woonsteden in het bovenste gedeelte der huizen veel gezonder: dewijl die drooger zijn: gelijk die ook door deze beesten en mieren niet gequelt noch geplaeght worden.

Sprinkhanen.

Op Batavia is een soort van springhanen van ontrent een vinger lang, en zoo dik als een pen, met verscheide leetjes. Sy hebben zes beenen, en twee hoorentjes voor aen het hoofd.

Men heeft'er springhanen van verscheide slag en groote. Eenigen hebben een gelen buik, bruine vleugels en twee hoorens op het hoofd. Sy kunnen geweldigh springen, door middel van twee lange en sterke beenen: waer van zy ook dien naem voeren. Sy vliegen te mets met menigte by malkanderen.

Noch is'er een ander slag ontrent van dezelve gedaente, groen van kleur, en een vinger lang. Deze komen op eenige tijden in zommige landen, by heele zwermen, in zulke menigte over, dat zy de lucht, als een wolk, verduisteren, en vallen met zulken menigte neer, dat het gantsche lant daer door bedorven, het aertrijk bedekt, en alles afgegeten wort: waer door menschen en beesten van honger sterven, of na andere plaetsen verhuizen moeten: gelijk in I zina, en op het eiland Tajowan meermalen geschied is.

Blaerbijters.

De blaerbijters zijn alzoo genoemd, van wegen het bijten der blaren op des menschen huid. Sy zijn van verscheiden slag, groote en kleur, en ontrent zoo dik en lang als een vinger. Sy hebbengroote oogen, en onthouden zich gaerne langs het water. In Wijn- en Siachmaent heeft men die te Batavia met groote menigte.

Schaerwevels.

De schaarwevels zijn alzoo genoemd, dewijl zy voor aende kop een knijp als een schaar hebben, daer zy geweldigh mee knijpen, en wat zy gevat hebben, niet los laten, al zou men hun de kop afrekken.

Daer zijn'er van verscheide groote en fatsoen, en zommige over de vijf duim lang, en bruin zwart van kleur. In het vliegen lichten zy hunne stijve schulpvleugels opwaerts, daer onder zy dunne vliezige vleugeltjes verbergen, om niet beschadight te worden, die zy bewegen, en daer mee vliegen.

Sy leven by groente van zommige boomen, die zy weten uit te kiezen.

Mieren.

Mieren zijn op Batavia en door gants

Indien ongemeen veel van verscheide groote. Zommige zijn ruim een vinger lang, en ros en zwart van verruwe, met en zonder vleugelen. Zy doen groote schade aen koorn-vruchten en eetwaren, zoo ten platten lande, als in de huizen. Zy doorbijren, als een zeef, huis, kisten en kasten: en kan men niet voor haer verbergen, als dat in het water staet, of aen een terigh rouw hangt. Anders dragen zy in eenen nacht weg al wat zy vinden.

Zy houden goede orde in het aenhalen: want een ledige mier zal alrijt voor een belade wijken.

Bonte kevers.

De Bonte kevers onthouden zich veel in de tuinen en hoven ontrent Batavia. Zy zijn ontrent vijf duimen, met de hoorens, lang, die bruin van kleur, sterken hoogh verheven staen.

Het lijf en de kop is geelachtigh: en de vleugelen zijn uit den groenen, met gele plekjes gespikkelt.

Zy vliegen door de lucht als de schaarwevels, zonder eenigh geluit, en leven by groente, als de springhanen.

Schrenkels.

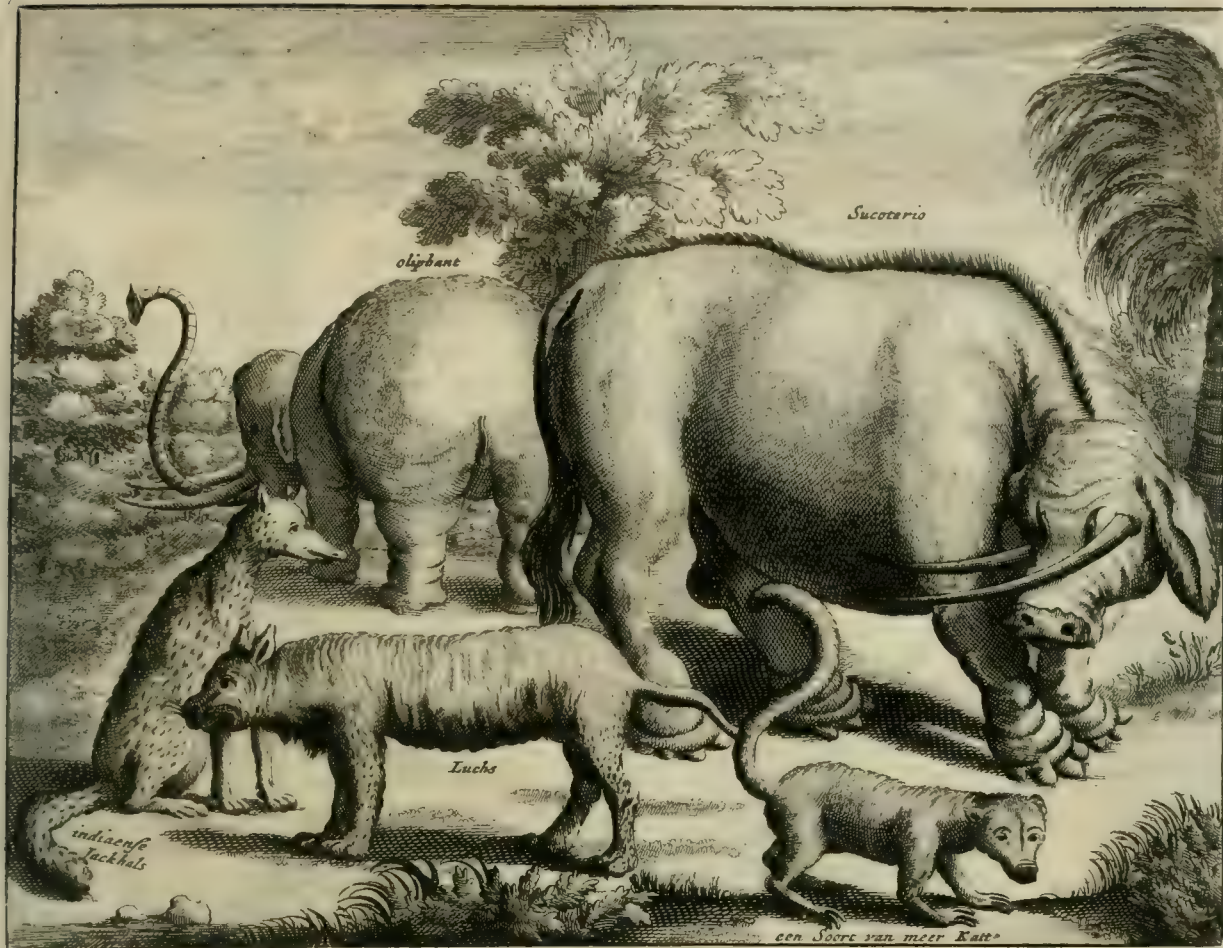
De schrenkels worden alzoo by de onzen genoemd, van wegen hunne schrankelige gestalte des lichaems. Zy zijn over het lijf en de beenen bleekgroen van kleur, en hebben voor twee groote pooten, met schilden als kreeften. Het is byna een soort als springhanen, en leven ook by groente, als de springhanen: maer zy kunnen niet vliegen, en ook niet ras loopen.

Onder de schrenkels magh zeker wanscheppel ook met recht gerekent worden: wiens kop en hals wonder en misselijk van gestalte, en het achterlijf dik en vet is: daer achter twee penetjes uitkomen.

Voor staen twee pooten, met schilden van een vrecmt fatsoen. Sy hebben twee vleugels, maer kunnen van wege de zwaarte des lichaems weinig vliegen.

Spinnekoppen.

Men heeft'er veelerlei slag van spinnekoppen, en van verscheide groote. Zommige zijn over de vier duimen

men lang, en hebben dikke beenen.

Eenige hebben acht pooten, en een dik gespikkelt achter-lijs, en een ronde kop met twee bruine oogen. De bek is met twee scherpe haken gewapent, daer zy mee kunnen bijten. Sommige maken van deze haken tandestookertjes, die zy in gout zetten.

Luchs.

Luchs is een boosaerdigh en vinnig dier, van de groote als een hont, gelijk het daer na eenighzins lijkt, als ook na eene kat. Het is bruin rosachtigh gewolkt, met zwarte strepen, heeft een korte steert en heel zwarte ooren.

Het is boven mate snel, en leeft by den roof.

Sukotyro of Sukoterio.

Het dier Sukotyro, alzo by de Sinesen genoemd, is wonderlijk en seltfaem van gestalte. Het is ontrent zoo groot als een os, heeft een snuit als een verken, twee lange ruwe ooren, en een lange, wanstaltige hairige steert, en

twee misselijke oogen, die spits en omhoog staen, en gantsch anders, als in andere dieren. Aen de zijde van het hoofd, neffens d'oogen, staen twee lange hoorens of baktanden, die wat dunner als olifants-tanden zijn.

Het leeft by groente, en wort zelden gevangen.

De Jakhalzen, hier in de prent ver- toont, zijn te vore op pag. 19 en 181. beschreven.

Bult-offen.

Aen de kaep van Goeder Hope, en inzonderheit aen het eiland Madagascar, zijn eenige offen, die een dikken bult op den schouder hebben, die niet als enkel vet is, dat d'inwoonders in plaetse van boter smelten, en eeten. Deze beesten hebben zoo veel niervet niet als andere. Eenigen krijgen twee en drie kalveren tegelijk.

Makasserse vos.

De Makasserse vos is alzo genoemd, dewijl hy veel op het eilandt Makasser hout en gevonden wort.

Hy heeft een ongemeene lange en opgerichte ruige steert, met platte voeten, lange nagels en korte ooren, gelijk hier na't leven vertoont wert.

Apen en Meerkatten.

Daer zijn veelerlei slag en soorten van apen en meerkatten, die ieder een byzonderen naem voeren. Zommige zijn heel klein: andere van middelbare groote: en zommige weer zoo groot, als een gemeene jongen van acht jaren: gelijk zulk een geweldige groote by mijnen tijd te Batavia was.

In vele plaetsen van Indien, daer de inwoonders gene beesten dooden, vermenighvuldigen zy geweldig, en worden zoo tam, dat zy de menschen weinigh schroomen. Sy onthouden zich anders meest in de bosschen, daer zy by de vruchten leven.

Enigen zien uit den groenen, hebben een lange baert en wijnbraeuwen, als d'oude mannetjes: het welk wonder vreemt om te zien is.

Onder andere is'er ook een slag,

die d'Indianen *Cikatik* noemen, die een zeer lange en rouwe steert hebben: waerom zy van zommige, hoewel t'onrecht, een vos genoemd worden, zoo ten aenzien van het fatsoen, als om de kleur.

Ook is'er een soort, *Sarogose* genoemd, met een lange steert, die zy altijd recht om hoogh dragen.

Andere worden by d'onzen dooës-hoofden genoemd; dewijl zy zeer wit bleek en doots van aengezicht uitzien.

De *Surikatjes* zijn ontrent van grote en fatsoen als een eekhorntje, en geelachtigh vael van kleur. Sy hebben korte en ronde ooren, groote oogen, en een lange en ruwe steert, die grooter als het gantsche beest schijnt. Sy kunnen geweldig verre van den eenen boom en tak tot op d'andere springen, zonder oit te missen: want zy stieren zich met de steert te recht, en schijnen dan als te vliegen.

Men heeft'er een zeker slag van meerkatten of apen, dat gantich niet quaetaerdigh is, en van de groote als een

een rat: maer hebben een lange steert, die zy veeltijts recht op dragen.

Sy zijn groen van kleur, hebben zacht, dicht en wolligh hair, dat graeu om d'oogen, en aen de poten wat wit'er is. d'Ooren zijn kort en de bek spits met een bruine snuit en pooten, als die van eene aep. Sy zijn'er weinig te vinden: maer zoet om mee te spelen.

Een Sanguwijtje is ontrent zoo groot als een rot, en byzonder radt en graeu. Het heeft een zwarte tronie of aengezicht, en handen en ooren. Het lijf is bruinachtigh zwart, en de rug met eenige bruingeelde hairen bezet. De steert is lang.

Het leeft by boom-vruchten, en heeft gene onaengename reuk, en is aerdigh om mee te spelen.

Mieren-eeter.

Het dier mieren-eeter wordt alzo by d'onzen genoemd; dewijl zijn voornaemste voetsel en aen mieren is, die hy met zijne tonge uit de nesten haelt.

Daer is drierlei slag. Het eerste is wel zoo groot, als een halfwassen verken. Het tweede is vry kleinder: en het derde is als een kat; maer wat langer. Sy zijn alle ros van kleure, bleekachtigh byna als een vos: hebben aen d'eene zijde een schuinze strepe, een spitze en lange smuil, voor met een gat, kleine ooren en een kop als een verken.

Hinden en Herten.

Hinden en herten worden door geheel Indien met menigthe gevonden, die zich meest in de wildernissen onthouden, daer weide voor hen is. Sy laten zich lichtelijk tam maken, en weiden by ander tam vee. Sy zijn ontrent van groote als de hierlantse en rosachtigh van kleur, en zommige met witte stipjes geplekt. Sy hebben groote ooren, lange beenen, en den buik wit. Het mannetje heeft hoorens, die onder aen de kop ruigh, en boven hert en bruin zijn. Hun vleesch is zeer zoet en smakelijk.

De vellen der hinden worden bereid en tot verscheide dingen gebruikt, en daer mee groote handel gedreven, by-

zonder op het eilant Tayowan: wanneer d'onzen dat bezaten. Sy wierden by duizenden aldaer gevangen, en altermeeft om de huiden, die op Japan verhandelt wierden. Eenige liefhebbers bewaren daer ook niet als de tongen van tot eene lekkernye.

Izere verken.

Buiten Batavia, en op verscheide plaetsen van Java in de bosschen, houden yzere verken in groote menigthe. Sy knorren als verken, en hebben het lijf met scherpe herde pennen, als yzer, bezet: waerom zy met recht den naem van yzere verken voeren.

Sy zijn van verscheiden groote en fatsoen, en eenige zoo groot als een hont: maer wat langer en lager op de beenen. Sy hebben een bruine kleure, een grauwe kuif op de kop, en een hazen-mondt: onder en boven twee groote tanden, als een paert, ooren als een mensch: de twee voorste voeten als een das, en de twee achterste als een beir.

De pennen, die in het lijf zitten, zijn een voet of anderhalve vierendeel van een elle lang, wit en zwart gemarmert, zoo dik als een ganse-schaft, en op het eind heel scherp en hert. Als zy zich verstenen en kruipen, leggen zy de pennen neer: maer als zy boos of benaut worden, zoo steken zy die tegen hunne vervolgers op, en weten de huid zoo toe te nijpen, dat'er de pennen met een byzondere kracht, en zulke snelheit uitvliegen, dat zy ook iemand daer mee ter doot quetsen kunnen: waerom het gevaerlijk is hen te naderen, alsoe boos zijn. Voor eenige jaren heeft men aen de Kaep van Goede Hope een dooden Leeuw gevonden, met zulken pen in de borst, die zonder twijfel daer van gestorven was: uit oorzake hy het yzer-verken wat te na gekomen was.

Sy verkruipen zich des winters, en leggen dan in een ronde klood, zonder eten of drinken, alsof zy doot waren.

Sy leven by groente en worrelen, en veranderen van pennen, gelijk andere beesten van hair.

Sy stinken, wanneer zy besloten zijn, geweldigh.

In de mage van zommige groeit een steen,

steen, die doet zweeten, en goet tegen de koortse en alle vergiftige ziekten is. Op een zelve wijze als de steen, die in de gal-blaze van de wilde verken groeit, en op Portugeesch *Piedra da Puerco*, dat is, *steen van het verken*, genoemd wordt. Hy is ook wonder dienstigh tegen de ziekte het bort, dat de Javanen *Morde* noemen: en daer te lande zoo zeer gevreesd wort, als in Hollandt de pest: naerdien zy den mensch gemeenelyk binnen weinigh uren tijts doot.

Tamme en wilde Verken.

De verken zijn in Indien van verscheide soort en slag, en de meeste kael; andere hebben wat hair op het lijf.

Men houd het verken-vleesch in Indien zeer gezond te zijn, en licht om te verteeren, en beter als ossen- of schapen-vleesch: inzonderheit als het wel gevoedt is. Anders is het vleesch wat wekelijk. Het is by de Sinesen zeer begeert, en, ook versich, niet onaengenaem van smaak: waerom men het den zieken en zwakken doet eten.

De wilde verken ernen zich meest met vruchten en wortelen, die zy uit den gront zoeken en wroeten. Sy zwemmen heele waters over om hunne kost te zoeken: gelijk ik zelf by Malakka, op het eilandt *Dingding*, gezien heb.

Het wilt verken-vleesch is wel zoo droogh als het ram; hoewel daerom niet slimmer. Dies het by velen ook meer als vleesch van tamme verken geacht wort.

In de galblaze van d'Indiaense wilde verken groeit een steen, die hierom gemeenelyk op Portugeesch *Piedra da Puerco*, dat is, *steen van het verken*, genoemd wordt. Hy is week en zacht in het aenraken, heeft een zweetafdrijvende kragt, en is dienstigh tegen alle quaetaerdige koortsen. De steen wort een nacht in wijn te weken geleidt, en dan de wijn gedronken. Men geeft ook het affchraepsel van den zelve steen, ter zwaarte van vijftien of twintigh greinen, met wijn, tegen dezelve ziekte in.

Zwangere vrouwen wort die steen niet ingegeven: want men hout zeker-

lijk, dat hy misdraght veroorsaekt: gelijk ook de Malaytse vrouwen zeggen, dat zy, wanneer hare maentstonden niet wel schieten willen, slechts den steen in de hant dragen of houden, en daer by groot voordeel vinden.

Schapen.

De Javaensche schapen zijn ontrent van groote als d'onzen. Daer zijn witte en ook bonte, met witte en roode vlakken, kort van steert, doorgaens kael of met weinigh wol. Het vleesch houdt men wel gezond: maer evenwel zoodanig niet als in 't vaderland: daer men het zelve verre boven 't verken-vleesch stelt. Ten tegendeel wort in Indiën het verken-vleesch het gezondste geoordeelt.

De schapen hebben veeltijts twee bellen aen de keel hangen, als op sommige plaetsen de verken.

Men vind op sommige plaetsen schapen met zulke lange ooren, dat men die haer onder den hals kan t'zamen knoopen. Andere hebben zulke dikke en zware steerten, van twintigh, dertigh, ja veertigh pont zwaer: die niet als enkel vet zijn. De steerten worden meest gekookt gegeten: want dan is dat vet niet onaengenaem.

Eenige hebben slecht hair, als de geiten, en geen gekrulde wol.

Sy worden gemolken, en de melk verkocht.

Bokken en Geiten.

De bokken en geiten zijn'er vry wat kleinder, als de schapen.

Daer zijn witte, bonte, en andere met tamelyk lang hair. Het vleesch is zoo aengenaem noch zoo gezond niet als dat van de schapen; maer valt wat sterker, inzonderheit dat van de ouden. Evenwel hebben de jonge bokken op verscheide plaetsen van Indiën smakelyk vleesch.

Eenige hebben ook heel lange ooren en de hoorens recht op het hooft staen.

Op eenige plaetsen werpen zy drie en vier jongen.

Zy worden mee gemolken, en de melk verkocht, of kaes daer van gemaakt.

Buffels.

De buffels zijn veel grooter, als een groote Deense os, en ook veel sterker. Sy hebben geen hair, als d'olifanten, en een vale kleur. Het vleesch is kort en goet: maer niet wel zoo mals, als dat van onze ossen, en valt ook zwaarder te verteeren: inzonderheit wanneer het out is: waerom het beter voor arbeiders is, als voor de genen, die stil zijn, of het lichaam niet bewegen. Deswegen wordt het ook meest van de slaven en slecht volk gegeten.

De hoorens leggen hen vlak aen het hoofd, als die van onze koeien. Sommige hebben geweldige zware en pikzwarte hoorens, die zeer schoon kunnen gepolijst, en daer van verscheide fraeie dingen gemaakt worden: als onder andere gevesten van degens.

De tamme buffels worden, om hunne sterkte, tot den arbeid gebruikt: zoo in de zuikermolens, als voor kar en ploegh. Men doet hen een ketting in, of door den neus, in plaetse van een toom, daer mee zy bestiert worden. Sy geven melk, die zeer gezont geoordeelt, en daghelix te koop gebragt wort.

De wilde buffels, die zich in de bosschen onthouden, zijn boos, wreet en qualijk te vangen.

Ossen en Koeien.

Ziet pag. 293. Op verscheide plaetsen in Indiën zijn ook ossen en koeien, die goet vleesch hebben, en goede melk en botter geven, die by de huizen verkoght wort.

Zommige zijn bont, root, wit, en van allerhande kleuren. Eenigen hebben de hoorens recht op het hoofd staen: anderen heel krom, en groote hangende ooren.

Het ossen-vleesch is op d'eene plaetse beter en gezonder, als op d'andere. Het wort'er ook gezouten: maer in de heete plaetsen wil het zout niet vatten: zoo dat het boven drie of vier dagen niet duuren kan. Waerom het meest versch gegeten wort.

Op Batavia zijn koeien en ossen, die eigentlijk van Suratte gebragt wor-

den, en vallen niet veel grooter, als een groote hont. Men gebruikt die veel, als wat raers, vóór kinder-wagentjes, als hier te lande de bokjes. Sy zien'er zeer wilt en boos uit, als of zy alles vernielen wilden, inzonderheit osjes.

Paerden.

Paerden zijn'er van verscheiden slag en kleur, als bruin, zwart, wit en appelgrau.

Die op Java vallen niet al te groot: maer dik en dicht van hals, ontrent als de Westfielse of Noorweeghe paerden: zijnevenwel sterk en arbeidsaem: doch zoo moedigh niet als de Persiaense paerden, die in schoonheit, snelheit en moedigheid, boven al uitmunten: en van daer, als ook uit Suratte, na Batavia overgebragt worden.

D'Indianen oorlogen meest te voet, en gebruiken de paerden tot den arbeid, en om op te rijden in het reizen.

Dus verre zy van het eiland Java en Batavia gesproken. Vervolgens zal ik mijne reize na het Vaderlant vervorderen.

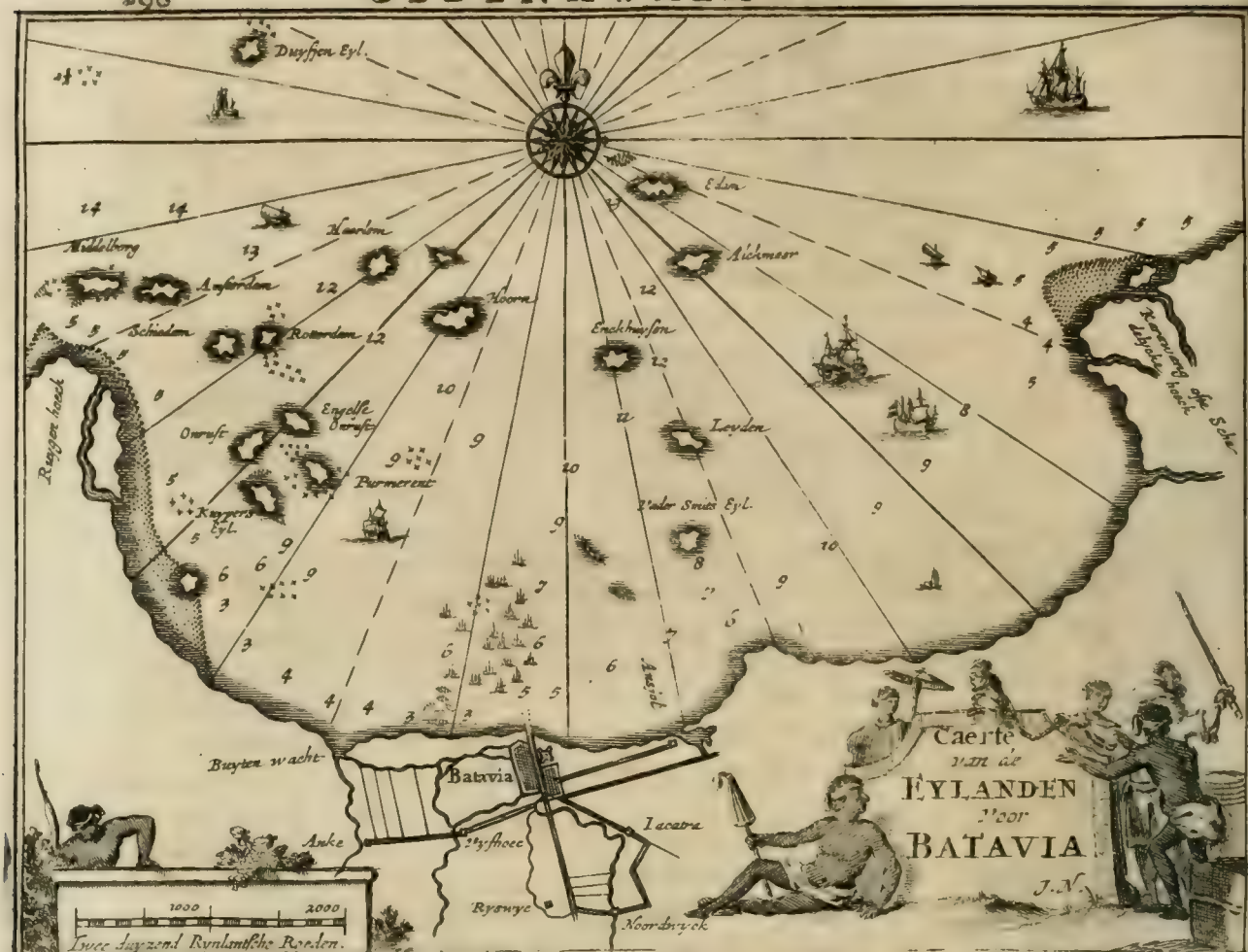
Na wy dan klaer en van alles voorzien waren, lichten wy, na het gegeven zein, den zeventienden van Wintermaent, des jaers zestien hondert en zeventigh, het anker voor de ree van Batavia; en gingen, met de landt-wint, onder zeil.

Wy voeren tusschen verscheide eilanden door, ten Zuide voor Batavia, tusschen de Ruigen-hoek en Karowan gelegen, welker meeste na zommige van de Hollantsche steden genoemd zijn, als, Kuipers eilandt, Onrust, daer gemeenelijk de schepen vermaekt worden, klein Onrust, Schiedam, Amsterdam, Middelburgh, Purmerend, Rotterdam, Duifkens eilandt, Haerlem, Hoorn, Enkhuisen, Edam, Alkmaar, enz.

Wy quamen noch dien zelven avond onder het eilandt, de Menschen-eeters genaemt, ten anker: daer het schip Zuidpolsbroek vast raekte, en tot den avond zitten bleef; doch raekte toen weder los.

Aldaer wiert de monsterring gedaen, en alle personen, die aen de Maetschappy te quaet waren, weder aen

Ziet pag. 194. Nieuhof vertrekt van Batavia na het vaderlant

lant gezonden, om die weder te dienen.

Na dit gedaen was, gingen wy wederom tzeil, en hadden den negentien den de hoek van Bantam ten Weste, en *Pulo Baly* Noordwest van ons. Doch door stilte en tegenstroom moesten wy het anker op vijftien vadem laten vallen.

Den twintighsten quam het viktralie schip de *Goude Leeuw* onder den wal van Bantam, met verversching, op ons afzakken: dewelke aenstonts op alle de schepen verdeilt wiert.

Wy gingen toen weder tzeil: maer moesten, door stilte, liet anker op vijftien vadem laten vallen.

Des anderen daeghs vervorderden wy weder de reize, en hadden den drie en twintighsten *Kracketou*, de derde hoek van het eiland Java, Oost-zuid-oost van ons, en drie en twintigh vadem diepte.

De kommandeur liet de witte vlagh waeren, om daer op, als het gewoone-lijk zein, alle d'opperhoofden van de andere schepen aen boort te doen komen, en te vernemen, of ieder van water en andere nootwendige dingen voorzien was.

Na dit verricht was, vertrok het jacht de *Goude Leeuw* weer na Batavia. Wy hadden toen de Noorthoek van het Prinssen-eiland West ten noorde, en den vijf en twintighsten desselfs Zuid-hoek ontrent vier mylen van ons.

Des middaghs voer de kommandeur aen alle de schepen, om te zien, of ieder zijn schip ook behoorlijk hadde opgereddert, en deed voorts op alles orde stellen. Na hy alles beschikt en ieder tot zijnen plicht vermaent had, voer hy des namiddaghs weder aert boort.

Wy waren toen op de hooghte van zeven graden een en veertigh minuten, Zuider breete, en hadden verscheide travaden; hoewel die niet lang duurden; maer t'elkens overgingen.

Den een en dertighsten hadden wy de hooghte van negen graden en vier en vijftigh minuten, en des namiddaghs een herde travado met schrikkelijken donder en blixem; doch het duurde niet lang.

Den eersten van Loumaent, des jaers zestien hondert een en zeventigh, stierf een bootsgezel.

Wy zagten toen onverwaght landt, Zur-

Eilant
Mony.

Zuiden ten Ooste van ons : maer bevonden , door het napassen der koersen, het eilandt *Mony* te zijn , en wy Zuid-zuid-west, vier en zestigh mylen van het Prinsen eilandt waren : want de sterke stroom had ons zoo veel Oostelijker gedreven. De gegifte breete was tien graden negen en twintigh minuten.

Den tweeden hadden wy het voornoemt eilant Zuideten ooste van ons, en bevonden het wel twee en vijftigh minuten Noordelijker te leggen , als het in de kaerte staet.

Den derden waren wy niet meer als vier mylen van het eilant voornoemt. De bootsman , Jakob Willemer van den Bosch , wierdt doot in zijne kooi gevonden. Hy had des daeghs te vore een zweet-drankje ingenomen : daer het zommigen op leiden.

De voorsteng raekte boven aen het ezelshoofd stukken , die wy evenwel den zelven dagh noch weder maecken. De gegifte hooghte was elf graden en vijftien minuten.

Den zesten, des middaghs, hadmen de hooghte van dertien graden en veertien minuten, en den negenden de hooghte van veertien graden en zeventien minuten.

Dirk Indijk
overleden.

Den zelven dagh stierf Dirk Indijk, gewezen koopman en fiskael in Bengale, aen zijne langduurige en quijnende ziekte. Zijne kiste en alles wiert dadelijk, in tegenwoordigheit van den gantschen krijghsraet, verzegelt. En aengezien hy voor geweldigh rijk uitgekreten wiert, zoo quam des anderen daeghs de kommandeur zelf, met alle d'andere opperhoofden , aen ons boort, om alles opte schrijven.

Des anderen daeghs zeilden wy in dat ermael twee en dertigh mylen, en hadden tot den negentienden goeden voortgang, als wanneer wy ons op twintigh graden vier en vijftigh minuten, en op de lengte van hondert en vijf graden en veertien minuten bevonden.

Den zes en twintighsten deed de kommandeur tzein om aen boort te komen, het welk geschiede, om het verschil der lengte te vergelijken. Men bevond de minste en meeste slech een graet en 33. minuten te verschillen : waerom gene verandering wierdt gemaekt.

Den tweeden van Sprokkelmaent hadmen de hooghte van negen en twintigh graden. Het begon hert te waeien, met regen en schrikkelijke donderen blixem, en herde travaden uit den Weste, die tot den vierden noch duurden. Daer na hadmen verscheide dagen, nu goet en dan hert weer, zonder voorval van eenige verhaelwaerdige zaken.

Den zes en twintighsten, met het doorbreken vanden dagh, wierdt het loot op hondert en twalef vadem diepte geworpen, zonder noch lant kon gezien worden.

Daer op liet de kommandeur een scheut en het gewoonlijk tzein, met het waeien van de witte vlagh, doen, tot waerschouwing voor d'andere schepen.

Des middaghs hadmen de hooghte van vijf en dertigh graden en zeventien minuten, enden koers westwaers. Het was een zeer aengenaem weer, en de zee verbolgen. Men zagh eenige walvisschen, die het water, als rook, in de lucht bliezen : als ook zee-robben en quallen. De verandering van het water toonde ons genoegh, dat wy niet verre van landt waren. Dies liet men des anderen daeghs het loot wederom na de gront gaen, en bevondt zeventigh vadem diepte, zonder men noch lant kon zien.

Den acht en twintighsten, ontrent vier uren voor dagh, wierden wy het lant Noord Noord-westwaerts van ons gewaer, en wierpen op vijf en veertig vadem gront, en na zonnen opgang, op acht en dertigh vadem. Wy hadden het landt ontrent drie mylen van ons, dat heuvelachtigh, en langs de strant wit van kleur was, met een parigh vlak voorlant.

Des middaghs hadden wy de hooghte van vier en dertigh graden en zes en dertigh minuten, met klaeren kout weer.

Den eersten van Lentemaent waren wy op de hooghte van vijf en dertigh graden, namen de koers Zuid-oostwaerts, en zagen Noord-oostwaerts zeer gebroken en heuvelachtigh lant. Des avonts wiert de diepte van vijfen zestigh vadem gepeilt, en noch al bergachtigh lant gezien.

Den vierden zagen wy noch al lant :

1 p 2 wier-

wierpen gront op acht en veertigh vadem: en tegen den avont op twintigh.

Komen
aen de
Kaep van
Goeder
Hope.

Den zelden, voor zonnen ondergang, zagen wy de vermaerde Stormhoek van de Tafel-bay, aen de Kaep van Goede Hoope, en lieten het anker, ontrent vijf uren voor zonnen ondergang, in de Tafel-bay, voor het fort, op acht vadem waters, vallen. Wy dankten Gode, die ons dus verre zoo genadelijk geleit en bewaert had.

Wy vonden aldaer drie schepen, als de gekroonde Vrede, Damiaten, en een jaght, zeilree leggen, om na Indiën te varen, en verstonen uit de vrienden den goeden toestand van ons Vaderlant, en dat de kommandeur Ysbrant Gorske, den tweeden van Sprokkelmaent, aldaer voorspoedigh aengekomen, en den vier en twintighsten daer aen, met drie retourschepen, weer na het Vaderlant vertrokken was.

En nademaal onze kommandeur, eenige dagen herwaerts, ziekelijk was geweest, ging een van ons volk aen landt, om aen den kommandeur van de Kaep, Hakkius, onze aankomst en toestand bekend te maken. Maer des volgenden daeghs voer hy zelf aen lant, en nam zijn verblijf in de ordinaris plaetse.

Marquis
Monde-
verguin
komt aen
de kaep.

Den achtsten quam aldaer het jaght Maria, van het eiland Madagascar, ter ree, op hebbende den Marquis de *Mondeverguin*, Viceroij van wegen den koning van Vrankrijk, van dat eiland en andere plaetsen, die onder zijn gebiet staen.

Vertrekt
weer.

Hy was een heer van groot aanzien, en byna 70. jaren oudt. Hy liet den kommandeur Hakkius weten, dat hy gaerne aen lant wilde komen, als men hem na zijne waarde en staet wilde inhalen: daer hem antwoord op wierdt gezonden. Maer het zy hy daer geen behagen in nam, of uit beduchten en de loopende geruchten van oorlogh met Vrankrijk, hy ging, zoo dra hy water en branthout in had, tzeil, eer men het vermoede.

Het fluitschip Spanbroek quam van Zeylon, tegen den avont, aldaer mee ter ree, met tyding, hoe de Cingalesen, onder den vermaerden koning *Radya*, de wapens weer begotten ter hant te nemen.

Ondertusschen verzuimden wy ge-

nen tijt, om onze schepen schoon te maken, en van drinkwater, branthout, en alle verversching, te voorzien. Ieder van de gemeene maets wiert des daeghs een half pont schapen vleesch, en zoo veel kool en wortelen, als daer toe van noode was, gegeven.

Het fluitschip de Zantlooper, dat met ons van Batavia gekomen was, om deze plaetse met rijns en andere behoeftigheden te verzorgen, bequam aldaer orde, om over het eiland Mauritijs wederom te keeren, beneffens de fluit Bunschooten, die mee doende was om de rijslading aen lant te brengen.

Tot den zeventienden van Lentemaent waren wy bezigh, om ons van nootdruft en behoeftigheden te voorzien, en te ververschen.

Ten zelven dage beriep de kommandeur den breeden Raet, en hield dien voor: hoe onze legdagen byna ten einde waren: dies, zoo noch iemand iets gebrek had, dat kon bekend maken: want hy was van zins, zoo wint en weer toeliet, des Zondaghs, den twee en twintighsten van Wintermaent, het anker te lichten en na het Vaderlant te vertrekken, zonder na de twee achtergebleve retourschepen te wachten: het welk dan ook vast gestelt wiert: waer op ieder hem van alles voorzaght.

En nademaal de geruchten van oorlogh met Vrankrijk liepen, zoo wiert ieder belast, zich zoodanigh gereet te maken, om, by alle voorvallen, zich te kunnen verweeren, en slaghevaerdig houden.

Den twintighsten ging het volk by beurte, en volgens gewoonte, aen lant, om zich te ververschen.

Den eenen twintighsten wiert het goet van den overleden Indijk, aen het schip 't Hof Breda, verkocht: waer by ieder, die wilde, van lant en d'andere schepen quam om te koopen.

Goet van
Indijk
verkocht.

In het verkoopen wiert, in een binnen-beursje van een broek, in een root zakje, hondert dertien stuks diamanten gevonden, die alle gewaerdeert en beschreven waren, uitgenomen vier groote, daer gene briefjes van waerdering by waren, alsook een houten doosje, met Bezoar-steen. Al het welk t'zamen gebonden en verzegelt, als contrebande goederen, en aen den kom-

kommandeur behandicht, en naderhant aen d'E. Heeren bewinthebbers overgelevert wierdt.

Den twee en twintighsten, na het houden van het afscheitmael, liet de kommandeur hen sein doen, om te ver- trekken. Wy waren toen vijf schepen, als de Vryheit, het Wapen van ter Veer, het Hof van Breda, Zuidpolsbroek en Spanbroek.

Hier op deed ieder zijn best, om het anker voor den boegh te krijgen; maer waren, door het hart wacien, meer als drie uren doende.

Na Zonnen ondergange lagh de steert van de Tafel-bay ontrent derde halve myle van ons.

Des volgenden daeghs liet de kommandeur de witte vlagh wacien, om zich te beraden over het verleggen van het kompas. Waer op vast gestelt wiert, het zelve drie graden westerings te verleggen.

Den drie en twintighsten kregen wy de hooghte van drie en dertigh graden, en peilden den Tafel-bergh Zuid-oost ten Oosten, achteen mylen, van ons.

Zien het
eilant St.
Helena.

Wy zeilden aldus na het eilant Sint Helena, en zagen het den twalefden van Grasmaent, op de hooghte van zestiende graden en vier en veertigh minuten, ontrent zeven of acht mylen van ons, zonder eenige byzondere voorvallen gehad te hebben: als nu goet weer, en dan weder regen en altemets stilte.

Den dertienden, des morgens, zagen wy, met zonnen opgang, het eilant St. Helena ontrent vijf of zes mylen van ons.

De kommandeur deed een scheut, en liet de vlagge wacien: waer op alle d'opperhoofden van d'andere schepen aen boort quamen. Daer wierdt overleit om een vasten koers tot het eilant Ascension te beramen, en op hoe vele graden lengte men dan de liny zou doorsnijden.

Den vier en twintighsten hadmen de hooghte van vier graden en twee en dertigh minuten.

Den zeven en twintighsten waren wy op zestiende minuten, Zuider breete, en zeilden Noord-west ten Weste heen, met een Ooste windt, en herde koelte. Des volgenden daeghs had-

den wy een graet en vijftien minuten, Noorder breete: dies wy toen de Liny gepasseert waren.

Passeren
de Liny.

Den negen en twintighsten hadden wy de hooghte van twee graden en acht en dertigh minuten, en vele regen-buyen en travaden.

Den veertienden van Bloei maent wiert uit het schip, het Hof van Breda, een scheut gedaen, uit een vermoeden van lant te zien. Maer men bevond, dat de zon zoo door de wolken op de baren flikkerde, dat het scheen alsof zy over een klip of zantplaat hene rolde. De zee lichte des nachts wonderlijk, en scheen of zy gantsch in vuur stont: dies wy in een brandende zee scheenen te zwemmen: want alle sprengkels stooften voor den boegh, als louter vuur, op: dat schrikkelijk om te zien was. Dit zietmen door- gaens meer in warm, als kout weer geschieden.

Den vier en twintighsten waren wy op de hooghte van vijf en twintigh graden en negen en twintigh minuten, en zagen toen allereerst mos of kroos drijven, en bevonden ons in de kroos-zee te zijn.

Des anderen daeghs zagen wy veel kroos drijven, doch met gene groote, maer dichte bosschen: waer uit wy oordeelden, dat wy wat Oostelijker waren, als wy meenden: de schepen krijgen aldaer heele velden van dit gewas voor de boegh, en kunnen niet, als met groote moeite, daer door komen.

Ziet Bra-
siliaense
Reize
pag.

Den dertighsten stierf onze konstapel, Hans Timmer, en wiert, na scheeps gebruik, over boort gezet.

Wy waren op de hooghte van zes en twintigh graden vijftien minuten, en zagen noch al kroos drijven, daer wy over en deur zeilden: desgelijx op den eersten en tweeden van Zomer- maent.

Wy vervolgden dus onzen koers tot aen den derrienden van Zomer- maent, als wannec de kommandeur den breeden raet deed vergaderen, om het verschil der lengte en breete te vereffenen, en het kompas op vier graden westerings te verleggen, en Noorde ten Ooste aen te gaen, om de havens van ons Vaderlandt te bezeilen.

Den vijftienden was het regenachtigh en donker weer, en zoo mistigh, dat wy alleenlijk twee schepen ontrent ons konden zien: dedenderhalve een kanon scheut, en losten alle uren een musket, om niet van malkanderen teraken.

Ontrent middernacht liet my de kommandeur by hem voor zijne slaepplaetse roepen, in tegenwoordigheit van Hendrik Span, Schipper, en d'eerste Chirurgijn, en de krankbezocker. Hy klaeghde, hoe hy zeer zwak en krank was, en van zijne tijdelijke middelen wilde disponeren. Na dat gedaen was, verzocht hy, dat wy, na zijn overlijden, doch wat op nalatenschap acht wilden nemen, en verzegelen, en zoo den Heeren bewinthebbers der kamer van Amsterdam overleveren.

Kommandeur overledé.

Des morgens ten zes uren ontbood hy my wederom, en begeerde zijn testament wat te veranderen. En terwijl de boekhouder dat op een regel of twee na gedaen had, overleed hy zeer schielijk; waerom hy het zelve niet heeft kunnen tekenen.

Wy lieten terstont de vlagge ter halve stenge wacien, en deden tzein, om den breeden raet aen boort te beroepen. Het lijk wiert in een kiste, achter op de kampanje gezet, om mee na het Vaderlant te voeren.

Den acht en twintighsten overleed Huibert Theunisz. matroos, aen het water, dat men op de wederom-reize van Indien veel onderworpen is.

Des anderen daeghs wiert landt gezien, Noorde ten Ooste van ons, en tegen den avont grondt, op de diepte van hondert vijftien vadem, gepeilt.

Door de dijsigheit van 't weer, konden wy onze andere schepen niet zien: waerom wy bywijle een musket losten, om by malkanderen te blijven.

Komen tegen over het eiland Fulo.

Den dertighsten waren wy tegen het eiland *Fulo* over, en verstonden tegen den middagh uit die van een klein *Fuloos* vaertuig, dat, ontrent veertien dagen geleden, elf grote schepen daer voorby gepasseert waren: en het tusschen Vrankrijk, Engeland en Hollandt noch wel stont.

Wy ruilden wat versche visch, als kabeljau, voor hemden en schoenen, aen hen, daer zy zeer om verlegen wa-

ren. Men koopt'er een kabeljau voor de waerdye van twee stuivers.

Wy lieten ondertusschen een kanonscheut doen, om de kruizende oorloghs-schepen te waerschouwen, dat wy onder lant waren.

Den eersten van Zomermaent drevén wy tusschen *Fulo* en *Hitlant*: alwaer wy een klein vaertuigh aen boort kregen, en daer in het lijk van den overleden kommandeur zetten, om het op *Hitlant* te begraven. Die van het vaertuigh ontfingen zes rijxdaelders tot eene vereering, met toezegging, als zy bescheit van hun opperhoofd kregen, dat de begraving na behooren gedaen was, dan noch zes rijxdaelders zouden hebben.

Komen tusschen *Fulo* en *Hitlant*.

Des middaghs quamen de kruissende oorloghs-schepen, *Middelburgh* en *Leyden*, in onze vloot, en verwelkomden elkandere met vele eerscheuten.

Wy ontfingen daer mede brieven van onze Heeren en meesters, daer uit wy verstonden, wat ons te doen stont: en maekten voorts den bewinthebbers ter kamer van Amsterdam, door een klein briefje, onze gelegenheit bekend.

Wy hadden weer eene doode aen 't water gestorven: en ook een ander, den derden *July*. Des gelijx stierf des avonts de quartiermeester aen het water. Ook lagen noch veel andere meer in de koken aen het water ziek: dat den gezonden des te meer werks verschaft: inzonderheit aen de pompe, daer door gaens vier mannen moften aenstaen; 't welk van den achtienden van *Grasmaent* geduurt had, zonder men het lek kon vinden.

Den vijfdén was de lucht onguur, en zoo kout, dat het naulix te verdragen was: doch met goede voortgang.

Den zefsten was het hol water, en goet weer, en wierdt gront op achten vadem geworpen.

Den zevenden stierf weer een aen het water, en wierdt op zefsten vadem zant-gront geworpen. Het was kout en regenachtigh weer: en wierden zeven schepen te ly van ons gezien. Door dit weer storte ons volk geweldig in ziekte: en bleven meer als twintigh plat in de koy leggen, en stonden

ftonden noch meer te volgen, aengezien d'ontvangene viktalie reeds verteert was. Dies men weder by het ourantfoen moft leven.

Tegen den avontfcheide het fchip, het wapen van ter Veer, van ons af, en raekte haest uit het gezicht.

Den achtften van Zomermaent zagen wy de kufte van ons waerde Vaderlandt, daer wy Gode voor dankten.

Wy namen noch eenen loots uit de vaertuigen over. Het fchip Spanbroek liep van ons af, om het Spanjerts gat in te loopen: en wy vlak voor windt heen: maer moften, door de ftilte en verloop van ty, by leggen, tot achtermiddagh ontrent vier uren: wanneer de vloet weer lantwaerts keerde, en quamen des avonts in Tefel ten anker, dankende Gode voor behouden reize.

Des volgenden daeghs quamen de Heeren bewinthebbers, Silvius, Bekker en Schagen aen ons boort. Deze Heeren ftelden orde op de lof, fingen lading, en ontfloegen het volk van den eedt, dat met lichters vertrok.

Na wy de juweelen en diamanten der Maetschappy hadden overgelevert, vertrok ik met een kaegh, en quam des anderen daeghs t'Enkhuizen, enden elfden tot Amsterdam.

Ondertuffchen quam aldaer zijn Vorftelijke Genade Graef Maurits van Naffau, met zijn jaght, om na Zee-lant, en voorts na Kleef te gaen.

Hy liet my, hebbende mijne aankomfte verftaen, by hem ontbieden. met wien ik een lang gefprek, nopende den ftant van Brail en Ooftindien hield, en toonde hem alles, wat ik daer van in fchriften prent ontworpen had. Voorts begeerde hy, dat ik's anderen daeghs by hem ten eten, ten huize van den Heer Dokter Willem Pifo, zoude komen, daer verfcheide regeerende Heeren van Amsterdam, benefens eenige groote Heeren, die hem vergezelschapten, ook genoodt waren. Na de maeltijt, alzo de Graef op zijn vertrek ftont, nam ik mijn affcheit van hem.

Na verloop van eenige dagen verfcheen ik in de vergadering der Heeren bewinthebbers, om met hen van alle mijne zaken te fpreken, die my voor alle trouwe en plichten, aen de Maetschappye in Indiën bewezen, bedankte, en eindelijk my weder met een koopmans plaetfe begiftighden.

Ik ging dan des zelve jaers wederom tzeil met het fchip de Pijl, na Ooft-Indiën, om mijnen derden tocht aen te vangen.

Nieuhof.
komt by
Graef
Maurits.

verschijnt
in de vergadering
der bewinthebbers.

Komen
in Tefel.

Einde der eerste en tweede Oost-Indische Zee- en Lant-reize.

DERDE

Derde ZEE - en LANT-REIZE

van

JOHAN NIEUHOF,

Met het ſchip de PYL, na d'eilanden van
Majotte en de Afrikaenſe kuſt van
Mozambique.

*Getrokken uit deſſelfs gehouden journael, door den ſchipper
Reinier Klacſz. te rugb gebraght, en aen zynen broeder
Hendrik Nieuhof behandicht.*

A dan onze koopman, Johan Nieuhof, met het ſchip de Pyl, tzeil was gegaen, quamen zy den achtienden van Wintermaent tegen de Franſſe kuſt.

Den eerſten van Loumaent, des jaers zeſtien hondert twee en tzeventigh, waren zy op de hooghte van negen en twintigh graden, by de Kanariſe eilanden, en ontrent drie mylen van het eilant Teneriſſo, hebbende tot dits verre drie dooden gehad.

Komende aldus uit de barre en koude winter, begonnen zy d'aengename en warme lucht te gevoelen, en ontmoeten aldaer het jacht, de geſtoorde Leeuw, dat na Weſt-Indien zijne reize gemunt, en tot ſchipper Ernt Rang op had.

Onder zoo veel volks, als daer op was, vond hy zynen ouden vrient en reisgenoot, Matthias Raquet, die derwaerts voor vry man ging, en met hem in Braſil geweest was. Zy waren beide zeer verwondert, van elkanderen in zulken ruimen zee t'ontmoeten.

Zy hadden dat ermael eene ſtreke van twee en veertigh mylen afgeleidt, en quamen, zonder voorval van eenige merkwaardige zaken, den vierden van Sprockelmaent onder de liny, en den zeſtienden der zelve maent op zes en dertigh graden en 36. minuit. Zuider bree: alwaer zy d'eilanden van Joan Kriſtiaen d'Akonha zagen,

die ſteil en hoogh zijn, byzonder het weſtelijkſte; want dat heeft een piek of top, als die van de Vlaemſche eilanden, en is met wolken bedekt.

Den achtſten van Grasmaent waren zy op de hooghte van drie en dertigh graden en dertigh minuiten, en zagen de Kaep van Goeder Hoope, daer zy het anker in de Tafel-bay op vijf vadem lieten vallen. Zy vonden aldaer zeventien ſchepen, en twee hoekers: waer onder dertien Ooſtindiſche reſtour-ſchepen waren, die na het Vaderlant zouden gaen, en den vier en twintighſten vertrokken.

In het ſchip de Pyl was een ſcheepje of chaloup, genaemt de Boogh, t'Amſterdam by ſtukken of geſloopt gezet, dat aen de Kaep wederom in malkanderen gevoeght en opgezet wiert, om aldaer mee de kuſt langs Soſala, Mozambique en de Majorſe eilanden des te beter te kunnen aendoen en onderzoeken.

Na het klaer gemaekt en vervaerdicht was, gingen zy, den dertighſten van Grasmaent, met de Pyl en Boogh, beneſſen een Hoekers Boot, de Goutvink, dat na het eilant Mauritius zou overſteken, t'zeil: daer op Huigens met zijn huisgezin was, die op Mauritius opperhoofd zou zijn.

Dus voortzeilende, waren zy, den zeſten van Zomermaent, op zes en dertigh graden en drie minuiten, met een ſtijve koelte, en hadden in dat ermael

Zien de
Kaep van
Goeder
Hope.

mael

mael eene streke van een en dertigh mylen afgeleit. Aldaer scheide de Goutvink van den Boogh, en vervorderde zijner reize na Mauritius. Desgelijx vervolghden de Pijl en Boogh hunne reize: hoewel de Pijl den Boog, om zijne welbezeiltheit, gestadigh most inwaghten: naerdien die de Pijl niet volgen kon.

Den twintighsten zagen zy het eiland Madagaskar, dat binnen 's landts hoogh en berghachtigh is, en waren ontrent drie mylen buiten den wal, zonder gront te kunnen peilen.

Zy zeilden voorby een uitstekende hoek, die zich als een eiland vertoonde. Aen den wal ziet men klippen, en wert, een myle buiten den wal, op vijf en twintigh vadem gront gepeilt. Daer by leidt een rif, daer het hert op brant en de zee, met groote storting, geweldigh op aenraeft.

Des voormiddaghs stierf Johan Nieuhoofs jonge, met name Frans, geboortigh van Ongele, op de kust van Koromandel gelegen.

Zy waren op vier en twintigh graden, en mosten, uit oorzaak de wint des nachts uit het lant quam, aen aen den wal houden, en wierpen, dicht aen den wal, op veertigh vadem grondt; maer hadden twee of drie mylen buiten den wal genen gront.

De Boogh zeilde langs den wal, en de pijl voor uit.

Den twee en twintighsten vonden zy een klein eilantje, een halve myle van de wal, daer de Pijl het anker, op zeventien vadem, liet vallen.

Zy gingen, alzoo men na de zee wint most waghten, met de boot uit visschen, en quamen met twee vaertuigen, daer eenige zwarten in waren, wederom van het lant, die wat kokosnoten en water-limoenen mee braghten.

D'onzen verstonden uit eenen, die een weinig Engels sprak, dat de Boog, die voor uit gezeilt was, in de bay van Augustijn, aen het eiland Madagaskar, ten anker lagh. Derwaerts de Pijl ook na toezeilde, en vond de Boogh in de riviere, voor een eilantje, ten anker leggen.

Aen de riviere vertoonen zich twee witte hoeken.

De zwarten braghten den onzen

wat kalabassen, kadjang en boontjes, en beloofden ook slaven te brengen. Dies Hugo en Johan Nieuhof des anderen daeghs aen landt traden, om te zien, wat'er te verrichten mocht zijn: doch vonden weinigh van belang. Voorts braghten de zwarten daghelijx meer fruit.

Den derighsten ruilde Nieuhof twee slaven voor de Kompagnie, ging uit visschen en ving, in de mont van de riviere veel visch.

Den tweeden van Hooimaent zeilde de Boogh in de riviere, om te krennen: naerdien hy onder aen de steven wat schadeloos geworden was. Zy spanden netten, om schilpadden te vangen; maer konden gene krijgen.

Des middaghs quam de kapitein van de zwarten aen boort, en verruilden eenige slaven aen d'onzen.

Den zevenden ging Nieuhof eenige mylen om den Noord, om te vernemen, of'er eenige slaven te verruilen of handel te doen was. Desgelijx ging het schip de Pijl mee tzeil: maer zouden, volgens afsprek, in de Majotse eilanden weer by malkanderen komen.

Den veertienden was Nieuhof met de Boogh, na ontrent zeventigh mylen gezeilt te hebben, op de hooghte van zestien graden en zes en vijftigh minuiten, en zagen Zuidwaerts het vastlant van Mozambique, hadden drie mylen van de wal, op hondert vadem, grondt, en bleek en wit water met een rif, daer het geweldigh op brande. Het lant vertoonde zich vry hoogh.

Des anderen daeghs hadden zy het eiland *Primi Aris* anderhalve myle van hen, en noch op hondert vadem genen gront.

Den achtienden waren zy op zestien graden vijftien minuiten, en zagen wit en duinigh landt, en quamen op den avont tegen een rif op achtien vadem ten anker: hoewel het achter het schip wel zefftig en zeventigh vadem diep was.

Den twintighsten voeren zy voorby een grooten inboght en zeerif: daer het op het drooghste zes vaders waters is.

Den twee en twintighsten liepen zy tusschen de Zuidelijkste eilanden van Mozambique, genoemd St. Jakob

en St. Joris, en quamen daer op negen vadem ten anker. Zy vonden'er een groot Portugeesch ſchip, achter het fort leggen, daer een Generael op was, die na Goa ging, en uit Portugeel gekomen was, beneffens twee of drie kleinder ſcheepen. Een Portugeeſch vaendriſch van het ſchip voor-noemt quam aen boort, en zeide, be-laſt te zijn, den onzen te zeggen, dat zy zouden laten volgen, wat d'onzen begeerden.

De Pijl quam ook by den Boogh ten anker. Verſcheide Portugeſe vaertuigen quamen om goet te kopen. Ook quam'er een Portugeeſch ſchip van Sofala met ſlaven: en het Portugeeſ opperhoofd van Mozambique met twee ſcheepjes van Sofala, na een uitreize van acht maenden.

Men had dien dagh geweldigen donder en blixem, die daer te mers ſchrikkelijk ontſtaen.

Den eerſten van Oogſtmaent ver-trokken de Pijl en Boogh, na zy van water voorzien waren, en zetten den koers Ooſtwaerts na het eilant Madagaskar en Maſyeleyn, om ſlaven en ververſching te bekomen, en zagen den tienden het lant van Madagaskar, op vijftien graden en drie en vijftigh minuten, en quamen op tien vadem, een halve myle buiten den wal, die zich als een ronde bergh vertoont, ten anker.

De Boogh ging met de floep de riviere dieper in, zagen twee ſcheepjes met maſten, en verſcheide kanoos: doch die wilden niet aen boort komen, alzooy zy malkanderen niet verſton-den.

De windt loopt'er alle vier en twintigh uren het kompas ront: dies men daer langs de wal na believen zeilen kan.

Den twalefden ging Nieuhof na het eilant *Makandari* en *Magelagie*, tzeil, om te vernemen of'er ook eenige handel viel, en nam eenen Zwart mee, die de Madagaskarſe tale ſpreken kon, en zeide, dat'er ſlaven, koeien, ſchapen en ander goet te krijgen was.

Den vijftienden quamen de Boogh en Pijl weer by malkanderen, hadden weinigh opgedaen. Negen vaertuigen, met vierkante zeilen, voeren hen voorby.

Wanneer zy dan aldaer niet meer wiſten uit te rechten, gingen zy weer t'zeil, en vonden noch in een klein riviertje een vaertuigh, dat hen ververſching beloofde: maer zy bequamen niet als acht hoenders: doch kregen daer van bericht, dat om de Noord genoegh te krijgen was.

Na vijf dagen; zeilens quamen zy in een groote bay, op zes en zeven vadem ten anker. Aldaer verſtonden men, dat aen d'overkuſt genoegh te krijgen was, en kregen bericht, dat *Magſelagie* en d'eilanden *Makandari* noch verder om d'Ooſt lagen.

Den twee en twintighſten hadden zy een eilant, ruim een mijle, van hen, en zetten het op elf vadem. Het water viel'er met een ſpring twalef en dertien voeten laegh.

Den vier en twintighſten ging Nieuhof met den boot tzeil na de riviere *Magſelagie*, en zeilde den boght, in de riviere, op, om daer na te vernemen.

Hy quam den zes en twintighſten wederom, met verhael dat het de riviere was, daer *Magſelagie* op lagh, dat een volkrijke plaetſe was, daer ververſching en ſlaven genoegh te bekomen waren: dat'er een Engeliſch ſchip met ſlaven lagh, om na de Barbadoſte varen: beneffens eenige Moorſche ſcheepen en groote vaertuigen, om met ſlaven te handelen. Waer over Hugo en Nieuhof derwaerts voeren, en quamen den dertighſten wederom.

Ontrent twee mijlen landwaerts in heeftmen een hoogen rugh lants: en op het eilandt ſtaet een hooge boom.

Den een en dertighſten voer Nieuhof met een deel koopmanſchappen aen lant, na den koning. Doch kon niet handelen: alzooy d'inwoonders te weinigh voor de koopmanſchappen geven, en voor ieder ſlaef zeſtien realen hebben wilden: dat Hugo te veel docht.

Den tweeden van Herſtmaent voer Nieuhof met Hugo weder aen landt, met eenige nagelen en ſpeceryen, om voor het laeſt te zien, of hy zoude kunnen handelen: dewijl de koning voor de nagelen gelt geboden had: en Nieuhof de ſlaven regent twalef realen ieder ſlaef zou aennemen: maer hy quam

des avondts met Hugo weder aen boort: want de koning noch inwoonders wilden niet handelen, en lieten daer en boven de putten, die d'onzen om versch water te scheppen, gegraven hadden, toewerpen. Dies men wel zag, dat daer niet meer te doen viel: gelijk ook de meeste Madagaskars quaetaerdige luiden waren.

Den zevenden overleed de huisvrouw van Hugo.

Zy vervolghden aldus hunnen koers, en quamen den negenden in den bocht van de riviere *Marigando*: daer zy des volgenden daeghs met een voorvloet, beoofte de hoek, op acht vadem ten anker liepen: en zochten'er versch water, dat zy op de Westhoek van de bay bequamen.

Nieuhof had eenige zwarten van *Masilagio* gesproken, die hem zeiden, dat hun koning, op redelijke conditien, met hem wilde handelen: waer op hy en Hugo beslooten derwaerts tzaamen met den Pijl te gaen: gelijk zy ook aldaer verscheide dingen verhandelden, en bragten twee en twintigh slaven, drie koebeesten, bokken en andere verversching mee, dewelke hen voor dien tijt zeer wel quam.

Den twee entwintighsten besloten zy zes en dertigh of veertigh mylen omden Noort te zeilen, daer, volgens bericht van hen, meer andere slaven en verversching genoeg te bekomen was.

Nieuhof ging 'met den boot voor uit, om allen gevaer, zoo van klippen als anderfins, t'onderzoeken, en quam in de bay van Jongman, daer het tien, twalef en vijftien vadem diep was.

Dus voortzeilende, quamen zy den zeven en twintighsten, ontrent den middagh, aen *Punto* of hoek *Parmira*, by een van de Vijf eilanden, op dertien graden endertien minuten, ten anker.

Den negen en twintighsten waren zy op de hoek van *Konquiso*, daer zy eenige vaertuigen vonden te visschen. Het middelste eilandt heeft een ongemeene en zeer hooge steile klip: dies daer niet op te komen is: en men kan dezelve zeer verre uit de zee zien.

De visschers wezen den onzen, dat hooger op de koning woonde, en aldaer slaven en verversching te beko-

men waren. Hier op ging Nieuhof, beneffens den stierman en eenigen van het volk, met de boot, hooger op, mee nemende eenen visscher, om hen den wegh te wijzen.

Hy ging den eersten van Wijnmaent met den Boogh tzeil. De Pijl bleef in de bocht leggen visschen, en aldaer tot den zelten der zelfster maent zukkelen.

Den zevenden, op vrydag des morgens vroegh, zagen die van de Pijl den Boogh uit de boght komen. Hy dede twee scheuten na malkanderen, dat een quaet teken en van groote ongelegenheit was, en liet ook de sjuuw waeien. Waer op de schuit van de Pijl derwaerts voer, die kort daer na met de schipper van de Boogh wederom quam, en aen Hugo en voorderen scheepsraet verhaelde, hoe de koopman Johan Nieuhof, beneffens den stuurman en eenige andere maets, met de schuit van den Boogh aen lant gevaren was, te weten, in den boght van *Antsgoa* of anders *Ant-Ofy Sambo*, en by zommige van d'onzen de Moordenaers bay genoemd, om den koning te spreken, en te zien wat handeling voor de Maetschappy daer vallen moghte.

Na de Boogh twee of drie dagen daergewaght had, quam het schuitje met Nieuhof en zijn volk niet wederom, zonder men wist, hoe het met het zelve afgeloopen was: dies de Boogh zijn anker lichte en tzeil ging, en quam weer by de Pijl.

En alhoewel in den scheepsraet besloten wierdt, dat de Boogh met het bootje weer derwaerts zou gaen, om na den koopman Nieuhof en d'andere te vernemen: zoo heeft Hugo, tegen het genomen besluit, uit quaetaerdigheid belast, weerom tzeil na het eilant Mauritustegaen: zeggende, om het werke een schijn te geven, dat hy slechts voor zes maenden van eetwaren voorzien was: daer zy alreeds zoo lang hadden leggen zukkelen: (hoewel hy de oorzake daer van was.) Dies hy voorwende, Mauritius misschien niet zou kunnen krijgen, en derhalven alle van honger vergaen moeten.

Wel was dit waer: maer men had evenwel, met verlies van weinigh tijts, na Nieuhof en zijn volk kunnen vernemen.

nemen. Derhalve besloot Hugo weer na de Kaep te gaen, en zich daer eerst van levens-middelen te voorzien. Waer op de Pijl en Boogh des namiddaghs het anker lichten en tzeil gingen. Zy hadden in het uitzeilentwintigh, vijfen twintigh en dertigh, en dan weer twintigh en vijf en twintigh vadem waters, en voeren tegen den avont voorby eene zantplaet, Zuider Weste en Noorde ten Ooste van het grootste eiland van de drie, op de hoek van *Konquiso*, ontrent drie mylen van het eiland, en van het Noordelijkste lant en het groot eiland *Nouffy*.

Aldus is aldaer onze schrijver, Johan Nieuhof, gebleven, die zoo vele jaren te water en te lande, op zoo vele vreemde kusten van West- en Oost-Indien gezworven had, zonder men tot noch toe iet zekers van hem vernomen heeft.

De Pijl en Boogh vervolgden hunne reize, en waren den achtsten op twalef graden en veertigh minuten, en hadden des avonds de west-hoek van St. Sebastiaen Noord-oost vijf of zes mylen van hen, doch konden geen gront peilen.

Des volgenden daeghs voeren zy voorby een klein eilandje, dat vol boomen stont, gelegen drie mylen van de Kaep S. Sebastiaen. En naerdien zy doortegenwint en stroom lang zworven, zoo vervielen zy in groote ongemakken, tot een rechtvaerdige straffe voor Hugo; want zy met een lepel rijs eenetmael zich moften behelpen: waer door niet weinigh volk krank wiert en sterf.

Eindelijk, na lang zukkelen en uitstaen van vele armoede, honger en kommer, quamen de Pijl en Boogh, den zeventienden van Wintermaent, aen de Kaep van Goeder Hoop: daer Hugo niet al te welkom was: ook wiert de schipper van den Boogh afgezet, uit oorzake hy zoo haest was weggevaren.

De Pijl en Boogh lagen aldaer niet meer als tien of twalef dagen, en gingen, na zy van lijftoght voorzien waren, den eersten van Loumaent, des jaers zestien hondert drie en zeventig, weer tzeil: te weten, de Pijl, om Hugo na het eilandt Mauritius over te brengen, en dan met een lading van ebbenhout na Batavia te gaen: en de Boogh wederom na de plaetse, daer hy Nieuhof en het ander volk gelaten had, om hen, indien zy noch in 't leven waren, van daer te halen.

Na de Pijl en Boogh van malkanderen gescheiden waren, heeft men in langen tijt van den Boogh niet vernomen: dies men meende, dat hy gebleven was. Doch eindelijk heeft men zekerheit bekomen, hoe de maets het schip, uit oorzake het geen hoest had, afgelopen, en aen Mosanbique aen de Franken verkocht hadden. Dies men niet weet, of eenigh volk van de Boogh ter gemelder plaetse aen lant geweest zy, of iet van Nieuhof vernomen hebbe.

De Bewinthebbers ter kamer van Amsterdam hebben eindelijk, op verzoek van zijnen broeder, Hendrik Nieuhof, des jaers zestien hondert zes en zeventigh, besloten, een jaght van de Kaep derwaerts te zenden, om te vernemen, of ook iemand noch mocht in 't leven zijn, om die dan van daer te halen.

Hier op vertrok des jaers zestien hondert zes en zeventigh, den twee en twintighsten van Bloecimaent, het jaght Voorhout van de Kaep derwaerts, en quam den twintighsten van Herfstmaent wederom aen de Kaep, met twee hondert en vijftigh slaven: met bericht, hoe die van het jaght den Koning gesproken hadden, maer had hy den veinfert gespeelt, en nergens van willen weten. Men heeft sedert, voor en na, verscheide, doch onzekere tijdingen van Nieuhof en zijn volk gehad; maer het is ongetwijfelt, dat zy alle, in d'eerste woede, door de inwoonders dootgeslagen zijn.

